

Ta lə Luwə Kunmindı kɪ Sigi

Gor 2014 Edition

This Bible is copyrighted by Wycliffe Bible Translators (Wycliffe.org) and is printed with permission by the Digital Bible Society (dbs.org) for non-commercial use.

This Bible is available for free download in a variety of digital formats at dbs.org/bibles.

Matiye.....	4
Marki	32
Luki	50
Jan	79
Kulə'gi læ njekawkulə'gi	99
Rəman'gi.....	124
1 Korenti'gi.....	136
2 Korenti'gi.....	147
Galati'gi	155
Epeji'ti	160
Pilipi'gi	165
Kolos'i'gi.....	169
1 Tesaloniki'gi	172
2 Tesaloniki'gi	175
1 Timote	177
2 Timote	181
Tit'i	184
Pilemon	186
Ebirə'gi.....	187
Jaki	197
1 Piyər.....	201
2 Piyər.....	205
1 Jan.....	208
2 Jan.....	212
3 Jan.....	213
Judi.....	214
Ta Nya'gi Kikiyə ki Tekidə'a	216

Matiye

Ta ki dɔ Poyta'ti ki maji ki Matiye ndangi

Makitu kin ɔr'je Poyta ki maji toki Jeju in Njekaji ki ndɔki Luwə un ndu'ne ene n'a n'ad'i'je kaa ə adi kaa tɔ kin. Matiye tɔj'i'je toki koji Jeju Kirisiti tɔlta kunndu'gi ki toi me Kunmind'i'ti ki kɔkɔ. Ningə Jeju in de ki Luwə mbət'ə in Ngonn Luwə ki isi kumngayira ki ndɔ'gi.

Makitu Matiye el'je poy nya'gi ki Jeju ra'de, tumginn'ə lo koj'o'ti biti te'n dɔboy mbər'ti ki ində adi njendo'gi li'ə. In ndigi kelta dɔ nya'gi'ti pəti ki rai nya ɔjidɔ kisikidɔtaa lə Jeju el, nan ndigi mannaji dɔ nya'gi'ti ki Jeju ra num, nyando'gi li'ə num tɔ. Nya'gi ki joo kin ə Matiye ɔsi kagi dɔ'ti me makitu'ti lə'ne. Matiye tudə kunəta'gi ki Jeju ndo ɔjidɔ Konbe lə Luwə me kunəta'gi'ti asi ginn mi be: 1) nyando ki dɔ mbal'ti (Rowninn'ə 5-7); 2) ta kɔji ki njendo'gi ki dɔgi gidə in joo (10); 3) kujita ki ɔjidɔ Konbe lə Luwə (13); 4) in ri'gi ə kadi de ra ta kin ə njendo'ti (18); 5) re konbe (25).

Kon ta'gi ki me'ti: Ginn kaw ki koji Jeju Kirisiti 1-2. Batəm lə Jeju ki nan ki Su nan'a 3-4. Nyando ki dɔ mbal'ti 5-7. Nya'gi ki dum ra ki Jeju ra'de 8-9. Jeju ulə njendo'gi lə'ne 10. Ta'gi ki el ki nje tanr'gi 11-12. Kujita'gi ki ɔjidɔ Konbe lə Luwə 13. Nya'gi ki dum ra ki ta'gi ki wal ki Paris'gi 14-17. In ri'gi ə kadi de ra ta kin ə njendo'ti 18. Kin Galile'ti biti te ki Jerujalem'ti 19-23. Re lə konbe 24-25. Kon, koy ki te lo koy'ti lə Jeju 26-28.

Ginn kaw Jeju (Luk 3.23-38)

1 Ginn kaw lə Jeju Kirisiti ki ngonnkaw *Dabidi, ki ngonnkaw *Abiraham ə to kin: ² Abiraham oji *Tsaki, Isaki oji *Jakobi, Jakobi oji Juda ki ngannkon'a'gi. ³ Juda in ki Tamar oji Peresi ki Jara, Peresi oji Esirom, Esirom oji Aram, ⁴ Aram oji Aminadabi, Aminadabi oji Nason, Nason oji Salmon, ⁵ Salmon in ki Rahabi oji Bowaji, Bowaji in ki Rutu oji Obedi, Obedi oji Jese, ⁶ Jese oji ngar Dabidi.

Dabidi taa ne Uri oji'n Salomon, ⁷ *Salomon oji Robowam, Robowam oji Abiya, Abiya oji Asa, ⁸ Asa oji Jojapa, Jojapa oji Joram, Joram oji Ojijasi, ⁹ Ojijasi oji Jowatam, Jowatam oji Akaji, Akaji oji Ejəkiyasi, ¹⁰ Ejəkiyasi Oji Manasa, Manasa oji Amon, Amon oji Jojijasi, ¹¹ Jojijasi oji Jekoniyasi ki ngannkon'a'gi. Dɔkagi-lo'ə'ti kin ə uwəi de'gi ki Jerujalem awi se'de bər Babilon'ti †.

¹² Loki awi se'de Babilon'ti, Jekoniyasi oji Salatiyel, Salatiyel oji Jorobabel, ¹³ Jorobabel oji Abiyudi, Abiyudi oji Eliyakim, Eliyakim oji Ajɔr, ¹⁴ Ajɔr oji Sadoki, Sadoki oji Akim, Akim oji Eliyudi, ¹⁵ Eliyudi oji Eliyajar, Eliyajar oji Matan, Matan oji Jakobi, ¹⁶ Jakobi oji Jisepi ki ngaw Mari. Ningə Mari oji Jeju ki bari'ə Kirisiti, *De ki Luwə mbət'ə. ¹⁷ Ulə ngirə dɔ Abiraham'ti biti te'n dɔ Dabidi'ti, ginn koji in dɔgi gidə in ɔ, ə in dɔ Dabidi'ti biti kaw bər Babilon'ti, in ginn koji dɔgi gidə ɔ, taa in dɔ kaw bər

† 2 Ngar'gi 24.12-16

Babilon'ti biti koji Kirisiti'ti, in ginn koji dɔgi gidə in ɔ tɔ.

Koji Jeju (Luk 2.1-7)

¹⁸ Gorow koji Jeju Kirisiti ə to kin. Kon'a Mari in njen-duwə lə Jisepi ki uwə dɔ'a. Ningə, loki ingəi nan dene ki dingəm el bay ə, Mari in səm ki tɔgi lə Ndil Luwə. ¹⁹ Lo kin'ti non be, Jisepi ki njenduwə lə Mari, in de ki dana, ndigi kadi n'elta kin ki taga n'ulən rɔɔɔl dɔ Mari'ti el, adi ɔji me'ne'ti kadi n'inyəi nan ki Mari gidi kuwə par.

²⁰ Loki ɔji ta kin be me'ne'ti ningə, malayka lə Burəbe te bus me nii'ti el'ə ene: «Jisepi, ngonnkaw Dabidi, bol el kadi taa Mari ne'i'ti, tadɔ ngonn ki to me'i'ti kin, in ngonn ki re ki gorow lə Ndil Luwə. ²¹ Mari a oji ngonn ki dingəm, ningə a ində tɔ'a nan Jeju, tadɔ in ə in de ki a aji de'gi lə'ne me majel'gi'ti lə'de.»

²² Nya'gi kin pəti a rai nya be kadi ta ki Burəbe el ki ta njekeltakita'a'ti kete nu kin tɔlta'ne.

²³ Burəbe el ene:

«Oyi ngonn ki mandɔ ki gər dingəm el bay a in səm, A ɔji ngonn ki dingəm, Ningə a bari'ə Emanuwel, Ki kɔr ginn'ə nan: "Luwə in se'je ††.»

²⁴ Loki Jisepi ndəl dɔ bi'ti, ra toki malayka lə Burəbe el'n'ə, adi taa Mari ne'ne'ti, re si'ə kəy. ²⁵ Nan gər'ə ki dene ki dingəm'ti el, biti kadi Mari oji'n ngonn. Oji ngonn ki dingəm, adi Jisepi ində tɔ'a nan Jeju.

†† Eja 7.14

Nje nyagər'gi ki dɔ mee'gi'ti rei oyi Jeju

2 Oji Jeju Betilehem †, dɔnangi ki Jude'ti, dɔkagilo konbe'ti læ ngar Erodɪ. Go koj'o'ti, nje nyagər'gi ki dɔ mee'gi'ti, in lo kuwə kadɪ'ti rei Jerujalem, 2 ningə dəji eyina: «Ngar læ *Juwip'gi ki oji'ə kin in ra be ə? J'oo mee li'ə te lo kuwə kadɪ'ti ə ji re kadɪ j'ɔsi məkəsɪ'je nanga non'a'ti.» 3 Loki Ngar *Erodɪ oo ta kin, me'ə gangi mann, nan'ti ki de'gi ki Jerujalem'ti ba pəti. 4 Be ə, ngar kaw kibə'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi læ Luwə, dəji'de ke lo ki ra be ə a oji Kirisit'iti ki in De ki Luwə mbət'ə wa? 5 Ə eli'ə eyina: «A oji'ə Betilehem'ti, dɔnangi ki Jude'ti, tadɔ ta ki njekeltakita Luwə'ti el ə to kin:

6 "In de'gi ki Betilehem ki dɔnangi'ti ki Juda, Kadɪ in gəri toki rɔta'ti, Be lə'se in ki nda'a goto el jagi dann bebo'gi'ti ki dɔnangi ki Jude'ti, ki nda'de to'ti, Tadɔ ngar ki njekərnon de'gi læ'm, Isirayel'gi a te dann'se'ti ††."»

7 Lo kin'ti, Erodɪ bar nje nyagər'gi ki dɔ mee'gi'ti gidɪ kuwə, dəji'de ke dɔkagilo ki ra inbe bangi ə mee te'n wa? 8 Ningə go'ti, ulə'de Betilehem'ti ene: «Ai dəji ta ki rɔta'ti dɔ ngonn'ti kin. Loki ingəi'ə ningə, rei eli'm'in adi m'in kaa m'aw m'ɔsi məkəsɪ'm nanga non'a'ti tɔ.»

9 Go ta'ti læ ngar kin ningə, nje nyagər'gi osi dɔ row'ti isi awi. Ə loki isi awi ningə nyi oyi mee ki oyi'ə lo kuwə kadɪ'ti kakin ə ra njiyə non'de'ti. Njiyə re te dɔ kəy'ti ki ngonn to'ti ningə, ra lokati. 10 Loki oyi mee kin, r'ɔde nəl'de ngayn. 11 Ə uri me kəy'ti ningə, oyi ngonn in ki kon'a Mari, ningə ɔsi məkəsɪ'de nanga, pit'i'ə. Go'ti, tei ta bəl'gi læ'de, adi'ə ɔr, ki nduji kagi ki əti maji, ki nom kagi. 12 Go nya'gi'ti kin, Luwə el'de me nii'ti kadɪ təlɪ gogi ki row ki dɔ Erodɪ'ti el. Be ə, təlɪ awi be læ'de ki row ki rangi.

Anyi nan ki Jeju awi sɪ'ə Ejipiti

13 Loki nje nyagər'gi awi ningə, malayka læ Burəbe te me nii'ti el Jisepi ene: «Ində taa un ngonn in ki kon'a, ə anyi aw se'de Ejipiti. Aw sɪ'ti non bitɪ kadɪ m'in m'el'i bay taa in təl re se'de, tadɔ Erodɪ a sangi kadɪ n'tɔl ngonn kin.»

14 Jisepi ində taa kondɔ'ti non, un ngonn in ki kon'a, ningə anyi aw se'de Ejipiti'ti. 15 Sɪ'ti non bitɪ koy Erodɪ, adi ta ki Burəbe el ki ndu njekeltakita'a'ti ene: «M'bar ngonn'm kadɪ te me be'ti ki Ejipiti kɔ †» kin tɔlta'ne.

Erodɪ tɔl ngann'gi ki kasi me be'ti ki Betilehem

16 Loki Erodɪ oo kadɪ nje nyagər'gi ədi'ə, wongi ra'a ngayn. Wongi ra'a adi un ndu'ne kadɪ tɔlɪ ngann'gi ki kasi ki in dɔ bal ki joo'ti təl ki nanga ne pəti me be'ti ki Betilehem, ki ngann be'gi ki gidɪ'ti. Bal kin in kigo dɔk-agilo'ti ki nje nyagər'gi ɔji'ə'n'ə. 17 Be ə, ta læ njekeltakita Luwə'ti Jeremi, ki el tɔl'n ta'ne. Jeremi ene:

18 «Ndu'de bar me be'ti ki Rama, non'gi ki ndingər'gi ki əti bol ngayn.

Rasel non ngann'ne'gi,
Ndigi kadɪ de ɔl me'ne el,
Tadɔ gotoi ††.»

Jisepi təl Ejipiti aw Najareti

19 Loki Erodɪ oy nga ningə, go koy'o'ti, malayka læ Burəbe te ki rɔ Jisepi'ti, Ejipiti'ti me nii'ti, el'ə ene: 20 «Ində taa, un ngonn ki kon'a, ə təlɪ awi dɔnangi Isirayel'ti gogi, tadɔ de'gi ki isi sangi kadɪ n'tɔlɪ ngonn kaa oyi nga.» 21 Jisepi ində taa, un ngonn ki kon'a, ə təlɪ awi dɔnangi Isirayel'ti gogi. 22 Nan loki oo kadɪ Arkelosi onbe dɔ Jude'ti tor baw'ne Erodɪ'ti, bol ra'a kadɪ aw Jude'ti. Be ə, Luwə el'ə me nii'ti ad'a aw Galile'ti yo. 23 Aw isi me bebo'ti ki bari'ə Najareti. Be kadɪ ta ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli eyina: «A bari'ə de ki Najareti'ti kin tɔl'n ta'ne.»

Jan ki njera de'gi batəm

(Mrk 1.2-6; Luk 3.1-6; Jan 1.19-23)

3 Bal'gi dər go'ti, Jan Batisɪ te, iləmbər diləlo'ti ki Jude ene: 2 «Inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, tadɔ Konbe læ Luwə in ndəkba.» 3 Jan Batisɪ ə, in de ki njekeltakita Luwə'ti Ejay elta dɔ'a'ti ene: «Ndu de madɪ bar diləlo'ti ene:

“Rai gorow læ Burəbe!

Rai gorow li'ə adi ra njururu ††!”»

4 Jan ulə ku ki in ki ra ki bin jambal r'ne'ti, ningə dɔ me'ne ki ndar tɔ. Nyakusɔ'a in giwiri'gi ki təji. 5 De'gi ki bebo Jerujalem'ti, ki dɔnangi Jude'ti pəti, ki dɔnangi ki kadɪ ba Jurden'ti pəti, rei rɔ Jan'ti. 6 Rei tɔri ndu'de dɔ majel'gi'ti læ'de, adi Jan ra'de batəm me ba Jurden'ti.

7 Loki Jan oo adi *Parisi'gi ki *Sadusi'gi ngayn rei kadɪ ra'de batəm ningə, el'de ene: «Ingi ki mann'se majel to mann lii pir'gi be kam, nan ɔji'se row kadɪ anyinan wongi læ Luwə ki a re ə? 8 Maji kadɪ kulə ra'se tɔji kadɪ in de'gi ki inyəi gorow njiyə'se ki majel kɔ. 9 Ningə, kadɪ inyəi ta kɔji me'se'ti kene: “J'in ngann kaw Abiraham.” Tadɔ, adi m'el'se, Luwə asi kadɪ a təl gagi mbal'gi kam ngann kaw Abiraham'ti kare. 10 Ki ngɔsine kin, kungə in ndəkba kadɪ tugə kagi'gi ngirə'de'ti gangi nga. Kagi ki ra ki andi maji el ə, a tugəi'ə kadɪ iləi'ə me por'ti kɔ. 11 M'in, m'ra'se batəm me mann'ti, kadɪ tɔji toki inyəi gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, nan de ki a re go'm'ti, in nje tɔgi ki utəm sanyi. M'asi kadɪ sa ki nja'a'ti kaa m'ɔr el. In a ra'se batəm me Ndil Luwə'ti, ki me por'ti. 12 Uwə keh to nya ji'ne'ti kadɪ to'n kandi ko ki maji, ɔy me dam'ti, ningə ulə tisə por. In por ki a oy el ratata.»

Jeju ra batəm

(Mrk 1.9-11; Luk 3.21-22; Jan 1.29-34)

13 Lo kin'ti non, Jeju in Galile'ti, re ta ba Jurden'ti rɔ Jan'ti, kadɪ ra'a batəm. 14 Nan Jan ge kɔdi el, adi el ene: «In m'in ə kadɪ in, ra'm batəm, ningə in yo ta in təl re rɔ'm'ti kadɪ m'ra'i batəm bay tɔ wa?» 15 Nan Jeju el'ə ene: «Ki ngɔsine kin, in ra be, tadɔ in kigo'ə kin ə j'a ji tɔl'n ta ndigi læ Luwə.» Be ə, Jan ndigi dɔ'ti, ra'a'n'ə

† 1 Samiyel 16.1 †† Mis 5.1 † Oje 11.1

†† Jeremi 31.15 †† Ejay 40.3

batəm. ¹⁶ Loki Jeju ra batəm taa par, ə te me mann'ti ningə, low'ə'ti non, dōran te ta'ne, adi oo Ndil Luwə risi to dər dum be re isi d'ə'ti. ¹⁷ Ningə, ndu ta madi te dōran'ti, ene: «In kam in Ngonn'm njendigi lə'm, ki r'əm nəl'm d'ə'ti ngayn. †»

Su nan Jeju

(Mrk 1.12-13; Luk 4.1-13)

4 Go'ti, Ndil Luwə ɔnon Jeju aw si'ə diləlo'ti, kadi Su nan'a. ² Jeju ɔgi r'ne nyakusɔ, kondɔ dɔɔ ki kadi, dɔɔɔ, ə go'ti bo ra'a. ³ Lo kin'ti, Su, njenan de'gi ɔti re r'ə'ti, el'ə ene: «Re in Ngonn lə Luwə ə, adi mbal'gi kin təli mapa adi m'oo.» ⁴ Ə Jeju ilə'ti ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: De a isi ki d'ne taa ki takul nyakusɔ par el, nan ki takul ta'gi pəti ki tei ta Luwə'ti tɔ †.»

⁵ Go'ti, Su aw ki Jeju me bebo'ti ki Jerujalem, ki in bebo ki to ta dangi tado Luwə, aw si'ə jam dɔ Kəy'ti lə Luwə taa, ⁶ ningə el'ə ene: «Re in Ngonn lə Luwə ə, inyə j'i taa osi adi m'oo. Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: "Luwə a adi ndu'ne malayka'gi lə'ne kadi a lai'nu dala j'i'de'ti, kadi nja'i tugə mbal el †."» ⁷ Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti lə Luwə tɔ eyina: A nan Burəbe Luwə lə'i el †.»

⁸ Su təl aw ki Jeju dɔ mbal'ti ki ngal taa ngayn bay, ɔj'ɔ konbe'gi ki dɔnangi'ti ne pəti, ki nyakingə'gi ki me'ti, ⁹ ningə el'ə ene: «M'a m'adi nya'gi kin pəti, loki re ɔsi məkəs'i nanga non'm'ti ə ulə tɔji d'ə'm'ti.» ¹⁰ Jeju təl el'ə ene: «In *Satan, ɔti kɔ sanyi. Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: "A ɔsikurə Burəbe Luwə'ti lə'i, ningə in ki kar'ne ba par ə a re non'a'ti kadi in gos'o †."»

¹¹ Be ə, Su inyə Jeju ə ɔti aw. Ningə malayka'gi rei rɔ Jeju'ti, rai si'ə.

Jeju iləmbər Poyta ki maji Galile'ti

(Mrk 1.14-15; Luk 4.14-15)

¹² Dɔkagilo madi, uwəi Jan dangay'ti, ə Jeju oo ta'a ningə, təl ɔr r'ne aw Galile'ti. ¹³ Nan kin ə, inyə bebo ki Najaret, ə aw isi Kapernayim'ti yo. Kapernayim ki in bebo ki ra kadi ba'ti ki Galile, dɔnangi'ti lə Jabulon ge ki Nepitali ge. ¹⁴ Be kadi tɔlta ta ki njekeltakita Luwə'ti Ejay el ene:

¹⁵ «In de'gi ki Dɔnangi Jabulon'ti ki dɔnangi Nepitali'ti, Ki sii ndəkba kadi babo'ti, Gidi ba Jurden'ti, In de'gi ki dɔnangi Galile'ti, Ki in de'gi ki in Juwipi'gi el! Uri mbi'se oyi:

¹⁶ De'gi ki kete sii lo ki ndul'ti, Oyi kunji kibo, Ningə de'gi ki kete sii be lə yo, Ki in lo ki ndul kururu, Lo kunji te d'ə'de'ti †.»

† Pa'gi 2.7; Ejay 42.1 †† Ndukun ki nja joo 8.3 ‡ Pa'gi 91.11-12 †† Ndukun ki nja joo 6.16 †† Ndukun ki nja joo 6.13 ††† Ejay 8.23, 9.1

¹⁷ Dɔ gangi lowə'ti kin, Jeju ulə ngirə kiləmbər ene: «Inyə gorow njiyə'se'gi ki majel kɔ, tado Konbe lə Luwə in ndəkba r'ə'se'ti.»

Njendo'gi ki dəkete ki Jeju bar'de

(Mrk 1.16-20; Luk 5.1-11)

¹⁸ Ndo kare, Jeju ra njiyə kadi babo'ti, ki Galile ningə oo ngannkon'a'gi joo: adi in Simon ki bari'ə Piyər ingi ki ngonnkon'ne Andire ki in njendon kanji'gi, a iləi bandi me mann'ti. ¹⁹ Jeju el'de ene: «Rei go'm'ti adi m'ndo'se, kadi in təli nje sangi de'gi adi m'in kadi ingəi kajj.»

²⁰ Kalangiba, inyəi bandi'gi lə'de, ə awi uni go Jeju. ²¹ Jeju ɔti ki kete nden ningə, oo ngannkon'nan'gi ki rangi joo: Jaki in ki Jan ki in ngann lə Jebede, sii me to'ti ki baw'de, isi rai go bandi'gi lə'de, ə bar'de. ²² Loki Jeju bar'de ningə, kalangi ba, inyəi baw'de Jebede ki to, ə awi uni go Jeju.

²³ Jeju njiyə dɔnangi Galile'ti ba pəti, ndo nya de'gi me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, iləmbər Poyta ki maji ki ɔjido Konbe lə Luwə, taa aji njemonyi'gi ki njerɔto'gi ki dann de'gi'ti tɔ. ²⁴ Tɔbar li'ə sanan dɔnangi'ti ki Siri ba pəti, adi rei ki de'gi pəti ki r'ə'de ra'de, njerɔto'gi ki dangi dangi, nje ki ndil'gi ki majel rai'de ge, njedamsil'gi ge ki njerɔkoy njururu'gi ge, adi aji'de. ²⁵ Bulə de'gi ngayn rei go Jeju'ti. Nje kin dɔnangi Galile'ti ge, dɔnangi Bebo'gi'ti ki Dɔgi ge, bebo Jerujalem ge, ki dɔnangi Jude'ti ge, ki dɔnangi ki gidi ba Jurden'ti ge.

Jeju ndo nya njendo'gi lə'ne dɔ mbal'ti

(Mrk 3.13; Luk 6.12-13, 20)

5 Loki Jeju oo bulə de'gi kin ningə, ɔti aw isi dɔ mbal'ti, adi njendo'gi li'ə rei r'ə'ti. ² Lo kin'ti, Jeju ilə r'ne ndo nya de'gi ene:

Maji ki rɔta'ti

(Luk 6.20-26)

³ «Majikur in lə nje ki oyi r'ə'de kadi n'asi el takum Luwə'ti,

tado Konbe lə Luwə in yan'de.

⁴ Majikur in lə nje ki isi nonyi bone,

tado lo ti ə Luwə a ɔl me'de.

⁵ Majikur in lə nje ki ɔli lɔm lɔm,

tado Luwə a adi'de dɔnangi kadikare'ti.

⁶ Majikur in lə nje ki bo ki kundə ra nya kigo ndu Luwə'ti in me de'ti,

tado lo ti ə a ndanni.

⁷ Majikur in lə nje ki isi oyi kumtondoo lə de'gi,

tado Luwə a ra se'de maji.

⁸ Majikur in lə nje ki me'de in kare dɔ Luwə'ti,

tado a oyi Luwə ki kum'de.

⁹ Majikur in lə nje ki isi sangi row lapiya,

tado a bari'de ngann'gi lə Luwə.

¹⁰ Majikur in lə nje ki de'gi isi adi'de kon tado nyara ki dana,

tado Konbe lə Luwə in yan'de.

¹¹ Majikur in lə'se loki de'gi isi taji'se ge, isi adi'se kon ge, isi tətita d'ə'se'ti ge tado lə'm. ¹² Rai rɔnel, tiləi kole,

tadɔ nyakugə goji'se in ngayn dɔran'gi'ti. *Njekeltakita Luwə'ti, ki rai kulə kete non'se'ti, ingəi kon kin be tɔ.

Nje kun go Kirisiti in kati ki kunjɔ ki dɔnangi'ti
(Mrk 9.50, 4.21; Luk 14.34-35, 8.16, 11.33)

¹³ «Ingi ə in kati ki dɔnangi'ti. Ningə kin ə mbann kati goto ə, de a ra bann ə kadi kati təl mbann gogi bay wa? Maj'a goto nga; a buki'a kɔ gidi lo'ti kadi de'gi njiyəi dɔ'ti par nga.

¹⁴ «Ingi ə in kunjɔ ki dɔnangi'ti. Ningə bebo ki indəi'a dɔ mbal'ti taa, asi kadi a iyə r'ne el. ¹⁵ De a ində por lambi'ti re'n kəy ə dow ngo dɔ'ti el. A ində dɔ nya'ti taa kadi de'gi ki me kəy'ti pəti oyi lo. ¹⁶ Be tɔ ə, kadi de'gi pəti oyi kunjɔ lə'se me nyara ki maji'ti. Loko oyi nya ra'se ki maji ningə, a uləi tɔji dɔ Baw'se Luwə'ti ki isi dɔran'ti.

Nyando ki dɔ ndukun'ti lə Luwə

¹⁷ «Maji kadi in məri toki m're kadi m'buji ndukun'gi lə *Moji eke ta lə njekeltakita Luwə'ti el. M're tadɔ buji'de el, nan m're tadɔ tɔl ta'de yo. ¹⁸ Toki rɔta'ti, m'el'se, kete non kadi dɔran in ki dɔnangi kin a gotoi kɔ, ngonn kur ta ki nden be, eke ngonn ndaja madi ki me ndukun'ti lə Luwə ki ndangi ki a ɔr kɔ goto. A to be biti kadi nya'gi pəti ki ndangi me'ti rai nya. ¹⁹ De ki aldɔ ngonn mbərkikində ki nden be dann mad'a'gi'ti, ə ndo de'gi kadi rai toki in ra'n be tɔ ningə, a in ki du ngayn me Konbe'ti lə Luwə tɔ. Nan de ki təl r'ne go'ti, ə ndo de'gi, a in kibo me Konbe'ti lə Luwə. ²⁰ Adi m'el'se: kin ə nyara ki dana lə'se utə nya njendo ndukun'gi lə Luwə ki Parisi'gi el ə, a uri me Konbe'ti lə Luwə el.

Nyando ki dɔ wongi'ti
(Mrk 11.25; Luk 12.57-59)

²¹ «Ingi, in gəri maji toki ndu ta el kaw'je'gi ene: "A tɔl de el, † de ki tɔl madi'ne ningə, maji kadi awi si'a non njegangi ta'gi'ti."» ²² Nan m'in m'el'se: «De ki ra wongi ki ngonnkon'ne, maji kadi awi si'a non njegangi ta'gi'ti; de ki taji ngonnkon'ne "mbo", maji kadi awi si'a non njegangi ta'gi'ti kibo lə Juwip'gi; ə de ki bar ngonnkon'ne "man", maji kadi iləi'a me por'ti ki biti ki non'ti. ²³ Kin ə aw ki kadikare lə'i ringiri lo kilə kadikare'ti kadi Luwə, ə me'i olo dɔ'ti kadi ngonnkon'i aw sə'i ki ta madi ningə, ²⁴ maji kadi inyə kadikare kin non ringiri'ti, ə in re aw ulə noji nan'ti si'a bay taa in təl re un kadikare lə'i adi Luwə.

²⁵ «Kin ə isi awi lo gangita'ti ki nje ta lə'i ə, loki in dɔ row'ti bay kin ə, in sangi row kadi ndu'se osi go nan'ti si'a kalangi, nan to aw sə'i uləi ji njegangita'ti, adi njegangi ta uni uləi ji njero'gi'ti, adi njero'gi awi sə'i iləi'nu dangay'ti. ²⁶ Toki rɔta'ti adi m'el'i, a te lo kin'ti el biti kadi ugə dɔboy sisi bay taa a inyəi'nu taa.

Nyando ki dɔ kuwə marum'ti
(Mat 18.8-9; Mrk 9.43,47-48)

²⁷ «In gəri ndu ki el ene: "A uwə marum el ††," kin maji. ²⁸ Nan m'in m'el'se: "De ki gon dene ki kumnda ə,

† Tekitaga 20.13; Ndukun ki nja joo 5.17

uwə si'a marum me'ne'ti nga." ²⁹ Kin ə kum'i ki dɔjikol'i'ti rai adi osi me majel'ti ə, ɔr'ɔ ilə kɔ sanyi. Tadɔ in soti kadi ngonn rɔ'i kare goto, utə kadi iləi darɔ'i ba pəti me por'ti ki biti ki non'ti. ³⁰ Kin ə ji kɔl'i rai adi osi me majel'ti ə, in gang'a ilə kɔ sanyi. Tadɔ, in soti kadi ngonn darɔ'i kare goto, utə kadi iləi darɔ'i ba pəti me por'ti ki biti ki non'ti.

Ta ki dɔ gangi nan'ti lə dene ki dingəm
(Mat 19.7-9; Mrk 10.4-5, 10-12; Luk 16.18)

³¹ «In gəri kadi ndukun el bay tɔ ene: "Re de tuwə ne'ne ningə, kadi ad'a makitu gangi nan †." ³² Nan m'in m'el'se toki: "Re de tuwə ne'ne tadɔ nya ki rangi, um in ta lə kaya ki ra el ə, de'a kin sur'a ta kuwə marum'ti. A re de ta dene ki ngaw'a tuwə ningə, de'a kin təl njekuwə marum tɔ."

Ta ki dɔ kiw rɔ'ti

³³ «Ndu ta el kaw'je'gi kete bay tɔ ene: "Re iw rɔ'i dɔ nya madi'ti ə, ra dɔ'ti, kadi in ra nya ki iw rɔ'i dɔ'ti non Burəbe'ti ††." ³⁴ Nan m'in m'el'se toki a iw rɔ'i el to kiw el. A iw rɔ'i ki dɔran el, tadɔ in kumbər kisi Luwə; ³⁵ a iw rɔ'i ki dɔnangi el, tadɔ in kumbər kində nja'a; a iw rɔ'i ki Jerujalem el, tadɔ in bebo lə Ngar kibo; ³⁶ a iw rɔ'i ki jam dɔ'i el, tadɔ in asi kadi in təl bin dɔ'i kare be kaa ki nda'ti eke ki ndul'ti el. ³⁷ Re ta lə'se in oyo ningə, rai dɔ oyo'ti, re ta lə'se in jagi ningə, rai dɔ jagi'ti par tɔ, ə ndəgi ta pəti ki a re go'ti kin in rɔ Su'ti.

Ta ki dɔ dal ban'ti
(Luk 6.29-30)

³⁸ «In gər kadi ndu ta el ene: "Re de tɔ kum madi'ne ningə, in kadi toki tɔ kum'a tɔ, a re de tətɔ ngangɔ madi'ne ningə, in kadi toki tətɔ ngang'a tɔ ††." ³⁹ Nan m'in m'el'se kadi in tanyi rɔ nje mendul el. Re de ində dow kɔt'i ki kɔl ə, in yəti dowə ki gəl ad'a ində bay. ⁴⁰ Re de aw sə'i non njegangita'ti kadi taa ku ki gɔji lə'i ə, ad'a in ki ngal dɔ'ti. ⁴¹ Re de ində tɔgi dɔ'i'ti kadi njiyə nja'i dər ə, njiyə si'a njay dər joo. ⁴² De ki ra ki dəji nya ə ad'a, ningə re de tunəi nya ə ɔg'ɔ el tɔ.

Ta ki dɔ ndigi njeban'gi'ti
(Luk 6.27-28,32-36)

⁴³ «In gəri toki ndu ta el ene: "A in ndigi de mad'i, nan a ɔsi ta njeban lə'i †††." ⁴⁴ Nan, m'in m'el'se: In ndigi njeban'gi lə'se, elita ki Luwə tadɔ lə nje ki isi adi'se kon. ⁴⁵ In rai be kadi in ngann lə Baw'se Luwə ki nje kisi dɔran'ti. Tadɔ adi kadi ɔsi dɔ nje memaji'ti ki nje memajel. Adi ndi ədi dɔ njera nya'ti ki dana, ki njera nya'ti ki dana el. ⁴⁶ Kin ə in ndigi nje ki ndigi'se tɔ par ə, nyakugə goji ri ə Luwə a adi'se wa? *Njetalambo'gi kaa rai be tɔ. ⁴⁷ Kin ə rai lapiya ngannkon'se'gi par ə, ri ə to ta dangi ə rai wa? Tadɔ nje gər Luwə el kaa rai be tɔ. ⁴⁸ Ningə ingi, maji kadi in ndigi de'gi adi osi taga panyi

†† Tekitaga 20.14; Ndukun ki nja joo 5.18 † Ndukun ki nja joo 24.1 †† Lebitiki 19.12; Kor Isirayel'gi 30.3 †† Tekitaga 21.24; Lebitiki 24.20; Ndukun ki nja joo 19.21 ††† Lebitiki 19.18

toki Baw'se Luwə ki dɔran'ti ndigi de'gi adi osi taga pa-nyin kin be tɔ.»

Ta ki dɔ ra ki njendoo'gi'ti

6 «Kadi oyi maji, kin ə re isi rai nya ki ndu Luwə ndigi kadi rai ningə, maji kadi rai takum de'gi'ti ki kadi oyi'se el. Re rai be ningə, Baw'se ki isi dɔran'ti, a adi'se nyakugə goji lə'se el. ² Kin ə in ra ki njendoo ə, kadi tugə gəngi dɔ'ti kadi de'gi oyi el. In rai toki njekədikum de'gi isi rai ginn kəykawnan'gi'ti lə Juwip'gi kigo row'gi'ti kin el. Rai be kadi de'gi pit'i'de. Nan ki rɔ-ta'ti, adi m'el'se, ingəi nyakugə goji lə'de nga. ³ Nan in, loki in ra maji ki njendoo'gi, maji kadi ji gəl'i gər nya ki ji kəl'i adi el. ⁴ Be ningə, nya lə'i ki adi kin to lo kiyə'ti, ningə Luwə ki oo nya'gi ki to lo kiyə'ti, a ugəi bang'a.»

Ta ki dɔ kelta'ti ki Luwə

⁵ «Loki sii elita ki Luwə ningə, ononyi'se kadi rai toki njekədikum de'gi sii rai kin be el. Njekədikum de'gi ki ndigi ngayn kadi rai taa me kəykawnan'gi'ti lə Juwip'gi ki ngang'i row'gi taa elita ki Luwə. Ing'i rai be kadi de'gi oyi'de. Nan ki rɔta'ti, adi m'el'se, ingəi nyakugə goji lə'de nga. ⁶ Nan in, loki ge kelta ki Luwə ningə, maji kadi ur kəy tɔ'i'ti, uti takəy dɔ'i'ti, elta ki Luwə lo kiyə'w'ti kin, ningə Baw'i Luwə ki isi lo kiyə'w'ti, a oo, ə a adi nya ki in dəj'ə.

⁷ «Loki isi elita ki Luwə ningə, elita ki dɔnan'ti, dɔnan'ti to de'gi ki nje gər Luwə el be el. Ing'i oyi eyina, me ta'ti ki kel ngayn kin ə Luwə a oo'n dɔ ndu'de. ⁸ Maji kadi rai toki ing'i isi rai kin be el, tado Baw'se Luwə gər nya'gi ki awi ki ndoo'ə, kete bay taa kadi eli si'ə ta dɔ'ti.

Kuji kelta ki Luwə

(Luk 11.2-4)

⁹ «Ing'i ə, kadi elita ki Luwə eli eyina:

“Baw'je ki isi me dɔran'ti taa,
Kadi de ki ra gər tɔ'i toki in Luwə,

¹⁰ Kadi Konbe lə'i re.

Kadi de'gi rai ndigi lə'i dɔnang'i'ti ne

Toki nje ki dɔran'ti isi rai kin be tɔ.

¹¹ Adi'je nyakusɔ'je ki asi ta'je me ndɔ'ti ki bone.

¹² Inyə go majel'gi lə'je kɔ,

Toki j'in kaa j'inyəi'n go majel'gi lə nje ki rai se'je majel kɔ kin be tɔ.

¹³ Inyə'je adi j'osi me nyanan'ti el,

Nan kadi ɔr'je ji Su'ti kɔ.

[Tado in ə, konbe, ki tɔgi, ki tɔbar in lə'i biti ki non'ti.]”

¹⁴ «Kin ə inyəi go majel'gi lə de'gi kɔ ningə, Baw'se ki isi dɔran'ti a inyə go majel'gi lə'se kɔ tɔ. ¹⁵ A kin ə re inyəi go majel'gi ki de'gi rai sese kɔ el ningə, Baw'se a inyə go majel'gi lə'se kɔ el tɔ.

Kɔgi rɔ nyakusɔ

¹⁶ «Loki ɔgi rɔ'se nyakusɔ ningə, maji kadi in sikiti kum'se sikiti sikiti to njekədikum de'gi kin be el. Ing'i, sikiti kum'de kadi de'gi oyi'de toki n'ɔgi rɔ'de nyakusɔ. Nan toki rɔta'ti, adi m'el'se, ingəi nyakugə goji lə'de

nga. ¹⁷ Ningə in, loki ɔgi rɔ'i nyakusɔ ningə, maji kadi togi takum'i suki suki, ə ndu dɔ'i bulu bulu. ¹⁸ Tado kadi de'gi gəri, toki ɔgi rɔ'i nyakusɔ, el. Ningə, Baw'i ki isi lo kiyə'w'ti par ə oo, in ki gər nya ki to lo kiyə'w'ti a adi'se nya ki in dəj'i'ə.

Nyakingə ki dɔran'ti

(Luk 12.33-34)

¹⁹ «In mbonyi nyakingə'gi tado lə'se dɔnan'ti dɔnan'ti dɔnang'i'ti ne el. Dɔnang'i ki in loki nya ki səm'ti a ndusi ge, yon'gi a onyi ge, taa njebog'i'gi a mbuti bolo bɔr kadi bogi ge. ²⁰ Nan kadi in sangi kadi awi ki nyakingə'gi lə'se dɔran'ti taa ki in lo ki nya ki səm'ti a ndusi el num, yon'gi a onyi el num, taa njebog'i'gi a mbuti bolo bɔr kadi bogi el num tɔ. ²¹ Tado lo ki nyakingə lə'i in səm'ti, me'i a in səm'ti tɔ.»

Kum in lambi lə darɔ

(Luk 11.34-36)

²² «Kum de ə in lambi lə darɔ'a. Kin ə re kum'i oo lo maji ningə, darɔ'i pəti in me kunj'i'ti. ²³ A kin ə re kum'i oo lo maji el tɔ ningə, darɔ'i pəti in me lo ki diw'ti tɔ. A kin ə re kunj'i ki to rɔ'i'ti kin təl diw ningə, a in diw ki dum kelta'a.»

Me ki ra sururu

(Luk 16.13, 12.22-31)

²⁴ «De ki a ra kuləbər lə ngar'gi joo goto: eke ɔsi ta ki kare ə, a ndigi ki nungi, eke kidi ki kare ə a uwə ki nje ki nungi tɔ. A asi kadi rai bər lə Luwə num, bər lə nar num el.»

²⁵ In tado kin ə, m'el'se kadi adi me'se ra sururu dɔ nyakusɔ'se'ti ki mann kanyi'se'ti ki kadi sii ki dɔ'se taa el, taa dɔ ku kɔ'se'ti el num tɔ. Tado kisikidɔtaa utə nyakusɔ, taa darɔ de utə ku ki kɔ tɔ. ²⁶ Gonyi yəl'gi ki ra nali dann nəl'ti kin oyi, duwi ko el num, tət'i ko el num, taa kaw'i nya me dam'ti el num tɔ, nan Baw'se ki isi dɔran'ti taa, adi'de nya ɔsi maji. Eke, ing'i, utəi yəl'gi kin gidi banyi banyi el wa? ²⁷ Nan dann'se'ti ə asi kadi a ilə ngonn kadi ki nden be dɔ ndɔ kisikidɔtaa'ti ki takul me ki ra sururu lə'ne wa? ²⁸ Asi el, nga ra bann be ə me'se ra sururu dɔ ku kɔ'se'ti wa? Gonyi puti kam'gi ki rai me mu'ti kin oyi. Rai kulə madi el num, oji ku el num tɔ, nan ²⁹ ngar Salomon ki tɔ'a bar ngayn me nyakingə'ti kin kaa ɔɔ ku ki ndole asi nan ki ki kare dann'de'ti el †.

³⁰ Ə kin ə Luwə ulə ku rɔ ngann mu'gi'ti ki j'oo'de bone, ə lo ti par ə a onyi por kin be ningə, ra bann ə in de'gi taa a ulə ku rɔ'se'ti el wa? In ton'gi me kunme'ti. ³¹ Adi me'se ra sururu kadi eli eyina: «Ri ə j'a j'usɔi wa? Ri ə j'a j'anyi wa? J'a j'ingəi ku ra ə j'a j'ɔi wa?» el. ³² Nya'gi kin pəti, in de'gi ki gəri Luwə el, ə sii sangi ki non kum de'ti. Ningə Luwə ki Baw'se ki isi dɔran'ti gər maji kadi awi ki ndoo'ə tɔ. ³³ Sangi Konbe lə Luwə ki ra nya ki dana takum'ə'ti kete, ningə a adi'se ndəgi nya'gi kin pəti dɔ'ti. ³⁴ Adi me'se ra sururu ɔjids ndɔ ki lo ti'ti el. Tado ndɔ ki lo ti'ti aw ki me ki ra sururu lə'ne. Nɔd'gi

† 1Ngar'gi 10

pəti awi ki nya torɔ ki sɔw dɔ'de, um awi ki mad'a dɔ'ti el.

Takigangi dɔnan'ti
(Luk 6.37-38,41-42)

7 Gangita dɔ de'ti el, kadi Luwə gangi ta dɔ'se'ti el tɔ. ² Tado Luwə gangi ta dɔ'se toki in gangi dɔ madi'se'gi'ti be tɔ. Ningə kadi gəri toki nya ki mbɔji adi de'gi kin ə Luwə a mbɔji'n adi'se tɔ. ³ Ra bann be ə, oo bunə mu ki to kum ngonkon'i'ti yo, ə oo kagi ki boi ki to yan'i'ti kin el wa? ⁴ Kagi ki boi ə to kum'i'ti ne tɔ kin, nga ki gorow ki bann ə a el ngonkon'i ene: «Ngonkon'm, adi m'un bunə mu ki to kum'i'ti kin» wa? ⁵ In njekədikum de'gi, un kagi ki boi ki kum'i'ti kin ningə to, a oo lo ar njay kadi un'n bunə mu ki kum ngonkon'i'ti.

⁶ «Ononyi'se kadi adi nya ki ar njay busi'gi, nan be el ə a təli ki dɔ'se'ti to tonyi'se. Be tɔ'a in buki mədikɔsi'gi lə'se non kɔsongi'gi'ti el, nan be el ə a in njiyəi dɔ'ti, mbisəi ki nja'de.»

Dəji nya Luwə
(Luk 11.9-13)

⁷ «Dəji ə a adi'se, sangi ə a ingəi, indəi takəy ə a tei adi'se. ⁸ Tado de ki dəji ə a adi'ə, de ki sangi ə a ingə, de ki ində takəy ə a tei adi'ə tɔ. ⁹ Nan dann'se'ti ə ngonno dəj'ə mapa ningə un mbal taa ad'a wa? ¹⁰ Eke dəj'ə kanji ningə un lii taa ad'a wa? ¹¹ A kin ə, ingi ki in de'gi ki majel kin mindi ə gəri row kadi nya ki maji ngann'se'gi ningə ra bann be ə, Baw'se ki isi me dɔran'ti taa kin taa a adi nya ki maji de'gi ki dəji'ə el wa?

¹² «Nya'gi pəti ki in ndigi kadi de'gi rai adi'se kin ə rai adi'de tɔ. Tado inbe kin ə in nyando ki to me ndukun'gi'ti lə Moji num, me ta'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti ndangi num tɔ.

Ta row'gi ki joo
(Luk 13.23-24)

¹³ «Uri ki tarow ki mbəngirə, tado tarow ki tati panyi te row'ti ki tati panyi'ti ki kun'ə on el, ki nje kaw ki de'gi tuj'i'ti. Nga ningə, in row'ə kin ə de'gi ngayn uni. ¹⁴ Ningə tarow ki nje kaw ki de'gi kaj'i'ti ta'a in mbəngirə ba, uwə de'gi. Ningə row'ə kin, njekun'ə'gi in ngayn el.

Nje bar rɔ'de njekeltakita Luwə'ti ki in nje ngom'gi
(Luk 6.43-44)

¹⁵ «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ki rɔ nje bar rɔ'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el. A rei rɔ'se'ti, a oyi gid'i'de taga ne in bat'i'gi, nan me de'ti kəy, in jagum'gi ki njetɔko nyakul'gi. ¹⁶ A in kigo kulə ra'de'ti nga ə a gəri'de. De a uje kandi nju dɔ konn par'ti el, taa de a uje kandi mbaykote dɔ konn ngan'ti el tɔ. ¹⁷ Kagi ki maji, ningə a andi kandi ki maji, ə kagi ki majel, a andi kandi ki majel tɔ. ¹⁸ Kagi ki maji ki kadi a andi kandi ki majel goto, taa kagi ki majel ki kadi a andi kandi ki maji kaa goto tɔ. ¹⁹ Kagi ki ra ki andi kandi ki majel, a tugəi'ə kadi iləi'ə me por'ti kɔ. ²⁰ Adi, a in kigo kuləra

nje ngom'gi ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti ə a gəri'de.»

Njendo'gi ki rɔta'ti
(Luk 6.46, 13.25-27)

²¹ «In nje ki sii bari m'in "Burəbe, Burəbe!" ta'de'ti ne par kin ə a uri pəti Konbe'ti lə Luwə el, nan in nje ki sii rai go ndigi'ti lə Bai ki isi me dɔran'ti taa. ²² Ndo gangi-ta'ti ə, de'gi ngayn a eyina: "Burəbe, Burəbe! in me tɔ'i'ti el ə jeli'n ta ki ta Luwə'ti wa? In me tɔ'i'ti el ə ji tuwə'n ndil'gi ki majel wa? In me tɔ'i'ti el ə ji ra'n nyakɔji'gi ngayn ki əti bol bol wa?" ²³ Ningə lo kin'ti, m'a m'el'de ki taga wangi m'ene: "Ɔri rɔ'se sanyi nu, m'gər'se nja kare el, in ki in njeramajel'gi †!"

Kəy'gi joo
(Luk 6.47-49)

²⁴ «Be ə, de ki ra ki oo ta'gi ki m'el kin, ə təl rɔ'ne go'ti ningə, to to de ki njekumkar, ki ra kəy lə'ne dɔ gadi'ti be. ²⁵ Adi loki ndi ədi ningə, mann kon lo re un kəy kakin, taa nəl kaa ulə ki dɔ'ti tɔ, nan kəy budi nanga el, tado ngirə in dɔ gadi'ti. ²⁶ Nan de ki ra ki oo ta'gi ki m'el kin, ə təl rɔ'ne go'ti el ningə, to to de ki mbo, ki ra kəy lə'ne dɔ nangira'ti be. ²⁷ Adi loki ndi ədi ningə, mann kon lo re un kəy kakin, num taa nəl kaa ulə ki dɔ'ti tɔ, ningə kəy budi nanga mur mur, adi tor'o to dilə yiw.»

Tɔgi nyando lə Jeju
(Mrk 1.22; Luk 4.32)

²⁸ Loki Jeju tɔlta ta lə'ne, nyando li'ə əti bulə de'gi bol ki dum. ²⁹ Tado ndo nya to de ki aw ki tɔgi ki in rɔ Luwə'ti, um ndo nya to njendo'de ndukun'gi lə Luwə el.

Jeju aji njebanji
(Mrk 1.40-45; Luk 5.12-14)

8 Loki Jeju in ki dɔ mbal'ti isi ur ki nanga, bulə de'gi ngayn in go'ə'ti. ² Njebanji kare te re rɔ Jeju'ti, ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, ningə el'ə ene: «Burəbe, re in ndigi ə, a adi banji lə'm ur kadi rɔ'm ar njay.» ³ Jeju ulə ji'ne, ɔdi'n'ə, ningə el'ə ene: «M'ndigi, ə kadi banji lə'i ur, adi rɔ'i ar njay.» Tanan'ti non, banji li'ə ur, adi rɔ'a ar njay. ⁴ Go'ti Jeju el'ə ene: «Ononyi kadi el ta'a de madi, ə aw ɔji rɔ'i njekujənyamosi kadikare ningə adi kadikare kujənyamosi kar rɔ toki ndukun lə Moji dəji'n. Ra be kadi gəri toki banji lə'i ur adi ingə lapiya †.»

Jeju aji njekulə lə kibo lə kuti njero'gi ki bu
(Luk 7.1-10; Jan 4.43-54)

⁵ Jeju isi ur ki me be'ti ki Kapernayim ningə, de ki Rom'ti kare ki in kibo lə kuti njero'gi ki bu, re rɔ'a'ti, non ki dɔ'a'ti ene: ⁶ «Burəbe, njekulə lə'm kare to monyi be non, nja'a oy njururu, adi ingə kon ngayn.» ⁷ Ə Jeju el'ə ene: «M'a m'aw kadi m'aj'a.» ⁸ Nan kibo lə kuti njero'gi ki bu təl el'ə ene: «Burəbe, m'in m'asi kadi ində nja'i ta kəy'ti lə'm el, ə elta kare par ə ngonon njekulə lə'm a in-

† Pa'gi 6.9 †† Ki go jibəl ra'a'ti lə Juwipi'gi, njebanji in de ki de'gi oyi'ə kadi ar njay el, adi asi kadi aw lo nyara'gi'ti ki bar tɔ Luwə el, Lebitiki 14.2-32.

gə lapiya. ⁹ M'el be tado, m'in ki do'm m'in ginn tɔgi'ti lə nje ki do'm'ti, ningə m'aw ki njerɔ'gi ginn tɔgi'ti lə'm tɔ. Adɪ re m'el njerɔ kare m'ene: "Aw!", ningə aw; re m'el ki nungɪ m'ene: "Re!", ningə re; kin ə m'el ngonn njekulə lə'm m'ene: "In ra nya kin be!", ningə ra nya'a kakin tɔ.»

¹⁰ Loki Jeju oo ta kin ta'a'ti, pit'ə, ə el nje ki ra njiyəi go'a'ti ene: «Toki rɔta'ti adɪ m'el'se, ko kunme ki be kin m'ingə rɔ de mad'i'ti dɔnangi ki Isirayel'ti el bay. ¹¹ Nga ningə, m'el'se bay tɔ, de'gi ngayn in Juwipi'gi el, a in ki lo kuwə kad'i'ti, lo kurkad'i'ti kadi rei sii ta nyakusɔ'ti ki Abiraham, Isaki ki Jakobi me Konbe lə Luwə. ¹² Nan nje'gi ki kete ki Konbe ki dɔran'ti sɔw do'de, a buki'de kɔ taga, me lo ki diw'ti. Lo ki a nonyi'ti ge, a ngori ngang'i'de'ti ge.» ¹³ Ningə, Jeju təl el kibo lə kuti njerɔ'gi ki bu kakin ene: «Maji, aw! Ningə kadi ngonn njekulə lə'i aji kigo kunme'ti lə'i kin.» Ningə dɔ kad'a'ti non, ngonn njekulə li'ə ingə lapiya tɔ.

Jeju aji njemonyi'gi ngayn (Mrk 1.29-34; Luk 4.38-41)

¹⁴ Go'ti, Jeju aw me kəy'ti lə Piyər ningə, oo məm'ə ki dene to nanga, rɔ'a on por rigi rigi. ¹⁵ Ə Jeju ɔdi ji'ə, ningə, rɔ'a ki kete tingə ngayn kakin, təl sɔl, adɪ ingə lapiya. Go'ti, ində taa ra nyakusɔ adɪ Jeju.

¹⁶ Loki lo sɔl, de'gi rei ki njemonyi'gi ngayn ki ndil'gi ki majel rai'de, rɔ Jeju'ti. Adɪ Jeju tuwə ndil'gi ki majel kakin do'de'ti kɔ ki ta ki ta'ne'ti, taa aji njemonyi'gi pəti tɔ. ¹⁷ Be kadi ta ki njekeltakita Luwə'ti Ejay el kakin tɔl-ta'ne. Ejay ene:

«Dy tuj'i'gi,

Ki monyi'gi lə'je ki do'ne'ti †.»

Kun go Jeju (Luk 9.57-60)

¹⁸ Ndo kare, Jeju oo bulə de'gi ngayn iləi nan gugɪ gid'ə, ilə ndu'ne adɪ njendo'gi lə'ne kadi n'gangi ba, nanyi dowə'ti ki kare. ¹⁹ Lo kin'ti, njendo ndukun lə Luwə kare re rɔ Jeju'ti el'ə ene: «Njendo de'gi, m'a m'un go'i lo'gi pəti ki a aw'ti.» ²⁰ Ə, Jeju el'ə ene: «Njan'gi ai ki be to'de, taa yəl'gi ai ki kəy lə'de tɔ, nan m'in *Ngonn de m'aw ki lo ki kadi m'ulə do'm'ti el.» ²¹ De kare dann njendo'gi'ti lə Jeju el'ə ene: «Burəbe adɪ'm tarow adɪ m'aw m'duw bai bay taa.» ²² Ningə Jeju el'ə ene: «Un go'm, ə inyə njekoy'gi adɪ duwi njekoy'gi lə'de.»

Jeju ndangi nəl ad'a ra lo kati (Mrk 4.35-41; Luk 8.22-25)

²³ Jeju ala me to'ti, ningə njendo'gi li'ə alai go'a'ti. ²⁴ Ningə nyi, nəl kibo ngayn uwə'de bus dɔ ba'ti, adɪ to aw to nduyi mann. Lo'ti kin, Jeju isi to bi. ²⁵ Nga a, njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti, ndəl'i'ə ki non ta de'ti eyina: «Burəbe, aji'je, nan j'a j'oyi.» ²⁶ Ə Jeju el'de ene: «Ra bann ə boli be wa? In de'gi ki kunme lə'se in nden ba.» Ningə Jeju ində taa, ndangi nəl ingi ki ba, adɪ lo təl to jijiji. ²⁷ Nya kin əti de'gi bol ngayn, adɪ eli eyina: «De'ə inbe kam in

de ki bann ə, nəl'gi ki ba'gi kaa təli rɔ'de go ta'ti li'ə be wa †?»

Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ dingəm'gi'ti joo (Mrk 5.1-20; Luk 8.26-39)

²⁸ Loki Jeju re te gidi ba'ti, dɔnangi'ti lə de'gi ki Gadara, dingəm'gi joo, ki ndil'gi ki majel rai'de tei ki dɔbad'i'gi'ti rei ingəi'ə. De'gi kin rai nya majel ngayn, adɪ de ki kadi un row kin goto.

²⁹ Lo kin'ti, iləi rɔ'de uri kɔl eyina: «Ngonn lə Luwə, in ri ə in ge rɔ'je'ti wa? In re ne kadi adɪ'je kon kete non dɔkagilo'ə'ti wa?» ³⁰ Nga ningə, bulə kɔsong'gi ngayn ra sɔi nya kadi lo'ti non sanyi nden. ³¹ Ə ndil'gi ki majel nonyi dɔ Jeju'ti eli'ə eyina: «Re in tuwə'je ə, adɪ j'aw j'ur me kɔsong'gi'ti kam.» ³² Nga anyi, Jeju el'de ene: «Awil!» Ningə tei, awi uri me kɔsong'gi'ti, adɪ bulə kɔsong'gi bingəi nan kadi mbal'ti taa, tosi me ba'ti, anyinan mann oyi. ³³ Nje ngəm kɔsong'gi anyinan awi me be-bo'ti, ɔri poy nya ki ra nya, ki nya ki te dɔ dingəm'gi'ti ki joo ki ndil'gi ki majel rai'de kakin, pəti adɪ de'gi oyi.

³⁴ De'gi pəti ki me bebo'ti tei awi kadi ingəi Jeju, ə loki oyi'ə ningə, dəji'ə kadi inyə dɔnangi lə'de ə aw.

Jeju aji njerɔkoy njururu (Mrk 2.1-12; Luk 5.17-25)

⁹ Jeju al me to'ti, ində ba gangi, aw me bebo'ti lə'ne. ² De'gi madɪ oti de ki rɔ'a oy njururu ki to me nya koti njemonyi'gi'ti, rei si'ə rɔ Jeju'ti. Loki Jeju oo kunme lə'de ningə, el de ki rɔ'a oy njururu kakin ene: «Ngonn'm, un me'i, majel'gi lə'i in ki kinyə go kɔ.» ³ Lo kin'ti, njendo ndukun'gi lə Luwə ki nungɪ elita me de'ti eyina: «De kam, elta ki mal dɔ Luwə'ti!» ⁴ Nan Jeju gər mərta lə'de, adɪ el'de ene: «Tado ri ə isi məri ta'gi ki majel ki be me'se'ti wa?» ⁵ Kel de kene: «Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ» ə ngan ngayn el, eke kel'ə kene: «Ində taa, ə njiyə' ə ngan ngayn el wa?» ⁶ Re in be, m'a m'ɔji'se kadi gəri toki m'in Ngonn de, m'aw ki tɔgi dɔnangi'ti ne, kadi m'inyə'n go majel'gi lə de'gi kɔ.» Ningə, Jeju el njerɔkoy njururu ene: «Ində taa, un tuwə lə'i, ə aw be.» ⁷ Ningə dingəm ində taa, ə un row, aw be. ⁸ Loki kum bulə de'gi oo nya kin, ra'de bol ki dum, adɪ uləi tɔji dɔ Luwə'ti, ki adɪ de'gi tɔgi ki əti bol be kin.

Jeju bar Matiye kadi un go'ne (Mrk 2.13-17; Luk 5.27-32)

⁹ Loki Jeju ɔti non isi aw ningə, lo dər'ti ki isi dər, oo dingəm ki bari'ə nan Matiye, isi me kəy taa lambə'ti. Ə Jeju el'ə ene: «Un go'm.» Ningə Matiye ində taa, un go Jeju. ¹⁰ Goti, Jeju isi ta nyakusɔ'ti me kəy'ti lə Matiye. Nga ningə njetalambə'gi ki ndəgi njeramajel'gi, ngayn rei, sii nan'ti ki Jeju ki njendo'gi li'ə ta nyakusɔ'ti. ¹¹ Loki Paris'gi oyi Jeju isi sɔ nya ki de'gi kin ningə, eli njendo'gi li'ə eyina: «Ra bann ə Njendo'se nya isi sɔ nya ki njetalambə'gi ki njeramajel'gi wa?» ¹² Ə Jeju oo ndu'de, adɪ el'de ene: «In de'gi ki njemonyi'gi ə a sangi de ki njera de monyi, um in nje rɔ ngan'gi ə a sangi de ki

† Eja 53.4

†† Pa'gi 65.8, 89.10, 107.23-32

njera de monyi, el. ¹³ Ai sangi kadi gari me ta kin: Luwə el ene: «In koo kumtondoo ə m'ge, um in kujə mosi kadikare par el †. Tado, m're tado bar nje ki ra dana'gi el, nan m're tado njeramajel'gi yo'».

Jeju elta dɔ kɔgi rɔ nyakusɔ'ti

(Mrk 2.18-22; Luk 5.33-39)

¹⁴ *Njendo'gi lə Jan Batisi rei ingəi Jeju eli'ə eyina: «Ra bann ə j'in ki Parisi'gi j'ɔgi rɔ'je nyakusɔ, ə njendo'gi lə'i ɔgi rɔ'de nyakusɔ el wa?» ¹⁵ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Oyi kadi de'gi ki bari'de lo nyakusɔ taa nan'ti, a in ki rɔnel el, dɔkagilo'ti ki nje taa dene isi'n se'de nan'ti wa? Ndo a re non kadi a uni njetaa dene dann'de'ti ningə, dɔkagilo'ti kin ə a ɔgi rɔ'de nyakusɔ. ¹⁶ De a un ta ku ki sigi kadi ilə'n kum ku ki kɔkɔ el. Re in be ə, ta ku ki sigi kakin a in ki ki kɔkɔ raki raki, kadi bolo a to wororo utə ki kete bay. ¹⁷ Taa, de a un yiwi kandi nju ki in el bay uti me mbu ndar'gi'ti ki kɔkɔ el tɔ. Re in be ningə, loki yiwi kandi nju a in ningə, mbu ndar'gi a nduwi, kadi yiwi kandi nju a lo kɔ num, taa mbu ndar kaa təli nya ki tuji kɔ num tɔ. Be ə, re yiwi kandi nju in el bay ningə, maji kadi mbu ndar in ki sigi taa. Be ningə, mbu ndar a ndu el num, yiwi kandi nju ki me'ti kaa a lo kɔ el num tɔ.»

Jeju aji ngonn ki dene ingi ki dene ki njemonyi mosi

(Mrk 5.21-43; Luk 8.40-56)

¹⁸ Loki Jeju ra el'de ta kin ningə, kibo lə Juwipi'gi kare, re ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, el'ə ene: «Ngonn'm ki dene ki du oy tanan'ti ne bay. Nan re in re ində j'i dɔ'a'ti ə, a təl tɔsi ndəl.» ¹⁹ Jeju ində taa, un go'ə in ki njendo'gi lə'ne.

²⁰ Ningə, dene kare ki monyi mosi ad'a kon bal dɔgi gidə in joo, re ndəkba rɔ Jeju'ti, ki row ki gidə'ti, ɔdi ta ku li'ə. ²¹ Tado el me'ne'ti ene: «Kin ə re ku li'ə inbe par mindi ə m'ɔdi kaa, rɔ'm a ingə lapiya.» ²² Jeju ilə rəti oo'ə, ningə el'ə ene: «Uwə tɔgi ba, ngonn'm, kunme lə'i aji.» Ningə dɔ kad'a'ti inbe kin par ə dene ingə lapiya.

²³ Loki Jeju re te me kəy'ti lə kibo lə Juwipi'gi kakin ningə, oo nje kɔl nal'gi ki bulə de'gi singəi səkita dɔ-nan'ti, ə el'de ene: ²⁴ «Ori rɔ'se gogi, ngonn dene oy el, nan to bi kare.» De'gi uwəi Jeju kogi. ²⁵ Loki adi bulə de'gi tei taga ningə, Jeju ur kəy, uwə ji ngonn, ningə ngonn dene ində taa. ²⁶ Poy nya kin sanan ki dɔnangi ki non ba pəti.

Jeju adi njekumtɔ'gi joo oyi lo

²⁷ Loki Jeju isi aw, njekumtɔ'gi joo uni go'ə, elita ki ndu'de ki boi eyina: «Ngonnkaw Dabidi ††, oo kumton-doo lə'je.»

²⁸ Jeju re be ningə, njekumtɔ'gi ki joo kakin rei rɔ'a'ti ndəkba, ə Jeju el'de ene: «Oyi kadi uwəi kul'm toki m'asi ra nya kin inbe kare wa?» Ə njekumtɔ'gi iləi'ə'ti eyina: «Oyo, j'oo kadi asi, Burəbe.» ²⁹ Lo kin'ti, Jeju ɔdi kum'de, ə el'de ene: «Maji, kadi nya'gi rai nya kigo kunme'ti lə'se!» ³⁰ Ningə, kum'de oo lo. Ningə, go'ti, Jeju ndəji'de ki tɔgi'ne ene: «Oyi maji, kadi de madɔ gər nya ki ra nya

kin el.» ³¹ Nan loki tei ki taga be par ə, uləi ngirə kelta ki dɔ'a'ti ki go dɔnangi ki non pəti.

Jeju tuwə ndil ki majel dɔ de'ti ki elta el

(Luk 11.14-15)

³² Loki njekumtɔ'gi tei awi ningə, de'gi rei ki de kare ki ndil ki majel ra'a adi elta el. ³³ Jeju tuwə ndil ki majel ningə, dingəm ki kete elta el kakin təl elta. Ningə nya kin ra adi ndil bulə de'gi ngayn te saw, adi eli eyina: «J'oo nya ki be kin dɔnangi Isirayel'ti nja kare el bay!» ³⁴ Nan Parisi'gi eli eyina: «In ki tɔgi lə ngar lə ndil'gi ki majel, ə isi tuwə'n ndil'gi ki majel.»

Jeju oo kumtondoo lə bulə de'gi

(Mrk 6.6,34; Luk 10.2)

³⁵ Jeju aw ki ngann be'gi ki bebo'gi, ndo nya me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, iləmbər Poyta ki maji dɔ Konbe'ti lə Luwə, taa aji njemonyi'gi ki njerɔtɔ'gi pəti tɔ. ³⁶ Loki Jeju oo bulə de'gi, oo kumtondoo lə'de, tado kɔr ra'de, tɔgi'de goto, rai to bat'gi ki njekul'de goto be ‡. ³⁷ Be ə, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Ko ki asi kujə, dilə in ngayn, nan njekujə'gi in ngayn el. ³⁸ Ə elita ki Be nje ko, adi ulə ki nje ra kɔ'gi me ndɔɔ'ti lə'ne.»

Njendo'gi lə Jeju ki dɔgi gidə in joo

(Mrk 3.16-19; Luk 6.14-16)

10 Jeju bar njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo, adi'de tɔgi kadi tuwəi ndil'gi ki majel'gi, aji njemonyi'gi ki nje rɔtɔ'gi, pəti. ² Tɔ njekawkulə'gi ki dɔgi gidə in joo ə to kin: In ki dɔkete in Simon, ki bari'ə nan Piyər in ki ngonnkon'ne Andire; Jaki in ki Jan ki ngann lə Jebede; ³ Pilipi in ki Batilemi, Tomasi in ki Matiye, ki njetalam-bo; Jaki, ki ngonn lə Alpe in ki Tade; ⁴ Simon, ki in mbunə nje rɔ tado kingə dɔ lə be lə'de in ki Judasi Isikariyoti, ki njekundɔ Jeju.

Jeju ulə njekawkulə'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo

(Mrk 6.7-11; Luk 9.2-5; Luk 10.3-12)

⁵ Jeju ulə njekawkulə'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo ki ndu kin ene: «Ai rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, el, taa ai me be-bo'gi'ti lə de'gi ki *Samari el tɔ. ⁶ Ai ki rɔ ginn koj'i'ti ki *Isirayel, ki toi to bat'gi ki ndəmi be kin yo. ⁷ Dɔ row'ti, iləi mbər toki Konbe lə Luwə in ndəkba. ⁸ Ə aji njemonyi'gi, adi njekoy'gi indəi taa lo koy'ti, adi banjɔ ur kɔ rɔ njebanji'gi tɔ adi rɔ'de ar njay, ə tuwəi ndil'gi ki majel dɔ de'gi'ti tɔ. In nya ki ingəi kare, ə adi de'gi kare tɔ. ⁹ Uni ɔr, eke nar, eke silə, iləi dɔ ndar'ti ki bədi'se'ti el. ¹⁰ Taa, uni bɔl kaw mbah el num, ɔyi ku joo el num, ɔyi sa el num, uni kagi tɔsi el num tɔ. Tado maji kadi nje ra kulə ingə nyakusɔ'ne ji de'gi'ti ki ra kulə dann'de'ti. ¹¹ Loki uri me ngonn be'ti, eke me bebo'ti ə, dəji ta, ə re ingəi de ki asi kadi uwə'se rɔ'ne'ti ningə, sii be li'ə non bitɔ kadi awi. ¹² Loki uri me kəy'ti ningə, rai de'gi ki me'ti lapiya. ¹³ Kin ə re uwəi'se ki rɔ'de'ti ningə, kadi lapiya lə'se aw ki dɔ'de'ti, a kin ə re uwəi'se ki rɔ'de'ti el tɔ ningə, kadi təli tai lapiya lə'se gogi. ¹⁴ Loki uwəi'se ki

† Oje 6.6 †† Gonyi Mrk 10.47 ki ta ki dɔ'ti ginn makitu'ti nanga.

‡ Kɔr Isirayel'gi 27.17; 1Ngar'gi 22.17

ɾɔ'de'ti el, mbeti koo ta lə'se, ə sii awi, ə inyəi me kəy kin, eke bebo kin ningə, kadi indəi bu ki nja'se'ti kɔ, kadi tɔji toki nya kare ki dɔɔ'se nan'ti se'de goto †.

¹⁵ M'el'se toki ɾɔ'ta'ti, ndɔ gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki dɔ be'ti kin a utə yan be ki Sɔdɔm ki Gɔmɔɾ bay ††.

Kon ki a ingə njendo'gi lə Jeju (Mrk 13.9-13; Luk 12.11-12, 21.12-19)

¹⁶ «Oyi, m'a m'ulə'se to bati'gi dann jagum'gi'ti. Maji kadi indəi kumkədi dɔ ɾɔ'se'ti to lii'gi be, ə sɔli lɔm lɔm to dər'gi be tɔ. ¹⁷ Adi kum'se ədi dɔ ɾɔ'se'ti ki ɾɔ de'gi'ti, tado a awi sese lo gangi ta'gi'ti, a tindəi'se ki ndəy hawlay me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi. ¹⁸ A awi sese non nje konbe'gi'ti, ki ngar'gi ki boi tado lə'm. Lokin'ti, ingi ki de'gi ki in Juwipi'gi el, a in tarow ki te kadi a ingəi mannaji ki dɔ'm'ti ki ɾɔ'se'ti. ¹⁹ Loki a uwəi'se kadi a awi sese lo gangita'ti, ononyi'se kadi me'se bol, kene ke ta ri ə a eli'de wa, eke a eli'de ki kuji ki bann wa? Ta ki kadi a eli'de ningə, Luwə a ində ta'se'ti low'ə'ti non. ²⁰ Tado in inbe'gi ə a elita el, nan in Ndil Baw'se Luwə ə a un'se kadi el'n ta.

²¹ «Ngannkon'a'gi a uni dɔ nan awi lo tɔl nan'ti, baw ngonn a aw ki ngonn kadi tɔli'ə kɔ, ningə ngann'gi a ɔsi ta njekoji de'gi, ə a uni dɔ'de awi kadi tɔli'de tɔ. ²² De'gi pəti a ɔsi'se ta tado lə'm, nan de ki uwə tɔg'i'ne ba bitɔ dɔboyt'i, ə a ingə kaji. ²³ Loki a adi'se kon me bebo'ti ki kare ə, anyinan awi ki nung'i'ti. Ningə toki ɾɔ'ta'ti, adi m'el'se, a anyinan uləi ta nja bebo'gi ki Isirayel'ti nan'ti el bay ə Ngonn de a re. ²⁴ Njendo utə njendo'ə nya el, taa bər utə be'ne el tɔ. ²⁵ Njendo, re asi ki njendo'ə nya be ningə, in ngayn; ə bər, re asi ki be'ne ningə in ngayn tɔ. Kin ə, be nje kəy inbe mindi ə, de'gi bari'ə Beljəbul ki in ngar lə ndil'gi ki majel ningə, nje ki me kəy'ti li'ə yan'de a to bann?

Luwə ki kar'ne ba ə in de ki maji kadi de bol'ə (Mrk 8.38; Luk 9.26, 12.2-9)

²⁶ «Boli'de el, tado nyara ki gidi kuwə ki ginn'ə a te el goto, taa nya ki to lo kiyə'ti, ki de a gər el kaa goto tɔ. ²⁷ Nya ki m'el'se me lo ki diw'ti, eli taa kada wangi, ə nya ki de'gi eli kɔtirɔ mbi'se'ti nyəm nyəm, iləi mbər'ə jam dɔ kəy'ti taa tɔ. ²⁸ Boli de'gi ki nje tɔl darɔ'se par, um asi tɔl ndil'se el kin, el. Nan kadi in boli Luwə ki asi kadi tuji ndil'se in ki darɔ'se nan'ti me por'ti ki bitɔ ki non'ti kin. ²⁹ Ke de ndogi yəl'gi joo ki silə kare el wa? Nan in ki kare dann'ti ki kadi osi nanga ki kanji kadi Baw'se Luwə ndigi goto. ³⁰ Ki ɔji dɔ'se, bin dɔ'se inbe kin kaa in ki tudə kare kare gər kɔr'ɔ. ³¹ Ə ingi boli nya madi el: ingi, utəi ngann yəl'gi nja banyi banyi.

³² «De ki ra ra ki un ndu'ne takum de'gi'ti wangi, toki n'in de lə'm, m'in kaa m'a m'un ndu'm non Bai'ti, ki isi dɔran'ti, toki in de lə'm tɔ. ³³ Nan de ki ra ra ki manji ta gər'i'm non de'gi'ti, m'in kaa m'a manji ta gər'ə non Bai'ti, ki isi dɔran'ti tɔ.»

† Ki go kuji ra'a'ti lə Juwipi'gi, kində bu ki nja'ti kɔ, tɔji toki loki n'in'ti, eke be ki n'tei me'ti ki taga kin, nya kare ki dɔɔ'de si'ə nan'ti go-to. †† Lo tum ginn nya'gi 18-19

Jeju ene n're ki ɾɔ dann de'gi'ti (Luk 12.51-53, 14.26-27)

³⁴ «Məri me'se'ti toki m're ki lapiya dɔnangi'ti el; m're ki lapiya el, nan m're ki ɾɔ dann de'gi'ti. ³⁵ M're ki gangi-nan dann ngonn ki dingəm'ti ki baw'ne, ngonn ki dene'ti ki kon'ne, ngonn ki dene'ti ki məm'ne ki dene. ³⁶ De madi, de'gi ki me kəy'ti li'ə inbe, a təli njeban'gi li'ə ‡.»

Kɔr ta ɾɔ kɔ kadi ndolo'n go Jeju (Mrk 8.34-35; Luk 14.26-27, 9.23-24)

³⁷ De ki ndigi baw'ne, eke kon'ne utə'm, de'ə kin asi kadi in de lə'm el. De ki ndigi ngonn'ne ki dingəm, eke ki dene utə'm, de'ə kin asi ta kadi in de lə'm el. ³⁸ De ki un kagidəsi lə'ne dɔ'ne'ti el, ə un go'm el tɔ, de'ə kin asi ta kadi in de lə'm el. ³⁹ De ki ge kaji ɾɔ'ne ə, a il'ə kɔ, nan de ki isi ilə ɾɔ'ne kɔ tado lə'm ə, a ingə'ə.

Ta ki dɔ nyakugəgoji'ti (Mrk 9.37,41; Luk 9.48, 10.16; Jan 13.20)

⁴⁰ «De ki uwə'se ki ɾɔ'ne'ti, in m'in ə de'ə uwə'm ki ɾɔ'ne'ti. Ningə de ki uwə'm ki ɾɔ'ne'ti, in njekulə'm ə uwə'ə ki ɾɔ'ne'ti tɔ. ⁴¹ De ki uwə njekeltakita Luwə'ti ki ɾɔ'ne'ti, tado kin ki in njekeltakita Luwə'ti ningə, a ingə nyakugə goji ki asi nan ki yan njekeltakita Luwə'ti inbe kin be tɔ. De ki uwə de ki dana ki ɾɔ'ne'ti, tado kin ki in de ki dana ningə, a ingə nyakugə goji ki asi nan ki yan de ki dana inbe kin be tɔ. ⁴² M'el'se toki ɾɔ'ta'ti, de ki adi mann ki ɔl me ngonn kala mann'ti, ki kare dann nje ki du'ti, ki dann njendo'gi'ti lə'm kin, tado kin ki in njendo lə'm ningə, a ingə nyakugəgoji'ne um a to kare el.»

Jan Batisi in ki Jeju (Luk 7.18-35)

11 Loki Jeju adi ndu kin njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo, ginn'ə gangi ningə, ɔtɔ non, aw ndo nya'gi, iləmbər Poyta ki maji me bebo'gi'ti ki dɔnangi'ti ki non. ² Lo kin'ti, Jan Batisi ki to kəy dangay'ti, oo poy nya'gi ki Kirisiti ra, adi ulə njendo'gi lə'ne, kadi dəji ta Jeju eyina: ³ «In ə in de ki Luwə mbət'ə ki kadi re kakin eke, de ki rangi in non bay kadi ji ngin'ə wa?» ⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Ai eli Jan nya'gi ki oyi ki mbi'se ge ki kum'se ge kin: ⁵ Njekumtɔ'gi oyi lo, nje mote'gi njiyəi maji, njeban-j'i'gi ɾɔ'de ar njay, nje mbiboy'gi oyi ta, ə njekoy'gi indəi taa lo koy'ti tɔ, taa njendo'gi kaa, in ki kilə'de mbər Poyta ki maji tɔ. ⁶ Majikur in lə de ki m'təl ginn kosi li'ə el.»

⁷ Loki ɔti awi, Jeju el bulə de'gi ta ki dɔ Jan'ti ene: «In ri ə ai isi oyi diləlo'ti wa? In gakira ki nəl isi aw si'ə ki yo ge ki ne ge kin wa? ⁸ Eke in ri inbe par ə awi oyi wa? De ki ɔɔ ku ki ndole ngayn ə ai oyi'ə wa? Nga nje ki ɔyi ku ki ndole ngayn kaa, sii me kəy'ti lə ngar'gi tɔ. ⁹ Eke in ri inbe ə awi oyi wa? In njekeltakita Luwə'ti ə awi oyi'ə wa? Re in in ə, m'el'se m'ene oyo in njekeltakita Luwə'ti ki utə njekeltakita Luwə'ti bay. ¹⁰ In ə makitu lə Luwə

‡ Mis 7.6

elta ki dɔ'a'ti kete ene: "M'a m'ulə ki njekawkita lə'm kete kadi ra gorow nonyi'ti †." 11 Toki rɔta'ti, m'el'se, dann de'gi'ti pəti ki dene'gi oji'de kin, de kibo utə Jan Batisi goto. Nga ningə, de ki du ngayn me Konbe lə Luwə bo utə. 12 Lo kulə ngirə dəkagilo'ti lə Jan Batisi, biti bone, Konbe lə Luwə in ginn nyara ki ki tɔgi'ti, ningə nje tɔgi'gi sangi kadi n'taai'ə ginn tɔgi'de'ti. 13 Makitu'gi lə njekeltakita Luwə'ti pəti, ki ndukun'gi lə Moji, elita ki dɔ nya'gi'ti ki a rai nya biti tei dɔ Jan Batisi'ti. 14 Re in ndigi kadi in gəri ginn'ə maji ningə, Jan in njekeltakita Luwə'ti, Eli ki kadi a təl re. 15 De ki aw ki mbi'ne tadɔ koo'n dɔ ta ningə, kadi oo ta kin maji! 16 «Nan ə m'a m'un'ə kadi m'ɔji'n de'gi ki ngɔsine kin wa? De'gi ki ngɔsine kin, toi to ngann'gi ki du ki sii tam-balo'ti, bari madi de'gi eyina: 17 "Ji kɔl nal kadi ndami, ə mbəti ndam, j'osi pa yo kadi nonyi, ə mbəti non." 18 In be ə, Jan re, sɔ nya el num, anyi mann el num ningə, de'gi eli eyina: "Dɔ'a majel". 19 Nga a, Ngonn de re, sɔ nya ge, anyi mann ge ningə, de'gi eli eyina: "In nje kusɔ nya kədi, in nje kanyi yiwi, in madi njetalambo'gi ki njeramajel'gi," nan kum kar lə Luwə tɔji rɔ'ne kadi in nya ki dana ki gorow kuləra'a.»

Be'gi ki mbeti k'inyə row nya ra'de'gi ki majel kɔ
(Mat 10.15; Luk 10.12-15)

20 Lo kin'ti, Jeju ilə rɔ'ne, kɔl ki de'gi ki me bebo'gi'ti, ki in ə in de'gi ki, ra nyakɔji'gi dann'de'ti ngayn utə ndəgi lo'gi, nan inyəi gorow njiyəi ki majel kɔ el, ene: 21 «Kum-tondoo in lə'se, in de'gi ki Korajen! Kumtondoo in lə'se de'gi ki Betisayda! Nyakɔji'gi ki əti bol, ki Luwə ɔji dann'se'ti kin, re nya'gi kin rai nya me bebo Tir'ti ki be-bo Sidon be ə, re de'gi ki me'ti a inyəi kuləra'de'gi ki majel mayinu. Re a inyəi row nyara'de'gi ki majel kɔ ki gorow kɔ saki, ki kɔy bu por ki dɔ'ti, uwəi ndoo. 22 In be ə, m'el'se kadi in gəri toki, ndɔ gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki dɔ Tir'ti ki Sidon a ngan to yan'se be el. 23 Nga ningə in de'gi ki Kapernayim'ti, oyi ene Luwə a un'se aw sese taa kadi dɔran'ti wa? Jagi, a təl sese ki nanga, lo ki koo'ti. Tadɔ nyakɔji'gi ki rai nya dann'se'ti kin, re rai nya Sɔdɔm'ti be ə, re bone kin bebo ki Sɔdɔm'ti a ra ki dɔ'ne taa ne bay. 24 In be ə, m'el'se kadi in gəri toki, ndɔ gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki dɔ de'gi ki Sɔdɔm'ti a ngan ngayn to yan'se be el.»

Jeju in ki Baw'ne Luwə
(Luk 10.21-22)

25 Dɔ gangi low'ə'ti kin, Jeju un ta el ene: «Bai, ki in 'Be nje dɔran ki dɔnangi, m'ulə tɔji dɔ'i'ti, toki iyə'n nya'gi kin njətər'gi ki nje nyagər'gi, ə in te ki dɔ'a adi de'gi ki de'gi gəri dɔ'de el. 26 Oyo, Bai ††, in ndigi lə'i kadi nya kin to be.»

27 Jeju el de'gi ki rai non ene: «Bai adi'm nya'gi pəti, ningə de kare ki gər Ngonn goto, in Baw ki kar'ne ba par, taa de kare ki gər Baw kaa goto tɔ, in Ngonn ki kar'ne ba par, ningə in de'gi ki Ngonn inbe ə ndigi kadi n'adi gəri'ə par tɔ.

† Mal 3.1 †† In tɔ kəsikurə lə kaw'je'gi.

28 «Rei ki rɔ'm'ti, in pəti ki ɔri rɔgi ginn nyakoti'ti ki ɔy, ə m'a m'adi'se ɔri kon. 29 Uni jugi lə'm, ə tai nyando lə'm, tadɔ m'in de ki sɔl lɔm lɔm, taa m'in njekulə dɔ'm nanga num tɔ. Re rai be ə, a ingəi lo kɔrkon lə ndil'se. 30 M'in, jugi lə'm ɔy el, taa nya ki madi'se kadi oti kaa ɔb kəl kəl tɔ.»

Ta lə Jeju dɔ ndɔ kɔrkon'ti
(Mrk 2.23-28; Luk 6.1-5)

12 Nɔdɔ kare, Jeju ində dər me ndɔɔ geme'gi'ti, ndɔ kɔrkon'ti lə Juwipi'gi. Njendo'gi li'ə ki in si'ə, bo ra'de adi gangi dɔ ko'gi dɔ njiyə'ti sɔi. 2 Ə loki Parisi'gi oyi'de ningə, eli Jeju eyina: «Oo njendo'gi lə'i rai nya ki gorow'ə'ti el ndɔ kɔrkon'ti.» 3 Ə Jeju təl el'de ene: «In tudəi nya ki ngar Dabidi ra loki bo ra'de ki de'gi ki go'ə'ti kin el biti wa? 4 Dabidi ur me *Kəyku'ti lə Luwə, in ki de'gi ki go'ne'ti, sɔi mapa ki de'gi adi Luwə kadikare'ti. In mapa ki kusɔ'a in gorow'ə'ti el ki rɔ'a'ti num, ki rɔ nje ki go'ə'ti num, nan in njekujənyamosi kadikare par ə in gorow'ə'ti kadi sɔi †. 5 Eke ta ki ndukun lə Moji ki ndangi el ene: ndɔ kɔrkon'ti, njeku-jənyamosi kadikare'gi isi rai nya ki kadi de ra ndɔ kɔrkon'ti el, ginn Kəy'ti lə Luwə, nan de tudə dɔ'de'ti kadi in majel el kin, tudəi el wa? 6 Nga ningə kadi m'el'se, loki ji ra'ti ne kin, nya kibo ngayn utə *Kəy lə Luwə to'ti ne. 7 Ningə kin ə re in gəri me ta ki ene: "In koo kumtondoo ə m'ge, um in kujə mosi kadikare par el †† kin ə, re a in gangi ta dɔ de'gi'ti ki ta lə'de goto kin el. 8 Tadɔ Ngonn de aw ki tɔgi dɔ ndɔ kɔrkon'ti.»

Jeju adi lapiya dingəm ki ji'ə oy njururu
(Mrk 3.1-6; Luk 6.6-11)

9 Jeju in non, aw kəykwann'ti lə Juwipi'gi. 10 Ningə dingəm kare ki ji'ə oy njururu in me kəykwann'ti lə Juwipi'gi non. Ningə, de'gi sangi row kadi n'indəi ta dɔ Jeju'ti, adi dəji'ə ta eyina: «*Ndukun lə Moji adi tarow kadi de aji madi'ne ndɔ kɔrkon'ti eke a'ja el wa?» 11 Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Nan dann'se'ti ə, aw ki bati kareba, ə bati kakin osi be'ti ndɔ kɔrkon'ti, ə aw un'ə te si'ə taga el wa? 12 Nga ningə re in de ningə, utə bati nja banyi banyi! M'el'se toki ndukun adi tarow kadi de ra maji ndɔ kɔrkon'ti.» 13 Lo kin'ti non, Jeju el dingəm kakin ene: «Surə ji'i». Ə dingəm surə ji'ne ningə, ji'ə təl to ma-ji asi nan ki ki nungi. 14 Ə loki Parisi'gi tei taga ningə, ai elinan ta ki dɔ Jeju'ti, ke kadi n'rai bann ə n'a n'tɔli'ə wa?

Jeju in njekulə lə Luwə

15 Loki Jeju oo poy nya ki gei ra si'ə, ɔti lo kin'ti non kɔ. De'gi ngayn uni go'ə, ningə aji njemonyi'gi pəti tɔ.

16 Ningə, ndəji'de ki tɔgi'ne, kadi rai adi de gər'ne el.

17 Tadɔ kadi ta ki Luwə el ki ta njekeltakita Luwə'ti, Ejay †† tɔlta'ne. Luwə el ene:

18 «Oyi njekulə lə'm ki m'mbət'ə,

Njendigi lə'm, ki rɔ'm nəl'm ngayn kadi m'ulə ji'm dɔ'a'ti.

M'a m'ində Ndil'm dɔ'a'ti,

‡ 1Samiyel 21.2-7; Lebitiki 24.9 †† Oje 6.6 †† Ejay 42.1-4

Kadi a iləmbər nyara ki dana rɔ ginn be'gi'ti ki dangi dangi †.

¹⁹ A kɔli nan ki de el num, a ində ndu el, De a oo ndu'ə elta tambalo'ti el ††.

²⁰ A tətə gakira ki to se ki kɔti'ne nanga el, Taa, a tɔl lambi ki isi oy el num tɔ.

A ra be bitə kadi to nyara ki dana onbe ‡.

²¹ Ginn be'gi ki dangi dangi a indəi me'de dɔ'a'ti.»

De'gi eyina Jeju in ngar lə ndil'gi ki majel

(Mrk 3.22-30; Luk 11.14-23, 12.10)

²² De'gi rei ki dingəm kare ki ndil ki majel ra'a adi kum'ə oo lo el num, elta el num ə, Jeju ad'a lapiya adi kum'ə oo lo ningə elta tɔ. ²³ Nya kin əti bulə de'gi bol ngayn, adi dajinan ta eli eyina: «De kam in Ngonn kaw Dabidi el wa?» ²⁴ Nan loki Paris'gi oyi ta kin ningə, eli eyina: «In kam isi tuwə ndil'gi ki majel ki tɔgi lə Beljəbul, ki in ngar lə ndil'gi ki majel.» ²⁵ Jeju gər mərta lə'de adi el'de ene: «Kin ə de'gi ki me konbe'ti ki kareba, təli dɔnan'ti rɔi nan ningə, konbe'ə kin a tuji. Taa, bebo eke me kəy ki de'gi ki me'ti təli dɔnan'ti, rɔi nan, ki kadi a ra taa kaa goto tɔ. ²⁶ Kin ə re Satan inbe tuwə de'gi lə Satan, inbe adi de'gi li'ə təli dɔnan'ti rɔi nan ə, lo kadi konbe li'ə a aw ki kete goto. ²⁷ Re in ki tɔgi lə Beljəbul ə m'tuwə'n ndil'gi ki majel ə, de'gi ki go'se'ti tuwəi'de ki tɔgi lə nan wa? De'gi ki go'se'ti inbe a tɔji kadi ta lə'se in ta ki gorow'ə'ti el. ²⁸ A re in ki tɔgi lə Ndil Luwə ə m'tuwə'n ndil'gi ki majel tɔ ningə, Konbe lə Luwə re te rɔ'se'ti nga.

²⁹ «Ningə re de uwə de ki nje tɔgi dɔ'a kete el ə, a asi kur me kəy'ti li'ə, kadi kər nyakingə li'ə el. Loki dɔ'a nga ningə, a kər nya ki me kəy'ti li'ə. ³⁰ De ki in sə'm el, in nje kɔs'i'm ta, taa de ki kaw sə'm nya ki nan'ti el, in nje tində sanan tɔ. ³¹ Be ə, m'el'se toki, majel'gi pəti ki de'gi a ra'i'de, eke kelta ki mal ki ra ki de'gi a eli dɔ Luwə'ti, Luwə a inyə go'ə kɔ ad'i'de, nan kelta ki mal dɔ Ndil Luwə'ti, Luwə a inyə go kɔ ad'i'de el ratata. ³² Kin ə re de elta ki majel ɔs'i'n ta Ngonn de ə, Luwə a inyə go kɔ ad'a, nan re elta ki mal ɔs'i'n ta Ndil Luwə ə, Luwə a inyə go kɔ ad'a ki bone'ti el num, ki lo ti'ti el num, ratata.

Ta ki te ta de'ti in ngar me'de'ti

(Mat 7.16-17; Luk 6.44-45)

³³ «Kin ə re kagi maji ningə, kanda maji tɔ, a re kagi majel ningə, kanda majel tɔ. Tado in ki kandi kagi ə de a gər'n kagi. ³⁴ In nje mann majel to lii'gi be kam, a rai bann be ə ta ki maji a te ta'se'ti, ingi ki in de'gi ki majel wa? Tado in nya'gi ki rosi me'de kin ə sii tei ta'a'ti. ³⁵ De ki maji, kuləra'a te me nya ra'ti ki maji ki uwə me'ə. Ningə de ki majel, kuləra'a ki majel te me nya ra'ti ki majel ki uwə me'ə tɔ. ³⁶ M'el'se, ngann ta'gi ki galala pəti ki isi te ta de'gi'ti kin, a ɔri ginn'ə ndɔ gangi ta'ti. ³⁷ Tado in ki ta ki ta'i'ti ki dana ə a ɔri ta dɔ'i'ti, ə in ki ta ki ta'i'ti ki dana el tɔ ə ta a uwəi.»

Paris'gi dəji Jeju nyakɔji

(Mat 16.1-4; Mrk 8.11-12; Luk 11.16,29-32)

³⁸ Njendo ndukun'gi ki Paris'gi mad'i'gi uni ta eli eyina: «Njendo de'gi, ji ndigi kadi in ra nyakɔji mad'i kare adi j'oo.» ³⁹ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «De'gi ki dɔkagilo'ti ki bone, in de'gi ki majel, ki njekuwa marum, ndigi kadi n'oyi nyakɔji, nan nyakɔji mad'i ki rangi ki kadi a oyi ore dɔ nyakɔji lə njekeltakita Luwə'ti Jonasi, goto nga. ⁴⁰ Tado, to ki kaa ki Jonasi ra kadi mutə, kondɔ mutə me kanji'ti ki boi kakin ə, Ngonn de a ra'n kondɔ mutə, kadi mutə ginn dɔnang'i'ti tɔ ††. ⁴¹ Ndo gangi ta'ti ə, de'gi ki Ninibi'ti a indəi taa takum de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a iləi ta dɔ'de'ti. Tado, loki Jonasi iləmbər Poyta ki maji, de'gi ki Ninibi'ti inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔ ††. Nga ningə, ki ngɔsine kin, de ki utə Jonasi sanyi in ne. ⁴² Ndo gangi ta'ti ə, ngar ki dene ki in holo, a ində taa takum de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a ilə ta dɔ'de'ti. Tado, in dɔboy dɔnang'i'ti nu ə ndɔki re kadi oo gosita lə Salomon. Nga ningə, ki ngɔsine kin, de ki utə Salomon sanyi in ne †††.

Ndil ki majel ki təl re tor'ne'ti gogi

(Luk 11.24-26)

⁴³ «Loki ndil ki majel te me de'ti, aw ilə ki diləlo ki tuti kadi n'ingə lo kisi ki rangi kadi n'ɔr kon'ti, nan ingə el ningə, ⁴⁴ el ene: "M'a m'təl kadi m'aw lo kisi'm'ti ki kete m'nji'ti ə m'te kakin gogi." Loka təl aw gogi ningə, ingə me lo kakin to kare, utəi, rai adi maji. ⁴⁵ Nga a, təl aw, ɔy ndil'gi ki majel utəi'ə inbe bay siri, ningə rei uri me de'ti kakin sii'ti. Lo kin'ti, ji kisi de kin ki dɔ'a taa a majel ngayn utə in ki kete bay. Be ə, de'gi ki majel ki dɔkagilo'ti ki bone kaa a toi be tɔ.»

Jeju elta lə kon'ne'gi ki ngannkon'ne'gi ki rɔta'ti

(Mrk 3.31-35; Luk 8.19-21)

⁴⁶ Jeju isi elta bulə de'gi' ba bay ningə, kon'a ki ngannkon'a'gi rei rai taga, sangi kadi n'eli'ə ta. ⁴⁷ Nga a de mad'i el'ə ene: «Oo kon'i ki ngannkon'i'gi rai taga non, ra sangi kadi n'eli nu ta.» ⁴⁸ Ə Jeju təl el de kakin ene: «Nan'gi ə in kon'm ki ngannkon'm'gi wa?» ⁴⁹ Ningə un ji'ne tɔji'n njendo'gi lə'ne, ə ene: «Oyi kon'm ki ngannkon'm'gi ə sii kin. ⁵⁰ Tado de ki njera ndigi lə Bai ki isi me dɔran'ti ə, in ngonnkon'm, in konnann'm, ki kon'm.»

Kujita ki dɔ njeduw nya'ti

(Mrk 4.1-9; Luk 8.4-8)

13 Ndo'a'ti kin, Jeju te me kəy'ti, aw isi kadi babo'ti. ² Bulə de'gi ngayn kawinan gugə dɔ'a, adi aw al isi me to'ti. Ningə bulə de'gi pəti, rai ngangə ba'ti ne. ³ Jeju el'de nya'gi ngayn me kujita'gi'ti ene: «Oyi, njendɔ kare aw kadi duw nya. ⁴ Ningə, dɔkagilo'ti ki a ilə ko nya, kandi ko'gi mad'i tosi ngangə row'ti adi yəl'gi rei turi pəti. ⁵ Kandi ko mad'i'gi, tosi dɔnangə wor'ti, adi lo kadi ingəi dɔnangə asi ta'm uləi ngirə'de'ti goto. Nan

† EJay 42.1 †† EJay 42.2 ‡ EJay 42.3

†† Jonasi 2.1 ††† Jonasi 3.5 †††† 1Ngar'gi 10.1-10

kin ə, tɔgi kalangi ba, tado ngirə'de to taa ne. ⁶ Loki kadi ɔsi ningə, ngann ko'gi kakin ndolei mbaw. Ningə go'ti, tuti kurum, tado ngirə'de aw nanga boi el. ⁷ Kandi ko'gi ki nungi, tosi dann konn'gi'ti, adi konn'gi tɔgi ndə-mi'de mbɔl. ⁸ Nan kandi ko'gi madi, tosi dɔnangi'ti ki maji, adi andi. Ki nan'gi andi asi bu kare, nje ki nungi andi asi do mehen, ə nje ki nungi bay andi asi do mutə tɔ.» ⁹ Jeju ilə dɔ'ti ene: «Re de ki aw ki mbi'ne tado koo'n do ta ningə, kadi oo do ta kin maji!»

Ginn nya ki Jeju ndo'n nya ki kuji ta'gi

(Mrk 4.10-12; Luk 10.9-10)

¹⁰ Njendo'gi lə Jeju rei rɔ'a'ti daji'ə eyina: «Tado ri ə el'de ta ki kujita'gi wa?» ¹¹ Ə Jeju el'de ene: «M'el'se ta ki kujita tado ingi, Luwə te ki do nya ki to lo kiyə'ti ki ɔjido Konbe lə Luwə li'ə adi in gəri, nan ingi, Luwə te ki dɔ'a ad'i'de el. ¹² Tado de ki aw ki nya ji'ne'ti, a ad'i'ə dɔ'ti bay kadi to mbar mbar ji'ə'ti, nan de ki nya li'ə goto, in ki ndikiri inbe ki awi'n ji'ne'ti kin kaa, a tai ji'ə'ti inbe bay.» ¹³ In tado kin ə, m'el'n'de ta ki kujita, tado gonyi lo maji kaa, oyi nya el num, oyi ta maji kaa, gəri me'ə el num. ¹⁴ In be kadi ta ki Luwə el ki njekeltakita'a'ti Ejay kin tɔ-ta'ne †. Ejay el ene:

A oyi do ta maji, nan a gəri me'ə el num,

A gonyi lo maji, nan a oyi lo el num,

¹⁵ Tado me de'gi kin təl ngan ngororo.

Uti mbi'de,

Ndəmi kum'de,

Ndigi kadi kum'de oo lo el num,

Kadi mbi'de oo ta el num,

Taa kadi n'gəri nya madi kare el num tɔ,

Nan be el ə təli rei rɔ'm'ti,

Adi m'aji'de ††.

¹⁶ «Nan ingi, in nje majikur, tado kum'se oo nya'gi maji num, mbi'se oo ta maji num. ¹⁷ Toki rɔta'ti, m'el'se, de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ngayn, ki njera nya'gi ki dana ngayn, ndigi kadi kum'de oo nya ki ingi oyi, nan asi koo el, ndigi kadi mbi'de oo ta ki ingi oyi, nan asi koo el tɔ.»

Jeju ɔr me kujita ki ɔjido nje kilə ko

(Mrk 4.13-20; Luk 8.11-15)

¹⁸ «Ingi, maji kadi gəri me kujita lə nje kilə ko kin maji. ¹⁹ Ngangi row ki kandi ko'gi tosi'ti, in de ki oo ta ki do Konbe'ti lə Luwə, nan gər me'ə el, ə Su re ɔr ta ki duw me de'ti kakin kɔ. ²⁰ Dɔnangi wor ki kandi ko'gi tosi'ti, in de ki oo ta lə Luwə ningə, taa kalangi ba ki rɔnel, ²¹ nan ta kin, ulə ngirə'ne me'ə'ti el. In de ki njekuwa ki ta lə Luwə dɔkagilo ki nden be par. Dɔgagilo ki nya torɔ'gi eke kindəkumndoo tado ta lə Luwə re ningə, inyəi kum-ne lə'de kɔ kalangi ba. ²² Kandi ko'gi ki tosi dann konn'ti, in de ki oo ta lə Luwə, nan me ki ra sururu do nya'gi'ti ki dɔnangi'ti, ki ra ta nya maji'gi uti do ta ki oyi, adi lo kadi andi goto. ²³ Ningə, dɔnangi ki maji ki kandi ko'gi tosi'ti, in de ki oo ta lə Luwə, gər me'ə adi andi maji. Dɔ'de ki madi'gi andi bu kare ge ki nungi andi do mehen ge, do mutə ge.»

† Eja 6.9 †† Eja 6.10

Kujita ki do jene'ti

²⁴ Jeju ində kujita ki rangi non'de'ti bay ene: «Konbe lə Luwə, to to de ki duw kandi nya ki maji me ndɔɔ'ti lə'ne, ²⁵ ə kondɔ, loki de'gi toi bi ningə, njeban li'ə re duw jene do nya'ti ki maji ki duw kakin, ningə ɔti aw. ²⁶ Loki kandi nya ki maji kakin uwə tɔgi, ə kanda'gi sii tei ningə, jene kaa kanda te tɔ. ²⁷ Lo kin'ti, nje ra kulə'gi ai eli be'de eyina: “Be'je, in kandi nya ki maji ə ji duw me ndɔɔ'ti lə'i tɔ, nga jene'gi kin tei ra wa?” ²⁸ Ə be'de el'de ene: “In njeban ə ra nya kin.” Nga a nje ra kulə'gi daji'ə eyina: “In ndigi kadi ji tɔri'de kɔ wa?” ²⁹ Nan be nje ndɔɔ el'de ene: “Jagi, lo tɔr jene'gi'ti kin, a tɔri ki ko ki maji ba. ³⁰ Ə inyəi'de adi tɔgi nan'ti biti kagilo kujə ko'ti, ningə ndɔ kujə'ti ningə, m'a m'el nje kujə'gi m'ene: Tɔri jene'gi kin do ki dɔ'a dɔ'a kadi to uləi por bay taa, ujəi inbe ki maji me dam'ti lə'm.”»

Kujita do kandi kagi'ti ki bari'ə mutardə

(Mrk 4.30-32; Luk 13.18-19)

³¹ Jeju ində kujita ki rangi non'de'ti bay ene: «Konbe lə Luwə to to kandi kagi madi ki bari'ə nan mutardə ki de madi un duw me ndɔɔ'ti lə'ne kin be. ³² Kandi mutardə ə in kandi nya ki du utə ndəgi kandi nya'gi pəti, nan loki tɔgi ningə, təl kagi tanyi kibo utə kam tanyi'gi pəti ki me ndɔɔ'ti. Təl kagi kibo, adi yəl'gi rei rai kəy to'de baji'ə'gi'ti.»

Kujita do hum'ti

(Luk 13.20-21)

³³ Jeju el'de kujita ki rangi bay ene: «Konbe lə Luwə to tanan ki hum ki dene madi un lɔy'n nduji ki me keh mutə, adi nduji ki lɔy ba pəti in kin be.»

Jeju el ta'gi pəti ki kujita

(Mrk 4.33-34)

³⁴ Ta'gi kin pəti, Jeju el bulə de'gi ki kujita. Ta ki kadi el'de ki kujita el goto. ³⁵ In be kadi ta'gi ki Luwə el ki ta njekeltakita'a'ti kin tɔlta'ne. Njekeltakita Luwə'ti el ene: «M'a m'te ta'm kadi m'el kujita'gi, m'a m'iləmbər nya'gi ki toi lo kiyə'ti lotum ginn dɔran'ti ki dɔnangi'ti nu kin ‡.»

Kɔr ginn kujita ki do jene'ti

³⁶ Jeju inyə bulə de'gi ad'i'de awi ə aw be. Loki rei be, njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti, daji'ə eyina: «ɔr'je ginn kujita ki do jene'ti ki ra me ndɔɔ'ti kin adi j'oo.» ³⁷ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «De ki njeduw ko nya ki maji kin, in Ngonn de, ³⁸ ningə ndɔɔ, in dɔnangi; ə kandi ko ki maji, in nje'gi ki ndigi kadi Luwə onbe dɔ'de'ti; jene, in nje'gi ki uni go Su; ³⁹ njeban ki njeduw'ə, in Su; kagilo kujə ko in dɔboy ndɔ; ningə nje kujə ko'gi in malayka'gi tɔ. ⁴⁰ To ki kaa ki, in ki tɔri'n jene buki por'ə, dɔboy ndɔ a to be tɔ.

⁴¹ Ngonn de a ulə ki malayka'gi lə'ne kadi ɔr de'gi pəti ki nje kɔsi madi de'gi kadi osi me majel'ti, ki de'gi ki njeramajel kɔ Konbe'ti lə'ne. ⁴² *Malayka'gi a buki'de

‡ Pag 78.2

me por'ti ki dum kelta'a, ki in lo ki a nonyi ge a ngori ngang'i'de ge sãm'ti. ⁴³ Lo kin'ti, njera nya ki dana a unji to kadi be me Konbe'ti læ Baw'de Luwã. De ki aw ki mbi'ne kadi oo'n dɔ ta ningã, kadi oo dɔ ta kin maji.

Kujita ki dɔ nyakingã'ti ki to lo kiyã'ti ki mädikösi

⁴⁴ «Konbe læ Luwã to to nyakingã ki iyã me ndɔw'ti, ã de madi aw te dɔ'ti kin be. De kakin tãl iyã gogi, ningã rɔ'a nãl'ã ngayn, adi aw ra gati ki nya maji'gi læ'ne pãti, ã inyã nar'a re ndogi'n ndɔw kakin. ⁴⁵ Konbe læ Luwã ki dɔran'ti to to njera gati ki isi sangi mädikösi ki ndole be. ⁴⁶ Loki ingã in ki gat'a in ngayn, tãl aw ra gati ki nyakingã'gi læ'ne pãti, ã inyã nar'a re ndogi'n mädikösi kakin.»

Kujita ki dɔ bandi'ti

⁴⁷ «Konbe læ Luwã to to bandi ki de a ilã me ba'ti ã a ɔy dɔkɔr kanji'gi ki dangi dangi kam be. ⁴⁸ Loki bandi kakin rosi ningã, njendon ndɔr re'n ngang'i ba'ti, isi nanga, ningã tɔr nje ki maji maji me sukim'ti, ã inyã nje ki tei nya el buki'de kɔ. ⁴⁹ Kah'a'ti kakin ã, dɔboy ndɔ a in be tɔ. Malayka'gi a rei kadi ɔri kum de'gi ki njera nya'gi ki dana ki njera nya'gi ki dana el, nan'ti. ⁵⁰ A buki de'gi ki njera nya'gi ki majel me por'ti ki dum kelta'a, ki in lo ki a nonyi ge a ngori ngang'i'de ge sãm'ti.»

⁵¹ Lo kin'ti non, Jeju daji njendo'gi læ'ne ene: «In gari me ta'gi kin pãti wa?» ã ilã'i'ã'ti eyina: «Oyo, ji gãr.» ⁵² Ningã Jeju el'de ene: «In be ã, njendo de'gi ndukun ki tãl nje taa nyando ki dɔ Konbe'ti læ Luwã, to to be nje kãy ki ingã nya'gi ki sigi ki me nya'gi'ti ki kɔkɔ lo ngãm nya'ti læ'ne kin be.»

De'gi ki Najareti'ti uni me'de adi Jeju el

(Mrk 6.1-6; Luk 4.16-30)

⁵³ Loki Jeju el kujita'gi ginn'ã gangi ningã, ɔti lo ki ra'ti kin kɔ. ⁵⁴ ɔti non, aw be ki tɔgi sãm'ti. Jeju ndo nya de'gi ginn kãykawnan'ti læ Juwipi'gi. Ndo'de nyando ki ãti'de bol, adi eli eyina: «Gosi ta'gi ki nyakɔji'gi kin in'n ra wa? ⁵⁵ Man! Ngonn læ njeragi kagi dɔ kãy'ti inbe kaa am wa? Kon'a el ã in Mari wa? ã Jaki ge ki jisepi ge, ki Simon ge ki Judi ge tɔ el ã in ngannkon'a'gi wa? ⁵⁶ Taa, konnann'a'gi kaa sii se'je ne tɔ el wa? Nga nya'gi kin pãti ingã ra dana?» ⁵⁷ Ta ki daji kin ɔgi'de kadi uni me'de, tãl nya tugã jigi'ti rɔ'de'ti. ã Jeju el'de ene: «Njekeltakita Luwã'ti ningã, in me be koj'o'ti, ki dann noj'o'gi'ti par ã de'gi a kidi'ã'ti.» ⁵⁸ Lo kin'ti, Jeju ra nyakɔji'gi ngayn ki dum kadi de ra el tãdɔ mbeti kuni me'de kadi'ã.

Koy Jan Batisi

(Mrk 6.14-19; Luk 9.7-9, 3.19-20)

14 Dɔkagilo'ã'ti kin Erodĩ ki nje konbe dɔ dɔnangi'ti ki Galile oo ta tɔbar læ Jeju. ² ã el nje ra kulã'gi læ'ne ene: «De kin in Jan Batisi! In in ã indã taa dann njekoy'gi'ti. Ginn'ã kin ã, awi'n ki tɔgi tãdɔ ra'n nyakɔji'gi ki ãti bol.» ³ Erodĩ el be, tãdɔ ndɔ ki inbe adi uwã Jan, dɔi'ã ki kulã gindi, ilã'i'ã dangay'ti, tãdɔ læ Erodĩyadi, ki ne ngonnkon'a Pilipi, ⁴ ki Jan el'ã ta dɔ'ti ene: «In

gorow'ã'ti el kadi in ta'a ne'i'ti †.» ⁵ Me ta'ti kin, Erodĩ ndigi tɔl Jan, nan bol bulã de'gi, tãdɔ bulã de'gi oyi Jan kadi in njekeltakita Luwã'ti. ⁶ Nga a, ndɔ rɔnel koji Erodĩ'ti, ngonn læ Erodĩyadi ki dene, te la non de'gi'ti ki bari'de lo nyakusɔ'ti, ã nãl Erodĩ ngayn, ⁷ adi Erodĩ un ndu'ne ki kiwrɔ kadi n'a n'ad'a nya'gi pãti ki daji'ne. ⁸ Lo kin'ti, kon'a sul'ã, adi el ene: «Adi'm, toki ji ra'n ne inbe kin, dɔ Jan Batisi me supira'ti.» ⁹ Me ngar tuji ɔji'n dɔ nya ki ngonn ki dene daji'ã kin, nan tãdɔ kun mindi ki un ki kiwrɔ, taa tãdɔ de'gi ki bar'de lo nyakusɔ'ti kin tɔ ningã, un ndu'ne kadi adi'ã dɔ Jan. ¹⁰ Be ã, adi de madi aw gangi dɔ Jan me kãy dangay'ti, ¹¹ re'n me supira'ti, adi ngonn ki dene kakin, adi awi'n adi kon'ne. ¹² Njendo'gi læ Jan rei uni ninn'ã awi duwi, ningã awi ɔri poy'o Jeju ad'a oo.

Jeju adi nyakusɔ de'gi dãr mi sɔi

(Mrk 6.30-44; Luk 9.10-17; Jan 6.1-15)

¹³ Loki Jeju oo ta kin ningã, un to ã aw ɔsi rɔ'ne ngãrãngi ki kar'ne ba loki de'gi gotoi'ti. Loki bulã de'gi oyi ta'a ningã, in ki bebo'gi ki dangi dangi awi ki nja'de go'ã'ti. ¹⁴ Loki Jeju ur nanga me to'ti, oo bulã de'gi ngayn, loki oo'de, oo kumtondoo læ'de, adi aji nje-monyi'gi læ'de. ¹⁵ Loki kadi aw to ur ningã, njendo'gi ɔti ki rɔ Jeju'ti eli'ã eyina: «Lo ki ji rai'ti ne kin, in lo ki de'gi gotoi'ti, ningã kadi isi ur nga tɔ, ã inyã bulã de'gi kam adi awi ki ngannbe'gi'ti, ndogi nyakusɔ sɔi.» ¹⁶ Nan Jeju el'de ene: «Awi ki ndo kadi ai lo el, inbe'gi adi'de nya sɔi.» ¹⁷ ã eli Jeju eyina: «Ki ji ra'n ne kin, j'aw ki mapa mi ã kanji joo tɔ par.» ¹⁸ Ningã Jeju el'de ene: «Rei se'de ne adi'm'in m'oo.» ¹⁹ Ningã go'ti, adi ndu'ne kadi bulã de'gi kakin sii nanga dɔ mu'gi'ti. Ningã ɔy mapa'gi ki mi ki kanji'gi ki joo kakin, un kum'ne ki taa, elta ki Luwã kadi njang'i'n dɔ nyakusɔ kin, ningã uwã gangi'de nan'ti, adi njendo'gi, kadi adi bulã de'gi. ²⁰ De'gi pãti sɔi nya ndan-ni maji. Ningã, ɔyi ndãgi mapa ki nanyi, kara dɔgi gidã in joo. ²¹ De'gi ki sɔi nya kin asi dingãm'gi dãr mi, de tudã dene'gi ki ngann'gi ki sɔi nya se'de sãm'ti el.

Jeju njiyã dɔ mann'ti

(Mrk 6.45-52; Jan 6.16-21)

²² Nden ba go'ti, Jeju ɔsi njendo'gi læ'ne adi ali me to'ti, kadi awi gidi ba'ti kete non'ne'ti, dɔkagilo'ti ki in a inyã'n bulã de'gi. ²³ Loki Jeju inyã'de adi awi ningã, ɔti al aw dɔ mbal'ti, ɔsi rɔ'ne ki kar'ne ba tãdɔ kelta ki Luwã. Loki kadi ur, Jeju isi low'ã'ti non ki kar'ne ba. ²⁴ Dɔ gangi low'ã'ti kin, to in dann bati, sanyi ki ngang'i ba nga. Nãl ulã sur to ki gogi gogi, adi pungum babo ra'de majel. ²⁵ Taginnlo'ti, Jeju in ra njiyã dɔ mann'ti, isi aw ki rɔ njendo'gi'ti læ'ne. ²⁶ ã loki njendo'gi oyi'ã ra njiyã dɔ mann'ti ningã, dɔ'de majel, adi eli eyina: «In muwã de,» ningã bol tɔl'de, adi uri kɔl. ²⁷ Nan kalangi ba, Jeju el'de ene: «Adi me'se osi nanga nan in m'in, ã boli el!» ²⁸ Lo kin'ti, Piyãr ilã Jeju'ti ene: «Burãbe, re in in ã, adi'm ndu'i adi m'njiyã dɔ mann'ti m'aw rɔ'i'ti.» ²⁹ ã Jeju el ene: «Re!» Ningã Piyãr in me to'ti, ur dɔ mann'ti, njiyã dɔ'ti isi re ki rɔ Jeju'ti. ³⁰ Nan loki Piyãr oo nãl ki isi ulã

† Lebitiki 18.16, 20.21

ningə, bol ra'a adi ulə ngirə ndu'i mann, adi non ene: «Burəbe, aji'm!»³¹ Ə kalangi ba, Jeju ilə j'i'ne uwə'n Piyər, ningə el'ə ene: «In de ki kunme lə'i in ndikiri ba, ra bann ə in tadi wa?»³² Ningə loki ali taa me to'ti ə, ginn nəl gangi.³³ Ə nje ki sii me to'ti csi məkəs'i'de nanga non'a'ti, ningə eli'ə eyina: «Tokı rəta'ti, in Ngonn lə Luwə inbel!»

Jeju adi lapiya njemonyi'gi dɔnangi Genejaret'i'ti (Mrk 6.53-56)

³⁴ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne indəi babo gangi ningə, tei dɔnangi Genejaret'i'ti.³⁵ De'gi ki low'ə'ti gəri Jeju, adi uləi kulə ki lo lo, dɔnangi ki Genejaret'i'ti ba pəti, ə de'gi rei ki njemonyi'gi pəti r'a'ti.³⁶ De'gi nonyi dɔ Jeju'ti kadı inyə njemonyi'gi adi cdi ta ku li'ə, ningə de'gi pəti ki cdi ta ku li'ə ingəi lapiya tɔ.

Jeju elta ki dɔ nyajibəlbə'ti (Mrk 7.1-13)

15 Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə ki madi'gi in Jerujalem'ti, rei ingəi Jeju dəji'ə eyina: ² «Tadɔ ri ə njendo'gi lə'i təli r'de go nyajibəlbə'ti lə kaw'je'gi el wa? Ji dəji be tadɔ togi j'i'de kigo nyajibəlbə'gi el par ə sɔi nya.»³ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Nga ingi, tadɔ ri ə in təli r'se go mbərkikində'ti lə Luwə el tadɔ nyajibəlbə lə'se wa?»⁴ Tokı rəta'ti, Luwə el ene: «Csi kurə baw'i ki kon'i.» Taa el bay ene: «De ki elta ki majel baw'ne eke kon'ne asi ta koy †.»⁵ Nan ingi, eli eyina: «De ki el baw'ne eke kon'ne ene: «Nya maji'gi ki re m'a m'cəsi'n kəyi in kadikare ki m'ində ta dangi tadɔ Luwə nga,» ningə,⁶ de'ə kin aw ki ndoo kadı csi kurə baw'ne el nga. Lo kin'ti, sii tuji ki ta lə Luwə tadɔ nyajibəlbə lə'se.»⁷ Ingi in njekədikum de'gi, ta ki Luwə el ki ta njekeltakita'ne'ti Ejay d'ə'se'ti in ta ki rəta'ti. Luwə el ene:

⁸ «Ginn de'gi kin csi kurə'm ki ndar ta'de kare, Nan me'de in sanyi sə'm.
⁹ Təji ki isi uləi d'm'ti, nda'a goto,
Tadɔ nyando'gi ki isi ndoi de'gi kaa,
In mbərkikində'gi ki in rɔ de'gi'ti ††.»

Nya ki nje təl de nya ki to njen'ti (Mrk 7.14-23)

¹⁰ Go'ti ningə, Jeju bar bulə de'gi ki r'ne'ti, ə el'de ene: «Uri mbi'se maji oyi ta lə'm, ə kadı in gəri me'ə tɔ.
¹¹ Nya madi ki in taga aw ta de'ti ki a təl'ə nya ki to njen takum Luwə'ti goto. Nan nya ki te ta de'ti ə a təl de nya ki to njen'ti.»¹² Lo kin'ti, njendo'gi lə Jeju rei r'a'ti eli'ə eyina: «Ta ki el kin to me Parisi'gi ngayn, kin in gər wa?»¹³ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Kagi ki ra ki Bai man el, a cɔri'ə kɔ.
¹⁴ Inyəi'de, in njekumtə'gi ə isi ndɔri njekumtə'gi. Nga ningə, re njekumtə ndɔri njekumtə ə, joo pəti a osi be'ti.»¹⁵ Ə Piyər un ta el'ə ene: «Cɔr me kujita kin adi j'oo.»¹⁶ Ningə Jeju el ene: «Adi inbe'gi kaa in gəri nya el tɔ wa?»¹⁷ Adi m'el'se, nya'gi pəti ki cdi ta de, a aw te kanda'a'ti, ningə go'ti ə, te kɔ, aw be sin'ti.
¹⁸ Nan nya ki te ta de'ti, in nya ki in ngarme de'ti, ningə

in kin ə in nya ki nje təl de ki to njen'ti.¹⁹ Ngarme'de ə in lo ki marta'gi ki majel isi tei'ti, ki tɔl nan, ki kuwə marum, ki kaya ki ra, ki bogi, ki mannaji ki ngom, ki kelta ki majel dɔnan'ti.²⁰ Ingi kin ə in nya'gi ki isi təli de nya ki to njen'ti, nan kusɔ nya par, um togi ji el, a təl de nya ki to njen'ti el.»

Dene ki Kana'ti un me'ne adi Jeju (Mrk 7.24-30)

²¹ Jeju in low'ə'ti non, cɔr r'ne aw dɔnangi'ti ki Tir'ti ki Sidon.²² Ningə nyi, dene ki Kana'ti kare te non re, ningə un ndu'ne ki taa el ene: «Burəbe, Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'm! Tadɔ ndil ki majel adi kon ngonn'm ki dene ngayn.»²³ Nan Jeju ilə ta'ti el. Ningə njendo'gi li'ə rei r'a'ti, eli'ə eyina: «In tuwə kɔ go'je'ti, tadɔ a ində ndu go'je'ti.»²⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «In ngann Isirayel'gi ki toi to bat'i'gi ki nanyinan be kam par ə Luwə ulə'm ki r'de'ti.»²⁵ Nan dene re csi məkəs'i'ne nanga non'a'ti ene: «Burəbe, re ra sə'm!»
²⁶ Ə Jeju ilə'ti ene: «In gorow'ə'ti el kadı de un nyakusɔ lə ngann'gi, ilə adi ngann busi'gi.»²⁷ Ningə dene el Jeju ene: «In rəta'ti Burəbe, nga k'in ə, ngann busi'gi ki ai ginn tabilə'ti a sɔi bunə nya'gi ki in dɔ tabilə'ti tosi nanga tɔ.»²⁸ Lo kin'ti, Jeju el'ə ene: «Dene, kunme lə'i bo ngayn! Ningə kadı ingə nya ki to r'ɔ'i kin, toki dəji'n.» Ningə ngonn'o ki dene kakin, ingə lapiya nga dɔ kad'a'ti inbe kin non tɔ.

Jeju aji njemonyi'gi ngayn (Mrk 7.31-37)

²⁹ Jeju cti low'ə'ti non, aw ta ba'ti ki Galile. Al aw dɔ mbal'ti, isi nanga.³⁰ Bulə de'gi ngayn rei rɔ Jeju'ti ki nje mote'gi ki njekumtə'gi, ki nje kingə tuj'i'gi ki nje mbi-boy'gi ki elita el, taa njemonyi'gi ki rangi ngayn non bay. Rei ki njemonyi'gi kin buki'de non Jeju'ti, ningə Jeju aji'de.³¹ In nya ki əti bulə de'gi bol ngayn, kadı nje mbi-boy'gi elita num, nje kingə tuj'i'gi ingəi lapiya nga num, nje mote'gi njiyəi num, taa njekumtə'gi kaa oyi lo num tɔ, adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti lə Isirayel'gi.

Jeju adi nyakusɔ de'gi dər sɔ sɔi bay (Mrk 8.1-10; Mat 14.13-21)

³² Jeju bar njendo'gi lə'ne el'de ene: «M'oo kumtondoo lə bulə de'gi kin, tadɔ ndɔ mutə bone ə in sə'm nan'ti, ningə, nya ki kadı sɔi goto. Ningə m'ge kadı m'inyə'de ki me'de ki bo ba el, nan to bo ində taa tɔg'i'de row'ə.»
³³ Ə njendo'gi li'ə dəji'ə eyina: «J'a j'in ki mapa ra dilələ'ti ne, ə bulə de'gi ki əti bol be kin a sɔi asi'de wa?»
³⁴ Ningə Jeju dəji'de ene: «Mapa ki j'i'se'ti in bann wa?» Ə eli'ə eyina: «Mapa in siri ki ngann kanji'gi nden dɔ'ti.»
³⁵ Ə Jeju ilə ndu'ne adi bulə de'gi kadı sii nanga.
³⁶ Ningə cɔy mapa ki siri ki ngann kanji'gi kakin j'i'ne'ti, ra oyo Luwə dɔ'ti, ningə gangi nan'ti, adi njendo'gi lə'ne, adi adi bulə de'gi sɔi.
³⁷ De'gi pəti sɔi nya ndanni, adi njendo'gi kawi gində'gi ki nanyi rosı kara siri.
³⁸ De'gi ki sɔi nya, asi dingəm'gi dər sɔ, de tudə dene'gi ki ngann'gi ki sɔi nya səm'ti el.
³⁹ Go'ti, Jeju inyə bulə de'gi adi awi, ningə al me to'ti, aw dɔnangi Magadan'ti.

† Tekitaga 20.12, 21.17; Ndukun 5.16; Lebitiki 20.9 †† Eja 29.13

Paris'gi ki Sadusi'gi, daji nyakji Jeju
(Mrk 8.11-13; Luk 12.54-56)

16 Paris'gi ki Sadusi'gi, rei rɔ Jeju'ti daji'a kadi ra nyakji ki in dɔran'ti ad'i de n'oyi. Daji'a be, to kulakikiyɛ tado kuwɛn'a. ² Ɖ Jeju ilɛ'de'ti ene: «Loki kadi aw to ur ningɛ eli eyina: "Lo a to maji, tado dɔran kɛr njoo." ³ Loki lo ti ki sin ba ningɛ, eli eyina: "Bone ndi a ɛdi, tado dɔran kɛr wuu." In be ɛ, asi kadi gɛri bal kum dɔran, nga ra bann be ɛ nyakji'gi ki isi rai nya dɔkagi-lo'ti ki bone taa asi gɛr el wa! ⁴ De'gi ki dɔkagilo'ti ki bone, in de'gi ki majel, ki njekuwa marum, ndigi kadi n'oyi nyakji, nan nyakji madi ki rangi ki kadi a oyi ore do nyakji lɛ Jonasi goto nga.» Ningɛ inyɛ'de, ɛ tɔti aw.

Hum lɛ Paris'gi ki lɛ Sadusi'gi
(Mrk 8.14-21; Luk 12.1-6)

⁵ Loki isi awi dow ba'ti ki kare, me njendo'gi oy do mapa'ti ki kadi cɔyi. ⁶ Nga ningɛ Jeju el'de ene: «Oyi maji! Indɛi kumkadi do rɔ'se'ti, cɔji'n do hum lɛ Paris'gi, ki hum lɛ Sadusi'gi.» ⁷ Nan ingi isi mɛrita kin yo do'de'ti eyina: «In tado kɔy ki j'cɔyi mapa el!» ⁸ Nan Jeju gɛr mɛrta lɛ'de, adi el'de ene: «In de'gi ki kunme lɛ'se in ndikiri ba, tado ri ɛ isi mɛrita ki do mapa'ti ki cɔyi el wa? ⁹ In gɛri me nya'gi el kaa bay wa? Me'se olo do mapa'ti ki mi ki dingɛm'gi dɛr mi sɔi kin el wa? Ndɔki cɔyi ndɛgɛ ki nanyi kara bann ɛ in tɛli wa? ¹⁰ Taa mapa ki siri ki dingɛm'gi dɛr sɔi kin kaa me'se olo do'ti el num to wa? Ndɔki cɔyi ndɛgɛ ki nanyi kara bann ɛ in tɛli wa? ¹¹ Ta ki m'el m'ene: Indɛi kumkadi do rɔ'se'ti, cɔjido hum lɛ Paris'gi, ki hum lɛ Sadusi'gi kin, in ta ki sɔw do mapa el, kin ra bann be ɛ asi kadi gɛri me'a el wa?» ¹² Lo kin'ti nga a gɛri toki el'de kadi n'indɛi kumkadi do rɔ'de'ti, cɔjido hum ra mapa el, nan cɔjido nyando lɛ Paris'gi ki Sadusi'gi.

Piyɛr el toki Jeju in de ki Luwɛ mbɛt'a
(Mrk 8.27-30; Luk 9.18-21)

¹³ Loki Jeju aw te dɔnangi Sejarɛ'ti ki Pilipi, daji njendo'gi lɛ'ne ta ene: «De'gi isi elita ki do'm'ti toki, m'in Ngonn de m'in nan wa?» ¹⁴ Ɖ Njendo'gi eli'a eyina: «De'gi madi eli eyina in Jan Batisi; nje ki nungɛ eyina in njekeltakita Luwɛ'ti Eli, nje ki rangi bay eyina in njekelta ki ta Luwɛ'ti Jeremi eke ki kare dann de'gi'ti ki njekeltakita Luwɛ'ti.» ¹⁵ Lo kin'ti, Jeju el'de ene: «Nga in-be'gi ki do'se, eli eyina m'in nan wa?» ¹⁶ Ɖ Simon Piyɛr ilɛ'ti ene: «In Kirisiti, De ki Luwɛ mbɛt'a, Ngonn lɛ Luwɛ ki nje kisi kum bal!» ¹⁷ Ningɛ Jeju el Simon ene: «In nje majikur, Simon ki ngonn Jonasi, tado in de ɛ te ki do nya kin adi in gɛr el, nan in Bai ki nje kisi me dɔran'ti taa ɛ te ki do'a adi. ¹⁸ Nga ningɛ m'a m'el'i m'ene in Piyɛr (ki kɔr me'a nan Mbal), ningɛ do mbal'ti kin ɛ m'a m'indɛ ngirɛ *Njekawnan'gi lɛ'm do'ti. Tɔgi koy a ra si'a nya madi el. ¹⁹ M'a m'ad'i lakele Konbe lɛ Luwɛ. Ningɛ nya'gi pɛti ki a do dɔnangi'ti ne, a do dɔran'ti tɔ, ɛ nya'gi pɛti ki a tuti dɔnangi'ti ne, a tuti dɔran'ti tɔ.» ²⁰ Ningɛ ndaji njendo'gi ki tɔgi'ne toki k'in

ne Kirisiti, de ki Luwɛ mbɛt'a kin, kadi eli taa de madi el.

Jeju elta koy'ne ki kindɛ'ne lo koy'ti
(Mrk 8.31-9.1; Luk 9.22-27)

²¹ In dɔkagilo'ɛ'ti non, Jeju ulɛ ngirɛ tɔji njendo'gi adi gɛri toki, maji kadi n'aw Jerujalem, n'ingɛ kon ngayn ji ngatɔgi'gi'ti lɛ Juwipi'gi, ki kibo'gi lɛ njekujɛnyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi. A tɔli'ne, nan ndo ki kon mutɛ tum ginn'a ndo koy'ne'ti, ɛ n'a n'te lo koy'ti. ²² Nan do ta'ti kin, Piyɛr rɔ Jeju aw si'a gɛdikare, ningɛ ulɛ ngirɛ ndang'a ene: «Luwɛ a ngɛmi, jagi Burɛbe, a adi nya kin te do'i'ti el!» ²³ Nan Jeju tɛl rɔ'ne, el Piyɛr ene: «Tɛl gogi Satan, rɔ rɔ'i kɔ sanyi rɔ'm'ti! In jigi ki nje tugɛ'm, tado mɛrta lɛ'i in mɛrta ki in rɔ Luwɛ'ti el, nan in mɛrta lɛ de'gi.»

²⁴ Ningɛ go'ti, Jeju el njendo'gi lɛ'ne ene: «Re de madi ndigi njiyɛ go'm'ti ningɛ, kadi oo rɔ'ne to nya madi el, kadi in be un kagidɛsi koy lɛ'ne, ɛ re un go'm. ²⁵ Be ɛ toki rɔta'ti, de ki ge kaji rɔ'ne inbe dɔnangi'ti ne a ilɛ rɔ'ne kɔ. Nan de ki ilɛ rɔ'ne kɔ tado lɛ'm, a isi ki do'ne taa gogi. ²⁶ Kin ɛ re de ingɛ nyamaji'gi ki dɔnangi'ti ne pɛti tigɛ, nan ndil'ɛ tuji ɛ, maj'a to ra be wa? Nya madi ki de a adi rɔ'n tor ndil'ne to non wa? ²⁷ M'in Ngonn de m'a m're ki malayka'gi lɛ'm me tɔji'ti lɛ Bai Luwɛ, ningɛ m'a m'ugɛ goji de ki ra kigo kulɛ ra'a'ti. ²⁸ Toki rɔta'ti, adi m'el'se: de'gi madi dann'se'ti ne a oyi el bay ɛ a oyi m'in Ngonn de ki a re to Ngar kin taa.»

Jeju mbɛl rɔ'ne
(Mrk 9.2-3; Luk 9.28-36)

17 Ndo mehen go'ti, ningɛ Jeju rɔ Piyɛr num, Jaki num, taa Jan ki ngonnkon Jaki num tɔ, ɛ aw se'de, do mbal'ti ki ngal sanyi ki ndɛgɛ'gi. ² Low'ɛ'ti non, Jeju mbɛl takum'ne. Ta kum'ɛ unji to kadi be, taa ku ki rɔ'a'ti kaa unji to kadi be tɔ †. ³ Ningɛ low'ɛ'ti non, Moji ingi ki Eli tei ki rɔ'de'ti bus, ra elita ki Jeju. ⁴ Ɖ Piyɛr un ta el Jeju ene: «Burɛbe, kin ɛ j'isi lo kin'ti ne be par ɛ maji ngayn. Re in ge ɛ, m'a m'ra *kɛyku'gi lo mutɛ: kare in yan'i, kare in nya Moji, ɛ ki kare in nya Eli tɔ.» ⁵ Loki Piyɛr ra elta ta'ne'ti ba bay ningɛ nyi, kilndi ki kunjɛ to, in dow do'de bigum. Ningɛ ndu ta madi te me kilndi'ti ene: «In kam in Ngonn'm, m'ndig'ɛ ngayn, in ki nɛl'm ngayn kadi m'mbɛt'a, ɛ oyi ta li'a.» ⁶ Loki njendo'gi oyi do ta kin ningɛ, osi ki takum'de nanga, bol tɔl'de. ⁷ Ɖ Jeju re rɔ'de'ti, do'de ɛ el'de ene: «Indɛi taa, ɛ adi bol ra'se el.» ⁸ Nga ningɛ, loki eyina n'uni kum'de ki taa ningɛ, oyi de madi ki rangi el, oyi Jeju ki kar'ne ba par.

⁹ Loki in do mbal'ti isi uri nanga ningɛ, Jeju indɛ ndu kin non'de'ti ene: «Eli nya ki ra nya adi oyi kin de madi el, biti kadi m'in Ngonn de m'te dann njekoy'gi'ti.»

¹⁰ Go'ti, njendo'gi daji'a eyina: «Tado ri inbe ɛ, njendo ndukun'gi eyina maji kadi Eli re kete taa wa? †» ¹¹ Ɖ ilɛ'de'ti ene: «In ki rɔta'ti kadi Eli a re kadi ra go nya'gi pɛti adi asi nan gogi.» ¹² Ningɛ m'in, adi m'el'se madi oyi, Eli re ɛ binɛm, ɛ de'gi gɛri el, adi rai si'a nya ki

† 2Pi 1.16-18 †† Mal 3.23

me'de ge. Be tɔ a, Ngonn de kaa a ingə'n kon ji'de'ti.
¹³ Lo kin'ti, njendo'gi gəri kadi ta ki Jeju el'de kin sɔw dɔ Jan Batisi.

Jeju adi lapiya ngonn ki njedamsil
 (Mrk 9.14-29; Luk 9.37-43)

¹⁴ Loki tɔli isi rei ki rɔ bulə de'gi'ti, dingəm madi kare re rɔ Jeju'ti, ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti, el'ə ene:
¹⁵ «Burəbe, oo kumtondoo lə ngonn'm ki dingəm, ki damsil ra'a adi ingə kon ngayn kin. Dɔkagilo'gi madi, isi tosi ki por'o ge ki me mann'ti ge. ¹⁶ M're si'ə rɔ njen-do'gi lə'i, nan asi kadi adi'ə ingə lapiya, el.» ¹⁷ Lo kin'ti Jeju un ta el ene: «In de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone ki in nje me ngan, njera nya ki majel, kadi to m'nji sese biti kag-ilo bann bay taa kadi uni me'se adi m'in wa? Ke kadi m'a m'ɔsi ginn'se biti kagilo bann taa wa? Rei si'ə rɔ'm'ti ne.» ¹⁸ Ningə Jeju ndang'i ndil ki majel ad'a te rɔ ngonn'ti, par ə tanan'ti non, ngonn ingə lapiya nga.
¹⁹ Go'ti, njendo'gi rei rɔ Jeju'ti, loki in si'ə ki kar'de ba, daji'ə eyina: «Tadɔ ri ə kete j'in j'asi kadi ji tuwə ndil kin el wa?» ²⁰ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Asi el, tadɔ kunme lə'se in ndikiri ba. Ningə kadi m'el'se toki rɔta'ti, re awi ki kunme ki in ndikiri ba to kandi kagi ki bari'ə mutardə kin be mindi kaa, a eli mbal kam eyina: «Tɔti, aw ra nu be» ə, a ɔti kadi aw ra. Nya ki a dum dɔ'se goto.» [²¹ Taa, ko ndil'gi ki be kin, de a tuwə'de ki takul kelta ki Luwə ki kɔgi rɔ nyakusɔ ta.]

Jeju tɔl elta ki dɔ koy'ne'ti ki kində'ne lo koy'ti bay
 (Mrk 9.30-32; Luk 9.43-45)

²² Ndɔ kare njendo'gi sii nan'ti pəti Galile'ti, ə Jeju el'de ene: «A uləi m'in Ngonn de ji de'gi'ti. ²³ Kadi a tɔli m'in, nan ndɔ ki kon mutə go koy'm'ti, ə m'a te lo koy'ti.» Ta kin ɔr tɔgi njendo'gi ə tɔl ɔr bay.

Jeju ingi ki Piyər ugəi lambo ki me Kəy'ti lə Luwə

²⁴ Loki Jeju in ki njendo'gi rei tei Kapernayim'ti, nje ki isi taai lambo me Kəy'ti lə Luwə rei rɔ Piyər'ti daji'ə eyina: «Njendo'se nya ugə lambo ki me Kəy'ti lə Luwə el wa? †» ²⁵ Ə Piyər ilə'de'ti ene: «Oyo, ugə lambo.» Ningə Piyər re te be ningə, Jeju un ta kete el'ə ene: «Mərta lə'i in ri ə Simon? Nan'gi ə in njetalambo'gi ki nje taa nya-gang'gi dɔ de'gi'ti ki ngar'gi ki dɔnang'gi'ti ne gangi wa? In ngann nje be'gi eke in mbah'gi wa?» ²⁶ Ə Piyər el'ə ene: «In mbah'gi.» Loki ene: «Mbah'gi», Jeju ene: «Re in be ə, ngann nje be'gi, rai kare ənn. ²⁷ Nan re in be kaa, kadi j'in ə ji tɔl jigi tugə de'gi kam el, ə aw babo'ti, ilə kuy, uwə'n kanji ki dɔkete ki a re un kuy, ningə te ta'a, ə a ingə silə kare ta'a'ti, kadi ugə'n lambo lə'i, lə'm tɔ.»

De ki in kibo me Konbe lə Luwə
 (Mrk 9.33-37; Luk 9.46-48)

18 Dɔ kad'a'ti inbe kin, njendo'gi rei daji Jeju eyina: «Nan ə in kibo me Konbe'ti lə Luwə wa?» ² Ə Jeju bar ngonn ki du ad'a re ra dann'de'ti, ³ ningə el'de ene: «Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se, re in mbəli tɔli toi to ngann'gi

† Tekitaga 30.11-16

be el ə, a uri me Konbe'ti lə Luwə el. ⁴ De ki sɔl dɔ'ne lɔm lɔm to ngonn be ə, de'ə kin a in kibo ngayn me Konbe'ti lə Luwə. ⁵ Re de uwə ngonn ki be kin rɔ'ne'ti, me tɔ'm'ti ə, in m'inbe ə de'ə kin uwə'm rɔ'ne'ti.

Jeju ndəji de'gi dɔ majel'ti
 (Mrk 9.42-48; Luk 17.1-2)

⁶ «Kin ə toki de madi ra adi ki kare dann nje ki du'ti kam ki uni me'de adi m'in, osi me majel'ti ə, in soti ngayn bay tadɔ li'ə kadi dɔi mbal kibo ngayn mində'ti, ə ɔsi'ə iləi'ə bul ba'ti. ⁷ Kumtondoo ki dɔ de'gi'ti ki dɔ-nang'gi'ti ki nje re ki nya'gi ki isi tugəi madi de'gi jig'gi'ti adi osi. Tokɔ rɔta'ti, maji kadi nya'gi ki nje tugə de'gi jig'gi'ti toi, nan kumtondoo in lə de ki njera kadi de osi. ⁸ Kin ə j'i'i eke nja'i rai nu adi osi me majel'ti ə, gang'ide ilə'de kɔ sanyi. Tadɔ, in soti kadi ingə kaji ki j'i'i ki kare eke nja'i kare, utə kadi in ngəm j'i'i'gi joo pəti, eke nja'i'gi joo pəti, ə iləi nu me por'ti ki biti ki non'ti. ⁹ Kin ə kum'i kare rai adi osi majel'ti ə, ɔ'ɔ ilə kɔ sanyi. Tadɔ, in soti kadi ingə kaji ki kum'i ki kare, utə kadi in ngəm kum'i'gi joo pəti, ə iləi nu me dilə por'ti ki biti ki non'ti. ¹⁰ Oyi maji! Kadi kidi ki kare dann ngann'gi'ti kin el, tadɔ, toki rɔta'ti, malayka'gi lə'de sii ki dɔkagilo'gi pəti, takum Bai'ti ki isi dɔran'ti taa. [¹¹ Tadɔ m'in Ngonn de m're tadɔ kaji de'gi ki nanyinan ††.]

Kujita dɔ bat'i'ti ki nanyi
 (Luk 15.3-7)

¹² «De madi aw ki bat'i'gi bu, ə in ki kare nanyi, ningə, inyə ndəgə'gi ki dɔjikara gidə in jikara dɔ mbal'ti, ə aw sangi in ki nanyi kakin. Eke kigo ko'ə'ti lə'se, ta ri ə a eli dɔ lo kin'ti wa? ¹³ Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se, re ingə batɔ ki nanyi kin ə, rɔ'a a nəl'ə ngayn dɔ'a'ti utə nje ki dɔjikara gidə in jikara ki nanyinan el kin. ¹⁴ Be tɔ ə, Baw'se ki isi me dɔran'ti, ge kadi ki kare dann ngann'gi'ti kaa nanyi kɔ el.»

Row kingə de ki ra majel

¹⁵ «Loki ngonnkon'i ra majel ə, aw ingə, in si'ə joo ba, ningə ulə j'i'i dɔ majel'ti li'ə ki ra, ad'a gər. Re oo ta lə'i ningə, in ingə ngonnkon'i gogi. ¹⁶ A re oo ta lə'i el ningə, aw un de ki rangi kare, eke de'gi joo sə'i, aw ingə'nə bay. In ra be kadi "nya'gi pəti in ki kun ndu dɔ'ti kigo ta'ti lə de'gi joo eke mutə ki kadi manyinaj'a †". ¹⁷ Kin ə re mbəti koo ta lə'de ə, el njekawnan'gi. Ə re mbəti koo ta lə Njekawnan'gi bay tɔ ningə, kadi oo'ə to de ki gər Luwə el, eke to njetalambo be. ¹⁸ Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se: nya'gi pəti ki a dɔi dɔnang'gi'ti ne, a dɔi dɔran'ti tɔ, ə nya'gi pəti ki a tuti dɔnang'gi'ti ne, a tuti dɔran'ti tɔ.»

¹⁹ «Tokɔ rɔta'ti, m'el'se m'adi in gəri bay: re de'gi joo dann'se'ti, indəi ndu'de nan'ti dɔnang'gi'ti ne, kadi daji nya ri ki uwə me'de ə, Bai ki isi me dɔran'ti a ad'ide. ²⁰ Tadɔ loki de'gi joo eke mutə kawinan, me tɔ'm'ti ə, m'in dann'de'ti non.»

†† Barta kin goto me makitu'gi'ti madi ki ndangi kete nu ki ndonn ta Gireki. ‡ Ndukun ki nja joo 19.15

K'inyə go majel'gi læ nan kɔ

(Luk 17.4)

²¹ Lo kin'ti, Piyər ɔti ki rɔ Jeju'ti daj'ə ene: «Burəbe, kin ə ngonkon'm ra sə'm majel ə, kadi m'inyə go kɔ nja bann m'ad'a wa? Kadi m'inyə go kɔ biti nja siri wa?» ²² Ə Jeju el'ə ene: «M'el m'ene biti nja siri el, nan biti nja dɔsiri nja siri.»

²³ «In be ə, Konbe læ Luwə to to ta kin be: Nɔ kare ngar madi ge kadi nje ra kulə'gi læ'ne udəi kɔr nya'gi læ'ne non'ne'ti adi n'oo. ²⁴ Ə ulə ngirə, adi rei ki in ki kadi a ad'a nar ki dum kudə kɔr'ɔ. ²⁵ Nan dingəm kakin aw ki nya ki kadi ugə'n bangi kin el, adi be'ə un ndu'ne kadi ndogi'ə, ne'ə ki ngann'a'gi, ki nya maji'gi li'ə ba pəti tor bangi'ti kin. ²⁶ Ə nje ra kulə osi nanga non be'ne'ti, non uwə nja'a ene: "Si sə'm dɔ'ti, ə m'a m'ugə'i bangi kin pəti." ²⁷ Nga a, lo kin'ti, be'ə oo kumtondoo li'ə, adi inyə bangi ki dɔ'a'ti kin kɔ, ə inyə'ə adi aw kare.

²⁸ «Loki de ki bangi in dɔ'a'ti kakin ene n'te ki taga ningə, ingə madikulə li'ə kare ki in, aw ki bangi læ'ne ki nden be par dɔ'a'ti, ə osi si'ə uwə, səkirə mind'ə, ningə el'ə ene: "Ugə'm bangi ki dɔ'i'ti!" ²⁹ Ə mad'a osi nanga non'a'ti, non dɔ'a'ti ene: "Si sə'm dɔ'ti, ə m'a m'ugə'i bangi kin." ³⁰ Nan mbəti, adi aw si'ə biti ilə dangay'ti, nginən ta bangi ki kadi ugə'n'ə. ³¹ Loki madikulə'gi oyi nya ki ra kin ningə, to rɔ'de ngayn adi ai ɔri poy nya'gi kin pəti be'de adi'ə oo. ³² Ə ngar bar'a ad'a re, ningə el'ə ene: "In nje ra kulə ki majel, m'inyə go bangi ki dɔ'i'ti pəti kɔ tado non ki in non dɔ'm'ti. ³³ Nga in, ri ə ɔgi kadi oo kumtondoo læ mad'i toki m'in m'oo'n kumtondoo læ'i kin be tɔ el wa? ³⁴ Lo kin'ti, wongi ra be'ə dɔ'a'ti ngayn, adi ilə dangay'ti, lo ra kulə'ti ki kon, biti kadi ugə'n bangi ki dɔ'ne'ti pəti tigə. ³⁵ Ningə Jeju ilə dɔ'ti ene: In be tɔ ə, Bai ki isi dɔran'ti taa, a ra'n'se, loki de madi dann'se'ti, inyə go majel kɔ k'inyə ki in ngarme'ə'ti adi ngonkon'ne, el."»

Ta ki dɔ gangi nan'ti læ dene ki dingəm

(Mrk 10.1-12; Luk 16.18)

19 Loki Jeju tɔlta ta'gi ningə, ɔti Galile'ti, aw dɔnangi Jude'ti, gidi ba Jurden'ti. ² Bulə de'gi ngayn uni go'ə, adi aji'de dɔ monyi'gi'ti læ'de. ³ Parisi'gi ɔti rei rɔ Jeju'ti, daji'ə ta to kuləkikiyə tado kuwə'n'ə eyina: «Ndukun læ'je adi tarow kadi dingəm tuwə ne'ne, ɔjido nya ki ra ki ra adi nəl'ə el eke adi tarow el wa?» ⁴ Ə Jeju ilə de'ti ene: «In tudəi Makitu læ Luwə ki ndangi kin el biti wa? "Lo kulə ngirə kində nya'gi'ti Luwə ra dingəm ki dene †, ⁵ ningə el ene: in be ə, dingəm a inyə baw'ne ki kon'ne, ningə a tinyəi nan ki ne'ne †† kadi təli darɔ ki kare. ⁶ Lo kin'ti, a in joo el nga, nan in darɔ ki kareba. Ningə nya ki Luwə dɔɔ nan'ti, maji kadi de gangi nan'ti el."» ⁷ Ə eli Jeju eyina: «Nga ra bann be ə Moji adi ndu ene re dingəm tuwə ne'ne ningə maji kadi ad'a makitu gangi nan j'i'ə'ti wa †?» ⁸ Jeju təl el'de ene: «In tado me ngan læ'se ə Moji adi'n'se tarow kadi tuwəi ne'se'gi, nan lo kulə ngirə nya'gi'ti, in be el. ⁹ Nga ningə, adi m'el'se,

re de tuwə ne'ne, tado nya ki rangi um in ta læ kaya ki ra el, ə taa dene ki rangi ə, de'ə kin təl njekuwa marum.»

¹⁰ Lo kin'ti, njendo'gi li'ə eli'ə eyina: «Re in kin ə in ndu ki to dɔ dingəm'ti ki rɔ dene'ti ə, taa dene el in soti.»

¹¹ Ə Jeju el'de ene: «De'gi pəti gəri me ta kin el, nan nje ki Luwə adi'de ta row'ə par. ¹² De'gi madi in non, taai dene el, tado tɔgi'de sangi dene goto, ningə in nya ki tei me kon'de'ti nu; nje ki madi'gi in tado kɔr ki ɔri'de kuji, ə nje ki nungi, mbeti taa dene tado Konbe læ Luwə tɔ. De ki asi kadi gər me ta kin ningə kadi gər.»

Jeju njangi dɔ ngann'gi ki du

(Mrk 10.13-16; Luk 18.15-17)

¹³ De'gi rei ki ngann'gi ki du rɔ Jeju'ti kadi njangi dɔ'de, ə elta ki Luwə tado læ'de, nan njendo'gi ndangi'de. ¹⁴ Ə Jeju el ene: «Inyəi ngann'gi ki du adi rei ki rɔ'm'ti, um ɔgi'de tarow el, tado Konbe læ Luwə in yan de'gi ki toi to ngann'gi ki du be.» ¹⁵ Go'ti, Jeju njangi dɔ'de, ə ɔti ilə dɔ'ne aw lo ki rangi'ti.

Ta ki dɔ ngonn ki basa ki njenyakingə

(Mrk 10.17-31; Luk 18.18-30)

¹⁶ Nɔ kare, dingəm kare re rɔ Jeju'ti, ningə daj'ə ene: «Njendo de'gi, in ri ki maji, ə kadi m'ra, ə m'a m'ingə'n kaji ki to biti ki non'ti wa?» ¹⁷ Ə Jeju el'ə ene: «Tado ri ə daji'm ta dɔ nya ki maji'ti wa? De ki maji in kareba. Re in ge kur me kumngayira'gi ningə, in təl rɔ'i go mbərkikində'gi'ti.» ¹⁸ Ə dingəm kakin daji Jeju ene: «Mbərkikində'gi ki ra wa?» Ningə Jeju ilə'ti ene: «A tɔl de el, a uwə marum el, a bogi el, a mannaji ki ngom dɔ mad'i'ti el †, ¹⁹ ɔsi kurə baw'i ki kon'i, taa a ndigi de mad'i to darɔ'i in be be †.» ²⁰ Ningə ngonn ki basa ene: «Nya'gi kin pəti, m'təl rɔ'm go'ti nga. Nga ki ne kin, in ri bay ə nanyi'm kadi m'ra wa?» ²¹ Ə Jeju el'ə ene: «Re ge kadi asi nan tapi takum Luwə'ti ningə, aw, adi ndogi sə'i nya maji'gi læ'i pəti, lowə nar'a njendoo'gi, ningə a aw ki nyakingə ngayn dɔran'ti, ə un go'm.» ²² Nan loki ngonn ki basa oo ta'gi kin ningə, ɔti aw ki rɔnel el, tado in de ki aw ki nyakingə'gi ngayn.

²³ Ə Jeju el njendo'gi læ'ne ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, a ngan ngayn ki rɔ njenyakingə'ti kadi ur me Konbe'ti læ Luwə, ²⁴ ningə m'təl m'el'se bay, in nya ki ngan ngayn kadi jambal ur bolo konn kur nya'ti, nan a ngan ngayn utə in kin bay kadi njenyakingə ur me Konbe læ Luwə.» ²⁵ Ta kin əti njendo'gi bol ngayn, adi eli eyina: «Nga kin ə in be ningə, nan ə asi kadi ingə kaji wa?» ²⁶ Ə Jeju ində manji'de ba ningə el'de ene: «Ki rɔ de'gi'ti lowə goto, nan ki rɔ Luwə'ti lo ra nya'gi pəti to.» ²⁷ Ə Piyər un ta el'ə ene: «Nga oo, j'in ki j'inyə nya'gi læ'je pəti, ə j'un go'i kin, ri ə j'a j'ingə wa?» ²⁸ Ə Jeju ilə'ti ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se: ndɔ ki nya'gi pəti a indəi ngirə'de kində ki sigi, ə m'in Ngonn de m'a m'nji dɔ kumbər konbe'ti læ'm, ki de'gi a tɔji'm'in kin ningə, ingi ki uni go'm kin, ingi kaa a isi dɔ kumbər konbe'ti ki dɔgi gidə in joo kadi gangi ta dɔ ginn kaw Isirayel'ti ki dɔgi gidə in joo. ²⁹ Ningə re de madi, inyə kəy læ'ne, ki

† Lo tum ginn nya'gi 1.27, 5.2 †† Lo tum ginn nya'gi 2.24

‡ Ndukun ki nja joo 24.1

†† Tekitaga 20.12-16; Ndukun ki nja joo 5.16-20 †† Lebitiki 19.18

ngannkon'ne'gi, ki konnann'ne'gi, ki kon'ne, ki baw'ne, ki ngann'ne'gi eke dɔnangi lə'ne tado lə'm ə, a ingə nya'gi kin dɔ'ti nja bu, taa a ingə kaji ki a to biti ki non'ti tɔ. ³⁰ Nga ningə, de'gi ngayn ki kete, a təli nje ki gogi, ə de'gi ngayn ki gogi, a təli nje ki kete tɔ.»

Kujita dɔ nje ra kulə me ndɔɔ nju'ti

20 «Konbe lə Luwə to to be nje kəy, ki te ki sin ba kadi n'ɔy nje ra kulə'gi kadi rai kulə me ndɔɔ nju'ti lə'ne kin be. ² Ndu'de osi nan'ti ki nje ra kulə'gi, kadi adi'de nar ki lo ra kulə'ti ki ndɔ kare, ningə adi'de awi me ndɔɔ nju'ti. ³ Loki te ki kadi ki jikara ki sin ningə, oo nje ra kulə'gi ki rangi bay, ki rei rai tambalo'ti ki kanji ra kulə, ⁴ ə el'de ene: "Ingi kaa, ai me ndɔɔ nju'ti lə'm rai kulə, ə m'a m'adi'se nyakugə goji ki asi gorow'ə'ti." ⁵ Ningə ɔti awi. Loki te taga ki kadi ki jam dɔ be'ti num, ki kadi ki kɔti be'ti num ningə, ra kah'a'ti kakin bay. ⁶ Go'ti, te re ki kadi ra binyə bilə ningə, oo nje ra kulə'gi ki rangi bay, ki rei rai non, ə el'de ene: "Ra bann ə sii lo kin'ti lo sɔl, ki kanji ra kulə wa?" ⁷ Ə iləi'ə'ti eyina: "De ki unn'je kulə'ti goto." Ə el'de ene: "Ingi kaa, awi me ndɔɔ nju'ti lə'm rai kulə tɔ."

⁸ «Loki kadi ur ningə, njendɔɔ nju el njengəm nya li'ə ene: "In bar nje ra kulə'gi, ə adi'de nyakugə goji'de, ulə ngirə dɔ nje re gogi'ti, tɔl taa dɔ nje re kete'ti." ⁹ Nje re ki kadi ra binyə bilə, nan nan kaa ingə nar ki lo kulə'ti ki ndɔ kare. ¹⁰ Lo kin'ti, nje re dɔ kete rei yan'de nga ningə, məri kadi n'a n'ingə nar ki utə yan madi'de'gi, nan ingi kaa, ingə nar ki lo kulə'ti ki ndɔ kare inbe kakin tɔ. ¹¹ Loki isi taai nar kin, barita ki njendɔɔ ¹² eli eyina: "Nje ki rei gogi ne kin, rai kulə kadi kareba par, ningə in adi'de nar ki asi nan ki yan'je, j'in ki ji ra kulə sin biti kadi ur, adi kadi ndaw'je." ¹³ Lo kin'ti, nje ndɔɔ elta ki kare dann'de'ti ene: "Madi'm, nya madi kare ki low'ə'ti el ki m'ra sə'i goto. Ndu'je sə'i osi nan'ti dɔ nar'ti ki lo kulə'ti ki ndɔ kare el wa? ¹⁴ Taa nya lə'i, ə aw. M'ge kadi m'adi in ki re gogi nya kin, toki m'ad'i kin be tɔ. ¹⁵ In gorow'ə'ti kadi nya ki me'm ndigi ə m'ra ki nyakingə lə'm el wa? Eke in ta lə'i kadi me'i tuji tado maji ki m'ra wa?" ¹⁶ Nga ningə Jeju ilə'i ene: In be ə, nje ki gogi a təli nje ki kete, ə nje ki kete a təli nje ki gogi tɔ.»

Jeju elta dɔ koy'ne'ti ki te'ne lo koy'ti bay

(Mrk 10.32-34; Luk 18.31-34)

¹⁷ Ta kaw ki Jerujalem'ti, loki in dɔ row'ti, Jeju uɔə rɔ'ne ki njendo'gi ki dɔgi gidə in joo gədi kare, ningə el'de ene: ¹⁸ «Oyi, j'isi j'awi ki Jerujalem'ti, ningə a uləi m'in Ngonn de ji kibo'gi'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə. A gangi ta koy dɔ'm'ti, ¹⁹ ningə a uləi m'in ji de'gi'ti ki in Juwip'gi el, kadi kogi dɔ'm'ti ge, tindəi m'in ki ndəy hawlay ge, bəri m'in kagidəsi'ti ge. Nan ndɔ mutə tum ginn'ə ndɔ koy'm'ti ə, m'a m'te lo koy'ti.»

Kon Jaki in ki Jan dəji nya Jeju

(Mrk 10.35-45)

²⁰ Go'ti, kon ngann lə Jebede re ki ngann'ne'gi rɔ Jeju'ti, ningə kon ngann'gi ɔsi məkəsi'ne nanga non Jeju'ti tado dəj'ə nya kare. ²¹ Ə Jeju dəj'ə ene: «In ri ə in ge wa?» Ningə, el'ə ene: «Un ndu'i kadi ngann'm'gi ki joo kam, de kare isi dɔjikol'i'ti, ə in ki nungi isi dɔjigəl'i'ti tɔ, loki a isi dɔ kumbər Konbe'ti lə'i.» ²² Lo kin'ti non, Jeju ilə'i ene: «In gəri me nya dəji lə'se kin el. A asi kadi ingəi kɔpi kon ki m'aw to m'ingə kam kare mindi wa?» Ningə eli eyina: «Oyo, j'a j'asi kare.» ²³ Ə Jeju el'de ene: «Kon ki m'aw to m'ingə kam, ə rɔta a ingəi kare, nan ta ki ɔjido kisi dɔjikol'm'ti eke dɔjigəl'm'ti; in ta lə'm kadi m'in ə m'adi'se el; lo'gi kin to tado de'gi ki Bai Luwə ra go'ə kete nu tado lə'de.» ²⁴ Ndəgi njendo'gi ki dɔgi, loki oyi ta'gi kin, rɔ'de nəl'de ki ngann lə Jebede ki joo kin el. ²⁵ Be ə, Jeju bar'de pəti ki rɔ'ne'ti, el'de ene: «In gəri kadi nje konbe'gi dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne, sii uwəi'de ginn tɔgi'de'ti adi'de kon, taa de'gi ki njetɔbar kaa, onyi'be dɔ'de'ti bay tɔ. ²⁶ Nan maji kadi to be dann'se'ti el. Re de madi dann'se'ti, ndigi kadi n'in kibo ningə, kadi təl nje ra kulə lə'se pəti. ²⁷ Taa re de madi ndigi kadi n'in de ki dɔkete dann'se'ti ningə, kadi təl njekuləbər lə'se tɔ. ²⁸ In be tɔ ə m'in Ngonn de kin m're kadi de'gi taa rai kulə adi m'in el, nan kadi m'in ə m'ra kulə m'adi'de, taa m'adi rɔ'm kadi m'ugə'n dɔ bulə de'gi ngayn m'ilə'de taa tɔ.»

Jeju aji njekumtɔ'gi joo

(Mrk 10.46-52; Luk 18.35-43)

²⁹ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne isi tei me be'ti ki Jeriko ki taga, bulə de'gi ngayn njiyəi go'de'ti muki muki. ³⁰ Ningə njekumtɔ'gi joo sii ngang'i row'ti. Loki oyi kadi in Jeju ə isi ində dər ningə, uni ndu'ne ki taa eyina: «Burəbe, Ngonnkaw Dabidi †, oo kumtondoo lə'je!» ³¹ Bulə de'gi ndangi'de kadi uti ta'de, nan njekumtɔ'gi uni ndu'de ki taa inbe bay eyina: «Burəbe, Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo lə'je!» ³² Lo kin'ti, Jeju ra lokati, bar'de, ningə dəji'de ene: «In ri ə, gei kadi m'ra madi'se wa?» ³³ Ə iləi'ə'ti eyina: «Burəbe, ji ge kadi kum'je te adi j'oo'n lo!» ³⁴ Jeju oo kumtondoo lə'de, ə ɔdi kum'de, par ə tanan'ti non, kum'de oo lo, adi uni go'ə.

Jeju ur Jerujalem'ti ki kəsikurə

(Mrk 11.1-11; Luk 19.28-40; Jan 12.12-19)

21 Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne indəi dɔ be ki Jerujalem ndəkba ki be ki Betipaje, ki kadi mbal kagi buni'gi'ti, ulə njendo'gi joo, ² el'de ene: «Awi me ngonnbe'ti ki ra non'se'ti kam. Lo kur inbe ki a uri ki me be'ti par ə, a ingəi kon koro ki dɔi'ə, ngonn koro ra gəd'ə'ti, ningə tuti'ə, ə rei se'de adi'm'in. ³ Re de madi el'se nya madi ə, iləi'ə'ti eyina: «Burəbe ə ge'de," ə a inyə'de kalangi ba kadi tuti'de.»

⁴ Nya kin a ra nya be kadi ta ki Luwə el ki njekeltakita Luwə'ti el kin tɔlta'ne:

† Gonyi Mrk 10.47 ki ta ki dɔ'ti ginn makitu'ti nanga.

⁵ «Eli de'gi ki Siyon'ti eli eyina:

Oyi ngar la'se a re do'se'ti,

In de ki soł lom lom,

Isi do kon koro'ti, in ki ngonn koro †.»

⁶ Njendo'gi ai, rai toki Jeju el'n'de. ⁷ Rei ki kon koro in ki ngonn koro kakin ninga, lowi ku'gi la'de gid'a'ti, ninga Jeju ala isi do'ti. ⁸ Bul'a de'gi ngayn lowi ku'gi la'de go row'ti. Nje ki nan'gi tati mbi kam'gi, tilai do row'ti. ⁹ Bul'a de'gi nje njiya non Jeju'ti ki nje njiya go'a'ti uni ndu'de ki taa eyina:

«Ojana, Ngonnkaw Dabidi!

Kadi Luwa njangi do de ki re me to Burabe!

Ojana, taji in ki do Nje kisi d'ran'ti taa ††!»

¹⁰ Loki Jeju ur Jerujalem'ti, loki me be'ti ba p'ati ndigi bir bir. Adi de'gi daji ro'de ta eyina: «In de ki bann wa?»

¹¹ E bul'a de'gi ila'de'ti eyina: «In Jeju, njekeltakita Luwa'ti, ki Najareti, donangi Galile'ti.»

Jeju tuwa njeragati'gi nati Kay'ti la Luwa

(Mrk 11.15-19; Luk 19.45-48; Jan 2.13-16)

¹² Go'ti, Jeju aw ur nati Kay'ti la Luwa, ninga tuwa njelaw nya'gi ki njendo'gi nya'gi nati Kay'ti la Luwa ko. Jeju sur tabila'gi la njembal nar ki be'ne ki nje ki do'be'gi'ti tila, nan'ti ki nya kisi la njelaw dar dum'gi.

¹³ Ninga el'de ene: «Ndangi me makitu'ti la Luwa eyina: Kay la'm a bari'a kay kelta ki Luwa, nan ingi, tali'a lokiyarw la njebog'gi yo †!» ¹⁴ Lo kin'ti non, njekumto'gi ki mote'gi, rei ro'a'ti nati Kay'ti la Luwa, adi adide lapiya. ¹⁵ Loki kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi oyi nya'gi ki ati bol ki Jeju ra'de, ki ndu ngann'gi ki isi bar nan'ti Kay la Luwa ene: «Ojana Ngonnkaw Dabidi!» kin ninga, me'de on'de, ¹⁶ adi eli Jeju eyina: «Oo ta ki ngann'gi ra eli kam wa?» E Jeju ila'de'ti ene: «Oyo, m'oo, nan ke in tudai ndu Luwa ki ndangi eyina:

“Ra adi ngann'gi ki du, ki nje to ta mba'ti kaa, ta'de ul'a taji do'i'ti” kin el wa †?»

¹⁷ Ninga lo kin'ti, Jeju inyade non, a te me bebo'ti ko, aw Betani'ti, aw isi nu.

Jeju mann kagi m'baykote

(Mrk 11.12-14,20-24)

¹⁸ Lo ti go'ti ki sin, Jeju tal isi re me bebo'ti, bo ra'a.

¹⁹ E oo kagi m'baykote ki ra kadi row'ti, to kadi n'aw ginn'ti, nan loki re ndakba ninga, oo mbi'a'gi par um oo kanda el. E Jeju el m'baykote kakin ene: «A andi gogi el biti ki non'ti.» Ninga low'a'ti non, m'baykote tuti.

²⁰ Loki njendo'gi oyi nya kin, ati'de bol ngayn, adi daji ta eyina: «Ra bann a low'a'ti ne par a kagi tuti wa?» ²¹ E Jeju ila'de'ti ene: «Toki ro'a'ti, adi m'el'se, re awi ki kunme, a me'se tosi el a, in nya ki m'ra ki m'baykote kin par a a rai el, nan re eli mbal kam eyina: “To lo kin'ti rangi, aw osi me ba'ti,” kaa nya kin a ra nya. ²² Nga ninga, nya'gi p'ati ki a daji ki kunme, me kelta'ti ki Luwa a, a ingai.»

† EJay 62.11; Jakari 9.9 †† Pa'gi 118.25-26 † EJay 56.7; Jeremi 7.11 †† Pa'gi 8.3

Ta ki daji do to'gi'ti ki Jeju awi'n

(Mrk 11.27-33; Luk 20.1-8)

²³ Jeju ur me Kay'ti la Luwa, isi ndo nya de'gi ninga, kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki ngatog'gi la Juwipi'gi, rei ki ro'a'ti, daji'a eyina: «Nan adi tarow kadi ra'n nya'gi kin be wa? E nan to a adi ndu'ne a isi ra'n wa el'je adi j'oo?» ²⁴ E Jeju tal el'de ene: «M'in kaa m'a m'daji'se ta kareba be to. Re ilai m'in'ti ninga, m'in kaa m'a m'el'se de ki adim tarow kadi m'ra'n nya'gi kin to. ²⁵ Nan a ul'a Jan kadi ra de'gi batam wa? In Luwa eke in de'gi wa?» Nan tali ra elinan ta dann'de'ti eyina: «Re j'eli'a j'ene: “In Luwa a ul'a”, a daji'je ene ke ra bann a j'uni me'je j'adi Jan el wa? ²⁶ A kin a re j'eli j'ene: “In de'gi a ulai Jan” a a in ta ki ro bul'a de'gi'ti to, tad'o de'gi p'ati oyi Jan kadi in njekeltakita Luwa'ti.» ²⁷ Be a tali eli Jeju eyina: «Ji gar el.» E Jeju tal ila'de'ti ene: «Re in be a m'in kaa m'a m'el'se togi ki m'nji m'ra'n nya'gi kin el to.»

Kujita do ngannkonan'gi'ti ki joo

²⁸ Jeju elta ki rangi bay ene: «Eli'm'in ta la'se do ta'ti kin adim'in m'oo. Dingam kare aw ki ngann dingam'gi joo, a un ta el ki dokete ene: “Ngonn'm, aw ra kul'a me ndo nju'ti bone.” ²⁹ Ninga ngonn kakin ila baw'ne'ti ene: “M'a m'aw el,” a isi ba biti ninga me'a uwa ki ta, adi inda aw. ³⁰ Dingam re ro ngonn'ti ki nja joo, el'a kaa ta ki el ngonnkon'a kakin, ninga in el ene: “Oyo, m'a m'aw bay,” a aw el. ³¹ Eke dann ngann'gi'ti ki joo kin in ki ra a ra go ndigi'ti la baw'ne wa?» Ninga ilai Jeju'ti eyina: «In ki dokete.» E Jeju el'de ene: «Toki ro'a'ti, adi m'el'se, njetalambo'gi ki dene'gi ki njera kaya a tei Konbe'ti la Luwa non'se'ti. ³² Tad'o Jan Batisi re ro'se'ti, taji'se row ki dana, nan in taai me'a el, nan njetalambo'gi ki dene'gi ki njera kaya'gi uni me'de. E ingi, oyi nya kin be kaa, me'se uwa'se ki ta go gogi a adi inyai gorow njiya'gi ki majel ko, a uni me'se el.»

Kujita do nje ra kul'a me ndo nju'ti, ki nje me majel

(Mrk 12.1-12; Luk 20.9-19)

³³ Go'ti, Jeju el'de ene: «Uri mbi'se oyi kujita ki rangi bay. De kare ki njendo nju in non, ninga inda singa gug'n gid'a gug'i. Ur be kadi to mborei nju'ti, ninga ra ngonn kay ngamlo sam'ti. Ninga go'ti do ta nan'ti ki de'gi ki nje ra kul'a nju, kadi to rai kul'a ninga a kanyinan nya'a, ninga to aw mbah. ³⁴ Loki kagilo kuj'a kandi nju asi ninga, ul'a bar'gi la'ne kadi awi taai kandi nya ndo kakin, ki in yan'ne ji nje ra kul'a nju'ti adine. ³⁵ Nan loki bar'gi rei tei ninga, nje ra kul'a'gi uwa'de tindai ki kare ngayn, tali ki nungi, ninga ki kon mut'a, tilai'a ki mbal to. ³⁶ Njendo tal ul'a ki bar'gi ki rangi, ngayn uta in ki kete inbe kin bay. Nan rai se'de ko nya inbe ki rai ki nje ki kete kakin bay. ³⁷ Ta tal ta'a'ti, dingam tal ul'a ngonn ne inbe ro'de'ti, ene: “A boli gidi ngonn'm.”

³⁸ Nan nje ra kul'a nju, loki oyi ngonn kakin ninga elinan dann'de'ti eyina: “Daro'a inbe kam a a in nje nya nduw'a! Rei adi ji tali'a, ninga nya nduw'a li'a, j'a tali'a yan'je'ti.” ³⁹ In be a, uwa'i ngonn kakin ndori'a, awi si'a

gidi lo ndɔɔ'ti taga, tɔli'ə. ⁴⁰ Lo'ti kin Jeju dəji'de ene: Nɔɔ ki dingəm ki be nje ndɔɔ kin a re ə, ri ə a ra ki nje ra kulə nju kin wa?» ⁴¹ Ə eli'ə eyina: «A tɔko de'gi ki majel kin ki tɔko ki ki kon ngayn, ə a adi ndɔɔ lə'ne nje ki rangi, ki kadi a adi'ə kanda ki dɔkagilo'ə'ti ki ɔji.»

⁴² Ningə Jeju el'de ene: «In tudəi me makitu'ti lə Luwə oyi el wa?

“Mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə,

In ə təl mbal ki in tɔgi kəy.

In kin in kuləra Burəbe.

In nyakɔji ki əti bol ə to takum'je'ti kin †.”»

⁴³ Ningə adi m'el'se bay tɔ: «A taai Konbe lə Luwə ji'se'ti, kadi təli adi ginn de'gi ki rangi ki kadi a rai kulə ki maji. ⁴⁴ Nga ningə, de ki osi dɔ mbal'ti kin ə, a təti njeki njeki, a re in ə mbal kin osi dɔ'a'ti tɔ ningə, a rək-itə'ə rəkita rəkita.» ⁴⁵ Loki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi oyi kujita kin ningə, gəri me'ə kadi in ta ki dɔ'de'ti ə Jeju ra el. ⁴⁶ Ə sangi row kadi n'uwəi'ə, nan boli bulə de'gi, tado bulə de'gi oyi Jeju tɔ njekeltakita Luwə'ti.

Kujita ki ɔjido bar de'gi lo nyakusɔ taa nan'ti

(Luk 14.15-24)

22 Jeju ilə rɔ'ne el'de ta ki kujita bay ene: ² «Konbe lə Luwə to to ngar ki ra nyakusɔ kibo tado ngonn'o ki aw to taa dene kin be. ³ Ngar ulə njekulə'gi lə'ne adi awi eli de'gi ki bari'de lo nyakusɔ'ti, kadi rei, nan de'gi kakin mbəti. ⁴ Ngar təl ində taa ta njekulə'gi'ti ki rangi bay ene: “Ki ngəsi'ne kin, nyakusɔ oy nga, m'tɔl baw mangi'gi, ki binyə'gi ki bat'i'gi lə'm, ki boi mbul mbul maji, nya'gi pəti asinan, ə rei lo nyakusɔ taa nan'ti.” ⁵ Nan de'gi ki bari'de kakin, usi'de dɔ ta'ti li'ə kin el, ki kare aw lo ndɔɔ'ti lə'ne, ki nungɔ aw lo gat'i'ti lə'ne ndəgə'gi, uwəi njekulə'gi adi'de kon ningə tɔli'de. ⁶ Ə nje ki nungɔ bay, uwəi njekulə'gi adi'de kon ge, tɔli'de ge.

⁷ «Lo kin'ti, wongɔ tɔl ngar, adi ulə ki njero'gi lə'ne adi awi tɔi ko njetɔl nya'gi kakin num, tuləi bebo lə'de por num tɔ. ⁸ Ningə go'ti, ngar el njekulə'gi lə'ne ene:

“Nyakusɔ taa nan oy nga, nan de'gi ki in ki bari'de, in de'gi ki asi ta te low'ə'ti el. ⁹ Awi ki tatɔrow'gi, bari de'gi pəti ki ngəi'de, adi'de rei lo nyakusɔ taa nan'ti.”

¹⁰ Njekulə'gi awi ki gorow'gi, kawi de'gi pəti ki ngəi'de, ki maji ge, ki majel ge, adi de'gi rosi me kəy kadi de'gi sɔi nya taa nan'ti. ¹¹ Loki ngar ene n'ur kəy kadi n'oo de'gi ki bari'de kakin ningə, oo dingəm madi kare ki isi ki ku kusɔ nya taa nan rɔ'ne'ti el. ¹² Ə ngar el'ə ene:

“Madi'm, in ra bann ə ur kəy ne ki kanji ku kusɔ nya taa nan rɔ'i'ti wa?” Ningə dingəm kakin ilə'ti el. ¹³ Nga a ngar el njekulə'gi lə'ne ene: “Dɔi ji'ə'gi ki nja'a'gi, ə iləi'ə taga lo ki diw'ti, ki in lo ki a non'ti ge, a ngor ngang'i'ne'ti ge.” ¹⁴ Toki rɔta'ti, Luwə bar de'gi ngayn, nan nje ki mbəti'gi in ngayn el.»

Ta dɔ kugə lambo lə ngar kibo Sejar

(Mrk 12.13-17; Luk 20.20-26)

¹⁵ Parisi'gi ingəi nan, elinan ta, kadi n'iyəi kulə n'uwəi Jeju me ta'ti ki n'a dəji'ə ə a te ta'a'ti. ¹⁶ Be ə, uləi njendo'gi lə'de in ki de'gi madi ki me kuti'ti lə Erodi, adi awi eli'ə eyina: «Njendo, ji gər kadi in nje kelta ki rɔta'ti, in njendo de'gi row ki rɔta'ti ki nəl Luwə num, in bol kum'de el num, tado in bol k'in kibo eke kəti bol lə de'gi el. ¹⁷ Ə el'je adi j'oo ta ki me'i'ti: In gorow'ə'ti eke in gorow'ə'ti el kadi de ugə lambo nje konbe kibo Sejar wa?» ¹⁸ Nan Jeju gər me majel lə'de, adi el'de ene: «In njekədikum de'gi! Tado ri ə iyəi kulə kadi uwəi m'in wa? ¹⁹ ɔji'm'in silə ki kadi de a ugə'n lambo adi'm'in m'oo.» Ningə ɔji'ə silə kare. ²⁰ Nga ə dəji'de ene: «Dɔ nan ə indəi, ə tɔ nan tɔ ə ndangi silə'ti kin wa?» ²¹ Ə iləi'ə'ti eyina: «In Sejar.» Ə Jeju təl el'de ene: «Nya lə Sejar ə adi Sejar, nya lə Luwə ə adi Luwə tɔ.» ²² Ta ki Jeju el'de kin dum dɔ'de, adi inyəi'ə ə ɔti awi.

Ta dɔ kində taa lə njekoy'gi lo koy'ti

(Mrk 12.18-27; Luk 20.27-38)

²³ Nɔɔ'a'ti non, Sadusi'gi ki in de'gi ki oyi kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti el, rei rɔ Jeju'ti dəji'ə eyina: ²⁴ «Njendo, Moji el ene: “Re de madi oy, ki kanji k'inyə ngann'gi tor'ne'ti, maji kadi ngonnkon'a taa dene nduwə kin, oji'n ngann'gi, kadi tei tor ngonnkon'a'ti †.” ²⁵ Ki ɔjido ta kin, toki dann'je'ti, ngannkon nan'gi in siri ge be. Ki dɔkete taa dene, ningə oji'n ngonn el bay ə oy, adi inyə dene nduwə adi ngonnkon'ne. ²⁶ Nya kin ra nya be, in dɔ ki nja joo'ti, ki ki nja mutə'ti, biti te'n dɔ ki nja siri'ti. ²⁷ Go'de'ti pəti, darɔ dene inbe re oy tɔ. ²⁸ Eke ndɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti ə, nan dann'de ə a in ngaw dene kin wa? Tado in siri pəti taai'ə ne'de'ti.» ²⁹ Ə Jeju el'de ene: «In de'gi ki indəmi row, tado in gəri Makitu lə Luwə el num, taa in gəri tɔgi lə Luwə el num tɔ. ³⁰ Nɔɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, dingəm'gi ki dene'gi a taai nan el nga. Pəti a toi to malayka'gi be me dɔran'ti. ³¹ Ki ɔjido kində taa lo koy'ti lə njekoy'gi, tudəi ta ki Luwə el'se kin el wa? ³² Luwə el ene: “M'in Luwə lə Abiraham, m'in Luwə lə Isaki, ki Luwə lə Jakobi.” Luwə in Luwə lə de'gi ki nje kisi kumngayira, um in Luwə lə njekoy'gi el †.» ³³ Bulə de'gi ki oyi ta lə Jeju, nyando li'ə əti'de bol ngayn.

Ndukun ki utə ndəgi ndukun'gi

(Mrk 12.28-34; Luk 10.25-28)

³⁴ Loki Parisi'gi oyi kadi Jeju dum dɔ Sadusi'gi ningə, ingi kawinan. ³⁵ Ə ki kare dann'de'ti, ki in njendo ndukun'gi, iyə kulə me ta'ti, dəji Jeju ene: ³⁶ «Njendo, dann mbərkikində'gi'ti lə Luwə pəti me ndukun'ti, in ki ra ə in dɔ madi'ne'gi'ti wa?» ³⁷ Ə Jeju ilə'ti ene: «A in ndigi Burəbe Luwə lə'i ki ngarme'i ba pəti, ki ndil'i ba pəti, taa ki marta lə'i ba pəti tɔ †. ³⁸ In kin ə in ndukun ki dɔkete ki utə mbərkikində'gi pəti. ³⁹ Ningə ndukun ki nja joo ki maj'a to'ti tɔ ə to kin: A ndigi de madi to

† Pa'gi 118.22-23

†† Ndukun ki nja joo 25.5 † Tekitaga 3.6, 15 †† Ndukun ki nja joo 6.5

darw'i inbe be t[†].⁴⁰ Ndukun'gi la Moji ba pæti, ki ta'gi la njekeltakita Luwæ'ti, ngiræ'de in dɔ mbærkikindæ'g'iti ki joo kin.»

De ki Luwæ mbæt'æ ki Dabidi

(Mrk 12.35-37; Luk 20.41-44)

⁴¹ Loki Parisi'gi kawinan kakin, Jeju dæj'ide ta ene:
⁴² «Ki go mæta'ti læ'se dɔ Kirisiti'ti ki in De ki Luwæ mbæt'æ kin, oyi kadɔ in ginn koji'ti læ nan wa?» Æ eli'æ eyina: «In ngonnkaw Dabidi.»⁴³ Æ Jeju el'de ene: «Ra bann be æ Dabidi loki Ndil Luwæ ra kulæ me'æ'ti bar'a "Be'm" wa? ⁴⁴ Tado Dabidi el ene: "Buræbe Luwæ el Buræbe læ'm ene: <In re isi dæjikol'm'ti ne, bitɔ kadɔ m'tæl njeban'gi læ'i nyakindæ nja'i'ti ginn tægi'ti tɔ.»
⁴⁵ «Æ re Dabidi bar'a Buræbe æ, ra bann taa Kirisiti, ki in de ki Luwæ mbæt'æ a in ngonnkaw Dabidi wa?»⁴⁶ Lo kin'ti, de ki asi kadɔ ilæ ta'ti kare be goto. Ningæ in dɔ ndɔ'a'ti kin nu, de kaa sangi kadɔ n'dæj'æ ta el nga.

Jeju gangi ta dɔ njendo ndukun'gi ki Parisi'gi'ti

(Mrk 12.38-40; Luk 11.39-52, 20.45-47)

23 Jeju el bulæ de'gi ki njendo'gi læ'ne ene: ² «Njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, kulæ læ'de in kɔr ginn ndukun læ Moji. ³ Nga ningæ ingi, maji kadɔ in tæli rɔ'se go nya'gi'ti ki eli'se, nan ndaji kulæ ra'de'gi el, tado rai nya ki inbe'gi sii eli ki ta'de kin, el. ⁴ Dɔi nya ki ɔy indæi dɔ de'gi'ti, nan inbe'gi mbeti kun ngon j'i'de nden be kuwæn se'de taa. ⁵ Kulæ ra'de'gi pæti, rai ki kadɔ de'gi oyi gid'i'de. Ngann ndukun'gi ki ndangi ulæi me ngann buwati'gi'ti, æ de'gi dɔi nati non'de'ti æ isi j'i'de'ti inbe kin, rai yan'de adi boi, taa kulæ'gi ki de'gi ɔsi sil ku'gi'ti kin kaa, rai yan'de adi ngal tɔ. ⁶ In de'gi ki gei lo kisi ki kete non de'gi'ti lo nyakusɔ'ti num ki nya kisi ki kete non de'gi'ti ginn kæykawnan'gi'ti læ Juwipi'gi num tɔ. ⁷ Taa gei kadɔ de'gi rai'de lapiya ki buki nan'ti lo kingænan'gi'ti læ bulæ de'gi'ti num, taa kadɔ de'gi bari'de "Njendo de'gi" num tɔ. ⁸ Nan ingi, adi de bar'se "Njendo", el, tado pæti, in ngannkon'nan'gi, ningæ Njendo'se in kareba tɔ. ⁹ Bari de madi dɔnangi'ti ne "Baw'se" el, tado Baw'se in kareba, æ isi dɔran'ti. ¹⁰ Taa adi de bari'se "De'gi kibo", el tɔ, tado De kibo læ'se in kareba, æ in Kirisiti ki in de ki Luwæ mbæt'æ. ¹¹ De kibo dann'se'ti, a in nje ra kulæbær læ'se. ¹² De ki un dɔ'ne ki taa, a ulæi dɔ'a ki nanga, æ de ki ulæ dɔ'ne ki nanga, a uni dɔ'a taa tɔ.

Kumtondoo in læ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi

¹³ «Kumtondoo in læ'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekædikum de'gi! Sii uti tarow ki kaw Konbe'ti læ Luwæ dɔ de'gi'ti. Inbe'gi uri me'ti el, ningæ de'gi ki gei kur me'ti kaa, ɔgi'de num tɔ.

[¹⁴ «Kumtondoo in læ'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi. Tai nya maji'gi læ njengawkoy'gi pæti pæti j'i'de'ti, ningæ ædi kum de'gi ki kelta ki Luwæ ki ginn'æ

gangi el, kadɔ de'gi oyi'se, toki in de'gi ki maji. Go kulæ ra'gi'ti ki be kin, Luwæ a gangi'n ta ki ngan ngayn dɔ'se'ti.†.]

¹⁵ «Kumtondoo in læ'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekædikum de'gi! Awi mbah, anyinan ngodi dɔnangi ray'gi'ti ki lo lo, dɔ ba'gi'ti kadɔ ingæi de kare go'se'ti. Æ loki ingæi'æ ningæ, rai'æ adi tæl asi ta kaw me por'ti ki bitɔ ki non'ti nja joo utæ inbe'gi bay tɔ.

¹⁶ «Kumtondoo in læ'se, in nje kɔr de'gi tarow, ki kum'se tɔ! Sii eli eyina: "Re de iw rɔ'ne ki Kæy læ Luwæ ningæ, to kare, a re iw rɔ'ne ki lɔr ki Kæy læ Luwæ æ, maji kadɔ ra nya ki iw'n rɔ'ne." ¹⁷ In mbo de'gi, njekumtɔ'gi! Lɔr in nya ki Kæy læ Luwæ, adi in yan Luwæ. Eke lɔr æ in kibo ngayn eke, Kæy læ Luwæ ki tæl lɔr nya ki kindæ ta dangi'ti kin wa? ¹⁸ Tæli eli bay eyina: "Re de iw rɔ'ne ki ringiri lo kindæ kadikare æ, to kare, a re iw rɔ'ne ki kadikare æ, maji kadɔ ra nya ki iw'n rɔ'ne." ¹⁹ In njekumtɔ'gi! In ri æ in kibo ngayn wa? In kadikare eke in ringiri lo kindæ kadikare ki tæl kadikare nya ki kindæ ta dangi'ti kin wa? ²⁰ De ki iw rɔ'ne ki lo kindæ kadikare ningæ, iw rɔ'ne ki ringiri lo kindæ kadikare num, ki nya'gi pæti ki isi dɔ'ti num tɔ. ²¹ De ki iw rɔ'ne ki Kæy læ Luwæ ningæ, iw rɔ'ne ki Kæy læ Luwæ num, ki Luwæ ki isi me'ti num. ²² De ki iw rɔ'ne ki dɔran æ, iw rɔ'ne ki kumbær ngar læ Luwæ num, ki Luwæ ki isi dɔ'ti num.†.

²³ «Kumtondoo in læ'se in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekædikum de'gi. Ori nya kare dann ki dægi'ti, me mbi kam'gi'ti ki æti maji, ki me mbi kam ndir tanyi'gi'ti, ki me ngann nya ndir tanyi'gi'ti, adi Luwæ, ningæ indæi nja'se dɔ nya'gi'ti ki maji'de to me ndukun'ti læ Luwæ, to nyara ki dana, ki koo kumtondoo, ki nyara ki low'æ'ti. Ki rɔta'ti in kin æ in nya'gi ki kadɔ re a indæi kum'se go'ti rai, æ inyæi ndægæ'gi ki kɔ non be el. ²⁴ In nje kɔr de'gi tarow, ki kum'se tɔ! Sii ulæi nya ta ngoo mann'ti lai mann tado ngann kur'gi ki du, æ isi turi jambal me'se'ti.

²⁵ «Kumtondoo in læ'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekædikum de'gi! Togi gidɔ kala mann ki gidɔ kaa kusɔ nya adi ar, nan me kæy rosi ki nya bogi'gi ki nya ki ingæi ki gorow nyænn nyara ki majel. ²⁶ In Parisi ki njekumtɔ! Togi me kala mann, ningæ gidæ a ar njay tɔ.

²⁷ «Kumtondoo in læ'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekædikum de'gi! Toi to dɔbadi'gi ki de'gi rai pon gidɔ'ti adi ndai kam be: re oo gidæ taga ne æ, ndolo, nan me'æ ki kæy rosi ki singæ de'gi, ki nya'gi ki ndum ki dangi dangi. ²⁸ In be tɔ æ, gidɔ'se'ti taga ne, tæji adi de'gi oyi toki in nje tæl rɔ'se go ndu Luwæ'ti, nan me'se'ti kæy æ, kadɔ kum de'gi ki majel ki ra, rosi.

²⁹ «Kumtondoo in læ'se, in njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, in njekædikum de'gi! Indæi dɔbadi de'gi ki njekeltakita Luwæ'ti adi maji, rai dɔbadi de'gi ki dana adi ndolo, ³⁰ ningæ eli eyina: "Re dɔkagilo'ti læ kaw'je'gi kin j'in non æ, re j'a j'indæ rɔ'je nan'ti se'de kadɔ jɔ tɔ'n de'gi ki njekeltakita Luwæ'ti, el." ³¹ Lo kin'ti, inbe'gi isi tæji kadɔ in ngannkaw nje tæl de'gi ki njekeltakita

†† Barta'gi ki me nya'gi'ti kin [ ] goto me makitu'gi'ti ki njendanga ndangi kete. †† Ejay 66.1

† Lebitiki 19.18 †† Pa'gi 110.1 † Kɔr Isirayel'gi 15.38-41

Luwə'ti. ³² In ene, rai ki non'se'ti, tɔli ta nya ki kaw'se'gi uləi ngirə!

³³ «In de'gi ki mann'se majel to lii pir'gi be, ra bann ə in məri kadi a anyinan, ta ta ki gangi'ti me por'ti ki biti ki non'ti wa? ³⁴ In tado kin ə, m'a m'ulən ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ki nje gosi'gi ki njendo de'gi ta lə Luwə, rə'se'ti. A tɔli'de ge, a bəri'de kagidəsi'gi'ti, a tindəi'de ki ndəy hawlay ginn kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, taa a ngodi'de, in se'de bebo'ti ki kare ə a gangi se'de bebo'ti ki nungi ki kete kete. ³⁵ Lo kin'ti, de'gi ki dana ki mosi'de in ki buki kɔ, ulə ngirə dɔ Abel'ti, te'n dɔ Jakari'ti ki ngonn lə Barasi kin, ta mosi'de a in dɔ'se'ti. In Jakari ki ndɔ ki tɔli'ə ngawdann lo'ti ki in Kəy'ti lə Luwə re lo ringiri kadikare'ti kin †. ³⁶ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, ta nya tɔl'gi kin pəti a in dɔ de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone.

Jeju elta dɔ bebo Jerujalem'ti

(Luk 13.34-35)

³⁷ «Wah! in de'gi ki Jerujalem'ti, in de'gi ki Jerujalem'ti, in ki nje tɔl njekeltakita Luwə'ti, in nje tilə de'gi ki Luwə ulə'de adi'se ki mbal tɔli'de. Nja bann ə, m'ge kaw'se toki konkunjə a kaw'n ngann'ne'gi ginn bagi'ne'ti kin be, nan ɔdi el ə. ³⁸ Be ə ki ne kin, m'in Luwə m'a m'inya Kəykawnan lə Luwə lə'se kɔ. ³⁹ Tado adi m'el'se madi oyi, a oyi m'in gogi el nga, biti ndɔ ki a eli eyina: "Njangi dɔ in dɔ de'ti ki re me tɔ Burəbe'ti †††.»

Jeju el toki Kəy lə Luwə a tuji

(Mrk 13.1-4; Luk 21.5-7)

24 Jeju te me Kəy'ti lə Luwə ki taga, isi aw ningə, njendo'gi li'ə, rei rɔ'a'ti, eli'ə kadi oo Kəy lə Luwə ki de'gi indəi adi əti bol kin! ² Ə Jeju un ta el'de ene: «Nya'gi kin pəti, kum'se oo maji, nan toki rɔta'ti, adi m'el'se m'adi oyi, mbal kare ki a nanyi kadi isi dɔ mad'a'ti ne goto, a budi'de mur mur nanga.»

Nya'gi ki a rai nya kete non dɔboy ndɔ'ti

(Mrk 13.3-13; Luk 21.7-19)

³ Loki Jeju aw isi dɔ mbal kagi buni'gi'ti, njendo'gi li'ə rei rɔ'a'ti, dəji'ə ta ki kar'de ba eyina: «El'je adi j'oo, dɔk-agilo ki ra'ti ə nya'gi kin a rai nya wa? Ə nyakɔji ki bann ə a tɔji kadi ji gər toki in dɔkagilo ki kadi to re'n num, in dɔboy ndɔ num tɔ wa?» ⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Indəi kumkədi dɔ rə'se'ti, adi de ədi'se el. ⁵ Tado de'gi ngayn a rei ki tɔ'm, a eli eyina: "M'in ə m'in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə", ningə a buki de'gi ngayn mu tɔ. ⁶ A oyi kaa rɔ'gi ki in sese ndəkba ki ngann ta'gi ki dɔ rɔ'gi ki in sanyi, nan oyi maji! Adi bol ra'se el. Kadi nya'gi kin a rei, nan in dɔboy ndɔ el bay. ⁷ Ginn be madi a aw rɔ dɔ ginn be madi'ne'ti, konbe madi a aw rɔ dɔ konbe madi'ne'ti. Bo a on ge, dɔnangi a yəki ge, ki lo'gi ki dangi dangi. ⁸ Nan nya'gi kin a toi to lo kulə ngirə to ndo ki a ra dene kin be bay. ⁹ De'gi a uni dɔ'se, awi sese kadi ingəi kon ge, kadi tɔli'se ge. De'gi pəti ki in Juwipi'gi el a ɔsi'se ta tado lə'm. ¹⁰ Lo kin'ti, de'gi ngayn a inyəi kunme'gi

† Lo tum ginn nya'gi 4.8; 2Po ta'gi 24.20-22 †† Pa'gi 118.26

lə'de kɔ. A uni dɔ nan ki yo ge ki ne ge, a ɔsi nan ta.

¹¹ Nje bar rɔ'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el, a tei, ədi de'gi ngayn buki'de mu. ¹² Majel a taa dɔnangi taa kadi, de'gi ngayn ndiginan lə'de a təl gogi. ¹³ Nan de ki uwə tɔgi'ne ba biti dɔboy'ti, a ingə kaji. ¹⁴ Poyta ki maji ki dɔ Konbe'ti lə Luwə kin, de'gi a iləi mbər'ə ki dɔnangi pəti, kadi de'gi pəti ki gəri Luwə el oyi manjaji ki dɔ'ti. Ningə go'ti, dɔboy ndɔ a re.

Kon kibo ngayn ki a re

(Mrk 13.14-23; Luk 21.20-24)

¹⁵ «Ningə loki a oyi de ki Njeranyakɔw Njetuji lo, ki njekeltakita Luwə'ti Daniyel elta li'ə kin ‡, a uwə lo kisi loki ar njay'ti ə, maji kadi de ki nje tudə nya'gi kin, gər ginn ə maji. ¹⁶ Ningə nje ki sii Jude'ti a anyinan ki dɔ mbal'gi'ti. ¹⁷ De ki isi dɔ kəy'ti a ur nanga kadi aw me kəy'ti un nya madi te'n el. ¹⁸ De ki a in me ndɔ'ti a asi kadi təl re be un ku rɔ'ne el tɔ. ¹⁹ Kumtondoo ki gara goto a in lə denə'gi ki nje səm ki nje kadi mba ngann'gi ili ndɔ'a'ti non kin. ²⁰ Elita ki Luwə kadi anyinan ngodi kin bar'a el, taa kadi in ndɔ kɔrkon'ti el tɔ. ²¹ Tado dɔk-agilo'ə'ti kin, kon ki de'gi a ingəi, in kon ki de oo nja kare el bay. Lo kulə ngirə dɔran ki dɔnangi'ti ki Luwə indən nya'gi kin, biti bone, de oo ko kon kin nja kare el, taa de a oo ko kon kin gogi el ratata tɔ. ²² Re Burəbe uwə ta ndɔ'gi kin gangi el ə, de kare ki a isi ki dɔ'ne ta goto. Nan tado lə de'gi ki inbe mbət'i'de ə, a uwə'n ta ndɔ'gi kin gangi. ²³ Nga ningə, re de el'se ene: "Oyi Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə ə in yo am eke in ne am bo" ə, ononyi'se kunme'se kad'a rɔta. ²⁴ Tado de'gi ki bari rɔ'de toki n'in kirisiti'gi be ki nje ki bari rɔ'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el, a rei non to rai nya'gi ki əti bol bol, ki nyakɔji'gi ki ra bol kadi n'bu'ki de'gi mu'ti. A sangi kadi to nje ki Luwə mbət'i'de inbe kin kaa, n'bu'ki'de mu bay, toki ingəi tarow. ²⁵ In be ə, m'el'se nya'gi kin kete be kadi gəri.

Ndɔ re Ngonn de

(Mrk 13.24-31; Luk 21.25-31)

²⁶ «Kin ə re de el'se ene: "De ki Luwə mbət'ə ə a dilə-lo'ti yo am" ə, ai el. Re el'se ene: "In ə iyə rɔ'ne mbunə lo'ti gogi nu am" ə uni me'se adi'ə rɔta el. ²⁷ Ningə, toki ndi təl in' lo kuwə kadi'ti, awi'n lo kurkadi'ti kakin ə, ki re'm m'in Ngonn de kaa in be tɔ. ²⁸ Loki ninn to'ti, mal'gi a kawinan səm'ti. ²⁹ Go nya kumtondoo'gi'ti ki dɔkagilo'ə'ti kin, kadi a te kum'ne el, nanyi a nda el, mee'gi a in ki dɔran'ti tosi ki nanga, ningə tɔgi'gi ki dɔran'ti a yəki. ³⁰ Lo kin'ti, nyakɔji ki dɔ'm'ti m'in Ngonn de a te dɔran'ti, ningə ginn kaw'gi pəti ki dɔnangi'ti ne a ndingəi rɔ'de. Lo kin'ti, a oyi m'in Ngonn de m'a m're me kilndi ki dɔran'ti ki tɔgi, me kunj'i'ti ki əti bol ††. ³¹ M'a m'ulə ki malayka'gi lə'm ki tow ki bar ɔr lo hɔm dɔ kum dɔnangi'ti ki ɔɔ kadi kaw'i nje ki Luwə mbət'i'de ki nan'ti. A kaw'i'de k'in ngang'i dɔnangi'ti ki kare tei in ki nungi'ti.

‡ Daniyel 9.27, 11.31, 12.11 †† Daniyel 7.13

Nyando ki ɔjido kagi mбайkote

(Mrk 13.28-31; Luk 21.29-33)

³² «Maji kadi in gəri nyando ki do kagi mбайkote'ti kin. Loka bajie'agi indai rungirungi, a mbi'ei iti kin ninga, in gəri kadi nanyi bar in ndakba nga. ³³ Be to a, loka oyi nya'gi kin pæti rai nya ninga, maji kadi in gəri toki Ngonn de in takay'ti ndakba kadi re r'ose'ti. ³⁴ Ninga toki r'ota'ti, adi m'el'se, de'gi ki sii ki do'de taa ne kin a oyi tige el bay a nya'gi kin pæti a rai nya. ³⁵ Dɔran ki do-nangi a gotoi ndo madi, nan ta'gi la'm a toi lo to de'ti ba biti ki non'ti.

Luwæ ki kar'ne ba a gær ndo ki do'boy'ti

(Mrk 13.32,35; Luk 17.26-27,34-35, 12.39-40)

³⁶ «De kare ki gær ndo eke do kadi ki nya'gi kin a rai nya'ti goto: Malayka'gi ki dɔran'ti el num, Ngonn la Luwæ inbe el num, nan Luwæ ki Baw ki kar'ne ba par a gær. ³⁷ Ninga, nya ki ra nya do'kagilo'ti la Nuwe kin a, nya'a a ra nya ndo re'm'ti m'in Ngonn de to. ³⁸ Tado kete non kadi mann kon kibo kin re, de'gi so'i nya ge, anyi-nan ge, taai nan ge, adi ngann de'gi taai nan ge, biti ndo'ti ki Nuwe ur'n me tokibo'ti †. ³⁹ Usi de'gi el, biti kadi mann kon kibo re tujin'de ††. Ndo ki m'in ngonn de m'a te'n bus kaa be to'a nya'gi a rai nya to. ⁴⁰ In be a, dingam'gi joo a rai me ndo'ti ninga, a uni kare a a inyæi ki nungi. ⁴¹ Dene'gi joo a uri nya nan'ti a, a uni ki kare a a inyæi ki nungi. ⁴² A maji kadi isi do nja'se'ti, tado in gəri ndo ki Buræbe la'se a re'n'ti el. ⁴³ In gəri maji kadi re be nje kay gær do kadi ki njebogi a re'n kondot'i a a isi do nja'ne'ti ba, um a inyæ adi mbuti bɔr kay li'a el. ⁴⁴ In tado kin a, ingi kaa, kadi sii do nja'se'ti to. Tado m'in Ngonn de m'a m're do kadi'ti ki in gəri el.

Njekulæbær ki njera nya ki dana

(Luk 12.42-46)

⁴⁵ «Njekulebær ki nje ra nya ki low'a'ti, ki kum'a adi, a in de ki be'a a inda do de'gi'ti ki me kay'ti la'ne kadi adi'de nyakuso ki do kadi ki kadi adin'de. ⁴⁶ Nje ra kulæ kin a in nje majikur, loka be'a tal a inga ta kulæ'ti kin, ra ra. ⁴⁷ Toki r'ota'ti adi m'el'se, a inda do nya maji'gi'ti la'ne pæti. ⁴⁸ A kin a re in nje ra kulæ ki majel a, a el me'ne'ti ene: "Be'm a re kalangi el bay", ⁴⁹ Ninga ra ta kindæ madikulæ'næ'gi'ti, ra so ge, ra anyi ge ki nje ki yiwi ra'de. ⁵⁰ Lokin'ti, be nje kay a re ki ndo ki in inda me'ne do'ti el, ki do kadi ki gær el. ⁵¹ Be'a a ɔ'ɔ kum'a, kadi oo nya kon ki a ra de'gi ki njekadikum de'gi, lo non'ti ki lo ngor ngangit'i.»

Kujita do ngann mandig'iti ki do'gi

25 «Konbe la Luwæ a to to ta la ngann mandig'iti ki do'gi ki ɔyi lambig'iti la'de a awi kadi tilæi kum de ki aw to taa dene kin be. ² Nje ki mi in mbo'gi a nje ki mi in njekumkar'gi to. ³ Nje ki mbo'gi ɔyi lambig'iti la'de nan uni hu'a ki rangi do mad'a'ti el, ⁴ nan njekumkar'gi, ɔyi lambig'iti la'de ki hu ki rangi do mad'a'ti. ⁵ Nga ninga,

† Lo tum ginn nya'gi 6.9-7.6 †† Lo tum ginn nya'gi 7.7-24

loki de ki aw to taa dene kakin re kalangi el, bi ra'de adi toi bi. ⁶ A dann lo'ti, ndu de bar ene: "Oyi nje taa dene kaa am, a tei tilæi kum'a." ⁷ Lo kin'ti, ngann mandig'iti kakin pæti ndæli do bi'ti, indai do lambig'iti la'de dana. ⁸ Ninga nje ki mbo'gi eli njekumkar'gi eyina: "Adi'je hu lambi la'se nden, nan lambig'iti la'je isi oyi." ⁹ A njekumkar'gi eli'de eyina: "Jagi, a asi kadi j'ingi sese do'ti el, a awi to nje kindæ nya ndogi'ti ndogi yan'se." ¹⁰ A loka mbo'gi awi lo ndogi hu lambi'ti nu ninga, nje taa dene re te. Nje ki sii do nja'de'ti, uri si'a kay taa nan'ti, adi uti takay do'de'ti. ¹¹ Go'ti gogi bay taa nje ki nungi kakin in non rei yan'de, eli eyina: "Buræbe, Buræbe, in te takay adi'je!" ¹² Nan nje taa dene ilæ'de'ti ene: "Toki r'ota'ti, adi m'el'se, m'gær'se el." ¹³ Lo kin'ti, Jezu ilæ do'ti ene: «Be a, maji kadi sii do nja'se'ti, tado in gəri do ndo'a eke do kad'a el.

Kujita do njekulæ'gi ki mutæ

(Luk 19.12-27)

¹⁴ «Ta ki do konbe'ti la Luwæ to to ta la dingam ki isi aw mbah a bar njekulæ'gi la'ne adi'de nyakinga la'ne kadi oyi go'a adi'ne kin be. ¹⁵ Adi de kare saki nar mi, adi ki nungi saki nar joo, ninga adi ki nungi bay saki nar kare to. Adi de ki ra kigo to'g'iti, a ɔ'ti aw mbah. ¹⁶ Be a, njekulæ ki inga saki nar mi, aw ra'n gati a inga saki nar mi do'ti. ¹⁷ Be to a, in ki inga joo, ra, inga joo do'ti. ¹⁸ Nan in ki inga saki nar kare, aw ur be, duw nar'ti ki be'a ad'a kakin. ¹⁹ «Nga ninga, do'kagilo ngayn go'ti ninga, be nje ra kulæ'gi kakin in non re. Loka re ninga, dæji'de kadi ɔji kandi kulæ'gi la'de ki rai non'ne'ti kadi n'oo. ²⁰ Lo kin'ti, in ki inga saki nar mi kakin, re non be'ne'ti ki saki nar ki rangi mi do'ti ninga el'a ene: "Be'm, saki nar ki mi ki adim' kaa, nyi m'ra be m'ingæ mi do'ti kin." ²¹ A be'a el'a ene: "Maji ngayn, in njekulæ ki maji ki nje ra nya ki low'a'ti. Ninga toki ra'n nya ki low'a'ti me nya'ti ki nden be, m'a m'indæi do nya'gi'ti ki ngayn. Re, ra sæ'm ronel." ²² In ki inga saki nar joo kakin, re non be'ne'ti ki saki nar ki rangi joo do'ti ninga el'a ene: "Be'm, saki nar ki joo ki adim' kaa, nyi m'ra be m'ingæ joo do'ti kin." ²³ A Be'a el'a ene: "Maji ngayn, in njekulæ ki maji ki nje ra nya ki low'a'ti. Ninga toki ra'n nya ki low'a'ti me nya'ti ki nden be, m'a m'indæi do nya'gi'ti ki ngayn. Re, ra sæ'm ronel." ²⁴ Ta to'ta'a'ti, in ki inga saki nar kare kakin, re non be'ne'ti el'a ene: "Be'm, m'gær kadi in de ki ngan ngayn: lo ki duw nya'ti el kaa tæti num, lo ki naji nya'ti el kaa ɔy num. ²⁵ Nya kin a m'bol, adi m'aw m'iyæ nar ki adim' kakin nanga. Ninga ki ngosine, nya læi a to kin." ²⁶ Lo kin'ti be'a el'a ene: "In njekulæ ki majel, in njedaw! In gær maji kadi lo ki m'duw nya'ti el kaa m'ujæ num, lo ki m'naji nya'ti el kaa m'ɔy num. ²⁷ Nga a re be kin ninga, re a inda nar la'm lo ngam nar'ti, a toki m'tæl kin ninga, re m'a m'taa ki mann'a do'ti. ²⁸ Tai saki nar ki kare ki j'i'a'ti kin adi in ki aw ki saki nar do'gi kin." ²⁹ Tado de ki aw ki nya j'i'ne'ti, a adi'a do'ti kadi to'a mbar mbar, nan de ki awin el, in ki nden ki awin kaa a taai j'i'a'ti. ³⁰ Ninga in ki in njekulæ ki nda'a goto, ilæ'i taga lo ki diw'ti ki kadi a non'ti ge ngor ngangine'ti ge.»

Ta ki gangi ki dɔboy'ti

³¹ Jeju el bay ene: «Loki m'in Ngonn de m'a m're me tɔji'ti ki ɛti bol, ki malayka'gi pɛti go'm'ti kin ningə, m'a m'nji dɔ kumbər ngar'ti lə'm me tɔbar'ti. ³² Ningə ginn be'gi ki dangi dangi a kawinan ki non'm'ti. M'a m'ɔr kum de'gi nan'ti toki nje nyakul'gi a ɔr'n kum bat'gi ki binyə'gi nan'ti kin be. ³³ M'ində bat'gi dɔjikɔl'm'ti, ə binyə'gi dɔjigəl'm'ti tɔ. ³⁴ Lo kin'ti, ngar a el nje ki dɔ ji kɔl'ne'ti ene: "Rei, ingi ki Bai ində j'i'ne dɔ'se'ti kin, ə tai Konbe ki Luwə ində dɔ'a dana tado lə'se lo kulə ngirə dɔran ki dɔnang'i'ti nu kin. ³⁵ Tado bo ra'm ə ad'i'm'in nya m'njɔ; kundə ra'm ə ad'i'm'in mann m'anyi; m'in mbah ə uwəi'm'in ki rɔ'se'ti; ³⁶ m'ra ki rɔ'm kare ə ad'i'm'in ku m'ulə rɔ'm'ti; rɔ'm to'm ə rai sə'm; m'to dangay'ti ə rei oy'i'm'in." ³⁷ Nga ə njera go ndu Luwə'ti a iləi'ə'ti eyina: "Burəbe, kadi bann'ti ə j'oo'i bo rai ə j'ad'i nya sɔ wa? Kində rai ə j'ad'i mann anyi wa? ³⁸ In mbah ə j'uwəi ki rɔ'je'ti wa? Ra ki rɔ'i kare ə j'ad'i ku ulə rɔ'i'ti wa? ³⁹ Rɔ'i to'i ə ji ra sə'i wa? To dangay'ti ə ji re j'oo'i wa?" ⁴⁰ Ə ngar el nje rago'ti'gi ene: "Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se, dɔkagilo'gi pɛti ki rai nya'gi kin ki ki du ngayn dann ngannkon'm'gi'ti ki oy'i'de kam ningə, in m'in ə rai sə'm."

⁴¹ «Ningə go'ti, ngar a el nje ki rai dɔ ji gəl'ne'ti ene: "Ɔti sanyi kɔ rɔ'm'ti, in de'gi ki ndɔl in dɔ'se'ti! Ai me por'ti ki bitɔ ki non'ti, ki Luwə ində dɔ'a dana tado lə Su in ki malayka'gi li'ə kin. ⁴² Tado bo ra'm, ə ad'i'm'in nya m'njɔ el; kundə ra'm, ə ad'i'm'in mann m'anyi el; ⁴³ m'in mbah ə uwəi'm'in ki rɔ'se'ti el; m'ra ki rɔ'm kare ə ad'i'm'in ku m'ulə rɔ'm'ti el; rɔ'm to'm ə rai sə'm el; m'to dangay'ti ə in rei oy'i'm'in el." ⁴⁴ Ningə ingi kaa a iləi'ə'ti eyina: "Nga Burəbe, kadi bann'ti ə j'oo'i bo rai ə j'ad'i nya sɔ el, eke kində rai ə j'ad'i mann anyi el wa? In mbah, eke ra ki rɔ'i kare, eke rɔ'i to'i, eke to dangay'ti ə ji mbəti ra sə'i wa?" ⁴⁵ Ə ngar a ilə'de'ti ene: "Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se, dɔkagilo'gi pɛti ki rai nya'gi kin ki ki du ngayn dann ngannkon'm'gi'ti ki oy'i'de kam, el ə, m'in kaa rai sə'm el jagi tɔ." ⁴⁶ Lo kin'ti, njera go'ti el, a ai lo kon'ti ki ginn'ə a gangi el, ə njera go ndu Luwə'ti a awi lo kaj'i'ti ki bitɔ ki non'ti †.»

Kində tanan'ti tado tɔl Jeju (Mrk 14.1-2; Luk 22.1-2; Jan 11.45-53)

26 Loki Jeju tɔlta kelta dɔ nya'gi ningə, el njendo'gi lə'ne ene: ² «In gəri kadi ndɔ joo par ə ndɔ ra nanyi Paki a asi, kadi de'gi a uləi m'in Ngonn de ji de'gi'ti kadi a bəri m'in kagidəs'i'ti.»

³ Lo kin'ti non, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatɔ'gi lə Juwipi'gi, kawinan nati lo'ti lə Kayipi ki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. ⁴ Ningə indəi ndu'de nan'ti kadi n'uwəi Jeju gidi kuwə n'tɔli'ə. ⁵ Ningə elinan eyina: «Adi j'uwəi'ə ndɔ ra nanyi'ti el, nan to de'gi a indəi ki wongi.»

Dene madi ur hu ki ɛti maji dɔ Jeju'ti

(Mrk 14.3-9; Jan 12.1-8)

⁶ Jeju in Betani'ti, me kəy'ti lə Simon ki kete in njebanji, ⁷ ningə dene madi re rɔ Jeju'ti ki ku mbal ki hu ki ɛti maji rosi. In hu ki gat'a in ngayn. Ningə loki Jeju isi sɔ nya ə, ur hu kakin dɔ Jeju'ti. ⁸ Ə loki njendo'gi oyi nya kin be ningə, nəl'de el, adi eli eyina: «Ginn ra hu kin kɔ be in ri wa? ⁹ Asi kadi de taa'n nar ki ngayn ə ra'n ki njendoo'gi.» ¹⁰ Jeju oo ta ki isi eli be, ningə el'de ene: «Tado ri ə isi njuwəi dene kin be wa? Nya ki ra dɔ'm'ti kin in kulə ki maji.» ¹¹ Njendoo'gi kam, sii sese ne ki ndɔ'gi pɛti, nan m'in m'a m'nji sese ki non'ti el. ¹² Hu ki ɛti maji ki ur dɔ'm'ti kin, ur ra'n go darɔ'm ki a aw bad'i'ti. ¹³ Ningə toki rɔta'ti adi m'el'se: lo'gi pɛti dɔnang'i'ti ne, ki de'gi a iləi mbər Poyta ki maji səm'ti, a ɔri poy nya ki dene ra kin kadi me'de olo'n dɔ'a'ti.

Judasɔ un dɔ Jeju

(Mrk 14.10-11; Luk 22.3-6)

¹⁴ De kare ki mbunə njendo'gi'ti lə Jeju ki dɔgi gidə in joo, ki tɔ'a nan Judasɔ Isikariyoti aw be lə kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ¹⁵ el'de ene: «Kin ə m'ulə Jeju j'i'se'ti ə a ad'i'm'in ri wa?» Ningə ingi tudəi nar silə dɔ mutə ad'i'ə †. ¹⁶ Ulə ngirə low'ə'ti kin non, Judasɔ isi sangi dɔkagilo ki to kadi ulə'n Jeju j'i'de'ti.

Jeju sɔ nya Paki ki njendo'gi lə'ne

(Mrk 14.12-16; Luk 22.7-13)

¹⁷ Ndɔ ki dɔkete lə ra nanyi kusɔ mapa ki hum ɔd'ɔ el, njendo'gi lə Jeju rei dəji'ə eyina: «Lo ki ra be ə in ndigi kadi j'aw ji ra nyakusɔ Paki səm'ti j'ad'i wa?» ¹⁸ Ə Jeju el'de ene: «Ai me bebo'ti kam, kəy lə de ki be, ə eli'ə eyina: "Njendo de'gi ene: dɔkagilo lə'm in ndəkba, ningə in be lə'i ə m'a m'ra Paki'ti ki njendo'gi lə'm."» ¹⁹ Njendo'gi awi rai toki Jeju el'n'de, adi rai nyakusɔ Paki.

Jeju el toki njendo kare a un dɔ'ne

(Mrk 14.17-21; Luk 22.14; Jan 13.21-30)

²⁰ Loki kadi ur, Jeju isi ta nyakusɔ'ti ki njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo. ²¹ Loki isi sɔi nya, Jeju el'de ene: «Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se, de kare dann'se'ti a ulə'm ji de'gi'ti.» ²² Lo kin'ti, me njendo'gi tɔsi, adi dəji ta Jeju kare kare eyina: «In m'in be, Burəbe?» ²³ Ə Jeju təl el'de ene: «De ki ulə j'i'ne sə'm nan'ti me ngo kusɔ nya'ti kin ə, de'ə a ulə'm ji de'gi'ti. ²⁴ Tado Ngonn de a oy toki ndangi me makitu'ti lə Luwə ɔji dɔ'a, nan kumtondoo in lə de ki a ulə ji de'gi'ti. De'ə kin, re oji'ə el kaa in soti †.» ²⁵ Judasɔ ki a ulə Jeju ji de'gi'ti kakin, dəji Jeju ene: «Njendo, in m'in be?» Ə Jeju ilə'ti ene: «Te ta'i'ti.»

Nyakusɔ lə Burəbe

(Mrk 14.22-25; Luk 22.14-20; 1Ko 11.23-25)

²⁶ Loki sii ta nyakusɔ'ti, Jeju un mapa, njangi dɔ'a, uwə tətɔ nan'ti, adi njendo'gi, ningə el'de ene: «Tai sɔi, in kin in darɔ'm.» ²⁷ Go mapa'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandi nju, ra

† Daniyel 12.2

†† Jakari 11.12 † Ejay 53.7

oyo Luwə dɔ'ti, ningə təl'n adi njendo'gi ene: «Tai, anyi-nan pəti. ²⁸ In kin in mosi'm, mosi Kunmindɔ ki sigi ki a anyi tado bulə de'gi, tado k'inyə'n go majel'gi lə'de kɔ. ²⁹ Ningə adi m'el'se, m'a m'anyi yiwi kandi nju gogi el, bitɔ kadi m'a m'anyi sese ki sigi me Konbe'ti lə Bai.»

Jeju el toki Piyər a manji ta gər'ne

(Mrk 14.27-31; Luk 22.31-34; Jan 13.36-38)

³⁰ Osi pa kulə tɔji dɔ Luwə'ti † ningə tei awi dɔ mbal kagi Buni'gi'ti. ³¹ Ningə Jeju el njendo'gi ene: «Kondo'ti ne inbe kin, ingi a mbeti m'in pəti, tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: "M'a m'tɔl njekul bati'gi, ningə bulə bati'gi a sananyinan †† ki lo lo." ³² Nan loki m'a m'ində lo koy'ti, m'a m'aw kete non'se'ti, to nginə'se Galile'ti.» ³³ Lo kin'ti, Piyər un ta el Jeju ene: «Re de'gi pəti inyəi nu kɔ kaa, m'in m'a m'inyə'i kɔ el ratata.» ³⁴ Ə Jeju təl el'ə ene: «Tokɔ rɔta'ti adi m'el'i: me kondɔ'ti ne inbe kin, kete bay taa kadi kunə kunjə non, a manji ta nja mutə ene in gər'i'm el.» ³⁵ Nan Piyər el'ə ene: «Re in koy kaa m'a m'oy sə'i, um m'a manji ta gəri el bitɔ.» Ningə ndəgi njendo'gi pəti eli ko ta inbe ki Piyər el kakin tɔ.

Jeju elta ki Luwə Getisemane'ti

(Mrk 14.32-42; Luk 22.39-46)

³⁶ Go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ɔti rei lo'ti madi ki bari'ə Getisemane. Jeju el'de ene: «Sii lo kin'ti ne be in nginəi m'in, dɔkagilo'ti ki m'a m'aw nu kadi m'el'ta ki Luwə.» ³⁷ Jeju adi Piyər in ki ngann lə Jebede ki joo awi si'ə. Lo kin'ti, mekon ki metuji kibo ulə ngirə ra Jeju, ³⁸ adi el'de ene: «Me'm rosi ki metuji ki asi koy, sii lo kin'ti ne be, sii kum ba um toi bi el nan'ti sə'm.» ³⁹ Jeju ɔti ki kete nden ningə, osi ki ta kum'ne nanga, elta ki Luwə ene: «Bai, re to bann ə, ɔsi kɔpi kon kin ngərəngi rɔ'm'ti! Nan k'in ə kadi in kigo ndig'i'ti lə'm el, nan kigo ndig'i'ti lə'i yo taa.» ⁴⁰ Jeju təl re rɔ njendo'gi'ti ningə ingə'de, isi toi bi, adi el Piyər ene: «Kin kaa asi kadi sii sə'm kum dɔ kadi ki kare be el bitɔ be? ⁴¹ Sii kumngayira ba, elita ki Luwə, kadi osi me nyanan'ti el. Ndiil de ki me'ə'ti ge ra nya ki maji, nan darɔ in ki ton.» ⁴² Təl ɔr rɔ'ne sanyi se'de ki nja joo, ningə elta ki Luwə ene: «Bai, kin ə re kɔpi kon kin, maji kadi m'anyi um lo kɔs'ɔ ngərəngi rɔ'm'ti goto ə, kadi ra ndigi lə'i.» ⁴³ Loki təl re rɔ njendo'gi'ti ningə, ingə'de isi toi bi bay, kum'de ɔy diriri. ⁴⁴ Jeju inyə'de ə təl ɔr ndan'ne bay, elta ki Luwə ki nja mutə, un go mindi'ne ki kete kakin bay. ⁴⁵ Go'ti, təl re rɔ njendo'gi'ti el'de ene: «In toi ta bi'ti ne, isi ɔri kon bay wa? Asi be nga! Dɔ kadi kulə'm m'in Ngonn de ji njeramajel'gi'ti asi nga. ⁴⁶ Indəi taa adi j'awi, njekulə'm ji'de'ti ə re am!»

Kuwə Jeju

(Mrk 14.43-52; Luk 22.47-53; Jan 18.3-12)

⁴⁷ Loki ta nanyi ta Jeju'ti ba bay ningə, Judasi, ki in ki kare dann njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo re. Re ki kuti de'gi ngayn go'ne'ti. De'gi ki njekuwə kiyərɔ'gi ge,

njekuwə gɔl'gi ji'de'ti ge. Bulə de'gi kin, in kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi ə ulə'i'de. ⁴⁸ Judasi ki njekundɔ Jeju, el'de nya ki n'a n'ra kadi to gəri Jeju ene: «De ki m'a m'ində kɔti'm yan'ti kin ə, in darɔ'a inbe, ənn ə, uwəi'ə səm.» ⁴⁹ In be ə, tanan'ti ne ɔti re ki rɔ Jeju'ti el'ə ene: «M'uwə ji'i, Njendo de'gi!» Ningə, ində kɔti'ne yan'a'ti. ⁵⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Madi'm, in ra nya ki in re kadi in ra.» Ningə low'ə'ti non, de'gi indəi ji'de dɔ Jeju'ti uwəi'ə. ⁵¹ Ningə nyi, ki kare dann nje ki in nan'ti ki Jeju, ində ji'ne dɔ kiyərɔ lə'ne, tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi bati gangi. ⁵² Nan Jeju el'ə ene: «Ulə kiyərɔ lə'i saw'a'ti gogi, tado de'gi ki nje rɔi ki kiyərɔ a tujji'de ki kiyərɔ tɔ. ⁵³ Ke oo kadi m'asi kadi m'dəji tɔgi Bai, ə tanan'ti ne a ulə ki bulə malayka'gi dər dɔgi banyi banyi kadi rei rɔ lə'm el wa? ⁵⁴ Nan kin ə re in be ə, bann ə Makitu lə Luwə ki el ene nya'gi a rai nya be kin tɔlta'ne wa?»

⁵⁵ Go'ti, Jeju el bulə de'gi ene: «Rei ki kiyərɔ'gi ki gɔl'gi taa kadi uwəi m'in to nya ki m'in njebogɔ be! Ndo'gi pəti, m'in sese nan'ti nati Kəy'ti lə Luwə, m'ndo de'gi nya, kaa, uwəi m'in el. ⁵⁶ Nan nya'gi kin rai nya be kadi ta ki njekeltakita Luwə'ti ndangi, tɔlita'de.» Lo kin'ti, njendo'gi li'ə pəti anyinan ə inyəi'ə.

Jeju ra non njegangɔ ta'gi'ti lə Juwipi'gi

(Mrk 14.53-65; Luk 22.54-55,63-71; Jan 18.12-18)

⁵⁷ Nje kuwə Jeju, awi si'ə non kibo'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi ki tɔ'a nan Kayipi. In lo kin'ti ə njendo ndukun'gi ki ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi kawɔ nan'ti. ⁵⁸ Piyər ra njiyə'n go'de'ti sanyi nden nden, bitɔ re ur'n go'de'ti, nati lo'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi kakin. Re isi nan'ti ki paja'gi kadi n'oo ke nya kin a tɔlta'ne bann wa.

⁵⁹ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njegangɔ-ta'gi lə Juwipi'gi ba pəti, sangi row kadi n'ingəi de'gi ki nje tətɔ ta ki ngom dɔ'a'ti, kadi n'gangi ta koy dɔ Jeju'ti, ⁶⁰ nan ingə el. De'gi ngayn ki nje tətɔ ta rei elita ki ngom dɔ'a'ti, nan asi nan'ti el. Ta tɔlta'a, de'gi joo rei eli eyina: ⁶¹ «Dingəm kin el ene: "M'asi kadi m'tuji Kəy lə Luwə kɔ, ə m'təl m'ində gogi me ndɔ'ti ki mutə."» ⁶² Ə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi indəi taa el Jeju ene: «A elta madi dɔ ta'ti ki de'gi a indəi dɔ'i'ti kin el wa?»

⁶³ Nan Jeju ilə'de'ti el. Lo kin'ti, kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi el Jeju ene: «Ki tɔ Luwə ki nje kisi kumngayira, m'dəji'gi kadi el'je ke in, ə in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, ki in Ngonn lə Luwə wa?» ⁶⁴ Ə Jeju el'ə ene: «Te ta'i'ti! Nga ningə m'el'se taga wangi, m'adi oyi toki kaw ki kete non, a oyi m'in Ngonn de m'nji dɔjikɔl Luwə'ti ki nje tɔgi, m'a m'ində dɔran'ti m're me kilndi'ti †.» ⁶⁵ Ə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi til ku'gi ki rɔ'ne'ti, ə el ene: «Elta ki mal dɔ Luwə'ti. In kin, ji sangi kadi de madi ki rangi taa elta dɔ'a'ti el nga. Inbe'gi oyi ndu'ə ki el'n ta ki mal dɔ Luwə'ti ki mbi'se ne. ⁶⁶ Ta lə'se ki dɔ'a'ti in ri wa?» Ningə de'gi iləi'ə'ti eyina: «In de ki ɔw dɔ koy.» ⁶⁷ Ningə tuwi mannta'de kum'ə'ti ge, biri ji'de ɔsi'ə'n'ə ge. Taa nje ki nan'gi tindəi kɔt'ɔ tɔ, ⁶⁸ ningə eli'ə

† Pa'gi 113-118 †† Jakari 13.7

‡ Pa'gi 110.1; Daniyel 7.13

eyina: «J'in ə j'i dəji, in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, el'je ke nan ə ndəi wa.»

Piyər manji ta gər Jeju

(Mrk 14.66-72; Luk 22.56-62; Jan 18.15-18,25-27)

⁶⁹ Loki Piyər isi nanga tambalo'ti, taga ne ningə, dene kare ki dann dene'gi'ti ki nje ra kulə me kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi re rə Piyər'ti el'ə ene: «In kaa, in ki Jeju, dingəm ki Galile'ti kin tə» ⁷⁰ Nan Piyər manji takum de'gi pəti ene: «Jagi, m'gər me ta lə'i ki in ge kel kin el.» ⁷¹ Go'ti, Piyər tti isi aw ki ta ndogi'ti be, ningə dene ki rangi kare, ki nje ra kulə me kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi oo'ə, ningə el nje ki rai low'ət'i non ene: «De kam in ki Jeju ki Najaret'i'ti tə.» ⁷² Ə nja kare bay Piyər manji ene: «Jagi, toki rəta'ti, m'gər dingəm kin el!» ⁷³ Njaba go'ti ningə, de'gi ki rai se'de non, tti ki rə Piyər'ti eli eyina: «Toki rəta'ti, in kaa, in ki kare dann de'gi'ti li'ə tə, taa ndu'i ki isi el'n ta inbe kin kaa tji kadi in de li'ə.» ⁷⁴ Ə Piyər ilə rə'ne el'de ene: «M'iw rə'm kadi Luwə ra sə'm nya ki ngan, re m'el'ta ki ngom. M'gər dingəm kin el.» Ningə tanan'ti non, kunə kunjə kare non. ⁷⁵ Nga ningə me Piyər olo də ta'ti ki Jeju el'ə ene: «Kete taa kadi kunə kunjə non, a manji ta gər'i'm nja mutə» kakin. Piyər te taga non ki mann kum'ne.

Awı ki Jeju non Pilati'ti ki in nje konbe

(Mrk 15.1-2, 11-14; Luk 23.1-5; Jan 18.28-38)

27 Ki sin ba, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi pəti, ki ngatəgi'gi lə Juwipi'gi, indəi ndu'de nan'ti kadi adi təli Jeju. ² Be ə, dəi Jeju, awı si'ə ulə'ə ji Pilati'ti, de ki Rəm'ti ki in nje konbe dənangi Jude'ti.

Koy Judasi

(KNK 1.8-9)

³ Loki Judasi ki njekundə Jeju kadı'de oo kadi gangi ta koy də Jeju'ti ningə, me'ə uwə ki ta adi təl ki nar ki silə də mutə aw'i'n adi kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatəgi'gi lə Juwipi'gi, kakin, ⁴ ningə el'de ene: «M'ra majel, m'un də de ki ra nya madi el.» Ə ingi eli'ə eyina: «Ta kare ki usi'je'ti non goto. In kin in ta lə'i in.» ⁵ Lo kin'ti non, Judasi tti ilə nar ki adi'ə kakin me Kəy'ti lə Luwə, ə aw ilə kulə. ⁶ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi tti nar kakin ningə eli eyina: «In gorow'ət'i el kadi j'i buki nar kin də mad'a'ti ki me Kəy'ti lə Luwə gogi, tadə in nar mosi.» ⁷ Be ə, go ndu'de'ti ki osi go nan'ti, uni nar kakin ndogi lo ndə lə njekuwə ngoo, rai to lo duw mbah'gi. ⁸ In tadə kin ə, biti bone kaa isi bari lo kakin «lo mosi». ⁹ Lo kin'ti, ta ki njekeltakita Luwə'ti Jeremi el təta'ne. El ene: «Taai silə də mutə ba par to nar ki ngann Isirayel'gi tti də'a'ti. ¹⁰ Adi nar kin ndogi lo lə njekuwə ngoo, toki Burəbe el'm †.»

Jeju ra non ngar Pilati'ti

(Mrk 15.2-5, 11-14; Luk 23.1-5; Jan 18.28-38)

¹¹ Jeju ra non nje konbe, Pilati'ti, ə nje konbe dəj'ə ene: «In ngar lə Juwipi'gi wa?» Ə Jeju el'ə ene: «In ta ki te ta'i'ti.» ¹² Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatəgi'gi tti ta də Jeju'ti, nan Jeju ilə'de'ti el. ¹³ Ə non be, *Pilati el Jeju ene: «Oo ta'gi pəti ki de'gi a indəi də'i'ti kam el wa?» ¹⁴ Ka Jeju te ta'ne ilə'ti el, adi ndəj'ə ngayn.

De'gi gangi ta koy də Jeju'ti

(Mrk 15.6-14; Luk 23.13-23; Jan 18.39-40)

¹⁵ Də bal'gi pəti, lo ra nanyi Paki'ti, nje konbe a tti dangay kare ilə taa, adi in de ki bulə de'gi dəj'ə kadi tti dangay'ti. ¹⁶ Ningə dəkagilo'ət'i kin, dangay madi kare ki de'gi elita li'ə ngayn ki tə'a nan Barabasi in non. ¹⁷ Pilati dəj'ə bulə de'gi ki kawinan non ene: «Nan ə in gei kadi m'inyə taa m'adi'se wa? Barabasi eke Jeju ki in De ki Luwə mbət'ə wa?» ¹⁸ Pilati dəj'ə ta be tadə gər maji kadi in jangi ə ra'de də Jeju'ti ə ulə'ə ji'ne'ti. ¹⁹ Loki Pilati isi lo gangi ta'ti, ne'ə adi eli'ə ene: «Ində rə'i me ta'ti lə de ki dana kam el, tadə kondə ne m'ingə kon ngayn me nii'ti tadə li'ə.»

²⁰ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatəgi'gi lə Juwipi'gi suləi bulə de'gi adi dəj'ə Pilati kadi tti Barabasi adi'de ə tti Jeju kə. ²¹ Nje konbe təl un ta dəj'ə'de ene: «Nan dann de'gi'ti ki joo kin ə gei kadi m'ə'r'ə dangay'ti m'adi'se wa?» Ningə ilə'ti eyina: «Barabasi!» ²² Ə Pilati, dəj'ə'de ene: «Nga ri ə kadi m'ra ki Jeju ki bari'ə De ki Luwə mbət'ə wa?» Ningə pəti eli eyina: «Bər'ə kagidəsi'ti par!» ²³ Ə Pilati təl dəj'ə'de ene: «In ri ki majel ə ra wa?» Nan uləi bilə ngayn bay eyina: «Səw də bər'ə kagidəsi'ti!» ²⁴ Loki Pilati oo kadi nya madi ki kadi n'a n'ra goto, taa de'gi isi rai adi ngan ki də mad'a'ti bay, un mann tog'i'n ji'ne takum bulə de'gi'ti, ningə el'de ene: «Ta mosi de ki dana kam in də'm'ti el. In ta lə'se †.» ²⁵ Ningə de'gi pəti ilə'ət'i eyina: «Kadi ta mos'o in də'je'ti ki də ngann'je'gi'ti!» ²⁶ Be ə, Pilati tti Barabasi adi'de, nga ningə Jeju taa adi indəi'ə ki ndəy hawlay, ə uləi'ə ji njerə'gi'ti kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

Njerə'gi uwəi Jeju kogi

(Mrk 15.16-20; Luk 23.11; Jan 19.2-3)

²⁷ Njerə'gi lə Pilati tti Jeju awı si'ə me kəy'ti lə ngar Pilati, natilo'ti ki bəri'ə piretuwar, ningə in njerə'gi pəti ə kawinan ki də'a'ti. ²⁸ Tadə kadi to uwəi'ə kogi, tti ku li'ə, ə uləi ku ki kər rə'a'ti. ²⁹ Oji jəgi konn uləi də'a'ti ə uləi gakira ji kə'l'ə'ti tə, ningə tti məkəsi'de nanga non'a'ti ə mboi si'ə eyina: «Lapiya ngar lə Juwipi'gi!» ³⁰ Tuwi mann ta'de də'a'ti, taai gakira ji'ət'i, indəi də'a. ³¹ Loki uwəi'ə kogi asi'de ningə, tti ku ngal ki kər kakin rə'a'ti kə, ə təli uləi ku'gi li'ə inbe rə'a'ti gogi, ə awı si'ə kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

† Jakari 11.12-13; Jeremi 18.2-3, 19.1-2

†† Ndukun ki nja joo 21.6-8

Bəri Jeju kagidəsi'ti

(Mrk 15.21-32; Luk 23.26-43; Jan 19.17-27)

³² Loki njerō'gi isi tei me bebo'ti ki taga ningə, ingəi dingəm kare ki Sirenn'ti, ki tō'a nan Simon. Uwəi'ə, indəi tō'gi dō'a'ti adi oti kagidəsi lə Jeju. ³³ Awi tei lo madi'ti kare to non, bəri'ə nan Golgota, ki kōr me'ə nan: «Lo kadō.» ³⁴ Adi'ə yiwi kandi nju ki buri nan'ti ki nya ki ati kadi Jeju anyi, ə loki dōi ta'a'ti ə, mbəti kanyi. ³⁵ Njerō'gi kakin bəri Jeju kagidəsi'ti, ningə tugəi kiri mbara dō ku'gi'ti li'ə, lowəi nan †. ³⁶ Go'ti, təli sii non, isi ngəmi ta'a.

³⁷ Ndangi me bar'ti, nya ki ra ə n'bari'ə'n'ə kagidəsi'ti, indəi dō'a'ti taa eyina: «De kam in Jeju, ngar lə Juwipi'gi.» ³⁸ Low'ə'ti non, bəri njebog'gi joo kagidəsi'ti. Ki kare dō'gi kōl'ō'ti ə ki nung'gi dō'gi gəl'ə'ti tō †. ³⁹ De'gi ki nje dər row'ə, tugəi dō'de roke roke, ningə taji'ə, ⁴⁰ eyina: «In ki nje tujji Kəy lə Luwə, ə təl ra in ki rangi me ndō'ti ki mutə kakin, re in Ngonn lə Luwə ə, aji rō'i inbe, ə in dō kagidəsi'ti ur nanga adi j'oo!» ⁴¹ Be tō ə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun, ngatō'gi lə Juwipi'gi uwəi Jeju kogi eyina: ⁴² «Aji de'gi ki rangi, nan inbe asi kaji rō'ne el! Ngar lə Isirayel'gi kaa kam! Ki ra'je inbe ki ji ra ne kin, kadi in dō kagidəsi'ti ur nanga adi j'oo, ningə j'a j'un me'je j'ad'i rōta!» ⁴³ Uwə kul Luwə ənn ə, re Luwə ndig'ə ə, kadi taa'a ilə taa adi j'oo. Tadō el ene: «M'in Ngonn lə Luwə.» ⁴⁴ Taa baw kaya'gi ki bəri'de kagidəsi'ti ki kare dō'jikōl'ō'ti ki nung'gi dō'jikōl'ə'ti kaa taji'ə kah'a'ti inbe kin tō.

Koy Jeju

(Mrk 15.33-39; Luk 23.44-49; Jan 19.28-30)

⁴⁵ Ulə ngirə kadi'ti ki ra jam dō be'ti, lo diw ndul kuru-ru dōnangi'ti ba pəti, biti kadi ki mutə ki losōl'ō. ⁴⁶ Dō kadi'ti ki mutə, Jeju non ki ndu'ne kibo ene: «Eli, Eli, lama sabakitani?» Kōr me'ə nan: «Luwə lə'm, Luwə lə'm, tadō ri ə inyə'm kō wa †?» ⁴⁷ De'gi madi dann nje'gi'ti ki rai non, oyi ndu'ə, ningə eli eyina: «Oyi de kaa nyi, ra bar Eli!» ⁴⁸ Ningə kalangi ba, de kare dann'de'ti anyi ngodi, un nya ki to hōm hōm, ulə me mann kandi nju'ti ki masi, ningə ulə ta gakira'ti adi Jeju kadi anyi. ⁴⁹ Nan ndəgə'gi eli eyina: «In nginə adi j'oo ke Eli a re aj'a wa?» ⁵⁰ Lo kin'ti non be, Jeju ur koo ki ndu'ne kibo bay, ningə kon'a te. ⁵¹ Ningə go'ti, ku gangi lo ki ra me Kəy'ti lə Luwə, til dana joo, ində taa nu biti re nanga. Dōnangi yəki, taa mbal'gi kaa tanyi dana tō. ⁵² Ta dōbad'gi tei, adi de'gi ngayn ki uni me'de adi Luwə indəi taa lo koy'ti. ⁵³ Go'ti gogi, loki Jeju te lo koy'ti ə, ingi awi me be'ti ki Jerujalem ki in bebo ki ar njay. De'gi ngayn oyi'de ki kum'de. ⁵⁴ Loki kibo ki dō kuti njerō'gi'ti ki bu in ki njerō'gi ki njengəm Jeju ki in si'ə oyi dōnangi ki yəki, ki nya ki ra nya kin ə, bol tōl'de adi eli eyina: «Toki rōta'ti, de kin in Ngonn lə Luwə.»

† Pa'gi 22.19 †† Ejay 53.12 † Pa'gi 22.2

Duw Jeju

(Mat 27.57-61; Luk 23.50-55; Jan 19.38-42)

⁵⁵ Dene'gi ngayn in non, rai sanyi, indəi kum'de ra oyi nya'gi ki isi rai nya. In dene'gi ki uni go Jeju Galile'ti nu, kadi rai si'ə. ⁵⁶ Dann de'ti, Mari ki Magidala num, Mari ki kon Jaki in Jisepi num, taa kon ngann lə Jebede num tō. ⁵⁷ Loki kadi aw to ur, dingəm ki njenyakingə kare ki Arimate'ti, ki tō'a nan Jisepi in non re. In kaa in de ki təl rō'ne njendo'ti lə Jeju tō. ⁵⁸ Jisepi aw rō Pilati'ti daj'ə ninn Jeju, ə Pilati adi ndu'ne kadi adi'ə. ⁵⁹ Jisepi un ninn Jeju, dolo ki ta ku dolo ninn ki nda ki sigi ba, ⁶⁰ ə ilə me be ninn'ti ki adi uri kadi mbal'ti ngōsine bay tadō lə'ne n'in-be, ningə nduguru mbal kibo ilə ta'ti, ə dō aw. ⁶¹ Low'ə'ti kin, Mari ki Magidala in ki Mari ki kare in non, sii nanga turi kum'de par ki dōbad'gi'ti.

Njerō'gi ngəmi ta dōbad'gi Jeju

⁶² Lo ti go'ti, ki in ndō ki re go ndō kində dō nya'gi dana tadō ndō kōrkon ə, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Paris'gi awi nan'ti be lə Pilati, ⁶³ eli'ə eyina: «De kibo lə'je, me'je olo dō'ti toki ndō ki nje ngom de'ə kin el, dōkagilo'ti ki ra'n ki dō'ne taa bay el ene: «Ndō ki kon mutə lə ndō koy'm ə, m'a m'ində taa lo koy'ti.» ⁶⁴ Ə ilə ndu'i adi de'gi ngəmi dōbad'gi biti ndō ki kon mutə, nan to njendo'gi li'ə rei bogi ninn'ə, ə təli eli eyina: «Ində lo koy'ti.» Lo kin'ti, a rai kadi ta ngom kin a utə ki kete bay.» ⁶⁵ Ə Pilati el'de ene: «Njerō'gi ki kadi ngəmi ta dōbad'gi ə rai am, ə awi se'de adi ngəmi ta'a toki in gei.» ⁶⁶ Lo kin'ti, awi dōbad'gi'ti, tinyai ta'a, ningə indəi njerō'gi kadi ngəmi taa.

Jeju in lo koy'ti

(Mrk 16.1-8; Luk 24.1-11; Jan 20.1-2)

28 Go ndō kōrkon'ti, adi in ndō Dōmasi ki ginn lo, Mari ki Magidala in ki Mari ki nung'gi awi kadi n'oyi dōbad'gi. ² Lo kin'ti non be, dōnangi yəki yəki ki əti bol ngayn, tadō malayka lə Burəbe kare re nduguru mbal ta bad'gi'ti kō, ə təl isi dō'ti. ³ Rō'a unji to kadi, taa ku ki rō'a'ti nda to buy be tō. ⁴ Loki njerō'gi ki njengəm dōbad'gi oyi'ə, bol tōl'de adi təli toi to ninn'gi be. ⁵ Nan malayka un ta el dene'gi ene: «Boli el, tadō m'gər kadi isi sangi Jeju ki de'gi bəri'ə kagidəsi'ti. ⁶ Goto ne, ində taa lo koy'ti toki inbe el'n. Rei oyi loki ilə'ə'ti ə to kare kin. ⁷ Ningə kadi awi kalangi eli njendo'gi li'ə toki «Ində taa dann njekoy'gi'ti, ə aw kadi nginə'se Galile'ti. Lo kin ə a oyi'ə'ti.» In kin ə in ta ki kadi m'el'se.»

⁸ Dene'gi dōi ta bad'gi'ti ki ngodi nja'de'ti, bol ra'de, nan rō'de nəl'de ngayn. Awi dōi poy nya ki ra nya kin adi njendo'gi li'ə oyi. ⁹ Nden ba go'ti, Jeju aw ingə'de, el'de ene: «M'uwə j'i'se!» Ningə ingi dōi ki rō Jeju'ti, uwəi nja'a, dōi məkəsi'de nanga non'a'ti. ¹⁰ Ə Jeju el'de ene: «In boli el; ə ai eli ngannkon'm'gi kadi awi Galile'ti. Lo kin ə a oyi m'in'ti.»

Ta'gi ki te ta njerɔ'gi'ti

¹¹ Loki dene'gi njiyæi dɔ row'ti isi ai, njerɔ'gi madi ki dann njengam dɔbad'i'ti, awi me bebo'ti, eli kibo'gi læ njekujanyamosi kadikare'gi nya'gi pæti ki ra nya kin adi oyi. ¹² Be æ, kibo'gi læ njekujanyamosi kadikare'gi kawinan ki ngatɔ'gi læ Juwipi'gi, uni ndu'de. Ningæ go kun ndu'ti, adi njerɔ'gi nar ngayn, ¹³ æ eli'de ene: «Ta ki kadi eli æ to kin, eli eyina: "Njendo'gi li'æ æ rei bogi ninn'æ kondɔ'ti ne, loki j'isi ji to bi." ¹⁴ Æ re ta kin osi mbi nje konbe ki bebo'ti æ, j'inbe j'a gær lo ta ki kadi j'el'æ kadi j'ɔ'r'n ta dɔ'se'ti.» ¹⁵ Be æ, njerɔ'gi taai nar kakin, æ rai ki-go ndu'ti ki adi'de. In be æ, ta kene njendo'gi bogi ninn Jeju kin, isi njiyæ dann Juwipi'gi'ti biti bone.

Jeju ulæ njendo'gi læ'ne

¹⁶ Njendo'gi ki dɔgi gidæ in kare awi Galile, dɔ mbal'ti ki Jeju el'de kadi awi'ti. ¹⁷ Loki awi æ oyi'æ ningæ, ɔsi mækæsi'de nanga non'a'ti, nan ki madi'gi tadi kadi in Jeju. ¹⁸ Æ Jeju ɔti ndækba ki rɔ'de'ti, el'de ta'gi kin ene: «Luwæ adi'm tɔgi'gi pæti me dɔran'ti, ki dɔ dɔnangi'ti æ binæm. ¹⁹ Awi ki rɔ ginn de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne pæti, tæli'de njendo'gi'ti læ'm, rai'de batæm me tɔ Baw'ti, ki Ngonn'ti, ki Ndil Luwæ'ti †. ²⁰ Ningæ ndoi'de kadi ngæmi go nya'gi pæti ki m'dæj'i'se kadi rai. Nga ningæ, m'in, m'a m'in sese nan'ti ki ndɔ'gi pæti, biti dɔboy ndɔ'ti.»

---

† Mrk 16.15; KNK 1.8

Marki

Ta ki dɔ Poyta Ki maji ki Marki ndangi

Makitu kin inbe, lo tumginn'ə'ti, ɔsi kagi dɔ Makitu Marki'ti toki in «Poyta ki maji la Jeju Kirisiti ki in ngonn la Luwə» (1.1). Njendangi makitu kin ɔsi kagi dɔ nya'gi ki dum kadi de ra ki Jeju ra'de ə inyə ta'gi ki Jeju el. Ra be kadi tɔji'n toki tɔgi la Jeju Kirisiti in rɔ Luwə'ti. Marki elta dɔ nya'gi ki rai nya ɔsi gona gona ki kagilo la'de el, nan elta dɔ kulə'gi'ti ki Jeju ra'de Galile'ti, dow lo'ti ki manga be, elta ki dɔ kaw mbah Jerujalem'ti ki nya ki ra nya Jerujalem'ti. Nden nden go'ti, Marki tɔji Jeju to ngonn de, ki ingə kon, adi rɔ'ne koy kadi taa'n de'gi ngayn la'de taa (10.45); makitu re te dɔ ta'ti kibo utə ndəgə'gi pəti kagilo'ti ki Jeju ra'n dɔ kagidəsi'ti ningə ki kibo la njerɔ'gi ki Rɔm'ti elta dɔ'ti ene: «Rɔta, dingəm kam in Ngonn Luwə inbe». Kində taa lo koy'ti la Jeju tɔji toki ta ki kibo la njerɔ'gi ki Rɔm'ti el in rɔta.

Kon ta'gi ki me makitu'ti la Marki. Kandi me ta'ti: kulə ki Jan Batisi ra 1.1-13. Kulə'gi ki Jeju ra Galile'ti 1.14-8.30. Jeju elta kete dɔ koy' ne'ti ki kində'ne lo koy'ti 8.31-9.50. Bulə de'gi row'o kaw Jerujalem'ti 10. Ta'gi ki wal Jerujalem'ti 11-12. Ta ki ɔjido kadi nan kon ki a re 13. Kon la Jeju ki kində'a taa lo koy'ti 14-16.

Jan ki njera de'gi batəm

(Mat 3.1-12; Luk 3.1-18; Jan 1.19-28)

1 Poyta ki maji ki ɔjido Jeju Kirisiti, ki Ngonn la Luwə, ə kulə ngirə to kin. ² Ndangi me makitu'ti la njekeltakita Luwə'ti, Ejay, eyina:

«M'in Luwə m'a m'ulə ki njekawkita lə'm kete non'i'ti, Kadi ra gorow non'i'ti.

³ Ndu de madi bar diləlo'ti ene:

Rai gorow la Burəbe!

Rai gorow li'ə adi ra njururu †.»

⁴ Jan Batisi te diləlo'ti, el de'gi ene: «Inyəi gorow njiyəs'e'gi ki majel kɔ, adi rai'se batəm, kadi Luwə in-yə'n go majel'gi lə'se kɔ.» ⁵ De'gi pəti ki dɔnangi Jude'ti ki bebo Jerujalem'ti, rei rɔ Jan'ti, tɔrindu'de dɔ majel'gi'ti lə'de, adi Jan ra'de batəm me ba Jurden'ti. ⁶ Ku ki Jan ulə rɔ'ne'ti, in ki ra ki bin jambal, ningə dɔ me'ne ki ndar tɔ. Nyakusɔ'a in giwiri'gi ki tɔji. ⁷ Jan el bulə de'gi ene: «De madi ki nje tɔgi ki əti bol, ki utə'm sanyi, a re go'm'ti non. In de ki kulə sa li'ə kaa m'asi kulə dɔ'm bo m'tuti el. ⁸ M'in, m'ra'se batəm me mann'ti, nan in a ra'se batəm, me Ndil Luwə'ti.»

Jan ra batəm Jeju

(Mat 3.13-17; Luk 3.21-22; Jan 1.29-34)

⁹ Dɔkagilo'ə'ti kin, Jeju in Najaret'i'ti, ki in ngonn bekon ki Galile'ti, re adi Jan ra'a batəm, me ba Jurden'ti. ¹⁰ Lokɔ Jeju isi te me mann'ti, oo dɔran til, ningə oo Ndil Luwə, risi to dər dum be re isi dɔ'a'ti. ¹¹ Ningə, ndu ta madi te dɔran'ti, ene: «In Ngonn'm, m'ndig'ə, ki in nya rɔnel lə'm kibo ngayn †.»

† Mal 3.1; Ejay 40.3 †† Pa'gi 2.7; Ejay 42.1

¹² Kalangi ba go'ti, Ndil Luwə ɔsi Jeju aw si'ə diləlo'ti. ¹³ Jeju ra ndɔ dɔɔ diləlo'ti. *Satan re rɔ'a'ti, nan'a. Jeju in nan'ti ki da'gi ki mu, malayka'gi rai si'ə.

Jeju iləmbər Poyta ki maji Galile'ti

(Mrk 1.12-17; Luk 4.14-15)

¹⁴ Go kuwə'ti ki uwəi Jan dangay'ti, Jeju aw Galile'ti, iləmbər Poyta ki maji la Luwə ene: ¹⁵ «Dɔkagilo ki Luwə ɔji kaa re nga, ningə Konbe la Luwə kaa, in ndəkba rɔ'se'ti tɔ. Inyəi gorow njiyəs'e'gi ki majel kɔ, ə uni me'se adi Poyta ki maji.»

De'gi ki dɔkete ki Jeju bar'de

(Mat 4.18-22; Luk 5.1-11)

¹⁶ Ndɔ kare, Jeju a dər kadi babo'ti ki Galile ningə, oo Simon in ki ngonnkon'ne Andire ki in njekuwa kanji'gi, ra iləi bandi me mann'ti. ¹⁷ Jeju el'de ene: «Rei go'm'ti adi m'ndo'se, kadi in təli nje sangi de'gi adi m'in kadi ingəi kaji.» ¹⁸ Kalangi ba, inyəi bandi'gi lə'de, ə awi uni go'ə. ¹⁹ Jeju ɔti nden kete ningə, oo Jaki in ki Jan ki in ngann la Jebede, sii me to'ti, isi rai go bandi'gi lə'de. ²⁰ Kalangi ba, Jeju bar'de, ningə inyəi baw'de Jebede ki nje ra si'ə kulə'gi, me to'ti, ə ai ki Jeju.

Jeju aji de ki ndil ki majel ra'a

(Luk 4.31-37)

²¹ Jeju in ki njendo'gi lə'ne awi Kapernayim'ti. Jeju ur kəykawnan'ti la *Juwipi'gi ki ndɔ kərkon lə'de, ningə ulə ngirə ndo nya. ²² Nyando li'ə, əti de'gi ki isi oyi dɔ'a bol ki dum, tadɔ ndo nya ki tɔgi ki ingə rɔ Luwə'ti, um ndo nya to njendo ndukun'gi la Luwə el. ²³ Ningə, de madi kare ki ndil ki majel ra'a, isi me kəykawnan'ti la Juwipi'gi

non, non ki ndu'ne kibo ene: ²⁴ «Jeju ki Najareti, ri ə, ge r'je'ti wa? In re kadi tujji'je wa? M'gər'i maji: in ki Kar njay lə Luwə.» ²⁵ Jeju ndangi ndil ki majel ki t'g'i'ne ene: «Uti ta'i, ə in te kə r' dingəm'ti kam.» ²⁶ Lo kin'ti, ndil ki majel, ndaji dingəm rururu, ki t'g'i'ne, ningə te r'a'ti ki non ta'ne'ti. ²⁷ Nya kin əti de'gi bol, adi d'aji nan ta dann'de'ti eyina: «Ri ə ra nya be wa? Oyi nyando ki sigi, ki aw ki t'g'i'ne ngayn kin! Ningə, ndil'gi ki majel kaa, ulə'de ginn t'g'i'ne'ti, adi t'ali r'ə'de go ndu'ə'ti bay t.» ²⁸ In be ə, de'gi sananyinan ki t'abar lə Jeju, d'nanngi ki Galile'ti kalangi ba.

Jeju adi lapiya njemonyi'gi ngayn (Mat 8.14-17; Luk 4.38-41)

²⁹ Loki tei kəykawnan'ti lə Juwipi'gi kakin ningə, Jeju in ki Jaki ki Jan num, awi me kəy'ti lə Simon in ki Andire. ³⁰ Məm Simon ki dene, r'a on por rigi rigi adi to nanga. Be ə, loki Jeju ur me kəy'ti ningə, kalangi ba, eli'ə ta r'oto li'ə. ³¹ Jeju re r'a'ti, uwə ji'ə, un'ə ki taa, ningə, r'a ki kete tingə ngayn kakin, təl səl, adi ingə lapiya nga. Go'ti, ra nyakusə adi'de.

³² Loki lo səl, go kadi kur'ti, de'gi rei ki njemonyi'gi ki de'gi pəti ki ndil'gi ki majel, rai'de, r' Jeju'ti. ³³ De'gi pəti ki me bebo'ti kawinan ki takəy'ti, takəy'ti. ³⁴ Jeju adi lapiya de'gi ngayn ki monyi ki dangi dangi r'ə'de, ta tuwə ndil'gi ki majel ngayn d'ə'de'ti kə t. Ningə, adi tarow, ndil'gi ki majel kadi eli ta'a el, tadə gəri'ə bəti.

Jeju iləmbər Poyta ki maji Galile'ti (Luk 4.42-44)

³⁵ Taginnl'oti, loki lo tujə el bay, Jeju ində taa, te me kəy'ti aw dilələ'ti, ningə low'ə'ti non, ulə ngirə kelta ki Baw'ne. ³⁶ Simon in ki ndəgi de'gi ki in si'ə, awi sangi Jeju. ³⁷ Loki ingə'i'ə ningə, eli'ə eyina: «De'gi pəti ra sangi nu.» ³⁸ Jeju el'de ene: «Adi j'awi ngann be'gi'ti, ki kadi'ti kin nga, tadə, maji kadi m'iləmbər Poyta ki maji nu t. Tadə, m're kadi m'ra kulə kin.» ³⁹ In be ə, Jeju njiyə d'nanngi Galile'ti ba pəti, ndo ta me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, ningə tuwə ndil'gi ki majel t.

Jeju adi lapiya njebanji (Mat 8.1-4; Luk 5.12-16)

⁴⁰ Njebanji c'ti re r' Jeju'ti, c'si məkəsi'ne nanga non'a'ti, ningə non d'ə'a'ti ene: «Re in ndigi ə, asi kadi banji lə'm ur adi r'ə'm ar njay.» ⁴¹ Jeju oo kumtondoo li'ə, adi ulə ji'ne c'di'n'ə, ningə, el'ə ene: «M'ndigi, ə kadi banji lə'i ur adi r'ə'i ar njay.» ⁴² Tanan'ti non banji li'ə ur, adi r'a ar njay. ⁴³ Ningə kete bay ta kadi Jeju inyə'ə adi aw, ndəj'ə ki t'g'i'ne ngayn, ⁴⁴ ə el'ə ene: «Ononyi kadi el ta'a de madi, ə aw c'ji r'ə'i njekujənyamosi kadikare, ningə adi nya kar r' njay toki ndukun lə *Moji d'aji'n. Ra be kadi gəri toki banji lə'i ur adi ingə lapiya † †.» ⁴⁵ Nan loki dingəm kakin c'ti aw ningə, iləmbər d'ə nya'ti ki Jeju ra si'ə kin, adi de'gi pəti oyi. Nya kin ra adi Jeju asi kadi ur me bebo'ti ki rangi, takum de'gi'ti jaja el

† Ki go jibəl ra'a'ti lə Juwipi'gi, njebanji in de ki de'gi oyi'ə kadi ar njay el, adi asi kadi aw lo nyara'gi'ti ki bar t Luwə el. †† Lebitiki 14.2-32

nga. Be ə, isi gidi be'ti, dilələ'ti, ningə de'gi in ki lo'gi ki dangi dangi, rei r'a'ti.

Jeju adi lapiya njerəkoy njururu (Mat 9.1-8; Luk 5.17-26)

² Ndo ngayn el go'ti, Jeju təl aw Kapernayim'ti. De'gi gəri kadi in me kəy'ti non. ² De'gi kawinan ngayn, adi lo uwə'de ndingi ndingi, loki kadi de ulə nja'ne'ti kaa goto, biti ki ta kəy'ti taga. Ə, Jeju ndo'de Poyta ki maji lə Luwə. ³ De'gi madi rei ki de ki njerəkoy njururu r'a'ti. Dingəm'gi s, ə ot'i'ə. ⁴ Lo kadi awi si'ə, ilə'i'ə non Jeju'ti goto, tadə, de'gi uwə'i lo ndingi ndingi. In be ə, ali taa, ndu'i dow d'ə kəy †, s'əw d'ə lo ki Jeju si'ti, ningə ki bolo kakin ə, ilə'i nje monyi ki nya koti njemonyi'gi ki d'bi kulə'ti, non Jeju'ti. ⁵ Loki Jeju oo kunme lə'de ningə, el de ki r'a oy njururu kakin ene: «Ngonn'm, majel'gi lə'i in ki k'inyə go k.» ⁶ Njendo ndukun'gi lə Luwə ki nan'gi sii me kəy'ti non, isi mərita eyina: ⁷ «Tadə ri ə de'ə kam, elta be wa? Elta ki mal d'ə Luwə'ti. Luwə ki kar'ne ba par ə asi k'inyə go majel'gi lə de'gi k, de ki rangi goto.» ⁸ Tanan'ti non, Jeju gər məta'gi lə'de kin, adi el'de ene: «Tadə ri ə isi mərita ki be kin me'se'ti wa? ⁹ Kel njerəkoy njururu kene: «Majel'gi lə'i in ki k'inyə go k» ə ngan ngayn el eke, kel'ə kene: «Ində taa un tuwə lə'i, ə njiyə», ə ngan ngayn el wa? ¹⁰ Re in be ə, m'a m'c'ji'se kadi in gəri toki m'in Ngonn De, m'aw ki t'g'i d'nanngi'ti ne, kadi m'inyə'n go majel'gi lə de'gi k.» Ningə, Jeju el njerəkoy njururu ene: ¹¹ «Ində taa, un tuwə lə'i, ə aw be.» ¹² Ningə, dingəm ində'i taa tanan'ti non, un tuwə lə'ne, ə te takum de'gi'ti pəti aw. 'Bol ra de'gi pəti, adi ulə'i t'aji d'ə Luwə'ti, eyina: «Jagi, j'oo nya ki be kin kete el!»

Jeju bar Lebi (Mat 9.9-13; Luk 5.27-32)

¹³ Jeju təl aw kadi babo'ti gogi. De'gi pəti rei r'a'ti, ningə ndo'de nya. ¹⁴ Loki Jeju isi dər ningə, oo *Lebi ki ngonn lə Alpe, isi me kəy taa lambo'ti. Jeju el'ə ene: «Un go'm.» Ningə Lebi ində taa, un go Jeju. ¹⁵ Go'ti, Jeju isi ta nyakusə'ti me kəy'ti lə Lebi. *Njetalambo'gi ki njeramajel'gi ngayn, sii nan'ti ki Jeju ki njendo'gi li'ə, ta nyakusə'ti, tadə ko de'gi ki be kin ngayn ə njiyə'i go'ə'ti, muki muki. ¹⁶ Loki njendo ndukun'gi lə Luwə ki me kuti'ti lə *Parisi'gi oyi Jeju isi s'ə nya ki njetalambo'gi ki njeramajel'gi ningə, eli njendo'gi li'ə eyina: «To, 'Be'se isi s'ə nya ki njetalambo'gi ki njeramajel'gi wa?» ¹⁷ Jeju oo ndu'de, adi el'de ene: «In de'gi ki njemonyi'gi ə a sangi de ki njera de monyi, um in nje r'ə ngan'gi ə a sangi de ki njera de monyi el. Ningə, m're tadə bar de'gi ki dana el, nan m're tadə de'gi ki njeramajel'gi yo.»

Kelta ki Luwə ki k'ogi r'ə ta nyakusə (Mat 9.14-17; Luk 5.33-39)

¹⁸ Ndo kare njendo'gi lə Jan Batisi in ki Parisi'gi c'gi r'ə'de nyakusə. D'ə'kagilo'ti kin ə de'gi rei r' Jeju'ti d'aji'ə

‡ Kəy ki elita d'ə'ti in kəy ki rai adi d'ə'a lay. In kuji ra kəy ki d'nanngi Palesitinn'ti.

eyina: «Ra bann ə njendo'gi læ Jan in ki njendo'gi læ Parisi'gi isi c̄gi r̄'de nyakus̄, ə nje ki yan'i'gi c̄gi r̄'de nyakus̄ el wa?»¹⁹ Jeju il̄'de'ti ene: «Ke de'gi ki bari'de lo nyakus̄ taa nan'ti, a c̄gi r̄'de nyakus̄ ki mann kanyi wa? D̄kagilo'ti ki nje taa dene isi'n se'de nan'ti kin asi c̄gi r̄'de nyakus̄ el.»²⁰ Nan nd̄'gi a rei non kadi a uni'ə ta'de'ti ningə, d̄kagilo'ə'ti kin ə a c̄gi r̄'de nyakus̄.»²¹ De a un ta ku ki sigi kadi il̄'n kum ku ki k̄k̄ el. Re in be ə, ta ku ki sigi kakin a in ki ki k̄k̄ raki raki, kadi bolo a to wororo ut̄ə ki kete bay.²² Taa, de a un yiwi kandi nju ki in el bay uti me mbu ndar'gi'ti ki k̄k̄ el t̄. Re in be ningə, loki yiwi a in ningə mbu ndar'gi a nduwi. Ningə mbu ndar'gi ki yiwi kandi nju'gi p̄ti a t̄li nya ki tuji k̄. Be ə, re yiwi kandi nju in el bay ningə, maji kadi mbu ndar'gi in ki sigi taa.

Ta læ Jeju d̄ nd̄ k̄rk̄on'ti

(Mat 12.1-8; Luk 6.1-5)

²³ Jeju ind̄ə d̄ər me nd̄c̄ geme'gi'ti, nd̄c̄ k̄rk̄on'ti læ Juwip'i'gi. *Njendo'gi li'ə ki in si'ə, gangi d̄ ko'gi d̄ njiȳ'ə'ti.²⁴ Parisi'gi eli Jeju eyina: «Oo nya ki to kin: njendo'gi læ'i rai nya ki gorow'ə'ti el nd̄c̄ k̄rk̄on'ti.»²⁵ Jeju el'de ene: «In tud̄əi nya ki ngar *Dabidi ra loki bo ra'a ki de'gi ki go'ə'ti kin el biti wa?»²⁶ Dabidi ur me *K̄yku'ti læ Luwə, d̄kagilo'ti ki Abiyatar ə in kibo læ njeku-j̄nyamosi kadikare'gi. Dabidi un mapa ki de'gi adi Luwə kadikare'gi'ti, ki njekuj̄nyamosi kadikare'gi par ə in gorow'ə'ti kadi s̄ci, s̄c̄ ə adi de'gi ki go'ne'ti s̄ci t̄.»²⁷ Jeju t̄əl el'de bay ene: «Luwə ɔr nd̄c̄ k̄rk̄on ind̄ə taa dangi tad̄c̄ maji læ de, um ra de tad̄c̄ nd̄c̄ k̄rk̄on el.»²⁸ In be ə, *Ngonn de in be nje nd̄c̄ k̄rk̄on.»

Jeju adi lapiya dingəm ki ji'ə oy njururu

(Mat 12.9-14; Luk 6.6-11)

3 Jeju t̄əl aw me k̄ykwannan'ti læ Juwip'i'gi gogi bay. Ningə dingəm kare ki ji'ə oy njururu in me k̄ykwannan'ti non.² De'gi sii keke isi ind̄əi kum'de kadi n'oyi ke Jeju a adi dingəm kin lapiya nd̄c̄ ta kon'ti læ Juwip'i'gi aw? In ta bolo ki isi sangi kadi n'ind̄əi ta d̄'a'ti.³ Jeju el dingəm ki ji'ə oy njururu kakin ene: «Ind̄ə taa re dana ne, takum de'gi'ti p̄ti.»⁴ Ningə Jeju t̄əl d̄əji nd̄əgi de'gi ene: «Ri ə in gorow'ə'ti kadi de ra nd̄c̄ k̄rk̄on'ti wa? Ra maji eke ra majel? Kadi de nagi mad'i'ne ta yo'ti eke kadi inyə adi tuji k̄ wa?» Lo to jijiji, de kare kaa elta el.⁵ Jeju gon'de ki wongi, me'ə tingə d̄'de'ti ngayn tad̄c̄ me ngan l̄'de. Ningə el dingəm kakin ene: «Surə ji'i». Dingəm surə ji'ne ningə, ji'ə t̄əl to maji kare.⁶ Loki Parisi'gi tei k̄ykwannan'ti læ Juwip'i'gi kakin ningə, awi kalangi ba inḡəi nje ki kuti læ Erod'i'ti tad̄c̄ sangi row t̄əl Jeju.

Bulə de'gi rei r̄ Jeju'ti

(Mat 4.25, 12.15-16; Luk 6.17-19)

⁷ Jeju ɔ'ti aw ki njendo'gi læ'ne ta babo Galile'ti. Ningə bulə de'gi ngayn rei go'ə'ti. Bulə de'gi kakin in d̄nangi Galile'ti ge, d̄nangi Jude'ti ge,⁸ bebo Jerujalem'ti ge, d̄nangi Idume'ti ge, d̄nangi ki gidi ba Jurden'ti ge, ta de'gi ki sii gugi gidi bebo ki Tir ki Sidon ba p̄ti kaa rei

r̄'a'ti t̄. Bulə de'gi kin rei r̄ Jeju'ti, tad̄c̄ oy poy nya'gi ki ra'de.⁹ Jeju el njendo'gi læ'ne kadi ind̄əi d̄c̄ to madi dana dangi adi'ne, kadi bulə de'gi mborei'ne el.¹⁰ Toki r̄c̄ta'ti, Jeju adi lapiya de'gi ngayn, adi de'gi p̄ti ki ai ki monyi r̄'de'ti, nagi r̄'de kadi n'c̄di r̄'a.¹¹ Loki de'gi ki ndil'gi ki majel uw̄əi'de ginn t̄c̄gi'de'ti oyi'ə ningə, ɔsi m̄ək̄əsi'de nanga non'a'ti, uni ndu'de taa ə nonyi eyina: «In Ngonn læ Luwə!»¹² Nan, nd̄əji'de ki t̄c̄gi'ne kadi rai adi de'gi ḡari'ne el.

Jeju mb̄əti njendo'gi læ'ne ki d̄c̄gi gidə in joo

(Mat 10.1-4; Luk 6.12-16)

¹³ Go nya'gi'ti kin, Jeju aw d̄c̄ mbal'ti, bar nje ki ge'de, ningə rei r̄'a'ti.¹⁴ Mbunə de'gi'ti ki bar'de kin ə Jeju mb̄əti njendo'gi læ'ne ki d̄c̄gi gidə in joo ki kadi in si'ə nan'ti ki d̄kagilo'gi p̄ti. In si'ə nan'ti, kadi ul̄'de adi awi il̄əi mb̄ər Poyta ki maji.¹⁵ Ta awi ki t̄c̄gi kadi tuw̄əi ndil'gi ki majel t̄.¹⁶ T̄c̄ de'gi ki d̄c̄gi gidə in joo ki Jeju mb̄əti'de ə to kin: Simon, ki Jeju ind̄ə t̄'a nan Piyər,¹⁷ Jaki, ki ngonn læ Jebede in ki ngonnkon'ne Jan, ki Jeju bar'de joo p̄ti ene Bowanerjesi, ki k̄r me'ə nan «ngonn læ ndangindi †»,¹⁸ Andire, Pilipi, Batilemi, Matiye, Tomasi, Jaki, ki ngonn læ Alpe, Tade, Simon, ki in mbunə nje r̄c̄ tad̄c̄ kingə d̄ læ be l̄'de,¹⁹ ningə Judasi Isikariyoti, ki njekund̄c̄ Jeju.

Jeju ki noj'o'gi

(Mat 12.24-32; Luk 11.15-23, 12.10)

²⁰ Jeju aw be ningə, bulə de'gi rei uti kum lo mbuki mbuki bay, adi lo kadi in ki njendo'gi læ'ne inḡəi d̄kagilo kadi s̄ci nya kaa goto.²¹ Loki noj'o'gi oyi poyta kin ningə, rei kadi n'c̄ri'ə n'awi si'ə be, tad̄c̄ eli eyina: «D̄c̄'a isi dana el.»²² Njendo ndukun'gi læ Luwə ki in Jerujalem'ti eli eyina: «Beljəbul isi me'ə'ti. Ningə in ki t̄c̄gi læ ngar læ ndil'gi ki majel ə isi tuw̄ə'n ndil'gi ki majel.»²³ Be ə Jeju bar'de ki r̄'ne'ti ningə, ɔr'de ginn nya'gi me kujita'gi'ti ene: «Oyi kadi Satan a tuw̄ə de'gi læ Satan bann wa?»²⁴ Kin ə, de'gi ki me konbe'ti ki kareba, t̄li d̄-nan'ti r̄'c̄i nan ə, konbe kin a ra taa el.²⁵ Loki de'gi ki me k̄y'ti ki kareba t̄li d̄nan'ti, r̄'c̄i nan, me k̄y'ə kin a ra t̄c̄gi kaw kete el.²⁶ Re Satan inbe t̄əl d̄'ne'ti ki r̄c̄, adi re gangi r̄'c̄ne ə, t̄c̄g'c̄ a aw ki kete el, ginn'ə a gangi.²⁷ Adi m'el'se, kin ə re de uw̄ə de ki nje t̄c̄gi d̄'a kete el ə, a asi kur me k̄y'ti li'ə, kadi k̄ər nyakingə li'ə el. Loki d̄'a nga a, a k̄ər nya ki me k̄y'ti li'ə.²⁸ M'el'se toki r̄c̄ta'ti: Majel'gi p̄ti ki de'gi rai, kelta ki mal'gi p̄ti ki a te ta de'ti ki d̄c̄ Luwə'ti, Luwə a inyə go'ə k̄c̄ adi de.²⁹ Nan re de elta ki mal d̄c̄ Ndil Luwə'ti ningə, Luwə a inyə go k̄c̄ ad'a el ratata. De kin a ot̄i k̄y majel læ'ne kin biti ki non'ti.»³⁰ Jeju el'de ta kin be tad̄c̄ njendo ndukun'gi læ Luwə eli eyina: «Aw ki ndil ki majel r̄'ne'ti.»

† Bowanerjesi (ngann læ ndangindi) in t̄c̄ ki Jeju ind̄ə d̄c̄ Jaki'ti in ki Jan. De ḡər nya ki ind̄ə'n t̄c̄ kin d̄'de'ti el, nan de'gi madi nd̄əri ginnə ningə eli eyina Jeju bar'de ngann læ ndangindi tad̄c̄ in de'gi ki nyara ki ki t̄c̄gi to mosi'de'ti.

Kon Jeju ki ngannkon'a'gi ki rɔta'ti

(Mat 12.46-50; Luk 8.19-21)

³¹ Kon Jeju ki ngannkon'a'gi rei rai taga, ningə adi de kare bar'a ad'i'de. ³² Bulə de'gi sii nanga gugi d'a gugi. Loki rei eli'a eyina: «Oo kon'i ki ngannkon'i'gi rai taga non, ra sangi nu.» ³³ Ningə Jeju təl el'de ene: «Nan'gi ə in kon'm ki ngannkon'm'gi wa?» ³⁴ Ningə gon de'gi ki sii gugi d'a gugi kakin, ningə el ene: «Oyi ingi ki sii kin ə in kon'm ki ngannkon'm'gi. ³⁵ Tadɔ, de ki njera ndigi lə Luwə ə in ngonkon'm, konnann'm ki kon'm.»

Kujita ki dɔ njeduw nya'ti

(Mat 13.1-9; Luk 8.4-8)

4 Jeju ulə ngirə kadi ndo de'gi nya kadi babo'ti bay. Bulə de'gi ngayn kawinan gugi gidə, adi al aw isi me to'ti, bo dɔ ba'ti. Bulə de'gi rai ngangı ba'ti ne təli kum'de ki d'a'ti. ² Jeju ndo'de nya'gi ngayn me kujita'gi'ti. Me nyando'ti li'a, el'de ene: ³ «Oyi, njendɔɔ kare aw kadi duw nya. ⁴ Ningə, dɔkagilo'ti ki a ilə ko, kandi ko'gi madi tosi ngangı row'ti adi yəlg'i rei onyi maki. ⁵ Kandi ko madi'gi tosi dɔnangi wor'ti, adi lo kadi ingəi dɔnangi asi tam uləi ngirə'de'ti goto. Nan k'in ə tɔgi kalangi ba, tadɔ ngirə'de to taa'ne. ⁶ Loki kadi ɔsi ningə, ngann ko'gi kakin ndolei mbaw. Go'ti ningə tuti kurum, tadɔ ngirə'de aw nanga boi el. ⁷ Kandi ko'gi ki nungi tosi dann konn'gi'ti. Konn'gi kakin tɔgi ndəmi'de mbɔl adi lo kadi andi goto. ⁸ Nan kandi ko'gi madi tosi dɔnangi'ti ki maji. Be ə, tɔgi kalangi ba adi andi. Ki nan'gi andi asi dɔ mutə, nje ki nungi andi asi dɔ mehen, ta nje ki nungi bay andi asi bu tɔ.» ⁹ Go'ti ningə, Jeju el'de ene: «De ki aw ki mbi'ne tadɔ koo'n dɔ ta ningə kadi oo dɔ ta kin maji.»

Tadɔ ri ə Jeju ndo nya ki kujita'gi wa?

(Mat 13.10-15; Luk 8.9-10)

¹⁰ Loki bulə de'gi ai ningə, nje ki nje nanyi si'a, ki njendo'gi li'a ki dɔgi gidə in joo, dəji'a kadi ɔr'de ginn kujita'gi ki ndo'n nya kadi n'gəri. ¹¹ Ə el'de ene: «Ingi, Luwə te ki dɔ nya ki to lo kiyə'ti ki ɔjido Konbe li'a ad'i'se. Nan ndəgi de'gi ki rai taga, ingəi nyando'gi pəti ki kujita. ¹² In be kadi,
"Re gonyi lo maji kaa oyi nya el num,
Re oyi dɔ ta maji kaa gəri me'a el num,
Tadɔ re gəri me'a ningə,
A təli rɔ'de go Luwə'ti kadi Luwə inyə go majel'gi lə'de kɔ †."»

Jeju ɔr me kujita ki ɔjido njeduw ko

(Mat 13.18-23; Luk 8.11-15)

¹³ Jeju el'de ene: «In gəri me kujita kin el wa? A re in gəri me kujita kin el ə a rai bann ə a gəri ndəgə'gi wa?» ¹⁴ Njekilə ko, nya kilə li'a in Poyta ki maji lə Luwə. ¹⁵ Kandi ko ki tosi ngangı row'ti, ɔjido de'gi madi ki oyi ta lə Luwə, ningə Satan re ɔr ta ki oyi kakin me'de'ti kalangi ba kɔ. ¹⁶ Nga ningə, ingi ki tosi dɔnangi wor'ti,

† Ejay 6.9-10

in de'gi ki oyi ta lə Luwə ningə, taai kalangi ba ki rɔnel. ¹⁷ Nan ta kin ulə ngirə'ne me'de el. In de'gi ki njekuwa ki ta Luwə dɔkagilo ki nden be par. Dɔkagilo ki nya torɔ'gi eke kindəkumndoo tadɔ ta lə Luwə, re ningə, in-yəi kunme lə'de kɔ kalangi ba. ¹⁸ Kandi ko ki tosi dann konn'gi'ti, in de'gi ki oyi ta lə Luwə, ¹⁹ nan me ki ra sururu dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti, ki ra ta nya maji ki dɔnangi'ti, ta bo nya'gi ki rangi ki dangi dangi uti dɔ taa ki oyi, adi lo kadi andi goto. ²⁰ Ningə, ndəgi kandi ko'gi ki tosi dɔnangi'ti ki maji, ɔjido de'gi ki oy Poyta ki maji, ningə tai me'de'ti, ə tei ki kandi'de tɔ. Ki madi'gi andi dɔ mutə ge, dɔ mehen ge, bu kare ge.

Kujita ki ɔjido lambi

(Mat 5.15, 10.26; Luk 8.16-18, 11.33, 6.38)

²¹ Ningə Jeju təl el'de bay ene: «De a re ki lambi kəy ə dow ngo dɔ'ti, eke ində ginn tirə'ti wa? A ində dɔ nya'ti taa. ²² Nya ra ki gidi kuwə, ki ginn'a a te el goto. Nya ki ra ki to lo kiyə'ti, ginn'a a te taga wangi. ²³ Re de aw ki mbi'ne tadɔ koo dɔ ta, ningə kadi oo'n maji.» ²⁴ Jeju təl el'de bay ene: «Maji kadi uri mbi'se maji oyi dɔ ta, um oyi ki non be el. Ə kadi in gəri toki nya ki mbɔji adi de'gi kin ə Luwə a mbɔji'n ad'i'se tɔ taa a ad'i'se ngayn dɔ'ti bay. ²⁵ Be ə de ki aw ki nya ji'ne'ti, a ad'i'a dɔ'ti bay. Nan de ki nya li'a goto kaa, in ki ndikiri inbe ki aw'i'n ji'ne'ti kin kaa, a tai ji'a'ti bay.»

Kujita ki ɔjido kandi nya ki duw

²⁶ Jeju təl el'de bay ene: «Konbe lə Luwə to to de ki aw duw nya me ndɔ'ti lə'ne be. ²⁷ Go nya duw'ti kin, re nje ndɔɔ to bi eke, to bi el kaa, kondɔ ki kada, nya ki duw, uwə ə isi tɔgi tɔ, ki kanji kadi njeduw'a gəri'n row ki isi tɔgi'n. ²⁸ Nan inbe ki dɔrɔ'ne, ra adi ko uwə ə tɔgi, kand'a te, ningə go'ti gogi, ɔr dɔ'ne, ə andi. ²⁹ Ningə dɔkagilo ki dɔ ko gəsirə asi lo kujit'a'ti, de re uja ko tadɔ nanyi'a asi †.»

Kujita ki dɔ kandi nya'ti ki bari'a mutardə

(Mat 13.31-32; Luk 13.18-19)

³⁰ Jeju el'de bay ene: «Ri ə j'a j'uni kadi j'ɔji Konbe lə Luwə wa? Eke kujita ki bann ə j'a j'uni kadi j'eli'n ta ki dɔ'ti wa? ³¹ Konbe lə Luwə to to kandi nya ki bari'a mutardə be. In kandi nya ki du utə kandi nya'gi pəti ki de isi duw dɔnangi'ti ne. ³² Loki de duw'a ningə, tɔgi ə təl kagi tanyi kibo, utə ndəgi kagi tanyi'gi pəti. Baji'ə'gi ki tɔi, boi ngayn, adi yəlg'i uwəi lo kisi kum ndil'a'ti.» ³³ Ki kujita'gi ngayn ki toi tanan be ə Jeju ndo'n de'gi ta, ra be kigo lə gər'a'ti ki de'gi asi gəri me'a. ³⁴ Ta ki kadi el'de ki kujita el goto. Nan dɔkagilo ki nanyi ki njendo'gi lə'ne inbe'gi ki kar'de par ə, ɔr'de me'a pəti.

Jeju ndangi nəl ad'a ra lokati

(Mat 8.18, 23-27; Luk 8.22-25)

³⁵ Me ndɔ'a'ti non, dɔji losɔl'ti ningə, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Adi ji gangi babo j'awi dowə'ti ki kare.» ³⁶ In-yəi bulə de'gi, ningə njendo'gi awi ki Jeju me to'ti ki re

†† Juwəl 4.13

in'ti kete. To'gi ki rangi dani'a. ³⁷ Ningə, nəl kibo ngayn uwə'de bus dɔ ba'ti. Pungum mann'gi indəi kadi to mbingum mbingum adi mann isi rosi to. ³⁸ Jeju lə nya gət'i'n dɔ'ne, ə to bongi to'ti, isi to bi. Njendo'gi li'ə ndəl'i'ə ki non ta de'ti eyina: «Njendo, j'isi j'oyi be kaa oo el wa?» ³⁹ Jeju ndəl dɔ bi'ti, ndangi nəl, ə el mann ba ene: «Ra lokati! Adi lo to jijiji!» Low'ə'ti non nəl yogiro adi lo to jijiji. ⁴⁰ Ningə, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Ra bann ə boli be wa? Biti bone kaa uni me'se el bay wa?» ⁴¹ Bol ra'de ngayn, adi dəji nan ta dann'de'ti eyina: «De'ə inbe kam in nan ə, nəl ki ba'gi kaa oyi ta li'ə be wa t?»

Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ dingəm'ti ki dɔnangi Gerasa'ti

(Mat 8.28-34; Luk 8.26-39)

5 Jeju in ki njendo'gi lə'ne tei gidi ba'ti, dɔnangi'ti lə de'gi ki Gerasa'ti. ² Loki Jeju in me to'ti ur nanga ningə, tanan'ti non, de madi kare ki aw ki ndil ki majel rɔ'ne'ti, te dɔbad'gi'ti re ingə'a. ³ De kakin ra be dɔbad'gi'ti. Re in ki kulə gindi kaa, de kare ki asi dɔ'a lokati goto. ⁴ Dɔ'i'ə ki kulə gindi nja banyi banyi, ta ləi kangila gindi nja'a'ti tɔ. Nan gangi kulə gindi riw riw ta, tət'i gindi nɔsi nɔsi tɔ. De ki asi kuwə ginn tɔg'i'ne'ti goto. ⁵ Dɔkagilo'gi pəti, kondɔ'ti ki kada, lo njiy in dɔbad'gi'ti ki dann mbal'gi'ti ki wuyi ki kur ta'ne'ti. Ningə tujə rɔ'ne gangi bati bati ki gaji mbal'gi. ⁶ Loki oo Jeju sanyi nu bay ningə, anyi ki ngodi re ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti. ⁷ Ningə ur kɔl ki tɔg'i'ne ngayn ene: «Jeju ki Ngonn lə Luwə ki Nje kisi dɔ nya'gi'ti pəti, ri ə ge rɔ'm wa? Nja'i ba! me tɔ Luwə'ti, ad'i'm kon el!» ⁸ El ta kin be tadɔ ta ki Jeju el'ə ene: «In ndil ki majel, te kɔ rɔ dingəm'ti kin.» ⁹ Jeju dəj'ə ene: «Tɔ'i nan nan?» In təl el'ə ene: «Tɔ'm nan "bulə njerɔ'gi", tadɔ ji banyi ngayn.» ¹⁰ Non ki dɔ Jeju'ti ki nja nan'ti nan'ti kadi tuwə'de kɔ me be'ti kin el.

¹¹ Dɔkagilo'ə'ti kin, bulə kɔsongi'gi ngayn ra ɔsi nya kadi mbal'ti non. ¹² Ndil'gi ki majel nonyi dɔ Jeju'ti el'i'ə eyina: «Tuwə'je adi j'aw dann kɔsongi'gi'ti kam, j'ur me de'ti.» ¹³ Jeju ndigi se'de dɔ'ti, adi tei me dingəm'ti kakin, ə awi uri me kɔsongi'gi'ti. Tanan'ti non, bulə kɔsongi'gi ki asi dər joo kare, bingəi nan kadi mbal'ti taa, tosi me ba'ti, adi anyinan mann oyi. ¹⁴ Njengəm kɔsongi'gi anyinan awi me bebo'ti, ki me ndɔ'gi, ɔri poy nya ki ra nya de'gi, adi de'gi awi kadi n'oyi nya ki ra nya kakin. ¹⁵ Loki de'gi kakin rei tei rɔ Jeju'ti ningə, oy dingəm ki aw ki ndil'gi ki majel kakin isi rɔ'a'ti. Oyi'ə kadi isi ki hangal ki maji, taa isi ki ku rɔ'ne'ti tɔ. Nya'gi kin ra adi bol ra'de ngayn. ¹⁶ Ningə de'gi ki awi lo nya'gi'ti ki Jeju ra, ɔri madi de'gi poy nya ki te dɔ dingəm'ti ki aw ki ndil'gi ki majel, ki nya ki te dɔ kɔsongi'gi'ti. ¹⁷ Be ə, uləi ngirə kadi nonyi dɔ Jeju eyina: «Nja'i ba, inyə dɔnangi lə'je, ə aw.» ¹⁸ Dɔkagilo'ti ki Jeju ra ala me to'ti gogi ningə, dingəm ki Jeju tuwə ndil'gi ki majel me'ə'ti kakin dəj'ə kadi n'aw si'ə. ¹⁹ Nan Jeju ɔdi el, ə el'ə ene: «ɔti aw be dann noj'i'gi'ti, ɔr'de poy nya ki Burəbe ra sə'i ki koo kumtondoo ki əti bol ki ɔji dɔ'i'ti

kin.» ²⁰ In be ə, dingəm kakin ɔti aw dɔnangi 'Bebo'gi'ti ki Dɔgi, ɔr poy nya'gi ki Jeju ra si'ə. De'gi pəti ki oyi ta kin, əti'de bol.

Ta lə ngonn lə Jayrusi ki ta lə dene ki nje monyi mosi

(Mat 9.18-26; Luk 8.40-56)

²¹ Loki Jeju təl aw gidə ba'ti ki to ningə, bulə de'gi ngayn kawinan rɔ'a'ti kadi ba'ti. ²² Ningə dingəm kare ki dann njekundɔ kəykawnan'ti lə Juwipi'gi ki, tɔ'a nan Jayrusi re. Loki oo Jeju ningə, osi nanga nja'a'ti, ²³ non dɔ'a'ti ki tɔg'i'ne ene: «Ngonn'm ki dene ki du isi oy. Nja'i ba kadi aw ində j'i'i dɔ'a'ti adi ingə kaji, ə oy el.» ²⁴ Jeju ɔti aw si'ə, ningə bulə de'gi ngayn njiyəi go'ə'ti, mbor-ei'ə ki yo ge ki ne ge.

²⁵ Dene kare ki monyi mosi ad'a kon bal dɔgi gidə in joo in dann bulə de'gi'ti non. ²⁶ Monyi kin ad'a kon ngayn, adi anyi ngodi ngayn tɔ go de'gi'ti ki njera de'gi monyi, nan tuji nyakingə lə'ne dɔ'ti kɔ kare, ningə ingə kon j'i'de'ti to kingə yo. Monyi aw ki kete kete to kaw par, nya ki to sot'i goto. ²⁷ Dene kakin oo ta lə Jeju. Be ə, dann bulə de'gi'ti, re ki row ki gidi Jeju'ti, ɔdi ta ku li'ə. ²⁸ Tadɔ el me'ne'ti ene: «Kin ə re ku li'ə par ə m'ɔdi ə rɔ'm a ingə lapiya.» ²⁹ Ningə tanan'ti non par ə ginn mosi li'ə gangi, adi gər me darɔ'ne'ti toki darɔ'ne ingə lapiya nga. ³⁰ Low'ə'ti non, Jeju gər me hangal'ne'ti toki tɔgi te rɔ'ne'ti. Be ə, təl kum'ne gogi dann bulə de'gi'ti, dəj'i'de ene: «Nan ə ɔdi ta ku lə'm wa?» ³¹ Ə Njendo'gi li'ə el'i'ə eyina: «Inbe in gər maji kadi bulə de'gi mborei nu ki yo ge ki ne ge, ə in təl dəji ene: "Nan ɔdi'm bay wa?"» ³² Nan Jeju nanyi ki lo gon lo'ti gug'i gid'i'ne kadi n'oo dene inbe ki ra nya kin. ³³ Bol ra dene kakin ngayn, adi dadi par par, tadɔ gər nya ki ra'a me rɔ'a'ti. Be ə, re osi nanga nja Jeju'ti, el'ə ta'gi ki rɔ'a'ti pəti ki to me'ə'ti. ³⁴ Nan Jeju el'ə ene: «Ngonn'm, kunme lə'i aj'i. Aw ki lapiya, ə kadi ingə lapiya dɔ monyi'ti lə'i.»

³⁵ Loki Jeju ra elta ba bay ningə, de'gi madi in me kəy'ti lə Jayrusi, ki in ki njekundɔ kəykawnan lə Juwipi'gi, rei eli Jayrusi eyina: «Ngonn'i oy, in ndɔji Njendo, el nga.» ³⁶ Loki Jeju oo ta kel'de be ningə, usə dɔ'ti el, ə elta ki njekundɔ kəykawnan lə Juwipi'gi ene: «Adi bol rai el, un me'i par!» ³⁷ Jeju ɔgi kadi de'gi dani'ə, nan inyə Piyər num, Jaki num, Jan ki ngonnkon Jaki num par ə adi dani'ə. ³⁸ Loki rei tei be lə njekundɔ kəykawnan lə Juwipi'gi ningə, Jeju oo de'gi ki isi singəi səkitə, isi nonyi ge uri wuyi ge. ³⁹ Jeju ur me kəy'ti ningə, el'de ene: «Ra bann ə de'gi singəi dɔnan'ti səkitə ki non be wa? Ngonn oy el, nan to bi kare.» ⁴⁰ De'gi kogi dɔ Jeju'ti, soki'ə'nə. Be ə, Jeju adi de'gi pəti tei taga, ningə baw ngonn num, kon ngonn num, njendo'gi li'ə ki dani'ə num par ə ai si'ə me kəy'ti ki ngonn to'ti. ⁴¹ Jeju uwə ji ngonn, el'ə ene: «Talita kumi ††!» Adi kɔr me'ə nan: «ngonn ki dene, m'el'i m'ene, ində taa!»

⁴² Tanan'ti non, ngonn ki dene ində taa, njiyə, tadɔ bal'a in dɔgi gidə in joo. Nya ki Jeju ra kin əti de'gi bol ki dum. ⁴³ Lo kin'ti, Jeju ndəj'i'de kadi elita nya ki ra nya kin de madi el. Ningə, el'de kadi uni nyakusɔ adi ngonn ki dene kakin ɔɔ.

† Pa'gi 65.8, 89.10, 107.23-32

†† Talita kumi: in ta Arame ki Juwipi'gi isi eli tɔ dɔkagilo'ti lə Jeju.

De'gi ki Najareti'ti tai me Jeju el

(Mat 13.54-58; Luk 4.16, 22, 24)

6 Jeju in low'ə'ti non aw be ki tɔg'i'ti †, nan'ti ki njendo'gi li'ə awi go'ə'ti. 2 Loki ndo kɔrkon lə Juwipi'gi asi ningə, Jeju ulə ngirə ndo de'gi nya me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi. De'gi ngayn oyi dɔ ta li'ə, adi əti'de bol, ningə eli eyina: «De kam, ingə nyando kin ra? Ə nan ə ad'a gosi ki əti bol be kin wa? Tɔgi ki ra'n nyakɔj'i'gi ki əti bol be kin ingə ra wa? 3 Man! Njeragi kagi dɔ kəy'ti inbe ki in ngonn lə Mari el wa? Jaki ge, ki Joje ge, ki Judi ge, ki Simon ge, in ngannkon'a'gi el wa? Taa, konnann'a'gi kaa sii se'je ne tɔ el wa?» Nya'gi kin ra nya adi Jeju təl jigi non'de'ti um lo kadi uni me'de adi'ə goto. 4 Be ə, Jeju el'de ene: «Lo kadi de'gi a ɔsikurə njekeltakita Luwə'ti, me be koj'o'ti, dann noj'o'g'i'ti, ki me kəy'ti li'ə goto.» 5 Lo kadi Jeju ra nyakɔji ki əti bol me be'ti ki Najareti'ti goto, nan ndə ji'ne dɔ njemonyi'gi'ti ki nan'gi gandi gandi par, adi'de ingəi lapiya. 6 Ndoji Jeju ngayn tado mbəti ki mbəti kun me'de kad'a.

Jeju ulə njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo

(Mat 9.35, 10.1, 5-14; Luk 9.1-6)

Jeju njiyə ki ngann be'gi ki gugɔ dɔ Najareti, ndo de'gi nya. 7 Ningə, Jeju bar njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo ki rɔ'ne'ti, ə ulə'de joo joo. Ad'i'de tɔgi dɔ ndil'gi'ti ki majel tɔ. 8 Jeju ad'i'de ndu kadi uni nya kare tado dɔ row el, nan gɔl kareba par. El'de ene: «A uni nyakusɔ el num, bɔl el num, ta a biri nar me kulə dɔ bəd'i'se'ti el num tɔ. 9 Uləi sa nja'se'ti, ə ai ki ku kareba.» 10 Jeju el'de ene: «Lo ki tei lo mad'i'ti me kəy ki uwə'se rɔ'ne'ti, ə si'ti biti ndo kaw'se'ti. 11 Ə re me bebo'ti madi, ə de'gi mbeti kuwə'se rɔ'de'ti, eke mbeti koyi dɔ ta lə'se, loki isi tei me be'ti kin ki taga ningə, indəi bu sa'gi ki nja'se'ti ††, kadi to to nya ndəji ndu'de.» 12 Njendo'gi ai iləi mbər Poyta ki maji kadi de'gi inyəi gorow njiyə'de ki majel kɔ. 13 Tuwəi ndil'gi ki majel ngayn ta uri hu dɔ njemonyi'gi'ti ngayn, adi'de lapiya tɔ.

Ta koy lə Jan Batisi

(Mat 14.1-2; Luk 9.7-9)

14 Ngar *Erodi oo ta lə Jeju, tado tɔbar li'ə asi lo'gi naki naki. De'gi ki nan'gi eyina: «In Jan Batisi ə ində taa dann njekoy'gi'ti. Ginn'ə kin ə, awi'n ki tɔgi tado ra'n nya'gi ki əti bol bol.» 15 Nje ki nungɔ eli eyina: «In Eli ki njekeltakita Luwə'ti.» Nje ki nan'gi bay eli eyina: «In njekelta ki ta Luwə'ti to nje ki rei kete kin be tɔ.» 16 Loki Erodi oo ta kin ningə, el ene: «In Jan ki ndo ki madi gangi dɔ'a kaa ə ində lo koy'ti.»

17 Erodi el be, tado ndo'ki inbe adi uwəi Jan, dɔi'ə ki kulə gindi, iləi'ə dangay'ti, tado Erodiyadi, ki ne ngonnkon'a Pilipi, ki ində taa'a ne'ne'ti, 18 ə Jan el'ə ta dɔ'ti ene: «In go'ti el kadi ində taa ne ngonnkon'i ne'i'ti ‡.» 19 Erodiyadi uwə Jan me'ne'ti ngayn, adi sangi row tɔl'ɔ, nan asi el. 20 Tado Erodi bol Jan, gər kadi in de ki

† Be ki Jeju tɔgi'ti in Najareti, dɔnangi'ti ki Galile. †† Ta lə kində bu ki nja'ti kɔ ə, gonyi Mat 10.14 ki ta ki dɔ'ti ki in ginn'ti nanga.
‡ Lebitiki 18.16, 20.21

njera nya ki dana, taa in de ki ar njay tɔ. Be ə, Erodi ngəm'ə maji. Loki Erodi oo ta kel Jan ningə, ta kin uwə ki ta, nan be kaa, Erodi ge koo ta kel Jan par par. 21 Ndo ki maji ki Erodiyadi isi sangi kete kete kaa re nga. Adi in ndo rɔnel koji Erodi, ə Erodi adi rai nyakusɔ. Ningə ndo'a'ti kin, Erodi bar kibo'gi lə'ne num, bar njekundo njero'gi lə'ne num, taa bar njetɔbar'gi ki dɔnangi Galile'ti tɔ. 22 Dɔgagilo kusɔ nya'ti, ngonn lə Erodiyadi ki dene, ur kəy go'de'ti, te la. La lə ngonn ki dene kin nəl Erodi ngayn, taa nəl de'gi ki bar'de lo nyakusɔ'ti ngayn tɔ, adi ngar el ngonn ki dene kakin ene: «Dəji'm nya ki me'i ge par ə m'a m'ad'i.» 23 Erodi aw biti un ndu'ne ki kiwrɔ ad'a ene: «Nya'gi pəti ki dəji'm, ə m'a m'ad'i. Re in dow konbe lə'm kaa a ingə.» 24 Ngonn ki dene te aw taga, aw dəji kon'ne ene: «In ri ə kadi m'dəj'ə wa?» Ə kon'a el'ə ene: «Dəj'ə dɔ Jan Batisi.» 25 Ngonn ki dene təl kalangi ba aw rɔ ngar'ti el'ə ene: «Toki ji ra'n tanan'ti ne inbe kin, kadi ad'i'm dɔ Jan Batisi me supira'ti.» 26 Me ngar tuji, ɔjidi nya'ti ki ngonn ki dene dəj'ə kin, nan lo kadi ɔg'ɔ goto tado kun ndu ki un ki kiwrɔ, taa tado de'gi ki bar'de lo nyakusɔ'ti tɔ kin. 27 Be ə tanan'ti non, ngar un ndu'ne adi njero kare ki njengəm'ə kadi aw kəy dangay'ti gangi dɔ Jan re'n. 28 Njero aw gangi dɔ Jan me supira'ti, re'n adi ngonn ki dene. Ningə ngonn ki dene kakin təl'n adi kon'ne. 29 Loki njendo'gi lə Jan oyi poyta kin ningə, rei uni ninn'ə awi duwi.

Jeju adi nyakusɔ dingəm'gi dər mi sɔi

(Mat 14.13-21; Luk 9.10-17; Jan 6.1-15)

30 Loki njekawkulə'gi təli lo kulə'gi'ti lə'de ningə, kawinan rɔ Jeju'ti, ɔri'ə poy nya'gi ki rai ki nya'gi ki ndoi de'gi adi'ə oo. 31 Bulə de'gi ngayn awi num, təli num adi lo kadi njendo'gi ingəi ngonn dɔkagilo nden be kadi sɔi nya kaa goto. Be ə, Jeju el'de ene: «In rei adi j'awi lo ki de'gi gotoi'ti kin kadi ɔri kon nden.» 32 Be ə, ali me to'ti tado kaw kɔsi rɔ'de ngərəngi, lo ki de'gi gotoi'ti. 33 De'gi ngayn oyi'de lo kaw de'ti, ə gəri'de bəti tɔ. De'gi in bebo'gi'ti ki dangi dangi, anyinan ki nja'de bur bur awi kete, lo ki Jeju ki njendo'gi isi awi'ti.

34 Loki Jeju ur nanga me to'ti ningə, oo bulə de'gi ngayn. Loki oo'de, oo kumtondo lə'de, tado rai to bati'gi ki njekul'de goto be. In be ə, Jeju tumginn ndo'n'de nya'gi ngayn. 35 Loki kadi yəti rɔ'ne ə binəm taa njendo'gi ɔti ki rɔ Jeju'ti eli'ə eyina: «Lo ki ji rai'ti ne kin, in lo ki de'gi gotoi'ti, ningə kadi isi ur tɔ. 36 Maji kadi inyə bulə de'gi kam adi awi ki lo ndo'gi'ti ki ngan-nbe'gi'ti ndogi nyakusɔ sɔi.» 37 Nan Jeju təl el'de ene: «Inbe'gi adi'de nya sɔi.» Ningə, njendo'gi dəji'ə eyina: «Kadi j'aw ji ndogi mapa asi silə bujo †† j'adi'de sɔi wa?» 38 Jeju təl el'de ene: «Mapa ki ji'se'ti in bann wa? Ai dann de'gi'ti oyi.» Loki ai dann de'gi'ti, dəji ningə, təli eli'ə eyina: «Mapa in mi, ə kanji joo tɔ.» 39 Jeju un ndu'ne adi'de kadi adi de'gi sii nanga ki kut'ə kut'ə dɔ mu'ti ki mbol. 40 Be ə, de'gi uwəi nan bu bu ge, dɔmi dɔmi ge, ə sii nanga ki bara bara. 41 Jeju un mapa ki mi ki kanji ki joo kakin, un kum'ne ki taa, elta ki Luwə kadi njangi dɔ

†† Silə kare, dɔkagilo'ti lə Jeju, in nar ki lo ra kulə ndo'ti ki kare. Adi silə bu joo in nar ki lo ra kulə ndo'ti ki joo.

nyakusɔ kin. Go'ti, uwə mapa'gi kakin gangi'de nan'ti ə adi njendo'gi kadi lowəi bulə de'gi. Kanji'gi ki joo kaa, lowə de'gi pəti tɔ. ⁴² De'gi pəti sɔi nya ndanni maji. ⁴³ Ningə, njendo'gi ɔyi ndəgi mapa ki kanji ki nanyi, kara dɔgi gidə in joo. ⁴⁴ De'gi ki sɔi mapa kin asi dingəm'gi dər mi.

Jeju njiyə dɔ mann'ti
(Mat 14.22-33; Jan 6.16-21)

⁴⁵ Nden ba go'ti, Jeju ɔsi njendo'gi lə'ne kadi ali me to'ti, ai gidi ba'ti kete non'ne'ti, ki kaw ki bebo Betisay-da'ti nu. Ningə dɔkagilo'ə'ti kin inbe inyə bulə de'gi kadi awi. ⁴⁶ Loki Jeju adi'de awi ningə, ɔti aw dɔ mbal'ti tado kelta ki Luwə. ⁴⁷ Loki lo ndul nga ningə, to in dann ba'ti, ə Jeju in ki kar'ne ba ə nanyi nanga gogi. ⁴⁸ Jeju oo kadi njendo'gi lə'ne ingəi kon ngayn lo ɔsi to'ti, tado nəl ulə, sur to ki gogi gogi. Taginnlo'ti ningə, Jeju in ra njiyə dɔ mann'ti, isi aw ki rɔ'de'ti, ningə ge kadi dər ta'de bay. ⁴⁹ Ə loki oyi'ə ra njiyə dɔ mann'ti ningə, oyi kadi in muwə de yo, adi uri ɔl. ⁵⁰ Inbe'gi pəti oyi'ə, adi bol tɔ'de. Nan kalangi ba, Jeju el'de ene: «Adi me'se osi nanga nan in m'in! Ə boli el!» ⁵¹ Jeju al go'de'ti me to'ti, ningə nəl yokiro. Loki oyi nya'gi kin ningə ndil'de te saw. ⁵² Tado ki rɔta'ti, njendo'gi gəri kum nya ki Jeju ra ɔjidɔ mapa kin el, tado me ngan lə'de.

Jeju adi lapiya njemonyi'gi dɔnangi Genejaret'i
(Mat 14.34-36)

⁵³ Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne ali gidi babo ningə, tei dɔnangi Genejaret'i. Indəi to lə'de ngang'i ba'ti. ⁵⁴ Loki uri nanga taa par ə, de'gi gəri Jeju ə binəm. ⁵⁵ Adi, anyinan ngodi asi be'gi ki dɔnangi'ti kin non naki, naki. De'gi iləi rɔ'de, ɔyi njemonyi'gi lə'de me tuwə to de'ti, rei se'de rɔ'a'ti, loki oyi kadi Jeju si'ti. ⁵⁶ Lo'gi pəti ki awi'ti, ngann be'gi ki bebo'gi ki lo ndɔɔ'gi, de'gi rei ki njemonyi'gi buki'de tambalo'ti, ə nonyi dɔ Jeju'ti kadi inyə njemonyi'gi adi ɔdi ta ku li'ə. Ningə, nje ki ɔdi ta ku li'ə ingəi lapiya tɔ.

Jeju ndangi Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə
(Mat 15.1-20)

7 Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə madi in Jeru-jalem'ti, kawinan dɔ Jeju'ti. ² Oyi kadi njendo'gi li'ə ki ki madi'gi sɔi nya ji'de yoro um togi ji'de kigo row ragoti el. ³ Toki rɔta'ti, Parisi'gi ki Juwipi'gi ba pəti, togi ji'de ə binəm taa sɔi nya, um sɔi nya ki ji'de ki yoro el. Adi in kində kum go nyajibəlbə'ti lə kaw'de'gi. ⁴ Be tɔ ə, re təli suk'i'ti ningə, a ndogi mann rɔ'de suk'i suk'i bay ta a sɔi nya. Awi ki nyajibəlbə'gi ki rangi ngayn ki isi təli rɔ'de go'ti bay to togi nya kaynmann'gi ki ngo'gi ki ngoo ningə kasi, ki gorow ra'a'ti.

⁵ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə dəji Jeju eyina: «Tado ri ə njendo'gi lə'i təli rɔ'de go nya jibəlbə'ti lə kaw'je'gi el wa? Ra bann ə togi ji'de el par ə sɔi nya ki ji'de ki yoro ba wa?» ⁶ Jeju ilə'de'ti ene: «Ta ki Luwə el ki ta njekeltakita'ne'ti Ejay dɔ'se'ti in ta ki rɔta'ti. In njekədikum de'gi, tado Luwə adi Ejay ndangi ene: "Ginn de'gi kin ɔsikurəm ki ndar ta'de kare,

Nan me'de in sanyi sə'm.

⁷ Tɔji ki isi uləi dɔ'm'ti, nda'a goto, Tado nyando'gi ki isi ndoi de'gi kaa, In mbərkikində'gi ki in rɔ de'gi'ti."» †

⁸ Jeju el'de ene: «Inyəi mbərkikində lə Luwə dow kare, ə in təli rɔ'se go nya jibəlbə'ti lə de'gi yo.»

⁹ Ningə, Jeju el bay ene: «To rɔ'se el kadi inyəi go mbərkikində lə Luwə kalangi ba kadi ngəmi go nya-jibəlbə lə'se! ¹⁰ Tado, Moji ene: "Ɔsi kurə baw'i ki kon'i." Taa el bay ene: "De ki elta ki majel baw'ne eke kon'ne asi ta koy." †††¹¹ Nan ingi, eli eyina: "Re de madi el baw'ne eke kon'ne ene: «Nya maji'gi ki re m'a m'ɔsi'n ɔyi ə in kɔrban» (kɔr me'ə nan kadikare lə Luwə)." ¹² In kin ɔji kadi uti tarow kadi de madi ra nya ɔsi'n ɔyi baw'ne eke kon'ne. ¹³ Gonyi row tuji ki isi tuji ta lə Luwə ki nyajibəlbə lə'se kin oyi! Nya ki isi ndoi de'gi ki kete kete. Ta nya'gi ki rangi ki toi be ngayn ki isi rai in non bay.»

Nya'gi ki a ra de adi ar njay el takum Luwə'ti
(Mat 15.10-20)

¹⁴ Go'ti ningə, Jeju bar bulə de'gi ki rɔ'ne'ti bay ə el'de ene: «Ingi pəti uri mbi'se maji kadi oyi dɔ ta lə'm, kadi gəri me'ə tɔ.» ¹⁵ Nya madi ki in taga aw me de'ti ki a təl'ə nya ki to njen'ti goto. Nan nya ki in me de'ti te taga ə a təl'ə nya ki to njen'ti. ¹⁶ [Re de madi aw ki mbi'ne kadi oo'n dɔ ta ningə, kadi oo.] ¹⁷ Loki Jeju inyə bulə de'gi, ə təl aw me kəy'ti ningə, njendo'gi li'ə dəji'ə kadi ɔr'de ginn kujita kakin. ¹⁸ Jeju el'de ene: «Adi in-be'gi kaa gəri nya el tɔ wa? In gəri me ta ki m'ge kel kin el wa? Nya pəti ki in taga ki aw me de'ti, nya kare ki a təl'ə ki njen'ti goto. ¹⁹ Toki rɔta'ti, nya'gi kin pəti awi ngarme'ə'ti el, nan awi kanda'a'ti yo, ningə go'ti tei kɔ awi be sin'ti. Ta lə Jeju kin tɔji kadi nyakusɔ'gi pəti in ki kar njay.» ²⁰ Ningə Jeju el'de bay ene: «Nya ki te rɔ de'ti ki taga ə in nya ki nje təl de nya ki to njen'ti. ²¹ In me de'ti kəy, in ngarme de'ti ə, marta'gi ki majel sii tei'ti, ki kaya ki ra, ki bogi, ki tɔl nan, ²² ki kuwə marum, ki ra kumnda nya, ki mendul, ki kədinan, ki nyara ki gorow'ə'ti el, ki kɔjirɔ, taa kulə ra'gi ki to mbo tɔ. ²³ Nya'gi ki majel kin pəti in me de'ti ə təl'ə nya ki to njen'ti.»

Dene ki mbah un me'ne adi Jeju
(Mat 15.21-28)

²⁴ Jeju in low'ə'ti non ningə aw dɔnangi'ti ki Tir. Aw ur me kəy'ti madi, ge kadi de'gi gəri go'ne el, nan lowə goto. ²⁵ Re inbe ki Jeju re te bay par ə, dene madi ki ndil ki majel isi adi kon ngonn'o ki dene oo ta li'ə, ə anyi re osi nanga nja'a'ti. ²⁶ In dene ki in Juwipi el, be koj'o in Penesi, dɔnangi Siri'ti. Non ki dɔ Jeju'ti kadi tuwə ndil ki majel ki isi adi kon ngonn'o kin kɔ. ²⁷ Nan Jeju el'ə ene: «Inyə adi ngann'gi ki me kəy'ti sɔi asi'de bay ta. Tado in go'ti el kadi de un nyakusɔ lə ngann'gi, ilə adi ngann busi'gi.» ²⁸ Ə dene kakin ilə'ti ene: «In rɔta'ti Burəbe, nan k'in ə ngann busi'gi ki rai ginn tabilə'ti a sɔi bunə nya'gi ki tei ta ngann'gi'ti tosi nanga tɔ.»

²⁹ Ningə Jeju el'ə ene: «Takul ta ki te ta'iti kin, ɔti aw be lə'i, tado ndil ki majel te me ngonn'i'ti ki dene kɔ nga.»

³⁰ Dene kakin təl aw be ningə, ingə ngonn'ne, to dɔ tirə'ti kare, tado ndil ki majel kakin te rɔ'a'ti kɔ.

Jeju adi nje mbiboy oo ta

³¹ Jeju in dɔnangi Tir, gangi Sidon, ningə ində dɔnangi Bebo'gi'ti ki Dɔgi gangi bay ta re te ta mann ba Galile'ti. ³² De'gi rei ki dingəm kare ki mbi'ə boy, ki lo kelta ngan si'ə, rɔ Jeju'ti, dəji'ə kadi ində ji'ne dɔ'a'ti, kadi ingə lapiya. ³³ Jeju ɔr'ɔ ki kar'a ba aw si'ə sanyi ki bulə de'gi. Loki tulə ngann ji'ne'gi mbi njemonyi'ti ningə, tuw mann ta'ne ɔdi'n ndonn dingəm kakin.

³⁴ Go'ti ningə, Jeju un kum'ne ki dɔran'ti, ilə kon puu, ə el ene: «Epatə» (kɔr me ta kin nan: mbuti). ³⁵ Tanan'ti non par ə mbi dingəm kakin mbuti, ə ndonn'o tuti adi elta ar njay njay. ³⁶ Jeju ndɔr mbi de'gi ki oyi nya kin kadi de el ta'a kete adi de ki rangi oo el. Loki ndɔr mbi'de ki nja nan'ti nan'ti kadi de ɔr poy nya kin el ningə, kadibe bay ə de'gi ɔri poy nyara'a ki kete kete.

³⁷ Nya ra Jeju əti bulə de'gi bol ngayn adi eli eyina: «Nya ra'a'gi pəti maji: Ra nje'gi ki mbi'de boy adi oyi dɔ ta, ta ra mbiki'gi adi elita tɔ.»

Jeju adi nyakusɔ de'gi dər sɔ

(Mat 15.32-39; Mrk 6.30-44)

8 Me ndɔ'gi'ti kin, bulə de'gi ngayn kawinan toki rangi bay dɔ Jeju'ti. Ningə, nya ki kadi sɔi goto. Be ə Jeju bar njendo'gi lə'ne el'de ene: ² «M'oo kumtondo lə bulə de'gi kin, tado ndɔ mutə bone ə in səm nan'ti, ningə, nya ki kadi sɔi goto. ³ Re m'inyə'de m'adi awi be ki me'de bo ba a, bo a taa tɔgi'de row'ə, tado nje ki madi dann'de'ti in sanyi ə rei.» ⁴ Njendo'gi li'ə təli eli'ə eyina: «J'a j'ingəi mapa ra diləlo'ti ne, ə a asi kad'i'de sɔi wa?» ⁵ Jeju dəji'de ene: «Mapa ki ji'se'ti in bann wa?» Ə eli'ə eyina: «Mapa in siri.» ⁶ Go'ti ningə, Jeju ilə ndu'ne adi bulə de'gi kadi sii nanga. ɔy mapa ki siri kakin ji'ne'ti, ra oyo Luwə dɔ'ti ningə, gangi'de nan'ti, ə adi njendo'gi lə'ne kadi adi bulə de'gi. Be ə, njendo'gi tai adi bulə de'gi tɔ. ⁷ Ai ki ngann kanji'gi ji'de'ti tɔ. Jeju njangi dɔ'a ə adi njendo'gi lə'ne kadi lowəi de'gi tɔ. ⁸ De'gi sɔi nya ndanni, adi, njendo'gi kawi gində'gi ki nanyi kara siri. ⁹ De'gi ki sɔi nya, asi dər sɔ. Go'ti ningə, Jeju inyə'de adi awi. ¹⁰ Kalangi ba go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ali me to'ti, awi dɔnangi Dalmanuta'ti.

Parisi'gi dəji nyakji Jeju

(Mat 12.38-39, 16.1-4; Luk 11.16-29, 12.54-56)

¹¹ Parisi'gi in non rei ningə, uləi ngirə manjinan ta'ti ki Jeju. Ə dəji'ə kadi ra nyakji madi ki in dɔran'ti adi n'oyi. Dəji'ə be to kuləkikiyə tado kuwə'n'ə. ¹² Jeju ilə me'ne hmm, ə el'de ene: «Tado ri ə de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone kin dəji kadi n'oyi nyakji wa? Toki rɔta'ti, adi m'el'se madi oyi! nyakji madi ki kadi de a ra tado lə'de goto.» ¹³ Be ə, Jeju inyə'de, ə al me to'ti tado kaw dow ba'ti ki kare.

Hum lə Parisi'gi ki lə Erodī

(Mat 16.5-12; Luk 12.1)

¹⁴ Me njendo'gi oy dɔ mapa'ti ki kadi ɔyi. In ki ji'de'ti ki sii me to'ti in kareba par. ¹⁵ Jeju ndəji'de, ə el'de ene: «Oyi maji! Oyi go rɔ'se maji dɔ hum'ti lə Parisi'gi, ki yan Erodī tɔ †.» ¹⁶ Njendo'gi manjinan ta dann'de'ti eyina: «Jeju el be tado j'aw ki mapa ell!» ¹⁷ Jeju gər ta ki me'de'ti, adi el'de ene: «Tado ri ə isi manjinan ta dann'se'ti dɔ mapa'ti ki ɔyi el wa? In gəri me nya'gi el kaa bay wa? Ngarme'se ngan kaa bay wa? ¹⁸ Awi ki kum'se eke oyi lo el wa? Awi ki mbi'se ke oyi dɔ ta el wa? Me'se olo dɔ nya'gi'ti el wa? ¹⁹ Ndɔki m'lowə mapa mi, de'gi dər mi, eke ndəgi gindi mapa ki nanyi, ɔyi rosi kara bann wa?» Eli eyina: «J'ɔyi rosi kara dɔgi gidə in joo.» ²⁰ «Nga ndɔki, m'lowə mapa siri dingəm'gi dər sɔ kin, gində'gi ki nanyi, ndɔki ɔyi kara bann tɔ wa?» Ningə eli'ə eyina: «J'ɔyi kara siri.» ²¹ Lo kin'ti Jeju el'de ene: «In gəri el bay wa?»

Jeju adi njekumtɔ kare oo lo me be'ti ki Betisayda

²² Loki Jeju in ki njendo'gi lə'ne rei tei me be'ti ki Betisayda'ti ningə, de'gi rei ki njekumtɔ kare rɔ Jeju'ti. De'gi kakin nonyi dɔ Jeju'ti kadi ɔd'ɔ. ²³ Jeju uwə ji njekumtɔ kakin, ə aw si'ə gidi be'ti. Loki nyom kum'ə ki mann ta'ne ningə, ində ji'ne dɔ'a'ti ə dəj'ə ene: «Oo nya madi wa?» ²⁴ Njekumtɔ gon lo ningə ene: «M'oo de'gi, nan to ə toi to kagi'gi ə ra njiyəi be.» ²⁵ Jeju təl ində ji'ne dɔ kum'ne'ti nja kare bay adi oo lo ar njay njay nga. Ingə lapiya, ta oo nya'gi pəti ar njay njay tɔ. ²⁶ Go'ti ningə, Jeju inyə adi aw be lə'ne, ə el'ə ene: «Ononyi təl kaw me be'ti kin gogi.»

Piyər gər kadi Jeju in Kirisiti, De ki Luwə Mbət'ə

(Mat 16.13-20; Luk 9.18-21)

²⁷ Jeju ɔti low'ə'ti non ningə, awi ki njendo'gi lə'ne ngann be'gi'ti ki gidi Sejarə'ti, ki Pilipi. Loki in dɔ row'ti, Jeju dəji'de ene: «De'gi isi elita dɔ'm'ti toki m'in nan wa?» ²⁸ Ə njendo'gi eli'ə eyina: «De'gi madi eyina in Jan Batisi; nje ki nungi eyina in njekeltakita Luwə'ti Eli; nje ki rangi bay eyina in ki kare dann de'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti.» ²⁹ Ningə, Jeju təl re dəji'de inbe'gi ene: «Nga inbe'gi ki dɔ'se, eli eyina m'in nan wa?» Ə Piyər ilə'ti ene: «In Kirisiti, *De ki Luwə mbət'ə!» ³⁰ Jeju ndəji'de ki tɔgi'ne kadi elita kete kadi de ki rangi oo el.

Jeju elta koy'ne ki kində'ne lo koy'ti

(Mat 16.21-28; Luk 9.22-27)

³¹ Go ta'gi'ti kin ningə, Jeju ulə ngirə kadi ndo'de toki n'in Ngonn de n'a n'ingə kon ngayn. *Ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi ki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi mbət'ə. De'gi tɔli'ə, nan ndɔ ki kon mutə tum ginn'ə ndɔ koy'o, a te lo koy'ti. ³² El'de ta'gi kin pəti ar njay. Piyər ɔr Jeju aw si'ə gədikare, ningə ulə ngirə ndang'a. ³³ Nan Jeju təl rɔ'ne, gon njendo'gi lə'ne

† Hum lə Parisi'gi in nyando lə'de ki ngom, ningə hum lə Erodī in mbəti kunme kadi Jeju.

ningə ndangi Piyər ki tɔg'i'ne ngayn ene: «In təl gogi Satan! Ɔr rɔ'i kɔ sanyi rɔ'm'ti, tado mərta lə'i in mərta ki in rɔ Luwə'ti el, nan in mərta lə de'gi.»

³⁴ Go'ti ningə, Jeju bar bulə de'gi ki njendo'gi lə'ne, ningə el'de ene: «Re de madi ndigi njiyə go'm'ti ningə, kadi oo rɔ'ne to nya madi el, kadi inbe un kagidəsi koy lə'ne, ə re un go'm. ³⁵ Toki rɔ'ta'ti, de ki ge kaji rɔ'ne n'in-be dɔnang'i'ti ne a ilə rɔ'ne kɔ. Nan de ki ilə rɔ'ne kɔ tado lə'm, eke tado Poyta ki maji, a aji rɔ'ne. ³⁶ Kin ə re de ingə nyamaji'gi ki dɔnang'i'ti ne pəti tigə, nan ndil'ə tuji, ə maj'a to ra be wa? ³⁷ Nya madi ki de a adi ɔ'n tor ndil'ne to non wa? ³⁸ Toki rɔ'ta'ti, re rɔ de madi sɔ'ɔ tado lə'm, eke tado ta lə'm takum de'gi'ti ki nje ra kaya ki njeramajel ki dɔkagilo'ti kin, m'in Ngonn de m'a m'ra rɔsɔl dɔ'a'ti tɔ, ndɔ'a'ti ki m'a m're'n me tɔji'ti lə Bai, nan'ti ki malayka'gi ki ari njay.»

9 Jeju el'de bay ene: «Toki rɔ'ta'ti adi m'el'se: De'gi madi dann'se'ti ne, a oyi el bay ə, a oyi Konbe lə Luwə ki a re ki tɔg'i'ne kam taa.»

Jeju mbəl rɔ'ne

(Mat 17.1-13; Luk 9.28-36)

² Nɔ mehen go'ti, ningə Jeju ɔr Piyər num, Jaki num, taa Jan num tɔ, ə al aw se'de dɔ mbal'ti ki ngal, ki kar'de ba, sanyi ki ndəgə'gi. Low'ə'ti kin non, Jeju mbəl takum'ne. ³ Ku'gi li'ə ndoloi kənyi kənyi, taa ndai nda ki de ki dɔnang'i'ti ne ki kadi a togi ku adi nda be goto.

⁴ Ningə lo kin'ti non, Eli in ki Moji tei ki rɔ'de'ti bus, isi elita ki Jeju. ⁵ Ɔ Piyər un ta el Jeju ene: «Njendo de'gi, kin ə j'isi lo kin'ti ne be par ə maji ngayn. J'a ra *kəyku'gi lo mutə: kare in yan'i, kare in yan Moji, ə kare in yan Eli tɔ.» ⁶ Toki rɔ'ta'ti, Piyər gər ta inbe ki kadi el el, tado, inbe ki madi'ne'gi ki joo, bol ra'de ngayn. ⁷ Ningə, tanan'ti non, kilndi re dow dɔ'de bigum. Ndu ta madi te me kilndi'ti ene: «In kam in Ngonn'm, m'ndig'ə ngayn, ə oyi ta li'ə.» ⁸ Ki kum ki kində jipi, njendo'gi gonyi lo gugi gid'i'de, nan de kare kaa oyi'ə el. Jeju ki kar'ne ba par ə oyi'ə rɔ'de'ti. ⁹ Loki in dɔ mbal'ti isi uri nanga ningə, Jeju ndəji'de kadi ɔri poy nya ki ra nya ə oyi kin de madi el, biti kadi m'in Ngonn de n'te dann njekoy'gi'ti. ¹⁰ Njendo'gi təli rɔ'de go ta'ti ki Jeju el'de, nan k'in ə, gəri me ta ki nan: «Kində taa dann njekoy'gi'ti» kin el, adi manji nan ta dɔ'ti dann'de'ti.

¹¹ Go'ti, njendo'gi dəji'ə eyina: «Tado ri ə njendo ndukun'gi lə Luwə eyina maji kadi Eli re kete ta wa?»

¹² Jeju ilə'de'ti ene: «In rɔ'ta'ti kadi Eli a re kete bay taa, kadi ra go nya'gi adi asi nan gogi. Nga ra bann ə, ndangi me makitu'ti lə Luwə, sɔw dɔ'm m'in "Ngonn de bay toki m'a m'ingə kon ngayn, ta de'gi a kidi m'in tɔ" ə? ¹³ Toki rɔ'ta'ti adi m'el'se madi oyi, Eli re, ə de'gi rai si'ə nya ki me'de ge, toki ndangi me makitu'ti sɔw'n dɔ'a.»

Jeju adi lapiya ngonn ki ndil ki majel ad'a kon

(Mat 17.14-21; Luk 9.37-43)

¹⁴ Loki təli rei rɔ njendo'gi'ti ningə, oyi bulə de'gi iləi nan gugi dɔ'de gugi, ningə njendo ndukun'gi ə isi man-

jinan ta'ti se'de tɔ. ¹⁵ Loki bulə de'gi oyi Jeju, ningə ndəji'de ngayn, adi anyinan bur bur ki rɔ'a'ti, uwəi ji'ə rai'ə lapiya. ¹⁶ Jeju dəji njendo'gi lə'ne ene: «Ta ri ə isi manjinan ta dɔ'ti se'de wa?» ¹⁷ De madi kare dann bulə de'gi'ti el'ə ene: «Njendo de'gi, kete m're ki ngonn'm rɔ'i'ti, tado in ginn tɔg'i'ti lə ndil ki ra'a adi elta el. ¹⁸ Lo'gi pəti ki ndil kin in si'ə'ti ningə, ugə ilə nanga, adi pulum taa uwə jugi jugi, ngor ngang'i'ne guru guru, ningə ndaj'a ranyi, ad'a to to kagi be. Be ə, m'dəji njendo'gi lə'i kadi tuwəi ndil ki majel kin dɔ'a'ti kɔ, nan ingəi tɔgi ra'a el.» ¹⁹ Lo kin'ti Jeju un ta el ene: «In de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone in nje me ngan kadi to m'nji sese kagilo bann taa uni me'se adi m'in wa? Kadi m'a m'ɔsi ginn'se kagilo bann bay taa wa? In rei si'ə rɔ'm'ti ne.» ²⁰ Loki rei ki ngonn rɔ'a'ti ningə, tanan'ti non inbe ki ndil ki majel oo Jeju par ə, dadi ngonn kakin nangi nangi, ə mann taa in pulum jugi jugi, ningə bi'ə ilə nanga, ad'a nduguru nanga. ²¹ Jeju dəji Baw'a ene: «Dɔkagilo ki ra'a'ti ə nya kin ulə si'ə ngirə wa?» Baw ngonn ilə'ti ene: «Ulə ngirə loki ngonn to du ba bay. ²² Ningə, kagilo'gi madi ndil ki majel kin, isi sur'ə tilə por'ə ge ki me mann'ti ge kadi tɔ'ɔ, ə re asi ra nya madi ə, oo kumtondoo lə'je, in ra se'je.» ²³ Jeju təl el'ə ene: «Re asi! ... kin tado ri wa? De ki un me'ne, asi ra nya'gi pəti.» ²⁴ Tanan'ti non, baw ngonn elta ki ndu'ne kibo ene: «M'un me'm, nan kun-me lə'm ə in ngayn el, ə in ra sə'm!» ²⁵ Loki Jeju oo kadi bulə de'gi isi anyinan bur bur ki rɔ'a'ti ningə, ndangi ndil ki majel ene: «In ndil ki majel ki nje boy mbi de'gi ki nje kadi de'gi elita el, m'un ndu'm kadi in te rɔ ngonn'ti kin kɔ, ə re gogi el ratata!» ²⁶ Ndil ki majel kakin ur kɔl, ra ngonn adi dadi nangi! nangi! ki tɔg'i'ne ngayn, ningə te rɔ'a'ti kɔ. Ngonn təl to toki oy be, adi de'gi pəti ki oyi nya ki ra nya eli eyina: «Oy nga.» ²⁷ Nan Jeju uwə ji ngonn un'ə ur'ə taa. ²⁸ Loki Jeju təl re be ə, njendo'gi li'ə sii si'ə ki kar'de ba, dəji'ə eyina: «Tado ri ə kete j'in j'asi kadi ji tuwə ndil kin el wa?» ²⁹ Jeju təl el'de ene: «Ko ndil'gi ki be kin, de a tuwə'de ki takul kelta ki Luwə ta.»

Jeju təl elta ki dɔ koy'ne'ti ki kində'ne lo koy'ti bay

(Mat 17.22-23; Luk 9.43-45)

³⁰ Ɔti low'ə'ti non ningə, indəi dɔnang'i Galile gangi. Jeju ge kadi de madi gər go'ne el. ³¹ Tado un dɔkagilo kadi ndo'n nya njendo'gi lə'ne. Be ə el'de ene: «A uləi m'in m'in Ngonn de ji de'gi'ti kadi a tɔli m'in, ningə loki tɔli m'in, ndɔ ki kon mutə tum ginn'ə ndɔ koy'm'ti ə, m'a te lo koy'ti.» ³² Njendo'gi gəri me ta li'ə kin el, ningə boli kadi dəji'ə ta dɔ'ti tɔ.

Jeju un ta lə ngann'gi ki du ndo'n nya njendo'gi lə'ne

(Mat 18.1-5; Luk 9.46-48)

³³ Loki rei tei me be'ti ki Kapernayim, ə uri me kəy'ti ningə, Jeju un ta dəji'de ene: «Ta ri ə kete isi manjinan ta dɔ'ti dɔ row'ti wa?» ³⁴ Nan təli sii keke, tado, dɔ row'ti, manjinan ta, kadi n'gəri ke nan ə in kibo wa? ³⁵ Jeju isi nanga, ningə bar njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo, el'de ene: «Re de madi ge kadi n'in de ki dɔkete ningə,

maji kadi təl rō'ne dɔboy de'gi'ti num, nje ra kuləbər kadi ndəgə'gi pəti num tɔ.»

³⁶ Go'ti, Jeju un ngonn ki du, ur'ə dann'de'ti, ə loki uwə rō'ne'ti ningə, el'de ene: ³⁷ «Re de madi uwə ngonn ki be kin rō'ne'ti me tɔ'm'ti ningə, in m'inbe ə de'ə kin uwə'm rō'ne'ti. Ningə, de ki uwə'm ki rō'ne'ti, in m'in ə uwə'm ki rō'ne'ti el, nan in njekulə'm ə uwə ki rō'ne'ti.»

De ki in nje kəs'i'm ta el in de lə'm

(Luk 9.49-50)

³⁸ Jan el Jeju ene: «Njendo de'gi, j'oo de madi ki ra tuwə ndil'gi ki majel me tɔ'i'ti, ningə ji ndigi kadi j'ɔ'g'ɔ dɔ ra nya kin, tado in njiyə se'je go'i'ti el.» ³⁹ Jeju ilə'de'ti ene: «Ononyi'se kadi ɔ'gi'ə dɔ, tado de kare ki a ra nya ki əti bol me tɔ'm'ti ki kadi a təl kalangi ba elta ki majel dɔ tɔ'm'ti goto. ⁴⁰ Toki rɔ'ta'ti, de ki ɔ's'i'je ta el in de lə'je.

⁴¹ Taa re de madi adi mann kanyi me ngonn kala mann'ti par, tado kin ki in de'gi lə Kirisiti kaa, toki rɔ'ta'ti, de'ə kin a nal nyakugə goji lə'ne el.

Ndəji nan dɔ majel'ti

(Mat 18.6-9; Luk 17.1-2)

⁴² «Kin ə toki de madi ra adi ki kare dann nje ki du'ti ki uni me'de adi m'in, osi me majel'ti ə, in soti ngayn bay tado li'ə kadi dɔi mbal kibo ngayn mində'ti, ə ilə'i'ə me ba'ti. ⁴³ Kin ə ji'i rai adi osi me majel'ti ə, in gang'a ilə kɔ. Tado, in soti kadi ingə kaji ki ji'i ki kare, utə kadi in ngəm ji'i'gi joo pəti, ə ilə'i'nu me por'ti ki biti ki non'ti, me por'ti ki a oy el ratata kin. [⁴⁴ Lo ki kur ki nje kində de'gi yəngi yəngi oy'ti el num taa por kaa oy'ti el num tɔ †.] ⁴⁵ Kin ə nja'i kare rai adi osi majel'ti ə, in gang'a ilə kɔ. Tado, in soti kadi ingə kaji ki nja'i ki kare, utə kadi in ngəm nja'i'gi joo pəti, ə ilə'i'nu me dilə por'ti ki biti ki non'ti. [⁴⁶ Lo ki kur ki nje kində de'gi yəngi yəngi oy'ti el num taa por kaa oy'ti el num tɔ.] ⁴⁷ Kin ə kum'i kare rai adi osi me majel'ti ə, ɔ'r'ɔ kɔ. Tado, in soti kadi ur Konbe'ti lə Luwə ki kum'i ki kare, utə kadi in ngəm kum'i joo pəti, ə ilə'i'nu me por'ti ki biti ki non'ti. ⁴⁸ Lo'ti ki kode'gi oyi el, ta por ki səm'ti kaa oy el ratata tɔ. ⁴⁹ Toki rɔ'ta'ti, de ki ra kaa por kon'gi a ra'a adi ar njay, toki kati a ra'n nyakusɔ adi nəl be. ⁵⁰ Kati in nya ki maji, nan loki nəl'ə goto ə, ri ə a rai kadi a təl nəl gogi wa? Nya ki kadi de a ra'n goto. Ningə maji kadi tɔji hal ki maji ki rɔ nan'ti, ə sii ki nan ki lapiya dann'se'ti.»

Ta ki dɔ gangi nan'ti lə dene ki dingəm

(Mat 19.1-9; Luk 16.18)

10 Jeju in low'ə'ti non aw dɔnangi Jude'ti, gidi ba Jurden'ti. Bulə de'gi kawinan gugi gidə gugi bay. Ki go jibəl ra'a'ti lə Jeju, ulə ngirə ndo'de nya. ² Parisi'gi madi ɔ'ti rei rɔ Jeju'ti, ningə kadi to iyəi kulə uwə'i'ə'n'ə me ta'ti, dəji'ə eyina: «Ndukun lə'je adi tarow kadi dingəm tuwə'n ne'ne eke adi tarow el wa?» ³ Jeju dəji'de ene: «Ndukun ri ə Moji adi'se dɔ'ti wa?» ⁴ Ingi təli el'i'ə eyina: «Moji ndɔki adi tarow kadi dingəm tuwə ne'ne, nan k'in ə, kadi ad'a makitu gangi nan ji'ə'ti ††.»

† Barta ki joo kin goto me makitu'gi'ti ki kete ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmində ki sigi. †† Ndukun ki nja joo 24.1

⁵ Jeju təl el'de ene: «In tado me ngan lə'se ə Moji ndan-gi'n mbərkikində kin adi'se. ⁶ Nan lo kulə ngirə kində nya'gi'ti, Luwə ra dingəm ki dene. ⁷ In be ə, dingəm a inyə baw'ne ki kon'ne, ningə a tinyəi nan ki ne'ne, ⁸ təli darɔ ki kare. Lo kin'ti a in joo el nga, nan a in darɔ ki kareba ‡. ⁹ Ningə nya ki Luwə dɔɔ nan'ti, maji kadi de gangi nan'ti el ††.» ¹⁰ Loki təli rei be, njendo'gi li'ə dəji'ə ta dɔ'ti bay. ¹¹ Ə Jeju el'de ene: «Re de tuwə ne'ne, ə ta in ki rangi, in njekuwə marum par ki rɔ ne'ne'ti. ¹² A re in dene ə mbəti ngaw'ne ə ta dingəm ki rangi kaa, in njekuwə marum tɔ.»

Jeju njangi dɔ ngann'gi ki du

(Mat 19.13-15; Luk 18.15-17)

¹³ De'gi rei ki ngann'gi ki du rɔ Jeju'ti kadi njangi dɔ'de, nan njendo'gi ndangi'de. ¹⁴ Loki Jeju oo kuləra njen-dog'i lə'ne ningə, nəl'ə el adi el'de ene: «Inyəi ngann'gi ki du adi rei rɔ'm'ti, ononyi'se kadi ɔ'gi'de tarow, tado Konbe lə Luwə in yan de'gi ki toi to ngann'gi ki du be. ¹⁵ Toki rɔ'ta'ti, adi m'el'se, de ki ndigi kadi Luwə onbe dɔ'a'ti to ngonn ki du be el ə, a ur konbe'ti lə Luwə el ratata.» ¹⁶ Go'ti, Jeju ɔy ngann'gi ki du kadi'ne'ti, ində ji'ne dɔ'de'ti, ə njangi dɔ'de.

Ta lə Jeju in ki de ki njenyakingə

(Mat 19.16-30; Luk 18.18-30)

¹⁷ Loki Jeju ɔ'ti osi dɔ row'ti ningə, dingəm madi kare anyi re osi nanga ɔsi məkəsi'ne non'a'ti, dəj'ə ene: «Njendo ki nje hal ki maji, in ri ə m'a m'ra ə m'a m'in-gə'n kaji ki to biti ki non'ti wa?» ¹⁸ Jeju el'ə ene: «Tado ri ə bar'i'm de ki maji wa? De kare ki maji goto, nan Luwə ki kar'ne ba par ə in de ki maji. ¹⁹ In gər mbərkikində'gi lə Luwə ki ene: «A tɔl de el, a uwə marum el, a bogi el, a mannaji ki ngom dɔ mad'i'ti el, a ra nya ki majel ki de madi el, ɔsi kurə baw'i ki kon'i ††.» ²⁰ Dingəm kakin el'ə ene: «Njendo, m'ra nya'gi kin pəti, m'təl rɔ'm go'ti lo kulə ngirə basa'm'ti nu.» ²¹ Jeju gon dingəm kakin ki rɔnel, ningə el'ə ene: «Nya kare be ə nanyi kadi in ra. Aw, adi ndogi sə'i nya maji'gi lə'i pəti, lowə nar'a njen-doo'gi, ningə a aw ki nyakingə ngayn me dɔran'ti, ə un go'm.» ²² Nan loki dingəm kakin oo ta'gi kin ningə, kum'ə diw kururu, ə ɔ'ti aw ki rɔnel el, tado in de ki aw ki nyakingə ngayn.

²³ Jeju gon lo gugi dɔ'ne ningə el njendo'gi lə'ne ene: «A in nya ki ngan ngayn rɔ nje nyakingə'ti kadi ur me Konbe lə Luwə!» ²⁴ Ta lə Jeju kin ndɔji'de, nan Jeju ra dɔ'ti gərərə ba ene: «Ngann'm'gi, in nya ki ngan ngayn kadi de ur Konbe'ti lə Luwə. ²⁵ In nya ki ngan ngayn kadi jambal ur bolo konn kur nya'ti, nan a ngan ngayn utə in kin bay kadi njenyakingə ur me Konbe'ti lə Luwə.» ²⁶ Ta kin, əti'de bol dɔ mad'a'ti bay, adi dəji nan dann'de'ti eyina: «Nga kin ə in be ningə, nan ə asi kadi ingə kaji wa?» ²⁷ Jeju ində manji'de ba ningə el'de ene: «Ki rɔ de'gi'ti lowə goto, nan ki rɔ Luwə'ti, lo ra'a to. Tado ki rɔ Luwə'ti lo ra nya'gi pəti to.» ²⁸ Piyər ilə rō'ne el'ə ene: «Nga oo, j'in ki j'inyəi nya'gi lə'je pəti kɔ, ə j'un

‡ Lo tum ginn nya'gi 1.27, 2.24. †† Lo tum ginn nya'gi Jan 1.27, 2.24 ††

go'i kin.»²⁹ Jeju ila'ti ene: «Toki rɔta'ti adi, m'el'se, re de madi, inyæ kæy læ'ne, konnann'gi ki ngannkon'ne'gi, kon'ne ki baw'ne, ngann'ne'gi eke dɔnangi læ'ne tado læ'm, tado Poyta ki maji ningæ,³⁰ de'æ kin, kagilo ki bone, a ingæ kæy'gi, konnann'gi ki ngannkon'gi, kon'gi, ngann'gi, ki lo ndɔɔ nja bu dɔ'ti, nan'ti ki kindækumn-doo dɔkagilo'ti ki bone, ta dɔkagilo'ti ki a re, a ingæ kaji ki to biti ki non'ti.»³¹ Nga ningæ, de'gi ngayn ki kete, a tæli ki gogi, æ de'gi ngayn ki gogi, a tæli ki kete tɔ.»

Jeju elta dɔ koy'ne'ti ki kindæ'ne lo koy'ti kaa bay

(Mat 20.17-19; Luk 18.31-34)

³² Jeju in ki njendo'gi læ'ne in dɔ row'ti isi awi ki Jeru-jalem'ti. Jeju njiyæ non'de'ti non'de'ti. Lo kin'ti bol ra njendo'gi li'æ ngayn, taa nje njiyæ go'de'ti kaa bol ra'de tɔ. Jeju tæl bar njendo'gi ki dɔgi gidæ in joo rɔ'ne'ti, ningæ ulæ ngiræ kadi el'de nya'gi ki a ra'a Jeru-jalem'ti.³³ «Oyi, j'isi j'awi ki Jeru-jalem, ningæ a ulæi m'in m'in Ngonn de ji kibo'gi læ njekujanyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi. A gangi ta koy dɔ'm'ti ningæ go'ti, a ulæi m'in ji de'gi ki in Juwip'gi el.»³⁴ A kogi dɔ'a'ti num, a tuwi mann ta'de kum'æ'ti num, a tindæi'æ num, ningæ a tɔli'æ tɔ. Nan ndɔ mutæ go'ti æ a indæ taa lo koy'ti.»

Nya dæji læ ngann læ Jebede

(Mat 20.20-28; Luk 22.25-27)

³⁵ Go ta'gi'ti kin ningæ, ngann læ Jebede, Jaki in ki Jan rei rɔ Jeju'ti ndækba, eli'æ eyina: «Njendo, ji ndigi kadi in ra nya ki j'aw to dæji kam adi'je.»³⁶ Jeju dæji'de ene: «Ri æ in gei kadi m'ra mad'i'se wa?»³⁷ Ningæ, tæli eli'æ eyina: «Re in ndigi dɔ'ti se'je æ, adi de kare isi dɔjikɔl'i'ti, æ in ki nungi isi dɔjigæl'i'ti tɔ, loki a isi dɔ konbe'ti æ de'gi a ulæi tɔji dɔ'i'ti kin.»³⁸ Jeju el'de ene: «In gæri me nya dæji læ'se kin el. Adi a asi kadi ingæi batæm kon ki m'aw to m'ingæ kam kare mindi wa? Taa, kɔpi ki to kon ngayn ki m'aw to m'ingæ kam a ingæi kare tɔ wa?»³⁹ Ningæ eli eyina: «Oyo, j'a j'asi kare.» Æ Jeju el'de ene: «Toki rɔta'ti, a ingæi kon ki m'aw to m'ingæ kam kare, taa batæm ki to kon ngayn ki m'aw to m'ingæ kam a ingæi kare tɔ.⁴⁰ Nan ta ki jidɔ kisi dɔjikɔl'm'ti eke dɔjigæl'm'ti; in ta læ'm kadi m'in æ mad'i'se el; lo'gi kin to tado de'gi ki rai go'æ kete nu tado læ'de.»⁴¹ Loki ndægi njendo'gi ki dɔgi oyi ta'gi kin ningæ, rɔ'de næl'de ki Jaki in ki Jan el.⁴² Be æ, Jeju bar'de pæti ki rɔ'ne'ti, el'de ene: «In gæri kadi nje'gi ki indæi'de to nje konbe'gi dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne, sii uwæi'de ginn tɔgi'de'ti adi'de kon, taa de'gi ki njeto'bar kaa, onyibe dɔ'de'ti bay tɔ.⁴³ Nan maji kadi to be dann'se'ti el. Re de madi dann'se'ti, ndigi kadi n'in kibo ningæ, kadi tæl nje ra kulæ læ'se pæti.⁴⁴ Taa re de madi ndigi kadi n'in de ki dɔkete dann'se'ti ningæ, kadi tæl njekulæbær læ'se pæti tɔ.⁴⁵ Tado m'in Ngonn de kin, m're kadi de'gi taa, rai kulæ adi m'in el, nan kadi m'in æ m'ra kulæ m'adi'de num taa m'adi rɔ'm kadi m'ugæ'n dɔ bulæ de'gi ngayn m'ilæ'de taa num tɔ.»

Jeju te kum Bartime ki njekumtɔ

(Mat 20.29-34; Luk 18.35-43)

⁴⁶ Jeju in ki njendo'gi læ'ne rei tei Jeriko'ti. Loki isi tei me bebo'ti ki taga ki bulæ de'gi ngayn go'de'ti. Njekumtɔ kare ki tɔ'a nan Bartime, in ngonn læ Time, isi ngangi row'ti non isi kɔy nya.⁴⁷ Loki oo kadi in Jeju ki Najaret'i'ti, æ isi indæ dær ningæ, un ndu'ne ki taa non ene: «Jeju ki Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo læ'm †.»⁴⁸ De'gi ngayn ndangi'æ kadi uti ta'ne, nan njekumtɔ un ndu'ne ki taa inbe bay ene: «Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo læ'm!»⁴⁹ Lo kin'ti Jeju ra lokati, ene: «Bari'æ adi'm'in.» Ningæ bari njekumtɔ kakin, æ eli'æ eyina: «Uwæ rɔ'i ba, indæ taa, nan isi bar'i.»⁵⁰ Loki oo dɔ ta'gi kin ningæ, bi ku læ'ne ilæ kɔ, æ indæ rati aw rɔ Jeju'ti.⁵¹ Jeju dæj'æ ene: «Ri æ, ge kadi m'ra mad'i wa?» Njekumtɔ ilæ'ti ene: «Njendo, m'ge kadi kum oo lo!»⁵² Æ Jeju el'æ ene: «Aw! tado kunme læ'i aj'i nga». Par æ, tanan'ti non kum'æ oo lo, adi un go Jeju dɔ row njiyæ'ti.

Jeju ur Jeru-jalem'ti ki kɔsikuræ

(Mat 21.1-11; Luk 19.28-40; Jan 12.12-19)

11 Jeju in ki njendo'gi læ'ne indæi dɔ be ki Jeru-jalem ndækba, gidæ ngann be'gi'ti ki Betipaje ki Betani, ki kaw kadi mbal kagi buni'gi'ti. Jeju ulæ njendo'gi læ'ne joo.² Jeju el'de ene: «Awi me ngonn be'ti ki ra non'se'ti kam. Lo kur inbe ki a uri ki me be'ti par æ, a ingæi ngonn koro ki dɔi'æ adi ra. In ngonn koro ki de ala gidæ'ti nja kare el bay. Tuti'æ, in rei si'æ adi'm'in.»³ A re de madi dæj'i'se ene: «Tado ri æ ra rai nya be wa?» Æ eli'æ eyina: «Buræbe æ ge'æ, æ a tæl ulæ si'æ ne be kalangi ba.»⁴ Njendo'gi awi ningæ nyi ingæi ngonn koro ki de dɔ'a taga takæy'ti, kadi row'ti. Adi tuti'æ.⁵ De'gi madi ki oyi'de lo tuti koro'ti dæji'de eyina: «In ri æ ra rai be wa? Tuti ngonn koro kin tado ri wa?»⁶ Ningæ njendo'gi ilæi'de'ti toki Jeju el'n'de, æ inyæ'de adi rai.⁷ Loki rei ki ngonn koro kakin ningæ, lwi ku'gi læ'de gidæ'ti adi Jeju ala isi dɔ'ti.⁸ De'gi ngayn lwi ku'gi læ'de go row'ti. Nje ki nan'gi in mbikam'gi ki mu æ tæti tilæi.⁹ Nje njiyæ non Jeju'ti ki nje njiyæ go'æ'ti uni ndu'de ki taa eyina: «Ojana! Ningæ kadi Luwæ njangi dɔ de ki re me tɔ Buræbe'ti.¹⁰ Kadi Luwæ njangi dɔ konbe ki a re, adi in konbe læ kaw'je Dabidi ††. Ojana, njangi dɔ in ki dɔ Nje kisi dɔran'ti taa.»

¹¹ Jeju ur Jeru-jalem'ti, aw me Kæy'ti læ Luwæ. Loki indæ kum'ne oo nya'gi pæti ki gugæ gidæ ningæ, in ki njendo'gi læ'ne ki dɔgi gidæ in joo tei awi Betani'ti, tado lo sɔl nga.

Jeju mann kagi mbyakote

(Mat 21.18-19)

¹² Loki lo ti go'ti, te'de Betani'ti ki taga, bo ra Jeju.
¹³ Ningæ oo kagi mbyakote ki mbi'æ to dɔ'ti sanyi nu, ningæ tɔ'i aw ginn'ti kadi n'oo ke n'a ningæ kanda dɔ'ti

† Ngar Dabidi ra bal asi dær kare bay ta oji Jeju, adi bar Jeju Kene «Ngonnkaw Dabidi», kɔr me'æ nan de ki ginn koji'ti læ Dabidi.

†† Kaw'je Dabidi, kɔr me'æ in Dabidi ki de'gi ki ginn koji'ti li'æ. Tado Dabidi ra bal asi dær kare bay ta oji Jeju Kirisiti.

kadi n'usɔ wa? Nan loki re ndəkba ɔ kagi'ti ningə, oo mbi'ə'gi par, um de oo kand'a el, tado in nanyi kandi mbaykote el bay. ¹⁴ Be ə Jeju el kagi mbaykote ene: «Kadi de ɔ kand'i gogi el biti ki non'ti.» Njendo'gi li'ə oyi ndu ta ki el.

Jeju tuwə njeragati'gi me Kay'ti la Luwə

(Mat 21.10-17; Luk 19.45-48; Jan 2.13-16)

¹⁵ Təli rei tei Jerujalem'ti, nati Kay'ti la Luwə, ningə ilə ɔ'ne tuwə njelaw nya'gi ki njendo'gi nya'gi nati Kay'ti la Luwə kɔ. Jeju sur tabilə'gi la njembəl nar ki be'ne ki nje ki dɔbe'gi'ti tilə, nan'ti ki nya kisi la njelaw dər dum'gi. ¹⁶ Inyə de madi adi un nya re'n me Kay'ti la Luwə el. ¹⁷ Ningə ndo'de nya ene: «Ke ndangi me makitu'ti la Luwə eyina: Kay lə'm a bari'ə kay kelta ki Luwə ki to tado ginn de'gi pəti el wa? Nan ingi, təli'ə lokiyəɔ'ti la njebogi'gi yo †.» ¹⁸ Loki kibo'gi la njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi oyi ta'gi kin ningə, sangi row kadi n'təli Jeju, nan boli tado bulə de'gi ndigi nyando li'ə ngayn. ¹⁹ Loki lo ɔɔl ningə, Jeju in ki njendo'gi tei me bebo'ti taga.

Kunme ki kelta ki Luwə

(Mat 21.20-22)

²⁰ Loki lo ti ki sin, Jeju in ki njendo'gi isi indəi dər ningə, njendo'gi oyi kagi mbaykote ki tuti dɔ'a'ti ratata ki ngirə'ti. ²¹ Low'ə'ti non, me Piyər olo dɔ nya'ti ki ndɔ ki ra nya, adi el Jeju ene: «Njendo kibo, oo kagi ki ndɔki in mann'a kaa tuti am.» ²² Ningə Jeju təl el'de ene: «Maji kadi, uni me'se adi Luwə. ²³ Toki ɔɔta'ti, adi m'el'se, re de un me'ne adi Luwə um tadi el, re un me'ne toki nya ki daji kin a ra nya, re el mbal kam ene: "Ɔti lo kin'ti rangi, aw osi me babo'ti," Luwə a ra ad'a ²⁴ In be ə, m'el'se kadi in gəri toki nya'gi pəti ki daji Luwə me kel si'ə ta'ti, maji kadi uni me'se toki ingəi ə binəm, ningə Luwə a ra adi'se. ²⁵ Loki sii elita ki Luwə, re ta to dann'se'ti ki de madi ə, maji kadi inyəi go'ə kɔ adi'ə, kadi Baw'se ki isi dɔran'ti, inyə'n go majel'gi lə'se kɔ adi'se tɔ. [²⁶ Tado, re inyəi go majel'gi la de'gi ki rangi kɔ el ningə, Baw'se ki isi me dɔran'ti, a inyə go majel'gi lə'se kɔ el tɔ ††.]»

Ta ki daji dɔ tɔgi'ti la Jeju

(Mat 21.23-27; Luk 20.1-8)

²⁷ Jeju in ki njendo'gi lə'ne təli rei Jerujalem'ti bay. Loki Jeju isi njiyə nati Kay'ti la Luwə, kibo'gi la njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi la Luwə ki ngatɔgi'gi, rei ɔ'a'ti. ²⁸ Rei daji'ə eyina: «Nan adi tarow kadi ra'n nya'gi kin be wa? Ə nan tɔ ə adi ndu'ne kadi in ra'n'de wa el'je adi j'oo?» ²⁹ Jeju təl el'de ene: «M'a m'daji'se ta kare be par. Re iləi m'in'ti ningə m'a m'el'se de ki adi'm tarow kadi m'ra'n nya'gi kin tɔ. ³⁰ Nan ə ulə Jan kadi ra de'gi batəm wa? In Luwə eke in de'gi wa eli m'in adi m'oo.» ³¹ Nan təli elinan ta dann'de'ti eyina: «Re j'eli'ə j'ene: "In Luwə ə ulə" ə a daji'je ene ke ra bann ə j'uni me'je j'adi Jan el wa? ³² Ke j'a j'eli j'ene: In

† Ejay 56.7; Jeremi 7.11 †† Barta kin goto me makitu'ti ki kete nu ki in ta la Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi.

de'gi ə uləi Jan el tɔ.» Toki ɔɔta'ti, boli bulə de'gi tɔ, tado de'gi pəti gəri dɔ'de'ti kadi Jan in njekeltakita Luwə'ti ki ɔɔta'ti. ³³ Be ə təli eli Jeju eyina: «Ji gər el.» Ə Jeju təl ilə'de'ti ene: «Re in be ə, m'in kaa m'a m'el'se tɔgi ki m'nji m'ra'n nya'gi kin el tɔ.»

Kujita dɔ nje ra kulə ndɔɔ nju'ti ki nje memajel

(Mat 21.33-46; Luk 20.9-19)

12 Go'ti Jeju ilə ɔ'ne el'de ta ki kujita ene: «Dingəm kare uwə ndɔɔ nju, ningə ində singə gugy'n gidə gugy. Ur be kadi to mborei nju'ti, ningə ra ngonn kay ngəmlo səm'ti. Ningə dɔ'i tanan'ti ki de'gi ki nje ra kulə nju, kadi to rai kulə adi'ə, ə kagilo'ə'ti ningə a kanyi nan nya'a, ningə ɔti aw. ² Loki kagilo kujə kandi nju asi ningə, ulə bər lə'ne kare kadi aw taa kandi nya ndɔɔ nju kakin, ki in yan'ne ji nje ra kulə nju'ti adi'ne. ³ Nan loki bər aw ningə, nje ra kulə'gi uwəi'ə tindəi'ə ngayn, ə tuwəi'ə adi təl ki ji'ne kare. ⁴ Njendɔɔ təl ulə bər ki rangi bay. In kaa, tindəi dɔ'a mbuki mbuki ge, taji'ə ge tɔ. ⁵ Be kaa dingəm kakin təl ulə bər ki rangi bay. Bər kin uwəi'ə tɔli'ə, ta nje ki go'ə'ti kaa, tindəi ki madi, ə tɔli nje ki nungy tɔ. ⁶ Lo kin'ti, ngonn'o ki dingəm ki ndig'ə ngayn, in par ə nanyi ki kar'ne ba ji'ə'ti. Un'ə ulə to dɔboy de ɔ'de'ti, ningə mərta me'ne'ti ene: "In kin in ngonn'm, adi a boli gidə." ⁷ Nan nje ra kulə nju kakin elinan dann'de'ti eyina: "Daro'a inbe kam ə a in nje nya nduwə, ə adi ji tɔli'ə, ningə ndɔɔ nju a təl nya lə'je." ⁸ In be ə, uwəi ngonn kakin tɔli'ə, iləi ninn'ə gidi ndɔɔ'ti taga. ⁹ Lo'ti kin Jeju daji'de ene: Dingəm ki in nje ndɔɔ nju kin a ra bann wa? A re kadi tɔko nje ra kulə kin kɔ ə a ində nje ki rangi ta ndɔɔ nju'ti. ¹⁰ Ndɔ kare in tudəi ta kin me makitu'ti la Luwə oyi el wa?

"Mbal ki njera kay'gi mbəti'ə,

In ə təl mbal ki in tɔgi kay.

¹¹ In kin in kuləra Burəbe.

In nyakɔji ki əti bol ə to takum'je'ti kin †.»

¹² Lo kin'ti kibo'gi ki dɔ Juwipi'gi'ti sangi row kadi n'uwəi Jeju, tado gəri maji kadi kujita ki Jeju el kin ɔji dɔ'de, nan boli bulə de'gi, adi inyəi'ə ə ɔti awi lo lə'de.

Ta dɔ kugə lambo ngar kibo Sejar'ti

(Mat 22.15-22; Luk 20.20-26)

¹³ Kibo ki dɔ Juwipi'gi'ti uləi Parisi'gi madi ki de'gi ki kuti'ti la Erod'i'ti ɔ Jeju'ti kadi to n'iyəi kulə n'uwəi'ə'n'ə ki ta ki ta'a'ti. ¹⁴ Rei eli'ə eyina: «Njendo, ji gər kadi in nje kelta ki ɔɔta'ti, ta in bol kum'de el num, in bol k'in kibo eke kəti bol la de'gi el, in njendo de'gi row la Luwə kigo'ə ki ɔɔta'ti. Ə el'je adi j'oo: In gorow'ə'ti eke in gorow'ə'ti el kadi de ugə lambo nje konbe kibo Sejar wa? Kadi j'ugəi lambo eke j'ugəi el wa?» ¹⁵ Nan Jeju gər kadi in de'gi ki nje kelta ndar ta'de'ti ne, ki me'de'ti in dangi, adi el'de ene: «Tado ri ə iyəi kulə kadi uwəi'm'in wa? Rei ki silə kare adi'm'in m'oo.» ¹⁶ Rei ki silə kare adi'ə, ningə daji'de ene: «Dɔ nan ə indəi, ə tɔ nan tɔ ə ndangi silə'ti kin wa?» Eli eyina: «In ngar Sejar.» ¹⁷ Jeju təl el'de ene: «Nya la Sejar ə adi Sejar, nya la Luwə ə adi Luwə tɔ.» Ta ki Jeju el'de əti'de bol ki dum.

‡ Pa'gi 118.22-23

Ta dɔ kində taa'ti læ njekoy'gi

(Mat 22.23-33; Luk 20.27-38)

¹⁸ *Sadusi'gi ki oyi kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti el, ki mad'i'gi dann'de'ti rei rɔ Jeju'ti dəji'ə eyina:
¹⁹ «Njendo, Moji ndangi ndu kin me makitu'ti adi'je ene: "Re de madi, ngonkon'a taa dene, ə ngonkon'a kakin oji ngonni ki dene kakin el bay ə oy ningə, kadi taa dene nduwə kin oji'n ngann'gi kadi tei tor ngonkon'a'ti †." ²⁰ Ki ɔjido ta kin, ngannkon nan'gi in siri, ki dɔkete ta dene, ningə oji'n ngonni el bay ə oy. ²¹ Ki nja joo re ta dene nduwə kakin, ningə oji si'ə ngonni el bay ə re oy kaa bay. Ki nja mutə re ə kah'a'ti inbe kakin bay. ²² Adi ngannkon'a'gi ki siri kin, taai dene ki kare kin pəti tigə, kaa de kare ki dann'de'ti ki oji si'ə ngonni bay ta oy goto. Go'de'ti pəti, darɔ dene inbe re oy tɔ. ²³ Eke ndɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, nan dann'de'ti ə a in ngaw dene kin wa? Tadɔ in siri pəti taai dene kin ne'de'ti.» ²⁴ Jeju el'de ene: «In de'gi ki indəmi row, tadɔ in gəri Makitu læ Luwə el taa in gəri tɔgi læ Luwə el tɔ. ²⁵ Ndɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, dingəm'gi ki dene'gi a taai nan el nga. Pəti a toi to malayka'gi be me dɔran'ti. ²⁶ Ta ki ɔjido kində ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, ke in tudəi ta me makitu'ti læ Moji kin el wa? Ki ɔjido por ki on me ngan'ti, ə in ki kelta'a me makitu'ti læ Moji kin el wa? Kagilo'ə'ti kin, Luwə el Moji ene: "M'in Luwə læ *Abiraham, læ *Isaki, ki læ Jakobi ††." ²⁷ Luwə in Luwə læ de'gi ki nje kisi kumn-gayira, um in Luwə læ njekoy'gi el. Indəmi row ndəm ki uri mu sulə.»

Ndukun ki utə ndukun'gi

(Mat 22.34-40; Luk 10.25-28, 20.39-40)

²⁸ Njendo ndukun kare ki oo ndu'de lo manjinan ta'ti, loki oo adi Jeju ilə ta Sadusi'gi'ti maji ngayn, ɔti aw rɔ Jeju'ti dəji'ə ene: «Dann mbərkikində'gi'ti pəti, in ki ra ə in dɔ mad'i'ne'gi'ti wa?» ²⁹ Jeju el'ə ene: «Ndukun ki dɔkete ki utə ndukun'gi pəti ə to kin: "Oo *Isirayel! Burəbe Luwə lə'je in Burəbe ki in kar'ne ba. ³⁰ A in ndigi Burəbe Luwə lə'i ki ngarme'i ba pəti, ki ndil'i ba pəti, ki mərta lə'i ba pəti, taa ki tɔgi ba pəti tɔ †." ³¹ Ningə mbərkikində ki nja joo ə to kin: "A ndigi de mad'i to darɔ'i inbe be tɔ." *Ndukun ki rangi ki utə mbərkikində'gi ki joo kin goto ††.» ³² Njendo ndukun'gi læ Luwə el Jeju ene: «Maji ngayn Njendo! ta ki el in ta ki rɔta'ti: Burəbe Luwə lə'je in kar'ne ba par ə in Luwə, Luwə ki rangi goto. ³³ Ningə, kadi de ndig'ə ki ngarme'ne ba pəti, ki mərta lə'ne ba pəti, taa ki tɔgi'ne ba pəti, ə kadi de ndigi de mad'i'ne to darɔ'ne inbe be tɔ. In kin in soti ngayn utə kujənyamosi kadikare'gi ki on row raki num kujənyamosi kadikare'gi pəti ki kadi Luwə.» ³⁴ Loki Jeju oo kadi njendangi makitu kin ilə ta'ti ki kumkədi, ningə el'ə ene: «In sanyi el ki Konbe læ Luwə.» Go ta'gi'ti kin, de ki rangi kare ki ɔji me'ne'ti kadi ndəji ta Jeju bay goto nga.

† Jan 38.8; Ndukun 25.5-10 †† Tekitaga 3.2,6 De'gi ki mutə kin oyi kete non Moji'ti. Toki Luwə ene n'in Luwə lə'de ə, sii kumn-gayira dɔran'ti non. ‡ Ndukun 6.4-5 †† Lebitiki 19.18

Kirisiti ki Dabidi

(Mat 22.41-46; Luk 20.41-44)

³⁵ Loki Jeju isi ndo de'gi nya me Kəy'ti læ Luwə, dəji'de ta ene: «Ra bann be ə njendo ndukun'gi læ Luwə eli eyina Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə in ngonnkaw Dabidi wa? ³⁶ Dabidi inbe ki dɔ'ne, loki Ndil Luwə ra kulə me'ə'ti, el ene: "Burəbe Luwə el Burəbe lə'm ene: «In re isi dɔjikɔ'l'm'ti ne, Biti kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti» ginn tɔg'i'ti ††." ³⁷ «Dabidi inbe ki dɔ'ne bar'a Burəbe, nga ki gorow ki bann taa Kirisiti De ki Luwə mbət'ə in ngonnkaw Dabidi wa ††?» Bulə de'gi ngayn oyi ta læ Jeju ki rɔnel.

Jeju gangi ta dɔ njendo ndukun'gi'ti læ Luwə

(Mat 23.1-12; Luk 20.45-47)

³⁸ Me nyando'ti læ Jeju ki isi ndo bulə de'gi, el'de ene: «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ki rɔ njendo ndukun'gi'ti. In de'gi ki gei njiyə ki ku ngal, taa gei kadi de'gi rai'de lapiya ki buki nan'ti lo kingənan'gi'ti læ bulə de'gi tɔ. ³⁹ Me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, eke lo nyakusɔ'ti, a gei lo kisi kibo, kete non de'gi'ti. ⁴⁰ Taai nyamaji'gi læ njengawko'gi pəti pəti ji'de'ti, ningə ədi kum de'gi ki kelta ki Luwə ki ginn'ə gangi el, kadi de'gi oyi'de toki n'in de'gi ki maji. Go kulə ra'de'gi'ti ki be kin, Luwə a gangi'n ta ki ngan ngayn dɔ'de'ti utə ndəgi de'gi.»

Kadikare læ njengawko'gi ki njendoo

(Luk 21.1-4)

⁴¹ Jeju isi sɔw non lo kilə kadikare, isi oo kilə ki de'gi isi iləi kadikare. Njenyakingə'gi ngayn adi nar ngayn ngayn. ⁴² Ningə njengawko'gi ki njendoo kare re ki ngann silə joo, to nya ki te nya el ilə tɔ. ⁴³ Adi Jeju bar njendo'gi lə'ne el'de ene: «M'el'se toki rɔta'ti, njengawko'gi ki njendoo kam re ilə kadikare utə ndəgi de'gi pəti. ⁴⁴ Tadɔ ndəgi de'gi pəti adi bunə nar'gi lə'de, nan njengawko'gi kin me ndoo'ti lə'ə adi nyakingə ki me kəy'ti lə'ne ba pəti. In ə, bay nya ki nanyi ji'ə'ti kadi ra'n ki rɔ'ne ə un pəti adi kin.»

Jeju elta læ kəykawnan ki a tuji kɔ

(Mat 24.1-3; Luk 21.5-7)

13 Loki Jeju isi te me Kəy'ti læ Luwə ki taga, njendo li'ə kare el'ə ene: «Njendo, oo mbal'gi ki rai kəy, ki kəy'gi ki boi boi ki əti bol ki dum kam!» ² Jeju təl el'ə ene: «Oo kəy'gi ki boi boi kam maji, mbal kare ki a nanyi kadi isi dɔ mad'a'ti goto; a budi'de mur mur nanga.»

Nya'gi ki a rai nya kete non dɔboy ndɔ'ti

(Mat 24.3-13; Luk 21.7-19)

³ Go'ti, loki Jeju aw isi dɔ mbal kagi buni'gi'ti, sɔw dɔ *Kəy læ Luwə. Piyər num, Jaki num, Jan num, Andire

†† ††† Ngonnkaw Dabidi, kɔr me'ə nan de ki ginn koji'ti læ Dabidi (10.47, 11.10).

num, dæji'ə ta loki in si'ə ki kar'de eyina: ⁴ «El'je adi joo, dɔkagilo ki ra'ti ə nya'gi kin a rai nya wa? Ə nyakɔji ki bann ə a tɔji kadi ji gəri'n toki nya'gi kin pəti a indəi ngang'i'de wa?»

⁵ Lo kin'ti Jeju ilə rɔ'ne el'de ene: «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, adi de ədi'se el. ⁶ De'gi ngayn a rei ki tɔ'm, a eli eyina: "M'in ə m'in Kirisiti", ningə a buki de'gi ngayn mu tɔ. ⁷ Loki a oyi kah rɔ'gi ki in sese ndəkba ki poy rɔ'gi ki in sanyi, adi bol ra'se el. Kadi nya'gi kin a rei, nan a in dɔboy ndɔ el bay. ⁸ Ginn be madi a aw rɔ dɔ ginn be madi'ne'ti, konbe madi a aw rɔ dɔ konbe madi'ne'ti. Dɔ-nangi a yəki ki lo lo, ta bo a on ki lo pəti tɔ, nan nya'gi kin a toi to lo kulə ngirə to ndo ki a ra dene be. ⁹ Ningə ki ɔji dɔ'se inbe'gi, maji kadi sii dɔ nja'se'ti maji, tado de'gi a awi sese lo gangi ta'gi'ti, a tindəi'se ginn kəykawnan'ti lə Juwipi'gi. A awi sese kadi rai non nje konbe'gi'ti, ki non ngar'gi'ti ki boi tado lə'm. Lokin'ti a in tarow ki te kadi a ingəi mannaji ki dɔ'm'ti ki rɔ'se'ti. ¹⁰ Nga ningə, nya ki dɔkete, maji kadi Poyta ki maji osi mbi de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne pəti. ¹¹ Loki a uwəi'se kadi a awi sese lo gangi ta'ti, ononyi'se kadi me'se bol, kene ke ta ri ə a eli non njegangita'gi'ti wa? Ta inbe ki Luwə a ində ta'se'ti low'ə'ti non kin ə eli'de par. Tado ingi ə a eli-ta el, nan in Ndil Luwə ə a ində ta'se'ti kadi eli. ¹² Ngannkon nan'gi a uni dɔ nan awi lo tɔl nan'ti, baw ngonn a aw ki ngonn kadi tɔli'ə kɔ, ningə ngann'gi a ɔsi ta nje koji'de'gi, ə a uni dɔ'de awi se'de kadi tɔli'de tɔ. ¹³ De'gi pəti a ɔsi'se ta tado lə'm, nan de ki uwə tɔgi'ne ba bitɔ dɔboy'ti a ingə kaji.

Kon kibo ngayn ki a re

(Mat 24.15-25; Luk 21.20-24)

¹⁴ «A oyi de ki Njeranyakɔw Njetuji lo, ki a in lo'ti ki maji kadi in'ti el †. Maji kadi de ki nje tudə nya'gi kin gər ginn'ə maji. Ningə nje ki sii Jude'ti a anyinan ki dɔ mbal'gi'ti ††. ¹⁵ Ndo'a'ti kin de ki isi dɔ kəy'ti a ur nanga kadi aw me kəy'ti un nya madi te'n el ‡. ¹⁶ De ki a in me ndɔɔ'ti a asi kadi təl re be un ku rɔ'ne el. ¹⁷ Kumtondoo ki gara goto a in lə dene'gi ki nje səm ki nje kadi mba ngann'gi ili ndɔ'a'ti non kin. ¹⁸ Elita ki Luwə kadi nya kin ra nya bar'a el. ¹⁹ Tado dɔkagilo'ə'ti kin, kon ki de'gi a ingəi, in kon ki de oo nja kare el bay. Lo kulə ngirə dɔ-nangi'ti ki Luwə ində'n nya'gi kin, bitɔ bone de oo ko kon kin nja kare el. Taa de a oo ko kon kin gogi el rata-ta tɔ. ²⁰ Re Burəbe uwə ta ndɔ'gi kin gangi el ə, de kare ki a isi ki dɔ'ne ta goto. Nan ndigi be kadi n'uwə ta ndɔ'gi kin gangi tado de'gi ki inbe mbət'i'de. ²¹ Nga ningə, re de el'se ene: "Oyi, Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ə in yo am eke in ne am", ə ononyi'se kun me'se kad'a rɔ-ta. ²² Tado de'gi ki bari rɔ'de toki n'in kirisiti'gi be ki nje ki bari rɔ'de to njekeltakita Luwə'ti nan ingi el a rei non to rai nya'gi ki əti bol bol, ki nyakɔji'gi ki kadi n'bukɔ de'gi mu'ti. A sangi kadi to nje ki Luwə mbət'i'de inbe kin kaa n'bukɔ'de mu bay, re ingəi row ra'a. ²³ In be ə,

† Lo ki maji kadi in'ti el: In Kəy lə Luwə. †† Daniyel 9.27, 11.31, 12.11 ‡ Dɔnangi Palesitinn'ti, de'gi rai kəy adi dɔ'a ta lay, ningə dɔ'a ki ta ki lay kakin ə in lo kisi kɔrkon. Oyi 2.4.

kadi, in sii dɔ nja'se'ti. M'el'se nya'gi kin pəti kadi gəri kete taa.

Ndo re Ngonn de

(Mat 24.29-31; Luk 21.25-28)

²⁴ «Ningə, dɔkagilo'ə'ti kakin, go nya kumtondoo'gi'ti kin, kadi a te kum'ne el, nanyi a nda el. ²⁵ Mee'gi a in dɔran'ti tosi ki nanga, ningə tɔgi'gi ki me dɔran'ti a yəki. ²⁶ Lo kin'ti anyi de'gi a oyi m'in Ngonn de m'a m're me kilndi'ti. M'a m're ki tɔgi pəti, me kunjji'ti ki əti bol. ²⁷ M'a m'ulə malayka'gi lə'm kadi to dɔ kum dɔnangi'ti ki ɔɔ, a kawi nje ki mbət'i'de ki nan'ti. A kawi'de in ngang'i dɔ-nangi'ti ki kare tei in ki nung'i'ti.

Nyando ki ɔjido kagi mбайkote

(Mat 24.32-36; Luk 21.29-33)

²⁸ «Maji kadi in gəri nyando ki dɔ kagi mбайkote'ti kin. Loki bajji'ə'gi indəi rungirungi, ə mbi'ə itɔ kin ningə, in gəri kadi nanyi bar in ndəkba nga. ²⁹ Be tɔ ə, loki oyi nya'gi kin pəti rai nya ningə, maji kadi in gəri toki Ngonn de in ta kəy'ti, ndəkba kadi re rɔ'se'ti. ³⁰ Ningə toki rɔta'ti, adi m'el'se, de'gi ki sii ki dɔ'de taa ne kin a oyi tigə el bay ə nya'gi kin pəti a rai nya. ³¹ Dɔran ki dɔ-nangi a gotoi ndɔ madi, nan ta'gi lə'm a toi lo tɔ'de'ti ba bitɔ ki non'ti.

Luwə ki kar'ne ba ə gər ndɔ ki dɔboy'ti

(Mat 24.42, 25.13-15; Luk 12.36-38, 19.12-13)

³² «De kare ki gər ndɔ eke dɔ kadi ki nya'gi kin a rai nya'ti goto: *Malayka'gi ki dɔran'ti el num, Ngonn lə Luwə inbe el num, nan Luwə ki Baw ki kar'ne ba par ə gər. ³³ Maji kadi oyi go rɔ'se, sii dɔ nja'se'ti, tado in gəri dɔ kad'a kin el. ³⁴ A to to ta lə dingəm kare ki inyə me kəy lə'ne ə aw mbah kin be. Kete bay ta kadi aw, adi tɔgi kulə'gi ki me kəy'ti ji njekuləbər'gi'ti lə'ne. Adi nan nan kulə ki ɔɔw dɔ'a kadi ra, ningə ndəji njengəm takəy kadi isi dɔ nja'ne'ti. ³⁵ Ə maji kadi sii dɔ nja'se'ti, tado in gəri dɔ kadi ki be nje kəy a təl'n el. A təl lo ɔɔ'ɔ, eke danlo'ti, eke ndu non kunjə'ti, eke ki sin kaa, in gəri el. ³⁶ Re te pati ningə, kadi ingəi dɔ bitɔ el. ³⁷ Ta ki m'el'se kin, in de'gi pəti ə m'el'de: Sii dɔ nja'se'ti.»

Ta kɔji ki dɔ tɔl Jeju'ti

(Mat 26.1-5; Luk 22.1-2; Jan 11.47,49,53)

14 Nanyi ndɔ joo kete kadi ndɔ ra nanyi Paki ki nanyi mapa ki hum ɔd'ɔ el asi. Kibo'gi lə njeku-jənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi lə Luwə, sangi row kadi n'uwəi Jeju gidi kuwə n'tɔli'ə. ² Be'ə, elin-an eyina: «Adi j'uwəi'ə ndɔ ra nanyi'ti el nan de'gi a indəi ki wong'i.»

Dene madi ur hu ki əti maji dɔ Jeju'ti

(Mat 26.6-13; Jan 12.1-8; Luk 7.36-38)

³ Jeju in me be'ti ki Betani, me kəy'ti lə Simon ki nje-banji. Loki Jeju isi ɔɔ nya, dene madi re ki ku mbal ki bari'ə albatir ki hu ki əti maji in me'ti. Hu kin gat'a in ngayn, rai ki mann kagi ki bari'ə «nar» inbe dɔrɔ'a.

Dene tɔ ku hu, ningə tətɪ hu kakin dɔ Jeju'ti. ⁴ De'gi madɪ dann nje ki in low'ətɪ non, rɔ'de nəl'de el adɪ elinann dann'de'ti eyina: «Tuji hu kin kɔ be ginn'ə in ri wa?» ⁵ Asi kadɪ de taa'n nar ki asi silə bu mutə †, ə ra'n ki njendoo'gi!» To rɔ'de adɪ elita dene kakin ngayn. ⁶ Nan Jeju el'de ene: «Inyəi dene kin keke. Tado ri ə isi njuwəi'ə wa? Nya ki ra dɔ'm'ti in kulə ki maji.» ⁷ Njendoo'gi a in sese ki ndɔ'gi pəti, adɪ ndɔ ki me'se ndigɪ par ə a rai se'de, nan m'in, m'a m'in sese ki ndɔ'gi pəti el. ⁸ Dene kin ra nya ki asi go tɔ'gi'ne: ɔy hu rɔ'm'ti kete nginən ninn'm ki a aw badɪ'ti. ⁹ Ningə adɪ m'el'se ta ki rɔ'ta'ti: lo'gi pəti dɔnangɪ'ti ne ki de'gi a iləi mbər Poyta ki maji səm'ti, a ɔri poy nya ki dene ra kin, kadɪ me'de olon dɔ'a'ti.

Judasɪ un dɔ Jeju (Mat 26.14-16; Luk 22.3-6)

¹⁰ Judasɪ Isikariyotɪ ki in ki kare mbunə njendo'gi'ti lə Jeju ki dɔ'gi gidə in joo, aw ində ta'ne nan'ti ki kibo'gi lə njekujənyamosɪ kadikare'gi kadɪ ulən Jeju jɪ'de'ti. ¹¹ Loki kibo'gi oyi ta ki ta Judasɪ'ti, rɔ'de nəl'de ngayn adɪ uni ndu'de kadɪ n'adi'ə nar. Low'ətɪ non, Judasɪ sangɪ row ki kadɪ ulən Jeju jɪ'de'ti.

Jeju sɔ nya Pakɪ ki njendo'gi lə'ne (Mat 26.17-19; Luk 22.7-13)

¹² Ndɔ ki dɔkete lə ra nanyi kusɔ mapa ki hum dɔ'ɔ el, adɪ in ndɔ tɔl ngann batɪ'gi tado nyakusɔ Pakɪ, njendo'gi lə Jeju dajɪ'ə eyina: «Lo ki ra be ə ndigɪ kadɪ j'aw jɪ ra nyakusɔ Pakɪ səm'ti kadɪ sɔ wa?» ¹³ Ningə Jeju ulə njendo'gi lə'ne joo, el'de ene: «Ai me bebo'ti kam, a tɔri tanan'ti ki dingəm kare ki otɪ mann me mbu ndar'ti dɔ'ne'ti, ningə uni go'ə. ¹⁴ Me kəy ki ur'ti ə eli nje kəy kin eyina: "Njendo ene: Kəy ki ra ə kadɪ m're m'njɔ nya Pakɪ'ti ki njendo'gi lə'm wa?" ¹⁵ A ɔjɪ'se me kəy ki boi. Me kəy kin to taa, in ki ra go'ə ə binəm, ki nya'gi ki me'ti pəti. Lo kin ə a rai nyakusɔ Pakɪ səm'ti kadɪ j'usɔi. ¹⁶ Njendo'gi indəi, awi me bebo'ti kakin, ningə, ingəi nya'gi pəti asi nan tokɪ Jeju elɪ'n'de, adɪ rai nyakusɔ Pakɪ indəi dɔ'a dana.»

Njendo kare ki a un dɔ Jeju (Mat 26.20-25; Luk 22.14; Jan 13.21-30)

¹⁷ Loki kadɪ ur, Jeju re ki njendo'gi lə'ne ki dɔ'gi gidə in joo. ¹⁸ Loki sii ta nyakusɔ'ti, Jeju el'de ene: «M'el'se tokɪ rɔ'ta'ti: de kare dann'se'ti ki isi sɔ səm nya, a uləm jɪ de'gi'ti.» ¹⁹ Me njendo'gi ulə ngirə tuji, adɪ dajɪ ta Jeju kare kare eyina: «In m'in be?» ²⁰ Jeju el'de ene: «In de kare dann'se'ti in ki dɔ'gi gidə in joo inbe kin. In ki ulə jɪ'ne səm nan'ti me ngo kusɔ nya'ti.» ²¹ Tado Ngonn de a oy tokɪ ndangi me makitu'ti lə Luwə ɔjɪ dɔ'a ††, nan kumtondoo in lə de ki a ulə Ngonn de jɪ de'gi'ti. De'ə kin, re ojɪ'ə el kaa in soti.

Nyakusɔ ki ar njay lə Burəbe (Mat 26.26-30; Luk 22.14-20; 1Ko 11.23-25)

²² Lokɪ sii ta nyakusɔ'ti, Jeju un mapa, njangi dɔ'a, ningə uwə tətɪ nan'ti, adɪ njendo'gi, ningə el'de ene: «taai, in kin in darɔ'm.» ²³ Go mapa'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandɪ nju, ra oyo dɔ'ti, ningə təl'n adɪ njendo'gi anyinan pəti dann'de'ti. ²⁴ Jeju el'de ene: «In kin in mosi'm, mosi Kunmindɪ ki sigɪ ki a anyi tado bulə de'gi. ²⁵ Ningə m'el'se tokɪ rɔ'ta'ti, m'a m'anyi yiwi kandɪ nju ki rangɪ el, bitɪ kadɪ m'a m'anyi ki sigɪ me Konbe lə Luwə.» ²⁶ Osi pa kulə tɔjɪ dɔ Luwə'ti, ningə tei awi dɔ mbal kagɪ Buni'gi'ti.

Jeju el tokɪ Piyər a manjɪ ta gər'ne (Mat 26.31-35; Luk 22.31-34; Jan 13.36-38)

²⁷ Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Ingi a mbətɪ m'in pəti, tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: "M'a m'tɔl njekul batɪ'gi, ningə batɪ'gi a sananyinan ki lo lo †." ²⁸ Nan lokɪ m'a m'ində lo koy'ti, m'a m'aw kete non'se'ti, to nginə'se Galile'ti.» ²⁹ Piyər el Jeju ene: «Re de'gi pəti inyəi nu kɔ kaa, m'in m'a m'inyəi kɔ el.» ³⁰ Jeju təl el'ə ene: «Tokɪ rɔ'ta'ti, adɪ m'el'i, in, bone, me kondɔ'ti inbe kin, kunə kunjə a non nja joo el bay ə a manjɪ ta nja mutə ene in gərɪ'm el.» ³¹ Nan Piyər ra dɔ ndu'ne'ti ene: «Re in koy kaa m'a m'oy sə'i, um m'a manjɪ ta gərɪ el bitɪ.» Ningə ndəgi njendo'gi pəti eli ko ta inbe ki Piyər el kakin tɔ.

Jeju elta ki Luwə Getisemane'ti (Mat 26.36-46; Luk 22.39-46)

³² Go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ɔti rei lo'ti madɪ ki tɔ'a nan Getisemane. Jeju el'de ene: «Sii lo kin'ti ne be in nginəi m'in, dɔkagilo'ti ki m'a m'el'ta ki Luwə.» ³³ Jeju adɪ Piyər num, Jaki num, Jan num awi si'ə. Lo kin'ti, dadi ki bol ki metuji kibo ulə ngirə ra Jeju. ³⁴ Adɪ Jeju el'de ene: «Me'm rosi ki metuji ki asi koy, sii ne be, sii kum ba um, in toi bi el.» ³⁵ Jeju ɔti ki kete nden, ningə osi ki takum'ne nanga, dajɪ Luwə kadɪ re, to lo ra'ti ə, ɔsi dɔ kadɪ kon kin ngərəngɪ rɔ'ne'ti. ³⁶ Jeju ene: «Aba! Bai, nya ki dum tɔgi goto, ə ɔsi kɔpi kon kin ngərəngɪ kɔ rɔ'm'ti, nan k'in ə kadɪ in kigo ndigɪ'ti lə'm el, nan kigo ndigɪ'ti lə'i yo taa.» ³⁷ Jeju təl re rɔ njendo'gi'ti ki mutə, ningə ingə'de, isi toi bi, adɪ el Piyər ene: «Simon, isi to bi inbe bitɪ wa? Asi kadɪ isi kum dɔ kadɪ'ti ki kare be el bitɪ wa? ³⁸ Sii dɔ nja'se'ti ba, elita ki Luwə, kadɪ osi me nyanan'ti el. Ndil de ki me'ə'ti ge ra nya ki maji, nan darɔ in ki ton.» ³⁹ Təl ɔr rɔ'ne se'de ki rangɪ bay, elta ki Luwə, un go mindɪ'ne ki kete inbe kakin bay. ⁴⁰ Lokɪ təl re rɔ'de'ti ningə, ingə'de isi toi bi bay. Kum'de ɔy diriri, lo ta ki kadɪ eli'ə kaa gərɪ el. ⁴¹ Jeju təl aw, re ki nja mutə, el'de ene: «In toi ta bitɪ ne, isi ɔri kon bay wa? Asi be nga! Dɔkagilo re. Ngɔsine a uləi m'in Ngonn de jɪ njerama-jel'gi'ti nga. ⁴² Indəi taa adɪ j'awi, njekuləm jɪ'de'ti ə a re am!»

† Silə kare, dɔkagilo'ti lə Jeju, in nar ki lo ra kulə'ti ndɔ kare. Adɪ silə bu mutə in nar ki lo ra kulə'ti ndɔ bu mutə. †† Pa'gi 22.2; Ejay 53

‡ Jakari 13.7

Judası ulə Jeju ji de'gi'ti

(Mat 26.47-56; Luk 22.47-53; Jan 18.3-12)

⁴³ Lowə ti non loki ta nanyi ki ta Jeju'ti ba bay ningə, Judası, ki in ki kare dann njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo ə isi re. Re ki kuti de'gi ngayn go'ne'ti. De'gi ki njekuwa kiyərɔ'gi ge, njekuwa ɔl'gi ji'de'ti ge. Bulə de'gi kin, in kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi lə Luwə, ki ngatɔgi'gi, ə uləi'de. ⁴⁴ Judası ki njekundɔ Jeju, elinan se'de nya ki n'a n'ra kadi to gəri Jeju ene: «De ki m'a m'ində ta'm kɔt'ɔ kin ə, in dar'ɔa in-be, ənn ə, uwəi'ə səm, indəi kum'se go'ə'ti maji ai si'ə!» ⁴⁵ In be ə, te inbe ki Judası te par ə, ɔti re ɔ Jeju'ti el'ə ene: «Njendo de'gi!» Ningə, ində ta'ne kɔt'ɔ'ti. ⁴⁶ Nje ki nungı indəi ji'de dɔ Jeju'ti uwəi'ə. ⁴⁷ Loki uwəi'ə, ki kare dann nje ki in si'ə nan'ti, ɔr kiyərɔ lə'ne tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, batı gangı. ⁴⁸ Jeju un ta el'de ene: «To to nya ki m'in kaya de ə, in rei ki kiyərɔ'gi ki ɔl'gi ta kadi uwəi m'in be? ⁴⁹ Ndo'gi pəti, m'in sese nan'ti nati Kəy'ti lə Luwə, m'ndo de'gi nya, kaa, uwəi m'in el, nan in kin to be bone kadi ta'gi ki ndangi me makitu'ti lə Luwə tɔli ta'de.» ⁵⁰ Lo kin'ti, njendo'gi li'ə pəti anyinan ə inyəi'ə. ⁵¹ Ngonn ki basa kare, ki dolo ɔ'ne ki ta ku inbe par, un go Jeju. De'gi uwəi ngonn ki basa kakin, ⁵² nan, inyə ta ku ki dolo'n ɔ'ne kakin ji'de'ti, ə anyi ki ɔ'ne kare aw.

Jeju ra non njegangita'gi'ti lə Juwipi'gi

(Mat 26.57-68; Luk 22.54-55,63-71; Jan 18.12-18)

⁵³ Nje kuwə Jeju, awi si'ə non kibo'ti lə njeku-jənyamosi kadikare'gi. In lo kin ə kibo'gi lə njeku-jənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə, pəti kawinan'ti. ⁵⁴ Piyər ra njiyə go'de'ti sanyi, nden nden, re ur go'de'ti, nati lo'ti lə kibo lə njeku-jənyamosi kadikare'gi kakin. Re isi nan'ti ki paja'gi ta por'ti, isi nduwi. ⁵⁵ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki nje gangı ta'gi lə Juwipi'gi, ba pəti, sangı row təti ta madi kadi n'gangı ta koy dɔ Jeju'ti, nan ingəi el. ⁵⁶ De'gi ngayn təti ta ki ngom dɔ'a'ti, nan ta ki tətı'gi lə'de aw go nan'ti el. ⁵⁷ Nje ki nagi indəi rai taa, taa təti ta ki ngom dɔ'a'ti eyina: ⁵⁸ «J'oo ta'a'ti ene: "M'a m'tuji Kəy lə Luwə ki de'gi rai ki ji'de kam kɔ, ningə me ndɔ'ti ki mutə, m'a m'ra in ki rangı ki de ra ki ji'ne el."» ⁵⁹ Dɔ ta'ti inbe kin kaa, ndu nje tətı ta'gi osi go nan'ti el. ⁶⁰ Ə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ində taa dann de'gi'ti ki kawinan, dəji Jeju ene: «A elta madi dɔ ta'gi'ti ki de'gi ra eli dɔ'i'ti kam el wa?» ⁶¹ Nan Jeju ra ta'ne mbo, te ta'ne ilə'de'ti el. *Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi dəji Jeju ta ki rangı bay ene: «In, ə in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə, ki in Ngonn lə Luwə ki de'gi isi uləi tɔji dɔ'a'ti kin wa?» ⁶² Ə Jeju el'ə ene: «In m'inbe, ningə a oyi m'in Ngonn de m'nji dɔjıɔl Luwə'ti ki nje tɔgi, a oyi m'in m'ində dɔran'ti m're me kilndi'ti.» ⁶³ Kibo lə njeku-jənyamosi kadikare'gi til ku'gi ki ɔ'ne'ti, ə el ene: «In kin, ji sangı kadi de madi ki rangı elta dɔ'a'ti bay wa? ⁶⁴ Inbe'gi oyi ndu'ə ki el'n ta ki mal dɔ Luwə ki mbi'se ne. Ta ri ə in məri dɔ'a'ti wa?» Ə de'gi pəti ki in low'ə'ti kin gangı ta dɔ Jeju'ti, kadi in de ki sɔw dɔ koy. ⁶⁵ Nje ki

nan'gi, uləi ginn tuw mannta'de dɔ'a'ti, ndəmi takum'ə, ningə biri ji'de ɔsi'ə'n'ə, ə eli'ə eyina: «in ra ɔ'ı to njekeltakita Luwə'ti be ə ɔji'je de ki ɔsi adi j'oo!» Low'ə'ti non, paja'gi uwəi Jeju, agi ki ɔ'a'ti tindəi kɔt'ɔ.

Piyər maji ta gər Jeju

(Mat 26.69-75; Luk 22.56-62; Jan 18.15-18,25-27)

⁶⁶ Loki Piyər in tambalo'ti, nanga ne bay, dene kare ki dann dene'gi'ti ki nje ra kulə'gi'ti me kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi in non re. ⁶⁷ Oo Piyər isi nduw por ningə, ində man'ja ba, ə el'ə ene: «In kaa, in ki Jeju ki Najaret'ti tɔ el wa?» ⁶⁸ Nan Piyər el'ə ene: «Jagi m'gər'ə el, ta m'gər me ta lə'i inbe ki ra el kam el tɔ.» Go'ti Piyər ɔti aw ra ta ndogı'ti, ningə kunə kunjə non. ⁶⁹ Dene kakin ilə kum'ne oo'n Piyər, ningə təl re dɔ ta'ti kakin bay, el de'gi ki rai se'de non ene: «Dingəm kam in ki kare dann de'gi'ti li'ə tɔ.» ⁷⁰ Piyər təl man'ji nja kare bay, ene n'gər'ə el. Ningə njaba go'ti, ə de'gi ki rai se'de non, rei eli Piyər bay eyina: «Toki ɔta'ti, in kaa, in ki kare dann de'gi'ti li'ə tɔ, tadɔ in de ki Galile'ti.» ⁷¹ Ə lo kin'ti Piyər iw ɔ'ne ki ta ki ngan ngayn ene: «Kadi Luwə ra səm nya ki ngan, re m'elta ki ngom. M'gər dingəm ki a elita li'ə kam el.» ⁷² Ningə tanan'ti non, ki nja joo, kunə kunjə non. Nga ningə, me Piyər olo dɔ ta'ti ki Jeju el'ə ene: «Kete taa kadi kunə kunjə non ki nja joo a man'ji ta ki nja mutə ene gəri'm el,» adi Piyər non ki mann kum'ne.

Jeju ra non ngar Pilati'ti

(Mat 27.1-2, 11-14; Luk 23.1-5; Jan 18.28-38)

15 Ki sin ba, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ingəi nan ki ngatɔgi'gi ki njendo ndukun'gi, ki nje gangı ta'gi lə Juwipi'gi ba pəti, uni ndu'de ningə dɔi Jeju, awi si'ə uləi'ə ji Pilati'ti. ² Ə *Pilati dəji Jeju ene: «in ngar lə Juwipi'gi wa?» Jeju el'ə ene: «In ta ki te ta'i'ti.» ³ Kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi tətı ta'gi ngayn dɔ Jeju'ti. ⁴ Ə, Pilati təl dəji Jeju ta ki rangı bay ene: «A elta madi el wa? oo ta'gi pəti ki de'gi a indəi dɔ'i'ti kam!» ⁵ Nan Jeju te ta'ne ilə'ti el, adi ndɔji Pilati ki dum.

Gangı ta koy dɔ Jeju'ti

(Mat 27.15-26; Luk 23.13-25; Jan 18.39-19.16)

⁶ Dɔ bal'gi pəti, lo ra nanyi Paki'ti, Pilati ɔr dangay kare ilə taa, adi in de ki bulə de'gi dəji'ə kadi ɔr'ɔ dangay'ti adı'de. ⁷ Dingəm kare ki bari'ə nan Barabasi in dangay'ti. Uwəi'de dangay'ti in ki madi'ne'gi dɔjıdɔ tɔl ki tɔli de, lo wongı'ti ki tɔji taga dɔ nje konbe'gi'ti. ⁸ Bulə de'gi awi ɔr Pilati'ti, ningə dəji'ə kadi ra nya ki isi ra kete kete kakin adı'de. ⁹ Nga a Pilati dəji'de ene: «Gəi kadi m'inyə ngar lə Juwipi'gi taa madi'se wa?» ¹⁰ Pilati dəji ta kin be, tadɔ gəri maji kadi in jangi ə ra kibo'gi lə njeku-jənyamosi kadikare'gi dɔ Jeju'ti ə uləi'ə ji'ne'ti. ¹¹ Nan kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi suləi bulə de'gi adi dəji Pilati kadi ɔr Barabasi yo adı'de um Jeju el. ¹² Pilati dəji'de bay ene: «In gei kadi m'ra ri ki in ki in bari'ə ngar lə Juwipi'gi wa?» ¹³ Ningə təli uləi bilə eyina: «In bər'ə kagidəsi'ti!» ¹⁴ Pilati dəji'de ene: «In ri ki majel ə ra wa?» Ningə uləi bilə ngayn bay eyina: «In bər'ə

kagidəsi'ti!»¹⁵ In be ə, kadi rɔ bulə de'gi nəl'n'de, Pilati ɔr Barabasi ad'i'de. Ningə go'ti, adi indəi Jeju ki ndəy hawlay, ə uləi'ə ji njerɔ'gi'ti kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

Njerɔ'gi uwəi Jeju kogi
(Mat 27.27-31; Jan 19.2-3)

¹⁶ Njerɔ'gi ɔri Jeju awi si'ə me kəy'ti lə ngar Pilati, nati lo'ti ki bəri'ə nan piretuwar, me lo'ti lə Pilati inbe non, ə bari ndəgi njerɔ'gi pəti ad'i'de rei. ¹⁷ Low'ə'ti non, uləi ku ki kər njir njir † rɔ Jeju'ti, ə oji jɔgi konn uləi dɔ'a'ti tɔ. ¹⁸ Ningə, iləi rɔ'de rai'ə lapiya eyina: «Lapiya ngar lə Juwipi'gi!» ¹⁹ Tindəi dɔ'a ki kagi gakira, tuwi mann ta'de dɔ'a'ti, ə ɔsi məkəsi'de nanga, eyina n'isi n'ɔsi dɔ'de nanga non'a'ti. ²⁰ Loki uwəi'ə kogi asi'de ningə, ɔri ku ki kər njir njir kakin rɔ'a'ti kɔ, ə təli uləi ku'gi li'ə inbe rɔ'a'ti gogi. Go'ti, tei awi si'ə taga kadi bəri'ə kagidəsi'ti.

De'gi bəri Jeju kagidəsi'ti
(Mat 27.32-44; Luk 23.26-43; Jan 19.17-27)

²¹ Dingəm kare ki Sirenn'ti, tɔ'a nan Simon, in baw Alegijandir ki Rupusi, in mu, ningə njerɔ'gi uwəi'ə ki tɔgi adi otɔ kagidəsi lə Jeju. ²² Awi ki Jeju lo madi'ti kare to non, bari eyina Golgota, kɔr me'ə nan: «Lo kadɔ de.» ²³ Adi'ə yiwi kandi nju ki buri nan'ti ki nya ki bari eyina mir ††, kadi Jeju anyi, nan mbəti kanyi. ²⁴ Go'ti, njerɔ'gi bəri Jeju kagidəsi'ti. Tugəi kiri mbara dɔ ku'gi'ti li'ə, lowəi nan dann'de'ti ‡. ²⁵ In ki kadi ki jikara, ə bəri'ə'n'ə kagidəsi'ti. ²⁶ Ndangi me bar'ti, nya ki ra ə n'bəri'ə'n'ə kagidəsi'ti eyina: «Ngar lə Juwipi'gi.» ²⁷ Bəri njebog'i'gi joo nan'ti si'ə kagidəsi'ti. Ki kare dɔjikɔ'l'ɔ'ti, ki nungɔ dɔjigəl'ə'ti. [²⁸ Be kadi ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə tɔl'n ta'ne: «Tudəi'ə dann njeramajel'gi'ti» kin tɔl'n ta'ne ††.] ²⁹ De'gi ki nje dər row'ə, ra indəi dɔ'de roke roke, ningə taji'ə, ə eli eyina: «Man, in ki nje tuji Kəy lə Luwə, ə təl ra in ki rangi me ndɔ'ti ki mutə kam!» ³⁰ Ajɔ rɔ'i inbe, ə in dɔ kagidəsi'ti ur nanga bel!» ³¹ Be tɔ ə nyi, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə, uwəi Jeju kogi dann'de'ti eyina: «Ajɔ de'gi ki rangi, nan inbe asi kaji rɔ'ne el!» ³² Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə, Ngar lə Isirayel'gi kaa kam, ki ra'je inbe ki ji ra'n ne kin, kadi in dɔ kagidəsi'ti ur nanga adi j'oo, adi to j'un me'je j'ad'a rɔta!» Nje ki bəri'de kagidəsi'ti ki kare dɔjikɔ'l'ɔ'ti ki nungɔ dɔjigəl'ə'ti kaa taji'ə kah'a'ti inbe tɔ.

Koy Jeju
(Mat 27.45-56; Luk 23.44-49; Jan 19.28-30)

³³ Loki kadi ra jam dɔ be'ti, lo diw, ndul kururu dɔ-nangi'ti ba pəti, bitɔ kadi ki mutə ki losɔ'l'ɔ. ³⁴ Ningə kadi'ti ki mutə, Jeju non ki ndu'ne kibo ene: «Eloyi, Eloyi, lama sabakitani?» Kɔr me'ə nan: «Luwə ləm, Luwə ləm, tado ri ə inyə'm kɔ wa?» ³⁵ De'gi madi dann nje'gi'ti ki rai non, oyi ndu'ə, ningə eli eyina: «Oyi de

† Dɔkagilo'ə'ti kin, ku ki kasi, sɔw dɔ ngar'gi par ə kadi ɔy. †† Mir in hu ki rai ki nɔm kagi madi dɔnangi Palesitinn'ti non. Gata in ngayn, ningə loki de oy ningə, a ɔyi rɔ ninn'ti bay ta a duwi. Ta loki rɔ de to'ə ngayn ningə, rai ad'i'ə ə rɔ'a yokiro nden. ‡ Pa'gi 22.19 †† Barta kin goto me makitu'gi'ti ki kete nu ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindɔ ki sigi.

kaa nyi, ra bar Eli!»³⁶ De kare dann'de anyi ngodi, un nya ki to hem hem, ulə me mann kandi nju'ti ki masi, ningə ulə ta gakira'ti adi Jeju kadi anyi, ə el ene: «In ng-inəi adi j'oyi ke Eli a re ris'ə nanga dɔ kagidəsi'ti wa?» ³⁷ Lo kin'ti non be, Jeju ur koo ki ndu'ne kibo, ningə kon'a te. ³⁸ Go'ti ku gangi lo ki ra me Kəy'ti lə Luwə, til dana joo, in ta nu bitɔ re nanga ††. ³⁹ Kibo lə kuti njerɔ'gi ki bu, ki ra takum Jeju'ti, oo'ə lo koy'ti ki oy, el ene: «Ki rɔta'ti, dingəm kin in Ngonn lə Luwə.» ⁴⁰ Dene'gi madi rai non tɔ, rai sanyi, indəi kum'de ra oyi nya'gi ki isi rai nya. Dann'de'ti, Mari ki Magidala num, Mari ki kon Jaki ki bəri'ə ngonn ki in kon Joje num, ta Salome num, rai non tɔ. ⁴¹ In ingi kin ə ndolei go Jeju, ta rai si'ə me nya'gi'ti li'ə loki in Galile'ti. Ningə, dene'gi ki rangɔ ngayn ki rei si'ə Jerujalem'ti kaa in non bay tɔ.

Jisepi un ninn Jeju duw
(Mat 27.57-61; Luk 23.50-55; Jan 19.38-42)

⁴² Ndɔ'a'ti kin, in ndɔ ki de'gi a ɔsi nja nya'gi nan'ti indəi, adi in ndɔ ki non ndɔ kɔrkon'ti. ⁴³ Loki lo sɔl, Jisepi ki Arimate'ti, ki in ki kare dann njegangɔ ta'gi'ti lə Juwipi'gi, in de ki de'gi buki'ə'ti ngayn, uti mosi'ne ku'ti in non re. In inbe kaa isi nginə Konbe lə Luwə ki kadi a re kin tɔ. Bol ra'a el, adi aw rɔ Pilati'ti dəj'ə ninn Jeju. ⁴⁴ Loki Pilati oo kadi Jeju oy ə, ət'ə bol, adi ulə go nje kisi dɔ kuti njerɔ'gi ki bu, ad'a re, ningə dəj'ə ene ke Jeju oy mayinu wa? ⁴⁵ Loki oo ta ki ta nje kisi dɔ njerɔ'gi'ti ningə, adi tarow Jisepi kadi un ninn Jeju. ⁴⁶ Jisepi ndogi ta ku dolo ninn, risi ninn Jeju dɔ kagidəsi'ti re'n nanga, dolo ki ku dolo ninn, ilə me be ninn'ti ki uri kadi mbal'ti, ningə nduguru mbal ilə ta'ti. ⁴⁷ Mari ki Magidala in ki Mari ki kon Joje awi, ra oyi loki iləi Jeju'ti.

Jeju ində taa lo koy'ti el
(Mat 28.1-8; Luk 24.1-11; Jan 20.1-2)

16 Loki ndɔ kɔrkon dər, Mari ki Magidala num, ki Mari, ki kon Jaki num, Salome num ndogi hu kagi ki əti mbin, tado kaw kɔy rɔ ninn Jeju'ti. ² Ndɔ Dɔ-masi, ki sin ba, loki kadi isi uwə, anyi awi dɔbad'i'ti. ³ Loki isi awi ningə, elinan dann'de'ti eyina: «Nga kin, nan ə to nduguru mbal ta'a'ti rangi adi'je wa?» ⁴ Nan loki uni kum'de ningə, oyi kadi kəkirə mbal kakin, de nduguru'ə rangi. ⁵ Dene'gi kin uri be ninn'ti ningə, nyi, oyi ngonn ki basa madi kare, ulə ku ngal ki nda rɔ'ne'ti, si'n ki dɔjikɔ'l'ti. Lo kin'ti, bol ra dene'gi. ⁶ Nan, ngonn ki basa kakin el'de ene: «In boli el, m'gər kadi isi sangi Jeju ki Najaret'i'ti, ki de'gi bəri'ə kagidəsi'ti. Jeju ində taa lo koy'ti, goto ne. Oyi loki iləi'ə'ti ə to kare kin. ⁷ Ningə ki ngɔsine kin, awi eli Piyər ki ndəgi njendo'gi toki a aw kadi nginə'se Galile'ti. Lo kin ə a oyi'ə'ti, toki el'n'se kete.» ⁸ Dene'gi tei ki ngodi nja'de'ti ta badi'ti, dadi par par ki bol, gəri row rɔ'de el. Ta kaa eli de el, tado bol tɔl'de †††.

†† Ku gangi lo kin gangi loki kar njay ki loki kar njay njay nan'ti. Lo ki kar njay njay, in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi par ə a un majel lə bulə de'gi kadi awi'n me'ti non Luwə'ti. Loki Jeju oy, ku kakin til dana joo, adi tarow to tado lə de'gi pəti kadi ai non Luwə'ti. Tekita-

Jeju ɔʒi ɾɔ'ne Mari ki Magidala

⁹ [Jeju ində taa lo koy'ti ki ndɔ Dɔmasi, sin ba. Loki ində lo koy'ti, de ki dɔkete ki tɔʒi ɾɔ'ne ɾɔ'a'ti in Mari ki Magidala, ki ndɔki tuwə ndil'gi ki majel siri dɔ'a'ti ɔ. ¹⁰ Ningə, Mari ə in nje kaw kel njendo'gi li'ə ki sii ta kuwə ndoo'ti ki ta non'ti. ¹¹ Nan loki Mari el'de toki Jeju ində lo koy'ti, adi n'inbe n'oo'ə ki kum'ne, njendo'gi tai me'ə el.

Jeju ɔʒi ɾɔ'ne njendo'gi joo

¹² Go'ti, Jeju ɔʒi ɾɔ'ne ɔʒi ki to ta dangi njendo'gi joo ki in dɔ row'ti, isi awi ki ngannbe'gi'ti. ¹³ Loki Jeju ingə'de, təli awi ɔri poy'o ndəgə'gi, nan ndəgə'gi uni me'de, el ɔ.

Jeju ɔʒi ɾɔ'ne njendo'gi ki dɔʒi gidə in kare

¹⁴ Ta tɔlta'a'ti, Jeju ɔʒi ɾɔ'ne njendo'gi ki dɔʒi gidə in kare loki isi ɔɔi nya. Lo kin'ti, Jeju ɔl se'de dɔ kunme'ti

ga 26.31-33. ††† Be ninn lə'de dɔnangi Palesitinn'ti in mbal ə uri kada to be ningə, iləi ninn'ti, ningə nduguruyi mbal ki rangi uti ta'a.

el lə'de, ki kum kuti lə'de, tadɔ mbeti kun me'de nje ki oyi'ə toki ində lo koy'ti. ¹⁵ Go'ti, el'de ene: «Ai ki dɔ be'gi ki dɔnangi'ti ne pəti, iləi mbər Poyta ki maji mbi de'gi'ti pəti. ¹⁶ De ki un me'ne, ə rai'ə batəm, ningə a ingə kaji, nan de ki mbəti kunme'ne, ta ki gangi a in dɔ'a'ti. ¹⁷ Nyakɔʒi'gi ki nje ki uni me'de adi Luwə a ɔʒi ə to kin: me tɔ'm'ti, a tuwəi ndil'gi ki majel, a eli ndonnta'gi ki mbah. ¹⁸ A uwəi lii'gi ki ji'de, ningə re anyinan nya ki nje tɔl de kaa, a ra se'de nya madi el. A indəi ji'de dɔ nje-monyi'gi'ti, adi nje monyi'gi ingəi lapiya.»

Jeju təl aw dɔran'ti

¹⁹ Go ta'gi'ti ki Burəbe Jeju el'de, uni'ə awi si'ə dɔran'ti, adi isi dɔʒikɔl Luwə'ti. ²⁰ Go kaw'a dɔran'ti, njendo'gi awi iləi mbər Poyta ki maji. Burəbe in se'de nan'ti, ad'de tɔʒi adi rai nya'gi ki əti bol bol. Nyakɔʒi'gi kin to be, tɔʒi kadɔ ta lə njendo'gi in ta ki ɾɔta'ti †.]

† Barta'gi kin goto me makitu'ti ki kete nu ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi.

Luki

Ta ki dɔ Poyta'ti ki maji læ Jeju ki Luki ndangi

Poyta ki maji kin tɔji kadi Jeju in Njekaji de'gi ki Isirayel'ti par el, nan tɔjɔ to Njekaji de'gi ki dɔnangi'ti ne pæti. Poy nya'gi ngayn ki Luki ɔr el'n ta me makitu'ti læ'ne, Matiye ki Marki kaa rai be tɔ nan k'in ə Luki sangi ginn ta'gi ngayn ta ndangi'de, ilə'n ta'gi mad'i'gi ki rangi dɔ nje ki Matiye ki Marki ndangi bay. Be ə Luki elta ar njay dɔ koji Jeju'ti, dɔ kaji'ti ki Jeju aji ngonn ki basa ki Nanyi'ti lo koy'ti, poyta'gi læ Jaka ki de'gi ki dɔ row'ti ki Emawusi. Makitu kin el bay ɔjido kujita'gi, toki kujita læ de ki Samari'ti ki njeramaji, ki kujita læ ngonn ki nanyi. Ta on me Jeju adi ra maji ki njemonyi'gi, nje ki isi ingəi kon, nje ki de'gi adi'de kon ki njendo'o'gi.

Rɔnel re ki Njekaji re dɔnangi'ti ki tæti ki tætiɔ tɔgi'gi læ Nje majel, de asi ində manj'a oo me makitu Luki'ti kin pæti.

Kon ta'gi ki me'ti: Koji Jan Batisi ki Jeju 1-2. Kulə'gi ki Jan Batisi ra 3. Kulə'gi ki Jeju ra ki nyando'gi ki Jeju ndo de'gi dɔnangi Galile'ti 4-9. K'in Galile kaw Jerujalem'ti 9-19. Ta'gi ki Jeju el ki nje tan'a rɔ'gi Jerujalem'ti 19-20. Ta ki dɔ tui Jerujalem'ti ki təl Ngonn de 21. Kon, koy, kində taa lo koy'ti ki kaw dɔran'ti læ Jeju 22-24.

Kulə ngirə ta

1 Tewopil, de'gi ngayn adi rɔ'de, ndangi nya'gi ki rai nya dann'je'ti ne kin ki go'ə go'ə †. ² Ndangi toki, nje ki oyi nya'gi kin ki kum'de eli'je. Oyi ki kum'de lo kulə ngirə'ti nu, ə tæli nje kiləmbər Poyta ki maji læ Luwə. ³ Be ə, m'in kaa, m'sangi ginn nya'gi pæti ki rai nya kin, lo kulə ngirə'ti nu maji maji kadi m'oo. Ningə go sang'a'ti ki m'sangi, m'oo maji ngayn kadi, m'ndangi me makitu'ti ki go'ə go'ə mad'i in kibo Tewopil. ⁴ Lo kin'ti, a gər kadi nyando'gi ki ingə'de in nyando ki rɔ-ta'ti.

Ta koji Jan Batisi

⁵ Dɔkagilo'ti ki *Erodi in ngar ki Jude'ti, dingəm kare isi non tɔ'a nan Jakari. Jakari in ki kare me kuti'ti læ njekujənyamosi kadikare'gi ki bari'ə Abiya. Tɔ ne'ə nan Eljabeti. In ngonn ki dene ki ginn koji'ti læ *Aron. ⁶ Jakari ingi ki Eljabeti joo pæti in de'gi ki dana takum Luwə'ti. Tæli rɔ'de maji ngayn go mbərikikində'gi'ti ki gorow'gi'ti læ Burəbe pæti. ⁷ Nan ingəi ngonn el, tado Eljabeti in kuji. Ningə in dɔkagilo ki, ingi joo pæti, bugəi nga. ⁸ Ndo kare Jakari isi ra kulə kujənyamosi kadikare takum Luwə'ti, tado in ndo ra kulə læ kuti li'ə. ⁹ Ningə, kigo ra'a'ti læ njekujənyamosi kadikare'gi, kagi lo osi dɔ Jakari'ti kadi ur me Kəy'ti læ Luwə. Ur kəy kadi buki nduji kagi ki əti mbin por'o ††. ¹⁰ Loki Jakari a buki nduji kagi ki əti mbin por'o kin, bulə de'gi ngayn rai taga ne ra elita ki Luwə. ¹¹ Low'ə'ti non, malayka læ Burəbe te bus ki rɔ Jakari'ti, dɔjikol'ti læ lo buki nduji kagi'ti. ¹² Loki Jakari oo malayka kakin ningə, ndil'ə te

† KNK 1.1 †† Tekitaga 30.7-8

anyi ur kaki, bol tɔ'ɔ. ¹³ Nan malayka el'ə ene: «Bol el Jakari, tado Luwə oo dɔ ndu ta ki el si'ə, ne'i Eljabeti a oji ngonn adi, a ində tɔ'a nan Jan. ¹⁴ A in nya rɔnel læ'i kibo ngayn, taa de'gi ngayn a rai rɔnel dɔ koj'o'ti tɔ. ¹⁵ Tado a in de kibo takum Burəbe'ti. A anyi yiwi kandi nju el num, a anyi ndəgi yiwi'gi ki hum ɔd'ɔ el num tɔ. Loki to'n me kon'ne'ti bay, Ndil Luwə a ros'o. ¹⁶ A təl ki ngann Isirayel'gi ngayn re se'de rɔ Burəbe Luwə'ti læ'de. ¹⁷ A njiyə takum Burəbe'ti ki Ndil num, ki tɔgi læ njekeltakita Luwə'ti Eli num tɔ. A njiyə ki Ndil num ki tɔgi num kadi ulə ngann'gi ki baw'de'gi noji nan'ti. Taa kadi njedongan'gi tæli nje kaw ki hal læ de'gi ki dana, kadi de'gi indəi dɔ rɔ'de dana tado læ Burəbe.» ¹⁸ Jakari dəji malayka ene: «Ki gorow ki bann ə m'a m'gər'n kadi in ta ki rɔta'ti wa? Tado m'in ki dɔ'm m'bugə, ta ne'm kaa bal'a al dɔ lo tɔ nga.» ¹⁹ Malayka təl el'ə ene: «M'in Gabiriyel, ki nje ra kulə takum Luwə'ti. Luwə ulə'm kadi m'el'i ta, m'ilə Poyta ki maji kin mbi'i'ti. ²⁰ Oo maji, a təl mbiki, adi a asi kelta madi el, biti kadi ndo ki nya'gi ki m'el'i ta'a kin rai nya bay taa. A in be, tado kunme læ'i goto dɔ ta'gi'ti ki m'el'i kin. Nya'gi kin a rai nya dɔkagilo'ə'ti ki Luwə ɔji.»

²¹ Me lo kin'ti, bulə de'gi toi ta nginə Jakari'ti, ta ndɔji'de, tado Jakari un dɔkagilo ngayn me Kəy'ti læ Luwə. ²² Loki ində lo te ki taga ki rɔ bulə de'gi'ti ningə, asi kadi el'de ta el. Loki el'de ta el, gəri kadi oo nya me ndil'ti me Kəy'ti læ Luwə. Jakari el'de ta ki ji'ne par, ə isi to mbiki be par.

²³ Loki tɔlta kulə ningə, təl aw me kəy'ti læ'ne. ²⁴ Ningə ngayn el go'ti, ne'ə Eljabeti in səm. Eljabeti iyə rɔ'ne kəy, adi de oo'ə el, asi nanyi mi, ə el ene: ²⁵ «Oyi maji ki Burəbe ra səm kin. Burəbe ində kum'ne go'm'ti, ɔr rɔsɔl dɔ'm'ti dann de'gi'ti.»

Ta koji Jeju Kirisiti

²⁶ Me nanyi'ti ki mehen, Luwə ulə malayka Gabiriyel me bebo'ti ki t'ə nan Najareti, dɔnangi'ti ki Galile.
²⁷ Ulə ɔ ngonn mand'i'ti madi ki gər ngaw el bay, ki dingəm kare ki t'ə nan Jisepi, ki ginn koji'ti lə *Dabidi ki njenduwə li'ə. Tɔ ngonn mand'i kakin nan Mari.
²⁸ Malayka ur kəy go Mari'ti el'ə ene: «M'uwə j'i Mari, in ki ingə memaji lə Luwə, Burəbe in nan'ti sə'i.»
²⁹ Ta kin əti Mari bol, adi dəji ɔ'ne ta ene ke ginn kuwəji kin in ri wa? ³⁰ Malayka el'ə ene: «Bol el Mari, tado ingə maji takum Luwə'ti. ³¹ A in sə'm, a oji ngonn ki dingəm, a ində t'ə nan Jeju. ³² A in kibo, a bari'ə Ngonn lə Njekisi dɔ nya'gi'ti pəti. Ningə, Burəbe Luwə a ad'a kumbər ngar lə kaw'a Dabidi. ³³ A onbe dɔ ginn koji'ti lə *Jakobi biti ki non'ti. Ningə Konbe li'ə a ində ngang'i'ne el tɔ.»
³⁴ Mari el malayka ene: «Gorow ki bann ə nya'gi kin a rai nya wa? Tado m'gər ngaw el bay.»
³⁵ Malayka el'ə ene: «Ndil Luwə a re d'ɔ'i'ti, Njekisi dɔ nya'gi'ti pəti a buki tɔgi'ne d'ɔ'i'ti. In tado kin ə, ngonn ki a o'j' in ɔ Luwə'ti, a bari'ə Ngonn lə Luwə. ³⁶ Oo noj'i Elijabeti ki bugə inbe kin kaa in sə'm tɔ. In ki de'gi bari'ə kuji kaa nyi in sə'm ra nanyi mehen kin. ³⁷ In sə'm tado nya ki dum Luwə goto.»
³⁸ Mari ene: «M'in bər lə Burəbe, maji kadi Luwə ra sə'm toki te'n ta'i'ti.» Low'ə'ti kin, malayka inyə Mari ə ɔti aw.

Mari aw mbah dɔ Elijabeti'ti

³⁹ Me ndɔ'gi'ti ki go'ti, Mari ində taa, aw kalangi kalangi ki dɔnangi ki mbal'gi in səm'ti, me be'ti ki dɔnangi Juda. ⁴⁰ Aw ur me kəy'ti lə Jakari, uwə ji Elijabeti.
⁴¹ Loki Elijabeti oo ndu Mari ningə, Ngonn ki me'ə'ti ɔdi ɔ'ne ndur kuti kuti. Ningə Ndil Luwə ros'o tɔ. ⁴² Lo kin'ti, Elijabeti un ndu'ne ki taa, el Mari ene: «Luwə adi njangi dɔ in d'ɔ'i'ti dann dene'gi'ti pəti. Ningə Ngonn ki to me'i'ti kaa maji ur'ə tɔ. ⁴³ Ra bann ə m'in kin par, Luwə buki'm'ti kədi be biti, adi kon Be'm re me kəy'ti lə'm? ⁴⁴ Loki m'oo ndu'i ki uwə'n j'i'm, ngonn ki me'm'ti ɔdi ɔ'ne ndur ki ɔnel. ⁴⁵ In nje majikur, tado kunme lə'i adi nya'gi ki Burəbe el'i taa a tɔli ta'de.»

Pa lə Mari

⁴⁶ Be ə Mari ene:
 «Ngarme'm osi pa ulə tɔji dɔ Burəbe'ti.
⁴⁷ Ndil'm ra ɔnel dɔ Luwə'ti ki Njekaji'm.
⁴⁸ Tado Luwə təl kum'ne oo'n bər lə'ne ki dene ki asi nya madi el.
 In be ə, kaw ki kete non,
 De'gi pəti a bari'm'in nje majikur ki dɔ lo'gi'ti ki dangi dangi.
⁴⁹ Tado Luwə ki nje tɔgi pəti,
 Ra nya'gi ki əti bol bol tado lə'm.
 Maji kadi t'ə in ki kar njay.
⁵⁰ Ningə, kadi memaji li'ə to ki dɔ bal'gi dɔ bal'gi dɔ de'gi'ti ki nje bol Ndil'ə.
⁵¹ Luwə ɔji tɔgi'ne pəti ki taga,
 Nje ki ngarme'de rosi ki ɔjirɔ,

Luwə tində'de sanan'de.
⁵² Sur njetɔgi'gi tilə'de dɔ kumbər ngar'gi'ti lə'de, Ningə nje ɔɔl d'ɔ'de, un d'ɔ'de ki taa tɔ.
⁵³ Adi nyakingə rosi ji njendoo'gi,
 Ə tuwə njenyakingə'gi ji'de kare adi awi.
⁵⁴ ɔsi ɔkɔy *Isirayel ki njekulə li'ə,
 Adi me'ə olo dɔ memaji'ti tado de'gi li'ə.
⁵⁵ Me'ə olo d'ɔ'ti toki un'n mind'i'ne adi kaw'je'gi kete nu.
 Un adi Abiraham ki ginn koji li'ə ba biti ki non'ti.»
⁵⁶ Mari isi ki Elijabeti asi nanyi mutə, ningə təl aw be.

Koji Jan Batisi

⁵⁷ Dɔkagilo koji ngonn lə Elijabeti asi, ə oji ngonn ki dingəm. ⁵⁸ Nje gədi kəy'gi li'ə ki noji'gi oyi poy maji ki Luwə ra si'ə adi rai si'ə ɔnel. ⁵⁹ Lokɔ ndɔ ki jijo go koji ngonn'ti asi ningə, rei kadi ujəi mɔt'ɔ †. De'gi ndigi kadi n'bari'ə ki tɔ baw'a ki Jakari. ⁶⁰ Nan kon'a el'de ene: «Jagi, a bari'ə Jan.»
⁶¹ Ə de'gi eli Elijabeti eyina: «De ki ginn koji'ti lə'i ki t'ə to be goto.»
⁶² Lo kin'ti, dəji baw'a ta ki ji'de eyina ke ge kadi n'bari ngonn kakin nan nan wa? ⁶³ Jakari dəji adi rei ki bar ndangi nya adi'ə, ningə ndangi nya'ti: «T'ə in Jan.»
 Lo kin'ti, ta ndɔji de'gi pəti. ⁶⁴ Low'ə'ti non, ta Jakari te, ndonn'o tuti adi elta ulə'n tɔji dɔ Luwə'ti. ⁶⁵ Nya kin ra bol de'gi pəti ki me be'gi'ti ki dɔ lo'ti ki non, taa go dɔnangi mbal'gi'ti ki Jude pəti, de'gi eli ta'a ki lo lo. ⁶⁶ De'gi ki oyi poyta kin ngəmi me'de'ti, ə eli eyina: «Ngonn kin a təl ri wa?» toki rɔta'ti, ji Burəbe in d'ɔ'a'ti.

Pa lə Jakari

⁶⁷ Ndil Luwə rosi Jakari ki baw ngonn, adi eltakita Luwə'ti ene:
⁶⁸ Tɔji ki dɔ Burəbe'ti, ki Luwə lə Isirayel,
 Tado re oo de'gi lə'ne, taa'de ilə'de taa.
⁶⁹ In ə te ki Njekaji ki nje tɔgi ginn koji'ti lə Dabidi ki njekulə li'ə adi'je.
⁷⁰ Te si'ə toki ilə'n mbər ki ta de'gi ki njekeltakita'a'ti ar njay, dɔkagilo'ti ki mayinu.
⁷¹ Njekaji ki a taa'je ji njeban'gi'ti lə'je pəti, ki ji njekɔsi'je ta'gi'ti pəti.
⁷² In be ə, Luwə tɔji'n memaji lə'ne ki ɔ kaw'je'gi'ti, Num taa, me'ə olo dɔ kunmind'i'ti ki ar njay num tɔ.
⁷³ Kunmind'i kigo mində'ti ki un adi kaw'je *Abiraham.
⁷⁴ Kunmind'i ki a ra kadi ji ra kulə li'ə ki kanji bol, Lokɔ a ta'je ji njeban'gi'ti lə'je.
⁷⁵ Kadi ji njiyə takum'ə'ti, me kar njay'ti num, me ki ra dana'ti num,
 Dɔkagilo pəti ki j'isi'n ki d'ɔ'je taa.
⁷⁶ In ngonn'm, a bari'nu njekeltakita Luwə'ti ki in nje kisi dɔ nya'gi'ti pəti,
 Tado a njiyə non Burəbe'ti kadi in ra row li'ə.
⁷⁷ Lo kin'ti, de'gi li'ə a gəri kaji ki aj'i'de ki gorow k'inyə go majel'gi'ti lə'de ɔ.
⁷⁸ Luwə in nje memaji.
 Ki takul memaji ki koo kumtondoo li'ə ə,

† *Lebitiki 12.3*

Kunji ki dɔran'ti unji'n dɔ'je'ti to kadi be.
⁷⁹ Kunji kin unji dɔ de'gi'ti ki sii me lo ki diw'ti num,
 Me ndil koy'ti num.
 Tado kadi ndɔr'je tarow, aw se'je dɔ row kisimaji'ti.
⁸⁰ Ngonn kakin tɔgi, tɔl de ki gəsirə me ndil'ti. Ra be
 dilə mbo'ti, biti ndɔ ki te'n taga takum Isirayel'ti.

Koji Jeju
 (Mat 1.18-25)

2 Dɔkagilo'ə'ti kin, nje konbe kibo Sejar Ogusiti un
 ndu'ne kadi ndangitɔ de'gi ki dɔnangi'ti pəti me
 makitu'ti. ² Ndagitɔ ki dɔkete kin in dɔkagilo'ti ki
 Kiriniwusi in nje konbe dɔnangi'ti ki Siri. ³ De'gi pəti awi
 kadi ndangitɔ'de, Nan nan kaa aw be koji'ne'ti. ⁴ In be
 ə, Jisepi kaa in bebo Najaret'i'ti, dɔnangi Galile'ti, isi aw
 bebo'ti lə Dabidi, ki bari'ə Betilehem, dɔnangi Jude'ti.
 Tado Jisepi in de ki ginn koji'ti lə Dabidi. ⁵ Awi kadi
 ndangitɔ'de nan'ti ki Mari ki njenduwə li'ə, ki ra ki sə'm.
⁶ Loki in Betilehem'ti non bay ningə, ndɔ koji ngonn
 lə Mari asi. ⁷ Mari oji ngonn'ne ki dɔkete to ngonn ki
 dingəm. Bir ngonn kakin ki ku, ilə me nya ngəm nya
 kusɔ'ti lə da'gi, tado lo ki kadi ingəi to'i'ti me kəy to
 mbah'gi'ti goto.

Njekul da'gi

⁸ Njekul da'gi in me mu'ti dɔ lo'ti kin non, indəi bi taa
 isi ngəmi da'gi lə'de kondɔ. ⁹ Ningə nyi oyi malayka lə
 Burəbe te bus ki rɔ'de'ti. Tɔji lə Burəbe unji gugi dɔ'de,
 adi bol tɔl'de. ¹⁰ Nan malayka el'de ene: «Boli el, tado
 m're ki Poyta ki maji kadi mad'i'se. Poyta ki maji kin a in
 nya rɔnel kibo ngayn tado lə de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne.
¹¹ In bone ə oji nje kaji me be'ti lə Dabidi adi'se. Njekaji
 ki in Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə, Burəbe. ¹² Ningə
 nyakɔji ki in a gəri'ə ə to kin: A ingəi ngonn ki kasi ki
 biri'ə ki ku, ə iləi'ə me nya ngəm nya kusɔ'ti lə da'gi.»
¹³ Tanan'ti non, bulə de'gi njerɔ'gi ki dɔran'ti, tei, indəi
 rɔ'de nan'ti ki malayka ki kare kakin, ningə osi pa piti
 Luwə eyina: ¹⁴ Tɔji in ki dɔ Luwə'ti ki nje kisi dɔran'ti taa
 nu. Taa, kisimaji ki dɔ dɔnangi'ti, ki rɔ de'gi'ti ki Luwə
 ndigi'de tɔ.
¹⁵ Loki malayka'gi inyəi'de ə təli awi dɔran'ti gogi,
 njengəm da'gi elinan dann'de'ti eyina: «Adi j'awi biti ki
 Betilehem'ti j'oyi nya ki ra nya ə Burəbe te ki dɔ'a ad'i'je
 kin.» ¹⁶ Indəi kalangi awi ningə nyi, ingəi Mari ingi ki
 Jisepi, nan'ti ki ngonn ki kasi ki iləi'ə me nya ngəm nya
 kusɔ'ti lə da'gi. ¹⁷ Loki oyi ngonn ki kasi kakin ningə,
 go'ti ɔri ginn nya'gi ki eli'de ɔjido ngonn ki kasi kin.
¹⁸ De'gi pəti ki oyi ta ki njengəm da'gi ɔri go'ə, ət'i'de
 bol. ¹⁹ Mari ngəm nya'gi kin pəti me'ne'ti, mərta dɔ'ti ki-
 go'ə go'ə. ²⁰ Nje ngəm da'gi təli gogi ki pa, ki kulə tɔji
 dɔ Luwə'ti tə'de'ti. Tado Luwə ad'i'de oyi nya'gi ki mb'i'de
 ge, ki kum'de ge. Ningə nya'gi kakin rai nya ki gorow'ə
 inbe ki malayka ilə'n'de mbər'ə kakin tɔ.

Tɔji Jeju me Kəy'ti lə Luwə

²¹ Loki ndɔ ki nja joo go koji ngonn'ti asi, ujəi mɔt'ɔ †,
 ningə indəi tɔ'a nan Jeju. In tɔ ki malayka el'de, loki

kon'a ra ki səm'ə el bay, kadi to bari'ə'n'ə. ²² Ningə, loki
 ndɔ ki in ndɔ kar rɔ kigo ndukun'ti lə *Mojɔ asi ††, Jisepi
 ingi ki Mari ai ki ngonn kakin Jerujalem'ti kadi tɔji'ə
 Burəbe, ²³ kigo ndang'a'ti ki ndangi me ndukun'ti lə
 Burəbe eyina: «Ngann dər'gi ki dingəm pəti a in ki
 kində ji dɔ'de'ti tado lə Burəbe †.» ²⁴ Num taa, rei kadi
 adi'de kəmosi'gi joo eke ngann dər dum'gi joo
 kadikare'ti, kigo ndang'a'ti ki ndangi me ndukun'ti lə
 Burəbe ††.

Pa lə Simeyon

²⁵ Dingəm kare in Jerujalem non tɔ'a nan Simeyon. In
 de ki dana taa in de ki njera go ndigi'ti lə Luwə tɔ. Isi
 nginə ta nje kaji Isirayel mayinu ba. Ningə Ndil Luwə in
 dɔ'a'ti tɔ. ²⁶ Ndil Luwə el kete ad'a gər toki a oy el biti
 kadi oo Kirisiti De ki Burəbe mbət'ə, ki kum'ne bay taa
 a oy. ²⁷ Ndil Luwə ɔs'ɔ kadi aw me Kəy'ti lə Luwə, ningə
 toki nje koji Jeju awi si'ə me kəy'ti kadi rai kigo
 ndukun'ti lə Burəbe. ²⁸ Simeyon taa Jeju ji'ne'ti, ningə
 ulə tɔji dɔ Luwə ene: ²⁹ «Ngɔsine, Burəbe, inyə bər lə'i
 ad'a aw ki lapiya, kigo ta'ti lə'i nga, ³⁰ Tado kankum'm
 oo njekaji de'gi nga. ³¹ Kaji ki ində dɔ'a dana takum
 bulə de'gi'ti pəti. ³² In kunji ki kadi unji dɔ ginn de'gi'ti
 pəti, taa a in tɔji ki dɔ de'gi'ti lə'i, Isirayel tɔ.»
³³ Ta ki Simeyon el dɔ Jeju'ti əti kon'a'gi ki baw'a'gi bol.
³⁴ Simeyon njangi dɔ'de, ningə el Mari ene: «Maji kadi
 in gər maji, ngonn ki o'jo kin a in row kosi lə bulə de'gi
 num, row kində taa lə de'gi ngayn dɔnangi Isirayel'ti tɔ.
 Taa, re to nyakɔji ki nje re ki takasinan el tɔ. ³⁵ A adi
 mərta ki ngarme de'gi'ti ngayn, ginn'ə a te taga. Ningə
 rɔ'i'ti inbe, in kiyəɔ ki a gangi ndil'i dana.»

Ann ra oyo Luwə tado Jeju

³⁶ Dene kare ki njekeltakita Luwə'ti isi non, tɔ'a nan
 Ann. In ngonn lə Panuwel, ginn koji'ti lə Aser. Loki taa
 dingəm mand'i'ne'ti, isi si'ə asi bal siri ba par ə ngaw'a
 oy. Ningə ki ngɔsine kin, Ann tɔgi ngayn nga. ³⁷ Bal'a in
 dɔjjoo gidə in ɔɔ. Njengawkoy kin in me Kəy'ti lə Luwə
 ki dɔkagilo'gi pəti gos'o. Kondɔ ki kada in me Kəy'ti lə
 Luwə, el si'ə ta, ɔgi rɔ'ne nyakusɔ. ³⁸ In be ə, dɔkagi-
 lo'ə'ti kin, in kaa te non re tɔ. Osi pa ulə'n tɔji dɔ
 Luwə'ti, taa elta ki dɔ ngonn'ti kin de'gi pəti ki isi nginəi
 kadi Luwə taa Jerujalem ji njeban'gi'ti ilə taa tɔ.
³⁹ Loki nje koji Jeju rai nya'gi pəti kigo ndukun'ti lə
 Burəbe ningə, təli awi Galile me bebo'ti lə'de ki Na-
 jaret'i'ti gogi. ⁴⁰ Ningə, ngonn kakin tɔgi, aw ki singə'ne.
 Rosi ki tər, taa memaji lə Luwə in si'ə nan'ti tɔ.

Jeju in me Kəy'ti lə Luwə loki bal'a in dɔgi gidə in joo

⁴¹ Dɔ bal'gi pəti, njekoji Jeju awi Jerujalem'ti lo ra
 nanyi'ti ki bari'ə nanyi Paki. ⁴² Loki Jeju ra bal dɔgi gidə
 in joo ningə, aw ki nje koji'ne'gi lo ra nanyi'ti toki sii rai
 kete kete go kuji ra'a'ti ††. ⁴³ Ningə, loki ndɔ ra nanyi
 tigə ə, nje koji'gi lə Jeju isi təli gogi, nan Jeju nanyi gogi
 Jerujalem ti. Nje koj'o'gi gəri toki nanyi gogi el.

† Lebitiki 12.3 †† Lebitiki 12.6 † Tekitaga 13.2,12 †† Lebitiki
 12.8 †† Tekitaga 12.1-27; Ndukun ki nja joo 16.1-8

⁴⁴ Njekoji'gi læ Jeju oyi eyina Jeju nanyi nja madi'de'gi'ti ki uni se'de row, adi njiyæi ndo kare bay taa ulæi ngiræ sang'a dann noji'de'gi'ti ki madi'de'gi. ⁴⁵ Sangi'a, nan sangi'a pi ingæi'æ el. Loki ingæi'æ el, tæli tuwi dæ'de awi Jerusalem'ti gogi sang'a'ti. ⁴⁶ Sangi'a biti ndo ki kon mutæ ningæ nyi, ingæi'æ, isi me Kæy'ti læ Luwæ dann njendo ndukun'gi læ Luwæ. Si dann'de'ti, sii ur mbi'ne oo'n ta'gi ki isi eli tæ, dæji'n'de ta tæ. ⁴⁷ De'gi pæti ki oyi ta kel Jeju kin, nyagær li'æ, ki ta ki tur li'æ, æti'de bol ngayn. ⁴⁸ Loki njekoji'gi oyi, æti'de bol ngayn, adi kon'a el'æ ene: «Ngonn'm, ra bann be in ra se'je nya be wa? Oo, j'in ki baw'i, ji ra ta sangi'ti ki non kum'je'ti.» ⁴⁹ Ningæ el'de ene: «Sangi m'in tado ri wa? Maji kadi m'ra kulæ me kæy'ti læ Bai kin, in gæri eke in gæri el wa?» ⁵⁰ Nan njekoji'gi gæri me ta li'æ kin el.

⁵¹ Ningæ go'ti, Jeju tæl aw se'de Najareti'ti gogi. Jeju tæl ræ'ne go ta'ti læ nje koj'i'ne'gi. Kon'a ngæm nya'gi pæti ki rai nya kin me'ne'ti. ⁵² Jeju tægi daræ'ne'ti num, me gosi'ti num tæ, adi ingæ maji takum Luwæ'ti num, takum de'gi'ti num pæti.

Jan ilæmbær Poyta ki maji

(Mat 3.1-12; Mrk 1.1-8; Jan 1.19-28)

3 Dækagilo'æ'ti kin, nje konbe kibo Sejar, ki bari'æ Tiber onbe bal dægi gidæ in mi. Ningæ Ponsi *Pilati æ in nje konbe dænan'gi'ti ki Juda, Erodæ in ngar dænan'gi'ti ki Galile, Pilipi ki ngonnkon Erodæ in ngar dænan'gi'ti ki Iture ki dænan'gi ki Tirakonitidi, ningæ Lisaniyasi in ngar dænan'gi'ti ki Abilen tæ. ² Hann ingi ki Kayipi æ in kibo'gi læ njekujænyamosi kadikare'gi ki rai kulæ dækagilo'æ'ti non. Ningæ, dækagilo'æ'ti non kin, Jan ki ngonn læ Jakari in dilælo'ti æ Luwæ el'æ ta. ³ Jan aw dænan'gi Jurden'ti pæti, ilæmbær ene: «Inyæi gorow njiyæ'se'gi ki majel kæ, adi rai'se batæm, kadi Luwæ inyæ'n go majel'gi læ'se kæ.» ⁴ Ra toki ndangi me makitu'ti læ njekeltakita Luwæ'ti, Ejay, eyina:

«Ndu de madi bar dilælo'ti ene:

Rai gorow læ Buræbe!

Rai gorow li'æ adi ra njururu.

⁵ Uti bolo bæ'gi adi asi nan,

Kusi dæ mbal'gi ki dæ gadi'gi adi asi ta nangi rerere;

Rai row'gi ki rugi gondi gondi adi ra njururu;

Rai row wor'gi adi osi nan'ti lay.

⁶ Lo kin'ti, de'gi pæti a gæri kaji ki Luwæ aji'je †.»

⁷ Jan el bulæ de'gi ki rei ræ'a'ti kadi ra'de batæm ene: «In nje mann majel to lii pir be kam, nan çji'se row kadi anyinan wongi læ Luwæ ki a re wa? ⁸ Maji kadi kulæ ra'se'gi tæji kadi in de'gi ki inyæi gorow njiyæ'se'gi ki majel kæ. Ningæ, ononyi'se kadi eli me'se'ti eyina: "J'in ngann kaw Abiraham". Tado adi m'el'se, Luwæ asi kadi a tæl gaji mbal'gi kam ngann kaw Abiraham'ti kare. ⁹ Ki ngæ'sine kin, kungæ in ndækba kadi tugæ kagi'gi ngiræ de'ti. Kagi ki ra ki andi maji el æ, a tugæi'æ kadi ilæi'æ me por'ti kæ.»

¹⁰ Bulæ de'gi dæji Jan eyina: «In ri æ kadi ji ra wa?»

¹¹ Jan el'de ene: «De ki aw ki ku joo æ, maji kadi adi kare

de ki awi'n el, ningæ de ki aw ki nyakusæ æ, maji kadi ra'n ki in ki awi'n el tæ.»

¹² *Njetalambo'gi kaa, rei kadi Jan ra'de batæm tæ.

Ningæ dæji Jan eyina: «Njendo, in ri æ kadi ji ra wa?»

¹³ Jan el'de ene: «Tai nar aldæ in ki dæji'se kadi tai kin el.»

¹⁴ Njeræ'gi kaa dæji eyina: «Nga j'in, in ri æ kadi ji ra wa?» Jan el'de ene: «Indæi tægi dæ de'ti tai nar li'æ el, ta, tæti ta ngom indæi dæ'a'ti el tæ. Rai dæ nar nanyi'ti læ'se inbe kin par.»

Jan ilæmbær de ki a re go'æ'ti

(Mat 3.11-12; Mrk 1.7-8)

¹⁵ Dækagilo'æ'ti kin, de'gi isi nginæi de ki a re, adi dæji ræ'de ta ke Jan in Kirisiti ki in De ki Luwæ mbæt'æ el biti wa? ¹⁶ æ Jan el de'gi pæti ene: «M'in, m'ra'se batæm me mann'ti, nan de madi a re go'm'ti non, a ra'se batæm me Ndil Luwæ, ki me por'ti. In de ki Tæg'æ utæ'm sanyi kulæ sa li'æ kaa, m'asi tuti el. ¹⁷ Uwæ keh to nya j'i'ne'ti kadi to'n kandi ko ki maji, çy me dam'ti, ningæ ulæ tisæ por. In por ki a oy el ratata.»

¹⁸ Jan adi de'gi ta koj'i'gi ki rangi ngayn, ilæmbær Poyta ki maji.

¹⁹ Nya kare bay, Jan kæl ki Erodæ ki in nje konbe dænan'gi'ti ki Galile, tado taa ki taa Erodiyadi ki ne ngonnkon'ne, taa ra nya'gi ki rangi ki majel ngayn num tæ. ²⁰ Nan, nya'gi ki go'ti el pæti ki Erodæ ra kin kaa, tæl uwæ Jan dangay'ti dæ'ti bay.

Jeju ra batæm

(Mat 3.13-17; Mrk 1.9-11)

²¹ Loki de'gi pæti rai batæm ningæ, Jeju kaa ra batæm tæ. Loki isi elta ki Luwæ ningæ, dæran til. ²² Ndil Luwæ, risi to dær dum be isi dæ'a'ti. Ningæ, ndu ta madi te dæran'ti, ene: «In Ngonn'm ki njendigi læ'm, ki in nya rænel læ'm kibo ngayn.»

Ginn kaw læ Jeju

(Mat 1.1-17)

²³ Jeju ulæ ngiræ kulæ læ'ne, loki bal'a in dæ mutæ. Ki go gær'æ'ti ki de'gi gæri, Jeju in ngonn læ Jisepi, Jisepi ki ngonn læ Eli, ²⁴ Ningæ Eli in ngonn læ Mata, Mata in ngonn læ *Lebi, Lebi in ngonn læ Melsi, Melsi in ngonn læ Yanay, Yanay in ngonn læ Jisepi, ²⁵ Jisepi in ngonn læ Matatiyasi, Matatiyasi in ngonn læ Amosi, Amosi in ngonn læ Nahum, Nahum in ngonn læ Esili, Esili in ngonn læ Nagay, ²⁶ Nagay in ngonn læ Mati, Mati in ngonn læ Matatiyasi, Matatiyasi in ngonn læ Semeyinn, Semeyinn in ngonn læ Yosæki, Yosæki in ngonn læ Yoda, ²⁷ Yoda in ngonn læ Yowan, Yowan in ngonn læ Resa, Resa in ngonn læ Jorobabel, Jorobabel in ngonn læ Salatiyel, Salatiyel in ngonn læ Neri, ²⁸ Neri in ngonn læ Melki, Melki in ngonn læ Adi, Adi in ngonn læ Kosam, Kosam in ngonn læ Elmadam, Elmadam in ngonn læ Er, ²⁹ Er in ngonn læ Jeju, Jeju in ngonn læ Eliyæjar, Eliyæjar in ngonn læ Yorim, Yorim in ngonn læ Mata, Mata in ngonn læ Lebi, ³⁰ Lebi in ngonn læ Simeyon, Simeyon in ngonn læ Juda, Juda in ngonn læ Jisepi, Jisepi in ngonn læ Yonam, Yonam in ngonn læ Eliyakim, ³¹ Eliyakim in

† Tekitaga 40.3-5

ngonn læ Meleya, Meleya in ngonn læ Mena, Mena in ngonn læ Matata, Matata in ngonn læ Natan, Natan in ngonn læ Dabidi, ³² Dabidi in ngonn læ Jese, Jese in ngonn læ Obedi, Obedi in ngonn læ Bowaji, Bowaji in ngonn læ Sala, Sala in ngonn læ Nason, ³³ Nason in ngonn læ Aminadabi, Aminadabi in ngonn læ Adimin, Adimin in ngonn læ Arni, Arni in ngonn læ Esirom, Esirom in ngonn læ Peresi, Peresi in ngonn læ Juda, ³⁴ Juda in ngonn læ Jakobi, Jakobi in ngonn læ *Isaki, Isaki in ngonn læ Abiraham, Abiraham in ngonn læ Tera, Tera in ngonn læ Nawor, ³⁵ Nawor in ngonn læ Serugi, Serugi in ngonn læ Rewu, Rewu in ngonn læ Pelegi, Pelegi in ngonn læ Eber, Eber in ngonn læ Sala, ³⁶ Sala in ngonn læ Kaynam, Kaynam in ngonn læ Arpasadi, Arpasadi in ngonn læ Səm, Səm in ngonn læ Nuwe, Nuwe in ngonn læ Lemeki, ³⁷ Lemeki in ngonn læ Matusalem, Matusalem in ngonn læ Enoki, Enoki in ngonn læ Yərədi, Yərədi in ngonn læ Malelel, Malelel in ngonn læ Kaynam, ³⁸ Kaynam in ngonn læ Enosi, Enosi in ngonn læ Seti, Seti ki ngonn læ Adam, Adam ki ngonn læ Luwə.

Su nan Jeju

(Mat 4.1-11; Mrk 1.12-13)

4 Go Ndil Luwə'ti ki rosi Jeju, Jeju təl ta ba Jurden'ti re. Təl re ningə, Ndil Luwə ɔ'ɔ aw si'ə diləlo'ti. ² Su nan'a ndɔ dɔɔ diləlo'ti. Ndɔ ki Jeju ra dɔɔ kin, sɔ nya madi el, adi bo ra'a. ³ Non be, Su el'ə ene: «Re in Ngonn læ Luwə ə, adi mbal kin təl mapa adi m'oo.» ⁴ Ə Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: De a isi ki dɔ'ne taa ki takul nyakusɔ par el †.»

⁵ Su aw ki Jeju dɔ lo'ti taa, ningə ki kum ki kində jipi, ɔ'ɔ konbe'gi ki dɔnangi'ti ne pəti ad'a oo. ⁶ Loki ɔ'ɔ ningə, təl el'ə ene: «M'a m'ad'i tɔgi dɔ konbe'gi'ti kin ki nyakingə'gi ki me'ti pəti. Tadı in nya ki adi'm'in me ji'm'ti, ningə de ki me'm ndigi ə m'ad'a. ⁷ Re in, ɔsi məkəs'i nanga non'm'ti ə, m'a m'ad'i ba pəti to yan'i.» ⁸ Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: "A ɔsikurə Burəbe Luwə'ti læ'i, ningə in ki kar'ne ba par ə a re non'a'ti kadi gos'o ††.»

⁹ Go'ti gogi, Su aw ki Jeju Jerujalem'ti, aw si'ə jam dɔ Kəy'ti læ Luwə taa. Loki aw si'ə taa, ningə el'ə ene: «Re in Ngonn læ Luwə ə, inyə ji'i taa osi adi m'oo, ¹⁰ tadı ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: "Luwə a adi ndu'ne malayka'gi læ'ne kadi to indəi kum'de go'i'ti." ¹¹ Bay taa, a lai'nu dala ji'de'ti, kadi nja'i tugə mbal el ‡.» ¹² Jeju təl el'ə ene: «Ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: A mbɔji Burəbe Luwə læ'i oo el ‡‡.» ¹³ Loki Su tigə ki nyanan'gi ki kadi n'nan'n Jeju ningə, ɔr rɔ'ne gogi sanyi rɔ'a'ti. ɔr rɔ'ne nginə'n dɔkagilo ki rangi.

De'gi ki Najareti'ti mbeti tai nyando læ Jeju

(Mat 4.12-17; Mrk 1.14-15)

¹⁴ Lo kin'ti, Jeju təl re Galile. Re ki tɔgi ki in rɔ Ndil Luwə'ti. Tɔ Jeju bar ki dɔ lo'gi ki non pəti. ¹⁵ Ndo nya me kəykawnan'ti læ *Juwipi'gi. De'gi pəti uləi tɔji dɔ'a'ti.

De'gi ki Najareti'ti mbəti taai nyando læ Jeju

(Mat 13.54-58; Mrk 6.1-6)

¹⁶ Jeju aw Najareti'ti, ki in be ki tɔgi'ti. Toki isi ra'n kete kete, loki ndɔ kɔrkon asi ningə, Jeju aw kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. Jeju ində taa kadi n'tudə makitu. ¹⁷ Loki ində taa, adi'ə makitu læ njekeltakita Luwə'ti Ejay ki koi. Jeju rirə makitu kakin ningə, ingə ta ki ndangi eyina:

¹⁸ «Ndil Burəbe in dɔ'm'ti, Burəbe mbəti'm kadi m'iləmbər Poyta ki maji njendɔ'gi.

Burəbe ulə'm kadi m'el dangay'gi ta te'de kəy dangay'ti,

Kadi m'el njekumtɔ'gi toki, kum'de a oo lo.

Kadi m'taa nje ki de'gi isi indəi kum'de ndoo m'ilə'de taa.

¹⁹ Kadi m'iləmbər bal memaji læ Burəbe kin.»

²⁰ Go'ti, Jeju ko makitu kakin, ningə təl'n adi njekulə, ə isi nanga kadi elta. De'gi pəti ki me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi buki kum'de ki dɔ'a'ti.

²¹ Lo kin'ti, Jeju el'de ene: «Ta ki oyi kin, tɔlta'ne dɔ'se'ti bone.» ²² De'gi pəti manyinaji læ Jeju, taa mbər memaji ki te ta'a'ti əti'de bol ki dum tɔ adi elinan eyina: «M'a in ngonn læ Jisepi rɔ'je'ti ne el wa?» ²³ Be ə Jeju el'de ene:

«M'gər kadi a eli'm'in kujita ki ene: "In njera de'gi monyi, aji rɔ'i inbe," kin. A eli'm'in eyina: "J'oo poy nya'gi pəti ki in ra Kapernayim'ti kin, ə in ra be kɔji'ti ne be tɔ adi j'oo."» ²⁴ Jeju təl el'de bay ene: «Toki rɔta'ti adi m'el'se, njekeltakita Luwə'ti, ki bekoj'o uwə rɔ'ne'ti maji goto. ²⁵ Ki rɔta'ti, dɔkagilo'ti læ njekeltakita Luwə'ti Eli, njengawko'gi in ngayn Isirayel'ti. Nan loki ndi ədi dɔnangi'ti el bal mutə ki nanyi mehen, ə bo on ki dɔnangi pəti ††, ²⁶ de kare dann'de'ti ki Luwə ulə Eli rɔ'a'ti goto.

In njengawko'gi ki Sarepta'ti, dɔnangi ki Sidon'ti yo ə Luwə ulə Eli ki rɔ'a'ti †††. ²⁷ Njebanji'gi kaa in ngayn Isirayel'ti dɔkagilo'ti læ Elije tɔ, nan in ki kare ki kadi Luwə ɔr banji rɔ'a'ti ar njay goto. In Naman ki Siri'ti yo ə Luwə ɔr banji rɔ'a'ti †††. ²⁸ Loki de'gi ki sii me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi oyi ta kin, wongi tɔl'de pəti. ²⁹ Lo kin'ti, indəi taa tuwəi Jeju me bebo'ti kɔ, ningə ai si'ə jam dɔ mbal'ti ki indəi bebo'ti. Rai'ti si'ə kadi n'suri'ə n'iləi'ə n'tɔli'ə kɔ. ³⁰ Nan Jeju ur dann'de'ti aw.

Dingəm ki ndil ki majel ra'a

(Mat 7.28-29; Mrk 1.21-28)

³¹ Jeju aw Kapernayim'ti, ki in bebo ki dɔnangi Galile'ti. Jeju ndo nya de'gi ndɔ kɔrkon'ti. ³² Nyando li'ə əti de'gi bol ki dum. Əti'de bol ki dum tadı elta ki tɔgi ki in rɔ Luwə'ti. ³³ Ningə, de madi kare ki ndil ki majel ra'a, isi me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi non, non ki ndu'ne kibo ene: ³⁴ «Jeju ki Najareti, ri ə ge rɔ'je'ti wa? Re kadi tɔji'je wa? M'gər'i maji: in ki Kar njay læ Luwə.» ³⁵ Jeju ndangi ndil ki majel ki tɔgi'ne ene: «Uti ta'i, ə te kɔ rɔ dingəm'ti kin.» Lo kin'ti, ndil ki majel bi dingəm ilə dann'de'ti, ningə te rɔ'a'ti um ad'a kon madi kare el. ³⁶ Nya kin əti de'gi pəti bol, adi daji nan ta dann'de'ti eyina: «Ta kin in ta ki bann ə əti bol be wa? De kam aw ki tɔgi konbe dɔ

† Ndukun ki nja joo 8.3 †† Ndu 6.13 ‡ Pag 91.11-12 †† Ndu 6.16

†† 1 Ngar'gi 17.1 ††† 1 Ngar'gi 17.8-16 ††† 2 Ngar'gi 5.1-14

ndil'gi'ti ki majel, ndangi'de ki tɔgi ki in rɔ Luwə'ti adi tei kɔ!»³⁷ In be ə, tɔji lə Jeju sanan ki dɔnangi ki non pəti.

Jeju adi lapiya njemonyi'gi ngayn (Mat 8.14-17; Mrk 1.29-34)

³⁸ Loki Jeju in kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, aw me kəy'ti lə Simon. Məm Simon ki dene, rɔ'a tingə ngayn. Be ə, dəji Jeju kadi ra nya madi tado li'ə. ³⁹ Jeju rugi rɔ'ne dɔ'a'ti, ndangi rɔ ki tingə ngayn kakin adi yokiro. Kalangi ba go'ti, məm Simon ində taa ra nyakusɔ adɔ'de.

⁴⁰ Lo sɔ'ɔ, go kurkadɔ'ti, de'gi pəti ki awi ki de'gi ki monyi'gi ki dangi dangi raɔ'de, rei se'de rɔ Jeju'ti. Jeju ində ji'ne dɔ'de'ti kare kare pəti adi ingəi lapiya. ⁴¹ Ndil'gi ki majel kaa tei rɔ de'gi'ti ngayn ki non ta'de'ti eyina: «In Ngonn lə Luwə!» Nan Jeju ndangi'de ki tɔgi ki ngan ngayn, adɔ'de tarow kadi eli ta'a el, tado gəri'ə bəti kadi in Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə.

Jeju iləmbər Poyta ki maji me kəykawnan'gi'ti (Mrk 1.35-39)

⁴² Loki lo ti, Jeju te me bebo'ti aw dilələ'ti. Bulə de'gi ngayn sangi'ə, awi ingəi'ə. Loki ingəi'ə, ndigi kadi n'uwəi'ə nanga rɔ'de'ti kadi to aw lo el. ⁴³ Nan Jeju el'de ene: «Maji kadi m'iləmbər Poyta ki maji ki ɔjido Konbe lə Luwə ndəgi bebo'gi'ti tɔ, tado in ta kin ə Luwə ulə'm.» ⁴⁴ In be ə, Jeju ndo ta me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi dɔnangi Galile'ti.

De'gi ki dɔkete ki Jeju bar'de (Mat 4.18-22; Mrk 1.16-20; Jan 21.1-11)

5 Ndo kare, loki Jeju in sanyi el ki kadi babo'ti ki Genejaret'i'ti. Bulə de'gi uwəi nan: a gugi gidə kadi n'oyi ta lə Luwə. ² Lo kin'ti, Jeju oo to'gi joo ki sii ngang ba'ti. In to'gi ki mbaw'gi ki me'ti indəi'de ə ai to togi bandi'gi lə'de. ³ Jeju ala me to'ti ki kare ki in yan Simon, ningə el Simon ad'a inyə ngang ba ə aw ki dana nden. Go'ti, Jeju isi nanga me to'ti ndo nya bulə de'gi. ⁴ Loki elta tigə ningə, el Simon ene: «Aw ki dana lo'ti ki mann ur'ti, ə iləi bandi'gi lə'se uwəi kanji'gi» ⁵ Simon təl el'ə ene: «Burəbe, j'ilə bandi kondɔ'ti bitɔ lo ti, nan kanji kare kaa j'ingə el. Nan toki in in ə dəji'm, m'a m'ilə bandi toki el'm.» ⁶ Loki iləi bandi'gi lə'de, ɔyi kanji kɔy ki əti bol, adi bandi'gi lə'de kaa ge gangi. ⁷ Lo kin'ti, dəji madi'de'gi ki in me to'ti ki nungi kadi rei rai se'de. Madi'de'gi rei, adi ɔyi kanji kakin rosi to'gi ki joo. Kanji rosi to'gi adi to'gi ai to nduyi mann. ⁸ Loki Simon Piyər oo nya kin, osi, ɔsi məkəsi'ne nanga non Jeju'ti el'ə ene: «Burəbe, ɔsi rɔ'i ngərangi rɔ'm'ti, tado m'in njeramajel.» ⁹ Simon ki mad'a'gi ki in si'ə, bol ra'de ɔji go kanji ki ɔyi me bandi'ti əti bol ngayn. ¹⁰ Jaki ki Jan ki ngann lə Jebe-de ki in madi nan ki Simon kaa bol ra'de tɔ. Jeju el Simon ene: «Adi bol rai el, kaw ki kete non, in de'gi nga ə a sangi'de.» ¹¹ Lo kin'ti, təlɔ rei ki to'gi ngang ba'ti, ningə inyəi nya'gi pəti ə uni go Jeju.

Jeju adi lapiya njebanji kare (Mat 8.1-14; Mrk 1.40-45)

¹² Ndo ki rangi, Jeju in me bebo'ti kare, ningə dingəm kare ki banji rosi rɔ'a te non re. Loki oo Jeju ningə, osi ki takum'ne nanga non'a'ti, non ki dɔ'a'ti ene: «Burəbe re in ndigi ə a adi banji lə'm ur, kadi rɔ'm ar njay.» ¹³ Jeju ulə ji'ne ɔdɔ'n'ə ningə el'ə ene: «M'ndigi ə, kadi banji lə'i ur adi rɔ'i ar njay.» Ningə tanan'ti non par ə banji ur adi rɔ'a ar njay. ¹⁴ Go'ti, Jeju ad'a ndu'ne ene: «Ononyi kadi elta'a de madi ə aw ɔji rɔ'i njekujənyamosi kadikare, ningə adi kadikare kujənyamosi kar rɔ toki ndukun lə Moji dəji'n. Ra be kadi gəri toki banji lə'i ur adi ingə lapiya.» ¹⁵ Tɔbar lə Jeju sanan ki lo lo adi de'gi rei kadi n'oyi ta li'ə ge kadi ajin'de dɔ monyi'gi'ti lə'de ge. ¹⁶ Nan Jeju ɔr rɔ'ne aw lo'gi'ti ki to dilə tado kelta ki Luwə.

Jeju adi lapiya njerɔkoy njururu (Mat 9.1-8; Mrk 2.1-12)

¹⁷ Ndo kare Jeju isi ndo nya de'gi ningə, *Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə Luwə sii dann de'gi'ti non tɔ. De'gi in ki ngann be'gi pəti ki dɔnangi Galile'ti, ki dɔnangi Jude, ki bebo Jerujalem. Burəbe ɔji tɔgi'ne me kaji nje monyi'gi'ti. ¹⁸ Lo kin'ti, de'gi madi oti de kare ki rɔ'a oy njururu me nya koti njemonyi'gi'ti rei si'ə rɔ Jeju'ti. Sangi row kadi n'awi si'ə kəy n'iləi'ə non Jeju'ti. ¹⁹ Nan gəri row ki kadi awi si'ə el, tado de'gi in ngayn. Be ə, alai taa, rai bolo dɔ kəy'ti ningə, tui njemonyi ki nya koti njemonyi'gi ki kulə, iləi'ə dann bulə de'gi'ti non Jeju'ti. ²⁰ Loki Jeju oo kunme lə'de ningə, el dingəm ene: «Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ.» ²¹ Njendo ndukun'gi lə Luwə ki Parisi'gi iləi rɔ'de mərɔta ningə eli eyina: «De'ə kam in nan ə elta ki mal dɔ Luwə'ti be wa? Luwə ki kar'ne ba par ə asi k'inyə go majel'gi lə de'gi kɔ. De ki rangi go-to.» ²² Jeju gər mərta'gi lə'de ki me'de'ti adi el'de ene: «Tado ri ə isi mərɔta ki be kin me'se'ti wa? ²³ Nya ki ra ə ngan ngayn el wa? Kel de kin kene: "Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ" ə ngan ngayn el eke kel'ə kene "Ində taa ə njiy ə ngan ngayn el wa?" ²⁴ Re in be ə, m'a m'ɔji'se kadi in gəri toki m'in Ngonn De, m'aw ki tɔgi dɔnangi'ti ne, kadi m'inyə'n go majel'gi lə de'gi kɔ.» Ningə, Jeju el njerɔkoy njururu ene: «Ində taa, un tuwə lə'i, ə aw be.» ²⁵ Tanan'ti non, dingəm kakin ində taa takum de'gi'ti pəti, un tirə ki kete to'ti, ə te aw be ki kulə tɔji dɔ Luwə'ti ta'ne'ti. ²⁶ De'gi pəti, nya kin əti'de bol adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti. Bol rosi me'de adi eli eyina: «Joo nya ki mbah bone.»

Jeju bar Lebi (Mat 9.9-13; Mrk 2.13-17)

²⁷ Go'ti Jeju te ningə nyi oo de kare ki njetalambo kadi nje konbe'gi ki bari'ə Lebi isi me kəy taa lambo'ti. Loki oo Lebi ningə el'ə ene: «Un go'm.» ²⁸ Ningə Lebi inyə nya'gi pəti ə ində taa un go Jeju.

† Ki go jibəl ra'a'ti lə Juwipi'gi, njebanji in de ki de'gi oyi'ə kadi ar njay el, adi asi kadi aw lo nyara'gi'ti ki bar tɔ Luwə el.

²⁹ Go'ti, Lebi ra nyakusɔ kibo ngayn me kəy'ti lə'ne bar'i'n Jeju. Lo nyakusɔ'ti kin, njetalambo'gi ki ndəgi de'gi ki rangi in se'de nan'ti non. ³⁰ Parisi'gi ki njendo ndukun'gi lə'de barita, eli njendo'gi li'ə eyina: «Ra bann ə isi sɔi nya ge anyinan nya ge ki njetalambo'gi ki ndəgi njeramajel'gi wa?» ³¹ Jeju un ta el'de ene: «In de'gi ki njemonyi'gi ə a sangi de ki njera de monyi, um in nje rɔ ngan'gi ə a sangi de ki njera de monyi el. ³² Ningə, m're tado bar de'gi ki dana el, nan m're tado bar de'gi ki njeramajel'gi yo kadi inyəi gorow njiy'əde ki majel.»

Nyando lə Jeju aw nan'ti ki koki nyando lə Parisi'gi el
(Mat 9.14-15; Mrk 2.18-20)

³³ Nje ki madi'gi eli Jeju eyina: «Taa taa, njendo'gi lə Jan Batisi in ki njendo'gi lə Parisi'gi isi cɔgi rɔ'de nyakusɔ taa isi elita ki Luwə tɔ, ə nje ki yan'i'gi isi sɔi nya ge, anyinan mann ge.» ³⁴ Ə Jeju el'de ene: «Ke de'gi ki bari'de lo nyakusɔ tanan'ti a cɔgi rɔ'de nyakusɔ ki mann kanyi wa? Dɔkagilo ki nje taa dene isi'n se'de nan'ti kin, asi kɔgi rɔ'de nyakusɔ el.» ³⁵ Ndo'gi a re non kadi a uni'ə ta'de'ti ningə tɔ, a cɔgi rɔ'de nyakusɔ.

Nyando lə Jeju aw nan'ti ki koki nyando lə Parisi'gi el
(Mat 9.16-17; Mrk 2.21-22)

³⁶ Jeju el'de kujita kare ene: «De a gangi ta ku ki sigi kadi ilə'n kum in ki kɔkɔ el. Re in be ə, ku ki sigi in ki gangi kɔ, ningə ta ku ki sigi kakin uwəi nan ki ki kɔkɔ el bay tɔ, adi joo pəti təl nya ki tuji. ³⁷ Taa de a un yiwi kandi nju ki in el bay uti me mbu ndar'gi'ti ki kɔkɔ el. Re in be ningə, loki yiwi a in ningə mbu ndar'gi a nduwi, kadi yiwi lo kɔ. Ningə mbu ndar'gi təli nya ki tuji kɔ. ³⁸ Be ə, re yiwi kandi nju in el bay ningə, maji kadi mbu ndar'gi in ki sigi taa. ³⁹ Loka de anyi yiwi kandi nju ki in mayinu ningə, a ge in ki in ngɔsine bay el nga. Tado de'gi eli eyina: «Yiwi ki in mayinu ə maji'».

Ta lə Jeju dɔ ndɔ kɔrkon'ti
(Mat 12.1-8; Mrk 2.23-28)

6 Ndo kare Jeju ra dər me ndɔɔ gəme'gi'ti. In ndɔ kɔrkon lə Juwipi'gi. Ningə, njendo'gi li'ə ki in si'ə, gangi dɔ ko'gi ji'de'ti təmi sɔi. ² Parisi'gi madi eli'de eyina: «Ra bann ə rai nya ki kadi de ra ndɔ kɔrkon'ti el be wa †?» ³ Jeju el'de ene: «Ingi tudəi nya ki ngar Dabidi ra loki bo ra'a ki de'gi ki go'ə'ti kin adi gəri maji. ⁴ Dabidi ur me *Kəyku'ti lə Luwə, un mapa ki de'gi adi Luwə kadikare'ti sɔ ††, ningə təl'n adi de'gi ki go'ə'ti sɔi tɔ. Sɔi mapa ki in nya ki maji kadi njekujənyamosi kadikare'gi par ə sɔi ‡.» ⁵ Jeju təl el'de bay ene: «Ngonn de in be nje ndɔ kɔrkon.»

Jeju adi lapiya dingəm ki ji'ə oy njururu
(Mat 12.9-14; Mrk 3.1-6)

⁶ *Ndo kɔrkon ki rangi, Jeju aw kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, ndo nya de'gi. Ningə dingəm kare ki ji'ə oy njururu in me kəykawnan'ti non. ⁷ Njendo ndukun'gi ki

† Tekitaga 34.21 †† 1 Samiyel 21.2-7 ‡ Lebitiki 24.9

Parisi'gi sii keke isi indəi kum'de kadi n'oyi ke Jeju a adi dingəm kin lapiya ndɔ kɔrkon'ti lə Juwipi'gi wa? In ta bolo ki isi sangi kadi lə'i ta dɔ'a'ti. ⁸ Nan Jeju gər mərta'gi lə'de, adi el dingəm ki ji'ə oy njururu kakin ene: «Ində taa, ra dana ne be takum de'gi'ti pəti.» Dingəm ində ra taa. ⁹ Ningə Jeju təl dəji ndəgi de'gi ene: «Ri ə in gorow'ə'ti kadi de ra ndɔ kɔrkon'ti wa? Kadi de ra maji eke kadi ra majel? Kadi de nagi madi'ne ta yo'ti eke kadi inyə adi tuji kɔ wa?» ¹⁰ Jeju ində kum'ne gon'n'de ba pəti, ningə el dingəm kakin ene: «Surə ji'i». Dingəm surə ji'ne, ningə ji'ə təl to maji kare. ¹¹ Wongi təl njendo ndukun'gi ki Parisi'gi, adi elinan ta dann'de'ti dɔ nya'ti ki kadi n'rai ki Jeju.

Jeju mbəti njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo
(Mat 5.1, 10.1-4; Mrk 3.13-19)

¹² Me ndɔ'a'gi'ti kin, Jeju aw dɔ mbal'ti tado kelta ki Luwə. Elta ki Luwə kondɔ'ti biti lo ti. ¹³ Loka lo ti, Jeju bar njendo'gi lə'ne. Ningə mbunə njendo'gi'ti kin ə, mbəti'de dɔgi gidə in joo, bar'de njekawkulə'gi. ¹⁴ Adi in Simon, ki ində tɔ'a nan Piyər, ki ngonnkon'a Andire, ki Jaki, ki Jan, ki Pilipi, ki Batilemi, ¹⁵ ki Matiye, ki Tomasi, ki Jaki, ki ngonn lə Alpe, ki Simon ki bari'ə nje rɔ tado kingə dɔ lə be lə'ne, ¹⁶ ki Judi ki ngonn lə Jaki, taa Judasi Isikariyoti, ki njekundo Jeju tɔ.

Jeju aji njemonyi'gi dann bulə de'gi'ti
(Mat 4.24-25; Mrk 3.7-11)

¹⁷ Jeju in ki njendo'gi dɔ mbal'ti re te lo'ti ki gidə asi nan maji ningə, ingə bulə de'gi njendo'gi lə'ne, ki bulə de'gi ngayn ki in dɔnangi Jude'ti ge, nje k'in bebo Jeru-jalem'ti ge, nje k'in bebo'gi'ti ki kadi ba'ti ki Tir ge, ki Sidon ge. Rei tado koo ta lə Jeju ge kadi aji'de dɔ monyi'gi'ti lə'de ge. ¹⁸ Nje ki ndil'gi ki majel yəti hangal'de ingəi lapiya tɔ. ¹⁹ Ningə bulə de'gi pəti sangi kadi n'ɔdi rɔ'a, tado tɔgi madi isi te rɔ'a'ti adi'de lapiya.

Majikur ki kumtondoo
(Mat 5.1-12)

²⁰ Jeju un kum'ne oo'n njendo'gi lə'ne ningə el'de ene: Majikur in lə njendo'gi, tado Konbe lə Luwə in yan'se. ²¹ Ingi ki bo isi ra'se bone, in nje majikur, tado lo ti ə a ndanni.

Ingi ki sii nonyi bone, in nje majikur, tado lo ti ə a kogi.

²² Majikur in lə'se loki de'gi isi mbəti'se, de'gi isi tuwəi'se, de'gi isi taji'se, de'gi isi eli ta'gi ki majel dɔ'se'ti, tado lə'm m'in *Ngonn de.

²³ Ndo ki nya'gi kin tei dɔ'se'ti ə, maji kadi rai rɔnel, turi jagira, tado nyakugə goji'se in ngayn dɔran'ti. Tado in be ə kaw'de'gi adi kon njekeltakita Luwə'ti kete.

²⁴ Nan in njenyakingə, in nje kumtondoo. In nje kumtondoo tado ingəi nya sɔlme lə'se nga.

²⁵ Ingi ki bone ndanni, in nje kumtondoo, tado lo ti ə bo a ra'se.

Ingi ki bone isi kogi, in nje kumtondoo, tado lo ti ə a uwəi ndoo ge a nonyi ge.

²⁶ Ingi ki de'gi isi elita ki maji maji d'se'ti, in nje kum-tondoo, tado in be a kaw'de'gi rai ki nje bar r'de njekeltakita Luwə'ti nan ingi el.

Ndigi njeban'gi
(Mat 5.39-47)

²⁷ Ningə ingi ki isi oyi ta lə'm, nan m'in m'el'se kadi in ndigi njeban'gi lə'se, rai maji ki nje ki isi d'si'se ta.

²⁸ Njangi dō nje ki isi manni'se, ə elita ki Luwə tado nje ki isi eli ta'gi ki majel d'se'ti.

²⁹ Re de ində dow kot'i ki kare ə, yəti dowə ki rangi ad'a bay. Re de taa ku ki ngal lə'i ə, ad'a in ki g'ji dō'ti.

³⁰ De ki ra ki daj'i nya ə ad'a, ningə de taa nya lə'i ə daji go'ə el tō. ³¹ Nya'gi ki in ndigi kadi de'gi rai adi'se kin ə, rai kah'a'ti inbe kin adi'de tō. ³² Kin ə in ndigi nje ki ndigi'se tō par ə, oyo ri ə kadi de ra'se wa? De a ra'se oyo el, tado njeramajel'gi kaa ndigi nje ki ndigi'de tō. ³³ Kin ə rai maji ki nje ki rai'se maji par ningə, oyo ri ə kadi to de ra'se wa? De a ra'se oyo el, tado njeramajel'gi kaa rai toki rai kin be tō. ³⁴ Kin ə adi nje ki gəri maji kadi a ugəi'se bang'a par gogi ə tunəi'se nya ningə, oyo ri ə kadi de ra'se wa? De a ra'se oyo el, tado njeramajel'gi kaa, adi nje ki gəri maji kadi a ugəi'de kər nya lə'de gogi par ə tunəi'de nya tō. ³⁵ Nan ingi, maji kadi in ndigi njeban'gi lə'se, rai maji ki non par, ə adi de'gi tunəi'se nya nan kanji kadi indəi me'se dō kingə'ti gogi el. In be ə a ingəi nyakugə goji kibo, taa a in ngann lə Njekisi dō nya'gi'ti pəti tō. Tado in njera maji ki de'gi ki gəri ra oyo el ki de'gi ki nje me majel. ³⁶ Maji kadi in njera maji ki ngayn toki Baw'se Luwə in njera maji ki ngayn kin be tō.

Gangi ta dō de'gi'ti el
(Mat 5.48, 7.1-12, 15.14, 10.24-25, 7.3-5)

³⁷ Gangi ta dō de'ti el, ningə Luwə a gangi ta dō'se'ti el tō. Uwəi de ki ta el, ningə Luwə a uwə'se ki ta el tō. In-yəi go majel lə'de kō, ningə Luwə a inyə go majel lə'se kō tō. ³⁸ Adi, ə Luwə a adi'se tō. Luwə a buki bəl ku'ti lə'se kadi rosi maji: a yəki, mbisə jigi jigi, buki kadi rosi re puu kō. Tado nya ki mbəji'n adi de'gi kin ə Luwə a mbəji'n adi'se tō.

³⁹ Ningə Jeju təl el'de ta kare me kujita'ti bay ene: «Njekumtō a ndōr njekumtō madi'ne bann wa? A ndōr'ō el, tado re ndōr'ō ə a osi joo pəti me be'ti. ⁴⁰ Njendo in dō be'ne'ti el, re in njendo ki be'ə ndō'ə nya berere berere maji ningə, a to to be'ne be.

⁴¹ «Ra bann be ə, oo bunə mu ki to kum ngonkon'i'ti yo, ə oo kagi ki boi ki to yan'i'ti inbe kin el wa? ⁴² Nan in, oo kagi ki boi ki to kum'i'ti kin el par ə, ki gorow ki bann ə a asi kadi el ngonkon'i ene: "Ngonkon'm, adi m'un bunə mu ki to kum'i'ti kin" wa? In njekədikum de'gi, un kagi ki boi ki kum'i'ti kin ningə to, a oo lo ar njay kadi un'n bunə mu ki kum ngonkon'i'ti.

Kagi ki kanda
(Mat 12.33-37, 7.16-21)

⁴³ «Kagi ki maji ki kadi a andi kandi ki majel goto, taa kagi ki majel ki kadi a andi kandi ki maji kaa goto tō.

⁴⁴ In ki kandi kagi ki sōw dō kaga kin ə a gəri'ə'n'ə. De a uja kandi mbay dō konn par'ti el, taa de a uja kandi kom kagi dō dole'ti el tō. ⁴⁵ De ki maji, ingə kulə ra'ne ki maji me nyara ki maji'ti ki to me'ə'ti. Ningə de ki majel, ingə kulə ra'ne ki majel me nyara ki majel'ti ki to me'ə'ti tō. Tado ta'gi ki te ta de'ti in nya'gi ki rosi ngarme'ə.

Təl rō go ndu'ti
(Mat 7.24-27)

⁴⁶ «Ra bann ə bari'm'in "Burəbe, Burəbe" ə rai nya ki m'el'se el wa? ⁴⁷ De ki ra ki re rō'm'ti, oo ta lə'm, ə təl rō'ne go'ti ningə, in de ki to to de ki m'a m'el'se ta li'ə kam be. ⁴⁸ To to de ki njera kəy, ki ur be dō gadi'ti adi ow maji, bay taa, ində ginn kəy'ti kin be. Loki mann in ningə, mann kon lo re un kəy kakin, nan asi kadi tō kəy kakin el, tado ində adi ngan maji. ⁴⁹ Nan de ki oo ta lə'm, ə təl rō'ne go'ti el, to to de ki ində kəy lə'ne dō-nangi'ti taa ne kare, ki kanji kur be kində ginn'ə'ti be. Loki mann kon re un kəy kakin ningə, nden ba bay par ə kəy budi nanga mur mur kō.»

Jeju aji ngonn njekulə lə kibo ki dō njerc'gi ki bu
(Mat 8.5-13; Jan 4.46-54)

7 Loki Jeju el ta'gi kin pəti bulə de'gi ningə, c'ti aw Kapernayim'ti. ² Me be'ti kin, kibo dō njerc'gi'ti ki bu aw ki njekulə lə'ne kare ki in monyi, to ta koy'ti. Ningə in ngonn njekulə ki be'ə ge ta li'ə ngayn. ³ Be ə, loki kibo lə njerc'gi kakin oo ta lə Jeju ningə, ulə ngatō'gi madi, ki in ngatō'gi, lə Juwipi'gi, adi'de awi ingəi Jeju kadi daj'i'ə adi re se'de aji ngonn njekulə lə'ne kin. ⁴ Loki rei ingəi Jeju ningə, nonyi dō'a'ti ki nja nan'ti nan'ti eyina: «Dingəm kin, in de ki asi kadi in ra si'ə me nya daj'i'ti li'ə kin, ⁵ tado ndigi'je j'in Juwipi'gi ngayn, taa in tō ə ra kəykwann lə Juwipi'gi adi'je.» ⁶ Ə Jeju c'ti aw se'de. Awi, loki indəi dō kəy ndəkba ningə, kibo lə njerc'gi kakin ulə madi'ne'gi madi adi awi eli Jeju eyina: «Burəbe, in ndōji rō'i el. M'in m'asi kadi ur me kəy'ti lə'm el. ⁷ In tado kin ə, m'inbe m'oo rō'm kadi m'asi kaw rō'i'ti el. Nga ningə, m'daj'i kadi elta kare par ə ngonn njekulə lə'm a ingə lapiya. ⁸ M'el be tado, m'in ki dō'm m'in ginn tō'gi'ti lə nje ki dō'm'ti, ningə m'aw ki njerc'gi ginn tō'gi'ti lə'm tō. Adi re m'el ki kare m'ene: "Aw!" ningə aw; re m'el ki nungi m'ene: "Re!" ningə re; kin ə m'el ngonn njekulə lə'm m'ene: "In ra nya kin be!" ningə ra nya'a kakin tō.»

⁹ Loki Jeju oo ta'gi kin ningə, piti kibo lə njerc'gi kakin, ningə təl kum'ne ki dō bulə de'gi'ti ki a njiyəi go'ə'ti, el'de ene: «Adi m'el'se, ko kunme ki be kin, dōnangi ki Isirayel'ti inbe kaa, m'ingə el bay.» ¹⁰ Loki njekawkulə'gi eyina n'təli be ningə nyi ingəi ngonn njekulə kakin, ingə lapiya adi isi kare.

Jeju adi ngonn ki basa ki Nayim tōsi ndəl

¹¹ Jeju c'ti non aw bebo'ti ki tō'a nan Nayim. *Njendo'gi li'ə ki bulə de'gi ngayn uni go'ə ai si'ə. ¹² Loki rei tei ndəkba ki tarow ki ur ki me be'ti kakin ningə, de'gi isi ai ki de ki oy kadi duwi'ə. De ki oy kakin in ngonn lə dene

ki njengawkooy kare be. In ngonn'o ki dingam ki kareba be, adi bulə de'gi ngayn ki me be'ti, isi dani dene kakin lo duw ngonn'o'ti. ¹³ Loka Jeju oo dene kakin ningə, to rɔ'a ngayn adi oo kumtondoo li'ə, adi el ene: «Non el.» ¹⁴ Jeju aw kadi kəsi ninn'ti, ulə ji'ne ɔdi'n. Njekoti ninn'gi rai nangi, ningə Jeju el ene: «Basa, m'el'i kadi ində taal!» ¹⁵ Ningə njekoy in sii taa, ə ulə ngirə kelta. Jeju təl ulə ji kon'a'ti. ¹⁶ De'gi pəti, nya'gi kin əti'de bol, adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti eyina: «Njekeltakita Luwə'ti kare kibo te dann'je'ti ne: Luwə re ra ki de'gi lə'ne.» ¹⁷ Nya ki ra nya kin, poy'o asi dɔnangi ki Jude pəti ki ngann be'gi ki gugi dɔ'a.

Jan Batisi dəji ta ki dɔ Jeju'ti

(Mat 11.2-6)

¹⁸ Njendo'gi lə Jan ɔri'ə poy nya ki ra nya kin adi'ə oo, ə Jan bar njendo'gi lə'ne joo, ¹⁹ ulə'de rɔ Burəbe'ti adi dəji'ə eyina: «In ə in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ki maji kadi a re kakin eke, in nanyi non bay kadi to ji nginə wa?» ²⁰ Loka rei tei rɔ Jeju'ti, eli'ə eyina «In Jan Batisi ə ulə'je ki rɔ'i'ti kadi ji dəji ke "in in ə in Kirisiti ki maji kadi a re kakin wa ke, in nanyi non bay kadi to ji nginə wa?"»

²¹ Dɔkagilo'ə'ti inbe ki isi dəji'ə ta kin, Jeju isi aji nje-monyi'gi ngayn num, nje mote'gi num, isi tuwə ndil'gi ki majel dɔ de'gi'ti num, taa adi njekumtɔ'gi ngayn oyi lo num tɔ. ²² Ningə ulə njekulə'gi lə Jan ene: «Ai eli Jan nya'gi ki kum'se ki mbi'se oo kin. Oyi ne kadi njekumtɔ'gi oyi lo, nje mote'gi njiyəi maji, njebanji'gi in-gəi rɔ ki ar njay, nje mbiboy'gi oyi ta, njekoy'gi indəi taa lo koy'ti, taa Poyta ki maji osi mbi njendo'gi'ti tɔ. ²³ De ki inyə ta kunme'ne el, in nje majikur.»

Jeju elta ki dɔ Jan'ti

(Mat 11.7-11)

²⁴ Loka njekawkita'gi lə Jan təli awi, Jeju ulə ngirə kelta ki dɔ Jan'ti bulə de'gi. Jeju dəji'de ene: «In ri ə awi gonyi diləlo'ti wa? In gakira ki nəl isi aw si'ə ki yo ge ki ne ge kin wa? ²⁵ A re in in el ə, in ri ə ai gonyi wa? In dingəm ki ɔɔ ku ki ndole maji kin wa? Nga nje ki ɔyi ku tɔbar, ə sii lo'gi'ti ki ɔɔ lɔm, sii ginn kəy'ti lə ngar'gi. ²⁶ Eke in ri ə ai gonyi wa? Re in njekeltakita Luwə'ti ə ai oyi'ə ə, m'ene oyo, in de ki utə njekeltakita Luwə'ti bay. ²⁷ Tado in ə in de ki njekawkita ki Makitu lə Luwə elta ki dɔ'a'ti ene: "M'a m'ulə ki njekawkita lə'm nonyi'ti. M'ulə kadi te tarow nonyi'ti †." ²⁸ M'el'se kadi in gəri toki dann de'gi'ti pəti ki dene ojɔ'de kin, de kibo utə Jan goto. Nan ki ngɔsine kin, de ki in ki du ngayn me Konbe lə Luwə bo utə Jan. ²⁹ De'gi pəti ki oyi ta li'ə, nan'ti ki njetalambo'gi gəri kadi Luwə ra nya ki dana, adi adi Jan ra'de batəm.

³⁰ Nan Paris'gi ki njendo ndukun'gi ɔsi nya ki Luwə ində dɔ'a dana tado lə'de ngərəngi, adi mbeti kadi Jan ra'de batəm. ³¹ M'oo de ki kadi m'un'ə m'ɔji'n de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone kin el, taainan ki nan wa kaa m'gər el. ³² M'oo kadi taainan nan ki ngann'gi ki du ki sii tambalo'ti, bari nan ki yo ge ki ne ge eyina: "Ji kɔl nal kadi ndami ə mbəti ndam, j'osi pa yo kadi nonyi ə mbəti

non." ³³ Jan Batisi re, ə ɔɔ mapa el num anyi yiwi kandi nju el num, ningə eli eyina: "Dɔ'a majel." ³⁴ Ə Ngonn de re, ɔɔ nya num, anyi num, ningə təli eli eyina: "In ki nje kusɔ nya kədi ki nje nya kanyi, ki uwə madi ki njetalam-bo'gi ki njeramajel'gi," bay tɔ. ³⁵ Nan nje taa gosi lə Luwə, gəri kadi gosi lə Luwə in gosi ki dana.»

Jeju aw me kəy'ti lə Parisi kare ki bari'ə nan Simon

³⁶ Parisi kare bar Jeju kadi aw ɔɔ sə'ne nya. Be ə, Jeju aw isi si'ə ta nya kusɔ'ti. ³⁷ Lo kin'ti, dene kare ki me be-bo'ti kin te non re. In dene ki njera kaya, ə gər kadi Jeju isi kəy lə Parisi ki bari'ə Simon kin non. Re ki ku mbal ki hu ki əti maji rosi. ³⁸ Dene isi go Jeju'ti, nja'a'ti, ki mann non kum'ne'ti. Yom nja Jeju ki mann kum'ne, ningə bɔr ki bisi dɔ'ne. Go'ti, təl njuw nja Jeju, ningə ɔy hu ki əti maji kakin səm'ti. ³⁹ Lo kin'ti, Parisi ki bar Jeju be lə'ne kakin el me'ne'ti ene: «Kin ə re dingəm kin in njekeltakita Luwə'ti toki rɔta'ti ə, asi kadi a gər dene ki isi ɔd'ɔ kin, asi kadi a gər toki in njera kaya.» ⁴⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Simon, m'aw ki ta kare ne kadi m'el'i.» Nga a Simon ilə Jeju'ti ene: «Njendo de'gi, el'm.» ⁴¹ Ningə Jeju el'ə ene: «Dingəm kare adi nar de'gi joo, ində kirə'ti. Ki kare kadi a ugə kirə ki lo kulə ki ndɔ bu mi, ə ki nungi kadi in kadi a ugə kirə ki lo kulə'ti ki ndɔ dɔ mi tɔ.

⁴² Nan loka asi kadi ugəi kirə kakin dɔ'de'ti el, dingəm ki nje nar kakin inyə kɔ kigo memaji'ti adi'de joo pəti. Eke dann de'gi'ti ki joo kin, in ki ra a ndigi dingəm ki nje nar kin ngayn wa?» ⁴³ Ningə Simon ilə Jeju'ti ene: «Ta lə'i in rɔta. M'oo kadi in in ki nar ki dɔ'a'ti in ngayn ə be'ə inyə kɔ kigo memaji'ti kin ə a ndigi nje nar kin ngayn.» Ə Jeju el'ə ene: «Ta lə'i in rɔta.»

⁴⁴ Ningə təl kum'ne ki dɔ dene'ti kakin, ningə el Simon ene: «Oo dene kin wa? M're be lə'i, ə mann ki kare kaa mbəl dɔ nja'm'ti el, nan in, nyom nja'm ki mann kum'ne, taa bɔr ki bisi dɔ'ne bay. ⁴⁵ In uwə'm ki rɔ'i'ti ki kində kɔtinan nan'ti el, nan in, loka m'ur kəy nu, ra kulə kində kɔt'ne yan'm'ti tog'i'n nja'm uwə'm ki rɔ'ne'ti. ⁴⁶ In uri hu ki əti maji dɔ'm'ti el, nan in mbəl hu ki əti maji gidi njam'gi'ti. ⁴⁷ Be ningə, m'a m'el'i toki in ki gorow majel'gi li'ə ki ngayn ki k'inyə kin ə, ɔji'n ndiginan ki əti bol kin. Ningə de ki majel'gi li'ə in ki k'inyə go kɔ ngayn el, a tɔji ndiginan ki ngayn el tɔ.» ⁴⁸ Ə Jeju el dene kakin ene: «Majel'gi lə'i in ki k'inyə go kɔ kad'i.» ⁴⁹ Lo kin'ti, de'gi madi ki sii si'ə ta nyakusɔ'ti uləi ngirə kel me de'ti eyina: «De kin in nan ə aw biti kadi inyə go majel lə de'gi kɔ wa?» ⁵⁰ Nan Jeju el dene ene: «Kunme lə'i aji, aw ki lapiya.»

Dene'gi ki njiyəi go Jeju'ti

8 Go'ti, Jeju aw ki bebo'gi ki bebo'gi, ki ngann be'gi ki ngann be'gi, elta, iləmbər Poyta ki maji ki ɔjido konbe lə Luwə. Njendo'gi li'ə ki dɔgi gidə in joo in si'ə nan'ti. ² Taa, dene'gi madi ki ndɔki Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ'de'ti kɔ ge, in ki adi'de lapiya dɔ monyi'gi'ti lə'de ge kin kaa in non tɔ. Adi in Mari ki Magidala ki ndɔki Jeju tuwə ndil'gi ki majel siri dɔ'a'ti kɔ kin num, ³ Jann ki ne Suja, ki in dingəm ki njengəm nya lə Erod

† Mal 3.1

kin num, Sujann num, taa ndəgi dene'gi ki rangi ngayn bay tɔ. In kin ə in dene'gi ki njera ki Jeju ki nyakingə'gi lə'de.

Kujita ki dɔ njeduw nya'ti (Mat 13.1-9; Mrk 4.1-9)

⁴ Bulə de'gi ki in ki bebo'gi ki dangi dangi kawinan ki dɔ Jeju'ti, ə Jeju el'de kujita madi ene: ⁵ «Njendɔ kare aw kadi duw ko nya. Ningə dɔkagilo ki a ilə'n ko nya, kandi ko'gi madi tosi dɔ row'ti, adi de'gi njiyəi dɔ'ti, yəl'gi turi kaki. ⁶ Kandi ko'gi madi tosi dɔnangi wor'ti, adi loki mbi'ə'gi ene n'tei ningə təli tuti kurum, tado loki sɔl ki kadi uləi ngirə'de'ti goto. ⁷ Kandi ko'gi ki nungi tosi dann konn'gi'ti, adi konn'gi tɔgi se'de nan'ti, təli ndəmi'de mbɔl. ⁸ Nan kandi ko'gi madi, tosi dɔnangi'ti ki maji, adi tɔgi, kandi'de tei. Dɔ'a ki kare andi asi bu bu.» Nga ningə Jeju tɔlta ta lə'ne kin ene: «De ki aw mbi'ne tado koo'n dɔ ta ningə, kadi oo dɔ ta kin maji!»

Ginn nya ki Jeju el'n ta me kujita'ti (Mat 13.10-17; Mrk 4.10-12)

⁹ Njendo'gi lə Jeju dəji'ə eyina ke kujita kin me'ə in ri wa? ¹⁰ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Ingi, Luwə te ki dɔ nya ki to lo kiyə'ti ki cɔjido Konbe lə Luwə adi in gəri, nan ndəgə'gi, nya kin in ki cɔjide ki kujita, tado kadi: "Re kum'de oo lo maji kaa oyi nya el, Mbi'de oo dɔ ta maji kaa gəri me'ə el. †"»

Jeju ɔr me kujita ki dɔ njeduw nya'ti (Mat 13.18-23; Mrk 4.13-20)

¹¹ Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Kujita kin, me'ə ə to kin: Kandi ko, in ta lə Luwə. ¹² In ki tosi dɔ row'ti, in de'gi madi ki oyi ta lə Luwə, ningə Su re ɔr ta ki oyi kakin me'de'ti kɔ, nan to panyata in uni me'de adi Jeju kadi ingəi kajɔ. ¹³ Kandi ko ki tosi dɔnangi wor'ti, in de'gi ki oyi ta lə Luwə ningə, taai ki rɔnel, nan lo kadi ta kin ulə ngirə'ne me'de ngan goto. Uni me'de ngonn kagilo ki nden be par, nan loki kon'gi rei ningə, inyəi go kunme lə'de kɔ. ¹⁴ Kandi ko ki tosi dann konn'ti, in de'gi ki oyi ta, nan go'ti, me ki ra sururu, ki nya maji'gi, ki koo maji rɔ ki dɔnangi'ti ne cɔgi'de kadi tɔgi gangi me kunme'ti lə'de ə gəsirəi. ¹⁵ Ningə kandi ko ki tosi dɔnangi'ti ki maji, in de'gi ki oyi ta lə Luwə ki ngar me'de ki maji, ngarme ki rɔta'ti, ningə ngəmi me'de'ti, uwəi tɔgi'de ba, adi kandi kulə lə'de te.

Kujita ki dɔ kunjɔ'ti (Mrk 4.21-25)

¹⁶ «De a ində por lambi'ti kadi dow ngo dɔ'ti el, taa ində ginn tirə'ti el tɔ. A ində dɔ nya'ti taa, kadi de'gi uri kəy ningə, oyi lo ki kunjə. ¹⁷ Nya ra ki gidi kuwə, ki ginn'ə a te el goto. Tado nya ki to lo kiyə'ti, ki ginn'ə a te el goto tɔ. ¹⁸ Maji kadi uri mbi'se maji oyi dɔ ta ki isi oyi, um kadi oyi ki non be el. Tado de ki aw ki nya jɔ'ne'ti, a adi'ə dɔ'ti bay. Nan de ki nya li'ə goto kaa, in ki

ndikiri inbe ki ində me'ne dɔ'ti kin kaa, a tai ji'ə'ti inbe bay.»

Kon Jeju ki ngannkon'a'gi (Mat 12.46-50; Mrk 3.31-35)

¹⁹ Kon Jeju ki ngannkon'a'gi rei kadi n'oyi'ə, nan lo kadi tei rɔ'a'ti goto tado bulə de'gi ki in ngayn. ²⁰ Ə eli'ə taa eyina: «Kon'i ki ngannkon'i'gi rai taga non, gei koyi nu.» ²¹ Ningə Jeju təl el'de ene: «Kon'm ki ngannkon'm'gi ə in de'gi ki oyi ta lə Luwə, ningə təli rɔ'de go'ti, ə rai kulə.»

Jeju ndangi nəl adi ra lokati (Mat 8.18, 23-27; Mrk 4.35-41)

²² Ndo kare, Jeju ala me to'ti in ki njendo'gi lə'ne, ningə el'de ene: «Adi ji gangi babo j'awi dowə'ti ki kare.» Ningə awi. ²³ Loki isi cɔsi to isi gangi ba kin ningə, Jeju to bi kanum. Ə nəl kibo ngayn osi dɔ ba'ti, ra adi mann rɔsi to, in ta koy'ti. ²⁴ Lo kin'ti, njendo'gi rei ki rɔ Jeju'ti, ndəl'i'ə ki non ta'de'ti eyina: «Njendo de'gi, Njendo de'gi, j'isi j'oyi!» Loki Jeju ndəl, ndangi nəl'gi ki pungum mann'gi adi təli toi keke, lo to jijiji. ²⁵ Ningə el njendo'gi ene: «Kunme lə'se to ra be tɔ bay ə?» Nga ningə bol ra'de, nya kin ət'i'de bol ngayn adi dəji nan ta dann'de'ti eyina: «De inbe kam in nan ə nəl ki mann kaa el'de ta par ə təli rɔ'de go'ə'ti be wa?»

Jeju tuwə ndil'gi ki majel dɔ dingəm'ti kare be (Mat 8.28-34; Mrk 5.1-20)

²⁶ Jeju ingi ki njendo'gi lə'ne rei tei dɔnangi'ti ki Gerasa, ki ra ta be'ti ki Galile. ²⁷ Loki Jeju in me to'ti ur ki nanga ningə, dingəm kare ki me be'ti ki Gerasa, in non re ki rɔ Jeju'ti. In dingəm ki ndil'gi ki majel rai'ə. Asi dɔkagilo ngayn, dingəm kin ulə ku rɔ'ne'ti el num, isi be me kəy'ti el num. Lo kis'ə in dɔbad'gi'ti par. ²⁸ Loki oo Jeju ningə, osi nangi nja'a'ti, ningə elta ki ndu'ne ki boi ene: «Jeju, ki Ngonn lə Luwə ki njekisi dɔ nya'gi'ti pəti, in ri ə ge rɔ'm'ti wa? Nja'i ba, ad'i'm kon el.» ²⁹ El be tado Jeju adi ndu'ne ndil ki majel kadi te rɔ dingəm'ti kin kɔ. Nja ngayn ndil ki majel kin in ki dingəm kakin ningə ra'a. De'gi dɔi'ə ki kulə gindi ge, uləi kangila gindi nja'a'ti ge, nan gangi kulə gindi'gi kin riw riw ə tətɔ kangila gindi'gi kin nɔsi nɔsi rɔ'ne'ti kɔ, ningə ndil'gi ki majel cɔsi'ə adi aw ki diləlo diləlo. ³⁰ Ə Jeju dəj'ə ene: «Tɔ'i nan nan?» Anyi ilə Jeju'ti ene: «Tɔ'm nan bulə njero'gi.» Tado ndil'gi ki majel ngayn uri me'ə'ti. ³¹ Lo kin'ti, ndil'gi ki majel kakin nonyi dɔ Jeju'ti kadi ad'i'de n'awi bolobe'ti ki dɔboy'o goto. ³² Bulə kɔsong'gi rai lo'ti kin non ra sɔi nya dɔ mbal'ti, ə ndil'gi ki majel kakin nonyi dɔ Jeju'ti kadi ad'i'de n'awi me'de'ti. Anyi Jeju ad'i'de tarow kadi awi me'de'ti. ³³ Ndil'gi ki majel tei me dingəm'ti, awi uri me kɔsong'gi'ti kakin. Ningə nyi, kɔsong'gi bingəi nan kadi mbal'ti taa, tosi me ba'ti, anyi-nan mann oyi. ³⁴ Loki de'gi ki njengəm kɔsong'gi oyi nya ki ra nya kin ningə, anyinan awi me bebo'ti ki ngann be'gi, ɔri poy nya ki ra nya kin de'gi. ³⁵ De'gi tei ai kadi n'oyi nya ki ra nya kin. Be ə, loki rei tei rɔ Jeju'ti ningə, oyi dingəm ki ndil'gi ki majel tei me'ə'ti kakin, isi

† Ejay 6.9

nja Jeju'ti. Oyi'ə kadi isi ki ku r'one'ti, ki hangal ki maji, adi atide bol. ³⁶ Nje ki rai lo nya'ti ki ra nya kin, cri madide'gi poy'o, taji row ki dingam ki aw ki ndil'gi ki majel kin ingan lapiya. ³⁷ Lo kin'ti non be, de'gi ki dnangi Gerasa'ti, bol tol'de, adi daji Jeju kadi inyə dnangi la'de ə aw. Ə Jeju al me to'ti, təl gogi. ³⁸ Dingam ki Jeju tuwə ndil'gi ki majel d'a'ti kə kakin daji Jeju kadi n'aw si'ə, nan Jeju tuwə. ³⁹ Ene: «In təl aw be, ɔr poy nya'gi pəti ki Luwə ra sə'i kin adi de'gi oyi.» Be ə, dingam aw iləmbər nya ki Jeju ra si'ə kin me bebo'ti ba pəti.

Ta lə ngonn lə Jayrusi ki dene ki ta lə dene ki nje monyi mosi

(Mat 9.18-26; Mrk 5.21-43)

⁴⁰ Loki Jeju təl re, bulə de'gi uwəi'ə ki r'ode maji, tado pəti isi nginəi'ə. ⁴¹ Ningə nyi dingam kare ki t'a nan Jayrusi, ki in njekundə kəykawnan lə Juwipi'gi in non re. Re osi nja Jeju'ti, non d'a'ti kadi re aw be lə'ne. ⁴² Kadi aw be lə'ne tado ngonn'o ki dene ki in kareba, bal'a in dɔgi gidə in joo to ta koy'ti. Loki Jeju isi aw, bulə de'gi mborei'ə ki yo ge ki ne ge, lo kərkon goto. ⁴³ Dann bulə de'gi'ti kin, dene kare ki monyi mosi ad'a kon bal dɔgi gidə in joo in non. Dene kin tuji nyakingə lə'ne kə pəti ji njera de'gi monyi'ti, nan de ki kadi ad'a lapiya goto.

⁴⁴ Dene re ndəkba rə Jeju'ti, ki row ki gidə'ti, ɔdi ta ku lə Jeju par ə, tanan'ti non, mosi gangi r'a'ti. ⁴⁵ Low'ə'ti non Jeju daji ene: «Nan ə ɔdi'm wa?» Ningə de'gi pəti manji'ə'ti eyina n'ɔdi'ə el. Nga ə Piyər el'ə ene: «Burəbe, in de'gi ki rosi gid'i, ə mborei nu ki yo ge ki ne ge kin ə ɔdi nu.» ⁴⁶ Nan Jeju ene: «De madi ɔdi'm, m'gər kadi tɔgi te r'om'ti.» ⁴⁷ Loki dene oo kadi nya ki n'ra kin Jeju gər ningə, dadi par par, osi nja Jeju'ti. Ningə takum de'gi'ti pəti, ɔr go nya ki ra adi n'ɔd'n Jeju kin. Taa, ɔr'de go kingə ki ingə lapiya tanan'ti non par kin tɔ. ⁴⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Ngonn'm, kunme lə'i aj'i. Aw ki lapiya.»

⁴⁹ Loki Jeju ra elta ba bay ningə, de kare in be lə njekundə kəykawnan lə Juwipi'gi re. Re el Jayrusi ene: «Ngonn'i oy, in ndɔji Njendo de'gi el nga.» ⁵⁰ Nan Jeju ki oo dɔ ta kin el Jayrusi ene: «Adi əti bol el, un me'i par, ə a aj'i.» ⁵¹ Loki rei tei me kəy'ti, Jeju inyə tarow adi de ur kəy go ngonn'ti el. Adi Piyər num, Jan num, Jaki num, baw ngonn ingi ki kon ngonn num tɔ par ə uri si'ə kəy go ngonn'ti. ⁵² De'gi pəti nonyi ge ndingəi r'ode ge tado ngonn, nan Jeju el'de ene: «Nonyi el, ngonn oy el, to bi to to.» ⁵³ Anyi uwəi Jeju kogi, tado gəri kadi ngonn oy. ⁵⁴ Nan Jeju uwə ji ngonn, ningə bar'a ene: «Ngonn'm ki dene, ində taa.» ⁵⁵ Lo kin'ti, ngonn ki dene tɔsi ndəl, ndil'ə re r'a'ti adi ində taa tanan'ti non. Anyi Jeju daji'de kadi adi'ə nya sɔ. ⁵⁶ Nya kin ra bol njekojo'gi ngayn. Nan Jeju un ndu'ne kadi eli taa de madi el.

Jeju ulə njendo'gi lə'ne ki dɔgi gidə in joo

(Mat 10.1-9, 11-14; Mrk 6.6-13)

⁹ Jeju bar njendo'gi ki dɔgi gidə in joo, adi'de tɔgi konbe dɔ ndil'gi ki majel'ti pəti, taa kadi aji nje monyi'gi tɔ. ² Jeju ulə'de kadi iləi mbər Poyta ki maji ki ɔjidɔ konbe lə Luwə, taa kadi adi lapiya de'gi tɔ. ³ Ningə

el'de ene: «Uni nya madi tado dɔ row el num, uni kagi tɔsi el num, uni bɔl el num, uni mapa el num, uni nar el num, taa kadi ai ki ku r'ose joo el num tɔ. ⁴ Ə me kəy ki ra ki uri'ti ningə, a si səm'ti non biti kadi awi. ⁵ A re de'gi ki me be'ti pəti uwəi'se ki r'ode'ti el ningə, loki isi tei me be'ti kin ki taga ningə, indəi bu sa'gi ki nja'se'ti †, kadi to to nya ndəji ndu'de.» ⁶ Njendo'gi iləi d'ode ai ki dɔbe dɔbe, iləi mbər Poyta ki maji taa aji njemonyi'gi ki lo lo tɔ.

Ta ndɔji Erodı dɔ Jeju'ti

(Mat 14.1-2; Mrk 6.14-16)

⁷ Erodı ki in nje konbe dnangi'ti ki Galile, oo poy nya'gi ki isi rai nya. Loki oo ningə, ta ndɔj'ɔ dɔ Jeju'ti, tado de'gi madi eli eyina: «In Jan Batisi ə ində taa dann njekojo'gi'ti.» ⁸ Nje ki nungi eli eyina: «In Eli ki njekelta ki ta Luwə'ti ə te.» Nje ki rangi bay eli eyina: «In de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki kete'gi kin ə ki kare ində taa dann njekojo'gi'ti.» ⁹ Lo kin'ti Erodı el ene: «Jan, in m'in-be ə ndɔki madi gangi d'a, nga in nan bay ə m'nji m'oo ta'gi ki be kin d'a'ti wa kaa m'gər el.» Anyi sangi kadi n'oo Jeju.

Jeju adi nyakusɔ dingəm'gi dər mi sɔi

(Mat 14.13-21; Mrk 6.30-44)

¹⁰ Loki njekawkulə'gi təli non rei ningə, ɔri Jeju poy nya'gi ki rai adi'ə oo. Ə Jeju ɔr'de, aw se'de gədikare kadi bebo'ti ki bari'ə Betisayda. ¹¹ Nan bulə de'gi gəri go'de, adi ai go'de'ti. Jeju uwə'de ki r'one'ti, el'de ta ki dɔ Konbe'ti lə Luwə, taa aji nje'gi ki sangi lapiya lə r'ode tɔ. ¹² Ningə loki kadi aw to ur, njendo'gi ki dɔgi gidə in joo, rei rə Jeju'ti eli'ə eyina: «Inyə bulə de'gi kam adi awi ki ngannbe'gi'ti ki lo ndɔɔ'gi'ti sangi lo to ge ki nyakusɔ ge, tado lo ki ji rai'ti ne kin, in lo ki de'gi goto'ti.» ¹³ Nan Jeju el'de ene: «Inbe'gi adi'de nya sɔi.» Ə njendo'gi eli eyina: «J'aw ki mapa mi ə kanji joo inbe be tɔ par, adi re in be el wa ningə kadi j'inbe j'aw ji ndogi mapa tado lə bulə de'gi kin pəti wa ta.» ¹⁴ Dingəm'gi asi dər mi low'ə'ti non. Nan Jeju el njendo'gi ene: «Adi'de sii nanga, uwəi nan asi dɔ mi dɔ mi be.» ¹⁵ Njendo'gi rai toki Jeju el'n'de, adi adi'de sii nanga pəti. ¹⁶ Ə Jeju un mapa ki mi ki kanji ki joo kakin, ningə un kum'ne ki taa, elta ki Luwə kadi njangi dɔ nyakusɔ kin. Go'ti, Jeju uwə mapə'gi kakin gangi nan'ti, ə təl'n adi njendo'gi kadi lowəi bulə de'gi. ¹⁷ De'gi pəti sɔi nya ndanni maji. Ningə, njendo'gi ɔyi ndəgi mapa ki kanji ki nanyi, kara dɔgi gidə in joo bay.

Piyər gər kadi Jeju in Kirisiti

(Mat 16.13-21; Mrk 8.27-31)

¹⁸ Ndɔ kare Jeju isi elta ki Luwə gədikare, njendo'gi li'ə in si'ə nan'ti, ə Jeju daji'de ene: «Bulə de'gi isi elita ki dɔm'ti toki m'in nan wa?» ¹⁹ Ə iləi'ə'ti eyina: «De'gi madi eli eyina in Jan Batisi, nje ki nungi eyina in njekeltakita Luwə'ti Eli, nje ki rangi bay eyina in njekeltakita Luwə'ti ki kete kin, ə in ki kare dann'de'ti ində taa dann

† Ta lə kində bu ki nja'ti kə ə, gonyi Mat 10.14 ki ta ki dɔ'ti ki in ginn'ti nanga.

njekoy'gi'ti.»²⁰ Ningə Jeju el'de ene: «Nga inbe'gi ki d'ose, eli eyina m'in nan wa?» Anyi Piyər ilə'ti ene: «In Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.»²¹ Jeju ilə ndu'ne ki t'og'i'ne kadi elita kin de madi el.

Jeju elta koy'ne ki kində'ne taa lo koy'ti

(Mat 16.24-28; Mrk 8.34-9.1)

²² Jeju ilə d' ta'ti kin ene: «Maji kadi Ngonn de ingə kon ngayn, ngat'og'i'gi lə Juwipi'gi, ki kibo'gi lə njeku-jenyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi a mbəti'ə. De'gi a t'oli'ə, nan nd' ki kon mutə tum ginn'ə nd' koy'ə ningə, a te lo koy'ti.»²³ Go'ti, Jeju el de'gi pəti ene: «Re de madi ndigi njiyə go'm'ti ningə, kadi oo r'one to nya madi el, kadi nd'og'i kare kare pəti inbe un kagidəsi koy lə'ne, ə re un go'm.»²⁴ Toki r'ota'ti, de ki ge kaji r'one n'in-be d'əng'gi'ti ne a ilə r'one k'ə. Nan de ki ilə r'one k'ə tado lə'm, a aji r'one t'ə.²⁵ Kin ə re de ingə nyamaji'gi ki d'əng'gi'ti ne pəti tigə, nan kadi inbe ilə r'one k'ə eke tuji r'one ningə, maj'a to ra be wa?²⁶ Toki r'ota'ti, re r'ə de madi d'ə' tado lə'm, eke tado ta lə'm ningə, m'in Ngonn de kaa, m'a m'ra r'ə d'ə'ti t'ə, nd'ə'ti ki m'a m're'n me t'ji'ti lə'm, ki me t'ji'ti lə Bai, ki me t'ji'ti lə malayka'gi ki ari njay.»²⁷ Toki r'ota'ti adi m'el'se, de'gi madi dann'se'ti ne a oyi el bay ə, a oyi Konbe lə Luwə taa.

Jeju mbəl r'one

(Mat 17.1-8; Mrk 9.2-8)

²⁸ Nd' j'oo go ta'gi'ti kin ningə, Jeju r'ə Piyər num, Jan num, taa Jaki num t'ə, ə al aw se'de d'ə mbal'ti kadi n'eli-ta ki Luwə.²⁹ Loki Jeju isi elta ki Luwə ningə, takum'ə mbəl, taa ku li'ə təl nda bal bal t'ə.³⁰ Ningə low'ə'ti non, dingəm'gi joo a eli si'ə ta. Dingəm'gi kakin in Moji in ki Eli.³¹ Tei me t'ji'ti, a eli si'ə ta d'jido kaw ki a aw Jeru-jalem'ti kadi oy, t'ol'n ta kulə lə'ne.³² Piyər in ki mad'i'ne'gi, bi t'ol'de kanum. Ə loki ene n'ndəli ningə, oyi t'ji lə Jeju ki dingəm'gi ki joo ki rai si'ə.³³ Loki dingəm'gi kakin inyəi Jeju ə isi awi ningə, Piyər el Jeju ene: «Njendo, kin ə j'isi lo kin'ti ne be par ə maji ngayn. J'a ra *kəyku'gi lo mutə: kare in yan'i, kare in yan Moji, ə ki kare in yan Eli t'ə.» Piyər gər me ta ki isi el kin el.³⁴ Ə loki a elta to kel ba bay ningə, kilndi in re dow d'ə'de bigum. Lo ki kilndi isi dow d'ə'de kin, bol t'ol njendo'gi.³⁵ Lo kin'ti, ndu ta madi te me kilndi'ti ene: «In kam in Ngonn'm, in ə in de ki m'mbət'ə, ə oyi ta li'ə.»³⁶ Go ndu ta'ti kin, Jeju təl nanyi ki kar'ne ba, de oo de madi ki rangi kad'a'ti el. Njendo'gi ngəmi ta'de, taa de madi kare ki dann'de'ti non, ki nd'ə'ti kin elta d'ə nya'gi'ti ki oyi kin goto.

Jeju aji ngonn ki ndil ki majel ra'a

(Mat 17.14-18; Mrk 9.14-27)

³⁷ Lo ti go'ti, Jeju in ki njendo'gi lə'ne ki mutə in d'ə mbal'ti isi uri ki nanga ningə, bulə de'gi ngayn tiləi kum'ə.³⁸ Ningə dann bulə de'gi'ti kakin, dingəm kare un ndu'ne ki taa ene: «Njendo de'gi, m'non ki d'ə'ti kadi gon ngonn'm kin adi'm, tado in ki kar'ne ba j'im'ti.³⁹ D'ə'kagilo'gi madi ningə, ndil ki majel a uwə, ra'a adi ur kol, ə yək'ə ki t'og'i'ne, adi pulum taa uwə jugi jugi. A

ad'a kon ratata, to nya ki a inyə el be bay taa təl inyə.⁴⁰ Be ə, m'dəji njendo'gi lə'i kadi tuwəi ndil ki majel kin d'ə'ti k'ə, nan asi el.»⁴¹ Lo kin'ti Jeju un ta el ene: «In de'gi ki d'ə'kagilo'ti ki bone ki in nje me ngan, njera nya ki majel, ke kadi to m'nji sese bit'i kagilo bann bay taa kadi uni me'se adi m'in wa? Ke kadi m'a m'osi ginn'se bit'i kagilo bann bay taa wa? Re ki ngonn'i r'ə'm'ti ne.»⁴² Loki ngonn isi re ndəkba ki r'ə Jeju'ti ningə, ndil ki majel kakin un'ə, t'ə'ə nanga, yək'ə ki t'og'i'ne, nan Jeju ndangi ndil ki majel ki t'og'i'ne ad'a te r'ə ngonn'ti, adi ngonn ingə lapiya, ningə təl si'ə adi baw'a.⁴³ Lo kin'ti, de'gi pəti, ndil'de te anyi ur kaki d'jido t'og'i Luwə ki əti bol kin.

Jeju təl el bay kadi n'a n'oy

(Mat 17.22-23; Mrk 9.30-32)

Loki de'gi pəti, nya'gi pəti ki Jeju ra, əti'de bol, Jeju el njendo'gi lə'ne ene:⁴⁴ «Oyi ta ki m'aw to m'el'se kin maji: A uləi m'in Ngonn de ji de'gi'ti.»⁴⁵ Nan njendo'gi gəri me ta kin el. Ta kin to ki ndəmə ba kadi gəri me'ə el. Ningə boli kadi dəji ta Jeju d'ə'ti t'ə.

Jeju un ta lə ngann'gi ki du ndo'n nya njendo'gi lə'ne

(Mat 18.1-5; Mrk 9.33-37)

⁴⁶ Njendo'gi uləi ngirə manjinan ta'ti kadi n'gəri ke nan dann'de'ti ə in kibo wa?⁴⁷ Jeju gər ta ki me'de'ti, adi un ngonn ki du, ur'ə ad'a ra gədi'ne'ti,⁴⁸ ningə el'de ene: «Re de madi uwə ngonn ki be kin ki r'one'ti me t'ə'm'ti ningə, in m'inbe ə de'ə kin uwə'm ki r'one'ti. Ningə, de ki uwə'm ki r'one'ti, in njekulə'm ə uwə ki r'one'ti.» Toki r'ota'ti, de ki in ə in ki du ngayn dann'se'ti, in de'ə kin ə in kibo dann'se'ti.

De ki in nje kəsi'm ta el in de lə'm

(Mrk 9.38-41)

⁴⁹ Jan un ta el Jeju ene: «Njendo de'gi, j'oo de madi ki a tuwə ndil'gi ki majel me t'ə'i'ti, ningə j'i ndigi kadi j'ə'g'ə d'ə ra nya kin, tado in njiyə se'je go'i'ti el.»⁵⁰ Nan Jeju ilə'ti ene: «D'gi'ə d' el, tado de ki d'ə'se ta el in de lə'se.»

Ngonn be kare ki Samari'ti mbəti kuwə Jeju ki r'one'ti

⁵¹ Loki d'ə'kagilo nanyi ndəkba kadi a uni Jeju ai si'ə d'əran'ti, Jeju ilə ndu'ne kadi ri ri kaa n'aw Jeru-jalem'ti.⁵² Be ə, ulə njekawkulə'gi non'ne'ti kete. Njekawkita'gi awi, uri me ngonnbe'ti ki *Sahari kadi rai go re lə Jeju kete.⁵³ Nan de'gi ki ngonn be'ti kakin mbeti kuwə Jeju ki r'ə'de'ti tado isi aw ki Jeru-jalem.⁵⁴ Loki njendo'gi li'ə, Jaki ingi ki Jan oyi ta kin ningə, eli Jeju eyina: «Burəbe, in ndigi kadi j'i dəji por j'ad'a in d'əran'ti, osi d'ə'de'ti, row'de k'ə wa?»⁵⁵ Ə Jeju təl kum'ne r'ə'de'ti, ndangi'de ene: Ndil ki ində ta me'se'ti kin ke in gəri in ndil ki to tanan bann wa?⁵⁶ [Tado Ngonn de re kadi to kaji de'gi um kadi tuji de'gi el †.] Ningə uni row, ai ngonn be'ti ki rangi.

† Barta kin goto me makitu'gi'ti ki kete ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindi ki sigi.

Kun go Jeju (Mat 8.19-22)

⁵⁷ Luki in dɔ row'ti, de madi el Jeju ene: «M'a m'un go'i lo'gi pæti ki a awi'ti.» ⁵⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Njan'gi ai ki be to'de, ə yal'gi ai ki kəy lə'de tɔ, nan m'in Ngonn de m'aw ki lo ki kadi m'ulə dɔ'm'ti el.»

⁵⁹ Go'ti, Jeju el de ki rangi ene: «Un go'm.» Ningə de kakin el ene: «Burəbe, adi'm tarow adi m'aw m'duw bai bay taa.» ⁶⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Inyə njekoy'gi adi duwi njekoy'gi lə'de, nan in aw iləmbər Konbe lə Luwə.» ⁶¹ In ki rangi bay el ene: «Burəbe, m'a m'un go'i, nan m'dəji kadi adi'm tarow adi m'aw m'el'ta ki kadi j'inyə'n nan ki nje ki me kəy'ti lə'm bay taa.» ⁶² Ə Jeju el'ə ene: «De ki uwə dɔ kɔsi mangi, ə təl ilə rəti gogi ningə, de'ə kin Konbe lə Luwə in ki ta tɔ'a el.»

Jeju ulə njendo'gi dɔ siri gidə in joo (Mat 9.37-38, 10.7-16; Mrk 6.8-11; Luk 9.3-5)

10 Go nya'gi kin, Jeju mbəti njendo'gi ki rangi dɔ siri gidə in joo, ningə ulə'de joo joo ki bebo'gi ki lo'gi ki dangi dangi ki dɔji kadi re inbe a awi'ti. ² Ningə el'de ene: «Ko ki asi kujə, dilə in ngayn, nan Njekujə'gi in ngayn el. Ə dəji be nje ko kadi ulə ki njekujə ko'gi me ndɔɔ'ti. ³ Ningə ki ngɔsine kin, osi row'ə ai! M'ulə'se to ngann bati'gi be dann jagum'gi'ti. ⁴ Uni nar el num, uni bɔl el num, uni sa nja'se el num tɔ. Taa rai row'ə ta lapiya ki ra'ti el num tɔ. ⁵ Kin ə ai kadi uri me kəy'ti madi ningə, nya ki dɔkete, eli eyina: "Lapiya ki dɔ me kəy'ti kin." ⁶ Ningə kin ə re de ki nje ndigi lapiya isi me kəy'ti kin non ningə, lapiya lə'se a aw ki dɔ'a'ti. A re de goto ningə, lapiya lə'se a təl ki rɔ'se'ti tɔ. ⁷ Sii me kəy'ti ki uwə'se ki rɔ'ne'ti kin non, nyakusɔ ki adi'se ə sɔi, mann ki adi'se ə anyinan. Tado de ki ra kulə, maji kadi ingə nyakugəgoji lə'ne. Uri kəy joo el. ⁸ Kin ə re uri me be'ti, ə be uwə'se ki rɔ'ne'ti be nje nya ki adi'se ə sɔi par. ⁹ Re de'gi ki monyi ra'de in me be'ti kin non ə, aji'de. Ə eli de'gi ki me be'ti eyina: "Konbe lə Luwə in ndəkba ki rɔ'se'ti." ¹⁰ A re uri me be'ti, ə de'gi ki me be'ti kin uwə'se ki rɔ'de'ti el ningə, tei ki taga tambalo'ti, ə eli eyina: ¹¹ "Bu ki me be'ti lə'se ki nanyi ginn sa nja'je'ti kaa, j'ində kɔ gogi j'adi'se. Ningə kadi in gəri toki Konbe lə Luwə in ndəkba." ¹² Ə kadi m'el'se toki rɔ'ta'ti m'adi in gəri toki ndɔ gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki dɔ be'ti kin a utə yan Sɔdɔm sanyi †.

¹³ «Kumtondoo in lə'i in bebo ki Korajen! Kumtondoo in lə'i in bebo ki Betisayda! Nyakɔji'gi ki rai nya be lə'se kin, re in Tir'ti ki Sidon'ti ə nya'gi kin rai nya me'ti be ə, de'gi ki me'ti, a inyəi kuləra'de'gi ki majel kɔ mayinu. Re a uləi ku kuwə ndo rɔ'de'ti, sii bu'ti. ¹⁴ In tado kin wa, ndɔ gangi ta'ti ə, ta ki gangi ki dɔ'se'ti a utə Tir ki Sidon. ¹⁵ Nga ningə in Kapernayim, oo kadi a un dɔ'i taa biti kadi dɔi dɔran, nan Luwə a təl sə'i biti kaw'se'i koo †.»

¹⁶ Jeju təl el njendo'gi lə'ne bay ene: «De oo ta lə'se, in m'in ə de'ə kin oo ta lə'm. Ə de ki sɔ'se ngərəngi ningə, in m'in ə de'ə kin sɔ'si'm ngərəngi tɔ. Ningə de ki sɔ'si'm ngərəngi ə, in njekulə'm tɔ ə sɔ'ɔ ngərəngi.»

Təl njendo'gi ki dɔ siri gidə in joo

¹⁷ Njendo'gi ki dɔ siri gidə in joo ki Jeju ulə'de, təli lo kulə'ti ki rɔnel, ningə eli Jeju eyina: «Burəbe, ndil'gi ki majel kaa, loki ji bar tɔi ningə, uləi dɔ'de ginn tɔgi'je'ti.»

¹⁸ Jeju el'de ene: «M'oo *Satan in dɔran'ti osi ki dɔ-nangi'ti to təl ndi be. ¹⁹ Ningə m'adi'se tɔgi kadi njiyəi dɔ lii'gi'ti, dɔ ni'i'gi'ti, ki dɔ tɔgi'gi'ti pæti ki njeban awi'n. Nya madi kare ki kadi a tui'se goto. ²⁰ Nga ningə kadi rai rɔnel tado kulə ki ndil'gi ki majel uləi dɔ'de ginn tɔgi'se'ti kin el, nan kadi rai rɔnel tado tɔ'se ki in ki ndangi me dɔran'ti taa.»

Rɔnel lə Jeju (Mat 11.25-27)

²¹ Dɔkagilo'ə'ti non, Ndil Luwə ra adi rɔnel rɔsi me Jeju, adi el ene: «M'ulə tɔji dɔ'i'ti, Bai, in Burəbe ki nje dɔran ki dɔnangi. M'ulə tɔji dɔ'i'ti tado iyə kum nya kin njetər'gi ki nje nyagər'gi, ningə in te kum'ə adi nje ki de'gi gəri dɔ'de el. Bai, in inbe ə in ndigi kadi to to be. ²² Nya'gi pæti, in Bai ə adi'm'de, ningə de ki kadi gər Ngonn goto, Baw'a ki kar'ne ba par ə gər'ə, taa de ki gər Baw kaa goto tɔ, Ngonn'o ki kar'ne ba par ə gər'ə, ə de ki Ngonn inbe te ki dɔ Baw'ne ad'a tɔ par ə a gər'ə.» ²³ Go'ti, Jeju təl kum'ne ki dɔ njendo'gi el'de ki kar'de ba ene: «In nje majikur tado nya ki kum'se oo kin! ²⁴ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti ngayn ki ngar'gi ngayn ndigi kadi n'oyi nya ki kum'se oo kin, nan lo kadi kum'de oo goto, ndigi kadi mbi'de oo dɔ ta ki mbi'se oo kin, nan lo kadi oyi dɔ'a goto.»

Kujita dɔ de'ti ki Samari ki nje memaji, ki in Juwipi el (Mat 22.34-40; Mrk 12.28-31)

²⁵ Njendo ndukun kare ində taa, ningə dəji ta kare Jeju to ta kuwə nan ki ta ene: «Njendo de'gi, in ri ə maji kadi m'ra kadi to m'ingə'n kaji ki biti ki non'ti wa?» ²⁶ Ə Jeju el'ə ene: «In ta ri ə ndangi me ndukun'ti wa? Ə go gər'ə lə'i in bann wa?» ²⁷ Ningə njendo ndukun kakin ilə Jeju'ti ene: «A in ndigi Burəbe Luwə lə'i ki ngarme'i ba pæti, ki ndil'i ba pæti, ki tɔgi ba pæti, ki ta mər lə'i ba pæti. Ningə a ndigi de madi to darɔ'i inbe be tɔ ‡.» ²⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Ta ki m'dəji, ilə'm'ti maji ki dum. Ə in ra be, ningə a ingə kaji.» ²⁹ Njendo ndukun sangi kadi n'tɔji toki n'in de ki dana, adi təl dəji Jeju ene: «Nan ə in de madi'm wa?» ³⁰ Ə Jeju el'ə ene: «Dingəm kare in Jerujalem isi aw Jeriko, ningə osi ji kaya'gi'ti ki nje gangi row, adi taai nya'gi li'ə pæti j'i'ə'ti, tindəi'ə adi to ta koy'ti, ningə inyə'ə ə tɔi awi. ³¹ Go'ti ningə, njekujənyamosi kadikare in non re te dɔ'a'ti, nan loki oo'ə, gangi sanyi aw lo lə'ne. ³² Go'ti, de ki ginn koj'i'ti lə Lebi kare in non re tɔ, nan loki oo dingəm kakin ningə, gangi sanyi aw lo lə'ne. ³³ Go'ti ningə, de ki Samari'ti kare ki isi aw mbah in non re te dɔ dingəm'ti kakin. Loki oo'ə, oo kumtondoo li'ə ki rɔ'ta'ti. ³⁴ Be ə, re rɔ'a'ti, ur hu ki yiwi kandi nju ta dɔ'ti, dɔ'n do li'ə, ningə un'ə ində dɔ korɔ'ti lə'ne, aw si'ə lo to mbah'gi'ti, ində

† Lo tum ginn nya'gi 19.24-28 †† Ejay 14.13-15

‡ Ndukun ki nja joo 6.5; Lebitiki 19.18

kum'ne go'ə'ti. ³⁵ Lo ti go'ti, dingəm ki Samari'ti kakin ɔr nar ki asi ra kulə ndo joo adi nje kində kum'ne go kəy to mbah'gi'ti, ningə el'ə dɔ'ti ene: "Ində kum'i go'ə'ti maji, a re nya ki ində'n kum'i go'ə'ti, aldɔ in ki mad'i kin ningə, ndo təl'm ə, m'inbe m'a m'ugə'i." ³⁶ Ningə Jeju dəj'ə ta dɔ'ti ene: «Dann de'gi'ti ki mutə kin, in ki ra ə in madɔ dingəm ki kaya'gi ki nje gangi row gangi'ə kin wa?» ³⁷ Ningə, njendo ndukun ene: «In in ki oo kum-tondoo li'ə kin.» Nga ningə Jeju el'ə ene: «Re in be ningə, in kaa kadi aw, ə in ra be tɔ.»

Jeju aw be lə Marti in ki Mari

³⁸ Jeju in ki njendo'gi lə'ne in dɔ row'ti rei tei ngonn be'ti kare be ningə, dene madɔ ki tɔ'a nan Marti uwə Jeju rɔ'ne'ti me kəy'ti. ³⁹ Marti aw ki ngonkon'ne ki dene ki tɔ'a nan Mari non. Ə ngonkon'a kakin re isi nangi nja Burəbe Jeju'ti, sii oo dɔ ta ki Jeju isi el. ⁴⁰ Nan Marti ra ta ngann kulə'gi'ti, nja'a ɔdi nangi el, aw yo ge ki ne ge. Ningə te pati, re el Jeju ene: «Burəbe, ra bann ə ngonkon'm ki dene Mari inyə'm adi m'ra ta kulə'gi'ti ki kar'm ba be kaa usi el par wa? El'ə adi re ra sə'm kulə'gi.» ⁴¹ Ə Burəbe el Marti ene: «Marti, Marti, me'i osi nanga el, adi aw ki yo ge ki ne ge tado nya'gi ngayn. ⁴² Nan nya ki soti in kareba. Ningə Mari mbəti nya ki maji utə nya'gi pəti. In nya ki de a taa ji'ə'ti el.»

Jeju ndo njendo'gi row kelta ki Luwə

(Mat 6.9-13)

11 Ndo kare Jeju isi elta ki Luwə lo madɔ'ti. Lokɔ elta ki Luwə ginn'ə gangi ningə, njendo li'ə kare el'ə ene: «Burəbe, ndo'je kelta ki Luwə toki Jan Batisi ndo'n njendo'gi lə'ne kin be tɔ.» ² Ə Jeju el'de ene: «Lokɔ sii elita ki Luwə ningə, kadi eli eyina:

"Baw'je,

Kadi de ki ra gər tɔ'i toki in Luwə,

Kadi Konbe lə'i re.

³ Adɔ'je nyakusɔ'je ki asi ta'je ki ndo'gi ndo'gi.

⁴ Inyə go majel'gi lə'je kɔ, tado j'inbe kaa,

J'inyə'n go majel lə de'gi pəti ki rai se'je majel kɔ tɔ.

Inyə'je adi j'osi me nyanan'ti el."»

⁵ Anyi Jeju təl el'de bay ene: «Kin ə, de kare dann'se'ti ge be, aw ki madɔ'ne non, ə in dann lo'ti aw ində takəy dɔ'a'ti ene: "Madɔ'm, tunə'm mapa mutə, ⁶ tado madɔ'm kare in mbah'ti re te dɔ'm'ti, nan nya ki kadi m'ra'n'ə mbah goto." ⁷ Ə re mad'a kakin to ki kəy non ene: "Ndo'ji'm el, takəy in ki kuti nga, ningə j'in ki ngann'm'gi ji to nanga tɔ, um lo kadi m'a m'ində taa m'ad'i mapa goto." ⁸ M'el'se kadi in gəri, kin ə re ində taa ad'a mapa kin tado k'in madɔ nan lə'de el kaa, a ində taa kadi ad'a nya'gi pəti ki ge, tado takəy ki a ində ki nja nan'ti nan'ti kin. ⁹ Ningə m'in, m'el'se: Dəji ə a adi'se, sangi ə a ingəi, indəi takəy ə a tei adi'se. ¹⁰ Tado de ki dəji ə a adi'ə, de ki sangi ə a ingə, de ki ində takəy ə a tei adi'ə tɔ. ¹¹ Baw ngonn ki ra dann'se'ti ə ngonn'o dəj'ə kanji ningə a un lii yo taa ad'a wa? ¹² Eke kadi ngonn'o dəj'ə kaw, ə a un nii yo ad'a kaa goto tɔ. ¹³ Kin ə ingi ki in de'gi ki kuləra'se majel kin mindi ə in gəri kadi nya ki maji

ngann'se'gi ningə, ra bann be ə, Baw'je ki isi dɔran'ti taa kin taa, a adi Ndil Luwə de'gi ki dəji'ə el wa?»

Jeju in ki ndil'gi ki majel

(Mat 9.32-34, 12.22-30; Mrk 3.22-27)

¹⁴ Ndo kare Jeju tuwə ndil ki majel ki in me dingəm'ti ningə ra'a adi elta el. Lokɔ ndil ki majel te ningə, dingəm ki kete elta el kakin təl elta, adi əti bulə de'gi bol ngayn. ¹⁵ Ningə de'gi madɔ eli eyina: «In ki tɔgi lə Beljəbul ki in ngar lə ndil'gi ki majel, ə isi tuwə'n ndil'gi ki majel.» ¹⁶ Ə nje ki nungi, kadi nanyi'ə'n'ə ningə, dəji'ə kadi ra nyakɔ'ji madɔ kare ki in dɔran'ti adɔ'de n'oyi. ¹⁷ Nan Jeju gər marta lə'de bəti, adi el'de ene: «Kin ə, de'gi ki me konbe'ti ki kareba, təli dɔnan'ti rɔi nan ə, konbe'ə kin a tuji, ningə kəy'gi a budi dɔnan'ti mur mur tɔ. ¹⁸ Kin ə re Satan inbe adi de'gi li'ə təli dɔnan'ti rɔi nan ə, lo kadi konbe li'ə a aw ki kete goto. M'el be tado eli eyina in ki tɔgi lə Beljəbul ki in ngar lə ndil'gi ki majel ə m'nji m'tuwə'n ndil'gi ki majel. ¹⁹ Kin ə re m'in m'nji m'tuwə ndil'gi ki majel ki tɔgi lə Beljəbul ə, de'gi ki go'se'ti isi tuwə'i'de ki tɔgi lə nan nga? Ingi ə a gangi ta lə'se kin. ²⁰ Re in ki tɔgi lə Luwə ə m'nji m'tuwə'n ndil'gi ki majel ningə, tɔji kadi konbe lə Luwə re te rɔ'se'ti. ²¹ Kin ə de ki tɔg'ɔ in ngayn, ki aw ki nya rɔ'gi, ngəm takəy lə'ne ə, nya kare ki a ɔdi kadi nyakingə li'ə goto. ²² A re de madɔ ki tɔg'ɔ utə re ur go'ə'ti ə tət'ə rɔ ə, a ɔy nya rɔ'gi li'ə ki uwə kul'de kin pəti, taa a kanyi nyakingə'gi li'ə ki taa ji'ə'ti tɔ. ²³ De ki in sə'm el ningə, in nje ta lə'm, taa de ki kaw sə'm nya ki nan'ti el, in nje sanan nya kɔ tɔ.»

Təl re ndil ki majel lo kis'ə'ti gogi

(Mat 12.43-45)

²⁴ «Lokɔ ndil ki majel te me de'ti ningə, aw ki yo ge ki ne ge diləlo'ti tado sangi lo kisi. Lokɔ ingə lo el ningə, təl el ene: "M'a m'təl kadi m'aw lo kis'm'ti ki m'te'ti gogi." ²⁵ Lokɔ təl re ningə, ingə lo ki in ki ra maji, ndolo. ²⁶ Ə təl aw, ɔy ndil'gi ki majel utəi'ə inbe bay siri, rei sii. Lo kin'ti, ji kisi lə de'ə kin a majel utə in ki kete inbe bay.»

Maji ki rɔta'ti

²⁷ Lokɔ Jeju a elta kin ba ningə, dene kare ilə ndu'ne dann bulə de'gi'ti ene: «Majikur in dɔ dene'ti ki nje koj'i ki nje kad'i mba.» ²⁸ Nan Jeju ilə'ti ene: «Majikur in dɔ de'gi'ti ki nje koo ndu Luwə ki nje təl rɔ'de go'ti yo taa.»

De'gi dəji nyakɔ'ji

(Mat 12.38-42)

²⁹ De'gi uwəi nan muki muki gidi Jeju'ti, adi Jeju el'de ene: «De'gi ki dɔkagilo'ti ki bone kin in de'gi ki maji el. Dəji kadi to n'oyi nyakɔ'ji madɔ, nan nyakɔ'ji madɔ ki rangi ki de a ra ore'n dɔ nyakɔ'ji lə Jonasi, goto nga. ³⁰ Tado, toki Jonasi in nyakɔ'ji tado lə de'gi ki Ninibi'ti kakin ə †, Ngonn de a in nyakɔ'ji tado lə de'gi ki bone tɔ. ³¹ Ndo gangi ta'ti ə, ngar ki dene ki holo a in ki de'gi ki

† Jonasi 3.3-5

dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a gangi ta dɔ'de'ti. Tado, in sanyi dɔnangi'ti nu ə re kadi oo gosita lə Salomon †. Nga ningə, ki ngosine kin, de ki utə Salomon sanyi in ne 32 Ndo gangita'ti ə, de'gi ki Ninibi'ti a indəi taa non de'gi'ti ki dɔkagilo'ti ki bone kin kadi a gangi ta dɔ'de'ti. Tado, loki Jonasi iləmbər Poyta ki maji, de'gi ki Ninibi'ti inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔ ††. Nga ningə, ki ngosine kin, de ki utə Jonasi sanyi in ne.

Kunji lə darɔ

(Mat 5.15; Mrk 4.21; Luk 8.16)

33 «De a ində por lambi'ti kadi iyə eke dow ngo dɔ'ti el, nan a ində dɔ nya'ti taa, kadi de'gi uri kəy ningə, oyi lo ki kunj'ə. 34 Kum de ə in lambi lə darɔ'a, re kum'i oo lo maji ningə, darɔ'i ba pəti in me kunj'i'ti. A kin ə re kum'i oo lo maji el ningə, darɔ'i in me lo ki diw'ti tɔ. 35 Ə ində manji rɔ'i adi kunj'i ki aw'i'n rɔ'i'ti təl diw el. 36 Kin ə re darɔ'i pəti in me kunj'i'ti ki kanji kadi ngonn lo ki diw ndəti kad'a ningə, darɔ'i a unji njay njay toki lambi a unji'n dɔ'i'ti kin be tɔ.»

Jeju gangi ta dɔ Parisi'gi'ti ki njendo ndukun'gi

(Mat 23.4,6-7,13,25-27,29-31,34-36)

37 Loki Jeju elta tigə ningə, Parisi kare bar'a kadi aw sɔ nya be lə'ne. Be ə, Jeju aw isi si'ə ta nyakusɔ'ti. 38 Lo kin'ti, ta ndɔji Parisi kakin ngayn kadi Jeju togi ji'ne kete non nyakusɔ'ti el. 39 Nan Jeju el'ə ene: «In Parisi'gi, ki ne kin isi togi gidi kala mann ki gidi supira kusɔ nya adi ar, nan nyənn bogi ki mendul rosi me'se. 40 In de'gi ki mbo, Luwə ra gidi nya, ə ra me nya tɔ. 41 Maji kadi adi ngarme'se ki kəy kɔrɔki kadikare'ti Luwə, ə nya'gi pəti a ari njay ki rɔ'se'ti.

42 «Kumtondoo in lə'se in Parisi'gi, tado ɔri nya kare dann ki dɔgi'ti, me mbi kam'gi'ti ki əti maji, ki me mbi kam'gi ki dangi dangi kadi ndiri tanyi, adi Luwə ‡, ningə indəi nja'se dɔ nyara ki dana'ti ki dɔ ndigi'ti lə Luwə. Ki rɔta'ti, in kin ə in nya'gi ki maji kadi indəi kum'se go'ti rai, ə inyəi ndəgə'gi ki kɔ non be el. 43 Kumtondoo in lə'se, in Parisi'gi, tado ndigi lo kisi ki kete non de'gi'ti me kəykanan'gi'ti lə Juwipi'gi, taa gəi kadi de'gi rai'de lapiya lo kingənan'gi'ti lə bulə de'gi tɔ. 44 Kumtondoo in lə'se ingi, tado toi to dɔbad'i'gi ki nya ki tɔji kadi de gər'n'de goto, adi de'gi njiyəi ki dɔ'de'ti non be par kin be.»

45 Lo kin'ti, njendo ndukun kare el Jeju ene: «Njendo de'gi, me ta'ti lə'i ki a el kin, in tɔ ə isi taji'je.» 46 Ə Jeju ilə'ti ene: «Kumtondoo in lə'se, in njendo ndukun'gi tɔ, tado indəi nya ki ɔy ngayn dɔ de'gi'ti, nan ngonn ji'se kin nden be kaa uni taa uwəi se'de nya ki kɔy kin el.

47 Kumtondoo in lə'se ingi ki isi indəi bad'i'gi lə de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki in baw'se'gi inbe'gi ə tɔli'de. 48 Lo kin'ti, isi tɔji toki in ndigi ki baw'se'gi dɔ kulə ra'de'ti ki rai, tado ingi tɔli njekelta ki ta Luwə'ti, ningə ingi in nje kində dɔbad'i'de'gi tɔ. 49 In tado kin ə, Luwə elta me tər'ti lə'ne ene: "M'a m'ulə ki njekeltakita'm'ti ki njekawkulə'gi m'adi'de, ningə a tɔli'de ge, a adi'de kon

† 1 Ngar'gi 10.1-10 †† 1 Ngar'gi 10.1-10 ‡ Lebitiki 27.30; Ndukun ki nja joo 14.22

ge." 50 In be kadi daji de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone, mosi njekeltakita ki ta'm'ti ki buki kɔ lo kulə ngirə dɔnangi'ti nu biti bone. 51 Mosi ki ulə ngirə dɔ Abel'ti nu biti te'n dɔ Jakari'ti, ki tɔli'ə ngawdann lo'ti ki in ringiri kadikare'ti re Kəy'ti lə Luwə ††. In ki rɔta'ti kadi de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone a udəi kɔr nya'gi ki rai nya kin non Luwə'ti. 52 Kumtondoo in lə'se, ingi njendo ndukun'gi ki, tarow nyagər in ji'se'ti, ə inbe'gi uri me'ti el num, taa de'gi ki ndigi kur me lo'ti ki kadi gəri nya kaa, ɔgi'de num tɔ.»

53 Loki Jeju te me kəy'ti kakin ningə, njendo ndukun'gi ki Parisi'gi uləi ngirə ra tɔgi dɔ Jeju'ti ge, daji ta'gi ki dangi dangi ge. 54 Sangi row me ta'gi kadi to n'ingəi ta ki go'ti el ta'a'ti ningə n'uwəi'ə'nə.

Kelta ar njay toki Jeju in Ngonn de

(Mat 10.26-33, 19-20)

12 Dɔkagilo'ə'ti kin, de'gi ki dər banyi banyi ə kaw-inan dɔ Jeju'ti, adi mbisəi nan ki yo ge ki ne ge.

Lo kin'ti, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Nya ki dɔkete, maji kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ɔji'n dɔ hum lə Parisi'gi, adi in kədikumnan lə'de. 2 Tado nyara ki gidi kuwə ki ginn'ə, a te el goto taa nya ki to lo kiyə'ti ki de a gər el goto tɔ. 3 In tado kin ə, ta'gi pəti ki a eli lo ki ndul'ti, de'gi oyi dɔ'a dann kadi nda'ti; ta'gi ki uwəi ta'se mbi nan'ti taa eli, de'gi a rai dɔ kəy'ti to iləi mbər'ə.»

4 Ingi ki in madi'm'gi, m'el'se kadi in boli de'gi ki a tɔli darɔ'se par, ə go'ti asi ra nya ki rangi el, kin el. 5 M'a m'tɔji'se de ki maji kadi in boli'ə. De ki maji kadi in boli'ə in de ki a tɔl darɔ'se, ningə təl aw ki tɔgi dɔ'ti non kadi ilə'se me por'ti ki biti ki non'ti bay kin. Toki rɔta'ti, in ə maji kadi in boli'ə. 6 De'gi isi gati ki yəl'gi mi ə silə joo adi oyi ne, nan ki kare dann'de'ti ki kadi me Luwə oy dɔ'a'ti goto. 7 Ki əti bol ngayn inbe bay ki kadi in gəri, bin dɔ'se inbe kin kaa, Luwə tudə'de kare kare gər kər'de, um kadi in boli nya madi el. Ingi kin, Luwə oo tor'se utə tor yəl'gi pəti. 8 M'el'se ta ki rɔta'ti kadi in gəri toki, de ki elta takum de'gi'ti wang'i toki n'in de lə'm, Ngonn de a elta wang'i takum malayka'gi'ti lə Luwə toki in de lə'ne. 9 Nan de ki manji ta takum de'gi'ti toki n'gər'm el, Ngonn de a manji ta takum malayka'gi lə Luwə toki n'gər'ə el tɔ. 10 De ki elta ki majel ɔsi'n ta Ngonn de ə, Luwə a inyə go majel'gi li'ə kɔ, nan de ki elta ki mal ɔsi'n ta Ndil Luwə, Luwə a inyə go majel li'ə kɔ el ratata. 11 Loki a uwəi'se kadi awi sese ta kəykanan'gi'ti lə Juwipi'gi, non nje konbe'gi'ti ki non njekɔnon'gi'ti, ononyi'se kadi me'se bol ko kene ke a asi kadi manji ta dɔ'se'ti wa, ke ta ri ə a eli wa. 12 Tado, low'ə'ti inbe non kin, Ndil Luwə a ndo'se ta ki kadi eli.

Kujita dɔ njenyakingə'ti ki mbo

13 De kare dann bulə de'gi'ti el Jeju ene: «Njendo de'gi, el ngonnkon'm adi, nya nduwə ki baw'je inyə adi'je kin, kadi kanyi yan'm adi'm.» 14 Ə Jeju el'ə ene: «De ki ində'm kadi to m'in njegang'i ta dann'se'ti eke kadi to m'in nje kanyi'se nya goto.» 15 Ningə təl el de'gi

†† Lo tum ginn nya'gi 4.8; 2Poyta'gi 24.20-22

pæti ene: «Maji kadi indæi kumkædi dɔ rɔ'se'ti dʒi'n dɔ mal nyakingæ ki dɔnangi'ti. Tadz re de ingæn nya to ri, to ri kaa, nyakingæ li'æ kin æ a ra adi si'n ki dɔ'ne taa el.»

¹⁶ Ningæ Jeju tæl el'de kujita madi ene: «Dingæm madi kare ki njenyakingæ isi non, lo ndɔɔ'gi li'æ, kandi nya te'ti maji ngayn. ¹⁷ Ə dæji rɔ'ne ta ene: "In ri æ kadi to m'ra dana? Loki kadi to m'kaw nya ndɔɔ'ti læ'm goto." ¹⁸ Ningæ tæl el ene: "Maji, nya ki m'a m'ra æ to kin: m'a m'ndu dam'gi læ'm ki kete kin kɔ, ningæ m'a m'ur dam'gi ki boi ngayn kadi to m'kaw nya ko'gi'ti læ'm pæti pæti, nan'ti ki ndægi nya maji'gi læ'm. ¹⁹ Ningæ m'a m'el me'm'ti m'ene: «Ngɔsine m'aw ki nyakingæ ki to mbar mbar kadi m'ra'n bal banyi banyi, æ kadi m'uwæ kɔr rɔ'm, m'njɔ ge, m'anyi ge, m'oo'n maji rɔ'm.» ²⁰ Nan Luwæ el'æ ene: "In mbo de ki isi elta kin, kondɔ'ti ne in-be kin ndɔ'i a asi. Eke nya'gi ki isi kaw ki dɔnan'ti kin, a in yan nan wa?" ²¹ In kin æ in nya ki a te dɔ de'ti ki nje kaw nyakingæ'gi ki nan'ti tadz læ rɔ'ne inbe, um tadz læ Luwæ el.»

Kindæ me dɔ Luwæ'ti

(Mat 6.25-33)

²² Jeju el njendo'gi læ'ne ene: «In tadz kin æ, m'el'se kadi adi me'se ra sururu dɔ nyakusɔ'se'ti ki kadi isi ki dɔ'se taa el, taa dɔ ku kɔ'se'ti el num tɔ. ²³ Tadz kisikidɔ-taa utæ nyakusɔ, taa darɔ de utæ ku ki kɔ tɔ. ²⁴ Gonyi kagan'gi oyi, duwi ko el num, tæti el num, taa awi ki lo madi ki kadi ngæmi nya'ti tadz ndɔ ki lo ti'ti el num, dam læ'de kaa goto num tɔ, nan Luwæ isi ad'i'de nya sɔi maji. Ningæ ingi, oyi kadi Luwæ oo nda'se utæ yæl'gi el wa? ²⁵ Nan dann'se'ti æ asi kadi a ilæ ngonn kadi ki nden be dɔ ndɔ'ne'ti ki takul me ki ra sururu læ'ne wa? ²⁶ Kin æ nya ki nden be kin kaa asi kadi rai dɔrɔ'se el æ, maji kadi adi me'se osi nanga dɔ ndægi nya'gi'ti. ²⁷ Gonyi puti kam'gi ki rai me mu'ti kin oyi, rai kulæ madi el num, oji ku el tɔ, nan ngar *Salomon ki tɔ'a bar ngayn me nyakingæ'ti kin kaa, ɔɔ ku ki ndolo asi nan se'de el †. ²⁸ Ə kin æ, Luwæ ulæ ku rɔ ngann mu'gi'ti ki j'oo'de bone, æ lo ti par æ por a on'de kin be ningæ, ra bann æ in de'gi taa a ulæ ku rɔ'se'ti el wa? In ton'gi me kunme'ti. ²⁹ Adi mærtæ aldɔ'se dʒidɔ nyakusɔ'se eke mann kanyi'se el. ³⁰ Nya'gi kin pæti, in de'gi ki gæri Luwæ el ki dɔnangi'ti ne kin æ isi sangi ki non kum'de'ti, nan ingi, Baw'se gær maji kadi awi ki ndoo'æ tɔ. ³¹ Nya ki kadi sangi, in Konbe li'æ yo, ningæ a ad'i'se ndægi nya'gi kin dɔ'ti. ³² Adi bol ra'se el, ingi ki toi to ngann nyakul'gi ki isi uni go be'de be kin. Tadz Baw'se oo maji ngayn kadi ad'i'se Konbe.

Kindæ nyakingæ rɔ Luwæ'ti

(Mat 6.19-21)

³³ «Indæi nya maji'gi læ'se ndog'i'ti, æ adi nar'a njen-doo'gi. Rai bɔl nar ki a tuji el, indæi nyakingæ'gi læ'se ki a tuji el dɔnan'ti dɔnan'ti dɔran'ti, ki in lo ki njobogi a te'ti el num, in lo ki yon ki njetuji nya kaa goto'ti num kin. ³⁴ Tadz, lo ki nyakingæ læ'se in sëm'ti æ me'se a in sëm'ti tɔ.

† 1 Ngar'gi 10

Kujita dɔ kisi dɔ nja'ti

(Mat 24.43-51)

³⁵ «Sii dɔ nja'se'ti ki ku ra kulæ, adi por lambi'gi læ'se on maji. ³⁶ Ningæ kadi toi to de'gi ki isi nginæi ta tæl be'de ki aw lo taa nan'ti be. Isi nginæi taa kadi re tæl taa, æ indæ takæy ningæ tei ad'i'æ. ³⁷ Majikur in dɔ njekulæbær'gi'ti ki, be'de tæl ningæ ingæ'de sii dɔ nja'de'ti. Toki rɔta'ti, adi m'el'se, be'de a un ku kulæ læ'ne ulæ rɔ'ne'ti, æ a ad'i'de sii nangi kadi ad'i'de nya sɔi. ³⁸ Kin æ re tæl dann lo'ti, eke ta ginn lo'ti, æ ingæ de sii dɔ nja'de'ti æ, maji a ur'de.

³⁹ «In gæri maji kadi re be nje kæy gær dɔ kadi ki njobogi a re'n'ti æ, a inyæ njobogi ad'i mbuti bɔr kæy li'æ el. ⁴⁰ Ə ingi kaa, sii dɔ nja'se'ti tɔ, tadz m'in Ngonn de m'a m're dɔ kadi'ti ki in gæri el.»

⁴¹ Lo kin'ti, Piyær dæji Jeju ene: «Buræbe, kujita ki el kin sɔw dɔ'je eke sɔw dɔ de'gi pæti wa?» ⁴² Ə Buræbe el'æ ene: «Njengæm nya ki in de ki nje ra nya ki low'æ'ti, ki kum'æ ædi æ in de ki be'æ a indæ dɔ me kæy'ti kadi lowæ nyakusɔ de'gi ki dɔ kadi ki kadi ad'i'n'de. ⁴³ Njerakulæ kin a in nje majikur, loki be'æ tæl æ ingæ ta kulæ'ti kin, ra ra. ⁴⁴ Toki rɔta'ti ad'i m'el'se, a indæ dɔ nya maji'gi'ti læ'ne pæti. ⁴⁵ A kin æ re nje ra kulæ kin el me'ne'ti ene: "Be'm a re kalangi el bay", æ ra ta tindæ ndægi nje ra kulæ'gi'ti ki dene ki ki dingæm, ra ta kusɔ'ti ki ta kanyi'ti, adi yiwi ra'a ningæ, ⁴⁶ Lokin'ti be nje kæy a re ki ndɔ ki in indæ me'ne dɔ'ti el, ki dɔ kadi ki in gær el. Be'æ a dʒ'ɔ kum'æ, kadi oo nya kon ki a ra de'gi ki njera nya ki dana el. ⁴⁷ Njekulæbær ki gær ndigira læ be'ne maji, nan indæ rɔ'ne ta ndigira'ti kin ra el, a ndæi'æ ngayn. ⁴⁸ Nga ningæ, njekulæbær ki gær ndigira læ be'ne el, æ ra nya ki asi ta kindæ wa, a ingæ kindæ ngayn el. De ki ad'i'æ ngayn, a dæji'æ ngayn ngayn tɔ, de ki ad'i'æ me'de ad'i'æ nya ngayn, a gei nya ngayn ji'æ'ti tɔ.

Jeju re ki lapiya el, nan re ki gangi nan

⁴⁹ «M're ki por dɔnangi'ti; ningæ k'in æ, m'ndigi kadi por kakin on nga! ⁵⁰ maji kadi m'a m'osi me kon'ti to de ki osi me mann batæm'ti be. Ningæ in nya ki ad'i'm kon me ndil'm'ti, biti kadi nya kin ra'n nya. ⁵¹ Kadi in mæri me'se'ti toki m're ki lapiya dɔnangi'ti el. M'el'se, m're ki lapiya el jagi, nan m're ki gangi nan yo. ⁵² Ki ngɔsine kin, de'gi mi ki sii me kæy'ti ki kare a gangi nan, de'gi ki mutæ a ɔsi ta nje ki joo, æ de'gi ki joo a ɔsi ta nje ki mutæ. ⁵³ Baw ngonn a ɔsi ta ngonn'ne ki dingæm, ngonn'o ki dingæm a ɔsi ta baw'ne; kon ngonn a ɔsi ta ngonn'ne ki dene, ngonn ki dene a ɔsi ta kon'ne; kon ngonn ki dingæm a ɔsi ta mæm'ne; ngonn ki dene a ɔsi ta mæm'ne ki dene ††.»

Ta dɔ dɔkagilo'ti

(Mat 16.2-3)

⁵⁴ Jeju el bulæ de'gi ene: «Loki oyi ndi in lo kuwæ † kadi'ti ningæ, tanan'ti non eli eyina: "ndi a ædi", ningæ

†† Mis 7.6 † Jeju el ene kilndi ki lo kurkad'i'ti ki næl ki ki holo tadz in be me be'ti li'æ nan ji ndangi nje ki be'ti læ'je ne tɔ kadi ji gær'n maji.

ndi ədi tɔ. ⁵⁵ A re oyi nəl ki in holo ə sii ulə ningə, eli eyina: "Lo a tingə", ningə lo tingə kaa tɔ. ⁵⁶ In de'gi ki njekedikum de'gi, asi gəri kum nya'gi ki isi rai nya dɔ-nangi'ti ne, eke dɔran'ti, ningə ra bann be ə nyakɔjji'gi ki isi rai nya dɔkagilo'ti ki bone taa, asi kadi indəi manji nya'gi ki isi rai nya səm'ti el wa!

Kulənoji nan'ti ki nje ta lə'i

(Mat 5.25-26)

⁵⁷ «Ra bann be ə inbe'gi, nya ki to kadi gangi ta dana dɔ'ti ə, gangi el wa? ⁵⁸ Kin ə isi awi lo gangi ta'ti ki nje ta lə'i ə, loki in dɔ row'ti bay ə, in sangi row kadi ndu'se osi go nan'ti si'ə, nan to aw sə'i uləi ji njegangita'ti, adi njegangi ta uni uləi ji njero'gi'ti, adi njero'gi ilə'nu dangay'ti. ⁵⁹ Ningə adi m'el'i, a in te lo kin'ti el biti kadi ugə dɔboy sisi bay taa a inyə'nu taa.»

Maji k'inyə panjiyə ki majel kɔ

13 Dɔkagilo'ə'ti non ə, de'gi madi rei eli Jeju eyina: Pilati adi tɔli de'gi ki Galile'ti dɔkagilo'ti ki isi uəi mosi kadikare adi Luwə. ² Jeju el'de ene: Məri kadi de'gi ki Galile'ti ki ingəi nya ki to ki əti bol be kin in tado k'in ə in njeramajel'gi ki ngayn utəi ndəgi de'gi ki Galile'ti wa? ³ Jagi nan inbe'gi kaa adi m'el'se, re mbəli panjiyə'se el ə a oyi pəti tigə tɔ. ⁴ Ke oyi kadi de'gi ki dɔgi gidə in jijoo ki ndogɔ bɔr ki Silowe osi dɔ'de'ti ə tɔl'de kin, majel lə'de utəi ndəgi de'gi ki Jerujalem'ti pəti tigə wa? ⁵ Jagi! Inbe'gi kaa adi m'el'se, re mbəli panjiyə'se el ə, a oyi pəti tigə tɔ.

Kujita dɔ kagi mbyakote'ti ki andi el

⁶ Go ta'gi'ti kin, Jeju el kujita kin: «Dingəm kare aw ki kagi mbyakote kare ki man me ndɔɔ kagi nju'ti lə'ne. Ndɔ kare, re kadi uəi kanda ningə ingə el. ⁷ Be ə, el nje ra kulə me ndɔɔ nju'ti lə'ne ene: "Oo bal asi mutə nga ə m'sangi kadi m'ujə kandi mbyak kam m'njɔ, nan m'ingə el. Maji kadi tugə kɔ, tado ri ə a uti'n kum lo kare wa?" ⁸ Nje ra kulə me ndɔɔ nju'ti kakin el'ə ene: "Be'm, maji kadi inyə adi ra bal kare bay. M'a m'ɔr ginn'ə ə m'bukɔ sin binyə nja'ti. ⁹ Re bal ki a re kam ə andi ə, maji! A re andi el ə, a tugə kɔ mindi."»

Kingə lapiya lə dene madi ndɔ kɔrkon'ti

¹⁰ Jeju ndo nya de'gi ndɔ kɔrkon'ti, me kəkawnan'ti lə Juwipi'gi kare. ¹¹ Dene kare ki ndil ki majel budi nja'a asi bal dɔgi gidə in jijoo isi səm'ti non. Ndil kakin dɔ'a ngonni adi lo kadi surə ta goto. ¹² Loki Jeju oo'ə ningə bar'a ə el'ə ene: «Dene in ki ta k'inyə ta dɔ rɔ koy njuru-ru'ti lə'i.» ¹³ Jeju ində jii'ne dɔ'a'ti, ningə tanan'ti non par ə, dene ndaji ə in ra ta, ə ulə ngirə kadi ulə tɔji dɔ Luwə'ti. ¹⁴ Ningə njekundɔ kəkawnan'ti lə Juwipi'gi kakin rɔ'a nəl'ə el tado Jeju adi lapiya de ndɔ kɔrkon'ti, adi el bulə de'gi ene: Ndɔ ra kulə in mehen †. Rei adi adi'se lapiya me ndɔ'gi'ti kin um ndɔ kɔrkon'ti el! ¹⁵ Burəbe el'ə ene: In njekedikum de'gi! de ki ra dann'se'ti ə tuti mangi lə'ne eke koro lə'ne ndɔ

† Tekitaga 20.9-10; Ndukun ki nja joo 5.13-14

kɔrkon'ti, lo kusɔ nya'ti aw si'ə lo kanyi mannti el wa?

¹⁶ Nga dene kam ki in ngonnkaw Abiraham, ki Satan uwə ginn tɔgi'ti lə'ne asi bal dɔgi gidə in jijoo be kin ə, kadi m'tut'ə m'ilə ta el tado k'in ki in ndɔ kɔrkon wa?

¹⁷ Dɔkagilo'ə'ti ki Jeju isi elta kin ningə, rɔ njeban'gi li'ə sɔl'de ngayn. Nan rɔ bulə de'gi nəl'de ngayn tado nya'gi ki maji maji ki Jeju isi ra.

Kujita dɔ Konbe'ti lə Luwə

(Mat 13.31-33; Mrk 4.30-32)

¹⁸ Go'ti ningə Jeju ene: «Ri ə tanan ki Konbe lə Luwə wa? Ri ə m'a m'un m'ɔji'n wa? ¹⁹ To tanan ki kandi kagi madi ki a bari'ə mutardə ki de madi un duw me ndɔɔ'ti lə'ne. Kandi kagi kakin uwə ə tɔgi ningə təl kagi, adi yəl'gi uwəi lo kisi baji'ə'gi'ti.» ²⁰ Jeju təl el bay ene: «Ri ə m'a m'un m'ɔji'n Konbe lə Luwə wa? ²¹ To tanan ki hum ki dene madi un lɔy'n nduji ki me keh mutə, ki ra adi nduji ki lɔy ba pəti in kin be.»

Ta dɔ row'ti ki mbəngirə

(Mat 7.13-14)

²² Dɔ row kaw'a Jerujalem'ti, Jeju ndo nya de'gi bebo'gi'ti ki ngann be'gi ki ində dana gangi səm'ti. ²³ De madi dəj'ə ene: «Burəbe, de'gi nden ba par ə a aji wa?» Jeju el'de ene: ²⁴ «Uwəi tɔgi'se ba kadi uri kəy ki tarow ki mbəngirə, tado adi m'el'se, de'gi ngayn a sangi kadi n'uri nan a asi el. ²⁵ Loki be nje kəy a ində taa ə a uti takəy. Ningə ingi ki nanyi taga, a uləi ngirə kində takəy eyina: "Burəbe te takəy adi'je!" ningə a el'de ene: "Ingi m'gər lo ki in səm'ti el." ²⁶ Ningə a el'ə eyina: "J'usɔ nya sə'i num, j'anyi sə'i num, ta ndo nya de'gi tambalo'gi'ti me bebo'gi'ti lə'je tɔ." ²⁷ Ningə, a el'se ene: "M'gər lo ki in səm'ti el, ɔri rɔ'se kɔ rɔ'm'ti. Ingi pəti in njeramajel'gi." ²⁸ Low'ə'ti kin, a nonyi ge, a ngori ngangisə ge, loki a oyi Abiraham ge, Isaki ge, Jakobi ge, ki njekeltakita Luwə'ti pəti me Konbe'ti lə Luwə. Ningə ingi a buki'se kɔ taga. ²⁹ De'gi a indəi lo kuwə kad'i'ti ge, ki lo kurkad'i'ti ge, manga ge, holo ge, kadi rei sii ta nyakusɔ'ti Konbe'ti lə Luwə. ³⁰ Nan, toki rɔta'ti, nje ki madi ki in nje ki gogi a təli nje ki kete nje ki madi ki in nje ki kete a təli nje ki gogi.»

Jeju elta ki dɔ Jerujalem'ti

³¹ Dɔkagilo'ə'ti inbe kin ə, Parisi'gi madi rei rɔ Jeju'ti el'ə eyina: «Ōti kɔ rangi lo kin'ti, tado Erodi ge tɔli.» ³² Jeju el'de ene: «Ai eli tal busi kam, toki bone ki lo ti, m'nji m'tuwə ndil'gi ki majel ə m'nji madi de'gi lapiya tɔ. Ningə ndɔ ki nja mutə ə m'a tɔlta kulə lə'm. ³³ Nan in gorow'ə'ti kadi m'un tarow lə'm me ndɔ'ti ki bone, ndɔ ki lo ti'ti ki ndɔ ki nja mutə, tado in nya ki gorow'ə'ti el kadi njekeltakita Luwə'ti, oyi Jerujalem'ti el.

³⁴ «In de'gi ki Jerujalem'ti, in de'gi Jerujalem'ti, in ki nje tɔl de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, in nje tilə de'gi ki Luwə ulə'de adi'se ki mbal tɔli'de. Nja bann ə m'ge kaw'se toki konkunjə a kaw'n ngann'ne'gi ginn bagi'ne'ti kin be nan ɔdi el. ³⁵ Ningə ki ne kin, m'in Luwə m'a m'inyə kəkawnan lə Luwə lə'se kɔ. Tado adi m'el'se madi oyi, a

oyi m'in el nga, bit'i ndo ki a eli eyina: "Njangi do in do de'ti ki a re me to Burabe'ti."»

Jeju adi lapiya de ndo korakon'ti

14 Ndo kare, Jeju aw me kay'ti la njekundo Parisi'gi kare tado kusɔ nya, ndo korakon'ti. Parisi'gi isi ndai manji Jeju. ² Dingam kare ki nje monyi ro ti a ra non'a'ti. ³ Jeju daji njendo ndukun'gi ki Parisi'gi ene: «Ta row to kadi de adi lapiya de ndo korakon'ti eke goto?» ⁴ Nan tali rai keke, de elta el. Jeju tal ro'ne ro nje monyi ro ti'ti, ad'a lapiya a el'a ad'a aw. ⁵ Ninga el'de ene: «Nan dann'se'ti anyi ngonn'o eke mangi li'a osi bolo be'ti ndo korakon'ti a un'a tanan'ti non el wa?» ⁶ Ninga lo kadi ila'e ta'ti kin goto.

Ta ki djido nje kojirɔ'de lo barnan'ti

⁷ Loki Jeju oo kadi de'gi ki bari'de mbati lo kisi ki kete ninga el'de kujita ene: ⁸ «Loki de madi bar'i lo nyakusɔ tanan'ti, ononyi kadi sangi lo ki kete isi'ti, domaji a, bari de ki kosigon li'a ut'a yan'i sam'ti to!» ⁹ Ninga kadi nje bar'se joo p'ati kakin re, el'i ene: "Inda taa a iny'a lo kisi kin adi mad'i." Ninga ki roso ki ngayn a a aw kadi isi'n lo ki gogi'ti. ¹⁰ Nan loki de madi bar'i, maji kadi aw isi lo ki gogi'ti, adi nje bar'i inbe a re el'i ene: "Madi'm inda taa re isi kete yo." Be a a in kosikura la'i takum madi'gi'ti p'ati ki bari'de lo nyakusɔ'ti sa'i. ¹¹ Toki rota'ti, de ki un do'ne ta, a a ulai do'a nanga. Ninga de ki nje so do'ne a, a uni do'a ta to.»

Bar njendoo'gi lo nya kusɔ'ti

¹² Go'ti ninga Jeju el de ki nje bar'a ene: «Loki ra nyakusɔ ronel ki ngayn be kin, ki kada eke ki losol'o, ononyi kadi bar madi'gi ki ngannkon'gi ki noji'gi, eke nje gadi kay be la'i ki njenyaking'gi. Tado ingi kaa a bari'nu ndo madi'ti a a adi'nu nya ki ndo ki ra adi'de kin gogi to. ¹³ Nan loki ra nyakusɔ ronel ki ngayn be kin, maji kadi bar njendoo'gi ki nje'gi ki ta ro'de asi nan el ki nje mote'gi, ki njekumto'gi. ¹⁴ Ninga ro'i a neli tado a ingai nya kadi ugai'nu gogi el. Toki rota'ti, Luwa a ugae ndo ki a te ki njera nya ki dana lo koy'ti.»

Bar de'gi kibo lo nyakusɔ'ti

(Mat 22.1-10)

¹⁵ Loki oyi ta kin ninga, ki kare dann de'gi'ti ki sii lo nyakusɔ'ti el Jeju ene: «Ronel a in ki de ki a so nya me Konbe'ti la Luwa!» ¹⁶ Jeju tal el'a ene: «Ndo kare, dingam madi ra nyakusɔ kibo bari'n de'gi ngayn. ¹⁷ Dokagilo kusɔ nya'ti, ninga ul'a njekula la'ne adi el de'gi ki bar'de kakin ene: "Rei! Nyakusɔ oy nga." ¹⁸ Nan de'gi p'ati ki bari'de kakin, kare kare, ulai ngira kadi daji mesol. In ki dokete el'a ene: "M'ndogi lo ndo ngosine bay a kadi m'aw m'oo. Njai ba adi me'i so do'm'ti." ¹⁹ In ki rangi ene: "M'ndogi mangi'gi d'gi ngosine bay, m'a m'aw kadi m'nan'de m'oo. Njai ba, adi me'i so do'm'ti." ²⁰ In ki rangi ene: "M'taa dene ngosine bay, lo kadi m'a m'aw goto." ²¹ Njekula tal aw ro be'ne'ti, el'a ta'gi p'ati ki eli'a kin ad'a oo. Lo kin'ti wongi tol be nje kay kakin adi

el njekula la'ne ene: "Inda taa kalangi aw tambalo'gi'ti ki go row'gi bar njendoo'gi, ki de'gi ki ta ro'de asi nan el, ki njekumto'gi, ki de'gi ki nje mote'gi, re se'de."

²² Nden go'ti ninga njekawkul'a re el ene: "Be'm, ji ra nya'gi ki daji kakin p'ati, nan lo kisi nanyi bay." ²³ Be'a el'a ene: "Oti aw taga do row'gi'ti ki lo ndoo'gi'ti, inda to'gi do de'gi'ti adi'de rei kadi me kay la'm rosi." ²⁴ Toki rota'ti adi m'el'se, de kare mbuna de'gi'ti ki m'bar'de kete kin ki, a do nyakusɔ la'm kin ta'ne'ti goto.»

K'inya nya'gi p'ati tado kun go Jeju

(Mat 10.37-38)

²⁵ Bul'a de'gi ngayn isi njiya ki Jeju do row'ti. Tal ila rati ninga el'de ene: ²⁶ «Re de madi re ro'm'ti a ge'm ut'a baw'ne ki kon'ne el, ne'ne ki ngann'a'gi el, ngannkon'ne'gi ki konnann'ne'gi eke dar'ne inbe el, a asi k'in njendo la'm el.» ²⁷ Taa de ki un kagidasi la'ne a njiya go'm'ti el, a asi k'in njendo la'm el to. ²⁸ Toki rota'ti, nan dann'se'ti a loki aw to kind'a ndogi bor ki ngal ninga, isi nanga ul'a kor nyara kul'a'gi nan'ti, kadi no'o ke n'a n'asi kadi n'tolta kul'a kin kare inbe el wa? ²⁹ Nan re inda ginn kay a tolta'a el a, de'gi p'ati ki a oy ginn kay kin, a kogi do'a'ti. ³⁰ A eli eyina: «Oyi, dingam ki tumginn kadi inda kay, nan to'gi asi kadi tolta'a el kin!» ³¹ Eke ngar ki ra a loki isi aw kadi ro ki ngar madi'ne ki rangi ninga, isi nanga a daji ta ro'ne oo ke ki njero'gi la'ne ki dar d'gi kare kin n'a n'aw n'ilan ro madi'ne ki isi re ki njero'gi la'ne ki in dar do joo kin kare inbe el wa? ³² Re oo kadi to'gi'ne a asi el ninga, a ul'a daji ta ngar madi'ne, tado sangi row lapiya, loki ndan ngal bay. ³³ Ta la'se kaa to be to. De ki in ndakba tado k'inya nyak- inga'gi la'ne el, a asi k'in njendo la'm el.

Kati ki nal'a goto

(Mat 5.13; Mrk 9.50)

³⁴ «In gari kadi kati in nya ki maji, nan loki nal'a goto, eke ri a de a ra'n adi tal nal gogi wa? ³⁵ Nya ki kadi de a ra'n goto. A maji tado donangi el num, a maji tado nya ki a adi to'gi donangi kin el num to. A buki'a ko gidi lo'ti. De ki aw ki mbi'ne kadi oo'n ta, ninga kadi oo ta kin maji.»

Ta ki djido ngonn bati ki nanyi

(Mat 18.12-14)

15 Njetalambo'gi ki njeramajel'gi, oti ki ro Jeju'ti kadi n'oyi do ta li'a. ² Parisi'gi ki njendo ndukun'gi barita, eli eyina: «uwa njeramajel'gi ro'ne'ti num so nya se'de num!» ³ Ninga, Jeju el'de kujita kin: ⁴ Nan dann'se'ti a re aw ki bati'gi bu a ki kare nanyi ninga, a iny'a ndaga'gi ki djikara gida in jikara do mu'ti, a aw sangi in ki nanyi kin, bit'i kadi inga bay taa el wa? ⁵ Loki tal inga ninga, ki ronel un'a ila dam'ne'ti. ⁶ Ninga tal aw be. Bar madi'ne'gi ki nje gadi kay la'ne, el'de ene: «Rei rai ronel sam tado m'inga bati la'm ki nanyi!» ⁷ Be to a adi m'el'se, ronel a in ngayn me dran'ti tado njerama- jel kare ki iny'a gorow njiya'ne ki majel ko, ut'a nje'gi ki dana ki djikara gida in jikara ki awi ki ndoo mbal pan- jiy'a'de el kin. ⁸ Ke, dene ki ra a aw ki sila asi d'gi, a ki

kare nanyi, ningə ində por ta ngəl'ti eke utə me kəy sang'in silə lə'ne, biti kadi ingə ta el wa? ⁹ Loki ingə nga ningə, bar madi'ne'gi, ki nje gədi kəy be lə'ne ə el'de ene: «Rai ronel sə'm tado m'ingə silə lə'm ki nanyi!» ¹⁰ Be tə ə, adi m'el'se, ronel in ngayn mbunə malay-ka'gi'ti lə Luwə tado njeramajel kare ki inyə gorow njiyə'ne ki majel kə.

Kujita ki djido ngonn ki nje kaw kaya

¹¹ Jeju təl el bay ene: «Dingəm kare aw ki ngann'gi joo. ¹² In ki du el baw'ne ene: "Bai, adi'm nya nduwə lə'm." Be ə baw'a lowə nyakingə lə'ne ngann'ne'gi ki joo. ¹³ Ndo ngayn el go'ti ningə, in ki du adi ndogi si'ə nya'gi pəti ki ingə, ə aw mbah me be'ti ki sanyi. Me be'ti kakin ə tuji ki nar lə'ne kə me kaya'ti ki ra. ¹⁴ Loki tuji ki nar lə'ne kakin pəti tigə ningə, bo bo osi me be'ti kakin. Ningə ulə ngirə kadi nya'gi pəti toi rə'a nga. ¹⁵ Aw ra kulə be lə de madi kare me be'ti kin non. Dingəm kakin ad'a kulə ngəm kəsong'gi mu. ¹⁶ Bo kusə nyakusə lə kəsong'gi to me'ə'ti, nan de ki ad'a goto. ¹⁷ Be ə ulə ngirə kadi marta, ningə el rə'ne ene: "Nje ra kulə'gi in bann be lə bai ə soi nya dum'de dum'de, ə m'in taa m'nji m'oy koy bo be wa! ¹⁸ M'a m'ində taa ə m'aw rə bai'ti m'a m'el'ə m'ene: «M'ra majel m'əs'i'n ta Luwə, ta m'əs'i ta tə. ¹⁹ Masi kadi bar'i'm ngonn'i el. Ra'm toki kare mbunə nje ra kulə'gi'ti lə'i be.» ²⁰ Be ə, ində taa osi row'ə təl kaw rə baw'ne'ti. Loki n'anyi sanyi ki kəy bay ningə baw'a oo ə, oo kumtondoo li'ə, ə ta on me'ə ngayn tado li'ə. Anyi ki ngodi tilə kum'ə, uwə rutu-tu ə njuw ta'a. ²¹ Ngonn el baw'ne ene: "Bai m'ra majel m'əs'i'n ta Luwə num m'əs'i inbe ta num tə, m'asi ta kadi bar'i'm ngonn'i el." ²² Nan baw'a el nje ra kulə'gi ene: "In rei ki ku ki maji utə ndəgə'gi kalangi uləi rə ngonn'm'ti. Uləi ningə ngonn ji'ə'ti ə uləi sa nja'a'ti tə. ²³ Rei ki ngonn mangi kibo mbul mbul təl'i'ə adi j'usə ji rai ronel. ²⁴ Tado ngonn'm kin oy ə təl isi ki d'ne taa. Nanyi ə in ki kingə!" Ningə uləi ngirə kadi rai ronel. ²⁵ Dəkagilo'ə'ti kin, ngonnkon'a ki ngatəgi in mu. Loki isi təl mu ə in ndəkba ki kəy ningə oo ndu nyakində'gi ki ndam'gi. ²⁶ Bar nje ra kulə kare, ə dəj'ə ene ke ri ə ra nya wa. ²⁷ Nje ra kulə kakin el'ə ene: "Ngonnkon'i ə re ə baw'i adi təl'i ngonn mangi kibo mbul mbul tado təl ki lapiya." ²⁸ Ngonn ki ngatəgi ra wong'gi adi mbəti kaw kəy. Baw'a te taga kadi səl me'ə ad'a ur kəy. ²⁹ Nan el baw'ne ene: "Oo bal ngayn ə m'nji m'ra kulə mad'i, ndo kare ki m'mbəti təl rə'm go ta'ti lə'i goto. Nan ndo kare ki adi'm ngonn binyə be kaa m'ra'n ronel ki madi'm'gi goto. ³⁰ Nan loki ngonn'i ki tuji nyakingə lə'i də kaya dene'gi'ti kin re ningə, təl ngonn mangi kibo mbul mbul ad'a." ³¹ Ningə baw'a el'ə ene: "In, ngonn'm, in sə'm ne nan'ti, adi nya'gi pəti ki in yan'm in yan'i. ³² Nan in low'ə'ti kadi ji ra nyakusə ji ra'n ronel, tado ngonnkon'i kam oy ə təl isi ki d'ne taa, nanyi ə in ki kingə!"»

Kujita ki djido njengəm nya ki rəta'ti el

16 Go'ti ningə Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Dingəm kare ki njenyakingə aw ki njekində kum'ne go nya'gi'ti ki me kəy'ti lə'ne non. De'gi rei el'i'ə eyina: "Njengəm nya'gi lə'i isi tuji ki nyakingə lə'i tigə." ² Nje kəy bar nje ra kulə lə'ne el'ə ene: "Ta ri ə m'nji m'oo d'it'i am wa? Dj'i'm go nya'gi ki djido kulə lə'i ki me kəy'ti adi'm m'oo. Tado lo kadi m'a mad'i ində kum'i go nya'gi'ti lə'm ki me kəy'ti goto nga!" ³ Njengəm nya el rə'ne ene: "Be'm ge kadi m'ində kum go nyakingə'gi'ti ki me kəy'ti el nga kam, m'a m'ra ri nga am wa? Ndo dənangi ə, təgi'm asi el. Kaw kəy nya ə rə'm a səl'm. ⁴ M'gər nya ki m'a m'ra kadi de'gi a uwəi m'in ki rə'de'ti me kəy'ti lə'de loki be'm adi m'ində kum'm go nya'ti el." ⁵ Be ə, be nje bangi ulə bə'gi lə'ne kare kare. El nje bangi ki dəkete ene: "Bangi lə be'm in bann d'it'i wa?" ⁶ Nje bangi ki dəkete kakin ene: "Ku hu bu kare." Ningə el'ə ene: "Ta makitu bangi lə'i ə isi nanga kalangi, ndangi me'ti də mi." ⁷ Go'ti ningə el ki nungi ene: "In yan'i in bann wa?" Nje bangi ki nja joo el'ə ene: "Madi'm in saki geme bu kare." Ningə el'ə ene: "Un makitu bangi lə'i ə ndangi me'ti dəjjoo." ⁸ Be njengəm nya ki ngom ulə təji d'ə'ti tado ra nya ki kumkədi. De'gi ki gəri Luwə el rai nya ki kumkədi ngayn me kulə rə'de'ti dann'de'ti utə ngann'gi lə kunji.»

Luwə in ki nar

⁹ Ningə adi m'el'se: «Rai madi nan ki de'gi ki nyakingə ki ngom kin, kadi ndo ki goto ji'se'ti ningə, uwəi'se rə'de'ti lo kisi ki biti ki non'ti.» ¹⁰ De ki ra ki asi ta kadi de uwə kul'ə də nya ki nden'ti, a asi kadi de uwə kul'ə də nya ki boi'ti tə. De ki njera nya ki dana el me nya ki nden'ti, a ra nya ki dana el me nya ki boi'ti tə. ¹¹ In be ə, re de asi ra nya ki low'ə'ti el tado Mamon lə nyara ki dana el, eke nan a adi nyakingə ki rəta'ti wa? ¹² Re de ra nya ki low'ə'ti el də nya'ti lə de ki rangi, eke nan a adi yan'i ki səw d'it'i inbe? ¹³ Nje ra kulə madi, ki a asi ra kuləbər lə ngar'gi joo goto: re səs'i ta ki kare ə, a ndigi ki nungi, re kidi ki kare ə, a uwə ki ki nungi tə. A asi kadi rai bər lə Luwə num bər lə nar num el. ¹⁴ Paris'gi ki njendigi ta lə nar, uwəi Jeju kogi loki oyi ta'gi kin pəti. ¹⁵ Ningə Jeju el'de ene: «Rai rə'se to de'gi ki njera nya ki dana be takum de'gi'ti. Nan Luwə gər me'se. Tado nya ki de'gi səsikurə ngayn takum'de'ti kin in nya kəw takum Luwə'ti.»

Ndukun ki Konbe lə Luwə

¹⁶ «Biti dəkagilo'ti lə Jan Batisi, in dəkagilo lə ndukun lə Moji ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti. De'gi iləi mbər Konbe lə Luwə to Poyta ki maji. De ki ra'a, ra ki təgi'ne tado kandi me'ti. ¹⁷ On el kadi dərən in ki dənangi a dəri kə utə kadi de rə ngonn kur ta ki me ndukun'ti lə Luwə kə. ¹⁸ Dingəm ki ra ki tuwə ne'ne ə ta in ki rangi, in njekuwə marum. Taa de ki nje taa dene ki ngaw'a tuwə kaa in njekuwə marum tə.»

Kujita ki ɔjido njenyakingə in ki Lajar

¹⁹ «Dingəm kare ki njenyakingə ki njekulə ku ki ndole kas ɔl ki gat'a in ngayn in non. Ndɔ'gi kare kare pəti, isi ra rɔnel tado isi maji. ²⁰ Njendoo kare ki tɔ'a nan Lajar ki dobay ta rɔ'a, re to ta kəy'ti li'a. ²¹ Ndigi kadɔ n'uso bunə nyakusɔ'gi ki tosi nanga ta tabilə'ti lə njemaji. Nan busi'gi kaa rei tonni ta dobay li'a. ²² Ndɔ kare njendoo kakin oy, adi malayka'gi rei uni'a awi si'a kadɔ Abiraham'ti. Njemaji kaa re oy tɔ, adi duwi'a. ²³ Njemaji ingə kon me lo ki koo'ti ngayn, un kum'ne taa ningə oo Abiraham sanyi nu ki Lajar kad'a'ti tɔ. ²⁴ Njemaji kakin un ndu'ne ki taa ningə non ene: "Bai Abiraham, oo kumtondoo lə'm! Ulə Lajar adi ulə ta ngonn ji'ne mann'ti, kadɔ re'n sɔli'n ndonn'm tado m'ingə kon ngayn me por'ti kin." ²⁵ Abiraham el'a ene: "Ngonn'm, adi me'i olo dɔ'ti tokɔ ndɔki ingə maji me dɔnang'i'ti, ə Lajar ingə nya ki to to. Ngɔsine, bəri mann non kum'ə'ti, nan in, in me nya ki to'ti. ²⁶ Ningə kibo utə, ngɔsine bolo be kibo to dann'je'ti sese, adi re ji ge kaa, lo kadɔ j'a dər səm'ti j'aw rɔ'se'ti goto. Taa, ingi kaa, a asi kadɔ dəri rei rɔ'je'ti el tɔ." ²⁷ Njemaji el ene: "Re in be ningə, nja'i ba, bai, ulə Lajar ad'a aw me kəy'ti lə bai. ²⁸ Tado ndəgi ngannkon'm'gi nanyi non in mi bay, ə kadɔ aw ndɔr mbi'de kadɔ rei, tei lo kon'ti kin el nga." ²⁹ Abiraham el'a ene: "Ngannkon'i'gi rai ki ndukun ki Moji ndangi ki ta'gi ki njekeltakita Luwə'ti ndangi non. Maji kadɔ oyi dɔ ndu'de!" ³⁰ Nje maji ene: "In kin asi el bai Abiraham. Nan re, de madi in dann nje koy'gi'ti ne ə aw ingə'de ə a inyəi gorow njiyə'de ki majel kɔ." ³¹ Nan Abiraham təl el'a ene: "Re oyi ta lə Moji el num, ta lə njekeltakita Luwə'ti el num ə, kin ə de in dann njekoy'gi'ti ə aw rɔ'de'ti kaa, a oyi ta li'a to ta ki rɔta'ti el bay!"»

Ta dɔ bulə de'gi'ti (Mat 18.6, 7; Mrk 9.42)

17 Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Lo kadɔ de'gi a osi me majel'ti el goto. Kumtondoo in dɔ de'ti ki majel re ki takul'a. ² A in soti ngayn bay tado li'a kadɔ dɔ'i mbal kusi ko mində'ti, ə ilə'i me ba'ti, utə kadɔ ra adi ki kare dann ngann'gi'ti ki du kin osi.» ³ Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti! Re ngonnkon'i ra majel ə, maji kadɔ ndang'a dɔ'ti, re inyə kuləra'ne ə, inyə go majel li'a kɔ ad'a. ⁴ Re ra majel sə'i nja siri me ndɔ'ti ki kare kaa, re rɔ'i'ti nja siri daji k'inyə go kɔ ə, inyə go kɔ ad'a.

Kunme ki nden to kandi mutardə be (Mat 17.20)

⁵ *Njekawkulə'gi eli Burəbe eyina: «Ilə kunme dɔ mad'a'ti lə'je ad'i'je.» ⁶ Ə Burəbe el'de ene: «Tokɔ rɔta'ti, re awi ki kunme ki in ndikiri ba to kandi kagi, ki bari'a mutardə kin be mindi kaa, asi kadɔ eli kagi mbyakote kam eyina: Ɔr ki ngirə'i ba ə aw man rɔ'i me ba'ti» ə a təl rɔ'ne go ta'ti lə'se.

Kulə lə njekuləbər

⁷ «Re de madi dann'se'ti aw ki nje ra kulə madi ki in nje ndɔ eke in njengəm bat'i'gi. Lokɔ təl mu re ningə, ke a el'a ene: "Re kalangi isi nanga, sɔ nya wa?" ⁸ Jagi, a el'a ene: "Ra go nyakusɔ lə'm ki kad'a. Ningə mbəl ku ki rɔ'i'ti, ə re ad'i'm nyakusɔ. Lokɔ m'njɔ nya num, manyi nya num ningə, sɔ yan'i num, anyi yan'i num tɔ." ⁹ A ra oyo njekulə lə'ne tado təl rɔ'ne go ndu'gi'ti lə be'ne? Jagi a in be el! ¹⁰ Ta lə'se kaa to be tɔ. Lokɔ rai nya'gi pəti ki Luwə un ndu'ne kadɔ rai ningə maji kadɔ eli eyina: "J'in nje ra kulə'gi ki nda'je goto, ji ra kulə ki maji kadɔ ji ra."»

Jeju adi lapiya njebanji'gi dɔgi

¹¹ Dɔ row kaw'a Jerujalem'ti, Jeju dər mbunə bebo Samari ki Galile'ti. ¹² Lokɔ isi ur me ngonn be'ti to kur bay ə, njebanji'gi dɔgi iləi ta'a. Adi ndan'de ngal si'a jɔ, ə rai lokati. ¹³ Uləi ngirə kadɔ nonyi dɔ'a'ti ki ndu'de kibo eyina: «Jeju, njendo, oo kumtondoo lə'je!» ¹⁴ Lokɔ oo'de ningə el'de ene: «Ai ɔji rɔ'se njekujənyamosi kadikare'gi tɔ!» Dɔ row kaw de'ti ne bay par ə, ingəi rɔ'de ar njay. ¹⁵ Ki kare dann'de'ti lokɔ oo kadɔ ingə lapiya nga ningə, təl dɔ nja'ne'ti, ki kulə tɔji dɔ Luwə'ti, ki ndu'ne kibo. ¹⁶ Osi nja Jeju'ti, ɔsi nati non'ne nanga, ra'a oyo. Dingəm kakin in de ki Samari'ti. ¹⁷ Jeju el ene: «Njebanji'gi ki dɔgi pəti ki rɔ'de ar njay, eke nje ki jikara awi ra wa?» ¹⁸ Mbunə'de'ti pəti, de kare ki təl re ulə tɔji dɔ Luwə'ti goto, nan de ki in Juwipi el kin ki kar'ne ba par! ¹⁹ Ningə Jeju el de ki Samari'ti kakin ene: «Ində taa aw, tado kunme lə'i aji.»

Ta ki ɔjido Konbe lə Luwə (Mat 24.23-28,37-41)

²⁰ Ndɔ kare Parisi'gi daji Jeju ta ki ɔjido dɔkagilo re Konbe lə Luwə. Jeju el'de ene: «Konbe lə Luwə a re to nya ki de'gi a oyi'ə ki kum'de jaja el. ²¹ A in ki k'el k'ene: "Oyi in yo bo", eke: "In ne bo el." Tokɔ rɔta'ti Konbe lə Luwə in dann'se'ti nga.» ²² Go'ti ningə el njendo'gi ene: «Ndɔ madi a re non ki a ndingəi ngayn kadɔ oyi ndɔ kare me ndɔ'gi'ti lə Ngonn De, nan lo kadɔ a oyi goto. ²³ Ningə a eli'se eyina: "Kirisiti in ne", eke "Kirisiti in nu!" kadɔ ai! Ononyi'se kadɔ anyinan ngodi ki low'ə'ti! ²⁴ Ningə, toki ndi təl ə lo ar njay njay in dow dɔran'ti ki kare te'n dowə'ti ki nungi kakin ə, ndɔ re'm m'in Ngonn de kaa a to be tɔ. ²⁵ Nan kete non təl'ə'ti, maji kadɔ Ngonn De ingə kon ngayn, kadɔ de'gi ki dɔkagilo'ti ki bone kin mbəti m'in bay taa. ²⁶ Ningə, ko nya'a ki ra nya dɔkagilo'ti lə Nuwe kin ə, be tɔ'a a ra'n nya ndɔ re'm'ti m'in Ngonn de tɔ. ²⁷ De'gi ɔji nya ge, anyinan nya ge, taai nan ge, adi ngann de'gi taai ngaw ge, biti ndɔ'ti ki Nuwe ur'n me tokibo'ti. Go'ti ningə mann kon kibo re tuji de'gi pəti †. ²⁸ A to to nya ki ra nya dɔkagilo'ti lə Loti be tɔ: De'gi ɔji nya num, anyinan nya num, ndogi nya'gi num, lawi nya'gi num, manyi kagi'gi num ə rai kəy'gi num tɔ. ²⁹ Nan ndɔ ki Loti te'n me bebo'ti ki Sɔdɔm, Luwə adi ndi por ki babur ki in dɔran'ti on de'gi

† Lebitiki 14.2-3 †† Lo tum ginn nya'gi 6.9-7.24

tɔl'de pæti †. ³⁰ Ndo ki m'in Ngonn de m'a te'n bus kaa, be tɔ'a nya'gi a rai nya tɔ. ³¹ Me ndɔ'a'ti kin de ki in do kɔy'ti ə, a ur nanga tado kɔy nya'gi lə'ne ki me kɔy'ti te'n taga el. Be tɔ ə, de ki ra me ndɔɔ'ti kaa a təl re be el tɔ. ³² Adɔ me'se olo do nya'ti ki te do ne Loti'ti, ki ilə rəti ə ingə koy kin ††. ³³ De ki sangi kadi n'aji rɔ'ne ki non'ti, a ilə rɔ'ne kɔ. Nan de ki ilə rɔ'ne kɔ tado lə'm ə, a ngəm rɔ'ne ki non'ti tɔ. ³⁴ Adɔ m'el'se, me kondɔ'a'ti kin, de'gi joo toi do tirə'ti ki kareba ningə, a uni ki kare, a inyəi ki nungi. ³⁵ Dene'gi joo, a uri nya nan'ti, a uni ki kare ə, a inyəi ki nungi. ³⁶ [Dingəm'gi joo, a rai kulə me ndɔɔ'ti ki kare ə, a uni ki kare ə a inyəi ki nungi.]» ³⁷ Ningə, njen-do'gi daji'ə eyina: «Burəbe, lo ki ra'ti ə, nya'gi kin a rai nya'ti wa?» El'de ene: «Lo ki ninn to'ti ə, mal'gi a kaw-inan səm'ti.»

Kujita ki djido njegangi ta ki dene ki njengawkoy

18 Jeju el kujita njendo'gi lə'ne kadi ndo'n'de, kadi elita ki Luwə ta ta, um kadi wongi ra'de go'ti el. ² El ene: «Njengangi ta kare isi bebo'ti madi non. Njengangi ta kakin bol Luwə el num, ta ilə koji do de'ti el num tɔ. ³ Me bebo'ti kakin ə, dene kare ki njengawkoy si'ti non tɔ. Dene kakin re ki dɔkagilo'gi pæti el'ə ene: "Gangi ta lə'm ki to mbunəm'ti ki nje ta lə'm kin ad'i'm." ⁴ Njengangi ta kakin mbəti Dɔkagilo ngayn. Nan təl elta rɔ'ne ene: "Re m'bol Luwə el num, ta m'ilə koji do'de madi'ti kare el kaa, ⁵ dene ki njengawkoy kam njuwəm ngayn. Maji kadi m'gangi ta li'ə mad'a, kadi təl re gogi ndo ki rangi'ti, to do'm bay el nga."» ⁶ Burəbe el do'ti ene: «Maji kadi oyi do ta ki njengangi ta ki gorow'ə'ti el kin maji. ⁷ Ke oyi kadi Luwə a gangi ta ki dana adi nje ki mbəti'de, ki sii nonyi do'a'ti kada ge kondɔ ge kin el wa? A isi gərərə ba do ra se'de'ti wa? ⁸ Adɔ m'el'se, a gangi ta lə'de kalangi ba. Nan ndo ki Ngonn De a re, ke a ingə kunme dɔnangi'ti bay wa?»

Parisi ki njetalambo

⁹ Jeju el kujita ki do nje'gi ki oyi rɔ'de to de'gi ki dana ə kidi ndəgi de'gi. ¹⁰ Ene: «Dingəm'gi joo, rai Kəy'ti lə Luwə tado kelta ki Luwə; ki kare in Parisi, ki nungi in njetalambo tɔ. ¹¹ Parisi in ra ta ə elta ki djido rɔ'ne me'ne'ti ene: "Luwə lə'm, m'ra'i oyo tado m'in to to ndəgi de'gi ki nje bogi'gi eke njera nya'gi ki dana el, ki njekuwə marum, taa to njetalambo kam el. ¹² Me ndɔ'ti ki siri, m'ɔgi rɔ'm nyakusɔ nja joo. Madi Luwə ki kare me ki dɔgi'ti, me nyakingə'gi'ti lə'm pæti tigə." ¹³ Nan njetalambo ɔsi rɔ'ne ngərangi nu, kun kaa ge kun kum'ne ki dɔran'ti el. Ningə ində kadine ray ray ə, el ene: "Luwə lə'm oo kumtondo lə'm tado m'in njeramajel!" ¹⁴ Adɔ m'el'se, in njetalambo ə təl aw be lə'ne ningə Luwə tudə de'ti ki dana, um Parisi el. Tado de ki un do'ne ta, ə a uləi do'a nanga; nan de ki ɔl do'ne ə, a uni do'a ta tɔ.»

Jeju ində jine do ngann'gi'ti ki du

(Mat 19.13-15; Mrk 10.13-16)

¹⁵ Ngann'gi ki kasi inbe kin kaa de'gi rei se'de rɔ Jeju'ti kadi njangido'de. Nan loki njendo'gi oyi nya kin ningə, ndangi'de. ¹⁶ Nan Jeju adi rei ki ngann'gi ki du rɔ'a'ti ningə el ene: «Inyəi ngann'gi ki du adi rei rɔ'm'ti, ononyi'se kadi ɔgi'de tarow, tado Konbe lə Luwə in nya de'gi ki toi to ngann'gi ki du be. ¹⁷ Toki rɔta'ti adi m'el'se, de ki taa Konbe lə Luwə to ngonn ki du be el ə, a ur me'ti el ratata.»

Basa ki njenyakingə

(Mat 19.16-30; Mrk 10.17-31)

¹⁸ Kibo lə Juwipi'gi kare, daji Jeju ene: «Njendo ki nje hal ki maji, in ri ə m'a m'ra ə m'a m'ingən kaji ki to biti ki non'ti wa?» ¹⁹ Jeju el'ə ene: «Tado ri ə bari'm de ki maji wa? De kare ki maji goto, nan Luwə ki kar'ne ba par ə in de ki maji. ²⁰ In gər mbərikikində'gi lə Luwə ki ene: "A uwə marum el, a tɔl de el, a bogi el, a manajji ki ngom do mad'i'ti el, a ɔsikurə baw'i ki kon'i †."» ²¹ Ningə dingəm təl el Jeju ene: «Nya'gi kin pæti m'təl rɔ'm go'ti dɔkagilo kulə ngirə basa'm'ti nu biti bone.» ²² Go ta'gi'ti kin Jeju el'ə ene: «Nya kare be ə nanyi kadi in ra bay: Aw adi ndogi sə'i nyakingə'gi lə'i pæti tigə, ə lowə nar'a njendoo'gi, ə a aw ki nyakingə'gi ngayn me dɔran'ti, ə un go'm!» ²³ Nan loki dingəm oo ta kin, kum'ə diw kururu, tado in de ki nyakingə li'ə in ngayn. ²⁴ Loka Jeju oo'ə, un kum'ne oo'n'ə ningə el ene: «In nya ki ngan ngayn ki rɔ njenyakingə'gi kadi uri me Konbe lə Luwə. ²⁵ In nya ki ngan ngayn inbe kadi jambal ur bolo konn kur nya'ti, nan a ngan ngayn utə in kin bay kadi njenyakingə ur Konbe lə Luwə.» ²⁶ Nje ki si oyi do ta lə Jeju eli eyina: «Nga kin ə in be ningə, nan ə asi kadi ingə kaji wa?» ²⁷ Jeju ilə'de'ti ene: «Nya ki de asi ra el, Luwə asi kadi ra.» ²⁸ Piyər el'ə ene: «Nga j'in, ki j'inyə nyakingə'gi lə'je pæti ə j'un go'i.» ²⁹ Jeju el'de ene: «Toki rɔta'ti adi m'el'se, re tado Konbe lə Luwə, de madi, inyə kəy lə'ne, ne'ne, ki ngannkon'ne'gi, ki baw'ne kon'ne, ki ngann'ne'gi, ³⁰ ə, a ingə do'ti ngayn utə ki kete bay, dɔkagilo'ti ki bone, taa dɔkagilo'ti ki a re, a ingə kaji ki a to biti ki non'ti.»

Jeju elta ki do koy'ne'ti ki kində'ne lo koy'ti

(Mat 20.17-19; Mrk 10.32-34)

³¹ Jeju bar njendo'gi lə'ne ki do'gi gidə in joo ki rɔ'ne'ti, ningə el'de ene: «Oyi, j'isi j'awi ki Jerujalem'ti, nya'gi pæti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ndangi djido'm m'in Ngonn de, a tɔlita'de. ³² Tado, a uləi m'in ji de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, kadi to kogi do'm'ti ge, a taji m'in ge, taa a tuwi mann ta'de do'm'ti num tɔ. ³³ Go'ti, loka ində'ə ki ndəy ningə, a tɔli'ə. Ndo mutə tum ginn'ə ndo koy'o'ti a te lo koy'ti.» ³⁴ Nan nya kare ki njendo'gi gəri me ta'ti kin goto. In ta ki to lo kiyə'ɔ'ti rɔ'de'ti. Gəri me ta ki Jeju ge kel'de el.

† Lotum 18.20-19.25 †† Lo tum ginn nya'gi 19.26

‡ Tekitaga 20.12-16; Ndukun ki nja joo 5.16-20

Jeju adi njekumtō oo lo Jeriko'ti

(Mat 20.29-34; Mrk 10.46-52)

³⁵ Lōki Jeju in ndəkba ki bebo Jeriko ningə, njekumtō madī isi ngangi row'ti non, isi kōy nya. ³⁶ Lōki njekumtō oo kah bulə de'gi ki isi indəi dəri bur bur ningə, dəji ta ke ri ə ra nya wa. ³⁷ Eli'ə eyina: «Jeju ki Najareti ə isi indəi dər.» ³⁸ Njekumtō ulə ngirə kadī un ndu'ne ki ta, ə non ki tōgi'ne, ene: «Jeju ki Ngonnkaw Dabidi †, oo kumtondoo ləm!» ³⁹ De'gi ki nje njiyə kete non de'gi'ti ndangi'ə kadī uti ta'ne, nan kadibe bay ə njekumtō un ndu'ne ki taa dō mad'a'ti ene: «Ngonnkaw Dabidi, oo kumtondoo ləm!» ⁴⁰ Jeju ra lokati ə un ndu'ne kadī rei si'ə rō'ne'ti. Lōki re rō'a'ti ndəkba ningə, Jeju dəj'ə ene: ⁴¹ «In ri ə ge kadī m'ra mad'i wa?» Njekumtō el'ə ene: «Burəbe, m'ge kadī kum oo lo!» ⁴² Jeju el'ə ene: «Oo lo! Kunme lə'i aji nga.» ⁴³ Par ə, low'ə'ti non kum'ə oo lo adi un go Jeju ki kulə tōji dō Luwə'ti ta'ne'ti. Lōki bulə de'gi oyi nya kin ningə, uləi ngirə kōsikurə Luwə.

Jeju ingi ki Jaka

19 Lōki Jeju ur me be'ti ki Jeriko ə isi ində dər ningə, ² dingəm ki njenyakingə kare ki tō'a nan Jaka, ki in ki boi lə njetalambo'gi isi non. ³ Dingəm kin sangi kadī n'oo ke Jeju in nan dana wa, nan lo kadī oo Jeju goto, tadō bulə de'gi, taa in de ki gōji tō. ⁴ Be ə, anyi ngodi kete, aw ala dō kagi mbaykote'ti, kadī n'oo Jeju ki a dər ki row ki low'ə'ti kin. ⁵ Lōki Jeju re te low'ə'ti kakin ningə, un kum'ne ki taa, el Jaka ene: «Jaka, ur nanga ne kalangi, tadō m'in m'a m'nji me kəy'ti lə'i bone.» ⁶ Lo kin'ti, Jaka ur nanga kalangi, uwə Jeju rō'ne'ti ki rōnel.

⁷ De'gi pəti ki oyi nya kin, barita dō Jeju'ti eli eyina: «Aw isi be lə njeramajel.» ⁸ Nan Jaka ra taa, el Burəbe ene: «Burəbe, m'a m'adi nusi nyakingə ləm njendoo'gi. A kin ə re m'taa nya lə'de ki aldō maji ə, m'a m'təl m'ugə bang'a gogi nja sō.» ⁹ Lo kin'ti Jeju ene: «Bone Njekaji de'gi ur me kəy'ti lə'i, tadō in kaa in ngonn kaw Abiraham tō. ¹⁰ Tadō ki rō'ta'ti, Ngonn de re kadī sangi de'gi ki nanyinan, aji'de.»

Kujita dō bər'gi'ti ki mutə

(Mat 25.14-30)

¹¹ Lōki de'gi uri mbi'de sii oyi ta ki Jeju isi el'de ba bay ningə, Jeju un kujita kare ta'ne'ti kadī el'de. Jeju in ndəkba ki Jerujalem adi de'gi oyi kadī konbe lə Luwə a dōi rō'ne low'ə'ti non. ¹² El'de ene: «Dingəm kare ki oji'ə me maji'ti isi aw be mad'i'ti ki sanyi kadī indəi jōgi konbe dō'a'ti bay taa to təl. ¹³ Be ə, kete bay taa kadī aw, bar njekulə'gi lə'ne dōgi, adi de ki ra dann'de'ti mbal dō kare, ningə el'de ene: «Tai, təlī ji'se biti kadī m'təl m're m'ingə'n'se.» ¹⁴ Nan de'gi ki me be'ti l'ə mbəti go'ə'ti, in ginn'ə'ti kan, ə uləi de'gi go'ə'ti eli eyina: «Ji ndigi el kadī de kin re isi ngar dō'je'ti.» ¹⁵ Be kaa, indəi jōgi ngar dō'a'ti. Be ə, lōki təl re be ningə, bar nje ra kulə'gi lə'ne ki adi'de nar kakin kadī n'oo ke in ri ə rai

† Gonyi Mrk 10.47 ki ta ki dō'ti ginn makitu'ti nanga.

wa. ¹⁶ De ki dōkete re, ningə el ene: «Be'm, nar dō ki kare ki adim kaa, nyi m'ingə dōgi dō'ti kin.» ¹⁷ Ə ngar el ene: «Maji ngayn, in njekulə ki maji. Ningə toki ra'n nya ki low'ə'ti me kində kum go nya'ti ki nden be, m'indəi nje konbe dō bebo'gi'ti ki dōgi.» ¹⁸ De ki nja joo re, ningə el ene: «Be'm, nar dō ki kare ki adim kaa, nyi m'ingə mi dō'ti kin.» ¹⁹ Ə ngar el'ə ko ta inbe kakin ene: «In isi to nje konbe dō bebo'gi'ti mi.» ²⁰ In ki rangi re ningə el ene: «Be'm, oo nar dō lə'i ki kare ki adi kaa nyi to kin, m'aw m'ingəm ta ku'ti dangi m'ad'a to. ²¹ Tadō m'bol'i, in de ki ngan ngayn: nya ki ində el kaa un num, nya ki duw el kaa ują num.» ²² Lo kin'ti ngar el'ə ene: «In njekulə ki majel. Ningə m'a m'gangi ta dō'i'ti ki ta ki te ta'i'ti inbe. In gər maji kadī m'in de ki ngan ngayn: nya ki m'ində el kaa m'un num, nya ki m'duw el kaa m'ujə num. ²³ Nga ra bann be ə re a ində nar ləm lo ngəm nar'ti el wa? Re ində lo ngəm nar'ti ə, m'təl m're kin ə m'a m'ingə mann'a dō'ti.» ²⁴ Go'ti ngar el de'gi ki rai low'ə'ti non ene: «Tai nar dō ki kare ki ji'ə'ti kin adi in ki awin dōgi kin.» ²⁵ Ə de'gi eli ngar eyina: «In kam aw ki nar dō dōgi nga.» ²⁶ Nan ngar el'de ene: «M'el'se toki, de ki aw ki nya, a adi'ə dō'ti, nan de ki awin el, in ki nden inbe ki awin kin kaa a tai ji'ə'ti bay. ²⁷ Ningə njeban'gi ləm, ki mbeti kadī m'in ngar dō'de'ti, rei se'de, təlī'de takum'ti ne.»

Jeju ur Jerujalem'ti ki kōsikurə

(Mat 21.1-11; Mrk 11.1-10; Jan 12.12-16)

²⁸ Go ta'gi'ti kin, Jeju gangi kete non bulə de'gi, un row ki kaw ki Jerujalem. ²⁹ Lōki Jeju re te ndəkba ki be ki Betipaje in ki be ki Betani, ki kaw ki kadī mbal'gi'ti ki bari'de mbal kagi Buni'gi kin ningə, ulə njendo'gi joo. ³⁰ El'de ene: «Awi me ngonn be'ti ki ra non'se'ti kam. Lōki a uri ki me be'ti, a ingəi ngonn koro ki dō'i'ə adi ra. In ngonn koro ki de ala gidə'ti nja kare el bay. Tuti'ə, in rei si'ə adim'in. ³¹ Ə re de madī dəji'se ene: «Tadō ri ə isi tuti ngonn koro kin wa?» Ə a eli'ə eyina: Tadō «Burəbe ə ge'ə.»

³² Nje ki Jeju ulə'de kakin awi ningə nyi, ingəi nya'gi inbe toki Jeju el'n'de. ³³ Be ə, tuti ngonn koro kakin ningə, be nje koro'gi dəji'de eyina: «Tadō ri ə tuti ngonn koro kin wa?» ³⁴ Ningə njendo'gi iləi'de'ti eyina: «Burəbe ə ge'de.» ³⁵ Lōki rei ki ngonn koro kakin adi Jeju ningə, lōwi ku'gi lə'de gidə'ti ə adi Jeju ala isi dō'ti. ³⁶ Kōti inbe ki isi dōti aw kete kete kin ningə, de'gi mbal-ayi ku'gi lə'de dō row njiyə'ti. ³⁷ Lōki Jeju isi re ndəkba ki Jerujalem'ti ki row ki in ki dō mbal kagi Buni'gi'ti kin ningə, bulə njendo'gi l'ə pəti, rō'de nəl'de ngayn adi uni ndu'de ki taa, piti Luwə tadō nyakōji'gi pəti ki ra adi oyi ki kum'de. ³⁸ Piti Luwə eyina:

«Kadī Luwə njangi dō ngar ki re me tō Burəbe'ti!

Kadī lapiya re ki dō dōran'ti, ə tōji in ki dō Luwə'ti ki nje kisi dōran'ti tō.»

³⁹ Parisi'gi madī ki in dann bulə de'gi'ti eli Jeju eyina: «Burəbe, ndangi njendo'gi lə'i adi uti ta'de.» ⁴⁰ Ə Jeju el'de ene: «M'el'se m'adi oyi, re ingi uti ta'de kaa, gaji mbal'gi a singəi səkitə.»

Jeju non tado bebo Jerujalem

⁴¹ Loki Jeju inda do be ki Jerujalem ndakba a un kum'ne oo'n'a ninga man non re kum'a'ti. ⁴² Mann non re kum'a'ti adi el ene: «Kin a re dokagilo'gi ki, bone kin, in kaa in gar row lapiya kin a re a in soti sa'i, nan kum'i te do'ti el. ⁴³ Ndo'gi ki ngan a rei non kadi nje-ban'gi la'i a ulai nan gugu do'i, a ilai nan ki ta to row'gi p'eti, a uti nu nguy lo kadi a te goto. ⁴⁴ A budinu nanga mur mur ki de'gi la'i. Mbal madi ki kadi de a iny'a adi isi do mad'a'ti goto. Tado kum'i te do dokagilo'ti ki Luwa re'n kadi ra'n sa'i kin el.»

Jeju me Kay'ti la Luwa

(Mat 21.12-13; Mrk 11.15-19; Jan 2.13-16)

⁴⁵ Go'ti, Jeju aw ur nati Kay'ti la Luwa, ila ro'ne tuwa njelaw nya'gi sam'ti ko. ⁴⁶ Ninga el'de ene: «Ndangi me makitu'ti la Luwa eyina: «Kay la'm a in kay kelta ki Luwa, nan ingi, tali'a lokiyar'ci la njebog'i'gi yo.»»

⁴⁷ Ndo'gi p'eti, Jeju ndo de'gi nya me Kay'ti la Luwa. Lo kin'ti, kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi, ki njekundo de'gi me be, sangi row kadi n'tali Jeju, ⁴⁸ nan gari row'a el, tado bul'a de'gi indai mbi'de maji ngayn go ta'ti li'a.

Togi la Jeju

(Mat 21.23-27; Mrk 11.27-33)

20 Ndo kare, Jeju sii ndo de'gi nya me Kay'ti la Luwa, ila'n mbar Poyta ki maji ninga, kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi ki ngatog'i'gi, tei non rei. ² Loki rei ninga daji'a eyina: «El'je adi j'oo, in ki togi ki in ra a isi ra'n nya'gi kin be wa? a nan to a adi ndu'ne a isi ra'n wa?» ³ a Jeju tal el'de ene: «M'in kaa m'a m'dajise ta kare kadi eli m'in. ⁴ In nan a ula Jan kadi ra de'gi batam wa? In Luwa eke in de'gi?» ⁵ Nan tali marita dann'de'ti eyina: «Re j'eli'a j'ene: «In Luwa a ula» a daji'je ene ke ra bann a j'un me'je jad'a el wa? ⁶ A kin a re j'eli j'ene: «In de'gi a ulai Jan» a, bul'a de'gi ba p'eti a tali'je ki mbal tali'je, tado gari maji ngayn kadi Jan in njekeltakita Luwa'ti.» ⁷ Be a tali eli Jeju toki n'gari de ki ula el. ⁸ a Jeju ila de'ti ene: «Re in be a, m'in kaa m'a m'el'se togi ki m'nji m'ra'n nya'gi kin el to.»

Kujita do nje ra kul'a ndo nju'ti

(Mat 21.33-46; Mrk 12.1-12)

⁹ Go'ti, Jeju ila ro'ne elta bul'a de'gi me kujita'ti kin ene: «Dingam kare uwa ndo nju ninga; do'i tanan'ti ki de'gi ki nje ra kul'a nju kadi to rai kul'a adi'a, a kagilo'a'ti a kanyi nan nya'a ninga, ci aw mbah ki go'a ngal. ¹⁰ Loki kagilo kuj'a kandi nju asi ninga, ula bar la'ne kare kadi aw taa kandi nya ndo nju kakin, ki in yan'ne ji njer-akula'ti adi ne. Nan loki bar aw ninga, nje ra kul'a'gi, tindai'a ngayn, a tuwai'a adi tal ki ji'ne kare aw. ¹¹ Njendo tal ula bar ki rangi bay. Nan in kaa, tindai'a ge taji'a ge, a tuwai'a adi tal ki ji'ne kare aw. ¹² Be kaa dingam kakin tal ula bar ki nja mut'a bay. Ninga in ki

nja mut'a kin, in kaa nje ra kul'a'gi kakin tindai'a, adi'a do, a tuwai'a adi'a aw. ¹³ Lo kin'ti, be njendo daji ta ro'ne ene: «In ri a kadi m'ra wa. M'a m'ula ki ngonn'm ki dingam ki njendigi la'm ngayn kin. Dama'i, a boli gid'a.» ¹⁴ Nan nje ra kul'a nju loki kum'de osi do ngonn'on'ti ninga, elinan ta kin dann'de'ti eyina: «Dara'a inbe kam a a in nje nya nduwa. Ji tali'a jad'i ndo nju kin tal nya la'je!» ¹⁵ Be a, ndori ngonn kakin uwai'a awi si'a gidi ndo'ti taga, tali'a. Lo kin'ti Jeju daji'de ene: Eke dingam ki be nje ndo kin a ra se'de bann wa? ¹⁶ A re kadi toko nje ra kul'a nju kin ko, a inda nje ki rangi ta ndo nju'ti.» Loki de'gi oyi ta ki Jeju el kin ninga, eli eyina: «Jagi, nya kin a ra nya be el.» ¹⁷ Nan Jeju gon'de ba ninga el'de ene: «Ta ki makitu la Luwa el ene

«Mbal ki njera kay'gi mbati'a,

In a tal mbal ki in togi kay †,» kin me'a in ri a?

¹⁸ De ki ra ki osi do mbal'ti kin a, a tati njaki njaki. A re mbal kin a osi do'a'ti ninga, de'a kin a rakitai'a rakita rakita.»

Ta do lambo'ti la ngar Sejar

(Mat 22.15-22; Mrk 12.13-17)

¹⁹ Njendo ndukun'gi ki kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi sangi row kadi n'uwa'i Jeju low'a'ti ne, tado gari maji kadi kujita ki Jeju el kin ci do'de, nan boli bul'a de'gi. ²⁰ Be a, indai kum'de go Jeju'ti, ninga ulai de'gi madi ki rai ro'de to de'gi ki dana be ro'a'ti. U'ai de ro'a'ti kadi to me ta'ti ki a te ta'a'ti kin ninga, n'uwa'i'a'n'a n'ula'i'a ji nje konbe'ti ki aw togi do'a'ti. ²¹ a de'gi kakin daji Jeju eyina: «Njendo de'gi, ji gar kadi in njekelta ki ro'a'ti taa in njendo nya ki ro'a'ti to. Ko kum'de dana goto ro'i'ti, isi ndo de'gi row ki ro'a'ti ki nal Luwa. ²² a el'je adi j'oo: In gorow'a'ti eke in gorow'a'ti el kadi j'uga lambo nje konbe kibo Sejar wa?» ²³ Nan Jeju gar kadi adi kum'a kare, adi el'de ene: ²⁴ «Taji m'in sil'a kare adi m'in m'oo, ke do nan a si'ti, a to nan to a ndangi'ti wa?» Ninga eli eyina: «In ngar Sejar.» ²⁵ Nga a Jeju el'de ene: «Nya la Sejar a adi Sejar, nya la Luwa a adi Luwa to.» ²⁶ Lo kin'ti, lo kadi uwa'i Jeju ki ta ki ta'a'ti non bul'a de'gi'ti goto. Ta ki ila'de'ti ati'de bol to kati yo, adi rai ta'de mbo.

Sadusi'gi ki kindo lo koy'ti

(Mat 22.23-33; Mrk 12.18-27)

²⁷ *Sadusi'gi ki madi rei ro Jeju'ti. Sadusi'gi in de'gi ki nje k'el k'ene njekoy'gi a indai taa lo koy'ti el. Rei ro'a'ti daji'a eyina: ²⁸ «Njendo, Moji ndangi ta kin me makitu'ti adi'je ene: «Re de madi, ngonnkon'a taa dene, a ngonnkon'a kakin oji ngonn ki dene kakin el bay a oy ninga, kadi taa dene nduwa kin oji'n ngann'gi kadi tei tor ngonnkon'a'ti.» ²⁹ Ninga ki cijido ta kin, ngannkon nan'gi in siri. Ki dokete ta dene, oji'n ngonn el bay a oy. ³⁰ Ki nja joo re ta dene nduwa kakin, ninga kah'a'ti inbe kakin. ³¹ Ki nja mut'a re in kah'a'ti inbe kakin bay. Adi ngannkon nan'gi ki siri kin, taai dene ki kare kin p'eti, ninga oyi adi lo koji ngonn si'a goto. ³² Ta tal'a'ti, daro dene inbe re oy to. ³³ Nga ke ndo ki njekoy'gi a indai taa

† Pa'gi 118.22 †† Lotum 38.8; Ndukun 25.5-10.

lo koy'ti, nan dann'de'ti ə dene kakin a in ne'a wa? Tado in siri pəti taai'a ne'de'ti.»³⁴ Jeju el'de ene: «Dɔnangi'ti ne ə dingəm'gi ki dene'gi isi taai nan. ³⁵ Nan de'gi ki Luwə oo'de kadi asi kadi a indəi taa lo koy'ti, kadi sii me bekon'ti ki sigi, a taai nan den'e'ti ki dingəm el nga. ³⁶ Taa a oyi el tɔ, tado a toi to malayka'gi be. In ngann Luwə tado Luwə ad'i'de indəi taa lo koy'ti. ³⁷ Ningə ta k'el k'ene njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti, Moji inbe elta ar njay dɔ'ti kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti. Loki elta djin dɔ por ki on me ngan'ti, Moji bar Luwə ene: "Luwə lə Abiraham, Luwə lə Isaki, ki Luwə lə Jakobi †." ³⁸ Ningə Jeju ilə dɔ'ti toki Luwə in Luwə lə de'gi ki nje kisi kumn-gayira, um in Luwə lə njekoy'gi el. Tado takum Luwə'ti de'gi pəti sii ki dɔ'de taa.»³⁹ Lo kin'ti, njendo ndukun'gi ki nan'gi eli Jeju eyina: «Njendo de'gi, elta maji ngayn.»⁴⁰ Tado sangi kadi n'dəji'a ta ki rangi el nga.

Kirisiti ki Dabidi

(Mat 22.41-45; Mrk 12.35-37)

⁴¹ Jeju dəji'de ta ene: «Ra bann be ə de'gi eli par eyina Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'a, in ngonnkaw Dabidi wa? ⁴² Tado Dabidi inbe ki dɔ'ne el me makitu Pa'gi'ti ene:

"Burəbe Luwə el Burəbe lə'm ene:

«Re isi dɔjikɔl'm'ti ne,

⁴³ biti kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn tɔg'i'ti †».

⁴⁴ «Ə re Dabidi bar Kirisiti De ki Luwə mbət'a Burəbe ə, ra bann taa Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'a a in ngonnkaw Dabidi ba par wa?»

Jeju gangi ta dɔ njendo de'gi ndukun'ti lə Luwə

(Mat 23.37-39; Mrk 12.38-40)

⁴⁵ Jeju el njendo'gi lə'ne takum bulə de'gi'ti ki isi oyi dɔ nyando li'a ene: ⁴⁶ «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ki rɔ njendo ndukun'gi'ti. In de'gi ki ndigi njiya ki ku ngal, taa ndigi kadi de'gi rai'de lapiya ki bukinan'ti lo kingənan'gi'ti lə bulə de'gi tɔ. Me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, eke lo nyakusɔ'ti, a ndigi lo kisi kibo, kete non de'gi'ti. ⁴⁷ Taai nyamaji'gi lə njengawkoy'gi pəti pəti ji'de'ti, ningə ədi kum de'gi ki kelta ki Luwə ki ginnə gangi el, kadi de'gi oyi'de toki n'in de'gi ki maji. Go kulə ra'de'gi'ti ki be kin, Luwə a gangi'n ta ki ngan ngayn dɔ'de'ti utə ndəgi de'gi.»

Kadikare lə njengawkoy ki njendoo

(Mrk 12.41-44)

21 Jeju un kum'ne isi oo'n njenyakingə'gi ki isi iləi kadikare lə'de me nya kadikare'ti. ² Ningə oo njengawkoy ki njendoo kare re ki ngann silə joo ilə tɔ. ³ Ə Jeju el ene: «M'el'se toki rɔta'ti, njengawkoy ki njendoo kam ilə kadikare utə ndəgi de'gi pəti. ⁴ Tado ndəgi de'gi pəti kam, adi bunə nar'gi lə'de, nan njengawkoy kin, me ndoo'ti li'a, nya ki nanyi ji'a'ti kadi ra'n ki rɔ'ne ə un ba pəti adi.»

Jeju elta dɔ kəykawnan'ti lə Juwipi'gi ki a tuji

(Mat 24.1-2; Mrk 13.1-2)

⁵ Go'ti, de'gi madi isi elita dɔ Kəy'ti lə Luwə eli eyina in nya ki əti bol ki dum, tado mbal'gi ki ndolo ki rai, ki nya'gi ki de'gi adi Luwə. Nan Jeju el ene: ⁶ «Nya'gi pəti ki oyi'de kin, ndɔ madi a re non ki mbal kare ki a nanyi kadi isi dɔ mad'a'ti goto; a budi'de mur mur nanga.»

Nyakoji'gi ki a tɔji dɔkagilo kon ki a re

(Mat 24.3-8; Mrk 13.3-8)

⁷ Lo kin'ti, de'gi kakin dəji Jeju eyina: «Njendo, dɔkagilo ki ra'ti ə nya kin a ra nya wa? Nyakoji ki bann ə a tɔji kadi de'gi gəri dɔkagilo'a ki a ra'n nya wa?»⁸ Jeju ilə'de'ti ene: «Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, adi de ədi'se el. Tado de'gi ngayn a rei ki tɔ'm, a eli eyina: "M'in ə m'in Kirisiti", ningə dɔkagilo'a kaa re nga, nan maji kadi uni go'de el. ⁹ Loki a oyi kah rɔ'gi, de'gi a in ki nan ki rɔ'gi kin, adi bol ra'se el. Tado kadi nya'gi kin a rei kete bay taa, nan a in dɔboy ndɔ tanan'ti non el bay.»

¹⁰ Ə Jeju el'de bay ene: «Ginn be madi a aw rɔ dɔ ginn be madi'ne'ti, konbe madi a aw rɔ dɔ konbe madi'ne'ti. ¹¹ Dɔnangi a yəki, yəki ki əti bol, taa me lo'gi ki dangi dangi, monyi kosi'gi ki nje tɔko de'gi a osi ge, bo a on ge. Ningə nya'gi ki əti bol ngayn a in ki dɔran'ti rei, ki nyakoji'gi ki əti bol.

Dɔkagilo kindəkumndoo

(Mat 10.17-22; Mrk 13.9-13)

¹² «Nan kete non nya'gi'ti kin pəti, de'gi a indəi ji'de dɔ'se'ti, a adi'se kon. A awi sese lo kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi, buki'se dangay'ti a awi sese non ngar'gi'ti ki boi, ki non nje konbe'gi'ti tado lə'm. ¹³ Lo kin'ti, in tarow ki te kadi ingəi ə manyinaji lə'm ki rɔ'de'ti. ¹⁴ Ningə nya ki kadi indəi dɔ'se'ti ə to kin. Ononyi'se kadi sangi ta madi indəi dɔ'se'ti kete kadi to eli'de manji ta dɔ'se'ti. ¹⁵ Tado m'inbe m'a m'adi'se ta ki gosi ki kadi eli'de. Ningə njekosi'se ta a asi kadi awi ki ta madi ki kadi ɔsi kum yan'se eke kadi manji el. ¹⁶ A oyi kadi baw'se'gi ki kon'se'gi, ki ngannkon'se'gi, noji'se'gi ba pəti, ki madi'se'gi a uni dɔ'se kadi adi de'gi. Ningə a gangi ta koy dɔ de'gi ngayn dann'se'ti. ¹⁷ De'gi pəti a ɔsi'se ta tado lə'm. ¹⁸ Nan bisi dɔ'se kare kaa a osi kɔ el. ¹⁹ Ningə in me kuwətɔgiba'ti anyi a ingəi kaji.

Tuji ki a te dɔ bebo Jerujalem'ti

(Mat 24.15-21; Mrk 13.14-19)

²⁰ «Loki a oyi njero'gi iləi nan gugi dɔ Jerujalem kin ningə, kadi in gəri toki dɔkagilo tuji'a in ndəkba. ²¹ Be ə, de'gi ki sii Jude'ti, kadi anyinan boi ki dɔ mbal'gi'ti, ə kadi nje ki sii me bebo'ti, tei ki taga rangi, ningə kadi de'gi ki isi mu, kadi uri me bebo'ti el. ²² Tado a in ndɔ gangi ta ki kadi j'in pəti ki Makitu lə Luwə el ta'a a ra nya. ²³ Kumtondoo ki gara goto a in lə dene'gi ki nje səm ki nje kadi mba ngann'gi ili ndɔ'a'ti non kin. Tado kumtondoo ki ngayn a ra de'gi me be'ti, ki wongji lə Luwə ki a re dɔ de'gi'ti ki me be'ti kin tɔ. ²⁴ De'gi a tɔli'de ki kiyəɔ, a uwəi'de awi se'de bər'ti dɔ be'gi'ti ki dangi

† Tekitaga 3.2, 6 †† Pa'gi 110.1

dangi. De'gi ki gəri Luwə el a njiyæi dɔ Jerujalem mbisæi'ə mbaraki mbaraki, bitɪ kadɪ dɔkagilo lə'de ki Luwə dji tɔlta'ne.

Təl Ngonn de

(Mat 24.29-31; Mrk 13.24-27)

²⁵ «Dɔkagilo'ə'ti kin, nyakɔji'gi a tei kum kadɪ'ti ge, ki nanyi ge, ki mee'gi ge †. Dɔnangi'ti, mann ba a in, kah a bar ki taa, adi de'gi ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi, bol a tɔl'de. ²⁶ Bol a tɔl'de adi dadi par par, sii nginæi ta tujɪ'gi ki a tei dɔ'de'ti dɔnangi'ti. Tado tɔgi'gi ki dɔran'ti a yæki. ²⁷ Lo kin'ti anyi de'gi a oyi m'in Ngonn de m'a m're me kilndi'ti. M'a m're ki tɔgi pæti, me kunjɪ'ti ki æti bol ††. ²⁸ Loki nya'gi kin rai nya ningə, maji kadɪ rai rɔ'se, ɔri dɔ'se taa, tado kagilo taa k'ilæ taa lə'se in ndækba.» ²⁹ Ningə Jeju un kujita ndo'n'de nya ene: «Gonyi kagi mbaykote ki ndægi kagi'gi oyi. ³⁰ Loki mbi'ə ulæ ngiræ kiti kin ningə, gəri kadɪ nanyi bar in ndækba nga. ³¹ Be tɔ æ, loki oyi nya'gi kin rai nya ningə, maji kadɪ in gəri toki Konbe læ Luwə in ndækba. ³² Ningə toki rɔta'ti, adi m'el'se, de'gi ki sii ki dɔ'de taa ne kin a oyi tigə el bay æ nya'gi kin pæti a rai nya. ³³ Dɔran ki dɔnangi a gotoi ndo madi, nan ta'gi lə'm a toi lo tɔ'de'ti ba bitɪ ki non'ti.

Kisi dɔ nja'ti

³⁴ «Maji kadɪ sii dɔ nja'se'ti, um adi gon nyakusɔ ki gon nyakanyi, ki mæta ki dɔ nya ki dɔnangi'ti ne uwə me'se adi ndo kin uwə'se nanga bus el. ³⁵ Kadɪ uwə'se nanga toki bandi a osi'n dɔ kanji'gi'ti kin be el. Tado in nya ki a osi dɔ de'gi'ti pæti ki dɔnangi'ti. ³⁶ Ningə kadɪ toi bi el, elita ki Luwə ki dɔkagilo'gi pæti kadɪ to ingæi tɔgi dumi dɔ nya'gi pæti ki a rai nya kin, æ kadɪ tei rai ki takum Ngonn de'ti.»

³⁷ Re kada kaa, Jeju ndo nya de'gi me Kæy'ti læ Luwə. A re kondɔ'ti tɔ ningə, te aw dɔ mbal'ti ki bari'ə dɔ mbal kagi Buni'gi. ³⁸ Loki lo ti njay tɔ ningə, bulæ de'gi rei me Kæy'ti læ Luwə kadɪ oyi dɔ ta li'æ.

Judasɪ un dɔ Jeju

(Mat 26.1-5, 14-16; Mrk 14.1-2, 10-11)

22 Nanyi mapa ki hum dɔ'ɔ el, ki bari'ə nanyi Paki in ndækba ‡. ² Kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, ki njendo ndukun'gi læ Luwə, sangi row kadɪ n'uwæi Jeju n'tɔli'ə, nan boli bulæ de'gi. ³ Ə Satan ur me Judasɪ'ti ki bari'ə Isikariyoti ki in ki kare mbunə njendo'gi'ti læ Jeju ki dɔgi gidə in joo. ⁴ Ur me'ə'ti ad'a aw ində ta'ne nan'ti ki kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki njekundo njengəm ta *Kæy læ Luwə, dɔ row'ti ki kadɪ ulæn Jeju jɪ'de'ti. ⁵ Lo kin'ti, rɔ nje ki Judasɪ aw ingə'de kakin nəl'de ngayn adi uni mindi'de kadɪ n'adi'ə nar. ⁶ Judasɪ ndigi dɔ'ti, nga ningə isi sangi row ki to kadɪ ulæn Jeju jɪ'de'ti æ kadɪ bulæ de'gi oyi lowə el.

Jeju adi rai go Paki

(Mat 26.17-19; Mrk 14.12-16)

⁷ Ndo kusɔ mapa ki hum dɔ'ɔ el asi, adi in ndo tɔl ngann batɪ'gi tado nyakusɔ Paki. ⁸ Ə Jeju ulæ Piyər ingi ki Jan ene: «Ai rai go nyakusɔ Paki kadɪ j'usɔi.» ⁹ Ingi tæli dæji'ə eyina: «Loki ra be æ in ndigi kadɪ j'aw jɪ ra nyakusɔ səm'ti wa?» ¹⁰ Ningə Jeju ilə'de'ti ene: «Ai, loki isi uri ki me bebo'ti ningə, a tɔri tanan'ti ki dingəm kare ki oti mann me mbu ndar'ti dɔ'ne'ti ningə, uni go'ə, uri me kæy'ti ki ur'ti. ¹¹ Loki uri go'ə'ti ningə, eli be nje kæy kin eyina: "Njendo ene kadɪ jɪ dæji ke kæy ki ra æ kadɪ n'a n'usɔ nya Paki'ti ki njendo'gi lə'ne wa?" ¹² Lo kin'ti, de kakin a dji'se me kæy ki boi. Me kæy kin to taa, ki nya'gi pæti me'ti. Lo kin æ a rai nyakusɔ'ti kadɪ j'usɔi. ¹³ Piyər in ki Jan awi ningə, ingæi nya'gi pæti asi nan toki Jeju elɪ'n'de kakin, adi rai nyakusɔ Paki indæi dɔ'a dana.»

Nyakusɔ læ Buræbe

(Mat 26.26-29; Mrk 14.22-25; 1Ko 11.23-26)

¹⁴ Loki dɔkadɪ asi, Jeju in ki njekawkulə'gi sii ta nyakusɔ'ti. ¹⁵ Ə Jeju el'de ene: «M'ndigi ngayn kadɪ m'njɔ nya Paki kin sese bay taa kadɪ m'ingə kon. ¹⁶ Ningə m'el'se toki rɔta'ti, m'a m'njɔ sese ki rangi gogi el, bitɪ dɔkagilo kusɔ'a'ti me Konbe'ti læ Luwə.» ¹⁷ Go'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandɪ nju, ra oyo Luwə dɔ'ti, ningə təl'n adi njekawkulə'gi æ el'de ene: «Tai anyinan dann'se'ti, ¹⁸ Tado toki rɔta'ti, m'a m'anyi yiwi kandɪ nju ki rangi el, bitɪ kadɪ Konbe læ Luwə re'n.» ¹⁹ Go'ti, Jeju un mapa, ra oyo Luwə dɔ'ti, uwə tæti nan'ti, təl'n adɪ'de ene: «In kin in darɔ'm, ki in ki kun kadɪ'se. Tai sɔi kadɪ me'se olo'n dɔ'm'ti.» ²⁰ Go nyakusɔ'ti, Jeju un kɔpi yiwi kandɪ nju, ra toki yan nyakusɔ kakin be tɔ, ningə el'de ene: «Kɔpi kin in kunmindɪ ki sigi me mosi'm'ti ki a anyi tado lə'se ††.

²¹ «Ningə kadɪ oyi toki de ki a ulə'm jɪ de'gi'ti, isi ulæ jɪ'ne nan'ti səm me ngo kusɔ nya'ti ne. ²² Tado Ngonn de a oy toki Luwə dji'n kete, nan kumtondoo in læ de kin ki ulæ Ngonn de jɪ de'gi'ti.» ²³ Lo kin'ti, njekawkulə'gi ilæi rɔ'de isi dæjɪnan ta dann'de'ti ke nan dann'de'ti æ kadɪ a ra nya ki be kin wa?

Nan a in ki boi?

(Mat 20.24-28, 19.28; Mrk 10.41-45)

²⁴ Go'ti, njekawkulə'gi ulæi ngiræ manjɪnan ta'ti ki tɔgi'de eyina ke nan æ a in kibo dann'de'ti wa? ²⁵ Ə Jeju el'de ene: «Ngar'gi ki onyi'be dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne, rai rɔ'de kadɪ n'in buræbe'gi dɔ de'gi'ti, taa nje ki tɔgi konbe in jɪ'de'ti, indæi tɔgi dɔ de'gi'ti kadɪ bari'de njeramaji'gi lə'de tɔ. ²⁶ Nan ingi, maji kadɪ rai toki ingi isi rai kin be el. De ki in ki tɔgi dann'se'ti, maji kadɪ təl rɔ'ne de ki dɔ du'ti, ningə kadɪ de ki njekundo'se, təl nje ra kulæ lə'se tɔ. ²⁷ Tado de ki nje kisi ta nya kusɔ'ti num, de ki nje re ki nyakusɔ num, dann'de'ti ki joo kin, in ki nje kisi ta nyakusɔ'ti æ in kibo. Ningə m'in, m'nji dann'se'ti to nje re ki nyakusɔ kadɪ'se.

† Ejay 13.10; Ejækel 32.7; Juwæl 3.3-4 †† Daniyel 7.13 ‡ Tekitaga 12.1-27

†† Tekitaga 24.8; Jeremi 31.31-34

²⁸ Ingi ə in de'gi ki uwəi tɔg'i'se ba sə'm me kon'ti.
²⁹ Ningə toki Luwə ki Bai adi'm Konbe kakin ə, m'in m'ad'i'n'se tɔ. ³⁰ A sɔi ge, anyinan ge sə'm me Konbe'ti lə'm. Ningə a sii dɔ kumbər gangi ta'gi'ti kadɪ gangi ta dɔ ginn kaw Isirayel'ti ki dɔgi gidə in joo.»

Jeju el toki Piyər a manji ta gər'ne
 (Mat 26.31-35; Mrk 14.27-31; Jan 13.37-38)

³¹ Jeju el Simon ene: «Simon, Simon, Satan dəji tarow kadɪ n'siyə'se toki de a siyən ko me yatiya'ti be. ³² Nan m'in, m'el'ta ki Luwə tadɔ'i, kadɪ ilə kunme lə'i kɔ el. Ningə loki a təl ki rɔ'm'ti, maji kadɪ ulə dingəm me ngannkon'i'gi'ti tɔ.» ³³ Ə Piyər el Jeju ene: «Burəbe, m'nji dɔ nja'm'ti kadɪ re in dangay kaa m'a m'aw sə'i nan'ti. A re in koy kaa m'a m'oy sə'i.» ³⁴ Ə Jeju el'ə ene: «Piyər, adi m'el'i, bone inbe kin, kunə kunjə non el bay ə, a manji ta nja mutə toki in gər'i'm el.»

Nar, ki bɔl, ki sa

³⁵ Jeju el njendo'gi ene: «Loki kete m'ulə'se ki kanji kadɪ uni nar, eke bɔl, eke sa nja'se kin nya madi du'se wa?» Ə iləi Jeju'ti eyina: «Jagi, nya madi du'je el.» ³⁶ Nga ə Jeju el'de ene: «Ningə ki ngɔsine kin, de ki aw ki nar ningə kadɪ un ji'ne'ti, in ki aw ki bɔl ə kadɪ un ji'ne'ti. A kin ə re de madi aw ki nya kati el ə kadɪ ɔr ku ki rɔ'ne'ti law kadɪ ndogi ə inyə nar'a ndogi'n nya kati kare uwə ji'ne'ti. ³⁷ Adi m'el'se, maji kadɪ nya ki makitu lə Luwə el ta'a ene: "Tudəi'ə dann njeramajel'gi'ti †," kin ra nya. Ningə nya ki kadɪ a re dɔ'm'ti, a ra nya.» ³⁸ Njendo'gi eli'ə eyina: «Burəbe, nya kati ə in joo kin.» Anyi el'de ene: «In be kin asi.»

Jeju elta ki Luwə dɔ mbal kagi Buni'gi'ti
 (Mat 26.36-41; Mrk 14.32-38)

³⁹ Go'ti Jeju te, ningə toki isi ra'n kete kete, un tarow isi aw ki dɔ mbal kagi Buni'gi'ti. Njendo'gi li'ə uni go'ə.
⁴⁰ Loki rei tei dɔ mbal'ti, Jeju el njendo'gi ene: «Elita ki Luwə, kadɪ osi me nyanan'ti el.» ⁴¹ Anyi ɔr rɔ'ne sanyi nden, ningə ɔsi məkəsi'ne nanga, elta ki Luwə ene: ⁴² «Bai, re in ndigi ə, ɔsi kɔpi kon kin ngərəngi kɔ rɔ'm'ti. Nan k'in ə kadɪ in kigo ndigi'ti lə'm el, nan kadɪ ndigi'ti lə'i taa.» ⁴³ Lo kin'ti non be, malayka kare in dɔran'ti re ad'a tɔgi. ⁴⁴ Metuji ra Jeju, il'ə nanga el, adi elta ki Luwə ki tɔgi'ne, tut'ə tosi nanga dogro dogro to kɔr mosi be. ⁴⁵ Go kelta'ti ki Luwə, Jeju ində taa, təl re rɔ njen-dɔ'gi'ti ningə, ingə'de, isi toi bi ki me kon. ⁴⁶ Ə el'de ene: «In ri ə! isi to'i bi inbe bitɪ wa? Indəi taa, ə elita ki Luwə, kadɪ osi me nyanan'ti el.»

Kuwə Jeju
 (Mat 26.47-55; Mrk 14.43-49; Jan 18.3-11)

⁴⁷ Loki Jeju a elta ba bay ningə, kuti de'gi tei non isi rei. Judasi, ki in ki kare dann njendo'gi lə Jeju ki dɔgi gidə in joo ə in non'de'ti. Re ki rɔ Jeju'ti kadɪ n'uwə ki rɔ'ne'ti. ⁴⁸ Ə Jeju el'ə ene: «In Judasi ki kuwə ki a uwə Ngonn de ki rɔ'i'ti ə a ulə'n'n'ə ji de'gi'ti!»

† Ejay 53.12

⁴⁹ Loki nje njiyə ki Jeju oyi nya'gi ki ra ra nya be ningə, dəji Jeju eyina: «Burəbe, maji kadɪ ji tugə'de ki nya kati eke kadɪ ji ra bann?» ⁵⁰ Ningə low'ə'ti non, ki kare dann'de'ti ɔr kiyə tugə'n mbi paja lə kibo lə njeku-jənyamosi kadikare'gi. Tugə mbi'ə ki dɔjikɔl'ɔ'ti bati gangi. ⁵¹ Nan Jeju el'de ene: «Asi be nga, inyəi'de adi rai.» Ningə ulə ji'ne ɔd'i'n mbi paja kakin, adi mbi'ə təl to maji gogi. ⁵² Go'ti, Jeju un ta el kibo'gi lə njeku-jənyamosi kadikare'gi, ki njengəm ta Kəy lə Luwə, ki ngatɔgi'gi ki rei ki dɔ'a'ti ene: «To to nya ki m'in njebogi ə, rei ki kiyə'ɔ'gi ki gɔl'gi kadɪ uwəi m'in be?» ⁵³ Ndɔ'gi pəti, m'in sese nan'ti nati Kəy'ti lə Luwə, nan uwəi m'in el, ningə in ndɔ lə'se bone, in ndɔ ki kadɪ tɔgi'gi ki majel ɔdi rɔ'de me lo ki diw'ti.»

Piyər manji ta gər Jeju
 (Mat 26.57-27.1; Mrk 14.53-15.1; Jan 18.13-27)

⁵⁴ Lo kin'ti, uwəi Jeju, awi si'ə, uri si'ə kəy lə kibo lə njeku-jənyamosi kadikare'gi. Piyər njiyə sanyi nden, ningə un go'de isi aw se'de. ⁵⁵ De'gi iləi por tambalo'ti, sii ta'ti, adi Piyər aw si ta'ti se'de. ⁵⁶ Ningə ngonn ki dene kare ki nje ra kulə me kəy'ti, oo Piyər isi kunji por'ti, ə ində manja ba, ningə el ene: «In ki isi kin kaa, kete in si'ə tɔ.» ⁵⁷ Nan Piyər manji ene: «Dene, m'gər'ə el.» ⁵⁸ Ə nden go'ti ə de ki rangi oo Piyər, ningə təl el bay ene: «In kaa in dann de'gi'ti li'ə tɔ.» Nan Piyər ilə de'ti kakin ene: «Jagi, m'in se'de el.» ⁵⁹ Bitɪ asi kadɪ kare go'ti, ningə de ki rangi təl re dɔ'ti bay ene: «Ki rɔta'ti, dingəm kin kete in si'ə tɔ, tadɔ in de ki Galile'ti.» ⁶⁰ Ə Piyər ilə'ti ene: «Dingəm, m'gər me ta lə'i ki ge kadɪ el kin el.» Anyi tanan'ti non inbe ki Piyər isi elta ta'ne'ti ba bay ningə, kunə kunjə non. ⁶¹ Low'ə'ti non, Burəbe ilə rəti gon Piyər, ningə me Piyər olo dɔ ta'ti ki ndɔki Burəbe el'ə ene: «Bone inbe kin, kete bay taa kadɪ kunə kunjə non, a manji ta nja mutə ene gər'i'm el ††.» ⁶² Piyər ində lo te taga ki mann non ki tingə kum'ne'ti.

De'gi taji Jeju, tindəi'ə
 (Mat 26.67-68; Mrk 14.65)

⁶³ De'gi ki njengəm Jeju, mboi si'ə ge, tindəi'ə ge.
⁶⁴ Anyi dɔi kum'ə ə eli eyina: «Nan ə Indəi wa, in elta ki ta Luwə'ti ə ndon ndil adi j'oo!» ⁶⁵ Taa nyataji'gi ki rangi ngayn tei ta'de'ti ki rɔ'a'ti.

Jeju ra non njegangi ta'gi'ti lə Juwipi'gi
 (Mat 26.59-66; Mrk 14.55-64; Jan 18.19-24)

⁶⁶ Loki lo ti ningə, ngatɔgi'gi lə Juwipi'gi, kibo'gi lə njeku-jənyamosi kadikare'gi ki njendo ndukun'gi, ingəi nan, awi ki Jeju non njegangi ta'gi'ti lə'de in Juwipi'gi, ⁶⁷ ningə eli'ə eyina: «Re in ə in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə ə el'je adi j'oo.» Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Re m'el'se kaa a uni me'se adi'm'in el. ⁶⁸ Taa re m'dəji'se ta kaa a iləi'm'in'ti el tɔ. ⁶⁹ Ningə ki ji ra'n tanan'ti ne kin, ulə ngirə bone kin, Ngonn de a isi dɔjikɔl Luwə'ti ki nje tɔgi nga.» ⁷⁰ Anyi pəti dəji'ə eyina: «Adi in ngonn lə Luwə wa?» Ə Jeju el'de ene: «Inbe'gi eli ki ta'se toki, m'in

†† 22.34

Ngonn la Luwa.»⁷¹ Lo kin'ti, eli eyina: «In kin ji sangi kadi de madi ki rangi el taa d'a'ti bay wa? J'inbe'gi j'oyi ta ki ta'a'ti inbe ki mbi'je ne nga kin.»

Jeju ra non ngar Pilati'ti
(Mat 27.2, 11-14; Mrk 15.1-5; Jan 18.28-38)

23 Go'ti, indai taa pæti awi ki Jeju non Pilati'ti.
² Ninga lo kin'ti, ilai r'ode isi indai taa do Jeju'ti eyina: «Dingam kam j'ingæ isi sulæ de'gi kadi bukide mu. El'de kadi ugæi lambo ngar Sejar el. Taa ra do'ti non el bay toki n'in Kirisiti ki in De ki Luwa mbæt'æ, n'in ngar.»
³ Æ Pilati dæji Jeju ene: «In ngar la Juwipi'gi wa?» Ninga Jeju ilæ'ti ene: «In ta ki te ta'i'ti.»
⁴ Lo kin'ti, Pilati el de'gi kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki bulæ de'gi ene: «M'ingæ nya madi ki asi kadi m'gangi'n ta do dingam'ti kin el.»
⁵ Nan uwæi ta'de ngan eyina: «In nje sulæ de'gi ki nyando læ'ne kadi tanyi r. Un donangi ki Jude ba pæti, ulæ ngiræ Galile'ti biti te'n r'je'ti ne kin.»

Jeju a non Eroditi

⁶ Loki Pilati oo ta ninga dæji ene ke dingam kin in de ki Galile'ti wa?
⁷ Æ loki oo kadi Jeju in ginn konbe'ti la Eroditi ninga, ulæ si'æ adæ Eroditi ki dokagilo'æ'ti kin in Jeru-jalem'ti non t. ⁸ Loki Eroditi oo Jeju ninga, r'a næl'æ ngayn tado mayinu æ isi sangi kadi n'oo Jeju j'i'n do ta li'æ ki de'gi isi eli. Eroditi indæ me'ne'ti kadi Jeju a ra nyakj'gi ad'a oo. ⁹ Æ dæj'æ ta'gi ngayn, nan Jeju il'æ'ti el. ¹⁰ Kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki de'gi ki njendo ndukun'gi in non, isi tilæi ta do Jeju ti ki togide. ¹¹ Eroditi in ki njerc'gi læ'ne kidi Jeju, mboi si'æ, ninga ulæi ku ki maji ngayn r'a'ti, nan tæl ulæ si'æ r Pilati'ti gogi. ¹² Ndo'a'ti non, Eroditi in ki Pilati ki kete in njeban'gi la nan, tæli madi nan'gi.

Gangi ta koy do Jeju'ti
(Mat 27.11-26; Mrk 15.1-15; Jan 18.39-19.16)

¹³ Pilati bar kibo'gi la njekujanyamosi kadikare'gi ki njekundo bulæ de'gi, ¹⁴ el'de ene: «In rei ki dingam kin adi m'in eyina in nje sulæ de'gi bukide mu, nan me ta'ti ki m'dæj'æ non'se'ti ne kin, m'ingæ nya ki majel ki sæk'i'æ'n'æ, ki asi kadi m'gangi'n ta d'a'ti el. ¹⁵ Eroditi kaa ingæ nya madi el t, tado tæl ulæ si'æ r'je'ti gogi. Nya ki asi kadi de tæl'n'æ goto. ¹⁶ Be æ, m'a m'adi indæi'æ par æ m'a m'inyæ taa.» [¹⁷ Tado do bal'gi pæti, lo ra nanyi Paki'ti, maji kadi Pilati or de kare dangay'ti adide.]

¹⁸ Nan de'gi pæti uni ndu'de ki taa eyina: «In tæl'æ ko æ or Barabasi adij'æ.»
¹⁹ Barabasi in de ki uwæi'æ dangay'ti tado wongi ki de'gi rai do nje konbe'ti, ki tado tæl ki tæl de.

²⁰ Ninga toki Pilati ndigi'n kadi n'inyæ'n Jeju taa, tæl dæjide ta do'ti bay. ²¹ Nan ingi, uni ndu'de ki taa eyina: «Bær'æ kagidæsi'ti, bær'æ kagidæsi'ti.»

²² Pilati re se'de do'ti bay ki nja mutæ ene: «In ri ki majel æ dingam kin ra wa? M'ingæ nya madi r'a'ti ki asi kadi de tæl'n'æ el, adi m'a m'adi indæi'æ ki ndæy hawlay par æ m'a m'inyæ taa.»
²³ Nan ingi rai do ndu'de'ti, uni ndu'de ki taa, elita ki togide ngayn utæ ki kete kadi

bær'i'æ kagidæsi'ti to bær inbe. Ndu'de or lo hóm. ²⁴ Be æ Pilati un ndu'ne kadi ra nya ki bulæ de'gi ndigi. ²⁵ Adi or Barabasi ki ndigi kadi or'æ, adide. Barabasi in de ki uwæi'æ dangay'ti tado wongi ki de'gi rai do nje konbe'ti, ki tado tæl ki tæl'de. Nga ninga ulæ Jeju ji njerc'gi'ti kadi rai si'æ nya ki me ndigi'ti la bulæ de'gi.

Awi ki Jeju ki lo bær'æ kagidæsi'ti
(Mat 27.32; Mrk 15.21)

²⁶ Loki njerc'gi isi awi ki Jeju ninga, ingæi Simon, de ki Sirenn'ti, ki in mu, ninga indæi kagidæsi la Jeju d'a'ti, adi oti go'æ'ti. ²⁷ Bulæ de'gi ngayn uni go Jeju. Dene'gi indæi kadide nonyi, ndingæi r'ode tado li'æ. ²⁸ Be æ, Jeju yæti kum'ne ki do'de'ti, el'de ene: «Dene'gi ki Jeru-jalem, nonyi m'in el, nan kadi nonyi r'se inbe'gi, æ nonyi ngann'se'gi. ²⁹ Tado ndo a re non kadi de'gi a eli eyina: «Majikur in do kuji dene'gi'ti, in do nje'gi'ti ki oji ngonn ndo kare el, ki ulæi mba ta ngonn'ti el.»
³⁰ Lo kin'ti non be, de'gi a eli mbal'gi eyina: «Tosi do'je'ti!» æ a eli do ga-di'gi eyina: «Iyæ do'je 't!»
³¹ Kin æ de ra kagi ki mbol be ninga, kagi ki tuti taa yan'a a to bann wa?»

³² Lo kin'ti, rei ki kaya'gi ki nje tæl nya joo kadi tæli'de nan'ti ki Jeju.

De'gi bær'i Jeju kagidæsi'ti
(Mat 27.33-44; Mrk 15.22-32; Jan 19.17-24)

³³ Loki rei tei lo'ti ki bær'i'æ «Ka do de» ninga, njerc'gi bær'i Jeju kagidæsi'ti, low'æ'ti non. Taa bær'i kaya'gi ki joo kakin nan'ti ki Jeju do kagidæsi'ti t: bær'i ki kare do'jikol'æ'ti, æ bær'i ki nungi do'jigæl'æ'ti t. ³⁴ Ninga Jeju el ene: «Bai, adi me'i sæl do'de'ti, tado gæri nya ki ra rai kam el.» Non be, njerc'gi tugæi kiri mbara do ku'ti li'æ lowæi nan. ³⁵ Bulæ de'gi rai ra gonyi'de, ninga njekundo Juwipi'gi uwæi Jeju kogi eyina: «Aji ndægi de'gi ænn æ, kadi aji r'æne inbe adæ j'oo t, toki re in Kirisiti ki in De ki Luwa mbæt'æ †.»
³⁶ Njerc'gi kakin agi ki r Jeju'ti, mboi si'æ, ninga adæi'æ yiwi kandi nju ki masi kad'a anyi ‡.

³⁷ Ninga eli'æ eyina: «Re in ngar la Juwipi'gi æ, aji r'æi inbe adæ j'oo.»
³⁸ Ninga ndangi ta me nya'ti, bær'i taa do Jeju'ti eyina: «In kam in ngar la Juwipi'gi.»

³⁹ Ninga baw kaya kare ki bær'i'æ do kagidæsi'ti tæji Jeju ene: «In el æ ene in Kirisiti ki in De ki Luwa mbæt'æ wa? Aji r'æi inbe, æ aji'je sæ'i t.»
⁴⁰ Nan in ki nungi ndangi madi'ne ene: «In ki ra ingæ ko kon ki kare inbe kin, in bol Luwa el wa?»
⁴¹ Ki j'æ do'je, in low'æ'ti, tado in nya ki j'inbe ji duw æ ji tæti kanda, nan in, nya madi kare ki majel ki ra goto.»
⁴² Ninga in ki nje kæl ki madi'ne kakin tæl el Jeju ene: «Jeju, ndo ki a re to ngar æ, adæ me'i olo do'm'ti.»
⁴³ Æ Jeju ilæ'ti ene: «Toki r'æta'ti, adæ m'el'i, bone inbe kin a in sæ'm nan'ti me Paradisi'ti la Luwa.»

Koy Jeju
(Mat 27.45-56; Mrk 15.33-41; Jan 19.28-30)

⁴⁴ Kadi kaw ki jam do be'ti be, æ lo diw ndul kururu do-
nangi'ti biti kadi ki mutæ ki losæl'æ. ⁴⁵ Kadi ur dana, de
oo'æ el nga ninga ku ki gangi lo ki me Kæy'ti la Luwa

† Oje 10.8 †† Pa'gi 22.8-9 ‡ Pa'gi 69.22

gangi dana joo †. ⁴⁶ Ningə Jeju un ndu'ne ki taa ene: «Bai, m'inya ndil'm me ji'i'ti.» Ningə go ta'ti kin par ə kon'a te. ⁴⁷ Loki kibo lə kuti njerɔ'gi ki bu oo nya'gi ki rai nya kin be ningə, ulə tɔji dɔ Luwə'ti ə el ene: «Toki rɔ-ta'ti, de kin in de ki dana.» ⁴⁸ Bulə de'gi ki in lo nya'ti kin, loki oyi nya ki ra kin ningə, təli be'gi lə'de ki kad'i'de ki kində, ndingəi rɔ'de. ⁴⁹ De'gi pəti ki gəri Jeju ki dene'gi ki in si'ə Galile'ti, rai sanyi indəi kum'de ra oyi nya'gi ki isi rai nya.

Kulə Jeju be ninn'ti

(Mat 27.57-61; Mrk 15.42-47; Jan 19.38-42)

⁵⁰ Lo kin'ti non be ə, dingəm kare ki tɔ'a nan Jisepi in non re. Jisepi in ki kare dann njegangi ta'g'i'ti lə Juwipi'gi, in de ki maji, in de ki dana, ⁵¹ adi nya'gi ki ki mad'i'gi dɔ'i nan'ti ə rai kin, in ndigi se'de dɔ'ti el. Jisepi in de ki Arimate'ti, ki in bebo lə Juwipi'gi. In sii nginə ta Konbe lə Luwə. ⁵² Jisepi aw rɔ Pilati'ti, dəj'ə ninn Jeju. ⁵³ Be ə, aw risi ninn Jeju dɔ kagidəsi'ti, re'n nanga, dolo ki ku dolo ninn, ningə aw ilə me be ninn'ti ki rai kad'i mbal'ti. In be ki de ilə ninn'ti el bay. ⁵⁴ Ndo'a'ti kin, in ndo ki de'gi isi ɔsi nja nya'gi nan'ti, tado lo ti par ə a in ndo kərkon. ⁵⁵ Dene'gi ki in ki Jeju Galile'ti nu, rei si'ə, ndolei go Jisepi. Awi gonyi be ninn ki kad'i iləi Jeju'ti kakin, ə oyi ke tanan bann ə iləi ninn'ə'ti wa. ⁵⁶ Go'ti, təli awi be, indəi dɔ hu kagi ki əti mbi, nan'ti, tado kɔy rɔ ninn Jeju'ti. Ningə ndo kərkon, uwəi kɔr rɔ'de toki mbərkikində el'n ††.

Jeju ində taa lo koy'ti

(Mat 28.1-8; Mrk 16.1-8; Jan 20.1-13)

24 Ndo Dɔmasi ki sin ba, dene'gi awi dɔbad'i'ti ki hu kagi ki əti mbin ki indəi dɔ'a dana tado kɔy rɔ ninn Jeju'ti. ² Loki awi ningə, ingəi mbal ki uti ta be ninn kakin, de nduguru'ə rangi. ³ Loki uri me be ninn'ti ningə, oyi ninn Burəbe Jeju, el. ⁴ Low'ə'ti non, gəri nya ki kad'i rai el, ningə nyi dingəm'gi joo ki uləi ku ki ndole rɔ'de'ti, tei bus ki rɔ'de'ti. ⁵ Bol tɔl dene'gi kin, adi uləi dɔ'de ki nanga, nan dingəm'gi kakin eli'de eyina: «Ra bann ə isi sangi de ki isi kumngayira dann njekoy'gi'ti wa? ⁶ Goto ne, ində taa lo koy'ti. Ningə maji kad'i, adi me'se olo dɔ ta'ti ki el'se loki in'n Galile'ti bay kin.» ⁷ El ene: «Maji kad'i de'gi a uləi Ngonn de ji njeramajel'gi'ti kad'i bəri'ə kagidəsi'ti, ningə go'ti, a ində taa lo koy'ti ki ndo ki nja mutə tum ginn'ə ndo koy'o'ti.» ⁸ Lo kin'ti, me'de olo dɔ ta'ti ki Jeju el. ⁹ Be ə, loki təli dɔbad'i'ti, rei ɔri poy nya'gi kin njendo'gi ki dɔgi gidə in kare ki ndəgə'gi pəti adi'de oyi. ¹⁰ Nje kɔr poy nya kin kad'i njekawkulə'gi oyi in Mari ki Magidala num, Jann num, Mari ki kon Jaki num, ki ndəgi dene'gi ki in se'de. ¹¹ Nan njekawkulə'gi oyi ta kin to ta nii adi tai ta lə dene'gi kakin el. ¹² Lo kin'ti non Piyər ə ində ki ngodi, aw ilə kɔti'ne be ninn'ti ningə, oo ta ku'gi ki doloi ninn par ə rai nanga. Nya kin ndəji Piyər ngayn, loki isi təl ki be.

Jeju ingə njendo'gi joo dɔ row'ti ki kaw Emawusi

(Mrk 16.12-13)

¹³ Ndo'a'ti inbe kakin, njendo'gi joo isi awi ngonn be'ti kare ki bəri'ə Emawusi, ki a asi kulə metər dɔgi gidə in kare ki bebo ki Jerujalem. ¹⁴ Njendo'gi ki joo kakin, ra elinan ta dɔ nya'gi'ti ki ra nya kakin. ¹⁵ Ningə loki ra elinan ta, ra manjinan'ti kakin ningə, Jeju te uwə se'de row. ¹⁶ Nan kum'de uti dɔ'a'ti adi gəri'ə el. ¹⁷ Ə Jeju dəj'i'de ene: «In ri ə ra manjinan ta dɔ row'ti be wa?» Ningə təli rai lokati, kum'de diw kururu. ¹⁸ Ningə ki kare dann'de'ti ki tɔ'a nan Kilewopasi el Jeju ene: «In ki kariba par ə in de ki isi Jerujalem'ti ne ki kanji kad'i oo poy nya'gi ki rai nya me ndo'gi ki ne kin.» ¹⁹ Ə təl dəj'i'de ene: «In ri ə ra nya wa?» Ə iləi'ə'ti eyina: «Nya ki ra nya ɔji'n dɔ Jeju ki Najaret'i'ti, ki in njekeltakita Luwə'ti ki aw ki tɔgi ngayn. Aw ki tɔgi me kuləra'ne'ti num, me ta kel'ne'ti num, non Luwə'ti ki non de'gi me be'ti. ²⁰ Nan kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi, ki njekund'gi lə'je, uwəi'ə, uləi'ə ji de'gi'ti kad'i gangi ta koy dɔ'a'ti, ə bəri'ə dɔ kagidəsi'ti. ²¹ J'in joo kad'i in ə in de ki kad'i a taa Isirayel'gi ilə'de taa. Ningə me nya'gi'ti kin pəti, bone ə in ndo ki nja mutə ki nya'gi kin rai nya. ²² Nan nya kare, dene'gi mad'i ki me kut'i'ti lə'je re eli'je nya ki ndəji'je ngayn. Tei ki ginn lo ba awi dɔbad'i'ti, ²³ nan oyi ninn'ə el, ningə təli rei eli'je toki malayka'gi tei rɔ'de'ti eli'de toki ra ki dɔ'ne taa. ²⁴ Ə mad'i'je'gi mad'i awi dɔbad'i'ti ningə, oyi nya'gi toki inbe ki dene'gi eli. Ningə inbe taa, de oo'ə el.» ²⁵ Lo kin'ti, Jeju el'de ene: «In de'gi ki nyagər lə'se goto, ngan sese kad'i uni me'se kalangi ba adi de'gi ki njekeltakita Luwə'ti! ²⁶ Maji kad'i Kirisiti De ki Luwə mbət'ə a ingə kon be ta kad'i a ingə'n tɔbar lə'ne.» ²⁷ Be ə, ulə ngirə dɔ ndukun'ti lə Moji ki dɔ de'gi'ti njekeltakita Luwə'ti pəti, ɔr'n'de ginn Makitu'gi lə Luwə pəti ki elta ki dɔ Jeju'ti.

²⁸ Loki indəi dɔ be ki isi awi'ti ndəkba ningə, Jeju ra dɔ kum'ne to nya ki a aw ki kete be. ²⁹ Ə gangi'ə eyina: «Kadi ur nga, adi lo diw, ənn ə isi nangi rɔ'je'ti.» Be ə, tɔ aw se'de lo kisi de'ti. ³⁰ Loki isi ta nya kusɔ'ti se'de, un mapa, njangi dɔ'a, ningə uwə təti nan'ti, ningə təl'n adi'de. ³¹ Lo kin'ti nga a, kum'de te adi gəri'ə toki in Jeju, nan low'ə'ti non, Jeju tənn jipi adi oyi'ə el. ³² Ə təli isi elinan eyina: «Loki isi el'je ta dɔ row'ti, isi ɔr'je ginn nya'gi ki ndangi me Makitu'gi lə Luwə kin, to to nya ki in por ə isi on me'je'ti be el wa.»

³³ Ningə low'ə'ti non, indəi taa, təli iləi dɔ'de kaw Jerujalem gogi. Awi ingəi njendo'gi ki dɔgi gidə in kare ki ndəgə'gi ki go'de'ti kawinan sii. ³⁴ Ə pəti eli njendo'gi ki joo kakin eyina: «In ta ki rɔta'ti kad'i Burəbe ində lo koy'ti! Te ingə Simon, adi Simon oo'ə ki kum'ne!» ³⁵ Lo kin'ti, njendo'gi ki joo, iləi rɔ'de ɔri'de ginn nya'gi ki ingə'n'de dɔ row'ti ə el'de, ki gər ki gəri Jeju lo təti mapə'ti.

Jeju ɔji rɔ'ne njendo'gi lə'ne

(Jan 20.19-23)

³⁶ Loki si elinan ta ba bay ningə, Jeju inbe te bus dann'de'ti, el'de ene: «Lapiya in sese.» ³⁷ Lo kin'ti, bol

† Tekitaga 26.31-33 †† Tekitaga 20.10; Ndukun ki nja joo 5.14

tɔl'de, ndil'de te. Məri kadɪ in ndil ə n'oyi'ə wa ənn. ³⁸ Ə Jeju el'de ene: «Ra bann ə ndil'se goto ge, me'se tɔsi ge be wa? ³⁹ Gonyi ji'm'gi, ki nja'm'gi kin oyi. Ndil aw ki da'ne ge, ki singə'ne ge toki oyi m'in kin el.» ⁴⁰ Lo kin'ti, tɔji'de ji'ne ge, ki nja'ne ge adi'de oyi. ⁴¹ Rɔnel dum dɔ njendo'gi ki lo kadɪ uni me'de goto bay. In nya ki əti'de bol ki dum. Ə Jeju dɔji'de ene: «Awi ki ngonn nyakusɔ ne wa?» ⁴² Ningə adi'ə ngonn dow kanji ki ndaw. ⁴³ Ə Jeju taa, sɔ takum'de'ti.

⁴⁴ Ningə go'ti, el'de ene: «Ta'gi ki ndɔki m'el'se loki m'in sese bay ə to kin: Ndɔki m'el'se toki, nya'gi pəti ki ndangi me ndukun'ti lə Moji ge, ki me ta'ti lə njekeltakita Luwə'ti, ki me pa kosi'ti kin, maji kadɪ a tɔli-ta'de be.» ⁴⁵ Lo kin'ti nga ə, Jeju adi'de kur dɔ'de, adi gəri me Makitu lə Luwə. ⁴⁶ Ningə el'de ene: «In ta ki ndangi kete, toki m'in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə m'a m'ingə kon, de'gi a tɔli m'in, ningə go'ti, m'a m'ində taa dann njekoy'gi'ti ki ndɔ ki nja mutə tum ginn'ə ndɔ koy'm'ti †. ⁴⁷ De'gi a iləi mbər ki tɔ'm, ulə ngirə Jeru-

jalem'ti, bitɪ ki rɔ ginn de'gi'ti pəti, kadɪ de'gi inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔ, kadɪ Luwə inyə'n go majel'gi lə'de kɔ tɔ. ⁴⁸ Ningə ingi in nje mannaji kin. ⁴⁹ Ki ɔjidɔ'm, m'a m'ulə ki nya ki Bai un ndu'ne dɔ'ti kadɪ n'a n'adi'se kin. Ningə a sii bebo'ti ne bitɪ kadɪ tɔgi ki in dɔran'ti re dɔ'se'ti bay ta.»

Jeju aw dɔran'ti
(Mrk 16.19-20; KNK 1.9-14)

⁵⁰ Go'ti, Jeju aw ki njendo'gi lə'ne ndəkba kadɪ be'ti ki Betani, ningə ɔy ji'ne ki taa, njangi dɔ'de. ⁵¹ Loki njangi dɔ'de ningə, inyə'de ə ɔr rɔ'ne kɔ rɔ'de'ti, ningə uni'ə awi si'ə dɔran'ti. ⁵² Lo kin'ti non, njendo'gi ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti, ningə təli gogi Jerujalem ki rɔnel ngayn. ⁵³ Dɔkagilo'gi pəti, in ginn Kəy'ti lə Luwə, uləi tɔji dɔ Luwə'ti.

---

† Ejay 53; Oje 6.2

Jan

Ta ki dɔ Poyta'ti ki maji ki Jan ndangi

Poyta ki maji ki Jan ndangi tɔji Jeju toki in Ta lə Luwə ki to biti ki non'ti. Ta kakin «təl de ki isi dann'je'ti» (1.14). Jeju te ki dɔ tɔgi lə'ne, ki tɔbar lə'ne ki in'n Luwə ki gorow lə nya'gi ki dum ra ki in ra'de ki bari'de nyakɔji'gi ningə ndo nya dɔ'ti ar njay tɔ (2-12). Go'ti Jeju elta ki dɔboy'ti njendo'gi lə'ne (13-17) dɔ kuwə'ti ki de'gi a uwəi'ə, daji'ə ta, bəri'ə kagidəsi'ti ningə a te lo koy'ti (18-20). Elita nya'gi kin pəti be kadi to uni me'se adi toki Jeju in De ki Luwə mbət'ə, in Ngonn Luwə; ningə re uni me'se adi'ə ə, a ingəi kaji ki takul'ə (20.31).

Makitu Poyta ki maji ki Jan ndangi to dangi ki ndəgə'gi, be ə Jan elta ɔsi'n kagi dɔ kulə'gi'ti ki Jeju ra'de Jurden ki Galile. Jan un nya'gi ki ji gəri'de maji toki mann, mapa, nje ngəm bat'i'gi ki nyakul'gi li'ə, nju ki kanda'gi, kadi ɔ ginn rɔta'gi kigo ndil'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-18. Jan Batisi ki njendo'gi lə Jeju ki dɔkete 1.19-51. Kulə'gi ki Jeju ra'de taga takum de'gi'ti 2-12. Ta'gi ki Jeju el njendo'gi lə'ne taa inyən'de 13-17. Kon ki koy lə Jeju 18-19. Kində taa lo koy'ti ki te ki Jeju te bus tɔji rɔ'ne adi oyi'ə 20-21.

Jeju in ta ki in rɔ Luwə'ti

- 1 Lotumginn nya'gi'ti pəti, de ki in ta in non nga,
De ki in ta in nan'ti ki Luwə,
De ki in ta in Luwə.
- 2 Lotumginn nya'ti, de ki in ta in nan'ti ki Luwə.
- 3 In ə Luwə un'ə ra'n nya'gi pəti.
Nya ki Luwə ra'a ki kan'ja in goto †.
- 4 De ki in ta kakin ə in nje kadi de'gi sii ki dɔ'de taa.
Ningə kisikidɔtaa ki in rɔ'a'ti kin ə in kunji dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne.
- 5 Kunji unji dɔ lo ki diw'ti,
nan lo ki diw uwə kunji kakin ki rɔ'ne'ti el.
- 6 Luwə ulə de kare ki tɔ'a nan Jan ad'a re.
- 7 Re to nje mannaji kadi mannaji lə kunji,
Kadi de'gi pəti uni me'de adi kunji ki takul'ə.
- 8 Jan in kunji el, nan in nje mannaji lə kunji.
- 9 De ki in ta kin in ə in kunji ki rɔta'ti.
Kunji ki rɔta'ti ki re dɔnangi'ti ne,
unji dɔ de'gi'ti pəti.
- 10 De ki in ta in dɔnangi'ti ne.
Ningə in ə Luwə un'ə ində'n de'gi ki dɔnangi'ti ne,
nan de'gi ki dɔnangi'ti ne gəri'ə el.
- 11 De ki in ta kin re dann de'gi'ti li'ə,
nan de'gi li'ə uwəi'ə ki rɔ'de'ti el.
- 12 Nga ningə, nje ki uwəi'ə ki rɔ'de'ti,
Adi in nje ki uni me'de adi'ə, adi'de tɔgi kadi təli ngann'gi lə Luwə.
- 13 Təli ngann'gi lə Luwə, kigo koji'ti ki mosi toki de'gi isi oji nan kin el num,

Kigo ndigi'ti lə de el num, nan in Luwə inbe ə ra adi təli ngann'a'gi.

14 De ki in ta, təl darɔ de ki rɔta'ti,
Uwə lo kisi dann'je'ti.
Memaji, ki nya ki rɔta'ti rosi me'ə.
J'in j'oo tɔji li'ə. In tɔji ki Ngonn ki kar'ne ba ingə ki rɔ Baw'ne'ti.

15 Jan un ndu'ne ki taa, mannaji li'ə ene:
«In ə in de ki m'elta li'ə kete m'ene:
"De ki a re go'm'ti, in kibo dɔ'm'ti,
Tadɔ in isi ki dɔ'ne taa kete non'm'ti."»

16 «J'ing'i pəti, j'ingəi nya maji ki in rɔ'a'ti, kigo mema-ji'ti li'ə.

Adi'je majikur ki ɔsi go nan go nan.
17 Luwə adi'je ndukun ki gorow lə Moji ††,
Nan memaji ki nya ki rɔta'ti rei ki gorow lə Jeju Kirisiti.
18 De ki oo Luwə goto, nan Ngonn ki kar'ne ba,
Ki in Luwə ə isi kadi Baw'ne'ti, ə ra adi ji gər'ə.»

Ta ki Jan Batisi el dɔ rɔ'ne'ti

(Mat 3.1-12; Mrk 1.2-8; Luk 3.15-17)

19 Loki *Juwipi'gi ki Jerujalem'ti uləi njekujənyamosi kadikare'gi ki nje'gi ki ginn koji'ti lə *Lebi ki rɔ Jan'ti daji'ə ene: «In nan wa?» 20 Ningə, Jan el'de taga wangi, um yəti ta el ene: «M'in Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə el.» 21 Nje ki uləi'de kakin təli daji'de eyina: «Nga in nan dana wa? In njekeltakita Luwə'ti Eli wa?» Ə Jan ilə'de'ti ene: «Jagi, m'in Eli el.» Təli daji'ə bay eyina: «In *Njekeltakita Luwə'ti ki j'isi ji nginə wa?» Jan ene: «Jagi, m'in Njekeltakita Luwə'ti el †.» 22 Lo kin'ti non, eli'ə eyina: «Nga in nan dana inbe ə el'je adi j'oo, tadɔ maji

† Lo tum ginn nya'gi 1.3; Pa'gi 33.6, 9

†† Tekitaga 31.18, 34.28 ‡ Mal 3.23; Ndukun ki nja joo 18.15, 18

kadi j'a ji tæl ki ta madi kadi j'aw'n ki rɔ nje'gi'ti ki ulai'je. Ta ri ə el dɔ rɔ'i'ti inbe wa?»²³ Non be nga a Jan ila'de'ti ene:

«M'in ə m'in de ki ndu'ə bar diləlo'ti ene:

“Rai gorow læ Burəbe adi ra njururu †”

Toki njekeltakita Luwə'ti Ejay el'n.»

²⁴ Nje ki ulai'de kakin in *Paris'gi. ²⁵ Ə tæli dæji Jan Batisi bay eyina: «A kin ə re in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el num, in Eli el num, taa in Njekeltakita Luwə'ti ki j'isi ji nginə kin el num tɔ ə, ra bann ə isi ra de'gi batəm wa?»²⁶ Ə Jan el'de ene: «M'in m'ra de'gi batəm me mann'ti, nan de madi in mbunə'se'ti non ki in gəri'ə el. ²⁷ In a re go'm'ti, nan kulə sa ki nja'a'ti kaa m'asi kadi m'tuti el.»²⁸ Nya'gi kin pəti rai nya Betani'ti, dow ba Jurden'ti, ki Jan ra de'gi batəm'ti.

Ta ki Jan Batisi el dɔ Jeju'ti

²⁹ Lo ti dɔ'ti, Jan oo Jeju ki isi re ki rɔ'a'ti ningə el ene: «Oyi *Ngonn bati læ Luwə ki nje kɔr majel læ de'gi ki dɔ-nangi'ti ne kɔ. ³⁰ In ə in de ki m'elta li'ə kete m'ene: “De ki re go'm'ti, in kibo dɔ'm'ti, tadɔ in isi ki dɔ'ne taa kete non'm'ti.”³¹ M'in ki dɔ'm m'gər'ə kete el, nan m're m'ra de'gi batəm me mann'ti kadi m'adi Isirayel'gi gəri'ə'n'ə.»³² Jan mannaji ene: «M'oo Ndil Luwə in taa, risi to dər dum be re isi dɔ'a'ti. ³³ M'in m'gər'ə el, nan Luwə ki ulə'm adi m're m'ra de'gi batəm me mann'ti ə el'm ene: “De ki a oyi Ndil in taa risi re isi dɔ'a'ti kin ə, a ra de'gi batəm me Ndil Luwə'ti.”³⁴ Ningə m'in, m'oo nya kin ki kum, adi m'mannaj'a toki de kin in Ngonn læ Luwə.»³⁵ Lo ti go'ti, Jan tæl re low'ə'ti kakin bay, in ki njendo'gi lə'ne joo. ³⁶ Be ə, loki Jeju isi dər, adi kum'ə in ki dɔ'a'ti oo'ə'n'ə, ningə el ene: «Oyi Ngonn bati læ Luwə.»³⁷ Loki njendo'gi læ Jan oyi dɔ ta kin ningə, uni go Jeju. ³⁸ Loki Jeju ilə rəti ningə, oo'de kadi isi uni go'ə, ə dæji'de ene: «In ri ə isi sangi wa?» Ə ingi ilə'i'ə'ti eyina: «Rabi, lo ki s'i'ti in ra be wa?» («Rabi» kɔr me'ə nan: Njendo de'gi) ³⁹ Jeju el'de ene: «Rei, ə oyi.» Be ə, awi, oyi lo ki Jeju s'i'ti. Ningə sii, tæli ta ndɔ lə'de rɔ'a'ti non. Dɔkadi, in kadi ki sɔ ki losɔ'ɔ.

⁴⁰ Andire ki ngonnkon Simon Piyər in de kare dann de'gi'ti ki joo ki oyi ta ta Jan'ti ə uni go Jeju. ⁴¹ De ki dɔkete ki Andire ingə, in ngonnkon'a Simon. Ə el'ə ene: «J'ingə Mesi.» («Mesi» kɔr me'ə nan «Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə.»)⁴² Ningə, aw ki Simon rɔ Jeju'ti. Ə Jeju gon'a ba ningə el'ə ene: «In Simon, ki ngonn læ Jonasi. A bari'nu Sepasi», («Sepasi», kɔr me'ə nan «mbal».)

Pilipi in ki Nataniyel

⁴³ Lo ti go'ti, Jeju un ndu'ne kadi n'aw dɔnangi Galile'ti. Dɔ row'ti, ingə Pilipi, ningə el'ə ene: «Un go'm.»⁴⁴ Pilipi in de ki Betisayda'ti, ki in be læ Andire in ki Piyər. ⁴⁵ Go'ti, Pilipi aw ingə Nataniyel, ningə el'ə ene: «J'ingə de ki *Mojj elta li'ə me ndukun'ti, taa de'gi ki njekeltakita Luwə'ti kaa elita li'ə tɔ kakin. In Jeju ki ngonn læ Jisepi ki Najareti'ti.»⁴⁶ Ə Nataniyel el'ə ene: «Ngonn be ki Najareti kam nya ki maji a te'ti to wa?» Ə

† Eja. 40.3

Pilipi el'ə ene: «Re oo.»⁴⁷ Loki Jeju oo Nataniyel isi re ki rɔ'a'ti, elta dɔ'a'ti ene: «Oyi *Isirayel ki rɔta'ti, ki de asi kingə nya ki kədikumnan rɔ'a'ti el.»⁴⁸ Lo kin'ti non, Nataniyel dæji Jeju ene: «In ra bann ə gəri'm wa?» Ə Jeju el'ə ene: «Kete taa kadi Pilipi bar'i, loki isi ginn kagi mbaykote'ti kin m'oo'i.»⁴⁹ Nga a Nataniyel el Jeju ene: «Njendo de'gi, in Ngonn læ Luwə, in ngar læ Isirayel'gi.»⁵⁰ Jeju ilə'ti ene: «Tadɔ in kel ki m'el'i m'ene m'oo'i ginn kagi mbaykote'ti kin ə un'n me'i, a oo nya'gi ki utə in kin bay.»⁵¹ Taa Jeju tæl ilə dɔ ta'ti kin bay ene: «Toki rɔ-ta'ti, m'el'se, a oyi dɔran a til, ningə malayka'gi læ Luwə a ai ki taa ge, tæli ki nanga ge dɔ'm'ti m'in *Ngonn de.»

Jeju ra mann adi tæl yiwi kandi nju lo taa nan'ti ki Kana

2 Ndɔ joo go'ti, taa nan to Kana'ti ki Galile. Kon Jeju in low'ə'ti non, ² ningə bari Jeju in ki njendo'gi lə'ne low'ə'ti tɔ. ³ Dɔ gangi lo madi ə, yiwi kandi nju goto. Ə kon Jeju el'ə ene: «De'gi anyinan yiwi tigə.»⁴ Nan Jeju il'ə'ti ene: «In ri ə in ge rɔ'm'ti ə dene? Dɔ kadi lə'm asi el bay.»⁵ Ningə kon'a el nje lowə nya'gi ene: «Nya ri ki el'se ə rai.»⁶ Nga ningə gum'gi mehen ki kuwə ki mbal sii non, to gum'gi ki Juwipi'gi isi dɔdi mann ki me'ti ari rɔ'de kigo kuji nyara'gi'ti lə'de kadi to awi ki ta dɔ'de el, takum Luwə'ti. Gum'gi kakin, ki kare me'ə a asi mbul joo ge mutə ge kare. ⁷ Jeju el nje ra kulə'gi ene: «Mbəli mann me gum'ti kin adi rosi» ningə mbəli mann me'ə'ti adi rosi njir. ⁸ Ningə Jeju el'de ene: «Dɔdi nga, ə awi adi njekində kum'ne go nyakusɔ'gi'ti,» ə dɔdi awi adi'ə. ⁹ Njekində kum'ne go nyakusɔ'ti dɔdi mann ki tæl yiwi kandi nju kakin ta'ne'ti. Gər lo ki yiwi kandi nju kin te'ti el, nan nje ra kulə'gi ki dɔdi yiwi kandi nju kin gəri maji. Nje kində kum'ne go nyakusɔ'ti bar nje taa dene ¹⁰ el'ə ene: «De'gi in nje kadi yiwi kandi nju ki nəl de'gi anyinan kete, adi loki de'gi anyinan adi ra'de bay taa tæli dɔ in ki nəl el'ti, nga in ra bann ə ingəm yiwi kandi nju ki nəl adi isi bitɔ dɔ kadi ki ne kin wa?»¹¹ In kin ə in nyakɔji læ Jeju ki dɔkete ki ra Kana'ti, dɔnangi Galile'ti. Nga a ra jɔ'n tɔji lə'ne, ningə njendo'gi li'ə uni me'de. ¹² Go nya'gi'ti kin, Jeju aw Kapernayim'ti, in ki kon'ne ki ngannkon'ne'gi ki njendo'gi lə'ne; nan k'in ə isi Kapernayim'ti ndɔ ngayn el.

Jeju tuwə njera gati'gi me Kəy'ti læ Luwə

(Mat 21.12-17; Mrk 11.15-17; Luk 19.45-46)

¹³ Ndɔ ra nanyi Paki læ Juwipi'gi in ndəkba ə Jeju aw Jerujalem'ti ††. ¹⁴ Low'ə'ti kin non, ingə njelaw mangi'gi, bati'gi, ki dər dum'gi nati Kəy'ti læ Luwə, taa njembəl nar'gi ki be'ne ki nje ki dɔbe'gi'ti sii non tɔ. ¹⁵ Lo kin'ti, Jeju ra ndəy kulə, tuwə'n'de pəti nati Kəy'ti læ Luwə kɔ, nan'ti ki mangi'gi ki bati'gi, taa njembəl nar'gi kaa, sanan nar'gi lə'de kɔ, tində tabilə'gi lə'de tilə tɔ. ¹⁶ Ningə el njelaw dər'gi ene: «Dyi nya'gi kin pəti kɔ lo kin'ti rangi, ningə kadi rai me Kəy læ Bai to lo ndogi nya ki lo law nya lə'se el.»¹⁷ Lo kin'ti, me njendo'gi olo dɔ ta'ti ki ndangi me makitu'ti eyina: «Ta læ Kəy lə'i uwə me'm kuwə ki a tɔl'm ‡.»¹⁸ Nan Juwipi'gi uni ta eli'ə eyina:

†† Tekitaga 12.1-27‡ Pag 69.10

«Nyakɔji ri ə a tɔji kadi ji gəri'n toki aw ki tɔgi kadi ra'n nya'gi ki ra kin wa?»¹⁹ Ə Jeju el'de ene: «Tɔi *Kəy lə Luwə kam, ə me ndɔ'ti ki mutə, m'a m'təl m'ində taa gogi.»²⁰ Ə Juwipi'gi el'ə eyina: «Ji ra bal dɔɔɔ gidə in mehen ə ji ra Kəy lə Luwə kam oy, ningə in a təl ində rangi me ndɔ'ti ki mutə wa?»²¹ Kəy ki Jeju elta'a kin in darɔ'a. ²² Nga ningə, ndɔki Jeju ində taa dann njekoy'gi'ti kin, me njendo'gi olo dɔ'ti toki ndɔki elta kin, ə uni me'de adi ta lə Luwə ki ndangi num, uni me'de adi ta ki Jeju el kakin num tɔ.

Jeju gər nya'gi pəti ki me de'ti

²³ Loki Jeju in'n Jerujalem, dɔkagilo ra nanyi Paki'ti, de'gi ngayn uni me'de, loki oyi nyakɔji'gi ki ra adi oyi ki kum'de. ²⁴ Nan Jeju ə, ta me'de el, tado gər'i'de pəti maji ngayn, ²⁵ taa aw ndoo kadi de mannaji dɔ'de'ti ad'a el tɔ, tado inbe gər nya'gi pəti ki to me'de'ti.

Jeju in ki Nikodem

3 Me kuti'ti lə Parisi'gi, dingəm kare in non, tɔ'a nan Nikodem. In ki kare dann ki boi'gi'ti lə Juwipi'gi. ² Dingəm kin re rɔ Jeju'ti kondɔ'ti el'ə ene: «Njendo de'gi, ji gər kadi Luwə uləi kadi in re ndo'je nya, tado de ki asi kadi ra nya'gi ki əti bol toki ra'n kin be ki kanji kadi Luwə in nan'ti si'ə el goto.» ³ Jeju el'ə ene: «Tokɔ rɔ-ta'ti, adi m'el'i, de ki asi kadi a oo Konbe lə Luwə ki kanji kadi oji'ə koji ki sigi goto.» ⁴ Lo kin'ti, Nikodem dəji Jeju ene: «De a ra bann be ə a təli oji'ə koji ki sigi, loki tɔgi gangi nga kin wa? A asi kadi təl aw me kon'ne'ti gogi bay kadi oji'ə ki nja joo wa?» ⁵ Jeju ilə'ti ene: «Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'i, de ki asi kadi a ur Konbe'ti lə Luwə ki kanji kadi oji'ə me mann'ti, ki me Ndil Luwə'ti goto. ⁶ Darɔ de ki koo ki kum, in ki koji me mosi'ti, ningə darɔ ki ndil, in Ndil Luwə ə ojo tɔ. ⁷ Ta ki m'el'i m'ene: "Maji kadi oji'se koji ki sigi" kin, adi əti bol el. ⁸ Tado nəl ulə lo'ti ki me'ə ndigi, ningə in oo kah'a ki isi bar, nan in gər lo ki in'ti el num, in gər lo ki isi awi'ti el num tɔ. Be ə, de ki Ndil Luwə ojo kaa in be tɔ.» ⁹ Lo kin'ti, Nikodem dəji Jeju ene: «Nya kin a ra nya ki gorow ki bann wa?» ¹⁰ Jeju el'ə ene: «In ki in njendo de'gi ndukun ki de'gi gəri dɔ'i Isirayel'ti kaa in gər nya'gi kin el bay wa? ¹¹ Tokɔ rɔ-ta'ti, adi m'el'i, j'elita dɔ nya'ti ki ji gər, taa ji mannaji dɔ nya'ti ki j'oo ki kum'je tɔ, nan in, in ndigi naji ki man lə'je el. ¹² Loki m'el'se ta dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti ne ə uni me'se adi m'in el, ə ra bann be ə a uni me'se adi m'in dɔ nya'gi'ti ki dɔran'ti ki m'a m'el'se ta'a wa? ¹³ De ki aw dɔran'ti goto. Re in de ə, in m'in Ngonn De ki kar'm ba par ə m'ində dɔran'ti m're dɔnangi'ti. ¹⁴ Ningə toki Moji ulə'n lii ki rai'ə ki ningəkasi ta kagi'ti diləlo'ti kakin ə †, maji kadi uləi m'in Ngonn De taa kagi'ti tɔ. ¹⁵ Tado kadi de ki un me'ne ə, de'ə kin isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti. ¹⁶ Tado Luwə ndigi de'gi ki dɔnangi'ti ne ngayn, ə adi'de Ngonn'ne ki koji kareba, kadi de ki ra ki un me'ne ə, kadi de'ə kin tuji kɔ el, nan kadi isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti. ¹⁷ Nya ki kadi de gər, Luwə ulə Ngonn'ne dɔnangi'ti kadi gangi'n ta dɔ de'gi'ti

† Kɔr Isirayel'gi 21.9

ki dɔnangi'ti el, nan ulə si'ə kadi aj'i'de!¹⁸ De ki un me'ne adi Ngonn lə Luwə, Luwə a gangi ta dɔ'a'ti el, nan de ki un me'ne el, de'ə kin Luwə gangi ta dɔ'a'ti nga. Tado un me'ne adi Ngonn Luwə ki kareba kin el. ¹⁹ Gorow ki takigangi re'n ə to kin: Kunji re dɔnangi'ti, nan de'gi ki dɔnangi'ti ndigi lo ki diw yo ə mbeti kunji, tado kulə ra'de'gi in ki majel. ²⁰ De'gi pəti ki in njeramajel, mbeti kunji, awi ki rɔ'a'ti el. Ningə ki rɔta'ti, boli kaw rɔ kunji, nan to kunji tɔji nyara'de'gi ki majel ki taga. ²¹ Nan de'gi ki nje təl rɔ'de go ndu Luwə'ti, rei ki rɔ kunji'ti, kadi kunji tɔji kulə ra'de'gi ki taga wangi. In kulə'gi ki rai'de kigo ndu Luwə'ti.»

Jan Batisi in ki Jeju

²² Go nya'gi'ti kin, Jeju ingi ki njendo'gi lə'ne ɔti awi dɔnangi Jude'ti. Si'ti se'de non ba, ra'n de'gi batəm. ²³ Jan kaa ra ra de'gi batəm Enon'ti, ki in ndəkba kadi Salim'ti non tɔ. Tado in lo ki mann in'ti ngayn. Ningə de'gi rei ki rɔ'a'ti adi ra'de batəm. ²⁴ Dɔkagilo'ə'ti kin, uwəi Jan dangay'ti el bay.

²⁵ Be ə, njendo'gi lə Jan ki nan'gi, manjinan ta'ti ki Juwipi kare be, dɔ kar rɔ'ti kadi Luwə ɔr'n ta dɔ'de'ti kɔ. ²⁶ Go'ti, awi ingəi Jan el'ə eyina: «Njendo'je, de ki ndɔki awi si'ə dow ba Jurden'ti ki kare, ki ndɔki man'n naji li'ə kakin, in kaa ra ra de'gi batəm tɔ, adi de'gi pəti awi ki rɔ'a'ti.» ²⁷ Ə Jan ilə'de'ti ene: «De ki asi kadi ingə nya madi ki rangi ki dɔ'ne dɔ in'ti ki Luwə inbe ad'a kin goto. ²⁸ Inbe'gi kaa asi kadi manyinaji lə'm dɔ ta'ti ki m'el m'ene: "M'in, m'in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el, nan m'in de ki uləi m'in kadi m're kete non'a'ti." ²⁹ Kadi gəri toki, de ki nje taa dene ə in ngaw dene, ningə ki ɔjido basa madi ngaw dene, in, in kadi basa madi'ne'ti kadi oo ta li'ə, ə loki basa mad'a elta ə osi mbi'ə'ti ə, rɔ'a nəl'ə ngayn dɔ'ti. Nga ningə, in kin ə in rɔnel lə'm, ningə in rɔnel ki ta'a asi nan berere. ³⁰ Maji kadi tɔbar li'ə aw ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti, ə kadi m'in, m'təl ki gogi gogi.

De ki in dɔran'ti

³¹ «De ki in dɔran'ti in dɔ nya'gi'ti pəti, ningə de ki dɔnangi'ti ne in nya ki dɔnangi'ti, adi elta dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti ne par. Nan de ki in dɔran'ti in dɔ nya'gi'ti pəti. ³² Mannaji dɔ nya'gi'ti ki oo ki kum'ne ge ki mbi'ne ge. Nan de ki ndigi mannaji li'ə goto. ³³ De ki ndigi naji ki man li'ə ə, de'ə tɔji kadi Luwə elta ki rɔta'ti. ³⁴ Tokɔ rɔ-ta'ti, de ki Luwə ulə, el ta'gi ki ta Luwə'ti, tado Luwə ros'o ki Ndil'ne. ³⁵ Baw Ngonn ndigi Ngonn, adi inyə nya'gi pəti me ji'ə'ti. ³⁶ De ki un me'ne adi Ngonn, a isi ki dɔ'ne taa biti ki non'ti, nan de ki təl rɔ'ne go ndu'ti lə Ngonn el, kisikidɔtaa li'ə goto, wongi lə Luwə in dɔ'a'ti.»

Jeju in ki dene ki Samari'ti

4 De'gi eli adi Parisi'gi oyi toki Jeju oyi njendo'gi go'ne'ti utə Jan, taa ra'de batəm utə tɔ, ² nga ningə toki rɔta'ti ə, Jeju inbe ra de'gi batəm el, nan in njendo'gi li'ə. ³ Ə loki Jeju oo kadi Parisi'gi oyi ta kin be ə, inyə dɔnangi Jude ə təl aw Galile'ti. ⁴ Nga ningə kadi aw

Galile'ti, maji kadi a inda dɔnangi ki Samari'ti gangi.
⁵ In be ə aw te bebo'ti ki bari'ə Sikar dɔnangi Samari'ti ki in sanyi el ki lo ndɔɔ ki ndɔki *Jakobi adi ngonn'ne Jisepi †. ⁶ In low'ə'ti inbe kin ə bolo mann lə Jakobi to'ti. Ə Jeju njiyə ɔr ə, təl isi nanga ta mann'ti kakin. In dɔ kadi'ti ki kaw ki jam dɔ be'ti be.

⁷ Lo kin'ti non, dene ki Samari'ti kare re kadi ɔdi mann ə Jeju el'ə ene: «Adi'm mann m'anyi.» ⁸ *Njendo'gi li'ə ə awi me be'ti kadi ndogi nyakusɔ. ⁹ Nan dene ki Samari'ti kakin el Jeju ene: «In ta ki bann wa? In Juwipi tɔ, ra bann be ə a dajim m'in ki m'in dene ki Samari'ti mann kadi anyi wa?» Dene el be tado Juwipi'gi gei kadi n'in ki Samari'gi n'indəi rɔ'de nan'ti dɔ nya madi'ti kare el. ¹⁰ Jeju el'ə ene: «Kin ə re kete in gər kadikare lə Luwə num, de ki nje daji mann kanyi kin num ə, re in ə re a daj'ə kadi a adi mann kaji kadi anyi.» ¹¹ Dene el'ə ene: «Burəbe! Aw ki nya kodi mann el tɔ, taa bolo mann ow tɔ, nga a ra bann be ə a ingə mann kaji kin wa? ¹² In oo rɔ'i kadi utə baw'je Jakobi ki adij'e mann kin num taa inbe in ki ngann'ne'gi anyinan ki da'gi lə'ne num kin wa?» ¹³ Jeju il'ə'ti ene: «De ki anyi mann ki ji ra'n ne kin, kundə a ra'a bay; ¹⁴ nan de ki a anyi mann ki m'a m'ad'a kin, kundə a ra'a gogi el nga. Mann ki m'a m'ad'a kin yo ə a təl ta be mann ki mann kaji ki biti ki non'ti a te'ti.» ¹⁵ Dene el ene: «Burəbe, adi'm mann ki a elta'a kin kadi kundə ra'm gogi el, taa kadi m'təl m're'n ne be gogi m'ɔdi mann el nga tɔ.» ¹⁶ Ə Jeju el'ə ene: «Aw, bar ngaw'i ə təl re ne.» ¹⁷ Ningə dene el Jeju ene: «De oo ngaw'm el.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ta lə'i in ta ki rɔta'ti kadi el ene de oo ngaw'i el, ¹⁸ tado taa dingəm'gi mi, nan in ki isi si'ə ngɔsine kin in ngaw'i el. Lo kin'ti in ta ki rɔta'ti ə el.» ¹⁹ Non be nga ə dene el ene: «Burəbe, m'gər kadi in njekeltakita Luwə'ti. ²⁰ Baw'je'gi ɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti dɔ mbal'ti kin, ningə ingi eli eyina lo kɔsi məkəsi nanga non Luwə'ti in Jerujalem.» ²¹ Jeju el'ə ene: «Dene, un me'i adi'm. Dɔkagilo re ki kadi a ɔsi məkəsi'se nanga non Baw'je Luwə'ti dɔ mbal'ti kam el num, Jerujalem'ti el num. ²² In de'gi ki Samari'ti, ɔsi məkəsi'se nanga non Luwə'ti ki in gəri'ə el, nan j'in, j'ɔsi məkəsi'je nanga non Luwə'ti ki ji gər'ə, tado kaji in rɔ'je'ti j'in Juwipi'gi. ²³ Nga ningə ndɔ re, in ndɔ ki kadi nje kɔsikurə ki rɔta'ti osi nanga non Luwə'ti, a ɔsikurə Baw'je Luwə me Ndil'ti ki me nya ra'ti ki rɔta'ti. Ingi kin ə in nje kɔsikurə ki rɔta'ti ki osi nanga non Luwə'ti ki Baw'je isi sangi'de. ²⁴ Luwə in Ndil, ningə kadi nje kɔsikurə, ɔsikurə me Ndil'ti ki me nya ra'ti ki rɔta'ti.» ²⁵ Ə dene el'ə ene: «M'gər kadi "Mesi", De ki Luwə mbət'ə, ki bari'ə Kirisiti kin a re. Ningə ndɔ ki a re ə, a ɔr'je me nya'gi pəti.» ²⁶ Ə Jeju el'ə ene: «In darɔ'm m'inbe ə m'a m'el'i ta am.»

²⁷ Lo kin'ti non be, njendo'gi lə Jeju tei non rei, ningə ndɔji'de ngayn kadi oyi Jeju ra elta ki dene de, nan de ki kadi el'ə ene: «In ri ə ge ji'ə'ti wa?» eke «tado ri ə el'ə ta wa?» goto. ²⁸ Dene inyə gum mann lə'ne non be, ə anyi aw me bebo'ti el de'gi ene: ²⁹ «Rei oyi de ki el'm nya'gi pəti ki m'ra kin. A in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə el biti wa?» ³⁰ Ningə de'gi tei me bebo'ti ki taga awi ki rɔ

Jeju'ti. ³¹ Loki dene ɔti aw kin ə njendo'gi eli Jeju eyina: «Njendo de'gi, sɔ nya!» ³² Nan Jeju el'de ene: «M'in m'aw ki nyakusɔ ki kadi m'njɔ ki in nyakusɔ ki in gəri el.» ³³ Dɔ ta'ti kin njendo'gi daji nan ta dann'de'ti eyina: «De madi ad'a nya sɔ wa?» ³⁴ Ə Jeju el'de ene: «Nyakusɔ lə'm in ra go ndigi'ti lə Nje kulə'm, ki tɔlta kulə li'ə. ³⁵ In eli eyina, ki ne kin: "Nanyi sɔ bay ə koo a asi təti," nan m'in m'a m'el'se m'ene: uni kum'se ki taa gonyi ndɔɔ oyi; koo tuti asi kujə nga! ³⁶ Ki ji ra ne kin, de ki nje təti koo ingə nyakugə goji lə'ne ningə kaw kandi nya ki dɔnan'ti tado kisikidɔtaa ki biti ki non'ti kadi to de ki nje-duw nya num nje tət'ə num rai rɔnel nan'ti. ³⁷ Tado kuji-ta ki ene: "De kare duw ə in ki nungi təti" kin in ta ki rɔta'ti. ³⁸ M'ulə'se m'adi awi təti koo me ndɔɔ'ti ki ingi rai kulə el. Nje ki rangi ingəi kon'a, ningə in rei təti kandi kulə lə'de.» ³⁹ De'gi ki dɔnangi Samari'ti pəti ki me bebo'ti kin uni me'de adi Jeju dɔ naji ki man'ti ki dene man dɔ'a'ti ene: «El'm nya'gi pəti ki m'ra.» ⁴⁰ Nga ningə loki rei tei rɔ'a'ti, de'gi ki Samari'ti daji'ə kadi isi se'de, ə Jeju isi se'de ndɔ joo. ⁴¹ Ki takul ta ki ta'a'ti, de'gi ki uni me'de in ngayn inbe bay; ⁴² ningə eli dene eyina: «In ki tado ta'gi ki el'je inbe kin par ə j'unin me'je el, nan j'in-be j'oo ta ki ta'a'ti ki mbi'je, ningə ji gər kadi in Njekaji de'gi toki rɔta'ti.»

Nyakɔji ki nja joo ki me be'ti ki Kana

(Mat 8.5-13; Luk 7.1-10)

⁴³ Nɔɔ joo go'ti, Jeju ɔti non təl aw dɔnangi Galile'ti gogi. ⁴⁴ Ningə inbe mannaji ene: «De ki njekeltakita Luwə'ti ki ingə kɔsikurə me be kaji'ne'ti goto.» ⁴⁵ Nan loki re te Galile'ti, de'gi ki dɔnangi Galile'ti uwə'i'ə ki rɔ'de'ti maji ngayn, tado inbe'gi kaa rai lo ra nanyi'ti ki Jerujalem tɔ adi oyi nya'gi pəti ki Jeju ra lo ra nanyi'ti ki kum'de.

⁴⁶ Jeju təl re Kana ki Galile'ti ki lo ki ndɔki ra mann adi təl yiwi kandi nju'ti. Ningə dingəm kare ki in de kibo ki isi ra kulə ki ngar, ə rɔ ngonn'o ki dingəm to'ə Kapernayim'ti non. ⁴⁷ Loki dingəm kakin oo kadi Jeju in Jude'ti re dɔnangi Galile'ti, re ingə, non ki dɔ'a'ti kadi aw Kapernayim'ti aji ngonn'ne ki to ta koy'ti kin. ⁴⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Kin ə re oyi nyakɔji'gi ki nya'gi ki əti bol ki kum'se el ə a asi kadi a uni me'se el ratata.» ⁴⁹ De kibo ki nje ra kulə ki ngar kakin el Jeju ene: «Burəbe, toki ngonn'm oy el bay kin in re be lə'm.» ⁵⁰ Nan Jeju el'ə ene: «Aw, ngonn'i aji nga.» Ningə dingəm un me'ne adi taa ki Jeju el dɔ ta'ti kin el, adi osi dɔ row'ti aw. ⁵¹ Ə loki in dɔ row'ti isi təl, bər'gi li'ə ra tiləi kum'ə eli'ə eyina: «Ngonn'i aji!» ⁵² Ningə daji'de ke kadi ki bann ə rɔ ngonn to'n soti wa? Ningə eli'ə eyina: «In tagine ki kadi ki dɔgi gidə in mutə ə rɔ'a ki tingə ngayn kete kakin təl sɔl.» ⁵³ Lo kin'ti, baw ngonn oo kadi in dɔ kadi'ti inbe ki Jeju el'ə'n'ə ene: «Ngonn'i aji nga» kin. Low'ə'ti non, dingəm un me'ne adi Jeju, nan'ti ki de'gi ki me kəy'ti li'ə ba pəti. ⁵⁴ In kin ə in nyakɔji ki nja joo ki Jeju ra loki təl'n Jude'ti re Galile'ti.

† Lotum 33.19; Jojuwe 24.32

Jeju aji dingəm ki rɔ'a oy njururu

5 Go nya'gi'ti kin, Juwipi'gi rai nanyi lə'de adi Jeju aw Jerujalem'ti. ² Nga ningə Jerujalem'ti, lo ndogi mann ki bari'ə ki ta Ebirə nan Betisata to non, ndəkba kadi tarow ndogi bər'ti ki de'gi isi awi ki nyakul'gi me bebo'ti. Tabiti'gi in mi ta lo ndogi mann'ti kakin, ³ ningə ginn tabiti'gi'ti kakin njemonyi'gi to'i'ti mbar mbar: njekumtə'gi, nje mote'gi ki njerəkoy njururu'gi. [Toi isi nginai ta mann ki kadi ɔdi rɔ'ne:] ⁴ tado malayka lə Burəbe kare a ur me mann'ti kadi bur. Nje monyi ki dəkete ki osi me mann'ti ki bur kakin ə, re monyi li'ə to'n bann bann kaa ingə lapiya. ⁵ Low'ət'i kin, de ki monyi ra'a bal dɔ mutə gidə in jijoo in'ti non. ⁶ Jeju oo'ə to nanga, ningə loki eli'ə toki to me kon'ti kin be bal ngayn, dəj'ə ene: «Ge kingə lapiya wa?» ⁷ Ə nje monyi el'ə ene: «Burəbe, de ki kadi un'm iləm me mann'ti loki mann isi ɔdi rɔ'ne kin goto. Loki m'ene m'aw ə, de ki rangi ur me'ti non'm'ti kete.» ⁸ Ə Jeju el'ə ene: «Ində taa, un tuwə lə'i ə njiyə, aw.» ⁹ Ningə tanan'ti non, dingəm ingə lapiya adi un tuwə lə'ne ə njiyə, aw.

Nga ningə ndɔ'a'ti kin in ndɔ kərkon. ¹⁰ Ə Juwipi'gi eli dingəm ki ingə lapiya kakin eyina: «Bone in ndɔ kərkon, in go'ti el kadi oti tuwə lə'i njiyə'n.» ¹¹ Nan el'de ene: «In de inbe ki adim lapiya kin ə el'm ene: "Un tuwə lə'i ə aw."» ¹² Ə dəji'ə ta eyina: «De'ə inbe ki el'i ene: "Un tuwə lə'i ə aw" kin in nan wa?» ¹³ Nan de ki ingə lapiya kaa gər'ə el, tado Jeju ur kaki dann bulə de'gi'ti ki rai low'ət'i non kin. ¹⁴ Kagilo nden go'ti, Jeju təl ingə nati Kəy'ti lə Luwə ə el'ə ene: «Oo, ngəsine kin ingə lapiya nga. Ningə kadi ra majel el ratata nan to nya madi ki ngan ngayn te dɔ'i'ti bay.» ¹⁵ Lo kin'ti, dingəm aw el Juwipi'gi toki in Jeju ə adine lapiya. ¹⁶ In be ə, Juwipi'gi awi ki ta ki Jeju ki ra nya kin ndɔ kərkon'ti. ¹⁷ Nan Jeju el'de: «Biti bone kaa Bai isi ta ra ki de'gi'ti, ningə m'in kaa maji kadi m'ra ki de'gi tɔ.» ¹⁸ Tado ta ki Jeju el kin, njekundɔ Juwipi'gi sangi row ki rangi dɔ mad'a'ti kadi n'toli'ə; tado eli eyina Jeju ra nya buji'n ndɔ kərkon par el, nan el bay ene Luwə in Baw'ne ki oji'ne, adi ra rɔ'ne kadi n'in de ki n'asi nan ki Luwə.

Tɔgi konbe ki Ngonn lə Luwə awin

¹⁹ Jeju təl un ta el'de ene: «Oyo, toki rɔta'ti, adi m'el'se, m'in Ngonn lə Luwə m'ra kadi m'asi ra nya dɔ rɔ'm el. In nya ki m'oo Bai ra ə m'in m'ra. Nya ki Bai ra ə, m'in Ngonn'o m'ra kah'a'ti inbe kin tɔ. ²⁰ Tado Bai ndigi'm m'in Ngonn'o adi tji'm nya'gi pəti ki inbe ra. A tji'm kulə ra'gi ki əti bol ngayn bay ki kadi a ra'se bol. ²¹ Tado toki kaa ki Bai isi un'n njekoy'gi lo koy'ti adide kumngayira kakin ə, m'in Ngonn'o, m'adi kumngayira de ki ra toki m'ge tɔ. ²² Bai gangi ta dɔ de'ti el, nan adim tɔgi m'in Ngonn'o kadi m'gangi'n ta dɔ de'gi'ti, ²³ kadi de'gi pəti ɔsikurəm toki ɔsikurə Bai be tɔ. De ki ɔsikurəm m'in Ngonn el, ɔsikurə Bai ki njekuləm el jagi tɔ. ²⁴ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de ki oo ta ləm, taa un me'ne adi njekuləm num tɔ ə, de'ə kin a ingə kaji ki biti ki non'ti.

Ta ki gangi a osi dɔ'a'ti el, nan dər dɔ koy nga adi in me kaji'ti. ²⁵ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, ndɔ a re, ningə ndɔ'a re nga ki kadi njekoy'gi a oyi dɔ ndu'm m'in Ngonn lə Luwə. Nga ningə de'gi ki a oyi dɔ ndu'm a si kumngayira. ²⁶ Tado toki kaa ki Bai ə in nje kadi de'gi kaji kakin ə, adim m'in Ngonn'o tɔgi kadi m'adi de'gi kaji tɔ. ²⁷ Adim m'in Ngonn'o tɔgi kadi m'gangi'n ta dɔ de'gi'ti, tado m'in Ngonn de. ²⁸ Ningə kadi adi əti'se bol el, tado ndɔ re nga ki kadi de'gi pəti ki toi be ninn'ti a oyi dɔ ndu'm. ²⁹ Nje ki rai nya ki maji a tei lo koy'ti tado kaw ki kaji'ti, ə njera nya ki majel a tei lo koy'ti tado kaw ki lo gangi ta'ti tɔ †. ³⁰ M'in m'ra kadi m'ra nya madi dɔ rɔ'm el. M'in m'gangi ta kigo ndu'ti ki m'ingə rɔ Luwə'ti. Nga ningə, ta ki gangi ləm in ta ki gangi ki dana tado m'nji m'sangi ndigi ləm el nan m'nji m'sangi ndigi lə njekuləm.»

Naji ki man dɔ Jeju'ti

³¹ Jeju el ene: «Kin ə re in m'inbe ə m'man naji dɔ rɔ'm'ti ə re de ki a ndigi səm dɔ naji ki man'ti ləm goto. ³² Nan in de ki rangi ə mannaji dɔ'm'ti, ningə m'gər kadi mannaji ki dɔ'm'ti kin in ta ki rɔta'ti. ³³ In uləi ki de'gi rɔ Jan Batisi'ti, ə Jan mannaji ki rɔta'ti dɔ'm'ti. ³⁴ M'in m'aw ndoo kadi de mannaji dɔ'm'ti el, nan m'el be kadi ingəi kaji. ³⁵ Jan Batisi in lambi ki kində por'ti tado koo'n lo, ningə ingi ndigi kadi rai rɔnel kunj'ə'ti ngonn kagilo kare. ³⁶ Nan nya'gi ki rangi manyinaji dɔ'm'ti utə nya Jan sanyi: kulə'gi ki m'ra'de, adi in kulə'gi ki Bai adim kadi m'ra kin manyinaji dɔ'm'ti taa tɔji kadi Bai ə uləm. ³⁷ Bai inbe ki uləm, mannaji dɔ'm'ti. Nan k'in ə in oyi ndu'ə ndɔ kare el num, oyi takum'ə el num. ³⁸ Ngəmi ta li'ə el, tado m'in ki uləm kin uni me'se adim'in el. ³⁹ Sii sangi ginn ta lə Luwə maji maji tado oyi kadi a ingəi kaji ki biti ki non'ti me'ti; nga ningə in ta lə Luwə inbe kin ə in nje mannaji dɔ'm'ti. ⁴⁰ Nan in mbəti rei rɔ'm'ti kadi ingəi kaji ki biti ki non'ti. ⁴¹ M'in m'sangi kadi de'gi piti m'in el. ⁴² Ningə nya kare ki m'oo rɔ'se'ti, m'gər kadi in ndigi Luwə el. ⁴³ M'in m're ki tɔ Bai, nan mbəti kadi uwəi m'in ki rɔ'se'ti. Ningə kin ə de ki rangi re ki tɔ'ne inbe ə, a uwəi'ə ki rɔ'se'ti maji. ⁴⁴ Ingi ki isi sangi kadi ingəi tɔji ki kadi inbe'gi uləi dɔnan'ti ki yo ge ki ne ge yo, um sangi kadi ingəi tɔji ki in rɔ Luwə'ti ki in ki kar'ne ba ə in Luwə kin el, ningə a rai bann be ə a uni me'se adim'in wa? ⁴⁵ Kadi oyi toki in m'in ə m'a m'un dɔ'se m'aw'n rɔ Bai'ti el, nan in Moji ki indəi me'se dɔ'a'ti kin ə a ində taa dɔ'se'ti. ⁴⁶ Ningə kin ə re uni me'se adi Moji toki rɔta'ti dɔ ta'ti ki ndangi ə re a uni me'se adim'in tɔ, tado in ta ki dɔ'm'ti ə Moji ndangi ††. ⁴⁷ Ə re oyi ta ki ndangi kin to ta ki rɔta'ti el ə ra bann be ə a uni me'se adim'in dɔ ta'ti ki m'el kin wa?»

Jeju adi nyakusɔ de'gi dər mi ɔsi (Mat 14.13-21; Mrk 6.30-44; Luk 9.10-17)

6 Go nya'gi'ti kin, Jeju ɔti non, aw gidi ba'ti ki Galile, ki bari'ə ba ki Tiberiyadi. ² Bulə de'gi ngayn uni go'ə, tado de'gi oyi nyakɔji'gi ki əti bol ki Jeju ra dɔ nje monyi'gi'ti aji'n'de. ³ Tado nya kin ə Jeju al dɔ mbal'ti taa,

† Daniyel 12.2 †† Ndukun ki nja joo 18.15

ningə isi dɔ'ti nan'ti ki njendo'gi lə'ne. ⁴ Dɔkagilo'ə'ti kin, nanyi lə Juwip'gi ki bari'ə nanyi Paki in ndəkba.

⁵ Loki Jeju un kum'ne ningə, oo bulə de'gi ki isi rei ki rɔ'a'ti. Ə dəji Pilip'i ene: «J'a j'ingəi mapa ra ə j'a ji ndogi kadi bulə de'gi kin pəti sɔi wa?» ⁶ Jeju dəji ta kin be kadi oo'n ta ki me Pilip'i'ti, tado inbe gər nya ki kadi a ra bəti. ⁷ Ə Pilip'i ilə'ti ene: «Kin ə re ji ndogi mapa ki nar kulə ki ndo bu joo mindi kaa asi kadi a ɔdi ta'de nden nden pəti el.» ⁸ Lo kin'ti, njendo lə Jeju kare ki tɔ'a nan Andire, ki in ngonkon Simon Piyər, el Jeju ene: ⁹ «Ngonn ki dingəm kare, aw ki mapa mi, ki in mapa ki rai ki ko ki bari'ə ɔrji, taa ngann kanji'gi joo tɔ. Nan in kin in nya ki kadi de elta'a kadi de'gi'ti ki banyinan be kin el †.» ¹⁰ Ə Jeju ene: «Adi de'gi pəti sii nanga.» Low'ə'ti kin, mu in ngayn səm'ti, adi de'gi uwəi lo sii'ti nanga. De'gi kin asi dingəm'gi dər mi. ¹¹ Be ə, Jeju un mapa, ra oyo Luwə dɔ'ti, ə lowə de'gi pəti ki rai low'ə'ti non kin. Un kanji lowə'de kah'a'ti kakin tɔ. Adi'de kigo me ge'ti lə'de. ¹² Loki sɔi asi'de nga a, Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Kawi gində'gi ki nanyi kin, kadi de inyə nya madi kɔ el.» ¹³ Be ə, mapa ki mi ki de'gi sɔi, njendo'gi kawi gində'gi ki nanyi kara dɔgi gidə in joo. ¹⁴ Loki de'gi oyi nyakɔji ki əti bol ki Jeju ra kin ningə eli eyina: «Ki rɔ-ta'ti, de kin in Njekeltakita Luwə'ti ki maji kadi to re dɔ-nangi'ti kakin inbe.» ¹⁵ Nga ningə, Jeju gər kadi a rei to uni'ə ai indəi'ə ngar, adi təl ɔr rɔ'ne aw gogi dɔ mbal'ti, ki kar'ne ba.

Jeju njiyə dɔ mann'ti (Mat 14.22-27; Mrk 6.45-52)

¹⁶ Loki lo sɔl, njendo'gi lə Jeju awi kadi ba'ti. ¹⁷ Awi ali me to'ti, uni ta'de kaw ki Kapernayim'ti, ki in dow ba'ti ki kare. Lo kin'ti, lo ndul dɔ'de'ti, taa Jeju kaa təl re rɔ'de'ti el bay tɔ. ¹⁸ Nəl ulə ki tɔgi'ne ngayn, adi mann babo in pu pu. ¹⁹ Njendo'gi ɔsi to asi kulə metər mi be ningə, oyi Jeju kaa ra njiyə dɔ mann'ti isi re ki rɔ to'ti. Loki oyi Jeju ra njiyə dɔ mann'ti, bol ra'de ngayn. ²⁰ Nan Jeju el'de ene: «In m'in, boli el!» ²¹ Lo kin'ti, ndigi kadi n'uni Jeju me to'ti, nan tanan'ti non par ə, to ɔdi nangi loki isi awi'ti.

Bulə de'gi sangi Jeju

²² Lo ti go'ti, bulə de'gi ki nanyinan gidi ba'ti, oyi kadi tagine to in kareba par ə njendo'gi lə Jeju ali me'ti ai dɔ rɔ'de, um Jeju al me'ti se'de el. ²³ Lo kin'ti non, to'gi ki rangi in Tiberiyadi'ti rei, rai lo kati, ndəkba kadi lo'ti ki ndɔki Burəbe elta ra'n oyo dɔ mapa'ti ə adi bulə de'gi sɔi kakin. ²⁴ Loki bulə de'gi oyi Jeju el num, njendo'gi li'ə el num ə, ali me to'gi'ti awi ki Kapernayim sangi Jeju'ti.

Jeju in mapa kusɔ koy el

²⁵ Loki ingəi Jeju dow ba'ti ki kare, dəji'ə eyina: «Njendo de'gi, in re te ne kadi bann'ti wa?» ²⁶ Ə Jeju təl el'de ene: «Rɔta, rɔta adi m'el'se, isi sangi m'in tado mapa ki sɔi ndanni, um in tado gər ə in gəri me nyakɔji'gi ki m'ra kin el. ²⁷ Maji kadi rai kulə tado nyakusɔ ki a ndu'm

kin el, nan tado nyakusɔ ki a to biti ki non'ti. In nyakusɔ ki m'in Ngonn de m'a m'adi'se, tado Luwə ki Baw'je ra ndaja kare rɔ'm'ti tado tɔji'm toki m'in de lə'ne.» ²⁸ Lo kin'ti, bulə de'gi təli dəji'ə eyina: «In ri ə maji kadi ji ra taa kadi ji ra'n kulə ki Luwə ndigi wa?» ²⁹ Ə Jeju təl el'de ene: «Nya ki Luwə ge rɔ'se'ti, in kadi uni me'se adi de ki ulə.» ³⁰ Be ə eli'ə eyina: «Nyakɔji ri ə a ra taa kadi j'oo ə j'un me'je wa? Kulə ri ə a ra wa?» ³¹ Kaw'je'gi sɔi nyakusɔ ki in dɔran'ti ki bari'ə nan mann. Be ə ndangi me makitu'ti eli eyina: «Adi'de sɔi mapa ki in dɔran'ti taa †.» ³² Lo kin'ti, Jeju təl el'de ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, in Moji ə adi'se mapa ki in dɔran'ti el, nan in Bai Luwə ə adi'se mapa ki rɔta'ti ki in dɔran'ti taa. ³³ Tado mapa lə Luwə ki adi de'gi, in mapa ki in dɔran'ti taa ki nje kadi de'gi ki dɔnangi'ti ne sii ki dɔ'de taa.» ³⁴ Be ə, təli eli'ə eyina: «Burəbe, adi'je mapa kin ki ndɔ'gi ndɔ'gi adi j'usɔ.»

³⁵ Jeju el'de ar njay ene: «M'in mapa ki nje kadi de kumngayira. De ki re rɔ'm'ti bo a ra'a el biti ki non'ti, de ki un me'ne adi'm kaa, kundə a ra'a el biti ki non'ti.» ³⁶ Ningə m'el'se toki oyi m'in, nan uni me'se adi'm'in el. ³⁷ Nje ki Bai adi'm'de a rei rɔ'm'ti. Ningə de ki re rɔ'm'ti, m'a m'tuwə el jagi. ³⁸ Tado m'ində dɔran'ti, m're dɔ-nangi'ti tado ra ndigi lə'm el, nan kadi m'ra ndigi lə njekulə'm. ³⁹ Ningə nya ki njekulə'm ki ulə'm ndigi kadi m'ra ə to kin: ndigi kadi to madi de kare dann de'gi'ti ki adi'm'de kin nanyi kɔ el, nan kadi m'te se'de ji koy'ti dɔboy ndɔ'ti. ⁴⁰ In kin ə in nya ki Bai ndigi: ndigi kadi de'gi pəti ki oyi m'in Ngonn lə Luwə ə uni me'de adi m'in, ingəi kaji ki to biti ki non'ti, ə kadi m'te se'de ji koy'ti dɔboy ndɔ'ti.

⁴¹ Juwip'gi barita dɔ Jeju'ti tado el ene: «M'in mapa ki in dɔran'ti taa.» ⁴² Barita dann'de'ti eli eyina: «Jeju kam, in ngonn lə jisepi el wa? Ji gər kon'a'gi ki baw'a'gi maji tɔ, nga ra bann be ə el ene n'in dɔran'ti taa ə n're wa?» ⁴³ Jeju təl el'de ene: «Barita ta dann'se'ti el. ⁴⁴ De ki asi kadi re rɔ'm'ti ki kanji kadi Bai ki ulə'm, ɔ'ɔ tarow goto. Ningə re Bai te tarow ad'a ə, m'in m'a te si'ə ji koy'ti dɔboy ndɔ'ti. ⁴⁵ Ndangi me makitu'ti lə ki kare dann Njekeltakita Luwə'ti eyina: "Pəti, Luwə a ndo'de nya †," ningə de ki ra ki oo ndu Luwə ki Bai ə taa nyando li'ə, de'ə kin re rɔ'm'ti. ⁴⁶ In kin ə tɔji kadi de oo Bai Luwə el; in nje k'in rɔ Luwə'ti ki kar'ne ba ə oo Bai Luwə. ⁴⁷ Rɔta, rɔta, adi m'el'se, de ki un me'ne taa, ingə kaji ki to biti ki non'ti. ⁴⁸ M'in mapa ki de sɔ ə a oy el. ⁴⁹ Dilə mbo'ti, kaw'se'gi sɔi nyakusɔ ki in dɔran'ti ki bari'ə nan mann, kaa oyi. ⁵⁰ Nan mapa ki in dɔran'ti kin, in mapa ki kadi de sɔ ə, de a oy el. ⁵¹ M'in mapa kisikidɔta a ki in dɔran'ti taa. Re de sɔ mapa kin ə, de'ə a oy el biti ki non'ti. Mapa ki m'a m'adi, in darɔ'm ki kadi de'gi sii kumngayira.»

⁵² Lo kin'ti, Juwip'gi manjinan ta ngayn dann'de'ti eyina: «De kin a ra bann ta kadi a adi'je darɔ'a kadi j'usɔ wa?» ⁵³ Ə Jeju el'de ene: «Rɔta, rɔta, adi m'el'se, re sɔi darɔ'm m'in Ngonn de el num, anyinan mosi'm el num ə, a ingəi kaji el. ⁵⁴ De ki sɔ darɔ'm ə anyi mosi'm tɔ ningə, de'ə kin a ingə kaji ki to biti ki non'ti, ningə m'a m'te si'ə ji koy'ti dɔboy ndɔ'ti. ⁵⁵ Tado darɔ'm in nyakusɔ

† 2 Ngar'gi 4.42-44

†† Tekitaga 16.4, 15; Pa'gi 78.24 † Ejay 54.13

ki rɔta'ti, ə mosi'm in nyakanyi ki rɔta'ti tɔ. ⁵⁶ De ki sɔ darɔ'm num, anyi mosi'm num tɔ ə, j'in si'ə j'in nan'ti kareba. ⁵⁷ Bai ki ulə'm isi kumngayira adi m'in m'nji kumngayira ki ta kul'ə. Be ə, de ki sɔ darɔ'm a isi kumngayira ki takul'm tɔ. ⁵⁸ In kin ə in mapa ki in dɔran'ti taa. To to mapa ki kaw'se'gi sɔi ə oyi kin el, nan in mapa ki de sɔ ə, de'ə kin a oy el, a isi ki dɔ'ne taa ki ndɔ'gi ndɔ'gi.» ⁵⁹ Ta'gi kin tei ta Jeju'ti loki isi ndo'n nya de'gi ginn kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, me be'ti ki Kapernayim.

Ta ki nje kadi kaji ki biti ki non'ti

⁶⁰ De'gi ngayn dann njendo'gi'ti lə Jeju, loki oyi ta kin ta Jeju'ti ningə, eli eyina: «Ta kin in ta ki ngan ngayn, de ki asi kadi a ində mbi'ne go'ti goto.» ⁶¹ Jeju gər me'ne'ti kadi njendo'gi li'ə isi barita dɔ ta'ti li'ə. Be ə el'de ene: «Ta kin tugə'se jig'i'ti wa? ⁶² A kin ə re oyi m'in Ngonn de m'təl m'aw taa lo kis'i'ti ki m'nji'ti kete kin ə a rai bann wa? ⁶³ In Ndil ə in nje kadi de isi ki dɔ'ne taa. De dɔrɔ'ne in nya madi el. Ningə ta'gi ki m'el'se kete kin in Ndil num in kisikidɔta num. ⁶⁴ Nan de'gi madi dann'se'ti uni me'de adi'm'in el.» Jeju el be, tado lo kulə ngirə'ti bay, gər de'gi ki a adi'ə me'de el, taa gər de ki njekulə ji njeban'gi'ti tɔ. ⁶⁵ Jeju ilə dɔ'ti bay ene: «In tado kin ə m'el'se m'ene: "De ki Bai ad'a tarow el, asi kadi a re rɔ'm'ti dɔrɔ'ne el."» ⁶⁶ In dɔ ndɔ'a'ti non kin, ngayn'gi dann njendo'gi'ti li'ə teli go'ə'ti, mbeti njiyəi si'ə. ⁶⁷ Ə Jeju tu rɔ'ne ki rɔ nje ki dɔgi gidə in joo'ti el'de ene: «Nga ingi, a awi el yan'ne wa?» ⁶⁸ Nan Piyər el Jeju ene: «Burəbe, j'a j'aw rɔ nan'ti wa? In ə ta kaji in me ji'ti biti ki non'ti. ⁶⁹ J'in, j'un me'je pəti dɔ'i'ti. Ningə ji gər kadi in Kar njay ki Luwə ulə.» ⁷⁰ Jeju təl el'de ene: «In m'in ə m'mbəti'se in ki dɔgi gidə in joo kin, nan de kare dann'se'ti, ndil Su in me'ə'ti.» ⁷¹ Lo kin'ti, Jeju isi elta ki dɔ Judasi'ti ki ngonn lə Simon Isikariyot'i'ti. Tado in ə in ki kare dann njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo ki a ulə Jeju ji njeban'gi'ti.

Ngannkon Jeju uni me'de adi'ə

7 Go'ti, Jeju nanyi ki lo njiyə'ti dɔnangi Galile'ti, ge el kadi n'njiyə n'aw ə n'təl dɔnangi Jude'ti, tado njekundɔ Juwipi'gi isi sangi kadi n'tɔli'ə. ² Nga ningə dɔkagilo ra nanyi lə Juwipi'gi ki kadi sii ginn *Kəyku'ti in ndəkba †, ³ ə ngannkon Jeju eli'ə eyina: «In ne ə aw dɔnangi Jude'ti adi njendo'gi lə'i kaa oyi nya'gi ki isi ra'de kin tɔ. ⁴ De ki ndigi kadi de'gi oyi'ne kam a ra nya'gi kuti lo'ti el. Nga ningə, toki isi ra nya'gi ki əti bol kin, maji kadi ra adi de'gi pəti oyi'nu.» ⁵ Nan toki rɔta'ti, ngannkon'a'gi inbe uni me'de adi'ə el. ⁶ Ə Jeju el'de ene: «Ndo lə'm re el bay; nan ingi, ndɔ'gi pəti to maji tado lə'se. ⁷ De'gi ki dɔnangi'ti ne kin a awi sese ki ta el, nan m'in ə, me'de majel sə'm tado m'el kulə ra'de'gi ki majel ki taga. ⁸ Ingi ə awi lo ra nanyi'ti kin. M'in ə, m'a m'aw el, tado ndɔ lə'm nanyi bay.» ⁹ Go ta'gi'ti ki el kin, isi Galile'ti ba. ¹⁰ Nan loki ngannkon'a'gi awi lo ra nanyi'ti, in kaa ɔti osi dɔ row'ti tɔ ki kanji kadi de oo'ə. Aw to lo kaw ki lo kiyə'ti be.

† Lebitiki 23.34-36; Ndukun ki nja joo 16.13

Nyando ki lo ra nanyi kisi ginn Kəy lo'ti

¹¹ Dɔkagilo ra nanyi'ti, njekundɔ Juwipi'gi sangi Jeju ningə dəji eyina: «In lo'ti ki ra be wa?» ¹² De'gi manji-nan ta'ti ngayn dɔ'a'ti dann bulə de'gi'ti; nje ki nan'gi eli eyina: «In de ki maji,» ə nje ki nungi eli eyina: «Jagi, isi buki bulə de'gi mu'ti,» tɔ. ¹³ In be kaa de ki kadi elta li'ə ki taga wangi goto, boli njekundɔ Juwipi'gi.

¹⁴ Ndo'gi ki kadi ra nanyi dər te dana nga ə Jeju aw ginn Kəy'ti lə Luwə, isi ndo nya de'gi. ¹⁵ In nya ki ndɔji Juwipi'gi ngayn adi dəji nan ta eyina: «In kam de ndo'ə nya el tɔ, nga ra bann ə gər nya əti bol be wa?» ¹⁶ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Nya ki m'nji m'ndo kin ngirə in rɔ'm'ti el, nan ngirə in rɔ Luwə'ti ki njekulə'm. ¹⁷ Kin ə re de ndigi kadi n'ra nya ki Luwə ndigi ə, lo kin'ti ə a gər ar njay toki nya ki m'nji m'ndo kin ngirə in rɔ Luwə'ti eke in m'inbe ə m'ində ngirə wa. ¹⁸ De ki nje kelta ki tɔ'ne inbe isi sangi tɔbar lə'ne inbe. Nan de ki sangi tɔbar lə nje kulə'ne a elta ki rɔta'ti, ningə nya ki gorow'ə'ti el goto rɔ'a'ti tɔ. ¹⁹ Moji adi'se ndukun adi tai maji, nan de ki təl rɔ'ne go'ti goto. Nga ra bann ə isi sangi kadi tɔli m'in wa?» ²⁰ Ə bulə de'gi eli'ə eyina: «In aw ki ndil ki majel me'i'ti! Nan ə isi sangi kadi n'tɔli wa?» ²¹ Ə Jeju təl un ta ilə'de'ti ene: «M'ra nya kareba be, ə ingi pəti əti'se bol! ²² Moji adi'se ndu kadi ujəi mɔti ngann'gi ningə in ndu ki te rɔ Moji'ti ne par el, nan in kaw'je'gi ki kete nu ə uni ndu kin ə ingi si ujəi mɔti ngann'gi ndɔ kɔrkon'ti ††. ²³ Kin ə re ujəi mɔti ngonn ndɔ kɔrkon'ti kadi to de kidi ndukun lə Moji el ə, ra bann ə me'se to'se dɔ'm'ti m'in ki m'aji darɔ de ba pəti ndɔ kɔrkon'ti wa? ²⁴ Inyəi ta gangi ta kigo lo koo'ti lə'se, ə gangi ta ki dana.»

Jeju in Kirisiti ki Luwə mbət'ə

²⁵ De'gi ki Jerujalem'ti eli eyina: «De kam el ə de'gi isi sangi kadi n'tɔli'ə wa? ²⁶ Nga nyi ra elta taga wangi am, ə de el'ə ta madi el! Kibo'gi lə'je gəri bəti kadi in Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə inbe wa ənn? ²⁷ Ki ne kin, ji gər lo ki de kin in'ti maji, nan ndɔ ki Kirisiti De ki Luwə mbət'ə a te bus ə, de kare kaa a gər lo ki in'ti el.» ²⁸ Lo kin'ti, Jeju ki isi ndo de'gi nya ginn Kəy'ti lə Luwə un ndu'ne ki taa ene: «In mərta kadi in gəri m'in maji, taa in gəri lo ki m'in'ti tɔ! Ta ri in m'inbe ə m'ulə rɔ'm el, nan Luwə ki njekulə'm in de ki asi kadi de ində me'ne dɔ'a'ti. Ingi, in gəri'ə maji el. ²⁹ M'in m'gər'ə maji tado m'ində rɔ'a'ti, taa in ə ulə'm tɔ.» ³⁰ Lo kin'ti, de'gi isi sangi kadi n'uwəi Jeju, nan de ki kadi ində ji'ne dɔ'a'ti goto, tado ndɔ li'ə asi el bay. ³¹ Ningə dann bulə de'gi'ti, de'gi ngayn uni me'de adi'ə ə eli eyina: «Dɔkagilo ki Kirisiti De ki Luwə mbət'ə a re ə, a ra nyakɔji'gi ki utə nya dingəm kin wa?» ³² Ə ta ki bulə de'gi isi yəmi ginn mindi de'ti ɔjidɔ Jeju kin osi mbi Paris'gi'ti, adi Paris'gi ki kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi uləi njengəm dɔ lo'gi lə'de kadi awi uwəi Jeju. ³³ Ə Jeju el ene: «M'a m'in sese kagilo nden be bay, ə m'a m'aw ki rɔ nje kulə'm'ti. ³⁴ A sangi m'in nan a ingəi m'in el, tado loki m'a m'in'ti kin a asi kadi a awi'ti el.» ³⁵ Ə dɔ ta'ti kin Juwipi'gi dəji nan ta eyina: «Lo ki ra be ə

†† Lebitiki 12.3; Lotum 17.10-13

a awi'ti ə kadi j'a j'ingəi el wa? A aw go ngannkon'ne'gi'ti ki sananyinan dann Gireki'gi'ti kin kadi aw ndo nya Gireki'gi wa? ³⁶ Ta ki el ene: "A sangi m'in nan a ingəi m'in el, tado loki m'a m'in'ti kin a asi kadi a awi'ti el," kin kər me'ə nan ri wa?"

Dəboy ndo ra nanyi

³⁷ Dəboy ndo ra nanyi, ki in ndo kibo ngayn ə †, Jeju in-də ra taa un ndu'ne ki taa el ene: «Kin ə re de madi kundə ra'a ə, kadi re rə'm'ti anyi mann. ³⁸ De ki un me'ne adi'm ə, "mann ba'gi ki nje kadı de'gi si ki d'əde taa a uwəi bul bul ngar me'ə'ti," toki Makitu lə Luwə el'n.» ³⁹ Lo kin'ti, Jeju isi elta lə Ndil Luwə ki kadi de'gi ki uni me'de adi'ə a ingəi, tado dəkagilo'ə'ti kin Ndil Luwə re dō de'gi'ti el bay, tado Jeju ur me tɔj'i'ti lə'ne el bay.

Bulə de'gi gangi nan tado Jeju

⁴⁰ Dann bulə de'gi'ti, de'gi madi ki oyi ta kel Jeju eli eyina: «Tokı rə'ta'ti, de kam in Njekeltakita Luwə'ti ki maji kadi a re kakin ə inbe!» ⁴¹ Nje ki nan'gi eli eyina: «In Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.» Nan nje ki nungi bay manji eyina: «Kadi Kirisiti in de ki Galile'ti wa? ⁴² Makitu lə Luwə el toki Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, a in de ki ginn koji'ti lə *Dabidi, ningə a te ki tarow ki Betilehem'ti, ki in ngonn be koji Dabidi ††.» ⁴³ In be ə, bulə de'gi gangi nan tado lə Jeju. ⁴⁴ De'gi madi dann'de'ti ndigi kuwə, nan de ki kadi ində j'i'ne d'ə'ti goto.

Me ngan lə njekundo Juwipi'gi

⁴⁵ Njengəm ta lo lə Juwipi'gi ki awi kadı uwəi Jeju kakin, təli rei rə njekundo njekujənyamosi kadikare'gi'ti in ki Parisi'gi, ə kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi dəji'de eyina: «Nga ra bann ə rei si'ə el wa?» ⁴⁶ Ə njengəm lo'gi eli eyina: «Ndo kare j'oo de elta toki dingəm kin isi el'n el.» ⁴⁷ Ə Parisi'gi dəji'de eyina: «Ingi kaa inyəi r'əse adi ədi'se tə wa? ⁴⁸ Oyi'de kare be dann nje ki boi'ti eke dann Parisi'gi'ti un me'ne non wa? ⁴⁹ Bulə de'gi kam in de'gi ki gəri ndukun lə Moji el, in de'gi ki Luwə a tuji'de kə!»

⁵⁰ Nikodem ki in ki kare dann Parisi'gi'ti ki kete aw rə Jeju'ti un ta el'de ene: ⁵¹ «Kin ə re de oo ta ki ta'de'ti el num, taa oo nya ki ra el num ə, ndukun lə'je a gangi ta d'ə'ti el ‡.» ⁵² Nan iləi'ə'ti eyina: «In kaa in de ki Galile'ti tə wa? In sangi ginn'ə maji oo, njekeltakita Luwə'ti ki kadi in de ki Galile'ti goto.» ⁵³ Go'ti, de ki ra kaa cəti aw be lə'ne.

Jeju in ki dene ki nje kuwə marum

8 [Jeju cəti non aw dō mbal kagi Buni'gi'ti. ² Nan loki lo ti njay par ə təl re nati Kəy'ti lə Luwə. De'gi pəti rei ki r'ə'ti, ə isi nanga isi ndo'de nya. ³ Lo kin'ti, njendo ndukun'gi ki Parisi'gi rei ki dene ki indəi j'i'de d'ə'ti lo kuwə marum'ti, adi'ə ra takum de'gi'ti, ⁴ ningə eli Jeju eyina: «Njendo de'gi, dene kam j'ində j'i'je d'ə'ti lo kuwə marum'ti. ⁵ Nga ningə, Moji el'je me ndukun'ti ††

† *Lebitik* 23.36 †† *2 Samiyel* 7.12; *Mis* 5.1; *Mat* 2.5 ‡ *Ndukun ki nja joo* 1.16 †† *Lbt* 20.10; *Ndu* 22.22-24

kadi koo dene'gi ki be kin j'i tilə'de ki mbal j'i təl'de kə, ə in, ta lə'i in ri wa?» ⁶ Elita kin be to kuləkikiyə kadı uwəi Jeju to indəi taa d'ə'ti. Nan Jeju ulə d'ə'ne nanga ə isi ndangi nya ki ngonn j'i'ne nanga. ⁷ Ə loki nanyinan ki lo dəj'ə ta'ti, Jeju cəti d'ə'ne taa el'de ene: «De ki dann'se'ti ne ki ra majel nja kare el ə, kadı ilə ki mbal dəkete.» ⁸ Jeju elta be ə təl ulə d'ə'ne nanga gogi, isi ndangi nya nanga. ⁹ Ə loki oyi ta kin ə, cəti kare kare, ulə ngirə dō nje ki tɔgi'ti, təl'n dō nje ki du'ti. Ta təlta'a'ti, Jeju nanyi ki kar'ne ba. Dene kakin ə ra ngawdann lo'ti; ¹⁰ ə Jeju un d'ə'ne ki taa el'ə ene: «Dene, de'gi kaa rai ra? De kare kaa gangi ta d'ə'i'ti el wa?» ¹¹ Ningə dene el'ə ene: «Burəbe, de kare kaa gangi ta d'ə'm'ti el,» ə Jeju el'ə ene: «M'in kaa m'gangi ta d'ə'i'ti el jagi tə, nga ningə aw, ə ra majel gogi el ††.»]

Jeju in kunji ki dɔnangi'ti

¹² Jeju təl el'de bay ene: «M'in kunji ki dɔnangi'ti, de ki un g'əm, a njiyə me lo ki diw'ti el, kunji ki nje kadı de'gi sii ki d'ə'de taa a unji d'ə'ti.» ¹³ Lo kin'ti, Parisi'gi eli'ə eyina: «In inbe ə isi mannaji ki d'ə'i'ti ə, mannaji lə'i in ki rə'ta'ti el.» ¹⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Re m'inbe m'man naji dō r'ə'm'ti kaa m'gər kadı mannaji lə'm in ta ki rə'ta'ti, tado m'in m'gər lo ki m'in'ti num, m'gər lo ki m'nji m'aw'ti num, nan ingi, gəri lo ki m'in'ti el num, in gəri lo ki m'nji m'aw'ti el num tə. ¹⁵ Ingi isi gangi ta kigo lo koo'ti lə de, nan m'in m'gangi ta dō de'ti el. ¹⁶ A kin ə re m'gangi ta non ə, in ta ki gangi ki gorow'ə'ti, tado m'in ki kar'm ə m'gangi ta el, Bai ki njekuləm in sə'm nan'ti. ¹⁷ Ningə me ndukun'ti lə'se inbe kaa ndangi eyina: "Kin ə re de'gi joo manyinaji, ə mannaji lə'de aw go nan'ti ə, ta lə'de in ta ki rə'ta'ti †††." ¹⁸ M'inbe m'man naji dō r'ə'm'ti, ningə Bai ki ulə'm kaa mannaji lə'ne d'ə'm'ti tə.» ¹⁹ Ningə dəji'ə eyina: «Baw'i in lo ki ra'ti dana wa?» Ə Jeju ilə'de'ti ene: «In gəri m'in el, taa in gəri Bai el tə. Kin ə re in gəri m'in ə re a in gəri Bai tə.» ²⁰ Ta'gi kin te ta Jeju'ti loki isi ndo'n de'gi nya nati Kəy'ti lə Luwə. Isi lo'ti ki nya'gi ki de'gi isi iləi kadikare'ti adi Luwə'ti. Nga ningə de uwə el, tado ndo li'ə asi el bay.

Jeju elta dō kaw'ne rə Baw'ne'ti

²¹ Jeju el'de ta ki rangi bay ene: «M'a m'aw, ningə a sangi m'in, nan a oyi me majel'gi'ti lə'se. Lo ki m'a m'aw'ti kin a asi kadı a awi'ti el.» ²² Lo kin'ti, Juwipi'gi elin-an eyina: «A təl r'ə'ne ə ra bann ə el ene: "Lo ki m'a m'aw'ti kin a asi kadı a awi'ti el wa?"» ²³ Ə Jeju el'de ene: «In, in de'gi ki dɔnangi'ti ne, ə m'in, m'in de ki dɔran'ti taa nu tə; in de'gi lə dɔnangi, nan m'in, m'in de lə dɔnangi el. ²⁴ Ningə in tado kin ə m'el'n kete m'ene: "A oyi me majel'gi'ti lə'se." Kin ə re uni me'se adi'm'in toki in m'in "Nje kisi non" el ə, a oyi me majel'gi'ti lə'se.» ²⁵ Ə dəji'ə eyina: «In be kam in nan wa?» Ningə Jeju ilə'de'ti ene: «M'in de ki m'el'se lo kulə ngirə'ti nu inbe kin. ²⁶ Nga ningə, ki cəti d'ə'se, m'aw ki ta ngayn kadı m'el ge, m'gangi ge; nan ta ki m'ingə rə nje kulə'm'ti kin par ə

†† *Barta'gi kin goto me makitu'gi'ti ki kete ki in ta lə Luwə ki ndangi to kunmindı ki sigi.* ††† *Ndu* 19.15, 17.6

m'a m'ilambər'a rɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne. Ningə ta li'ə in ta ki rɔta'ti.»²⁷ Jeju isi el'de ta ki dɔ Baw'ne Luwə'ti nan ingi gəri me ta kin el.²⁸ Ə Jeju el'de ene: «Ndo ki a bəri m'in Ngonn de taa kagidəsi'ti kin ə, a gəri kadi m'in "Nje kisi non"; taa a gəri kadi m'ra nya madi dɔ rɔ'm el tɔ, nan in nya ki Bai ndo'm ə m'nji m'el.²⁹ Nje kulə'm in sə'm nan'ti; inyə'm ki kar'm el, tado dɔkagi-lo'gi pəti m'ra nya ki nəl'ə.»³⁰ Loki Jeju elta kin be, de'gi ngayn uni me'de adi'ə.

Ngann kaw Abiraham

³¹ Jeju el Juwipi'gi ki uni me'de adi'ə ene: «Kin ə re rai dɔ nja'se'ti me ta'ti lə'm ə, in njendo'gi lə'm ki rɔta'ti.³² A gəri nya ki rɔta'ti, ningə nya ki rɔta'ti kin a taa'se ji bər'ti ilə'se taa inbe.»³³ Ə ingi eli Jeju eyina: «J'in ngann kaw *Abiraham, ningə ji ra bər lə de ndo kare el tɔ, nga ra bann be ə in el ene nya ki rɔta'ti a taa'je ji bər'ti ilə'je taa wa?»³⁴ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Tokɪ rɔta'ti, adi m'el'se: de ki ra ki ra majel, in bər lə majel.³⁵ Bər a isi ki de'gi ki isi ra bər lə'de kin biti ki non'ti el, nan ngonn koj'de a isi se'de biti ki non'ti.³⁶ Adi re Ngonn lə Luwə taa'se ji bər'ti ilə'se taa ə, a in de'gi ki taa k'ilə taa ki rɔta'ti ji bər'ti.³⁷ Nga ningə, m'gər kadi in ngann kaw Abiraham; nan isi sangi kadi tɔli m'in tado mbəti ta lə'm.³⁸ M'in m'nji m'el nya ki m'oo rɔ Bai'ti, nan ingi ə, isi rai nya ki baw'se el'se tɔ.»³⁹ Ningə iləi Jeju'ti eyina: «kaw'je in Abiraham.» Ə Jeju el'de ene: «Kin ə re in ngann kaw Abiraham tokɪ rɔta'ti ə re a rai kuləra Abiraham.⁴⁰ M'in m'el'se nya ki rɔta'ti ki m'ingə rɔ Luwə'ti, ningə ki ngɔsine kin isi sangi kadi tɔli m'in. In kin in kulə ki Abiraham ra el jagi.⁴¹ In isi rai kuləra baw'se.» Ningə iləi Jeju'ti eyina: «J'in ngann'gi ki koji ginn kaya'ti el; Baw'je in kareba ə in Luwə.»⁴² Ə Jeju el'de ene: «Kin ə re Luwə in Luwə lə'se ə re a in ndigi m'in, tado m'te rɔ'a'ti ə m're lo kin'ti. In m'inbe ə m're ki dɔ'm el, nan in in ə ulə'm.⁴³ Tado ri ə in gəri me ta lə'm el wa? In gəri el tado asi kadi uri mbi'se go ta'ti lə'm el.⁴⁴ Su ə in baw'se, ningə in ndigi kadi rai ndigi lə baw'se. In de ki in nje tɔl de'gi lo kulə ngirə kosi'ti li'ə nu. In ra me nya ra'ti ki rɔta'ti nja kare el, tado nya ki rɔta'ti goto rɔ'a'ti. Kin ə re elta ki ngom ə, in kin ə in ta ki osi bə'ə'ti, tado in nje ngom num, in baw nyara ki ngom num.⁴⁵ M'in ə, m'in nje kelta ki rɔta'ti ə mbeti kun me'se kadi m'in.⁴⁶ Nan dann'se'ti ə asi kadi tɔji tokɪ m'ra majel wa? A kin ə re m'el'ta ki rɔta'ti ə, ra bann ə kadi uni me'se adi'm'in el wa?»⁴⁷ De ki in yan Luwə, a oo ta lə Luwə, ningə ingi, oyi ta lə'm el, tado in lə Luwə el.»

Jeju in ki Abiraham

⁴⁸ Lo kin'ti, Juwipi'gi eli Jeju eyina: «In gorow'ə'ti kadi j'eli j'ene: in de ki Samari'ti, taa ndil ki majel isi me'i'ti tɔ.»⁴⁹ Ə Jeju el'de ene: «Jagi, ndil ki majel goto me'm'ti, nan nya kare ki m'oo ə, m'in m'ɔsi kurə Bai, ə in mbəti kɔsikurə'm tɔ par.⁵⁰ M'in m'nji m'sangi kadɪ de'gi uləi tɔji dɔ'm'ti el. De ki isi sangi kadi de'gi uləi tɔji dɔ'm'ti in non, in ə a gangi ta kin taa.⁵¹ Ningə tokɪ rɔta'ti, adi m'el'se, de ki təl rɔ'ne go ta'ti lə'm ə, de'ə kin a oy el

ratata.»⁵² Lo kin'ti non, Juwipi'gi eli'ə eyina: «Ki ne kin, ji gər maji nga tokɪ ndil ki majel isi me'i'ti. Abiraham oy, taa de'gi ki njekeltakita Luwə'ti kaa oyi tɔ, ningə in el ene: "De ki təl rɔ'ne go ta'ti lə'i ə, de'ə kin a oy el rata-ta."»⁵³ In utə kaw'je Abiraham ki oy kin wa? Taa njekeltakita Luwə'ti kaa oyi tɔ! In oo rɔ'i kadi in nan wa?»⁵⁴ Ningə Jeju ilə'de'ti ene: «Kin ə re m'tɔji rɔ'm m'inbe ningə, in tɔji ki nda'a goto. Nga ningə, de ki njekulə tɔji dɔ'm'ti in Bai. In ki isi elita li'ə eyina in Luwə lə'se,⁵⁵ nan gəri'ə el. M'in m'gər'ə. Kin ə re m'el m'ene m'gər'ə el ə, re m'a m'in nje ngom tɔ ingi be tɔ. Nan m'in m'gər'ə, taa m'təl rɔ'm go ta'ti li'ə tɔ.⁵⁶ Kaw'se Abiraham ra rɔnel ngayn tado ində me'ne'ti kadi n'a n'oo ndo ki m'a m're'n. Nga ningə oo ndo re'm, adi rɔ'a nəl'ə ngayn.»⁵⁷ Lo kin'ti, Juwipi'gi daji Jeju eyina: «In ra bal dɔ mi el bay ə kum'i oo Abiraham wa?»⁵⁸ Ə Jeju ilə'de'ti ene: «Tokɪ rɔta'ti, adi m'el'se, kete non koji Abiraham'ti, "M'in m'nji non".»⁵⁹ Lo kin'ti non be, kəri mbal kadi n'tiləi Jeju, nan ur dann bulə de'gi, ə te ginn Kəy'ti lə Luwə kɔ, aw.

Jeju aji njekumtɔ kare

⁹ Loki Jeju isi ində dər ningə, oo de ki kum'ə tɔ lo koj'o'ti nu isi.² Njendo'gi li'ə daji'ə eyina: «Njendo de'gi, dingəm ki kum'ə tɔ lo koj'o'ti nu kin, kum'ə tɔ ɔji'n dɔ majel li'ə inbe eke, ɔji'n dɔ majel lə njekoj'o'gi wa 't?»³ Ə Jeju el'de ene: «In ta lə majel li'ə el num, in ta lə majel lə njekoj'o'gi el num, nan kum'ə tɔ be kadi Luwə ɔji'n tɔg'i'ne taga kadi de'gi gəri.⁴ Dɔkagilo ki kadi to bay, maji kadi ji rai kulə lə de ki njekulə'm, tado lo a ndul ə, lo kadi de a ra kulə goto.⁵ Tokɪ m'in'n dɔnangi'ti ne bay, m'in kunji ki dɔnangi'ti.»⁶ Loki Jeju el ta'gi kin be ə, go'ti, tuw mann ta'ne nanga, lɔy'n nangi, ɔr gidi kum nje kumtɔ'ti kakin.⁷ Ningə, el njekumtɔ ene: «Aw togɪ kum'i lo ndogɪ mann'ti ki Silowe †.» «Silowe» kɔr me'ə nan «njekawkulə». Be ə, njekumtɔ aw togɪ kum'ne low'ə'ti kakin, ə ta təl'ə, kum'ə oo lo maji.⁸ Nje gədi kəy'gi li'ə, ki nje'gi ki kete isi oyi'ə lo kɔy nya'ti, eli eyina: «M'a, in kam in de ki nje kisi nanga, kɔy nya kakin el wa?»⁹ Ningə nje ki nan'gi eli eyina: «In darɔ'a inbe.» Ə nje ki nungi eli eyina: «Jagi in in el, nan in de ki nje tanan si'ə.» Ningə inbe ki dɔ'ne el ene: «In darɔ'm m'inbe.»¹⁰ Nga a daji'ə ta eyina: «Re inbe ə, ra bann be ə kum'i oo lo wa?»¹¹ Ə el'de ene: «Dingəm ki tɔ'a nan Jeju ə lɔy nangi ɔr gidi kum'ti, ə el'm ene: "Aw Silowe'ti togɪ kum'i", ə m'aw m'togɪ kum'm, par ə kum'm oo lo maji.»¹² Ningə daji'ə eyina: «Dingəm kin in ra be wa?» Ə el'de ene: «M'gər el.»

Parisi'gi daji ta dingəm ki kete kum'ə tɔ kakin

¹³ Lo kin'ti, ɔri dingəm ki kete kum'ə tɔ kakin awi si'ə rɔ Parisi'gi'ti.¹⁴ Ningə, ndɔ'a'ti ki Jeju lɔy'n nangi ki mann ta'ne ɔr gidi kum'ə'ti adi kum'ə oo lo kakin in ndo kɔrkon.¹⁵ Ə Parisi'gi daji'ə ta ki yan'de dangi bay ke ra bann ə n'oo'n lo wa? Ə el'de ene: «Jeju ɔr nangi ki lɔy kum'm'ti, ə m'aw m'togɪ kum'm, ə ngɔsine kum'm oo

† Tekitaga 20.5 †† 2 Ngar'gi 20.20; Ejay 8.6

lo.»¹⁶ Lo kin'ti, Parisi'gi ki madi eli eyina: «De ki ra nya kin in de ki in rɔ Luwə'ti el, tado ində kum'ne go ndo karkon'ti el.» Nan nje ki nungi eli eyina: «Nga ra bann be ə, de ki njeramajel par a aw ki tɔgi kadi ra'n nyakɔj'i'gi ki əti bol be kin wa?» Be ə, ta kin re ki gangi nan dann'de'ti.¹⁷ Ningə təli daji njekumtɔ kakin bay eyina: «Nga inbe ki dɔ'i, ta ri ə el dɔ de'ti ki te kum'i adi kum'i oo lo kin wa?» Ə njekumtɔ el ene: «In njekeltakita Luwə'ti.»¹⁸ Juwipi'gi mbeti kun me'de kadi toki in de ki kete kum'ə tɔ, ə ngɔsine de te kum'ə adi kum'ə oo lo. Rai bit'i uni njekojo'o'gi rei.¹⁹ Ə daji'de ta eyina: «De kam in ngonn'se inbe toki rɔta'ti wa? A re in ngonn'se inbe ə, kum'ə tɔ lo kojo'ti inbe wa? A re kum'ə tɔ lo kojo'ti ə, ra bann be ə ngɔsine kum'ə oo lo wa?»²⁰ Ə njekojo'o'gi eli eyina: «Ji gər maji kadi in ngonn'je inbe, taa kum'ə tɔ lo kojo'ti nu tɔ.»²¹ Nan ki ɔjido kum'ə ki ngɔsine oo lo, eke nan ə te kum'ə adi kum'ə oo lo inbe kin ə, ji gər nya kare me'ti el. Ningə inbe tɔgi gangi ənn ə daji'ə, ə a elta ki dɔ rɔ'ne'ti.»²² Nje kojo'o'gi elita kin be tado bol ki boli Juwipi'gi. Tado Juwipi'gi dɔ'i tanan'ti kadi to de ki re el ene Jeju in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ə, sɔw tuwə ginn kəykanan'ti lə Juwipi'gi kɔ.²³ In tado kin ə, njekojo'o'gi eli eyina: «Inbe tɔgi gangi ənn ə, daji'ə.»²⁴ Ə Parisi'gi bari de ki kete kum'ə tɔ kakin adi'ə re ki nja joo, ningə eli'ə eyina: «Elta ki rɔta'ti, ɔsi'n kurə Luwə. Ji gər kadi dingəm kin in njeramajel.»²⁵ Lo kin'ti, dingəm ki kete kum'ə tɔ kakin el'de ene: «In njeramaji, kin ə in njeramajel inbe kaa m'gər nya kare me'ti el, nya kare ki m'gər maji ənn: kete kum'm tɔ, ningə ngɔsine kum'm oo lo.»²⁶ Ningə təli eli'ə eyina: «In ri ə ra sə'i wa? Ə ra bann tɔ ə adi kum'i oo lo wa?»²⁷ Lo kin'ti el'de ene: «Ta kin m'el'se kete nga, ə in mbeti koo ta lə'm, ə ra bann ə in gei kadi m'təl m'el'se bay wa? In ndigi kadi təli njendo'gi li'ə tɔ wa?»²⁸ Loki el Parisi'gi ta be ə, ingi taji'ə ə eli'ə eyina: «In ə in njendo li'ə, nan j'in, j'in njendo'gi lə Moji.²⁹ Ji gər kadi Luwə elta ki Moji, nan de lə'i kin, ji gər lo ki te'ti el.»³⁰ Ə dingəm kakin el Parisi'gi ene: «In nya ki əti bol ngayn kadi de ki rɔta'ti, ingi gəri lo ki te'ti el tɔ, ə de'ə kakin taa adi kum'm oo lo.»³¹ Ji gər maji kadi de'gi ki njeramajel, re elita ki Luwə ə, Luwə oo dɔ ta lə'de el, nan de ki nje bol Luwə, ki nje təl rɔ'ne go ndu'ə'ti, Luwə oo dɔ ta li'ə.³² Ki mayinu inbe kin, ndo kare kadi j'oo nan de madi ə adi kum'de ki tɔ lo kojo'ti nu oo lo be kin, m'oo el bay.³³ Kin ə re dingəm kin in rɔ Luwə'ti el ə, nya madi kare ki asi kadi ra goto.»³⁴ Lo kin'ti, eli'ə eyina: «In de ki ra me majel'ti lo kojo'ti nu kam ə, ge kadi in ə ndo'je nya!» Ningə tuwə'i'ə adi te taga.³⁵ Jeju oo kadi tuwə'i'ə, ə loki ingə, daj'ə ene: «In un me'i adi Ngonn de wa?»³⁶ Ə el Jeju ene: «Burəbe, Ngonn de ə in nan wa el'm adi to m'un me'm m'ad'a wa?»³⁷ Ningə Jeju el'ə ene: «In oo'ə ki kum'i, in darɔ'a inbe ə isi elita kin.»³⁸ Be ə, dingəm kakin el Jeju ene: «Burəbe, m'un me'm m'ad'i.» Ningə ɔsi məkəsi'ne nanga non'a'ti.³⁹ Jeju el'ə ene: «M're dɔnangi'ti ne tado gangi ta, m're kadi de'gi ki kum'de tɔ, oyi lo, ə kadi nje ki kum'de oo lo, təli njekumtɔ'gi tɔ.»⁴⁰ Loki Parisi'gi madi ki rai ki Jeju non, oyi dɔ ta ki Jeju el kin ningə, daji'ə eyina: «J'in kaa j'in njekumtɔ'gi tɔ wa?»⁴¹ Ə Jeju

ilə'de'ti ene: «Kin ə re in njekumtɔ'gi toki rɔta'ti ə, re majel lə'se a goto, nan toki j'isi'n, ə oyi rɔ'se kadi kum'se oo lo kin ə, majel lə'se to tor'ne'ti ba.»

Kujita ki dɔ be nje bat'i'gi

10 Jeju el ene: «Tokɔ rɔta'ti adi m'el'se. Kin ə re de madi ur go bat'i'gi'ti ki takəy el, nan in bal ki dɔ bɔr ki row ki rangi ə, de'ə kin in njebogɔ, in baw kaya.² Nan de ki ur kəy go bat'i'gi'ti ki takəy, in ə njekul bat'i'gi.³ Nje ngəm takəy bat'i'gi te takəy ad'a, ə bat'i'gi oyi dɔ ndu'ə. Ningə bar bat'i'gi lə'ne kare kare ki tɔ'de, te se'de taga.⁴ Loki te ki bat'i'gi lə'ne pəti taga ningə, ɔti njiyə non'de'ti, ə bat'i'gi uni go'ə, tado gəri ndu'ə.⁵ Bat'i'gi a uni go de ki rangi el. Re oyi de ki rangi ə, a anyinan sanyi kɔ kad'a'ti, tado gəri ndu de'gi ki rangi el.»⁶ Jeju el'de kujita kin, nan gəri nya ki el'de ta dɔ'ti kin el.⁷ Ə Jeju təl el'de bay ene: «Tokɔ rɔta'ti, adi m'el'se, m'in takəy bat'i'gi.⁸ De'gi pəti ki rei rɔ'm'ti, in njebogɔ'gi, ki baw kaya'gi, adi bat'i'gi oyi ta lə'de el †.⁹ M'in takəy, re de ur kəy ki row ki rɔ'm'ti ə, de'ə a ingə kaji. A ur kəy num, a te num, taa a ingə nyakusɔ'ne num tɔ.¹⁰ Njebogɔ re ə, re tado bogɔ, re tado təl nya, ə re tado tuji nya tɔ par. Nan m'in, m're kadi de'gi ingəi kaji. Ningə kadi in kaji ki to mbar mbar.

¹¹ «M'in nje njekul bat'i'gi ki maji. De ki njekul bat'i'gi ki maji, adi rɔ'ne tado bat'i'gi lə'ne.¹² Nan de ki in njekul bat'i'gi tado kingə nar par um in be'de el, loki oo jagum isi re ki dɔ bat'i'gi'ti, inyə bat'i'gi ə anyi, adi jagum re uwə'de ge, sanan'de ge.¹³ Njekul bat'i'gi tado kingə'n nar kin anyi, tado nya li'ə in nar par ə isi sangi, adi oo lo kadi ində rɔ'ne kon'ti tado lə bat'i'gi el.¹⁴ M'in, m'in njekul bat'i'gi ki maji. M'gər bat'i'gi lə'm, ə bat'i'gi lə'm gəri m'in tɔ.¹⁵ Gəri m'in toki Bai gəri'm ə m'in m'gər'n Bai kin be tɔ. Be ə, m'adi rɔ'm tado bat'i'gi lə'm.¹⁶ M'aw ki bat'i'gi ki rangi non bay ki in me kəy'ti ne el. Ingi kaa, maji kadi m're se'de me kəy'ti. A oyi ndu'm ə, a təli nyakul'gi ki kareba ginn nje ngəm bat'i'gi'ti ki kareba.¹⁷ Bai ndigi'm, tado m'adi rɔ'm kɔ kadi to m'təl m'ingə kingə ki rangi.¹⁸ De ki a ində tɔgi dɔ'm'ti kadi m'ilə rɔ'm kɔ goto. In m'inbe ə m'adi ki me ndigi lə'm. M'aw ki tɔgi kadi m'adi'n num, kadi m'taa'n num. In kin ə in ndu ki m'ingə ki rɔ Bai'ti.»¹⁹ Ta lə Jeju kin təl re ki gangi nan ki rangi dann Juwipi'gi'ti bay.²⁰ Ngayn'gi dann'de'ti eli eyina: «Ndil ki majel isi me'ə'ti, dɔ'a ra dana el, ə ra bann ə isi oyi ta li'ə wa?»²¹ Ə nje ki nungi eli eyina: «De ki ndil ki majel isi me'ə'ti elta be el. De ki ndil ki majel isi me'ə'ti asi kadi a te kum njekumtɔ'gi el.»

Juwipi'gi mbeti koo mbide'ti toki Jeju in Ngonn Luwə

²² Dɔkagilo'ə'ti kin, Juwipi'gi isi rai nanyi tɔr ndu dɔ Kəy'ti lə Luwə Jerujalem'ti. In dɔ kagilo kul'ti.²³ Jeju ulə lo aw ge təl ge ginn tabiti'ti lə *Salomon, nati Kəy'ti lə Luwə.²⁴ Juwipi'gi iləi nan gugi gidə, ningə eli'ə eyina: «Kadi bann'ti ə a el'je ta ki kadi me'je osi nanga wa? Kin ə re in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə ə, el'je wangɔ adi j'oo.»²⁵ Jeju el'de ene: «Ta kin m'el'se kete nga, nan uni me'se

† Jeremi 23.1-2; Ejäkel 34.2-3

adi ta lə'm el. Nya'gi ki m'nji m'ra'de me tɔ Bai'ti kin manyinaji dɔ'm'ti. ²⁶ Nan ingi, mbəti kunme'se kadi m'in. Mbəti tado in dann bat'gi'ti lə'm el. ²⁷ Bat'gi lə'm oyi ndu'm, m'gər'de, ningə ingi uni go'm tɔ. ²⁸ M'ad'ide kaji ki to biti ki non'ti, um nanyi kɔ el. Taa de ki kadi ində tɔgi'ne taa'n'de ji'm'ti kaa goto tɔ. ²⁹ Bai ki nje kadi'm'de aw ki tɔgi dɔ de'gi'ti pəti, adi de madi ki asi kadi ində tɔgi taa'n'de ji Bai'ti goto. ³⁰ J'in ki Bai j'in kare.» ³¹ Lo kin'ti, Juwipi'gi təli tiləi'ə ki mbal bay kadi n'tɔli'ə. ³² Ə Jeju el'de ene: «M'ra nya'gi ki maji maji ngayn takum'se'ti ki tɔgi ki in rɔ Bai'ti, nga in ki ra ə in gəi kadi tiləi m'in ki mbal tɔli m'in tado'a wa?» ³³ Ə Juwipi'gi eli'ə eyina: «In tado nya maji ki ra ə ji ge kadi ji tiləi ki mbal ji tɔli el, nan in tado kelta ki mal. Tado in ki in de kare par ə el ene n'in Luwə †.» ³⁴ Jeju el'de ene: «Ndangi me ndukun'ti lə'se inbe'gi eyina: "M'in Burəbe m'el'se m'ene in luwə'gi". ³⁵ De'gi ki Luwə el'de ta lə'ne ə Luwə bar'de luwə'gi kin. Ningə gəri maji kadi de ra tɔgi buji ta lə Luwə el. ³⁶ M'in, Bai Luwə ində'm ta dangi, ulə'm dɔnang'i'ti, ə m'el'n m'ene m'in Ngonn lə Luwə, ningə ingi eli eyina ke m'in nan ə m'el m'ene m'in Ngonn lə Luwə wa ə, m'in nje kelta ki mal dɔ tɔ Luwə'ti, kin in tado ri wa? ³⁷ Kin ə re m'ra kulə lə Bai el ningə to uni me'se adi m'in el! ³⁸ A kin ə re m'nji m'ra kulə lə Bai ningə, re uni me'se adi m'in el kaa, uni me'se adi kulə'gi ki m'ra'de kakin nden taa. Uni me'se kadi gəri ə oyi toki Bai isi me'm'ti, ə m'in m'nji me Bai'ti tɔ.» ³⁹ Lo kin'ti, sangi row nja kare bay kadi n'uwəi Jeju, nan te mbunə'de'ti aw.

⁴⁰ Jeju təl aw gidɔ ba Jurden'ti, lo'ti ki kete Jan ra de'gi batəm'ti. Jeju aw isi low'ə'ti kin non. ⁴¹ De'gi ngayn rei rɔ'a'ti, ningə elinan eyina: «Jan ra nya madi kare ki əti bol el, nan nya'gi pəti ki el cji'n dɔ dingəm kin in nya'gi ki rɔta'ti.» ⁴² Lo kin'ti non be de'gi ngayn uni me'de adi Jeju.

Kində Lajar lo koy'ti

11 Dingəm kare ki njemonyi in non, tɔ'a nan Lajar. Isi me be'ti ki Betani ki in ngonnbe lə Mari in ki ngonnkon'ne Marti. ² In darɔ Mari inbe kin ə a ur hu ki əti maji nja Burəbe'ti num, bɔr nja'a ki bisɔ dɔ'ne num. Nga ningə in ngonnkon'a Lajar tɔ ə rɔ'a tɔ'a. ³ Konnann'a'gi ki joo kin uləi de madi ad'a aw el Jeju ene: «Burəbe, njendigi lə'i basa mad'i in monyi.» ⁴ Loki Jeju oo ta kin ningə el ene: «Monyi lə Lajar kin a tɔl'ɔ el, nan in monyi ki re kadi tɔji tɔgi Luwə, taa kadi de'gi uləi tɔji dɔ'm'ti m'in Ngonn lə Luwə tɔ.» ⁵ Jeju ndigi Marti in ki ngonnkon'a ki dene Mari, taa ndigi Lajar tɔ. ⁶ Jeju oo maji kadi Lajar in monyi, be kaa isi lo'ti ki s'i'ti kin ba ndɔ joo bay. ⁷ Go'ti, el njendo'gi lə'ne ene: «Adi ji təli j'awi Jude'ti gogi.» ⁸ Ə Njendo'gi li'ə eli'ə eyina: «Njendo de'gi, ndɔ ngayn el ne bay ə Juwipi'gi sangi kadi n'tiləi'nu ki mbal n'tɔli'nu kakin ə, ge kadi təl aw Jude'ti bay wa?» ⁹ Jeju ilə'de'ti ene: «Ngann kadi in dɔgi gidə in joo me ndɔ'ti ki kare el wa? Ningə kin ə re de njiyə kada ə a osi el, tado oo lo maji. ¹⁰ A re njiyə kondɔ ə a osi, tado oo lo maji el.» ¹¹ Go ta'ti kin, Jeju ilə ta ki rangi dɔ'ti

† *Lebitik* 24.16

ene: «Madi'je Lajar to bi, ningə m'a m'aw kadi m'ndəl'ə.» ¹² Ə njendo'gi eli'ə eyina: «Burəbe, re in bi ə to ə a ndəl bay.» ¹³ Jeju elta lə koy Lajar, nan njendo'gi oyi toki in ta lə bi ki kare. ¹⁴ Ə Jeju el'de ar njay ene: «Lajar oy. ¹⁵ Nga ningə ki cji dɔ'se, rɔ'm nəl'm ngayn kadi m'goto low'ə'ti, kadi to ingi uni me'se adi'm'in. Ningə ki ne kin, adi j'awi dɔ'a'ti.» ¹⁶ Ə Tomasi ki isi bari'ə «Ndungə» el ndəgi njendo'gi ene: «J'in kaa adi j'awi si'ə to j'oyi si'ə.»

Jeju in nje kadi de'gi təli sii ki dɔ'de taa

¹⁷ Loki Jeju re te Betani'ti, oo kadi duwi Lajar ra ndɔ sɔ nga. ¹⁸ Betani in ndəkba ki Jerujalem, asi kulə metər mutə be par, ¹⁹ adi Juwipi'gi ngayn rei rɔ Marti'ti in ki Mari kadi sɔli me'de cji'n dɔ koy lə ngonnkon'de. ²⁰ Loki Marti oo kadi Jeju a re non, in aw tilə kum'ə, ningə Mari taa isi yan'ne nanga me kəy'ti. ²¹ Marti ki aw tilə kum Jeju, el Jeju ene: «Burəbe, kin ə re in se'je ne ə re ngonnkon'm a oy el. ²² Nan ki ne inbe kin kaa m'gər kadi nya'gi pəti ki dəji Luwə ə a adi.» ²³ Ə Jeju el'ə ene: «Ngonnkon'i a ində lo koy'ti.» ²⁴ Ningə Marti il'ə'ti ene: «In ki rɔta'ti, m'gər kadi ndɔ ki njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti dɔboy ndɔ'ti ə, Lajar a ində taa lo koy'ti tɔ †.» ²⁵ Lo kin'ti, Jeju el'ə ene: «M'in nje kadi de'gi indəi taa lo koy'ti, ki nje kadi de'gi sii ki dɔ'de taa. De ki un me'ne, re oy mindi kaa, a təl isi ki dɔ'ne taa. ²⁶ Nga ningə, de ki isi ki dɔ'ne taa, ə un me'ne ə, de'ə kin a oy el ratata. M'dəji ke un me'i dɔ ta'ti kin wa?» ²⁷ Ningə Marti il'ə'ti ene: «Oyo, Burəbe, m'un me'm m'ad'i toki in ə in Kirisiti, De ki Luwə mbət'ə, in ə in Ngonn lə Luwə, in ə in de ki maji kadi a re dɔnang'i'ti.»

Jeju non tado koy lə Lajar

²⁸ Go ta'ti ki Marti el kin ə, cti aw bar ngonnkon'ne ki dene Mari, el'ə ta nanga yɔgɔrɔ be ene: «Njendo de'gi ra non, ə isi dəji'ki kadi aw.» ²⁹ Loki Mari oo ta kin taa par ə ində taa kalangi aw ki rɔ Jeju'ti. ³⁰ Jeju ur me be'ti el bay, in lo'ti inbe ki Marti aw ingə'ti kete kakin bay. ³¹ Juwipi'gi ki sii me kəy'ti ki Mari, isi sɔli me'ə, loki oyi'ə ində taa kalangi, te taga, oyi ene isi aw ki dɔbad'i'ti kadi non wa, adi indəi taa awi go'ə'ti. ³² Loki Mari aw te lo'ti ki Jeju ra'ti, ə oo Jeju ə, osi nanga nja'a'ti, ningə el'ə ene: «Burəbe, kin ə re in se'je ne ə re ngonnkon'm a oy el.» ³³ Loki Jeju oo kadi Mari isi non, taa Juwipi'gi ki in go'ə'ti kaa isi nonyi tɔ ningə, me'ə ur mad'a, taa ndil'ə isi nanga el tɔ. ³⁴ Ə dəji'de ene: «Iləi'ə ra be wa?» Ningə eli'ə eyina: «Burəbe, re ə oo.» ³⁵ Lo kin'ti, Jeju non. ³⁶ Ə Juwipi'gi eli eyina: «Oyi tɔji ki tɔji ndigi ki ndig'ə kin.» ³⁷ Nan nje ki nungɔ eli eyina: «Te kum njekumtɔ, nga ra bann ə asi kadi cji Lajar koy el tɔ wa?»

Jeju adi Lajar ində lo koy'ti

³⁸ Lo kin'ti, me Jeju təl ur mad'a kur ki rangi bay, adi cti aw ki dɔbad'i'ti. Ningə in bolo mbal ə indəi mbal mad'a uti ta'a. ³⁹ Jeju el'de ene: «Cɔri mbal kin kɔ», nan Marti ki konnann nje goto el Jeju ene: «Burəbe, ra ndɔ

†† *Daniyel* 12.2

so nga, adi a eti.»⁴⁰ Æ Jeju el'ä ene: «M'el'i m'ene ri wa? M'el'i m'ene re un me'i ä a oo taji lä Luwä.»⁴¹ Lo kin'ti, ori mbal kö, æ Jeju un kum'ne ki taa ningä el ene: «Bai, m'ra'i oyo toki oo dö ndu'm.»⁴² M'gär kadi ta'gi ki m'nji m'el'i kin oo dö ndu'm döc, nan m'el'ta kin be tado bulä de'gi ki gugi gidim kin, kadi uni me'de adi m'in toki in in ä uläm.»⁴³ Go ta'ti kin æ, Jeju un ndu'ne ki taa el'ta ki tugi'ne ene: «Lajar, te taga!»⁴⁴ Ningä nje goto Lajar indä lo te taga. Ji'ä'gi ki nja'a'gi in ki ra'gi ki ta ku, taa takum'ä in ki dolo ki ku t. Æ Jeju el'de ene: «Tuti'ä, ä in-yäi'ä adi aw.»

De'gi döi tanan'ti kadi n'töli Jeju (Mat 26.1-5; Mrk 14.1-2; Luk 22.1-2)

⁴⁵ Juwipi'gi ngayn ki rai kö Mari'ti, æ oyi nya ki Jeju ra, uni me'de adi Jeju.⁴⁶ Nan nje ki nan'gi awi ingäi Parisi'gi, eli'de nya ki Jeju ra.⁴⁷ Lo kin'ti, kibo'gi lä njekujanyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi, csi dö nje gangi ta'gi lä Juwipi'gi nan'ti, ningä däji nan eyina: «In ri dana æ kadi ji rai wa? Dingäm kin ra nyaköji'gi ngayn!»⁴⁸ Kin æ re j'inyäi'ä adi ra nya'gi lä'ne kin ki non'ne'ti æ, de'gi päti a uni me'de adi'ä, ningä de'gi ki köm'ti a rei kadi tuji Käy lä Luwä, taa a tuji ginn be lä'je t!»⁴⁹ Æ Kayipi ki in ki kare dann nje kundö Juwipi'gi'ti, ki bal'a'ti non in kibo lä njekujanyamosi kadikare'gi, un ta el'de ene: «In gäri nya kare me nya'ti ki isi ra nya kin el!»⁵⁰ In märita maji oyi! In sotä ngayn tado lä'se kadi ba kal de kare oy tado lä ginn de'gi banyi banyi, æ ginn be ki ta'a ba ingä tuji el.»⁵¹ Nga ningä in ta ki Kayipi inbe æ el ki dö'ne el, nan toki bal'a'ti non in kibo lä njekujanyamosi kadikare'gi, Luwä indä taa ta'a'ti adi ilämbär'ä kete toki maji kadi Jeju a oy tado lä ginn be lä Juwipi'gi.⁵² Ningä a oy tado lä ginn be lä Juwipi'gi par el, nan a oy kadi kaw'n ngann'gi lä Luwä ki sananyinan ki lo'gi dangi dangi kin kadi tälä ginn de'gi ki kareba.⁵³ In dö ndö'a'ti non kin, njekundö Juwipi'gi uni ndu'de kadi n'töli Jeju.⁵⁴ In be æ, Jeju indä ngangä njiy taga takum Juwipi'gi'ti. Ö r röne aw ndäkbä kadi dilälo'ti, me ngonn be'ti ki bari'ä Epi-rayim. Aw si'ti non ki njendo'gi lä'ne.

⁵⁵ Dökagilo ra nanyi lä Juwipi'gi ki bari'ä Paki in ndäkbä, adi de'gi ngayn awi Jerujalem'ti kete non'ti kadi to rai nya'gi kigo kujä'ti lä'de in Juwipi'gi kadi ari kö'de non Luwä'ti.⁵⁶ De'gi kakin in ginn Käy'ti lä Luwä, ningä isi sangi Jeju, æ däji nan ta dann'de'ti eyina: «Märtä lä'se in ri wa? Kadi a re lo ra nanyi'ti el wa?»⁵⁷ Nya kare æ, kibo'gi lä njekujanyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi uni ndu kadi re de madi oo lo ki Jeju in'ti æ, kadi el'de adi n'awi nuwäi'ä.

Mari buki hu ki eti maji nja Jeju'ti (Mat 26.6-13; Mrk 14.3-9; Luk 7.36-50)

12 Ndo mehen kete non ra nanyi Paki'ti, Jeju aw Betani'ti ki Lajar si'ti. Lajar ki ndöki ad'a indä taa lo koy'ti.² Lo kin'ti non, rai nyakusö ki t Jeju. Marti æ in nje kadi'de nyakusö, ningä Lajar in ki kare dann nje kisi ta nyakusö ki Jeju.³ Mari un hu ki rai ki mann kagi ki bari'ä «nar», a rosä ngonn ku be, ur nja Jeju'ti, ningä go'ti, bär nja'a ki bisä dö'ne. In hu «nar» döc'a ki gat'a in

ngayn. Banyia taa me käy.⁴ Lo kin'ti, Judasi Isikariyoti ki in ki kare dann njendo'gi'ti lä Jeju, in ki a un dö Jeju, el ene: «Tado ri æ in ki law hu kin ndogi, taa'n nar ki lo kulä'ti ki ndö bu mutä be kaa in ki ra'n ki njendo'gi el wa?»⁶ Judasi el'ta kin be tado to æ ta lä njendo'gi to kö'a el, nan tado in njebogi. In æ böc nar in ji'ä'ti, adi isi bogi nar ki isi buki me'ti nden nden.⁷ Nan Jeju el ene: «Inyäi Mari keke! Nga ra nya kin be nginä'n ndöki kadi m'a m'aw'n badi'ti.⁸ Njendo'gi a in sese ki ndö'gi, ndö'gi, nan m'in m'a m'in sese ki ndö'gi, ndö'gi el.»

De'gi döi tanan'ti kadi n'töli Lajar t

⁹ Bulä de'gi ki Juwipi'gi ngayn oyi kadi Jeju in Betani'ti, adi rei. Ningä rei tado lä Jeju par el, nan rei tado koo Lajar t ki Jeju ad'a indä taa lo koy'ti kakin t.¹⁰ In be æ, kibo'gi lä njekujanyamosi kadikare'gi uni ndu'de kadi n'töli Lajar t, ¹¹ tado in ta li'ä æ ra adi Juwipi'gi ngayn in-yäi'de æ uni me'de adi Jeju.

Jeju ur me be'ti ki Jerujalem ki kösikura (Mat 21.1-11; Mrk 11.1-11; Luk 19.28-40)

¹² Lo ti go'ti, bulä de'gi ki ngayn ki rei lo ra nanyi'ti Jerujalem, oyi kadi Jeju isi re me bebo'ti kin,¹³ æ cöy bajä tann'gi, æ tei taga gidä bebo'ti, awi tiläi kum'ä. Ningä lo kin'ti, uni ndu'de ki taa eli eyina: «Ojana! Njangi dö in ki dö Luwä'ti! Ningä kadi Luwä njangi dö de ki re me t Buräbe'ti, kadi Luwä njangi dö ngar lä Isirayel'gi!»¹⁴ Jeju ingä ngonn koro, ningä ala isi dö'a'ti toki ndangi me makitu'ti lä Luwä eyina:

¹⁵ «In bol el, bebo *Siyon!
gon lo oo, ngar lä'i isi re,
isi dö ngonn koro'ti †.»

¹⁶ Dökete ba, njendo'gi li'ä gäri me nya'gi ki isi rai nya kin el, nan loki de'gi isi uläi taji dö Jeju'ti nga a kadi me'de olo dö'ti toki makitu lä Luwä el'ta li'ä kadi nya kin a ra nya dö'a'ti be. Ningä in nya'a kaa æ ra nya dö'a'ti kin.

¹⁷ De'gi ngayn ki ndöki in si'ä nan'ti loki ndäl Lajar ad'a te döbadä'ti, dann njekoy'gi'ti, manyinajä li'ä.¹⁸ Ningä in najä ki man lä'de kin æ ra adi bulä de'gi awi tiläi kum'ä, tado oyi kadi ra nyaköji ki eti bol ngayn kin.¹⁹ Lo kin'ti, Parisi'gi elinan dann'de'ti eyina: «Oyi toki taga takum'se'ti ne kadi asi ra nya madi el; de'gi päti buki nan ki go'ä'ti!»

Gireki'gi sangi kadi n'oyi Jeju

²⁰ Gireki'gi madi in dann de'gi'ti ki rei Jerujalem lo ra nanyi'ti kadi csi mäkäsi'de nanga non Luwä'ti.

²¹ Gireki'gi kakin rei ndäkbä kö Pilipi'ti ki in de ki ngonn be'ti ki Betisayda ki Galile'ti, däji'ä eyina: «Ji ndigi kadi j'oo Jeju.»²² Æ Pilipi aw el Andire, nga a indäi kö'de nan'ti joo päti ai eli Jeju.²³ Jeju ilä'de'ti ene: «Ki ne kin æ, ndö asi kadi Luwä taji tugi'm m'in Ngonn de ki taga nga.²⁴ Ningä köta, köta, adi m'el'se, kandi koo ki kare ki osä nanga kin re oy el æ, a to ki kar'ne ba par, a re oy t æ, a te ki kandi kö'gi ki rangi ngayn.²⁵ De ki ndigi koo

† Jaka 9.9

maji rɔ'ne, a il'ə kɔ, nan de ki inyə ta koo maji rɔ'ne dɔ-nangi'ti ne, a ngəm rɔ'ne tado kaji ki biti ki non'ti. ²⁶ Kin ə re de madi ge ra kuləbər ləm ə, maji kadi un go'm, nga ningə njekuləbər ləm kin a in səm lo'ti ki m'a m'in'ti. De ki nje ra kuləbər ləm, Bai Luwə a ɔsigonn'o.»

Jeju elta ki dɔ koy'ne'ti

²⁷ Jeju el ene: «Ki ne kin, ndil'm isi nanga el, eke ta ri ə kadi m'el wa? Kadi m'el m'ene: "Bai, aji'm ta dɔ kadi'ti ki ngan ki a re dɔ'm'ti kin wa?" Nga in tado dɔ kadi inbe kin ə m're'n biti m'te'n ne kin. ²⁸ Bai, tɔji adi de'gi gəri tɔbar lə'i.» Ningə ndu de bar in ki dɔran'ti ene: «M'adi de'gi gəri tɔbar ləm nga, nan m'a m'adi de gəri bay.» ²⁹ Bulə de'gi ki rai low'ə'ti non ə oyi ndu ta kin ki mbi'de eli eyina: «In ndi ə ndangi nya.» Ningə nje ki nungi eli eyina: «Malayka kare ə el'ə ta.» ³⁰ Ə Jeju el'de ene: «Ndu ta ki oyi kin te tado ləm m'in el, nan te tado lə'se ingi. ³¹ Ki ne kin, in dɔkagilo ki kadi Luwə a gangi'n ta dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne nga, in dɔkagilo ki kadi Luwə a uwə'n ngar ki isi ində tɔgi'ne dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne, il'ə gidi lo'ti kɔ nga. ³² Nga ningə m'in, ndɔ ki de'gi a uni m'in taa ngərəngi ki dɔnangi'ti kin ə, m'a m'ndɔr de'gi pəti ki rɔ'm'ti.» ³³ Me ta'gi'ti kin, Jeju tɔji kadi gəri ke gorow ki bann ə a oy wa? ³⁴ Ə bulə de'gi eli'ə eyina: «J'ingəi me makitu ndukun'gi'ti lə'je toki Kirisiti ki in de ki Luwə mbət'ə, a isi biti ki non'ti um a oy el †, nga ra bann be ə in el ene: "Maji kadi a bəri Ngonn de taa dɔ kagidəsi'ti wa?" Ə Ngonn de'ə inbe kin in nan dana wa?» ³⁵ Ningə Jeju el'de ene: «Kunji in dann'se'ti ne dɔk-agilo nden bay. Ningə kadi njiyəi ki non'se'ti loki kunji isi unji dɔ'se'ti kin, kadi to lo ki diw ing'əse dɔ row'ti el. Tado de ki njiyə me lo ki diw'ti, gər loki isi aw'ti el. ³⁶ Dɔkagilo ki kunji in sese kin ə, uni me'se adi kunji, kadi to təli de'gi ki me kunji'ti.» Loki Jeju el'de ta be ningə, ɔti aw iyə rɔ'ne sanyi takum de'ti.

Juwipi'gi mbeti kunme'de kadi Jeju

³⁷ Jeju ra nyakɔji'gi ki əti bol bol takum Juwipi'gi'ti kaa, uni me'de adi'ə el. ³⁸ In kin tɔta ta ki njekeltakita Luwə'ti Ejay el ene:

«Burəbe, nan un me'ne dɔ ta'gi'ti ki osi mbi'de'ti kin wa?

In nan'gi ə Burəbe tɔji'de tɔgi'ne wa †?»

³⁹ Ningə darɔ Ejay inbe təl ra non ɔr ginn nya ki asi kadi uni me'de el ene:

⁴⁰ «Luwə tɔ kum'de,

Kadi to oyi lo el,

Adi me'de ngan ngororo,

Kadi to gəri nya madi kare el,

Kadi to təli kum'de rɔ Luwə'ti el,

Nan to Luwə aji'de ‡.»

⁴¹ Ejay elta kin be tado kunji Jeju ki oo kete nu ə el'n ta dɔ'a'ti.

⁴² Nya kare, dann njekundɔ Juwipi'gi'ti inbe kin, ngayn'gi uni me'de adi Jeju, nan mbeti keli ki taga tado lə Parisi'gi ki kadi a tuwə'de kɔ ginn kəykawnan'ti lə

Juwipi'gi †. ⁴³ Oyi maji ngayn kadi de'gi yo ə piti'de utə kadi Luwə ta'a piti'de.

Ta ki ta Jeju'ti ə a gangi'n ta

⁴⁴ Jeju un ndu'ne ki taa ene: «De ki un me'ne ə, in m'in ə un me'ne adi'm el, nan in njekuləm ə un me'ne ad'a, ⁴⁵ ningə de ki oo'm ə, oo njekuləm tɔ. ⁴⁶ M'in, m'in kunji, ə m're dɔnangi'ti ne kadi de ki un me'ne adi'm ə, de'ə njiyə me lo ki diw'ti el. ⁴⁷ Kin ə re ta ləm osi mbi de'ti, ə de'ə ra'n kulə el ə, in m'in ə m'gangi ta dɔ'a'ti el, tado m're dɔnangi'ti ne kadi m'aji de'gi um kadi m'gangi ta dɔ de'ti el. ⁴⁸ De ki mbət'i'm num, taa ta ləm el num ə, aw ki njegangita dɔ'ne'ti nga. Ningə in nya'gi ki m'ndo de'gi inbe kin ə, a gangi ta dɔ'a'ti dɔboy ndɔ'ti. ⁴⁹ Toki rɔ-ta'ti, m'elta ki dɔ rɔ'm el, nan in Bai ki njekuləm ə adi'm ndu'gi ki kadi m'el num, m'ndo num. ⁵⁰ Nga ningə, m'gər kadi mbərkikində ki Luwə adi kin ə, in nje re ki kaji ki biti ki non'ti. Ta'gi ki m'el, m'el'de toki Bai el'm.»

Jeju togi nja njendo'gi lə'ne

13 Kete non ra nanyi Paki'ti, Jeju gər kadi ndɔ re nga kadi to inyə dɔnangi ə aw rɔ Baw'ne'ti. Jeju ki ndigi nje yan'ne'gi ki dɔnangi'ti mayinu, ndigi'de biti kadi tɔta'a. ² Jeju in ki njendo'gi lə'ne ta nyakusɔ lo sɔl'ɔ. Ningə dɔkagilo'ə'ti kin, Su ində mərta kulə Jeju ji nje-ban'gi'ti me Judasi'ti ki ngonn lə Simon Isikariyoti nga. ³ Jeju inbe ki dɔ'ne gər kadi Baw'ne Luwə ulə nya'gi pəti j'i'ne'ti, ningə gər toki n'in rɔ'a'ti ə n're, adi n'ra n'təl n'aw rɔ'a'ti gogi. ⁴ Jeju ində taa ta nya kusɔ'ti, ɔr ku lə'ne ki ulə dɔ mad'a'ti, ə un ta ku dɔɔ'n bədi'ne. ⁵ Go'ti, mbəl mann me nya'ti, ə ilə rɔ'ne togi nja njendo'gi lə'ne, ə bɔr nja'de ki ta ku ki kete dɔɔ'n bədi'ne kakin. ⁶ Loki Jeju re te dɔ Simon Piyər'ti ə, Simon Piyər el'ə ene: «Burəbe, in ə kadi togi nja'm wa?» ⁷ Ə Jeju el'ə ene: «Nya ki m'nji m'ra kin, tanan'ti ne in gər el, nan a gər me'ə bay.» ⁸ Be kaa Piyər el Jeju ene: «Jagi, in a togi nja'm el.» Ə Jeju el'ə ene: «Kin ə re m'togi njay el ə, nya madi ki ore'je nan'ti sə'i goto.» ⁹ Ningə Piyər el ene: «Burəbe, re in be ə, togi nja'm par el, nan kadi togi j'i'm'gi ki dɔ'm'gi tɔ.» ¹⁰ Ə Jeju el'ə ene: «De ki ndogi mann, aw ndoo togi nja'ne par, um rɔ'a'gi pəti el, tado ndəgi rɔ'a'gi ar njay. Nga ningə ingi, rɔ'se ar njay, nan in de'gi pəti ə rɔ'de ar, el bay tɔ.» ¹¹ Lo kin'ti, Jeju gər de ki njekulə'ne ji nje-ban'gi'ti, ə el'n ene: «In ingi pəti ə rɔ'se ar njay el.» ¹² Loki Jeju togi nja'de ginn'ə gangi ningə, un ku lə'ne ulə rɔ'ne'ti, ə təl aw isi ta nyakusɔ'ti gogi, ə el'de ene: «In gəri me nya ki m'ra sese kin wa? ¹³ Sii bari m'in Njendo de'gi, Burəbe ge, ningə in gorow'ə'ti, tado in m'inbe. ¹⁴ Nga ningə re m'in ki m'in Njendo de'gi, m'in Burəbe ge'ə m'togi nja'se ningə, ingi kaa maji kadi togi nja nan ki yo ge ki ne ge tɔ. ¹⁵ In nya ə m'ɔji'se, kadi ingi kaa ndaji, rai toki m'ra sese kin be tɔ. ¹⁶ Toki rɔta'ti, adi m'el'se, bər utə be'ne el, taa ngonn njekawkulə utə njekulə el tɔ. ¹⁷ Toki in gəri nga kin ə, rai kul'ə ə, rɔ'se a nəl'se ngayn. ¹⁸ In ingi pəti ə m'nji m'elta lə'se el; m'gər de'gi ki m'mbət'i'de. Nga ningə, maji kadi ta ki makitu lə

† Pa'gi 110; Ejay 9.6; Daniyel 7.14 †† Ejay 53.1 ‡ Eja 6.9-10

‡† 9.22

Luwə el kin ra nya. Makitu el ene: "De ki isi sɔ səm nya, tur gajj'ne ɔsi'm †." 19 M'el'se ta kin ngɔsine, kadi to ndɔki nya'a a ra nya ə, gəri toki m'in "M'in Nje kisi non." 20 Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de ki uwə de ki m'a m'ulə ki rɔ'ne'ti, in m'inbe ə uwəm ki rɔ'ne'ti, ə de ki uwəm ki rɔ'ne'ti, uwə njekuləm ki rɔ'ne'ti tɔ.»

Jeju el toki Judasi a un dɔ'ne

(Mat 26.21-25; Mrk 14.18-21; Luk 22.21-23)

21 Go ta'g'i'ti kin, ndil Jeju isi nanga el, adi ta te ta'a'ti ki taga ene: «Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de kare dann'se'ti ne a uləm ji de'g'i'ti.» 22 Lo kin'ti, njendo'gi li'ə gonyi kum nan, ningə dəji nan ke nan dana ə isi elta li'ə wa. 23 Ki kare dann njendo'g'i'ti, ki in de ki Jeju ndig'ə, isi kadi Jeju'ti ndəkba. 24 Ə Simon Piyər ra nyakɔji el'n'ə kadi dəji Jeju ke isi elta lə nan dana inbe. 25 Njendo kakin ɔy ki dɔ Jeju'ti see, ningə dəj'ə ene: «Burəbe, de'ə in nan wa?» 26 Ə Jeju il'ə'ti ene: «In de ki m'a m'ad'a mapa ki m'gangi, m'ulə me tanyi'ti kin.» Ningə Jeju gangi mapa ulə me tanyi'ti, adi Judasi ngonn lə Simon Isikariyoti. 27 Loki Judasi taa mapa kakin taa par ə, *Satan ur me'ə'ti. Ə Jeju el'ə ene: «Nya ki to me'i'ti kadi ra kakin, ra kalangi!» 28 Dann de'g'i'ti ki si si'ə ta nyakusɔ'ti kin, de ki kadi gər ke tado ri ə el'ə ta kin be wa goto. 29 Toki Judasi in'n nje koti bɔl nar kakin, ngayn'gi oyi toki Jeju dəj'ə kadi aw ndogi nya ki kadi n'rai nanyi Paki, eke kadi aw adi nya madi njendo'g'i wa be. 30 Judasi taa mapa ki Jeju ad'a kakin taa par ə te taga. Dɔ kad'a'ti kin, lo ndul nga. 31 Loki Judasi te ə, Jeju el ene: «Ki ngɔsine kin, de'gi uləi tɔji dɔ'm'ti m'in Ngonn de, ningə m'in Ngonn de m'a m'adi de'gi uləi tɔji dɔ Luwə'ti tɔ. 32 Kin ə re m'a m'adi de'gi uləi tɔji dɔ Luwə'ti ə, Luwə inbe ki dɔ'ne a adi de'gi uləi tɔji dɔ'm'ti m'in Ngonn de tɔ. Nga ningə in nya ki a ra nya ngɔsine. 33 Ngann'm'gi, m'in sese ne, nan'ti dɔkagilo ki nden be par. A sangi m'in, ningə toki m'el'n Juwip'gi, m'el'se bone tɔ toki: "Lo ki m'a m'aw'ti, a asi kadi aw'i'ti el." 34 M'adi'se mbərkikində ki sigi ki in ta kadi in ndiganan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge. Maji kadi in ndiganan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge toki m'in m'ndig'i'n'se kin be tɔ. 35 Kin ə re in ndiganan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge ə, de'gi pəti a gəri toki in njendo'gi lə'm.»

Jeju el toki Piyər a manji ta gər'ne

(Mat 26.33-35; Mrk 14.29-31; Luk 22.31-34)

36 Simon Piyər dəji Jeju ene: «Burəbe, a aw ra wa?» Ə Jeju el'ə ene: «Lo ki m'a m'aw'ti, a asi kadi un go'm ki ngɔsine'ti kin el, nan a un go'm bay.» 37 Ningə Piyər ilə Jeju'ti ene: «Burəbe, tado ri ə m'a m'asi kadi m'un go'i ki ngɔsine'ti kin el wa? M'nji dɔ nja'm'ti kadi m'adi rɔ'm kɔ tado lə'i!» 38 Lo kin'ti, Jeju ilə Piyər'ti ene: «Adi in isi dɔ nja'i'ti kadi adi rɔ'i kɔ tado lə'm inbe ta? Toki rɔta'ti, adi m'el'i, kunə kunjə non el bay ə, a manji ta nja mutə ene in gər'i'm el.»

Jeju in row ki kaw ki rɔ Luwə'ti

14 Jeju el njendo'gi lə'ne ene: «Maji kadi me'se bol el, uni me'se adi Luwə, ə uni me'se adi m'in tɔ. 2 Me be'ti lə Bai, kəy'gi in ngayn non. Kin ə re in nya ki rɔta'ti el ə, re m'a m'el'se, tado m'nji m'aw kadi m'ra go lo tado lə'se. 3 Loki m'aw, ə m'ra go lo ginn'ə gangi ningə, m'a m'təl to m're kadi m'ɔy'se, m'aw sese rɔ'm'ti, kadi to lo ki m'in'ti, ingi kaa in'ti tɔ. 4 In, gəri row ki kaw lo'ti ki m'nji m'aw'ti.» 5 Lo kin'ti, Tomasi el Jeju ene: «Burəbe, ji gər lo ki isi aw'i'ti el tɔ, ə ra bann be ə j'a ji gər row ki kaw'ti wa?» 6 Ə Jeju el'ə ene: «M'in row, m'in rɔta, m'in kisikidɔtaa. Row ki rangi ki kadi de asi kaw'n rɔ Bai Luwə'ti goto. 7 Re in gəri m'in ə, a in gəri Bai tɔ. Nga ningə, toki ji ra'n ne inbe kin, in gəri'ə num, oyi'ə num tɔ.» 8 Ningə Pilipi el Jeju ene: «Burəbe, tɔji'je Baw'je Luwə adi j'oo'ə par ə, inbe kin asi'je nakt.» 9 Ə Jeju el'ə ene: «Pilipi, in mayinu ba ə m'in sese ne kin kaa in gəri'm'in el bay wa? De ki oo'm ə, oo Bai Luwə tɔ. Nga ra bann be ə el ene: "Tɔji'je Baw'je Luwə adi j'oo'ə wa?" 10 Oo to ta ki rɔta'ti el kadi m'in m'nji me Bai'ti, ə Bai isi me'm'ti wa? Ta'gi ki m'nji m'el'se kin, in m'inbe ki dɔ rɔ'm ə m'nji m'el el; in Bai ki isi me'm'ti ə isi ra kulə'gi lə'ne. 11 Uni me'se adi m'in toki m'in m'nji me Bai'ti, ə Bai isi me'm'ti tɔ kin. A re uni me'se adi m'in dɔ ta'g'i'ti ki m'nji m'el el ə, kulə ra'gi lə Luwə ki oyi ki kum'se kin yo ə, uni me'se nden. 12 Toki rɔta'ti, adi m'el'se, de ki un me'ne ə, in kaa a ra nya'gi ki m'nji m'ra'de kin tɔ. A ra nya'gi ki əti bol ngayn bay, tado m'in m'nji m'aw rɔ Bai'ti. 13 Nga ningə, nya'gi pəti ki dəji me tɔ'm'ti ə, m'a m'ra m'adi'se, kadi m'in Ngonn, m'ra m'adi de'gi uləi tɔji dɔ Bai Luwə'ti. 14 Kin ə re dəji nya madi me tɔ'm'ti ə, m'a m'ra m'adi'se.»

Jeju un ndu'ne kadi n'a n'ulə ki Ndil Luwə

15 Jeju ilə ta ki rangi dɔ'ti bay ene: «Kin ə re in ndigi m'in ə, a təlɔ rɔ'se go mbərkikində'g'i'ti lə'm ə uwəi njarara. 16 Ningə m'in, m'a m'dəji Bai Luwə kadi ulə ki Njera sese ki rangi, ki a isi sese biti ki non'ti. 17 In ə in Ndil ki njera nya ki rɔta'ti, ki de'gi ki dɔnang'i'ti ne asi kadi taai'ə me de'ti el, tado oyi'ə el, taa gəri'ə el tɔ, nan ingi, in gəri'ə, tado isi kadi'se'ti ne, taa a isi me'se'ti tɔ. 18 M'a m'inyə'se ki kar'se to ngann hal'gi be el, nan m'a m'təl kadi m're rɔ'se'ti. 19 Nanyi ngayn el kadi de'gi ki dɔnang'i'ti ne a oyi m'in el ratata, nan ingi, a oyi m'in, tado m'nji ki dɔ'm taa, taa ingi kaa a sii ki dɔ'se taa tɔ. 20 Ndɔ'a'ti kin ə, a oyi kadi m'in me Bai'ti, ningə ingi, in me'm'ti, ə m'in, m'in me'se'ti tɔ. 21 De ki njendig'i'm, in de ki ngəm go mbərkikində'gi lə'm maji num, təl rɔ'ne go'ti num. Bai a ndigi de ki njendig'i'm, ningə m'in kaa m'a m'ndig'ə tɔ, taa m'a m'tɔj'ɔ rɔ'm ki taga kadi gər'i'm tɔ.» 22 Judi (ki Judasi Isikariyoti el) el Jeju ene: «Burəbe, ra bann be j'in par ə a tɔji'je rɔ'i ki taga kadi ji gəri, um a tɔji rɔ'i ki taga kadi ndəgi de'gi ki dɔnang'i'ti ne kin gəri nu el wa?» 23 Jeju il'ə'ti ene: «De ki ndig'i'm ə, a ngəm go ta'gi lə'm. Bai a ndig'ə, ningə j'in ki Bai Luwə joo pəti j'a ji re rɔ'a'ti, j'a j'ində be nan'ti si'ə. 24 De ki

† Pa 41.10

ndigi'm el, təl r'ne go ta'gi'ti ləm el. Ta'gi ki isi te ta'm'ti ə isi oyi kin, in ta'gi ki m'inbe m'el ki d'om el, nan in ta'gi ki in r' Bai'ti ki njekuləm. ²⁵ M'el'se ta'gi kin d'okagilo ki m'in sese nan'ti ne bay kin. ²⁶ Njera sese, Ndil Luwə ki Bai a ulən ad'ise me t'om'ti kin, a nd'ose nya'gi pəti, taa a olo me'se d' nya'gi'ti pəti ki m'el'se t'ō. ²⁷ M'inyə lapiya m'ad'ise, m'ad'ise lapiya ləm. Ningə m'in m'ad'ise toki de'gi ki d'nan'gi'ti ne ad'ise el. Adi me'se osi nanga, in boli el. ²⁸ Oyi te ta'm'ti m'el m'ene: "M'a m'aw, ə m'a m'təl m're r'ose'ti". Ningə kin ə re in ndigi m'in ə, a rai r'nel d' kaw'ti ki m'nji m'aw r' Bai'ti, tado in, in kibo utəm. ²⁹ M'el'se ta kin ng'osine, kete taa kadi nya'gi rai nya, kadi to loki a rai nya ə, uni me'se ad'i'ə. ³⁰ M'a m'in-gə kagilo kadi m'el'se ta ki ne'ti kin el nga, tado, ngar ki isi ində t'og'i'ne d' de'gi'ti ki d'nan'gi'ti ne, re. Ningə in aw ki t'og'i madi d'om'ti el, ³¹ nan a ingə tarow kadi ra adi de'gi gəri toki m'ndigi Bai, ə m'ra nya'gi toki Bai d'aji'm kadi m'ra. Indəi taa lo kin'ti adi j'awi.»

Jeju in kagi nju ki r'ota'ti

15 Jeju el ene: «M'in, m'in kagi nju ki r'ota'ti, ningə Bai in nje ra kulə me nd'ok nju'ti t'ō. ² Baji nju ki in r'om'ti, ə andi el ə, Bai a tugə k'ō, nan in ki andi maji ə, a tugə ngann baji'ə'gi ki majel k'ō kadi andi ki kete d' mad'a'ti. ³ Ningə in nyando ki m'nd'ose, ra adi in de'gi ki ari njay nga. ⁴ Ə re uwəi r'ose r'om'ti ngan ə, m'in m'a m'uwə'se r'om'ti ngan t'ō. Nga ningə, to ki kaa ki baji kagi a asi kadi andi ki kanji kagi el kakin ə, ingi kaa a asi kadi rai nya madi ki kanji kadi uwəi r'ose r'om'ti, el t'ō. ⁵ M'in kagi nju, ə in baji'm'gi t'ō. De ki uwə r'ne r'om'ti ngan, ə m'in m'uwə r'om'ti t'ō ə, a ra nya'gi ki maji maji ngayn, tado a asi kadi rai nya madi ki maji ki d'ok'ose el. ⁶ De ki uwə r'ne ngan r'om'ti el, a ilə'ə k'ō gidi lo'ti to baji kagi be. Baji kagi'gi ki tuti, a kəri'de kadi buki'de por'ō kadi onyi por k'ō. ⁷ Kin ə re uwəi r'ose r'om'ti ngan, ə ta ləm isi me'se t'ō ə, d'aji nya ki in ndigi ə a ingəi. ⁸ Nya ki a rai kadi de'gi uləi t'oji d' Luwə'ti ki taga, in ta kadi rai kulə'gi ki maji, maji, ki d'nan'ti, d'nan'ti num, kadi t'oji toki in njendo'gi ləm ki r'ota'ti num t'ō. ⁹ Toki Bai ndigi'm nga, m'in m'ndigi'se nga be t'ō. Nga ningə, maji kadi rai d' nja'se'ti, me ndigi'ti ki m'ndigi'se. ¹⁰ Kin ə re t'ali r'ose go mbərkikində'gi'ti ləm ə, a rai d' nja'se'ti, me ndigi'ti ki m'ndigi'se, toki m'təl'n r'om go mbərkikində'gi'ti lə Bai Luwə, ə m'ra'n d' nja'm'ti, me ndigi'ti ki in ndigi'm kin be t'ō.

¹¹ «M'el'se ta'gi kin be kadi r'nel ki me'm'ti in r'nel lə'se t'ō, ningə kadi r'nel lə'se in r'nel ki asi nan rerere. ¹² Mbərkikində ləm ə to kin: In ndiginan ki yo ge ki ne ge dann'se'ti, toki m'ndigi'n'se kin be t'ō. ¹³ Kin ə re de un r'ne ilə k'ō tado lə madi'ne'gi ə, nya madi ki rangi ki kadi a ra, t'oji'n ndiginan ki utə in kin goto nga. ¹⁴ Kin ə re rai nya ki m'dəji'se kadi rai ə, in madi'm'gi. ¹⁵ M'bar'se njekuləbər'gi el ratata, tado njekuləbər gər nya ki be'ə isi ra el. Nga ningə m'in, m'bar'se madi'm'gi, tado m'adi ingi gəri nya'gi pəti ki m'ingə r' Bai Luwə'ti. ¹⁶ In ingi ə mbəti m'in el, nan in m'in ə m'mbət'i'se. Ningə, m'ad'ise kulə kadi rai, rai kulə'gi ki maji maji, ki a to ratata. Ningə lo kin'ti, Bai a ad'ise nya'gi pəti ki d'aji'ə me

t'om'ti. ¹⁷ Nya kare ki m'dəji'se, in ta kadi in ndiginan ki yo ge ki ne ge dann'se'ti.»

De'gi ki d'nan'gi'ti ne, me'de majel ki Jeju in ki njendo'gi lə'ne

¹⁸ Jeju el bay ene: «Kin ə re de'gi ki d'nan'gi'ti ne d'osi'se ta ə, kadi in gəri toki in m'in ə d'osi m'in ta kete non'se'ti. ¹⁹ Nga ningə, kin re in uwəi ki de'gi ki d'nan'gi'ti ne ə, re de'gi ki d'nan'gi'ti ne a ndigi'se; nan ki ne kin, in uwəi se'de el, tado m'mbət'i'se, m'te sese k'ō dann'de'ti. Ningə in tado kin ə, d'osi'se ta. ²⁰ Ə adi me'se olo d' ta'ti ki m'el'se kete m'ene: "Bər utə be'ne el" kin. Kin ə re adi m'in kon ə, a ad'ise kon t'ō, a re t'ali r'ode go ta'ti ləm ə, a t'ali r'ode go ta'ti lə'se t'ō. ²¹ Ki ne kin, a ad'ise kon tado ləm, tado gəri de ki njekuləm el. ²² Kin ə re m're el, re m'el'de ta el ə, re de a tudə majel'gi lə'de d'ode'ti el; nan ki ne kin, lo kadi a eli eyina: "Gər ə ji gər el," kadi de in-yə'n go majel'gi lə'de k'ō goto. ²³ De ki me'ə majel sə'm ə, me'ə majel ki Bai Luwə t'ō. ²⁴ Kin ə re m'ra kulə madi ki de madi ki rangi ra nja kare el, dann'de'ti el ə, re de a tudə majel'gi lə'de d'ode'ti el; nan ki ne kin, oyi kulə ra'm'gi ki kum'de. Be kaa, me'de majel sə'm num, majel ki Bai num. ²⁵ Ningə, in nya ki ra nya be kadi ta ki ndangi me makitu Ndukun'ti lə Luwə ene: "Me'de majel sə'm kare be par 'r, kin ra nya.

²⁶ «Njera sese ki m'a m'ulə si'ə ki t'ō Bai Luwə, a re. Ningə in ə in Ndil ki nje kel nya'gi ki r'ota'ti d' Luwə'ti, ki a in r' Luwə'ti. In ə a manaji d'om'ti. ²⁷ Nga ningə, ingi kaa a manyinaji ləm t'ō, tado in sə'm nan'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti nu.»

16 «M'el'se ta'gi kin kete be pəti kadi to inyəi ta kunme lə'se el. ² De'gi a tuwəi'se k'ō ginn kəykaw-nan'gi'ti lə Juwip'gi. Ningə nd'og'i a rei inbe bay ki kadi nje ki a t'ol'i'se, a eli me'de'ti eyina in kulə lə Luwə ə nyi n'isi n'rai. ³ A rai be, tado gəri Bai el num, gəri m'in el num. ⁴ Nga ningə, m'el'se ta'gi kin be kete, kadi to nd'ō ki nya'gi a rai nya ə, me'se olo d'ō'ti toki nd'ok'i m'el'se. M'el'se ta'gi kin lo kulə ngirə'ti nu el, tado m'in sese nan'ti ne.

Kuləra Ndil Luwə

⁵ «Ki ng'osine kin, m'nji m'aw ki r' nje kulə'm'ti, nan de kare dann'se'ti ki kadi d'aji'm ene: "Si aw ra wa kaa," goto. ⁶ Me'se ur mad'a tado ta'gi ki m'el'se. ⁷ Nga ningə, in ta ki r'ota'ti ə m'el'se: maji ngayn tado lə'se kadi m'aw, tado re m'aw el ə, de ki Njera sese ki maji kadi a re kin, a re el. A re m'aw t'ō ə, m'a m'ulə si'ə m'ad'ise. ⁸ Ə loki a re ə, a ra kadi de'gi ki d'nan'gi'ti ne gəri toki ndəmi d'jido nyara ki majel, ki nyara ki dana, ki takigangi. ⁹ Kadi gəri toki ndəmi d'jido majel ki ra, tado mbeti kun me'de kadi'm. ¹⁰ Kadi gəri toki ndəmi d'jido nyara ki dana tado m'nji m'aw r' Bai'ti, ningə ingi a oyi m'in gogi el ratata. ¹¹ Kadi gəri toki ndəmi d'jido takigangi, tado gangi ta d' ngar'ti ki isi ində t'og'i'ne d' de'gi'ti ki d'nan'gi'ti ne nga.

¹² «M'aw ki ta'gi ngayn bay kadi m'el'se, nan ki ngosine kin, a ald'ise. ¹³ Nga ningə, dɔkagilo ki Ndil ki nje kɔji nya'gi ki rɔta'ti a re ə, a ra kadi in gəri nya'gi pəti ki rɔta'ti. A elta ki t'ne inbe el, nan a el nya'gi pəti ki ingə rɔ Luwə'ti, ningə a il'ise mbər nya'gi ki a rai nya lo ti'ti tɔ. ¹⁴ In tɔji tɔbar lə'm ki taga, tado in ta'gi lə'm, ə a il'ise mbər'ə. ¹⁵ Nya'gi pəti ki in yan Bai, in yan'm tɔ. In tado kin ə, m'el'n m'ene in ta'gi lə'm, ə Ndil a il'ise mbər'ə.»

Me kon təl rɔnel

¹⁶ Jeju el ene: «Nanyi dɔkagilo nden ba kadi a oyi m'in el, ningə dɔkagilo nden go'ti ə, a təli oyi m'in gogi.» ¹⁷ Ə njendo'gi madi elinan dann'de'ti eyina: «Ta ki el'je ene: "Nanyi dɔkagilo nden ba kadi a oyi m'in el, ningə dɔkagilo nden go'ti ə, a təli oyi m'in gogi," kin me'ə nan ri wa? Taa elta ki kare bay ene: "Tado m'nji m'aw rɔ Bai'ti." ¹⁸ Ə "dɔkagilo nden" ki elta'a kin me'ə nan ri tɔ wa? Ji gər me ta ki ge kel'je kin el!» ¹⁹ Lokɔ Jeju gər kadi njen-do'gi li'ə isi sangi kadi daj'i'ə ta ə, el'de ene: «Sii daji nan ta dann'se'ti ɔjidɔ ta ki m'el'se m'ene: "Nanyi dɔkagilo nden ba kadi a oyi m'in el, ningə dɔkagilo nden go'ti ə, a təli oyi m'in gogi," kin. ²⁰ Nga ningə, toki rɔta'ti, adi m'el'se: A nonyi ge, a ndingəi ndoo ge, nan de'gi ki dɔnangi'ti ne a rai rɔnel. Me kon a ra'se, nan me kon lə'se kin a təl rɔnel. ²¹ Lokɔ dene aw to oji ngonn ə, in me kon'ti, tado dɔkagilo kon li'ə re, nan lokɔ ngonn te rɔ'a'ti nga ningə, me'ə oy dɔ kon'ti, tado rɔnel de ki o'jo il'ə dɔnangi'ti. ²² Ningə, ingi kaa, ki ngosine kin, in me kon'ti, nan m'a m'təl m'oo'se, kadi rɔnel a rosi me'se, ningə in rɔnel ki de a ɔr me'se'ti gogi el. ²³ Ndɔ'a'ti kin, a daji m'in ta dɔ nya madi'ti el nga. Ningə, toki rɔta'ti, adi m'el'se, Bai a ad'ise nya'gi pəti ki daj'i'ə me tɔm'ti. ²⁴ Biti bone kaa, daji nya madi me tɔm'ti el bay. Daji ə a ingəi, kadi rɔnel lə'se asi nan rerere.

Jeju tətɔ rɔ de'gi ki dɔnangi'ti ne

²⁵ «M'el'se ta'gi kin me kujita'ti, nan ndɔ'gi a rei non kadi m'a m'el'se ta me kujita'ti el nga, nan m'a m'el'se ta ki dɔ Bai Luwə'ti taga wangɔ. ²⁶ In dɔ ndɔ'a'ti kin, a daji nya Bai me tɔm'ti, ningə m'a m'el'se el, toki m'nji m'el'ta ki Bai tado lə'se, ²⁷ tado Bai Luwə ə inbe ndig'ise. Luwə ndig'ise, tado in ndigi m'in, taa uni me'se adi toki m'ində rɔ'a'ti ə m're tɔ. ²⁸ M'ində rɔ Bai'ti ə m're dɔnangi'ti ne, ningə ki ngosine kin, m'a m'inyə dɔnangi ə m'təl m'aw rɔ Bai'ti gogi.» ²⁹ Ə njendo'gi li'ə eli eyina: «Oo, ki ne kin, nyi in el'je ta taga wangɔ um me kujita'ti el nga kin. ³⁰ Ningə ki ngosine kin, ji gər kadi in gər nya'gi pəti, taa ta'gi ki to me de'ti bay, kadi to de daji kaa in gər kete. Lo kin'ti, j'uni me'je toki in rɔ Luwə'ti.» ³¹ Ə Jeju il'əde'ti ene: «Uni me'se adi'm'in nga wa? ³² Oyi, dɔ kadi isi re, ningə ki ne kin, re te ne nga ki kadi de'gi a sananyi'se ki lo kare kare. A inyəi m'in ki kar'm, nan m'in ki kar'm el, tado Bai Luwə in sə'm nan'ti ne. ³³ M'el'se ta'gi kin pəti be, kadi lapiya in me'se'ti, me kində rɔ nan'ti sə'm. A ingəi kon dɔnangi'ti ne, nan kadi uwəi tɔgi'se ba, tado m'tətɔ rɔ nje tɔgi'gi ki dɔnangi'ti ne nga.»

Jeju elta ki Luwə tado lə'ne inbe num, tado lə njendo'gi lə'ne num

17 Go ta'ti ki Jeju el kin ə, un kum'ne ki taa dɔran'ti, ningə el ene: «Bai, dɔkad'a re nga. Tɔji tɔbar lə'm, m'in Ngonn'i ki taga adi de'gi gəri, kadi to m'in Ngonn'i, m'tɔji tɔbar lə'i ki taga madi de'gi gəri tɔ. ² In, adi'm tɔgi dɔ de'gi'ti pəti, kadi to m'adi nje ki inyə'de ji'm'ti, si ki dɔ'de taa bitɔ ki non'ti. ³ Kisikidɔtaa bitɔ ki non'ti, in ta kadi de gəri, in ki in ki kar'i ba ə in Luwə ki rɔta'ti kin num, kadi gər Jeju Kirisiti ki in de ki ulə kin num. ⁴ M'tɔji tɔbar lə'i m'adi de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti gəri, ningə kulə ki adi'm kadi m'ra kaa m'tɔl ta'a maji tɔ. ⁵ Ki ngosine kin, Bai, m'daj'i kadi adi m'ingə kɔsikurə takum'i'ti toki ndɔki adi'm kete non kində dɔran'ti, ki dɔnangi'ti kin.

⁶ «M'a m'adi de'gi ki ɔy'de dann madi'de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne, adi'm kin gəri'nu. In de'gi lə'i, ə inyə'de me ji'm'ti, ningə təli rɔ'de maji go ta'ti lə'i. ⁷ Ki ngosine kin, gəri kadi nya'gi pəti ki adi'm, in rɔ'i'ti. ⁸ Tado m'adi'de ta'gi ki adi'm'de, ningə taai. Lokɔ taai ə, gəri kadi m'ində rɔ'i'ti, adi uni me'de toki in in ə ulə'm. ⁹ Ningə in tado lə'de ə m'el sə'i ta. M'el sə'i ta tado lə de'gi ki dɔnangi'ti ne el, nan tado lə nje ki inyə'de me ji'm'ti, tado nje ki inyə'de me ji'm'ti kin in de'gi lə'i. ¹⁰ Ningə nya'gi pəti ki in yan'm, in yan'i, ə nya'gi pəti ki in yan'i, in yan'm tɔ. Nga ningə, ingi, tɔji tɔbar lə'm ki taga adi de'gi oyi. ¹¹ M'in, m'a m'in dɔnangi'ti ne el nga, m'nji m'aw ki rɔ'i'ti, nan in ki dɔnangi'ti ne bay. Be ə, Bai Luwə ki nje kar njay, m'daj'i kadi ində kum'i go'de'ti maji. Ində kum'i go'de'ti ki tɔgi lə'i, ki in tɔgi ki adi'm m'ra'n kulə kin, kadi to in kareba toki j'in sə'i j'in kareba kin be tɔ. ¹² Dɔkagilo ki m'in se'de, m'ində kum go'de'ti maji ki tɔgi lə'i ki adi'm. M'dow bag'im dɔ'de'ti, adi de kare kaa nanyi kɔ el. De ə, in in ki maji kadi a tuji kadi to ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə tɔl'n ta'ne kakin par †. ¹³ Nga ningə, ki ngosine kin, m'nji m'aw ki rɔ'i'ti, ə m'el'ta kin be toki m'in'n se'de dɔnangi'ti ne bay kin, kadi to inbe'gi ingəi rɔnel ki me'm'ti, ki in rɔnel ki asi nan rerere kin. ¹⁴ M'adi'de ta lə'i ningə, de'gi ki dɔnangi'ti ne ɔsi'de ta tado k'in ki in de'gi ki dɔnangi'ti ne el, toki m'in m'in'n de ki dɔnangi'ti ne el kin be tɔ. ¹⁵ Nga ningə, m'daj'i kadi ɔy'de kɔ dɔnangi'ti ne el, nan kadi ɔsi Su ngərəngi dɔ'de'ti. ¹⁶ In de'gi ki dɔnangi'ti ne el, toki m'in m'in'n de ki dɔnangi'ti ne el kin be tɔ. ¹⁷ Maji kadi un'de ki ta ki rɔta'ti, ində taa dangi to de'gi lə'i. Ta lə'i in ta ki rɔta'ti. ¹⁸ Ningə, m'in kaa, m'ulə'de dɔnangi'ti, toki ulə'm dɔnangi'ti kakin be tɔ. ¹⁹ M'inbe, m'un rɔ'm m'ində ta dangi to de lə'i tado lə'de, kadi to ingi kaa, in ki kində ta dangi me ta ki rɔta'ti to de'gi lə'i tɔ.

Jeju elta ki Luwə tado lə de'gi pəti ki a uni me'de

²⁰ «M'el sə'i ta tado lə nje ki m'ulə'de kin par el, nan tado lə de'gi pəti ki a uni me'de adi'm'in, ki gorow lə ta ki a te ta nje'gi'ti ki m'ulə'de. ²¹ M'daj'i kadi pəti, təli de'gi ki kare, toki in Bai, ində rɔ'i nan'ti sə'm, ə m'in m'ində

rɔ'm nan'ti sə'i kin be. Kadi ingi kaa indəi rɔ'de nan'ti se'je tɔ, kadi to de'gi ki dɔnangi'ti ne uni me'de adi toki in in ə uləm. ²² M'in m'adi'de kɔsikurə ki taa, kadi to in de'gi ki kare, toki j'in sə'i j'in'n de'gi ki kare kin be tɔ. ²³ M'in m'ində rɔ'm nan'ti se'de, ningə in, ində rɔ'i nan'ti sə'm tɔ; ə lo kin'ti, a asi kadi in de'gi ki kareba ki rɔta'ti, kadi de'gi ki dɔnangi'ti ne gəri toki in in ə uləm num, in ndigi'de toki in ndigi'm be num tɔ. ²⁴ Oyo, Bai, nje ki adi'm'de kin, m'ndigi ngayn kadi in sə'm nan'ti, lo'ti ki m'a m'in'ti, kadi oyi kɔsikurə ki m'aw'n, kɔsikurə ki in taa. M'el m'ene taa kɔsikurə, tadɔ in ndigi'm kete non kində dɔran'ti ki dɔnangi. ²⁵ Bai ki njera nya ki dana, de'gi ki dɔnangi'ti ne gəri nu el, nan m'in m'gər'i, taa nje ki adi'm'de kaa gəri toki in in ə uləm tɔ. ²⁶ M'a m'adi gəri'nu, ningə m'a m'adi gəri'nu ki kete bay, kadi to ko ndigi ki in ndigi'm kin to me'de'ti num, kadi m'inbe m'in nan'ti se'de num tɔ.»

Kuwə Jeju

(Mat 26.47-56; Mrk 14.43-50; Luk 22.47-53)

18 Go ta'ti ki Jeju el ki Luwə kin ningə, ɔti ki njen-do'gi lə'ne, ali dɔ lo, awi dow ngonn mann'ti madi ki bari'ə Sedron. Low'ə'ti kin, lo ndɔɔ ki de man kagi'gi'ti to non, ə uri me'ti. ² Judasi ki njekundo Jeju, gər lo kin maji, tadɔ in lo ki Jeju in ki njendo'gi lə'ne isi rei'ti taa taa. ³ In be ə, Judasi un dɔ kuti njero'gi lə nje konbe ki Rɔm, aw se'de low'ə'ti kakin. Taa kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki Parisi'gi, uləi njengəm takəy lə Luwə adi in se'de non tɔ. De'gi kigo Judasi'ti kin oti kiyə'ɔ'gi ki lambi'gi ki por ngəl'gi. ⁴ Lo kin'ti, Jeju ki gər nya pəti ki a re dɔ'a'ti, ɔti ki rɔ'de'ti, dəji'de ene: «Sii sangi nan wa?» ⁵ Ningə ingi iləi'ə'ti eyina: «J'isi ji sangi Jeju ki Najaret'i'ti.» Ə Jeju el'de ene: «In m'inbe ə m'ra am.» Judasi inbe ki njekulə Jeju kakin ji'de'ti kaa ra se'de non tɔ. ⁶ Loki Jeju el'de ene: «In m'inbe ə m'ra am» kin ə, gadi gogi, ningə tei tosi. ⁷ Jeju təl dəji'de bay ene: «Sii sangi nan wa?» Ningə ingi iləi'ə'ti eyina: «J'isi ji sangi Jeju ki Najaret'i'ti.» ⁸ Ə Jeju el'de ene: «M'el'se m'ene, in m'inbe ə m'ra am. Ə re in m'in ə isi sangi m'in ə, inyəi ndəgi de'gi kam adi awi.» ⁹ To be kadi ta ki te ta Jeju'ti ki rɔ Baw'a Luwə'ti ene: «Nje ki adi'm'de, de kare kaa nanyi kɔ el» kin, tɔlta'ne. ¹⁰ Simon Piyər ɔr kiyə'ɔ ki ulə saw'a'ti rɔ'ne'ti, tugə'n mbi paja lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. Tugə mbi'ə ki dɔjikɔ'ɔ'ti bati gangi. Tɔ paja kakin nan Malkusi. ¹¹ Ə Jeju el Piyər ene: «Ulə kiyə lə'i saw'a'ti gogi! Oo kadi m'a m'anyi kɔpi kon ki Bai adi'm kin el wa?»

Jeju ra non Hann'ti

(Mat 26.57-58; Mrk 14.53-54; Luk 22.54)

¹² Kutu njero'gi lə nje konbe ki Rɔm, nan'ti ki njekundo'de num, ki njengəm ta Kəy lə Luwə ki Juwipi'gi uləi'de kakin num, uwəi Jeju dɔi'ə. ¹³ Dɔ kete, awi si'ə be lə Hann † ki in məm Kayipi. Kayipi ə in kibo

† Hann kaa ndɔki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi tɔ ki bal ki 6 te 15'ti go Kirisiti'ti. Go'ti gogi kaa, Juwipi'gi buki'ə'ti to kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi inbe kakin bala'ti. Lo takigangi'ti lə Juwipi'gi ə, in ə de'gi oyi ta li'ə ngayn.

lə njekujənyamosi kadikare'gi bal'a'ti kin. ¹⁴ Nga ningə in darɔ Kayipi inbe kin ə in nje kel Juwipi kene: «In soti ngayn tadɔ lə'se kadi ba kal de kare oy tadɔ lə ginn bulə de'gi ††.»

Piyər manji ta

(Mat 26.69-70; Mrk 14.66-68; Luk 22.55-57)

¹⁵ Simon Piyər in ki njendo kare ki dann njendo'gi'ti lə Jeju, uni go Jeju. Njendo kare ki in ki Piyər kakin gər ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, adi ur nati kəy'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, nan'ti ki Jeju ki uri si'ə kəy. ¹⁶ Piyər ə isi yan'ne taga, ndəkba takəy'ti. Lo kin'ti, njendo ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi gər'ə kakin, te taga, elta ki dene ki njengəm takəy, ə go'ti, dene inyə Piyər ad'a ur kəy. ¹⁷ Dene ki njengəm takəy kakin el Piyər ene: «In kaa in dann njendo'gi'ti lə dingəm kin tɔ el wa?» Ə Piyər iləi'ti ene: «Jagi, m'in se'de el.» ¹⁸ Kul on, adi nje ra kulə'gi ki njengəm ta lo'gi, iləi por ra nduwi. Piyər kaa ra se'de ta por'ti kakin non, a nduw se'de tɔ.

Hann dəji ta Jeju

¹⁹ *Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi dəji ta Jeju dɔ njendo'gi'ti li'ə ki dɔ nyando'ti li'ə ki isi ndo de'gi. ²⁰ Ə Jeju iləi'ti ene: «M'el'ta de'gi taga wangi, taa ki ndɔ'gi, ndɔ'gi, m'nji m'ndo nya de'gi ginn kəykanan'gi'ti lə Juwipi'gi num, ginn Kəy'ti lə Luwə num, ki in lo'gi ki dɔ Juwipi'gi pəti isi ɔsi nan'ti. Nya madi ki m'el lo kiyə'ti go-to. ²¹ Nga ra bann ə dəji'm ta bay wa? Dəji ta nje ki isi oyi m'in lo kelta'ti kin oyi, gəri ta ki m'nji m'el'de maji ngayn.» ²² Dɔ ta'ti kin, njengəm ta lo kare ki ra se'de non, ində kɔti Jeju, ə el'ə ene: «Adi in be ə kadi tur'n ta adi kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi'ti wa?» ²³ Ə Jeju iləi'ti ene: «Kin ə re ta ki m'el kin, majel ə, ɔji maj'a el adi'm m'oo, a re m'el maji tɔ ə, ra bann be ə ində'm wa?» ²⁴ Lo kin'ti, Hann adi awi ki Jeju ki dɔ ki dɔi'ə kin be be lə Kayipi, ki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi.

Piyər təl manji bay toki n'gər Jeju el

(Mat 26.71-75; Mrk 14.69-72; Luk 22.58-62)

²⁵ Piyər isi ta por'ti non, isi nduw por, ə eli'ə eyina: «Man, in kaa in dann njendo'gi'ti li'ə tɔ el wa?» Nan Piyər manji ene: «Jagi, m'in se'de el.» ²⁶ Ki kare dann njerakulə'gi'ti lə kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki in noji dingəm ki Piyər tugə mbi'ə gangi, el Piyər ene: «De ki m'oo'ə si'ə, lo ndɔ'ɔ'ti ki me kagi'gi'ti kin, in in el ə in nan?» ²⁷ Nan Piyər manji inbe bay. Ningə tanan'ti non, kunə kunjə non.

Jeju ra non Pilati'ti

(Mat 27.1-2, 11-14; Mrk 15.1-5; Luk 23.1-5)

²⁸ Loki in ki Jeju be lə Kayipi ə, awi si'ə kəy'ti ki boi lə nje konbe ki Rɔm'ti. In sin ba bay. Ningə njekundo Juwipi'gi mbeti kur me kəy ki boi'ti, kadi to n'təli ki njen, takum Luwə'ti, kadi to n'usɔi nya lo ra nanyi Paki'ti. ²⁹ In tadɔ kin ə, *Pilati te ingə'de taga, ningə

dajjide ene: «In ri ə səki dingəm kam wa?»³⁰ Ningə, ingi iləi'ə'ti eyina: «Kin ə re in de ki njera nya ki majel el ə, re j'a ji re si'ə, j'ulə j'i'ti el.»³¹ Ə Pilati el'de ene: «Inbe'gi, taai'ə, awi gangi ta d'a'ti kigo ndukun'gi'ti lə'se, in Juwipi'gi.» Nan eli Pilati eyina: «J'in, de adi'je tarow ki kadi ji gangi'n ta koy dō de'ti el.»³² In be ə, ta ki Jeju inbe el kadi taji'n napar koy ki n'a n'oy kin tōlta'ne.³³ Pilati təl ur me kəy'ti ki boi, bər Jeju, ningə dajjə ene: «In ngar lə Juwipi'gi wa?»³⁴ Ə Jeju ilə'ti ene: «Inbe ki dōi ə elta kin be eke de'gi ki rangi ə eli'nu ta kin cjidō'm wa?»³⁵ Ningə Pilati el Jeju ene: «M'in ki oō'm kin m'in Juwipi wa? In de'gi ki ginn be'ti lə'i inbe num, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi num, ə rei uləi'nu j'i'm'ti! Nga ningə m'dajji ke in ri inbe ə in ra wa?»³⁶ Ə Jeju el'ə ene: «M'in ngar ki dōnang'i'ti ne el, re m'in ngar ki dōnang'i'ti ne ə, re de'gi ki go'm'ti, a rō'i dō'm'ti kadi de ulə'm ji njekundō Juwipi'gi'ti el; nan k'in ə m'in ngar ki dōnang'i'ti ne el.»³⁷ Ningə Pilati dajjə ene: «Adi in ngar ta?» Ningə Jeju el'ə ene: «In ta ki in ə te tai ene m'in ngar. M'in, oji m'in, ningə m're dōnang'i'ti ne kadi m'man naji dō nya ki rōta'ti. Nga ningə, de ki in me nya ki rōta'ti, təl rō'ne go ta'ti lə'm.»³⁸ Lo kin'ti, Pilati dajjə ene: «In ri ə in nya ki rōta'ti wa?»

Gangi ta koy dō Jeju'ti

(Mat 27.15-31; Mrk 15.6-20; Luk 23.13-25)

Go ta'ti ki Pilati dajji kin ə, təl te taga rō Juwipi'gi'ti el'de ene: «M'ingə ta madi kare ki kadi m'gangi'n ta dō de'ti kin el.»³⁹ Nga ningə, kigo jibəl ra'a'ti ki isi rai kete, kete, ə dōkagilo ra nanyi Paki ə, m'inyə dangay kare taa m'adi'se kin, in ndigi dō'ti kadi m'inyə ngar lə Juwipi'gi taa madi'se wa?»⁴⁰ Nan ingi, uni ndu'de ki taa eli eyina: «Jagi, in el, in Barabasi ə ji ndigi kadi inyə taa.» Barabasi ki elita li'ə kin, in baw kaya.

19 Pilati adi ndu'ne njero'gi kadi awi ki Jeju, ningə kadi indəi'ə ki ndəy hawlay.² Njero'gi oji jōgi konn, uləi dō'a'ti, ningə uləi ku ngal ki kər njir njir rō'a'ti tō.³ Oti rei rō'a'ti, ningə eli'ə eyina: «Lapiya, ngar lə Juwipi'gi!» Ningə buki j'i'de kōt'ō'ti, indəi'ə.⁴ Nja kare bay, Pilati te rō bulə de'gi'ti el'de ene: «Maji, m'a m're si'ə taga rō'se'ti ne, kadi in gəri toki m'ingə ta madi kare ki kadi m'gangi'n ta dō'a'ti el.»⁵ Lo kin'ti non be, Jeju te taga ki jōgi kon dō'ne'ti num, ki ku ngal ki kər njir njir rō'ne'ti num. Ningə Pilati el'de ene: «Dingəm kaa nyi ra am!»⁶ Nan loki, kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi ki njengəm ta lo'gi lə Juwipi'gi, oyi'ə ə, uləi bilə eli eyina: «In bər'ə kagidəsi'ti! in bər'ə kagidəsi'ti!» Ə Pilati el'de ene: «Inbe'gi, in taai'ə, awi in bəri'ə kagidəsi'ti, tadō m'in, m'ingə ta madi ki asi kadi m'gangi'n ta koy dō'a'ti el.»⁷ Ningə Juwipi'gi eli Pilati eyina: «J'aw ki ndukun kare non, ə kigo ndukun'ti kakin, in de ki sōw dō koy, tadō el ene n'in Ngonn lə Luwə †.»⁸ Loki Pilati oo ta kin ə, ad'a bol ki dō mad'a'ti bay,⁹ ə təl ur me kəy'ti ki boi, ningə dajji Jeju ene: «In, in ra wa?»¹⁰ Nan Jeju ilə ta'ti el. Ə Pilati el Jeju ene: «M'in ə m'dajji ta ə ilə'm'ti el wa? In gər kadi m'aw ki tōgi kadi m'ge ə m'inyə'i taa num, m'ge ə m'bər'i kagidəsi'ti num, eke in

gər el wa?»¹¹ Jeju ilə'ti ene: «Kin ə re in tōgi ki Luwə inbe ə adi dōran'ti nu kin el ə, aw ki tōgi madi kare dō'm'ti el. Ningə in tadō kin ə, de ki njekulə'm j'i'ti, majel li'ə in ngayn utə yan'i.»¹² Dō ta'ti inbe kin ə, Pilati sangi kadi n'inyə Jeju, nan Juwipi'gi uri kōl, ə eli'ə eyina: «Kin ə re inyə taa ə, in madi Sejar ki in ngar kibo kin el. De ki ene n'in ngar ə, de'ə kin in nje ta lə Sejar.»¹³ Loki Pilati oo ta kin ə, adi awi ki Jeju taga, ningə inbe isi dō kumbər ngar'ti, lo'ti ki bəri'ə Gaji mbal'gi ki kində nanga, ki ta Ebirə ene «Gabata».¹⁴ In ndō ki kadi lo ti par ə in kulə ngirə ra nanyi Paki, ningə in kadi ki jam dō be'ti be. Ə Pilati el Juwipi'gi ene: «Oyi ngar lə'se.»¹⁵ Nan uni ndu'de ki taa eli eyina: «Kadi oy kō! Kadi oy kō! Bər'ə kagidəsi'ti!» Ə Pilati el'de ene: «Kadi to m'bər ngar lə'se kagidəsi'ti wa?» Ningə kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi eli eyina: «De oo ngar lə'je ki rangi el, ngar lə'je in Sejar par.»¹⁶ Lo kin'ti, Pilati ulə Jeju j'i'de'ti kadi bəri'ə kagidəsi'ti. Njero'gi uwəi Jeju awi si'ə.

De'gi bəri Jeju kagidəsi'ti

(Mat 27.32-44; Mrk 15.21-32; Luk 23.26-43)

Njero'gi uwəi Jeju awi si'ə.¹⁷ Inbe oti kagidəsi lə'ne, te'n gidi bebo'ti ki taga, kadi awi'n lo'ti ki to to «Ka dō de», ki ta Ebirə ene «Golgota.»¹⁸ In low'ə'ti kin ə njero'gi bəri Jeju'ti, kagidəsi'ti. Bəri de'gi joo kagidəsi'ti si'ə, ki kare dōjikōl'ō'ti, ə ki kare dōjigəl'ə'ti tō, ningə inbe ra dana.¹⁹ Pilati adi rai ngonn bər, ndangi nya me'ti, indəi taa dō kagidəsi ki Jeju ra'ti. Nya ki ndangi me'ti nan: «Jeju ki Najaret'i'ti, ngar lə Juwipi'gi.»²⁰ Loki bəri Jeju'ti, kagidəsi'ti kakin in ndəkba ki bebo, adi Juwipi'gi ngayn tudəi nya ki ndangi kin. Ndangi ki ta Ebirə num, ki ta Laten num, taa ki ta Gireki num tō.²¹ Ə kibo'gi lə njekujənyamosi kadikare'gi eli Pilati eyina: «Nya kin, maji kadi re a ndangi "ngar lə Juwipi'gi" be el, nan re a ndangi "dingəm kam el ene n'in ngar lə Juwipi'gi" taa in gorow'ə'ti.»²² Nan Pilati el'de ene: «Nya ki m'ndangi ningə, ndang'a kaa m'ndangi kin.»²³ Loki njero'gi bəri Jeju kagidəsi'ti ginn'ə gangi ningə, oyi ku'gi li'ə, kanyi ginn sō, sōw dō'de kare kare. Ningə nanyi ku ngal ki de ur el, nan oji tanan'ti be par, ində taa re nanga.²⁴ Ə njero'gi elinan eyina: «Adi ji tili ku ngal kin el, nan adi ji tugəi kiri mbara dō'ti j'oyi ke nan ə a in yan'a wa.» Ningə in nya ki a to be kadi ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina:

«Kanyinan ku'gi li'ə,

Ningə tugəi kiri mbara dō ku ngal'ti li'ə tō» kin tōlta'ne †.

Ningə in nya'a kaa nyi njero'gi rai kin.

²⁵ Kon Jeju in ki ngonnkon'ne ki dene num, Mari ki ne Kilewopasi num, taa Mari ki Magidala num rai non, ndəkba kadi kagidəsi'ti ki bəri Jeju'ti.²⁶ Loki Jeju oo kon'ne, ə oo njendo ki Jeju ndig'ə, ra gəd'ə'ti ə, el kon'ne ene: «Dene, oo ngonn'i ə ra am.»²⁷ Ningə go'ti, el njendo kakin ene: «Oo kon'i ə ra am.» Ningə, ndō'a'ti non, njendo kakin aw ki kon Jeju rō'ne'ti.

† Lebitiki 24.16

†† Pag 22.19

Koy Jeju

(Mat 27.45-56; Mrk 15.33-41; Luk 23.44-49)

²⁸ Go nya'g'i'ti kin, Jeju gær kadi ginn nya'gi pæti gangi nga ə, elta kin kadi tɔlta ta ki ndangi me makitu'ti læ Luwə ene: «Kundə ra'm †.» ²⁹ Ngoo ki yiwi kandi nju ki masi rosi isi non, ə njerɔ'gi nduyi nya ki to hem hem me yiwi nju'ti ki masi kakin, uləi ta kagi'ti ki bari'ə ijopi, ə uləi ta Jeju'ti. ³⁰ Ə loki Jeju njuw yiwi kandi nju ki masi kakin ningə, el ene: «Ginn nya'gi pæti gangi nga», ə uləi dɔ'ne nanga, ningə kon li'ə te.

Njerɔ kare ɔsi kadi Jeju

³¹ In ndɔ ki kadi lo ti dɔ'ti ə, in ndɔ kərkon. In ndɔ kərkon ki to ta dangi, ə, kadi to ninn'gi rai dɔ kagidəsi'ti ba ndɔ kərkon'ti el ††, Juwipi'gi awi dəji Pilati kadi adi budi nja'de, ə ɔri'de kɔ dɔ kagidəsi'ti. ³² Lo kin'ti, njerɔ'gi awi budi nja de ki dɔkete num, in ki nja joo num, ki bəri'de dɔ kagidəsi'ti nan'ti ki Jeju. ³³ Loki rei tei dɔ Jeju'ti ə, oyi kadi in oy nga, adi budi nja'a el. ³⁴ Ningə njerɔ kare ə ɔsi kad'a ki ningə, ə tanan'ti non, mosi ki mann tei ta do ningə'ti kakin. ³⁵ De ki ɔr go nya'gi kin, oo ki kum'ne, ningə mannaji li'ə in ki rɔta'ti, taa inbe gær kadi in ta ki rɔta'ti ə n'el tɔ, kadi to ingi kaa uni me'se tɔ †. ³⁶ Toki rɔta'ti, nya'gi kin rai nya be kadi to ta ki ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: «Singə kare kaa de a tæti el ††», kin tɔlta'ne. ³⁷ Taa ndangi ta ki rangi bay me makitu'ti læ Luwə eyina «A gonyi lo ki rɔ de'ti ki ɔsi kad'a ki ningə †.»

Uləi Jeju be ninn'ti

(Mat 27.57-61; Mrk 15.42-47; Luk 23.50-56)

³⁸ Go nya'g'i'ti kin, Jisepi ki in de ki Arimate'ti, aw dəji tarow Pilati kadi n'ɔr ninn Jeju. Jisepi in njendo læ Jeju ki ra rɔ'ne lo kiyə'ti, tado bol Juwipi'gi. Pilati ad'a tarow, adi Jisepi aw ɔr ninn Jeju. ³⁹ Nikodem ki ndɔki aw ingə Jeju kondɔ kakin kaa, aw ki nduji kagi'gi ki əti maji joo tado kɔy rɔ ninn'ti. Nduji kagi'gi ki bəri'de mir in ki alowəsi, poləi'de nan'ti asi kiləw dɔmutə be. ⁴⁰ De'gi ki joo kin, uni ninn Jeju, doloi ki ta ku len. Lo dole'ti, buki nduji kagi ki əti maji səm'ti nden, nden, taa doloi, kigo kuji ra'a'ti læ Juwipi'gi ki isi rai ki ninn'gi lə'de bay taa uləi be'ti. ⁴¹ Lo ki bəri Jeju'ti, kagidəsi'ti kakin, lo to non me kagi'gi'ti, ningə me lo'ti kakin, be ki to sigi, ki de ilə ninn'ti el bay to'ti non kadi mbal'ti. ⁴² Nga ningə, toki kaa ki lo ti ə a in ndɔ kərkon læ Juwipi'gi, uləi Jeju me be'ti kakin, tado in ndəkba kad'a'ti.

Jeju ində taa lo koy'ti

(Mat 28.1-10; Mrk 16.1-8; Luk 24.1-12)

20 Ndɔ Dɔmasi ki ginn lo, loki lo to piti piti ba bay, Mari ki Magidala isi aw dɔbadi'ti ningə, oo mbal ki uti ta be ninn kakin, de uwə ɔr. ² Ə Mari anyi ngodi, aw ingə Piyər in ki njendo kare ki Jeju ndig'ə, el'de ene: «Uwəi Burəbe ɔri'ə bad'i'ti, ningə ji gær lo ki iləi'ə'ti el.»

† Pa'gi 69.22 †† Ndukun ki nja joo 21.22-23 † Jan 20.31
‡† Tekitaga 12.46; Pa'gi 34.21 †† Jkr 12.10

³ Piyər in ki njendo ki kare kakin tei, isi awi ki dɔbadi'ti. ⁴ Anyinan ngodi joo pæti, nan njendo ki kare kakin anyi ngodi utə Piyər, adi aw te dɔbadi'ti kete non'a'ti. ⁵ Loki aw te, ilə kɔti'ne, gon lo ningə, oo ta ku'gi ki doloi ninn ə rai, nan ur me be ninn'ti el. ⁶ Piyər ki in go'ə'ti, in yan'ne non re ə, ur me be'ti, oo ta ku'gi ki doloi ninn ə rai, ⁷ taa oo ta ku ki uləi jam dɔ Jeju'ti tɔ ə to. Ta ku'ə kin to nan'ti ki ingi ki doloi ninn kin el, nan de bir adi to yan'ne dangi. ⁸ Go'ti, njendo ki kare ki re kete kakin, ur me be'ti tɔ, adi oo nya'gi ki kum'ne num, un me'ne kadi in nya ki rɔta'ti num tɔ. ⁹ Nga ningə, biti te low'ə'ti kin kaa, tujə'de'ti kadi Jeju a ində taa dann nje koy'gi'ti el bay, toki Makitu læ Luwə el'n ta'a kete kin †††. ¹⁰ In be ə, njendo'gi ki joo, tæli iləi dɔ'de awi be.

Jeju tɔji rɔ'ne Mari ki Magidala

(Mrk 16.9-11)

¹¹ Loki njendo'gi awi, Mari ra taga, kadi badi'ti ndəkba, ra non. Loki ra non, ilə kɔti'ne gon'n lo be ninn'ti ə, ¹² oo malayka'gi joo ki ɔyi ku ki nda, ə ki lo'ti ki kete iləi ninn Jeju'ti. Ki kare isi tor'o'ti, kaw ki dɔ'a'ti, ə in ki nungi isi kaw ki nja'a'ti tɔ. ¹³ *Malayka'gi dəji'ə eyina: «Dene, ra bann ə ra non wa?» Ə Mari ilə'de'ti ene: «ɔri Burəbe lə'm, ningə m'gær lo ki iləi'ə'ti el.» ¹⁴ Loki elta be ningə, ilə ræti ə, oo Jeju, nan gær kadi in Jeju el. ¹⁵ Ə Jeju dəj'ə ene: «Dene, ra bann ə ra non wa? Si sangi nan wa?» Ningə Mari oo ene in nje ra kulə me ndɔ'ti ki to non kakin wa, adi el'ə ene: «Be'm, re in in ə ɔr'ə ə, ɔji'm lo ki ilə'ti, adi m'aw m'un'ə.» ¹⁶ Jeju bar'a: «Mari!» Ə Mari yəti rɔ'ne ki rɔ'a'ti, un ndu'ne ki taa, el'ə ene: «Rabuni!» ki ta Ebirə, ki kər me'ə nan «Njendo de'gi!» ¹⁷ Lo kin'ti, Jeju el'ə ene: «ɔdi rɔ'm el, tado m'aw dɔran'ti rɔ Bai'ti el bay. Nga ningə, ki ngɔsine kin ə, aw rɔ ngannkon'm'gi'ti, el'de toki m'aw rɔ Bai'ti ki in Baw'se tɔ kin, m'aw rɔ Luwə'ti lə'm ki in Luwə lə'se tɔ kin.» ¹⁸ Ə Mari ki Magidala aw ingə njendo'gi el'de ene: «M'oo Burəbe ki kum'm!» Ningə el'de ta'gi ki Jeju el'ə kakin adi'de oyi.

Jeju tɔji rɔ'ne njendo'gi

(Mat 28.16-20; Mrk 16.14-18; Luk 24.36-49)

¹⁹ Ndɔ Dɔmasi'ti inbe non losɔ'ɔ, njendo'gi kawinan me kəy'ti madi, ningə uti takəy mbuki dɔ'de'ti, tado boli njekundo Juwipi'gi. Ə Jeju re, ra taa dann'de'ti, el'de ene: «M'dəji kadi lapiya in sese!» ²⁰ Ningə lo kin'ti, tɔji'de tor do ki ji'ne'ti ge, kadi'ne'ti ge adi'de oyi. Rɔ njendo'gi nəl'de ngayn, loki oyi Burəbe. ²¹ Jeju tæl el'de bay ene: «M'dəji kadi lapiya in sese! Nga ningə, toki Bai ulə'm, m'in kaa m'ulə'se tɔ.» ²² Ningə go ta'gi'ti kin, Jeju to kon lə'ne dɔ njendo'gi'ti, ə el'de ene: «Tai Ndil Luwə me'se'ti. ²³ De'gi ki a inyəi go majel'gi lə'de kɔ, Luwə a inyə go majel'gi lə'de kɔ tɔ, ə nje ki a mbeti k'inyə go majel'gi lə'de kɔ, Luwə a tudə majel'gi lə'de dɔ'de'ti ba tɔ.»

††† Pa'gi 16.10

Jeju in ki Tomasi

²⁴ Loki Jeju re ɾ njendo'gi'ti kin, Tomasi ki bari'a Ndungə, ki in ki kare dann njendo'gi'ti in se'de low'ə'ti el. ²⁵ Ə ndəgi njendo'gi eli'ə eyina: «J'oo Burəbe ki kum'je.» Nan Tomasi el'de ene: «Kin ə m'oo tor do poynti ki bəri ji'ə kin el num, m'ulə ngonn ji'm tor poynti'ti kin el num, taa m'ulə ji'm m'ɔd'i'n tor do ningə ki ɔsi kad'a kin el num ə, m'a m'un me'm el jagi.» ²⁶ Ndo jijoo go'ti, njendo'gi təli ingəi nan me kəy'ti bay, ningə in kin Tomasi in se'de nga. Uti takəy mbuki d'ɔde'ti, ə Jeju re, ra taa dann'de'ti, el'de ene: «M'dəji kadɪ lapiya in sese!» ²⁷ Ningə el Tomasi ene: «Tomasi, ulə ngonn ji'i lo kin'ti, ə gon ji'm'gi kin oo, taa ulə ji'i ɔd'i'n tor do ningə ki kadɪ'm'ti kin oo ɔ. Ononyi kadɪ tadɪ, maji kadɪ un me'i.» ²⁸ Lo kin'ti non, Tomasi el Jeju ene: «Burəbe lə'm! Luwə lə'm!» ²⁹ Ə Jeju el'ə ene: «In koo ki oo'm ki kum'i ne kin ə adɪ un me'i. Ningə adɪ m'el'i m'adɪ in gər toki nje ɾnel'gi ə in de'gi ki uni me'de ki kanji koo nya ki kum'de †.»

Ginn ndangi makitu kin

³⁰ Jeju ra nyakɔji'gi ki rangi ngayn inbe bay takum njendo'gi'ti lə'ne, ki in ki ndangi me makitu'ti kin el. ³¹ Nan ingi kin, in ki ndangi'de be kadɪ uni me'se toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, in Ngonn lə Luwə. Ningə loki uni me'se ə a ingəi kaji ki biti ki non'ti ki ta kul'ə.

Jeju tɔji ɾ'ne njendo'gi siri ta ba'ti ki Tiberiyadi

(Luk 5.1-11)

21 Go'ti gogi, Jeju təl te ingə njendo'gi bay ta ba'ti ki Tiberiyadi. Row ki te ngə'n'de ə to kin: ² Ndo madi, Simon Piyər num, Tomasi ki bari'ə Ndungə num, Nataniyel num ki in de'gi ki Kana'ti ki Galile ɔ, ngann'gi lə Jebede ki joo ɔ, njendo'gi lə Jeju ki rangi in joo ɔ sii nan'ti. ³ Ə Simon Piyər el'de ene: «M'a m'aw ba kadɪ m'ndon kanji'gi.» Ningə ndəgə'gi eli'ə eyina: «J'in kaa j'a j'aw sə'i ɔ.» Ningə tei, ali me to'ti awi, nan kondɔ'a'ti kin, ngonn kanji kare kaa uwəi el. ⁴ Loki lo ti, Jeju re ra ta ba'ti non, nan njendo'gi gəri toki in Jeju el. ⁵ Ə Jeju el'de ene: «Ngann'gi, uwəi kanji nden el wa?» Ningə iləi'ə'ti eyina: «Jagi, ngonn kanji kare kaa j'uwa el.» ⁶ Ningə, Jeju el'de ene: «Iləi bandi dow tokibo'ti, ki dɔjikɔl'se'ti kin, ə a uwəi kanji'gi.» Ə loki iləi bandi ə, bandi ɔy kanji kɔy ki asi kadɪ ndɔri tei taga el. ⁷ Lo kin'ti, njendo ki Jeju ndig'ə el Piyər ene: «In Burəbe.» Ə loki ta ki el ene: «In Burəbe», kin osi mbi Piyər'ti taa par ə, Piyər ulə ku lə'ne ɾ'ne'ti, tadɔ kete ra ki ɾ'ne kare, ningə osi me mann'ti. ⁸ Lo ki rai'ti kin, in sanyi el ki ngangɪ ba, awi asi kulə buy kare be par, adɪ ndəgi njendo'gi awi ki to nden nden ki ngangɪ ba'ti, ndɔri bandi ki kanji rosi kakin go'de'ti.

† 1Pi 1.8

⁹ Loki uri nanga ningə, oyi por ki de ulə kanji'ti, taa mapa kaa to non ɔ. ¹⁰ Jeju el'de ene: «Rei ki kanji'gi ki uwəi'de kakin ne adɪ j'oo.» ¹¹ Ə Simon Piyər al me to'ti, ndɔr bandi ki kanji rosi kakin nanga. In kanji'gi ki boi boi inbe ə in bu ki dɔ mi gidə in mutə (153). Kɔr'de inbe ki əti bol kin ə, bandi gangi el. ¹² Jeju el'de ene: «Rei ɔsi nya.» Nga ningə, de kare dann njendo'gi'ti ki kadɪ dəji Jeju ene: «In nan wa?» goto, tadɔ gəri maji kadɪ in Burəbe. ¹³ Jeju ɔti ɾ'ɔde'ti, un mapa adɪ'de, ningə adɪ'de kanji ɔ. ¹⁴ Loki Jeju ində taa dann njekoy'gi'ti kin, in te ki nja mutə nga a te ki ɾ njendo'gi'ti lə'ne kin.

Jeju in ki Piyər

¹⁵ Go nya kusɔ'ti, Jeju dəji Simon Piyər ene: «Simon ki ngonn Jonasi, in ndigi'm utə nje'gi sii kin wa?» Ə Simon ilə'ti ene: «Oyo, Burəbe, in gər kadɪ m'ndigi.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ul ngann batɪ'gi'ti lə'm.» ¹⁶ Jeju təl dəji Simon bay ki nja joo ene: «Simon ki ngonn Jonasi, in ndigi'm wa?» Ə Simon il'ə'ti ene: «Oyo, Burəbe, in gər kadɪ m'ndigi.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ul batɪ'gi'ti lə'm.» ¹⁷ Jeju təl dəji Simon bay ki nja mutə ene: «Simon ki ngonn Jonasi, in ndigi'm wa?» Ningə lo kin'ti, me Piyər tuji dɔ təl'ti ki Jeju təl dəj'ə bay ki nja mutə ene: «In ndigi'm wa?» kin, adɪ ilə'ti ene: «Burəbe, in gər nya'gi pəti, in gər kadɪ m'ndigi'ı.» Ningə Jeju el'ə ene: «Ul batɪ'gi'ti lə'm. ¹⁸ Nga ningə, toki ɾɔta'ti, adɪ m'el'i: dɔkagilo basa'i'ti, inbe dɔɔ ndar bəd'i'ti, ə aw loki me'i ndigi, nan dɔkagilo ki a bugə ə, a ɔy ji'i taa kadɪ de ki rangi ə a dɔɔ ndar bəd'i'ti, ə aw sə'i lo'ti ki me'i ndigi el.» ¹⁹ Ta'gi kin Jeju el be kadɪ tɔji'n gorow koy ki Piyər a oy kadɪ ulə'n tɔji dɔ Luwə'ti. Go'ti, Jeju el'ə ene: «Un go'm.»

Njendo ki Jeju ndig'ə

²⁰ Piyər ilə rəti gogi ningə, oo njendo ki Jeju ndig'ə, in ki ndɔki, lo nyakusɔ'ti, ndunə ɾ'ne ki dɔ Jeju'ti, dəj'ə ene: «Burəbe, nan ə a uləi ji de'gi'ti wa?» kakin. ²¹ Loki Piyər oo'ə ə, dəji Jeju ene: «Burəbe, ə in kam, in ri ə a ra'a wa?» ²² Ə Jeju el Piyər ene: «Kin ə re m'ndigi'ı kadɪ isi ki dɔ'ne taa biti kadɪ to m'təl m're m'ingə'n'ə kaa, in kin ta lə'i goto'ti. In, ta lə'i in ta kadɪ un go'm par.» ²³ Ta kin sanan dann ngannkon'gi'ti toki njendo kam a oy el. Nan ki ɾɔta'ti, kadɪ Jeju el Piyər ene: «A oy el» kin, el'ə be el. Ta ki el'ə ə, el'ə ene: «Kin ə re m'ndigi'ı kadɪ isi ki dɔ'ne taa biti kadɪ to m'təl m're m'ingə'n'ə kaa, in kin ta lə'i goto'ti.»

²⁴ In darɔ njendo'ə inbe kin ə mannaji dɔ nya'gi'ti kin, ndangi'de me makitu'ti kin. Nga ningə ji gər kadɪ mannaji li'ə in ta ki ɾɔta'ti.

²⁵ Jeju ra nya'gi ki rangi ngayn inbe bay. Re de ene n'ində ta'ne inbe nəm n'ndangi'n'de pəti me makitu'gi'ti ə, m'mər kadɪ dɔnangi inbe kin pəti kaa, makitu'gi kin a uwə.

Kulə'gi lə njekawkulə'gi

Ta ki dɔ kulə'gi lə njekawkulə'gi

Makitu kin elta tɔj'n ke toki nan bann ə Burəbe aw'n dɔran'ti, adi'n tɔgi njendo'gi lə'ne ki gorow lə Ndil Luwə kadi to tɔli rɔ'de go mbərkikində'ti li'ə ki dɔboy'ti (1.8). Be ə, njekawkulə'gi manyinaji Jerujalem'ti ɔjidɔ kində ki Jeju ində taa lo koy'ti aw dɔran'ti. Kibo'gi lə Juwipi'gi adi kon njekawkulə'gi. Kadi nan kon kin ra adi njendo'gi tei iləi mbər Poyta ki maji dɔnangi Jude'ti pəti ki Samari biti par ki manga, tei Antiyosi'ti. Dann nya'gi'ti ki rai nya kin, in Piyər, Jaki, Jan, ki Jaki ki ngonn kon Jeju ə Ndil un'de ra'n kulə ngayn nan ki utə nje'gi kin, in Pol. J'oo kulə'gi ki Pol ra'de ki gorow kaw mbah'gi tadɔ kiləmbər Poyta ki maji ki low'ə'ti non ə, ində'n ginn Njekawnan'gi ki dɔnangi Aji'ti ki Du, dɔnangi Giresi'ti ki kaw lo kurkad'i'ti. Makitu kin tɔlta'ne ki poyta lə Pol ki uwəi'ə dangay'ti Rɔm'ti, nan tɔji toki de a ra tɔgi kuwə Ta lə Ndil Luwə dangay'ti el.

Kon ta'gi ki me'ti: Kində kaw dɔran'ti biti te'n buki Ndil dɔ njendo'gi'ti 1-2. Mannaji ki kadi nan kon Jerujalem'ti 3-7. Poyta ki maji te Samari'ti 8. Kunme lə Pol 9. Njekunme'gi ki in Juwipi'gi el ki dɔkete dann Njekawnan'gi'ti 10-11. Tɔl Jaki, te Piyər dangay'ti 12. Kaw mbah kiləmbər Poyta ki maji ki dɔkete lə Pol 13-14. Kawnan kibo lə njekawkulə'gi lə Jeju Jerujalem'ti 15. Kaw mbah kiləmbər Poyta ki maji ki nja joo lə Pol 16-18. Kaw mbah kiləmbər Poyta ki maji ki nja mutə lə Pol 19-21. Uwəi Pol dangay'ti 22-26. Pol in Rɔm'ti 27-28.

Kaw Jeju dɔran'ti

1 Tewopil, me makitu'ti lə'm ki dɔkete †, m'ndangi ta'gi ki ɔjidɔ nya'gi ki Jeju ulə ngirə ra ge, ndo de'gi ge. ² Nya'gi ki ra biti te'n me ndɔ'ti ki Luwə un'ə'n'ə aw si'ə dɔran'ti. Ningə kete bay ta kadi aw dɔran'ti, Jeju mbəti njekawkulə'gi lə'ne, adi'de mbərkikində'gi lə'ne ki gorow lə Ndil Luwə. ³ Go koy'o'ti, Jeju ɔji rɔ'ne njekawkulə'gi lə'ne. ɔji'de ki row'gi ki dangi dangi kadi gəri toki n'ra ki dɔ'ne taa. Ndɔ dɔɔ go'ti ningə, te bus ki rɔ'de'ti el'de ta dɔ Konbe'ti lə Luwə. ⁴ Ndɔ kare ki isi sɔ nya se'de, Jeju el'de kadi tei gidi bebo Jerujalem'ti el. Nan kadi nginəi biti kadi Baw'ne adi'de kadikare ki un ndu'ne dɔ'ti kadi n'a n'adi kin bay taa ††. Ningə el'de ene: «In kadikare ki m'inbe m'el'se ta'a kete nga. ⁵ Jan ra de'gi batəm me mann'ti, nan ingi, me ndɔ'gi'ti ki ngayn el ne ə, a rai'se batəm me Ndil Luwə'ti.»

⁶ *Njekawkulə'gi lə Jeju ki kawinan rɔ'a'ti dəji'ə eyina: «Burəbe, in dɔkagilo'ti ki ngɔsine inbe kin ə a taa konbe adi *Isirayel wa?» ⁷ Ə el'de ene: «In ta lə'se kadi in gəri dɔ kad'a eke dɔ gangi lo'gi ki Bai ɔji kigo lo tɔgi'ti lə'ne el.» ⁸ Nan a ingəi tɔgi loki Ndil Luwə a re dɔ'se'ti. A tɔli nje mannaji lə'm me bebo Jerujalem'ti num, dɔnangi Jude'ti ba pəti num, Samari'ti num, ratata dɔboy dɔnangi'ti.

⁹ Loki Jeju el'de ta'gi kin ginn'ə gangi ningə, oyi'ə isi aw ki taa me nəl'ti. Ningə kilndi re uti kum'de adi oyi'ə el. ¹⁰ Kum'de nanyi ki taa dɔran'ti, lo koo go Jeju lo kaw'a'ti, ningə, dingəm'gi joo ki uləi ku'gi ki nda bal bal

† Luk 1.1-4 †† Luk 24.49

te i bus ki rɔ'de'ti, ningə eli'de eyina: ¹¹ «De'gi ki Galile'ti, tadɔ ri ə rai ra gonyi lo ki taa dɔran'ti be wa? Darɔ Jeju inbe ki uni'ə ta dann'se'ti awi si'ə dɔran'ti kin ə, a tɔl re toki oyi go'ə lo kaw'a dɔran'ti kin be tɔ.»

Kuti lə njekawkulə'gi

¹² Be ə njekawkulə'gi lə Jeju tɔli dɔ mbal kagi Buni'ti awi Jerujalem'ti gogi. Mbal kagi Buni kin in ndəkba ki bebo Jerujalem. ¹³ Loki rei tei Jerujalem'ti ningə, ali awi me kəy'ti kare ki in dɔ mad'a'ti taa, loki rai to lo kisi'de kete kete. Adi in Piyər num, Jan num, Jaki in ki Andire num, Pilipi in ki Tomasi num, Batilemi in ki Matiye num, Jaki ki ngonn lə Alpe num, Simon ki nje rɔ tadɔ ta kingədɔ lə be lə'ne num taa Judi ki ngonn lə Jaki num tɔ. ¹⁴ Ingi pəti, ki me'de ki kareba, kawinan nəm nəm kadi elita ki Luwə ta ta, nan'ti ki dene'gi madi. Mari ki kon Jeju in dann'de'ti num taa ngannkon Jeju num tɔ.

Matiyasi ɔr tor Judasi

¹⁵ Me ndɔ'gi'ti kin, njekunme'gi kawinan asi bu ki dɔ joo. Ningə Piyər ində taa dann ngannkon'ne'gi'ti el ene: ¹⁶ «Ngannkon'm'gi, maji kadi nya ki Ndil Luwə elta'a me Makitu'ti lə Luwə tɔlta'ne. Tadɔ Ndil Luwə, elta kete ki ta *Dabidi, ɔji'n dɔ Judasi ki ɔr non de'gi ki rei uwəi Jeju. ¹⁷ Judasi in ki kare dann'je'ti, ningə aw ki kulə lə'ne ki sɔw dɔ'ne kadi ra dann'je'ti tɔ. ¹⁸ Ki nar ki adi'ə tadɔ kugə'n goji kulə ki majel ki ra kin ə, Judasi aw ndogi'n lo ndɔɔ. Me ndɔɔ'ti ki ndogi kakin ə, ində taa osi, dɔ'a sur ki nanga, me'ə ndu rusi adi ti'ə ala mban dɔnangi'ti. ¹⁹ De'gi pəti ki dɔnangi Jerujalem'ti oyi ta kin.

Be ə bari lo ndɔɔ kakin ki ta be lə'de eyina: "Akeldama", kər me ta kin nan: "Lo ndɔɔ mosi".²⁰ Ndangi me makitu Pa'gi'ti eyina:

"Kadi kəy li'ə in ki k'inyə kɔ num,
Kadi de kare ka isi me'ti el num †,"
Taa ndangi bay eyina:
"Kadi de ki rangi ɔr tor'o."

²¹ «Be ə, maji kadi ji mbəti de kare mbunə de'gi'ti in-be ki njiyəi se'je nan'ti ki ndɔ'gi pəti ki Burəbe Jeju awi'n se'je num təl'n se'je num inbe kin. ²² Ulə ngirə dɔ batəm'ti læ Jan, ratata te'n dɔ ndɔ'ti ki Luwə un'n Jeju ta dann'je'ti awi'n si'ə dɔran'ti. Kadi de kare dann'de'ti, in nje mannaji, nan'ti se'je toki Jeju ində lo koy'ti.»

²³ Lo kin'ti, rei ki de'gi joo ɔji'de, ki dɔkete in Jisepi ki bari'ə nan Barsabasi, ki indəi tɔ'a ki rangi nan Jusitusi, ningə ki nja joo in Matiyasi. ²⁴ Ningə eli Burəbe eyina: «Burəbe, in gər ngarme de'gi pəti tigə, ə ɔji'je ke mbunə de'gi'ti ki joo kin, in ki ra ə mbət'ə wa? ²⁵ Mbət'ə kadi un ta kulə læ njekawkulə ki Judasi inyə ta'a ə aw lo'ti lə'ne ki ɔw dɔ'a kadi awi'ti kin.» ²⁶ Rai buki buki, ningə buki buki osi dɔ Matiyasi'ti. Adi Matiyasi ore kadi njekawkulə'gi ki dɔgi gidə in kare.

Re læ Ndil Luwə

2 Loki ndɔ nanyi Pantəkoti asi ningə ††, njekunme'gi pəti kawinan lo kareba. ² Tanan'ti non, kah nya madi in dɔran'ti, ə to to nəl bo ki ulə ki tɔgi'ne kin be. Kah nya kakin taa lo me kəy'ti ki sii'ti. ³ Oyi nya'gi ki toi to por ə ndonn'o'gi tei bilim bilim be, tei, kanyinan dɔ'de'ti kare kare. ⁴ Ndil Luwə rosi me'de pəti, adi uləi ngirə kel ndonnta'gi ki rangi, kigo kində'ti ki Ndil Luwə ndə'n ta de'ti ki ra kadi el.

⁵ Ningə me ndɔ'a'gi'ti kin, *Juwipi'gi ki nje bol Luwə, in ki dɔ be'gi ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne pəti, rei sii Jerusalem'ti. ⁶ Loki oyi kah nya kin ningə, anyinan ngodi rei mbonyinan banyinan banyinan, ndil'de te saw, tado nan nan dann'de'ti, oo dɔ ndu njekunme'gi ki sii elita ki ndonnta be lə'ne. ⁷ Nya kin əti'de bol ngayn adi ndil'de anyi ur kaki, oyi kadi in nya ki rɔta'ti el, adi eli eyina: «De'gi ki isi elita kin pəti in de'gi ki in Galile'ti, ⁸ Nga bann be nan nan dann'je'ti, oo ta ki te ta'de'ti ki ndonnta be lə'ne wa? ⁹ J'in de'gi ki Part'i'ti, ki Medi'ti, ki Elamiti'ti, ki nje k'in dɔnangi Mejopotami'ti num, ki Jude'ti num, Kapadosi'ti num, taa Pon'ti ki in ngonnbe ki dɔnangi Aji'ti num, ¹⁰ Piriji'ti num, Pampili'ti num, Ejipiti, ki dɔnangi Libi'ti ki in ndəkba ki Sirenn, eke nje k'in dɔnangi Rɔm'ti. ¹¹ J'in pəti j'in Juwipi koji'gi ge ki Juwipi təl'gi ge. J'in Kireti'ti ki Arabi'ti. Be ka, j'oo dɔ ndu'de ki elita ki ndonnta be lə'je, ɔjido nya'gi ki əti bol ki Luwə ra.» ¹² Ingi pəti ndil'de anyi ur kaki adi gəri ta inbe ki kadi eli el, ningə elinan mbunə'de'ti eyina: «Kər me nya ki ra nya kin nan ri ə?» ¹³ Nan nje ki nan'gi kogi dɔ nje kel ndonnta'gi'ti ki dangi dangi ki ki ra eli, eyina: «In yiwi kandi nju ə anyinan ngayn ə ra'de.»

Piyər elta bulə de'gi

¹⁴ Piyər indəi rai taa ki ndəgi njekawkulə'gi ki dɔgi gidə in kare, ningə un ndu'ne ki taa elta bulə de'gi ene: «Uri mbi'se maji oyi dɔ ta lə'm in Juwipi'gi ki de'gi pəti ki isi Jerusalem'ti ne. Maji kadi gəri nya ki isi ra nya kin tɔ.

¹⁵ De'gi madi dann'se'ti oyi kadi in yiwi kandi nju ə ra de'gi kam. Nan jagi! Ji ra ki sin non kadi nda'ti bay!

¹⁶ Nan ngɔsine nya ki ndɔki njekeltakita Luwə'ti Juwəl elta'a ka ə ra nya kin:

¹⁷ "Nya'gi ki Luwə elta'a kadi a rai nya me ndɔ'gi'ti ki dɔboy'ti kaa ə toi kin:

M'a m'ulə ki Ndil'm dɔ de'gi'ti pəti.

Ngann'se'gi ki dingəm ki nje ki dene a təli njekelta ki ta Luwə'ti,

Basa'gi lə'se a oyi nya'gi me ndil'ti,

Bugə'gi lə'se, a oyi nya'gi ki to lo kiyəɔ'ti me ni'ti.

¹⁸ Oyo me ndɔ'gi'ti kin,

M'a m'ulə ki Ndil'm dɔ ngann njekulə'gi'ti lə'm ki dingəm ki nje ki dene.

A in nje kelta ki ta'm'ti.

¹⁹ M'a m'ra nya'gi ki de asi ra el me dɔran'ti taa nu, Ningə dɔnangi'ti ne, m'a m'ra nyakɔji'gi ki əti bol, Adi in: mosi num, por num, sa ki su luy luy num tɔ,

²⁰ Kete bay ta kadi ndɔ ki bo ngayn, ki rosi ki piti læ Burəbe kin a re,

Loki kada a təl lo ki ndul, ningə nanyi a təl mosi.

²¹ Ningə me ndɔ'ti kin, de'gi pəti ki bari tɔ Burəbe a in-gəi kaji †."

²² «In Isirayel'gi, uri mbi'se maji oyi ta ki m'a m'el'se.

In gəri pəti kadi Jeju ki Najareti, dingəm kin ki Luwə ɔj'ɔ ki taga kadi n'ndig'ə, ə Luwə ra nya'gi ki de asi ra el ki nyakɔji'gi ki əti bol ki takul'ə dann'se'ti ne. ²³ Dingəm kin, uləi'ə ji'se'ti kigo kun ndu'ti ki Luwə un, num kigo kɔjitarat'i li'ə ki to kete. Ningə ingi adi de'gi ki gəri Luwə ki rɔta'ti el, tɔli'ə ki row bər ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti.

²⁴ Nan Luwə gangi kulə koy rɔ'a'ti kɔ ad'a ində taa lo koy'ti, tado koy aw ki tɔgi kadi uwə ginn tɔgi'ne'ti be ninn'ti el. ²⁵ Dabidi elta ɔji'n dɔ'a ene:

"M'oo Burəbe ki dɔkagilo'gi pəti non'm'ti,

Tado in dɔjikɔl'm'ti kadi m'te m'osi el.

²⁶ In tado kin ə rɔnel rosi me'm adi m'osi'n pa tɔ.

Be ə, be ninn'ti kaa, darɔ'm a ɔrkon ki kindəmedɔti,

²⁷ In Burəbe, a tusi'm inyə'm kɔ koo el,

A inyə njekuləbər lə'i ki Ar njay ad'a ndum lo ki koo'ti el tɔ.

²⁸ In ə ɔji'm row kadi m'təl m'nji'n ki dɔ'm taa,

Ningə a adi'm rɔnel me k'in nan'ti sə'm ††."»

²⁹ Piyər təl el bay ene: «Ngannkon'm'gi, adi m'el'se ta ki rɔta'ti: kaw'je Dabidi oy toki rɔta'ti adi duwi'ə.

Dɔbad'a to dann'je'ti ne biti bone. ³⁰ In njekeltakita Luwə'ti, ə gər kadi Luwə un ndu'ne ad'a ki kiwɔ kadi n'a n'adi de kare ki ginn kaw'ti li'ə a onbe tor'o'ti ††.

³¹ Dabidi gər nya ki a ra nya lo ti'ti, adi elta kin lo koy'ti læ Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə kin kete. In ta li'ə ə Dabidi ene Luwə a inyə lo ki koo'ti el, taa a inyə darɔ'a adi ndum be ninn'ti el tɔ. ³² Jeju ki m'nji m'el'ta li'ə kin,

† Pa'gi 69.26, 109.8 †† Lebitiki 23.15-21; Ndukun ki nja joo 16.9-11

‡ Juwəl 3.1-5 †† Pa'gi 16.8-11 †† Pa'gi 132.11; 2Samiyel 7.12-13

Luwə ad'a ində taa dann njekoy'gi'ti, j'in pəti ji gəri maji. ³³ Go'ti ningə, Luwə un'ə aw si'ə dɔran'ti adi isi dɔjikl'ɔ'ti. Ningə ngɔsine Luwə ki Baw ad'a Ndil'ne toki un'n ndu'ne. Ndil kin ə, Jeju buki dɔ'je'ti, toki oyi ngɔsine ki kum'se ge, ki mbi'se ge kin. ³⁴ Toki rɔta'ti, Dabidi aw dɔran'ti el, nan el ene: "Burəbe el Burəbe lə'm ene: «Re isi dɔjikl'm'ti, ³⁵ biti kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn tɔg'i'ti †.»" ³⁶ In be ə, rɔ Jeju inbe ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti kin ə, Luwə ad'a in Burəbe num, Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə num tɔ. In kin ə in nya ki maji kadi de'gi pəti ki Isirayel'ti gəri maji.»

Nje ki uni me'de adi Kirisiti dɔkete

³⁷ Loki de'gi oyi ta kin ningə, me'de olo wuti wuti adi dəji Piyər ki ndəgi njekawkulə'gi eyina: «Ngannkon'je'gi, in ri ə kadi ji ra wa?» ³⁸ Piyər təl el'de ene: «Inyəi gorow njiy'əse ki majel kɔ, ningə kadi de ki ra dann'se'ti adi rai'ə batəm me tɔ Jeju Kirisiti'ti, kadi majel'gi lə'se in ki k'inyə go kɔ. Ningə a ingəi Ndil Luwə. ³⁹ Toki rɔta'ti, kunndu lə Luwə in tado lə'se num, tado lə ngann'se'gi num, tado de'gi ki sii sanyi num. Sɔw dɔ de'gi pəti ki Burəbe Luwə lə'je a bar'de.» ⁴⁰ Piyər el'de ta'gi ki rangi ngayn go'ti bay kadi man'n naji, ningə ulə dingəm me'de'ti ə el'de ene: «Gangi nan ki ginn de'gi ki majel ki bone kin, kadi Luwə ajin'se.» ⁴¹ De'gi pəti ki taai ta lə Piyər, rai'de batəm. Ndo'a'ti kakin, de'gi asi dər mutə rei orei kadi njekunme'gi ki kete.

⁴² Ulə ngirə dɔkagilo'ə'ti kin, rei nəm nəm tado k'oo dɔ nyando lə njekawkulə'gi num, lo ra madi nan'ti num, lo tətəi mapa'ti num, taa lo kelta'ti ki Luwə num tɔ.

⁴³ Njekawkulə'gi rai nya'gi ki de asi ra el ki nyakji'gi ki əti bol ngayn adi de'gi pəti sii ki bol me'de'ti. ⁴⁴ Nje kunme'gi indəi rɔ'de nan'ti kareba ə kaw nyakingə'gi lə'de dɔnan'ti kareba tɔ. ⁴⁵ Ndogi se'de nyakingə'gi ki nya maji'gi lə'de ə lowəi nan nar'a kigo ge'ti lə de ki ra.

⁴⁶ Ndo kare kare pəti, ki me ki kareba, ingəi nan Kəy'ti lə Luwə. Lowəi nan mapa me kəy'gi'ti lə'de, sɔi nya'gi lə'de ki rɔnel num, ki me ki sɔl lɔm lɔm num tɔ. ⁴⁷ Osi pa'gi uləi tɔji dɔ Luwə'ti, ningə de'gi pəti ndigi ta lə'de tɔ. Ndo kare kare pəti, Burəbe adi kɔr de'gi ki ajide, re dɔ mad'a'ti par par.

Piyər adi lapiya de ki nja'a oy

3 Ndo kare Piyər ingi ki Jan isi awi Kəy'ti lə Luwə tado kelta ki Luwə dɔ kadi'ti ki mutə ki losɔ'lɔ. ² Dɔkagilo'ə'ti kin ə de'gi ai ki de ki nja'a oy lo koj'ot'i nu, indəi'ə ta Kəy'ti lə Luwə. De kakin, ndo kare kare pəti, a indəi'ə ta Kəy'ti lə Luwə ki bəri'ə nan: «Ta Kəy ki Ndolo». Indəi'ə kadi kɔy nya de'gi ki isi uri me nati Kəy'ti lə Luwə. ³ Loki oo Piyər ki Jan ki isi uri ki me Kəy'ti ningə, kɔy'de nya. ⁴ Piyər ki Jan uri kum'de ki dɔ'a'ti, ningə Piyər el'ə ene: «Gon'je ne!» ⁵ Nje nja koy gon'de, dji me'ne'ti kadi n'a ningə nya madi ji'de'ti. ⁶ Nan Piyər el'ə ene: «M'aw ki nar el num, ki rɔ el num kadi m'ad'i. Nan nya ki m'aw'n jim'ti in tɔgi Jeju Kirisiti. Be ə kadi me tɔ Jeju Kirisiti ki Najaret'i'ti, ində taa ə njiy'ə!» ⁷ Piyər uwə ji

kɔ'lɔ, ə un'ə ki taa. Tanan'ti non par ə nja'a'gi ki gul nja'a'gi təli toi maji kare. ⁸ In bal ra taa ə ulə ngirə njiy'ə. Aw se'de nati Kəy'ti lə Luwə. Tur jagira ki rɔnel num ulə tɔji dɔ Luwə'ti num tɔ. ⁹ De'gi pəti oyi'ə lo njiy'ə'ti num, lo kulə tɔji dɔ Luwə'ti num tɔ. ¹⁰ De'gi gəri'ə maji kadi in nje mote ki kete in nje kisi ta Kəy'ti lə Luwə ki bəri'ə nan: «Ta Kəy ki Ndolo», isi kɔy nya inbe ka am. Loki de'gi oyi nya ki te dɔ'a'ti kin ningə, ndil'de anyi ur kaki adi bol ra'de ngayn.

Piyər elta bulə de'gi

¹¹ Nje nja koy kakin inyə go Piyər ki Jan el. Nya kin ra adi ndil de'gi pəti anyi ur kaki. Be ə, de'gi pəti anyinan ngodi kawinan ki dɔ'de'ti dɔ'de'ti takəy'ti ki bəri'ə nan: «Tabiti lə Salomon». ¹² Loki Piyər oo nya kin ningə, el bulə de'gi ene: «Ngann Isirayel'gi, bann ə nya ki ra nya kin əti'se bol kədi be wa? Bann ə uri kum'se ki dɔ'je'ti to nya ki in j'inbe ki tɔgi'je, eke in ki takul kaw ki j'aw ki bol Luwə me'je'ti ə j'adi'n dingəm kam njiy'ən be wa?

¹³ Jagi, in Luwə lə *Abiraham, lə *Isaki, lə *Jakobi, Luwə lə kaw'je'gi in ə ulə tɔji dɔ bər'ti lə'ne Jeju, ki uləi'ə ji Pilati'ti, *Pilati un ndu'ne kadi n'ilə taa, nan ingi mbəti.

¹⁴ Oyo, ingi manji ta gər nje kar njay ki njera nya ki dana. Ningə dəji kadi ji ra maji sese ə j'ilə de ki nje tɔl de'gi taa tor'ot'i. ¹⁵ In be ə, adi tɔli in ki in nje kadi de'gi sii ki dɔ'de taa. Nan Luwə ad'a ində taa dann

njekoy'gi'ti, j'in pəti ji gər maji. ¹⁶ In tado kun ki j'un me'je j'adi Jeju kin ə, tɔgi ki to me tɔ'a'ti, adi tɔgi dingəm ki oyi'ə, taa gəri'ə kin, kadi ində ra'n taa. Oyo, kunme ki tɔg'ɔ to ki takul Jeju, adi dingəm kin lapiya ki rɔta'ti, in nya ki ra nya takum'se'ti pəti adi oyi. ¹⁷ Ngɔsine ngannkon'm'gi, m'gər maji ngayn kadi nya ki rai kin, in kigo gər'ə'ti el, ingi ki njekɔrnon'se'gi pəti.

¹⁸ Nan, in ki row kin ə, Luwə tɔl'n ta nya ki iləmbər'ə kete ki takul njekeltakita'a'ti pəti ene: Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə, ki n'un ndu'ne kadi n'a n'ulə, a ingə kon.

¹⁹ Ngɔsine, inyəi gorow njiy'ə'se'gi ki majel kɔ, ə təli rei rɔ Luwə'ti kadi inyən go majel'gi lə'se kɔ. ²⁰ Ningə Burəbe a ad'ise dɔkagilo kɔrkon, a ulə ki in ki ində dɔ'a nan'ti kete to Kirisiti, ki in De ki Luwə mbət'ə, adi in Jeju, ad'ise. ²¹ Nan ngɔsine kin, maji kadi Jeju isi dɔran'ti, biti kadi Luwə təl nya'gi pəti ki dɔnangi'ti ki sigi gogi, toki ilə'n mbər'ə me bal'gi'ti ki dər, ki takul de'gi ki njekeltakita'a'ti ki ari njay ki mayinu. ²² Be ə, *Moji ene: "Burəbe Luwə lə'se a adi njekeltakita'a'ti, ki to to m'in be, a in dann ngannkon'se'gi'ti, tado lə'se, a oyi dɔ ta'gi pəti ki a el'se. ²³ De ki mbəti təl rɔ'ne go ta'ti ki njekeltakita Luwə'ti kin a el ningə, Luwə a tuj'ə kɔ dann de'gi'ti lə'ne ki koy †." ²⁴ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti pəti, ulə ngirə dɔ Samiyel'ti nu ki nje re go'ə'ti, elita dɔ dɔkagilo'ti ki ji isi me'ti bone kin kete. ²⁵ Ingi, ə in de'gi ki ta ki Luwə el ki ta de'gi ki njekeltakita'a'ti kin sɔw dɔ'se, taa kunmindi ki Luwə un adi kaw'je'gi loki un ndu'ne adi Abiraham kin sɔw dɔ'se tɔ. Luwə un mindi'ne ene: "Ginn koji'gi ki dɔnangi'ti pəti a in ki njangi dɔ ki takul ginn kaw lə'i †." ²⁶ In ki tado lə'se kete, ə Luwə te'n ki njekulə lə'ne, ulə ad'ise kadi njangi dɔ'se,

† Pa'gi 110.1

†† Ndukun ki nja joo 18.15, 18, 19 † Lotum 22.18

ki takul ra ki ra adi nan nan inyə gorow njiyə'gi læ'ne ki majel kə.»

Piyər ingi ki Jan rai non njegangita'gi'ti læ Juwipi'gi

4 Loki Piyər ingi ki Jan isi elita bulə de'gi to kel ba bay ə, njekujənyamosi kadikare'gi ki madi num, ki-bo ki dɔ Kəy'ti læ Luwə num ta ki de'gi madi ki mbunə kuti'ti læ *Sadusi'gi, tei ki rɔ'de'ti bus. ² Wongi ra njekərnon Juwipi'gi ngayn tado oyi Piyər ingi ki Jan isi ndoi nya bulə de'gi, ningə eli'de eyina: «Tokı Jeju ində'n taa lo koy'ti inbe kin ə, njekoy'gi kaa a indəi taa lo koy'ti tə.» ³ Uwəi'de iləi'de kəy dangay'ti ratata lo ti, tado losɔl nga, adi lo kadi gangi ta dɔ'de'ti goto. ⁴ Ningə mbunə nje'gi'ti ki oyi ta lə'de, ngayn'gi dann'de'ti uni me'de. Be ə, ra adi kər dingəm'gi re dɔ mad'a'ti adi asi dər mi kare. ⁵ Lo ti dɔ'ti ningə, njekərnon Juwipi'gi num, ngatɔgi'gi num ta njendo ndukun'gi num, kawinan me bebo'ti ki Jerujalem. ⁶ Lo kawnan'ti kin, Hann ki in kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi in'ti non, taa Kayipi num, Jan num, Alegijandır ki ndəgi de'gi pəti ki me kəy'ti læ njekujənyamosi kadikare'ti kibo kakin num kaa in non tə. ⁷ Adi rei ki Piyər ki Jan non'de'ti ki non Njekawan'gi'ti, ə dəji'de ta eyina: «Ki tɔgi ki in ra eke me tə nan'ti ə rai nya kin wa?» ⁸ Ningə Piyər, Ndil Luwə rosi me'ə, adi el'de ene: «In njekərnon'gi ki ngatɔgi'gi, ⁹ dəji'je ta bone ɔjido nya ki maji ki ji ra ki de ki nja'a oy ki kuji nya ki ji ra ə ingə'n lapiya. ¹⁰ Maji kadi ingi pəti gəri ar njay taa de'gi pəti ki Isirayel'ti kaa, kadi gəri maji tə: In me tə Jeju Kirisiti ki Najareti'ti ə ji ra'n nya kin. In ki takul Jeju inbe ki bəri'ə dɔ kagidəsi'ti ə Luwə ad'a ində taa dann njekoy'gi'ti inbe kin ə, dingəm kin ra'n ta non'se'ti, ki lapiya nga kin. ¹¹ In mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə, nan in ə təl mbal ki maj'a utə mad'a'gi pəti, in mbal ki nje kadi tɔgi kəy †. ¹² Kaji in me tɔ'a'ti ki kar'ne ba. Tə ki rangi ki Luwə adi de dɔnang'gi'ti ne mbunə de'gi'ti kadi j'ingəi kaji goto.» ¹³ Ndɔji njegangi ta'gi ki kibo læ Juwipi'gi ngayn loki oyi Piyər ingi ki Jan elita ki kanji bol, tado gəri'de kadi in de'gi ki kare ki kanji nyan-do. Nan k'in ə gəri kadi in de'gi ki in nan'ti ki Jeju may-inu. ¹⁴ Nan loki oyi dingəm ki adi'ə lapiya kakin ra taa gədi'de'ti ningə gəri lo ta ki kadi eli'de el. ¹⁵ Be ə uni ndu'de adi Piyər ingi ki Jan, taa dingəm kakin num kadi tei taga, ningə manjınan ta mbunə'de'ti eyina: ¹⁶ «Ri ə j'a rai ki de'gi kam wa? Tado rai nyakɔji ki əti bol ki to ndalo'ti ar njay adi de'gi ki Jerujalem oyi poy'o. Lo kadi ji manji goto. ¹⁷ Nan k'in ə kadi poyta kin aw ki kete kete mbunə de'gi'ti el nga. Adi j'uləi ji'je kum'de'ti kadi kaw ki kete non kam, eli'de madi ta me tə Jeju'ti el nga.» ¹⁸ Go ta'gi'ti kin, ai ki Piyər ingi ki Jan kəy gogi ə ɔgi'de ki tɔgi'de kadi elita eke ndoi nya me tə Jeju'ti el nga. ¹⁹ Nan Piyər ingi ki Jan eli'de eyina: «Eli'je adi j'oo, ke in gorow'ə'ti, takum Luwə'ti, kadi ji təl rɔ'je go ta'ti lə'se yo ə j'inyə ta læ Luwə wa? ²⁰ Ki ɔjido'je, j'in j'asi manji ta dɔ nya'ti ki j'oo ki kum'je num, ki mbi'je num kin el.» ²¹ Loki uləi ji'de kum'de'ti ki nja joo bay ningə, inyəi'de adi ai. Tokı rɔta'ti, ingəi nya madi rɔ'de'ti ki asi kuwə'n'de dangay'ti el, tado de'gi pəti piti Luwə tado

† Pa'gi 118.22

nya ki ra nya kin. ²² Bal dingəm ki ingə lapiya ki takul nyakɔji ki əti bol kin, utə dɔɔɔ.

Nje kunme'gi elita ki Luwə

²³ Go k'inyə de'ti, Piyər ingi ki Jan ai ingəi madi'de'gi ki njekunme'gi, ɔri'de poy nya'gi pəti ki kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi eli'de. ²⁴ Loki madi'de'gi oyi ta lə'de ginn'ə gangi nga ningə, pəti ki me ki kare, elita ki Luwə eyina: «Burəbe, in ə ra dɔran ki dɔnangı, taa ra babo ki nya'gi pəti ki me'ti tə ††. ²⁵ In ə adi Ndil Luwə elta ki ta kaw'je Dabidi ki bər lə'i ene: Ginn be'gi ki dangi dangi tonyi rɔ ki ndangı kare be. Taa kɔjitarə'gi lə'de to rɔ'de'ti kare! ²⁶ Ngar'gi ki dɔnangı'ti ne indəi dɔ rɔ'de dana tado kaw rɔ, nje konbe'gi indəi rɔ'de nan'ti, ɔsi ta Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə to Ngar. ²⁷ Tokı rɔta'ti, in me bebo'ti kin ə, *Erodi ingi ki Ponsi Pilati, nan'ti ki ginn de'gi ki dangi dangi ki ngann Isirayel'gi indəi rɔ'de nan'ti ɔsi ta njekulə lə'i ki ar njay, ki in Jeju ki mbət'ə to Kirisiti †. ²⁸ Nya'gi lə'de ki rai kin, in tɔl ə tɔlita kɔjitarə'gi lə'i pəti ki ɔji kete, ki tɔgi, me ndigi'ti lə'i. ²⁹ Ngɔsine Burəbe, oo ji'de ki isi uləi kum'je'ti kadi indəi'je bol'ti kin! Adi bər'gi lə'i tɔgi kadi iləi mbər ta lə'i ki me ki tinyi kati. ³⁰ Ningə, kadi ɔji tɔgi me tə njekulə'ti lə'i ki ar njay Jeju, kadi njemonyi'gi ingəi lapiya num, taa kadi nyakɔji'gi ki nya'gi ki de asi ra el rai nya num tə. ³¹ Loki tai kon ta kelta'ti ki Luwə ningə, dɔnangı yəki yikiti yikiti ginn nja'de'ti, lo ki ki kawinan'ti. Ningə Ndil Luwə rosi me'de pəti adi iləi mbər ta læ Luwə ki rɔ ki tinyi kati.»

Nje kunme'gi indəi rɔ'de nan'ti

³² Nje kunme'gi pəti indəi rɔ'de nan'ti ki ngarme ki kare ki mərta ki kare. De kare ki ində gu'ne ki nyakingə lə'ne ki ɔw dɔ'ne goto, nya'gi pəti in dɔnan'ti kareba. ³³ Ki tɔgi ki əti bol ngayn ə njekawkulə'gi manyinaji kin lo koy'ti læ Burəbe Jeju. Ningə, kare kare pəti, Luwə njangidɔ'de njangı dɔ ki əti bol ngayn. ³⁴ Be ə de kare dann'de'ti ki nya to rɔ'a goto. Tado nje'gi ki awi ki lo ndɔɔ'gi ki kəy'gi, uni ndogi ə rei ki nar'a, ³⁵ adi njekawkulə'gi. Ningə njekawkulə'gi lowəi nar kakin dann'de'ti pəti, nan nan ingə kigo nya ge'gi'ti li'ə. ³⁶ De madi kare ki tɔ'a nan Jisepi, ki in ginn kɔji'ti læ *Lebi, ki dɔnangı Sipir'ti, ki njekawkulə'gi indəi tɔ'a nan Barnabasi, kər me'ə nan: «De ki njekulə dingəm me de'gi'ti,» ³⁷ in kaa, aw ki lo ndɔɔ, ə un lo ndɔɔ lə'ne kakin ndogi, ə re ki nar'a adi njekawkulə'gi.

Ta ki ngom læ Ananiyasi in ki Sapira

5 Dingəm madi kare ki tɔ'a nan Ananiyasi in ki dene lə'ne Sapira, ndogi lo lə'de tə. ² Ananiyasi ingi ki dene lə'ne Sapira indəi ndu'de nan'ti, iyəi nusi nar, ə awi ki ndəgə adi njekawkulə'gi. ³ Piyər el'ə ene: «Ananiyasi, ra bann ə inyə *Satan adi ur me'i'ti əti bol be wa? Ɔr nusi nar lo ndɔɔ lə'i ngəm, ə elta ki ngom Ndil Luwə! ⁴ Ri ə ɔgi kadi ngəm nyakingə lə'i wa? A re ndogi'n ə binəm kaa, ri ə ɔgi kadi nar ki ingə kin, ra'n

†† Tekitaga 20.11; Pa'gi 146.6 † Luk 23.7-11; Ejay 61.1

nya ki me'i ge wa? Nya ki mər me'i'ti kin in nya ki majel. In de'gi ə el'de ta ki ngom el, nan in Luwə ə el'ə ta ki ngom.»⁵ Loki Ananiyasi oo ta kin par ə, osi nanga, oy. De'gi pəti ki oyi poyta kin, bol ra'de ngayn. ⁶ Basa'gi rei ragi ninn'ə, ə uni'ə, ai duwi'ə. ⁷ Asi ngirə kadı mutə go'ti, dene li'ə re ur kəy ki kanji kadı gər nya ki ra nya. ⁸ Piyər dəj'ə ene: «El'm ta adi m'oo, ke kər nar ki ndogi sese lo ndəw lə'se inbe ənn be?» Ə dene el'ə ene: «Oyo, kər nar ki j'ingə in be inbə.»⁹ Lo kin'ti, Piyər el'ə ene: «Nga ra bann ə indəi ndu'se nan'ti kadı soki Ndil Burəbe wa?» Oo kah nja de'gi ki awi ki ngaw'i duwi'ə ə bar takəy'ti kin, in kaa a ai sə'i t. ¹⁰ Tanan'ti non par ə Sapira osi nja Piyər'ti nanga, oy. Loki basa'gi ki nje kaw duw ngaw'a uri kəy ningə, ingəi ninn'ə adi uni'ə awi si'ə duwi'ə kadı ngaw'a'ti. ¹¹ Nya ki ra nya kin, ra adi *Njekawnan'gi pəti, bol ra'de ngayn, taa de'gi pəti ki oyi poyta kin kaa, bol ra'de ngayn t.

Njekawkulə'gi rai nya'gi ki əti bol bol

¹² Njekawkulə'gi rai nya'gi ki əti bol ki nya'gi ki de asi ra el ngayn dann de'gi'ti. Nje kunme'gi pəti, kawinan lo kareba, ginn tabit'i'ti læ *Salomon, ta Kəy'ti læ Luwə. ¹³ De'gi ki rangi ki uni me'de adi Luwə el bay boli kadı rei rə'de'ti. Be kaa, piti njekunme'gi ngayn. ¹⁴ Dingəm'gi ki dene'gi ngayn ngayn uni me'de adi Burəbe, adi kər'de ore dō njekunme'gi ki dō'ti dō'ti. ¹⁵ De'gi ai bit'i oyi njemonyi'gi ki taga kadı row'ti, tiləi'de dō tirə'gi'ti eke dō kag'i'ti ki ot'i'de, kadı re Piyər dər ningə, ndil'ə ur dō in ki ra'ti wa kare dann'de'ti. ¹⁶ De'gi ngayn indəi be'gi'ti ki gidi bebo Jerujalem'ti, rei bur bur ki njemonyi'gi ki de'gi ki ndil'gi ki majel yəti dō'de. Ningə pəti ingəi lapiya.

Uwəi njekawkulə'gi dangay'ti

¹⁷ Go nya'gi'ti kin, kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki de'gi ki go'ə'ti ki in me kut'i'ti læ Sadusi'gi, jangi ra'de ngayn dō njekawkulə'gi'ti. Adi uni ndu'de kadı n'a rai nya madi. ¹⁸ Be ə, uwəi njekawkulə'gi iləi'de kəy dangay'ti. ¹⁹ Nan dann lo'ti, malayka læ Burəbe re te takəy dangay, loki adi tei taga ningə, el'de ene: ²⁰ «Awi me Kəy'ti læ Luwə, iləi mbər ta ki nje kadı de təl isi ki dō'ne taa kin adi de'gi pəti oyi!» ²¹ Njekawkulə'gi təl rə'de go'ti, adi lo ti ki sin ba par ə, awi Kəy'ti læ Luwə, uləi ngirə kadı ndoi nya de'gi. Kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi'ti ki de'gi ki go'ə'ti, bari ngatəgi'gi ki nje-gangi ta, ki ngatəgi'gi læ ngann Isirayel'gi pəti. Ningə uləi kəy dangay'ti kadı rei ki njekawkulə'gi t. ²² Nan loki njekulə'gi awi ningə, ngəi'de kəy dangay'ti el, adi təl rei cr'i'de poy'o eyina: ²³ «J'ingə takəy dangay in ki kuti mbuki maji num, njengəm takəy'gi ka rai takəy'ti non num t, nan loki j'ur me kəy'ti ningə, j'ingə de madi el.» ²⁴ Loki kibo ki dō njengəm ta Kəy'ti læ Luwə ingi ki kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi oyi ta kin ningə, ndil'de anyi ur kaki, adi dəji nan ta dō nya'ti ki a ra nya go nya'ti kin. ²⁵ Ningə de madi re el'de ene: «Dingəm'gi ki adi uwəi'de dangay'ti kakin, nyi rai Kəy'ti læ Luwə non, ra ndoi nya de'gi.» ²⁶ Kibo ki dō Kəy'ti læ

Luwə aw ki de'gi læ'ne uwə'n njekawkulə'gi re se'de, nan k'in ə ində təgi dō'de'ti el tadō boli kadı bulə de'gi ki kawinan dō nyando'ti læ njekawkulə'gi a tiləi'de ki mbal təl'i'de. ²⁷ Loki rei se'de ningə, awi se'de kəy gangita'ti ki-bo. Ə kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi el'de ene: ²⁸ «J'əgi'se ki təgi'je kadı ndoi nya bulə de'gi ki tō dingəm kin. Ə in təl rə'se go ta'ti lə'je el, asi dənangi Jerujalem naki ki nyando lə'se, ningə gəi kadı mos'o in dō'je'ti bay.» ²⁹ Nan Piyər ingi ki ndəgi njekawkulə'gi el'i'de eyina: «Təl rə go ta'ti læ Luwə in soti utə təl rə go ta'ti læ de'gi. ³⁰ Luwə læ kaw'je'gi adi Jeju ki təl'i'ə ki row bər'ə dō kagidəs'i'ti kin, te lo koy'ti. ³¹ In ə Luwə un'ə, ində ad'a isi taa, dōjikəl'ne'ti to Ngar ki utə ngar'gi pəti taa to Njekaji de'gi t. Luwə ində kadı ki, tarow li'ə, Isir-ayel'gi inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kō, adi n'inyə'n go majel'gi lə'de kō t. ³² J'in nje mannaji dō nya'gi'ti ki rai nya kin, nan'ti ki Ndil Luwə ki Luwə adi nje'gi ki təl rə'de go ta'ti li'ə.» ³³ Loki njegangi ta'gi oyi ta kin ningə, wongi ra'de ngayn dō njekawkulə'gi'ti, adi ndigi təl'i'de. ³⁴ Nan in ki kare ki mbunə'de'ti ki t'ə nan Gamaliyel əsi nangi ində taa. In Parisi ki njendo de'gi ndukun, in de ki de'gi pəti gei ta li'ə ngayn. Loki ində taa dann'de'ti ningə, dəji kadı adi njekawkulə'gi ujəi rə'de dow kare j. ³⁵ Ningə go'ti, el'de ene: «Isirayel'gi, indəi manji nya ki gei kadı rai ki de'gi kam maji taa. ³⁶ Dōkagilo ngayn el ne bay ə, de madi ki t'ə nan Teda təji rə'ne kadı n'in de ki tuwəl. Dō de'gi asi bu sō go'ne'ti. Nan de'gi rei təl'i'ə adi de'gi ki go'ə'ti kakin sananyinan. De oo ta li'ə el bone. ³⁷ Go'ə'ti ningə, Judasi ki Galile'ti, te dōkagilo ndangitō de'gi me makitu'ti, buki de'gi ngayn go'ne'ti ra'n wongi. Nan inbe kaa de'gi təl'i'ə t, adi de'gi ki go'ə'ti sananyinan t. ³⁸ Ngə'sine, ta ləm ə to kin: Ononyi'se kadı rai nya madi ki de'gi kam, inyəi'de adi awi lo lə'de. Nya ki kadı in gəri ə to kin, re kəjitara'gi lə'de ki kulə ra'de'gi in rə de'gi'ti ə, ginn nya'gi kin a gangi to yan ndəgə'gi be t. ³⁹ Nan re nya'gi kin in rə Luwə'ti ə, lo kadı ingi a əgi'de dō goto. Ononyi'se kadı ai rə dō Luwə.»

Lo kin'ti, njegangi ta'gi ndigi go'ə'ti. ⁴⁰ Be ə, təl bari njekawkulə'gi kəy gogi, ə, adi tindəi'de, ə əgi'de ki təgi kadı elita me tō Jeju, ningə inyəi'de adi awi.

⁴¹ Njekawkulə'gi tei lo gangi ta'ti ki rənel tadō k'oo ki Luwə o'de adi asi gaki kadı ingəi kon tadō læ Jeju.

⁴² Ningə ki ndō kare kare pəti, me Kəy'ti læ Luwə eke me kəy'gi'ti madi, njekawkulə'gi nanyi ki lo ndo nya de'gi'ti num, ki lo kiləmbər Poyta'ti ki maji, toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.

Kində nje k'oo go nyamaji'gi læ njekawnan'gi

6 Dōkagilo'ə'ti kin, kər njendo'gi in ki dō mad'a'ti ki kete kete. Be ə Juwipi'gi ki nje kelta Gireki barita dō Juwipi'gi'ti ki nje kelta Ebirə. Nje kel ta Gireki barita tadō njengawko'gi lə'de ingəi nyakusō ki de'gi isi lowəi ki ndō kare kare pəti kin, to ndəgə'gi el. ² Be ə, njekawkulə'gi ki dōgi gidə in joo kawi njendo'gi ki nan'ti, el'i'de eyina: «A in nya ki go'ti el kadı j'inyə ta kelta læ Luwə, ə ji təl ji nanyi ta nya lowə'ti. ³ Tadō in kin ə, ngannkon'gi, maji kadı mbəti de'gi siri dann'se'ti, ki

de'gi manyinaji lə'de maji num, Ndil Luwə rosi me'de num, taa ai ki kumkədi num tɔ, kadi j'uləi kulə kin ji'de'ti. ⁴ Be kadi j'unin rɔ'je j'ində ta dangi tado kelta ki Luwə ki ndo nya de'gi.» ⁵ Ta kɔ'ji'gi kin nəl njendo'gi pəti. Be ə, mbəti Etiyenn ki in de ki rosi ki kunme num, ki Ndil Luwə num tɔ. Ta mbəti Pilipi num, Pirokɔr num, Nikanɔr num, Timon num, Parmenasi num, taa Nikola ki in de ki Antiyosi'ti, ki təl Juwipi num tɔ. ⁶ Rei se'de ɔ'ji'de njekawkulə'gi, adi elita ki Luwə tado lə'de num, indəi ji'de dɔ'de'ti, njangidɔ'de num tɔ. ⁷ Ta lə Luwə aw ki kete par par. Kɔr njendo'gi in dɔ mad'a'ti ngayn me bebo'ti ki Jerujalem. Taa njekujənyamosi kadikare'gi in-be ngayn kaa uni me'de adi Jeju tɔ.

Awɪ ki Etiyenn lo gangi ta'ti

⁸ Etiyenn in de ki rosi ki memaji num, ki tɔgi lə Luwə num, taa ra nya'gi ki dum ra ki nyakɔ'ji'gi ki əti bol bol dann de'gi'ti num tɔ. ⁹ Ningə de'gi madi uləi ngirə kadi manjinan ta'ti ki Etiyenn. De'gi kin in nje ki me kəykawan'ti lə Juwipi'gi. In nje'gi ki bari rɔ'de: «De'gi ki taa k'inyə taa.» Adi in Juwipi'gi ki in Sirenn'ti num, Alegi-jandiri'ti num, ki nje ki in Silisi'ti num taa ki dɔnangi Aji'ti num tɔ, ¹⁰ nan tɔgi ta kel'de osi go yan Etiyenn'ti el, tado Etiyenn elta ki kumkədi ki Ndil Luwə ad'a. ¹¹ Lo kin'ti, awi ndogi de'gi ki nar ki ji'de'ti kadi eli eyina: «J'in-be j'oo ki mbi'je kadi Etiyenn elta ki mal dɔ ndukun'ti lə Moji num, dɔ Luwə num tɔ.» ¹² Be ə, suləi bulə de'gi num, ngatɔgi'gi num, taa njendo ndukun'gi num adi rei uwəi Etiyenn dɔ ji'ə'ti, awi si'ə lo gangi ta'ti kibo. ¹³ Indəi nje manjaji'gi ki ngom adi təti ta dɔ'a'ti, eli eyina: «Dingəm kam ta kon ta kelta ki mal dɔ Kəy'ti lə Luwə ki in lo ki ar njay kin el num, taa dɔ ndukun'ti lə Moji el num tɔ.» ¹⁴ Toki rɔta'ti, j'inbe j'oo ndu'ə ki el'n kadi Jeju ki Najareti'ti a tuji kəy kin, ə a yəti nya kagi be'gi ki Moji ad'i'je. ¹⁵ De'gi pəti ki sii lo gangi ta'ti kibo, turi kum'de pəti ki dɔ Etiyenn'ti, ningə oyi kadi takum'ə to to yan malayka be.

Etiyenn elta non njegangita'gi'ti

7 *Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi dəji ta Etiyenn ene: «Ta'gi ki de'gi eli dɔ'iti kin, in ki rɔta'ti inbe wa?» ² Etiyenn ilə'ti ene: «In baw'm'gi ki ngannkon'm'gi, uri mbi'se oyi dɔ ta ki m'a m'el'se kam maji. Me ndɔ'gi'ti ki kete, Luwə ki nje piti ɔ'ji rɔ'ne adi kaw'je Abiraham, dɔkagilo'ti ki si'n me be'ti ki Mejopotami'ti bay, kete bay ta kadi aw uwə lo kisi dɔnangi Aram'ti, ³ Luwə el'ə ene: «Ində taa inyə be lə'i ki nje kɔ'ji'gi ə aw me be'ti ki m'a m'ɔ'ji'†.» ⁴ In be ə, Abiraham inyən me be ki Kalde ə re uwə lo kisi Aram'ti. Ningə go koy baw'a'ti, Luwə ad'a ində re me be'ti ki isi'ti ngɔsine kin ††. ⁵ Nya nduwə ki Luwə adi Abiraham me be'ti kin goto. Ngonn nusi lo ki ndikiri be kaa ad'a el. Nan un ndu'ne ad'a kadi n'a n'ad'a be kam ba pəti. Taa n'a n'adi ngann kaw'a'gi tor'o'ti tɔ. Dɔkagilo'ti ki Luwə isi elta Abiraham kin, Abiraham oji ngonn el bay †. ⁶ Ta ki Luwə el'ə ə to kin: «Ngannkawi'gi a sii to

mbah'gi dɔnangi'ti ki rangi num, de'gi a rai'de bərti num, taa de'gi a adi'de kon asi bal bu sɔ num tɔ.» ⁷ Go ta'gi'ti kin Luwə el ene: «Ginn de'gi ki rai'de bərti kin, m'inbe m'a m'gangi ta dɔ'de'ti. Go'ti ningə, a tei me be mbah'ti ki ra'de bərti kin kɔ, ə a təli rei me be'ti ki indəi'ti ə awi bərti kin kadi rei gosi m'in ††.» ⁸ Ningə Luwə ad'a nya kunmindi ki in kujə mɔti. Be ə, loki Abiraham oji Isaki ningə ndɔ joo go'ti, par ə uɔ mɔ'tɔ. Isaki ra be tɔ tado ngonn'o Jakobi. Jakobi kaa ra be tɔ tado ngann'a'gi ki in ginn Isirayel'gi ki dɔgi gidə in joo ††.

⁹ «Ningə ni ki me ngann'gi'ti lə Jakobi ra adi ndogi ngonnkon'de Jisepi adi awi si'ə to bə me be'ti ki Ejipiti'ti. Nan Luwə in si'ə nan'ti ††. ¹⁰ Be ə, ɔ'ɔ me kon'gi'ti pəti. Ningə memaji lə Luwə ki in si'ə, ad'a kumkədi takum Parawon'ti ki in ngar ki Ejipiti'ti. Adi Parawon un'ə ində to nje konbe dɔnangi ki Ejipiti'ti, dɔ me kəy'ti lə'ne pəti tɔ ††. ¹¹ Dɔkagilo'ə'ti kin ə, bo ki bo osi dɔnangi Ejipiti'ti ba pəti, taa dɔnangi Kana'ti tɔ. In dɔkagilo' lo kumtondoo ki əti bol ngayn. Lo kadi baw'je'gi ingəi nya ndikiri sɔi goto †. ¹² Loki Jakobi oo kadi nyakusɔ to me be'ti ki Ejipiti'ti ningə, ulə ngann'ne'gi ki in kaw'je'gi adi awi ki dɔkete. ¹³ Loki təl ulə'de ki nja joo ningə, Jisepi ra adi ngannkon'a'gi gəri'ə. Lo kin'ti, Parawon kaa, gər'n ginn kɔ'ji lə Jisepi tɔ ††. ¹⁴ Go'ti ningə, Jisepi ulə go baw'ne Jakobi'ti ad'a re ki ginn kɔ'ji li'ə ba pəti, asi de'gi dɔsiri gidə in mi ††. ¹⁵ Jakobi aw Ejipiti'ti ningə oyi ki kete non. Kaw'je'gi kaa oyi non num tɔ ††. ¹⁶ Təli ki singə'de rei dɔnangi Kana'ti, me bebo'ti ki tɔ'a nan Sisem. Duwi'de be ninn'ti ki Abiraham ndogi ki nar ji ngann lə Hamɔr me be'ti ki Sisem ††.

¹⁷ «Dɔkagilo təl kon kunndu ki Luwə un adi Abiraham in ndəkba. Ningə kɔr ngann Isirayel'gi banyi ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti dɔnangi Ejipiti'ti, ¹⁸ bitɔ dɔkagilo'ti ki ngar ki rangi ki gər Jisepi el on'n be dɔnangi Ejipiti'ti ††. ¹⁹ Ngar kakin uwə de'gi lə'je ra'n kulə ki aldɔ maji num, adi'de kon num, ta indəi tɔgi dɔ'de'ti adi inyai ngann'de'gi ki kasi kɔ, bitɔ kadi oyi ††. ²⁰ Dɔkagilo'ti kin ə, oji Moji ki memaji lə Luwə in dɔ'a'ti adi oti'ə me kəy'ti lə baw'a asi nanyi mutə ††. ²¹ Ningə loki dum dɔ'de adi iləi'ə kɔ, ngonn lə Parawon ki dene te dɔ'a'ti, ə un'ə ot'o to ngonn'ne inbe be ††. ²² Be ə Moji ingə'n nyando ki ɔ'jidɔ kumkədi pəti ki dɔnangi Ejipiti'ti. Adi aw ki tɔgi me ta kel'ne'ti num, me kulə ra'ne'ti num tɔ.

²³ «Loki bal'a in dɔsɔ ningə, mərta re dɔ'a'ti kadi n'aw n'oo ngannkon'ne'gi ki in ngann Isirayel'gi. ²⁴ Dɔkagilo'ti ki in'n ki ngannkon'ne'gi ə, oo de kare ki Ejipiti isi tində ki kare dann'de'ti. Be ə, re rɔ dɔ ngonnkon'ne'ti adi ində de ki Ejipiti'ti kakin tɔ'ɔ. ²⁵ Moji mər kadi ngannkon'a'gi a gəri toki Luwə ə ulə'n'ə kadi n'ta dɔ'de. Nan ngannkon'a'gi gəri el. ²⁶ Ndɔ ki go'ti, oo ngannkon'nan'gi joo ki in Isirayel'gi ra rɔ'i nan. Re ra dann'de'ti kadi ulə'de noji nan'ti. El'de ene: «In ngannkon nan'gi tɔ, ə bann ə ra tindəi nan be wa?» ²⁷ Ningə in ki nje tində ngonnkon'ne kakin ɔs'ɔ

†† Tekitaga 3.12 †† Lotum 17.10-14, 21.4 ††† Lotum 37.11, 28, 39.2, 21 ††† Lotum 41.39-41 † Lotum 41.54-57 †† Lotum 45.1-4, 16 ††† Lotum 45.9-10, 17-18 †† Lotum 46.1-7 ††† Lotum 23.3-16; Jojuwe 24.32 †† Tekitaga 1.7-8 †† Tekitaga 1.10-11, 22 ††† Tekitaga 2.2 ††† Tekitaga 2.3, 5, 10

† Lotum 12.1 †† Lotum 11.32, 12.5 † Lotum 12.7, 13.15, 17.8

ngərəngi, ə el'ə ene: "Nan ə indəi d'je'ti to kibo lə'je, eke njegangi ta dann'je'ti wa? ²⁸ In ge təl'm toki tagine təl'n de ki Ejipiti'ti kakin be bay wa?" ²⁹ Loki Moji oo dō ta kin ningə, bol ra'a, adi aw uwə lo kisi to mbah dō-nangi Madiyan'ti. Dōnangi Madiyan'ti ə Moji ta dene oji'n ngann'gi joo †.

³⁰ «Bal dōw go'ti ningə, malayka te bus rō'a'ti dilələ'ti, ndəkba ki dō mbal Sinay, dann ndonn por'ti me ngan'ti ki isi on por. ³¹ Loki Moji oo nya kin ningə, ndil'ə anyi ur kaki. Moji ge kadi n'oo nya kin maji adi dō'ti re ndəkba si'ə. Low'ə'ti non ə oo'n dō ndu Burəbe ene: ³² "M'in Luwə lə kaw'gi, Luwə lə Abiraham, Luwə lə Isaki, Luwə lə Jakobi." Moji bol dadi par par adi lo kadi un kum'ne ki taa goto. ³³ Ə Burəbe el'ə ene: "Dō sa nja'i'ti tadō lo ki ra'ti kam in lo ki ar njay. ³⁴ M'oo kumtondoo lə de'gi lə'm me be'ti ki Ejipiti'ti. M'oo dō tumə ki sii tumə'i um um, ə m'ur nanga m're kadi m'taa'de m'ilə'de taa. Ningə ki ngosine kin re adi m'uləi Ejipiti gogi ††."

³⁵ «Oyi maji! In Moji ki ngannkon'a'gi dōsi'ə ngərəngi, ə eli'ə eyina: "Nan indəi d'je'ti to kibo lə'je eke njegangi ta dann'je'ti wa", inbe kin ə, Luwə ulə to ngar num, taa nje taa'de ilə'de taa num, ki takul tōgi lə malayka ki te si'ə bus me ngan'ti, kin num tō. ³⁶ In ə te se'de ki takul nyara'gi ki de asi ra el num, ki takul nyakōji'gi num, me be'ti ki Ejipiti'ti. Taa dōkagilo ki isi indəi babo kasi gangi num ta dōkagilo'ti ki rai bal dōw dilələ'ti kin num tō †.

³⁷ Taa in darō Moji ki kare inbe kin bay ə, el ngann Isirayel'gi ene: "Luwə a te ki njekeltakita'ne'ti kare dann'se'ti inbe'gi, ki a to to m'in be †." ³⁸ Loki ngann Isirayel'gi kawinan dilələ'ti kaa, in Moji inbe kin ə taa ta ta malayka'ti dō mbal Sinay'ti, el kaw'je'gi. In ə taa ta kaji kin rō Luwə'ti, kadi adi'je †. ³⁹ Nan kaw'je'gi mbeti kadi təli rō'de go ta'gi'ti li'ə. Ningə ki bo utə, dōsi'ə ngərəngi. Me'de in dō təl kaw dōnangi Ejipiti'ti gogi.

⁴⁰ Dōkagilo'ti ki Moji nanyi dō mbal Sinay'ti bay, rei rō Aron'ti eli'ə eyina: "In ra kagi yo'gi ki kadi dōri non'je, tadō jī gər nya ki ra Moji ki nje te se'je me be'ti ki Ejipiti'ti kin el." ⁴¹ Be ə me ndō'gi'ti kin, rai ngonn yo madi ki to to ngonn baw mangi be, ə iləi kadikare adi'ə. Ningə rai rōnel ngayn dōsikurə nya ki inbe'gi rai ki jī'de kin ††.

⁴² Nan Luwə təl gid'i'ne adi'de, inyə'de kō adi sii ta ra yo'ti, ki dōsikurə nya'gi ki dōran'ti to nanyi'gi ki kad'i'gi ki mee'gi to kagi yo'gi lə'de, toki ndangi me makitu'ti lə njekeltakita Luwə'ti: "In de'gi ki Isirayel, bal dōw ki rai dilələ'ti kin ke da'gi ki tōli'de ki ndəgi kadikare'gi adi, in m'in ə adi m'in wa? ⁴³ Jagi, oti kəy yo lə kagi yo lə'se Moloki yo, ki mee kagi yo lə'se Repan, yo'gi ki inbe'gi rai'de ki jī'se kadi dōsi məkəsi'se non'de'ti. Tadō in nya ra'se'gi kin ə, m'a m'adi njeban'gi lə'se a uwəi'se, awi sese sanyi to mbah'gi gidi Babilon'ti bay ††."

⁴⁴ «Me dilələ'ti, kaw'je'gi rai *kəyku kingə nan ki Luwə. Moji ra kəyku kakin toki Luwə un'n ndu'ne ad'a. In ra kigo kōji'ti ki dō'w ad'a oo. ⁴⁵ Ingəi kəyku kakin uni ginn kōji'gi lə'de ki rangi, ki in kaw'je'gi ki rei go'de'ti.

† 23-29; Tekitaga 2.11-15, 21-22, 18.3-4 †† 30-34; Tekitaga 3.1-10 † 35-36; Tekitaga 2.14, 7.3, 14.21 †† Ndukun ki nja joo 18.15-18 †† Tekitaga 19.1-20.17; Ndukun ki nja joo 5.1-33 ††† 39-41; Kōr Isirayel'gi 14.3; Tekitaga 32.1-6 ††† 42-43; Amosi 5.25-27

Kəyku kin in jī'de'ti, loki Jojuwe dōnon'de adi rei tai dō-nangi lə ginn de'gi ki dangi dangi ki Luwə tuwə'de non'de'ti. Kəyku kakin, to biti dōkagilo'ti lə Dabidi ⁵. ⁴⁶ Memaji lə Luwə dōsi Dabidi adi dōji tarow kadi n'ra Kəy n'adi Luwə lə Jakobi ^{5†}. ⁴⁷ Nan in Salomon yo ə ra kəy adi Luwə ^{5††}.

⁴⁸ «Nan Luwə ki in nje kisi dō nya'gi'ti pəti, a isi me kəy'ti ki de ra ki jī'ne el. Toki njekeltakita'a'ti ene: ⁴⁹ "Dōran in kumbər ngar lə'm, ningə dōnangi in nyakində nja'm." Burəbe el bay ene: "Kəy ki bann ə, a rai adi m'in wa? Lo ki ra a in lo kuwə rō lə'm wa? ⁵⁰ Ke in m'in el ə, nan to bay ə, ra nya'gi kin pəti wa ^{5†?}"

⁵¹ «In de'gi ki nje tanrō'gi, tei me'se el num, boyi mbi'se num dō ta'ti lə Luwə to de'gi ki nje gər Luwə el be. Toi to baw'se'gi inbe be. Nya kin ə ra adi, sii ta rō ki Ndil Luwə'ti, ki dōkagilo'gi pəti. ⁵² *Njekeltakita Luwə'ti ki ra ə baw'se'gi adi'ə kon el wa? Ingə ə tōli njekiləmbər kete, ki dōjido re lə in ki kareba, ki in ki dana. Ningə ngōsine, loki Kirisiti re, ingi uni dō'a, ə tōli'ə tō. ⁵³ Oyo, ingəi ndukun lə Luwə ki takul malayka'gi, nan lo kadi təli rō'se go'ti goto.»

Tiləi Etiyenn ki mbal tōli'ə

⁵⁴ Loki njegangi ta'gi kibo lə Juwipi'gi oyi dō ta ki Etiyenn el ningə, wongi ra'de ngayn adi ngori ngang'i'de mur mur dō'a'ti. ⁵⁵ Nan Etiyenn ki rosi ki Ndil Luwə, un kum'ne ta ki dōran'ti ningə oo piti lə Luwə num, taa oo Jeju ki ra taa dōjikōl Luwə'ti num tō. ⁵⁶ El ene: «Oyi, m'oo dōran til, ningə m'oo Ngonn De ra taa dōjikōl Luwə'ti.» ⁵⁷ Loki oyi dō ta kin ningə, uri kōl ki ndu'de ki bo ə uti mbi'de dō ta'ti li'ə, ə buki nan dō'a'ti.

⁵⁸ Ndri'ə ai si'ə taga gidi bebo'ti, tiləi'ə ki gajī mbal tōli'ə. De'gi kakin inyəi ku'gi lə'de rō ngonn ki basa'ti ki tō'a nan Sol. ⁵⁹ Dōkagilo'ti ki isi tiləi'ə ki gajī mbal, Etiyenn elta ki Luwə ene: «Burəbe Jeju, taa ndil'm ki rō'i'ti.» ⁶⁰ Go'ti ningə dōsi məkəsi'ne nanga, ə elta ki ndu'ne kibo ene: «Inyə go majel kin kō adi'de!» Go ta'gi'ti kin, ningə Etiyenn oy.

Kindəkumndoo ki ra Njekawnan'gi

8 Sol in mbunə de'gi'ti ki ndigi kadi tōli Etiyenn. Me ndō'a'ti kin kindəkumndoo kibo ngayn te dō Njekawnan'gi'ti ki Jerujalem. Adi njekunme'gi pəti sananyinan kigo lo'gi. Awi ki Jude'gi'ti ki Samari'gi'ti. Njekawkulə'gi inbe par ə nanyinan Jerujalem'ti. ² De'gi ki nje bol Luwə duwi Etiyenn, nonyi'ə ki kuwəndoo ki ngayn. ³ Nan Sol, rō Njekawnan'gi njan. Aw ki takəy takəy uwə dingəm'gi ki dene'gi buki'de dangay'ti. ⁴ Nje ki sananyinan kakin awi ki lo lo iləi mbər Poyta ki maji.

Pilipi me be'ti ki Samari

⁵ In be ə, Pilipi ki aw me bebo'ti ki *Samari, ilə de'gi mbər Poyta ki maji lə Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.

⁶ Bulə de'gi ba pəti, loki oyi ta'gi ki Pilipi el ge ki

§ 44-45; Tekitaga 25.9, 40; Jojuwe 3.14-17 §† 2 Samiyel 7.1-16; 1Poyta'gi 17.1-14 §†† 1 Ngar'gi 6.1-38; 2Poyta'gi 3.1-17 §† 49-50; Ejay 66.1-2

nyakɔ'ji'gi ki ra adi oyi ki kum'de ningə, uri mbi'de ki dɔ ta'ti li'ə. ⁷ Tado ndil'gi ki majel tei me njemonyi'gi'ti ngayn ki non ki boi ta'de'ti. Taa, de'gi ki rɔ'de oy ki nje mote'gi ngayn ingəi lapiya tɔ. ⁸ Rɔnel ki bo ngayn to me bebo'ti kin. ⁹ Kete taa kadi Pilipi re, dingəm madi ki tɔ'a nan Simon isi me bebo'ti kin non. In njera mboli, adi ɔr ndil de'gi ki me be'ti ki Samari ngayn. Nga ra rɔ'ne kadi n'in de madi ki əti bol ngayn. ¹⁰ Adi de'gi pəti: in dɔ ngann'gi'ti ki du, biti ki dɔ de'gi'ti ki tɔ'gi'ti, hangal'de in ki dɔ'a'ti. Eli eyina dingəm kam aw ki tɔ'gi lə Luwə ki in tɔ'gi ki əti bol ngayn. ¹¹ Hangal de'gi in ki dɔ'a'ti, tado in mayinu ə isi ɔr ndil'de ki mboli ki ra lə'ne. ¹² Nan loki de'gi uni me'de Pilipi ki ilə'de mbər Poyta ki maji ki ɔjido Konbe lə Luwə num, ki Jeju Kirisiti num tɔ ningə, dingəm'gi ki dene'gi adi Pilipi ra'de batəm. ¹³ Simon inbe ki dɔ'ne kaa un me'ne tɔ. Loki Pilipi ra'a batəm ningə, inyə go Pilipi el. Loki oo nyakɔ'ji'gi ki nya'gi ki əti bol ngayn kakin ningə, inbe təl re ət'ə bol ngayn bay.

Piyər ingi ki Jan me be'ti ki Samari

¹⁴ Loki njekawkulə'gi ki sii Jerujalem'ti oyi kadi de'gi ki Samari'ti taai ta lə Luwə ningə, uləi Piyər ingi ki Jan rɔ'de'ti. ¹⁵ Loki rei tei Samari'ti ningə, elita ki Luwə kadi njekunme'gi ingəi Ndil Luwə. ¹⁶ Tado Ndil re dɔ de madi'ti kare danna'de'ti el bay. In batəm par ə rai'de me tɔ Burəbe Jeju'ti. ¹⁷ In be ə, Piyər ingi ki Jan indəi ji'de dɔ'de'ti kadi ingəi Ndil Luwə. ¹⁸ Loki Simon oo kadi in ki gorow lə ji ki kində dɔ'ti lə njekawkulə'gi ə Ndil Luwə re'n dɔ nje kunme'gi'ti ningə, adi Piyər ingi ki Jan nar, ¹⁹ ə el'de ene: «M'in kaa adi'm'in tɔ'gi kin tɔ kadi to de ki m'a m'ində ji'm dɔ'a'ti ə, ingə Ndil Luwə tɔ.» ²⁰ Ə Piyər el'ə ene: «Kadi nar lə'i kin tuji nan'ti ki darɔ'i. Tado ində me'i'ti kadi a ndogi kadikare lə Luwə ki nar. ²¹ Nya ki bar tɔ'i, eke nya ki sɔw dɔ'i goto me nya'ti ki ji ra'n kam, tado me'i in dana non Luwə'ti el. ²² Maji kadi tɔr ndu'i dɔ majel'ti lə'i, ə elta ki Burəbe adi re to bann ə, inyə go kɔjitarə'gi ki me'i'ti kin kɔ. ²³ Tado m'oo kadi me'i ati kangi, taa nya ki gorow'ə'ti el dolo dolo tɔ.» ²⁴ Nga a, Simon el Piyər ingi ki Jan ene: «Kadi inbe'gi elita ki Burəbe tado lə'm, kadi nya madi kare me nya'gi'ti ki elita'a kin te dɔ'm'ti el.» ²⁵ Loki Piyər ingi ki Jan manyinaji, ə ndoi ta lə Burəbe tɔ ningə, təli ki Jerujalem'ti gogi. Iləi mbər Poyta ki maji me ngann be'gi'ti ki Samari ngayn ki gorow gorow.

Ta lə Pilipi ingi ki kuji dingəm ki in de ki boi ki Etiyopi'ti

²⁶ Ndo kare malayka lə Burəbe el Pilipi ene: «Ində taa aw ki holo be, dɔ row'ti ki in Jerujalem aw ki Gaja'ti, ki in row ki diləlo'ti kin.» ²⁷ Pilipi ində taa kalangi aw ningə, ingə dingəm kare ki dɔnangi Etiyopi, ki in ki boi, ki njengəm nya maji'gi lə ngar ki dene ki Etiyopi'ti, ki tɔ'a nan Kandasi. Dingəm kin aw Jerujalem'ti ɔsi dɔ'ne nanga non Luwə'ti ə isi təl ki be gogi. ²⁸ Isi me pusi'ti lə'ne, isi tudə makitu lə njekeltakita Luwə'ti Ejay. ²⁹ Lo kin'ti, Ndil Luwə el Pilipi ene: «Tɔ aw ndəkba ki rɔ pusi'ti kin.» ³⁰ Pilipi anyi ngodi aw ningə, oo ndu

dingəm ki Etiyopi'ti kakin isi tudə makitu lə njekeltakita Luwə'ti Ejay. Pilipi dəj'ə ene: «In gər me ta ki isi tudə kin maji inbe wa?» ³¹ Dingəm kakin el'ə ene: «Re nje kɔr me'ə kadim goto ə m'a m'gər me'ə bann wa?» Ningə dəji Pilipi ad'a ala taa go'ə'ti, isi gəd'ə'ti me pusi'ti. ³² Ta ki isi tudə ə to kin:

«Tɔri'ə to bati ki de isi aw si'ə kadi tɔ'ɔ be;

To ngonn bati ki ra ta'ne mbo non nje kujə bin'ne'ti be.

In be ə, te'n ta'ne el.

³³ Uləi rɔɔɔl dɔ'a'ti, gangi ta li'ə ki gorow ki dana el.

Nan a ɔr ginn koji li'ə wa?

Tado indəi ngangi ndɔ kisikidɔ'taa li'ə †.»

³⁴ Ningə, kuji dingəm un ta el Pilipi ene: «M'dəji' kadim el'm adi m'oo, nan ə njekeltakita Luwə'ti isi elta li'ə be wa? Si elta ki dɔ rɔ'ne'ti inbe eke isi elta dɔ de madi'ti ki rangi wa?» ³⁵ Lo kin'ti nga a, Pilipi ingə row adi un ta ta'ne'ti, ningə ki row lə makitu lə njekeltakita Luwə'ti Ejay kin, ilə'n mbər Poyta ki maji lə Jeju. ³⁶ Loki njiyəi isi awi ningə, tei ta mann'ti, ə kuji dingəm kakin el ene: «Mann ə ra'm, nga ri ə ɔgi kadi m'ra batəm wa?»

³⁷ [Pilipi el'ə ene: «Re un me'i adi Luwə toki rɔ'ta'ti ə, nya ki ɔgi ra batəm goto.» Kuji dingəm ene: «M'un me'm toki Jeju Kirisiti in Ngonn Luwə.»] ³⁸ Lo kin'ti, adi pusi ra lokati, ningə ingi ki Pilipi joo pəti, uri me mann'ti adi Pilipi ra'a batəm. ³⁹ Loki tei me mann'ti ki taga ningə, Ndil Burəbe un Pilipi aw si'ə adi kuji dingəm oo'ə el. Nan in ulə row lə'ne ki rɔnel aw. ⁴⁰ Pilipi aw te me be'ti ki Ajoti, iləmbər Poyta ki maji me bebo'gi'ti pəti ki te'ti, biti te'n Sejure'ti.

Sol un me'ne adi Burəbe Jeju

(KNK 22.6-16, 26.12-18)

9 Dɔkagilo'ə'ti kin, mərta ki dɔ kadi kon njendo'gi'ti lə Burəbe ki dɔ tɔl de'ti to dɔ Sol'ti bay. Be ə, aw rɔ kibo'ti lə njekujənyamosi kadikare'gi, ² dəj'ə makitu kadi n'aw'n kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi ki me be'ti ki Damasi, kadi re n'ingə dingəm'gi ki dene'gi ki nje ndolo go nyando ki sigi kin ə n'uwə'de n're se'de Jerujalem'ti.

³ Loki Pol in dɔ row'ti, ində dɔ be ki Damasi ndəkba ningə, kunji madi te bus, in ki dɔran'ti, unji gugi dɔ'a. ⁴ Te osi nanga ningə, oo dɔ ndu ta madi el'ə ene: «Sol, Sol, tado ri ə isi adim kon be wa?» ⁵ Sol dəj'ə ene: «In nan Burəbe?» Ningə, Burəbe el'ə ene: «In m'in Jeju ki isi adim kon.» ⁶ Ində taa aw me bebo'ti ə, a eli'nu nya ki kadi a ra. ⁷ Nje ki isi ai ki Pol təli rai lokati. Bol tɔl'de adi lo kadi elita goto. Oyi dɔ ndu ta, nan oyi de madi el.

⁸ Sol ində taa, te kum'ne maji, nan oo lo el, adi mad'a'gi uwəi ji'ə, ndrri'ə to ndɔr, ə awi si'ə Damasi. ⁹ Si low'ə'ti non ndɔ mutə ki kanji kadi oo lo. Sɔ nya el num, anyi mann el num tɔ. ¹⁰ Ningə njendo lə Jeju kare isi Damasi'ti non, tɔ'a nan Ananiyasi. Burəbe bar'a me nya koo me ndil'ti ene: «Ananiyasi», ningə Ananiyasi ndigi ene: «M'in ne Burəbe.» ¹¹ Burəbe təl un taa el'ə ene: «Aw un row ki bari'ə row ki kɔl'ti, ə dəji me kəy'ti lə Judasi, de ki tɔ'a nan Sol ki Tarsi'ti, isi non isi elta ki Luwə.

¹² Oo de madi ki tɔ'a nan Ananiyasi me nya koo me

† 32-33; Ejay 53.7-8

ndil'ti, ur kəy go'ə'ti ningə, ində ji'ne d'ə'ti kad'a oo lo gogi.»¹³ Ə Ananiyasi el ene: «Burəbe, m'oo ta læ de kin ta de'gi'ti ngayn, ɔjido kon'gi pəti ki adi de'gi læ'i ki me be'ti ki Jerujalem.»¹⁴ Ningə, ki ne kin, re ki tɔgi ki ingə rɔ kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, kadi uwə de'gi ki isi eli sə'i ta, dɔɔ'de.»¹⁵ Nan Burəbe el'ə ene: «Aw, tado dingəm kin in nyara kulə ki m'mbət'ə kadi elta læ'm non ginn de'gi'ti ki dɔnangi'ti, ki non ngar'gi'ti, ki non Isir-ayel'gi'ti.»¹⁶ M'inbe m'a m'ɔj'ɔ kon'gi pəti ki a te d'ə'ti tado læ'm.»¹⁷ Ananiyasi aw, ur kəy ində ji'ne d'ə'ti, ningə el'ə ene: «Ngonnkon'm Sol, in Burəbe ə ulə'm, in Jeju ka ki te ingəi dɔ row'ti ki isi re'n kakin ə ulə'm kadi m'ad'i oo lo. Ningə kadi Ndil Luwə rosi tɔ.»¹⁸ Tanan'ti non, nya'gi ki toi to ngɔy kanji'gi be tei kum Sol'ti tosi, adi təl oo lo gogi, ningə ində taa adi rai'ə batəm.¹⁹ Go'ti, sɔ nya ə, təl ingə tɔgi'ne gogi. Sol təl isi ki njendo'gi læ Jeju ki me be'ti ki Damasɔ ndo'gi jɔ bay.

Sol ndo ta læ Luwə Damasɔ'ti

²⁰ Tanan'ti non, Sol aw iləmbər me kəykanwan'gi'ti læ Juwipi'gi ene: «Jeju in Ngonn læ Luwə.»²¹ De'gi pəti ki oyi dɔ ta kin ta Sol'ti, ndɔji'de ngayn adi eli eyina: «In kam el ə in nje kadi kon de'gi ki Jerujalem'ti ki nje bari tɔ kin wa? Re ra un girə kadi uwə'de, dɔɔ'de aw se'de rɔ kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi el biti wa?»²² Nan Sol uwə rɔ'ne ngan adi kum'ə in kete me kunme'ti li'ə. Juwipi'gi ki Damasɔ'ti gəri lo ta ki kadi eli'ə el, loki tɔji'de kadi Jeju in Kirisiti De ki Luwə mbət'ə.

²³ Nga ndo'gi go'ti ngayn el ə, Juwipi'gi ɔjinan ta kadi n'tɔli'ə²⁴ Nan ta kɔji læ'de te mbi Sol'ti. Ngəmi tarow kada ge kondɔ ge kadi n'tɔli'ə.²⁵ Be ə, me kondɔ'ti madi, njendo'gi læ Sol, uni'ə me kara'ti, tuyi'ə adi osi gidi ndogi bɔr'ti.

Sol me be'ti ki Jerujalem

²⁶ Go'ti, Sol aw te me be'ti ki Jerujalem ə, sangi kadi n'ində rɔ'ne nan'ti ki njendo'gi, nan pəti boli'ə, tado de ki un me'ne ad'a kadi in njendo ki rɔta'ti goto.²⁷ Be ə, Barnabasi un'ə me ji'ne'ti, aw si'ə rɔ njekawkulə'gi'ti, ɔr'de go kingə ki Jeju ingə Sol dɔ row'ti, ki k'oo ki oo Jeju el'ə ta, ki ta ki el ki taga wangi Damasɔ'ti me tɔ Jeju'ti.²⁸ Dɔkagilo'ə'ti gangi low'ə'ti non, Sol aw se'de ge, təl se'de ge nan'ti me be'ti ki Jerujalem. Elta ki kunme me tɔ Burəbe'ti.²⁹ Elta ki Juwipi'gi ki nje kelta Gireki, manjinnan se'de ta'ti. Nan sangi row kadi n'tɔli'ə.³⁰ Loki ngannkon'gi oyi ta'ə ningə, ɔri'ə awi si'ə Sejure'ti. Ningə adi'ə aw me be'ti ki Tarsi.

³¹ Njekawnan'gi pəti ki dɔnangi Jude'ti, ki dɔnangi Galile'ti, ki dɔnangi Samari'ti, sii ki lapiya. Ingəi tɔgi, njiyəi me bol Burəbe'ti, taa kɔr'de in ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti ki takul tɔgi læ Ndil Luwə tɔ.

Piyər aji Ene

³² Toki Piyər a njiyən ki lo'gi pəti oo'n de'gi læ Luwə, ndo kare aw te rɔ nje'gi'ti ki me be'ti ki Lida.³³ Lo kin'ti, ingə dingəm kare ki tɔ'a nan Ene, ki to dɔ tirə monyi'ti ra bal jijoo. Tado rɔ'a oy.³⁴ Piyər el'ə ene: «Ene, Jeju

Kirisiti adi lapiya, ində taa, kaw nya toi.» Ningə Ene ində taa tanan'ti non.³⁵ De'gi pəti ki me be'ti ki Lida ki Saron oyi'ə, ə uni me'de adi Burəbe.

Piyər ndəl Dorkasi lo koy'ti

³⁶ Dene madi in dann njendo'gi'ti ki me bebo'ti ki Jope non, tɔ'a nan Tabita. Tɔ kin ki ta Gireki nan Dorkasi. In dene ki nje ra kulə'gi ki maji maji ngayn, taa in njera ki njendoo'gi ki nya ki me ji'ne'ti tɔ.³⁷ Monyi ra'a dɔkagilo'ə'ti kin adi oy. Loki ndogi'ə mann ningə, ai ilə'ə me kəy'ti ki kare taa.³⁸ Be ki Lida in ndəkba ki Jope. Be ə, loki njendo'gi oyi kadi Piyər in me be'ti ki Lida non ningə, uləi dingəm'gi joo rɔ'a'ti kadi re kalangi ingə'de.³⁹ Piyər ində taa aw se'de. Loki re te rɔ'de'ti ningə, ɔri'ə awi si'ə me kəy'ti ki taa. Njengawko'gi pəti iləi nan gu'gi d'ə'a ki non, ningə tɔji ku'gi ki dangi dangi ki kɔji tanan'ti ki Dorkasi oji dɔkagilo'ti ki si'n se'de ki d'ne taa bay.⁴⁰ Piyər adi de'gi pəti tei taga, ə ɔsi məkəsi'ne nanga elta ki Luwə, ningə yəti rɔ'ne ki rɔ ninn'ti el ene: «Tabita ində taa.» Loki te kum'ne oo Piyər ningə, ndu rɔ'ne, ində isi taa.⁴¹ Piyər ulə ji'ne un'ə'n'ə ki taa, ə, bar de'gi læ Luwə ki njengawko'gi, ɔji'de Tabita ki d'ə'a taa.⁴² Poy nya kin sanan ki dɔnangi ki Jope ba pəti, adi de'gi ngayn uni me'de adi Burəbe.⁴³ Piyər ra ndo asi tati me be'ti ki Jope, me kəy'ti læ nje kɔr gidi ngirə ki tɔ'a nan Simon.

Korney ki in de ki Rɔm'ti oo nya me ndil

10 Dingəm madi isi me be'ti ki Sejure non, tɔ'a nan Korney. In ki boi dɔ kuti njero'gi'ti ki bu kare, ki bari'ə «kuti ki Itali'ti.»² In de ki njera nya kigo ndu Luwə'ti, taa, nan'ti ki de'gi pəti ki me kəy'ti li'ə, in nje kɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti tɔ. Nga ra maji ki njendoo'gi ngayn, taa elta ki Luwə taa taa tɔ.³ Ndo kare, ki kadi ki mutə ki losɔ'l'ɔ, oo malayka læ Luwə me nya koo me ndil'ti ur me kəy'ti li'ə, ningə bar'a ene: «Korney.»⁴ Korney ur ki kum'ne d'ə'ti ki bol, ningə el'ə ene: «In ri ə Burəbe?» Nga a malayka el'ə ene: «Kelta ki Luwə læ'i ki maji ki isi ra ki njendoo'gi kin te rɔ Luwə'ti, ə Luwə ra maji ɔji'n d'ə'i.»⁵ Ningə ki ngɔsine kin, ulə dingəm'gi me be'ti ki Jope adi bari Simon ki bari'ə nan Piyər ad'a re.⁶ Isi me kəy'ti læ Simon ki nje kɔr gidi ngirə ki kəy li'ə in kadi bati.⁷ Loki malayka ki el'ə ta kin ɔti ningə, Korney ulə ngann nje kulə'gi læ'ne joo ki nje rɔ læ'ne kare ki nje bol Luwə mbunə nje ki in nan'ti si'ə ki dɔkagilo'gi pəti ad'i'de rei.⁸ Rei adi ɔr'de go nya'gi pəti ki ra nya ad'i'de oyi ningə, ulə'de adi ai Jope'ti.»

Piyər oo nya me ndil'ti me be'ti ki Jope

⁹ Lo ti go'ti, loki in dɔ row'ti isi awi, indəi dɔ bebo ndəkba ningə, Piyər ala dɔ kəy'ti ki taa ki kadi ki dann be'ti tado kelta ki Luwə.¹⁰ Bo ra'a adi ge kusɔ nya. Ningə loki isi rai nyakusɔ kadi sɔ ə, oo nya me ndil'ti.¹¹ Oo dɔran ra tagira, ningə oo nya madi ki to to ta ku ki tati ki de uwə silə'gi ki sɔ be ə in ki taa isi re ki nanga.¹² Me nya'ti kin non, da'gi ki dangi dangi in səm'ti: da'gi ki nja'de in sɔ ge ki nje kagi nanga ge ki yəl'gi.¹³ Ningə,

ndu ta madi te el'a ene: «Piyər, ində taa təl sɔ.»¹⁴ Nan Piyər ene: «Jagi Burəbe, m'in m'njɔ nya ki majel dɔɔ, eke nya ki to njen nja kare el †.»¹⁵ Ndu ta təl re el Piyər kel ki nja joo bay ene: «Nya ki Luwə təl'a ki kar njay'ti, kadi in oo'a to in nya ki to njen el.»¹⁶ Nya kin ra nya be nja mutə, ningə tanan'ti non təli ndəri'a ki dɔran'ti gogi.¹⁷ Piyər gər me nya ki oo me ndil'ti kin el, adi isi dəji rɔ'ne ta dɔ'ti, ningə nyi dingəm'gi ki Kórney ulə'de ki ra sangi kəy læ Simon rei rai ta kəy'ti.¹⁸ Ningə dəji ta ki ndu'de ki boi eyina: «In me kəy kin ə Simon ki bari'a nan Piyər isi səm'ti wa?»¹⁹ Piyər isi marta dɔ nya'ti ki oo me ndil'ti kin ba bay ningə, Ndil Luwə el'a ene: «Oo dingəm'gi mutə ra sangi'nu.»²⁰ Ində taa, ur nanga, ə aw se'de ki kanji kadi me'i tɔsi, tado in m'in ə m'ulə'de.»²¹ Piyər re rɔ dingəm'gi'ti kakin el'de ene: «In m'in ə m'in de ki isi sangi'a, eke in ri ə isi sangi m'in tɔ wa?»²² Eli'a eyina: «In Kórney ki in ki boi dɔ kuti njero'gi'ti ki bu, ki in de ki dana, taa in nje bol Luwə tɔ kin ə ulə'je. In de ki Juwipi'gi pəti elita li'a maji. Malayka ki ar njay re te ki dɔ ta rɔ'a'ti el'a kadi ulə go'i'ti kadi re me kəy'ti li'a kadi oo dɔ ta ki ta'i'ti.»²³ Piyər aw se'de ra'de mbah, ad'i'de lo toi'ti. Loki lo ti go'ti ningə, ində taa aw se'de. Ngannkon'gi madi ki me be'ti ki Joep dani'a.²⁴ Lo ti ki rangi ningə tei Sejare'ti. Kórney bar noji'ne'gi ki madi'ne'gi isi nginən'de kete.²⁵ Loki Piyər ur me kəy'ti ningə, Kórney ində taa tilə kum'a, ə osi nanga nja'a'ti, ulə d'ne nanga.²⁶ Nan Piyər el'a ene: «Ində taa, tado m'in ka m'in de tɔ.» Ningə ɔsi kɔy'ɔ un'n'a ki taa.²⁷ Wali nan taa uri ki kəy ningə, Piyər oo bulə de'gi ngayn kawinan sii.²⁸ Lo kin'ti Piyər el'de ene: «Ingi, in gəri maji toki ndukun lə'je ɔgi kadi de ki in Juwipi ində rɔ'ne nan'ti ki de ki in Juwipi el, eke kadi ur me kəy'ti li'a. Nan Luwə el'm kadi m'oo de madi to nya ki majel, eke nya ki to njen el.²⁹ Tado kin ə, m'mbəti'n bar lə'se el, m're ki kanji kelta madi ki rangi. Ningə toki bari'm'in, m'dəji'se m'oo ke in ri ə uləi go'm'ti wa?»³⁰ Kórney ene: «Asi ndɔ sɔ bone, ki dɔ kadi ki toki mad'a inbe kin be, adi in kadi ki mutə ki losɔ'ɔ, ə m'nji m'el'ta ki Luwə me kəy'ti lə'm, ningə dingəm madi ki ulə ku ki nda bal bal te ra non'm'ti, el'm ene: ³¹ «Kórney, Luwə oo dɔ ta ki isi el si'a, taa ɔjido maji'ti ki isi ra ki njendoo'gi kin tɔ. ³² Ə kadi ulə de madi Joep'ti, bar Simon ki bari'a nan Piyər adi re. Si me kəy'ti læ Simon ki nje ra kulə ngirə, ki isi kadi ba'ti ndəkba.»³³ Be ə, tanan'ti non par, m'ulə de rɔ'i'ti, ə nyi ra maji adi in re tɔ kin. Ningə ki ngɔsine kin, j'in pəti j'isi non Luwə'ti ne kadi j'oo dɔ ta'gi pəti ki Burəbe ində ta'i'ti kadi el'je.»

Piyər elta læ Luwə me kəy'ti læ Kórney

³⁴ Lo kin'ti, Piyər un ta ta'ne'ti el ene: «To ki rɔta'ti, m'gər kadi kər kum'de dana goto rɔ Luwə'ti.³⁵ De ki ra ra, dann ginn de'gi'ti ki dangi dangi, ki in nje bol ndil'a, ki njera nya ki dana ə, uwə ki rɔ'ne'ti.³⁶ Ulə ki ta lə'ne ki rɔ ngann Isirayel'gi'ti, ilə'n'de mbər Poyta ki maji ki ɔjido lapiya ki takul Jeju Kirisiti ki in Burəbe læ de'gi pəti.³⁷ Toki in gəri, in nya ki ulə ngirə'ne Galile'ti, go batəm'ti ki Jan iləmbər'a ə ra nya dɔnangi Jude'ti ba

† *Lebitiki 11.1-47; Ejekel 4.14*

pəti.³⁸ In gəri kadi Luwə adi Jeju ki Najareti'ti Ndil Luwə ki tɔgi kin maji. Jeju aw ki lo lo, ra maji ki de'gi, taa aji de'gi pəti ki sii ginn tɔgi'ti læ Su tɔ. Tado Luwə in si'a nan'ti.³⁹ J'in nje manaji dɔ nya'gi'ti pəti ki ra dɔ-nangi'ti læ Juwipi'gi ki Jerujalem'ti. Bəri'a dɔ kagidəsi'ti, tɔli'a.⁴⁰ Nan Luwə ad'a ində taa lo koy'ti ndɔ ki nja mutə læ ndɔ koy'o. Ad'a tarow adi tɔji rɔ'ne taga,⁴¹ ki rɔ de'gi pəti el, nan ki rɔ nje manaji'gi'ti ki Luwə mbəti'de kete. Adi in j'in ki j'usɔ si'a ge, j'anyi si'a ge go te'a dann njekoy'gi'ti ††.⁴² Jeju un ndu'ne ad'i'je kadi j'ilə mbər ki rɔ ginn de'gi'ti, ə kadi j'i tɔji toki in n'in anyi Luwə ində'ne to njegangi ta dɔ nje kisikidɔ'de ta'a'ti ki njekoy'gi.⁴³ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti pəti manyinaji dɔ'a'ti eli eyina: «De ki ra ki un me'ne ad'a ə, Luwə a inyə go majel'gi li'a kɔ me tɔ'a'ti †.»⁴⁴ Loki Piyər isi el ta'gi kin ba bay ningə, Ndil Luwə ur ki dɔ de'gi'ti ki isi oyi dɔ ta li'a.⁴⁵ Nya kin əti bol nje kunme'de kadi Luwə ki in Juwipi'gi ki dani Piyər, loki oyi kadi Luwə buki Ndil'ne dɔ ginn de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ.⁴⁶ Tado oyi ndu'de isi elita ki ta be'gi ki dangi dangi uləi tɔji dɔ Luwə'ti.⁴⁷ Ningə Piyər el ene: «Toki ingəi Ndil Luwə to j'in be tɔ kin, nya ki ɔgi'de dɔ ra batəm goto.»⁴⁸ Be ə Piyər un ndu'ne ad'i rai'de batəm me tɔ Jeju Kirisiti'ti, ə go'ti, dəji Piyər kadi isi se'de nan'ti ndɔ'gi nden bay taa kadi to təl.

Jerujalem'ti, Piyər ɔji nya'gi ki rai nya

11 Njekawkulə'gi ki ngannkon'gi ki sii Jude'ti oyi kadi de'gi ki in Juwipi'gi el ka oyi ta læ Luwə tɔ.

² Loki Piyər aw Jerujalem'ti, njekunme'de kadi Luwə, ki in nje kujə mət'i'de'gi gaki'a ngayn,³ eyina: «Aw rɔ de'gi'ti ki uji mət'i'de el, aw sɔ se'de nya!»⁴ Lo kin'ti, Piyər ilə rɔ'ne ɔr'de go nya'gi ki rai nya ki go'a go'a ad'i'de oyi.

⁵ Piyər el ene: «M'in me bebo'ti ki Joep, ningə loki m'nji m'el'ta ki Luwə, m'oo nya me ndil'ti. In nya madi ki to to ta ku ki tati ki de uwə silə'gi ki sɔ be ə in dɔran'ti, risi biti re non'm'ti.⁶ M'ur kum ki dɔ ta ku'ti kakin m'nji m'gon, ningə m'oo da'gi ki nja'de in sɔ, ki nje kagi nanga, ki da'gi ki mu'ti ki yəl'gi ki nje nal kadi dɔran'ti.

⁷ Ningə m'oo ndu ta madi el'm ene: «Piyər, ində taa, təl ə sɔ.»⁸ Ə m'el m'ene: «Jagi Burəbe, nya ki to njen ɔdi ta'm nja kare el.»⁹ Nja joo, ndu ta təl te dɔran'ti bay ene: «Nya ki Luwə təl'a ki kar njay'ti ə, kadi oo'a to nya ki to njen el.»¹⁰ Nya kin ra nya be asi nja mutə, ningə təli tuyi'a dɔran'ti.¹¹ Ningə tanan'ti non, dingəm'gi mutə ki uləi'de me be'ti ki Sejare'ti, ki rɔ'm'ti rei rai takəy'ti ki m'nji'ti.¹² Ndil Luwə el'm kadi m'aw se'de um m'mbəti el. In be ə ngannkon'm'gi ki mehen kam dani'm'in, ə j'uri'n me kəy'ti læ Kórney.¹³ Kórney ɔji'je gorow ki n'oo'n malayka ki te ki rɔ'ne'ti, me kəy'ti lə'ne, el ene: «Ulə de madi me be'ti ki Joep kadi el Simon ki bari'a Piyər kadi re.¹⁴ A eli nya'gi ki a rai sə'i kadi ingən kajj nan'ti ki nje ki me kəy'ti lə'i.»¹⁵ Loki m'a m'el'ta ba bay ningə, Ndil Luwə risi re dɔ'de'ti toki ndɔki re'n dɔ'je'ti lo kulə ngirə'ti kakin be.¹⁶ Nga ra adi me'm olo dɔ ta'ti læ Burəbe ki ene: «Jan ra batəm me mann'ti, nan ingi, a rai'se batəm me Ndil Luwə'ti ††.»¹⁷ Eke, toki Luwə

†† *Luk 24.30, 42; Ejay 53.5-6; Jeremi 31.34* †† 1.5

adi'n'de kadikare ki kare inbe toki adi'n'je, j'in ki j'uni me'je j'adi Burəbe Jeju Kirisiti kin, kadi m'in m'tanrɔ Luwə wa?»¹⁸ Loki oyi dɔ ta kin ningə, hangal'de osi nanga adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti eyina: «Ginn de'gi ki dɔ-nangi'ti kaa Luwə adi'de kaji ki gorow k'inyə go majel kɔ.»

Kində ginn Njekawnan'gi me be'ti ki Antiyosi

¹⁹ Kindəkumndoo ki te dɔ Etiyenn'ti ra adi njendo'gi sananyinan †, ai biti tei me be'ti ki Penesi, ki Sipir, ki Antiyosi. Loki ai, elita læ Luwə Juwipi'gi par um de ki rangi el. ²⁰ De'gi madi'gi dann'de'ti non, ki in njekunme'gi ki in ginn koji'ti ki Sipir, ki Sirenn ki awi Antiyosi'ti, eli Poyta ki maji læ Burəbe Jeju ginn de'gi ki in Juwipi'gi el ki bari'de Gireki'gi tɔ. ²¹ Tɔgi Burəbe in se'de nan'ti adi de'gi ngayn tæli ki rɔ Burəbe'ti uni me'de adi'ə. ²² Poy nya'gi ki ra nya kin te rɔ Njekawnan'gi'ti ki sii Jerujalem, adi uləi Barnabasi adi'ə aw Antiyosi'ti. ²³ Loki aw te rɔ'de'ti, ə oo memaji læ Luwə ki ra kulə ningə, rɔ'a nəl'ə ngayn adi ulə dingəm me'de'ti pæti kadi rai dɔ nja'de me kində rɔ nan'ti ki Burəbe. ²⁴ Barnabasi in de ki dana, Ndil Luwə ros'o, taa aw ki kunme tɔ, adi bulə de'gi ngayn rei ki rɔ Burəbe'ti. ²⁵ Barnabasi aw me be'ti ki Tarsi kadi n'sangi Sol. ²⁶ Loki ingə ningə, aw si'ə Antiyosi'ti, rai bal kare səm'ti. Kawinan ki Njekawnan'gi, ndoi ta læ Luwə bulə de'gi ngayn. In me be'ti ki Antiyosi'ti ə nyi de'gi uləi ngirə bar njendo'gi de'gi læ Kirisiti'ti. ²⁷ Dɔkagilo'ə'ti non, de'gi ki njekeltakita Luwə'ti in Jerujalem'ti ai biti ki Antiyosi'ti. ²⁸ In ki kare dann'de'ti, tɔ'a nan Agabusi ††, ində taa ningə elta ki takul Ndil Luwə toki bo ki bo ngayn a on dɔnangi'ti ki ta'a ba. Ningə nya kakin ra nya dɔkagilo'ti læ nje konbe kibo ki bari'ə nan Kilodi tɔ. ²⁹ *Njendo'gi uni ndu'de kadi n'uləi ki nya ki ji'de'ti, nan nan kigo tɔg'ɔ'ti kadi n'ɔsi ginn ngannkon'de'gi ki sii Jude'ti. ³⁰ Adi nya maji'gi læ'de kakin Barnabasi in ki Sol adi awi adi ngatɔg'gi.

Kindəkumndoo ki ra Njekawnan'gi ki Jerujalem

12 Dɔkagilo'ə'ti inbe kin ə ngar Erodɔ ulə ngirə kadi kon Njekawnan'gi ki nan'gi. ² Tɔl Jaki ki ngonkon Jan ki kiyərɔ. ³ Nan Loki oo kadi nəl Juwipi'gi ngayn, ningə tæl adi uwəi Piyər bay. In dɔkagilo ra nanyi mapa ki hum dɔ'ɔ el †. ⁴ Loki uwə ilə dangay'ti ningə, adi nje rɔ'gi sɔ sɔ nja sɔ ngəmi'ə. Nga ra be kadi to n'te si'ə taga non bulə de'gi'ti go pæti Paki'ti. ⁵ Piyər to dangay'ti, nan Njekawnan'gi inyəi ta kelta ki Luwə el tɔdɔ li'ə.

⁶ Me kondɔ'a'ti ki kadi re lo ti ə, Erodɔ te si'ə non bulə de'gi'ti kakin ningə, Piyər to bi mbunə njerɔ'gi, dɔi'ə ki kulə gindi joo. Ningə njengəm lo'gi, rai ta kəy'ti, ra ngəmi takəy dangay tɔ. ⁷ Lo kin'ti, malayka læ Burəbe kare te patɔ, adi kunjə taa lo me kəy dangay'ti, lo ki Piyər to'ti. Malayka ində Piyər kad'a'ti ndəl'n'ə ene: «Ində taa kalangi!» Ningə kulə gindi'gi ki ji'ə'ti tei tosi. ⁸ Malayka el'ə ene: «Dɔɔ ndar ki bəd'i'ti, ə tulə sa nja'i'ti.» Ningə Piyər ra toki el'n'ə. Malayka el'ə bay ene:

† 8.1-4 †† 21.10 † Tekitaga 12.1-27

«Ulə ku læ'i rɔ'i'ti ə un go'm.»⁹ Piyər te go'ə'ti, nan gər toki in malayka ə re te si'ə toki rɔta'ti, el. Oo toki in nya ki oo me ndil'ti. ¹⁰ Loki indəi njengəm lo ki dɔkete, ki ki nja joo dəri ningə, rei tei ta tarow gindi'ti ki aw ki be-bo'ti, tarow inbe te dɔrɔ'ne par non'de'ti, adi tei taga awi dɔ row'ti. Loki tei dɔ row'ti ningə, tanan'ti non, malayka inyə ə aw. ¹¹ Loki hangal'a re rɔ'a'ti ningə el ene: «M'oo toki rɔta'ti kadi in Burəbe ə ulə malayka læ'ne adi re te sə'm ji Erodɔ'ti, ki ta nya'gi'ti ki majel pæti ki bulə Juwipi'gi dji kadi rai sə'm.» ¹² Loki dji ta be ningə, ilə dɔ'ne aw be læ Mari ki kon Jan ki bari'ə nan Marki. De'gi ngayn kawinan me kəy'ti non isi elita ki Luwə. ¹³ Loki ində takəy ningə, ngonon njekulə ki dene ki tɔ'a nan Rodi tɔ re kadi n'oo. ¹⁴ Gər ndu Piyər adi tarow kaa te el bai par ə, rɔ'a nəl'ə ngayn adi tæl ki ngodi aw el'de ene Piyər ra takəy'ti non. ¹⁵ Eli'ə eyina: «In nje woy.» Nan ra dɔ ndu'ne'ti toki in ta ki rɔta'ti. Nga a tæli eli eyina: «In malayka li'ə.» ¹⁶ Low'ə'ti kin, Piyər ra ta kində takəy'ti par par. Ə loki rei tei takəy ningə, in Piyər inbe, adi gəri lo ta ki kadi eli el. ¹⁷ El'de ta ki ji'ne kadi elita el, ningə ɔr'de go te ki Burəbe te sə'ne dangay'ti adi gəri. Go'ti, el'de ene: «Awi eli Jaki ki ndəgi ngannkon'je'gi adi oyi.» Ningə te aw lo ki rangi'ti.

¹⁸ Loki lo ti ningə, dɔ njerɔ'gi isi dana el. Dəji nan ke ri dana ə Piyər tæl wa? ¹⁹ Ngar Erodɔ sang'a ngayn nan ingə el. Go'ti, dəji ta njerɔ'gi, ə un ndu'ne kadi tæli'de kɔ. Piyər inyə dɔnangi' Jude ə in aw Sejare'ti, aw isi səm'ti nu.

Koy læ ngar Erodɔ

²⁰ Erodɔ aw ki ta ki de'gi ki Tir'ti, ki Sidon. Ə de'gi ki Tir ki Sidon indəi ndu'de nan'ti rei ingəi'ə. Loki ndogi me Bilasitusi ki nje k'oo go ta læ ngar Erodɔ taai ningə, dəji kadi lapiya to dann'de'ti. Kadi lapiya to tɔdɔ nya maji'gi ki dɔnangi'ti læ'de ngirə in me be'ti læ ngar Erodɔ. ²¹ Loki te me ndɔ'ti ki dji ningə, Erodɔ ulə ku konbe læ'ne rɔ'ne'ti, isi dɔ kumbər ngar'ti læ'ne, el bulə de'gi ta kongi kongi. ²² Bulə de'gi uləi tɔji dɔ'a'ti eyina: «In ndu luwə madi um in ndu de el.» ²³ Low'ə'ti non malayka læ Burəbe ində dɔ'ɔ tɔdɔ adi kɔsikurə Luwə el. Go'ti kode'gi indəi'ə nyəngi nyəngi adi oy. ²⁴ Nan ta læ Luwə taa lo aw ki kete kete, adi kɔr njendo'gi re ki dɔ mad'a'ti. ²⁵ Loki Barnabasi in ki Sol tæli konn kulə læ'de ki awi kadi rai ningə, inyəi bebo ki Jerujalem ə awi. Uni Jan ki bari'ə Marki nan'ti se'de ə tæli awi me be'ti ki Antiyosi gogi.

Njekawnan'gi indəi Barnabasi in ki Sol ta dangi tɔdɔ kulə læ Burəbe

13 De'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki njendo de'gi nya læ Luwə sii dann Njekawnan'gi'ti ki Antiyosi'ti non. Adi in: Barnabasi ki Simeyon ki bari'ə Nijer, ki Lisiyusi ki be li'ə in Sirenn'ti, ki Manaye ki oti'de nan'ti ki Erodɔ ki isi dɔ dɔnangi'ti ki Galile ††, ki Sol tɔ. ² Ndɔ kare be ɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti ə elita si'ə ki kɔgi rɔ nyakusɔ tɔ. Ningə Ndil Luwə el'de ene: «Kadi ɔri Barn-

†† Erodɔ Antipasi; Luk 3.1

abasi ingi ki Sol inda'ide ta dangi tado kulæ ki m'bari'de kadi rai.»³ Nga a, loki cõgi r'õde nyakusõ æ elita ki Luwæ ningæ, inda'ide j'i'de d'õde'ti æ inyæ'ide adi awi,⁴ toki Ndil Luwæ el'n'de. In be æ, Barnabasi in ki Sol awi me be'ti ki Selæsi. Ningæ rai non gangi awi Sipir'ti.⁵ Loki tei Salaminn'ti, elita læ Luwæ me kækawnan'gi'ti læ Juwipi'gi. Jan in kadi'de'ti to njera se'de tã.⁶ Loki inda'ide d'õ dor'gi ki be'ti ki Sipir'ti gangi ningæ, ai tei me be'ti ki Paposi. Low'æ'ti non, ingæi Juwipi kare be ki t'õ'a nan Bar-Jeju ki in njera mboli, ki bar r'õ'ne njekeltakita Luwæ'ti.⁷ Isi nan'ti ki de ki boi ki t'õ'a nan Serjijusi Polusi ki in nje nyagær. Serjijusi Polusi æ Barnabasi in ki Sol cõji'de adi gæri toki n'aw ki bo k'oo ta læ Luwæ ta'de'ti.⁸ Nan Elimasi ki kær ginn t'õ'a nan nje mboli tan'de rã. Ge kadi de ki boi kin un me'ne adi Kirisiti el.⁹ Be æ, Sol ki bari'æ Pol, Ndil Luwæ ros'õ adi ur kum'ne ki d'õ'a'ti,¹⁰ el'æ ene: «In ngonn læ Su, to de ki nje bal de'gi, in rosti ki mendul. In nje kõsi ta nya ra'gi ki dana pæti. A inyæ taa mbir row'gi ki dana læ Buræbe el wa?»¹¹ Ki ngõsine kin, Buræbe a inda'ide cõji, kum'i a oo lo el, ningæ a oo kum kadi el biti dõkagilo madi. Ningæ tanan'ti non par æ kum'æ ndul kururu adi oo lo el, ra mam lo. Sangi de ki kadi c'õ tarow.¹² Loki de ki boi oo nya ki ra nya kin ningæ, un me'ne ad'a, tado nyando ki dõ Buræbe'ti ki adi'æ, æti bol ngayn.

Pol elta Læ Luwæ me be'ti ki Antiyosi ki Pisidi

¹³ Pol in ki madi'ne'gi ali me to'ti me be'ti ki Paposi, awi me be'ti ki Perji ki Pampili'ti, ningæ Jan Marki † inyæ'de æ tæl aw Jerujalem'ti gogi.¹⁴ Loki cõti me be'ti ki Perji ningæ, awi tei me be'ti ki Antiyosi ki Pisidi'ti, ai me kækawnan'ti læ Juwipi'gi ki ndõ kærkon, sii nanga.¹⁵ Loki nje tudæ makitu'gi, tudæi makitu ndukun ki makitu læ njekeltakita Luwæ'ti ningæ, ki boi ki dõ njengæm kækawnan'ti læ Juwipi'gi ulæi eli'de eyina: «Ngannkon'je'gi, kin æ awi ki ta kadi eli ulæi dingæm me de'gi, æ kadi eli.»¹⁶ Æ Pol indæ taa, yæki j'i'ne ta'de'ti kadi sii keke, ningæ el'de ene: «In Isirayel'gi ki de'gi ki nje bol Luwæ, kadi oyi dõ ta læ'm.¹⁷ Luwæ læ'je, j'in bulæ Isirayel'gi, mbæti baw'je'gi, ningæ ra se'de adi oji nan ki kete kete, loki sii me be'ti ki Ejjipiti. C'õ'de te se'de ki taga ki takul tãg'õ ki ngayn.¹⁸ Asi bal dõcõ ki adi'de nya sõi dilælo'ti ††.¹⁹ Loki tãko ginn de'gi siri ki dõnang'i'ti ki Kana non'de'ti ningæ, tæl ki dõnang'i kakin adi'de to nya nduwæ ‡.²⁰ Nyæ'gi pæti ki rai nya kin, a ra bal asi bu sõi ki dõmi. Go'ti ningæ, adi'de njegang'i ta'gi biti te'n dõ njekeltakita Luwæ'ti Samiyel.²¹ Ningæ, dæji ngar adi Luwæ adi'de Sol ki ngonn læ Kisi, ki in ginn kaw'ti læ Benjamen, adi onbe d'õde'ti bal dõcõ.²² Loki c'õ'õ kõ ningæ, indæ Dabidi ngar'ti tor'õ'ti. Dabidi ki Luwæ man-naji li'æ ene: «M'ingæ Dabidi ki in ngonn læ Jese, ki in de kigo me ndigi'ti læ'm. A tæl kon nya'gi pæti ki me'm ndigi ‡.»²³ In ginn kaw'ti li'æ æ, Luwæ adi Jeju ki Njekaji Isirayel te'ti, kigo ndukun'ti li'æ. ²⁴ Kete non re Jeju'ti, Jan ilæmbær kadi de'gi tãri ndu'de, ningæ kadi rai batæm.

† Jan Marki; 12.12,25, 13.5 †† 17-18; Tekitaga 1.7, 12.51; Kær Isirayel'gi 14.34; Ndukun ki nja joo 1.31 ‡ Ndukun ki nja joo 7.1; Jojuwe 14.1 †† 21-22; 1 Samiyel 8.5, 19, 10.21, 13.14, 16.12

Ilæmbær kin ki rã bulæ Isirayel'gi'ti ba pæti.²⁵ Loki Jan aw kadi tãta kulæ læ'ne ningæ, el ene: «M'in de ki isi mærita d'õ'a'ti kin el. Nan in a re go'm'ti non ki kulæ sa ki nja'a'ti ka m'in m'asi tuti el ‡.»

²⁶ «Ngannkon'm'gi ki ginn kaw'ti læ Abiraham, ki nje bol Luwæ ki dann'se'ti, in j'ingi æ Luwæ ulæ ki ta kaji kin r'õ'je'ti.²⁷ De'gi ki nje kisi Jerujalem'ti ingi kibo'gi læ'de gæri de ki in Jeju kin el, taa gæri me ta'gi læ de'gi ki njekeltakita ki ta Luwæ'ti, ki isi tudæi ki ndõ kærkon'gi pæti kin el tã. Be æ loki gangi ta dõ Jeju'ti, tãlita ta'gi ki njekeltakita Luwæ'ti ndangi.²⁸ Ingæi nya madi kare ki asi kadi tãli'æ el, nan dæji Pilati kadi tã'õ par.²⁹ Loki tãli kon nya'gi pæti ki ndangi me makitu'ti cõjido'a ningæ, adi risi'æ dõ kagidæsi'ti nanga, il'æ me be ninn'ti †††.³⁰ Nan Luwæ ad'a indæ taa dann njekoy'gi'ti.³¹ Asi ndõ ngayn ki te ki rã de'gi'ti ki in si'æ dõnang'i Galile'ti nu, æ rei si'æ biti Jerujalem'ti, ingi kin æ in nje mannaji li'æ ki non bulæ de'gi'ti †††.³² J'in kaa j'isi j'ilæ'se mbær Poyta ki maji kin tã. Poyta ki maji ki in ta kun mindi ki Luwæ un ndu'ne d'õ'ti adi baw'je'gi.³³ Luwæ tãta kun mindi kin ki rãta'ti j'in ngann de'gi ki gorow te ki adi Jeju te lo koy'ti toki ndangi me makitu Pa'gi'ti eyina:

“In Ngonn'm,
ki m'õj'i bone §.”

³⁴ «Luwæ ad'a indæ taa lo koy'ti um ad'a ndum me be ninn'ti el, toki el'n ene:

“M'a m'adi'se nya,
Ki m'un mindi'm d'õ'ti m'adi Dabidi,
Ki in nya ki asi kadi awi ki kunme d'õ'ti §†.”

³⁵ «In tado kin æ, el'n me makitu'ti lo madi'ti bay ene: “A inyæ njekulæ læ'i ki ar njay kadi ndum be ninn'ti el §††.”

³⁶ Nan Dabidi, loki ra kulæ dõkagilo'ti læ'ne kigo kõji-tara'ti læ Luwæ ningæ, oy adi duwi'æ gædi kaw'a'gi'ti, ningæ ndum me be ninn'ti.³⁷ Nan in ki Luwæ ad'a indæ taa lo koy'ti ndum me be ninn'ti el.

³⁸ «Kadi gæri maji ngannkon'm'gi, toki in ki takul'æ æ isi ilæ'se mbær ki cõjido k'inyæ go majel kã, ki tæl de ki dana takum Luwæ'ti ki asi kadi ingæi me ndukun'ti læ Moji el.³⁹ In ki takul'æ to æ, re de ki un me'ne ningæ, Luwæ tæl'æ de ki dana takum'ne'ti.⁴⁰ Tado in kin æ, kadi oyi go r'õ'se maji nan to ta ki de'gi ki njekeltakita Luwæ'ti eli kin ta'a tæl d'õ'se'ti:

⁴¹ De'gi ki njekeltakita Luwæ'ti eli eyina:
“In nje kõji r'õ'se,
Kadi oyi go r'õ'se maji,
A oyi nya ki a æti'se bol biti kadi a gotoi kã.
Tado dõkagilo'ti læ'se, m'a m'ra nya madi.
Nya ki re de c'õ'se poy'õ ka, a uni me'se d'õ'ti el §†.”»

⁴² Loki Pol in ki Barnabasi isi tei taga ningæ, dæji'de kadi ndõ kærkon ki gogi æ kadi tæli rei ndoi'de ta kin bay.⁴³ Loki bulæ Njekawnan'gi sananyinan ningæ, Juwipi'gi ki de'gi ki tæli Juwipi'gi ki nje bol Luwæ, dani Pol ki Barnabasi, a wali nan ta se'de. Ningæ Pol ki Barn-

‡† Jan 1.20,27; Mat 3.11; Mrk 1.7; Luk 3.16 ††† 28-29; Mat 27.22-23, 57-61; Mrk 15.13-14,42-47; Luk 23.21-23, 50-56; Jan 19.15, 38, 42 ††† 1.3 § Pa'gi 2.7 §† Ejay 55.3 §†† Pa'gi 16.10
§† Abakuki 1.5

abasi uləi dingəm me'de'ti kadi uwəi rə'de ba me memaji'ti lə Luwə kin.

Pol ki Barnabasi yəti rə'de ki rə ginn de'gi'ti ki in Juwipi'gi

⁴⁴ Ndo kərkon'ti ki gogi ningə, bulə de'gi ngayn ki me bebo'ti kawinan ki nan'ti kadi n'oyi dɔ ta lə Burəbe.
⁴⁵ Lokɪ Juwipi'gi oyi bulə de'gi ningə, ni ra'de adi taji Pol, ə eli ta'gi ki majel ndri ta li'ə. ⁴⁶ Pol ki Barnabasi eli'de ki me ki tinyi kati eyina: «In ingi ə kadi j'ilə'se mbər ta lə Luwə kin kete, nan toki mbəti ə oyi toki ingi asi ta kaji ki bitɪ ki non'ti el, j'a ji təl ji yəti rə'je ki rə ginn de'gi'ti ki in Juwipi'gi el'ti. ⁴⁷ Tado Burəbe lə'je un ndu'ne ad'i'je ene:

“M'indəi kadi in kunji tado ginn de'gi ki dɔnang'i'ti, Ki kadi aw ki ta kaji bitɪ ki dɔboy dɔnang'i'ti †.”»

⁴⁸ Lokɪ ginn de'gi ki in Juwipi'gi el oyi dɔ ta kin ningə, rai rɔnel ngayn dɔ'ti, adi uləi tɔji dɔ ta'ti lə Burəbe, adi de'gi pəti ki Luwə mbəti'de tado kaji ki bitɪ ki non'ti, uni me'de. ⁴⁹ Ta lə Burəbe sanan ki dɔnangɪ ki Antiyosɪ'ti ki ta'a ba. ⁵⁰ Nan Juwipi'gi suləi dene'gi ki in dene'gi ki njetɔbar ki me be'ti, ki nje kɔsikurə Luwə, ki de'gi ki boi ki me be'ti adi indəi kum Pol ki Barnabasi ndoo, ningə tuwəi'de me be'ti lə'de kɔ. ⁵¹ Pol ki Barnabasi indəi bu ki nja'de'ti ki dɔ be'ti lə'de ningə, ɔti ai me be'ti ki Ikoniyyom ††. ⁵² Ki rə njendo'gi'ti lə Jeju ə, rə'de nəl'de ngayn, taa Ndil Luwə kaa rosi me'de tɔ.

Pol ki Barnabasi me be'ti ki Ikoniyyom

14 Lokɪ Pol ki Barnabasi awi Ikoniyyom'ti, awi me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi ki Ikoniyyom'ti tɔ. Awi eli de'gi ta lə Luwə ki ra adi de'gi ngayn ki in Juwipi'gi ki nje ki in Gireki'gi uni me'de adi Luwə. ² Nan Juwipi'gi madi ki nje me ngan, indəi taa ki majel me de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, suləi'de dɔ ngannkon'gi'ti. ³ Be kaa, Pol ki Barnabasi sii Ikoniyyom'ti ndɔ banyi banyi. Eli ta lə Luwə ki me ki tinyi kati, indəi tɔgi'de dɔ Burəbe'ti ki mannaji dɔ memaji'ti li'ə ki isi iləi mbər'ə, adi'de tɔgi adi rai nyakɔji'gi ki nya'gi ki əti bol. ⁴ Lo kin'ti, de'gi ki me bebo'ti gangi nan lo joo, nje ki madi'gi in go Juwipi'gi'ti, nje ki nungɪ in go njekawkulə'gi'ti tɔ. ⁵ Nje ki in Juwipi'gi el, ki nje ki in Juwipi'gi ki kibo'gi lə'de indəi dɔ rə'de dana kadi n'adi kon Pol in ki Barnabasi, kadi n'tiləi'de ki mbal n'tɔli'de. ⁶ Nan Pol ki Barnabasi oyi ta kin, adi anyinan awi iyəi rə'de bebo'gi'ti ki Likawoni, ki Lisitir, ki Dərbi, ki ngann lo'gi ki gidɪ'ti. ⁷ Lo'gi'ti kin kaa, iləi mbər Poyta ki maji səm'ti tɔ.

Pol ki Barnabasi me be'ti ki Lisitir

⁸ Me be'ti ki Lisitir, dingəm kare ki nja'a oy ta ginn'ə'ti isi non. Nja'a oy lo kə'jo'ti nu, adi njiyə nja kare el. ⁹ Ə ndɔ kare, ur mbi'ne isi oo'n ta ki Pol ra el. Ningə, Pol uwə kum'ne ki dɔ'a'ti oo'ə'n ba, ningə oo kadi aw ki kunme ki kadi ingə'n kaji. ¹⁰ Lo kin'ti, Pol el'ə ta ki tɔgi'ne ene: «In, ra taa dɔ nja'i'ti!» Ningə Dingəm uwə nangɪ ra ta, ra njiyə.

† Ejay 49.6 †† Marki 6.11

¹¹ Lo ki bulə de'gi oyi nya ki Pol ra kin ningə, uni ndu'de ki taa, elita ki ta Likawoni eyina: «Oyi, luwə'gi təlɪ rə'de de'gi'ti, rei uri nanga dann'je'ti.» ¹² Be ə, bari Barnabasi «Jəsi», ə bari Pol «Ermes» tɔ, tado Pol ə in njekelta. ¹³ Njekujənyamosi kadikare lə Jəsi, ki isi ta lo'ti taga gidɪ bebo'ti, re ki baw mangi'gi ki dɔi nya'gi ki ndo-lo rə'de'ti. Re se'de, ningə, ndu'de in nan'ti ki bulə de'gi, kadi n'iləi mosi n'adi Pol ki Barnabasi. ¹⁴ Nan loki, njekawkulə'gi, Pol in ki Barnabasi oyi poyta kin, gangi ku rə'de'ti, ə anyinan ki rə bulə de'gi'ti, uni ndu'de ki taa, eli'de eyina: ¹⁵ «Madi'je'gi, ra bann ə ra rai nya be wa? J'in kaa j'in de'gi to ingi be tɔ, ningə, re j'ilə'se mbər Poyta ki maji ningə, in kadi inyəi kagi yo'gi ki nda'de goto ki isi rai'de, ə kadi təlɪ rə'se go Luwə'ti ki nje kisi kumngayira, Luwə ki njera dɔran ki dɔnangɪ ki nya'gi pəti ki me'ti ‡. ¹⁶ Dɔkagilo'gi'ti ki dər kete, Luwə inyə de'gi pəti adi uni row ki me'de ndigi. ¹⁷ Be kin kaa inyə ta tɔji memaji lə'ne el: Ulə ki mann ndi dɔran'ti ad'i'se ge, ad'i'se dɔkagilo ki maji adi ingəi kandi nya ge, ad'i'se nyakusɔ ki to mbar ge, adi rɔnel rosi me'se ge.» ¹⁸ Ta'gi ki eli kin kaa, ngan se'de ngayn kadi ɔgi bulə de'gi kilə mosi nanga kadi'de.

¹⁹ Lo kin'ti, Juwipi'gi ki in Antiyosɪ ki Pisi'di'ti, ki Ikoniyyom, rei, suləi bulə de'gi kakin, buki'de go'de'ti, adi tiləi Pol ki mbal kadi n'tɔli'ə, ə ndɔri'ə, awi si'ə, iləi'ə gidɪ be'ti, oyi eyina oy. ²⁰ Nan loki njendo'gi kawinan ki dɔ'a'ti, ində taa, təl aw me bebo'ti gogi. Ningə lo ti go'ti, in ki Barnabasi awi ki Dərbi'ti.

Pol ki Barnabasi təlɪ gogi ki Antiyosɪ'ti ki Siri

²¹ Lokɪ Pol ki Barnabasi iləi mbər Poyta ki maji Dərbi'ti, de'gi ngayn təlɪ njendo'gi lə Kirisiti. Ningə ingi, təlɪ uni dɔ nja'de, tei Lisitir ki Ikoniyyom, ki Antiyosɪ ki Pisi-di'ti. ²² Uləi dingəm me njendo'gi'ti, adi'de ta kɔji kadi uwəi tɔgi'de ba me kunme'ti lə'de. Ningə, rai dɔ'ti non eli'de eyina: «In ki kon ki ngayn ə j'a joo'n Konbe lə Luwə.» ²³ Pol ki Barnabasi indəi ngatɔgi'gi dɔ Njekawnan'gi'ti pəti ki tei dann'de'ti. ɔgi rə'de nyakusɔ, elita ki Luwə, ə go'ti, inyəi'de ji Burəbe'ti ki uni me'de adi'ə. ²⁴ In non, indəi me be ki Pisi'di gangi, awi tei Pampili'ti †. ²⁵ Iləi mbər poyta lə Luwə me be'ti ki Perji, ə awi tei ta ba'ti ki Atali. ²⁶ Lo kin'ti non, uni tokibo kaw Antiyosɪ'ti. Antiyosɪ ki in be ki ndɔki njekərnon Njekawnan'gi ki me'ti, inyəi'de ji Luwə'ti. Inyəi'de ji Luwə'ti kadi memaji li'ə in dɔ'de'ti tado kulə ki in lo ra'a'ti kin. ²⁷ Lokɪ tei Antiyosɪ'ti, kawi Njekawnan'gi, eli'de nya'gi pəti ki Luwə un'de ra'n. ɔji'de te ki Luwə te tarow kunme adi de'gi ki in Juwipi'gi el. ²⁸ Sii ki njendo'gi dɔkagilo ngayn Antiyosɪ'ti.

Kingə nan ki Jerujalem dɔ ta kujə mɔti'ti

15 De'gi ki nan'gi in Jude'ti rei Antiyosɪ'ti ndoi ngannkon'je'gi nya eyina: «Kin ə re adi ujəi mɔti ki kigo ndu'ti lə Moji el ə, a ingəi kaji el ††.» ² Nyando kin re ki ta kasi nan el, ki gaki nan kibo ngayn mbunə njendo'ə'ti ki Pol ki Barnabasi. Lo kin'ti non be, uni

‡ Tekitaga 20.11; Pa'gi 146.6 †† 13.14 †† Lebitiki 12.3

ta'de kadi Pol ki Barnabasi, nan'ti ki ngannkon'gi madi, awi Jerujalem'ti ingəi njekawkulə'gi ki ngatəgi'gi lə Njekawnan'gi tado ta kin. ³ Njekawnan'gi ki Antiyosi adide nya ki kadi ra se'de do row'ti. Uni row, tei Pene-si'ti in ki Samari, eli de'gi kigo'a go'a, gorow ki de'gi ki in Juwipi'gi el teli uni me'de adi Kirisiti. Ta kin adi ronel ngannkon'gi pəti. ⁴ Loki rei tei Jerujalem'ti, Njekawnan'gi ki njekawkulə'gi, ki ngatəgi'gi lə Njekawnan'gi uwəi'de ki rə'de'ti. Pol ki Barnabasi eli poy nya ki Luwə ra se'de adide oyi. ⁵ Nan de'gi ki nan'gi, ki uni me'de dann Paris'gi'ti uni ta eli eyina: «Maji kadi de'gi ki in Juwipi'gi el, adide ujəi mət'i'de ə ngəmi go ndukun'gi lə Moji bay to taa.» ⁶ Lo kin'ti, njekawkulə'gi ki ngatəgi'gi lə Njekawnan'gi kawinan kadi indəi manji ta kin. ⁷ Loki manjinan ta adi ndan'de ngal, ə Piyər osi nangi ində taa el'de ene: «Ngannkon'm'gi, toki in gəri, in mayinu ə Luwə mbəti'm dann'se'ti kadi m'ilə mbər Poyta'ti ki maji ro de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, kadi oyi ə uni me'de. ⁸ Luwə ki gər me de'gi, mannaji lə'de maji ki gorow Ndil Luwə ki adide toki adin'je be to †. ⁹ Ingi ə j'in to, Luwə or kum'de dana el, tado in ki takul kunme lə de ə Luwə adi ngarme de arin njay. ¹⁰ Ningə ki ngəsi sine kin, tado ri ə isi sangi ta Luwə ki jugi ki iləi mindi njekunme'gi'ti wa? Nya ki j'inbe eke baw'je'gi ka j'awi ki togi kadi j'oti el. ¹¹ Nya ki j'uni me'je do'ti ə to kin: In ki takul memaji lə Burəbe Jeju ə nyi j'ingəi kaji, j'in ki j'in Juwipi'gi, kah'a'ti lə'de in Juwipi'gi el kakin to.»

¹² Ningə, de'gi pəti uti ta'de, uri mbi'de kadi oyi do ta lə Barnabasi ingi ki Pol ki ra eli'de djido poy nyakəji'gi ki nya'gi ki əti bol'gi ki Luwə ra'de ki takul Pol ingi ki Barnabasi dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. ¹³ Loki iləi ta nanga ningə, Jaki un ta el ene: «Ngannkon'm'gi, uri mbi'se oyi ta lə'm ngəsi sine ††. ¹⁴ Simon ində taa el'je ne, adi j'oyi row ki lo tumginn'ə'ti inbe nu, Luwə ində'n kum'ne go'ti maji, kadi or de'gi ki nan'gi dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, ində'de dangi to de'gi lə'ne. ¹⁵ Ta'gi lə de'gi ki njekeltakita Luwə'ti osi go nan'ti lo kareba ki ta kin. Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina:

¹⁶ "Go nya'gi'ti kin, m'a m're kadi m'ra kəy lə Dabidi ki budi kin rangi.

M'a m'ra in ki sigi gogi, m'a m'ra tor'o'ti gogi to,
M'a m'ində taa gogi.

¹⁷ Tado kadi ndəgi de'gi sangi Burəbe,
Adi in ginn de'gi pəti ki uni to'm do'de'ti.
Burəbe elta kin be.

¹⁸ Burəbe ki nje te ki ginn nya ki ində do'a nan'ti mayinu adi de'gi gəri ‡."

¹⁹ «In tado kin ə, m'in m'oo maji ngayn kadi j'iləi kagi non de'gi'ti ki in Juwipi'gi el el, ki uni me'de adi Luwə. ²⁰ Adi j'i ndangi makitu par j'adi'de kadi njenyi ki rə'de lo kusə da ki de ilə kadikare'ti adi yo'gi el, kadi sangi nan lo kaya'ti el, kadi so'i da ki de mbir m'ində el, kadi so'i mosi da el to ††. ²¹ Nga ningə, ulə ngirə mayinu biti bone, de'gi ki njendo madi'de'gi ndukun lə Moji in me bebo'gi'ti kare kare, num ndə kare kare ki in ndə

korkon lə Juwipi'gi, de'gi a tudəi ndukun kin me kəykawnan'gi'ti lə Juwipi'gi to.»

Makitu tado kulə'n kadi njekawnan'gi ki Antiyosi

²² Be ə, ngatəgi'gi lə Njekawnan'gi, ki njekawkulə'gi ki Njekawnan'gi, ndigi kadi n'mbəti de'gi ki nan'gi dann'de'ti kadi or tor'de dani Pol ingi ki Barnabasi awi se'de Antiyosi'ti. Mbəti Judasi ki bari'a nan Barsabasi in ki Silasi. In joo pəti, ngannkon'de'gi tai me'de maji. ²³ Ta ki ndangi Makitu'ti adide ə to kin:

«J'in njekawkulə'gi ki ngatəgi'gi lə Njekawnan'gi, j'i ndangi makitu kin j'adi'se in ngannkon'je'gi ki sii bebo Antiyosi'ti ki dənang'gi ki Siri'ti ki Silisi ki in ginn koji lə Juwipi'gi el, j'i ra'se lapiya. ²⁴ J'oo poy de'gi madi in dann'je'ti ne awi rə'se'ti tuji me'se, teli sese gogi ki ta'gi lə'de, ningə in ingi ə j'ulə'de el. ²⁵ Be ə, j'oyi maji kadi j'ində ta'gi nan'ti kareba j'i mbəti de'gi j'ulə'de ki rə'se'ti, nan'ti ki Barnabasi ki Pol ki in njendigi'gi lə'je. ²⁶ In ki iləi rə'de ko tado to Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ²⁷ In kin ə, j'ulə'n Judasi ki Silasi. De'gi ki joo kin a eli'se nya'gi kin ki ta'de. ²⁸ Tado in Ndil Luwə num, j'inbe num, j'uni ndu'je kadi de ində nya ki rangi gidə nya'ti ki in nya ki ndə'a to'ti kin, do'se'ti ki togi el nga. ²⁹ Ningə nya ki kadi rai ə to kin: kadi so'i da ki de ilə kadikare'ti adi yo'gi el, so'i mosi da el, so'i da ki de mbir m'ində el, sangi nan lo kaya'ti el. Pəti toi be ningə, a rai nya ki maji. Tai lapiya lə'je j'in ngannkon'se'gi.»

³⁰ Inyəi nje ki mbəti'de adi awi Antiyosi'ti. Loki awi tei Antiyosi'ti, kawi njekunme'gi ki nan'ti, ə uləi makitu kakin j'i'de'ti. ³¹ Loki tudəi makitu kakin ningə, rə'de nəl'de ngayn tado ingəi ta'gi ki adide togi me'ti. ³² Toki Judasi ki Silasi inbe'gi in njekeltakita Luwə'ti, uni dəkagilo ngayn uləi dingəm me ngannkon'gi'ti, mbisəi nja'de me kunme'ti. ³³ Sii se'de dəkagilo nden ə, ngannkon'gi uwəi j'i'de, indəi'de ta row'ti kadi awi ki lapiya, teli ki ro njekulə'de'gi'ti gogi. ³⁴ [Nan Silasi oo maji ngayn kadi n'isi Antiyosi'ti].

³⁵ Pol ki Barnabasi sii Antiyosi'ti, nan'ti ki ndəgi de'gi ki rangi, ndoi de'gi, iləi'de mbər Poyta ki maji lə Burəbe.

Pol ki Barnabasi inyəi nan

³⁶ Nden go'ti, Pol el Barnabasi ene: «Adi j'i teli j'uni do nja'je me bebo'gi'ti pəti ki j'elita lə Burəbe səm'ti kin, ə j'i gon ngannkon'je'gi j'oo ke teli toi bann wa?» ³⁷ Lo kin'ti, Barnabasi ndigi kadi Jan Marki aw se'de. ³⁸ Nan Pol oo kadi in low'ə'ti el kadi Jan Marki ki ndəki inyə'de Pampili'ti, um aw se'de lo kaw kulə'ti el kin, kadi aw se'de bone bay ††. ³⁹ Mindi kasinan el ki bo ngayn to dann'de'ti adi inyəi nan non be. Barnabasi un Jan Marki, ə uni tokibo aw ki Sipir'ti. ⁴⁰ Nga Pol ə un Silasi ə awi. Ngannkon'je'gi inyəi'de j'i Burəbe'ti. ⁴¹ Pol njiyəi dənangi Siri'ti ki dənangi Silisi'ti uləi dingəm me Njekawnan'gi'ti ki lo lo.

† 7-8, 10.44, 11.15 †† 12.17 ‡ 16-18; Amosi 9.11-12 †† Tekitaga 34.15-16; Lebitiki 17.10-16; Lebitiki 18.6-23

‡‡ 13.13

Pol ingə Timote

16 Pol re te Dərbə'ti, go'ti aw Lisitir'ti. Lo kin'ti ə, ingə njendo kare ki t'a nan Timote. Kon'a in njekunme ki in Juwipi, ə baw'a in Gireki t'†. ² Ngannkon'je'gi ki Lisitir ki Ikoniom elita li'ə maji ngayn. ³ Adi Pol ndigi kuwə j'i'ne'ti kaw si'ə. Be ə, aw si'ə uja mət'ə, tado Juwipi'gi ki rai be lo'gi'ti kin, gəri'ə bəti kadi baw'a in Gireki. ⁴ Bebo'gi pəti ki tei'ti, cji ngannkon'de'gi ndukun'gi ki njekawkulə'gi ki ngatə'gi'gi læ Njekawnan'gi ki Jerujalem'ti uni. Ningə eli'de kadi rai go ndu'gi'ti kakin. ⁵ Njekawnan'gi ingəi təgi me kunme'ti lə'de, ningə kər'de in dō mad'a'ti ki ndə'gi ndə'gi.

Pol aw Maseduwann'ti

⁶ Ndil Luwə cə'ge kiləmbər Poyta ki maji ngann be'ge'ti ki Aji. Adi cti non, indəi dənangi Piriji ki dənangi Galasi dəri. ⁷ Loki rei tei ndəkba ki Misi, sangi row kadi n'awi Bitini'ti, nan Ndil Jeju cə'ge row. ⁸ Be ə, indəi dənangi ki Misi gangi, awi tei ta ba'ti ki Tirowasi. ⁹ Low'ə'ti kin ə, kondə ə, Pol oo de kare ki Maseduwann'ti me ndil'ti re ra də'a'ti. De kakin el Pol ene: «Nja'i ba, re Maseduwann'ti ra se'je.» ¹⁰ Go nya k'oo me ndil'ti læ Pol, tanan'ti non, ji sangi row kadi j'aw Maseduwann'ti, tado ji gər maji toki Luwə inbe ə bar'je kadi j'aw j'iləmbər Poyta ki maji səm'ti. ¹¹ J'al to Tirowasi'ti non, ə j'cəi ji te dō dor Samotirasit'i. Lo ti go'ti ningə, ji te Neyapolisit'i. ¹² J'in low'ə'ti non, j'aw Pilipit'i, ki in bebo ki dəkete ki dənangi'ti ki Maseduwann, ki in ginn konbe'ti ki Rəm. J'isi non, ji ra ndə'gi asi tati. ¹³ Ningə ndə kərkon'ti læ Juwipi'gi, ji te gidi bebo'ti taga, kadi j'aw kadi mbo'ti. J'aw'ti tado ji mərta kadi j'a j'ingə lo kelta ki Luwə səm'ti. Loki j'aw ningə, j'isi nanga rə dene'gi'ti ki kawinan low'ə'ti, j'el'de ta. ¹⁴ Dann dene'gi'ti kakin, in ki kare isi non, t'a nan Lidi. In dene ki bebo'ti ki Tiyatir. In nje law ta ku ki kər njir njir. Ningə in de ki nje bol Luwə t. Si oo ta, ə Burəbe te ngarme'ə, adi ində mbi'ne maji go ta'gi'ti ki Pol isi el. ¹⁵ Nga a adi ra'a batəm nan'ti ki nje ki me kəy'ti li'ə. Ningə bar'je kadi j'aw be lə'ne ene: «Kin ə re oyi m'in kadi m'in njekunme kadi Burəbe ə, rei sii be lə'm.» Ra dō ta'ti kin ngan, kadi ji ndigi go'ne'ti.

Uwəi Pol in ki Silasi dangay'ti Pilipit'i

¹⁶ Ndə kare ji isi j'aw ki lo kelta'ti ki Luwə ə, dene ki nje ra kuləbər me kəy'ti kare re ingə'je. Dene kin aw ki ndil ndonte, adi loki ində gara ə, ingə'n nya ngayn adi be'ne'gi. ¹⁷ Un go'je ki Pol ə, elta ki ndu'ne ki boi ene: «De'gi ki rai kam in njekuləbər'gi læ Luwə ki nje kisi dō nya'gi'ti pəti. Rei ra iləi'se mbər row kaji.» ¹⁸ Dene ra nya kin be ndə'ne banyi banyi go'je'ti. Be ə, ta təlta'a'ti, wongi ra Pol də'a'ti, adi təl ta'ne el ndil ki isi me dene'ti kakin ene: «Me tō Jeju Kirisitit'i, m'un ndu'm kadi te kō me'ə'ti.» Ningə tanan'ti non, ndil te kō me dene'ti.

¹⁹ Loki be'ə'gi oyi kadi nyakingə nya lə'de ki indəi me'de də'ti, ka ginn'ə gangi ə, uwəi Pol ki Silasi awi se'de tambalo'ti, non nje konbe'gi'ti. ²⁰ Awi se'de non

† 14.8,21

njegangi ta'gi'ti eli'de eyina: «De'gi ki oyi'de kam in Juwipi'gi, ə rei ki ndu ki majel me bebo'ti lə'je. ²¹ Rei ki nya jibəlbə'gi ki j'in de'gi ki Rəm'ti, səw də'je el, kadi to ji taa, ji ra'n kulə.» ²² Bulə de'gi indəi, buki nan dō Pol'ti ki Silasi. Ningə, njegangi ta'gi, adi nginyəi ku rə'de'ti, tindəi'de ki gəl. ²³ Loki indəi'de maji ə, awi buki'de dangay'ti, ningə adi ndu njengəm dangay'gi kadi ngəmi'de maji. ²⁴ Loki njengəm dangay'gi ingə ndu kin be ə, aw se'de kəy dangay'ti ki duni nu, taa ulə kangila nja'de'ti.

²⁵ Kondə dann lo'ti, Pol ki Silasi elita ki Luwə, osi pa uləi taji dō Luwə'ti, ə ndəgi dangay'gi oyi ndu'de. ²⁶ Ningə, ki kum ki kində jipi, dənangi yəki ki təgi'ne ngayn. Yəki yəki ki ra adi ngirə kəy dangay kaa in baki baki. Ningə tanan'ti non, takəy'gi tei num, kulə gind'gi ki dōi dangay'gi pəti kaa tuti num t. ²⁷ Lo kin'ti non, njengəm dangay'gi ində dō bi'ti. Loki ində taa dō bi'ti ə oo takəy'gi rai tagira, oo ene dangay'gi anyinan wa, adi r kiyə'ə lə'ne kadi to n'təl'n r'ne kō. ²⁸ Ə Pol un ndu'ne ki taa ngayn el'ə ene: «Tuji r'əi el, nan j'isi ne pəti.» ²⁹ Lo kin'ti, njengəm dangay'gi dəji por, ə nagi r'ne ur kəy, osi non Pol'ti ki Silasi ki rə dadi. ³⁰ Go'ti, ad'i'de tei taga, ningə dəji'de ene: «Be'm'gi, in ri ə kadi m'ra ə m'a m'in-gə'n kaji wa?» ³¹ Ə eli'ə eyina: «Un me'i adi Burəbe Jeju, ə a ingə kaji in ki nje ki me kəy'ti lə'i.» ³² Lo kin'ti, iləi'ə mbər ta læ Burəbe, nan'ti ki nje ki me kəy'ti li'ə. ³³ Dann kondə'ti inbe kin non, njengəm dangay'gi aw ki Pol in ki Silasi, togi dō'gi lə'de, ə kalangi ba go'ti, adi rai'ə batəm nan'ti ki de'gi ki me kəy'ti li'ə. ³⁴ Go'ti, təl aw se'de me kəy'ti lə'ne, ad'i'de nyakusə cəi, rai rənel me kəy'ti tado kun ki uni me'de adi Luwə.

³⁵ Loki lo ti ningə, njegangi ta'gi uləi paja'gi lə'de ki rə njengəm dangay'gi'ti eyina: «Inyə de'gi kin adi awi.» ³⁶ Ə njengəm dangay'gi re el Pol ta kin ene: «Njegangi ta'gi eyina kadi m'inyə'se madi awi, ene tei awi lo lə'se ki lapiya.» ³⁷ Nan Pol el paja'gi ene: «J'in de'gi ki Rəm'ti tō †, ə adi de'gi indəi'je takum bulə de'gi'ti, ki kanji gangi ta də'je'ti. Ə go'ti, buki'je dangay'ti be par t. Ningə ngə'sine, inyəi'je taa kidi kuwə be par wa? A in be el! Adi inbe'gi rei ki rə'de inyəi'je taa!» ³⁸ Ə paja'gi təli ki ta kin awi rə njegangita'gi'ti, adi bol ra njegangi ta'gi ngayn. Bol ra'de, loki oyi kadi Pol in de'gi ki Rəm'ti. ³⁹ Be ə, indəi, rei rə'de'ti, dəji'de mesəl, ə inyəi'de kadi awi, ə dəji'de kadi tei me bebo'ti kin kō nga. ⁴⁰ Loki Pol in ki Silasi tei dangay'ti ə, awi be læ Lidi. Awi oyi ngannkon'gi ki njekunme'gi, uləi dingəm me'de'ti ə awi.

Pol ki Silasi me be'ti ki Tesaloniki

17 Pol in ki Silasi indəi Ampipolisi ki Apoloni gangi, ə awi tei Tesaloniki'ti. Ningə Tesaloniki'ti, Juwipi'gi awi ki lo kəy'kawnan lə'de non. ² Be ə, Pol awi'ti, toki isi ra'n ki lo'gi pəti. Asi ndə kərkon mutə go nan'ti, Pol manjinan ta ki Juwipi'gi dō ta'gi'ti ki me Maki-tu'ti læ Luwə. ³ R'de ginn ta'gi, taji'de adi gəri toki, makitu læ Luwə el kadi Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə a oy, ə go'ti, a ində taa dann njekoy'gi'ti. Ningə, Pol el'de toki in darə Jeju inbe ki n'isi n'el'de mbər ta li'ə kin ə in Kirisiti. ⁴ Juwipi'gi ki nan'gi, ta kin ra kulə rə'de'ti, adi in-

†† 22.25-29, 23.27

dəi rɔ'de nan'ti ki Pol ki Silasi. Bulə Gireki'gi ki nje kɔsikurə Luwə ki dene'gi ngayn ki in dene ki nje tɔbar'gi kaa indəi rɔ'de nan'ti se'de tɔ. ⁵ Ə lo kin'ti, jangi ra Juwipi'gi, adi kawi de'gi ki ra uləi lo ki gorow kare, adi ɔsi dɔ de'gi nan'ti, rai ndu ki me be. Awi tei me kəy'ti læ Jason, sangi Pol ki Silasi kadɔ n'uwəi'de, n'awi se'de taga, non bulə de'gi'ti. ⁶ Nan loki ingəi'de el, uwəi Jason ki ngannkon'gi ki madɔ'gi, awi se'de non njegangɔ ta'gi'ti. Ningə elita ki ndu'de ki boi eyina: «De'gi ki tuji dɔnangi ki ta'a ba kaa, rei tei ne. ⁷ Rei ə, Jason uwə'de rɔ'ne'ti be lə'ne. De'gi kin pəti, nya ra'de in nyara ki ɔsi ta ndukun'gi læ Nje konbe ki bo Sejar. In eli toki ngar madɔ ki rangi in non tɔ'a nan Jeju.» ⁸ Ta kin adi wongɔ bulə de'gi ki njegangɔ ta'gi, ⁹ adi uwəi Jason ki ndəgi njekunme'gi adi ugəi nar bay taa inyəi'de taa.

Pol ki Silasi me be'ti ki Bere

¹⁰ Loki lo ene n'gonyi par ə, ngannkon'gi adi Pol ki Silasi awi Bere'ti. Lo ki rei tei Bere'ti ə, awi kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. ¹¹ Juwipi'gi ki Bere'ti, awi ki mərta ki maji ngayn utə nje ki Tesaloniki'ti. Taai ta læ Luwə ki ndigi ra ki maji ngayn. Ndəri ginn ta læ Luwə ki ndɔ'gi pəti, kadɔ n'oyi ke ta'gi ki Pol eli'de kin in ta ki rɔta'ti inbe. ¹² Be ə, ngayn'gi dann'de'ti uni me'de, taa dann Gireki'gi'ti, dene'gi ki nje tɔbar, ki dingəm'gi ngayn uni me'de tɔ.

¹³ Nan loki Juwipi'gi ki Tesaloniki'ti, oyi kadɔ Pol isi iləmbər ta læ Luwə Bere'ti non ningə, təli awi go'de'ti bay, awi suləi bulə de'gi adi rai ndu. ¹⁴ Lo kin'ti ngannkon'gi, sangi row kalangi ba adi Pol aw ki kadɔ babo'ti. Nga ningə, Silasi ki Timote ə nanyinan Bere'ti. ¹⁵ Nje ki dani Pol, dani'ə biti, awi tei si'ə Atenn'ti. Nga a, loki isi təli, Pol adɔ'de ndu'ne kadɔ Silasi ki Timote rei kalangi ingəi'ne.

Pol me be'ti ki Atenn

¹⁶ Loki Pol isi nginə Silasi ki Timote, Atenn'ti hangal'a tuji tado yo'gi ki de'gi isi rai'de, rosi me bebo kin. ¹⁷ Pol manjinan ta'ti ki Juwipi'gi, ki de'gi ki nje kɔsikurə Luwə, me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi, taa ki ndɔ'gi pəti, tambalo'ti, ki de'gi ki ingə'de. ¹⁸ Nje nyagər'gi ki bari'de Epikir'gi ki Sətoyisi'gi kaa manjinan ta'ti se'de tɔ. Ə nje ki madɔ'gi eli eyina: «Nje ta'gi kam ta ri ə ra eli indəi ndu be wa?» Ningə nje ki nungi eli eyina: «To to nya ki in nje kelta ki dɔ luwə'gi'ti ki mbah ə am.» Eli be tado oyi kadɔ Pol isi iləmbər Poyta ki maji læ Jeju num, isi iləmbər kində taa lo koy'ti num. ¹⁹ Be ə, uwəi Pol, awi si'ə rɔ njegangɔ ta'gi'ti, ə eli'ə eyina: «To kadɔ el'je ta dɔ nyando'ti ki sigi ki isi ndo kin adi ji gər wa? ²⁰ Tado in isi el'je ta'gi ki mbi'je oo nja kare el, ə kadɔ ɔr ginn'ə maji adi joo.» ²¹ Ningə nya kare ki maji kadɔ in gər, de'gi ki Atenn'ti pəti, ki mbah'gi ki sii dann'de'ti, dɔkagilo lə'de ki ngayn in tado k'el'n ta'gi ki sigi ə Koo'n ta'gi ki mbah.

²² Lo kin'ti, Pol ində ra taa, dann njegangɔ ta'gi'ti, ə un ta el ene: «In de'gi ki Atenn'ti, m'oo kadɔ in de'gi ki, bar yo lə'se əti bol ki dum. Bari yo me nya'gi'ti pəti. ²³ Tado, loki m'njiyə me be'ti, m'oo nya'gi ki isi ɔsi məkəsi'se nanga non'de'ti. M'oo lo bar yo madɔ inbe bay ki indəi

nya dɔ'ti eyina in lo læ "luwə ki in gəri'ə el," ningə in ki isi ɔsi məkəsi'se nanga non'a'ti ki kanji gər'ə kakin ə m'nji m'ilə'se mbər ta li'ə. ²⁴ In Luwə ki njera dɔran ki dɔnangi ki nya'gi pəti ki me'ti, in ki in Be nje dɔran ki dɔnangi. In nje kisi me kəy'ti ki de ra ki ji'ne el. ²⁵ Taa aw ki ndoo kadɔ de ra kulə madɔ ad'a el tɔ, tado in ə in nje kadɔ de isi kumngayira num, nje kadɔ de kon ki nya'gi pəti num tɔ †. ²⁶ Ki de ki kareba be ə ində'n de'gi pəti adi taai dɔnangi. Ində dɔkagilo adɔ'de num, ində gangi lo kisi'de num tɔ. ²⁷ Luwə ində nya'gi kin be kadɔ de'gi sangi'ə'n'ə. Dɔ maji ə a ingəi'ə me mam lo'ti lə'de. Ki rɔta'ti, Luwə in sanyi el ki de ki ra dann'je'ti. ²⁸ Tado kisikidɔtaa lə'je in me ji'ə'ti. In ə in nje kadɔ j'ɔdi rɔ'je, ki nje kadɔ ji isi kumngayira. In tado kin ə njegosita'gi lə'se ki madɔ'gi eli eyina: "J'in kaa j'in ngann'a'gi tɔ." ²⁹ Ə re j'in ngann'gi læ Luwə ə, maji kadɔ j'oo Luwə kadɔ in de ki to to yo ɔr'gi, ki yo nar'gi ki de'gi lenyi'de, eke yo mbal'gi ki de'gi tɔli'de ki gosi ki dɔ'de'ti kin be el. ³⁰ Luwə inyə go nya ki de'gi rai kete ki go lo gər'ə'ti el, dɔkagilo'ti ki gəri el bay kin kɔ, nan ki ngɔsine kin, Luwə iləmbər kadɔ de'gi pəti, ki lo'gi pəti, inyəi gorow njiyə'de ki majel kɔ. ³¹ Tado ɔr ndɔ kare ində non kadɔ to a gangi'n ta dɔ de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti ki row ki dana. A gangi ta kin ki row læ de kare ki mbət'ə tado kulə kin, in tɔj'ɔ ki taga adi de'gi pəti gəri'ə ki row kində taa dann njekoy'gi'ti.»

³² Loki Pol elta kində taa lo koy'ti, ə osi mbi'de'ti ningə, nje ki madɔ'gi uwəi'ə kogi, ə nje ki nungi eli eyina: «Ja j'oo ta lə'i kin ndɔ ki rangi'ti.» ³³ In be ə, Pol te'n dann'de'ti, aw. ³⁴ Nan be kaa, ki madɔ'gi dann'de'ti nanyinan go Pol'ti, uni me'de adi Jeju Kirisiti. Dann'de'ti kin, Denisi ki in ki kare dann njegangita'gi'ti in se'de non, taa dene ki bari'ə nan Damarisi ki ndəgi de'gi ki rangi kaa in se'de non tɔ.

Pol me be'ti ki Korenti

18 Loki Pol in Atenn'ti ningə, aw Korenti'ti. ² Lo kin'ti non, ingə Juwipi kare ki tɔ'a nan Akilasi, ki ginn'ə in Pon'ti, in Itali'ti ki ne'ne Pirusil rei ngɔsine bay. Rei tado nje konbe kibo ki Rɔm'ti ki tɔ'a nan Kilodɔ un ndu'ne kadɔ Juwipi'gi pəti tei Rɔm'ti kɔ. Pol aw ingə Akilasi'gi non, ³ ningə toki kulə ki kadɔ rai ingəi nya in kulə ki kareba, adi in kulə koji ku ra kəy, Pol isi se'de, adi rai kulə kin nan'ti. ⁴ Ndo kɔrkon'gi pəti, Pol un ta, el me kəykawnan'ti læ Juwipi'gi. El ki kujə ki sangi kadɔ Juwipi'gi ki Gireki taai to ta ki rɔta'ti.

⁵ Nan loki Silasi ki Timote in Maseduwann'ti rei ingəi'ə ††, Pol un dɔkagilo lə'ne pəti tado k'elta læ Luwə. Tɔji Juwipi'gi kadɔ gəri toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə. ⁶ Nan Juwipi'gi tanyi'ə rɔ, taji'ə, adi Pol jangi bu ku lə'ne ta de'ti, ə el'de ene: «Ta mosi'se in dɔ'se'ti! M'ar njay. Ningə ki ngɔsine kin, de'gi ki in Juwipi'gi el ə m'a m'aw ki rɔ'de'ti nga.» ⁷ Be ə, Pol in non, aw be læ Titusi Jusitusi, ki in de kare ki nje kɔsikurə Luwə, ki kəy li'ə ndunə nan ki kəykawnan læ Juwipi'gi. ⁸ Kirisipusi, ki in njekundɔ kəykawnan læ Juwipi'gi in ki de'gi ki me kəy'ti lə'ne ba pəti, uni me'de

† 24-25, 7.48; 1Ngar'gi 8.27; Ejay 42.5 †† 17.15

adi Burəbe. Taa de'gi ki Korenti ngayn, ki oyi ta lə Pol kaa uni me'de tɔ, adi rai'de batəm.

⁹ Ndo kare kondɔ, Burəbe el Pol ta me nii'ti ene: «Bol el, elta ki nonyi'ti, um uti ta'i el. ¹⁰ Tado m'in sə'i nan'ti, de madi kare ki a ulə j'i'ne kadi ɔdi toki majel goto. De'gi ki in de'gi lə'm in ngayn me bebo'ti kin ne.» ¹¹ Be ə Pol isi'n Korenti'ti bal kare ki nanyi mehen, ndo'n de'gi ta lə Luwə.

Pol ra non Galiyon'ti

¹² Dɔkagilo'ti ki Galiyon in'n nje konbe ki Akay'ti, Juwipi'gi dɔi ta nan'ti dɔ Pol'ti, adi awi si'ə non njegangi ta'gi'ti, ¹³ eyina: «De kam isi aw ki de'gi kadi ɔsi dɔ'de nanga non Luwə'ti, kigo ndukun'ti el.» ¹⁴ Pol ra kadi to n'el ta ningə, Galiyon un ta ta'ne'ti kete el Juwipi'gi ene: «Kin ə re in ta lə nya tɔl, eke ta lə majel madi ki ngan ngayn ə to be ə, re m'a m'oo ta lə'se, in Juwipi'gi. ¹⁵ Nan toki in ta ki manjinan'ti ki ɔjido ta'gi, ki tɔgi ki ndukun'gi lə'se ki ɔw dɔ'se kin ə, rai dann'se'ti non. M'in m'a m'gangi ta ki be kin el.» ¹⁶ Ningə tuwə'de lo gangi ta'ti kɔ. ¹⁷ Ə low'ə'ti non, de'gi pəti uwəi Sositenn ki in njekundɔ kəykawnan lə Juwipi'gi, tində'ə lo gangi ta'ti non, nan usi Galiyon nya kare dɔ'de'ti el.

Pol təl aw Antiyosi'ti

¹⁸ Pol təl isi Korenti'ti non dɔkagilo asi ta'ti bay. Ningə go'ti, inyə ngannkon'gi, ə un tokibo kaw ki Siri'ti, nan'ti ki Pirisil ki Akilasi. Pol adi ngisəi dɔ'a Sankire'ti, tado un mindi'ne adi Luwə †. ¹⁹ Awi tei Epeji, Pol inyə Pirisil ki Akilasi ə aw kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, manjinan ta'ti se'de. ²⁰ Juwipi'gi kin dəji Pol kadi isi se'de ndo'gi nden bay, nan Pol ndigi el. ²¹ Ningə loki ɔti isi aw el'de ene: «Ndo ki rangi, ə Luwə ndigi ə, m'a m'təl to m're rɔ'se'ti bay,» ningə inyə'de Epeji'ti ə in me tokibo'ti ə aw. ²² Ningə un to Epeji'ti, aw Sejure'ti. Lo ki te Sejure'ti, aw uwə ji Njekawnan'gi, ə un row aw Antiyosi'ti. ²³ Pol ra ndo'gi non nden, ə təl ilə dɔ'ne gogi. Aw te Galasi'ti ki Piriji'ti, adi tɔgi njendo'gi pəti.

Apolosi me be'ti ki Epeji ki me be'ti ki Korenti

²⁴ Juwipi kare ki tɔ'a nan Apolosi, ki in de ki ginn'ə in Alegijandiri'ti re Epeji'ti. In de ki bal ta to ta'a'ti, taa gər ta lə Luwə maji tɔ. ²⁵ Ndoi'ə row ta lə Burəbe, adi iləmbər ta lə Jeju ki rɔnel ki ngayn, ndo de'gi nya ki dɔ Jeju'ti ki gorow'ə'ti. Nan k'in ə, gər batəm lə Jan par. ²⁶ Ilə rɔ'ne, elta lə Luwə kəykawnan'ti lə Juwipi'gi ki me ki tinyi kati. Nan loki Pirisil ki Akilasi oyi'ə lo kelta'ti, bari'ə rɔ'de'ti, ɔji'ə gorow lə Luwə ar njay, adi'ə gər. ²⁷ Go'ti, ndigi kaw Akay'ti, ə ngannkon'je'gi ndigi dɔ'ti si'ə, adi rai makitu adi njendo'gi ki Akay'ti kadi uwə'ə rɔ'de maji. Loki aw te Akay'ti, kigo memaji'ti lə Luwə, ra ki nje ki uni me'de adi Luwə ngayn. ²⁸ Tado dum dɔ Juwipi'gi ki tɔgi ta lə'ne, taga wangi takum de'gi'ti. Tɔji, ki ta lə Luwə j'i'ne'ti, toki Jeju in Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə.

Pol in me be'ti ki Epeji

19 Dɔkagilo'ti ki Apolosi in'n Korenti'ti, Pol ində dɔ-nangi ki mbal'gi in'ti ki dɔnangi Aji'ti gangi, ə re te Epeji'ti. Ingə njendo'gi lə Jeju ki nan'gi'ti non. Adi dəji'de ene: ² «Loki uni me'se adi Jeju kin, ingəi Ndil Luwə wa?» Ə təli ilə'ə'ti eyina: «Jagi, k'oo ka j'oo kete kadi Ndil Luwə in non el.» ³ Pol təl dəji'de bay ene: «Batəm ki bann ə ingəi wa?» Eli eyina: «J'ingə batəm lə Jan Batisi.» ⁴ Be ə, Pol el'de ene: «Oyo, Jan ra batəm Isirayel'gi kadi tɔri ndu'de dɔ majel'gi'ti lə'de. Ə təl el'de bay kadi to uni me'de adi de ki a re go'ne'ti non, adi de'ə kin in Jeju †.» ⁵ Loki oyi ta'gi kin ningə, adi rai'de batəm me tɔ Burəbe Jeju'ti. ⁶ Be ə, Pol ində j'i'ne dɔ'de'ti, ə Ndil Luwə risi dɔ'de'ti. Ningə tumginn kadi elita ki ndonnta'gi ki dangi dangi num, ta elita ki ta Luwə'ti num tɔ. ⁷ Dingəm'gi pəti ki rai lo nya'gi'ti kin asi dɔgi gidə in joo. ⁸ Go'ti, asi nanyi mutə go nan'ti, Pol te ə aw kəykawnan'ti lə Juwipi'gi, el'de ta ki me ki tinyi kati ki-bo. Iləmbər konbe lə Luwə, sangi uwə'de ki ta, kadi oyi to ta ki rɔta'ti kadi tai ta kin tɔ. ⁹ Nan Juwipi'gi ki nan'gi dann'de'ti me'de ngan, adi mbeti kadi uni me'de. Elita kidi nyando lə Pol ki ɔji gorow ta lə Burəbe kin takum bulə de'gi'ti. Be ə, Pol inyə'de ə ɔti aw ki njendo'gi me kəy ndo nya'ti lə de ki tɔ'a nan Tiranusi. Ningə ki ndo'gi kare kare pəti, ndo'de nya. ¹⁰ Nyando kin, Pol ra kul'ə asi bal joo. Be ə, ra adi Juwipi ki de'gi ki in Juwipi'gi el ki isi dɔnangi Aji'ti, oyi ta lə Burəbe. ¹¹ Luwə ra nyakɔji'gi ki əti bol ki takul Pol. ¹² Adi, de'gi ɔyi ta ku'gi ki kare ki ta ku ki j'i'ə ɔdi, awi ɔdi njemonyi'gi adi ingəi lapiya num, ndil'gi ki majel kaa anyinan kɔ num tɔ.

¹³ Juwipi'gi ki nan'gi ki nje njiyə kigo be'gi, kadi n'tuwəi ndil'gi ki majel, ingi kaa gei kadi n'bari tɔ Burəbe Jeju dɔ de'gi'ti ki in ginn tɔgi'ti lə ndil'gi ki majel tɔ. Adi eli eyina: «Me tɔ Jeju'ti ki Pol isi iləmbər ta li'ə, m'dəji'se kadi tei kɔ.» ¹⁴ De'gi ki njera nya be kakin, in siri. In ngann'gi lə Juwipi kare ki tɔ'a nan Seba ki in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. ¹⁵ Ndil ki majel təl ilə'de'ti ene: «M'gər Jeju, taa m'gər de ki in Pol tɔ, nan ingi, in nan'gi wa?» ¹⁶ Lo kin'ti, de ki ndil ki majel sii me'ə'ti kakin ində ur dɔ'de'ti uwə'de tɔɔɔɔ. Ningə ində'de kində ki de oo go madi'ne el, adi tei me kəy'ti ki kanyi ki rɔ'de kare, ki ku ki gangi rɔ'de'ti bati bati ki mosi. ¹⁷ De'gi pəti ki bebo Epeji'ti, ki Juwipi'gi nan'ti ki de'gi ki in Juwipi'gi el, gəri go nya ki ra nya kin maji. Ingi pəti bol ra'de, adi ɔsikurə Burəbe Jeju. ¹⁸ De'gi ngayn ki in njekunme'gi rei tɔrindu'de, ə eli kulə ra'de'gi ki majel ki taga non de'gi'ti. ¹⁹ Nje ki nan'gi ngayn dann njera mboli'gi'ti, rei ki makitu ra mboli'gi lə'de, kawi ki dɔ-nan'ti ə uləi por takum de'gi'ti. Ndogi se'de makitu'gi lə'de kin asi silə dər dɔ mi †. ²⁰ In be ə, ki takul tɔgi lə Burəbe, ta lə Luwə sanan ki lo'gi'ti ki kete kete ki tɔgi'ne tɔ. ²¹ Go nya'gi'ti kin, Ndil Luwə ɔsi Pol adi un ndu'ne kadi n'aw bebo Jerujalem'ti. Dɔ row kaw'a'ti, ində dɔnangi Maseduwann ki Akay gangi. Ningə Pol el ene: «Re m'aw m'te bebo Jerujalem'ti ə, maji kadi m'aw m'oo dɔnangi Rɔm tɔ.» ²² Pol ulə ki njera si'ə kulə'gi joo,

† Kɔr Isirayel'gi 6.5-18

†† Mat 3.11; Mrk 1.4,7-8 † Mrk 6.37

Timote ingi ki Erasi adi'de awi dɔnangi Maseduwann'ti. Ningə inbe, isi dɔnangi Aji'ti ba njaba bay.

Nya ki ra nya Epeji'ti

²³ Dɔkagilo'ə'ti kin, ta kasi nan el kibo ngayn in dɔ row ta'ti læ Burəbe me be'ti ki Epeji. ²⁴ De kare ki t'a nan Demetriyusi, in kɔdi ki njera ningə kasi'gi. In njera ngann kəy yo ki dene ki a bari'ə nan Artemisi. Kulə kin ra adi in soti ki njekulə'gi li'ə ngayn. ²⁵ Be ə, Demetriyusi kaw kɔdi'gi ki de'gi pəti ki isi ki dɔ'de taa ki takul kulə kin nan'ti, ə el'de ene: «Mad'i'm'gi, in gəri kadi in ki takul kulə kin ə, j'isi j'ingəi nya maji. ²⁶ Ingi oyi ki kum'se taa ki mbi'se tɔ, kadi in Epeji'ti ne par el, nan dɔnangi Aji'ti ba pəti, ə dingəm ki t'a nan Pol kam təl dɔ bulə de'gi basi. In el'de ene: "Kagi yo'gi ki de'gi rai ki ji'de in Luwə el." ²⁷ In kulə'gi ki j'isi rai kin par ə de'gi a oyi to nya ki kare el, nan kəy læ luwə ki dene kibo ki in Artemisi kin kaa, de'gi a oyi'ə nya mad'i'ti el tɔ. Lo kadi de'gi a eli eyina: "Artemisi in yo ki dene ki bo," goto. Artemisi ki de'gi ki dɔnangi Aji'ti ki ndəgi dɔnangi ba pəti ɔsikurə kin.» ²⁸ Loki kɔdi'gi oyi ta'gi kin ningə, wongɔ ra'de ngayn, adi tumginn kadi elita ki ndu'de ki boi eyina: «Artemisi læ Epeji'ti, in kibo.» ²⁹ Kalangi ba go'ti ningə, lo singə səkitə ki ta tat'a ba me bebo'ti. De'gi ndɔri Gayusi in ki Arisitarki, de'gi ki Maseduwann'ti, ki in mad'i mbah læ Pol kum'de'ti, ə ngodi tɔl'de ki tambalo'ti. ³⁰ Pol ndigi kadi n'tɔji r'ne bulə de'gi, nan njendo'gi ɔgi'ə. ³¹ Ningə basa mad'i Pol mad'i ki in de kibo ki dɔnangi Aji'ti, uləi kulə r'a'ti, eli'ə kadi aw tambalo'ti el. ³² Tambalo'ti, nya ki to ar njay dɔ de'gi'ti goto: Ta'gi ki isi te ta de'gi'ti in ta'gi ki dangi dangi. Ningə de'gi ngayn dann mad'i'de'gi'ti gəri ginn nya ki kawinan el. ³³ De'gi ki nan'gi dann bulə de'gi'ti ɔri ginn nya ki ra nya kin adi Alegijandir ki Juwipi'gi indəi'ə to njekundɔ'de kin ad'a oo. Alegijandir ulə j'ne taa, dəji'n de'gi kadi rai keke, tadɔ ge k'elta, ɔrta dɔ'de'ti. ³⁴ Loki gəri'ə kadi in Juwipi ningə, ingi pəti uləi bilə ki ndu'de kibo asi ngirə kadi joo ge be eyina: «Artemisi læ Epeji'ti, in kibo.» ³⁵ Ta tɔlta'a'ti ningə, njendo ndukun ki me bebo'ti, re ra adi lo to jijiji, bay taa el'de ene: «In de'gi ki Epeji'ti, nan ə gər kadi be ki Epeji'ti, in njengəm kəy læ Artemisi ki in yo ki dene ki in kibo kin el ə, eke nan ə gər kadi in nje ngəm mbal ki in banakum'ə ki in dɔran'ti osi el wa?» ³⁶ In kin in nya ki dum manji. Maji kadi uwəi hangal'se indəi nanga, ə in mərita ta rai nya. ³⁷ Ingi ə ɔri de'gi kam rei se'de ne, nga, nya mad'i ki majel ki rai ɔsi takəy kin goto, taa elita ki mal dɔ luwə'ti lə'je ki dene Artemisi el tɔ. ³⁸ Re Demetriyusi in ki de'gi ki nje ra kulə'gi lə'ne, rai ta ki de mad'i ningə, ndɔ gangi ta'gi to'i non, ə maji kadi awi oyi njegangi ta'gi. ³⁹ Re nya mad'i ki rangi to non kadi dəji ə, ndɔ ki kadi nje kində manji ta'gi kin ki gorow'ə'ti to non. ⁴⁰ Nya'gi ki rai nya bone kin, asi kadi de'gi iləi ta dɔ'je'ti to nje k'aldɔ ndu'gi, tadɔ ta mad'i ki j'a j'eli ə j'a j'ɔri ta dɔ'je'ti, ki ɔji go kawnan læ de'gi ki bone kin goto. Be ə, go ta'gi'ti ki njendo ndukun el, tuwə de'gi adi sananyinan.

Pol aw dɔnangi Maseduwann'ti

20 Loki wongɔ læ de'gi yokiro ningə, Pol ulə bar njendo'gi, ulə dingəm me'de'ti bay ta ra'de lapiya ə ɔti aw Maseduwann'ti. ² Pol ingə dɔkagilo'gi ngayn ulə'n dingəm me njekunme'gi'ti loki isi ində dɔnangi kakin gangi. Ningə gangi ki kete non aw Giresi'ti. ³ Pol isi'ti non nanyi mutə. Dɔkagilo'ti ki kadi un tokibo kaw ki dɔnangi Siri'ti ningə, gər kadi Juwipi'gi uləi ta'de nanga kadi n'rai si'ə nya ki majel. Be ə, təl un row ki Maseduwann'ti. ⁴ Mbunə de'gi'ti ki dani'ə a ingə Sopater ki ngonn læ Pirusi ki Bere'ti num, Arisitarki in ki Segondusi ki in de'gi ki Tesaloniki'ti num, Gayusi ki Dərbi'ti num, Timote num, taa Tisiki num in ki Tiropim ki in de'gi ki dɔnangi Aji'ti num tɔ. ⁵ De'gi kin ɔti kete non'je'ti, awi nginəi'je Tirowasi'ti. ⁶ J'in ə, go ndɔ'gi'ti læ mapa ki ra ki hum ɔd'ɔ el, ə j'al me to'ti me be'ti ki Pilipi j'isi j'aw. J'aw, ji ra ndɔ mi row'ə, ə j'aw j'ingə mad'i'je'gi Tirowasi'ti, ji ra ndɔ siri.

Pol me be'ti ki Tirowasi

⁷ Nɔɔ Dɔmasi, ji kawnan tadɔ kusɔ mapa, Pol a aw lo ti'ti, adi elta ki njendo'gi. Be ə, elta ratata dann lo dɔ'a'ti. ⁸ Ji kawnan me kəy'ti ki in dɔ mad'a'ti taa. Ningə me kəy'ti kakin, lambi'gi ngayn in səm'ti non. ⁹ Loki Pol isi elta adi ngal, Basa kare ki t'a nan Etikusi isi peneti'ti, to bi kanum, adi bi un'ə, in kəy'ti ki nja mutə dɔ mad'a'ti, te osi. Loki de'gi eyina n'uni'ə ə, basa oy. ¹⁰ Pol ur nanga, dow r'ne dɔ'a'ti ə un'ə j'ne'ti ə el'de ene: «Adi me'se gangi mann el nan to kum bay!» ¹¹ Go'ti, Pol təl ala taa gogi, gangi mapa ɔɔ. Un ta ki ta'ne'ti gogi biti taginnlo'ti, ə ɔti aw. ¹² Nga ningə, de'gi ɔri basa awi si'ə be kumngayira, adi de'gi pəti me'de osi nanga.

Pol in Tirowasi'ti aw Mile

¹³ J'in j'aw kete ki to me be'ti ki Asosi. Me be'ti kin ə, j'a j'uni Pol nan'ti se'je. Tadɔ kigo ɔjitarat'i li'ə, ge kadi n'un row ki nja'ne. ¹⁴ Loki re ingə'je Asosi'ti, j'uni'ə me tokibo'ti nan'ti se'je ə j'awi Mitilene'ti. ¹⁵ Lo ti go'ti ningə, j'ɔti non me tokibo'ti ka bay, ji re ji te ta lo'ti ki Kiyo. Nɔɔ ki go'ti ningə, ji te Samosi. Nɔɔ ki nja ɔɔ bay ta ji te Mile'ti. ¹⁶ Pol ndigi kadi n'ra lo kat'i Epeji'ti el nan pa nya ta dɔkagilo dər dɔ'ne'ti dɔnangi Aji'ti. Ge kadi n'aw kalangi kadi re to'n bann inbe kaa, ndɔ Pantəkoti osi dɔ'ne'ti Jerujalem.

Pol elta ngatɔgi'gi me be'ti ki Mile

¹⁷ Loki Pol in me be'ti ki Mile ə, ulə bar ngatɔgi'gi læ Njekawnan'gi ki Epeji'ti. ¹⁸ Loki rei tei r'a'ti ningə, el'de ene: «In gəri row panjiy'ə'm dɔkagilo'gi pəti ki m'in'n sese nan'ti, tumginn'ə dɔ ndɔ ki dɔkete'ti ki m're'n dɔnangi Aji'ti. ¹⁹ M'ra kuləbər læ Burəbe ki dɔ ki ɔɔ lɔm lɔm, me mann non'ti ki me nya nan'gi'ti ki m'ingə ki row'gi ki dangi dangi ki gorow kulə ta nanga ki in rɔ Juwipi'gi'ti ki mad'i. ²⁰ Gəri bəti, m'iyə'se dɔ nya mad'i pəti ki a ra sese maji tɔ, taga dann bulə de'gi'ti num,

me kəy'gi'ti num tɔ. ²¹ M'iləmbər m'bar'n Juwip'gi num, Girek'gi num kadi təli rɔ'de go Luwə'ti ə inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kin kɔ, taa kadi uni me'de adi Burəbe lə'je Jeju Kirisiti tɔ. ²² Ki ngɔsine kin, Ndil Luwə ində dɔ'm'ti, adi m'nji m'aw Jerujalem'ti ki kanji kadi m'gər nya ki a ra'm nu. ²³ Nya ki m'gər, me bebo'gi'ti kare kare ki m'te'ti Ndil Luwə el'm ta adi m'gər toki dangay'gi ki kon'gi isi nginəi m'in non. ²⁴ Ki ɔjido'm, kisikidɔtaa lə'm in nya madi takum'ti el. Nya ge lə'm in kadi m'aw ratata m'tɔlta ngodi lə'm, ə kadi m'ra kuləbər ki m'ingə ji Burəbe Jeju'ti kin maji. Adi in kulə kiləmbər Poyta ki maji ki ɔjido memaji læ Luwə. ²⁵ Ningə ngɔsine, m'gər kadi ingi pəti ki m'njiyə dann'se'ti ə m'ilə'se mbər Poyta ki maji ki ɔjido konbe læ Luwə kin, de kare kaa a oo'm el ratata nga. ²⁶ In be ə, m'el'ta lə'm taga ar njay bone, ta mosi'se pəti goto dɔ'm'ti. ²⁷ Tado ɔjitarə'gi læ Luwə pəti, m'iləmbər dɔ'ti madi oyi. Nya ki m'iyə dɔ'a rɔ'se'ti goto. ²⁸ Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti inbe'gi, taa dɔ nyakul'gi'ti ki in Njekawnan ki Ndil Luwə ad'i'se kadi ngəmi'de kin tɔ. Maji kadi indəi kum'se go Njekawnan'gi'ti læ Luwə ki ndog'i'de ki mosi'ne, to njekul nyakul'gi ki maji. ²⁹ M'gər kadi loki m'a m'goto dann'se'ti, de'gi madi ki a toi to jagum'gi ki nje mendul, a rei uri dann'se'ti ə a rai Njekawnan'gi majel. ³⁰ Ningə mbunə'se'ti inbe'gi kaa, de'gi madi a təli nje rugi ta ki rɔ'ta'ti kadi təli nje kawnan madi'gi njendo'gi'ti lə'de. ³¹ Maji kadi sii dɔ nja'se'ti, adi me'se olo dɔ'ti, toki me bal'ti ki mutə ki m'ra dann'se'ti, kondɔ'ti ki kada, kare kare pəti, m'inyə ta kulə dingəm me'se'ti el, ki mann non ki kum'ti. ³² Ningə ngɔsine, m'ulə'se ji Luwə'ti, taa m'ndəji'se ki ta li'ə kigo memaji'ti li'ə tɔ. Ta kin aw ki tɔgi kadi adi tɔgi me kunme'ti, taa Luwə a ad'i'se nya maji'gi pəti ki isi ngəm tado læ de'gi pəti ki ində'de ta dangi. ³³ Lo ki m'in dann'se'ti, m'ra kumnda nar, eke ɔr eke ku læ de madi dann'se'ti el. ³⁴ Inbe'gi gəri bəti, kadi ki ɔjido kisikidɔtaa lə'm, eke yan madikulə'm'gi, m'ra kulə ki ji'm m'inbe. ³⁵ M'ɔji'se ki lo'gi pəti, eke ki dɔkagilo'gi pəti kadi rai kulə be kadi indəi kum'se go nje yai'gi'ti. Ningə maji kadi me'se olo dɔ ta'ti ki Burəbe Jeju inbe el ki ta'ne ene: "Majikur in ngayn dɔ de'ti ki adi utə de ki isi taa." ³⁶ Go ta'gi'ti ki Pol el kin ningə, ɔsi məkəsi'ne nanga, ə el'ta ki Luwə nan'ti se'de pəti. ³⁷ Ningə go'ti, ingi pəti, buki nan ki non'ti, ə osi mindi Pol'ti uwəi'ə, ə orei'ə ki rɔ'de'ti. ³⁸ Ta li'ə ki el'de ene: «A oyi kum gogi el,» kin ɔr tɔgi'de ngayn. Ningə dani'ə bitɔ awi si'ə ta to'ti.

Kaw Pol ki Jerujalem'ti

21 Go k'inyə nan'ti ki ngatɔgi'gi læ Njekawnan'gi ki Epeji'ti, j'al me to'ti, ə j'aw njururu dɔ dor'ti ki tɔ'a nan Bulə de'gi. Lo ti go'ti ningə, ji te me bebo'ti ki Rodi. J'ɔti Rodi'ti ə j'aw bebo'ti ki Patara. ² J'ingə tokibo isi aw Penesi'ti adi j'al me'ti j'aw si'ə. ³ Loki j'oo dɔ dor Sipir ki kum'je be ningə, j'inyə ki holo be ə j'ɔr taa ki dɔnangi Siri'ti. J'awi j'ur nanga Tir. Lo kin'ti non ki a ɔri nya'gi ki me to'ti nanga. ⁴ J'ingə njendo'gi me be'ti kakin non, adi j'isi se'de asi ndɔ siri. Njendo'gi kakin, Ndil Luwə ɔsi'de adi eli Pol kadi aw Jerujalem'ti el. ⁵ Nan loki dɔk-agilo lə'je asi ningə, j'ində taa, j'un tarow lə'je. Njen-

do'gi pəti, ki ne'de'gi ki ngann'de'gi dani'je bitɔ tei se'je gidi bebo'ti. Low'ə'ti non, j'ɔsi məkəsi'je nanga ta ba'ti, j'el'ta ki Luwə. ⁶ Go'ti, loki j'el nan ta'gi ki dɔboytɔ ki kadi j'inyə'n nan, ə j'ala me to'ti ə ingi təli ki be'gi lə'de tɔ. ⁷ J'ində ngangɔ kaw mbah lə'je ki tokibo, loki j'in Tir'ti ji re ji te Tolemaysi'ti. Me bebo'ti kin non, j'uwə ji ngannkon'je'gi, ə j'isi se'de ndɔ kare. ⁸ Lo ti dɔ'ti ningə, ji re ji te Sejare'ti. J'aw me kəy'ti læ Pilipi ki in nje kiləmbər Poyta ki maji, ki in mbunə de'gi'ti ki siri ki nje kində kum'de go nya maji'gi'ti læ Njekawnan'gi ki Jerujalem'ti †. J'isi rɔ'a'ti non. ⁹ Me kəy'ti li'ə, ngann dene'gi ɔ ki gəri dingəm el bay, ki in njekelta ki ta Luwə'ti sii səm'ti non. ¹⁰ J'isi me kəy'ti læ Pilipi kakin ji ra ndɔ ngayn nga a kadi njekeltakita Luwə'ti ki tɔ'a nan Agabusi in Jude'ti re ingə'je non ††. ¹¹ Njekeltakita Luwə'ti kakin un ndar dɔ bədi læ Pol dɔ'n j'i'ne'gi ki nja'ne'gi, ningə el ene: «Ndil Luwə ene, me bebo'ti ki Jerujalem, Juwip'gi a dɔi'ə to ndar dɔ bədi kin be. Ningə a iləi'ə ji de'gi'ti ki in Juwip'gi el.» ¹² Loki j'oo ta kin ningə j'in ki ngannkon'je'gi ki Sejare'ti j'uwə nja Pol, ji dəj'ə kadi aw Jerujalem'ti el. ¹³ Nan Pol ilə'je'ti ene: «Ononyi'se kadi nonyi adi me'm gangɔ mann. M'in Pol m'in ndəkba kadi de'gi dɔi m'in par el, nan re ɔjido koy kaa, m'in ndəkba kadi m'oy tado tɔ Burəbe Jeju Jerujalem'ti.» ¹⁴ Loki j'oo kadi Pol təl rɔ'ne go ta'gi'ti ki j'el'ə el, j'in kaa ji təl ji ta kon tɔ, ə ji təl ji dəji kadi Luwə ra ndigi lə'ne par. ¹⁵ Go ndɔ'gi'ti ki ji ra dɔnangi Sejare'ti, ji ra go rɔ'je ə j'ɔti j'aw Jerujalem'ti. ¹⁶ Njendo'gi ki madi ki Sejare'ti awi se'je nan'ti Jerujalem'ti. Loki ji te Jerujalem'ti ningə dani'je me kəy'ti ki de madi ki tɔ'a nan Minason, adi j'isi'ti. In de ki Sipir'ti. In ki kare mbunə njendo'gi'ti ki dɔkete. ¹⁷ Loki ji re ji te Jerujalem'ti, ngannkon'gi uwəi'je rɔ'de'ti ki rɔnel ki əti bol. ¹⁸ Lo ti dɔ'ti, Pol aw se'je me kəy'ti læ Jaki. Lo kin'ti ə, j'ingə ngatɔgi'gi læ njekawnan'gi pəti, səm'ti non. ¹⁹ Go kuwə j'i'ti ki Pol uwə j'i'de ningə, ɔr'de poy nya'gi ki Luwə ra tado ginn de'gi ki in Juwip'gi el, ki takul kulə li'ə kin, bere bere ad'i'de oyi. ²⁰ Go nya'gi'ti ki Pol ɔr'de poy'o kin ningə, uləi tɔji dɔ Luwə'ti, ə eli Pol eyina: «Ngonnkon'je, ində kum'i oo, Juwip'gi dər banyi banyi ə uni me'de adi Jeju, nan pəti uwəi go ndukun læ Moji ngan. ²¹ Ningə ki ngɔsine kin oyi ta dɔ'i'ti toki isi ndo Juwip'gi pəti ki sii to mbah'gi dɔnangi'gi'ti ki rangi kadi inyəi go ndukun'gi læ Moji kɔ num, el'de kadi ujəi mɔti ngann de'gi el num, taa nya jibəlbə'gi læ Juwip'gi ka kadi uni go'ə el num tɔ. ²² Adi ji mər dɔ nya'ti kadi ji ra, tado a oyi poy'i kadi in re ka par am! ²³ Be ə, maji kadi ra nya'gi ki j'a j'eli kam. J'aw ki de'gi ɔ mbunə'je'ti ne ki uni mindi'de kadi n'indəi rɔ'de ta dangi tado læ Luwə. ²⁴ Maji kadi ɔr de'gi kin go'i'ti, ə ra se'de nya-jibəlbə kar rɔ dɔ majel'ti, ə ugə dɔ'de kadi ngisəi dɔ'de †. Ningə de'gi pəti a gəri kadi poy ta'gi pəti ki oyi ɔjido'gi in ta'gi ki ngom. Tado inbe ki dɔ'i, təl rɔ'i go ndukun'gi'ti læ Moji. ²⁵ Ki ɔjido de'gi ki in Juwip'gi el ki uni me'de, ndukun'gi ki ji ndangi j'ulə'n j'adi'de, in kadi ɔsi da ki iləi kadikare'ti bar'i'n yo el num, kadi ɔsi mosi el num, da ki de mbir m'ində el, ə kadi sangi nan kigo lo kaya'ti kaa, kadi goto dann'de'ti tɔ ††.» ²⁶ In be ə, lo ti go'ti ningə,

† 6.5, 8.5 †† 11.28 † 18.18 †† 15.20

Pol aw ki de'gi ki sɔ kakin, ar rɔ'ne se'de, ningə go'ti ur natɪ Kəy'ti læ Luwə, ɟi ndɔ ki ginn kar rɔ lə'de a gangi'n, ə kadɪ de ki ra dann'je'ti a re'n ki kadikare, kadɪ adi Luwə.

De'gi uwəi Pol

²⁷ Loki nanyi ndəkba kadɪ ginn ndɔ ki siri gangi, Juwipi'gi madɪ ki in dɔnangi Aji'ti, oyi Pol Kəy'ti læ Luwə kakin. Suləi bulə de'gi dɔ'a'ti ə osi si'ə uwəi'ə, ²⁸ ningə elita ki ndu'de ki bo eyina: «In de'gi ki Isirayel, rei ɔsi ginn'je! De kam ə, in njendo de'gi ki lo'gi pəti kadɪ ɔsi ta de'gi lə'je num, ndukun'gi lə'je num taa kəy'kawnan kin num tɔ. Ningə ki rangi bay, re ur ki de'gi ki uɟi mətɪ'de el natɪ Kəy'ti læ Luwə kadɪ təl'n lo ki ar njay kin, lo ki to njen'ti.» ²⁹ Elita kin be, tado kete oyi Tiropim, de ki bebo Epeji'ti si'ə me bebo Jerujalem'ti, adi məri me'de'ti toki Pol re ur si'ə Kəy'ti læ Luwə. ³⁰ De'gi rai njir dɔnan'ti me bebo'ti ki Jerujalem'ti ba pəti. Ningə de'gi tei ki lo njon njon isi rei bur bur. Rei uwəi Pol tei si'ə Kəy'ti læ Luwə ki taga. Ningə tanan'ti non uwəi takəy'gi uti. ³¹ De'gi sangi kadɪ n'tɔli Pol. Ningə kete bay taa kadɪ tɔli'ə, poyta osi mbi ki boi'ti ki dɔ njerc'gi'ti ki Rɔm'ti kadɪ bebo Jerujalem ba pəti ra ki nja'ne taa. ³² Tanan'ti non par ə, indəi taa buki njerc'gi kibo'gi ki dɔ kuti njerc'gi'ti ki bu, ə anyi ngodi ki rɔ bulə de'gi'ti. Loki bulə de'gi kakin oyi ki bo ki dɔ njerc'gi'ti ki njerc'gi ningə, tai kon ta kində Pol'ti. ³³ Loki re te rɔ bulə de'gi'ti, kibo ki dɔ njerc'gi'ti kakin ɔti ndəkba ki rɔ Pol'ti, un ndu'ne adi uwəi'ə, ə adi dɔi'ə ki kulə gindi joo. Ningə təl dəji ta ene: «Nan in dingəm kam wa? Ə ri ə ra wa?» ³⁴ Ningə ta ki yəti to dangi dangi dann bulə de'gi'ti, ta lə'de un go nan el. Adi lo kadɪ kibo ki dɔ njerc'gi'ti kakin oo ta ki rɔta'ti goto. Be ə un ndu'ne kadɪ ai ki Pol me ndogi bɔr'ti ki ngal, lo kisi njerc'gi'ti ³⁵ Loki Pol re te rigi lo njiyə'gi'ti kin ningə, lowə goto adi njerc'gi uni'ə, tado bulə de'gi bətirəi'ə ki wongi ngayn. ³⁶ Bulə de'gi ki sii njiyəi go'ə'ti muki muki eli ki ndu'de ki boi eyina: «Kadɪ tɔli'ə!»

Pol elta ngannkon'ne Juwipi'gi

³⁷ Kete bay taa kadɪ njerc'gi awi si'ə me ndogi bɔr'ti ki ngal ki lo kisi'de'ti, Pol dəji ta kibo ki dɔ njerc'gi'ti ene: «A adi'm tarow kadɪ m'a m'el'ta kare wa?» Kibo ki dɔ njerc'gi'ti kakin dəj'ə ene: «In gər kelta Gireki bəti wa?» ³⁸ M'gər el adi m'ɔji m'ene in de ki Ejipiti ki ndɔki me ndɔ'gi'ti ki gogi ne kin, sulə de'gi adi rai wongi, ə ɔr'de asi de'gi dər sɔ ki nyakati'gi jid'e'ti, ə ur'n mu kin.» ³⁹ Ə Pol ene: «Jagi, m'in Juwipi ki bebo'ti ki Tarsi ki dɔnangi Silisi'ti, m'in de ki me bebo'ti ki tɔ'a bar, ə nja'i ba inyə'm taa adi m'el de'gi ta.» ⁴⁰ Be ə, kibo ki dɔ njerc'gi'ti ad'a tarow. Pol ində ra taa dɔ rigi lo njiyə'ti, buki j'i'ne dəji'n bulə de'gi kadɪ uri mbi'de. Loki lo to jijiji ningə, el'de ta ki ta Ebirə.

22 Pol el ene: «Ngannkon'm'gi ki bai'gi, uri mbi'se maji kadɪ oyi ta ki m'aw to m'el'se ngɔsine kadɪ m'manj'n ta dɔ rɔm'ti kin.» ² Loki oyi kadɪ Pol el'de ta ki ta Ebirə ningə, təli adi lo to jijiji inbe bay kadɪ n'oyi ta li'ə. ³ Be ə Pol el'de ene: «M'in Juwipi ki oji'm'in Tarsi'ti,

ki dɔnangi Silisi'ti. Nan oti'm'in Jerujalem'ti ne. Gamaliyel † ə in njendo'm ndukun læ kaw'je'gi kadɪ m'gər maji maji. Kete m'tingə bil tado læ Luwə toki rai ngɔsine kin be tɔ. ⁴ M'adi kon de'gi ki nje kun go nyan-do ki m'nji m'ndo kin kadɪ ki asi ta koy'de. M'uwə'de: dene'gi ki dingəm'gi, m'tɔ'de m'tilə'de dangay'ti. ⁵ Kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki ngatɔgi'gi pəti asi kadɪ a manyinaji lə'm dɔ ta'ti kin. Inbe'gi ə m'taa makitu jid'e'ti kadɪ m'aw m'uwə'n ngannkon'gi ki Damasi'ti ki nje kun go nyando kin. M'uwə'de kadɪ m're se'de Jerujalem'ti ne m'bukid'e dangay'ti ††. ⁶ Loki m'in dɔ row'ti, m're ndəkba ki Damasi'ti, ningə ki kadɪ ki in ndəkba ki jam dɔ be ə, tanan'ti non par ə, kunji kibo ngayn in dɔran'ti re unji gugɪ dɔ'm. ⁷ M'osi ki takum nanga, ningə m'oo ndu ta madɪ el'm ene: «Sol, Sol, tado ri ə isi adi'm kon be wa?» ⁸ Ə m'ilə'ti m'ene: «In nan ə Burəbe?» Ningə təl el'm ene: «In m'in Jeju ki Najaret'i'ti ki isi ad'a kon.» ⁹ Nje ki in sə'm oyi kunji kakin maji, nan oyi ndu'de ki isi el'm ta el. ¹⁰ Lo kin'ti, m'dəj'ə m'ene: «Burəbe, in ri ə kadɪ m'ra wa?» Nga a Burəbe el'm ene: «Ində taa aw Damasi'ti non, ə a eli'nu nya'gi pəti ki kadɪ ra.» ¹¹ Kunji ki əti bol ngayn kakin ra adi kum oo lo el, adi de'gi ki in sə'm ndɔri m'in to ndɔr ə ai sə'm Damasi'ti. ¹² Ningə Damasi'ti, dingəm kare ki bari'ə nan Ananiyasi isi non. In de ki njera go ndukun'ti, adi Juwipi'gi pəti ki Damasi'ti ndigi ta li'ə ngayn. ¹³ In ə aw rɔm'ti el'm ene: «Ngonnkon'm Sol, kadɪ kum'i oo lo.» Ningə tanan'ti non par ə kum oo lo adi m'oo'ə. ¹⁴ Ningə el'm ene: «Luwə læ kaw'je'gi mbəti kete nu kadɪ in gər ndigi li'ə, ə kadɪ oo Nje ki ra dana, taa kadɪ oo ta ki ta'a'ti tɔ. ¹⁵ Tado a in nje mannaji li'ə dɔ nya'gi'ti ki oo ki kum'i num, oo ki mbi num, ki rɔ de'gi'ti pəti. ¹⁶ Ningə ki ngɔsine kin, nya ki nanyi kadɪ de ra goto nga. Ə ində taa, bar tɔ Luwə, ə ra'a batəm, adi majel'gi lə'i in ki togi kɔ.»»

Pol elta dɔ kulə'ti ki ingə

¹⁷ «Loki m'təl m're Jerujalem'ti, m'nji m'el'ta ki Luwə me Kəy'ti læ Luwə ningə, m'oo nya me ndil'ti. ¹⁸ M'oo Burəbe el'm ene: «In taa kalangi kadɪ te kɔ Jerujalem'ti, tado a taai naji lə'i ki a man dɔm'ti el.» ¹⁹ Lo kin'ti, m'el'ə m'ene: «Burəbe, de'gi kin gəri maji kadɪ in m'in ə kete m'in nje kaw ki lo kəy'kawnan'ti læ Juwipi'gi, m'uwə nje ki uni me'de adi'nu, m'tində de'gi m'tilə'de dangay'gi'ti. ²⁰ Taa loki ndɔki isi tɔli nje mannaji lə'i Etiyenn kin ka, m'in low'ə'ti non tɔ. Adi ndu'm in nan'ti ki nje tɔ'ɔ'gi, m'inbe m'nji ta ku'gi'ti lə'de m'ngəm ‡.» ²¹ Nan Burəbe el'm ene: «Aw, tado m'a m'uləi sanyi rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el.»»

Pol el toki n'in de ki Rɔm'ti

²² Loki uri mbi'de oyi ta læ Pol biti tei dɔ ta'ti kin ə, uni ndu'de ki taa eli eyina: «De ki be kin in de ki kadɪ goto kɔ dɔnangi'ti. In de ki kadɪ isi ki dɔ'ne taa el.» ²³ Uri kɔl ningə, tɔri ku'gi lə'de tiləi kɔ, ə kəri bu sananyi ki taa. ²⁴ Lo kin'ti, njekundɔ njerc'gi un ndu'ne kadɪ awi ki Pol

† 5.34 †† 4-5, 8.3, 9.1-2 ‡ 7.58, 8.1

me ndogi bər'ti ki ngal kadi dajj'ə ta ki ndəy kadi el nya ki ra nya ə adi de'gi isi ungi bilə d'a'ti kin. ²⁵ Nan, loki dɔi Pol kadi indəi'ə, Pol el kibo læ njerə'gi kare ki ra non ene: «Adi ai ki tɔgi kadi indəi de ki Rəm'ti ki ta kaa de gangi d'a'ti el wa ^{1?}» ²⁶ Loki kibo læ njerə'gi oo ta kin ningə, aw el kibo ki də'de'ti ene: «Ra nya ki aw to ra kin el, de kam in de ki Rəm'ti.» ²⁷ Lo kin'ti, kibo ki dɔ njerə'gi'ti re rɔ Pol'ti dajj'ə ene: «El'm adi m'oo, in de ki Rəm'ti wa?» Ə Pol el'ə ene: «Oyo, m'in de ki Rəm'ti.» ²⁸ Ə kibo ki dɔ njerə'gi'ti el Pol ene: «M'in m'adi nar ngayn bay taa kadi m'təl'n de ki Rəm'ti.» Nan Pol el'ə ene: «Yan'm m'in, oji m'in to koji.» ²⁹ Par ə, tanan'ti non, de'gi ki kete kadi indəi Pol, dajj'ə'n'ə ta kakin tɔri r'ode gogi. Kibo ki dɔ njerə'gi'ti inbe kaa bol ra'a tɔ, loki oo kadi Pol in de ki Rəm'ti, ə n'adi dɔi'ə ki kulə gindi.

Pol ra non njegangita'gi'ti læ Juwipi'gi

³⁰ Kibo ki dɔ njerə'gi'ti sangi kadi n'gər nya inbe ki Juwipi'gi səki Pol kin ar njay. Be ə, lo ti dɔ'ti ningə, adi tuti Pol, ə adi ndu'ne kadi kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki njegangi ta'gi læ Juwipi'gi kawinan, ə aw ki Pol non'de'ti.

23 Pol gon njegangi ta'gi læ Juwipi'gi ba, ə el'de ene: «Ngannkon'm'gi, me'm uwəm ki ta nden el, dɔ ki ra'm'ti ki m'ra non Luwə'ti biti bone.» ² Ningə kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki bari'ə nan Ananiyasi adi ndu'ne de'gi ki rai kadi Pol'ti kadi indəi ta'a. ³ Ə Pol el'ə ene: «In in ə Luwə a indəi, in bər ki kɔy pon gid'i'ti kadi nda kare. Si ne kadi gangi ta dɔ'm'ti kigo ndukun'ti, ningə təl aldɔ ndukun, adi ndu'i kadi indəi m'in bay.» ⁴ Nje ki rai kadi Pol'ti ndəkba eli'ə eyina: «Taji kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi læ Luwə wa?» ⁵ Pol el'de ene: «Ngannkon'm'gi, m'gər kadi in kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi læ Luwə el. Tadɔ ndangi me makitu'ti læ Luwə eyina: "A elta ki majel dɔ ngar'ti læ de'gi læ'i el †."» ⁶ Loki Pol gər kadi de'gi ki kawinan kin, nje ki nan'gi in Sadusi'gi, ə nje ki nung'gi in *Parisi'gi ningə, un ndu'ne ki taa dann njegangita'gi'ti ene: «Ngannkon'm'gi, m'in Parisi, nje kojim in Parisi ‡. Ningə in tadɔ kində ki m'ində me'm dɔ kində taa lo koy'ti læ njekoy'gi kin ə rei səm lo gangi ta'ti.» ⁷ Loki Pol elta kin ə, ta ki manjinan'ti in dann Parisi'gi'ti ki Sadusi'gi, adi de'gi gangi nan. ⁸ Tadɔ Sadusi'gi eli eyina de'gi a indəi taa lo koy'ti el, taa malayka'gi, ki ndil'gi kaa gotoi tɔ. Nan Parisi'gi eli toki nya'gi kin toi non †. ⁹ Lo singə səkitə, ə njendangi ndukun'gi ki me kuti'ti læ Parisi'gi indəi taa elita ki tɔgi'de eli eyina: «J'in j'oo nya madi kare ki majel rɔ dingəm'ti kin el. Dɔmaji ə in ndil eke malayka inbe ə el'ə ta.» ¹⁰ Loki takasinan el aw ki kete kete, kibo læ njerə'gi bol kadi de'gi kin in uwəi Pol. Be ə, un ndu'ne adi njerə'gi kadi rei tɔri Pol awi si'ə me ndogi bər'ti ki ngal gogi. ¹¹ Kondɔ go'ti ə, Burəbe te bus rɔ Pol'ti el'ə ene: «Uwə tɔgi ba. Toki mannaji læm Jerujalem'ti, maji kadi mannaji kin Rəm'ti tɔ.»

De'gi dɔi ta nan'ti kadi n'tɔli Pol

¹² Loki lo ti, Juwipi'gi uni mindi'de kadi n'usɔi nya el num, n'anyi nan mann el num, biti kadi n'tɔli Pol binəm taa. ¹³ Nje ki dɔi ta nan'ti kin ali dɔ dɔɔɔ kare. ¹⁴ Ningə ai eli kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatɔgi'gi eyina: «J'un mindi'je ki ngan ngayn kadi j'usɔi nya el num, j'anyi mann el num, biti kadi ji tɔl Pol binəm taa.» ¹⁵ Ningə ki ngɔsine kin, ingi kadi ndu'se in nan'ti ki njegangi ta'gi, ə kadi awi ingəi kibo læ njerə'gi, eli'ə toki gəi kadi re ki Pol non'se'ti kadi indəi manji ta li'ə maji maji oyi. Nga a, loki Pol a re ə, te r'əse'ti el bay ə j'in j'a ji tɔl'ɔ. ¹⁶ Ngonn læ konnann Pol kare oo ta kin, adɔ aw go Pol'ti me ndogi bər'ti ki ngal el'ə. ¹⁷ Be ə, Pol bar njekundɔ kuti njerə'gi ki bu kare el'ə ene: «Aw ki ngonn kin rɔ kibot'i læ njerə'gi. Aw ki ta kare non kadi el'ə.» ¹⁸ Njekundɔ njerə'gi ki bu aw ki ngonn kakin rɔ kibot'i ə el'ə ene: «Dangay ki bari'ə Pol ə bari'm, ene m're ki ngonn kin rɔ'i'ti, toki aw ki ta kare non kadi el'i.» ¹⁹ Kibo læ njerə'gi, uwə ngonn kakin ji'ne'ti, ɔ'ɔ aw si'ə dow kare, ə dajj'ə ene: «Ta ri ə awi'n kadi el'm wa?» ²⁰ Ngonn kakin el'ə ene: «Juwipi'gi dɔi ta nan'ti kadi n'dəji nu kadi in te ki Pol lo ti'ti, non njegangita'gi'ti læ'de, toki gei kadi n'indəi manji ta li'ə maji maji n'oyi. ²¹ Nan maji kadi oo ta læ'de el. Tadɔ de'gi ki tei dɔ sɔ kare a toi row'ə kadi uwəi'ə. Uni ndu'de ki ngan ngayn be kadi n'usɔi nya el num, n'anyi nan mann el num, biti kadi n'tɔli'ə ə binəm taa. Ki ngɔsine kin, sii dɔ nja'de'ti, isi nginəi ndu par.» ²² Kibo læ njerə'gi, ilə ndu'ne adi ngonn ki basa kakin kadi elta kin kete adi de ki rangi oo el, ə inyə adi aw. ²³ Go'ti, kibo læ njerə'gi, bar njekundɔ njerə'gi ki bu in joo el'de ene: «ɔsi nja njerə'gi bu joo nan'ti, nje kal sində'gi dɔ siri, ə nje ki nung'gi bu joo tɔ. Ningə sii dɔ nja'se'ti kadi ki dɔjoo gidə in kare ə, uni tarow ki kaw ki Sejare'ti. ²⁴ Indəi dɔ sində'gi nan'ti uni Pol tɔ. Ə kadi awi tei si'ə rɔ nje konbe'ti Pelisi, ki kanji kadi nya madi ra'a.» ²⁵ Kibo læ njerə'gi ndangi makitu kin be adi nje konbe ene: ²⁶ «M'in Kilodi Lisiyasi ə m'ndangi makitu kin m'ad'i kibo læm, nje konbe Pelisi. Nya ki dɔkete, m'uwə j'i'i! ²⁷ Ningə dingəm kin, Juwipi'gi uwəi'ə kadi re a tɔli'ə, ə loki m'oo kadi in de ki Rəm'ti, m'aw ki njerə'gi m'taa'n j'i'de'ti. ²⁸ M'sangi kadi m'gər nya inbe ki ra ə Juwipi'gi səki'ə'n'ə, adi m'aw si'ə non njegangi ta'gi'ti læ'de in Juwipi'gi. ²⁹ Lo kin'ti ə, m'oo kadi səki'ə jidɔ ndukun'gi læ'de, nan nya madi kare ki majel ki ra ki asɔ kadi de tɔl'ɔ'n'ə eke uwə'n dangay'ti goto. ³⁰ Eli m'in kadi Juwipi'gi isi sangi row kadi n'tɔli'ə, be ə, m'un'ə kalangi m'ulə si'ə m'ad'i. Ningə m'un ndu'm kadi awi səki'ə rɔ'i'ti nu.» ³¹ Njerə'gi rai toki kibo læ'de jji'n'de, adi awi ki Pol kondɔ'ti ratata tei si'ə Antipatiris'i'ti. ³² Lo ti dɔ'ti, njerə'gi ki nje nja təli gogi lo kisi'de'ti, ə inyəi nje sində'gi adi awi ki Pol. ³³ Loki tei Sejare'ti, nje sində'gi uni makitu læ nje konbe, ə daji Pol tɔ. ³⁴ Nje konbe tudə makitu kakin, ə daji Pol ke in de ki dɔnangi'ti ki ra wa? Ningə oo kadi Pol in de ki Silisi'ti. ³⁵ Ə el Pol ene: «M'a m'oo ta ki ta'i'ti, ndɔ ki nje səki'gi inbe a rei.» Ningə adi ndu'ne kadi ngəmi Pol me kəy ngar'ti læ Erodı.

† 16.37 †† Tekitaga 22.27 ‡ 26.5; Plp 3.5 †† Mat 22.23; Mrk 12.18; Luk 20.27

Juwip'i'gi indəi taa dɔ Pol'ti

24 Ndɔ mi go'ti, kibo læ njekujənyamosi kadikare'gi ki bari'ə nan Ananiyasi re Sejure'ti. De'gi ki dani'ə rei si'ə in ngatɔgi'gi taa njenaji dɔ de'gi'ti ki bari'ə nan Tertulusi tɔ. Ananiyasi ki de'gi ki go'ə'ti kin awi səki Pol rɔ nje konbe'ti ki dɔnangi Sejure'ti †. 2 Loki bari Pol ə, Tertulusi ulə ngirə kində ta dɔ'a'ti non nje konbe'ti ene: 3 «In kibo, Pelisi, ki takul'i, ki takul gosi konbe lə'i, ki takul nya'gi ki tur ginn'de ki tadɔ maji læ de'gi me be ə, j'isi'n ki lapiya. In kin in maji ki ji gər ki lo'gi pəti me nya'gi'ti pəti, ə j'isi rai oyo. 4 Ningə, kadi j'indəi kər'ti ngayn el, ji dəji kadi ur mbi, kigo me maji'ti lə'i kadi oo'n dɔ ta ki ja j'eli ta'gi kare ke joo. 5 J'oo kadi dingəm kam in nje tuji be. Re ki ganginan dann Juwip'i'gi'ti ki lo'gi pəti dɔnangi'ti ne. In njekundɔ kuti læ de'gi ki Najaret'i ††. 6 Aw bit'i kadi n'təl ki *Kəy læ Luwə lo ki to njen'ti, ə j'uwə. [7 Ji ndigi kadi ji gangi ta dɔ'a'ti kigo ndukun'ti lə'je, nan njekundɔ njerc'gi ki bari'ə nan Lisiyasi, re ində tɔgi ta'ə'n'ə j'i'je'ti. 8 Ningə un ndu'ne kadi nje kində ta dɔ'a'ti rei nonyi'ti.] Kin ə el'je ta ə, inbe a oo kadi ta'gi ki j'el dɔ'a'ti kin in ta ki rɔta'ti.» 9 Juwip'i'gi indəi rɔ'de nan'ti ki Tertulusi eyina, ta'gi ki el dɔ Pol'ti in ta ki rɔta'ti.

Pol un ta ta'ne'ti non Pelisi'ti ki nje konbe

10 Nje konbe ra nya madi adi'n tarow Pol kadi elta. Be ə, Pol un ta ta'ne'ti ene: «M'gər kadi asi bal ngayn ə isi gangi ta me be'ti lə'je ne. Ningə, in kigo taa ki m'taa me'i ə m'a m'manj'i'n ta dɔ'm'ti non'i'ti. 11 Asi kadi inbe in sangi ginn'ə ə a gər maji. Kaw ki m'aw Jerujalem'ti m'ɔsi dɔ'm nanga non Luwə'ti kin, m'aldɔ ndɔ ki dɔgi gidə in joo el bay. 12 Ningə, loki m'aw kin, in me Kəy'ti læ Luwə, eke me kəykawnan'ti læ Juwip'i'gi, eke lo madi'ti ki rangi me bebo'ti non, de ki oo'je, j'isi ji manji nan ta ki de madi, eke oo'm m'nji m'sulə de'gi goto. 13 Taa de'gi inbe ki rai ne kam, asi kadi cji nya madi kare dɔ ta'ti ki indəi dɔ'm'ti kin, kadi in ta ki rɔta'ti, el tɔ. 14 Ningə, m'gər non'i'ti ne toki, m'nji m'ra kuləbər læ Luwə læ bai'gi. M'ra kulə kin ki gorow ki ingi ki indəi taa dɔ'm'ti kin, oyi kadi in gorow ki low'ə'ti el. M'in m'oo kadi kunme dɔ nya'gi pəti ki ndukun læ Moji elta'a, ki nya'gi pəti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti elita'a in nya'gi ki rɔta'ti. 15 M'ində me'm dɔ nya'ti kin rɔ Luwə'ti. Ningə ingi kaa, indəi me'de dɔ'ti tɔ. Pəti, j'ində me'je'ti kadi de'gi ki njera nya ki dana ki njera nya ki dana el, a indəi taa lo koy'ti. 16 In tadɔ kin ə, m'ində tɔgi dɔ rɔ'm'ti kadi me'm uwəm ki ta non Luwə'ti el num, non de'gi'ti el num tɔ. 17 Go bal'gi'ti ki banyi banyi ki m'goto, m're ki nar kadi m'ra'n ki de'gi lə'm, taa ki kadikare kadi m'adi Luwə tɔ. 18 Lo kin'ti, in Juwip'i'gi ki Aji'ti, ə ingəi m'in m'a m'ra kuji nya ra'gi ki tadɔ kar rɔ njay me Kəy'ti læ Luwə. Lo ki ingəi m'in kin, de'gi uwəi nan gid'i'm'ti el num, taa de ra nya ki biriri el num tɔ †. 19 Nga ningə, in Juwip'i'gi ki Aji'ti kakin ə re a rei non'i'ti ne kadi to indəi taa dɔ'm'ti, loki re ai səm ki ta madi. 20 A re in be el tɔ ningə, nje kində ta dɔ'm'ti ki

† 23.24 †† Mat 2.23 † 17-18, 21.17-28

rai nya kakin, elita nya ki m'təl ə oyi ta'a, loki m'ra'n non nje gangi ta'ti læ Juwip'i'gi kakin adi j'oo. 21 Ta kare ki m'un ndu'm taa non'de'ti m'ene: «In ki kadi ki m'un me'm kadi njekoy'gi a indəi taa lo koy'ti ə m'ra'n non'se'ti lo gangi ta'ti ne ††, kin inbe ə in ta ki kareba ki kadi rai dɔ'ti inbe taa.»

22 Pelisi ki gər row læ Kirisiti maji ††, ɔr ndɔ kete, ningə el'de ene: «Ndɔ ki Lisiyasi ki njekundɔ njerc'gi re ə to m'ində manji ta lə'se kin bay». 23 Ningə adi ndu'ne adi kibo læ njerc'gi ki bu, kare ki njengəm Pol kadi ngəm'ə dangay'ti. Nan k'in ə kadi inyə Pol adi ilə rɔ'ne, taa kadi inyə tarow adi de li'ə ki ra ki ge kadi n'ra si'ə kaa, kadi ra si'ə tɔ.

Pol ra non Pelisi'ti in ki ne Dirusil

24 Asi ndɔ'gi go'ti, Pelisi təl rei ki ne'ne Dirusil ki in Juwipi. Loki rei, ulə adi rei ki Pol adi el'ə ta ki dɔ kunme'ti, me tɔ Jeju Kirisiti'ti. 25 Nan loki Pol elta te'n dɔ nyara ki dana'ti, ki kuwə rɔ ginn tɔgi'ti, ki ta ki gangi ki a re ningə, bol ra Pelisi adi el Pol ene: «Asi nga, ə aw to ndɔ ki m'ingə dɔkagilo ki rangi ə m'a m'bar'i bay.»

26 Ningə cji me'ne'ti toki Pol a adi'ne nar wa be, adi taa taa, bar Pol adi re wal si'ə ta. 27 Bal joo dər dɔ Pol'ti, ningə Pərsiyusi Pəsitusi ɔr tor Pelisi. Pelisi ndigi kadi n'ra nya ki nəl Juwip'i'gi adi inyə Pol dangay'ti ba.

Pol ndigi kadi n'aw non nje konbe'ti kibo ki Rɔm

25 Ndɔ mutə go k'un kulə konbe dɔ dɔnangi'ti ki kadi a onbe dɔ'ti, Pəsitusi in Sejure'ti aw Jerujalem. 2 Lo kin'ti, kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi ki kibo'gi læ Juwip'i'gi, rei səki dɔ Pol rɔ'a'ti. 3 Me səki'ti, dəji Pəsitusi ki non kum'de'ti kadi ra se'de ə ulə ki Pol Jerujalem. Nan ki rɔta'ti ə, indəi dɔ ta nan'ti kadi to gangi Pol dɔ row'ti təl'i'ə. 4 Non be, Pəsitusi el'de ene: «Pol in dangay'ti Sejure, taa m'inbe ki dɔ'm kaa ndɔ ngayn el ə m'a m'təl kadi m'aw Sejure'ti. 5 Nan, re dingəm kin ra nya ki go'ti el non ə, maji kadi kibo'gi lə'se awi səm nan'ti səki'ə.»

6 Pəsitusi ra ndɔ ki asi jijoo, a re ngayn ə dɔgi be par, ə təl aw Sejure'ti gogi. Loki təl re ə, lo ti ki rangi go'ti ningə, aw lo gangi ta'ti, un ndu'ne adi rei ki Pol non'a'ti. 7 Loki Pol re, Juwip'i'gi ki in Jerujalem'ti iləi nan gugi dɔ'a, indəi ta'gi ki ngan ngan ngayn dɔ'a'ti. Nan asi kadi cji nya'gi ki rɔta'ti ki ar njay be dɔ'ti el. 8 Be ə, Pol manji ta dɔ'ne'ti ene: «M'ra nya madi ki majel ki ndukun læ Juwip'i'gi el num, ki Kəy læ Luwə el num, taa m'ɔsi'n ta Sejar el num tɔ.» 9 Pəsitusi ki ndigi ra nya ki nəl Juwip'i'gi, el Pol ene: «In ndigi kadi aw Jerujalem'ti kadi gangi ta dɔ'i'ti dɔ ta'ti kin takum'ti wa?» 10 Ə Pol ene: «Jagi, in non lo gangi ta'ti læ nje konbe ki bo Sejar ə m'ra'ti, ə in lo ki a gangi ta dɔ'm'ti səm'ti. Toki inbe gər'i'n maji, nya madi kare ki low'ə'ti el ki m'ra ki Juwip'i'gi goto. 11 Kin ə re m'ra nya ki dana el eke m'təl nya ki asi koy'm, ə m'a mbəti koy el. Nan re ta'gi ki indəi dɔ'm'ti in ta'gi ki rɔta'ti el ə, de ki a ingə tarow kadi ulə'm j'i'de'ti goto. M'dəji kadi m'oo Sejar.» 12 Lo kin'ti,

†† 23.6 †† 23.24

Pəsitusi elinan ta ki njekəji ta'gi læ'ne, ə go'ti el Pol ene: «Dəji kadi oo Sejar ə, a aw non Sejar'ti».

Pol ra non Agiripa'ti ki Berenisi

¹³ Asi ndə'gi go'ti, ngar Agiripa in ki konann'ne Berenisi rei Sejarə'ti tadə kuwə ji Pəsitusi. ¹⁴ Rai ndə'gi asi ta'ti rə'a'ti non, adi Pəsitusi ində taa læ Pol non ngar Agiripa'ti el'ə ene: «Pelisi inyə dingəm madi dangay'ti non. ¹⁵ Adi loki m'aw Jerujalem'ti, kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, ki ngatə'gi læ Juwip'i'gi rei səki'ə rə'm'ti, ə dəji'm'in kadi m'gangi ta koy də'a'ti. ¹⁶ Ə m'el'de toki row ra'a læ de'gi ki Rə'm'ti in be el. De ki Rə'm'ti a ulə'de ji nje sək'ə'gi'ti ki kanji kadi de'ə ingə tarow manji'n ta də'ne'ti non nje sək'ə'gi'ti el. ¹⁷ Be ə, rei ne, ningə, m'ndigi kadi ndə'gi dər kare el, adi lo ti ki rangi go'ti par ə m'aw lo gangi ta'ti m'adi rei ki dingəm kakin. ¹⁸ M'mər me'm'ti kadi nya madi ki ngan ki ra to non, nan loki nje sək'ə'gi rei ningə, de oo lo nya madi ki ngan ki ra kadi indəi ta də'a'ti be el. ¹⁹ In ta ki manji par ə manji nan'ti se'de cjidə row ra Luwə lə'de ingi be num, cji də de madi ki tə'a nan Jeju ki oy ə Pol ene isi kumngayira. ²⁰ Ta lə'de kin, m'gər lo kujə ki kadi m'ra'ti el, adi m'dəji Pol inbe m'ene ke ndigi kadi aw Jerujalem'ti kadi in ki gangi ta kin də'a'ti wa. ²¹ Nan Pol ndigi kadi nje konbe kibo ki Rə'm'ti taa oo ta læ'ne. Be ə, m'un ndu'm kadi ngəmi'ə dangay'ti, biti kadi to m'ulə si'ə madi nje konbe kibo ki Rə'm'ti, Sejar.» ²² Agiripa el Pəsitusi ene: «M'ndigi ngayn kadi m'oo ta læ dingəm kin tə.» Ə Pəsitusi el'ə ene: «Lo ti ə a oo ta ki ta'a'ti.» ²³ Lo ti ki rangi, Agiripa in ki Berenisi rei ki de'gi ngayn go'de'ti, uri lo gangi ta'ti. Kibo læ njerə'gi ki kibo'gi ki me bebo'ti in se'de. Nga a, Pəsitusi un ndu'ne adi rei ki Pol. ²⁴ Lok i Pol re, Pəsitusi un ta el ene: «In ngar Agiripa ki de'gi pəti ki sii ne, oyi de kin. In ə bulə Juwip'i'gi ngayn rei səki'ə rə'm'ti, ne ge ki Jerujalem'ti ge. Lok i səki'ə, uni ndu'de ki taa eyina in de ki maji kadi aji el. ²⁵ Ki rə'm'ti, m'in m'oo nya madi ki ngan ki ra ki asi koy el. Ningə, toki inbe dəji kadi n'oo nje konbe kibo ki Rə'm'ti, m'un ndu'm kadi m'ad'a aw. ²⁶ M'gər ta inbe ki kadi to m'ndangi me makitu'ti m'adi nje konbe kibo ki Rə'm'ti cjidə ta li'ə kin el. In be ə, m'adi re non'se'ti ne, kibo utə, m'adi re non'i'ti in ngar Agiripa kadi to go ta'ti ki a el'je ə, m'ingə nya ki kadi to m'ndangi. ²⁷ Tadə m'oo kadi in nya ki gorow'ə'ti el kadi m'ulə ki dangay Rə'm'ti, kanji kelta ki de'gi indəi də'a'ti.»

Pol cji ta də rə'ne'ti non Agiripa'ti

26 Agiripa el Pol ene: «Tarow in læ'i kadi manji'n ta də rə'i'ti.» Lo kin'ti, Pol un ji'ne ki taa, ningə ta ki el də rə'ne'ti ə to kin: ² «Ngar Agiripa, rə'm nəl'm ngayn kadi m'ingə tarow bone, m'el'n ta də rə'm'ti cji'n də ta'gi pəti ki Juwip'i'gi indəi də'm'ti. ³ M'el be tadə in gər nya-jibəlbə'gi læ Juwip'i'gi ki ta ki manji'gi lə'de pəti kin maji. Ningə, m'dəji kadi ilə me'i nanga pon, kadi oo'n ta ki m'a m'el'i kin maji. ⁴ Juwip'i'gi pəti gəri nya ra'm'gi, tumginn'ə basa'm'ti nu. Gəri maji tadə m'təgi dann de'gi'ti læ'm, Jerujalem'ti. ⁵ Gəri m'in mayinu. Ningə re

ndigi ə, asi kadi a manyinaj'a. Manyinaji toki m'təl rə'm gorow ra'a'ti læ Paris'i'gi, ki in kuti ki ngan ngayn dann kut'i'gi'ti ki njera ta læ Luwə lə'je †. ⁶ Ningə ki ngə sine kin, rei sə'm lo gangi ta'ti, tadə m'ində me'm maji də nya'ti ki Luwə un ndu'ne adi kaw'je'gi kadi n'ra n'adi'de. ⁷ Ginn koji lə'je ki dəgi gidə in joo, indəi me'de'ti kadi kunndu kin a təlta'ne. Be ə, rai kulə læ Luwə ki təgi'de kondə'ti ki kada. Ningə in tadə kindəmedə'ti kin ə Juwip'i'gi indəi taa də'm'ti, ngar! ⁸ Ra bann be ə in Juwip'i'gi oyi kadi in ta ki rə'ta'ti el kadi Luwə a təsi njekoy'gi ndəl lo koy'ti wa?

⁹ «M'inbe ki də'm, kete m'oo kadi in go'ti ngayn, kadi m'ə ki təgi'm, ki row ki dangi dangi kadi de bar tə Jeju ki Najaret'i'ti kin el. ¹⁰ Ningə in kin ə in kuləra'm ki m'ra Jerujalem'ti. Be ə, ki təgi ki m'ingə ki rə kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi, m'buki'n njekunme'gi ngayn dangay'ti. Nga ningə loki gangi ta koy də'de'ti ə, m'ndigi də'ti. ¹¹ Taa taa, m'aw ki lo kəykawnan'gi'ti læ Juwip'i'gi pəti, m'adi'de kon. Ningə m'ində təgi də'de'ti kadi manji ta gər Kirisiti. Me'm tingə'm ngayn də'de'ti, adi m'aw biti go'de'ti, ki də be'gi ki rangi, m'adi'de kon ††. ¹² In go'ə'ti kin ə, m'ində'n m'nji m'aw Damasi'ti kadi m'uwə'de. Kibo'gi læ njekujənyamosi kadikare'gi adi'm'in təgi'gi, adi'm'in ndu'de'gi, kadi m'ra'n kulə kin. ¹³ Ngar, loki m'in də row'ti, ki kadi ki jam də be'ti, m'oo kunji madi ki unji utə kadi in dərən'ti re gugi də'm ki nje ki go'm'ti. ¹⁴ Ji te j'osi nanga, ningə, m'oo ndu'de madi el'm ta ki ndonn ta Ebirə ene: "Sol, Sol, tadə ri ə isi adi'm kon be wa?" Tadə ri ə uwə rə'i ngan to mangi ki uwə rə'ne ngan ta kində'ti læ be'ne be wa? In nya ki pasira kare! ¹⁵ Lo kin'ti m'dəj'ə m'ene: "In nan Burəbe?" Ningə, Burəbe el'm ene: "In m'in Jeju ki isi adi'm kon." ¹⁶ Ningə ində ra taa də nja'i'ti. Nya ki m'te m'ingə'i ə to kin: M'mbəti kadi təl njekuləbər læ'm, ningə kadi man-naji də koo'ti ki oo'm kin ge, də koo'ti ki a oo'm bay kin ge. ¹⁷ M'a m'taa'i m'iləi taa ji Juwip'i'gi'ti ki ji ndəgi de'gi'ti ki m'a m'uləi ki rə'de'ti. ¹⁸ Tadə kadi te kum'de, cə'de lo ki ndul'ti, te se'de lo kunji'ti. Kadi cə'de konbe'ti læ Satan, re se'de Konbe'ti læ Luwə, kadi Luwə inyə go majel'gi lə'de kə, kadi ingəi lo mbunə de'gi'ti ki Luwə ində taa dangi me kunme kadi Jeju'ti. ¹⁹ Lo kin'ti, Ngar Agiripa, m'tanrə nya k'oo me ndil'ti ki in dərən'ti kin el. ²⁰ M'iləmbər kunme kadi Kirisiti, ki mbər k'inyə go nya ra'gi ki majel kə. M'iləmbər kin ki rə de'gi'ti ki Damasi, ki rə de'gi'ti ki Jerujalem, ki rə de'gi'ti ki dənangi Jude'ti ba pəti, ki ki rə de'gi'ti ki in Juwip'i'gi el. Ningə m'dəji'de kadi kulə ra'de təji toki rə'ta'ti, inyəi gorow njiyə'de ki majel kə ə təli ki rə Luwə'ti. ²¹ In tadə kin ə, Juwip'i'gi uwəi m'in nati Kəy'ti læ Luwə kadi n'təli'm'in. ²² Nan Luwə dow bag'i'ne də'm'ti biti bone, adi m'ra ki də'm taa, m'nji mannaji ki də'm'ti non de'gi'ti ki boi ki non de'gi'ti ki du. M'iləmbər nya ki rangi el, nan in mbər nya ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki Moji ge elita'a. ²³ Eli toki Kirisiti ki in De ki Luwə mbət'ə a ingə kon, a in de ki dəkete ki a ində taa dann njekoy'gi'ti tə. Ningə a ində taa kadi iləmbər kunji kaji ki rə Juwip'i'gi'ti ki ki rə de'gi'ti ki in Juwip'i'gi el.»

† 23.6; Plp 3.5 †† 9-11, 8.3, 9.1-2, 22.4-5

²⁴ Pol ra mannaji ki d'ne'ti ba bay ningə, Pəsitusi un ndu'ne ki taa el'ə ene: «Pol, d'wi majel! Nyagər lə'i ki ngayn tuji d'wi wa.» ²⁵ Nan Pol təl el'ə ene: «Kibo Pəsitusi, d'm majel el, ta'gi ki m'el, in ta ki r'əta'ti, ki kum'ə to. ²⁶ Ngar Agiripa gər ginn nya'gi kin maji, adi asi kadi m'tinyi r'əm katı m'el'ə ta. M'gər kadi nya ki dum'ə goto, tadɔ in nya'gi ki rai nya lo kiyə'ti el. ²⁷ Ngar Agiripa, un me'i dɔ ta'gi'ti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti elita'a kin eke un el wa? M'gər kadi m'un me'm m'adi dɔ ta'gi'ti kin.» ²⁸ Ningə Ngar Agiripa el Pol ene: «Nanyi ngayn el par ə a yəti hangal'm kadi m'təl njekun go Kirisiti ə ra am!» ²⁹ Pol ilə'ti ene: «Re in ki ngəsin'e'ti, eke ki bitı bay ta kaa, m'dəji Luwə kadi ra be. Ningə kadi in ki kar'i par el, nan kadi in ki de'gi pəti ki isi oyi ndu'm ne kin, təlı toi to m'in be tɔ. K'in ə kadi rai me dangay'ti kin el.» ³⁰ Lo kin'ti, Ngar Agiripa ge ki nje konbe ki dɔnangı'ti ki non kin ge, Berenisi ge, ki ndəgi de'gi pəti ki in se'de, ɔri r'əde gogi. ³¹ Loki isi ɔri r'əde gogi, eli nan dann'de'ti eyina: «Dingəm kin ra nya madi kare ki asi kadi de tɔ'ɔ'n'ə eke uwə'n'ə dangay'ti el.» ³² Ə ngar Agiripa el Pəsitusi ene: «Dingəm kin, in dəji ki dəji kadi n'aw non Sejar'ti kin el ə asi kadi inyə taa.»

Kaw Pol Rəm'ti

27 Loki uni ndu'de kadi j'aw ki tokibo Itali'ti, inyəi Pol ki ndəgi dangay'gi ki rangı ji njekundɔ kuti njərɔ'gi ki bu, me kuti'ti læ Ogusiti, ki bari'ə nan Juliyusi kadi ngəm'de. ² J'in me to'ti ki Adiramı'ti, ki a un row ki aw ngangı lo ki Aji'ti ki du. Loki j'ɔ'ti j'isi j'aw, Arisitarki ki Tesaloniki ki dɔnangı Maseduwann'ti in se'je nan'ti. ³ Lo ti go'ti, ji re ji te Sidon. Lo kin'ti non, Juliyusi ki ində kum'ne go Pol'ti maji ngayn, inyə tarow ad'a kadi aw rɔ madı'ne'gı'ti kadi rai si'ə. ⁴ Go'ti, j'in j'ilə d'je, j'un kadi dor ki bari'ə nan Sipir. Ji təl be, tadɔ nəl ɔsi'je ki gogi gogi. ⁵ J'awi j'ində babo ndəkba kadi Silisi'ti in ki Pampili gangı. J'awi ji te Mira, dɔnangı'ti ki Lisi. ⁶ Lo kin'ti, njekundɔ kuti njərɔ'gi ki bu, ingə tokibo ki Alegi-jandiri'ti, ki isi aw Itali'ti, ə adi j'in me'ti.

⁷ Ji ra ndɔ ngayn dɔ ba'ti. Tokibo anyi ngodi nden nden ba be, ningə j'ingə kon ngayn bay taa ji te bebo'ti ki Nidi. Nəl ɔgı'je kaw ki kete, adi ji te ki row ki ginn dor'ti ki Kireti, kaw ki kadi Salmon'e'ti. ⁸ Lo kɔ'ti kete in lo tɔl nan. J'ɔ'ti nden nden j'ində kadi lo bitı taa ji re ji te lo'ti madi ki bari'ə nan ta ba ki Maji, ndəkba kadi bebo'ti ki bari'ə nan Lase.

⁹ Kagilo dər ngayn d'je'ti. Dɔkagilo kɔgi rɔ nyakusɔ ki nanyi kul'ti kaa dər tɔ †, adi kaw ki kete læ tokibo kaa təl re ngan ki asi koy bay tɔ. ¹⁰ In tadɔ kin ə, Pol ndəji'de ene: «Kaman'gi, m'oo kadi kin ə re ji ndigi kadi j'uni ta mbah lə'je ki kete ə, in mbah ki nya'gi a tuji'ti. Ningə in to ki nya'gi ki me'ti par ə a tuji el, darɔ'je'gi inbe ka a tuji tɔ.» ¹¹ Nan kibo læ kuti njərɔ'gi ki bu oo ta læ Pol el, nan oo ta læ njekuwə ngandi to in ki be nje to yo. ¹² Ta ba kin maji kadi de isi səm'ti dɔkagilo kul'ti el, adi de'gi ngayn ndigi kadi n'awi to re to bann wa ningə n'tei Penisi, ki ra dɔ dor'ti ki Kireti. Ta ba kin tu r'əne ki lo

kurkadi'ti, in holo bitı ki manga. In ə kadi n'isi'ti kadi to kagilo kul gangı d'əde'ti.

¹³ Lo kin'ti, ngonn nəl madi ulə, in ki holo be re, adi oyi kadi ndigi ra lə'de a tɔlta'ne maji. Be ə, indəi taa tuti tokibo, ə iləi d'əde ki kadi dor'ti ki Kireti ndəkba isi awi. ¹⁴ Nan nden ba go'ti par ə, nəl kibo madi ki bari'ə nan Erakilon in ki dɔ dor'ti, re osi d'əde'ti. ¹⁵ Nəl un to d'ne'ti. Lo kuwə tokibo nanga ta'a'ti goto, j'inyə r'əje ki j'i'ə'ti adi aw se'je ki non par. ¹⁶ J'awi ji te holo læ dor'ti, ki bari'ə nan Koda. Lo kakin taa nəl d'je'ti, adi j'ingə tarow j'ində'n j'i'je dɔ ngonn tokibo'ti. ¹⁷ Loki nje ra kulə me tokibo'ti uni'ə indəi'ə me tokibo'ti ə, doloı tokibo kakin ki kulə bindi bindi. Ji bol kadi j'aw j'ɔ'si d'je nangi-ra'ti ki Sirti, adi uni gindi ngɔ ki dɔi tokibo'ti iləi'ə dɔ mann'ti, go tokibo'ti. In be ə, nəl aw se'je ki non. ¹⁸ Nəl rɔ se'je ki tɔgi'ne ngayn, adi lo ti d'ɔ'ti, dum d'əde ə, buki nya'gi madi ki me to'ti kɔ. ¹⁹ Ndɔ ki nja mutə go'ti, ɔyi nya ki rɔ to'ti ki j'i'de buki'de kɔ. ²⁰ Ndɔ ngayn, j'asi kadi j'oo kadi el num, j'asi kadi j'oo mee'gi el num. Nəl nanyi ki lo kulə'ti ki tɔgi'ne, adi de ki ində me'ne dɔ te'ti goto.

²¹ Jusɔ nya el kagilo ngayn, ə Pol in ra taa dann de'gi'ti, el'de ene: «Kaman'gi, kin ə re oyi ta ləm ə j'isi Kireti'ti ba ə, nya'gi a tuji ge, a nanyi kɔ ge be el. ²² Ningə ki ngəsin'e kin, m'ulə dingəm me'se'ti kadi uwəi tɔgi'se ba, tadɔ de ki a tuji dann'se'ti goto. Nya ki a tuji, in tokibo ki ginn'je'ti. ²³ Luwə ləm ki m'nji m'ra kulə li'ə kin, malayka li'ə kare te bus ki r'əm'ti kondɔ'ti ne el'm ene: ²⁴ "Pol, in bol nya madi el. In bol el tadɔ, maji kadi a ra non Sejar'ti. Ningə Luwə a ajı de'gi pəti ki in me tokibo'ti adi." ²⁵ In be ə ngannkon'm'gi, m'dəji'se kadi iləi me'se nanga. M'un me'm m'adi Luwə ləm kadi a te se'je toki el'n. ²⁶ Nan j'a ji tɔli ta'je majel dɔ dor'ti.»

²⁷ J'in me kondɔ'ti ki nja dɔgi gidə in sɔ, nəl un'je aw se'je ki dɔ babo'ti ki bari'ə Adiryatiki. Loki ji te dann lo'ti, nje ra kulə me to'ti oyi kadi j'in ndəkba ki dɔnangı.

²⁸ Loki iləi nya ki kadi de gər'n kow mann ningə, ɔdi nangı asi tati j'i'de dɔ joo. Loki awi ki kete sanyi nden ningə, iləi bay ə, ɔdi nangı asi lo tati ji de dɔgi gidə in mi. ²⁹ Boli kadi j'aw j'ɔ'si r'əje mbal madi'ti, adi buki gindi ki dɔi tokibo sɔ kɔ, ə isi nginəi dele kadi lo ti kalangi. ³⁰ Nje ra kulə me tokibo'gı'ti sangı row k'inyə tokibo kadi nanyinan, adi uni ngonn to indəi dɔ ba'ti ningə, uni girə eyina n'ra n'awi kadi n'dɔi go kulə gindi ki dɔi non to'ti. ³¹ Nan Pol el njekundɔ kuti njərɔ'gi ki bu num, njərɔ'gi inbe num ene: «Kin ə de'gi kin sii se'je me tokibo'ti ba el ə, de kare kaa a te dann'je'ti el.» ³² Be ə, njərɔ'gi gangı kulə ngonn to'ti kakin ə inyəi'ə adi aw.

³³ Kete bay taa kadi lo ti, Pol ulə dingəm me de'gi'ti pəti ene: «Oyi, ndɔ dɔgi gidə in sɔ bone ki isi ngəmi, ki kanji kadi sɔi nya. ³⁴ Ningə ki ngəsin'e kin, m'dəji'se kadi uni nya sɔi, tadɔ in kin ə a ra sese kadi to tei kajı'ti. M'el'se toki ngonn bisi d'əde kare dann'se'ti a osi kɔ el.»

³⁵ Loki Pol el'de ta ba ningə, un mapa ra oyo Luwə d'ɔ'ti takum de'gi'ti pəti ə sɔ. ³⁶ Lo kin'ti non nga a, de'gi pəti uwəi r'əde ngan sɔi nya. ³⁷ De'gi pəti in bu joo ki dɔ siri gidə in mehen me tokibo'ti. ³⁸ Loki sɔi nya ndanni maji ə, buki ndəgi game kɔ kadi to ɔɔ kel.

† *Lebitiki 16.29-34*

³⁹ Loki lo ti, njekuwə ngandi to'gi gəri lo el. Nan nya ki oyi in ngangı ba ki aw tɔta'ne dɔ nangira'ti par. Ə uni ndu'de kadi n'rai nden nden to re to bann ə n'awi ki to səm'ti. ⁴⁰ Ningə tuti gindı'gi ki dɔi tokibo'ti, buki ba, ə rai dɔ'ti non tuti kulə ki dɔi nya ləl tokibo'gi tɔ. Go'ti, ɔyi ku ki nje kuwə nəl taa. ɔyi taa kadi to nəl sur tokibo aw si'ə, ki dɔ'de nangira'ti kakin. ⁴¹ Loki isi awi ə, ɔsi tokibo adi duw nangira'ti ki tɔgi mann ki in yo ge ne ge re ɔsi nan adi ra. Non tokibo duw nangira'ti tɔti tɔti adi lo kadi ɔti kete goto. Ningə go'ə ki gogi, mann re ki tɔgi'ne ində tujjı'n tɔ. ⁴² Njerɔ'gi uni ndu'de asi nan kadi to n'tɔli dangay'gi nan to ki madi'gi dann'de'ti indəi ur me mann'ti anyinan awi. ⁴³ Nan njekundɔ kuti njerɔ'gi ki bu ndigi kaji Pol, adi ɔgi'de dɔ kadi rai kɔjitarə lə'de. Adi ndu'ne kadi de'gi ki gəri kala mann tosi me mann'ti kete, awi ki dɔ nangira'ti. ⁴⁴ Ningə kadi ndəgə'gi sii dɔ kagi'gi'ti, dɔ nusi tokibo'gi'ti, uni go'de. In be ə, de'gi pəti awi tei dɔ nangira'ti ki kanji kadi nya madi ra'de.

Pol me be'ti ki Malti

28 Go te ki ji te ta koy'ti nga a j'oo kadi tɔ dor ki j'in'ti kakin nan Malti. ² De'gi ki sii dɔ dor'ti kakin uwəi'je ki rɔ'de'ti ki rɔnel ki de oo gara nja kare el. Rai por ki bo ngayn adi ji ra ta'ti pəti, tadɔ ndi ədi adi kul on ngayn. ³ Pol sangi ngəngirə kadi n'bukı por'o ə, por ra adi lii pir te'ti dolo ji'ə'ti. ⁴ Loki de'gi ki me be'ti oy lii nan ji Pol'ti ningə, eli nan dann'de'ti eyina: «Ki rɔta'ti, dingəm kin in nje tɔl de'gi. Be ə, te ta mann'ti aji kaa, ta ki gangi læ Luwə ndigi kadi ra ki dɔ'ne taa el.» ⁵ Nan Pol siyə lii ilə me por'ti, ə ngonn rɔ'a ki nden kaa to'ə el. ⁶ De'gi pəti nginəi kadi rɔ Pol ti eke osi watı oy wa be. Nan loki nginəi pi nya madi ra'a el, eli eyina: «De kam in luwə.» ⁷ Lo læ kibo ki dɔ dor'ti kakin, ki tɔ'a nan Pibilusi, to kadi lo'ti non ndəkba. Ə Pibilusi uwə'je ki rɔ'ne'ti maji ngayn, adi'je kəy ji to'ti ndɔ mutə. ⁸ Ningə baw Pibilusi to monyi nanga: rɔ'a tingə ge, ndəngi mosi ge. Ə Pol ində taa aw ində ji'ne dɔ'a'ti adi ingə lapiya. ⁹ Go'ti, ndəgi njemonyi'gi ki me be'ti rei ingəi Pol adi adı'de lapiya tɔ. ¹⁰ De'gi ɔsi kurə'je non be. Nga ningə, loki kagilo asi kadi j'awi nga a, adi'je nya'gi ki j'aw ndoo'de kadi rai se'je dɔ row mbah'ti.

Kaw Pol Rɔm'ti

¹¹ Ji ra nanyi mutə non be bay taa kadi j'ilə dɔ'je ki tokibo ki in Alegijandiri'ti ki bari'ə nan Kasitɔr num, Polusi num. Tokibo kin, kagilo kul dər dɔ'a'ti me be'ti kin. ¹² Loki j'aw ji te Sirakusi, j'isi'ti non ndɔ mutə. ¹³ Lo kin'ti non, j'in j'un kadi ba, j'aw ji te Rejiyo. Lo ti go'ti, nəl ki in holo tumginn kulə, ə ji ra ndɔ joo ə ji te Pujol. ¹⁴ Me be'ti kin ə j'ingə ngannkon'je'gi ki daji'je adi ji ra ndɔ siri se'de bay taa j'aw. In be ə j'aw'n ki nja'je kadi ji te'n

Rɔm'ti. ¹⁵ Ngannkon'je'gi ki Rɔm'ti ki oyi poy'je, rei tiləi kum'je biti lo sukı'ti ki Apiyusi ki lo kəy kusɔ nya'gi ki mutə. Loki Pol oo'de, ra oyo Luwə, ə təl ingə tɔgi. ¹⁶ Go te'je Rɔm'ti, adi tarow Pol kadi isi lo lə'ne ki njerɔ kare ki kadi ində kum'ne go'ə'ti.

Pol mannaji læ Jeju Kirisiti Rɔm'ti

¹⁷ Ndɔ mutə go'ti, Pol bar kibo'gi læ Juwipi'gi kadi rei ingəi'ə. Loki kawinan, Pol el'de ene: «Ngannkon'm'gi, m'ra nya madi m'ɔsi'n ta de'gi lə'je el num, m'ɔsi'n ta nya jibəlbə læ kaw'je'gi el num tɔ. Nan Juwipi'gi uwəi m'in Jerujalem'ti iləi m'in dangay'ti ji de'gi ki Rɔm'ti. ¹⁸ Go ta'ti ki de'gi ki Rɔm'ti daji m'in, ingəi nya madi ki asi kadi de gangi'n ta koy dɔ'm'ti el, adi ndigi kadi inyəi m'in. ¹⁹ Nan Juwipi'gi ɔdi el. Lo kin'ti, tɔgi isi dɔ'm'ti kadi m'dəji ki ra non Sejar'ti, ki kanji kadi m'ində'n ta dɔ de'gi'ti lə'm †. ²⁰ In tadɔ kin ə, m'dəji kadi m'ingə'se, m'el'se ta. Tadɔ in nya kindəmedɔti læ Isirayel ə m'to'n dangay'ti kin.» ²¹ Lo kin'ti, Juwipi'gi eli'ə eyina: «J'ingə makitu madi ki in Jude'ti ki elta ki dɔ'i'ti el, taa ngannkon'gi madi ki kadi rei eli'je ta'gi ki dɔ'i'ti eke bari tɔi majel ka goto tɔ. ²² Nan ji ndigi kadi el'je ta lə'i ki ɔjido kuti ki in me'ti kin adi j'oo. Tadɔ ji gər kadi ki lo'gi pəti, de'gi ɔdi ta læ kuti kin el.»

²³ Be ə, ɔji nan ndɔ ə rei ngayn ingəi Pol lo kis'ə'ti. Pol ilə'de mbər konbə læ Luwə. Ra dɔ ndukun'ti læ Moji ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, manyinaji læ Jeju. Taa sangi kadi n'bukı'de go'ne'ti ɔjido tɔ Jeju tɔ. Eli nan ta sin biti lo ɔɔ'de. ²⁴ De'gi madi oyi kadi ta ki el'de in ta ki rɔta'ti, nan nje ki nungı mbeti kunme'de tɔ. ²⁵ Lo ki indəi sananyinan ki ndu kasi nan el, Pol el'de ene: «Ta ki Ndil Luwə el baw'se'gi ki ta njekeltakita Luwə'ti Ejay in ta ki rɔta'ti.

²⁶ Ndil el'ə ene:

“Aw ingə de'gi kam ə el'de ene:

A oyi ta ki mbi'se, nan a in gəri me'ə el;

A gonyi lo ki kum'se, nan a oyi lo el.

²⁷ Tadɔ ngar me'de ngirə ngororo.

Boyi mbi'de'gi, ndəmi kum'de'gi,

Tadɔ kadi kum'de oo lo el num, mbi'de oo ta el num.

Tadɔ kadi n'gəri nya kare el, nan to n'in n'təli rɔ'de go'm'ti adi m'aji'de ††.”»

²⁸ Pol təl ilə'ti bay ene: «Kadi in gəri toki, ta kaji læ Luwə kin, ulə'n adi de'gi ki in Juwipi'gi el. Ningə ingı a uri mbi'de kadi oyi.» ²⁹ [Loki Pol elta kin ningə, Juwipi'gi indəi taa, ai ki ta ki manji nan dann'de'ti.] ³⁰ Pol ra bal joo asi nan me kəy'ti ki uwə nanyi'ti. Ningə de'gi pəti ki rei rɔ'a'ti, uwə'de ki rɔ'ne'ti. ³¹ Pol iləmbər Konbə læ Luwə num, ndo de'gi ta ki dɔ Burəbə Jeju Kirisiti'ti ki me ki kare ki kanji kadi nya madi ɔg'ɔ dɔ num.

† 25.11 †† 26-27 Ejay 6.9-10

Rōman'gɪ

Ta ki dɔ makitu'ti ki Pol ndangi adi Rōman'gɪ

Pol ndangi makitu kin adi njekunme'gɪ ki Rōm'ti. Rōm in bebo ki nje konbe kibo onbe dɔ'ti nan'ti ki ndægə'gɪ dɔ-nangi'ti li'ə. Pol ndangi makitu kin adi'de kadɪ el'de ta ɔjɪdɔ Poyta ki maji num, dɔ kɔjɪ'ti ki ɔjɪ kadɪ n'aw n'oo'de num tɔ.

Makitu kin rowninn'ə in joo: rowninn'ə ki kare in nyando (1-11), ningə rowninn'ə ki nungɪ in rakulə nyando kakin tɔ (12-15). Me rowninn'ə ki dɔkete, Pol tɔjɪ toki de'gɪ pəti, Juwipɪ'gɪ eke Juwipɪ'gɪ el kaa, pəti in njeramajel'gɪ, rai tɔgɪ kaji rɔ'de ki gorow təl rɔ go ndukun'ti el. Luwə adi'de kaji kare kitakul memaji li'ə ki təl'n de'gɪ ki njekunme'de kad'a de'gɪ ki dana kitakul Kirisiti (3.24-25). Be ə kandi nyando kin a adi kisikidɔtaa ki sigɪ ki Ndil adi'n'je lapiya ki tətirɔ. Juwipɪ'gɪ ki kete mbeti Kirisiti rai tɔgɪ kingə kisikidɔtaa ki sigɪ kin ki gorow kunme'de kadɪ Kirisiti toki de'gɪ ki in Juwipɪ'gɪ el rai kin be tɔ (9-11). Me rowninn makitu'ti ki nja joo, Pol ɔjɪ ta dɔ panjiyətɪ lə njekunme'gɪ dann'de'ti inbe'gɪ num, par ki rɔ nje konbe'gɪ'ti ki de'gɪ pəti. Ta kibo ngayn in ndigɪ Luwə ki ndigɪ madibe lə'i. Makitu kin tɔlta'ne ki kuwə jɪ nan ki Pol inbe uwə'n jɪ de'gɪ ngayn Rōm'ti nu, pitɪ'n Luwə nu (16).

Kon ta'gɪ ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-17. Maji kadɪ de sangɪ kaji 1.18-3.20. Re de un me'ne adi Jeju Kirisiti ə ingə kaji 3.21-4.25. Kisikidɔtaa ki sigɪ in me Kirisiti 5-8. Ndigɪ lə Luwə ki kadɪ Isirayel ra 9-11. Ta kɔjɪ'gɪ ki ɔjɪdɔ kisikidɔ-taa lə njekunme 12-15. Kɔjɪtara kaw mbah ki kuwə jɪ nan 16.

Kuwə jɪ nan

1 M'in Pol ki njekuləbər lə Jeju Kirisiti ə m'ndangi ta kin m'adi'se. M'in ki Luwə barɪ'm to njekawkulə, in-də'm ta dangɪ kadɪ m'iləmbər Poyta ki maji li'ə. ² Poyta ki maji ki Luwə un ndu'ne ki de'gɪ ki njekeltakita'a'ti kete, adi eli ta'a me Makitu'ti li'ə ki ar njay †. ³ In Poyta ki maji ki ɔjɪdɔ Ngonn'o ki oji'ə ginn kaw'ti lə ngar Dabidi ††. ⁴ Adi in Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki Luwə un dɔ'a taa adi in Ngonn'o, ki tɔgɪ lə Ndil Luwə, loki ində'n taa dann njekoy'gɪ'ti. ⁵ In ki takul Jeju Kirisiti ə, Luwə ra'n sə'm maji adi m'təl'n njekawkulə li'ə kadɪ de'gɪ pəti ki dɔnangi'ti ne, uni me'de, təlɪ rɔ'de go ta'ti li'ə kadɪ tɔ'a bar. ⁶ Ingi kaa in mbunə de'gɪ'ti kin tɔ. In de'gɪ ki Luwə bar'se kadɪ in de'gɪ lə Jeju Kirisiti.

⁷ Ingi pəti ki sii Rōm'ti, ki Luwə ndigɪ'se ə bar'se to de'gɪ lə'ne, kadɪ maji ki kisimaji lə Luwə ki Baw'je in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in sese nan'ti.

Pol ndigɪ ngayn kadɪ n'aw n'oo njekunme'gɪ ki Rōm'ti

⁸ Nya ki dɔkete, m'ra oyo Luwə lə'm me tɔ Jeju Kirisiti'ti tado lə'se pəti. Tado de'gɪ elita ki dɔ kunme'ti lə'se ki dɔ dɔnangi ba pəti. ⁹ Luwə ki m'nji m'ra kulə li'ə ki me ki kare, ki gorow kiləmbər Poyta ki maji lə Ngonn'o, asi kadɪ a mannaji lə'm toki m'nji m'el'ta lə'se ki dɔkagilo'gɪ pəti. ¹⁰ Ningə m'nji m'dəj'ə ki ndɔ'gɪ pəti, kadɪ re in ndigɪ li'ə ə, kadɪ adi'm tarow adi m'aw'n rɔ'se'ti. ¹¹ M'ndigɪ ngayn kadɪ m'aw m'oo'se, m'adi'se

kadikare lə Ndil Luwə ki kadɪ ra sese adi nganyi me kunme'ti lə'se. ¹² Taa, kisi'je nan'ti, kadɪ kunme ki kare ki j'awi kin, a ra adi j'uləi dingəm me nan'ti yo ki ne. ¹³ Ngannkon'm'gɪ ki dene ki ki dingəm, m'ndigɪ kadɪ in gəri toki, m'sangi row ngayn kadɪ m'aw rɔ'se'ti, nan biti bone kaa m'ingə row el. M'ndigɪ kadɪ m'aw, adi m'ingə kandi kulə rɔ'se'ti toki m'ingə'n rɔ ndəgɪ de'gɪ'ti ki dɔ-nangi'ti ne kin be tɔ ‡. ¹⁴ Maji kadɪ m'ində kum go de'gɪ'ti pəti, njekumte'gɪ ki njekumte'gɪ el, nje nyagər'gɪ ki nje nyagər'gɪ el. ¹⁵ In tado kin ə, m'ndigɪ ngayn kadɪ m'aw m'ilə'se mbər Poyta ki maji, ingi ki sii Rōm'ti tɔ. ¹⁶ Tado m'in Pol, rɔ'm ɔl'm el kadɪ m'iləmbər Poyta ki maji. Poyta ki maji kin in tɔgɪ lə Luwə ki kadɪ aji de ki ra ki un me'ne adi Jeju Kirisiti. Kaji ki ulə ngirə'ne dɔ Juwipɪ'gɪ'ti kete, taa re te'n dɔ de'gɪ'ti ki in *Juwipɪ'gɪ el. ¹⁷ Ki rɔta'ti, Poyta ki maji tɔjɪ row ki Luwə ɔr'n ta dɔ de'gɪ'ti ki uni me'de adi'ə. In ki gorow kində me dɔ me maji'ti lə Luwə toki makitu lə Luwə el'n ene: «De ki Luwə tudə de'ti lə'ne ki gorow kunme li'ə, a isi ki dɔ'ne taa ††.»

Majel lə de'gɪ ki in Juwipɪ'gɪ el

¹⁸ Luwə isi dɔran'ti taa nu, tɔjɪ wongi lə'ne dɔ de'gɪ'ti ki njeramajel, njera nya ki low'ə'ti el. Kulə ra'de'gɪ ki dana el uti dɔ nya ki rɔta'ti. ¹⁹ Kuləra Luwə tɔjɪ taga wangi kadɪ de gər. Luwə inbe tɔjɪ de'gɪ kulə ra'ne ki taga. ²⁰ Toki rɔta'ti, lo kulə ngirə kində nya'gɪ'ti nu, nya'gɪ ki to rɔ Luwə'ti, ki de oo'de ki kum'ne el, ki tɔgɪ ki to biti ki

† Ejay 52.7, 61.1 †† Mat 1.1

‡ KNK 19.21 †† Abakuki 2.4

non'ti, ki k'in ə Luwə, nya'gi kin toi ki taga me kulə ra'a'ti kadi de gər ki nyagər ki awi'n dɔ'ne'ti. Adi nya ki kadi me Luwə a sɔ'l'n dɔ de'ti goto. ²¹ De'gi gəri Luwə maji, nan mbeti kadi ɔsikurə num, mbeti təl ki oyo kad'a num, toki maji kadi rai. Mərta lə'de ur'de mu yo, nyagər lə'de goto, adi uləi rɔ'de me lo ki ndul'ti. ²² Oyi rɔ'de to nje gosi'gi, nan təlɪ mbo'gi. ²³ Kadi ɔsi məkəsi'de nanga non Luwə'ti ki nje koy el ningə, ɔsi məkəsi'de nanga non nya'gi'ti ki de'gi rai'de to banakum de'gi'ti ki ndɔ madi ə a gotoi, təlɪ'de yel'gi'ti, təlɪ'de da'gi'ti ki nja'de in ɔ, ki nje ki nje kagi nanga.

²⁴ In tado kin ə, Luwə inyən de me nyara'gi'ti ki majel ki me'de ndigi, njenyi ki rɔ'de, adi uləi rɔɔl dɔ darɔ'de'ti inbe'gi. ²⁵ Uni nya ki rɔta'ti lə Luwə mbəli nya ki ngom. Ningə gosi ə rai kulə adi nya'gi ki Luwə ində'de kin yo, ə inyəi Luwə ki nje kində nya'gi ki ɔsikurə in li'ə biti ki non'ti kin. *Amen.

²⁶ In tado kin ə, Luwə inyən'de me nyənn darɔ'ti ki to rɔɔl. Ne'de'gi, inyəi ta sa nan lə dene ki dingəm ki gorow'ə'ti, ə təlɪ nanyinan ta sanginan'ti ki gorow'ə'ti el. ²⁷ Dingəm'gi kaa inyəi taa sangi ne'de'gi, ə nanyinan ta sanginan'ti dann'de inbe'gi. Rai nya ki kɔw ki nan, adi ingəi nyakugə go kulə ra'de ki ur se'de mu.

²⁸ Loki mbeti kadi n'gəri row lə Luwə, Luwə inyə'de adi uni row kigo nya gəri'ti lə'de ki rugi, ki asi kadi ɔr'de tarow el. Lo kin'ti, sii ta nya ra'ti ki kadi de ra el. ²⁹ Nya ra ki dana el rosi me'de, in njeramajel'gi, in njera kumnda nya lə de'gi, in nje mendul, jangi rosi me'de, in nje tɔl de'gi, in nje kɔl, nje kədi de'gi, nya ra'de in ki gorow'ə'ti el, in nje tətɪ ta dɔ de'gi'ti, ³⁰ inbe'gi isi elita ki majel dɔnan'ti, in njeban'gi lə Luwə, nje ta ki to, nje kun dɔ'de taa, nje kɔji rɔ'de, mərta lə'de pəti in dɔ majel'ti ki ra, in nje tanɔ nje kojɪ'de'gi, ³¹ nyagər lə'de goto, in de'gi ki oyi tor mindi'de el, in de'gi ki usi'de dɔ de'ti el, taa oyi kumtondoo lə de el tɔ. ³² Gəri ta ki gangi lə Luwə maji, kadi de'gi ki njera nya ki be kin, in de'gi ki asi ta koy, nan toi ta ra'a'ti par par. Ningə in ra'a par ə rai el, nan de'gi ki rangi ki isi rai kaa, ndigi se'de dɔ'ti tɔ.

Ta ki gangi lə Luwə

2 In ki isi gangi ta dɔ mad'i'gi'ti, re in'n nan nan kaa, de a inyə go kɔ adi el, tado isi gangi ta dɔ de'gi'ti ki njera nya'gi ki majel, nan kulə rai to to kulə ra'de be tɔ. Adɪ ta ki isi gangi kin, isi gangi ta dɔ rɔ'i'ti inbe. ² Ji gər maji, kadi Luwə isi gangi ta, ki gorow ki rɔta'ti, dɔ de'gi'ti ki njera nya'gi ki majel ki be kin. ³ Nga in ki isi gangi ta dɔ de'gi'ti ki njera nya'gi ki majel, ningə isi ra nya'gi ki isi rai kakin tɔ kin, kadi oo ene, in a goto me ta ki gangi'ti lə Luwə, el. ⁴ In, isi kidi ra maji lə Luwə ki əti bol, ki koreme li'ə, ki kisidɔti li'ə num, ki kadi in gər toki, ra maji li'ə kin isi ɔsi kadi inyə gorow njiyəi ki majel kɔ el. ⁵ Isi ta ra me ngan'ti, mbəti k'inyə row nyara ki majel kɔ. Lo kin'ti, isi kaw wongi ki ngan dɔ'i'ti, isi nginən ndɔ ki, Luwə ki njegangita ki dana, a re'n kadi ɔji'n wongi lə'ne dɔ de'gi'ti ki njera nya ki majel. ⁶ Luwə ki nje kugə de ki ra bangi kuləra'a †. ⁷ De'gi ki uwəi tɔgi'de ba me nya ra'ti ki maji, isi sangi tɔbar, ki ɔsikurə, ki isi

sangi kadi n'oyi el, Luwə a adi'de kisikidɔtaa ki biti ki non'ti. ⁸ Nan nje ki nje kur mu, nje tanɔ ta ki rɔta'ti, ə təlɪ rɔ'de go nya ra'ti ki dana el, Luwə a mbəti'de, a adi wongi li'ə kibo osi dɔ'de'ti. ⁹ A adi me kon ki əti bol a ra de'gi pəti ki njeramajel. A ulə ngirə dɔ Juwipi'gi'ti bay taa re'n dɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el'ti. ¹⁰ Ningə de'gi ki njera maji, Luwə a adi'de tɔbar, ki ɔsikurə, ki kisimaji, a ulə ngirə dɔ Juwipi'gi'ti bay taa re'n dɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. ¹¹ Tado kɔr kum nan goto rɔ Luwə'ti. ¹² De'gi ki in Juwipi'gi el ki rai majel ki kanji gər ndukun lə *Moji, a tuji kigo lo gər'ə'ti el inbe kin tɔ, nan Juwipi'gi ki gəri ndukun lə Moji bəti ə rai majel, ndukun a gangi ta dɔ'de'ti tɔ. ¹³ Ningə, in nje ki isi oyi ndukun mbi'de'ti be par ə Luwə isi ɔr ta dɔ'de el, nan in nje ki isi oyi, ə təlɪ rɔ'de go'ti ə, Luwə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti.

¹⁴ De'gi ki in Juwipi'gi el, ki gəri ndukun lə Moji el, nan isi rai nya ki ndukun dəji, ki kanji gər kin, inbe'gi in ndukun ki njegangita dɔ rɔ'de'ti. ¹⁵ Me lo'ti kin, tɔji kadi nya ki ndukun dəji kadi de ra kin, in ki ndangi ngarme'de'ti. Ningə, me'de ki uwə'de ki ta kaa mannaji dɔ ta'ti kin, taa gangi ki isi gangi ta dɔ rɔ'de'gi'ti, isi ɔri ta dɔ rɔ'de'gi'ti kin kaa mannaj'a tɔ. ¹⁶ Ningə toki mbər Poyta ki maji ki m'nji m'ilə, el'n, in kin ə in nya ki a ra nya ndɔ'ti ki Luwə a un Jeju Kirisiti kadi a gangi'n ta dɔ nya'ti pəti ki de'gi iyəi me'de'ti.

Juwipi'gi ki ndukun lə Moji

¹⁷ Ningə in ki isi bar rɔ'i Juwipi, ki ra dɔ ndukun'ti ngan, rɔ'i isi n'eli dɔ Luwə'ti lə'i; ¹⁸ ki in gər nya ki in ndigi li'ə maji, ndukun ndoi nya kadi mbəti nya ki maji dann ki majel'ti. ¹⁹ In oo rɔ'i maji ngayn kadi asi kɔr njekumtɔ'gi tarow, oo rɔ'i kadi in kunji lə de'gi ki rai loki ndul'ti, ²⁰ in nje ndonya nje nyagər el'gi, nje ndonya ngann'gi ki du. In isi ra nya'gi kin be, tado oo kadi me ndukun'ti, ingə nyagər, ki ta ki rɔta'ti nga. ²¹ In isi ndo nya de'gi, nan asi kadi ndo rɔ'i inbe el, isi iləmbər kadi de'gi bogi el, ə inbe isi bogi. ²² Isi el de'gi kadi uwəi marum el, nan inbe isi uwə marum, isi elta lə yo'gi ki ra majel, ə isi kər nya me kəy'ti lə'de. ²³ Isi ra rɔnel dɔ ndukun'ti, nan isi aldɔ'a, adi mbəti ɔsikurə Luwə. ²⁴ Lo kin'ti, toki ndangi me makitu'ti lə Luwə, de'gi ki in Juwipi'gi el isi elita ki mal dɔ Luwə'ti tado kulə ra'se in ki in Juwipi'gi ††.

²⁵ Ningə kadi in gəri maji toki kujə mɔti in nya ki nda'a to, loki de isi təl rɔ'ne go ndukun'ti, nan loki in təl rɔ'i go ndukun'ti el ə, in ki de ki uɔ mɔti'ne el, asi nan. ²⁶ Kin ə de ki uɔ mɔti'ne el, təl rɔ'ne go ndukun'ti ə, Luwə a oo'ə to de ki uɔ mɔti'ne. ²⁷ De'ə ki, uɔ mɔti'ne kigo darɔ'ti el, nan təl rɔ'ne go ndukun'ti kin, a gangi ta dɔ'i'ti. A gangi ta dɔ'i'ti, in ki aw ki ndukun ki ndangi me ji'ti, taa uɔ mɔti' tɔ, nan in təl rɔ'i go ndukun'ti el kin. ²⁸ Toki rɔta'ti, k'in Juwipi, in ba gid'i'ti taga ne el, taa kujə mɔti in me ndaja ki rɔ'ti kin el tɔ, ²⁹ nan k'in Juwipi ki rɔta'ti in me'ti kəy. Ningə kujə mɔti, in kujə mɔti ki ngarme'ti. In kujə mɔti ki in rɔ Ndil Luwə'ti, um me ndukun'ti ki ndangi el. De ki uɔ mɔti'ne, in de ki ingə tɔji ki rɔ Luwə'ti um rɔ de'gi'ti el.

† 5; Soponi 1.14-18, 2.2-3

†† Ejay 52.5

De ki dana goto

3 K'in Juwipi, maj'a to'ti, kujə mɔti, nda'a to'ti. ² Maj'a in ngayn me nya'gi'ti pəti, tado, in Juwipi'gi ə Luwə ulə ta lə'ne ji'de'ti kete. ³ Ə re ki madi'gi in nje ra nya ki low'ə'ti el ə, ra nya ki low'ə'ti el lə'de a ra kadi Luwə yəti ndu'ne el. ⁴ Luwə a yəti ndu'ne el jagi! Ningə maji kadi de'gi gəri toki Luwə in nje kelta ki rɔta'ti, ə de'gi pəti in nje kelta ki ngom, toki ndangi me makitu'ti eyina:

«Maji kadi de'gi gəri ki ra dana lə'i me ta keli'ti,
A re awi kadi gangi ta dɔ'i'ti ə,
Kadi ta uwəi el, kadi in te me'ti to nje təti rɔ †.»

⁵ Kin ə re nya ki dana el ki j'isi ra, ra adi de gər toki Luwə in de ki dana ə, de oo ta ki kadi j'eli el. Ke Luwə in de ki dana el loki ra se'je wongi loki ji ra majel wa? M'elta kin be kigo k'oo'ə'ti lə de. ⁶ Ningə kadi in gəri toki, Luwə in de ki dana el, el jagi. Kin ə Luwə in de ki dana el ə, a asi kadi gangi ta dɔ de'gi'ti ki dɔnangi el. ⁷ Ningə kin ə, me ta ngom'ti ki isi te ta'm'ti, ra adi ta ki rɔta'ti lə Luwə te ki taga, kadi Luwə ingən tji ningə, ginn'ə in ri ə kadi de a gangi ta dɔm'ti to njeramajel bay wa? ⁸ J'a j'eli ki kete par j'ene: «Ji rai majel j'adi nya ki maji te me'ti.» Toki de'gi madi indəi taa dɔm'ti eyina: m'in ə m'ene ji ra majel kadi nya ki maji te me'ti kakin be. Degə'gi ki elita kin asi ta kadi de gangi ta koy dɔde'ti.

⁹ Ningə in nya ki kadi de el'n ene: j'in ki j'in Juwipi'gi, j'utəi ndəgi de'gi, el. J'utəi'de el, ningə j'elita dɔ'ti nga j'ene: Juwipi'gi ki de'gi ki in Juwipi'gi el, pəti, in ginn tɔgi'ti lə majel. ¹⁰ Toki makitu lə Luwə el'n ene:

«De kare be ki kadi in de ki dana goto.

¹¹ De kare be ki kadi gər nya goto,
De kare be ki kadi sangi Luwə goto.
Pəti inyəi row ki maji, ndəmi row.

¹² De kare ki njera maji goto ††,
Ki kare be kaa goto.

¹³ Row mind'i'de to to be ninn ki ta'a to tagira,
Ndonn'de in ndonn kelta ki ngom,
Ndar ta'de rosi ki kəngi lii †,

¹⁴ Isi manni de'gi mann ki to kelta'a el,
Ta'de ati kəngi dɔ de'gi'ti ††.

¹⁵ Nja'de in nja kanyi kalangi ki lo tɔl de'ti,
¹⁶ loki dəri'ti ningə, dɔ nja'de in nya ki tuji ki me kon.

¹⁷ In de'gi ki gəri row lapiya el ††.

¹⁸ Bol Luwə ki nden goto me'de'ti †††.»

¹⁹ Ji gər kadi nya'gi pəti ki ndukun el, el de'gi ki in ginn ndukun'ti, kadi ta de madi te elta dɔ rɔ'a'ti el, ə kadi de'gi pəti gəri go majel'gi lə'de non Luwə'ti. ²⁰ In tado kin ə, de ki Luwə a təl'ə de ki dana takum'ne'ti ki gorow təl rɔ go ndukun'ti goto †††. Tado ndukun to kadi cji de'gi adi gəri nya ki bari'ə majel.

Luwə təl de'gi, de'gi'ti ki dana ki takul kunme kadi Jeju Kirisiti

²¹ Ki ngɔsine kin, Luwə tɔji'je gorow ki təl'n de'gi, de'gi'ti ki dana ⁵ ki kanji ndukun. Ningə in, ndukun lə Moji ki ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti manyinaj'a. ²² Luwə təl de'gi, de'gi'ti ki dana ki gorow kunme kadi Jeju Kirisiti. Tarow kin to tado lə de'gi pəti ki uni me'de adi Jeju Kirisiti, tado de'gi pəti asi nan: ²³ de'gi pəti in njeramajel'gi, adi tɔbar lə Luwə nal'de. ²⁴ Nan Luwə təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti kare. In kigo memajit'i l'i'ə, me tɔ Jeju Kirisiti'ti ki taa'de il'ə'de taa ginn tɔgi'ti lə majel. ²⁵ In Jeju Kirisiti ə, Luwə un'ə to nya kugə dɔ majel, me mos'o'ti ki anyi, ki gorow kunme. Luwə ra be kadi tɔji'n nyara ki dana lə'ne, tado majel'gi ki de'gi rai'de kete, tudə go'ə el, ²⁶ dɔkagilo kisdɔti l'i'ə. Luwə tɔji nyara ki dana lə'ne dɔkagilo'ti ki bone, kadi in nje ki ra dana, taa kadi tudə'n de'gi ki uni me'de adi Jeju təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti. ²⁷ Nya kare ki kadi de ində'n gu'ne goto, tado nya ki Luwə ra dɔ'ti, in təl rɔ go ndukun'ti el, nan in kunme kadi Jeju Kirisiti. ²⁸ Ji gər maji kadi Luwə təl'de de'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme kadi Jeju Kirisiti, um in ki gorow təl rɔ go ndukun'ti el. ²⁹ Luwə in Luwə lə Juwipi'gi par el. Ki rɔ-ta'ti, in Luwə lə'de par el, nan in Luwə lə ndəgi de'gi pəti tɔ. ³⁰ Tado Luwə in kareba. In ə təl Juwipi'gi de'gi'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme num de'gi ki in Juwipi'gi el ka təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme tɔ. ³¹ Loki j'uni me'je j'adi Kirisiti kin, tɔji kadi nda ndukun goto wa? Lo kin'ti, ji tɔji kadi nda'a in ngayn to kin yo.

Luwə tudə Abiraham de'ti lə'ne

4 Kadi j'elita lə kaw'je *Abiraham ningə, nya madi ki ingə kigo tɔg'ɔ'ti inbe goto. ² Kin ə Luwə tudə Abiraham de'ti ki dana takum'ne'ti ki takul kulə ra'a'gi ə, asi kadi Abiraham a ində'n gu'ne inbe, nan a ində gu'ne non Luwə'ti el. ³ Tado, ta ki makitu lə Luwə el ə to kin: «Abiraham un me'ne adi Luwə, ə Luwə tudə kunme l'i'ə ə oo'n'ə de'ti ki dana takum'ne'ti ††.» ⁴ Ningə nya kare, de ki ra kulə ingən nyakugə goji, nya ki ingə kin, ingə kare el, nan in nya ki ingə tor kulə'ti ki ra. ⁵ Kin ə de ra kulə madi el, nan un me'ne adi Luwə ki in nje təl de ki njeramajel, de'ti ki dana takum'ne'ti ə, Luwə a təl'ə de'ti ki dana, kigo tudə kunme l'i'ə ki ində dɔ me majit'i lə Luwə. ⁶ In be ə, *Dabidi un'n ndu'ne ki taa el'n ta lə maji ki ingə ki rɔ Luwə'ti. Adi in de ki Luwə tudə de'ti lə'ne ki kanji gon kulə ra'a'gi.

⁷ Dabidi ene: «De'gi ki Luwə inyə nyara'de'gi ki go'ti el, kɔ,

Luwə bɔr majel'gi lə'de kɔ, in nje majikur'gi.

⁸ De ki Luwə tudə majel l'i'ə dɔ'a'ti el in nje majikur †††.»

⁹ Maji kin in tado lə njekujəmɔti par el, nan in tado lə njekujəmɔti'gi el tɔ. Tado j'eli j'ene: Luwə təl Abiraham de'ti ki dana takum'ne'ti, tudə'n kunme l'i'ə oo'n'ə de'ti ki dana. ¹⁰ Eke nya kin ra nya dɔkagilo'ti ki ra wa? Ke in

† Pa'gi 51.6 †† Rɔm 10-12; Pa'gi 14.1-3, 53.2-4 †† Pa'gi 5.10

†† Pa'gi 10.7 ††† Rɔm 15-17; Ejay 59.7-8 †††† Pa'gi 36.2 †††† Pa'gi 143.2

§ Rɔm 1.17 †† Lotum 15.6 ††† Pa'gi 32.1-2

kete non kujə mɔti Abiraham'ti eke in go'ti wa? Nya kin ra nya kete non'ti, um in go'ti gogi el. ¹¹⁻¹² Ningə nyakɔji ki dɔ kujə mɔti'ti re go'ti gogi to ndaj'a, ki kadi tɔji toki Luwə təl Abiraham de'ti ki dana takum'ne'ti, ki takul kun ki un me'ne adi Luwə, dɔkagilo'ti ki ujə'n mɔti'ne el bay. Lo kin'ti, de'gi ki ujəi mɔti'de el kaa Luwə təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti num, de'gi ki ujəi mɔti'de kaa təl'de de'gi'ti ki dana takum'ne'ti num tɔ. Ningə Abiraham təl baw de'gi pəti ki ujəi mɔti'de el, ki uni me'de, taa təl baw de'gi ki ujəi mɔti'de tɔ. Adi in nje'gi ki uwəi kul kujə mɔti par el, nan uni dɔ nja baw'je Abiraham ki un, ə un me'ne adi Luwə kete non kujə mɔti'ne'ti kin †.

Luwə un ndu'ne tado lə de'gi pəti ki uni me'de

¹³ Luwə un ndu'ne adi Abiraham ki de'gi ki ginn kojiti li'ə toki dɔnangi in nya nduwə lə'de. Ningə in tado təl ki Abiraham təl rɔ'ne go ndukun'ti el, nan in tado təl ki Luwə təl'ə de'ti ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme kadi Luwə ††. ¹⁴ Kin ə re nya nduwə kin in tado lə de'gi ki nje təl rɔ'de go ndukun'ti par ningə, kar kunme goto, taa kunndu ki un adi Luwə kaa təl nya ki kum'ə goto tɔ. ¹⁵ Tado ndukun ə in nje re ki wongi lə Luwə. Tado lo ki ndukun goto'ti, k'aldɔ ndukun kaa goto'ti tɔ.

¹⁶ Lo kin'ti, nya nduwə ki Luwə un ndu'ne kadi n'a n'adi'de kin, de a ingə ki gorow kunme kadi Luwə. Be kadi in nya kadikare ki Luwə adi, ki nda'a to'ti tado lə de'gi pəti ki uni me'de to Abiraham be, um tado lə de'gi ki nje təl rɔ'de go ndukun'ti par el. Abiraham ki in baw de'gi pəti. ¹⁷ Makitu lə Luwə elta dɔ Abiraham'ti ene: «M'ra'i to baw de'gi ngayn ki dɔnangi'ti ne ‡.» Abiraham in baw'je takum Luwə'ti ki un me'ne ad'a. Luwə ki nje kadi njekoy'gi indəi taa lo koy'ti, ki nje kadi nya'gi ki kete gotoi, toi. ¹⁸ Abiraham un me'ne adi Luwə, adi təl baw de'gi ngayn ki dɔnangi'ti ne toki makitu lə Luwə el'n ene: «Ginn de'gi lə'i a banyinan to mee'gi ki dɔran'ti be ††.» Lo kin'ti, nya ki kadi de ində me'ne dɔ'ti goto, nan Abiraham aw ki kindəmedɔti. ¹⁹ Abiraham aw ki bal ki asi ndəkba ki bu kare, ningə gər kadi n'tɔgi, tɔgi'ne goto, taa ne'ə Sara kaa in kuji tɔ, nan gon lo kin el, un me'ne kadi kun mindi lə Luwə ki un kin a ra nya ††. ²⁰ Abiraham ilə kunme lə'ne kɔ el, taa me'ə tɔsi dɔ kunndu ki Luwə un ad'a el tɔ. Ingə tɔgi to kingə me kunme'ti lə'ne, ulə'n tɔji dɔ Luwə'ti. ²¹ Ningə gər dɔ'ne'ti maji ngayn kadi nya ki Luwə un ndu'ne kadi n'ra kin, aw ki tɔgi kadi a ra'n. ²² In tado kin ə, Luwə tudə'n Abiraham de'ti ki dana. ²³ Ningə loki makitu ene: «Luwə tudə Abiraham de'ti ki dana», kin, in tado lə Abiraham ki kar'ne par el. ²⁴ Nan in ta ki sɔw dɔ'je tɔ. J'in ki kadi Luwə a tudə'n'je de'gi'ti ki dana, ki takul kunme lə'je. J'un me'je j'adi Luwə ki ində ki Burəbe lə'je Jeju dann njekoy'gi'ti. ²⁵ Jeju ki Luwə un'ə adi koy tado majel'gi lə'je †††, ningə un'ə dann njekoy'gi'ti te si'ə kadi tudə'n'je de'gi'ti ki dana takum'ne'ti.

Kulə noji nan'ti ki Luwə

⁵ Loki Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme, dann'je si'ə in ki lapiya ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ² In ki takul Jeju Kirisiti, ki gorow kunme ə, j'ingə'n majikur lə Luwə. Majikur ki ji ra me'ti, j'isi ji ra rɔnel, tado j'ində me'je dɔ'ti kadi j'a j'in ginn tɔbar'ti lə Luwə. ³ In ki utə, me kon'ti kaa ji ra rɔnel, tado ji gər kadi kon a re ki koreme, ⁴ ningə de ki nje koreme'ne, a ra dɔ nja'ne'ti me nya'gi'ti ki to, ə de ki nje ki ra dɔ nja'ne'ti, in de ki aw ki nya kindəmedɔti, ⁵ ningə nya ki ində me'ne dɔ'ti kin, a in nya ki ngom el. Tado Luwə buki ndiginan ki ində ngarme'je'ti ki gorow lə Ndil Luwə ki kar njay ki ad'i'je. ⁶ Kirisiti re oy tado lə njera-majel'gi, loki j'asi kadi ji ra nya madi ki dɔrɔ'je el. Ningə oy ki dɔkagilo ki Luwə inbe ɔji. ⁷ De ki dana inbe mindi kaa, ngan ngayn kadi de a adi rɔ'ne koy'ti tado li'ə. Re dum inbe ningə, de ki njera nya ki maji, ə de mad'a ki rangi, a uwə rɔ'ne ba kadi oy tado li'ə. ⁸ Lo kin'ti, Luwə tɔji'je ndigi ki ndigi'je ki taga adi j'oo. Luwə adi Kirisiti re oy tado lə'je, dɔkagilo'ti ki ji nanyi'n me majel'ti ki ra bay. ⁹ Ningə, toki ngɔsine, kadi rɔ koy'ti lə Kirisiti, təl'je de'gi'ti ki dana takum Luwə'ti takul mos'o kin ningə, ki-bo ngayn bay, Kirisiti a aj'i'je ta wongi'ti lə Luwə ki a re. ¹⁰ Kete ki j'in njeban'gi lə Luwə bay mindi ə, inbe ulə'je noji nan'ti sə'ne ki gorow koy Ngonn'o. Ningə ki ngɔsine kin ulə'je noji nan'ti ki rɔ'ne taa, inbe a aj'i'je me kisikidɔtaa'ti lə Ngonn'o el wa. ¹¹ Ningə, in in kin par el, rɔ'je nəl'je ngayn takum Luwə'ti, tado lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki un'ə ulə'n'je noji nan'ti ki rɔ'ne.

Adam in ki Kirisiti

¹² In ki gorow lə de ki kare be ki in Adam, ə majel re'n dɔ dɔnangi'ti, ningə majel re'n ki koy, koy ɔdi de'gi pəti, tado de ki ra majel el goto, de'gi pəti rai majel †††. ¹³ Ningə, kete taa kadi Luwə te ki dɔ ndukun adi Moji, majel ki ra to me dɔnangi'ti ne nga, nan toki in dɔkagilo ki ndukun goto bay, Luwə tudə majel'gi ki de'gi isi rai el. ¹⁴ Nya kare, koy onbe dɔ de'gi'ti pəti, ulə ngirə dɔ Adam'ti biti te'n dɔ Moji'ti. Nje ki alidɔ ndu Luwə el, toki Adam aldɔ ndu Luwə kin be kaa, koy onbe dɔ'de'ti. Adam in banakum de ki maji kadi a re. ¹⁵ Nga ningə, nya ki kadi de a ɔji'n majel lə Adam in ki kadikare memaji lə Luwə kin nan'ti goto. In ki rɔta'ti kadi de'gi ngayn oyi koy majel lə de ki kare ki in Adam kin, nan memaji lə Luwə in kibo ngayn. Ningə nya ki Luwə adi bulə de'gi ngayn kare, ki gorow lə de kare be par, ki in Jeju Kirisiti kin, nda'a in ngayn. ¹⁶ Kadikare lə Luwə ki adi kin, kand'a to ta dangi ki kandi majel lə de ki kare-ba kin. Majel lə de ki kare kin, ndu ki osi dɔ'ti in ta ki gangi, nan kadikare ki re go nyara go'ti el ki ngayn, kand'a in ta ki kɔr dɔ'ti. ¹⁷ Kin ə re, ki tarow lə de ki kare be par, ki tarow majel li'ə, koy onbe dɔ de'gi'ti pəti ningə, ki tarow lə Jeju Kirisiti ki kare inbe kin, j'a j'ingə'n nya ki maji ngayn ki rɔ Luwə'ti bay. De'gi pəti ki Luwə

† Lotum 17.9-14 †† Lotum 12.2-3, 17.4-6, 22.15-18 † Lotum 17.5 †† Lotum 15.5 †† Lotum 17.1, 15-22 ††† Ejay 53.4-6

††† Lotum 2.17, 3.6, 17-19

adi'de majikur ki to mbar, ki kadikare kortadoti, a onyibe ki takul Kirisiti.

¹⁸ Nga ningə, toki ki gorow majel læ de ki kareba ki in Adam, ta ki gangi osi'n dɔ de'gi'ti pəti kakin ə, ki gorow nyara ki dana læ de ki kareba, ki in Jeju Kirisiti, de'gi pəti asi kadi Luwə təl'n'de de'gi'ti ki dana, kadi sii ki dɔ'de taa biti ki non'ti. ¹⁹ Toki, ki gorow təl rɔ go ta'ti el læ de ki kareba, de'gi pəti osi me majel'ti kakin ə, ki gorow təl rɔ go ta'ti læ de ki kareba, Luwə a ɔr'n ta dɔ bulə de'gi'ti ngayn tɔ.

²⁰ Loki ndukun te ningə, majel oji'n nan ki dɔ'ti, nan loki majel ojinan ningə, memaji læ Luwə to mbar mbar inbe bay. ²¹ Toki majel onbe ki koy kakin ə, memaji læ Luwə onbe ki kaji kadi de'gi sii ki dɔ'de taa biti ki non'ti, ki takul Burəbe læ'je Jeju Kirisiti tɔ.

Koy dɔ majel'ti, ə kisi kumngayira me Kirisiti'ti

6 Ta ri ə kadi j'eli nan me lo kin'ti wa? Ke kadi to ji nanyinan ki lo ra majel'ti kadi to memaji læ Luwə to'n mbar mbar ki dɔ'je'ti wa? ² Jagi, in be el. Tado j'in de'gi ki j'oyi, ji gangi nan ki majel, nga ra bann be ə kadi to ji teli j'isi me majel'ti bay wa? ³ In gəri maji kadi j'in pəti ki ji rai batəm me tɔ Jeju Kirisiti'ti, batəm kin tɔji kadi j'in de'gi ki j'oyi nan'ti ki Kirisiti. ⁴ Ki gorow læ batəm kin, duwi'je nan'ti si'ə, me koy'o'ti. Nga ningə, toki Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti ki tɔgi ki əti bol ngayn læ Baw'je Luwə kakin ə, j'in kaa j'isi ki dɔ'je taa kisi ki sigi tɔ.

⁵ Ningə, kin ə re, j'ində rɔ'je nan'ti ki Kirisiti toki rɔta'ti me koy'o'ti ə, j'a j'ində taa lo koy'ti, toki ndən lo koy'ti kin be tɔ. ⁶ Kadi ji gər maji toki, hal de ki to kete kin, in ki bər'ə kagidəsi'ti ki Kirisiti nga, kadi rɔ'je ki to majel kin in ki tuji kɔ, kadi j'in'n ginn tɔgi'ti læ majel el nga. ⁷ Tado de ki oy, majel onbe dɔ'a'ti el nga. ⁸ Kin ə re j'oyi nan'ti ki Kirisiti ə, j'uni me'je kadi j'a j'isi ki dɔ'je taa nan'ti si'ə. ⁹ Ji gər kadi Kirisiti ki ində taa dann njekoy'gi'ti kin, təl oy gogi el; koy aw ki tɔgi dɔ'a'ti el nga. ¹⁰ Kirisiti ki oy, oy koy majel, ningə in koy ki nja kare par, tado majel'gi pəti. Ningə ki ngɔsine kin, isi ki dɔ'ne taa tado læ Luwə. ¹¹ Be tɔ ə, ingi kaa, maji kadi oyi rɔ'se to de'gi ki oyi dɔ majel, ningə sii ki dɔ'se taa tado læ Luwə, me tɔ Jeju Kirisiti'ti.

¹² Maji kadi adi majel onbe dɔ rɔ'se'ti el. Kadi in teli rɔ'se go ndigi'ti læ darɔ el. ¹³ Adi ngonn rɔ'se madi kare ra nya ki majel el, kadi təl nyara kulə ki gorow'ə'ti el, el. Nan kadi uni rɔ'se ba pəti tado kulə læ Luwə, to de'gi ki indəi taa dann njekoy'gi'ti. Kadi darɔ'se ba pəti in tado kulə læ Luwə, kadi təl nyara kulə ki dana. ¹⁴ Lo kin'ti, majel a onbe dɔ'se'ti el, tado in ginn tɔgi'ti læ ndukun el, nan memaji læ Luwə ə in dɔ'se'ti.

Gangi nan ki majel tado təl'n rɔ go ndu Luwə'ti

¹⁵ Ta ri ə kadi j'eli dɔ lo kin'ti wa? Ke j'a ji ra majel tado k'in ki j'in ginn tɔgi'ti læ ndukun el, nan j'in ginn tɔgi'ti læ memaji læ Luwə yo wa? Jagi, in be el. ¹⁶ In gər bəti kadi kin ə re un rɔ'i kadi in ra kulə adi de madi ningə, in təl bər læ de'ə kin. Adi re uni rɔ'se'ti kadi rai majel ningə, in

bər læ majel kadi aw sese koy'ti, a re in teli rɔ'se go ndu Luwə'ti tɔ ningə, təl rɔ go'ti kin a aw sese me nya ra'ti ki dana tɔ. ¹⁷ Ji ra oyo Luwə tado kete in bər'gi læ majel, nan ki ngɔsine kin, in teli rɔ'se ki me ki kare gorow nyando'ti ki maji ki ingəi. ¹⁸ Luwə taa'se ji majel'ti ilə'se taa, adi in teli, in ginn tɔgi'ti læ nyara ki dana nga. ¹⁹ M'elta be to ta k'el de'gi, tado re in be el ə, kasi el lə'se a ra kadi in gəri me ta kin el. Toki kete uni ngann rɔ'se'gi ba pəti to bər'gi indəi ta nya'ti ki to njen, ki nyara ki majel, ki ki lo kaya'ti ki a aw ki de kadi tanrɔ Luwə kakin ə, maji kadi, ki ngɔsine kin, uni ngann rɔ'se'gi to bər'gi indəi ta nya ra'ti ki dana, ki a aw sese kadi ari njay. ²⁰ Dɔkagilo'ti ki in bər læ majel kin, usi'se dɔ nya ra'ti ki dana el. ²¹ Nga ningə, in ri ə kadi a ingəi me nya'ti kin bay wa? Nya kin in nya ki me'se olo dɔ'ti ə adi'se rɔɔl, tado ta tɔlta'a in koy. ²² Ningə ki ngɔsine kin, toki Luwə taa'n'se ilə'se taa, adi in teli bər'gi li'ə, kulə ra'se a aw sese me kar njay'ti, kadi ta tɔlta'a ə ingəi kaji ki biti ki non'ti. ²³ Tado nyakugə bangi majel in koy, ningə nya kadi ki Luwə adi'je kare in kaji ki biti ki non'ti, me tɔ Jeju Kirisiti ki Burəbe læ'je.

Njekunme kadi Kirisiti in de ki in ginn tɔgi'ti læ ndukun el

7 Ngannkon'm'gi ki konnann'm'gi, in gəri maji kadi ta ki m'nji m'el'se kin, m'el'se to de'gi ki gəri ndukun maji. Ningə ndukun aw ki tɔgi dɔ de'ti loki de isi'n ki dɔ'ne taa bay kin par. ² In be ə, dene ki taa ngaw, ndukun dɔɔ'a nan'ti ki ngaw'a, loki ngaw'a isi'n ki dɔ'ne taa bay kin par. A kin ə re ngaw'a oy ningə, ndukun ki dɔɔ'a nan'ti ki ngaw'a kin in dɔ'a'ti el nga. ³ Re ngaw'a isi ki dɔ'ne taa bay ə təl taa dingəm ki rangi ningə, de'gi a oyi'ə to njekuwə marum. A re ngaw'a oy ningə, ndukun in dɔ'a'ti el nga, adi re taa dingəm ki rangi kaa, de a oo'ə to njekuwə marum el. ⁴ Nya kin to be ki rɔ'se'ti tɔ. In ngannkon'm'gi ki oyi nan'ti ki Kirisiti, me darɔ'ti, in gangi nan ki ndukun, adi in læ de ki rangi nga. De'ə kin in Kirisiti ki nje kində taa dann njekoy'gi'ti, kadi kulə ra'a'gi in nya Luwə. ⁵ Toki rɔta'ti, dɔkagilo'ti ki kete j'isi ji ra'n ndigi læ darɔ'je, nyənn nya ra'gi ki majel, ki ndukun ndu'de ki taa, ɔdi rɔ'ne rɔ'je'ti, adi ji ra nya ki aw se'je ki koy'ti. ⁶ Nan ki ngɔsine kin, ji goto ginn ndukun'ti, tado j'oy, ji gangi nan ki nya ki kete uwə'je dangay'ti. Adi ji ra kulə ginn tɔgi'ti ki sigi, ki in tɔgi læ Ndil Luwə, um ji ra kulə ginn tɔgi'ti ki kete ki in tɔgi læ ndukun ki ndangi kin el nga.

⁷ Ta kin kɔr me'ə nan ri wa? Tɔji kadi ndukun in majel wa? Jagi, ndukun in majel el, nan k'in ə, in ndukun ə in nje kɔji'm majel kadi m'gər'ə. Kin ə re ndukun el'm ene: «A in ra kumnda el,» el ə, re m'a m'gər nya ki bari'ə kumnda el †. ⁸ Lo kin'ti, majel ingə row ki ndukun te ad'a kin kadi indən kumnda'gi ki dangi dangi me'm'ti. Tado kin ə re mbərkikində goto ə, majel a təl nya ki koy tɔ. ⁹ Kete loki ndukun goto bay, m'nji kumngayira. Nan loki mbərkikində re, majel nga a təl nje kisi kumngayira. ¹⁰ Ningə m'in, m'oy, adi mbərkikində ki kadi aw sə'm ki kaji'ti kakin, ki ɔjido'm, təl aw sə'm koy'ti yo. ¹¹ Tado

† Tekitaga 20.17; Ndukun ki nja joo 5.21

majel, ingə row ki mbærkikində te ad'a kakin, adi ədi'm ki gorow lə mbærkikində, aw səm adi koy. ¹² Lo kin'ti, ndukun ar njay, mbærkikində ar njay, in nya ki dana, in nya ki maji t.

De in ginn tɔgi'ti lə majel

¹³ *Ndukun ki in nya ki maji, a təl kadi in row kingə koy lə'm el jagi. Ningə in majel ə in nje re ki koy dɔ'm'ti, ki gorow lə nya ki maji, kadi tɔji'n rɔ'ne ki taga, taa kadi tɔji'n tɔgi'ne ki rɔ'je'ti ki in majel t, ki gorow lə mbærkikində. ¹⁴ Ji gər kadi ndukun in nya lə Ndil, nan m'in, m'in de ki me darɔ'ti, ki majel ndog'i'm. ¹⁵ Toki rɔ-ta'ti, m'gər kum nya'gi ki m'nji m'ra'de el. Nya ki m'ndigi ra kin ə, m'ra el, ningə nya ki nəl'm el kin taa m'ra t. ¹⁶ Kin ə re in nya inbe ki m'ndigi ra el kin taa m'ra ningə, m'ndigi dɔ'ti ki ndukun kadi in nya ki maji. ¹⁷ Lo kin'ti, in m'inbe m'nji ra nya el, nan in majel ki isi me rɔ'm'ti. ¹⁸ Tado m'gər kadi darɔ'm'ti ki in darɔ ki ton kin, nyara ki maji a isi səm'ti el. ¹⁹ Tado m'ra nya ki maji ki m'ndigi ra kin el, ə nya ki majel ki m'ndigi ra el kin yo taa m'ra. ²⁰ Kin ə, in nya ki m'ndigi ra el yo ə m'ra ningə, in m'in ə m'nji ra el, nan in majel ki isi me darɔ'm'ti ə isi ra. ²¹ M'gər nya ki isi ra nya be ki kagilo'gi pəti nga: loki m'in, m'ndigi kadi m'ra maji nan, majel yo ə to adi m'ra. ²² Me'm'ti kəy kɔrɔki ningə, m'ingə rɔnel me ndukun'ti lə Luwə. ²³ Nan m'gər me rɔ'm'ti kadi tɔgi madi ki rangi isi non, isi rɔ ki ndigi ra ki in rɔ'm'ti. Tɔgi kin ra adi m'təl bər lə majel ki isi rɔ'm'ti. ^{24,25} Ki nyagər lə'm, m'nji m'ulə dɔ'm ginn tɔgi ndukun'ti lə Luwə, nan me darɔ'ti ki ton, m'nji m'ulə dɔ'm ginn tɔgi'ti lə majel ki ndə tɔgi'ne dɔ'm'ti. M'in de ki nje kumtondoo, de ki kadi a taa'm ilə'm taa ji darɔ'ti ki in nya lə koy kin goto. Tɔji in ki dɔ Luwə'ti ki aj'i'm ki gorow lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti!

Kisikidɔtaa ki tɔgi lə Ndil Luwə

8 Ki ngɔsine kin, de'gi ki indəi rɔ'de nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti, ta ki gangi goto dɔ'de'ti nga. ² Tado tɔgi lə Ndil Luwə ki nje kadi de isi'n ki dɔ'ne taa me kində rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti, taa'je ilə'je taa ji tɔgi'ti lə majel ki tɔgi lə koy. ³ In nya ki ndukun lə Moji asi kadi ra el, tado darɔ de ki ton ra adi tɔg'ɔ goto. Nan Luwə ra nya kin ki gorow lə Ngonn'o inbe, ad'a kadi ɔr majel. Re ki darɔ ki tanan ki yan de ki njeramajel, gangi'n ta dɔ majel'ti ki aw ki tɔgi dɔ darɔ de'ti. ⁴ Luwə ra be kadi ndigi ra ki dana lə ndukun lə Moji tɔlta'ne dɔ'je'ti, j'in j'isi njiyə kigo ndigi'ti lə'je el, nan j'isi njiyə kigo ndigi'ti lə Ndil Luwə yo kin. ⁵ Toki rɔta'ti, de'gi ki sii ginn tɔgi'ti lə darɔ'de, isi rai ndigi lə darɔ de, nan de'gi ki sii ginn tɔgi lə Ndil Luwə, isi rai ndigi lə Ndil Luwə t. ⁶ Ra ndigi lə darɔ, a aw ki de be lə koy, nan ra ndigi lə Ndil Luwə, a aw ki de ad'a ingə kajj, a ad'a ingə lapiya. ⁷ Ra ndigi lə darɔ, in təl de njeban'ti lə Luwə. De ki njera ndigi lə darɔ, in de ki ulə dɔ'ne ginn ndukun'ti lə Luwə el, tado asi kadi a ra el. ⁸ De'gi ki sii ginn tɔgi'ti lə darɔ'de, asi kadi a rai nya ki nəl Luwə el. ⁹ Nga ningə ingi, sii ginn tɔgi'ti lə darɔ'se el, nan sii ginn tɔgi'ti lə Ndil Luwə. Tado Ndil Luwə isi me'se'ti. Re de aw ki Ndil Kirisiti me'ne'ti el

ə, in de lə Kirisiti el. ¹⁰ Re Kirisiti isi me'se'ti ə, darɔ'se kin a oy inbe, tado lə majel, nan Ndil Luwə adi'se kisikidɔtaa, tado in de'gi ki Luwə təl'se de'gi ki dana takum'ne'ti. ¹¹ A re Ndil Luwə ki nje te ki Jeju dann njekoy'gi'ti isi me'se'ti ə, Luwə ki nje te ki Jeju Kirisiti dann njekoy'gi'ti a adi darɔ'se ki koy təl isi kumngayira ki takul Ndil'ə ki isi me'se'ti.

¹² Lo kin'ti, ngannkon'm'gi ki dene ki ki dingəm, j'awi ki bangi dɔ'je'ti, ningə in bangi lə darɔ kadi to ji ra'n ndigi lə darɔ el. ¹³ Tado re sii ta ra nya'ti kigo ndigi'ti lə darɔ'se ə a oyi. A re uni Ndil Luwə, tɔli kulə ra'gi ki majel lə darɔ'se ningə, a sii ki dɔ'se taa t. ¹⁴ Tado de'gi pəti ki Ndil Luwə isi ɔr'de tarow in ngann'gi lə Luwə. ¹⁵ Tado Ndil ki ingəi'ə, in kadi ra'se bər'ti el, taa kadi təl ində bol me'se'ti bay el t. Nan in njera'se ngann kot'i'ti. In ki tarow li'ə kin ə j'isi ji bər'i'n nya ki ndu'je ki taa boi j'ene: «Aba, Baw'je †.» ¹⁶ Ndil inbe kin ə in nje tɔji ndil'je kadi gər toki j'in ngann'gi lə Luwə. ¹⁷ Ə re j'in ngann'gi lə Luwə ningə, j'in kaa j'a j'ingəi nya maji'gi ki Luwə un ndu'ne dɔ'ti kadi n'a n'adi de'gi lə'ne kin t. J'a j'ingəi nya maji'gi kin nan'ti ki Kirisiti, tado j'ingəi kon nan'ti si'ə, kadi j'in nan'ti si'ə me tɔji'ti li'ə.

Tɔji ki a re

¹⁸ M'gər maji kadi kon ki dɔkagilo'ti ki bone kin asi nan ki tɔji ki Luwə a te ki dɔ'a kadi ji gər kin el. ¹⁹ Nyakində'gi pəti sii dele, isi nginəi dɔkagilo ki Luwə a tɔji'n tɔji lə ngann'gi lə'ne. ²⁰ Tado nyakində'gi osi ginn tɔgi'ti lə tɔgi'gi ki nda'de goto. In ki me ndigi lə'de inbe el, nan in Luwə inbe ə ndigi be kadi in ginn tɔgi'gi'ti kin. ²¹ Ningə isi indəi me'de dɔ'ti kadi ndɔ kare ə, a tei ginn tɔgi'ti ki nje tujj'de ki uwə'de bər'ti kin. A tei ginn'ti kɔ kadi ingəi dɔ'de nan'ti ki ngann'gi lə Luwə, taa kadi in me tɔbər'ti lə ngann'gi lə Luwə t. ²² Ki ngɔsine kin, ji gər kadi nyakində'gi kin pəti isi tuməi um um to dene ki ndo ra'a be. ²³ Ningə in nyakində'gi par dɔrɔ'de el, j'in ki j'ingəi Ndil Luwə to nya ki dɔkete dann kadikare'gi'ti lə Luwə ka, ji tuməi um um t, j'isi ji nginə kadi Luwə təl'je ngann'ne'gi'ti, kadi taa darɔ'je ilə taa. ²⁴ Tado Luwə ajj'je, nan in ki j'isi ji nginə ta'a to nginə bay. Nga ningə, re de oo nya ki isi nginə ta'a ki kum'ne ningə, in nya ki isi nginə ta'a el nga. De ki kadi oo nya ki kum'ne, ə təl isi nginə taa to nginə bay goto. ²⁵ A re ji nginə ta nya ki j'oo ki kum'je el ningə, ji nginə ta'a ki koreme. ²⁶ In be t ə, Ndil Luwə isi re ra'n se'je, me tɔgi goto'ti lə'je. Tado ji gər kelta ki Luwə toki maji kadi j'el'n el, nan Ndil Luwə inbe isi el si'ə ta tor'je'ti ki ndu ki de asi gər me'ə el. ²⁷ Ningə Luwə ki gər ngarme'je, gər nya ki Ndil ndigi kadi el'ə, tado Ndil isi elta ki Luwə, tado maji lə de'gi lə Luwə, toki Luwə inbe ndigi'n.

²⁸ Ji gər kadi nya'gi pəti rai nya tado maji lə de'gi ki ndigi Luwə, adi in de'gi ki inbe bər'de kigo kɔji'ti lə'ne. ²⁹ Tado nje ki Luwə gər'de kete, ə un ndu'ne dɔ'de'ti kadi toi to Ngonn'o Kirisiti be, kadi Kirisiti in ngonn ngatɔgi lə bulə ngannkon'gi. ³⁰ Adi in nje ki Luwə mbət'i'de kete, Luwə bər'de t, nje ki Luwə bər'de, Luwə

təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti tɔ, ningə nje ki Luwə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti, adi'de tɔji tɔ.

Ingi ki Luwə ndigi'de, in ndigi kibo ngayn

³¹ Ta ki kadi j'eli dɔ lo'ti kin goto. Re Luwə in se'je ə, de ki kadi a ɔs'i'je ta goto. ³² Luwə ki un kon dɔ Ngonn'ne'ti inbe kɔ el, nan un'ə ilə kɔ tado lə'je pəti, a adi'je nya'gi pəti kare nan'ti ki Ngonn'o. ³³ De ki kadi a ində ta dɔ de'gi'ti ki Luwə mbəti'de goto, tado in Luwə inbe ə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti. ³⁴ De ki kadi a gangi ta dɔ'de'ti goto, tado Kirisiti in nje koy. Kibo ngayn, in ə ində taa dann njekoy'gi'ti, isi dɔjikɔl Luwə'ti, isi elta ki Luwə tado lə'je. ³⁵ De ki asi kadi a gangi'je nan'ti ki ndigi ki Kirisiti ndigi'je kin goto. In kumtondoo, eke me kon asi el, kindəkumndoo, eke bo, eke ndoo, eke tujj, eke koy, asi el. ³⁶ Makitu lə Luwə el ene:

«Tado lə'i,

koy in kadi'je'ti ndəkba ki sin ge, kada ge ki losɔl'ɔ ge. De'gi oyi'je to da'gi ki de isi aw se'de lo təl'de'ti be †.»

³⁷ Nan me nya'gi'ti kin pəti, j'a ji tətɔ rɔ ki tɔgi ki ngayn ki nje ndigi'je adi'je. ³⁸ Tado m'gər maji, toki rɔta'ti, kadi in koy el num, in kisikidɔtaa el num, in malayka'gi el num, in tɔgi lə ndil'gi ki majel el num, in nya ki bone el num, nya ki lo ti'ti el num, in tɔgi'gi ki me dɔnangi'ti el num, ³⁹ in tɔgi'gi ki taa el num, in ki nanga el num, in nyakində madi el num, nya madi kare ki asi kadi a gangi'je nan'ti ki ndigi ki Luwə ndigi'je me tɔ Jeju Kirisiti ki Burəbe lə'je kin goto.

Luwə mbəti ngann Isirayel'gi to de'gi lə'ne

9 Me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti, ta ki m'aw to m'el kin in ta ki rɔta'ti um in ta ngom el. Nga ningə, me'm ki kəy inbe kaa, ki tɔgi lə Ndil Luwə, mannaji dɔ ta'ti kin kadi in ta ki rɔta'ti. ² Me kon kibo ngayn ra'm, ningə me'm to'm ki dɔ ndo'gi tado ³ lə ngannkon'm'gi ki ginn koji'ti lə'm. M'ndigi kadi darɔ'm inbe, Luwə man'm, kadi m'gangi nan ki Kirisiti tado maji lə'de. ⁴ Adi in ngann Isirayel'gi ki Luwə təl'de ngann'ne'gi'ti, tɔji'de tɔbar lə'ne adi gəri, un mindi'ne adi'de, adi'de ndukun, adi isi kawinan non'a'ti, ilə ndu'ne adi'de †, ⁵ taa in ginn koji'ti lə burəbaw'gi ki Luwə bar'de kete. Ingi ə Kirisiti *De ki Luwə mbət'ə te ginn koji'ti lə'de tɔ. Kirisiti ki in dɔ nya'gi'ti pəti. Maji kadi tɔji in dɔ Luwə'ti ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi ‡. Amen.

⁶ In kin tɔji kadi ndu Luwə təl nya ki nda'a goto el. Toki rɔta'ti, de'gi ki ginn koji'ti lə *Isirayel in ngann Isirayel'gi dɔrɔ el, ⁷ taa de'gi ki ginn koji'ti lə Abiraham in ngann me'ə'gi pəti el, tado Luwə el Abiraham ene: «In ki ginn koji lə *Isaki ə in a ingə'n de'gi ki ginn koji'ti lə †.» ⁸ Nya kin tɔji kadi ngann Abiraham pəti ə in ngann Luwə el, nan in ngann'gi ki oji'de kigo kun ndu'ti lə Luwə ki un adi Abiraham ə in ngann'a'gi ki rɔta'ti. ⁹ Tado Luwə un ndu'ne be ene: «Dɔkagilo'ə inbe kin be ə, m'a m're, ningə Sara a ingə ngonn kare ‡.»

† Pa'gi 44.23 †† Tekitaga 4.22; Ndukun ki nja joo 7.6; Oje 11.1
‡ KNK 2.29 †† Lotum 21.12 †† Lotum 18.10

¹⁰ Lo kin'ti, ginn'ə gangi el bay, Rebeka kaa in non bay tɔ. In ki Isaki ki kare inbe kakin tɔ ə oji'n ndungə'gi ki joo. ¹¹ Nga ningə, kete non koji ngann'gi'ti kin, loki rai nya ki maji ki nya ki majel el bay ə, Luwə mbəti ki kare kigo me ndigi'ti lə'ne kadi ndigi ra li'ə tɔl'n ta'ne.

¹² Luwə mbəti ngonn kare kigo ndigi'ti lə de madi el, nan in kigo ndigi'ti li'ə in Luwə ki bar'de, ə el'n Rebeka ene: «Ngonn ki ngatɔgi a ra bər lə in ki du ††.» ¹³ Ta kin te toki makitu lə Luwə el'n ene: «M'ndigi *Jakobi, ə m'mbəti Esuwa ††.»

¹⁴ Ta ki kadi j'eli dɔ lo kin'ti goto, Luwə in njera nya ki dana, nyara ki dana el goto rɔ'a'ti jagi. ¹⁵ Tado el Moji ene: «M'a m'ra maji ki de ki kadi m'ra si'ə maji, ə m'a m'oo kumtondoo lə de ki kadi m'oo kumtondoo li'ə tɔ †.» ¹⁶ In kin in kigo ndigi'ti lə de madi el, taa in kigo kulə'ti ki ra ngayn el tɔ, nan in kigo ndigi'ti lə Luwə ki nje k'oo kumtondoo. ¹⁷ In be tɔ ə, Luwə el'n ta ngar Parawon me Makitu'ti lə'ne ene: «In m'inbe ə m'indəi lo kin'ti kadi m'ɔji'n tɔgi'm ki rɔ'i'ti, ə kadi tɔ'm bari'n ta de'gi'ti pəti ki dɔnangi'ti ne tɔ ††.» ¹⁸ Lo kin'ti, kadi ji gər toki Luwə oo kumtondoo lə de kigo me ge'ti li'ə, ə adi me de ngan kigo me ndigi'ti li'ə tɔ.

Wongi ki k'oo kumtondoo lə Luwə

¹⁹ De madi a el'm ene re Luwə ra nya ki me ndigi ningə, ke ra bann ə isi aw ki ta ki de'gi bay wa? Tado de ki kadi tanrɔ ndigi li'ə goto. ²⁰ Nan in de kare par in nan ə kadi manji ta Luwə'ti wa? Ngoo asi kadi a el be'ne ene: «Tado ri ə ra'm adi m'to be el wa?» ²¹ Nje kuwə ngoo, asi kadi, ki hanji ki kare inbe kin, uwə'n ngoo ki gat'a in ngayn, ə ki hanji ki kare inbe kin, uwə'n in ki gat'a in ngayn el tɔ. ²² Lo kin'ti, Luwə ndigi ngayn kadi ɔji wongi lə'ne, ə adi de'gi gəri tɔg'ɔ tɔ, nan ore me'ne ə təl ore bay dɔ de'gi'ti ki asi tujj, kadi buki wongi lə'ne dɔ'de'ti, tujj'n'de kɔ. ²³ Nan, Luwə ndigi ngayn tɔ kadi n'tɔji tɔbar lə'ne ki rɔ de'gi'ti ki asi k'oo kumtondoo, ki ra go'de kete kadi sii sə'ne me tɔbar'ti lə'ne. ²⁴ Nga ningə, de'gi kin in j'ingi ki Luwə bar'je. Bar'je dann Juwipi'gi'ti par el, nan bar'je dann ndəgi de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ. ²⁵ Ningə in ta ki Luwə inbe el me maki-tu'ti lə Oje ene:

«De'gi ki kete in de'gi lə'm el,

M'bar'de de'gi lə'm bone,

Ə de'gi ki kete in njendigi'gi lə'm el,

M'bar'de njendigi'gi lə'm bone ††.

²⁶ Nga ningə, lo'ti inbe ki de'gi eli'de'ti eyina:

“In de'gi lə Luwə el kin”,

A bari'de ngann'gi lə Luwə ki nje kisi kumngayira ††.»

²⁷ Ejay iləmbər ki yan'ne tɔ, ɔji'n dɔ ngann Isirayel'gi ene: «Kin ə re ngann Isirayel'gi banyinan to nangira ki ta ba'ti be kaa, in nje ki madi'gi par ə a ingəi kaji.

²⁸ Tado Burəbe el ene ta lə'ne n'a n'tɔl ta'a kadi osi taga panyi num, kalangi ba num tɔ dɔnangi'ti ne ††.»

²⁹ Ningə in toki ta ki Ejay inbe kaa el kete ene:

«Kin ə re Burəbe lə njerɔ'gi,

Inyə de'gi madi to ginn koji lə'je el nga a,

††† Lotum 25.23 ††† Mal 1.2-3 § Tekitaga 33.19 †† Tekitaga 9.16 ††† Oje 2.25 †† Oje 2.1 ††† 27-28; Ejay 10.22-23

Re j'a ji to to Sɔɔɔm be,
Re j'a to tanan ki Gɔmɔr be †.»

Isirayel in ki kaji ki re ki gorow kində me dɔ ramaji'ti lə Kirisiti

³⁰ Ta ki kadi j'eli dɔ ta'ti kin ə to kin: de'gi ki gəri Luwə el, ki sangi row kadi n'in de'gi ki dana el, nan Luwə ɔr ta dɔ'de'ti adi tɔli de'gi ki dana. Tɔli de'gi ki dana ki gorow kunme kadi Kirisiti. ³¹ Nga ningə, ngann Isirayel'gi ki sangi kadi n'in de'gi ki dana ki gorow lə ndukun taa, tei lo ndukun'ti kakin el. ³² Tei low'a'ti el tadɔ oyi kadi in nya ki n'a n'ingəi ki row kulə ki ra yo um ki row kunme dɔ ramaji'ti lə Kirisiti el. Lo kin'ti, awi tugəi nja'de mbal'ti, awi to kosi. ³³ Toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Oyi, me bebo'ti ki Siyon,
M'ində mbal ki nje tugə de non,
In mbal ki nje tugə de k'ilə,
Nan de ki un me'ne adi, nan rɔ'a a sɔl'ɔ el ††.»

Juwip'gi ki de'gi ki in Juwip'gi el, Be'de in kareba

10 Ngannkon'gi, nya ki uwə me'm ngayn ki m'nji m'dəji Luwə tadɔ lə Juwip'gi, in kadi ingəi kaji. ² Tadɔ m'asi kadi m'mannaji lə'de, toki tingəi bil tadɔ lə Luwə, nan k'in ə in tingə ki nyagər goto me'ti. ³ Toki rɔ-ta'ti, gəri row ki Luwə isi ɔr'n ta dɔ de'gi'ti el, adi isi sangi row kin ki dɔ'de inbe'gi. Lo kin'ti, ingi, gotoi dɔ row'ti ki Luwə isi ɔr'n ta dɔ de'gi'ti. ⁴ Tadɔ Kirisiti ə in ta tɔlta ndukun, kadi de ki ra un me'ne ningə, Luwə ɔr ta dɔ de'a'ti.

Kaji to tadɔ de ki ra ki un me'ne adi Burəbe

⁵ Moji inbe elta ɔji'n dɔ kɔr ta dɔ'ti ki gorow lə ndukun ene: «De ki tɔl rɔ'ne go ndukun ningə, de'a a aji ki row lə ndukun kakin †.» ⁶ Ningə ta ki ɔjidɔ kɔr ta dɔ'ti ki row kunme ə to kin: «Ononyi kadi el me'i'ti ene: nan ə a aw dɔran'ti wa?» Tadɔ Kirisiti in dɔran'ti ə re. ⁷ Taa, nan ə a aw koo wa kaa, el be el tɔ, tadɔ Kirisiti ində taa lo koy'ti dann njekoy'gi'ti. ⁸ Makitu lə Luwə el ene: «Ta lə Luwə in kad'i'ti ndəkba, to ta'i'ti kadi el, in ngarme'i'ti. In ta kunme kin ə j'isi j'ilə mbər'a ††.» ⁹ Toki rɔta'ti, re ta te ta'i'ti toki Jeju in Burəbe, ə re un me'i toki Luwə un'a taa dann njekoy'gi'ti ningə, a ingə kaji. ¹⁰ Tadɔ kunme ki in ngarme'de'ti ə Luwə a ɔr ta dɔ de'ti, ningə ta ki te ta de'ti ə a aji'de tɔ. ¹¹ Tadɔ makitu lə Luwə el ene: «De ki ra ki un me'ne ad'a ə, rɔ'a a sɔl'ɔ el ††.» ¹² Lo kin'ti, dangi dangi goto dann Juwip'gi'ti ki de'gi ki in Juwip'gi el. Pəti Burəbe ki kare inbe kin ə in Burəbe lə'de. In ki nje kadi nya maji de'gi pəti ki bari tɔ'a. ¹³ Tadɔ makitu lə Luwə el ene: «De ki ra ki bar tɔ Burəbe a ingə kaji ††.»

¹⁴ Nga ningə, kin ə de'gi uni me'de adi'a el ə, lo kadi a bari tɔ'a goto, a kin ə de el'de ta li'a el ə, lo kadi a uni me'de adi'a goto, a kin ə de ki nje kiləmbər ta li'a goto ə, lo kadi a oyi ta li'a goto tɔ. ¹⁵ A kin ə de'gi ki njekawkulə'gi gotoi ə, lo kadi de a iləmbər ta li'a goto

tɔ. Makitu lə Luwə elta dɔ'ti be ene: «In nya ki rɔnel ngayn kadi de oo nja nje kiləmbər Poyta ki maji ††.» ¹⁶ Nan de'gi madi mbeti tɔli rɔ'de go Poyta'ti ki maji. Nga ningə, Ejay dəji ta dɔ lo kin'ti ene: «Burəbe, de ki un me'ne dɔ mbər'ti ki j'ilə kin goto †.» ¹⁷ Ji gər toki de a un me'ne ki gorow lə Poyta ki maji ki oo, nga ningə, Poyta ki maji kin, in mbər ta lə Kirisiti. ¹⁸ Ə kadi m'dəji m'oo ke Juwip'gi oyi ta kin el biti wa? Oyi ta kin maji. Tadɔ makitu lə Luwə elta dɔ'ti ene:

«Ndu nje kiləmbər Poyta ki maji aw ki dɔ be'gi pəti, taa, de'gi ki sii dɔboy lo'gi'ti ki dɔnang'i'ti ne pəti kaa, ta ki ta'de'ti osi mbi'de'ti tɔ ††.»

¹⁹ Ə kadi m'dəji m'oo ke ngann Isirayel'gi gəri me ta ki bar kin el wa? Moji elta ki ta Luwə'ti dɔ lo kin'ti ene: «M'a m'adi jangi ra'se dɔ de'gi'ti ki de gər ginn'de el, M'a m'adi wongi ra'se ngayn dɔ de'gi'ti ki in de'gi ki nyagər lə'de goto ††.»

²⁰ Ejay aw biti elta ki ta Luwə'ti ene: «De'gi ki sangi kaa sangi'm'in el, ingəi m'in, M'te ki dɔ'm taga m'adi de'gi ki dəji'm'in nya madi el.»

²¹ Nan ki ɔjidɔ ngann Isirayel'gi, Moji ilə dɔ'ti ene: «Ndɔ'gi pəti, m'ulə ji'm m'adi de'gi ki nje tɔl rɔ'de go ta'ti el, De'gi ki nje tanrɔ ††.»

Luwə mbəti ngann Isirayel'gi el

11 M'dəji kadi m'oo ke Luwə mbəti de'gi lə'ne ki in ngann Isirayel'gi kin wa? Jagi, Luwə mbəti ngann Isirayel'gi el. Tadɔ m'in ki dɔ'm, m'in ngonn Isirayel, m'in ginn koj'i'ti lə Abiraham, me koj'i'ti lə Benjamin. ² Luwə mbəti de'gi lə'ne el, in de'gi ki mbəti'de kete mayinu. Ingi, ta ki njekeltakita Luwə'ti Eli, el me maki-tu'ti lə Luwə, səki'n dɔ ngann Isirayel'gi rɔ Luwə'ti kin, in gəri maji. ³ Eli el ene: «Burəbe, tɔli njekeltakita'gi'ti pəti tigə, lo'gi ki de'gi isi iləi kadikare'ti adi'nu kin, bu-di'de nanga mur mur, in m'in ki kar'm par ə m'nanyi, ningə isi sangi kadi n'tɔli'm'in tɔ.» ⁴ Nan ta ki Luwə ilə'ti ə to kin: «M'ngəm de'gi dər siri m'ində ta dangi, to de'gi lə'm, ki ɔsi məkəsi de nanga non yo Bal'ti el ††.» ⁵ Be tɔ ə, dɔkagilo'ti ki bone, ngonn kuti ngann Isirayel'gi madi nanyinan, kadi sii to de'gi ki Luwə mbəti'de kigo memaji'ti lə'ne. ⁶ Luwə mbəti'de kigo me maji'ti lə'ne, um in kigo kulə ra'de'ti el. Re be el ningə, memaji lə Luwə kin a in memaji ki rɔta'ti el. ⁷ Me ta kin ene ri wa? M'ene nya ki ngann Isirayel'gi sangi, ingəi nya'a el, ningə in de'gi ki Luwə inbe mbəti'de ə ingəi. Ningə ndəgə'gi, tɔli nje me ngan. ⁸ Nje me ngan toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Luwə adi hangal'de oy njum,
Adi kum'de oo lo el,
Ningə adi mbi'de boy ndəngirə tɔ.
Nya kin ra nya biti bone ††.»

⁹ Nga ningə Dabidi kaa elta dɔ lo kin'ti tɔ ene: «Kadi nyakusɔ rɔnel lə'de tɔl kuləkikiyə kuwə'de, Kadi tɔl jigi tugə'de ki kadi osi,

† Ejay 1.9 †† Ejay 8.14-15 † Lebitiki 18.5 †† 6-8; Ndukun ki nja joo 9.4, 30.12-14 †† Ejay 28.16 ††† Juwəl 3.5

††† Ejay 52.7 † Ejay 53.1 †† Pa'gi 19.5 ††† Ndukun ki nja joo 32.21 †† Ejay 65.1-2 ††† 3-4; 1 Ngar'gi 19.10, 18 †† Ndukun ki nja joo 29.3; Ejay 6.10

Kadi in row kindəkɔji lə bulə de'gi, kadi in nyakugə go-ji'de ki majel ɔjido kulə ra'de.

¹⁰ Kadi kum'de diw adi oyi lo el,

Adi rugi gid'i'de bo ki dɔkagilo'gi pəti †.»

¹¹ M'dəji kadi m'oo ke jigi ki tugə Juwipi'gi ilə'de adi osi kin kadi a indəi taa el bitɔ wa? Jagi, a indəi taa, nan ki gorow lə nya ra ki go'ti el ki rai, ə ndəgi de'gi ingəi kaji. Ingəi kaji kadi jangi ra'n de'gi ki Isirayel. ¹² Nga ningə, kin ə re nya ra ki go'ti el lə Juwipi'gi ki rai, təl maji lə de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne, kin ə ton lə'de təl maji lə de'gi ki in Juwipi'gi el ningə, tɔji kadi re indəi rɔ'de ta kaji'ti ki rɔ tinyi'de ningə, maji lə'de a to mbar mbar gogi bay.

Kaji lə de'gi ki in Juwipi'gi el

¹³ Ingi ki in Juwipi'gi el, toki m'in'n njekawkulə ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, m'el'se kadi in gəri toki m'piti kulə ki to j'i'm'ti. ¹⁴ Kulə kin to kadi ke a ɔsi de'gi ki ginn kaji'ti lə'm adi jangi ra'de, be kadi toki madi'gi ingəi kaji. ¹⁵ Kin ə kɔr ki Luwə ɔr Juwipi'gi gogi, in row kulə noji nan'ti lə Luwə in ki de'gi ki dɔnangi'ti ne ningə, təl'de ki rɔ Luwə'ti gogi a in nya ki maj'a in ngayn. A in kində taa lo koy'ti kaw lo kisikidɔtaa'ti.

¹⁶ Ningə kin ə re dow mapa ki rai ki ko ki dɔkete in yan Luwə ningə, ndəgi mapa ba pəti in li'ə tɔ, a kin ə ngirə kagi in yan Luwə ningə, baji'ə'gi in yan Luwə tɔ. ¹⁷ Ningə Isirayel to to kagi buni ki be be: Luwə gangi baji'ə'gi madi kɔ, ə uni in ki in ginn kaji lə Isirayel el, ki in kagi buni ki mu, re tinyəi'nu tor'de'ti dann ndəgə'gi'ti, adi ra dɔ ngirə buni'ti ki be, isi njuw bote'ə tɔ. ¹⁸ Ningə in, in nya ki kadi in kid'i'n baji kagi'gi ki gangi'de kɔ kin el. Kin ə re inyə kadi kid'i'de ə, kadi me'i olo dɔ'ti toki, in in ə ra dɔ ngirə'de'ti um in ngirə'de ə rai dɔ'i'ti el. ¹⁹ Dɔmajɔ ə, a el ene: «Gangi baji'ə'gi ə tinyəi'm'in tor'de'ti.» ²⁰ Ningə in ki rɔta'ti kadi gangi'de tado ingi, oyi tor ra maji lə Kirisiti el, ningə in, tinyəi'nu tor'de'ti tado un me'i adi Kirisiti. Nan re in be kaa, kadi ində gu'i el, adi bol rai to ra yo. ²¹ Tado kin ə, kagi ki be inbe mindi ka Luwə gangi baji'ə'gi ningə, kadi oo rɔ'i maji nan in taa a inyəi el jagi. ²² Kadi in gər toki Luwə in njera maji ə kadi in gər toki in de ki ngan ngayn tɔ: Luwə in de ki ngan ki rɔ de'gi'ti ki osi, ə in de ki njera maji ki rɔ'i'ti in tɔ. Nan k'in ə, kadi ra dɔ nja'i'ti me rama-ji'ti li'ə kin. A re in be el ə, a gangi iləi kɔ to baji kagi ki be kin be tɔ. ²³ Nga ningə, ki ɔjido ngann Isirayel'gi, kin ə inyəi ta me ngan lə'de ə, Luwə a təl kadi tinyəi'de tor'de'ti gogi tado aw ki tɔgi kadi tinyəi'n'de gogi. ²⁴ Kin ə in ki in baji kagi buni ki mu mindi, ə Luwə gangi re tinyəi ta kagi buni'ti ki be ki in lo lə'i el kin ə, ngann Isirayel'gi ki in baji kagi buni ki be kin ningə, Luwə a təl tinyəi'de maji gogi lo tor'de'ti el wa.

Ta ki dɔ kaji'ti lə ngann Isirayel'gi

²⁵ Ngannkon'gi, m'ndigi kadi in gəri ginn ta lə Luwə ki to lo kiyə'ti kin, um kadi sii day el. Be el ə a oyi rɔ'se'ti to nje gosi ki ngayn. Ningə kadi in gəri toki dow Isir-

ayel'gi madi, me'de a ngan bitɔ kadi de'gi ki gəri Luwə el pəti, tei kaji'ti. ²⁶ Lo kin'ti nga a nyi Isirayel'gi pəti a ingəi kaji toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Nje taa dɔ de'gi a in Siyon'ti ə a re,

a ɔr k'aldɔ ta lə de'gi ki ginn kaji'ti lə Jakobi kɔ.

²⁷ In kin ə in kunmindɔ ki a dɔɔ'je nan'ti se'de,

loki m'a m'ɔr majel lə'de kɔ ††.»

²⁸ Kin ə ji gon mbəti ki Juwipi'gi mbəti Poyta ki maji kin ningə, j'a j'ene in njeban'gi lə Luwə. Ningə in kin ə in kaji lə'se. Nan re ji gon mbəti ki Luwə mbəti'de kin tɔ ningə, j'a j'ene Luwə ndigi'de bay tado lə kaw'de'gi tɔ.

²⁹ Tado Luwə adi de nya ə təl taa ji'ə'ti el, taa bar de ə təl tuwə el tɔ. ³⁰ Kete mayinu, ali ta ta Luwə'ti, nan ngɔ-sine, Luwə oo kumtondoo lə'se, tado kal ki Juwipi'gi ali dɔ ta. ³¹ Be tɔ ə, ingi kaa alidɔ ta bone, kadi Luwə oo'n kumtondoo lə'se. Lo kin'ti nga ningə, ingi kaa Luwə a oo kumtondoo lə'de tɔ. ³² Tado Luwə adi tarow de'gi pəti ali dɔ ta, kadi ɔji'n'de memaji lə'ne.

Tɔji ki dɔ Luwə'ti

³³ Ki rɔta'ti, nyakingə lə Luwə aldɔ lo, gosi, ki nyagər li'ə əti bol ki dum! De ki kadi gər me ta ki gangi li'ə go-to, de ki kadi gər kɔji ra li'ə goto.

³⁴ In ə Makitu lə Luwə el'n ene:

«De ki gər ta ki me Burəbe'ti goto,

De ki kadi ɔj'ɔ ta goto †.»

³⁵ «Taa de ki kadi un nya adi Luwə kete,

Kadi to go'ti ə Luwə ugə bang'a ka goto tɔ ††.»

³⁶ Tado in Luwə ə ində nya'gi pəti, nya'gi pəti toi ki takul'ə, tado li'ə. Kadi tɔbar in lə Luwə ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi! Amen!

Njiyə ki nəl Kirisiti

12 Ngannkon'm'gi, toki Luwə ɔji'n'je memaji lə'ne ki taga adi ji gəri, m'ulə dingəm me'se'ti kadi uni darɔ'se inbe to kadikare ki kumngayira, indəi taa dangi to nya ki nəl Luwə, adi Luwə. In kin ə in gosi Luwə kigo ndil'ti ki kadi ɔsikurə. ² Ningə kadi uni gorow nyara ki de'gi isi rai dɔkagilo'ti ki bone kin el, nan kadi inyəi rɔ'se'ti adi nyagər ki sigi ki Luwə adi'se kin, mbəl'se. Lo kin'ti, a gəri kum nya ki in nya ki Luwə ndigi: adi in nya ki maji, nya ki nəl'ə, nya ki gorow'ə'ti.

³ Ki takul kadikare ki Luwə adi'm, m'el de ki ra dann'se'ti kadi uni ta rɔ'se ki aldɔ maji el, nan kadi oyi ta rɔ'se ki gorow'ə'ti, de ki ra, kigo tɔgi kunme'ti li'ə ki Luwə ad'a. ⁴ Darɔ'je in kareba, nan ngann rɔ'je'gi in dangi dangi. Ningə nan nan aw ki kulə lə'ne ki sɔw dɔ'ne. ⁵ Be tɔ ə ji banyi, nan j'in kareba me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti. J'in ki dɔ'je dɔ'je, nan j'in ngann rɔ'gi lə nan. ⁶ Ningə, Luwə adi'je kadikare'gi ki dangi dangi kigo memaji'ti li'ə ki adi'n'je. Kin ə re in kadikare kelta ki ta'a'ti ə adi ə, kadi ra'n kulə kigo kunme'ti. ⁷ Kin ə re de madi aw ki kadikare ra kulə dann de'gi ə, kadi ra kulə; kin ə de madi aw ki kadikare ndo nya de'gi ə, kadi ndo'de nya. ⁸ Kin ə de madi aw ki kadikare kulə dingəm me de'gi'ti ə, kadi ulə dingəm me'de'ti; kin ə de madi

† 9-10; Pa'gi 69.23-24

†† Ejay 59.20-21, 27.9 † Ejay 40.13 †† Jobi 41.3

aw ki kadikare kadi nya de'gi ə, kadi adi ki menda, kin ə de madi aw ki kadikare kɔrnon de'gi ə, kadi ɔr ɔrnon'de ki ɔ ki tinyi kati; kin ə de madi aw ki kadikare k'oo kumtondoo lə de'gi ə, kadi oo kumtondoo lə'de ki ɔnel.

⁹ Maji kadi ndiginan ki dann'se'ti in ndiginan ki ɔta'ti. Ningə kadi ɔsi nya ki majel ngəɾəngi, ə kadi uwəi go nyara ki maji ngan ɔ. ¹⁰ Maji kadi in ndiginan dann'se'ti ndiginan lə ngannkon nan'gi. Ningə kadi de ki ra sangi kadi n'in taa n'buki madi'ne'gi'ti. ¹¹ Kadi in de'gi ki njer-akulə, daw goto ɔ'se'ti, ə rai kulə lə Burəbe ki ɔ ki tingəbil. ¹² Ningə kadi rai ɔnel dɔ nya'ti ki isi nginəi ta'a, kadi orei me'se dɔ kon'ti, ə uwəi tɔgi'se ba me kelta'ti ki Luwə ɔ. ¹³ Kadi kanyi ki ngannkon'se'gi me nya'gi'ti ki to ɔ'de, ə kadi uwəi mbah'gi ki ɔ'se'ti maj'a. ¹⁴ Njangi dɔ de'gi ki nje kadi'se kon; njangi dɔ'de um manni'de el. ¹⁵ Rai ɔnel ki de'gi ki isi rai ɔnel, ə nonyi ki de'gi ki isi nonyi ɔ. ¹⁶ Maji kadi hal'se osi go nan'ti. Sangi row nyara ki tɔbar el, nan kadi sangi row nyara ki dɔ'a du. Ningə kadi oyi ɔ'se to nje gosi ki ngayn el ɔ.

¹⁷ Re de ra'se'i majel ə, ugə'ə bangi majel ki ra sə'i kin ki majel el nga. Indəi dɔ ɔ'se'ti kadi rai maji takum de'gi'ti pəti. ¹⁸ Kin ə re tarow lapiya in ɔ'se'ti, ə to kadi sangi ə, sangi adi lapiya to dann'se'ti ki de'gi pəti. ¹⁹ Njendigi'm'gi, kadi inbe'gi ugəi bangi majel ki de ra sese el, nan inyəi wongi lə Luwə adi ɔdi de'ə. Tado Luwə el me makitu'ti lə'ne ene:

«M'in ə m'in nje kugə bangi majel ki de ra ki madi'ne. De ki ra nya ki majel ki madi'ne, M'in ə m'a m'j'ɔ kum'ə tor'ti †.»

²⁰ Luwə ilə dɔ'ti bay ɔ ene:

«Re bo ra nje ban lə'i ə, ad'a nya ɔ, Re kundə ra'a ə, ad'a mann anyi. Re in ra be ningə, A to to yal por ə ɔy buki dɔ'a'ti be ††.»

²¹ Adi majel dum dɔ'i el, nan kadi dum dɔ majel ki maji ki ra.

Təl ɔ go ndu'ti lə nje konbe'gi

13 Kadi de ki ra kaa təl ɔ'ne go ndu'ti lə nje konbe'gi ki sii dɔ be'ti. Tado konbe ki to bann bann kaa in Luwə ə in nje kadi de, ningə nje ki sii dɔ be'ti, in Luwə ə ində'de. ² In tado kin ə, de ki ində gu'ne ki nje konbe, isi ɔsi ta ndu Luwə. Nje ki isi indəi gu'de ki nje konbe'gi'ti, si ndɔri ta ki gangi lə Luwə rei ki dɔ'de'ti. ³ Ningə, de'gi ki njera nya ki maji ə, isi boli nje konbe'gi el, nan in de'gi ki njera nya ki majel ə isi boli'de. Ə re ge kadi in bol nje konbe el ningə, ra nya ki maji par ə a piti. ⁴ Tado nje konbe in de ki isi ra kulə adi Luwə kadi kulə ra'se in kuləra ki maji. A kin ə re isi ra nya ki majel ningə, in bol nje konbe, tado in kare ə aw ki nya kati el. Lok i nje konbe gangi ta dɔ de'ti ningə, isi ra kulə lə Luwə, ində ɔ'ɔ ə ɔji wongi lə'ne dɔ de'ti ki njera nya ki majel ad'a gər. ⁵ In tado kin ə, maji ngayn kadi de ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti lə nje konbe'gi. Ningə kadi ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti tado bol wongi lə Luwə par kareba el, nan tado kadi me de uwə ki ta el. ⁶ In ginn'ə kin ɔ ə isi ugəi

lambo, tado de'gi ki isi taai lambo ji'se'ti, in de'gi ki Luwə ad'i'de kulə kin kadi rai. ⁷ Lo kin'ti, maji kadi adi de ki ra nya ki maji kadi ad'i'ə: Adi lambo de ki maji kadi ad'i'ə, adi nyagang'i'gi ki dɔ'se'ti de ki maji kadi ad'i'ə, in boli de ki maji kadi in boli'ə, ə ɔsikurə de ki maji kadi ɔsikurə ɔ.

Ndiginan ki yo ge ki ne ge

⁸ Adi bangi nya lə'de madi to dɔ'se'ti el. Bangi ki kadi to dɔ'se'ti ningə, kadi in bangi ndiginan ki kadi in ndiginan dann'se'ti ki yo ge ki ne ge par ta. Tado de ki nje ndigi madi'ne, in de ki ra go ndukun'ti lə Luwə ilə taga bal. ⁹ M'el be, tado ndukun'gi lə Luwə el ene: «A uwə marum el, a tɔl de el, a bogi el, a ndingə nya lə mad'i el». Ningə ndukun'gi kin, ki ndəgi ndukun'gi ki rangi pəti, a ingə'de me ndukun'ti ki kare ki ene: «A ndigi de mad'i to darɔ'i inbe be» kin †. ¹⁰ De ki nje ndigi de, a ra nya madi kare ki majel ki de madi'ne el. Tado de ki nje ndigi madi'ne, in de ki ra go ndukun'ti lə Luwə'ti lə taga bal.

Kisi dɔ nja'ti tado təl Kirisiti

¹¹ In gəri dɔkagilo ki ji'si'ti ne kin maji, kadi in dɔkagilo ki kadi ndəli dɔ bi'ti nga. Tado dɔkagilo ki kete ki j'uni me'je dɔ ra maji'ti lə Luwə kin, kaji in sanyi se'je bay, nan ki ngɔsine kin, kaji in ɔ'je'ti ndəkba nga. ¹² Lo ki konndɔ'ti nanyi ngayn el nga, lo ki ti in ndəkba, ə maji kadi j'ɔsi nya ra'gi ki me lo ki diw'ti ngəɾəngi, ə adi j'oti nya ɔ'gi ki kadi ji ɔi kada. ¹³ Adi panjiyə'se in kigo row'ti ki maji, to de'gi ki nje njiyə kada wangi. Kadi in de'gi ki nje kusɔ nya kədi el num, gon kanyi yiwi el num, kadi in nje kaya ki ra el num, nje k'oo maji ɔ'de el num, nje kɔl ki njera jangi el num. ¹⁴ Maji kadi oti Burəbe Jeju Kirisiti ɔ'se'ti to nya ɔ lə'se. Ningə kadi adi ndigi ra lə darɔ uwə me'se el, nan to in rai majel ki in ndigi rai el.

Kadi de gangi ta dɔ ngonnkon'ne'ti el

14 De ki in ton me kunme'ti, maji kadi uwəi'ə ki ɔ'se'ti hum kadi in gangi ta dɔ nya'ti ki to me'ə'ti el. ² Dɔmaj i ə de madi, aw ki kunme ki ɔ'n nya'gi pəti kare, um kadi me'ə uwə ki ta el, ningə in ki nungi, ki kunme li'ə in ki ton, on mbi kam par ɔ. ³ Lo kin'ti, maji kadi de ki nje kusɔ nya'gi pəti, kidi de ki nje kusɔ nya'gi madi el kin el, ningə de ki nje kusɔ nya'gi madi el, maji kadi kidi de ki nje kusɔ nya'gi pəti el ɔ, tado in kaa Luwə uwə ki ɔ'ne'ti ɔ. ⁴ In nan ə kadi gangi ta dɔ nje ra kulə'ti lə de ki rangi wa? Re uwə ɔ'ne ba ta kulə'ti eke osi nanga kaa, in kin in ta lə be'ə. Ningə a uwə ɔ'ne ba taa, tado Burəbe aw ki tɔgi kadi ad'a uwə'n ɔ'ne ba.

⁵ De madi a el ene ndɔ'gi madi utə nan, ə de ki nungi a ene ndɔ'gi asi nan pəti ɔ. Nan maji kadi de ki ra kaa aw ki me ki kare dɔ ndu'ti li'ə ki ra dɔ'ti. ⁶ De ki oo kadi ndɔ madi utə ndəgi ndɔ'gi madi kin, el tado kɔsi'n kurə Burəbe, ə de ki ɔ nya'gi pəti, ɔ kadi ɔsi'n kurə Burəbe

† Ndukun ki nja joo 32.35 †† Tərta'gi 25.21-22

‡ Tekitaga 20.13-17; Ndukun ki nja joo 5.17-21; Lebitiki 19.18

to, tado ra oyo Luwa do'ti. Taa de ki so nya'gi pæti el kaa, ra tado kosigon Buræbe, tado ra oyo Luwa do'ti to. ⁷ Toki ræta'ti, de ki dann'je'ti ki kadi isi ki do'ne taa kisi læ'ne inbe goto, taa de ki dann'je'ti ki kadi oy koy læ'ne inbe ka goto to. ⁸ Re j'isi ki do'je taa æ in tado læ Buræbe, a re j'oyi æ j'oyi tado læ Buræbe to. Adi kin æ re in kisikidæta, eke in koy kaa, j'in nya læ Buræbe. ⁹ Tado Kirisiti oy, indæ taa lo koy'ti kadi in be nje'koy'gi ki nje kisi kumngayi-ra'gi. ¹⁰ Nga in, ra bann æ isi gangi ta do ngonkon'i'ti wa? Ra bann æ isi kidi ngonkon'i wa? Kare kare pæti, j'a ji tei j'awi takum Luwa'ti kadi a gangi ta do'je'ti.

¹¹ Tado ndangi me Makitu'ti eyina:

«M'in Buræbe, toki m'nji'n ki do'm taa, m'el'se toki: De'gi pæti a æsi mækæsi'de nanga non'm'ti, de'gi pæti a ulæi tæji do Luwa'ti †.»

¹² Lo kin'ti, de ki ra a tudæ kor kulæra'ne ki æw do'ne inbe non Luwa'ti.

¹³ Adi ji tai kon ta gangi ta do'nan'ti. Ningæ kadi sangi row kadi ilæi jiggi non ngonkon'se'ti el. Ilæi jiggi adi tugæ ilæ, eke aw si'æ adi osi me nya ki majel'ti el. ¹⁴ M'gær, ar njay ki takul Buræbe Jeju, toki nya ki to njen goto. A re de madi oo kadi nya madi in ki to njen ningæ, to njen tado læ de'æ inbe kin. ¹⁵ Re tuji me ngonkon'i tado læ nya ki isi æ ningæ, isi njiyæ ki gorow ndiginan'ti el jaggi. Gon ro'i maji, kadi ta læ nyakusæ par æ adi de ki Kirisiti oy tado li'æ kin awi'n tuji'ti el. ¹⁶ Kadi nya ki in nya ki maji ki ro'se'ti, tæl nya ki kadi ndægi de'gi elita ki majel do'ti el. ¹⁷ Tado Konbe læ Luwa in ta læ nyakusæ ki nya kanyi el, nan in ta læ nyara ki dana, ta læ lapiya ki rænel ki Ndil Luwa ki ar njay adi'je. ¹⁸ De ki isi ra kulæ læ Kirisiti kigo row'æ kin, in de ki njera nya ki næl Luwa num, de'gi ndigi ta li'æ num to.

¹⁹ Adi ji sangi row ki kadi re ki lapiya num, row ki kadi ji tægi nan'ti me kunme'ti num. ²⁰ Maji kadi tuji kulæ læ Luwa tado læ nyakusæ el. In ki ræta'ti kadi nyakusæ'gi pæti de a æ, nan in gorow'æ'ti el kadi de æ nya ki kadi tæl jiggi tugæ ngonkon'a ilæ me nya ki majel'ti. ²¹ Maj'a ki ngayn, in kadi de æ da el num, anyi yiwi kandi nju el num, kadi ra nya madi kare ki kadi tugæ ngonkon'a læ adi osi el. ²² Kunme læ'i ki ra do'ti kin, in ngæm'æ to yan'i non Luwa'ti. Majikur in do de'ti ki me'æ uwæ ki ta do row'ti li'æ el. ²³ Nan de ki me'æ uwæ ki ta do nya'ti ki isi æ, ta ki gangi in do'a'ti, tado in de ki kulæra'a in kigo kunme'ti el. Nga ningæ, ji gær kadi nya'gi pæti ki de ra'de kigo kunme'ti el, in majel.

Kadi de sangi row nya ki kadi adi rænel madi'ne

15 J'in ki j'awi ki tægi me Ndil'ti, maji kadi ji gæti nje'gi ki in ton, ki kanji sangi row nya ki næl me'je. ² Maji kadi de ki ra dann'je'ti sangi kadi ra nya ki næl ngonkon'ne. Ra nya ki næl'æ ki tado maji li'æ kadi tægi'n me ndil'ti. ³ Kirisiti ki do'ne, sangi nya ki næl ro'ne el, nan toki Makitu læ Luwa el'n: «Nya tæji'gi ki maji kadi aw ki do'i'ti, tæl ki do'a'ti yo ††.» ⁴ Nga ningæ, nya'gi pæti ki ndangi me Makitu'ti do'kagilo'ti ki kete kin, ndangi kadi to tæl nyando tado læ'je. Makitu ndo'je kadi koreme ki kuwætægiba læ'je re ki kindæmedæti. ⁵ Maji kadi Luwa ki

nje re ki koreme ki kuwætægiba ra adi ta'se asinan maji toki Jeju Kirisiti ndigi'n. ⁶ Lo kin'ti, a ulæi tæji do Luwa'ti ki in Baw Buræbe læ'je Jeju Kirisiti ki me ki kare ki ndu ki kare.

Poyta ki maji tado læ de'gi pæti

⁷ Uwæi nan ro nan'ti yo ge ne ge toki Kirisiti uwæ'n'se ro'ne'ti kin be, kadi Luwa ingæ'n tæbar. ⁸ Toki ræta'ti, m'el'se, Kirisiti tæl nje ra kulæ læ Juwipi'gi kadi tæl'n ta ndukun ki Luwa un adi kaw'de'gi. ⁹ Taa re kadi de'gi ki in Juwipi'gi el, ulæi tæji do Luwa'ti tado memaji li'æ, toki Makitu læ Luwa el ene:

«M'a m'pit'i dann ginn be'gi'ti ki dangi dangi, Taa m'a m'osi pa m'ulæ'n tæji do'i'ti to ‡.»

¹⁰ Ningæ tæl el bay ene:

«In ginn be'gi ki dangi dangi, rai rænel ki de'gi læ Buræbe ††.»

¹¹ Bay to:

«Ulæi tæji do Buræbe'ti, in ginn be'gi pæti, Osi pa, piti'æn'æ, in ginn de'gi pæti ††.»

¹² *Njekeltakita Luwa'ti Ejay el to ene:

«De ki ginn koj'i'ti læ Jese kare a re, In æ a indæ taa kadi a onbe do ginn be'gi'ti ki dangi dangi,

Ningæ in to æ ginn be'gi kin a indæi me'de do'a'ti ††.»

¹³ Kadi Luwa ki in nje re ki nya kindæmedæti, adi rænel, ki lapiya li'æ tan'se binyæ'ti, me kunme'ti. Ningæ kadi tægi Ndil Luwa adi kindæmedæti læ'se aw ki kete kete to.

Kulæ læ Pol

¹⁴ Ngannkon'm'gi ki æji do'se, m'in ki do'm, m'gær maji, kadi mæta ki maji rosi me'se, nyagær ki dum'se goto, taa asi gaki kadi adinan ta æji yo ge ki ne ge to. ¹⁵ Be kaa, ki madi'gi, m'ndangi makitu ki tægi to'ti m'adi'se kadi m'olo'n me'se. Ningæ m'ra be æjido maji ki Luwa ra sæ'm. ¹⁶ Luwa ra adi m'un ro'm m'ilæ ko tado kulæ læ Jeju Kirisiti ki ro de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. Indæm ta dangi kadi m'ilæmbær Poyta ki maji li'æ, kadi de'gi ki in Juwipi'gi el tæli kadikare ki næl Luwa, kadikare ki Ndil Luwa in do'ti. ¹⁷ Asi kadi m'indæ gu'm me to Jeju Kirisiti'ti æji'n do kulæ læ Luwa. ¹⁸ Nga ningæ, re m'el'ta ningæ, m'el'ta do nya'ti kareba par, adi in kun ki Kirisiti un'm ra'n kulæ adi de'gi ki in Juwipi'gi el tæli ro'de go ndu'æ'ti kin. Kirisiti ra kulæ ki ta ki ta'm'ti num, ki kulæra'm num, ¹⁹ taa ki tægi nyakæji'gi ki nya'gi ki æti bol, ki tægi læ Ndil Luwa. Be æ, in Jerujalem'ti biti te Iliri'ti, m'ilæmbær Poyta ki maji læ Kirisiti ki lo'gi pæti. ²⁰ Ningæ m'ndigi ngayn kadi m'ilæmbær Poyta ki maji lo ki to Kirisiti bar'ti el bay par, kadi m'indæ ngiræ kulæ læm do kulæ'ti ki de madi indæ ngiræ kete el. ²¹ Loki m'ra be kin ningæ, m'ra toki Makitu læ Luwa el'n ene:

«De'gi ki de ilæ'de mbær ta li'æ el a oyi'æ, æ de'gi ki ta li'æ osi mbi'de'ti el, a gæri me ta kin to †††.»

† Pa'gi 18.50; 2 Samiyel 22.50 †† Ndukun ki nja joo 32.43 ††† Pa'gi 117.1 †††† Ejay 11.10 ††††† Ejay 52.15

† Ejay 45.23 †† Pa'gi 69.10

Kɔji ra lə Pol

²² In kin ə in nya ki ɔgi'm tarow ki dɔkagilo'gi pəti kadi m'aw rɔ'se'ti. ²³ Nan ki ngɔsine kin, m'aw ki lo madi ki kadi m'ra kulə'ti go lo'gi'ti kin el nga. In be ə, asi bal ngayn bone, m'ndingə kadi m'aw rɔ'se'ti. ²⁴ M'a m'aw dɔkagilo'ti ki m'a m'aw'n Esipany'i'ti. Tado, m'ində me'm'ti kadi kaw'm ə, m'a m'te dɔ'se'ti kadi m'oo'se, ningə kadi rai sə'm adi m'aw m'te'ti. Nan k'in ə, m'a m'oo'se kadi nyənn'ə ɔr dɔ'm'ti nden bay taa m'a m'gangi m'aw. ²⁵ Ningə ki ndəkba ne kin, m'nji m'aw Jerujalem'ti tado ra ki de'gi lə Luwə ki sii nu. ²⁶ Tado de'gi lə Luwə ki sii dɔnangi Maseduwann'ti ki dɔnangi Akay'ti uni ndu'de kawi nya kadi n'rai ki njendo'gi ki dann de'gi'ti lə Luwə ki sii Jerujalem'ti. ²⁷ Uni ndu'de rai nya kin, ningə in nya ki maji kadi rai se'de be inbe. Tado kete, de'gi ki in Juwipi'gi el ingəi nya maji kigo Ndil'ti rɔ'de'ti in ki in Juwipi'gi, ningə ngɔsine maji kadi de'gi ki in Juwipi'gi el, rai ki Juwipi'gi ki nya ki in nya maji lə darɔ ki to ji'de'ti tɔ. ²⁸ Be ə, re m'ra kulə kin ginn'ə gangi, adi m'ulə kandi nyakaw kin ji de'gi'ti lə Luwə ki Jerujalem ningə, m'a m'aw Esipany'i'ti ki row ki dɔ'se'ti. ²⁹ M'gər kadi kaw'm ki m'a m'aw ki rɔ'se'ti, m'a m'aw ki njangi dɔ lə Kirisiti ki to mbar mbar.

³⁰ Ngannkon'gi, m'ulə dingəm me'se'ti ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, ki takul ndiginan lə Ndil Luwə, kadi indəi rɔ'se'ti nan'ti sə'm, rɔi ki kelta ki Luwə tado lə'm. ³¹ Elita ki Luwə kadi taa'm ji nje me ngan'gi'ti ki Jude, taa kadi to kadikare ki m'a m'aw'n Jerujalem kin kaa, de'gi lə Luwə tai ki rɔnel tɔ. ³² Lo kin'ti, m'a m'aw m'te rɔ'se'ti ki rɔnel, ningə re Luwə ndigi ningə, m'a m'uwə'n kor rɔ'm rɔ'se'ti nden tɔ. ³³ Kadi Luwə ki nje kadi lapiya in nan'ti sese pəti. Amen!

Kuwə ji nan

16 M'ulə konnann'je Pebe ki in nje kogo nyamaji'gi lə njekawnan'gi dann njekawnan'gi'ti ki me be'ti ki Sankire kin ji'se'ti †. ² M'dəji'se kadi uwəi'ə ki rɔ'se'ti me tɔ Burəbe'ti, uwəi'ə rɔ'se'ti kuwə ki asi ta tɔ de lə Luwə. Adi rɔ'se, rai si'ə me nya'gi'ti pəti ki aw ki ndoo'ə, tado in dene ki ra ki de'gi ngayn, taa m'inbe ki dɔ'm kaa ra sə'm tɔ. ³ Uwəi ji Pirisika in ki Akilasɔ adi m'in, in madikulə'm'gi me tɔ Jeju Kirisiti ††. ⁴ Ingi ə uni rɔ'de, iləi kɔ, aj'i m'in. Ningə in m'in ki kar'm ə m'ra'de oyo el, nan in *Njekawnan'gi pəti, ki in Juwipi'gi el ə rai'de oyo. ⁵ Uwəi ji Njekawnan'gi ki sii me kəy'ti lə'de adi'm'in tɔ. Uwəi ji njendigi lə'm Epayineti adi'm'in, in ə in de ki dɔkete ki un me'ne adi Kirisiti dɔnangi Aji'ti. ⁶ Uwəi ji Mari ki in de ki ra kulə ngayn tado lə'se kin adi'm'in. ⁷ Uwəi ji noji'm'gi Andironikusi in ki Juniyasi ki in madi dangay'gi lə'm kin adi'm'in. In njekawkulə'gi ki de'gi gəri go'de maji ngayn dann madi'de'gi'ti, taa dɔyinan nan'ti me tɔ Kirisiti non'm'ti inbe bay. ⁸ Uwəi ji nje ndigi lə'm me tɔ Burəbe'ti Ampilyatusi adi'm'in. ⁹ Uwəi ji madikulə'je me tɔ Kirisiti, Urben in ki njendigi lə'm ki ngayn Setasi adi'm'in. ¹⁰ Uwəi ji Apelesɔ ki in de ki tɔji

† KNK 18.18 †† KNK 18.2

kadi ki adi dɔyinan me tɔ Kirisiti ki taga kin adi'm'in. Uwəi ji de'gi ki me kəy'ti lə Arisitobul adi'm'in tɔ. ¹¹ Uwəi ji noji'm Erodion adi'm'in, taa uwəi ji de'gi ki me kəy'ti lə Narsisi ki uni me'de adi Burəbe adi'm'in tɔ. ¹² Uwəi ji Tirpen in ki Tirpoji ki in dene'gi ki rai kulə lə Luwə ngayn kin adi'm'in, taa uwəi ji njendigi'm Persidi ki in dene ki ra kulə lə Luwə ngayn tɔ kin adi'm'in. ¹³ Uwəi ji Rupusi ‡ ki in de ki Luwə mbət'ə kin adi'm'in, taa uwəi ji kon'a ki in kon'm tɔ kin adi'm'in. ¹⁴ Uwəi ji Asenkirti num, Pilegon num, Ermesi num, Patirobasi num, Ermasi num, ki ndəgi ngannkon'je'gi ki in se'de kin adi'm'in. ¹⁵ Uwəi ji Pilologi in ki Juli adi'm'in, uwəi ji Nere in ki konnann'a adi'm'in, taa uwəi ji Olimpasi ki de'gi lə Luwə pəti ki in si'ə adi'm'in tɔ. ¹⁶ Uwəi ji nan kare kare ki kuwə nan rɔ nan'ti ki tɔji kadi in ngannkon'nan'gi ki me Kirisiti'ti. Njekawnan'gi lə Kirisiti pəti uwəi ji'se.

Ta ki dɔboy'ti

¹⁷ Ngannkon'gi, m'ulə dingəm me'se'ti kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti ɔji'n dɔ de'gi ki nje re ki gangi nan dann'se'ti, ki nje buki de'gi mu kadi tanyi rɔ nyando ki ingəi. Maji kadi ɔri rɔ'se rɔ'de'ti kɔ. ¹⁸ Tado ko de'gi ki be kin, isi rai kulə lə Burəbe lə'je Kirisiti el, nan isi rai kulə tado kanda'de yo. Ki kujita'gi ki ta'de'ti, ki to nan pe pe, ə isi ədi de'gi ki kum'de tujə dɔ nya ki majel'ti el. ¹⁹ Ki ɔji dɔ'se, de'gi pəti gəri təl rɔ go ta'ti lə'se. Lo kin'ti, m'ra rɔnel ɔji'n dɔ'se. Nga ningə m'ndigi kadi kum'se tujə dɔ nya ki maji'ti, ə kadi kum'se ar njay kadi ɔri rɔ'se kɔ me nya ki majel'ti. ²⁰ Ningə Luwə ki nje re ki lapiya a rəkitə dɔ *Satan ginn nja'se'ti ngɔsine. Maji kadi memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

²¹ Madikulə'm Timote †† uwəi ji'se, taa noji'm'gi Lusiyusi num, Jason in ki Sosipater num uwəi ji'se. ²² Ningə m'in Tertiyusi ki nje ndangi makitu lə Pol kin, m'uwə ji'se me kində rɔ nan'ti lə Burəbe. ²³ Gayusi †† ki m'nji be li'ə uwə ji'se, ki Njekawnan ki sii me kəy'ti li'ə. Erasi ††† ki m'nji be li'ə uwə ji'se. Erasi ki in njengəm nar ki me bebo'ti ki ne uwə ji'se, taa ngonkon'je Kartusi kaa uwə ji'se tɔ. [²⁴ Kadi memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese pəti.]

Kulə tɔji ki dɔ Burəbe'ti

²⁵ Tɔji ki dɔ Luwə'ti ki asi kadi adi'se tɔgi ki gorow lə Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti ki m'ilə'se mbər'ə. Ki row lə Poyta ki maji kin, Luwə te ki dɔ nya ki to lo kiyə'ti lo kulə ngirə'ti mayinu, ²⁶ nan ngɔsine ginn'ə te taga wangi kin. Ginn'ə te ki taga wangi ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el, ki takul makitu ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ndangi. Ndangi kigo ndu'ti lə Luwə ki njekisi biti ki non'ti kadi de'gi ki in Juwipi'gi el adi indəi me'de dɔ ra maji'ti lə Luwə, ə kadi təlɔ rɔ'de go ndu'ə'ti kigo kunme'ti. ²⁷ Tɔji ki dɔ Luwə'ti ki in ki kar'ne ba ə in nje gosi, ki dɔkagilo ki dɔkagilo me tɔ Jeju Kirisiti'ti. Amen! Ta goto nga!

‡ Mrk 15.21 †† KNK 16.1-3 †† KNK 19.29; 1Ko 1.14 ††† 2Ti 4.20

1 Korenti'gi

Ta dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Pol ndangi adi korenti'gi

Makitu kin, Pol ndangi adi Korenti'gi to njekul de'gi la Luwə ə ndigi kul njekawnan ki inbe ində ginn'de bebo Korenti'ti be. Kagilo'ə'ti kin, Korenti in burəɔ ngann be'gi ki Rɔm on dɔ'de dɔnangi Akay'ti. Korenti in bebo ki gati ki ra ki me'ti to mbar mbar. Nyamaji ki ɔjido nyajibəlbe'gi to'i'ti ngayn tɔ. Ra yo'gi ki dangi dangi num, ra kaya kaa bar tɔ'de ki dum tɔ. Me nya'gi'ti ki majel kin ə, njekawnan ki indəi ginn'de ngɔsine bay kin a sangi row kadi panjiyə'de to ki go Poyta ki maji'ti ki ingəi. Ginn'ə kin ə ndangi makitu uləi adi Pol kadi tɔji'de gorow taa nan, ki ta ki dɔ kusɔ da ki de'gi bari yo, ta ki dɔ kadikare'gi ki dangi dangi ki Ndil Luwə kanyi njekawnan'gi kadi rai kulə dɔnan'ti dann'de'ti. Njekawkulə Pol təl lə'de'ti ɔjido nya'gi kakin ningə təl ra dɔ'ti non el'de ta dɔ ganginan ki dann njekawnan'ti, hal kaya ki ra, səkinan lə njekunme'gi dann'de'ti non njegangita ki dɔnangi'ti ne, kon mudɔ nam lə Burəbe, ki kində taa lo koy'ti. Me nya'gi'ti kin pəti Pol tɔji hal ki panjiyə ki ndigi to'ti ki kadi njekunme'de kadi Kirisiti awi'n (13).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-9. Ganginan'gi ki dann njekawnan'ti 1.10-4.21. Panjiyə ki majel lə njekunme'gi dann njekawnan'ti 5-6. Ta dɔ taa nan'ti 7. Taa k'inyə taa lə njekunme ngang'a to non 8-10. Kadi burnan goto lo kawnan'ti, ningə ndiginan 11-14. Te lo koy'ti 15. Mbon nyamaji'gi ki nan'ti tado nje ki Jerujalem, kɔjitarə kaw mbah ki kuwə ji nan 16.

Kuwə ji nan

1 Par ki rɔ'm'ti m'in Pol ki Luwə barim kigo me ndigi'ti li'ə kadi m'in njekawkulə lə Jeju Kirisiti. Nan'ti ki ngonnkon'je Sositen †, ² j'uwə ji njekawnan'gi ki sii Korenti'ti ††, j'uwə ji nje ki Luwə ɔr'de me majel'ti kɔ ki gorow kində rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti, j'uwə ji nje ki Luwə bar'de to de'gi ki kar njay lə'ne, j'uwə ji de'gi pəti ki, me lo'gi'ti ki dangi dangi, isi bari tɔ Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, Burəbe lə'de ki Burəbe lə'je. ³ Kadi memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə ingi ki Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Ramaji Lə Luwə me Kirisiti'ti

⁴ M'ra oyo Luwə lə'm ki ndɔ'gi ndɔ'gi tado lə'se. M'ra'a oyo ɔjido memaji li'ə ki to dɔ'se'ti me kində rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti. ⁵ Tado me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti kin ə maji urin'se me kujita'ti ki me nya gər'ti. ⁶ Naji ki man ki dɔ Kirisiti'ti in ki man ki tɔgi dann'se'ti, ⁷ adi kadikare madi kare ki du'se goto. Isi nginəi ndɔ ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti a te'n bus. ⁸ Kirisiti inbe ki dɔ'ne a adi'se tɔgi kadi uwəi rɔ'se ba bitɔ dɔboy ndɔ'ti. A adi uwəi rɔ'de ba kadi ndɔ təl Burəbe Jeju Kirisiti ə in ki ta dɔ'se'ti el. ⁹ Tado Luwə ki nje bar'se, ulə'se nan'ti ki Ngonn'o Jeju Kirisiti ki Burəbe lə'je, in Luwə ki nje ra nya ki low'ə'ti. ¹⁰ Ngannkon'm'gi, m'ndəji'se me tɔ Burəbe'ti lə'je Jeju Kirisiti kadi adi ndu'se in nan'ti. Adi gangi nan goto dann'se'ti. Maji kadi adi ta mər'se'gi ki hangal'se'gi in

nan'ti kareba. ¹¹ Tado ri ə m'elta kin be wa ngannkon'm'gi? M'el be tado de'gi ki Kolowe'ti eli m'in ta gakinan lə'se adi'm'in m'oo. ¹² Ningə nya ki m'ge kadi m'el'se, m'oo tokɔ dann'se'ti de madi ene: «M'in de lə Pol», ki nungi ene: «M'in de lə Apolosi ‡», ki rangi ene: «M'in de lə Piyər», ə in ki rangi bay ene: «M'in lə Kirisiti». ¹³ Eke Kirisiti gangi rɔ'ne'gi dana wa? Ke in Pol ə bəri'ə dɔ kagidəsi'ti tado lə'se wa? Ke rai'se batəm me tɔ Pol'ti wa? ¹⁴ M'ra oyo Luwə tokɔ ra adi m'ra batəm de madi kare dann'se'ti el. De'gi ki m'ra'de batəm in Kirisipusi †† ingi ki Gayusi par. ¹⁵ De madi kare ki a ene rai'ne batəm me tɔ'm'ti goto. ¹⁶ De'gi ki m'ra'de batəm bay tɔ ə in nje ki me kəy'ti lə Stepanasi. Ki rangi to non ningə, m'oo el nga. ¹⁷ In tado kiləmbər Poyta ki maji ə Kirisiti ulə'm, um in tado ra batəm el. Kiləmbər Poyta ki maji kin in ki gosita ki ta'ti el. Re in ki gosita ki ta'ti ningə, koy Kirisiti dɔ kagidəsi'ti a təl nya ki nda'a goto.

Kirisiti in tɔgi ki tər lə Luwə

¹⁸ Mbər koy Kirisiti dɔ kagidəsi'ti in ta mbo ki rɔ de'gi'ti ki isi awi tujitɔ. Nan ki rɔ'je'ti j'in ki j'ingəi kaji ningə in tɔgi lə Luwə. ¹⁹ Makitu lə Luwə ene: «M'a m'tuji tər lə nje tər'gi, ningə nje nya gəri'gi, m'a m'row ta nyagər lə'de kadi təl nya ki kare ‡.» ²⁰ Nje tər in ra be? Njendo ndukun in ra be? Nje manji ta in ra be dɔkagilo'ti kin? Tər lə de ki dɔnangi'ti ə Luwə təl'ə nya ki mbo'ti. ²¹ In be tado tər ki dɔnangi'ti ne asi kadi aw ki de'gi adi gəri tər lə Luwə el. In be ə Luwə ndigi ngayn

† KNK 18.17 †† KNK 18.1

‡ KNK 18.24 †† KNK 18.8 ‡‡ Ejay 29.14

kadi n'aji de'gi ki uni me'de adi'a. De'gi ki adi'a me'de ki gorow kilambær Poyta ki maji ki de oo a to to ta mbo yo. ²² *Juwipi'gi daji kadi n'oyi nyakɔji, Gireki sangi tær tɔ. ²³ Ki sɔw dɔ'je ningə, j'ilambær Kirisiti ki bəri'a dɔ kagidəsi'ti. Mbær kin tæl jigi tugə Juwipi'gi, ə in ta mbo ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ. ²⁴ Nan ki rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el ki Luwə bar'de ningə, mbær læ Kirisiti kin ə in tɔgi ki tær læ Luwə tado læ'de. ²⁵ Tado ta mbo læ Luwə kin in tær ki utə tær læ de'gi, ə tɔgi goto læ Luwə kin in tɔgi ki utə tɔgi læ de'gi tɔ.

²⁶ Ngannkon'gi, indæi kum'se maji oyi. Dann'se'ti ki Luwə bar'se kin, nje tær'gi kigo darɔ'ti in ngayn el, nje tɔgi'gi in ngayn el, nje tɔbar'gi in ngayn el tɔ. ²⁷ Ningə kadi in gəri toki Luwə mbæti nya'gi ki nje tɔgi el ki dɔ-nangi'ti ne kadi ulæn rɔɔl dɔ nya'gi'ti ki nje tɔgi. ²⁸ Luwə mbæti nya'gi ki kum'ə goto, nya ki de'gi kidi'de dɔnangi'ti, nya'gi ki in nya madi el, tado row'n ta nya'gi ki de'gi oy nda'de. ²⁹ Be kadi de madi ində gu'ne non Luwə'ti el. ³⁰ In Luwə ə ulə'se nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti. Nan ki bone in tær læ'je ki in rɔ Luwə'ti. In ə, ki gorow li'ə, Luwə ɔr'in ta dɔ'je'ti, adi j'ar njay, taa'je ilə'je taa ji majel'ti. ³¹ In be toki Makitu læ Luwə el'n ene: «De ki ge kində gu'ne ningə, maji kadi un Burəbe ə ində'n gu'ne †.»

Kilambær Poyta ki maji læ Pol

2 Ngannkon'gi, loki m'aw dann'se'ti, m'ilə'se mbær poyta ki rɔta'ti læ Luwə, ki to lo kiyə'ti, in ki nyagər ki aldɔ'se eke ki tærta ə m'ilə'n'se mbær kin el. ² Tado loki m'in dann'se'ti, nya ki rangi ki m'un ndu'm dɔ'ti goto. M'sangi kadi gəri Kirisiti par kareba. Adi in Kirisiti ki bəri'a kagidəsi'ti. ³ Loki m'in dann'se'ti, m'in me tɔgi goto'ti. M'el'se ta me dadi'ti ki bol. ⁴ Nya ki m'ndo'se ki mbær Poyta ki maji ki m'ilə'se kin, in ki ta nyagər læ de el. In kigo kɔji tɔgi'ti læ Ndil Luwə. ⁵ Be kadi kunme kadi læ'se ulə ngirə'ne dɔ nya gər'ti læ de el, nan dɔ tɔgi'ti læ Luwə yo ta. ⁶ Ningə, j'in kaa j'i ndo njekunme'gi ki tɔgi me ndil'ti ki me tær tɔ. Nan k'in ə in tær læ de'gi ki dɔ-nangi'ti ne el. Taa in tær læ njetɔgi'gi ki dɔnangi'ti ne ki ndɔ madi ə a tuji kin el tɔ. ⁷ J'ilambær tær læ Luwə. Tær ki to lo kiyə'ti biti bone. In tær ki Luwə ində dɔ'a dana kete non kində dɔnangi'ti tado tɔbar læ'je. ⁸ Tær ki de kare ki dann nje tɔgi'gi'ti ki dɔnangi'ti ne ki gər goto. Re kum'de te dɔ tær'ti kin ə re a bəri Burəbe ki nje tɔbar kagidəsi'ti el. ⁹ Ningə, toki makitu læ Luwə el'n, in nya ki kum'de oo el, in nya ki mbi de oo el, in nya ki de mər me'ne'ti el tɔ. In nya ki Luwə ində dɔ'a dana tado læ de'gi ki ndigi'ə †. ¹⁰ Nga ningə, Luwə te ki dɔ'a adi'je ki gorow læ Ndil. Tado Ndil oo ginn nya'gi pæti. Ndigi ra'gi læ Luwə ki to lo kiyə'ti kaa Ndil oo. ¹¹ Ki ɔjido de, de madi ki gər nya'gi ki to rɔ madi'ne'ti goto. In ndil ki to rɔ de'ti kin par ə gər nya'gi ki to rɔ'a'ti. In be ə, yan Luwə kaa to be tɔ. Ndil Luwə ki kar'ne ba par ə gər nya'gi ki to rɔ Luwə'ti. ¹² Nga ningə, ndil ki in me'je'ti j'ingi kin in ndil ki dɔnangi'ti ne el, nan in Ndil ki in ta rɔ Luwə'ti nu, kadi j'i gər'in nya'gi ki Luwə adi'je kigo memaji'ti li'ə. ¹³ Ningə, j'el taa ki row nyagər læ de el,

† Jeremi 9.23 †† Ejay 64.3, 52.15

nan ki row læ Ndil Luwə. In be ə, j'isi j'ɔr ginn nya ki rɔ-ta'ti læ Ndil, j'adi de'gi kigo Ndil'ti. ¹⁴ De ki aw ki Ndil Luwə me'ne'ti el, asi kadi ingə nya ki rɔta'ti ki in rɔ Luwə'ti el. Tado in Ndil Luwə par kareba ə adi de gər nya'gi ki rɔta'ti kin. ¹⁵ De ki aw ki Ndil Luwə me'ne'ti asi gangi ta dɔ nya'gi'ti pæti, ningə de ki rangi asi gangi ta dɔ'a'ti el. ¹⁶ Makitu el ene: «Nan ə gər mæta læ Burəbe wa? Ke nan ə asi kɔjɔ ta wa †?» De'ə goto, nan j'in, j'awi ki mæta læ Kirisiti.

Gangi nan ki to dann nje kawnan'gi'ti ki Korenti

3 Ngannkon'gi, ki rɔta'ti ə, ta ki m'el'se kete kin m'el'se to de'gi kigo darɔ'ti, to de'gi ki in ngann'gi ki du me kunme me tɔ Kirisiti'ti. M'el'se ta to de'gi kigo ndil'ti el. ² In tado kin ə, m'adi'n'se nyakusɔ ki ngan el, m'adi'se mba yo. Tado tɔgi'se asi kadi sɔi nya ki ngan el. Biti bone kin kaa asi kadi sɔi nya ki ngan el, ³ tado in de'gi kigo darɔ'ti bay. Toki ni ki gakinan in dann'se'ti, in de'gi ki go darɔ'ti el wa? Ningə panjiyə'se to to panjiyə de ngəndul be tɔ el wa? ⁴ Loki de madi ene n'in de læ Pol, ningə ki nungi ene n'in de læ Apolosi kin ke in njiyə kigo darɔ'ti el eke in ri wa? ⁵ Apolosi ki Pol in nan'gi wa? Apolosi ki Pol in njekuləbær'gi læ Luwə. In njekuləbær'gi ki gorow læ'de ə uni me'se adi Burəbe. De ki ra dann'je'ti ra kulə læ'ne toki Luwə adi'n'ə. ⁶ M'in m'duw ko, Apolosi in njera mann dɔ'ti, ningə Luwə ə in njera kadi uwə. ⁷ Nje man ko ki njera mann dɔ'ti in nya madi el. De ki kadi tɔ'a bar dɔ'ti in Luwə ki njera kadi tɔgi. ⁸ Nje duw'ə ki njera mann dɔ'ti asi nan. Ningə de ki ra dann'de'ti a ingə nyakugə goji ki asi ta kulə li'ə ki ra. ⁹ Tado j'in madikulə'gi læ nan me kulə'ti læ Luwə. Ningə ingi, in ndɔ læ Luwə, in kəy kində'gi li'ə. ¹⁰ Kigo mema-j'i'ti læ Luwə ki ulæn kulə læ'ne j'i'm'ti, m'ində ngirə kulə dann'se'ti to nje kində ngirə kulə ki maji. Ningə ki ngɔ-sine kin de ki rangi ində ta j'i'm. K'in ə, kadi de ki ində ta kulə kin ə, ində kum'ne go kində'ti ki a ində maji. ¹¹ De a ində ngirə kulə kin rangi el nga. Ngirə kulə kaa ə to ne ə in Jeju Kirisiti par. ¹² Nga ningə re de ində ta kulə kin ki nar ɔr, eke nar arjan, eke ki mbal ki ndolo, ində ki kagi, eke bunə mu, eke ki kadi nya kaa, a to ki taga. ¹³ Tado ndɔ gangi ta'ti ə, nya'gi pæti ginn'de a te, ningə por a nan tɔgi kulə'gi pæti kadi de'gi a oy maj'a ki maj'a el. ¹⁴ Re kulə ki de ində dɔ ngirə'ti kin, ngan ra taa ningə, be'ə a ingə nyakugə goji'ne. ¹⁵ A kin ə, kulə kin por on'a tɔ ningə, be'ə a ingə nyakugə goji'ne el. De kin a ingə kaji, nan in kaji ki a te'n ta por'ti jati jati. ¹⁶ Gəri toki in kəy kisi Luwə el wa, ningə Ndil Luwə isi me'se'ti el wa? ¹⁷ Re de tuji *Kəy læ Luwə ningə, Luwə a tuji de'ə kin tɔ. Tado Kəy læ Luwə ar njay, ningə ingi ə in Kəy læ Luwə. ¹⁸ Maji kadi de ndam ki rɔ'ne el. Kin ə re dann'se'ti, de madi oo rɔ'ne to nje tær kigo tamər'ti ki dɔnangi'ti ne ningə, maji kadi de'ə kin tæl rɔ'ne mbo'ti. Tæl rɔ'ne mbo'ti kadi to ingə'n tær ki rɔta'ti. ¹⁹ Tado tær ki dɔnangi'ti ne Luwə oo kadi in dɔ majel. Be ə makitu læ Luwə ene: «Luwə uwə nje tær'gi ki ta me ta ngom'gi'ti læ'de.» ²⁰ Taa tæl el bay tɔ ene: «Luwə gər mæta læ nje tær'gi, ningə oo kadi in nya madi el.» ²¹ Maji kadi de

‡ Ejay 40.13

madı un de'gi ində'n gu'ne el, tado nya'gi pəti in yan'se. ²² In Pol, eke Apolosi, eke Piyər, eke dɔnangi, eke kisikidɔtaa, eke koy, eke nya'gi ki bone eke ki lo ti'ti, nya'gi kin pəti in yan'se. ²³ Ningə ingi, in nya Kirisiti, ə Kirisiti in yan Luwə tɔ.

Kuləra njekawkulə'gi

4 Ningə, maji kadi oyi'je, m'in eke Apolosi, to njekuləbər'gi lə Kirisiti. Oyi'je to njengəm nya'gi lə Luwə, nya ki rɔta'ti ki to lo kiyə'ti. ² Nga ningə, nya ki be nje nya a ge rɔ njengəm nya'ti, in nje ra nya ki low'ə'ti par. ³ Ki ɔjidɔ'm, ta kadi ingi, eke njegangita dɔ de'gi'ti, gangi ta ki dɔ'm'ti kin ra'm bol el. Ta m'inbe ki dɔ'm, m'gangi ta dɔ rɔ'm'ti el tɔ. Tado m'ra nya ki majel el. ⁴ Ningə, in kin ə a ra kadi m'in de ki Luwə təl'm de ki dana takum'ne'ti el. Burəbe inbe ə a gangi ta dɔ'm'ti. ⁵ Nya kin ə, maji kadi in gangi ta dɔ de'ti kete non dɔk-agilo'ə'ti el. Nginəi dɔkagilo ki Burəbe a re ə, nya'gi ki toi lo kiyə'ti me lo ki diw'ti, a ulə kunjɔ dɔ'de'ti kadi toi taga wangi takum de'gi'ti. Ningə a te ki ginn ndigira lə de ki ra ki to me'i'ti. Lo kin'ti, Luwə a ulə tɔji dɔ de'ti ki ra, kigo kulə ra'a'ti. ⁶ Ngannkon'gi, m'el'se ta kigo kuj'ə'gi ki dangi dangi ɔjidɔ Apolosi num, ɔjidɔ'm m'inbe num, kadi ndoi nya rɔ'je'ti. M'ra be kadi de ra yan'ne adi aldɔ ndu ki makitu lə Luwə el kin el. Be kadi uni de indəi kadi'se, ndəri nan el. ⁷ Ke nan ə in njera kadi in to dangi dann de'gi'ti wa? Ke in Luwə ə in nje kadi nya'gi pəti ki awi'n kin el wa? Nga ə re in Luwə ə adi nya'gi pəti ki awi'n kin ningə, ra bann be ə isi ində'n gu'i to nya ki in inbe ə ingə ki dɔrɔ'i be wa? ⁸ Ki ngəsine kin, in-gəi nya asi'se nga, in njenyakingə'gi. Kin isi onyibe ki kanji kadi j'in sese dɔ'ti. M'ndigi kadi in bekon ki rɔta'ti inbe ə onyibe ə, adi j'on'n sese. ⁹ Ningə, to toki j'in ki madı'gi ki njekawkulə'gi kin, Luwə ində'je go de'gi'ti gogi be. Ji to to de'gi ki gangi ta koy dɔ'de'ti be. Tado Luwə inyə'je ji de'gi'ti adi ji təl nya kə'gi takum de'gi'ti pəti. Takum malayka'gi'ti ki takum de'gi'ti. ¹⁰ J'in, ji təl mbo'gi tado lə Kirisiti, ningə ingi, in nje kumkar'gi me to Kirisiti'ti. J'in nje tɔgi el, nan ingi, in nje tɔgi'gi. J'in, de'gi isi kidi'je, ningə ingi, de'gi isi buki'se'ti. ¹¹ Biti bone ka j'isi j'ingə kon. Nyakusɔ'je goto, mann kanyi'je goto, ku kɔ'je goto. De'gi isi adi'je kon, j'ilə mbir mbir ki lo. ¹² Darɔ'je j'inbe, ji ra kulə j'ɔr rɔgi ta j'ingəi nyakusɔ'je me'ti †. De'gi taji'je kaa, ji njangi dɔ'de, rai'je kon kaa j'ulə tɔgi'gi ba. ¹³ Eli ta'gi ki majel dɔ'je'ti kaa, j'ulə dingəm me nan'ti. Biti bone kaa de'gi oyi'je to sin ki kɔsi k'ilə kɔ. Oyi'je to ton de'gi ki nda'de goto. ¹⁴ M'el'se ta to ngann'm'gi ki njendigi lə'm. In tado kulə'n rɔɔl dɔ'se'ti ə m'ndangi'n ta kin m'adi'se el, nan in kadi m'te'n kum'se maji dɔ nya'gi'ti. ¹⁵ Ningə, re nje kɔrnon'se'gi ki me kunme to Kirisiti'ti in dər dɔgi kaa, baw'se kigo ndil'ti in kareba. Tado m'in ə m'in baw'se ki nje kilə'se mbər Poyta ki maji me to Jeju Kirisiti'ti. ¹⁶ In be ə, m'dəji'se kadi oy go nja'm maji. ¹⁷ M'ulə Timote †† ki rɔ'se'ti tado ta kin. Timote ki in ngonn'm ki njendigi lə'm, ngonn'm ki nje ra nya ki low'ə'ti me ta'ti lə Burəbe. Timote a olo me'se dɔ nyando'ti lə'm me

† KNK 18.3, 20.34 †† KNK 16.1

kisikidɔtaa me to Kirisiti'ti. Kujə ki m'nji m'ndo'n Njekawnan'gi ki lo'gi pəti. ¹⁸ De'gi madı tɔji rɔ'de kadi n'in de'gi ki tuwel, oy toki m'a m'təl to m'te rɔ'se'ti gogi el nga. ¹⁹ Nan re Luwə ndigi ə dɔkagilo ngayn el par ə m'a m'te rɔ'se'ti non. Ningə degə'gi ki nje tɔji rɔ'de kadi n'in de'gi ki tuwel kin, m'a m'oo'n ta kel'de par el, nan m'oo'n kulə ki tɔgi'de asi ra tɔ. ²⁰ Tado Konbe lə Luwə in me ta ki kel'ti el, nan in me tɔgi'ti. ²¹ In ri ə in ndigi dana wa? In ndigi kadi m'aw rɔ'se'ti ki gɔl j'im'ti eke kadi m'aw ki ngarme ki rosi ki ndiginan, ki in ngarme ki sɔl lɔm lɔm wa?

Kaya ki to dann nje kawnan'gi'ti ki Korenti

5 De'gi eli ki lo lo adi m'oo toki kaya ki maji kelta'a el to dann'se'ti. De'gi ki gəri Luwə el kaa, de ingə ko kaya ki be kin dann'de'ti el. J'oo kadi de kare dann'se'ti isi sangi ne baw'ne ‡. ² Ə ingi, isi tɔji rɔ'se. Nya kin, in nya ki kadi adi'se ndingə rɔ. Ningə kadi de ki be kin a tuwəi'ə dann'se'ti kɔ. ³ Ki ɔjidɔ'm, m'in sanyi sese, nan toki m'in sese nan'ti me ndil'ti, m'gangi ta dɔ de'ə'ti kin me to Jeju Kirisiti'ti. M'gangi ta dɔ'a'ti toki m'in sese nan'ti be. ⁴ Ningə loki a kawinan ə m'in sese nan'ti me ndil'ti, tɔgi Burəbe lə'je Jeju a in nan'ti se'je dɔ ta ki gangi'ti kin. ⁵ De ki be kin, maji kadi inyəi'ə ji Satan'ti, kadi tuji nyənn'gi lə darɔ'a kɔ ningə ndil'ə ingə kaji ndɔ təl Burəbe Jeju'ti. ⁶ Nya ki kadi tɔji rɔ'se, m'in m'oo el jagi. Ke in gəri el wa? Hum ki nden be ki de lɔy'n nduji, a ra adi nduji in. ⁷ Maji kadi ɔri hum ki kɔkɔ dann'se'ti kɔ, kadi in nduji ki lɔy ki sigi. In nduji ki lɔy ki sigi tado hum goto dann'se'ti. Hum ki kɔkɔ goto dann'se'ti, tado Kirisiti ngonn bati ra nanyi taa k'ilə taa lə'je in ki kujə m'ində. ⁸ Adi ji rai nanyi taa kulə ta kin ki hum ki kɔkɔ el. Adi ji rai ki hum majel el, adi ji rai ki hum mendul el. Nan adi ji rai ki nduji ki lɔy ki hum goto me'ti, ki in nduji ki ar njay, ki rɔta'ti. ⁹ Me makitu'ti ki m'ndangi kete madı'se kin, m'el'se kadi ndoləi nan ki de'gi ki njera kaya'gi el. ¹⁰ Ningə, m'el be tado lə de'gi pəti ki dɔ-nangi'ti ne ki njera kaya'gi, eke njekuyi'gi, eke nje bogi'gi, eke nje kɔsi dɔ'de nanga non yo'gi'ti, el. Re in be ningə, a tei kɔ dann'de'ti. ¹¹ Nya ki m'el'se, sɔw dɔ de ki ene n'in ngonnkon, ningə isi ta ra kaya'ti, isi ta ra mal nar'ti, isi ta kɔsi dɔ'ne nanga non kagi yo'ti madı, isi ta taji nya'ti, eke gon yiwi eke isi ta bogi'ti. De ki be kin ə kadi indəi rɔ'se nan'ti si'ə el. ¹² In ta lə'm m'in kadi m'gangi ta dɔ de'gi'ti ki in njekunme'gi el el. Ningə, in nje ki in dann njekawnan'gi'ti ə kadi gangi ta dɔ'de'ti. ¹³ Nje ki in njekunme'gi el, in Luwə ə a gangi ta dɔ'de'ti. Tuwəi de ki nje mendul dann'se'ti kɔ ††.

Ta ki gangi ki dann nje kunme'gi'ti

6 Loki ta to dann'se'ti, ingi ki uni me'se adi Jeju, in təlɔ uni ta lə'se awi non njegangi ta'gi'ti ki nje kunme'de el yo, nan non de'gi'ti lə Luwə el wa? Ra bann ə boli el wa? ² Ke in gəri kadi de'gi ki kar njay lə Luwə ə a gangi ta dɔ de'gi ki dɔnangi'ti ne el wa? Kin ə in gəri kadi in ingi ə a in gangi ta dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne

‡ Lebitiki 18.8; Ndukun ki nja joo 23.1 †† Ndukun ki nja joo 17.7

ningə, ra bann be ə asi kadi in gangi ngann ta'gi ki majel be ki toi dann'se'ti kin el wa? ³ Ke in gəri kadi in j'ingi ə j'a ji gangi ta dɔ malayka'gi'ti el wa? Ə kin ə in be ningə, ra bann be ə j'asi kadi ji gangi ngann ta'gi ki toi dann'je'ti bone kin el wa? ⁴ Ginn'ə in ri ə, loki ngann ta'gi ki be kin toi dann'se'ti ningə, uni ai rɔ de'gi'ti ki usi'de el kadi gangi ta dann njekawnan'gi'ti wa? ⁵ M'el'se ta kin be kadi rɔ'se sɔl'se. Ningə, ke de madi kare be ki njekumkar, ki kadi gangi ta dann ngannkon'ne'gi'ti ki njekunme'gi goto biti wa? ⁶ Ə kadi ngannkon nan'gi ki me Kirisiti'ti uni nan rei non de'gi'ti ki gəri Luwə el! ⁷ Ki rɔta'ti ə, kaw inbe ki ai ki nan lo gangi ta'ti kin, tɔji kasi el lə'se ki taga nga. Ke ra bann ə in ndigi kadi sii dɔ'ti ki nje ki rai sese nya ki low'ə'ti el kin el wa? Ke ra bann ə inyəi adi tuji nya lə'se par el wa? ⁸ Ə, ingi yo ta in təli isi rai nya ki low'ə'ti el, isi bogi ngannkon'se'gi ki me Kirisiti'ti. ⁹ In gəri kadi njera nya'gi ki dana el, a oyi Konbe lə Luwə el, eke in gəri el wa? Maji kadi ədi rɔ'se el, tado njera kaya'gi, ki njera yo'gi, ki njekuwə marum'gi, ki dingəm'gi ki nje sangi-nan'gi, ¹⁰ ki nje bogi'gi, ki njekuyi'gi, ki gon yiw'i'gi, ki nje taji nya'gi, ki nje taa nya lə de'gi dɔ tɔgi'ti ge, de'gi kin pəti a oyi Konbe lə Luwə el. ¹¹ Nya'gi kin ə in kuləra de'gi madi dann'se'ti kete. Nan ngə'sine, in de'gi ki Luwə tog'i'se adi ari njay, Luwə ində'se ta dangi tado li'ə, Luwə təl'se de'gi ki dana takum'ne'ti ki tɔ Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, taa ki takul Ndil'ə tɔ.

Darɔ'je in Kəy kisi Ndil Luwə

¹² De'gi madi eli eyina: «Ta row to kadi m'ra nya'gi pəti ki me'm ndigi kare.» In ki rɔta'ti, «tarow to kadi m'ra nya'gi pəti ki me'm ndigi kare, nan nya'gi pəti maji sə'm dɔrɔ el. Ta row to kadi m'ra nya'gi pəti ki me'm ndigi kare.» Nan m'ndigi kadi nya madi aw ki tɔgi dɔ'm'ti el. ¹³ Nyakusɔ in tado me'de, ə me'de to tado nyakusɔ tɔ, nan Luwə a tuj'i'de joo pəti kɔ. Nan darɔ de in tado kaya el. Darɔ de in tado Burəbe, ningə Burəbe kaa isi tado de tɔ. ¹⁴ Toki Luwə adi Burəbe ində taa lo koy'ti kakin ə, a adi j'in kaa j'a j'ində taa lo koy'ti tɔ. A adi j'ində taa lo koy'ti ki takul tɔg'ɔ. ¹⁵ Ke in gəri kadi darɔ'se'gi in ngann rɔ Kirisiti el wa? Ke m'a m'un ngann rɔ Kirisiti kadi m'təl'ə ngann rɔ kaya dene'ti wa? Jagi m'a m'ra be el. ¹⁶ Ke in gəri kadi de ki ulə rɔ'ne nan'ti ki kaya dene, təli darɔ ki kareba si'ə el wa? Tado makitu lə Luwə ene: «De'gi ki joo kin a təli darɔ ki kare †.» ¹⁷ Nan, de ki ulə rɔ'ne nan'ti ki Burəbe, in nan'ti si'ə kareba me ndil'ti tɔ. ¹⁸ In tado kin ə, kadi mbəti sangi dene kaya'ti. Tado, ndəgi majel'gi ki de ra'de, in gidɔ rɔ'a'ti taga ne, nan de ki isi sangi dene kaya'ti, isi ra majel ɔsi'n ta darɔ'ne inbe. ¹⁹ Ke in gəri kadi darɔ'se'gi in Kəy lə Ndil Luwə el wa? Ndil ki in me'se'ti kin in rɔ Luwə'ti. Darɔ'se in yan Luwə, um in yan'se el. ²⁰ Luwə ugə dɔ'se ki gati ki ngayn. Be ə maji kadi uləi tɔji dɔ Luwə'ti me darɔ'se'ti.

Ta ki dɔ taa nan'ti

⁷ Ta ki ɔjido ta'gi madi ki eli'm'in me makitu'ti ki ndangi adi m'in. M'oo maji ngayn kadi dingəm te kadi dene'ti el. ² Nan kadi de osi me kaya ki ra'ti el, maji kadi dingəm ki ra kaa aw ki dene lə'ne ki ɔji dɔ'ne, ə dene ki ra kaa kadi aw ki dingəm lə'ne ki ɔji dɔ'ne tɔ. ³ Maji kadi dingəm ki ra kaa adi ne'ne nya ki maji kadi ad'a, ningə kadi dene kaa adi ngaw'ne nya ki maji kadi ad'a tɔ. ⁴ Tado dene aw ki tɔgi dɔ darɔ'ne'ti el, nan in ngaw'a ə aw ki tɔgi dɔ'ti. Be tɔ ə, dingəm kaa aw ki tɔgi dɔ darɔ'ne'ti el, nan in ne'ə ə aw ki tɔgi dɔ'ti. ⁵ Maji kadi ɔgi nan rɔ'se el. Re ɔgi nan rɔ'se ningə, kadi in kigo mindi'se ki osi nan'ti kadi uni rɔ'se elita ki Luwə. Ningə go'ti ə, in təli ai nan'ti gogi. Be kadi *Satan ingə row nan'se el. Ingə row nan'se loki asi kuwə rɔ'se ngan el. ⁶ Ta ki m'el'se kin, in ndu ə m'adi'se el, nan in gorow madi ə m'ɔji'se. ⁷ M'ndigi ngayn kadi dingəm'gi pəti toi to m'in be, nan k'in ə, nan nan kaa aw ki kadikare lə'ne ki Luwə ad'a. *Kadikare'gi in dangi dangi: de kare aw ki kadikare nya madi, ə in ki nungi aw ki kadikare nya ki rangi tɔ. ⁸ M'el buwə'gi ki njengawko'gi, toki to maji ngayn kadi isi dɔrɔ'de to m'in be. ⁹ Nan kin ə re, asi kadi uwəi rɔ'de ngan el ə, maji kadi taai dene, eke taai dingəm ki rangi. Tado, taa nan in soti kadi de ində tɔgi dɔ nyənn'ti lə darɔ.

¹⁰ Ki ɔjido de'gi ki taai nan ə binəm, maji kadi dene te ji ngaw'ne'ti el. Ningə, ndu kin in m'in ə m'un el, nan in Burəbe ə un. ¹¹ A re dene te ji ngaw'ne'ti ə, a taa dingəm ki rangi el. Re in be el tɔ ningə, kadi təl aw ji ngaw'ne'ti gogi. Ə kadi dingəm kaa tuwə'n ne'ne el tɔ ††.

¹² Ki ɔjido ndəgi de'gi ningə, in m'in ə M'el'de ta, um in Burəbe el. M'el kadi re, ngonnkon ki un me'ne adi Kirisiti, aw ki dene ki gər Kirisiti el, ə dene kakin ndigi kadi n'isi si'ə ə, maji kadi tuwə el. ¹³ Ə re dene ki un me'ne adi Kirisiti, aw ki ngaw'ne ki gər Luwə el, ə ngaw'a kakin ndigi kadi n'isi si'ə kaa, maji kadi mbət'ə el tɔ. ¹⁴ Tado, dingəm ki gər Luwə el a in ki kar njay ki takul ne'ne. Ningə dene ki gər Luwə el kaa, a in ki kar njay ki takul ngaw'a tɔ. Re in be el ningə, ngann'de'gi a in ki kar njay el. Nan ki rɔta'ti, in ki kar njay. ¹⁵ A kin ə re, in ki gər Luwə el, ndigi mbəti nan ningə, tarow to tado li'ə. Tado go'ə'ti kin, nya madi ki dɔ ngonnkon eke konnann nan'ti ki nje gər Luwə el goto. Luwə bar'se kadi sii ki nan ki lapiya. ¹⁶ De gər el, ki gorow kisi nan'ti kin, dɔmajɔ ə, in dene a aji ngaw'i, eke in dingəm a aji ne'i.

Ki ra dɔ nja'ti me bar'ti lə Luwə

¹⁷ Kadi nyara de ki ra in kigo kadikare'ti li'ə. Kadikare ki Burəbe ad'a kigo kisə'ti ki dɔ'a taa, kete taa kadi Luwə bar'i'nə. In kin in ta ki m'ndangi madi *Njekawnan'gi pəti. ¹⁸ Kin ə re de madi uɔ mət'i'ne kete taa kadi Luwə bar'a ningə, kadi təl ra rɔ'ne to nje kujə mətɔ el

† Lotum 2.24

†† 10-11; Mat 5.32; Mrk 10.11-12; Luki 16.18

bay be el. A kin ə re de madi ujə mət'i'ne el bay, ə Luwə bar'a ningə, kadi təl aw ujə mət'i'ne el nga. ¹⁹ Madi in gəri toki kujə mət'i in nya madi kare el. Taa kujə mət'i el kaa in nya madi el t. Nya ki maji kində kum go'ti, in ngəm go mbərkikində'gi lə Luwə. ²⁰ Maji kadi, nan nan kaa isi me ji kisi'ti lə'ne ki isi'n kete taa kadi Luwə bar'i'nə. ²¹ Kin ə in bər kete taa kadi Luwə bar'i ə, kadi in mərta dɔ k'in bər'ti kin el. Re tarow to kadi ɔr kuləbər mindi'ti kaa, maji kadi ra me bər'ti inbe kin ra'n kulə ki maji. ²² Tado bər ki Burəbe bar'a, in de ki kuləbər ɔr mində'ti nga, in de lə Burəbe. Be t ə, de ki in be rɔ'ne ki Luwə bar'a, təl bər lə Kirisiti. ²³ Kadi in gəri toki ugəi dɔ'se ki gati ki ngayn, um kadi in təli bər'gi lə de'gi el. ²⁴ Ngannkon'gi, kadi nan nan kaa, isi ki goji kisə'ti ki si'n kete taa kadi Luwə bar'i'nə.

Ta ki dɔ de'gi'ti ki taai nan el bay, ki njengawko'gi

²⁵ Ki ɔjido de'gi ki taai nan el bay, m'ingə ndu madi rɔ Burəbe'ti kadi m'adi'de el. Ningə, m'a m'el'de ta kigo k'oo'ə'ti lə'm ki m'oo. M'in ki Luwə oo kumtondoo lə'm, ə təl'm de'ti ki asi kadi uwəi kul'ə.

²⁶ Nya ki m'in m'oo maji ngayn kadi de ra ə to kin: Dɔkagilo ki j'isi'ti nya kin ə dingəm isi ki kar'ne par ə, m'oo kadi in so'ə'ti, tado in dɔkagilo ki ngan ngayn. ²⁷ Be ə, re in taa dene nga a maji kadi isi si'ə par. A kin ə re in taa dene el bay ə, isi par um in sangi row taa dene el. ²⁸ Ningə, kin ə in taa dene ə, in majel ə in ra el. Ta re ngonn ki mandɔ taa dingəm kaa, in majel ə ra el t. Nan de'gi ki nje taa nan a ingəi kon ki ndɔ'gi pəti me kisikidɔta'ti lə'de. In be ə, m'ndigi kadi uri me kon'ti kin el.

²⁹ Ngannkon'gi, nya ki kadi m'el'se ə to kin: dɔkagilo ki non'je'ti nanyi ngayn el nga. Ə kadi kaw ki kete non kam, nje taa dene'gi toi to nje taa dene'gi el be. ³⁰ Kadi nje ki isi nonyi nan toi to de'gi ki nonyi nan el be, kadi nje ki isi rai ronel toi to de'gi ki isi rai ronel el be, kadi nje ki ndogi nya'gi toi to de'gi ki ai ki nya madi el be, ³¹ kadi nje ki sii maji ki nyakingə ki dɔnangi'ti toi to de'gi ki sii maji el be. Tado dɔnangi ki nya maji ki me'ti ba pəti a gotoi.

³² Ningə, m'ndigi kadi adi me'se ra sururu dɔ nya madi'ti el. Tado de ki taa dene el bay isi adi me'ə ra sururu dɔ kulə'ti lə Burəbe. Isi sangi kadi n'ra nya ki nəl Burəbe. ³³ Nan de ki taa dene, isi adi me'ə ra sururu tado nya'gi ki dɔnangi'ti ne. Isi sangi kadi n'ra nya ki nəl ne'ne yo t. Adi in de ki mərta li'ə t joo. ³⁴ Be t ə, dene ki taa dingəm el, eke ngonn ki mandɔ kaa to be t. Isi adi me'se ra sururu tado kulə lə Burəbe, kadi n'in de'gi ki maji me darɔ'de'ti num, me ndil'de'ti num. Nan dene ki taa dingəm, isi adi me'ə ra sururu tado nya'gi ki dɔnangi'ti ne. Si sangi kadi n'ra nya ki nəl ngaw'ne yo t. ³⁵ In tado maji lə'se ə m'el'n'se ta kin um in kadi m'ɔ'gi'n'se dɔ nya madi el. Ningə, m'ndigi kadi rai in ki gorow'ə'ti ki maji, kadi tinyi rɔ'se katɔ me kində rɔ nan'ti ki Burəbe, um ki me ki joo el. ³⁶ Kin ə re, dingəm in njenduwə lə ngonn ki mandɔ nga, ə oo kadi re n'taa el ə, lo kadi uwə darɔ'ne ginn tɔ'gi'ne'ti goto ə, ra si'ə nya ki majel ə, maji kadi taai nan par um in majel el. ³⁷ Nan

kin ə re, go nduwə'ti ə, de un ndu'ne kadi n'taa dene el, ə uwə rɔ'ne ngan sangi dene kin el t, ki kanji tɔ'gi ki kində dɔ'ti num, ki go ndigi'ti li'ə inbe num ə, de'ə ra maji. ³⁸ In be ə, re dingəm ki njenduwə lə ngonn ki mandɔ ə taai nan si'ə par kaa maji. A kin ə re, təl inyə go'ə adi taai nan el ə maji ngayn bay t.

³⁹ Dɔkagilo ki dingəm isi ki dɔ'ne ta bay ə, kadi dene inyə ngaw'ne el. Nan re ngaw'a oy ningə, kulə goto mində'ti. Tarow to kadi taa dingəm ki me ndigi. Nan k'in ə kadi in dingəm ki me Kirisiti'ti taa. ⁴⁰ Ningə, kigo k'oo'ə'ti lə'm, m'oo kadi re njengawko'gi kin isi dɔ'ne'ti par ə maji ngayn. M'el be tado, m'in kaa m'gər kadi m'aw ki Ndil Luwə me'm'ti t.

Ta dɔ da'ti ki bari yo

8 Ki ɔjido da ki iləi kadikare'ti bari yo ningə, m'oo kadi j'ingi pəti, j'in nje nyagər toki rɔta'ti. Nan nyagər in nje re ki kɔjirɔ. Ndigi nan anyi in njera ki de kad'a tɔ'gi me kunme kad'i'ti li'ə. ² Re de madi oo rɔ'ne to nje nyagər ningə, de'ə kin gər nya ki rɔta'ti el bay. ³ Nan re de ndigi Luwə ningə, Luwə gər de'ə kin.

⁴ Eke kadi de sɔ da ki iləi kadikare'ti bari yo eke sɔ el wa? Ta ki kadi j'eli ənn: Ji gər kadi yo madi kare goto dɔnangi'ti ne. Taa, Luwə ki rangi goto, Luwə in kar'ne ba par ə isi non. ⁵ De'gi isi bari nya'gi madi dɔran'ti, eke dɔnangi'ti ne yo'gi. Ə re, isi bari'de luwə'gi, ə adi luwə'gi ki burəbe'gi banyi nan kaa †, ⁶ ki rɔ'je'ti j'ingi ə, Luwə in kar'ne ba ə isi non. Luwə ki Baw, ki nje kində nya'gi pəti, ki j'isi ki dɔ'je taa ki takul'ə. Taa Burəbe in kareba t, in Jeju Kirisiti. In ki gorow li'ə ə Luwə ində'n nya'gi pəti. Taa, j'isi ki dɔ'je taa ki gorow li'ə t.

⁷ Nan de'gi ki nan'gi gəri ki be kin el. Ki madi'gi, rai yo'gi ki ndɔ'a ndɔ'a, adi ki bone inbe kin kaa, loki isi sɔi da ki iləi kadikare'ti bari yo ningə, sɔi toki in da lə yo'gi ki rɔta'ti kakin t. Mərta lə'de, tɔ'gɔ goto, adi oy rɔ'de to de'gi ki to njen. ⁸ In nyakusɔ ə in nje kaw se'je rɔ Luwə'ti el. Re j'usɔi el ə, nya kare ki du'je goto; a re j'usɔi ə, nya kare ki j'ingəi dɔ mad'a'ti goto t. ⁹ Re in be kaa, kadi oy go rɔ'se maji. Oy go rɔ'se maji, kadi taa ki Kirisiti taa'se ilə'se taa kin, təl row ki kadi adi nje ki in ton'gi, tosi me majel'ti el. ¹⁰ Toki de ki ton, oyi in ki gər nya maji, isi sɔ nya kəy ra yo'ti. Loki oyi kin, ke a ra kadi mərta lə de aw ki kete kete me kusɔ da'gi'ti ki iləi kadikare'ti bari yo el wa? ¹¹ In be ə, ngonnkon ki yai, ki Kirisiti oy tado li'ə kin, a tuji ki gorow nyagər lə'i. ¹² Majel ki isi rai ɔsi ta ngannkon'se'gi, isi rai adi do mərta'gi lə'de kin, in majel ki isi rai ndəri Kirisiti t. ¹³ In be ə, re in ki tado nyakusɔ ə kadi ngonnkon osi me majel'ti wa ningə, m'a m'njɔ da el, kadi m'adi ngonnkon osi me majel'ti el.

Nya ki maji kadi de ra ki nya ki maji kadi de ingə

9 M'dəji'se m'oo ke m'in de dɔrɔ'm el wa? Ke m'in njekawkulə el wa? Ke m'oo Jeju ki Burəbe lə'je ki kum el wa? Ke ingi, in kandi kulə lə'm me t Burəbe'ti el wa? ² Re ndəgi de'gi ə oy m'in to njekawkulə el kaa,

† 10.20-21

ki rɔ'se'ti m'in njekawkulə. Tado nya ki tɔji kadi m'in njekawkulə, in kində rɔ nan'ti lə'se ki Kirisiti kin.

³ Ta ki kadi m'ɔ'n ki nje kində ta dɔ'm'ti ə to kin: ⁴ Ke maji kadi kulə ki j'isi rai kin, j'ingəi nya low'ə'ti j'usɔi ki j'anyi el wa? ⁵ Ke maji kadi j'ingəi dene madi to ne'je toki ndəgi njekawkulə'gi ki ngannkon Burəbe ki Piyər isi rai el wa? ⁶ Ke sɔw dɔ'je j'in ki Barnabasi † par kadi to ji ra kulə taa j'ingəi nya j'usɔi wa? ⁷ Eli'm'in adi m'oo: ke ndɔ kare oyi njero ki ra kulə rɔ lə'ne ki nyakingə lə'ne inbe in non wa? Eke nan ə ndɔɔ nju ningə sɔ kandi nya ndɔɔ kakin el wa? Eke nan ə ul bati'gi ningə anyi mba'de el wa?

⁸ Ta kin m'el kigo ta kel de'gi'ti par wa? *Ndukun lə *Mojj kaa elta kin be tɔ ene: ⁹ «Ndukun lə Mojj ene: De a dɔɔ ndugidu ta mangi'ti el, dɔkagilo'ti ki ra njiyə dɔ ko'ti kadi kanda te ††.» In tado lə mangi'gi ki da kin ə Luwə awi'n ki marta kin wa? ¹⁰ Ke in tado lə'je j'inbe kin ə Luwə el'n ta kin el wa? Ki rɔ'ta'ti in tado lə'je ə el'n ta kin. Tado maji kadi de ki nje ndɔɔ, ində me'ne dɔ'ti toki ndɔɔ kin n'a n'ingə nya low'ə'ti. Taa kadi de ki nje kində ko gər toki n'a ningə nya dɔ j'ine. ¹¹ Toki ji duw nya lə ndil dann'se'ti kin, in go'ti el kadi ji tətɔ kanda ki kadi maji ki darɔ'je rɔ'se'ti wa? ¹² Re de'gi madi ingəi nya kin ningə, ra bann be ə j'in kin bay taa kadi j'a j'ingə el wa?

Re in be kaa, j'ində tɔgi kin dɔ'se'ti el. J'ore me'je dɔ nya'gi'ti pəti kadi j'ilə kagi non Poyta'ti ki maji lə Kirisiti kin el.

¹³ In gəri maji kadi de'gi ki nje ra kulə me Kəy'ti lə Luwə, sɔi nya ki me Kəy'ti lə Luwə. In gəri maji nje ra kulə kadi njekujənyamosi kadikare, sɔi nya kadikare kin †. ¹⁴ Be tɔ ə, de'gi ki nje kiləmbər Poyta ki maji, Burəbe un ndu'ne kadi ingəi nyakusɔ'de me kulə kiləmbər Poyta'ti ki maji kin ††.

¹⁵ Nan m'in, m'ində tɔgi kin dɔ de'ti el. M'ndangi ta kin kadi m'dəji'n go nya madi el tɔ. Re in koy kaa, m'ndigi koy par. In nya rɔnel lə'm, de madi ki kadi taa j'i'm'ti go-to. ¹⁶ Ningə, Poyta ki maji ki m'iləmbər'ə kin in nya ki kadi m'a m'ində'n gu'm el. In kulə ki isi dɔ'm'ti, maji kadi m'ra. Ningə kumtondoo in lə'm, loki m'iləmbər Poyta ki maji kin el. ¹⁷ Re in kulə ki m'ra ki dɔ'm m'inbe ə, maji kadi m'a m'ingə nya kugəgoji'm. Nan toki in kulə ki uləi j'i'm'ti kadi m'ra, m'ra toki si'n dɔ'm'ti kadi m'ra'n kakin. ¹⁸ Nya kugəgoji lə'm in ri wa? Nya kugəgoji lə'm in Poyta ki maji ki m'iləmbər'ə. M'iləmbər ki kanji kadi m'ingə nya ki maji kadi m'ingə low'ə'ti.

¹⁹ M'in de dɔrɔ'm, m'in bər el. Nan be kaa, m'ra rɔ'm bər'ti lə de'gi pəti kadi m'ingə'n de'gi ngayn m'adi Kirisiti. ²⁰ Loka m'in dann Juwipi'gi ə, m'təl rɔ'm Juwipi'ti kadi m'ingə'n Juwipi'gi. M'in ginn ndukun'ti lə Mojj el, nan loka m'in dann de'gi'ti ki in ginn ndukun'ti lə Mojj ə, m'ra rɔ'm to de ki in ginn ndukun'ti se'de kadi m'in-gə'n'de, ²¹ Re m'in dann de'gi'ti ki gəri ndukun lə Mojj el ə, m'ra rɔ'm to de ki gər ndukun lə Mojj el be kadi to m'ingə'n'de. Nan ki rɔ'ta'ti ə, m'in ginn ndukun'ti lə Luwə, tado m'təl rɔ'm go ndukun'ti lə Kirisiti. ²² Re m'in dann nje yai'gi'ti ə, m'ra rɔ'm nje yai'ti kadi m'ingə'n nje

yai'gi m'adi Kirisiti. M'təl rɔ'm nya'gi'ti pəti rɔ de'gi'ti pəti kadi to de'gi madi ingəi kaji. ²³ M'ra nya'gi kin pəti tado lə Poyta ki maji. M'ra kadi m'ingə'n nya maji ki el ta'a tɔ.

²⁴ In gəri kadi de'gi ki nje kanyi ngodi, pəti anyinan ngodi dɔ bangi'ti, nan kareba dann'de'ti par ə ingə nyakugəgoji, eke in gəri el? Maji kadi anyinan ngodi ki gorow'ə'ti kadi ingəi nya ngodi lə'se. ²⁵ Nje kanyi ngodi'gi, lo nanrɔ'ti lə'de, de ki ra kaa ində dɔ rɔ'ne'ti kadi to n'ingə'n jɔgi kɔsikurə. Ningə in jɔgi kɔsikurə ki ndɔ madi ə a tuji, nan j'in, jɔgi kɔsikurə lə'je a tuji el biti. ²⁶ In be ə, m'in m'nji m'anyi ngodi, ningə, m'anyi ngodi lə njekumtɔ'gi ki non be el. Taa m'nji m'ɔ tɔ, ningə rɔ ki m'nji m'ɔ, m'bir j'i'm m'ndə'n nəl el tɔ. ²⁷ M'nji m'ində dɔ rɔ'm'ti, kadi m'ul'ə ginn tɔgi'm'ti. M'ulə ginn tɔgi'm'ti kadi, mbər Poyta ki maji ki m'nji m'ilə kin, lo ti ə ɔri'm'in kɔ el.

Nyakɔji dɔ Isirayel'ti dilələ'ti

10 Ngannkon'gi, m'ndigi kadi in gəri toki kaw'je'gi pəti njiyəi ginn kilndi'ti ††, ta gangi dann Babo Kasi'ti tɔ ††. ² Luwə ra'de batəm me kilndi'ti num, me babo'ti num, tado indəi rɔ'de nan'ti ki Mojj. ³ Pəti, sɔi nyakusɔ ki in dɔran'ti ††. ⁴ Ta ingi pəti, anyinan mann ki in dɔran'ti tɔ. Anyinan mann ki te me mbal'ti ki in dɔran'ti, ki isi dann go'de †. Mbal kakin in Kirisiti. ⁵ Be kaa, ngayn'gi dann'de'ti, kulə ra'de nəl Luwə el, adi oyi, ninn'de ra dɔnan'ti dilələ'ti. ⁶ Nya'gi kin pəti rai nya be, kadi in nyando lə'je. In nyando lə'je, kadi, bo nya ki majel ra'je toki ra'n'de kete kin el nga ††. ⁷ Rai yo toki de'gi madi dann'de'ti rai, el. Makitu lə Luwə el ene: «De'gi sii nanga sɔi ge anyinan ge, ningə go'ti, indəi taa ndami nan ††.» ⁸ Ji buki rɔ'je me kaya'ti ki ra el, toki de'gi madi dann'je'ti rai. Kaya ki ra kin ə adi de'gi dər dɔ joo gidə in mutə oyi ndɔ kareba be ††. ⁹ Ononyi'se kadi ji nanyi Kirisiti toki nje ki madi dann kaw'je'gi'ti nanyi'ə'n'ə, ə adi lii'gi tonyi'de tɔli'de kin, el ††. ¹⁰ Ononyi'se kadi ji barita toki, nje ki madi'gi dann'de'ti rai, adi malayka ki nje tuji de'gi, tɔ'n ko'de kin el ††. ¹¹ Nya'gi kin te dɔ kaw'je'gi'ti be, kadi təl nyando lə'je. Ningə, ndangi me makitu'ti be, kadi ɔji'je, j'in ki j'in ndəkba ki dɔkagilo ki dɔboy'ti. ¹² In be ə, de ki oo kadi n'ra dɔ nja'ne'ti maji ningə, kadi ində kumkədi dɔ rɔ'ne'ti. Ində kumkədi kadi osi me majel'ti el.

¹³ Nya nan ki a te dɔ'se'ti ki kadi in nya nan ki isi te dɔ ndəgi de'gi'ti pəti el goto. Ningə, Luwə ki nje ra nya ki low'ə'ti, a inyə tarow kadi nya nan ki aldɔ'se te dɔ'se'ti el. Dɔkagilo ki nya nan te dɔ'se'ti ningə, a adi'se tɔgi kadi uwəi rɔ'se ba me'ti. A ilə row kadi tei me'ti kɔ.

Kadi njekunme'gi rai madi nan ki yo ki ra el

¹⁴ In be ə, njendigi lə'm, maji kadi anyinan sanyi kadi yo'ti ki ra. ¹⁵ M'el'se ta to nje tər'gi. Kadi inbe'gi indəi manji ta ki m'el'se kin oyi. ¹⁶ Loka j'isi j'anyinan mann nju, ji njangi dɔ'a taa j'anyinan. Eke in kin, in ra madi

†† Tekitaga 13.21-22, 14.19-20 ††† Tekitaga 14.22-29 ††† Tekitaga 16.35 † Kɔr Isirayel'gi 20.8-11 †† Kɔr Isirayel'gi 11.4 ††† Tekitaga 32.6 †† Kɔr Isirayel'gi 25.1-18 ††† Kɔr Isirayel'gi 21.5-6 †† Kɔr Isirayel'gi 17.6-14

† KNK 9.27, 11.22-25, 30 †† Ndukun ki nja joo 25.4; 1Ti 5.18
 † Lebitiki 6.9, 19; Ndukun ki nja joo 18.1-3 †† Mat 10.10; Luk 10.7

nan do mosi Kirisiti'ti el wa? Eke mapa ki j'isi ji lowai nan dann'je'ti j'usci kin in madi nan do daro Kirisiti'ti el wa †? 17 Be a, mapa in kareba, ninga re ji banyi kaa, ji tali daro ki kare me mapa'ti ki ji ra madi nan do'ti. 18 Oy ta la ngann *Isirayel kigo daro'ti: Nje ki soti da'gi ki kujə mindi'de kadikare'ti kin, ke rai madi nan ki Luwa non ringiri'ti ki adi kadikare'ti kin el wa ††? 19 Ta ki m'ndigi kadi m'el do lo kin'ti a to kin: Da ki ilai kadikare'ti bari yo eke yo inbe ki do'ne, ke in nya madi wa? 20 In nya madi el. Ninga, toki de'gi adi kadikare kin ndil'gi ki majel ‡, um adi Luwa el ††, m'ndigi kadi rai madi nan ki ndil'gi ki majel el. 21 In go'ti el kadi anyinan me kop'i'ti la Burabe, ninga in tali anyinan me kop'i'ti la ndil'gi ki majel bay to. Taa in go'ti el kadi soti nan'ti ki Burabe, a in tali soti ki ndil'gi ki majel bay to. 22 Ke ji ndigi soki Burabe kadi jangi ra'a do'je'ti wa? Eke togi'je uta yan Burabe wa?

Me nya'gi'ti pəti, kadi Luwa ingə kəsikurə'ti

23 De'gi madi eli eyina: «Tarow to tagira non de'ti kadi de ra nya'gi pəti ki me'a ge.» In ki rəta'ti, nan nya'gi pəti maji ki de do'ro el. «Tarow to tagira non de'ti kadi de ra nya'gi pəti ki me'a ge.» Nan nya'gi pəti maji ki njekawnan'gi el. 24 Kadi de madi dann'se'ti sangi maji la ro'ne par el, nan kadi sangi maji la ndəgə'gi to taa.

25 Nya'gi pəti ki de'gi isi indəi ndog'i'ti suki'ti, kadi soti ki kanji kadi me'se uwə'se ki ta. 26 Tado, do'nan'gi ki nya'gi ki me'ti pəti in yan Burabe ‡. 27 Re de ki njekunme el, bar'se ki nyakusə, a re ai lowə'ti ninga, kadi soti nya'gi pəti ki ad'i'se um dəji ginnə, nan to me'se uwə'se ki ta do'ti. 28 A re de madi el'se ene in da ki ilai kadikare'ti bari yo ninga, kadi soti el. Soti el tado la de ki el'se, taa tado la me'se ki uwə'se ki ta to. 29 Me kuwə ki ta ki m'el ta'a kin, in ingi el, nan in me kuwə ki ta la de ki nje kelta kin. Ra bann be a, me kuwə ki ta la de ki rangi par a ilə kagi non nya'ti ki tarow to kadi m'ra wa? 30 Re nyakusə to, a m'ra oyo do'ti taa m'njo a, ra bann be a de a el'm ta ki majel do'ti wa?

31 In be a, re in nyakusə a soti, re in nya kanyi a anyi, eke nya ri ki rai, maji kadi rai adi Luwa ingə kəsikurə me'ti. 32 Maji kadi nya madi kare me kulə ra'se'ti, təl jigi tugə Juwipi'gi el num, tugə de'gi ki in Juwipi'gi el el num, taa tugə Njekawnan'gi la Luwa el num to. 33 In tado ki be kin a, m'inbe ki do'm, m'ində togi do ro'm'ti, kadi m'nəl de'gi pəti me nyara'm'gi'ti pəti. M'sangi maji lə'm m'inbe el, nan kadi to de'gi ingəi kaji.

11 Ndajim'in toki m'in kaa m'ndajin Kirisiti be to.

Maji kadi dene do' do'ne do'kagilo kawnan'ti

2 M'ulə toji do'se'ti, tado taa taa, me'se isi olo do'm'ti. M'ulə toji do'se'ti bay to, tado ngəmi go nya'gi ki m'ndo'se maji toki m'el'n'se. 3 Ninga nya ki m'ndigi kadi in gəri a to kin: Kirisiti in do dingəm'ti, dingəm in do dene'ti, ninga Luwa in do Kirisiti'ti to. 4 Ə re dingəm ki ra, ki isi elta ki Luwa, eke isi elta ki ta Luwa'ti ki do'ne ki

do' do'ne ningə, ulə ro'ro do de'ti ki isi do'a'ti. 5 A kin a re in dene ki ra ki isi elta ki Luwa, eke elta ki ta Luwa'ti ki kanji do' do'ne ningə, ulə ro'ro do ngaw'ne'ti. Tado to toki ngisə do'ne be. 6 Re dene do' do'ne el ningə, kadi uja do'ne. A re in nya ki ro'ro kadi dene uja yingə do'ne ningə, maji kadi do' do'ne. 7 In go'ti el kadi dingəm do' do'ne, tado in banakum Luwa, taa in nya kəsikurə li'ə to ††. Ningə dene in nya kəsikurə la dingəm to. 8 In be, tado in dingəm a Luwa ro' dow ro'a ra'n dene um in dene a Luwa ro' dow ro'a ra'n dingəm el. 9 Ningə, Luwa ra dingəm tado la dene el, nan in dene a Luwa ra'a tado la dingəm ††. 10 In tado kin a, kadi dene do' do'ne tado la malayka'gi. Do ki do', toji kadi dene in ginn togi'ti. 11 Ningə, ki takum Burabe'ti, dene a isi ki kanji dingəm el, taa dingəm a isi ki kanji dene el num to. 12 Tado Luwa ro' dene ro' dingəm'ti, ningə dene a oji dingəm to. Ningə nya'gi pəti in ro Luwa'ti. 13 Ningə, inbe'gi in məri-ta do'ti oyi ke in gorowə'ti kadi dene elta ki Luwa ki kanji do' do'ne wa? 14 Ke ji gəri kadi in nya ki gorowə'ti el kadi dingəm aw ki bin do ki ngal el wa? 15 Nan ki ro dene'ti a, bin do ki ngal in nya kəsikurə li'ə, tado Luwa ad'a bin do ki ngal kadi in nya do' do'a. 16 A kin a re, de madi manji ta kin ningə, kadi de'a gər toki j'awi ki jibəl ra'a ki rangi el. J'in be el num, njekawnan'gi la Luwa el num to.

Nyakusə la Burabe

17 M'aw to m'ulə j'im do nya'ti kare ki to kin. Ningə in nya ki m'a m'ulə'n toji do'se'ti el, tado loki kawinan ningə, nya'gi ki to lo ra'ti el yo a sii ta'ti isi rai, um rai nya ki kadi aw sese ki kete kete el. 18 Nya kare, m'oo kadi loki mbonyanan k'in'se njekawnan a, gangi nan to dann'se'ti. Ningə, m'gər kadi ta'gi ki m'oo kin, in ki ro-ta'ti a to dann'ti non. 19 Maji kadi gangi nan to dann'se'ti inbe to ta. Tado gangi nan kin a, a ra kadi de'gi gəri, nje'gi ki in de'gi la Luwa toki rəta'ti dann'se'ti. 20 Ningə, loki in kawinan, in nyakusə la Burabe a isi soti el. 21 In nyakusə la Burabe el tado, do'kagilo kusə nya'ti a, nan nan nagi ro'ne ki ta nya kusə'ti la'ne ki in be kadi so. Ra adi nje ki nan'gi sii ki bo, a nje ki nungi, yiwi ra'de to. 22 Eke me kəy'gi la'se ki kadi sii'ti soti ge anyinan ge goto wa? Ke in k'oo a oyi nda njekawnan'gi la Luwa el wa? Ke rai be kadi uləi ro'ro do nje'gi'ti ki nya la'de goto wa? Ta ri a kadi to m'el'se me lo kin'ti wa? Kadi m'ulə toji do'se'ti wa? Jagi, ki do' do' lo kin ningə, m'a m'ulə toji do'se'ti el.

23 Tado nyando ki m'ingə ro Burabe'ti a m'ndo'se a to kin: Me kondə'ti ki kadi uləi Burabe Jeju ji nje to' do'ti, Jeju un mapa, ra oyo Luwa do'ti. 24 Loka ra oyo Luwa do'ti nga ningə, uwə təti nan'ti a el'de ene: «In kin in daro'm ki to tado la'se. Rai in kin be kadi me'se olo'n do'm'ti.» 25 Go nyakusə'ti, Jeju un kəpi yiwi kandi nju, ra kah'a'ti la mapa kakin bay, ningə el'de ene: «Kəpi kin in kunmində la Luwa ki sigi me mosi'm'ti. Do'kagilo'gi pəti ki a anyinan ningə, kadi me'se olo'n do'm'ti.» 26 Ningə, do'kagilo'gi pəti ki a soti mapa kin, eke a anyinan kəpi kin a, iləimbər koy Burabe bitə kadi re'n. 27 In tado kin a, de ki

† Mat 26.26-28; Mrk 14.22-24; Luk 22.19-20 †† Lebitiki 7.6, 15-16
‡ 1Ti 4.1 †† Ndukun ki nja joo 32.17 †† Pa'gi 24.1

†† Lotum 1.26-27 †† 8-9; Lotum 2.18-23

sɔ mapa eke anyi kɔpi lə Burəbe ə ndər ginn rɔ'ne kete el ningə, aw ki ta dɔ'ne'ti dɔ darɔ Burəbe'ti ki dɔ mos'o'ti. ²⁸ Be ə, maji kadi de ki ra ndər ginn rɔ'ne kete bay taa sɔ darɔ Burəbe num anyi mos'o num. ²⁹ Tado de ki sɔ num anyi num ki kanji mərta me'ne'ti kadi in darɔ Burəbe ningə, inbe ə isi ɔr ta ki gangi re'n dɔ'ne'ti. ³⁰ Nya kin ə ra adi nje monyi'gi ki nje tɔgi goto'gi in ngayn dann'se'ti. Ningə ngayn'gi dann'se'ti oyi tɔ. ³¹ Re j'inbe ji gangi ta dɔ rɔ'je'ti ningə, j'a j'osi me ta ki gangi'gi lə Luwə el. ³² Ningə, ki gorow lə ta ki gangi kin, Luwə ində'n'je ɔji'je kadi ta uwə'je nan'ti ki njekunme'gi el.

³³ In be ə, ngannkon'm'gi, loki in kawinan kadi sɔi nya ningə, nginəi nan. ³⁴ Re de madi bo ra'a ə, maji kadi sɔ nya me kəy'ti lə'ne. Be kadi kawnan lə'se ɔr ta ki gangi re'n dɔ'se'ti el. Ki ɔjidɔ ndəgi ta'gi, ndɔ ki m'te dann'se'ti ə m'a m'ində dɔ'a nan'ti bay.

Kadikare lə Ndil

12 Ki ngɔsine kin ngannkon'm'gi, m'ge kadi in gəri kadikare'gi ki dangi dangi lə Ndil, um kadi sii day dɔ'ti el. ² Dɔkagilo'ti ki in gəri Luwə el bay, njiyəi to njekumtɔ'gi go yo'gi'ti ki mbi boy. ³ In be ə, m'el'se kadi ari njay. De kare ki Ndil Luwə ɔr non'a ki a ene: «Ndɔl in dɔ Jeju'ti» goto. Taa de madi ki a ene: «Jeju in Burəbe» kanji kadi Ndil Luwə ɔr non'a kaa goto tɔ. ⁴ Kadikare'gi in dangi dangi nan Ndil Luwə ki nje kadi'de in kareba. ⁵ Kuləbər'gi to dangi dangi, nan Burəbe in kareba. ⁶ Kulə ra'gi to ta dangi dangi, nan Luwə ki kareba ə ində me njera'a'ti pəti. ⁷ Luwə adi kadikare kigo Ndil'ə'ti de ki ra kadi ra maji ki bulə de'gi pəti. ⁸ In be ə, ki gorow lə Ndil Luwə ki kare inbe kin, Luwə adi de madi kuji kelta ki kumkədi, ə adi ki nungi kuji kelta ki nyagər. ⁹ Ki madi, Luwə ad'a kunme kadi, ningə ki nungi adi kadikare kadi lapiya nje monyi'gi ki gorow lə Ndil ki kare inbe kin. ¹⁰ Adi ki madi, kadikare ra nya'gi ki əti bol bol; adi ki nungi, kadikare kelta ki ta Luwə'ti; ki nungi, kadikare kər row ninn Ndil Luwə ki ndil'gi ki ngom nan'ti; adi ki nungi, kadikare kel ndonnta'gi ki dangi dangi; ningə adi ki nungi bay, kadikare kər ginn ta'gi ki dangi dangi tɔ. ¹¹ Kadikare'gi inbe pəti kin, in ki gorow lə Ndil ki kare inbe kin ə Luwə adi'n de ki ra kigo me ndigi'ti lə'ne.

¹² Toki darɔ de in kareba, nan aw ki ngann rɔ'gi ngayn, ngann rɔ'gi ki ngayn kin, re banyi nan to ri kaa, in darɔ ki kare. De'gi pəti ki indəi rɔ'de nan'ti ki Kirisiti kaa toi be tɔ. ¹³ Tado j'in pəti, Juwipi'gi ki Gireki'gi; bər'gi ki de'gi ki in de'gi dɔ rɔ'de; j'ingəi batəm me Ndil'ti ki kareba. Taa j'anyinan mann me Ndil'ti ki kare inbe kin tɔ. ¹⁴ Darɔ de in ngonn rɔ ki kareba el, nan in ngann rɔ'gi ki dangi dangi. ¹⁵ Kin ə re nja ene: «M'in ji el, adi m'in ki kare dann ngann rɔ'gi'ti el», ningə k'el'ə ki be kin par ə ɔr nja kɔ dann ngann rɔ'gi'ti el. ¹⁶ Kin ə re mbi ene: «M'in kum el, adi m'in ki kare dann ngann rɔ'gi'ti el», ningə k'el'ə ki be kin par ə ɔr mbi kɔ dann ngann rɔ'gi'ti el. ¹⁷ Kin ə re darɔ pəti in kum ə, de a oo ta bann wa? Kin ə re darɔ pəti in mbi ə, de a əti banyi nya bann wa? ¹⁸ Ki rɔta'ti, Luwə ində ngann rɔ'gi kare kare ki kulə

ki sɔw dɔ'de kigo ndigi'ti lə'ne. ¹⁹ Kin ə re ngann rɔ'gi pəti in ngonn rɔ ki kareba ningə, de a elta lə darɔ el.

²⁰ Ngann rɔ'je'gi in ngayn nan darɔ'je in kareba.

²¹ Ningə lo kadi kum el ji ene: «M'ge'i el», goto; taa lo kadi dɔ el nja ene: «M'ge'i el», goto tɔ. ²² Ngann rɔ'je'gi madi ki toi to nya ki tɔgi'de goto be kin, ai ki nda'de ngayn. ²³ Ningə, ngann rɔ'je'gi ki j'oyi'de to nya madi el me rɔ'gi'ti kin ə, j'oyi go'de ngayn. Ə nje ki j'oyi'de to nya ki maji kelta'a el kin ə ji ngəmi'de maji tɔ. ²⁴ Ngann rɔ'je'gi ki ingəi kɔsikurə, gəri kɔsikurə el nga. Luwə ində'je ki ngann rɔ'je'gi ki dangi dangi, ningə ngann rɔ'je'gi ki kɔsikurə du'de, Luwə ɔsi kurə'de ngayn.

²⁵ Luwə ra be kadi gangi nan goto me darɔ'ti. Ningə kadi ngann rɔ'je'gi ki dangi dangi indəi kum'de go nan'ti pəti. ²⁶ Adi re ngonn rɔ kare ingə kon ningə, ndəgi rɔ'je'gi pəti ingəi kon si'ə nan'ti. A re ngonn rɔ kare ingə kɔsikurə ningə, ndəgi rɔ'gi pəti ingəi kɔsikurə si'ə nan'ti tɔ.

²⁷ Ngɔsine in darɔ Kirisiti, ningə ingi kare kare pəti, in ngann rɔ darɔ ki sɔw dɔ'se. ²⁸ In be ə, dann njekawnan'gi'ti, Luwə ində njekawkulə'gi to de'gi ki dɔkete dɔ njekawnan'gi'ti; ki nja joo, ində njekeltakita'a'gi'ti; ki nja mutə, ində njendo de'gi nya. Ningə go'ti, Luwə adi kadikare'gi ki dangi dangi, adi in kadikare ra nyakɔji'gi ki əti bol bol, ki kadikare kadi lapiya nje monyi'gi, ki kadikare ra ki nje kawnan'gi, ki kadikare kərnon de'gi, ki kadikare kel ndonnta'gi ki dangi dangi. ²⁹ Pəti in njekawkulə'gi el, pəti in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti el, pəti in njendo de'gi nya el, pəti in njera nyakɔji'gi ki əti bol bol el. ³⁰ Pəti ai ki kadikare kadi lapiya nje monyi'gi el, pəti ai ki kadikare k'el ndonnta'gi ki dangi dangi el, pəti in nje kər ginn ta'gi ki dangi dangi el. ³¹ Indəi tɔgi dɔ rɔ'se'ti kadi ingəi kadikare ki bo utə ndəgə'gi, ningə m'a m'ɔji'se row ki maji ngayn utə ndəgə'gi.

Ndigi nan

13 Kin ə m'el ndonn ta lə de'gi ki dangi dangi, eke ndonn ta lə malayka'gi mindi kaa, re ndiginan goto rɔ'm'ti ə m'to to ningə kasi ki bar kənyi kənyi eke gal ki siyə saki saki kam be par. ² Re m'aw ki kadikare k'elta ki ta Luwə'ti, eke kadikare gər ginn nya'gi ki to lo kiyə'ti pəti tigə, eke m'aw ki nyagər'gi pəti, eke m'aw ki kunme kadi ki tɔg'ɔ in ngayn asi kadi m'ɔr'ɔn mbal lo ki ra'a'ti kete kaa, re m'aw ki ndiginan el ə m'in nya madi el. ³ Re m'adi nyakingə'gi lə'm pəti njendoo'gi, re m'ulə darɔ'm por tado kingə'n tɔbar kaa, re ndiginan goto rɔ'm'ti ə, nya kare ki m'a m'ingə me'ti goto.

⁴ De ki nje ndigi aw ki koreme, in nje ramaji, in njera ta nya el, in nje tɔji rɔ'ne el, in nje kində gu'ne el tɔ. ⁵ De nje ndigi a ra nya ki rɔsɔl el, a sangi nya tado maji lə rɔ'ne par el, a ra wongi kalangi el, taa a uwə de me'ne'ti el tɔ. ⁶ De nje ndigi a ra rɔnel dɔ nyara ki dana el'ti el, nan a ra rɔnel dɔ nya ki rɔta'ti yo. ⁷ De ki nje ndigi in nje k'inyə go majel kɔ, in njengəm go kunme kadi, aw ki kindəmedɔti, in nje koreme'ne dɔ nya'gi'ti pəti.

⁸ Ndigi nan a tuji el. Keltakita Luwə'ti a goto ndo madi, kelta ki ndonnta'gi ki dangi dangi a goto ndo

madi, gær ginn nya'gi ki dangi dangi a goto ndo madi tɔ. ⁹ Ningə nyagər lə'je asi nan berere el, taa ta ki ta Luwə'ti ki j'isi j'eli kaa asinan berere el tɔ. ¹⁰ Loki nje kasi nan pəti a te bus ningə, nya'gi pəti ki asinan el a gotoi.

¹¹ Loki m'in ngonn bay, ta kel'm in ta kel ngonn ki du, marta lə'm in marta lə ngonn ki du, eke kɔjita lə'm in kɔjita lə ngonn ki du. Nan loki m'təl de ki tɔgi, m'inyə nyara lə ngonn ki du kɔ. ¹² Ki bone kin, j'isi j'oyi nya'gi to nya ki k'oo me kɔtirongi'ti be, adi j'oyi piti piti ba bay, nan ndo madi a re non kadi j'a j'oyi'ə ki kum'je jaja. Dɔk-agilo'ti ki bone m'gər nya'gi pəti el bay, nan ndo madi a re non kadi m'a m'gər toki Luwə gər'm rɔta'ti be tɔ. ¹³ Ki bone kin nya'gi ki mutə kin toi lo tor'de'ti, adi in: kun-me kadi num, kindəmedɔti num, ndiginan num tɔ, nan in ki bo ngayn dann'de'ti in ndiginan.

Kadikare'gi ki dangi dangi ki Luwə adi njekunme'gi

14 Kete non nya'gi'ti pəti, sangi row ndiginan ki rɔ ki tinyi kati. Ningə, kadi sangi row kadikare'gi kigo Ndil'ti tɔ. Kibo utə, in kadikare keltakita Luwə'ti. ² De ki isi elta ki ndonnta'gi ki rangi ki de'gi gəri el, isi elta ki de'gi el, nan isi elta ki Luwə, tadɔ de ki gər dɔ ta li'ə ki isi el goto. In ki takul Ndil Luwə ə isi el'n ta ki to lo kiyə'ti kin. ³ Ningə, de ki isi elta ki ta Luwə'ti, isi elta ki de'gi kadi awi ki kete kete me kunme kadit'i lə'de. Si ulə dingəm me'de'ti taa isi sɔl me'de tɔ. ⁴ De ki nje kelta'gi ki dangi ki de gər dɔ'a el, isi ra rɔ'ne inbe me kunme'ti lə'ne, nan de ki nje keltakita Luwə'ti isi ra ki njekawnan'gi pəti adi tɔgi me kunme'ti lə'de.

⁵ M'ndigi kadi ingi pəti eli ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər dɔ'a el, nan ndigi lə'm ki ngayn in kadi elitakita Luwə'ti. Tadɔ de ki njekeltakita Luwə'ti, in dɔ de'ti ki nje kel ndonnta'gi ki rangi ki de gər dɔ'a el. A re de madi ɔr me ta lə nje kel ndonnta'gi ki dangi dangi kakin adi njekawnan'gi pəti tɔgi me kunme'ti lə'de inbe taa. ⁶ Ngannkon'gi, kin ə bone m're rɔ'se'ti ə m'el'ta ki ndonnta'gi ki in gəri el ningə, maj'a in ri tadɔ lə'se wa? Kin ə re ta lə'm ki m'el, te ki dɔ nya ki to lo kiyə'ti adifse el num, adifse nyagər el num, ɔjifse nya ki a ra nya lo ti'ti el num, ta adifse nyando el num tɔ ningə, nya kare ki maji ki m'ra madifse goto.

⁷ In kah'a'ti lə nyakində'gi toki pa'gi ki tow nal'gi ki kende'gi kakin be tɔ. Kin ə ndu'de bar dangi dangi maji el ə, ra bann ə de a gəri'n ndu nal ki ndu kende wa?

⁸ Kin ə nje kɔl tow kɔl adi ar njay el ə a ində dɔ rɔ'ne dana kadi aw rɔ wa? ⁹ Be tɔ ə, in nje kel ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər el kaa toi be tɔ. Kin ə ta ki eli, de gər dɔ'a el ə, ra bann be ə a gər me'ə wa? A gər me'ə el tadɔ isi elita lə'se me nəl'ti kɔ kare. ¹⁰ Kadi in gəri toki ndonnta'gi in ngayn me dɔnangi'ti. Ningə ta'gi ki dangi dangi kin pəti, kɔr me'de to non. ¹¹ Kin ə re m'gər me ta ki de a el'm el ningə, de'ə kin a oo'm to mbah rɔ'ne'ti, ə m'in kaa m'a m'oo'ə to mbah rɔ'm'ti tɔ. ¹² Be tɔ ə, toki isi sangi kadikare'gi kigo Ndil'ti, sangi ki rɔ ki tinyi kati, nan k'in ə kadi in kadikare ki a ra ki njekawnan'gi adi tɔgi ki taa me kunme'ti lə'de.

¹³ Ningə de ki nje kel ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər dɔ'a el kin, maji kadi daji Luwə kumkədi kɔr ginn'ə kadi de'gi gəri. ¹⁴ Tadɔ re m'el'ta ki Luwə ki ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər me'ə el ə, me Ndil'ti m'el'ta ki Luwə, nan nyagər lə'm ra kulə el. ¹⁵ Ningə nya ki kadi m'ra ə to kin: M'a m'el'ta ki Luwə me ndil'ti, nan m'a m'el'ta ki nyagər tɔ. M'a m'osi pa me ndil'ti, nan m'a m'osi pa ki nyagər tɔ. ¹⁶ Kin ə m'ra oyo Luwə me ndil'ti par, ki kanji kadi de ki isi mbunə nje kawnan'gi'ti gər dɔ'a el ningə, bann be ə a ra «Amen» dɔ'ti wa? ¹⁷ Re in ra oyo Luwə lə'i maji ngayn kaa, lo kadi ra maji ki de ki isi mbunə njekawnan'gi'ti goto.

¹⁸ Ki takul Luwə ə m'gər'n kel ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər dɔ'a el mutə'se pəti. ¹⁹ Nan non njekawnan'gi'ti ə, m'ndigi k'el kur ta'gi mi ki de'gi gəri dɔ'a kadi m'ndo'n nya njekawnan'gi, maji utə kadi m'el'ta ngayn ki ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el.

²⁰ Ngannkon'm'gi, ononyise kadi ta kel'se to to ta kel ngann'gi ki du be. Re ɔjidɔ majel ningə, toi to ngann'gi ki du, nan re ɔjidɔ ta ki k'el ə, maji kadi ta kel'se in ta kel de'gi ki tɔgi gangi. ²¹ Ndangi me makitu Ndukun'ti lə Luwə eyina: «M'a m'el'ta ginn de'gi kin ki ndonn ta ki mbah, m'a m'ndumə ta mbah'gi kadi m'el'n'de ta. Be kaa, a oyi dɔ ta lə'm el †.»

²² In be ə kadikare k'el'ta ndonnta'gi ki dangi dangi ki de oo dɔ'a el in nyakɔji tadɔ de'gi ki gəri Luwə el, um in tadɔ nje ki uni me'de el. Ningə, kadikare k'el'ta ki ta Luwə'ti in nyakɔji tadɔ nje ki uni me'de um in tadɔ de'gi ki gəri Luwə el el. ²³ Kin ə toki Njekawnan'gi pəti kawinan, ningə eli ndonnta'gi ki dangi dangi ki de gər dɔ'a el, ə de'gi madi ki gəri ta lə Luwə maji el bay, eke nje ki uni me'de adi Luwə el, rei lo kawnan'ti kin ə a bari'se mbo'gi el wa? ²⁴ Kin ə re njekunme'gi pəti elitakita Luwə'ti, ə njekunme'gi el, eke de ki gər ta lə Luwə maji el bay ur kəy kaa, ta'gi ki ta Luwə'ti ki de'gi pəti eli kin a uwə ki ta, taa a ra kadi gər toki n'in njeramajel tɔ.

²⁵ Mərta'gi ki me'ə'ti a kujəi ki taga. Ningə a osi nanga non Luwə'ti ene: «Ki rɔta'ti, m'gər kadi Luwə in dann'se'ti ne.»

Maji kadi njekunme'gi rai nya'gi ki row'ə row'ə lo kawnan'gi'ti lə'de

²⁶ Ngannkon'm'gi, ri'gi ə maji ra lo kawnan'gi'ti lə'se wa? Loki kawinan, de madi osi pa, de madi ndo nya, de madi ɔr ginn nya ki to lo kiyə'ti, de madi el ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el, ningə de madi ki rangi isi non to nje mbəl ta kakin tɔ. Kadi nya'gi kin pəti ra ki njekawnan'gi adi tɔgi me kunme'ti lə'de. ²⁷ Re de'gi madi gei k'el ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el ningə, maji kadi in joo el ə mutə be par taa. Ningə kadi elita ɔsi go nan go nan, ə kadi nje kɔr ginn ta kakin to tɔ taa. ²⁸ Re de ki kadi ɔr ginn ta lə'de kin goto dann njekawnan'gi'ti ningə, maji kadi sii ta'de mbo. Elita ki darɔ de inbe num ki Luwə num me'de'ti par. ²⁹ Ki ɔjidɔ de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, maji kadi de'gi joo eke mutə inbe elita dann'de'ti, ningə ndəgə'gi indəi manji ta lə'de oy. ³⁰ Re Luwə elta ki de madi ki rangi dann nje kawnan'gi'ti ningə, maji kadi

njekeltakita Luwə'ti ki kete uti ta'ne dɔ kelta'ti. ³¹ Tado ingi pəti, asi kadi elitakita Luwə'ti ɔsi go nan go nan kadi ndoi nan nya, uləi dingəm me nan'ti. ³² *De'gi ki njekeltakita Luwə'ti awi ki tɔgi dɔ kadikare'ti ki Luwə ad'i'de. ³³ Tado Luwə in Luwə ki njera nya ki ta'a ala mban el, nan in Luwə ki nje kadi de'gi kisimaji. Toki njekawnan'gi isi rai dann'de'ti lo'gi'ti ki dangi dangi, ³⁴ maji kadi dene'gi sii ki ta'de mbo dann njekawnan'gi'ti. De ad'i'de tarow kadi elita el. Ningə, kadi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti toki ndukun el'n. ³⁵ Re nya madi ki gəri ginnə ar njay el to ningə, kadi dəji ngaw'de'gi me kəy'ti. Tado in nya ki gorow'ə'ti el kadi dene elta dann njekawnan'gi'ti. ³⁶ In ingi par ə ta lə Luwə ulə ngirə'ne rɔ'se'ti kete wa? Eke ingi par ə re te dann'se'ti wa? ³⁷ Re de madi mər me'ne'ti kadi n'in njekeltakita Luwə'ti, eke n'in nje kaw ki kadikare lə Ndil ningə, maji kadi de'ə gər toki nya'gi ki m'ndangi m'adi'se kin in rɔ Burəbe'ti. ³⁸ Re de madi mbəti kadi gər nya'gi kin ningə, to taga kadi Luwə gər de'ə kin el tɔ.

³⁹ Be ə, ngannkon'm'gi, sangi row kadi elita ki ta Luwə'ti, ningə ononyi'se kadi ɔgi dɔ kel ndonnta'gi ki de gər dɔ'a el. ⁴⁰ Nan k'in ə kadi nya'gi pəti rai nya gorow'ə'ti um alai mban el.

Ta kində taa lə Jeju Kirisiti lo koy'ti

15 Ngannkon'm'gi, m'olo me'se dɔ Poyta'ti ki maji ki ndɔ ki m'ilə'se mbər'ə kete kakin. In ta ki taai ə uwəi go'ə sə'm bitɔ bone. ² In Poyta ki maji kin ə ad'i'se kajɔ, loki uwəi go'ə sə'm toki ndɔki m'ilə'n'se mbər'ə. Re in be el ningə, kunme lə'se in nya ki pasira kare.

³ Tado nyando ki dɔkete ki madi'se in nyando ki m'in-be ə m'taa. Adi in Kirisiti ki oy tado majel'gi lə'je toki makitu lə Luwə el'n †. ⁴ Duwi'ə ra ndɔ mutə ningə te lo koy'ti toki ndangi me Makitu'ti lə Luwə ††. ⁵ Te bus ki rɔ Piyər'ti taa ki rɔ njendo'gi'ti ki dɔgi gidə in joo tɔ ‡. ⁶ Go'ti gogɔ ningə, te bus ki rɔ ngannkon'nan'gi'ti ki asi bu mi ki gidə ki kawinan. De'gi ngayn dann de'gi'ti kin sii ki dɔ'de taa bay. Ki madi'gi dann'de'ti ə oyi. ⁷ Go'ti bay, te bus ki rɔ Jakɔ'ti taa ki rɔ njekawkulə'gi'ti pəti tɔ. ⁸ Go'de'ti pəti ningə, te ki rɔ'm'ti bus, m'in ki m'in ngonn ki kɔr ††. ⁹ M'in ki du dann njekawkulə'gi'ti pəti, tado m'asi kadi de bari'm nje kawkulə el. M'asi el, tado m'in nje kadi kon Njekawnan'gi lə Luwə ††. ¹⁰ Nan in ki takul memaji lə Luwə ə m'təl'n de ki be kin bone. Ningə memaji li'ə tado lə'm in nya ki pasira el tɔ. Tado m'ra kulə m'utə ndəgi njekawkulə'gi pəti. K'in ə in m'in ki dɔ'm ə m'ra kulə kin el, nan in memaji lə Luwə ə in sə'm. ¹¹ In be ə, re in m'in eke ndəgi njekawkulə'gi kaa, in Poyta ki maji ki kare inbe kin ə j'isi j'ilə'se mbər'ə kadi uni me'se.

Ta kində taa lə nje koy'gi lo koy'ti

¹² J'in j'isi j'iləmbər kində taa lə Kirisiti lo koy'ti, ə de'gi madi dann'se'ti eyina: «Nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el» tɔ kin, in ta ki bann dana? ¹³ Re nje koy'gi a indəi taa

lo koy'ti el ningə, Kirisiti kaa ində taa lo koy'ti el tɔ. ¹⁴ Ə re Kirisiti ində taa lo koy'ti el ningə, j'iləmbər pasira kare, taa kunme lə'se ka in nya ki pasira tɔ. ¹⁵ Re in ki rɔta'ti, kadi nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el, ə j'ingi j'eli j'eyina: «Luwə te ki Kirisiti lo koy'ti» ningə, lo kin'ti, jɔ təl nje mannaji ki ngom dɔ Luwə'ti. Tado Luwə te ki Kirisiti lo koy'ti el. ¹⁶ Re nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el ningə, Kirisiti ka ində taa lo koy'ti el tɔ. ¹⁷ Ə re Kirisiti ində taa lo koy'ti el ningə, kunme kadi lə'se in nya ki pasira kare, sii me majel'ti lə'se ba bay. ¹⁸ Ningə nje'gi ki oyi me tɔ Kirisiti'ti kaa ta'de tinyi kɔ tɔ. ¹⁹ Re nya kindəmedɔti lə'je ki j'uni me'je dɔ'ti me tɔ Kirisiti in tado nya'gi ki bone par ningə, j'in nje kumtondoo ki utə ndəgi de'gi pəti.

²⁰ Nan k'in ə, Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti toki rɔ-ta'ti. In kandi ki dɔkete lə nje'gi ki oyi. ²¹ Ningə, toki in ki gorow lə de ki kare ə koy re'n dɔ de'gi'ti me dɔnangi'ti kakin ə, ki gorow lə de ki kare, nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti tɔ. ²² Toki koy ɔri'n go de'gi'ti pəti me tɔ Adam'ti kakin ə, de'gi pəti a təlɔ kadi sii ki dɔ'de taa me tɔ Kirisiti tɔ ††. ²³ Kin ə, kində taa lo koy'ti kin a in kigo lowə go lowə. Kirisiti a ində taa kete to kandi ki dɔkete, ningə dɔkagilo təl'ə'ti, nje'gi ki uni me'de ad'i'ə a indəi taa lo koy'ti tɔ. ²⁴ Go nya'gi'ti kin pəti ningə dɔboy nya'gi a re. Kirisiti a tuji ndil'gi ki majel, ki tɔgi konbe'gi, ki tɔgi ndil'gi ki majel, bay taa a təl ki konbe adɔ Luwə ki Baw. ²⁵ Tado, maji kadi Kirisiti a onbe bitɔ kadi Luwə ulə nje-ban'gi li'ə ginn nja'a'ti ††. ²⁶ Ningə, njeban ki dɔboy'ti ki a tuj'ə in koy. ²⁷ Tado makitu lə Luwə ene: «Luwə ulə nya'gi pəti ginn nja'a'ti †.» Ningə k'el k'ene «nya'gi pəti in ginn tɔgɔ'ti» kin ɔji kadi Luwə in ginn tɔgi'ti lə Kirisiti tɔ el. In Luwə ə ulə nya'gi pəti ginn tɔgi'ti lə Kirisiti. ²⁸ Dɔkagilo ki nya'gi pəti in ginn tɔgi'ti lə Kirisiti ningə, Ngonn inbe ki dɔ'ne a ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti lə Luwə ki njekulə nya'gi pəti ginn tɔgɔ'ti, kadi Luwə in nya'gi pəti me nya'gi'ti pəti tɔ.

²⁹ Re in be el ningə, nje'gi ki adɔ isi rai'de batəm tado njekoy'gi'ti kin a rai be tado kingə ri me'ti wa? A ingəi ri me'ti loki nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el wa? ³⁰ Taa j'in-be kaa, ki tado ri ə ki ndɔ'gi pəti j'uləi rɔ'je ji koy'ti wa? ³¹ Ki rɔta'ti, ngannkon'm'gi, ki ndɔ'gi kare kare pəti m'ra ta koy'ti. Ningə m'ingə rɔnel ki takul'se ki kində rɔ nan'ti lə'je me tɔ Jeju Kirisiti, ki in Burəbe lə'je. ³² Me be-bo'ti ki Epeji, m'ɔr ki da'gi ki mu. Ningə re in ki gorow nyara lə darɔ par ə, in ri ə m'a m'ingə me'ti wa? Re nje koy'gi a indəi taa lo koy'ti el ningə, adɔ «j'usɔi ge j'anyi-nan ge nan lo ti ə j'a j'oyi ††.» ³³ Ədi rɔ'se el, «Ndole nan ki njeramajel ə a təl njeramajel tɔ». ³⁴ Maji kadi in təlɔ mərɔta ki maji, ə inyəi ta ra majel. Tado de'gi madi ngayn dann'se'ti gəri Luwə el. M'elta kin be kadi ad'i'se rɔɔɔl.

Darɔ ki ində taa lo koy'ti

³⁵ De'gi madi a dəji ta eyina ke ki gorow ki bann ə de'gi a indəi taa lo koy'ti wa? Eke a indəi taa ki darɔ ki bann wa? ³⁶ In mbo de'gi, kandi ko ki diw kin, re oy el ə,

† Ejay 53.5-12 †† Pa'gi 16.10; Oje 6.2 ‡ Luk 24.34, 36; Mat 28.16-17; Mrk 16.14; Jan 20.19 †† KNK 9.3-6 †† KNK 8.3

††† Lotum 3.17-19; Rɔm 5.12-21 ††† Pa'gi 110.1 † Pa'gi 8.7 †† Ejay 22.13

a uwə el tɔ. ³⁷ Ningə in darɔ nya inbe ki diw kin ə a uwə el, nan in kanda ki me'ti. Dɔmaji ə in kandi tei, eke kandi nya madi ki rangi. ³⁸ Luwə inbe ad'a darɔ kigo me ndigi'ti lə'ne. Ningə kandi nya ki ra ra kaa, Luwə ad'a kadi rɔ ki sɔw dɔ'a.

³⁹ Darɔ'gi pəti toi dangi dangi um taainan el. Darɔ de'gi to ta dangi, darɔ da'gi to ta dangi, darɔ yəl'gi to ta dangi, taa darɔ kanji'gi to ta dangi tɔ. ⁴⁰ Nyakində'gi ki dɔran'ti, ndolo'de in dangi taa nyakində'gi ki dɔnang'i'ti ne ndolo'de in ta dangi tɔ. ⁴¹ Kadi ɔsi ta dangi, nanyi nda ta dangi, taa mee'gi ndonyi'de to ta dangi tɔ. Ningə darɔ mee'gi inbe kin kaa ndonyi'de to dangi dangi bay tɔ.

⁴² Be ə, kində taa lə koy'ti lə nje koy'gi kaa to be tɔ. Darɔ de ki duw in darɔ ki a ndu'm, nan darɔ ki a ində taa lo koy'ti in darɔ ki a ndu'm el. ⁴³ Duwi'ə to darɔ ki dangi'ti, nan a te lo koy'ti ki darɔ ki kɔsikurə; duwi'ə to darɔ ki tɔg'ɔ goto, nan a te ki darɔ ki tɔgi. ⁴⁴ Duwi'ə to darɔ de, nan a te lo koy'ti ki darɔ kigo Ndil'ti. Toki darɔ kigo lo de'ti to kakin ə, darɔ kigo ndil'ti kaa to non tɔ. ⁴⁵ In be ə, makitu lə Luwə ene: «Adam ki dɔkete in de ki nje kisi ki dɔ'ne taa †», ningə Adam ki dɔboy'ti in Ndil'ti nje kadi de'gi kaji. ⁴⁶ In Adam kigo Ndil'ti ə re kete el, nan in in kigo darɔ'ti ə re kete, ningə in kigo Ndil'ti uti go'ə. ⁴⁷ Adam ki dɔkete in de ki dɔnang'i'ti ne, tado in bu dɔnang'i ə Luwə uwə. Nan Adam ki nja joo in dɔran'ti taa ə re. ⁴⁸ Be ə, de ki Luwə ra'a ki bu dɔnang'i ta nan ki nyakində'gi ki dɔnang'i'ti ne, ə de ki in dɔran'ti taa, ta nan ki nyakində'gi ki dɔran'ti taa tɔ. ⁴⁹ Ningə, toki ji tai nan ki de ki rai'ə ki bu dɔnang'i kakin ə, j'a tai nan ki in ki in dɔran'ti taa tɔ.

⁵⁰ Ngannkon'm'gi, m'el'se madi oy toki darɔ ki mosi asi kadi oo Konbe lə Luwə el, taa darɔ ki ndum asi kadi te lo'ti ki dum ndum, el tɔ. ⁵¹ M'ge kadi in gəri nya ki to lo kiyə'ti kin: J'in pəti j'a j'oyi el, nan j'in pəti j'a mbəli rɔ'je. ⁵² Tow ki dɔboy'ti a bar ningə, to to bəlkum ki kində sipi be par ə de'gi pəti a mbəli. Lokɔ tow a bar ningə, nje koy'gi a indəi taa ki rɔ ki a dum ndum, ningə j'in, j'a mbəl rɔ'je. ⁵³ Tado maji kadi rɔ ki ndum təl rɔ ki dum ndum, taa rɔ ki koy kadi təl rɔ ki dum koy num tɔ. ⁵⁴ Lokɔ rɔ ki ndum a təl rɔ ki dum ndum, ə rɔ ki koy a təl rɔ ki dum koy ningə, ta ki makitu lə Luwə ene:

«Rɔ təti koy biti ††» kin tɔlta'ne.

⁵⁵ «In koy, təti rɔ lə'i in ra wa?

In koy, kəngi in ra wa †?»

⁵⁶ Kəngi koy in majel, ningə tɔgi majel in ndukun tɔ.

⁵⁷ Adɔ ji rai oyo Luwə ki adɔ ji təti rɔ ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti.

⁵⁸ Lo kin'ti, ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, uwəi tɔgi'se ba, rai dɔ nja'se'ti me kulə'ti lə Burəbe kanji kɔr kɔ. Tado kon ki isi ingəi me kulə'ti lə Luwə kin in kare pasira el.

Nyakaw tado njekawnan'gi ki Jerujalem

16 Ki ɔjido nyakaw tado lə de'gi lə Luwə ki sii Jerujalem'ti ††, m'dəji'se kadi rai toki m'ɔji'n Njekawnan'gi ki dɔnang'i Galasi'ti kin be tɔ. ² M'el'se kadi ndo ki

dɔkete lə ndo'gi ki siri pəti, kadi de ki ra dann'se'ti, ɔr nya me nya'ti lə'ne ində taa dangi tado kulə kin. Kadi ɔr kigo tɔg'ɔ'ti ki Luwə ad'i'nə. Rai be kadi m're bay taa in kawi nya, el. ³ Ningə, dɔkagilo ki m'a m'te dann'se'ti ə, m'a m'ulə ki de'gi ki inbe'gi mbəti'de, Jerujalem'ti. M'a m'adi'de makitu ji'de'ti kadi awi ki kadikare'gi lə'se. ⁴ A kin ə re to kadi m'inbe m'aw ki rɔ'm ningə, a awi sə'm nan'ti tɔ.

Kɔji kaw mbah lə Pol

⁵ M'a m'te rɔ'se'ti non ki tarow ki Maseduwann'ti. Tado, m'a m'ində dɔnang'i ki Maseduwann gangi ††. ⁶ Dɔmaji ə, m'a m'ra ndo'gi rɔ'se'ti. Be el ə bar kaa a gangi dɔ'm'ti rɔ'se'ti, kadi to indəi m'in ta row'ti adɔ m'aw lo ki maji kadi m'aw'ti. ⁷ Kaw'm kin, m'ge kadi re Luwə ndigi sə'm dɔ'ti ningə, m'ra sese ndo'gi asi tati. Kadi m'oo'se ki nja'm taa par el. ⁸ Ningə, m'a m'nji me bebo'ti ki Epeji biti dɔkagilo Pantəkoti'ti. ⁹ Nje bangi lə'm in ngayn Epeji'ti, nan tarow to tagira non'm'ti bətəngi kadi m'ra kulə lə'm †††.

¹⁰ Re Timote re te dann'se'ti ningə †††, rai'ə adɔ in ki rɔnel dann'se'ti, tado in ka isi ra kulə lə Burəbe to m'in be tɔ. ¹¹ Kadi de madi kare dann'se'ti kid'ə el. Ningə kadi indəi'ə ta row'ti kadi re te rɔ'm'ti ki maji. Tado m'nji m'nginə ki ndəgi ngannkon'je'gi. ¹² Ki ɔjido ngonnkon'je Apolosi, m'ulə dingəm me'ə'ti ngayn kadi aw rɔ'se'ti, ində rɔ'ne nan'ti ki ngannkon'gi ki isi awi ki rɔ'se'ti, nan me'ə ndigi kaw ki ngɔsine'ti kin el bay †. Ndo ki ingə row ə a aw bay.

Ta ki kɔji ki dɔboy'ti ki kuwə ji nan

¹³ Sii dɔ nja'se, ə rai lo ra'se'ti me kunme'ti lə'se, rai dingəm ə uwəi tɔgi'se ba. ¹⁴ Maji kadi rai kulə'gi pəti me ndigi nan'ti.

¹⁵ Ngannkon'm'gi, m'gər kadi in gəri Stepanasi ki de'gi ki me kəy'ti li'ə maji ††. In de'gi ki dɔkete ki uni me'de dɔnang'i'ti ki Akay. Ningə, kigo me ndigi'ti lə'de, uni rɔ'de kadi rai ki de'gi lə Luwə. Be ə, m'dəji'se nya kare bay. ¹⁶ Maji kadi, in təli rɔ'se go ta'ti lə de'gi ki be kin, ə in təli rɔ'se go ta'ti lə de'gi ki indəi rɔ'de ta kulə'ti isi rai se'de tɔ.

¹⁷ Rɔ'm nəl'm ngayn dɔ re'ti lə Stepanasi, ki Portunatus, ki Akaykus. Tado, rai nya'gi ngayn adɔ m'in tor'se'ti. ¹⁸ Uwəi hangal'm indəi nanga toki rai sese kakin be tɔ. Maji kadi gəri kɔsikurə de'gi ki be kin.

¹⁹ Njekawnan'gi ki dɔnang'i Aji'ti uwəi ji'se. Akilasi in ki Pisisil †††, nan'ti ki njekawnan'gi ki sii me kəy'ti lə'de uwəi ji'se ngayn tɔ. ²⁰ Ngannkon'gi pəti uwəi ji'se. Maji kadi uwəi ji nan mbunə'se'ti ki rɔnel.

²¹ Ningə, in m'in Pol inbe ə m'ndang'i ta kuwə ji kin ki j'i'm. ²² Re de madi dann'se'ti ndigi Luwə el ningə, kadi Luwə man'a. Maranata, Burəbe re. ²³ Kadi memaji lə Burəbe Jeju in nan'ti sese. ²⁴ M'ndigi'se kare kare pəti me kində rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti.

† Lotum 2, 7†† Ejay 25.8† Oje 13.14†† Rɔm 15.25-26

†† KNK 19.21††† 8-9; KNK 19.8-10††† 4.17§ KNK 18.24
§† 1.16§†† KNK 18.2

2 Korenti'gi

Ta ki dɔ makitu'ti ki nja joo ki Pol ndangi adi Korenti'gi

Makitu ki nja joo ki Pol ndangi adi Korenti'gi kin tɔji toki lo ngan mbunə Pol'ti ki njekawnan. Takasinan el ində mbunə njekawnan'ti ki Pol ɔjidɔ ɔjitarə kaw mbah lə Pol ki inbe yəti rangi num ta ɔjidɔ tɔgi ki ingə kadɪ in njekawkulə. Ki gorow təm go ta, rai adi takasinan el kakin goto mbunə'de'ti nga. Kulənoji ki maji yo ə təl to dann Pol'ti ki njekawnan gogi nga. Be ə Pol ndangi makitu kadɪ ɔr'n ginn nya ki ra ta adi kulənoji ki dann'de'ti ki njekawnan ngan ki adi yəti'n ɔjitarə kaw mbah lə'ne. Elta rɔnel lə'ne ki ɔjidɔ noji ki uləi nan'ti ningə elta ra'n rɔ ndoo tado nyamaji'gi ki kadɪ rai ki njekunme'gi ki dɔnangi Jude'ti ki sii me ndoo'ti. Go'ti elta ɔrta dɔ'ne'ti toki n'in njekawkulə. Tɔgi ki kadɪ n'ra'n kulə to njekawkulə kin n'ingə ki rɔ Burəbe'ti (10.8). Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-11. Kulənoji ki to mbunə Pol'ti ki njekawnan 1.12-7.16. Mbon nyamaji'gi ki nan'ti tado njekunme'gi ki sii Jude 8-9. Pol un ta el ɔr'n ta dɔ'ne'ti toki n'in njekawkulə 10-13.

Kuwə ji nan

1 M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə, nan'ti ki ngonkon Timote, j'uwə ji'se in *Njekawnan'gi lə Luwə ki sii Korenti'ti, taa j'uwə ji de'gi lə Luwə ki sii dɔnangi'ti ki Akay'ti ki ta'a ba pəti tɔ †. ² Kadɪ memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə in ki Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Pol ra oyo Luwə

³ J'ulə tɔji dɔ Luwə'ti ki Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. Baw'je ki memaji li'ə to mbar mbar, ki in Luwə ki nje sɔlme me nya'gi'ti pəti. ⁴ In ə in nje sɔl me'je dɔ kon'gi'ti ki dangi dangi, kadɪ j'in kaa ji sɔl me de'gi ki kon'gi ki dangi dangi tei dɔ'de'ti tɔ. Kadɪ ji sɔl me'de ki me sɔl ki j'ingə rɔ'a'ti. ⁵ Be tɔ ə, toki j'ingə'n kon lə Kirisiti ngayn, Kirisiti sɔl me'je ngayn tɔ. ⁶ Re j'isi j'ingə kon ə, in kadɪ me'se sɔl'n, taa in tado kaji lə'se tɔ. Re me'se sɔl ə, in kadɪ adi'se me sɔl tɔ. Nga ningə, me sɔl kin a ra kadɪ to uwəi tɔgi'se ba me kon'ti toki j'isi j'ingə kon kin be tɔ. ⁷ Lo kin'ti, j'ində me'je dɔ'se'ti njiriri, tado ji gər kadɪ loki isi indəi rɔ'se nan'ti se'je dɔ kon'ti, isi indəi rɔ'se nan'ti se'je dɔ me sɔl'ti ki j'isi j'ingə tɔ.

⁸ Ngannkon'm'gi, ji ndigi kadɪ in gəri go kon ki te dɔ'je'ti dɔnangi Aji'ti kin. De'gi adi'je kon kadɪ ki dum kelta'a, in kon ki aldo singə'je. De ki ində me'ne dɔ'ti kadɪ n'a n'isi ki dɔ'ne taa goto. ⁹ J'in j'ində me'je'ti kadɪ j'in de'gi ki gangi ta koy dɔ'je'ti nga. Ningə in be kadɪ j'uwə'n kul rɔ'je'gi inbe el, nan kadɪ j'uwə'n kul Luwə ki nje kadɪ njekoy'gi indəi taa lo koy'ti. ¹⁰ In in ə taa'je ta ko koy'ti kin, ningə a nanyi ki lo taa'je kilə taa'ti bay. In ə j'ində me'je dɔ'a'ti, kadɪ a taa'je ta ko koy'ti kin bay. ¹¹ Ningə, inbe'gi kaa isi indəi rɔ'se ta'ti tɔ, me kelta'ti ki

Luwə tado lə'je. Luwə a ra se'je maji ki row nya ki de'gi ngayn daji tado lə'je. Lo kin'ti, maji kin a təl nya ra oyo lə de'gi ngayn tado lə'je tɔ.

Pol yəti ndu'ne ɔjidɔ kaw mbah lə'ne

¹² Nya ki adi'je rɔnel, me'je uwə'je ki ta el, ji gər kadɪ njiyə'je dann de'gi'ti ki gəri Luwə el, in ki hal ki sɔl lɔm lɔm, ki nya ra ki rɔta'ti ki in rɔ Luwə'ti. Ningə in njiyə ki ji njiyə ki gosi lə de el, nan ki ra maji lə Luwə. Kibo ngayn, in ki panjiyə kin ə ji njiyə'n ki rɔ'se'ti. ¹³ Ta ki ji ndangi j'adi'se kin, in ta madi ki rangi el, nan in nya ki tudəi ə in gəri me'ə inbe kin par. Nga ningə, m'gər kadɪ a gəri me'ə ar njay bay. ¹⁴ Toki in gəri nden nga kin, a in gəri ar njay, ndɔ təl Burəbe Jeju'ti ki j'a j'in nya rɔnel lə'se toki a in nya rɔnel lə'je kin be tɔ. ¹⁵ Ki me ki tinyi kati kin ə, m'ndigi kadɪ in gəi ə m'te dɔ'se'ti kete, kadɪ m'adi'se ingəi ra maji ki nja joo. ¹⁶ Nga ningə kadɪ m'in-də dɔ'se'ti taa, m'aw dɔnangi Maseduwann'ti, ə m'ində Maseduwann'ti ə ††, m'təl m're dɔ'se'ti gogi bay kadɪ to rai sə'm me nya ge'gi'ti lə'm kadɪ m'aw Jude'ti. ¹⁷ Ndu'm ki m'un kin, m'un ki non be par el, taa ndigi ra'gi lə'm in kigo mərta'ti lə de kadɪ to m'el m'ene «oyo» ə m'təl m'ene «jagɪ» el. ¹⁸ Luwə in nje ra nya ki low'ə'ti asi kadɪ mannaji lə'm: ta'gi ki j'eli sese in «oyo» num «jagɪ» num el. ¹⁹ Tado Jeju Kirisiti, Ngonn lə Luwə ki j'in ki Silasi ge ki Timote ge † j'ilə'se mbər ta li'ə kin in «oyo» num «jagɪ» num el. In de ki ta ki a ingə rɔ'a'ti in «oyo» par. ²⁰ Ningə kun ndu'gi lə Luwə pəti, Kirisiti ə in nje tɔji de k'ene «oyo» in ki rɔta'ti, taa in ki gorow li'ə tɔ ə j'isi j'eli'n j'ene «Amen», tado kulə'n tɔji dɔ Luwə'ti tɔ. ²¹ Ningə in Luwə ə in nje kadɪ'je num, ingi num, tɔgi me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti'ti. In ə mbəti'je ində'je ta dangi tado lə'ne. ²² In in tɔ ə ində ndaja lə'ne rɔ'je'ti to nya lə'ne,

† KNK 18.1

†† KNK 19.21 ‡ KNK 18.5

taa ində Ndil'ne me'je'ti to nya ki adi'je dɔkete dann nya maji'gi'ti ki ində taa dangi tado lə'je, kadi a adi'je.

²³ M'in m'dəji Luwə kadi gangi ta ndo'm, re m'ngom: ningə in kadi m'tuji me'se el, ə m'təl m're'n Korenti'ti gogi el. ²⁴ Ningə ji sangi row kadi j'ində tɔgi dɔ'se'ti kadi uni me'se el jagi, tado isi uwəi tɔgi'se ba me kunme'ti ne nga. Nya ki j'isi ji sangi, in kində rɔ nan'ti sese dɔ kulə'ti kadi ingəi rɔnel.

2 Ki ɔjidɔ'm, m'oo maji ngayn kadi m'təl m'aw rɔ'se'ti gogi el, nan to m'tuji me'se. ² Tado re m'tuji me'se ə, de ki a adi'm rɔnel goto. De ki a adi'm rɔnel ə, in ingi ka ki m'a m'tuji me'se kakin par. ³ Ningə, in ginn'ə kin ə, m'ndangi'n makitu'ti to ndangi m'adi'se † kadi to m'aw ki rɔ'm el. M'aw ki rɔ'm el nan to de'gi ki kadi adi'm'in rɔnel, təli tuji me'm to tuji yo. M'gər maji ngayn, ki ɔji dɔ'se, kadi rɔnel lə'm in rɔnel lə'se pəti. ⁴ In ki me kon ki ngayn, ki me ki ur mad'a, ki mann non ki tɔ kum ə m'ndangi'n makitu m'adi'se. Ningə in kadi m'tuji'n me'se el, nan kadi in gəri ndigi ki m'ndigi'se.

Me Pol sɔl dɔ de'ti ki nje tuji me'ə

⁵ Re de madi in nje ginn me ki tuji nga ə, in m'in ə tuji me'm el nga, nan in ingi pəti ə tuji me'se. Ki kadi j'eli j'adi aldɔ maji el ə, tuji me de'gi madi dann'se'ti nga. ⁶ Ningə ko de ki be kin, ta bulə de'gi ki kawinan ki dɔ'a'ti inbe kin ka as'a naki. ⁷ In be ə, ki ngɔsine kin, kadi adi me'se sɔl dɔ'a'ti, ə uləi dingəm me'ə'ti, nan to metuji ki aldɔ maji in uti dɔ'a. ⁸ Lo kin'ti, m'dəji'se kadi ɔji'ə ndigi ki in ndigi'ə adi gər. ⁹ Nga ningə, ginn ndangi ki m'ndangi makitu m'adi'se in kadi m'nan me'se m'oo ke təli rɔ'se go ta'ti me nya'gi'ti pəti wa. ¹⁰ Loki me'se sɔl dɔ de'ti ki ra nya ki majel, m'in kaa me'm sɔl dɔ'a'ti tɔ. Nga ningə, re me'm sɔl, loki nya madi to kadi me'm sɔl dɔ'ti ə, in tado lə'se ə me'm sɔl'n takum Kirisiti'ti. ¹¹ Tado kadi *Satan ingə tarow dɔ'je'ti el, tado ji gəri ndigi ra'gi li'ə bəti.

Me Pol ra sururu

¹² Loki m'aw m'te Tirowasi'ti kadi m'iləmbər Poyta ki maji lə Kirisiti, m'oo kadi Burəbe te tarow ta'ti panyi adi'm, ¹³ nan me'm ra sururu, tado m'ingə ngonnkon'm Titi el. In be ə, m'inyə njekunme'gi, ə m'un tarow kaw Maseduwann'ti ††.

Təti rɔ me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti

¹⁴ J'uləi tɔji dɔ Luwə ki ɔy'je ki dɔkagilo'gi pəti adi j'in me rɔ'ti ki Kirisiti təti kin. Luwə un'je ilə'n mbər lə Kirisiti ki lo'gi pəti adi de'gi gəri'ə to nɔm kagi ki bany'a əti maji ki sanan ki lo lo be. ¹⁵ Lo kin'ti, ji to to nɔm kagi ki bany'a əti maji, ki Kirisiti un adi Luwə be. J'əti maji, tado de'gi ki isi sangi kaji num, tado de'gi ki isi ai tuji'ti num tɔ. ¹⁶ Ki rɔ de'gi madi'ti, in banyi koy ki isi aw se'de koy'ti, nan ki rɔ nje ki nung'i'ti, in banyi kaji ki isi aw se'de kaji'ti tɔ. Eke nan ə asi kadi ra kulə kin wa? ¹⁷ J'in ji to to ndəgi de'gi ngayn ki isi uni ta lə Luwə to nyara

† 7.8 †† 12-13; KNK 20.1

gati kin el. J'eli ta ki rɔta'ti, ki in rɔ Luwə'ti, takum Luwə'ti me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti'ti.

Bərkulə'gi ki me kunmind'i'ti ki sigi

3 Kadi m'dəji m'oo ke j'isi ji sangi kadi ji tɔji rɔ'je inbe kaa bay wa? Ke kadi ji rai toki de'gi madi isi rai, isi taai makitu lo ki rangi'ti kadi mannaji dɔ'de'ti ki rɔ'se'ti, ingi ki taai makitu ji'se'ti awi ki lo rangi'ti kin be wa? ² Makitu ki kadi mannaji dɔ'je'ti ə, in darɔ'se inbe'gi. In makitu ki ndangi ngarme'je'ti, ki de'gi pəti gəri num isi tudəi num. ³ To ki taga kadi in makitu ki Kirisiti ndangi, adi'je ji'je'ti, ulə'n'je. Kirisiti ndangi ki mann ndangi nya makitu'ti el, nan ndangi ki Ndil Luwə ki nje kisi kumngayira; in makitu ki ndangi dɔ mbal'ti el, nan ndangi ngarme de'ti ‡.

⁴ In kin ə in me tinyi kati ki j'aw'n takum Luwə'ti ki takul Kirisiti. ⁵ Ningə j'a j'el j'ene in ki tɔgi'je'gi inbe ə ji ra'n nya madi el, nan in ki tɔgi ki in rɔ Luwə'ti. ⁶ In Luwə inbe tɔ ə adi'je tɔgi, adi ji təl'n nje ra kuləbər'gi me kunmind'i'ti ki sigi. In kunmind'i'ti in ginn Ndukun'ti el, nan in ginn Ndil Luwə'ti. Tado *Ndukun ki ndangi in nje re ki koy, nan Ndil Luwə in nje re ki kaji.

⁷ Kete ndukun in ki ndangi ki gaji ta'gi kare kare go nan'ti dɔ bar mbal'ti, ə kunjɔ tɔbar lə Luwə unji dɔ'ti kin. *Mojɔ ki nje re ki ndukun kakin, takum'ə on por wor wor, ki lo kadi ngann Isirayel'gi gonyi takum'ə goto ††. Ningə takum'ə ki on por kin, unji dɔkagilo nden be par ə ginn'ə gangi. Ə re ra kulə ki Ndukun ki nje re ki koy adi kunjɔ be ningə, ⁸ ra kulə ki Ndil Luwə a əti bol ki dum bay. ⁹ Re kulə lə Ndukun ki a aw ki de'gi me ta ki gangi'ti adi kunjɔ ningə, kulə ki kadi Luwə təl'n de'gi de'gi'ti ki dana takum'ne'ti a adi kunjɔ ki əti bol ngayn bay. ¹⁰ J'asi kadi j'eli j'ene, tɔbar ki dɔkete, kunj'ə goto non tɔbar'ti ki bone kin, ki in kunjɔ ki utə in ki kete sanyi. ¹¹ Kin ə nya ki lo ti ə a ində dər ə ingə tɔbar ningə, nya ki a to bitɔ ki non'ti tɔbar li'ə a əti bol ki dum. ¹² Nya ki j'isi nginə ta'a kin ə ra adi j'awi ki me ki tinyi kati. ¹³ J'in ji ra toki Mojɔ ra'n kin el. Mojɔ ki ilə ku takum'ne'ti kadi ngann Isirayel'gi oyi ta tɔlta kunjɔ ki lo ti ə a goto kin el ††. ¹⁴ Nyagər lə ngann Isirayel'gi goto, dɔ'de boi boi. Ningə bitɔ bone kin ka, loki isi tudəi Kunmind'i'ti ki kɔkɔ ə, ku kin to ba inbe bay. To ba, de un kum'de'ti el, tado in ki kində rɔ nan'ti ki Kirisiti ə ku kin a goto'n kɔ takum'de'ti. ¹⁵ Bitɔ bone kin ka, loki isi tudəi makitu'gi ki Mojɔ ndangi kin ə, ku madi uti kum'de dɔ nyagər'ti inbe bay. ¹⁶ Nan toki ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: Loki Mojɔ tur rɔ'ne ki rɔ Burəbe'ti par ə un ku kɔ takum'ne'ti †††. ¹⁷ Tado Burəbe in Ndil, ningə loki Ndil Burəbe in səm'ti, low'ə'ti kin ə taa k'inyə taa in səm'ti tɔ. ¹⁸ Ningə j'in pəti, ku in ki goto kum'je'ti kɔ, adi ji tɔji tɔbar lə Burəbe rɔ'je'ti toki kɔtirongi a tɔji'n ndil de be. Lo kin'ti, ji mbəl ji to to Burəbe inbe be. Burəbe ki in Ndil adi tɔbar li'ə unji dɔ'je'ti unji kunjɔ ki əti bol ki dɔ mad'a'ti, dɔ mad'a'ti.

‡ Tekitaga 24.12; Jeremi 31.33; Ejəkel 11.19, 36.26 †† Tekitaga 34.29 ††† Tekitaga 34.33 ††† Tekitaga 34.34

Kirisiti in nan'ti ki njekawkulə'gi

4 Toki in kulə ki Luwə ə ad'i'je kigo memaji'ti li'ə, tɔgi'je goto ta'ti el. ² J'in ji mbəti nyara ki lo kiyə'ti, ki nya ki to rɔsɔl ki de'gi isi rai. Panjiyə'je in ki lo kədikum nan'ti el, taa ji mbir ta lə Luwə dow kare el tɔ. Loki ji tɔji nya ki rɔta'ti ki taga ə, ji sangi kadɪ ji taa me de'gi takum Luwə'ti to taa yo. ³ Nga ningə, re Poyta ki maji ki j'isi j'iləmbər'ə kin, to lo kiyə'ti ə, to lo kiyə'ti tado de'gi ki isi awi tujit'i, ⁴ tado nje ki uni me'de el. Ingi ki ngar nje kində tɔgi'ne dɔ dɔnangi'ti ne, uti kum nyagər lə'de nga adi lo kadɪ oyi kunji Poyta ki maji lə nje tɔji tɔbar lə Kirisiti kin goto. Kirisiti ki in banakum Luwə inbe. ⁵ Toki rɔta'ti, j'isi j'iləmbər rɔ'je j'inbe el, nan in Jeju Kirisiti ki Burəbe ə j'isi j'iləmbər'ə. Nga ningə j'inbe j'in bər lə'se tado lə Jeju. ⁶ Tado Luwə ki nje k'el k'ene: «Kadɪ kunji unji dann lo ki diw'ti †» kin ə adi kunjə unji ngann me'je'ti, kadɪ ji gəri'n tɔbar li'ə ki unji takum Kirisiti'ti kin.

⁷ Ningə nya maji lə Ndil kin, j'oti darɔ'je'ti ki yai ki to to ngoo ki kuwə ki hanji be kin. In be kadɪ to ar njay toki tɔgi ki əti bol kin in rɔ Luwə'ti um in rɔ'je'gi'ti el. ⁸ Kon'gi ki dangi dangi kawinan ki dɔ'je'ti, nan budɪ singə'gi el; me'je gangi mann, nan j'ore me'je ngan inbe kin. ⁹ De'gi indəi kum'je ndoo, nan Luwə inyə'je kɔ el; tɔti'je nanga, nan tɔli'je el. ¹⁰ Darɔ'je isi oti koy lə Kirisiti ki lo'gi dɔkagilo'gi pəti, kadɪ de'gi oyi toki Kirisiti isi ki dɔ'ne taa darɔ'je'ti. ¹¹ Tado j'in ki j'isi ki dɔ'je taa, j'isi ta koy'ti ki dɔkagilo'gi pəti tado lə Kirisiti. In be kadɪ de'gi oyi toki Kirisiti isi ki dɔ'ne taa darɔ'je'ti ki ndɔ madɪ ə a oy kin. ¹² Lo kin'ti, j'in j'a j'ində taa lo koy'ti kadɪ to j'isi'n kumngayira ba tɔ.

¹³ Toki in ndil kunme ki kareba ə isi ra kulə me'je'ti, makitu lə Luwə el ene: «In tado kun ki m'un me'm m'adi Luwə ə m'elta li'ə ††.» Ningə j'in kaa in tado kun ki j'uni me'je j'adi Luwə ə j'elita li'ə tɔ. ¹⁴ Tado ji gər kadɪ, Luwə ki te ki Burəbe Jeju lo koy'ti kin, a te se'je lo koy'ti ki Kirisiti tɔ. A te se'je kadɪ ində'je num, ingi num kadɪ'ne'ti. ¹⁵ Nya'gi pəti ki te dɔ'je'ti in tado maji lə'se. Ningə, lo kin'ti, ra maji lə Luwə a to mbar mbar kadɪ aw ki dɔ de'gi'ti ki kete kete. Aw ki kete kete kadɪ to de'gi ki nje kelta ki Luwə, rai'ə oyo ge, piti'ə ge, toi mbar mbar ki dɔ'ti.

¹⁶ In tado kin ə, j'ingə'n tɔgi par par. Re darɔ'je ki k'oo ki kum ne kin ə tɔg'ɔ isi təl ki gogi kaa, ndil'je isi ingə tɔgi ki rangi ki ndɔ'gi ndɔ'gi. ¹⁷ Tado kon'gi ki j'isi j'ingəi'de bone kin, in kon ki dɔkagilo li'ə in nden be par, taa ɔɔ kəl kare tɔ, loki j'un j'ində kadɪ tɔji ki əti bol, ki bitɪ ki non'ti ki a re go nje'gi'ti kin. ¹⁸ Nya ki j'isi j'anyi ngod'o, in nya ki de oo ki kum'ne kin el, nan in nya ki de oo ki kum'ne el yo. Nya ki de oo ki kum'ne, ndɔ'a in ngayn el, nan nya ki de oo ki kum'ne el, a to bitɪ ki non'ti.

Darɔ ki sigi

5 Ji gər maji kadɪ re darɔ'je ki j'in me'ti dɔnangi'ti ne, ki to to *kəyku be kin tujɪ ə, j'awi ki darɔ ki sigi ki in kəy ki Luwə ra ad'i'je me dɔran'ti non, ki in kəy ki de ra ki j'i'ne el. In kəy ki a to bitɪ ki non'ti. ² Tado kisi ki j'isi me darɔ'ti ki in kəyku kin, j'isi tuməi um um, tado ji ge ngayn kadɪ j'uləi darɔ'je ki dɔran'ti rɔ'je'ti ki to to kəy ki bitɪ ki non'ti dɔ mad'a'ti. ³ Be ə loki re darɔ'je ki dɔnangi'ti goto ə de a oo'je ki rɔ'je kare el. ⁴ Tado kisi'je me darɔ'ti, ki in kəyku kin, ji tumə um um, nya aldo singə'je. Ningə ji ndigi kadɪ j'ɔri rɔ'je kɔ me darɔ'ti kin el, nan ji ndigi kadɪ j'uləi darɔ ki dɔran'ti dɔ'ti, kadɪ darɔ ki kumngayira tu dɔ darɔ ki koy. ⁵ Ningə in Luwə inbe ə ində kadɪ nya'gi kin a rai nya be dɔ'je'ti. In in ə ində Ndil'ne me'je'ti to nya ki ad'i'je dɔkete dann nya maji'gi'ti ki ində taa dangi tado lə'je, kadɪ a ad'i'je.

⁶ Lo kin'ti, j'uwəi tɔgi'je ba ki dɔkagilo'gi pəti. Ningə ji gər kadɪ loki j'in me darɔ'ti ki dɔnangi'ti ne kin bay ə, j'in gidi kəy'ti lə'je, sanyi ki Burəbe. ⁷ Toki rɔta'ti, in ki takul kunme ə j'isi j'aw'n, um in kum'je ə oo lo ə j'isi j'aw'n el. ⁸ J'uwə tɔgi'je ba ə j'isi j'aw'n, ningə ji ndigi ngayn kadɪ j'inyə darɔ kin, ə j'aw j'ində be kadɪ Burəbe'ti. ⁹ Nga ningə, re j'isi'n me darɔ'ti kin, eke ji tus'ə j'inyə, nya ki uwə me'je, in ta kadɪ ji nəl Burəbe. ¹⁰ Tado maji kadɪ j'a ji te kare kare kadɪ ji ra non Kirisiti'ti, lo gangi ta'ti li'ə. De ki ra kaa a ingə nya ki sɔw dɔ'ne, kigo kulə ra'a'ti ki un darɔ'ne ra'n: ki re in'n kulə ki maji eke kulə ki majel.

¹¹ Ginn nya ki kadɪ ji bol'n Burəbe, ji gər maji, in ə j'isi sangi row kadɪ ji buk'n de'gi go'je'ti. Luwə gər'je ar njay, ningə m'gər kadɪ ingi kaa, ki kadɪ elita ki ngom el ə, in gəri m'in ar njay tɔ. ¹² Ji ndigi kadɪ ji təl j'elita dɔ rɔ'je'ti rangi bay taa kadɪ in gəri'je, el, nan j'un sese tarow kadɪ rɔ'se nəl'se dɔ'je'ti. Lo kin'ti, a ingəi ta ki kadɪ a turi de'gi'ti ki isi indəi gu'de ki nyara ki gid'i'de'ti ne kare, um nyara ki ngarme'de'ti el kam. ¹³ Re in rɔta'ti kadɪ j'in de'gi ki dɔ'je goto ə, in tado lə Luwə ə dɔ'je goto'n, a re j'in nje kumkar'gi tɔ ə, in tado lə'se ə j'in'n nje kum kar'gi tɔ. ¹⁴ Toki rɔta'ti, ndiginan lə Kirisiti onbe dɔ'je'ti, j'in ki ji gər toki de kareba oy tado de'gi pəti, adi de'gi pəti oyi kin. ¹⁵ Oy tado de'gi pəti, kadɪ de'gi ki sii ki dɔ'de taa, sii tado lə'de inbe'gi el nga, nan tado lə de ki oy ə ində taa lo koy'ti tado lə'de kin.

¹⁶ Nga ningə, j'a j'oo'de kigo k'oo'ə'ti lə'de el bitɪ nga. Re kete j'in, j'oo Kirisiti kigo k'oo'ə'ti lə'de ka, ki ngɔsine kin, j'a j'oo'ə be el ratata nga. ¹⁷ Re de ində rɔ'ne nan'ti me tɔ Kirisiti'ti ə, in nyakində ki sigi. Nya'gi ki kɔkɔ dəri kɔ, nya'gi ki rɔ'a'ti pəti, təlɪ nya ki sigi. ¹⁸ Ningə nya'gi kin pəti in rɔ Luwə'ti, ki nje təl kulə'je noji nan'ti sə'ne, ki row lə Kirisiti. Luwə ki ad'i'je kulə kulə de'gi noji nan'ti si'ə inbe. ¹⁹ Tado in Luwə ə, ki row lə Kirisiti, ulə'n de'gi ki dɔnangi'ti, noji nan'ti sə'ne, ki kanji tudə majel'gi lə'de ki rai. Nga ningə, ində taa kulə noji nan'ti ta'je'ti kadɪ j'iləmbər'ə.

²⁰ J'in de'gi ki Luwə ulə'je to nje ra kulə tor Kirisiti'ti. Nga ningə, Luwə un'je bəri'n'se ki rɔ'ne'ti. Me tɔ Kirisiti'ti, j'uwə ngonn mбай nja'se ba, uləi noji nan'ti ki

† Lotum 1.3 †† Pa'gi 116.10

Luwə. ²¹ Kirisiti ki ra majel el, nan Luwə buki majel'gi lə'je ki dɔ'a'ti. Ɔy ki dɔ'a'ti, kadi ki row li'ə, Luwə təl'n'je de'gi'ti ki dana takum'ne'ti.

6 Toki j'ində rɔ'je nan'ti ki Luwə dɔ kulə'ti, ji dəji'se kadi kidi ra maji lə Luwə ki ingəi kin el. ² Tado Luwə inbe el ene:

«Dɔkagilo'ti ki maji, m'oo dɔ ndu'i,
Ndo ki in ndɔ kaji de'gi, m're m'ɔsi kil'i.»

Nga ningə, dɔkagilo ki maji nga ə to kin, ndɔ kaji de'gi nga ə re kin †.

³ Kadi to kulə ki j'isi ra kin ta goto dɔ'ti, ji sangi row kadi ji tugə de madi jig'i'ti el. ⁴ Nya ki j'isi sangi, ji sangi kadi ji tɔji me nya'gi'ti pəti, toki rɔta'ti, j'in njekuləbər'gi lə Luwə. J'uwə tɔgi'je ba ə ji təl j'uwə bay, me kon'gi'ti, me kumtondoo'ti, me bol'ti, ⁵ ginn kində'ti lə de'gi, me dangay'ti, ki me sulə'ti ki de'gi suləi bulə de'gi dɔ'je'ti. Me kulə'ti ki aldo singə'je, lo to bi goto, me bo'ti, kaa j'uwə tɔgi'je ba ††. ⁶ Ji tɔji kadi j'in njekuləbər'gi lə Luwə me kar njay'ti, me gəje Luwə'ti, me koreme'ti, me rama-j'i'ti. Ndil Luwə in se'je nan'ti, ji ndigi de'gi ndigi ki rɔta'ti, ki kadinan goto'ti. ⁷ Ji tɔji kadi j'in njekuləbər'gi lə Luwə me kiləmbər ta'ti ki rɔta'ti, ki j'ilə ki tɔgi lə Luwə. Nya kati lə'je, ki dər rɔ lə'je, in nyara ki dana takum Luwə'ti. ⁸ De'gi ɔsi kurə'je ge uləi rɔɔl dɔ'je'ti ge, elita ki majel dɔ'je'ti ge, elita ki maji ge. J'isi j'elta ki rɔta'ti kin ka oyi'je to nje ngom'gi, ⁹ gəri'je bəti, nan oyi'je to de'gi ki gəri'de el be, j'a ji njiyə ki dɔ'je taa, nan oyi'je to njekoy'gi. Uwəi'je dangay'ti ki kanji tɔl'je, ¹⁰ tuji me'je ka rɔ'je nəl'je par par. J'in njendoo'gi, nan ji təl de'gi ngayn nje nyakingə'ti, to to nya ki nya lə'je goto be, nan ki rɔ-ta'ti ə, nyakingə'gi pəti in yan'je.

¹¹ In de'gi ki Korenti'ti, j'el kann kumta, ji te me'je ki rɔ'se'ti. ¹² Ji tɔji'se ndigi ki ji ndigi'se ki taga, nan in ingi ə tei me'se adi'je el. ¹³ Lo kin'ti, m'el'se ta toki baw ngann'gi a el'n ngann'ne'gi ta kin be. Ningə ji dəji'se kadi ingi kaa, tei me'se adi'je toki j'in ji te'n me'je j'adi'se kakin be to.

Gangi nan ki majel

¹⁴ Maji kadi uləi dɔ'se ki non be par ginn jugi'ti ki kareba ki nje ki gəri Luwə el kam el. Nya ki rɔta'ti ki nya ki majel a indəi rɔ'de nan'ti el; kunji ingi ki lo ki diw asi kadi a indəi rɔ'de nan'ti el. ¹⁵ Lo kadi Kirisiti ingi ki Su ta'de asi nan goto; de ki njekunme kadi Luwə ingi ki de ki nje kunme'ne kadi Luwə el, nya ki a uwəi nan dɔ'ti goto. ¹⁶ Nya ki a oro *Kəy lə Luwə ki kagi yo'gi nan'ti goto. Tado j'in ə, j'in Kəy lə Luwə ki nje kisi kumngayira ba toki Luwə inbe el'n ene:

«M'a m'ra be dann'de'ti, ə m'a m'njiyə se'de nan'ti,
m'a m'in Luwə lə'de, ə in a in de'gi lə'm tɔ †.»

¹⁷ In tado ki be kin ə, Burəbe el'n ene:

«In gangi nan ki de'gi ki gəri m'in el,
ɔdi nya ki to njen el,

ə m'in m'a m'uwə'se ki rɔ'm'ti ††.»

¹⁸ Burəbe ki Nje tɔgi pəti el bay ene:

«M'a m'in Luwə ki Baw'se, ə in, a in ngann'm'gi ki dingəm ki ki dene k'el Burəbe ki nje tɔgi pəti ††.»

7 Nje ndigi'gi lə'm, toki j'ingəi kunndu'gi ki Luwə un adi'je be kin, maji kadi j'inbe'gi, j'ari rɔ'je njay dɔ nya'ti ki a njenyi ki darɔ'je ki ndil'je. Ningə adi j'indəi rɔ'je ta dangi me bol Luwə'ti.

Rɔnel lə Pol

² Indəi'je ngarme'se'ti! De madi ki ji ra si'ə nya ki low'ə'ti el goto, de ki ji tɔ ko nya li'ə goto, taa de ki j'adi'ə ji taa nya li'ə kaa goto tɔ. ³ Ningə m'elta kin be kadi m'gangi'n ta dɔ'se'ti el, tado m'el kete nga toki j'in-də'se ngarme'je'ti kadi re in koy ə koy, kaji ə kaji. ⁴ M'tinyi me'm kati ngayn ki rɔ'se'ti, m'ində gu'm ngayn tado lə'se. M'ingə mesɔl ngayn, rɔ'm nəl'm ki dum, me kon'gi'ti ki j'ingəi'de.

⁵ Loki ji re ji te dɔnangi Maseduwann'ti nu kin, lo kɔrkon goto, j'ingəi kon'gi ki dangi dangi: rɔ gugi gid'i'je, bol rosi me'je. ⁶ Nan Luwə ki njekulə dingəm me de'gi'ti ki nje ɔl dɔ'de, adi'je tɔgi ki row re lə Titi. ⁷ Nga ningə, in re lə Titi par ə adi'je tɔgi el, nan in tɔgi ki adi'ə kin tɔ ə adi'je tɔgi. Titi el'je toki in ndigi ngayn kadi oyi m'in, taa mann non re kum'se'ti num, ta on me'se num tado lə'm. Lo kin'ti, m'ingə rɔnel ngayn dɔ mad'a'ti bay.

⁸ Re makitu ki m'ndangi m'adi'se kete kin tuji me'se kaa, m'ndingə rɔ'm dɔ'ti el. Re m'ndingə rɔ'm dɔ'ti ə, in tado k'oo ki m'oo kadi tuji me'se dɔkagilo mad'i'ti †††. ⁹ Ningə ki ngɔsine kin, rɔ'm nəl'm tado me'se ki tuji kin el, nan tado k'in ki metuji lə'se aw sese adi inyəi gorow njiyə'se ki majel kɔ. Me'se ki tuji kin ə in nya ki Luwə ndigi, adi j'in j'el toki nya madi ki majel kare ki ji ra sese goto. ¹⁰ Tado metuji ki nəl Luwə, re ki k'inyə gorow njiyə ki majel kɔ, kadi te ki de kaji'ti, ki kanji kadi de nd-ingə rɔ'ne dɔ me'ti ki tuji kin. Nan metuji ki de inyə'n row nya ra'ne ki majel kɔ el, a re ki koy. ¹¹ Ki ngɔsine kin, inbe'gi oyi kandi metuji ki nəl Luwə kin ki kum'se: Ra adi toi bi dɔ rɔ'se'ti el! Dəji me ɔl ki rɔ tinyi'se num, ndingəi rɔ'se ngayn num, bol tɔl'se num, in ndigi ngayn kadi oyi m'in num, ta on me'se tado lə'm num, taa ta'se in dɔ de'ti ki ra nya ki gorow'ə'ti el kakin num tɔ. Tɔji me nya'gi'ti pəti toki ɔjidɔ ta kin ingi, ari njay.

¹² Nga ningə, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado lə de ki ra nya ki low'ə'ti el kin el num, taa tado lə de ki nya ki gorow'ə'ti el kin tuji me'ə el num tɔ. Nan in kadi inbe'gi, oyi tingə ki in tingəi bil tado lə'je kin ki kum'se, takum Luwə'ti. ¹³ In kin ə in nya ki adi'je tɔgi. Ningə j'ingə tɔgi par el, nan j'ingə rɔnel kibo ngayn inbe bay tɔ, loki j'oo nəl ki rɔ Titi nəl'ə tado kuwə ki ingi pəti uwəi hangal'a indəi nanga me hal'se'ti ki tɔji. ¹⁴ Kində ki m'un'se m'in-də'n gu'm ki rɔ'a'ti kin, rɔ'm ɔl'm el. To ki ka ki j'el'se ta ki rɔta'ti ki ndɔ'gi, piti ki ji piti'se non Titi'ti tɔji rɔ'ne ki taga kadi in ta ki rɔta'ti. ¹⁵ Lo kin'ti, rɔ'a nəl'ə ngayn bay dɔ'se'ti, loki me'ə olo dɔ təlɔ go ta'ti lə'se pəti, ki kuwə ki uwəi'ə ki rɔ'se'ti ki buki nan'ti ki bol. ¹⁶ Rɔm nəl'm ngayn adi m'ində me'm dɔ'se'ti me nya'gi'ti pəti.

† Ejay 49.8 †† KNK 16.23, 19.29, 21.30 † Lebitiki 26.12; Ejəkel 37.27 †† Ejay 52.11; Ejəkel 20.34

†† 2 Samiyel 7.14; Ejay 43.6 ††† 2.3

Kaw nya tado ra'n ki njekunme'gi ki Jerujalem

8 Ngannkon'm'gi, ji ndigi kadi in gari maji ki Luwa ra ki Njekawnan'gi ki dɔnangi Maseduwann'ti kin. ² Kon'gi ki dangi dangi te dɔ'de'ti, nan be kaa rɔ'de nɔl'de ki aldo maji, adi me ndoo'ti lɔ'de ki ngayn inbe kin kaa, uni nya maji'gi lɔ'de ngayn ki me ki kare. ³ M'man naji lɔ'de dɔ'ti toki uni kigo tɔgi'de'ti, ki mad'i'gi uni ki aldo tɔgi'de inbe bay. Ningə in ki me ndigi lɔ'de inbe ə adi. ⁴ Dəji'je ə təl dəji bay, kadi j'adi'de tarow kadi n'ingi kaa n'uləi j'i'de me nyakaw'ti tado lə de'gi lə Luwə ki sii Jerujalem'ti kin tɔ †. ⁵ Rai nya ki aldo in ki j'ində me'je dɔ'ti kadi a rai. Uni rɔ'de inbe adi Burəbe kete, ningə go'ti, uni ad'i'je tɔ, kigo ndigi'ti lə Luwə. ⁶ In tado kin ə, j'ulə'n dingəm me Titi'ti kadi təl aw tɔlta kulə nyakaw tado ra maji kin, toki ulə'n ngirə dann'se'ti nga kin. ⁷ Nga ningə, toki in nje nya ki to mbar me nya'gi'ti pəti, adi in me kunme'ti lə'se, me kuji kelta'ti lə'se, me nyagər'ti lə'se, me tingə bil'ti ki kanji to bi dɔ rɔ'se'ti, ki me ndigi nan'ti ki ji tɔji'se row'ə, maji kadi tɔji toki kuləra maji'gi lə'se kin in nyakingə lə'se ki to mbar mbar. ⁸ Ningə m'el'se toki in ndu ə m'un mad'i'se el; re m'el'se ta tingəbil lə mad'i'se'gi ə, in kadi ingi, cji ndiginan lə'se ki rɔta'ti adi de'gi gəri, me nyakaw'ti kin. ⁹ Tado in gəri memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti maji. Kirisiti ki in njenyakingə, nan ra rɔ'ne njendoo'ti tado lə'se, kadi me ndoo'ti li'ə, ingi, təli nje nya'gi. ¹⁰ In ta ki-go k'oo'ə'ti lə'm ki m'oo ə m'el dɔ'ti. Ningə in ta ki sɔw dɔ'se inbe'gi maji, tado ingi, ə in de'gi ki dɔkete ki rai kulə kin bal'ti ki dər. In de'gi ki dɔkete me ra'a'ti par el, nan in de'gi ki dɔkete me kun ndu'ti tado ra'a. ¹¹ Ə ki ngɔsine kin, maji kadi tɔlita kulə kin, tado kadi, kigo tɔgi'se'ti, kulə ki rai nga num, ndigi ra'a num, sii nan'ti lay. ¹² Tado, loki de adi nya ki me ki kare, Luwə taa nya li'ə ki adi kin kigo tɔg'v'ti ki me kəy'ti, um nya ki awi'n el par ə, Luwə a ində me'ne dɔ'ti el. ¹³ Ningə in ta kadi ji ra'se kadi osi me ndoo'ti el. Osi me ndoo'ti kadi in soti ki mad'i'se'gi el, nan in ta kadi asi nan yo. ¹⁴ Ki ngɔsine kin, ki nya lə'se ki to mbar kin, asi kadi a rai ki nje ki yan'de to rɔ'de, ningə ndɔ ki nya lə'de a to mbar ə nya to rɔ'se ə, a rai sese tɔ. Lo kin'ti ə a asi nan, ¹⁵ toki makitu lə Luwə el'n ene:
«De ki cɔ ngayn, de oo pa nya li'ə el, ningə de ki cɔ ngayn el, nya ki du'ə goto ††.»

Titi ki mad'i'ne'gi mad'i awi Korenti'ti

¹⁶ J'uləi tɔji dɔ Luwə'ti ki ra adi ta lə'se to rɔ Titi toki tɔ'n rɔ'm kin be tɔ. ¹⁷ Titi ndigi ta ki j'ində non'a'ti kadi təl aw rɔ'se'ti. Ningə kete bay taa ka, inbe ki dɔ'ne to rɔ'a ngayn tado lə'se, adi in ki me ndigi li'ə inbe ə isi awi'n rɔ'se'ti. ¹⁸ J'ulə ngonnkon'je kare j'adi aw si'ə. In ngonnkon'je ki Njekawnan'gi ki dangi dangi elita li'ə maji cɔji'n dɔ kadi rɔ li'ə tado Poyta ki maji. ¹⁹ Bay tɔ, in de ki Njekawnan'gi ki dangi dangi uləi j'i'de dɔ'a'ti kadi aw se'je tado tado kulə nyakaw tado ra maji kin. In kulə ki j'un rɔ'je tado'a kadi tɔ Burəbe ingə'n kɔsikurə, taa

kadi ji tɔji'n ndigi ra maji ki rosi me'je kin tɔ. ²⁰ Ki cɔjido nar ki de'gi ad'i'je ngayn kadi j'in ə j'ində kum'je go kulə'ti ki kadi rai, j'ində kumkədi dɔ'ti kadi de'gi oyi'je to de'gi ki rɔta'ti el, el. ²¹ Ji sangi kadi ji ra nya ki nəl Luwə par el, nan ji sangi kadi ji ra nya ki nəl de'gi tɔ. ²² Nje kaw ki rɔ'se'ti kin, j'ulə ngonnkon'je kare si'ə non bay. In de ki nja ngayn, ji nan'a, adi j'oo tingəbil li'ə. Ningə ki ngɔsine kin, to rɔ'a ngayn kadi n'in me kulə'ti kin tɔ, tado taa ki taa me'se. ²³ Ningə ki cɔjido Titi, in madi njiyə lə'm, taa in madikulə'm ki rɔ'se'ti tɔ. Ningə, ngannkon'je'gi ki dani'ə, in ngann njekawkulə'gi lə njekawnan'gi ki dangi dangi ki kadi Kirisiti ingə'n kɔsikurə tɔ. ²⁴ Tɔji de'gi kin adi gəri toki in ndigi'de ndigi ki rɔta'ti. Lo kin'ti, njekawnan'gi ki dangi dangi a gəri toki in ndigi de ndigi ki rɔta'ti, taa tɔji ki j'isi j'uləi dɔ'se'ti takum'de'ti kin kaa in ki rɔta'ti tɔ.

Luwə ndigi de ki adi nya ki rɔnel

9 Ki cɔjido nyakaw ki kadi ji ra'n ki de'gi lə Luwə ki sii Jerujalem'ti, maji kadi m'ndangi ta dɔ'ti m'adi'se, m'oo ta ki kadi m'ndangi bay el nga. ² M'gər ndigi ra-maji ki rosi me'se kin, adi m'piti'se ki taga takum de'gi'ti ki dɔnangi Maseduwann'ti ‡. M'el'de m'ene:
«Ngannkon'je'gi ki dɔnangi Akay'ti sii dɔ nja'de'ti bal'ti ki dər.» Ningə tingəbil lə'se kin ra adi Njekawnan'gi ngayn ndəli. ³ Lo kin'ti, m'ulə ngannkon'je'gi ki rɔ'se'ti kadi piti ki ji piti'se cɔji'n dɔ lo kin, təl nya ki kare el. Ningə toki m'el'n, m'ndigi ngayn kadi sii dɔ nja'se'ti toki rɔta'ti inbe tɔ. ⁴ Tado kin ə re de'gi ki dɔnangi Maseduwann'ti awi sə'm rɔ'se'ti, ə sii dɔ nja'se'ti el ningə, j'in ki ji taa me'se kin, j'a təl de'gi ki rɔ'de sɔl'de, nga ningə, rɔsɔl kibo ngayn a in dɔ'se'ti inbe'gi. ⁵ In tado kin ə, m'oo maji ngayn kadi m'dəji ngannkon'je'gi madi kin kadi awi kete non'm'ti, rɔ'se'ti, kadi kawi nja kadikare me ndigi ki uni ndu'se dɔ'ti kin. Loki in ki kɔsi nja'a nan'ti pəti ə de oo ə, a in nya kadi ki me ndigi, um in nya ki de ində tɔgi dɔ mad'i'ne'ti ə ad'i'n el. ⁶ Ningə kadi in gəri toki:

De ki duw nya nden be,
a təti nden be tɔ;
ə de ki duw nya ngayn,
a təti ngayn tɔ.

⁷ Kadi de ki ra adi kigo kɔj'v'ti ki cɔji me'ne'ti, um ki nd-ingə rɔ eke ki tɔgi madi ki kində dɔ'ti el. Tado Luwə ndigi de ki adi ki rɔnel. ⁸ Luwə aw ki tɔgi kadi adi maji'gi ki dangi dangi ndog'i'se mann'ti. Lo kin'ti, a awi ki nya'gi pəti ki kadi ra sese ki dɔkagilo'gi pəti. A to'se mbar mbar kadi uni rai kulə'gi ki maji. ⁹ Toki makitu lə Luwə el'n ene:

«Kanyi nyakingə lə'ne ki me ndigi adi njendoo'gi, ramaji li'ə to ki ndɔ'gi ndɔ'gi ††.»

¹⁰ Luwə ki nje kadi ko nya njeduw nya ki nje kadi nyakusɔ de sɔ, a ad'i'se ko nya ki to mbar mbar, taa a ra kadi tɔgi tɔ. Lo kin'ti, ramaji lə'se a te ki dɔ'ne ki taga wangi. ¹¹ Nga ningə a in njenyakingə'gi me nya'gi'ti pəti, kadi rai maji ki me ndigi lə'se ki kete kete. Ningə a ra kadi de'gi ki a uləi j'i'se adi j'adi'de kin, a təli ki oyo adi

† 1-4; Rɔm 15.26 †† Tekitaga 16.18

‡ 1.16 †† Pa'gi 112.9

Luwə tɔ. ¹² Kadikare lə'se kin, a ra ki njekunme'gi par el, nan a ra kadɪ de'gi tɛli ki oyo ngayn adi Luwə tɔ. ¹³ Loki in oyi maji lə kulə kin ə, a uləi tɔji dɔ Luwə'ti tado təl ki tɛli rɔ'se go Poyta'ti ki maji lə Kirisiti, manyinaj'a ki taga kin, ki maji ki rai se'de ə kanyi nya maji'gi lə'se adi'de num adi ndəgi de'gi pəti num kin tɔ. ¹⁴ A elita ki Luwə tado lə'se, tɔji ndiginan lə'de ki rɔ'se'ti, ɔji'n dɔ maji lə Luwə ki ində nangi ripi ripi ki dɔ'se'ti kin. ¹⁵ Tɔji in ki dɔ Luwə'ti tado kadikare li'ə ki de oo ngang'a el kin.

Pol rɔ dɔ kulə'ti ki to me ji'ə'ti

10 De'gi eyina m'in Pol, loki m'oo kum'se ə m'sɔl dɔ'm, a re m'in sanyi tɔ ningə, m'un dɔ'm taa, m'ra madɪ ngan sese. Nan m'dəji'se ki takul sɔl lɔm lɔm ki memaji lə Kirisiti, ² kadɪ rai m'in adi m'ra m'adi ngan sese el, dɔkagilo'ti ki m'a m're'n dann'se'ti. Tado m'ində dɔ'm'ti kadɪ m'a m'ra m'adi ngan ki de'gi madɪ ki isi eli eyina j'isi ji ra kulə lə de'gi kare kin. ³ In ki rɔta'ti kadɪ j'in de'gi, nan j'isi rɔ ko rɔ ki de'gi si rɔi nan kin el. ⁴ Nan nyarɔ'gi ki j'isi rɔ'n, in ki in rɔ de'ti el, nan in nyarɔ'gi ki tɔg'ɔ in rɔ Luwə'ti, kadɪ tuji tɔgi'gi ki ngan ngan. Ji tuji'n mərta'gi lə de'gi ki in mərta'gi ki gorow'ə'ti el, ⁵ ji budɪ nya'gi pəti ki re ki kundɔtaə ki ɔgi gər Luwə. J'a ji ra kadɪ mərta'gi lə de'gi in mərta ki kadɪ təl re se'de go ndu'ti lə Kirisiti. ⁶ Nga ningə, j'in ndəkba kadɪ j'ində ba kal de'gi madɪ ki a tɛli rɔ'de go ta'ti el j'ɔji'de, ndɔ'ti ki ingi pəti a tɛli rɔ'se maji go ta'ti.

⁷ Gonyi nya'gi ki to takum'se'ti ne kin! Re de madɪ gər ar njay kadɪ n'in de lə Kirisiti ə, maji kadɪ ində nya kare kin dɔ'ne'ti tɔ: re in de lə Kirisiti ə, j'in kaa j'in de'gi lə Kirisiti tɔ. ⁸ A re m'ra rɔnel ki aldo lo nden, ɔji'n dɔ tɔgi ki Burəbe adɪ'je kadɪ j'ɔsɪ'n ginn'se ki kete, um kadɪ ji tuji'n'se el kin kaa, rɔ'm sɔl'm el. ⁹ M'ndig'i kadɪ de oo'm m'to to de ki nje kadɪ'se bol me makitu'gi'ti lə'm ki m'ndangi m'adi'se kin el. ¹⁰ Tado de'gi madɪ eli eyina: «Pol, re oo makitu'gi ki ndangi ə, in ta'gi ki ngan ngan, tɔgi'de to, nan loki re ki dar'ne ə, de oo tɔg'ɔ el, taa ta k'el'ə ka nda'a goto tɔ.» ¹¹ Ningə kadɪ de ki elta kin gər dɔ'ne'ti maji toki, kah'a'ti inbe ki oo'n'je me makitu'ti ki j'isi sanyi ji ndangi kakin ə, re ji re ki rɔ'je ka, kulə ki j'a ji ra a to be tɔ.

¹² Toki rɔta'ti ə, j'in j'asi nan ki de'gi madɪ ki inbe'gi oyi rɔ'de nya madɪ'ti kin el, eke j'a j'uni rɔ'je j'ɔji kadɪ de'ti el tɔ. Nya kare, kun ki isi uni ndu'de inbe'gi par ə rai kulə, isi gonyi loki rɔ'de inbe'gi par kin, ra adɪ nyagər lə'de goto. ¹³ Nga ningə, ki ɔjido'je, j'a j'ɔji rɔ'je ki aldo lowə el, nan j'a j'ɔji rɔ'je kigo ngangɪ kulə'ti ki Luwə adɪ'je ə adɪ j'aw biti ji te'n rɔ'se'ti kin. ¹⁴ Toki re j'ene j'aw biti ji te rɔ'se'ti ə, ji tɔji rɔ'je ki aldo ngangɪ lowə el. Tado j'aw biti ji te rɔ'se'ti dɔkete ki Poyta ki maji lə Kirisiti, toki rɔta'ti. ¹⁵ Lo kin'ti, ji tɔji rɔ'je ki aldo ngangɪ kulə lə'je el, j'ində gu'je ki kulə lə de'gi ki rangi el. Nan j'ində me'je'ti kadɪ kunme lə'se a aw ki dɔ mad'a'ti, kadɪ j'ingəi row ji ra'n kulə'gi ki əti bol ngayn dann'se'ti. J'a ra kigo ngang'a'ti ki Luwə ɔji'je kadɪ ji ra. ¹⁶ J'a j'iləmbər Poyta ki maji go dɔnangi'gi'ti ki sanyi gidɪ'se'ti, ki kanji kadɪ ji tɔji rɔ'je ki kulə lə de'gi ki rangi ki rai ngangɪ lo'ti lə'de ki sɔw dɔ'de. ¹⁷ De ki ge kində gu'ne ningə, maji kadɪ un Burəbe ə in-

də'n gu'ne †. ¹⁸ In de ki Burəbe ə oo'ə nya madɪ'ti ə nda'a to'ti um in de ki inbe oo rɔ'ne nya madɪ'ti ə nda'a to'ti el.

Pol ingi ki njekawkulə'gi ki nje ngom

11 Re asi kadɪ ɔsi ginn'm nden me dɔ majel'ti lə'm ningə, m'ene oyo ɔsi ginn'm be! ² Jangi ra'm tado lə'se, ningə in jangi ki in rɔ Luwə'ti. M'uwə dɔ'se tado lə dingəm kareba be, ki in Kirisiti, kadɪ to m'te sese non'a'ti to ngonni ki mandɪ ki ar njay, ki gər ngaw el bay. ³ Nan m'bol kadɪ mərta'gi lə'se, təl mərta'gi ki tuji, kadɪ indəi ngangɪ dɔɔ ki dɔi nan nan'ti ki Kirisiti maji ar njay, adi ɔsi'se ngərangɪ, toki lili ədɪ'n Ebi ki ta ngom lə'ne kin be ††. ⁴ De madɪ ki rangi a in non kadɪ re ilə'se mbər Jeju ki rangi ki in ki j'ilə'se mbər'ə kete, a adɪ'se ndil ki rangi ki in ki ingəi kete kin, eke a adɪ'se Poyta ki maji ki rangi ki in ki taai kete kin kaa, a in kadɪ ɔsi ginn'ə ki tɔgi'se par. ⁵ Nya kare, m'in m'oo nya ki njekawkulə'gi ki oyi rɔ'de toki ngayn kin utəi m'in el. ⁶ Dɔmajɪ ə m'aw ki kuji kelta ngayn el, nan ki ɔji do nyagər ə, m'in me'ti non. In nya ki j'ɔji'se taga wangi me nya'gi'ti pəti ki row'gi ki dangi dangi.

⁷ Ningə kadɪ m'dəji'se m'oo ke Poyta ki maji lə Luwə ki m'inbe m'ilə'se mbər'ə ki dɔ ki kulə nanga kadɪ m'un dɔ'se taa, taa m'ilə'se mbər'ə kare ki kanji kingə nya low'ə'ti kin, in nya ki low'ə'ti el ə m'ra wa? ⁸ M'taa nya ji Njekawnan'gi'ti ki rangi, ki ingi ə rai sə'm ə m'ra'n kulə dann'se'ti. ⁹ Dɔkagilo'ti ki m'ində'n dann'se'ti, ə nya to'n rɔ'm kin, de madɪ ki m'iyə goto. In ngannkon'je'gi ki in dɔnangi Maseduwann'ti ə rai sə'm me nya'gi'ti ki to rɔ'm. Me nya'gi'ti pəti, m'uwə tɔgi'm ba kadɪ m'ɔy de madɪ el, ningə, m'a m'nanyi ki lo kuwə tɔgi'm ba'ti inbe kin. ¹⁰ M'el wangi toki de madɪ ki kadɪ a ɔgi'm kində gu'm ki ta kin dɔnangi Akay'ti goto. Ningə m'el ki row lə ta ki rɔta'ti ki in rɔ Kirisiti'ti ə isi me'm'ti kin. ¹¹ Tado ri ə m'el'ta kin be wa? M'el be tado in ndigɪ ə m'ndigɪ'se el, el. Luwə gər maji kadɪ m'ndigɪ'se!

¹² Nya ki m'ra kin, m'a m'nanyi ki lo ra'a'ti ki non'm'ti, kadɪ m'ɔgi'n de'gi madɪ kin row. De'gi ki isi sangi row kadɪ indəi gu'de toki n'asi nan se'je. ¹³ Ko de'gi kin in njekawkulə'gi ki nje ngom'gi, in njerakulə'gi ki rɔta'ti el, ki tɛli rɔ'de njekawkulə'gi'ti lə Kirisiti. ¹⁴ Ningə in nya ki əti de bol el, tado Satan inbe ki dɔ'ne kaa isi təl rɔ'ne malayka'ti ki aw ki kunjɪ. ¹⁵ In nya ki mbah el, kadɪ njerakulə'gi lə Su tɛli rɔ'de to njekuləbər'gi'ti lə Luwə ki rɔta'ti. Nan a tɔli ta'de kigo kulə ra'de'ti ki majel.

Kon'gi ki ingə Pol

¹⁶ M'təl m'el bay, kadɪ de oo'm to de ki dɔ'a goto el. A re be el ningə, in ndigɪ kadɪ m'in de ki dɔ'm goto, kadɪ m'in kaa m'ində'n gu'm nden tɔ, toki isi rai ki de'gi madɪ ki isi indəi gu'de, ə in ndigɪ se'de kin be tɔ. ¹⁷ Ta ki m'aw to m'el kin, m'el kigo ndigɪ'ti lə Burəbe el, nan m'el kigo dɔ majel'ti lə'm. Ningə m'gər kadɪ in nya ki asi kində tɔgi. ¹⁸ Tado de'gi ngayn isi indəi gu'de kigo k'oo'ə'ti lə'de, adi m'in kaa m'a m'ində kuləkikiyə tɔ. ¹⁹ Ingi ki in

† Jeremi 9.23; 1Ko 1.31 †† Lotum 3.1-6, 13

de'gi ki kum'se ar njay, ə ki me ndigi lə'se inbe, təli isi ɔsi ginn de'gi ki dɔ'de majel. ²⁰ ɔsi ginn'de adi sii rai'se bər'ti, adi isi ɔsi'se, adi isi taai nya ji'se'ti, oyi tor'se el, buki ji'de kum'se'ti ində'se. ²¹ M'elta kin ki rɔɔɔɔ, ningə in nya ki tɔji kadi j'in de'gi ki tɔgi'je goto. Lo kin'ti, m'elta to de ki dɔ'a majel be: nya ki de'gi madi oyi to nyakində gu'de, m'in kaa m'ində'n gu'm tɔ. ²² Re eyina n'in Ebirə'gi wa? M'in kaa be tɔ. Re eyina n'in ngann Isir-ayel'gi wa? M'in kaa be tɔ. Re eyina n'in ngann kaw *Abiraham wa? M'in ka be tɔ. ²³ Re eyina n'in njekulə'gi lə Kirisiti wa? M'a m'elta to de ki dɔ'a goto be m'ene m'utə'de me'ti sanyi. Tado m'ra kulə m'utə'de num, m'ra dangay m'utə'de num, m'ingə kində m'utə'de num, m'in ta koy'ti ndəkba ki dɔkagilo'gi pəti num tɔ. ²⁴ Asi nja mi, *Juwip'gi indəi m'in ta dɔ mutə gidə in jikara †, ²⁵ asi nja mutə, de'gi ki Rɔm'ti tindəi m'in ki ɔɔɔɔ, de'gi tiləi m'in ki mbal nja kare kadi n'tɔli m'in, mann uwə'm nja mutə, m'ra kondɔ kare ki kadi kare ginn mann'ti ††. ²⁶ Me kaw mbah'gi'ti lə'm ki ngayn, asi kadi mann mbo a uwə'm, asi kadi kaya'gi ki nje gangi row rai m'in, asi kadi ngannkon'm Juwip'gi'ti ta m'ti ə rai m'in, asi kadi nje gər Luwə el tei ta m'ti ə rai m'in, asi kur me bebo'ti, nya ki majel te dɔ'm'ti, asi kadi nyara'm dilələ'ti, asi kadi ba uwə'm, asi kadi ngannkon'm'gi ki in ngannkon'm'gi ki rɔta'ti el rai m'in ‡. ²⁷ M'ra kulə'gi madi ki m'ɔr rɔgi me'ti, nya'gi ki ngan ingəm; dɔkagilo'gi ngayn bi ɔdi kum el, bo ra'm num, kundə ra'm num, taa taa m'ɔgi rɔ'm nyakusɔ, kul on'm, m'aw ki rɔ'm kare. ²⁸ Ki kanji k'el nya'gi madi, nya ki uwə me'm ki ndɔ'gi, m'mər ta dɔ Njekawnan'gi'ti ki dangi dangi pəti. ²⁹ Kin ə tɔgi de madi goto ə, m'in kaa tɔgi'm goto tɔ, kin ə de madi in-ya row lə Kirisiti ə, ɔ'm singə'm'ti mur mur. ³⁰ Kin ə re in ta kində tɔgi ə, m'ində gu'm ki tɔgi goto lə'm. ³¹ Ningə Luwə ki Baw Burəbe Jeju, Luwə ki kɔsikurə in dɔ'a'ti bitɔ ki non'ti, gər kadi m'elta ngom el. ³² Loki m'te Damasi'ti, nje konbe ki ginn ngar Aretasi'ti adi de'gi toi tatɔrow'gi'ti ki bebo'ti kadi uwəi m'in. ³³ Nan uni m'in me kara'ti, tuwi m'in ki bolo bɔr adi m'in taa ki ngal ndogi bɔr ki gugɔ gidə bebo m'osi nanga. In be ə m'te'n ji'ə'ti ††.

Nya'gi ki Burəbe adi Pol oo me ndil'ti

12 M'gər toki kində gu in nya ki ndə'a goto yan'ne, be kaa m'a m'elta dɔ nya'gi'ti ki Burəbe adi m'oo me ndil'ti ki nya'gi ki te ki dɔ'a adi m'gər. ² M'gər dingəm kare ki njekunme'ne me tɔ Kirisiti, ki asi bal dɔgi gidə in ɔɔ bone, Luwə un'ə aw si'ə bitɔ me dɔran'ti ki nja mutə. Ningə dingəm kin, Luwə un'ə ki darɔ'a in-be kin be eke in me ndil'ti inbe kaa m'gər el, nan Luwə gər ††. ³ M'gər kadi dingəm kin Luwə un'ə, nan un'ə ki darɔ'a inbe kin be eke in me ndil'ti inbe kaa m'gər el, nan Luwə gər bəti. ⁴ Luwə un'ə aw si'ə bitɔ Paradisi'ti lə'ne, adi oo ta'gi ki dum kelta'a. In ta'gi ki adi de madi tarow kadi təl el rangi el †††. ⁵ M'a m'ində gu'm ki ɔjido de'ə kin, nan ki ɔjido'm, m'a m'ində gu'm ə, m'ində me

tɔgi goto'ti lə'm kin par. ⁶ A re kadi m'ində gu'm kaa, de a oo'm to de ki dɔ'a goto el, tado in ta ki rɔta'ti ə m'a m'el. Nan m'mbətɔ kində gu'm, nan panyata de oo'm to de ki ngayn ki aldo nya ki oo'm m'nji m'ra eke oo ta m'ti. ⁷ Ningə kadi m'ində gu'm ki nya k'oo me ndil'ti ki əti bol kin el, m'ingə mote madi rɔ'm'ti: malayka lə Satan kare ə ingə kulə kadi to ində'm kadi m'ində gu'm el. ⁸ Asi nja mutə, m'nnon dɔ Burəbe'ti kadi ɔr kon kin rɔ'm'ti kɔ. ⁹ Nan Burəbe el'm ene: «Memaji lə'm asi naki, tado m'nji m'ɔji tɔgi'm me tɔgi goto'ti lə'i.» Adi m'a m'ində tɔgi'm ki tɔgi goto lə'm, kadi tɔgi Kirisiti in dɔ'm'ti. ¹⁰ In tado kin ə, tɔgi'm goto kaa m'ra rɔnel num, de'gi taji m'in ge, adi m'in me kon ge, indəi kum ndoo ge, adi m'in kon ge tado lə Kirisiti kaa, m'ra rɔnel par, tado loki tɔgi'm goto kin ə, in ə m'ingə tɔgi'ti.

Me Pol osi nanga el tado lə Korenti'gi

¹¹ Ngɔsine m'təl de ki dɔ'a majel, ningə in ingi ə indəi tɔgi dɔ'm'ti adi m'təl njedɔ majel. Ingi ə re a manyinaji dɔ'm'ti, tado re m'in nya madi el kaa, nya ki njekawkulə'gi ki nganyi ngayn kam utai m'in goto. ¹² Nya'gi ki tɔji kadi m'in njekawkulə rai nya dann'se'ti adi oyi: m'uwə tɔgi'm ba me nya'gi'ti ki ngan, m'ra nyakɔji'gi ki nya'gi ki əti bol, ki tɔgi'gi ki əti bol takum'se'ti. ¹³ In ri ə ndəgi Njekawnan'gi ki rangi ingəi utə'se wa? Nya kare ki m'gər ə, in koy ki m'in nya ki koy dɔ'se'ti el kin par. Nga ningə, kadi me'se ɔɔ dɔ'm'ti ki ɔjido nya ki low'ə'ti el kin! ¹⁴ Ki ngɔsine kin, nja'm in ta row'ti kadi m'aw m'oo'se ki nja mutə †††. Ningə kaw'm ki m'a m'aw kam, m'a m'in nya ki koy dɔ'se'ti el, tado in darɔ'se inbe ə m'nji m'sangi, um m'sangi nyakingə lə'se el. Toki rɔta'ti, in baw ngann'gi ə a ngəmi nyakingə tado lə ngann'de'gi, um in ngann'gi ə a ngəmi nyakingə'gi tado lə baw'de'gi el. ¹⁵ Ningə ki ɔjido'm, m'in ndəkba ngayn kadi m'ra nya kɔ dɔ'se'ti. Darɔ'm inbe ba pəti, m'in ndəkba ngayn kadi m'ra kɔ tado lə'se. M'gər kadi re m'ndig'ise ngayn be kin ə, ingi a in ndigi m'in ngonn ndigi el.

¹⁶ De'gi madi a eli eyina in ki rɔta'ti kadi m'in nya koy ki dɔ'se'ti el, nan a eli toki m'in njekadikum de'gi, m'te sese ki ta ngom m'taa nya lə'se. ¹⁷ Eke dann de'gi'ti ki m'ulə'de ki rɔ'se'ti kin, de madi ki m'un girə dɔ'a'ti m'taa'n nya ji'se'ti in non wa? ¹⁸ M'dəji Titi m'ad'a aw dann'se'ti, ningə m'ulə ngonnkon'je kare m'adi aw si'ə tɔ †. Eke Titi un girə taa'n nya madi ji'se'ti wa? Titi a un girə ta nya ji'se'ti el, tado j'in se'de'gi kin, j'in de'gi ki ndil ki kareba ə isi ɔr'je tarow, taa j'isi j'un gorow ki kareba tɔ.

¹⁹ Mayinu ba, isi oyi ene j'isi ji sangi kadi j'ɔr ta dɔ'je'ti ki non'se'ti, nan jagi, in non Luwə'ti, me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti ə j'isi j'el'n ta. Ningə nya'gi kin pəti, njendigi'gi lə'm, in kadi ɔsi ginn'se ki kete me kunme'ti lə'se. ²⁰ Toki rɔta'ti, m'bol kadi loki m'aw m'te dann'se'ti ə, m'ingə'se ta nya ra'ti ki nəl'm el. Ə re m'ingə'se ta nya ra'ti ki nəl'm el ə, nya ki m'ra a nəl'se el tɔ. M'bol kadi m'aw ə, m'ɔr ta kɔlnan'ti, ki ta jangi ki ra'ti, ki ta wong'gi'ti, ki ta nii'ti, ki nya taji'ti, ki ta kel nan ta'ti, ki ta

† Ndukun ki nja joo 25.3 †† KNK 16.22, 14.19 ‡ KNK 9.23, 14.5 †† 32-33; KNK 9.23-25 †† KNK 9.30, 11.25; Gal 1.21 ††† 3-4; Luk 23.43

††† Kaw'a ki dɔkete tɔ ə ki nja joo tɔ. KNK 18; 2Ko 13.2 § 8.18

kɔji rɔ'ti, ki ta nyara ki biriri'ti. ²¹ M'bol kadi ki re'm dann'se'ti me ndɔ'gi'ti ki a re kin, Luwə ulə rɔsɔl dɔ'm'ti takum'se'ti. M'bol kadi m'aw m'ra ta non'ti tado de'gi madi ngayn ki kete rai majel, nan inyəi gorow njiyə ki to njen kɔ el ə, sii ta nyakɔw'ti, ki ta sangi nan kaya'ti, ki ta nya ki to lo ra'ti el ba.

Ta kɔji'gi ki dɔboy'ti ki kuwə ji nan

13 In kaw ki nja mutə † nga ə m'a m'aw dann'se'ti am. Nga ningə, j'a j'oo go ta lə de'gi ki rai majel toki Makitu lə Luwə el'n ene: «Ta'gi pəti a in ki kunndu dɔ'ti ki mannaji lə de'gi joo eke mutə ††» kakin. ² Ə m'el de'gi ki ndɔki rai majel kete ki nje'gi ki rangi pəti, toki re m'təl m'aw dann'se'ti gogi ə, de ki m'a m'nji si'ə dɔ majel'ti li'ə goto. Ningə ta kin in ta ki ndɔki m'el kete, kaw'm dann'se'ti ki nja joo kin nga, nan ki bone m'in sanyi sese kin kaa, m'təl m're dɔ'ti bay. ³ M'a m'nji sese dɔ'ti el, tado isi sangi kadi oyi nya ki tɔji kadi Kirisiti elta ki row ki rɔ'm'ti. Kirisiti ki, ki rɔ'se'ti aw ki tɔgi, isi ɔji tɔgi'ne dann'se'ti. ⁴ In ki rɔta'ti kadi de'gi bəri Kirisiti kagidəsi'ti tado tɔg'ɔ ki goto, nan isi ki dɔ'ne taa ki tɔgi lə Luwə. Be tɔ ə, j'in kaa, tɔgi'je goto me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti, nan j'a j'isi ki dɔ'je taa, nan'ti si'ə ki tɔgi lə Luwə, takum nan'ti.

† 12.14 †† Ndukun ki nja joo 19.15; Mat 18.16; 1Ti 5.19; Ebr 10.28

⁵ Indəi manji rɔ'se inbe'gi oyi ke isi njiyəi to njekun-me'gi inbe wa? A gəri kadi Kirisiti in dann'se'ti non. A re be el ningə, asi kadi oyi lo inbe ki rai'ti dana me kində manji rɔ'ti lə'se kin el tɔ ənn. ⁶ M'gər maji kadi a gəri toki j'in ji gər lo ki ji ra səm'ti. ⁷ J'elta ki Luwə kadi rai nya madi kare ki majel el. Ji sangi kadi j'ɔji toki j'in ə j'in-gə me'ti el, nan ji sangi kadi j'oo'se rai nya ki maji. Toki re to to nya ki j'in j'osi'ti be kaa, kadi j'oo'se rai nya ki maji. ⁸ Tado j'aw ki tɔgi madi ki kadi j'ɔsi'n ta ta ki rɔta'ti el. J'aw ki tɔgi ki kadi ji ra'n kulə ki rɔta'ti par. ⁹ Loki tɔgi'je goto nan ingi tɔgi'se in ngayn ə j'ingə rɔnel. Ningə nya ki j'isi dəji Luwə, in ta kadi tɔgi ki kete. ¹⁰ In tado kin ə, m'in sanyi sese kaa, m'ndangi makitu kin m'adi'se kadi to re ndɔ ki m'te dann'se'ti ə, m'ra madi ngan sese ki tɔgi ki Burəbe adi'm kin el. Tɔgi ki Luwə adi'm kadi m'ɔsi'n ginn'se kadi awi ki kete yo, um kadi m'tuji'n'se el.

¹¹ Ki ne kin, ngannkon'm'gi, maji kadi sii ki rɔnel, rai kulə kadi awi ki kete kete, kadi uləi dingəm me nan'ti, adi ndu'se osi go nan'ti, ə sii ki lapiya, ningə Luwə ki nje ndigi de'gi ki nje kadi lapiya a in nan'ti sese.

¹² Uwəi ji nan kare kare pəti ki kore nan rɔ'ti. Nje kun-me'gi pəti uwəi ji'se.

¹³ Kadi memaji lə Burəbe Jeju Kirisiti, Luwə ki nje ndigi de'gi, ki Ndil Luwə ki njekuwə de'gi nan'ti, in nan'ti sese pəti. Ta goto nga!

Galati'gi

Ta dɔ makitu'ti ki Pol ndangi adi Galati'gi

Pol ndangi makitu kin kadi ndajin Njekawnan'gi ki dɔnangi Galati'ti dɔjido kulə'gi lə de'gi madi ki in lo ki rangi'ti ə rei eke nje ki tandi mbunə njekawnan'ti ə isi ndoi nyando'gi ki ngom. Degə'gi kin tanyi rɔ tɔgi Pol ki in njekawkulə. Ningə eli toki de'gi ki in Juwipi'gi el, row kareba ki a ingəi kaji in təlɔ go ndukun lə Moji. Pol ilə'de ta'ti ki tɔgi; el'de toki k'in ki n'in'n njekawkulə ki n'ra'n ne kam n'ingə njerəngi ki rɔ Kirisiti'ti taa de a ingə kaji ki row lə kunme kadi Kirisiti (3.7) um ki row təlɔ go ndukun'ti lə Moji el. Kirisiti ta njekunme'gi ji təlɔ go ndukun'ti lə Moji ilə'de taa, ningə ngɔsine maji kadi kandi Ndil Luwə kujə rɔ'ne taga wagila wagila me kisikidɔtaa'ti lə'de. Konta'gi ki nan'gi ki toi me makitu Galati'ti sii nan'ti nər ki nje ki me makitu'ti ki Pol ndangi adi njekawnan'gi ki ɔm'ti.

Ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-10. Pol elta ɔr'n ta dɔ'ne'ti tɔji'n toki n'in njekawkulə inbe 1.11-2.21. Nje ki uni me'de adi Luwə, Luwə təl'de to de'gi ki dana takum'ne'ti 3-4. Taa nan kilə nan taa ki kulə ki to dɔ njekunme'de kadi Kirisiti'ti kadi to rai 5-6.

Kuwə ji nan

1 M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti in ki Luwə ki Baw ki adi Jeju Kirisiti ində taa dann nje koy'gi'ti. M'in njekawkulə kigo ndigi'ti lə de'gi el, taa ki takul de madi el tɔ. ²J'in ki ngannkon'm'gi pəti ki in sə'm nan'ti ne, ji ndangi makitu kin j'adi'se in *Njekawnan'gi ki sii dɔnangi Galasi'ti †. ³Ji dəji kadi memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in sese nan'ti. ⁴Jeju ki, inbe ilə rɔ'ne kɔ ugə'n dɔ'je kadi Luwə inyə'n go majel'gi lə'je kɔ, kadi to nya'gi ki majel ki dɔnangi'ti ne awi ki tɔgi dɔ'je'ti el. Jeju Kirisiti ra be tado in go ndigi'ti lə Luwə ki Baw'je. ⁵Kadi tɔji in lə Luwə ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. *Amen!

Poyta ki maji in kareba

⁶Luwə ə in nje bar'se ki takul memaji lə Kirisiti, nga kin, in təli gid'i'se kalangi ba adi'ə, ə in təli rɔ'se go Poyta'ti ki maji ki rangi yo ††. In nya ki əti'm bol ngayn. ⁷A oy toki Poyta ki maji ki rangi to non bay, nan Poyta ki maji ki rangi goto. In de'gi par ə isi yəti dɔ'se ki nyan-dɔ'gi lə'de ki rangi, kadi n'yəti ginn Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti. ⁸Kin ə re de madi ki rangi, eke in j'inbe, eke malayka'gi ki dɔran'ti, re ilə'se mbər'ə Poyta ki maji ki to dangi ki in ki j'ilə'se mbər'ə kin ningə, kadi de'ə kin Luwə mann'a. ⁹Ta kin m'el'se kete nga, nan m'təl m're dɔ'ti ngɔsine kadi m'el'se bay: re de madi re ilə'se mbər'ə Poyta ki maji ki to dangi ki in ki m'ilə'se mbər'ə kin ningə, kadi de'ə kin Luwə mann'a.

¹⁰Ningə ki ngɔsine kin, m'nji m'sangi kadi m'ingə maji rɔ Luwə'ti um m'nji m'sangi kingə maji rɔ de'gi'ti el.

† KNK 16.6 †† 2.3-5, 12-14

M'nji m'sangi kadi m'nəl de'gi el. Re m'nji m'sangi kadi m'nəl de'gi bay ningə, m'a m'in njekuləbər lə Kirisiti el.

Poyta ki maji ki in rɔ Kirisiti'ti

¹¹M'el'se madi in gəri ngannkon'm'gi, toki Poyta ki maji ki m'ilə'se mbər'ə kin in rɔ de'ti el. ¹²In Jeju Kirisiti ə te ki dɔ'a adi'm m'gər, um in de madi ə adi'm el num, ndo'm el num tɔ.

¹³Dɔkagilo'ti ki kete m'in me kun go Luwə'ti lə *Juwipi'gi, m'gər kadi oyi poy kulə ra'm'gi ki m'ra bəti. M'ində kum Njekawnan'gi ndoo kində ki aldo maji, taa m'sangi kadi m'tuji'de kɔ tɔ. ¹⁴Me kun go Luwə'ti lə Juwipi'gi, m'ra yan'm ki kete kete madi utə yan madi'm Juwipi'gi ki bal koj'de in nan'ti sə'm. M'ra m'utə'de tado m'tingə bil tado nyajibəlbe lə kaw'm'gi ‡. ¹⁵Nan Luwə ki ɔr'im ində'm ta dangi loki m'in me kon'm'ti bay, bar'im kigo memaji'ti li'ə. ¹⁶Loki oo maji ngayn kadi te ki dɔ Ngonn'o adi'm, kadi m'iləmbər Poyta ki maji li'ə ginn de'gi ki in Juwipi'gi el, m'aw m'taa ta kɔji rɔ de madi'ti el ††. ¹⁷Taa, m'aw Jerujalem'ti m'ingə nje'gi ki in njekawkulə'gi ki kete non'm'ti el tɔ. Kalangi ba, m'ində taa m'aw dɔnangi Arabi'ti, taa m'təl m're Damasi'ti. ¹⁸Bal mutə go'ti bay taa, m'aw Jerujalem'ti kadi m'ingə Piyər m'gər'ə. M'ingə m'nji si'ə ndo dɔgi gidə in mi ††. ¹⁹Ningə lo kin'ti, m'oo njekawkulə ki rangi el. De ki m'oo'ə in Jaki ††† ki ngonnkon Burəbe lə'je Jeju Kirisiti par. ²⁰Ki non Luwə'ti, ta ki m'ndangi m'adi'se kin in ta ki rɔta'ti um m'el'ta ngom el. ²¹Go'ti m'ɔti m'aw dɔnangi Siri'ti ki dɔnangi Silisi'ti. ²²Ningə dɔkagilo'ə'ti kin, Njekawnan'gi lə Kirisiti ki dɔnangi Jude'ti oyi darɔ'm ki

‡ 13-14; KNK 8.3, 22.3-5, 26.9-11 †† 15-16; KNK 9.3-6, 22.6-10, 26.13-18 †† KNK 9.26-30 ††† 2.9; KNK 15.13

kum'de el. ²³ Poyta lə'm par ə oyi ki ndu mbər eyina: «De ki kete isi ində kum'je ndoo kaa, ngə'sine kin in nga ə a iləmbər Poyta ki maji ki ndəkki ndigi kadi n'tuji kə kaa.» ²⁴ Lo kin'ti, uləi tɔji dɔ Luwə'ti tado lə'm.

Kingə nan lə njekawkulə'gi Jerujalem'ti

2 Bal dɔgi gidə in sɔ go'ti, m'təl m'aw Jerujalem'ti gogi bay. J'aw nan'ti ki Barnabasi. M'adi Titi aw se'je nan'ti tɔ †. ² M'təl m'aw Jerujalem'ti gogi tado Luwə te ki dɔ adim kadi m'aw gogi. M'aw m'bar ngatɔgi'gi lə njekawnan'gi ki Jerujalem'ti gədi kare, m'ɔr'de ginn Poyta ki maji ki m'nji m'iləmbər ə dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el. M'ɔr'de ginn ə be kadi kulə'gi ki m'ra kete ki in ki nanyi kadi m'ra bay kin in ki ndangi kare el. ³ Ningə, madikulə'm Titi ki in sə'm in Gireki. Nan de ki asi kində tɔgi dɔ'a'ti ad'a uje mət'i'ne goto. ⁴ Ta lə kujə mət'i, in ta lə de'gi ki rai rɔ'de to ngannkon'gi be nan in ngannkon'je'gi el ††, rei uri dann'je'ti kigo ngəin'ti ndigi kadi Titi uje mət'i'ne. Degə'gi kin ndigi kadi n'oyi ke ki gorow ki bann ə ji təl'n de'gi ki taa k'inyə taa wa? Ji təl de'gi ki taa k'inyə taa me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti. Ndigi kadi to j'isi ba to bərgi ginn ndukun'ti. ⁵ J'in j'inyə'de kadi dumi dɔ'je el, kadi ta ki rɔta'ti lə Poyta ki maji kin to'n tado lə'se. ⁶ Ningə de'gi ki in kibo lə njekawnan'gi, ki adi ta lə'de ə de'gi isi rai kulə in non. K'in ə usim dɔ k'in kibo'ti lə'de el. Tado Luwə oo de madi toki in ki ngayn utə mad'a el. Taa de'gi kakin ndəi tɔgi dɔ'm'ti el tɔ. ⁷ Nya ki gəri ənn: gəri kadi in Luwə ə ulə kulə kiləmbər Poyta ki maji dann de'gi'ti ki in Juwipi'gi el j'i'm'ti. Adim toki adin Piyər in nje kiləmbər Poyta ki maji dann Juwipi'gi'ti kakin be tɔ. ⁸ Luwə ində Piyər adi in njekawkulə rɔ Juwipi'gi'ti, ə ində'm adi m'in njekawkulə rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el tɔ. ⁹ Jaki in ki Piyər ki Jan in de'gi ki de'gi gəri'de kadi in kagi ngawdann ki adi tɔgi njekawnan'gi. Ningə inbe'gi kin ka gəri kadi to ki rɔta'ti, Luwə ə ulə kulə kin j'i'm'ti m'in ki Barnabasi, kigo me maji'ti li'ə. In be ə, ji rai madi nan se'de ji tɔji'n k'in kare lə'je kadi j'in j'aw rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el ə ingi awi rɔ Juwipi'gi'ti tɔ. ¹⁰ Nya ki daji'je, in kində kum go njen-doo'gi'ti. Ningə in kin in nya ki m'ində kum go'ti maji m'nji m'ra tɔ ‡.

Pol ndangi Piyər me bebo'ti ki Antiyosi

¹¹ Nan loki Piyər re Antiyosi'ti ††, ra nya ki gorow'ə'ti el, adi m'ndang'a takum de'gi'ti. ¹² Nya ki ra nya, kete non kadi de'gi madi ki Jaki ilə'de'ti rei tei, Piyər sɔ nya nan'ti ki de'gi ki in Juwipi'gi el. Nan loki rei tei, Piyər ɔr rɔ'ne gogi, mbəti kusɔ nya ki de'gi ki sɔ se'de nya kete kakin. Mbəti kusɔ se'de, tado bol njekujəmɔt'i'de ki oo'de. ¹³ Ra adi nje kawnan'gi ki nan'gi ki in Juwipi'gi, ndangi Piyər me tulə rɔ nan'ti kin tɔ. Biti kadi Barnabasi inbe ki dɔ'ne osi me hal kədikumnan'ti lə'de kakin tɔ. ¹⁴ Loki m'oo kadi nya ra'de un gorow ki rɔta'ti lə Poyta ki maji el, m'ndangi Piyər takum'de'gi pəti m'ene: «Re in ki in Juwipi, inyə nyara Juwipi'gi, ə in ra nya lə Juwipi'gi el, ə ra bann ə in ge kində tɔgi dɔ de'gi'ti ki in

† KNK 11.30, 15.2 †† 1.7 ‡ KNK 11.29-30 †† KNK 11.19-26

Juwipi'gi el kadi rai nya lə Juwipi'gi.» ¹⁵ J'in ningə, j'in Juwipi kojibe'gi, um j'in ndəgi de'gi ki njeramajel'gi kam el. ¹⁶ Ji gər kadi Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki takul kunme kadi Jeju Kirisiti par, um ki gorow ra go ndukun'ti lə *Mojɔ el. In be ə, j'in kaa, j'un me'je j'adi Jeju Kirisiti kadi Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti. Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme kadi Kirisiti um ki gorow təl rɔ go ndukun'ti lə Mojɔ el. Tado de kare ki Luwə a ɔrta dɔ'a'ti ki gorow təl rɔ go ndukun'ti lə Mojɔ goto ††. ¹⁷ Ki ngə'sine kin, j'in Juwipi'gi, toki ji sangi row kadi Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow kunme me tɔ Kirisiti. Toki ji ra be ə de'gi oyi'je to ki j'in njeramajel'gi tado ji təl rɔ'je go mbərkikində'ti lə Mojɔ el ə lo kin'ti, Kirisiti in nje ra kulə lə majel wa? Jagi in be el. ¹⁸ Nya kin tɔji kadi, re m'təl m'aw go ndukun'gi'ti ki m'inyə'de kə kete kin ningə, m'inbe m'nji m'gangi ta dɔ'm'ti to nje k'aldə ndukun. ¹⁹ Ki ɔjidə ndukun ə, m'oy koy ki in ndigi lə ndukun, kadi m'nji ki dɔ'm taa tado lə Luwə. M'in ki bər kagidəsi'ti nan'ti ki Kirisiti. ²⁰ Ningə kisim ki dɔ'm taa, in m'in ə m'nji ki dɔ'm taa el, nan in Kirisiti ə isi me darɔ'm'ti. Kisikidɔta lə'm ki me de'ti, m'nji me kunme kadi Ngonn lə Luwə'ti. Ngonn Luwə ki ndigim ə adi rɔ'ne tado lə'm. ²¹ M'a mbəti memaji lə Luwə el. Tado re in ki gorow təl rɔ go ndukun'ti lə Mojɔ ə Luwə ɔri'n ta dɔ de'ti ningə, koy lə Kirisiti in nya ki ndangi pasira kareba.

Ndukun ki kunme kadi

3 In nje dɔ ki ra dana el ki Galati'ti! Ɔri ginn koy lə Kirisiti dɔ kagidəsi'ti ar njay adi oyi tɔ, nga de ki bann ə yəti dɔ'se be wa? ² M'el'se nya kare m'adi gəri: In tado Poyta ki maji ki taai, ə uni me'se adi kin, ə Luwə adin'se Ndil'ne um in tado ra go ndukun'ti lə Mojɔ el. ³ Ra bann ə dɔ'se ra dana el be wa? Lo kulə ngirə'ti, uwəi kul Ndil Luwə, ningə ki ngə'sine kin in gei kadi uwəi kul darɔ nga wa? ⁴ Nga kon ki ingəi kədi be kin in kareba ki ndangi wa? Re in kareba ningə, Luwə ki nje kadise Ndil ki kar njay adise tado ri wa? ⁵ Luwə adise Ndil'ne taa ra nyakɔji'gi ki əti bol dann'se'ti tɔ. Eke ra be tado təl ki in təlɔ rɔ'se go ndukun'ti lə Mojɔ wa? Jagi in be el, ra tado kun ki j'un me'je j'adi Poyta ki maji ki j'oo.

Kunme lə Abiraham

⁶ Be ə *Abiraham un me'ne adi Luwə, ə Luwə tudə kunme li'ə ə oo'n'ə de'ti ki dana takum'ne'ti †††. ⁷ Maji kadi in gəri maji toki de'gi ki uni me'de adi Luwə ə in ngann'gi lə Abiraham ki rɔta'ti †††. ⁸ Makitu lə Luwə el bal ngayn kete toki de'gi ki in Juwipi'gi el, Luwə təl'de de'gi ki dana takum'ne'ti ki takul kunme lə'de. Poyta ki maji kin in ki k'el Abiraham toki Luwə a njangi dɔ de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne ki takul'ə †. ⁹ In be ə, nje kunme'de, Luwə a njangi dɔ'de toki njangi'n dɔ Abiraham ki nje kunme'ne be.

¹⁰ De'gi pəti ki oyi kadi Luwə a ɔrta dɔ'de'ti ki takul təl rɔ go ndukun'ti, ta ki gangi in dɔ'de'ti. Ta ki gangi in

†† Rɔm 1.17, 3.20,22; Pa'gi 143.2 ††† Lotum 15.6; Rɔm 4.3
††† Rɔm 4.16 § Lotum 12.3

dɔ'de'ti, tado makitu la Luwa ene: de ki ra ki inda kum'ne go ndukun'gi'ti ki in ki ndangi me makitu'ti la Luwa kin ki dokagilo'gi pæti el ninga, ta ki gangi in dɔ'a'ti †. ¹¹ Ji gær maji kadi de ki Luwa tæl'a ki dana takum'ne'ti ki takul tæl rɔ go ndukun'ti goto. Tado makitu la Luwa ene: «De ki un me'ne adi Luwa ə in de ki dana, ninga ki takul kunme li'ə a ingən kaji tɔ ††.» ¹² Ki rɔta'ti, ndukun in ki kunme kadi in nya'gi ki dangi dangi. *Ndukun ene: «De ki ra go ndukun'gi'ti ə a ingə kaji kigo tæl rɔ go'ti ‡.» ¹³ Kirisiti taa'je ilə'je taa ta mann'ti la ndukun. Kirisiti ɔr ton'gi, mann ki re a osi dɔ'je'ti, Kirisiti un dɔ'ne'ti tor'je'ti. Tado makitu la Luwa ene: «De ki bæri'ə dɔ kagidəsi'ti in de ki Luwa mann'a ††.» ¹⁴ In be kadi njangi dɔ ki Luwa un mindi'ne kadi n'adi Abiraham kin, de'gi ki in juwipi'gi el kaa ingəi ki takul memaji la Jeju Kirisiti. Ningə, kadi ki gorow la kunme kadi, j'ingəi Ndil ki Luwa un ndu'ne kadi n'adi'je.

Ndukun in ki kunmindɔ

¹⁵ Ngannkon'm'gi, m'a m'un nya kare ki j'isi j'oyi ki ndɔ'gi pæti dɔnangi'ti ne kadi m'ɔji'n'se nya kin: loki de ilə ndu'ne, dɔ'ti, de mad'a ki rangi ki asi kadi tuji kundu kin, eke kadi ilə ki rangi dɔ'ti goto. ¹⁶ Ningə, kundu ki Luwa un adi Abiraham, ki de ki ginn koji'ti li'ə kaa in be tɔ. Makitu la Luwa ene: «Luwa un mindi'ne adi'de ki ginn koji'ti la Abiraham ††,» adi in de ki kareba, ki in Jeju Kirisiti, um makitu ene: «Luwa un mindi'ne adi de'gi ki ginn koji'ti la Abiraham,» to de'gi ki banyinan el. ¹⁷ Nya ki m'ge kadi m'el ə to kin: Luwa un mindi'ne adi Abiraham, kadi n'ra dɔ'ti. Ningə asi bal bu sɔ ki dɔ mutə go'ti bay taa, ndukun re. Ndukun ki re go gogi kin ra tɔgi kadi tuji kundu ki Luwa ulə'n adi Abiraham kete kin el. ¹⁸ Re Luwa adi nya de'gi ki gorow tæl rɔ go ndukun'ti ningə, tɔji kadi in kigo kundu'ti ə Luwa adi'n nya de'gi el. Nga j'oo kadi in ki gorow kun mindi ə Luwa adi'n majikur re dɔ Abiraham'ti.

Kulə la ndukun

¹⁹ Re in be ningə, ke kuləra ndukun ki Luwa adi juwipi'gi in ri wa? Luwa adi ndukun kadi gəri majel ra'de'gi ki isi rai takum Luwa'ti. Biti kadi nginən re ngonn ki ginn koji'ti la Abiraham. Ə re ngonn ki ginn koji'ti la Abiraham kakin re tɔ ningə, ndukun aw ki tɔgi el nga. Loki Luwa ndigi kadi ndukun, in malayka'gi ə Luwa ulə'n'de ki gorow la de ki kare ki ra mbunə Luwa'ti ki de'gi ††. ²⁰ Nan loki Luwa un ndu'ne kadi n'a n'ulə ki njangi dɔ n'adi Abiraham, in Luwa inbe ə ra ki rɔ'ne, um in de madi ə ra mbunə'de'ti ki Abiraham el. ²¹ Eke in kin cɔji kadi ndukun cɔsi ta kundu la Luwa wa? Jagi cɔ'ɔ ta el. Re ndukun madi to non, asi kadi adi de'gi kaji ningə, m'gær kadi re ndukun a ɔrta dɔ de'gi'ti non Luwa'ti. K'in ə ndukun ki be kin goto. ²² Makitu la Luwa ene: De'gi pæti ki dɔnangi'ti in ginn tɔgi'ti la majel. To be kadi kundu ki Luwa un adi nje k'un me'de k'ad'a, tɔlta'ne me kunme kadi Kirisiti'ti.

† Ndukun ki nja joo 27.26 †† Abakuki 2.4 † Lebitiki 18.5; Rɔm 10.5 †† Ndukun ki nja joo 21.23 †† Lotum 12.7 †† KNK 7.53

²³ Kete taa kadi dokagilo kunme kadi Jeju Kirisiti re, j'isi to dangay'gi ginn tɔgi'ti la ndukun. J'isi ginn'ti biti kadi Luwa te ki dɔ kunme kadi Jeju Kirisiti adi'je. ²⁴ Dokagilo'ə'ti kin ndukun to to nje kində kum'ne go'je'ti biti kadi Kirisiti re'n. Lo kin'ti nga a Luwa tæl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki takul kunme kadi Kirisiti. ²⁵ Go kunme'ti, j'in ginn tɔgi'ti la ndukun ki kete isi ində kum'ne go'je'ti kakin el nga. ²⁶ Tado ingi pæti, in ngann'gi la Luwa ki takul kunme me tɔ Jeju Kirisiti. ²⁷ Ingi pæti, rai'se batəm la Kirisiti, adi toi to Kirisiti inbe be. ²⁸ Ngɔsine, dangi dangi goto mbunə de'gi'ti. Juwipi eke Gireki goto; bær eke bær el goto; dene eke dingəm goto. Pæti, in kareba me kində rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti'ti. ²⁹ Re in de'gi la Jeju Kirisiti ningə, in ginn koji la Abiraham tɔ. A ingəi nya'gi pæti ki Luwa un ndu'ne kadi n'adi Abiraham ki de'gi ki ginn koji'ti li'ə tɔ.

In bær el nga, nan in ngonn Luwa

4 Nya ki kadi m'adi in gəri ə to kin: ta la ngonn ki kadi ndɔ'a ə in ə a ingə nya nduwə la baw'ne. In ə in be nyakingə'gi pæti, nan loki nanyi ngonn bay, oo rɔ'ne kadi n'to ta dangi ki bær el. ² In ginn tɔgi'ti la njekində kum'de go'ə'ti kigo nya'gi'ti li'ə, biti kadi dokagilo ki baw'a cɔji asi bay taa, a adi'ə nya'gi li'ə. ³ J'ingi kaa to be tɔ. Loki ji gəri Jeju Kirisiti el, ji nanyinan ginn bær'ti la tɔgi ndil'gi ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne ††. ⁴ Nan loki dokagilo asi, Luwa ulə Ngonn'o adi re. Ngonn ki dene o'jo ginn ndukun'ti la juwipi'gi. ⁵ Re kadi taa dɔ de'gi ki sii ginn tɔgi'ti la ndukun ilə'de taa, kadi to tæl'de ngann'gi'ti la Luwa. ⁶ In ngann'gi la Luwa ki rɔta'ti, be ə Luwa ulə Ndil ngonn'o me'de'ti. Ndil ki isi bar nya Aba! Bai †. ⁷ In be ə, in bær'gi el nga, in ngann'gi la Luwa. Ə re in ngann'gi la Luwa ningə, Luwa a adi'se nya nduwə'gi pæti ki ngəm tado la ngann'ne'gi kigo memaji'ti li'ə.

Pol bol kadi Galati tæli awi ginn ndukun'ti gogi

⁸ Kete, loki in gəri Luwa el bay, isi rai bær la yo'gi ki dangi dangi, nan ki rɔta'ti ə in luwə'gi el. ⁹ Nga ki ngɔsine kum'se te dɔ Luwa'ti, adi Luwa gær'se to yan'ne'gi nga, ə ra bann be ə in ndigi tæli kaw ginn tɔgi ndil'gi ki tɔgi'de goto kakin bay wa? Tado ri ə in ndigi tæl k'aw ra bær lə'de bay wa? ¹⁰ Sii ndæi kum'se go ndɔ'gi madi'ti, go nanyi ko'ti, go dokagilo'gi'ti, kigo bal'gi madi'ti bay! ¹¹ M'bol kadi kulə ki m'ra dann'se'ti be kin to kare rɔ'm'ti ki ndangi.

¹² Ngannkon'm'gi, m'uwə ngonn mbay nja'se ba, toi to m'in be, tado m'in ka m'to to ingi be tɔ. In gəri maji, nya madi ki low'ə'ti el kare ki rai sə'm goto. ¹³ Kadi me'se olo dɔ'ti, toki in ki gorow la monyi ə m'ilə'n'se mbær Poyta ki maji ki m'ilə'se dokete. ¹⁴ Me rɔto'ti lə'm, asi kadi re a kidi'm'in ge, inyæi'm'in ge, nan rai nya kin sə'm el. In uwæi'm'in rɔ'se'ti to kuwə yo. Nan oyi m'in to malayka la Luwa eke Jeju Kirisiti inbe ki dɔ'ne be yo. ¹⁵ Dokagilo'ə'ti kin rɔ'se nəl'se ngayn, nga ngɔsine rɔnel kakin aw ra be. M'gær maji kadi dokagilo'ə'ti kin re ingi

†† 4.9; Kol 2.8, 20 § Mrk 14.36; Rɔm 8.15

row kadi ɔri kan kum'se adi m'in ka re a ɔri adi m'in.
¹⁶ Ningə ke bone m'təl njeban lə'se tado k'el ki m'el'se ta ki rɔta'ti wa? ¹⁷ De'gi ki isi ad'i'se kin, mərta lə'de tado lə'se ki isi rai nya kin in mərta ki majel. Isi ndigi kadi gang'i'se nan'ti sə'm kadi n'awi sese go'de'ti yo. ¹⁸ Maji kadi ji tingəi me nyara'gi'ti ki maji ki dɔkagilo'gi pəti. Dɔkagilo ki m'goto sese kaa maji kadi uwəi nyara ki maji ba um inyəi taa el. ¹⁹ Ngann'm'gi, m'ingə kon ki rangi bay tado lə'se to dene ki nje ndo be, biti kadi in təli de'gi ki tɔgi gangi me ta'ti lə Kirisiti. ²⁰ M'ndigi kadi m'in sese nan'ti ki ngɔsine inbe kin, kadi m'el'se ta ki ndu ki sɔw kel'n'se ta. Tado me'm ra sururu tado lə'se.

Kunmindɪ ki joo, Agar in ki Sara

²¹ Ingi ki in ndigi kadi sii ginn tɔgi'ti lə ndukun, eli'm'in nya kin adi m'oo: Oyi ta ki ndukun el kin el wa?
²² Ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Abiraham oji ngann'gi ki dingəm joo: ki kare, kon'a in bər ə ki nungi kon'a in bər el tɔ. Dene ki bər tɔ'a nan Agar, ə in ki bər el tɔ'a nan Sara tɔ †.» ²³ Ngonn lə dene ki bər, oji'ə toki oji ndəgi ngann'gi pəti ki dɔnangi'ti, nan ngonn lə dene ki bər el, koj'o to ta dangi. Luwə un ndu'ne adi kete dɔ koj'i ngonn'ti kin ††. ²⁴ Me ta'gi'ti kin Luwə jji'je nya kare kadi ji gər. Dene'gi ki joo kin oji dɔ kunmind'gi joo ki Luwə un: Kunmindɪ ki dɔ mbal Sinay'ti in Agar ki a oji bər'gi. ²⁵ Agar in mbal Sinay ki Arabi'ti, to to bebo ki Jerujalem ki dɔkagilo'ti ki bone kin be. To be tado Jerujalem ki de'gi ki me'ti pəti in bər'gi ginn tɔgi'ti lə ndukun. ²⁶ Nan Jerujalem ki taa, in ki taa k'inyə taa. In ə in kon'je tɔ. ²⁷ Tado ndangi eyina: «In kuji de ki dene ki oji ngonn el, in ra rɔnel, in ki gər to ndo ngonn el, ra rɔnel, turi jagira tado dene ki ngaw'a mbət'ə a aw ki ngann'gi ngayn utə in ki isi ki ngaw'ne ‡.» ²⁸ Nan in ngannkon'm'gi, in ngann'gi ki oji'se kigo kunndu'ti lə Luwə to Isaki be. ²⁹ Nan mayinu ngonn ki oji'ə ki gorow ki de'gi isi oji nan ində kum ngonn ki de'gi oji'ə kigo Ndil Luwə'ti ndoo. To tanan be bone tɔ. ³⁰ Eke ta ri ə makitu lə Luwə el wa? Makitu lə Luwə el ene: «Tuwə dene ki bər ki ngonn'o kɔ, tado ngonn lə dene ki bər a in to kingə nya nduwə nan'ti ki ngonn lə dene ki bər el ††.» ³¹ Ngannkon'm'gi, ki jji'dɔ'je, j'in ngann'gi lə dene ki bər el, nan j'in ngann'gi lə dene ki kare ki in de dɔrɔ'ne yo.

Kirisiti taa'je inyə'je taa

5 Kirisiti taa'je ilə'je taa kadi j'in ki taa k'ilə taa ki biti ki non'ti. Rai dɔ nja'se'ti, inyəi rɔ'se kadi de madi təl ilə jugi bər mindi'se'ti el nga. ² Oyi maji, m'in Pol m'el'se ta taga wangi: Re adi ujai mɔt'i'se bay ningə, Kirisiti a təl nya ki kare. ³ M'ndɔr mbi'se ki nja joo bay, de ki ra ki adi ujai mɔt'ɔ, maji kadi ində ta'ne dəm go ndukun'gi'ti. ⁴ In de'gi pəti ki oyi kadi Luwə təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti ki gorow lə ndukun lə Juwipi'gi, in ki gangi nan'ti ki Kirisiti. A asi kingə ramaji lə Luwə el biti. ⁵ Ki sɔw dɔ'je, j'ində me'je'ti kadi Luwə a ɔr ta dɔ'je'ti tado

† Lotum 16.15, 21.2 †† Lotum 17.16; Rɔm 9.7-9 ‡ Ejay 54.1 †† 29-30; Lo tum ginn nya'gi 21.9-10

j'uni me'je j'adi Jeju Kirisiti. In kin ə j'isi ji nginə ki tɔgi lə Ndil Luwə. ⁶ Re de madi ində rɔ'ne nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti'ti, ə uja mɔt'i'ne, eke uja mɔt'i'ne el kaa, in nya ki kar'a goto. Nya kibo ngayn in ta lə kunme, me kulə ndigi nan'ti. ⁷ Lo kulə ngirə'ti, rai kulə ki maji awi ki kete kete, nga ki ngɔsine kin nan ə ɔgi'se ra kulə ki rɔ-ta'ti kakin nga wa? ⁸ Luwə ki bər'se kadi in de'gi li'ə, jji'se kadi rai be el. ⁹ De'gi eli eyina: «Ngonn hum ki nden ra nduji ki lɔy adi in.» ¹⁰ Tado ingi ki j'indəi rɔ'je nan'ti ki Burəbe Jeju Kirisiti, m'gər maji kadi ingi kaa mərta to m'in be tɔ. Taa m'gər maji kadi de ki yəti dɔ'se kin, re de'ə in nan nan kaa Luwə a gangi ta dɔ'a'ti. ¹¹ Ngannkon'm'gi, ki sɔw dɔ'm, re m'nji m'iləmbər kadi, ri ri kaa, de uja mɔt'i'ne bay taa Luwə ɔr ta dɔ'a'ti ningə, Juwipi'gi a indəi kum'm ndoo el nga. A indəi kum ndoo el, taa re koy lə Kirisiti dɔ kagidəs'i'ti a in nya kɔw tado lə'de el tɔ. ¹² Ki rɔ nje yəti dɔ'se'ti, maji kadi re a ujai yan'de to kujə inbe ba pəti par.

Adi Ndil ki ar njay ɔr non'se

¹³ Ngannkon'm'gi, yan'se ki sɔw dɔ'se ənn: Luwə bər'se kadi in ki taa k'ilə taa. K'in ə, kadi taa k'ilə taa kin in row ki kadi rai nya lə darɔ toki me'se ndigi el. Nan kadi rai kuləbər adi nan ki yo ki ne me ndigi nan'ti. ¹⁴ Tado ndukun'gi pəti tɔlita'de me ta'ti ki ene: «A in ndigi de madi to darɔ'i inbe be» kin ††. ¹⁵ Re rai nya to da'gi ki mu be, donyi nan, adi nan dɔ'gi ə, gonyi rɔ'se maji nan a tuji nan. ¹⁶ In be ə, m'el'se m'ene: Inyəi Ndil Luwə ki ar njay adi ɔr non'se ningə a rai nyənn'gi lə darɔ el. ¹⁷ Tado nyənn'gi lə darɔ kakin isi rɔi ki Ndil Luwə, ningə Ndil Luwə isi rɔi ki nyənn'gi lə darɔ tɔ. Tɔgi'gi ki joo kin isi rɔi nan dann'de'ti, ningə lo kadi rai nya ki me'se ndigi goto. ¹⁸ Re Ndil Luwə ɔr'se tarow ə, ndukun aw ki tɔgi dɔ'se'ti el. ¹⁹ Nya'gi ki majel lə darɔ toi taga wangi: Adi in nya ki to njen, ki kaya, ²⁰ ra yo'gi, ra mboli, kɔsinan ta, kotanan el, jangi, wongi, nii, gangi nan, kɔr kum nan, ²¹ kumnda, gon yiwi, kusɔ nya kədi ki ndəgi nyara'gi ki tanan be kin. M'el'se toki m'el'n kete, njera nya'gi ki be kin a oy Konbe lə Luwə el. ²² Ningə, kuləra lə Ndil Luwə in: ndiginan, rɔnel, kisi-maji, kisidɔti ki nan, memaji, ramaji ki ra nya in low'ə'ti, ²³ ki sɔl lɔm lɔm, kulə darɔ ginn tɔgi'ti. Ndukun ɔsi ta kulə ra'gi kin el. ²⁴ De'gi pəti ki in yan Kirisiti, təti rɔ darɔ ki ndigi ra'gi li'ə pəti dɔ kagidəs'i'ti. ²⁵ Re in Ndil Luwə ə ad'i'je kisikidɔtaə ningə, maji kadi j'adi Ndil ə ɔr'je tarow. ²⁶ Ononyi'se kadi j'in nje kundɔ taa. Maji kadi j'adinan wongi el, taa kadi jangi ra'je dɔnan'ti el tɔ.

Ki ra ki nan yo ki ne

6 Ngannkon'm'gi, re oyi de madi isi ra nya ki go'ti el, ingi ki awi ki Ndil Luwə me'se'ti, rai si'ə kadi təl re dɔ row'ti ki maji. Nan k'in ə kadi jji'ə ki mindi ki sɔl lɔm taa. M'elta kin de ki ra dann'se'ti kadi oo rɔ'ne maji nan a osi me nyanan'ti. ² Rai kadi tai nya ki kɔy dɔnan'ti yo ki ne. Re rai be ningə, a in nje təl rɔ go ndukun'ti lə Kirisiti. ³ Re de madi oo rɔ'ne to n'in de ki tuwəl nan in

‡‡ Lebitiki 19.18

de ki kare ningə de'ə kin isi ədi r'ne to kədi. ⁴ Kadi nan nan ka ində manji kulə ra'ne oo. Re maji ningə, kadi ra r'nel d' kulə'ti ki inbe ra um kadi un r'ne ində kadi ndəgi de'gi'ti tad' kulə ra'de el. ⁵ Oyo, kadi ji gəri toki nan nan ra ta kulə ra'ne'ti.

⁶ Maji kadi de ki nje taa nyando ki in r' Luwə'ti, kanyi nyakingə'gi lə'ne pəti ki de ki njendo'ə nya. ⁷ Ədi r'se el, de a mbo ki Luwə el. Nya ki de duw a təti kand'a.

⁸ Kin ə re de duw nya kigo dar'w'ti ningə, kand'a ki a təti in koy. A kin ə re de duw nya kigo Ndil Luwə'ti t' ningə, kand'a ki a təti in kaji ki to biti ki non'ti. ⁹ Lo kin'ti, maji kadi j'inyəi ta ramaji el. Loki j'uwəi r'je lo ra'a'ti ningə, j'a ji təti kand'a ki maji d'kagilo'ə'ti. ¹⁰ In be ə, loki j'ingə d'kagilo ramaji ningə, maji kadi ji rai maji ki de'gi pəti. Kibo ngayn in nje ki uni me'de adi Jeju Kirisiti.

Ta ki d'boy'ti ki kuwə ji nan

¹¹ Gonyi nya ki m'ndangi m'adi'se kin. M'ndangi boi guri guri ki ji'm m'inbe. ¹² In nje ki ndigi kadi n'nəli de'gi

ki d'ngangi'ti ne ə isi indəi t'gi d'se'ti kadi uja'i m'əti'se. Rai be kadi de'gi adi'de kon tad' ta koy lə Kirisiti d' kagidəsi'ti el. ¹³ Inbe'gi ki nje kujə m'əti kin, uni go ndukun'gi lə Juwipi'gi ba pəti el. Ndigi kadi ingi yo ə uja'i m'əti'se kadi in nya k'jir'w lə'de d'se'ti. ¹⁴ Ki d'jid'w m'inbe, m'ində gu'm ki kagidəsi lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, um m'ində gu'm ki nya ki rangi el. Tad' ki takul koy lə Jeju Kirisiti d' kagidəsi'ti, nya'gi ki d'ngangi'ti ne təli nya ki koy tad' lə'm, toki m'inbe m'təl nya ki koy tad' lə nya'gi ki d'ngangi'ti ne be t'. ¹⁵ Ningə re de uja' m'əti'ne eke uja' m'əti'ne el ka, in nya ki kar'a goto. Nya ki bo ngayn in ta kadi de təl nyakində ki sigi. ¹⁶ Kadi kisimaji ki memaji lə Luwə in d' de'gi'ti pəti ki uni gorow ki sigi, ki de'gi pəti ki in de'gi lə Luwə.

¹⁷ K'aw ki kete kin, kadi de tulə'm nan'ti el nga. Tad' m'aw ki ndunə do'gi ki d'ji go kon lə Kirisiti dar'w'm'ti.

¹⁸ Ngannkon'm'gi, kadi memaji lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese. Amen.

Epeji'ti

Ta ki dɔ makitu'ti ki Pol ndangi adi Epeji'gi

Makitu kin to to makitu ki Pol ndangi ulə'n kadi njekawnan'gi ki dangi dangi ki sii dɔnangi Aji'ti ki Du tudəi be. Mbunə njekawnan'gi'ti kin Epeji in'ti non. Me makitu'ti kin Pol ɔsi kagi dɔ ta'ti ki Luwə ɔji me'ne'ti kadi «n'mbon'n nya'gi ki dɔran'ti ki nya'gi ki dɔnangi'ti pəti ginn Burəɔɔ'ti ki kareba ki in Kirisiti» (1.10). Me njekawnan'ti lə Kirisiti Juwipi'gi ki Juwipi'gi el indəi rɔ'de nan'ti to de'gi ki kareba, darɔ ki kare ki Kirisiti in dɔ. Kində rɔ nan'ti ki ulə ngirə'ne dɔ bar ki Kirisiti barin de'gi kete non nya'gi'ti pəti kadi in lə'ne, ki kaji ki aji'de kitakul memaji lə'ne. Kində rɔ nan'ti kin in rɔta ki row lə Ndil Luwə ki isi me njekunme'gi'ti ningə njekuləbər'gi lə Kirisiti rai kində rɔ nan'ti kin adi tɔgi ki taa. Rowninn makitu ki nja joo tɔji gorow ki maji kadi kində rɔ nan'ti to'n dann njekawnan'ti ki njekunme'gi'ti ki ndɔ'gi ndɔ'gi. Maji kadi njekunme'gi ndiginan, iləi koji dɔnan'ti yo ki ne ningə rai oyo Luwə me nya'gi'ti pəti.

Ta'gi ki me'ti: Kaji in ki row lə Kirisiti 1-2. Kində rɔ nan'ti lə njekawnan 3.1-4.16. Kisikidɔtaa ki sigi me Kirisiti in ndigi 4.17-6.24.

Kuwə ji nan

1 M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə ə m'ndangi makitu kin madi'se in de'gi lə Luwə ki nje ra nya ki low'ə'ti me tɔ Jeju Kirisiti, ki sii me be'ti ki Epeji. ² M'dəji kadi Luwə ki Baw'je in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti adi memaji ki lapiya in dɔ'se'ti.

Ramaji lə Luwə ki takul Kirisiti

³ Piti ki dɔ Luwə'ti ki Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, ki adi'je majikur, adi in majikur ki dangi dangi kigo Ndil'ti ki in dɔran'ti, me tɔ Kirisiti'ti. ⁴ Be ə, loki Luwə ra dɔran ki dɔnangi ki nya'gi ki me'ti el bay, mbət'i'je me Kirisiti'ti to ngann koti lə'ne kadi j'ari njay ki kanji ta madi dɔ'je'ti takum'ə'ti. Nya'gi kin tɔji kadi Luwə ndigi'je. ⁵ Toki Luwə ndigi'n'je kakin ə, ində'n'je kete non dɔkagilo'gi'ti, kadi ji təli ngann'a'gi ki takul Jeju Kirisiti, kigo memaji'ti li'ə tado lə'je. Nya kin ə Luwə ge. ⁶ Adi j'osi pa j'uləi tɔji dɔ Luwə'ti, tado memaji li'ə ki əti bol. Memaji kin, adi'je kare ki takul Ngonn'o ki ndig'ə ngayn. ⁷ Me Kirisiti'ti, ki takul mosi ki anyi dɔ kagidəs'i'ti, j'in ki taa k'ilə taa, ningə majel'gi lə'je in ki k'inyə go kɔ tɔ. Be ə, Luwə ɔji'n'je memaji lə'ne ki ngayn me nyaking'ə'ti pəti. ⁸ Oyo, Luwə adi ramaji li'ə ki to mbar mbar nanyi sə'je, nanyi ki əti bol. Be ə, adin'je tər ki nyagər ki ngayn. ⁹ Ningə kigo ra maji'ti lə Luwə ki ngayn, adi ji gəri kɔjitarə li'ə ki to lo kiyə'ti. Kɔjitarə kin, rago'ə kete kadi n'a ra ki takul Kirisiti. ¹⁰ Kɔjitarə lə Luwə kin, in kadi kaw nya'gi ki dɔran'ti ki nya'gi ki dɔnangi'ti ne pəti, ginn tɔgi'ti lə nje konbe ki kareba ki in Kirisiti. Nya kin, a ra nya dɔkagi-lo'ti ki Luwə inbe ɔji.

¹¹ Luwə adi nya'gi pəti rai nya toki inbe ɔji'n eke ndigi'n kete. Be ə, mbət'in'je kete kigo kɔjitarə'ti li'ə, adi ji təli de'gi li'ə kigo kində rɔ nan'ti lə'je ki Kirisiti. Ningə adi'je nya ki un'n mind'i'ne kadi n'adi'je tɔ. ¹² Luwə ra be kadi j'osi pa j'uləi tɔji dɔ kəti bol'ti li'ə, j'ing'i ki j'indəi me'je dɔ Kirisiti'ti ki in Mesi De ki Luwə mbət'ə dɔkete.

¹³ In me Kirisiti'ti tɔ ə, ingi kaa, oyi dɔ ta ki rɔta'ti, ki in Poyta ki maji ki aji'se. Ningə go'ti, uni me'se adi Kirisiti, ə Luwə ində ndunə ki ndaja lə'ne rɔ'se'ti. Ndunə kakin in Ndil Luwə ki un'n ndu'ne dɔ'ti kete nu. ¹⁴ Ndil Luwə kin tɔji kadi j'a j'ingəi ndəgi nya nduwə'gi pəti ki Luwə a adi'je. Nya nduwə'gi kin j'a j'ingəi pəti ndɔ ki Luwə a taa'je ilə'je taa ji majel'ti ratata. Adi j'osi pa j'uləi tɔji dɔ Luwə'ti ki əti bol.

Pol elta ki Luwə tado kunme lə nje ki Epeji'ti

¹⁵ In kin ə, m'in ka loki m'oo poy kunme lə'se ki uni adi Burəbe Jeju, ki poy ndigi lə'se ki isi ndigi de'gi lə Luwə pəti, ¹⁶ ndɔ ki m'oo'n ta inbe kin nu, ra adi m'inyə ta ra oyo Luwə tado lə'se el me kelta'gi'ti lə'm ki m'nji m'el si'ə. M'nji m'bar tɔ'se ta ta. ¹⁷ M'dəji kadi Luwə lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, Baw ki nje tɔji, adi'se ki takul Ndil Luwə, tər, ki gər ginn nya ki to lo kiyə'ti, kadi in gəri'ə'n'ə ar njay. ¹⁸ M'dəj'ə kadi ra adi hangal'se to ar njay, kadi in gəri nya kindəmedɔti ki adi'se dɔkagilo'ti ki barin'se. Ta kadi in gəri nya nduwə ki a adi'se ki in nya nduwə ki maji ngayn. In nya nduwə ki ində ta dangi tado lə'se, ki ndəgi de'gi pəti ki in yan'a'gi. ¹⁹ Ningə a gəri tɔgi ki əti bol utə tɔgi'gi pəti ki Luwə ɔji tado lə'je j'in ki j'uni me'je j'ad'ə. Ningə tɔgi kakin, Luwə ɔji ki taga me tɔgi'ti ki əti bol. ²⁰ Tɔgi ki əti bol kin, Luwə tɔji taga, dɔkagilo'ti ki adi Jeju Kirisiti ində taa dann

njekoy'gi'ti, ə ad'a isi dɔjɔkɔl'ɔ'ti me dɔran'ti. ²¹ Low'ə'ti kin, Jeju onbe ki tɔgi lə nje konbe'gi pəti ki me dɔran'ti, tɔgi ki utə, ta tɔ'a in dɔ tɔgi'ti pəti tɔ, tɔgi lə nje konbe'gi pəti ki me dɔran'ti, tado dɔkagilo ki ngɔsine kin par el, nan biti dɔkagilo'ti ki a re. ²² Oyo, Luwə ulə nya'gi pəti ginn tɔgi'ti lə Kirisiti. Loki ində dɔ nya'gi'ti pəti ningə, mbət'ə ad'a in ki boi dɔ Njekawnan'gi'ti. ²³ *Njekawnan'gi toi to ngann rɔ'a'gi be. Kasi nan gaki lə Kirisiti rosi Njekawnan'gi ki dɔkagilo'gi pəti. Ningə Kirisiti kaa, kasi nan gaki lə Luwə ros'ɔ tɔ.

Kaji in ki takul memaji

2 Ki dɔjɔd'se, kete in de'gi ki koy tado nyara'gi ki gorow'ə'ti el, tado majel'gi lə'se. ² Majel'gi lə'se kin ra adi mayinu gorow nya ra'se'gi in go hal nyara lə de'gi ki dɔnangi'ti, uni go ngar lə tɔgi lə ndil'gi ki majel ki me nəl'ti. Ndil ki majel kin ə, isi ra kulə ngɔsine me de'gi'ti ki nje kɔsi ta Luwə. ³ J'ingi kaa, ndɔki mayinu j'in mbunə de'gi'ti kin tɔ. Adi ji njiyəi kigo ndigi'ti lə nyənn'gi darɔ, j'isi ta nya ra'ti ki kadi ji tɔli kon ndigi ra lə darɔ, ki mərta'gi lə'je ki majel yo. Be ə kigo jibəl kisi'je ki dɔ'je taa'ti, ji toi to ndəgi de'gi kin be, adi wongi lə Luwə in dɔ'je'ti tɔ.

⁴ Nan Luwə in nje k'oo kumtondoo ki əti bol, adi ndigi'je ngayn. ⁵ Be ə, j'ingi ki ndɔki j'in de'gi ki koy ki takul majel'gi lə'je kin, təl'je adi j'in nje kisi ki dɔ'je taa ki Kirisiti. Oyo in ki takul memaji ə ingəi kaji. ⁶ Ki takul kində rɔ nan'ti lə'je me tɔ Jeju Kirisiti'ti, Luwə adi j'ində taa si'ə nan'ti dann nje koy'gi'ti, ə adi j'onyibe nan'ti si'ə me dɔran'ti tɔ. ⁷ Luwə ra be kadi dɔ'je kadi de'gi pəti gəri tado dɔkagilo'gi ki a rei, memaji li'ə ki dɔboy'o goto, ki dɔ'je ki takul Jeju Kirisiti ki gorow ramaji li'ə tado lə'je. ⁸ In takul memaji ki gorow lə kunme ə, ingəi kaji um in kigo kɔji ta ra'ti lə'se el. Nan in Luwə ə ad'ise kaji kin kare. ⁹ Kaji kin in ki takul kulə ra'se madi ki maji el. In be el, kadi de madi indən kadi'ne el. ¹⁰ Oyo, j'in kuləra ji Luwə. Ində'je kigo kində rɔ nan'ti lə'je me tɔ Jeju Kirisiti kadi ji rai kulə'gi ki maji me kisikidɔtaa'ti. Ningə kulə'gi kakin, inbe ində dɔ'a nan'ti kete kadi ji rai'de.

K'in kare me Kirisiti'ti

¹¹ Adi me'se olo dɔ'ti, toki ndɔki kete, in Juwipi'gi kɔji'gi el, adi *Juwipi'gi ki nje bar rɔ'de nje kujə mɔti'de, ki in nya ki de'gi rai ki ji'de adi awi ki ndunə rɔ'de'ti, bar'se nje kujə mɔti'de'gi el. ¹² Kadi me'se olo dɔ'ti toki dɔkagilo'ə'ti kin, in ki gangi nan'ti ki Kirisiti. In mbunə de'gi'ti lə Luwə ki in Isirayel'gi el. Ingi gotoi me kunmind'i'ti ki Luwə un adi de'gi lə'ne kin. Sii dɔnangi'ti ne, indəi me'se dɔ nya madi'ti el num, dɔ Luwə'ti el num. ¹³ Nan ngɔsine ki takul kində rɔ nan'ti lə'se me tɔ Jeju Kirisiti, ingi ki ndɔki mayinu in sanyi, in təli de'gi ki ndəkba ki takul mosi Kirisiti. ¹⁴ Tado in Kirisiti inbe ə re ki kisi ki nan ki lapiya mbunə'je'ti. In ə ra adi Juwipi'gi ki de'gi ki in Juwipi'gi el təli de'gi ki kareba. Koy'o dɔ kagidəs'i'ti ɔr ban ki to dann'je'ti kete kɔ. ¹⁵ Jeju Kirisiti təl ndukun'gi lə *Mojji nya'gi ki kare'ti, ki row ra kulə'gi. Ningə, un ginn de'gi ki joo kin təl indən ginn de'gi ki kare ki sigi ki

gorow kində rɔ nan'ti si'ə lə'de. Be ə, adi lapiya to'n mbunə'de'ti. ¹⁶ Jeju ndigi kadi ginn de'gi ki joo kin ulə'de noji nan'ti ki Luwə, kadi təli darɔ ki kareba. Ningə ki takul koy'o dɔ kagidəs'i'ti, tujin nya ki ra adi in njeban'gi lə nan kin kɔ. ¹⁷ Re iləmbər Poyta ki maji ki dɔjɔd lapiya adi ingi ki in sanyi, taa tado lə nje'gi ki in ndəkba tɔ. ¹⁸ In ki takul Jeju ə j'in pəti ki j'in, Juwipi'gi eke Juwipi'gi el, j'asi kadi ji rei takum Luwə'ti ki takul Ndil ki kareba inbe kin.

¹⁹ Be ə, ingi ki in Juwipi'gi el, in mbah'gi el, eke nje dər ki nja'de ta el nga. Nan ngɔsine, in ngann nje be ki mbunə de'gi'ti lə Luwə. In ngann'gi ki me Kəy'ti lə Luwə. ²⁰ Ingi toi to mbal'gi ki Luwə indən kəy be. Ningə ngirə kəy kakin in ki kində dɔ njekawkulə'gi'ti ki njekeltakita Luwə'ti. Ə Kirisiti inbe ə in mbal ki dɔ kum kəy'ti. ²¹ In me kində rɔ nan'ti lə'je ki Kirisiti'ti ə mbal ra kəy'gi kare kare uwəi nan maji. Ningə kəy kakin aw ki taa mad'a'ti ki kete kete kadi təl kəy ki ar njay me Burəbe'ti. ²² In me kində rɔ nan'ti ki Jeju Kirisiti ə, ingi ki in Juwipi'gi el ka, indəi rɔ'se nan'ti ki ndəgi de'gi lə Luwə kadi təli kəy ki Luwə sii me'ti ki takul Ndil'ə.

Pol nje kiləmbər Poyta ki maji rɔ de'gi'ti ki in Juwipi'gi el

3 In ki tado kin ə, m'in Pol, m'in dangay tado Poyta ki maji lə Jeju Kirisiti, tado lə'se in de'gi ki in Juwipi'gi el. ² M'gər maji kadi oyi poy kuləbər ki Luwə, kigo me maji'ti li'ə, ulə j'i'm'ti tado maji lə'se. ³ Luwə te ki dɔ nya'gi ki to lo kiyə'ti adi'm m'gər. In nya'gi kin ə m'ndangi'de m'ulə'n madi'se. ⁴ Loki tudəi makitu ki m'ndangi m'ulə'n madi'se kin ningə, inbe'gi a oyi nyagər ki dɔjɔd Kirisiti ki to lo kiyə'ti, ki Luwə te ki dɔ'a adi m'gər ar njay kin. ⁵ Toki rɔta'ti, nya'gi ki Luwə te ki dɔ'a adi njekawkulə'gi, ki de'gi ki njekeltakita'a'ti ki ində'de ta dangi to nje ra kulə lə'ne, ki takul Ndil Luwə kin, te ki dɔ'a be adi kaw'je'gi ki kete el. ⁶ Ningə nya ki to lo kiyə'ti kakin, ki takul kində rɔ nan'ti lə'de ki Jeju Kirisiti ə, de'gi ki in Juwipi'gi el, a ingəi nya nduwə nan'ti se'je j'in ki j'in Juwipi'gi; in se'je nan'ti me darɔ'ti ki kare, taa kunndu ki kare inbe kin to tado lə'de me tɔ Kirisiti'ti, ki takul Poyta ki maji.

⁷ M'təl njekuləbər lə Poyta ki maji kin. In kin in kadikare ki Luwə adi'm kigo memaji'ti li'ə ki takul kuləra tɔg'ɔ. ⁸ M'in ki nda'a'm goto utə njekunme'de kadi Kirisiti pəti tigə. Ningə re in be kaa, Luwə oo maji ngayn kadi m'in ə, ulə kulə kiləmbər Poyta ki maji lə Kirisiti j'i'm'ti tado de'gi ki in Juwipi'gi el. In nyakingə ki-bo ki utə nyagər lə de'gi lə Kirisiti pəti tigə. ⁹ Ningə m'ingə kadikare ki kadi m'tɔji'n de'gi pəti ar njay, ke gorow ki bann ə, Luwə a tɔl'n ta nya ki un ndu'ne dɔ'ti, ki to lo kiyə'ti kin wa. Luwə ki njera nya'gi pəti, iyə dɔ nya kin ki de'gi ki dɔkagilo'ti ki mayinu. ¹⁰ Ningə ngɔsine ki takul Njekawnan'gi, nje konbe'gi ki nje tɔgi'gi ki me nəl'ti taa, asi kadi gəri nyagər lə Luwə. Nyagər kin, Luwə tɔji ki row'gi ki dangi dangi. ¹¹ Nya kin tɔlta'ne kigo kɔjitarat'i lə Luwə ki to ki biti ki non'ti ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. Kɔjitarə kakin, tɔlta'ne ki takul Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ¹² Me kində rɔ nan'ti lə'je ki Kirisiti ə, j'ingəi tarow ki gorow lə kunme kadi ji ndɔti ki

ɾ Luwə'ti ki me ki tinyi kati. ¹³ In be ə, m'dəji'se kadi adi me'se tuji tado lə kon'gi ki m'nji m'ingə tado lə'se kin el. Nan kadi in ginn ɾnel lə'se yo taa.

Ndigi ki Kirisiti ndigi'je

¹⁴ Tado kin ə, m'nji m'osi məkəs'i'm nanga non Baw'je ki dɾan'ti, ¹⁵ ki takul'ə ki kar'ne ba ə, ginn koj'gi ki dɾan'ti eke ki dɾnangi'ti ne sii ki dɔ'de taa. ¹⁶ M'dəji Luwə kigo nyakingə'ti li'ə ki ngayn kigo Ndil'ti, kadi adi'se in njekunme'gi tɔgi kadi nganyi ki takul Ndil'ə me'se'ti. ¹⁷ Kadi Kirisiti ra lo kisi lə'ne ngarme'se'ti ki takul kunme. Nya dəji lə'm in kadi ndiginan ra sese adi nganyi, ningə kadi ginn'se uwə nangi ngan me'ti tɔ. ¹⁸ Be ə, a asi kadi in gəri ki ndəgi de'gi lə Luwə pəti, kadi ndigi lə Kirisiti in ndigi ki əti bol, ki de asi kadi a mbɔji ngal'a ge tat'a ge kow'ə ge ki ngal'a ki ta ge el ratata. ¹⁹ Oyo, a asi kadi in gəri ndigi lə Kirisiti ki utə nyagər'gi pəti, ningə kadi Luwə inbe ros'i'se ki ros'i ki betete lə'ne.

²⁰ Luwə ra nya'gi ki takul tɔgi ki isi me'je'ti. Ningə, loki ji dəji'ə nya madi ə, ra utə nya ki ji dəji'ə, eke, in ki j'isi məri to mər bay. ²¹ Kadi tɔji in dɔ'a'ti mbunə Njekawnan'gi'ti ki takul Jeju Kirisiti, tado ginn de'gi'ti pəti, ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. *Amen!

K'in darɔ ki kare me Kirisiti'ti

4 M'ulə dingəm me'se'ti, m'in ki m'in dangay tado lə Burəbe, kadi gorow kisikidɔtaa lə'se asi ta bar ki Luwə bar'se. ² Kadi awi ki sɔl dɔ, ki hal ki sɔl lɔm lɔm, ki koreme, ə kadi sii dɔ'ti ki nan me ndigi nan'ti. ³ Uwəi ɾ'se ngan kadi ngəmi go k'in'se kare me Ndil Luwə'ti, ki gorow kisi nan ki lapiya. ⁴ Darɔ in kareba, taa Ndil Luwə kaa, in kareba tɔ. In be tɔ ə, Luwə bar'se kadi awi ki nya kindəmedɔti kareba tɔ. ⁵ Burəbe in kareba, kunme in kareba, ta batəm kaa in kareba tɔ. ⁶ Luwə in kareba, ningə in ə, in Baw'je pəti, taa in dɔ nya'gi'ti pəti, ra kulə ki takul de'gi pəti, ningə isi me de'gi'ti pəti tɔ.

⁷ Nan, de ki ra ra dann'je'ti, ingə kadikare ra kulə ki sɔw dɔ'ne, kigo kadi'ti ki Jeju Kirisiti ndigi kadi'n'je. ⁸ In be ə, ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina:

«Loki in aw me lo'gi'ti ki taa nu, uwə dangay'gi,
Adi aw se'de kum'ne'ti,
Ningə adi kadikare de'gi.»

⁹ Ningə k'el kene: «In aw me lo'gi'ti ki taa», kin, to ar njay kadi kete bay ta kadi aw taa, Kirisiti ur aw ginn dɔnangi'ti, me lo'gi'ti ki bo nu tɔ. ¹⁰ Nje k'aw nanga inbe kin ə, in nje k'aw lo'gi'ti ki taa gidi dɾan'gi'ti tɔ. Nya kin ra nya be kadi Ndil'ə in me nya'gi'ti pəti. Ta kadi onbe dɔ nya'gi'ti pəti me lo'gi'ti pəti tɔ. ¹¹ In ə adi kadikare de'gi, nje ki nan'gi adi in njekawkulə'gi, nje ki nan'gi kadi in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, nje ki nan'gi kadi in de'gi ki nje kiləmbər Poyta ki maji, nje nan'gi kadi in de'gi ki njekul Njekawnan'gi, ningə kadi nje ki nan'gi in njendo de'gi tɔ. ¹² Ki gorow kin ə, ra adi de'gi lə Luwə a asi kadi rai kulə li'ə, kadi Njekawnan'gi toi to darɔ Kirisiti ki tɔgi ki kete kete be. ¹³ Ki row kin ə, j'in pəti, j'a

tei k'in kare me kunme'ti, ki gər Ngonn lə Luwə'ti. Ningə j'a təli Njekawnan'gi ki tɔgi gangi, ə j'a tɔgi par par biti kadi j'a toi to Kirisiti be. ¹⁴ Be ə, j'a toi to ngann'gi ki nəl nyando'gi ki ngom isi aw se'de ki yo ge ki ne ge be el, to tokibo ki pung'i mann ba si ra'a be el nga. Ningə de'gi ki nje kədi de'gi ki ta'gi ki ngom'gi lə'de kin, a rai'je kadi ji ndəm row ki takul nyando'gi lə'de ki ngom kin el tɔ. ¹⁵ Nan kadi ji ndiginan yo ge ki ne ge me k'el nan ta ki ɾta'ti, kadi ji tɔgi me nya'gi'ti pəti, biti kadi ji toi to Kirisiti inbe be, in ki in ki boi ki dɔ Njekawnan'gi'ti. ¹⁶ Me Kirisiti'ti ə darɔ ba pəti in ki ɾti nan'ti maji ki takul dɔkur'gi lə ngirə ki ra. Loki ngonn ɾ ki ra, ra kulə lə'ne maji ningə, a ra kadi darɔ ba pəti a tɔgi taa taa ningə gəsirə me ndigi nan'ti.

Kisikidɔtaa me Kirisiti'ti

¹⁷ In be ə, m'el'se ta kin, ə m'təl m're dɔ'ti bay me to Burəbe'ti. Ononyi'se kadi row njiyə'se to to nya de'gi ki gəri Luwə el kam be, tado kulə ra'de in kigo mərta'gi'ti lə'de ki nda'a goto. ¹⁸ Lo ki ndul onbe dɔ nyagər'ti lə'de. In sanyi kadi kisikidɔtaa'ti ki sigi ki Luwə adi. Toki ɾ-ta'ti, gəri el tado me ngan lə'de. ¹⁹ In de'gi ki nya ki majel ki a rai ə ɾ'de a sɔl'de dɔ'ti goto. Dɔkagilo'gi lə'de pəti in kadi rai nya'gi ki majel. Be ə, nyara'de ki dangi dangi ki to njen kin, degə'gi kin, nanyi ki lo ra'a'ti ki non'de'ti.

²⁰ Nan ingi, in kigo row'gi ki be kin ə, ndoi kadi gəri Kirisiti el. ²¹ Toki ɾta'ti oyi ta ki sɔw dɔ'a nga, ningə, ingi ki in njekunme'gi, ndoi'se nya'gi ki awi nan'ti ki ɾta ki de a ingə ɾ Jeju'ti. ²² Re in be ningə, sɔw kadi mbəti nya ra'se'gi ki mayinu kigo lo kɔki de'ti, ki ndigi ra'gi li'ə ki majel ki a aw ki de tuji'ti. ²³ Maji kadi inyəi adi Ndil Luwə yəti mərta lə'se. ²⁴ Maji kadi təli de'gi ki sigi ki Luwə ində'de kigo mərta'ti lə'ne, kadi kisikidɔtaa lə'se in dana ə ar njay ki row lə ɾta.

²⁵ Tado kin ə, kadi inyəi ta kel ta ki ngom kɔ, ə kadi de ki ra, elta ki ɾta'ti madi'ne, tado j'in pəti j'in ngann ɾ ki kare. ²⁶ Re wongi ra'se ə, kadi wongi kin aw sese adi rai majel el. Ononyi'se kadi isi me wongi'ti ba biti kadi kadi ur dɔ'se'ti. ²⁷ Adi tarow Su kadi dum dɔ'se el. ²⁸ Kadi de ki in njebogi kete ə inyə ta bogi lə'ne, ningə kadi ra kulə ki j'i'ne kadi ingə'n nya ə ra'n ki de ki nya to ɾ'a ²⁹ Kadi ta ki majel ki a tuji me madi'se'gi te ta'se'ti el. Nan kadi ta ki maji ki a ra ki njekunme'gi ki rangi ə te ta'se'ti. Ta ki be kin ə a ra maji ki de'gi ki nje k'oo dɔ ta lə'se. ³⁰ Ononyi'se kadi adi me Ndil Luwə tuji. Ndil Luwə kin ə Luwə adi'se kadi tɔji kadi in yan'a'gi. Ningə Ndil kin adi me'je tinyi kati toki ndɔ madi a re non, ki Luwə a taa'je ilə'je taa ki ratata me majel'ti.

³¹ Ori hal'gi ki kati bangi pəti me'se'ti kɔ. Ngəmi majel madi me'se'ti el, ki wongi, ki kɔl nan, ki taji nan. Ningə kadi hal mendul goto me'se'ti to goto. ³² Kadi rai maji ki nan ki yo ki ne. Ningə kadi ta on me'se tado lə nan, ə inyəi go majel ki madi'se'gi rai sese kɔ toki Luwə inyə'n go majel'gi lə'se kɔ, me tɔ Kirisiti be tɔ.

Kisikidɔtaa me kunj'i'ti

5 Ingi ngann'gi ki Luwə ndigi'se ə, maji kadi ndaji'ə.
² Maji kadi isi ki dɔ'se taa me ndigi nan'ti, toki Kirisiti ndigi'je ə adi rɔ'ne Luwə koy'ti tado lə'je, to kadikare eke nya mosi ki əti Luwə maji be. ³ Be ə, ta k'in se de'gi'ti lə Luwə, kadi kaya ki ra ki ndəgi nya'gi ki toi njen kaa gotoi dann'se'ti num tɔ. Elita nya'gi ki be kin dann'se'ti el to k'el el. Taa kadi kumnda goto dann'se'ti tɔ. ⁴ In gorow'ə'ti el kadi ta'gi ki to njen ki ta ki minə madi'gi te ta'se'ti. Nan kadi ta ki a te ta'se'ti, in ta ra oyo Luwə yo taa. ⁵ Maji kadi in gəri nya'gi kin maji: njera kaya'gi num, njera nya'gi ki to njen num, njera kumnda nya'gi ki asi nan ki yo ki ra num kin, a oy Konbe lə Kirisiti eke lə Luwə el. ⁶ Kadi adi de madi ədi'se ki ta'gi ki nda'de goto el. Tado in ki takul nya'gi ki be kin ə, wongi lə Luwə isi re'n dɔ de'gi'ti ki nje təl rɔ'de go ta'ti li'ə el. ⁷ Be ə, maji kadi indəi rɔ'se nan'ti se'de dɔ nya madi'ti el. ⁸ Toki rɔ'ta'ti, ndɔki mayinu sii me lo ki ndul'ti, nan ngɔsine, ki takul kində rɔ nan'ti lə'se ki Burəbe, in de'gi ki lo ki ar njay'ti, ə maji kadi nya ra'se in nyara lə ngann'gi ki lo ki ar njay'ti. ⁹ Tado kandi kuləra ki maji lə de ki in lo ki ar njay'ti in: nya ra'gi ki maji, ki nya ra'gi ki dana, ki nya ra'gi ki rɔ'ta'ti. ¹⁰ To ngann'gi ki lo ki ar njay'ti, maji kadi indəi tɔgi dɔ rɔ'se'ti kadi ɔri mbunə nya ki nəl Burəbe ki nya ki nəl'ə el nan'ti. ¹¹ Kadi nya madi ki ore'se nan'ti ki nya ra'gi ki majel ki lo ndul'ti kin goto. Nan tei ki ginn'de taga to te yo taa. ¹² Tado nya'gi ki ko de'gi kin isi rai lo kiyə'ti, in nya'gi ki to rɔsɔl ngayn kadi de el'ta'a. ¹³ Ningə loki de ɔr ginn nya'gi ki isi rai ə, kulə ra'de'gi ki majel to taga ar njay njay. ¹⁴ Tado nya'gi pəti ki ginn'de te lo kunj'i'ti təl lo kunj'i. In be ə, makitu lə Luwə ene:

«Ndəl dɔ bi'ti, in nje to bi,
 Ində taa dann njekoy'gi'ti,
 Ə Kirisiti a adi kunj'i lə'ne a unji dɔ'i'ti.»

¹⁵ Kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti me ji kisikidɔtaa'ti lə'se. Kadi nya ra'se in nyara lə de'gi ki nje tər'gi um, nyara lə mbo'gi el. ¹⁶ Dɔkagilo ki j'isi'ti kin in dɔkagilo ki majel, ə kadi dɔkagilo'gi pəti ki Luwə adi'se ə, rai nya'gi ki maji ta ta um adi dər kare el. ¹⁷ Tado kin ə, kadi toi to de'gi ki kur dɔ'de goto be el, nan kadi in gəri nya ki in ndigi lə Burəbe.

¹⁸ Adi yiwi kandi nju ra'se el tado yiwi ki ra a aw ki de kaya ki ra'ti. Nan kadi rosi ki Ndil Luwə ki ar njay yo taa. ¹⁹ Maji kadi elinan ta me pa'gi'ti, osi pa'gi lə Luwə ki ndəgi pa'gi ki Ndil adi'se. Osi pa'gi kin uləi tɔji dɔ Burəbe'ti ki ngarme'se ba pəti. ²⁰ Dɔkagilo'gi pəti, kadi rai oyo Luwə ki Baw me nya'gi'ti pəti, me tɔ Burəbe'ti lə'je Jeju Kirisiti.

Kulə noji ki to mbunə dene'gi'ti ki dingəm'gi

²¹ Uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə nan ki yo ki ne, tado koji ki k'ilə dɔ Kirisiti'ti ki awi. ²² In dene'gi, kadi nan nan ulə dɔ'ne ginn tɔgi'ti lə ngaw'ne toki isi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə Burəbe be. ²³ Tado ngaw in ki boi dɔ dene'ti, toki Kirisiti in ki boi dɔ Njekawnan'gi'ti kin be tɔ. Kirisiti

in Njekaji Njekawnan'gi ki in darɔ'a'gi. ²⁴ Be ə, toki Njekawnan'gi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə Kirisiti kakin ə, dene'gi kaa, kadi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə ngaw'de'gi me nya'gi'ti pəti tɔ.

²⁵ Ningə in ngaw dene'gi, maji kadi in ndigi ne'se'gi toki Kirisiti ndigi'n Njekawnan'gi ə adi rɔ'ne koy'ti tado lə'de kin be. ²⁶ Adi rɔ'ne koy'ti kadi təl Njekawnan'gi de'gi ki ar njay ta k'in'de de'gi'ti lə Luwə, go tog'i ki tog'i'de ki mann num ki ta lə'ne num tɔ. ²⁷ Jeju ge kadi n'te ki Njekawnan'gi takum'ne'ti ki kɔsikurə ki əti bol, ki kanji yoro num, ki ngirə rɔ'de'gi ra ju ju el num, kadi nya madi ki asi nan el goto rɔ'de'ti num tɔ. Ge kadi Njekawnan'gi ari njay ki kanji ta madi dɔ'de'ti. ²⁸ Be tɔ ə, maji kadi ngaw dene'gi ndigi ne'de'gi toki isi ndigi darɔ'de in be be. De ki nje ndigi ne'ne, ndigi darɔ'ne in-be. ²⁹ Toki rɔ'ta'ti, de ki ɔsi rɔ'ne ta nja kare goto. Nan j'in pəti j'uli'de ki nyakusɔ, ə j'indəi kum'je go'de'ti to kində yo taa. In be ə, Kirisiti isi ra'n ki Njekawnan'gi, ³⁰ tado j'in ngann darɔ'a'gi. ³¹ Tado kin ə, dingəm a in-ya'n baw'ne in ki kon'ne, ningə tinyəi nan ki ne'ne, ə in joo pəti təl darɔ ki kare. ³² Nyando kibo to me ta'ti kin, nan m'el'se kadi in ta ki ɔjidɔ Kirisiti ki Njekawnan'gi. ³³ Nya ki maji kadi de ra ə to kin, kadi ngaw dene ki ra ndigi ne'ne to darɔ'ne inbe be, ə kadi dene təl rɔ'ne go ta'ti lə ngaw'ne tɔ.

Ta lə ngann'gi ki baw de'gi

6 Ngann'gi, ingi ki ndəi rɔ'se nan'ti ki Burəbe, maji kadi təl rɔ'se go ta'ti lə nje koj'se'gi, tado in kuləra ki maji. ² ɔsi kurə baw'i ki kon'i, tado in kin in mbərkikində ki dɔkete ki Luwə adi ki kunndu dɔ'ti ki ene: ³ «A isi maji me dɔnangi'ti ningə ndɔ'i a in ngayn tɔ.»

⁴ Ningə in baw'gi, kadi ndəi ndu ngann'se'gi indəi'de bol'ti el, nan kadi ngəmi'de me nyando'ti ki maji, ki me kində kɔji'ti kigo ta'ti lə Burəbe.

Ta lə bər'gi ki be'de'gi

⁵ In bər'gi, maji kadi təl rɔ'se go ta'ti lə be'se'gi ki dɔ-nangi'ti ne ki kɔsikurə ki ngayn, ki bol, ki ngarme ki ar njay toki in Kirisiti inbe ə, isi təl rɔ'se go ta'ti li'ə be.

⁶ Ononyi'se kadi rai kulə lə'se dɔkagilo'ti ki de'gi indəi kum'de go'se'ti par, toki isi rai kulə kadi ingəi maji takum de'gi'ti yo be. Nan maji kadi rai kulə to bər'gi lə Kirisiti ki isi rai ndigi lə Luwə ki me'de ki kareba be.

⁷ Maji kadi rai kulə ki rɔnel, to nya ki in kulə lə Burəbe ə isi rai be, um in kulə lə de'gi el. ⁸ In gəri bəti toki nan nan a ingə nyakugə goji lə'ne rɔ Burəbe'ti kigo maji'ti ki ra, re in bər eke in de dɔrɔ'ne.

⁹ In be bər'gi, ingi kaa, kadi adi row nya ra'se maji ki rɔ'de'ti tɔ. Maji kadi inyəi ta kində'de bol'ti kɔ, ə kadi in gəri toki be'de num, be'se num in kareba, ə isi me dɔran'ti taa nu, ə kɔr kum de dana goto rɔ'a'ti.

Rɔ dɔ kunme'ti

¹⁰ Kadi ji tɔl'n ta ta'gi, maji kadi təl de'gi ki nje tɔgi'gi ki takul kində rɔ nan'ti lə'se ki Burəbe ki in nje tɔgi ki

ngayn. ¹¹ Maji kadi in tulai nyakati'gi ki Luwə adi'je ba pəti rə'se'ti, kadi rai dingəm non kədinan'gi'ti lə Su. ¹² Tado in de'gi ki awi ki daro ki mosi ə j'a ji rə'i se'de el, nan j'isi rə'i ki ndil'gi ki majel ki nje'gi kibo ki də'de'ti, ki nje konbe dənangi'ti ki rəsi ki majel. J'isi rəi ki ndil'gi ki majel ki dangi dangi pəti ki nje konbe me lo'gi'ti ki dərən'ti nu. ¹³ Tado kin ə, maji kadi in tulai nyakati'gi ki Luwə adi'je ba pəti rə'se'ti, kadi loki ndə'gi ki majel rei ningə, rai gərərə ba. Ningə kadi go rə'ti ə, rai taa ba. ¹⁴ Maji kadi rai taa ba! Ningə kadi ta ki rəta'ti ə dci bədi'se'ti to ndar be, ə kadi nyara ki dana to to bar handi ki kadi dci gu'se'ti be. ¹⁵ Maji kadi kində kalangi kaw kiləmbər Poyta ki maji ki nje kadi lapiya, to to sa kulə nja'ti lə'se be. ¹⁶ Me nya'gi'ti pəti, maji kadi uni kunme adi to to dər lə'se be, in ki takul'ə ə a ndəi nyakati'gi lə Su ki sii te to por be tli kə. ¹⁷ Kaji ki Luwə ajj'je to to jəgi rə ki j'uləi də'je'ti be, ə kadi j'uni ta lə Luwə to kiyərə ki Ndil Luwə adi'je be tə. ¹⁸ Nya'gi kin pəti, dəji Luwə me kel si'ə ta'ti. Eli si'ə ta ki dəkagilo'gi pəti ki takul Ndil Luwə ki ar njay. Rai ki kisi də nja'ti, ə

kadi nanyi ki lo ra'a'ti par par. Elita ki Luwə tado lə de'gi lə Luwə pəti. ¹⁹ Elita ki Luwə tado lə'm tə, kadi loki m'te'n ta'm ningə kadi inbe ində taa ta'm'ti, kadi m'ilə'n mbər Poyta ki maji li'ə ki to lo kiyərə'ti, kanji bol. ²⁰ In tado Poyta ki maji kin ə, m'taa'n tor Kirisiti m'to'n ki kulə gindi ji'm'ti kəy dangay'ti. Be ə, elita ki Luwə kadi m'elta ki kanji bol, toki maji kadi m'eli'n.

Kuwə ji nan ki dəboy'ti

²¹ M'ndigi kadi in gəri nya ki səw də'm, ki nya m'nji m'ra. In be ə, Tisiki ki in ngonkon'm ki njendigi lə'm, ki in njekuləbər ki nje ra nya ki low'ə'ti me Burəbe'ti, a el'se nya'gi pəti ki dji də'm. ²² In tado kin ə, m'ul'ə rə'se'ti kadi in gəri ji kisi'je, ningə kadi ulə dingəm me'se'ti tə. ²³ Kadi lapiya, ki ndiginan, ki kunme lə Luwə ki Baw ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, in də ngannkon'je'gi'ti. ²⁴ Kadi, memaji lə Luwə in nan'ti ki de'gi pəti ki nje ndigi Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki ndigi ki to ki dəkagilo'gi pəti.

Pilipí'gi

Ta ki dɔ makitu'ti ki Pol ndangi adi Pilipí'gi

Njekawnan ki Pilipí'ti ə in njekawnan ki dɔkete ki Pol ndə ginn'de dɔnangi Eropi'ti. Pol ndangi makitu kin adɔde kagilo'ti ki in dangay'ti. Njekawkulə Pol elta dɔ nya'gi'ti ki tei dɔ'a'ti kagilo ki isɔ'n ki dɔ'ne ta ne kin ningə təl ra oyo njekawnan'gi tado ra ki rai si'ə ki nyamaji'gi ki ji'de'ti. Ta lə k'in kare ki kisimaji lə Njekawnan'gi uwə me Pol tado njendo nya ki ngom yəki Njekawnan'gi. De'gi ki uni me'de adi Jeju Kirisiti ingəi kisikidɔtaa ki sigi ki rɔ Luwə'ti. Kisikidɔtaa ki sigi kin utə nya'gi ki rangi pəti. Re njekunme'gi sii dann kagilo'ti ki ngan mindi kaa, kisikidɔtaa kin adɔde lapiya ki rɔnel. Ginn'ə kin ə njekawkulə, re in dangay'ti kaa, ra tɔgi ndangi'n makitu adi njekawnan ki Pilipí'ti el'de kon ta kin ene: «Rai rɔnel ki ndɔ'gi ndɔ'gi me Burəbe'ti» (4.4). Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1: 1-11. Nya'gi ki tei dɔ Pol'ti inbe 1.12-26. Kirisiti in nyandaji lə njekunme'gi 1.27-2.18. Ta ki dɔ Timote'ti ki Epapiroditɔ 2.19-30. Kirisiti ə asi pəti um ndukun lə Moji el 3.1-4.9. Ra oyo tado ra ki nan ki nyamaji ki ji'ti 4.10-23.

Kuwə ji nan

1 In m'in Pol, nan'ti ki Timote, j'in njekuləbər'gi lə Jeju Kirisiti ə ji ndangi makitu kin j'adɔ'se in de'gi lə Luwə ki me kində rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti'ti, ki sii Pilipí'ti †. Makitu kin sɔw dɔ'se, ingi ki njekɔrnon'se'gi, ki diyakirə'gi. ² Ningə kadɔ memaji ki kisimaji lə Baw'je Luwə ingi ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Pol elta ki Luwə tado lə njekunme'gi ki Pilipí'ti

³ Dɔkagilo'gi pəti ki me'm olo dɔ'se'ti ə, m'ra oyo Luwə. ⁴ Taa dɔkagilo'gi pəti ki kadɔ m'el'n ta ki Luwə tado lə'se pəti ə, m'el si'ə ki rɔnel tɔ. ⁵ Rɔnel lə'm in tado ra ki rai sə'm me kulə kiləmbər Poyta'ti ki maji, lo kulə ngirə'ti nu bitɔ bone ††. ⁶ M'gər maji kadɔ Luwə ki ində ngirə kulə ki maji me'se'ti kin, a awi'n bitɔ ta tɔlta'a'ti, ndɔ təl Jeju Kirisiti'ti. ⁷ In gorow'ə'ti kadɔ m'aw ki mərta ki be kin tado lə'se pəti, tado m'ində'se dann me'm'ti. Ingi, indəi rɔ'se nan'ti sə'm dɔ maji'ti ki Luwə ra sə'm. Indəi rɔ'se nan'ti sə'm pəti me k'in'm dangay'ti, ki me rɔ'ti ki m'ɔ ki tɔgi'm tado Poyta ki maji ‡. ⁸ Luwə asi kadɔ mannaji lə'm toki, ingi pəti m'ndigi'se ndigi lə Jeju Kirisiti, m'ɔr mann dɔ'ti sɔti.

⁹ Nga ningə, nya ki m'dəji Luwə, in kadɔ ndiginan lə'se in ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti, nan'ti ki nya gər ki rɔta'ti ki me kɔr kum nya ki maji ki nya ki majel nan'ti kadɔ ar njay. ¹⁰ Lo kin'ti, a gəri go nya ki nda'a to'ti ki maji ra. Ə a in de'gi ki kar njay, ki ndɔ təl Kirisiti'ti, de asi kadɔ aw ki ta madɔ dɔ'se'ti el. ¹¹ Ningə a in de'gi ki nyara ki dana, ki in rɔ Kirisiti'ti a to mbar mbar rɔ'se'ti, tado tɔbar ki tɔji lə Luwə.

Poyta ki maji aw ki kete kete

¹² Ngannkon'm'gi, m'ndigi kadɔ in gəri toki nya ki te dɔ'm'ti kin ra adi Poyta ki maji aw ki kete to kaw yo. ¹³ In be ə, de'gi pəti ki nje ra kulə ki nje konbe ki boi, ki ndəgi de'gi, gəri kadɔ in tado kulə lə Kirisiti ə m'to'n dangay'ti. ¹⁴ Nga ningə, to'm dangay'ti, ra adi ngannkon'm'gi ngayn, uni me'de adi Burəbe, ə ingəi tɔgi dɔ mad'a'ti kadɔ elita lə Luwə ki kanji bol. ¹⁵ In ki rɔ-ta'ti kadɔ de'gi madɔ iləimbər tɔ Kirisiti ki hal ta ki ra, ki hangal n'in, nan de'gi ki nan'gi, iləimbər'ə ki hangal ki maji tɔ. ¹⁶ De'gi ki awi ki hangal ki maji kin, rai kulə kin ki ndiginan. Ningə gəri kadɔ m'in lo kin'ti ne, m'nji m'ɔ tado Poyta ki maji. ¹⁷ Nje ki awi ki hal ta ki ra, isi iləimbər tɔ Kirisiti ki ndigi ra ki sɔw dɔ'de. Ningə nya ki me'de'ti ki ɔsɔ'de adi isi iləimbər tɔ Kirisiti kin in nya ki dana el. Sangi kadɔ n'adi m'in kon dɔ mad'a'ti, me dangay'ti ki m'in'ti. ¹⁸ Ningə re in ki me ki maji eke in ki majel ə isi iləimbər tɔ Kirisiti ə, in kin de aw go'ti el. M'gər kadɔ isi iləimbər tɔ Kirisiti, ningə m'ra rɔnel dɔ'ti, ə m'nanyi ki lo ra rɔnel dɔ'ti. ¹⁹ Tado m'gər kadɔ in nya ki isi ra nya kadɔ ta tɔl ta'a ə m'ingə'n kaji. M'ingə'n kaji ki takul k'el ki isi elita ki Luwə tado lə'm num, ki takul tɔgi ki Ndil Jeju Kirisiti adɔ'm num. ²⁰ Ki ɔji go nya ki m'nji m'ngəm ta'a dele, ki m'nji m'ində me'm dɔ'ti, nya ki rɔ'm a sɔl'm dɔ'ti goto. M'tinyi me'm kati kadɔ re in bone eke ndɔ'gi pəti, m'a m'tɔji k'in kibo lə Kirisiti kadɔ de'gi oyi darɔ'm'ti. Re in me kisidɔtaa'ti lə'm eke me koy'm'ti. ²¹ Ki darɔ'm'ti, kisikidɔtaa lə'm in tado Kirisiti, ə koy'm in maji lə'm tɔ. ²² Ningə, re kisi'm ki dɔ'm taa bay, a adɔ'm tarow kadɔ m'ra kulə madɔ ki to soti ə, lo kin'ti, m'gər nya ki kadɔ m'mbəti el, ke in kisikidɔtaa eke in koy wa kaa m'gər el. ²³ Nan nya'gi joo isi ndrɔi'm'in yanan: m'ndigi

† 4.15; KNK 16.12 †† KNK 16.13-15 ‡ 1.13

kadi m'tusi dɔnangi kin m'inyə, ə m'aw m'nji kadi Kirisiti'ti. In kin ə in nya ki to soti ngayn. ²⁴ Ningə kisi'm dɔnangi'ti ne, maj'a to'ti ngayn tado lə'se. ²⁵ Nga ningə, m'gər maji, uja'm roy kadi m'a m'nji dɔnangi'ti ne bay, m'a m'in kadi'se'ti ne pəti bay tado kaw kete lə'se, tado rɔnel lə'se me kunme'ti. ²⁶ Lo kin'ti, loki m'təl m'te dann'se'ti ə, ki takul'm, a gəri row tɔji ki isi me tɔ Kirisiti'ti kin ar njay.

²⁷ Nan k'in ə, kadi panjiyə'se in kigo Poyta'ti ki maji lə Kirisiti, kadi re m're dann'se'ti, eke m'in sanyi sese kaa, m'oo ta ki dɔ'se'ti maji. Kadi m'oo poy'se toki uwəi tɔgi'se ba me ndil'ti ki kare, indəi rɔ'se nan'ti, rɔi ki me ki kare kigo me'se'ti ki uni adi dɔ Poyta'ti ki maji. ²⁸ Ningə inyəi tarow adi njeta'gi lə'se uləi bol kare me'se'ti el. Loka inyəi tarow adi uləi bol me'se'ti el, a to taga kadi in de'gi ki uni row ki kaw tujj'ti, ə ingi, uni row kaji tɔ. Ningə pəti, in ndigi lə Luwə kadi to to be. ²⁹ Tado ki dɔjɔd Kirisiti, Luwə ra sese maji adi uni me'se ad'i ə par el, nan adi ingəi kon tado li'ə tɔ. ³⁰ Ningə ki ngɔsine kin, ingi uləi rɔ'se me rɔ'ti ki kete m'nji m'ɔ kakin tɔ. Rɔ kin, bone ge kin kaa m'nji ta'ti ne m'nji m'ɔ toki in gəri †.

Kirisiti təl rɔ'ne njekuləbər'ti

2 Toki ka ki Kirisiti ulə'n dingəm me'se'ti, toki ingəi tɔgi me ndigi nan'ti, toki Ndil dɔ'n'se nan'ti, toki me'se to'n dɔ nan'ti, isi dɔji k'oo kumtondoo lə'se ki rɔ nan'ti, ² m'dəj'ise kadi ad'i'm'in rɔnel me kuwə nan me'se'ti lə'se kin. Adi ndiginan ki kare inbe kin ə uwə me'se, adi me'se in kare, indəi rɔ'se nan'ti. ³ Rai nya madi kare ki hal ni ki ra el, taa hal kɔji rɔ el tɔ. Nan ki dɔ ki sɔl kɔm, kadi de ki nungi oo madi'ne to kibo dɔ'ne'ti. ⁴ Kadi de madi sangi maji lə rɔ'ne inbe par el, nan kadi sangi maji lə ndəgə'gi tɔ taa. ⁵ Kadi panjiyə'se ki rɔ nan'ti in panjiyə de'gi ki nje kində rɔ'de nan'ti me tɔ Kirisiti.

⁶ Kirisiti ki, lo kulə ngirə'ti nu, re oo nya'gi ki rɔ'a'ti pəti ə, in Luwə inbe par, nan sangi kadi n'uwə majirɔ'ne ki ji kasi ki asi nan ki Luwə kin el.

⁷ Ɔr tɔbar kin dɔ'ne'ti kɔ to k'ɔr yo,

Ra rɔ'ne njekuləbər'ti,

Təl rɔ'ne to de'ti,

Adi de'gi gəri'ə me nya'gi'ti pəti toki in de.

⁸ Sɔl dɔ'ne,

Təl rɔ'ne go ta'ti biti oy'n,

Koy ki dɔ kagidəsi'ti.

⁹ In tado kin ə, Luwə un dɔ'a taa ad'a ra ngaw,

Ad'a tɔ ki in dɔ tɔ'gi'ti pəti.

¹⁰ Tado kunme me tɔ Jeju'ti,

Nyakində'gi pəti ki dɔran'ti,

Dɔnangi'ti ki ginn dɔnangi'ti

Ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti,

¹¹ Ə kadi ta te ta de'gi'ti pəti toki Jeju Kirisiti in Burəbe, Kadi tɔ Luwə ki Baw'je bar'i'n ††.

Kulə lə njekunme'gi dɔnangi'ti ne

¹² Njendigi'm'gi ki maji, to ki ka ki rai go ndu'm'ti ki ndɔ'gi ndɔ'gi, dɔkagilo ki m'in'n dann'se'ti, kadi rai ki dɔkagilo ki oyi m'in dann'se'ti par el, nan dɔkagilo ki m'goto'n dann'se'ti ne inbe kin kaa, kadi rai kulə dɔ kaji'ti lə'se ki bol Luwə, ki dɔ ki sɔl. ¹³ Tado Luwə inbe ə ində ndigira me'se'ti num, ɔsi'se adi rai num, kigo kɔjira'ti li'ə. ¹⁴ Rai nya'gi pəti ki kanji barta ki kanji kɔl, ¹⁵ kadi ta madi goto dɔ'se'ti, kadi in de'gi ki kar njay, kadi in ngann'gi lə Luwə ki inyəi adi nya ki majel kare be ka rati rɔ'je'ti el, dann de'gi'ti ki uri mu sulə ki, de'gi ki ndigi kuləra ki majel par, ki me dɔnangi'ti ne. Kadi unji dann'de'ti to por ki unji dɔ dɔnangi'ti †, ¹⁶ loki a iləi'de mbər ta kaji. Lo kin'ti, m'a m'un'se kadi m'ində'n gu'm, ndɔ təl Kirisiti'ti. Tado m'anyi ngodi ki rɔ'm to'm ki ndangi kare el. ¹⁷ Re kadi mosi'm osi nanga dɔ kulə'ti ki m'ra, kadi ki m'un'n kunme lə'se to kadikare m'adi Luwə ə, m'ra rɔnel, ningə kadi rɔnel lə'm kin in rɔnel lə'se pəti. ¹⁸ Ningə ingi kaa, kadi rai rɔnel tɔ, ə adi rɔnel lə'se in rɔnel lə'm tɔ.

Pol ulə Timote ingi ki Epapiroditɔ ki rɔ njekunme'ti ki Pilipi

¹⁹ M'gər dɔ'm'ti maji kadi me tɔ Burəbe Jeju'ti, nanyi ngayn el kadi m'a m'ulə ki Timote rɔ'se'ti non kadi re ki poy'se ad'i'm kadi m'in kaa m'ingə'n tɔgi tɔ. ²⁰ Timote ki kar'ne ba ə kanyi sə'm ta ki uwə me'm, adi ta on me'ə ə isi mərta dɔ'se'ti. ²¹ Ndəgə'gi pəti, kanyi ngodi tado maji lə rɔ'de inbe par ə uwə me'de, um ngodi lə Jeju Kirisiti el. ²² Nan in, tɔji ki taga adi de'gi gəri'ə to ngonn ki nje njiyə nja baw'ne'ti. Ində rɔ'ne ta kulə kiləmbər Poyta'ti ki maji sə'm. ²³ M'gər kadi in ə m'a m'ulə ki rɔ'se'ti loki m'a m'oo ta ki dɔ'm'ti ar njay. ²⁴ Taa m'gər dɔ'm'ti maji, kadi me tɔ Burəbe'ti, dɔkagilo ngayn el ə, darɔ'm m'inbe, m'a m're kadi m'oo'se.

²⁵ Ningə ki ngɔsine kin, m'oo maji ngayn kadi m'təl m'ulə ngonnkon'je Epapiroditɔ, ki in madikulə'm ki madi rɔ lə'm rɔ'se'ti gogi. In ki uləi'ə kadi re ki nya'gi ki m'aw ndoo'ə, kadi ra sə'm ††. ²⁶ Epapiroditɔ ndigi ngayn kadi n'oo'se pəti, ningə sangi ki rɔ tinyi'ne, tado monyi ra'a, adi oyi ta'a. ²⁷ Monyi ra'a, ki koy'o in ndəkba, nan Luwə oo kumtondoo li'ə. Ningə in kumtondoo li'ə par el, nan in kumtondoo lə'm tɔ ə Luwə oo, kadi m'ingə metuji ki rangi dɔ mad'a'ti bay el. ²⁸ M'sangi kadi m'ulə rɔ'se'ti gogi kalangi, kadi re oyi'ə ə, ingəi rɔnel, ə kadi m'in kaa me'm osi'n ki nanga tɔ. ²⁹ Lo kin'ti, maji kadi uwəi'ə ki rɔ'se'ti ki rɔnel ngayn, me tɔ Burəbe'ti. Ko de'gi ki to in be kin, maji kadi ɔsigonn'de. ³⁰ Tado nanyi nden ba kadi ingə koy tado kulə lə Kirisiti. Un rɔ'ne ilə kɔ, kadi re ra sə'm tor'se'ti, me nya'ti ki inbe'gi asi kadi rai ad'i'm'in el.

Row ki ra dana ki rɔta'ti non Luwə'ti

3 Ki ngɔsine kin ngannkon'm'gi, maji kadi rai rɔnel me kində rɔ nan'ti ki Burəbe. Nya ki a ɔgi'm kadi

† KNK 16.19-40 †† 10-11; Ejay 45.23

‡ Ndukun ki nja joo 32.5 †† 4.18

m'təl m'el'se ko ta ki kare ki m'el'se kete nga kin goto. Ningə ki r'ə'se'ti ə, in nya ki maji sese to maji yo. ² Maji kadi indəi kumkədi d'ə r'ə'se'ti ki r'ə de'gi'ti ki rai r'ə'de to busi'gi be kam, ki r'ə de'gi'ti ki in nje ra kulə ki me'de ki majel, ki r'ə de'gi'ti ki nje k'oo m'əti ki kujə to nya ki ngayn. ³ Njekujəmət'i'de'gi ki r'ə'ta'ti in j'ingi, tād' j'isi ji gosi Luwə ki row lə Ndil'ə, r'ə'je nəl'je ngayn kadi j'ində r'ə'je nan'ti ki Jeju Kirisiti, ningə j'uwəi kul r'ə'je el t'ə. ⁴ Nan ki r'ə'ta'ti, m'aw ki ta ki asi kadi m'uwə'n kul r'ə'm. Kin ə de madi oo kadi n'asi kuwə kul r'ə'ne ə, m'in m'asi kuwə kul r'ə'm m'utə de'ə kin. ⁵ Ujəi m'ə'ti'm ndo ki kon ji-joo lə ndo koj'i'm, m'in ngonn *Isirayel, ginn koj'i'ti lə Benjamen, m'in Ebirə ki me mos'i'ti, ningə ki d'jido ndukun, m'in me kut'i'ti lə *Parisi'gi. ⁶ Ki d'jido tingəbil, m'in njekində kum njekawnan'gi ndoo, ki d'jido təl r'ə go ndukun'ti, m'in ki kanji ta madi d'ə'ti †. ⁷ Nga ningə, nya'gi kin ki kete m'oo'de to nya ki ngayn, ngə'sine m'oo'de to nya ki k'ə kare tād' lə Kirisiti. ⁸ M'oo'de to nya ki k'ə kare, loki m'un'de m'ə'ji kadi nyamaji'ti ki əti bol ki in gər ki m'gər Jeju Kirisiti ki Burəbe lə'm. Tād' lə Kirisiti, m'inyə nya'gi pəti k'ə, m'oo'de to nya ki d'ə yiwi be. M'ra be kadi m'in'n nan'ti ki Kirisiti, ⁹ kadi m'in me j'i'ə'ti. Ningə kadi in ki takul ki ra wa m'ra dana me ndukun'ti el, nan kadi in ki takul kuləra Kirisiti. Kadi in ki takul k'ərtad'ə'ti ki Luwə r'ə ki gorow kunme kadi Kirisiti. ¹⁰ Nya ki uwə me'm, ində'n ta kadi m'gər Kirisiti, taa kadi m'gər t'ə'gi kin ki ində'n taa lo koy'ti. Ningə kadi m'ingə ko kon li'ə kin, ə kadi m'oy ko koy li'ə kin t'ə. ¹¹ Be kadi to re to bann ə, m'ində taa lo koy'ti, dann njekoy'gi'ti.

Kanyi ngodi s'əw d'ə nya ki j'isi j'anyi ngod'o

¹² Toki r'ə'ta'ti, nya ki m'nji m'anyi ngodi tād'ə kin, m'ində j'i'm d'ə'ti el bay, taa m'in de ki gəsirə gəsirə el bay t'ə. M'nanyi ki lo kanyi ngodi'ti kadi m'ində j'i'm d'ə'ti, tād' m'inbe ki d'ə'm, Jeju Kirisiti ində j'i'ne d'ə'm'ti. ¹³ Ngannkon'm'gi, m'gər kadi m'ində j'i'm d'ə nya'ti ki m'nji m'anyi ngod'o kakin el bay, ningə nya kare ki m'ra, me'm oy d'ə nya'gi ki go'm'ti, m'ində t'ə'gi d'ə r'ə'm'ti kadi j'i'm d'ə'i nya ki in non'm'ti kin yo. ¹⁴ M'anyi ngodi s'əw d'ə nya ki in non'm'ti, kadi m'ingə nya kugəgoji ki Luwə bar'je kadi ad'i'je d'əran'ti ki gorow lə Kirisiti. ¹⁵ J'in ki j'i t'ə'gi gangi me ndil'ti, maji kadi m'ə'ta lə'je ra nanga d'ə loki m'el ta'ti kin. Nga ningə, kin ə re nya madi to, ə ndu'se asi nan d'ə'ti el ningə, Luwə a te kum'se d'ə'ti. ¹⁶ Re in ri ə ra nya kaa, ad'i ji njiyəi nan'ti toki j'in nu biti j'i tei ne kin. ¹⁷ Ngannkon'm'gi, maji kadi ndaji'm'in, ə kadi kum'se in go nja de'gi'ti ki isi njiyəi kigo lo njiyə'gi'ti toki in gəri. ¹⁸ Tād' ngayn'gi, njiyə'de c'əsi ta koy Kirisiti d'ə kagidə'si'ti. Ningə in ta ki m'el'se ki d'ə'kagilo'gi pəti, nan m'təl m'el'se bone bay, ki mann non kum'ti. ¹⁹ In de'gi ki ta t'ə'ta'de in tuji, tād' luwə lə'de in kan-da'de, taa t'ə'bar lə'de in me nya'ti ki to r'ə'səl'ti t'ə, ningə nya ki uwə me'de, in nya ki d'ə'nang'i'ti ne par. ²⁰ Nan j'in ə, j'in ngannjebə'gi ki d'əran'ti. D'əran ki in lo ki j'isi ji ng-inə njekaji'je, Burəbe lə'je Jeju Kirisiti kadi ində'ti to re ingə'je. ²¹ Jeju a mbəl dar'ə'je ki t'ə'g'ə goto, ki a oy kin,

† KNK 8.3, 22.4, 26.9-11

kadi təl to to dar'ə'a ki aw ki t'ə'ji ki əti bol kin be. A ra kulə kin ki t'ə'gi ki aw'in kadi uwə'n nya'gi pəti ginn t'ə'gi'ne'ti.

4 Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, m'ndigi ngayn kadi m'təl m'oo'se. Ingi, in nya r'ənel lə'm, in j'ə'gi k'ə'sikurə ki isi d'ə'm'ti. Lo kin'ti, njendigi lə'm, maji kadi uwəi t'ə'gi'se ba to kin be, njiyəi nan'ti ki Burəbe.

Ta k'ə'ji tād'ə kisi ki nan ki lapiya

² M'uwə nja Ebodi in ki Sentisi, m'də'j'i'de kadi adi me'de in kare me kində r'ə nan'ti ki Burəbe. ³ Nga ningə in madikulə'm ki maji, m'də'j'i kadi ra se'de adi ndu'de osi go nan'ti, tād' in dene'gi ki indəi r'ə'de nan'ti sə'm, r'əi tād' Poyta ki maji. R'əi, nan'ti ki Kileman ge ki ndə'gi madikulə'm'gi ki rangi pəti ki Luwə ində t'ə'de me maki-tu kaji'ti.

⁴ Rai r'ənel ki d'ə'kagilo'gi pəti me njiyə nan'ti ki Burəbe. M'təl m'el'se bay, rai r'ənel! ⁵ Maji kadi de'gi pəti gəri ra maji lə'se. Burəbe a re ngə'sine. ⁶ Ningə, kadi adi me'se ra sururu d'ə nya madi'ti el. Me nya'gi pəti ki to r'ə'se, maji kadi indəi non Luwə'ti, eli si'ə ta, nonyi d'ə'a'ti, ə rai'ə oyo t'ə. ⁷ Nga ningə, lapiya lə Luwə ki utə nyagər lə de, a ngəm ngarme'se ki m'ə'ta'gi lə'se me kində r'ə nan'ti ki Jeju Kirisiti.

⁸ Ki ngə'sine kin ngannkon'm'gi, maji kadi nya'gi pəti ki in nya ki r'ə'ta'ti, nya ki de'gi piti, nya ki in nya ki dana, nya ki ar njay, nya ki de'gi ndigi, nya ki de'gi c'ə'sikurə, nya ki t'ə'a bar, nya ki de'gi uləi t'ə'ji d'ə'ti, ə kadi uwə me'se. ⁹ Nya ki m'nd'ə'se, nya ki ingəi r'ə'm'ti, nya ki oyi ta'm'ti, ki nya ki oyi r'ə'm'ti, maji kadi uni rai kulə. Ningə Luwə ki nje kadi lapiya a in nan'ti sese.

Pol ra oyo Pilip'i'gi tād'ə nya ki uləi ad'i'ə

¹⁰ R'ə'm nəl'm ngayn me kində r'ə nan'ti ki Burəbe, loki m'oo t'ə'ji ki taga bone toki me'se to d'ə'm'ti. Me'se kin to d'ə'm'ti be mayinu, nan tarow ki kadi t'ə'ji'm'in ad'i m'gər ə ingəi el. ¹¹ Nga ningə, m'el'ta kin be tād'ə nya ki to r'ə'm, el jagi. Tād' m'in de ki m'gər lo ra r'ənel d'ə nya'ti ki to j'i'm'ti. ¹² M'gər kisi me ndoo'ti, taa m'gər kisi me nyakingə'ti t'ə. Me nya'gi'ti pəti, ki lo'gi pəti, m'gər kisi me ndann'ti ki me bo'ti, me nya tombar'ti ki me nya tor'ə'ti. ¹³ M'asi kadi m'd'ə'ə me'm me nya'gi'ti pəti ki takul Kirisiti ki nje kadi'm t'ə'gi. ¹⁴ Nga ningə, in nya ki maji ə rai kadi indəi r'ə'se nan'ti sə'm d'ə kon'ti lə'm. ¹⁵ In Pilip'i'gi, inbe'gi gəri maji toki, lo kulə ngirə kiləmbər Poyta'ti ki maji, loki m'aw kadi m'inyə d'ə'nang'i ki Maseduwannti ††, Njekawnan madi ki rangi ki kadi un nya ad'i'm tor nya ki m'in m'un m'adi kin goto. De'ə, in ingi par. ¹⁶ Loki m'in Tesaloniki'ti, uləi ki nya ki m'aw ndoo'ə asi nja joo kare, rai sə'm ‡. ¹⁷ Ningə in kadikare ə m'nji m'sang'i j'i'se'ti el, nan m'nji m'sang'i kadi k'ə'r ramaji lə'se aw ki d'ə mad'a'ti d'ə mad'a'ti. ¹⁸ Ki ngə'sine kin, nya'gi ki m'aw ndoo'ə ka m'ingə pəti t'ə nga. M'ingə ki to mbar mbar r'ə'm'ti, nya ki nal'm goto, loki Epapirodit'i ad'i'm nya ki ad'i'ə kadi ad'i'm kin. Nya ki ad'i'm'in kin to to kadikare ki banyinan əti maji, ki Luwə taa, kadikare ki

†† 2Ko 1.16 ‡ 15-16; KNK 17.1; 2Ko 11.9

nəl'ə. ¹⁹ Lo kin'ti, Luwə a adí'se nya'gi pəti ki ai ndoo'ə, kigo nyakingə'ti li'ə ki əti bol ki gorow lə Jeju Kirisiti. ²⁰ Ningə kadi kəsikurə in ki dɔ tɔ Luwə'ti ki Baw'je ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. *Amen!

Kuwə ji nan ki dɔboy'ti

²¹ Uwəi ji njekunme'gi pəti me tɔ Jeju Kirisiti'ti adí'm'in. Ngannkon'm'gi ki in sə'm ne uwəi ji'se. ²² Taa

njekunme'gi pəti uwəi ji'se tɔ. Kibo ngayn in nje ki isi rai kulə me kəy'ti lə nje konbe ki boi Sejar. ²³ Kadi memaji lə Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese pəti. Ta goto nga.

Kolosi'gi

Ta ki dɔ Makitu ki Pol ndangi adi Kolosi'gi

Makitu kin tanan ki nje ki Pol ndangi adi njekawnan'gi ki Epeji'ti me lo'gi madi'gi'ti: Makitu ki ndangi adi nje ki Kolosi eke nje ki Epeji, Pol ndangi'de kagilo'ti ki in dangay'ti. Ta'gi ki toi me makitu'gi'ti ki joo kin nu, nya'gi ki rai nya kagilo ndangi'de'ti nu taainan.

To toki njendo de'gi nya ki ngom uri dann njekawnan'gi'ti be, rei ki burnanmbukitu dann'de'ti. Kigo nyando'ti la'de, eli toki tɔgi'gi kigo ndil'ti rai kulə ngayn ningə de a ra tɔgi tət'i'de rɔ, konbe dɔ'de'ti ki row təlɔ go ndukun'ti la Moji taa. Makitu la Pol el toki ndukun'gi la Moji asi konbe dɔ nyənn'gi'ti la darɔ de el (2.23). Ki takul koy Ngonn Luwə dɔ kagidəsi'ti kareba ə de a ingə'n kaji (1.20). Njekunme'gi in ngann rɔ darɔ ki in njekawnan'gi ki Kirisiti in dɔ'de. Ningə kadɪ njekunme'gi ndiginan yo ki ne. Ndiginan yo ki ne kin dɔɔ'de nan'ti dɔɔ ki asi nan berere (3.14-15).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-8. Kirisiti inbe ki dɔ'ne me hal'a'ti ki kuləra'a 1.9-2.19. Kisikidɔtaa ki sigi me Kirisiti'ti 2.20-4.6. Dɔboy ta 4.7-18.

Kuwə ji nan

1 M'in Pol ki njekawkulə la Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti la Luwə, nan'ti ki ngonnkon'je Timote ə ji ndangi makitu kin, ² j'adi'se in de'gi la Luwə ki sii me be'ti ki Kolosi, in ngannkon'je'gi ki nje ra nya ki low'ə'ti me tɔ Kirisiti'ti. Kadɪ Luwə ki Baw'je adi'se ramaji ki lapiya.

Pol ra oyo Luwə tado la Kolosi'gi

³ Ji ra oyo Luwə ki Baw Burəbe la'je Jeju Kirisiti, dɔk-agilo'gi pəti ki j'isi j'el si'ə ta tado la'se. ⁴ Ji ra'a oyo tado j'oo poy kunme la'se ki uni adi Jeju Kirisiti, ki ndigi ki in ndigi de'gi pəti ki in de'gi la Luwə. ⁵ Kunme ki ndiginan kin, ginn'de in dɔ nya kindəmedɔti la'se ki Luwə isi ngəm me dɔran'ti adi'se. In gəri nya kindəmedɔti kin ki takul kiləmbər Poyta ki maji ki in ta ki rɔta'ti kin. ⁶ Poyta ki maji kin aw biti te rɔ'se'ti. Ningə asi dɔnangi ba pəti, te ki kandi nya, ə aw ki kete kete toki to'n dann'se'ti kin be tɔ, ulə ngirə me ndɔ'ti inbe ki oyi poyta ki ɔjido memaji la Luwə, taa gəri memaji kin toki nya ki rɔta'ti. ⁷ In Epapirasi, ki in madi'je ki ngayn me kulə'ti ə ndo'se nya'gi kin. In de ki nje ra nya ki low'ə'ti me k'in ə njekuləbər la Kirisiti dann'se'ti. ⁸ Ningə in ə el'je ta dɔ ndigi nan'ti ki Ndil Luwə adi'se.

Kelta ki Luwə tado la Kolosi'gi

⁹ Be ə, j'in kaa, ndɔ'ti inbe ki j'oo'n poyta la'se kin, j'in-ya ta kelta ki Luwə tado la'se el. Ji dəj'ə kadɪ adi'se gəri ndigi li'ə maji ki takul gosi ki nyagər ki Ndil'ə adi'se.

¹⁰ Lo kin'ti, panjiy'əse a in panjiyə de'gi la Burəbe ki nə'l'ə me nya'gi'ti pəti, a in panjiyə ki aw ki kete kete me kuləra ki maji'ti, ə a tɔgi me gər Luwə'ti par par tɔ. ¹¹ Ji

dəji Luwə kadɪ adi'se tɔgi me nya'gi'ti pəti ki takul tɔg'ɔ ki əti bol, kadɪ uwəi tɔgi'se ba me nya'gi'ti pəti, ki kisidɔti ki koreme tɔ. ¹² Rai oyo Luwə ki Baw'je ki rɔnel toki adi'se asi kingə nya nduwə ki isi ngəm me bekon'ti li'ə ki ndolo, tado de'gi ki in yan'a'gi. ¹³ In ə, ɔr'je ginn tɔgi'ti la lo ki diw, re se'je me Konbe'ti la Ngonn'o ki njendigi li'ə. ¹⁴ Ki takul Ngonn'o kin ə, j'in'n ki taa k'ilə taa, ningə majel'gi la'je in ki k'inyə go kɔ tɔ. ¹⁵ Ngonn kin, in banakum Luwə ki de asi k'oo'ə el. In Ngonn dər nyakində'gi pəti. ¹⁶ Toki rɔta'ti, in ki takul'ə ə Luwə ra'n nya'gi pəti ki me dɔran'ti num, ki dɔnangi'ti ne num tɔ. Nya'gi ki de oo'de ki kum'ne, ki nya'gi ki de oo'de ki kum'ne el, re in ngar'gi, eke nje konbe'gi ba pəti kaa, ki tɔgi ki utə, in ki takul'ə ə Luwə ra'n nya'gi kin pəti num, taa in ki tado li'ə num tɔ. ¹⁷ Kirisiti in non nyakində'gi'ti pəti. Ningə in ki takul'ə ə, nya'gi pəti ki Luwə ra'de, rai ki dɔ'de taa tɔ. ¹⁸ Kirisiti inbe in kibo dɔ Njekawnan'gi'ti, ki in darɔ'a. Inbe ə in kulə ngirə nya, in de ki dɔkete ki te dann nje koy'gi'ti. Be tado me nya'gi'ti pəti, in ki dɔkete. ¹⁹ Tado Luwə ge kadɪ nya'gi pəti ki rɔ'ne'ti asi nan berere rɔ Kirisiti'ti. ²⁰ Ningə in ki takul Kirisiti ə Luwə ndigi kadɪ de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne uləi noji nan'ti sə'ne. In ki takul mosi Ngonn'o ki anyi dɔ kagidəsi'ti kin ə, Luwə adi lapiya re'n dɔnangi'ti ne eke dɔran'ti. ²¹ Ningə ingi ki kete in mbah'gi takum Luwə'ti, in njeban'gi li'ə tado ta marta'gi la'se, ki nya ra'se'gi ki majel. ²² Nan ngɔsine Luwə ulə noji nan'ti sese ki takul darɔ Kirisiti ki gorow koy'o, kadɪ ra adi tei takum Burəbe'ti to de'gi ki ar njay num, ki kanji yoro num, ta ki kanji ta madi dɔ'se'ti num tɔ. ²³ Ningə, maji kadɪ rai dɔ nja'se'ti me kunme'ti. Kunme kin ə in ginn kəy ki ngan ki rai dɔ'ti, ki kanji kadɪ nya madi ɔr'se aw sese sanyi ki nya kindəmedɔti la'se ki Poyta ki maji adi'se

kin. Poyta ki maji ki in ki kilambær'ə kadi de'gi pæti ki dɔnangi'ti ne kin. Ningə in ə m'in Pol m'in njerakulə.

Kon læ Pol tado Njekawnan'gi

²⁴ Ngɔsine, rɔ'm nəl'm tado kon'gi ki m'nji m'ingə tado læ'se. Toki rɔta'ti, me rɔ'm'ti, ki tado maji læ *Njekawnan'gi ki in darɔ Kirisiti, m'tolta kon'gi ki nanyi kadi Kirisiti ingə. ²⁵ Ki tado Njekawnan'gi ə m'təl'n njekuləbær læ'de. In Luwə ə ulə kulə kin j'i'm'ti kadi m'ra'n sese. Kulə kin in kadi m'iləmbær Poyta ki maji læ Luwə kin ba pæti madi'se. ²⁶ In nya ki to lo kiyə'ti ki rɔ ginn de'gi'ti pæti ki dɔkagilo'gi pæti, nan ngɔsine te ki dɔ adi de'gi læ'ne gəri. ²⁷ Tado Luwə ndigi kadi gəri nya ki ɔji kadi ra ə in nya ki maji ki əti bol kin. In nya ki k'ində dɔ'a dana tado maji læ de'gi pæti ki in Juwipi'gi el. Nya ki to lo kiyə'ti ki Luwə te ki dɔ'a in Kirisiti ki isi me'se'ti; ki ta kin ə me'se in ki k'ində dɔ tɔji'ti ki əti bol ki a re. ²⁸ In Kirisiti kin ə, j'isi j'iləmbær Poyta ki maji li'ə ki row ndr mbi de'gi pæti, ki row ndo'de nya ki takul kumkədi ki Luwə ad'i'je. Tado kadi ingi pæti tæli de'gi ki tɔgi gangi me tɔ Kirisiti'ti. ²⁹ Tado kin ə, m'nji m'ra'n kulə num, m'nji rɔ'n num, ki tɔgi Kirisiti ki isi ɔdi rɔ'ne rɔ'm'ti.

2 Toki rɔta'ti m'ndigi ngayn kadi in gəri rɔ ki ngan ngayn ki m'nji m'ra' tado læ'se, tado læ Lawodise'gi, taa tado læ ndəgə'gi pæti ki oyi m'in ki kum'de el kin tɔ †. ² Rɔ kin, m'ra' kadi m'ulə'n dingəm me'de'ti, ə kadi indəi rɔ'de nan'ti kareba me ndigi nan'ti, taa kadi ingəi nyagər ki a ad'i'de me ki tinyi kati, kadi gəri nya læ Luwə ki to lo kiyə'ti, ki in Kirisiti kin num tɔ. ³ In rɔ Kirisiti'ti kin ə de a ingə gosi'gi ki nyagər'gi'ti. ⁴ M'el'ta kin be kadi de madi ədi'se ur'se ki bal ta ki ta'ne'ti el. ⁵ In ki rɔta'ti, kadi darɔ'm in sanyi sese, nan ndil'm in nan'ti sese. Ningə rɔ'm nəl'm ngayn kadi m'oo'se, rai dɔ nja'se'ti, taa uwəi tɔgi'se ba me kunme kadi Kirisiti'ti tɔ.

Nya'gi pæti in rɔ Kirisiti'ti

⁶ Nga ningə, toki taai Jeju Kirisiti, ki Burəbe me'se'ti, maji kadi njiyəi si'ə nan'ti. ⁷ Uləi ngirə'se rɔ'a'ti, ə adi kisikidɔtaa læ'se in kəy ki indəi dɔ'a'ti. Ningə kadi rai dɔ nja'se'ti me kunme'ti kigo nyando'ti ki ingəi, ə kadi rai oyo Luwə ki dɔnan'ti dɔnan'ti tɔ. ⁸ Indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, kadi de madi ədi'se ki nyagər ki ngom, ki nda'a goto ki in nyagər læ de'gi ki dɔnangi'ti ne kin el. In nyagər ki ngirə in dɔ nyajibəlbə'ti læ de'gi ki dɔ tɔgi ndil'gi'ti ki majel ki dɔnangi'ti ne, um in dɔ Kirisiti'ti el ††. ⁹ Tado nya'gi pæti ki rɔ Luwə'ti, ta'de asi nan berere darɔ Kirisiti'ti. ¹⁰ Nga ningə ingi ingəi nya'gi kin pæti asi nan rɔ Kirisiti'ti, nya ki du'se goto. Kirisiti ki in kibo dɔ nje konbə'gi'ti pæti, ki tɔgi'gi'ti ki utə pæti.

¹¹ In me kində rɔ nan'ti ki Kirisiti kin ə tæli de'gi ki nje kujə mɔti'de. Ningə in kujə mɔti ki de ə ujə ki j'i'ne el, nan in kujə mɔti ki Kirisiti inbə ə ujə, kadi ɔr'n nyənn læ darɔ ki isi aw sese ki majel'ti kin kɔ. ¹² Ki row læ batəm ki rai, duwi'se nan'ti ki Kirisiti, ningə uni'se nan'ti si'ə taa lo koy'ti tɔ tado uni me'se dɔ tɔgi'ti læ Luwə ki te si'ə dann njekoy'gi'ti. ¹³ Ingi ki kete, in de'gi ki koy tado ma-

† 4.13†† Gal 4.3

jel'gi læ'se, in de'gi ki in *Juwipi'gi el, ujəi mɔti'se el tɔ, nan ngɔsine, Luwə təl adi sii kumngayira nan'ti ki Kirisiti. Luwə inyə go majel'gi læ'se pæti kɔ. ¹⁴ Luwə buji nyara'je'gi ki to me makitu'ti, ki isi səki dɔ'je, taa ɔsi'je taa ki gorow læ ndukun'gi kin tɔ; Luwə tuj'i'de kɔ ki gorow bær'de dɔ kagidəsi'ti. ¹⁵ In be ə, Luwə ɔr'n tɔgi ndil'gi ki majel ki tɔgi ki isi onyibe kɔ ‡, ulə rɔɔɔ dɔ'de'ti takum de'gi'ti, adi me njiyə tæti rɔ'ti læ Ngonn'o, ki in Kirisiti, njiyəi to dangay'gi. ¹⁶ Lo kin'ti, adi de madi gangi ta dɔ'se'ti tado nyakusɔ eke nya kanyi el, taa ɔjido ndɔ ko nanyi eke ndɔ kɔrkon læ Juwipi'gi el. ¹⁷ Nya'gi kin pæti in ndil nya'gi ki a rei, nan nya ki rɔta'ti, in darɔ Kirisiti. ¹⁸ Ononyi'se kadi adi de madi təl rɔ ki tæti læ'se kin yan'ne'ti. Adi in de'gi ki njera rɔ'de njedɔ ɔɔɔ, isi ɔsi dɔ'de nanga non malayka'gi'ti, in de'gi ki nje k'oo nya ki koo me ninn'ti to nya ki ngayn. In de'gi ki mæta læ'de in mæta ki ra dɔ'de'ti inbə par, adi isi indəi gu'de.

¹⁹ Degə'gi kin, mbeti kuwə ki Kirisiti ki in kibo, in dɔ kin. Nan toki rɔta'ti, in ki takul Kirisiti ki in dɔ kin ə ngann rɔ'gi pæti ingəi nya ki kadi ra se'de. In ki takul'ə ə dɔkur'gi ki ngirə'gi sii tanan'ti isi rai kulə. Ningə in Luwə ə in njera kadi darɔ kin tɔgi. ²⁰ Ingi ki koy nan'ti ki Kirisiti, ad'i'se taa k'inyə taa ji tɔgi ndil'gi'ti ki majel ki me dɔnangi'ti. Nga ra bann ə, to toki ji kisikidɔtaa læ'se, sii ginn tɔgi'ti læ nya'gi kin bay be wa? Tado ri ə tæli rɔ'se ginn ndu'gi'ti ki ene: ²¹ «Un nya kin el! ɔdi nya kin ta'i'ti el! Adi ji ɔdi nya kin el! ...» bay wa? ²² Nya'gi kin pæti in nya'gi ki a tuji kɔ go kulə'ti ki de ra'n. Ningə in mbærkikində'gi ki nyando'gi kigo nya gəri'ti læ de'gi. ²³ Toki rɔta'ti, kunndu'gi kin, toki oo ə, in nya ki tɔji gosi, tado tɔji row kɔsi dɔ nanga læ de ki ra, row ɔldɔ ki row kində tɔgi dɔ darɔ rɔ'ti, nan k'in ə in ndukun'gi ki nda'de goto, toi tado tɔl nyənn darɔ par.

Kisikidɔtaa ki sigi ki Kirisiti

3 Toki uni'se taa lo koy'ti nan'ti ki Kirisiti, maji kadi sangi nya'gi ki taa dɔran'ti, ki in lo ki Kirisiti si'ti, dɔjikɔ Luwə'ti kin ††. ² Mærita dɔ nya'gi'ti ki dɔran'ti, um dɔ nya'gi'ti ki dɔnangi'ti ne el. ³ Tado in de'gi ki oyi, ningə kaji læ'se in ki kiyə nan'ti ki Kirisiti rɔ Luwə'ti. ⁴ Dɔkagilo ki Kirisiti ki in kisikidɔtaa læ'se a te ningə, ingi kaa a tei si'ə me tɔji'ti ki taa lo.

Kisikidɔtaa ki kete ki in ki bone

⁵ Maji kadi adi nya'gi pæti ki dɔnangi'ti ne, ki to rɔ'se'ti oyi: adi in sangi nan ki lo kaya'ti, ki nyara ki to njen, ki nyənn læ darɔ ki əti bol, ki bo nya'gi ki majel, ki ra ta nyakingə, ki in yo ki ra. ⁶ In nya'gi kin ə isi re ki wongi læ Luwə dɔ de'gi'ti ki nje tanrɔ. ⁷ In kin ə, in panjiyə'se'gi ki kete, loki sii me majel'ti bay. ⁸ Nan ngɔsine, maji kadi mbæti nya'gi kin pæti, adi in wongi ki ra, ki nyara ki dɔ tɔgi'ti, ki mendul, ki nya taji, ki ta'gi ki gorow'ə'ti el ki isi te ta'se'ti. ⁹ Ononyi'se kadi elinan ta ngom. Tado in de'gi ki ɔri kɔki de rɔ'se'ti kɔ, ki kulə ra'a'gi nga. ¹⁰ Ningə ngɔsine uləi de ki sigi rɔ'se'ti, de ki Luwə ki njekində nya'gi isi təl'ə ki sigi'ti taa taa, kadi taainan si'ə, kadi te gər'ə'ti

‡ 1.16†† Pa'gi 110.1

ki rɔta'ti. ¹¹ Me kisikidɔtaa'ti ki sigi kin, kɔr kum nan goto, mbunə de'gi'ti ki in Juwipi'gi eke nje'gi ki in Juwipi'gi el, mbunə njekujəmɔti'de'gi ki njekujəmɔti'de'gi el. K'el k'ene mbah eke de ki kum'ə te el, goto, k'el k'ene bər eke de dɔ rɔ'ne, goto. In Kirisiti par ə in nya'gi pəti me nya'gi'ti pəti.

¹² In de'gi ki Luwə mbəti'se, in de'gi li'ə ki ndigi'se. In tado kin ə, maji kadi ai ki k'oo kumtondoo lə nan rɔ'se'ti, kadi in nje ramaji, nje sɔl dɔ'de, kadi in de'gi ki sɔl lɔm lɔm, nje kore me'de. ¹³ Maji kadi sii dɔ'ti ki nan. A re de madi aw ki ta ki to rɔ'a dɔ ngonnkon'ne'ti ə, maji kadi inyəi go kɔ yo ki ne adi nan, toki Kirisiti inyə'n go majel'gi lə'se kɔ kin be tɔ. ¹⁴ Nya ki in dɔ nya'gi'ti pəti, in kadi ndiginan in ku rɔ'se. In ə a ra kadi kində rɔ nan'ti lə'se a in ki rɔta'ti. ¹⁵ Kadi lapiya lə Kirisiti onbe ngarme'se'ti. In tado lapiya kin ə Luwə bari'n'se, kadi in təli darɔ ki kare. Ningə kadi in njera oyo Luwə. ¹⁶ Maji kadi ta lə Kirisiti rosi me'se ki maji li'ə ki əti bol. Ningə kadi ndoi nan nya'gi ki ndəji nan'gi ki yo ki ne ki gosi ki ngayn. Nga ningə, kadi osipa, uləi tɔji dɔ Luwə'ti ki oyo ki ra me Pa'gi'ti, ki me pa kulə dingəm me nan'ti, ki me pa'gi'ti ki Ndil Luwə adi'se. ¹⁷ Nya'gi pəti ki isi rai, ki ta'gi pəti ki isi eli, maji kadi in me tɔ Burəbe Jeju'ti, nga ningə kadi rai oyo Luwə ki Baw ki takul'ə.

Kisi njekunme'gi me kəy'ti

¹⁸ In dene'gi ki nje ngaw, maji kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə ngaw'se'gi toki maji kadi rai takum Burəbe'ti. ¹⁹ In ngaw dene'gi, maji kadi in ndigi ne'se'gi. Adi rɔ'se at'i'se dɔ'de'ti el. ²⁰ In ngann'gi, maji kadi təli rɔ'se go ta'ti lə njekoji'se'gi me nya'gi'ti pəti, tado in nya ki nəl Burəbe. ²¹ Ningə in baw ngann'gi, ononyi'se kadi ndəji ndu ngann'se'gi indəi'de bol'ti el, tado re in be ə, me'de a tuji. ²² In bər'gi, maji kadi in təli rɔ'se go ta'ti lə be'se'gi'ti ki dɔnangi'ti ne kin. Ningə, ononyi'se kadi rai to kulə kədikum nan taga ne par kadi nəl'i'de, nan kadi rai ki me ki kare, ki bol Ndil Burəbe. ²³ Kulə ki to bann ki isi rai ə, kadi rai ki me ki maji to kulə lə Burəbe ə sii rai, um to kulə lə de, el. ²⁴ Ningə kadi in gəri toki Burəbe a adi'se nyamaji ki ngəm tado lə de'gi lə'ne kin, to nyakugə go ji'se. Tado Burəbe ki rɔta'ti in Jeju Kirisiti. ²⁵ Ki rɔta'ti, de ki ra nya ki low'ə'ti el, a təti kandi nya ki low'ə'ti el lə'ne kin, tado kɔr'de dana goto rɔ Luwə'ti.

4 Ingi ki awi ki bər'gi, maji kadi rai'de maji, ki gorow ki dana. Ningə kadi ingi kaa in gəri toki, awi ki Be'se dɔran'ti non tɔ.

Ta kɔji ki dɔ kawkulə'ti

² Maji kadi uwəi tɔgi'se ba me kelta'ti ki Luwə, kadi kelta ki Luwə ra adi sii dɔ nja'se'ti, rai oyo Luwə ki dɔ-

nan'ti dɔnan'ti. ³ Nga ningə, elita ki Luwə ki tado lə'je tɔ, kadi Luwə te tarow non'je'ti kadi j'elta li'ə, kadi j'ilə'n mbər nya ki to lo kiyə'ti dɔidɔ Kirisiti, ki m'to'n dangay'ti kin. ⁴ Elita ki Luwə kadi m'elta lə Kirisiti kin ar njay, toki maji kadi m'el'n. ⁵ Maji kadi kum'se ədi dɔ panjiyə'se'ti ki rɔ de'gi'ti ki uni me'de adi Kirisiti, el. Ningə kadi dɔk-agilo ki Luwə adi'se kin, rai kulə, um adi dər kɔ kare el. ⁶ Maji kadi ta kel'se in ta kel ki maji ki dɔkagilo'gi pəti, ki kadi de ingə nya ki to si'ə soti me'ti. Kadi in gəri lo kuji yəti ta kadi de'gi'ti ki uni me'de adi Kirisiti, el.

⁷ Ngonnkon'm ki njendigi lə'm, Tisiki a el'se ta'gi pəti ki dɔ'm'ti adi oyi. Tisiki *in njekuləbər ki ra dɔ nja'ne'ti, taa in madikulə'm me kulə'ti lə Burəbe num tɔ. ⁸ Nga ningə, m'ul'ə rɔ'se'ti be kadi adi'se poy'je adi oyi num, taa kadi ulə dingəm me'se'ti num tɔ. ⁹ Onejim ** ki in ngonnkon'je ki nje ra nya ki low'ə'ti, ki ji ndig'ə ngayn kin, a uwə si'ə row. Onejim in de rɔ'se. Ingi ki Tisiki a eli'se nya'gi pəti ki isi rai nya rɔ'je'ti ne adi oyi.

Kuwə ji nan ki dɔboy'ti

¹⁰ Madi dangay lə'm Arisitarki † uwə ji'se, taa Marki †† ki ngonnann Barnabasi ††, ki ingəi takɔji'gi ki dɔidɔ'a kin kaa uwə ji'se tɔ. Re aw te rɔ'se'ti ə, kadi uwəi'ə ki rɔ'se'ti maji. ¹¹ Jeju, ki isi bari'ə Jusitusi uwə ji'se tɔ. Mbunə Juwipi'gi'ti ki uni me'de adi Kirisiti kin, ingi kin par ə sii rai sə'm kulə ki dɔji dɔ konbe lə Luwə. Ingi kin ə in tɔgi'm ki ngayn. ¹² Epapirasi ††† ki in de lə'se uwə ji'se tɔ. Epapirasi in njekulə lə Jeju Kirisiti, ki inyə ta rɔ el ki tado lə'se, me kelta'ti ki Luwə. Elta ki Luwə kadi rai dɔ nja'se'ti, kadi in de'gi ki tɔgi gangi me Ndil'ti, taa kadi rai dɔ nja'se'ti ba kadi rai ndigira'gi lə Luwə pəti tɔ. ¹³ M'mannaji lə Epapirasi toki adi rɔ'ne kon ngayn tado lə'se, tado lə Njekawnan'gi ki Lawodise'ti num, taa nje ki Iyerapolis'ti num tɔ. ¹⁴ Madi'je ki ngayn, Luki, ki in nje ra de'gi monyi ingi ki Dəmasi uwəi ji'se tɔ †††. ¹⁵ Uwəi ji ngannkon'je'gi ki Lawodise'ti, nan'ti ki Nimpa ingi ki Njekawnan'gi me kəy'ti li'ə adi'je tɔ. ¹⁶ Loki tudəi makitu kin ningə, uləi adi Njekawnan'gi ki Lawodise'ti kadi tudəi tɔ. Nga ningə in ki nje ki Lawodise'ti a uləi adi'se kin, in kaa tudəi tɔ. ¹⁷ Ningə kadi eli Arsipi † adi ində kum'ne go kulə'ti lə Burəbe ki ingə kin, kadi ra kul'ə maji. ¹⁸ Ta kuwəji kin in m'in Pol inbe ə m'ndangi. Kadi me'se oy dɔ'm'ti el, toki m'to dangay'ti ne. Kadi memaji lə Luwə in nan'ti sese. Ta goto nga!

† KNK 20.4; Epe 6.21-22 †† Plm 10-15 † KNK 19.29, 27.2

†† KNK 12.12, 25, 13.13, 15.37-39 †† KNK 9.27, 11.22, 30 ††† 1.7

††† 2Ti 4.10, 11; Plm 24 § Plm 2

1 Tesaloniki'gi

Ta ki dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Pol ndangi adi Tesaloniki'gi

Pol ndangi makitu kin adi Njekawnan'gi ki ində ginn'de kagilo ngayn el bay me bebo'ti ki Tesaloniki. Tesaloniki in burəɔɔ be'gi ki dɔnangi Maseduwann'ti ki Rɔm onbe dɔ'de. Go k'ɔr ki Timote ɔr poyta ki maji ki ɔjido njekawnan, Pol ndangi makitu kadi ra'n oyo Luwə tadɔ kuwəɔgiba lə'de me kunme'ti, me ndigi'ti me kindəmedɔti tɔ. Ta ki dɔ təl Jeju Kirisiti'ti tulə de'gi nan'ti. Be ə Pol un ta el ɔr'n ginn'ə adi ar njay. Njekawnan'gi indəi me'de dɔ təl Burəbe'ti nan təl el bay ə ra adi de'gi daji nan ta ki ta'a ta'a eyina: «Ndɔ ki ra'ti ə Burəbe a təl re wa? Ri ə a te dɔ njekunme'gi'ti ki oyi kete non re'ə'ti wa?» Pol ində hangal Njekawnan'gi bo toki Burəbe a təl re inbe (4.16), ningə njekunme'gi pəti a sii ki dɔ'de taa nan'ti si'ə (5.10). Kagilo ki re'n el bay, Luwə ndigi kadi njekunme'gi rai kulə adi'ne kum'de in kete ki rɔnel. (5.14,15). Kon ta'gi ki me'ti: Ra oyo ki piti 1-3. Kisikidɔtaa kigo ndigi'ti lə Luwə 4.1-12. Təl Burəbe 4.13-5.11. Kulə'gi ki kadi njekunme'gi rai 5.12-22. Dɔboy ta 5.23-28.

Kuwəji nan

1 M'in Pol, nan'ti ki Silasi ingi ki Timote †, ə ji ndangi makitu kin j'adi'se in Njekawnan'gi lə Luwə ki Baw'je, ki indəi rɔ'se nan'ti ki Burəbe Jeju Kirisiti, ki sii Tesaloniki'ti ††. Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə in nan'ti sese.

Pol ra oyo Luwə tadɔ kunme lə Tesaloniki'gi

²Ji ra oyo Luwə ta ta tadɔ lə'se pəti, loki j'isi j'el'ta ki Luwə ji bar tɔ'se. ³Takum Luwə'ti ki Baw'je, me'je sii olo dɔ kunme'ti lə'se ki sii kum ba, ki ndiginan lə'se ki tingəbil, ki kuwəɔgiba me kindəmedɔ Burəbe'ti lə'je Jeju Kirisiti †. ⁴Tadɔ ji gər kadi Luwə mbət'se, in ngannkon'je'gi ki ndigi'se. ⁵Toki rɔta'ti, Poyta ki maji ki j'iləmbər'ə dann'se'ti, in me ta ki kel'ti par el, nan in ki tɔgi ki Ndil Luwə adi'je ki me ki tinyi kati ki uwə'je ki ta el. Ingi in gəri panjiyə'je ki ji njiyən dann'se'ti tadɔ maji lə'se kin bəti. ⁶Ningə ingi, ndaji'je j'in num, Burəbe num nga, tadɔ taai ta lə Luwə ki rɔnel ki Ndil'ə adi'se, me kon'gi'ti ki ngayn nga †. ⁷Lo kin'ti, in təli nyandaji tadɔ lə njekunme'gi ki dɔnangi Maseduwann'ti †† ki dɔnangi Akay'ti ††. ⁸Kah ta lə Burəbe bar in rɔ'se'ti, te dɔnangi Maseduwann'ti ki dɔnangi Akay'ti par el, nan poykun ki uni me'se adi Luwə kin sanan ki lɔ'gi pəti. Sanan sanan ki j'awi ki ndoo kadi j'elita'a bay taa el. ⁹De'gi kare kare elita ki dɔ'ti ɔjido kuwə ki uwə'je ki rɔ'se'ti, ki təl ki in təli gid'i'se adi kagi yo'gi lə'se, ə tur kum'se dɔ Luwə'ti ki rɔta'ti, ki nje kisi kumngayira ba, kadi rai bər l'ə kin. ¹⁰Kadi rai bər l'ə, nginəi ngonn'o ki un'ə taa

dann njekoy'gi'ti. Ngonn'o Jeju ki nje taa'je ta wong'i'ti ki a re.

Kulə ki Pol ra Tesaloniki'ti

2 Ngannkon'm'gi, inbe'gi in gəri maji kadi in kare ki ndangi ə j'awi'n rɔ'se'ti el. ²Taa in gəri maji bay tɔ kadi kete non kaw'je ki rɔ'se'ti, de'gi adi'je kon ge taji'je ge Pilipi'ti, nan be kaa Luwə adi'je tɔgi adi j'ilə'n'se mbər Poyta ki maji lə Luwə me rɔ'gi'ti ki ngayn ††. ³Toki rɔta'ti, ta lə Luwə ki j'isi j'ilə'se mbər'ə, ngirə in dɔ nya ki go'ti el'ti el num, in dɔ row nyara'ti ki ar njay el'ti el num, taa ji sangi row kadi ji to de madi pe pe el num tɔ. ⁴Ningə in Luwə ə oo'je kadi j'asi, ə ulə kiləmbər Poyta ki maji j'i'je'ti kadi j'ilə mbər'ə. Nga ningə, j'ilə mbər'ə kilə ki kadi ji nəl'n de el, nan kadi nəl Luwə ki nje k'oo ngarme de maji maji. ⁵Inbe'gi in gəri maji kadi ndɔ kare j'el'ise ta ki ji to'n'se pe pe el jagi, ke ji to'se ki ta'gi kadi j'ingə'in nya madi ji'se'ti el num tɔ. Lo kin'ti, Luwə asi kadi mannaji lə'je. ⁶Ji sangi kadi de piti'je el. Ji sangi piti lə'se el num, ji sangi piti lə de'gi madi ki rangi el num tɔ. ⁷Ningə ki rɔta'ti, k'in'je njekawkulə'gi lə Kirisiti kin, asi kadi j'a j'ində'n tɔgi dɔ'se'ti, nan loki j'in dann'se'ti, ji təl ji ɔl lɔm lɔm. Ji ra rɔ'je kon ngann'gi'ti ki sii indəi kum'de go ngann'de'gi'ti be. ⁸Ji ndigi'se ndigi ki j'isi'n dɔ nja'je'ti kadi j'adi'se Poyta ki maji lə Luwə par el, nan j'isi'n dɔ nja'je'ti kadi j'un rɔ'je inbe j'adi'se. Ingi, in təli nya ki gat'a in ngayn ki rɔta'ti.

⁹M'gər kadi ngannkon'gi, me'se a olo dɔ kon'ti ki j'in-gəi me kulə ki ra'ti ki dɔ k'ɔr rɔgi'ti lə'je. Ji ra kulə kondɔ ge kada ge kadi ji təl nya k'ɔy dɔ de madi'ti dann'se'ti el. Ji ra be ə j'ilə'n'se mbər Poyta ki maji lə Luwə. ¹⁰Asi kadi in manyinaji lə'je, taa Luwə kaa asi kadi mannaji

† KNK 15.22, 16.1 †† KNK 17.1-9; 1Te 2.1-2 † 1Ko 13.13
†† KNK 17.5-9 †† 2Ko 1. 16 ††† 2Ko 1.1

††† KNK 16.19-24, 17.1-9

láj'e tɔ toki, panjiyá'je ki rɔ'se ingi ki uni me'se adi Kirisiti, in panjiyá ki ar njay, in panjiyá ki dana, ki kanji ta madí dɔ'ti. ¹¹ In gəri toki ndɔki, kare kare pəti, ji ra'se toki baw ngann'gi a ra'n ki ngann'ne'gi be. ¹² Ndɔki j'ulə dingəm me'se'ti, j'adise tɔgi, taa ji dəjise ki nja nan'ti nan'ti kadi panjiyá'se in panjiyá ki tɔji kadi in de'gi lə Luwə. Luwə ki bar'se kadi indəi rɔ'se nan'ti sə'ne dɔ Konbe'ti ki dɔ tɔbar'ti lə'ne.

Kunme ki kon lə de'gi ki Tesalonikí'ti

¹³ Ginn nya ki j'isi ji ra'n oyo Luwə ki ndɔ'gi ndɔ'gi ə to kin: loki j'ilə'se mbər Poyta ki maji lə Luwə ə osi mbi'se'ti, taai ta kin to ta lə de par kare el, nan taai'ə toki in ta lə Luwə toki rɔta'ti. Ningə ta kin isi ra kulə me'se'ti ingi ki uni me'se adi Kirisiti. ¹⁴ Ngannkon'm'gi, ingi uni dɔ nja *Njekawnan'gi lə Luwə, me tɔ Kirisiti Jeju'ti, ki sii Jude'ti. Ingi kaa ingəi kon ji ngannkon'se'gi'ti ki bekojise'ti, ko kon ki ingi ingəi ji Juwipi'gi'ti †. ¹⁵ *Juwipi'gi ki tɔli Burəbe Jeju ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, taa j'in k adije kon tɔ. Kulə ra'de nəl Luwə el, in njeban'gi lə de'gi pəti ††. ¹⁶ Ɖgi'je kadi j'ilə mbər Poyta ki maji de'gi ki in Juwipi'gi el, kadi ingəi kajɪ. Rai be tɔli ta majel'gi lə'de ki rai ki dɔkagilo'gi pəti pəti. Nan ta tɔl ta'a'ti, wongi lə Luwə osi dɔ'de'ti.

Pol ndigi kadi n'təl n'aw Tesalonikí'ti bay

¹⁷ Ngannkon'm'gi, ki ɔjido'je, j'inyəi'se dɔkagilo ki nden be, ningə j'in sanyi sese, kum'je ə oo nan el, nan me'je in nan'ti. Ji sangi ki rɔ tinyi'je kadi ji təl j'oo'se, tado j'aw ki bə'ə ngayn. ¹⁸ In tado kin ə, ji sangi kadi j'aw rɔ'se'ti, ningə m'in Pol inbe ki dɔ'm, m'sangi row nja ngayn, nan *Satan ilə kagi non'je'ti. ¹⁹ Nya ki in nyakindəmedɔti lə'je, nya rɔnel lə'je, jɔgi kɔsigon ki j'a j'ində'n gu'je non Burəbe Jeju'ti ndɔ re'ə'ti, in ingi kin. ²⁰ Toki rɔta'ti, ingi in nya tɔbar lə'je ki nya rɔnel lə'je.

Timote aw kulə Tesalonikí'ti

3 J'asi kadi j'ore me'je, ji nginə biti el, adi j'un ndu'je kadi j'isi ki kar'je ba Atenn'ti ‡, ² ə j'ulə ki ngonnkon'je Timote, ki in madí kulə'je me kulə'ti lə Luwə, ɔji'n dɔ kiləmbər Poyta ki maji lə Kirisiti, kadi adise tɔgi ə ulə dingəm me'se'ti me kunme'ti lə'se. ³ In be kadi de madí dann'se'ti inyə r'one adi kon ki ngɔsine isi ingəi kin dum dɔ'a el. Tado inbe'gi in gəri maji kadi in nya ki sɔw dɔ'je kadi a ra'je. ⁴ Dɔkagilo ki j'in sese bay, j'eli'se kete j'ene de'gi a indəi kum'je ndoo, ningə in nya kakin ə isi ra nya kin, adi in gəri maji. ⁵ In tado kin ə, toki ka ki m'asi kadi m'ore me'm, m'nginə biti el, m'ulə Timote ki rɔ'se'ti kadi dəji ta dɔ kunme'ti lə'se oo. M'bol kadi Su, njenan de'gi, nan'se adi kulə lə'je təl nya ki kare rɔ'je'ti.

⁶ Ningə ki ngɔsine kin, Timote təl rɔ'se'ti re te rɔ'je'ti ne †, ə adije poyta ki maji ngayn ɔjido kunme lə'se ki ndiginan ki to dann'se'ti. Timote el'je toki me'se to dɔ'je'ti maji ngayn ki ndɔ'gi pəti, taa el'je bay kadi in

† KNK 17.5-6 †† KNK 9.23-29, 13.45, 50, 14.2, 5, 19, 17.5, 13, 18.12 ‡ KNK 17.15-16 †† KNK 18.5

ndigi ngayn kadi oyi'je toki j'in kaa j'isi sangi ngayn kadi j'oo'n'se kakin be tɔ. ⁷ Lo kin'ti ngannkon'gi, me ndigə'w'gi'ti, ki me kon'gi'ti lə'je pəti, j'ingə tɔgi ki rɔ'se'ti ɔjido kunme lə'se. ⁸ Ki ngɔsine kin, ji təl j'ingə tɔgi kisi kumngayira, tado uwəi tɔgi'se ba me kində rɔ nan'ti ki Burəbe. ⁹ Ji gər nya inbe ki kadi ji ra taa kadi ji ra'n oyo Luwə ngayn ɔji'n dɔ'se, ɔjido rɔnel ki adi j'ingə takum Luwə'ti kin el. ¹⁰ Kondɔ ki kada, j'isi ji dəji Luwə ki rɔ tinyi'je kadi adije tarow adi ji təl j'oo'se, ə kadi ji tɔln ta nya ki du'se me kunme'ti lə'se tɔ.

¹¹ Kadi Luwə ki Baw'je, ingi ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, tei tarow ki kaw rɔ'se'ti adije. ¹² Ningə kadi Burəbe ra adi ndiginan ki to dann'se'ti, ki isi ndigi de'gi pəti kin aw ki kete kete, to to ndigi ki j'in j'isi ji ndigi'se kin be. ¹³ Taa kadi adi me'se bol el, kadi ndɔ ki Burəbe Jeju a re ki malayka'gi lə'ne ə, kadi ari njay, ta goto dɔ'se'ti non'a'ti in Luwə ki Baw'je.

Pa njiyə ki nəl Luwə

4 Ngannkon'gi, dɔ ndəgi ta'gi'ti, ji ndo'se panjiyə ki kadi njiyəi kadi nəl Luwə, ningə in panjiyə kakin tɔ ə isi njiyəi, nan ji təl ji dəjise bay, taa j'ulə dingəm me'se'ti me kində rɔ nan'ti ki Burəbe Jeju, kadi rai adi maji ki dɔ mad'a'ti bay. ² Ingi, in gəri ndu ki in rɔ Burəbe Jeju'ti ki j'adise kin maji. ³ Nya ki Luwə ndigi rɔ'se'ti, in ta kadi ari rɔ'se njay, ɔgi rɔ'se sangi nan kaya'ti. ⁴ Kadi de ki ra dann'se'ti, gər lo taa dene ki gorow ki ar njay, ki adi kɔsigon, ⁵ ki kanji kadi nyənn darɔ aw si'ə adi ra toki de'gi ki gəri Luwə el isi rai kin be. ⁶ Ki ɔjido lo kin, kadi de madí ra majel ki ngonnkon'ne eke kadi əd'ə el, tado de'gi ki njera nya ki be kin, ban'a a uwə'de ki rɔ Luwə'ti, adi j'el'se kete, ə ji təl j'el bay nga. ⁷ Tado Luwə bar'je kadi j'ar njay, um bar'je kadi ji sangi nan kaya'ti el. ⁸ In be ə, de ki ɔsi nyando kin ngərəngi, in de ə ɔs'ɔ ngərəngi el, nan in Luwə ə ɔs'ɔ ngərəngi. Luwə inbe ki nje kadise Ndil'ne kin.

⁹ Ki ɔjido ndigi ki kadi ngannkon nan'gi ndiginan, awi ki ndo kadi ji ndangi makitu dɔ'ti j'adise el, tado inbe'gi, Luwə ɔji'se row ndiginan dann'se'ti yo ki ne adi in gəri. ¹⁰ Ningə in ka tɔ ə isi ɔji ki rɔ ngannkon'je'gi'ti pəti ki dɔ-nangi Maseduwann'ti ki ta'a ba kin †, nan ngannkon'm'gi, j'ulə dingəm me'se'ti kadi rai adi maji ki dɔ mad'a'ti bay. ¹¹ Kadi nya ki uwə me'se ngayn, in kisi ki nan ki lapiya, kadi de ki ra dann'se'ti ore kum'ne dɔ kulə'gi'ti lə'ne, ningə kadi rai kulə ki ji'se inbe'gi ə ingəi nya toki j'ilə'n ndu'je j'adise. ¹² Lo kin'ti, de'gi ki in njekunme'gi el, a piti'se me kulə ra'se'ti, ningə a awi ki ndoo nya madí ki to rɔ'se ji de mad'i'ti el tɔ.

Njekoy'gi ki nje kisi kumngayira ndɔ təl Burəbe'ti

¹³ Ngannkon'gi, ji ndigi kadi sii day dɔ ta'ti ki dɔ njekoy'gi'ti el. Kadi sii day el, ndingəi rɔ'se to ndəgi de'gi ki awi ki nya kindəmedɔti el kin el. ¹⁴ Toki ka ki j'un me'je j'adi Jeju ki oy, ə ində taa lo koy'ti kakin ə, j'un me'je kadi nje ki oyi nan'ti ki Jeju, Luwə a un'de lo koy'ti

†† 2Ko 1.16

ki nan'ti ki Jeju. ¹⁵ Ningə ta ki kadi j'eli'se ə to kin, in ta lə Burəbe. J'in ki j'a j'isi kumngayira ba ndə təl Burəbe'ti, j'a j'aw dōran'ti non nje ki oyi'ti el. ¹⁶ Tado Burəbe inbe a ində mbər loki ndu njekundə malayka'gi, ki ndu tow lə Luwə a bar ə, Burəbe inbe a ində dōran'ti re, ningə de'gi ki uni me'de me tō Kirisiti ki oyi, a indəi taa lo koy'ti kete, ¹⁷ nga ningə go'ti, j'ingi ki j'isi ki dō'je taa bay, Luwə a cy'je nan'ti se'de me kilndi'ti, kadi j'ingə Burəbe ngaw dann ran'ti. Lo kin'ti, j'a j'isi nan'ti ki Burəbe ki ndō'gi ndō'gi †. ¹⁸ Maji kadi uləi dingəm me nan'ti yo ge ki ne ge ki ta'gi kin.

Kisi dō nja'ti nginə ndo təl Burəbe

5 Ngannkon'gi, ki dōjido dōkadi ki dōkagilo ki kadi nya'gi kin a rai nya, awi ki ndoo kadi ji ndangi makitu dō'ti j'adi'se el. ² Inbe'gi in gəri maji ngayn kadi ndo lə Burəbe a re to njobogi ki a re bogi kondō'ti kin be. ³ Loka de'gi a eli eyina nan: «Lapiya to nga, j'isi maji nga!» kin ningə, in ə tuji a te uwə'de nanga bus, toki to ndo a ra'n dene ki nje sə'm kin be. Ningə de ki a te anyi ta nya'ti kin goto. ⁴ Nan in ngannkon'm'gi, sii me lo ki diw'ti ə kadi to nya kin a uwə'se nanga bus to njobogi be el. ⁵ Tado pəti, in ngann'gi ki me kunjiti, ngann'gi ki lo ki kad'a. J'in de'gi lə lo ki kondō el num, j'in de'gi lə lo ki diw el num. ⁶ Ə adi ji toi bi to ndəgi de'gi be el, adi j'isi dō nja'je'ti, j'adi kum'je ar. ⁷ Nje to bi'gi, toi bi kondō, ə nje kanyi yiwi'gi, yiwi ra'de kondō tō. ⁸ Nan j'ingi ki j'in de'gi lə lo ki kad'a, maji kadi j'in nje kum kar'gi. Adi j'uləi kunme ki ndiginan to bar handi be gu'je'ti, ə kindəmedō kajiti to jōgi taa nya dō'je'ti be. ⁹ Tado Luwə bar'je kadi wongi li'ə ində'je el, nan kadi j'ingəi kajiti ki gorow lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti. ¹⁰ Kirisiti ki oy tado lə'je, kadi re j'isi kumngayira, eke j'oy kaa, ji təl j'ində be nan'ti si'ə. ¹¹ In tado kin ə, maji kadi uləi dingəm me

† 1Ko 15.51-52

nan'ti ge, rai ki nan ki yo ge ki ne ge kadi tōgi me kun-me'ti lə'se, toki isi rai kete nga kin be.

Ta kōji ki dōboy'ti ki kuwəji nan

¹² Ngannkon'gi, ji dəji'se kadi oyi tor de'gi ki isi rai kulə dann'se'ti, adi in nje ki isi indəi kum'de go'se'ti kigo ndu Burəbe'ti, isi ndəji'se kin. ¹³ Maji kadi tōji'de ge ki gei ta lə'de ki taga wangi, ki ndiginan adi'de gəri, tado kulə ki isi rai. Maji kadi sii ki nan ki lapiya dann'se'ti.

¹⁴ Ngannkon'gi, ji dəji'se kadi ndəji de'gi ki sii njiyəi ngalala, uləi dingəm me nje ki me'de tuji'ti, cōi ginn nje ki tōgi'de goto, ə sii dō'ti ki de'gi pəti. ¹⁵ Kadi oyi maji, kadi de madi ugə kirə majel ki mad'a ra si'ə ki majel el, nan kadi adi kum'se in go maji ki ra'ti ki ndō'gi pəti. Rai maji ki nan dann'se'ti inbe'gi num, ki rō de'gi'ti pəti num.

¹⁶ Adi rō'se nəl'se ki ndō'gi pəti, ¹⁷ elita ki Luwə ki kanji k'inyə taa, ¹⁸ rai' oyo Luwə me nya'gi'ti pəti. In kin ə in nya ki Luwə ndigi rō'se'ti, ingi ki indəi rō'se nan'ti me tō Jeju Kirisiti.

¹⁹ Ningə maji kadi, Ndil Luwə ki isi me'se'ti kin, cōgi'ə el, kadi cō'se tarow, ²⁰ taa ta ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli kaa, kadi kidi el tō. ²¹ Nan kadi indəi manji nya'gi pəti, ningə uni ki maji dann'ti. ²² Cōgi rō'se ra majel'gi ki dangi dangi.

²³ Maji kadi Luwə inbe ki nje kadi de'gi lapiya, cō'se ki ta'a ba, ində'se ta dangi tado li'ə. Ningə kadi ngəm ndil'se, ki rō'se, ki darō'se, kadi ndo təl Burəbe Jeju Kirisiti'ti ə, in ki ta madi dō'se'ti el. ²⁴ Luwə ki bar'se in njera nya ki low'ə'ti, adi inbe bay ə a ra nya'gi kin.

²⁵ Ngannkon'gi, elita ki Luwə tado lə'je. ²⁶ Uwəi ji ngannkon'je'gi pəti ki kuwə nan rō'ti rututu.

²⁷ M'dəji'se me tō Burəbe Jeju Kirisiti'ti, kadi tudəi makitu kin mbi ngannkon'je'gi'ti pəti.

²⁸ Ningə kadi memaji lə Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese pəti.

2 Tesaloniki'gi

Ta dɔ makitu'ti ki nja joo ki Pol ndangi adi Tesaloniki'gi

Pol ndangi makitu kin asi nanyi'gi bann wa ba be go nje ki kete'ti. Takasinan el ki ɔjidɔ tɔl Burabe tulə njekunme'gi ki Tesaloniki nan'ti bay. Njekunme'gi kin isi ngingəi tɔl Burabe kagilo kisikidɔtaa lə'de; Ki mad'gi eli eyina Burabe re ə binəm nga. Pol tɔji toki kete ta kadi Burabe a re, «nje mendul» ki isi tanrɔ Luwə, ki el toki n'inbe ə n'in Luwə, a te bus ə binəm ta. A ra adi tanrɔ Luwə rosi dɔnangi. Be ə maji kadi njekunme'gi uwəi tɔgi'de ba, rai kulə lə'de kum'de in kete um inyəi ta ra maji el (3.12-13).

Kon ta'gi ki me'ti: Takigangi ki dɔboy'ti lə njeramajel'gi 1. Tɔl Burabe 2. Bar nan ki lo kelta'ti ki Luwə kum ki kete ki ki lo kulə'ti tɔ 3.1-15. Majikur 3.16-18.

Kuwəji nan

1 M'in Pol, nan'ti ki Silasi ki Timote, ə ji ndangi makitu kin j'adi'se in *Njekawnan'gi lə Luwə ki Baw'je, ki Burabe lə'je Jeju Kirisiti, ki sii Tesaloniki'ti †. ² Kadi memaji ki lapiya lə Luwə ki Baw'je ki Burabe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

Takigangi ki a re ndɔ tɔl Jeju'ti

³ Ngannkon'gi, maji kadi ji ra oyo Luwə ki dɔkagilo'gi pəti tado lə'se. Ningə in gorow'ə'ti kadi ji ra be tado kunme lə'se aw kete ki tɔgi'ne ngayn, taa ingi pəti, ndiginan ki dann'se'ti kaa in ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti tɔ. ⁴ Ningə in tado kin ə, j'un'se j'isi j'ində'n gu'je ki rɔ Njekawnan'gi'ti lə Luwə, tado kuwə'tɔgiba ki kunme lə'se me kindəkumndoo'ti ki me kon'ti ki te dɔ'se'ti.

⁵ Kon'gi kin tɔji kadi Luwə in njegangi ta ki dana, ningə a tɔji kadi in de'gi ki asi ta kadi oyi Konbe lə Luwə ki isi ingəi kon'a kin tɔ. ⁶ Toki rɔta'ti, Luwə in de ki dana, adi a adi kon de'gi ki nje kadi'se kon tɔ, ⁷ ningə ingi ki adi'se kon, a ingəi lo kɔrkon se'je, loki Burabe Jeju a te dɔran'ti bus to re ki malayka'gi lə'ne ki nje tɔgi. ⁸ A re me por'ti ki on bilim bilim kadi adi kon de'gi ki gəri Luwə el, ki de'gi ki nje mbəti Poyta ki maji li'ə, in Burabe lə'je Jeju. ⁹ Kon ki a ingə'de, in tɔji ki bitɔ ki non'ti. A in sanyi ngayn takum Burabe'ti, ki gidɔ tɔgi'ti li'ə, ¹⁰ loki a re ndɔ'a'ti kin kadi de'gi li'ə uləi tɔji dɔ'a'ti, kadi de'gi pəti ki a uni me'de adi'ə piti'ə. Nga ningə, ingi kaa a in dann'de'ti non tɔ, tado ingi taai manaji ki ji man dann'se'ti.

¹¹ In tado kin ə, ji isi j'elta ki Luwə ki ndɔ'gi pəti tado lə'se, kadi Luwə oo'se to de'gi ki asi ta kulə ki bar'se tado'a. Kadi Luwə ra sese ki tɔgi'ne kadi ndigi ra maji ki to me'se'ti kin tɔlta'ne maji ə kadi kunme lə'se isi kumn-gayira ba tɔ. ¹² Lo kin'ti, a uləi tɔji dɔ Burabe Jeju'ti,

† 1Te 1.1

ningə in a ulə tɔji dɔ'se'ti tɔ, kigo memaji'ti lə Luwə lə'je ki, Burabe Jeju Kirisiti.

Nya ki a ra nya kete non re Burabe'ti

2 Ngannkon'gi, ki ɔjidɔ re lə Burabe Jeju Kirisiti, ki dɔ'je ki a ɔsi nan rɔ'a'ti, nya ki ji daji'se ə to kin: ² loki de madi a el'se ta ene in ta ki in rɔ Luwə'ti, eke a el'se ene in ta eke makitu ki in rɔ'je'ti ene: ndɔ lə Burabe re nga ə, adi ta kin yəti dɔ'se el num, adi ra'se bol el num. ³ Adi de madi adi'se ki gorow madi el. Maji kadi tanrɔ Luwə, ki in tanrɔ ki dɔboy'ti kin dɔ'a te, ta de ki njeban lə Luwə ki in de ki tɔji sɔw dɔ'a kin ka, dɔ'a te taga bay tɔ ta ndɔ kin a re. ⁴ De ki nje tanrɔ kin a ində kadi rɔ ki nya'gi pəti ki tɔ Luwə bar dɔ'ti, eke nya ki de'gi isi ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti. De kin a aw bitɔ kadi isi me Kəy'ti lə Luwə, a ene n'inbe ə n'in Luwə. ⁵ M'gər kadi me'se a olo dɔ'ti toki ndɔki m'in'n sese nan'ti bay kin, m'el'se ta kin. ⁶ Nga ningə, ki ngɔsine kin, in gəri nya ki uwə de ki nje tanrɔ Luwə kakin nanga kadi to dɔkagilo'ə bay taa a te ki dɔ'ne taga. ⁷ Tado tɔgi ki majel ki nje tanrɔ Luwə isi ra kulə ne, nan nanyi kadi de ki uwə nje tanrɔ kin nanga inyə row ad'a bay taa, ⁸ nje tanrɔ a te ki dɔ'ne taga. Ningə lo kiyə'ti kin, Burabe Jeju a to kon ki ta'ne'ti tɔji'n'ə kɔ, a tɔl'ə nya ki kɔ kare'ti ki tɔgi ki a re'n. ⁹ Ki ɔjidɔ nje tanrɔ Luwə, in a re ki tɔgi lə *Satan, a te ki tɔgi'gi ki dangi dangi, a ra nyakɔji'gi, ki nya mboli'gi ki ngom. ¹⁰ A ra nya'gi ki gorow'ə'ti el ki dangi dangi tado kadi'n kum de'gi ki kadi a awi tɔji'ti. De'gi ki kadi awi tɔji'ti tado mbeti ta nya ki rɔta'ti, mbeti ndigi nya ki rɔta'ti ki kadi ajɔ'de. ¹¹ In tado kin ə, Luwə ulə ki tɔgi ki kadi ur se'de mu, kadi uni me'de adi nyara ki ngom. ¹² Lo kin'ti, takigangi a osi dɔ de'gi'ti pəti ki uni me'de dɔ ta ki rɔta'ti, ə oyi maji rɔ'de me nyara ki dana el'ti yo kin.

Kuwətəgiba me kunme'ti

¹³ Ngannkon'gi njendigi læ Burəbe, ki ɔjidɔ'je, maji kadi ji nanyi ki lo ra oyo Luwə'ti tado læ'se, tado Luwə mbəti'se lo kulə ngirə'ti nu kadi ingəi kaji ki row læ Ndil ki nje kər majel kɔ num, ki row læ kunme kadi ta ki rɔ-ta'ti num. ¹⁴ In tado nya kin ə Luwə barin'se ki row læ Poyta ki maji ki j'ilə'se mbər'ə, kadi ingəi kɔsigon læ Burəbe læ'je Jeju Kirisiti. ¹⁵ In be ə, ngannkon'gi, maji kadi rai dɔ nja'se'ti, ə kadi uwəi nyando ki ji ndo'se ki ta'gi eke ki makitu ki ji ndangi j'adi'se kin dɔ'se'ti maji. ¹⁶ Maji kadi Burəbe læ'je Jeju Kirisiti inbe ki Luwə ki Baw'je, ki ndig'je ə adi'je mesɔl ki kindəmedɔti ki maji ki gorow memaji li'ə kin, ¹⁷ sɔl me'se ə kadi adi'se tɔgi kadi rai maji me nya'gi'ti pəti ki isi rai ki me ta'gi'ti pəti ki isi eli.

Elita ki Luwə tado læ'je

3 Ngannkon'gi, ki kadi m'tɔl'n dɔ ta, elita ki Luwə tado læ'je, kadi ta læ Burəbe sanan aw kalangi kalangi ki lo'gi, ə kadi ingə kɔsigon toki ingə'n rɔ'se'ti kin be tɔ. ² Elita ki Luwə bay kadi taa'je ilə'je ta ji de'gi'ti ki nje dɔ majel ki nje mendul kin tɔ, tado in de'gi pəti ə awi ki kunme, el. ³ Ningə Burəbe in de ki nje ra nya ki low'ə'ti, adi a adi'se togi num, a ngəm Su dɔ'se'ti num. ⁴ J'in ji ta me'se, me tɔ Burəbe'ti kadi isi rai nya ki j'ilə'n ndu'je j'adi'se kadi rai, ningə sii ta'ti isi rai ki kete bay. ⁵ Maji kadi Burəbe adi me'se in ki dɔ ndigi Luwə'ti num ki dɔ kuwətəgiba'ti læ Kirisiti num tɔ.

Maji kadi de ki ra ra kulə

⁶ Ngannkon'gi, j'ilə ndu'je j'adi'se me tɔ Burəbe Jeju Kirisiti'ti kadi ɔsi rɔ'se ngərəngi kɔ kadi ngannkon'je'gi'ti pəti ki isi njiyəi galala, təli rɔ'de go nyando'ti ki ji ndo'se kin el. ⁷ Ingi in gəri row ki kadi ndaji'je maji. Ji njiyə dann'se'ti galala to nje daw'gi el. ⁸ De madi ki ji dəj'ə kadi adi'je nyakusɔ'gi goto. Kondɔ ki kada, ji ra kulə me kon'ti ki me kər rɔgi'ti, kadi j'in nya ki ɔy dɔ'de madi'ti el. ⁹ Toki rɔta'ti, in nya ki maji kadi j'ingə rɔ'se'ti inbe, um sɔw wa sɔw dɔ'je el, el. Nan ji ra be kadi j'in nya ndaji ki rɔ'se'ti. ¹⁰ Ji gər kadi loki j'in dann'se'ti, j'adi'se ndu kin j'ene re de madi ge ra kulə el ə, kadi sɔ nya el tɔ. ¹¹ Nga ningə j'oo kadi de'gi madi dann'se'ti isi njiyəi galala, mbeti ra kulə, ə rai ta kində rɔ'de me nya'gi'ti læ madi'de'gi. ¹² Ko degə'gi kin, j'ilə ndu'je j'adi'de, ə j'adi'de ta kɔji me tɔ Burəbe Jeju Kirisiti'ti kadi tinyi rɔ'de kati, rai kulə toki de'gi isi rai, kadi ingəi nyakusɔ me'ti, sɔi. ¹³ Ningə ki ɔji dɔ'se, ngannkon'gi, kadi ɔri el ta ramaji'ti. ¹⁴ Re de madi mbəti təl rɔ'ne go ndu'gi'ti ki j'adi'se kin ningə, maji kadi oyi de'ə kin maji, ə kadi de madi te kad'a'ti el, adi rɔ'a sɔl'ɔ. ¹⁵ Nga ningə kadi oyi'ə to nje-ban læ'se el, nan kadi ndəji'ə to ngonkon'se.

Ta'gi, ki dɔboy'ti

¹⁶ M'dəji kadi Burəbe ki nje lapiya, inbe adi'se lapiya ki dɔkagilo'gi pəti, me nya'gi'ti pəti. Kadi Burəbe in nan'ti sese pəti. ¹⁷ Ta kuwə ji nan kin, in m'in Pol inbe ə m'ndangi ki j'im. In be ə m'nji m'ində'n j'im ginn maki-tu'gi'ti lə'm pəti; in nya ndangi lə'm m'inbe. ¹⁸ Ningə kadi memaji læ Burəbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese pəti. Ta goto nga.

1 Timote

Ta ki dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Pol ndangi adi Timote

Makitu'gi ki joo ki Pol ndangi adi Timote eke nje ki kare ki adi Titi in makitu'gi ki Pol ulə'n sɔw dɔ'de inbe'gi ki joo kin um njekawnan'gi el. Makitu'gi ki mutə kin eli ta'gi ki ɔjidɔ nya'gi ki maji kadi njekɔrnon njekawnan'gi rai dann njekawnan'gi'ti. Ginn'ə kin ə bari makitu'gi kin eyina «makitu'gi lə njekul njekawnan'gi» adi in makitu'gi ki ndangi kadi njekul njekawnan'gi.

Me makitu'ti kin Pol ulə dingəm me Timote'ti kadi uwə tɔgi'ne ba me kunme'ti ə oro rɔ'ne nan'ti ki njendo de'gi nya ki ngom ki isi tuləi njekawnan'gi nan'ti kin el. Maji kadi oo go rɔ'ne maji adi de'gi ki ta goto dɔ'de'ti ki asi rai kulə ə mbət'i'de to njekɔrnon'gi ki nje kogo nyamaji'gi lə njekawnan'gi, ningə kadi dene'gi ki de'gi manyinaji dɔ'de'ti maji, rai se'de me kulə'ti. Təl ɔji ta Timote kadi gər'i'n toki bann ə a ra'n kulə ki ɔjidɔ'a ta k'in ə njekuləbər lə Kirisiti.

Kon ta'gi ki me'ti; Kandi me ta'ti 1.1-2. Ndəjinan ɔjidɔ njendo de'gi nya ki ngom 1.3-20. Ta ki dɔ kelta'ti ki Luwə ki re non Luwə'ti 2. Ta ki ɔjidɔ njekɔrnon'gi ki nje kogo nyamaji'gi lə njekawnan'gi 3. Mbərkində'gi kadi Timote 4. Ta ki ɔjidɔ dene'gi ki njengawkoy ki ngatɔgi'gi 5. Sangi go nyakingə ki rɔta'ti 6.

Kuwə ji nan

1 M'in Pol ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lə Luwə ki Njekaji'je kigo ndu'ti lə Jeju Kirisiti ki in nya kindəmedɔti lə'je. ² M'ndangi makitu kin m'ulə'n m'ad'i in Timote [†] ki in ngonn'm ki rɔta'ti, ki gorow kunme ki un adi Jeju Kirisiti. M'uwə ji'i, ningə kadi memaji ki k'oo kumtondoo ki kisimaji lə Baw'je Luwə ingi ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti in nan'ti sə'i.

Ta dɔ nyando'ti ki ngom

³ Toki ndɔki m'ilə'n ndu'm m'ad'i, loki m'un tarow ki dɔnangi Maseduwann'ti ^{††}, isi bebo Epeji'ti non [‡]. Isi'ti non kadi ndɔr mbi de'gi madi ki njendo de'gi nya ki ngom, kadi inyəi ta'a. ⁴ Kadi ko de'gi kakin inyəi taa su'gi'ti ki kudə ki kɔr ginn noji ^{††} ki ginn'ə gangi el, tado lo tɔlta nya kin pəti in gakinan par. A ra se'je maji dɔ kulə'ti ki Luwə ulə ji'je'ti ne, ki gorow kunme kin el. ⁵ Ndu kin a re ki ndiginan ki ngarme'ti ki ar njay njay, ki me ki maji ki uwə de ki ta el, ki kunme ki rɔta'ti tɔ. ⁶ De'gi madi mbeti gorow ta ɔji ki maji kin ə təli nanyinan ta ta ki manji'ti ki nda'a goto. ⁷ Rai rɔ'de njendo de'gi ndukun'ti lə Luwə, nan toki rɔta'ti, inbe'gi kaa gəri me ta ki isi eli el num, taa gəri ginn nyando ki isi ndoi ki tɔgi'de kin el num tɔ.

⁸ Ji gər kadi ndukun lə Luwə in ndukun ki maji loki de gər lo ra'n kulə ki gorow'ə'ti. ⁹ Maji kadi ji gəri ta kin maji: In de'gi ki njera nya ki dana ə ndukun re'n tado lə'de el, nan re tado lə nje mendul, ki nje tanrɔ, ki nje mbəti Luwə, ki njeramajel, ki de'gi ki njera nya ki nəl

Luwə el, ki nje ki boli nya'gi ki ar njay lə Luwə el, ki njetɔl baw'de'gi ki kon'de'gi. *Ndukun re tado njetɔl de'gi. ¹⁰ Nje ra kaya'gi, ki dingəm'gi ki nje sanginan, ki nje ndogi de'gi bər'ti, ki nje ngom'gi, ki de'gi ki njetəti ta'gi. Re tado lə de'gi pəti ki njera nya ki ɔsi ta nyando ki rɔta'ti lə Luwə. ¹¹ Nyando kin in kigo Poyta'ti ki maji ki Luwə ulə ji'm'ti. In Poyta ki maji ki tɔji tɔbar lə Luwə ki nje maji.

Memaji lə Luwə tado lə Pol

¹² M'ra oyo Burəbe Jeju Kirisiti ki adi'm tɔgi kadi m'ra'n kulə li'ə. M'ra'a oyo tado k'oo ki oo adi m'in nje ra nya ki low'ə'ti ə ulə kulə kin ji'm'ti. ¹³ M'in ki kete m'in njekelta ki mal dɔ tɔ Luwə'ti, m'in nje kadi kon de'gi li'ə, ki nje taja. Nan Luwə, oo kumtondoo lə'm, tado m'ra nya kin pəti kigo gər'ə'ti el, me kunme'ti el ^{††}. ¹⁴ Burəbe lə'je, ki-go memaji'ti li'ə ki to mbar mbar tado lə'm adi'm kunme ki ndiginan ki gorow kində rɔ nan'ti ki Jeju Kirisiti. ¹⁵ Ta kin in ta ki rɔta'ti ki maji kadi de'gi pəti taai ki me ki kareba: Jeju Kirisiti re dɔnangi'ti tado kaji njeramajel'gi. Njeramajel'gi kin, m'in majel lə'm utə'de pəti. ¹⁶ Nan Luwə oo kumtondoo lə'm. Ra be kadi Jeju Kirisiti tɔji kisidɔti li'ə sə'm, m'in ki majel lə'm utə de'gi pəti. Tado kadi in nya ndaji lə de'gi ki a uni me'de adi'ə kadi ingəi kaji ki to biti ki non'ti.

¹⁷ Kadi tɔji ki tɔbar in lə Ngar ki nje kisi ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi, Ki njekoy el, Ki dum k'oo ki kum, Ki in kar'ne ba in Luwə. Amen. ^{†††}

[†] KNK 16.1 ^{††} 2Ko 1.16 [‡] 2Ko 1.8 ^{††} Lotum 4-5; 9-11

^{††} KNK 8.3, 9.4-5

Pol ulə dingəm me Timote'ti

¹⁸ Ngonn'm Timote, ndu ki m'ad'i ə to kin: Kigo ta'g'i'ti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti eli dɔ'i'ti kete, m'ndigi kadi uwə ta'gi kin sə'm, rɔ'n rɔ ki maji. ¹⁹ Rɔ rɔ ki maji, ki me ki maji ki uwə de ki ta el. De'gi madi mbeti kadi me'de uwə'de ki ta, adi kunme lə'de tuji. ²⁰ Dann de'g'i'ti kin, Imene ingi ki Alegijandir in'ti non. M'ulə Imene † ingi ki Alegijandir †† ji Satan'ti, kadi ndoi kelta ki mal dɔ Luwə'ti gogi el nga.

Nyando ki dɔ kelta'ti ki Luwə

2 Kete non nya'g'i'ti pəti, m'dəji kadi de'gi dəji nya Luwə, kadi eli si'ə ta, kadi kɔy'ə nya, kadi rai'ə oyo tado de'gi pəti. ² Maji kadi elita ki Luwə tado ngar'gi, ki nje konbe'gi pəti, kadi j'isi maji jəge me be'ti, me dɔ-nan'ti ki Luwə, ki buki nan'ti. ³ In kin ə in nya ki maji ki nəl Luwə lə'je ki Njekaj'je. ⁴ Tado Luwə lə'je ge kadi de'gi pəti ingəi kaj' ə tei me gər ta'ti ki rɔta'ti. ⁵ Toki rɔ-ta'ti Luwə in kareba, taa Nje ra mbunə de'g'i'ti ki Luwə in kareba tɔ. In de, in Jeju Kirisiti. ⁶ In ki re adi rɔ'ne kɔy'ti kadi ugə'n dɔ de'gi pəti. In kin ə in mannaji ki Jeju man dɔkagilo'ti ki Luwə cji. ⁷ In ki tado kin ə, Luwə ində'm nje kiləmbər tak' njekawkulə. Ta ki m'el kin in ta ki rɔta'ti um in ta ngom el. Luwə ində'm kadi m'in njendo ta ki cjidɔ kunme ki ta ki rɔta'ti ginn de'gi ki dangi dangi ki in *Juwip'gi el.

Ta ki cjidɔ dingəm'gi ki dene'gi me kəy'kawnan'ti

⁸ In be ə, m'ndigi kadi dingəm'gi elita ki Luwə ki lo'gi pəti ki ji ki kɔy taa † ki me ki ar njay ki wongi goto'ti, ki gaki goto'ti.

⁹ Be tɔ ə, maji kadi dene'gi kaa ku kɔ'de in kigo row'ti ki dana, ki ndɔjita el, kadi to low'ə'ti. Ningə kadi parei rɔ'de ki kuwə bis' dɔ'de nəm nəm ki ɔr ki gat'a in ngayn, məd'i ki gat'a in ngayn, ki ku ki gat'a in ngayn el. ¹⁰ Nan kadi uləi kulə ra'gi ki maji ki tɔji maji kadi dene'gi ki eyi-na n'in njera kuləbər lə Luwə yo taa. ¹¹ Dɔkagilo nyan-do'ti me kəy'kawnan'ti, maji kadi dene isi keke oo dɔ nyando um elta el, ki kulə dɔ ginn tɔgi'ti. ¹² Bay taa, madi tarow dene kadi ndo nya de ki dingəm el num, kadi aw ki tɔgi dɔ'a'ti el num, nan kadi isi keke um elta el. ¹³ Tado Adam ə Luwə ra'a kete bay ta ra Ebi. ¹⁴ In Adam ə Su əd'ə el, nan in dene ə əd'ə adi aldɔ ndu Luwə †. ¹⁵ Be kaa, dene a aji ki gorow lə ngonn ki koj'ji, toki re uwə tɔgi'ne ba me kunme'ti, me ndiginan'ti, ki me kar njay'ti, ki hal ki aldɔ maji el.

Njekɔrnon njekawnan'gi

3 Ta ki m'aw to m'el kam in ta ki rɔta'ti: Re de madi sangi kadi n'in njekɔrnon njekawnan'gi ningə, in kulə ki maji ə ndigi ra. ² Ningə maji kadi de ki njekɔrnon njekawnan'gi in de ki kanji ta madi dɔ'ne'ti, in ngaw dene ki kareba, in de ki njekuwa rɔ'ne ginn

††† Amen in ta Ebirə ki kɔr me'ə nan in rɔta'ti, kadi in be. † 2Ti 2.17 †† 2Ti 4.14 † Tekitaga 9.29; 1Ngar'gi 8.22 †† Lotum 2.7-22, 3.1-6

tɔgi'ne'ti, in de ki njegosita, in njera nya ki gorow'ə'ti, in de ki njera mbah, taa maji kadi in de ki asi ndo nya de'gi tɔ. ³ Maji kadi in gon kanyi yiwi kandi nju el num, in de ki njetonrɔ el num, nan in de ki sɔl lɔm lɔm, de ki nje ge kɔl el. Taa kadi in njera ta nar el tɔ. ⁴ Maji kadi in de ki asi kində kum'ne go me kəy'ti lə'ne, ningə kadi ra adi ngann'a'gi in nje təl rɔ'de go ta'ti, ki njebukinan'ti. ⁵ Tado re de asi kində kum'ne go me kəy'ti lə'ne el ə, ra bann ə a ində kum'ne maji go njekawnan'gi'ti lə Luwə wa? ⁶ Maji kadi in njekunme ki sigi el, nan to kɔjirɔ aw si'ə adi osi me takigang'i'ti toki Su osi'n me'ti be. ⁷ Maji kadi de'gi ki njekunme'gi el kaa, elita ki maji dɔ'a'ti, kadi təl nya kidi el, taa kadi osi me kuləkikiy'ə'ti lə Su el tɔ.

Nje kogo nyamaj'gi lə njekawnan'gi

⁸ *Nje kogo nyamaj'gi lə njekawnan'gi kaa, maji kadi in de'gi ki njera nya ki rɔta'ti, maji kadi in de'gi ki njekelta mindi'de joo el. A in gon kanyi yiwi kandi nju el, ke a in njera ta nyakingə ki gorow'ə'ti el, el tɔ. ⁹ Maji kadi ngəmi ta lə Luwə ki te ki dɔ'a me kunme'ti kin ki ngarme ki ar njay kanji kuwə de ki ta. ¹⁰ Kete non kulə'ti, maji kadi nanyi'de oyi taa. Go nan koo'ti, re in ki kanji ta madi dɔ'ti ningə, asi kadi in nje kogo nyamaj'gi lə njekawnan'gi kare.

¹¹ Dene'gi ki nje kogo nyamaj'gi lə njekawnan'gi kaa, maji kadi in njera nya ki asi kadi de'gi buki'de'ti, in nje kel de'gi ta ki majel ndil de'ti el, ta kadi in de'gi ki asi kuwəi rɔ'de ginn tɔgi'de'ti tɔ. A in de'gi ki nje ra nya ki low'ə'ti me kulə ra'de'gi'ti pəti.

¹² Maji kadi de'gi nje kogo nyamaj'gi lə njekawnan'gi in nje dene ki kare, kadi in de'gi ki indəi kum'ne go ngann'de'gi'ti, kigo me kəy'ti lə'de maji. ¹³ Tado nje ki rai kulə kogo nyamaj'gi lə njekawnan'gi maji, ingəi kɔsikurə, ta asi kadi elita ki me ki tinyi kati kibo ki ulə ngirə'ne dɔ kun'ti ki, uni me'de me tɔ Jeju Kirisiti'ti.

Nya ki Luwə te ki dɔ'a

¹⁴ M'ində me'm dɔ'ti kadi me ndɔ'gi'ti ki ngayn el ne, m'a m'aw m'ingə'i. Nan m'ndangi makitu kin m'ulə'n m'ad'i, ¹⁵ kadi re njə'm nanyi bay kaa, gər'n row ra kulə lə'i me Kəy'ti lə Luwə. Adi in njekawnan'gi lə Luwə ki nje kisi kumngayira. Toki kagi ngawdann kəy ingi ki ngirə kəy in tɔgi kəy, be tɔ ə, njekawnan'gi in tɔgi nyan-do ki rɔta'ti lə Luwə.

¹⁶ Nya ki Luwə te ki dɔ'a adi'je ə j'ində me'je dɔ'ti in nya kibo ngayn ki dum manji,
Nya'gi ki in ki te dɔ'a cjidɔ Jeju Kirisiti ə toi kin:
Cji rɔ'ne to de kigo darɔ'ti,
Ningə, Ndil Luwə bar'a de ki dana,
Malayka'gi oyi'ə,
De'gi iləimbər ki cjidɔ'a dann ginn de'gi'ti ki dangi dangi,
De'gi uni me'de adi'ə ki lo'gi pəti dɔnang'i'ti.
Luwə un'ə aw si'ə dɔran'ti me kɔsikurə'ti.

Ta dɔ njendo de'gi nya ki ngom

4 Ndil Luwə elta ar njay ene: Dɔkagilo ki dɔboy'ti, de'gi madi a inyai go kunme lə'de kɔ, kadi dɔyinan ki ndil'gi ki nje kadi de'gi. Taa a dɔyinan ki nyando ki in rɔ ndil'gi'ti ki majel. 2 Njendo de'gi nya ki ngom ki njekadikum de'gi ki ta ki ndar ta'de'ti ne, ki me'de uwə'de ki ta dɔ majel'ti el, a ədi'de kadi buki'de mu. Njendo de'gi nya ki ngom kakin in de'gi ki me'de ri tonni. 3 Ko degə'gi kakin ɔgi kadi de'gi taai nan, taa ɔgi kadi de'gi ɔsi nya'gi madi tɔ. Nan Luwə ində nyakusɔ'gi pəti kadi de'gi ki uni me'de ad'ə, ki gəri ta ki rɔta'ti, ɔsi nya'gi kin ki oyo ki ra. 4 Ki rɔta'ti, nya'gi pəti ki Luwə ra'de maji. Nya ki kadi de mbəti goto. K'in ə kadi kusɔ'a in ki oyo ki ra Luwə. 5 Tado ta lə Luwə, ki kelta ki Luwə təli nya'gi kin pəti ki kar njay'ti.

6 Loki re ɔr ginn nya'gi kin ki taga adi ngannkon'ig'i oyi ningə, a in njekuləbər ki maji lə Jeju Kirisiti. A tɔji kadi in de ki ul rɔ'i ki ta'gi ki ɔjido kunme, ki nyando ki rɔta'ti ki ndolo go'ə maji.

Pol ulə dingəm me Timote'ti

7 Maji kadi ɔsi su'gi ki kudə ki kum'ə goto ngərəngi. In su'gi ki ɔsi ta ta lə Luwə. Ində dɔ rɔ'i'ti kadi isi'n me bol Luwə'ti. 8 K'ində dɔ rɔ'ti tado k'ingə nya me'ti, to ngodi ki kanyi kin maj'a in non, nan k'in ə, in ngayn el. Nya ra kigo bol Luwə'ti a ra maji ki de me nya'gi'ti pəti. Tado kunndu in səm'ti, adi in kaji ki dɔnangi'ti ne ki in ki dɔran'ti. 9 Ta kin in ta ki rɔta'ti ki maji kadi de'gi taai ki me ki kare. 10 Rɔ'je ki j'isi j'adi kon, ki rɔ ki j'isi j'i rɔi, in tado me'je ki j'ində dɔ Luwə'ti ki nje kisi kumngayira. In ə in Njekaji de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne, adi in nje'gi ki uni me'de adi Jeju Kirisiti.

11 In kin ə in nya ki kadi ində mbər'ə adi de'gi ə ndo'de tɔ.

Nyandaji tado njekunme'gi

12 Adi de madi kidi tado k'in ki in basa el. Nan kadi in nyandaji tado njekunme'gi, me takel'ti, me panjiyət'i, me ndiginan'ti, me kunme'ti, ki me kar njay'ti.

13 Biti kadi m'təl'n m're m'ingə'i, m'ndəj'i kadi ində rɔ'i ta tudə Makitu'ti lə Luwə, ta kiləmbər ta'ti, ki ta ndo de'gi ndu Luwə'ti. 14 Ononyi kadi kidi kadikare ki Luwə adi kigo memaji'ti lə'ne. Adi ki gorow lə de'gi ki njekeltakita'a'ti, ki elita dɔ'i'ti, ki gorow lə ngatɔ'gi'gi ki njekɔrnon njekawnan'gi, ki indəi j'i'de dɔ'i'ti. 15 Maji kadi ində rɔ'i ta kulə'ti kin ra ki me ki kareba. Ra be kadi de'gi oyi kaw ki kete lə'i to taga takum'de'ti. 16 M'ndəj'i kadi kum'i ədi dɔ rɔ'i'ti inbe, taa dɔ nyando'ti lə'i num tɔ. Uwə tɔgi ba me'ti. Re ra be ningə, a aji rɔ'i inbe taa a aji de'gi ki nje k'oo dɔ nyando lə'i tɔ.

Hal Timote ki rɔ njekawnan'gi'ti

5 Ononyi kadi ndangi de ki bugə, nan kadi ɔj'ɔ ta ki ndu'i ki ɔɔl to baw'i ə isi el'ə ta be. Basa'gi kaa, maji kadi in ra'de to ngannkon'ig'i ki me darɔ'ti be tɔ. 2 In ra ki dene'gi ki bugəi to kon'ig'i ta nganmandi'gi to kon-

nann'ig'i be tɔ. In ra nya kin pəti ki mərta ki ar njay non'de'ti.

Njengawko'gi

3 Maji kadi ində kum'i go njengawko'gi'ti ki rɔta'ti ki bukinan'ti, ingi ki de ki njera se'de goto. 4 Re njengawko'gi aw ki ngann'ne'gi eke ngannkaw'ne'gi non ningə, maji kadi, ngann'a'gi eke ngannkaw'a'gi ndoi nyara kigo row'ti lə Luwə dɔ njeko'gi'de'gi'ti. 5 ɔw dɔ'de kadi oyi go njeko'gi'de'gi toki njeko'gi'de'gi oyi go'de kete be tɔ. Tado nyara ki be kin ə nəl Luwə. 6 Njengawko'gi ki rɔta'ti, in in ki de ki njera si'ə goto, ki isi ki kar'ne ba, ində me'ne dɔ Luwə'ti par. Dɔkagilo'gi pəti, kondɔ ki kada, isi elta ki Luwə, dəj'ə kadi ra si'ə. 7 Nan njengawko'gi ki isi ta koo majirɔ'ne'ti me kaya'ti ki ra, re ra'n ki dɔ'ne taa non kaa, in de ki koy me ndil'ti. 8 Nya'gi ki kadi ində'de mbər'ə ə tokin, kadi sii ki dɔ'de taa ki kanji ta madi dɔ'ti. 9 Re de madi oo go noji'ne'gi el, kibo utə, oo go de'gi ki me kəy'ti lə'ne el, in de ki ilə kunme lə'ne kɔ. De ki gər Luwə el kaa in soti utə bay.

9 Njengawko'gi, kete taa kadi ndangi tɔ'a mbunə nje'gi'ti ki njekawnan'gi isi oyi go'de, maji kadi bal'a asi dɔ mehen k'aw ki kete non, taa kadi in dene nje ra nya ki low'ə'ti ki kete in nje ngaw ki kare. 10 Maji kadi de'gi gəri'ə ɔji go kuləra'a ki maji. Maji kadi in de ki kete in nje koti ngann'gi num, njerambah'gi num, nje togi nja de'gi ki kar njay lə Luwə num †, in njera ki de'gi ki nya ki to te dɔ'de'ti num. Taa in nje ra kulə'gi ki maji ki gorow'gi ki dangi dangi num tɔ. 11 Ononyi kadi ndangi tɔ njengawko'gi ki rɔ'de to mbol bay me makitu'ti. Ndangi tɔ'de el tado loki bo ta dingəm ra'de ningə, a inyai k'un rɔ lə'de tado kun go Kirisiti kɔ, ə a taai ngaw. 12 Ra'a ki be kin a re ki ta ki gangi dɔ'de'ti, tado manji ta kunme lə'de ki kete. 13 Nya ki rangi bay a təli njedaw'gi. Ningə kulə ra'de kibo ngayn in kulə lo galala ki takəy lə de'gi par. In njedaw'gi par el, nan indəi taa bar go daw'ti, taa in nje kində gəngi dɔ ta'ti lə de'gi tɔ. Nya ki lag'i'de el kaa, iləi ta'de səm'ti. Ningə takel'de kaa to biriri tɔ. 14 In tado kulə ra'gi ki be kin ə, maji kadi njengawko'gi ki rɔ'de to mbol bay taai dingəm ki rangi. Kadi oji ngann'gi ə indəi kum'de go me kəy'ti lə'de tɔ kadi njeban ingə row el'n takimal dɔ'je'ti el. 15 M'elta kin be tado njengawko'gi ngayn ki rɔ'de to mbol bay iləi kunme lə'de kɔ ə uni go *Satan. 16 Re njekunme ki dene madi aw ki njengawko'gi me kəy'ti lə'ne non ningə, maji kadi inbe ngəm'de. Loki ra be ningə in nya koti ki ɔy ə un dɔ njekawnan'gi'ti, kadi njekawnan'gi rai ki njengawko'gi ki rɔta'ti ki de ki njera se'de goto.

Njekɔrnon njekawnan'gi

17 Maji kadi ngatɔ'gi'gi ki nje ra kulə maji dann njekawnan'gi'ti ingəi kɔsikurə ki nyakugə goji ki asi ta kulə lə'de nja joo. Kibo utə, in nje'gi ki sii adi rɔ'de kon tado kɔjitarə, ki ndo de'gi ta lə Luwə. 18 Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «De a dɔɔ ndugidu ta mangi'ti el, dɔkagilo'ti ki a njiyə dɔ ko'ti kadi kand'a te.» Taa

† Luk 7.44

makitu la Luwa el bay to ene: «Maji kadi de ki nje ra kulə ingə nyakugə goji ki asi ta kulə ki ra †.»¹⁹ Re de madi elta ki majel do ngatog'i, ə de'gi joo eke mutə manyinaj'a el ningə, ononyi kadi in ndigi si'ə do'ti.²⁰ Nje ki rai majel, maji kadi in ndang'i de takum kosi'gi'ti kadi ndəgə'gi boli.

²¹ M'ndəj'i takum Luwa'ti ki takum Jeju Kirisiti'ti, taa takum malayka'gi'ti ki Luwa mbəti'de, kadi in təl rə'i go ta'gi'ti ki m'el'i. In təl rə'i go'ti ki kanji kun ki madi'gi ə k'inyə nje ki nungi, ki kanji kər kum de'gi dana.²² Nya ki maji kadi in gər ə to kin: Oti kadi ində ji do de'ti kalangi ba kadi təl nje ra kulə dann njekawnan'gi'ti. Maji kadi ində rə'i nan'ti ki de do majel'ti li'ə el. Ningə, inbe ar rə'i njay do majel'ti.

²³ Ningə, maji kadi anyi mann ki ndul inbe kareba par el, nan kadi anyi yiwi kandi nju nden be nden be to kinyi tadə monyi ki me'i'ti ki ra adi rə'i ta kati el ki do k-agilo'gi pəti kin.²⁴ De'gi madi'gi ginn majel lə'de to taga kete bay taa kadi ta ki gangi re do'de'ti. Nan nje ki nungi, majel lə'de to lo kiyə'ti biti kadi ta ki gangi taa a r ginn'de ndo ki gog'i'ti.²⁵ Kuləra'gi ki maji kaa to be to. Nje ki madi to taga wangi. Ningə nje ki nungi, re to taga wangi el kaa, a toi lo kiyə'ti ratata el to.

Ta do bər'gi'ti

6 De'gi pəti ki uni me'de ki in bər'gi, maji kadi uləi do'de ginn təgi'ti lə be'de'gi. Uləi do'de ginn təgi'ti lə be'de'gi kadi de elta ki mal do to Luwa'ti el, taa do nyando'ti ki ji ndo'se kin el to.² In go'ti el kadi bər'gi ki be'de'gi in njekunme'gi, uni girə do k'in ngannkon me ta'ti lə Luwa ə mbeti kadi uləi do'de ginn təgi'ti lə be'de'gi. K'in'de ngannkon nje ndiginan me ta'ti lə Luwa kakin ə maji kadi rai kulə adi'de ki kete non bay, tadə in ngannkon de'gi ki njekunme'gi ə sii rai kulə adi'de.

Njendo de'gi nya ki ngom ki ra ta nyakingə

³ Ta ki m'aw to m'el'i kam, in ta ki maji kadi in ndo de'gi ə ndəj'i'de kadi rai kul'ə. Re de madi ndo de'gi nya ki rangi, ə inyə gorow ta ki rəta'ti lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, ki gorow nyando kigo kunme'ti lə'je kin ningə,⁴ in de ki k'un do taa təl'ə, taa in de ki isi day to. Nya ki gər in ta ki manji ki to rə'a'ti to monyi. In nje sangi ta me ta ki manji do ta'gi ki kar'de goto. Ningə lo kin ə, jang'i'gi, ki gakanan'gi, ki tajinan'gi, ki ta ki təti dnan'ti tei'ti.⁵ Ta ki manji ki ginn'ə gangi el, mbunə de'gi'ti ki kur do'de goto, ki ngonn mərta ki nden ki djido ta ki rə-ta'ti goto do'de'ti, te lo kin'ti non. Ningə məri kadi, kunme kadi Luwa in row k'ingə nya.⁶ Toki rəta'ti, kunme kadi Luwa in nyakingə kibo ngayn, re de ra rənel do nya ki to me ji'ə'ti.⁷ Toki ji re'n me dɔnang'i'ti ki ji'je kare, be to'a j'a ji təl'n ki ji'je kare.⁸ In be ə, re j'ingəi

† Ndukun ki nja joo 25.4; 1Ko 9.9; Mat 10.10; Luk 10.7

nyakusə'je ki ku rə'je ningə, kadi ji ra rənel do'ti.⁹ De'gi ki sangi kadi n'təli njenyakingə ki ngayn ki row'gi ki dangi dangi, osi me kuləkikiyə'ti me nyanan'ti. Osi me kuləkikiyə'ti ki gorow ra ta nya ki to mbo, ki ki majel, ki aw ki de'gi me nya'ti ki majel, ki me tuji'ti.¹⁰ Tadə ra ta nar in ngirə majel'gi pəti. Nje ki madi uni rə'de ba pəti indəi taa sangi nar'ti, adi ndəmi sanyi gorow kunme'ti. Ningə inbe'gi ki do'de adi kon ndil'de.

Rə rə ki maji

¹¹ Nan in ki in de lə Luwa, anyi rangi kadi nya'gi'ti kin, maji kadi in sangi row nyara ki dana, ki bol Luwa, ki kunme, ki ndiginan, ki koreme, ki səl lom lom.¹² Rə rə ki maji ki djido kunme, uwə kisikidətaa ki to biti ki non'ti səm, tadə Luwa bari kadi ingə kisikidətaa kin, do kagi-lo'ti ki un ndu'i taa man'n naji ki maji do'ti non bulə de'gi'ti.¹³ M'ndəj'i takum Luwa'ti ki njekində nya'gi pəti, taa ki non Jeju Kirisiti ki un ndu'ne ki taa manaji ki rə-ta'ti non Ponsi Pilat'i'ti ††,¹⁴ kadi in ngəm go mbərkikində ki ingə kin maji, me kar njay'ti ki kanji ta madi do'i'ti biti kadi Burəbe Jeju Kirisiti təl re'n.

¹⁵ Burəbe Jeju Kirisiti a re do kagilo'ti ki Luwa dji, Luwa ki nje majikur, ki in ki kar'ne ba aw ki təgi konbe,

In Ngar lə ngar'gi ki Burəbe lə burəbe'gi,

¹⁶ In ki kar'ne ba in Njekoy el,

Isi me kunji'ti ki de asi kadi te kadi'ti el.

De kare ki dɔnang'i'ti ne ki oo'ə ki kum'ne goto.

De ki asi k'oo'ə goto.

Təbar ki tog'i ki to biti ki non'ti in li'ə! Amen!

Ta ki djido njenyakingə'gi

¹⁷ In njenyakingə'gi ki dɔnang'i'ti ilə ndu'i adi'de kadi indəi gu'de el. El'de kadi uwəi kul nyakingə'gi ki a tuji kam el, nan kadi uwəi kul Luwa ki nje kadi'je nya'gi pəti, ji'ə cy el, kadi ji'si'n me rənel'ti.¹⁸ El'de kadi rai maji, kadi ki nyakingə'de in kuləra ki maji. Ningə kadi in de'gi ki ji'de cy el, kadi lowəi nyakingə'gi lə'de adi de'gi ki rangi.¹⁹ Re rai be ningə, isi kawi nyamaji'gi lə'de indəi lo ngəm nya'ti ki maji ki ngan tadə ndo ki lo ti'ti, kadi ingəi kaji ki rəta'ti.

Ta ki do'boy'ti ki kuwə ji nan

²⁰ In Timote, maji kadi ngəm nya'gi pəti ki Luwa ulə me ji'i'ti kin səm. Dsi rə'i ngərəngi kadi ta'gi'ti ki k'el ki nda'a goto, ki dsi ta ta lə Luwa, dsi rə'i ngərəngi kadi ta'gi'ti ki manji kigo nya gər'ti ki ngom ki dɔnang'i'ti ne.²¹ De'gi madi uwəi kul nyagər kin, adi ndəmi gorow kunme lə'de.

Kadi memaji lə Luwa in sese.

†† Jan 18.36-37, 19.11

2 Timote

Ta ki dɔ makitu'ti ki nja joo ki Pol ndangi adi Timote

Pol ndangi makitu kin kagilo ki in kɛy dangay'ti. Pol ulɛ dingɛm me Timote'ti kadi uwɛ tɔg'i ne ba me kagilo'ɛ'ti ki nje tusi kunme lɛ'de k'inyɛ kɔ banyinan ki dɔ mad'a'ti dɔ mad'a'ti. Maji kadi Timote elta lɛ Luwɛ ningɛ ndo'de nya ulɛ'n dingɛm me'de'ti ningɛ kadi inbe ore me'ne. Maji kadi in ngɛm makitu ki ndangi ki ar njay lɛ Luwɛ kadi ɔri tarow me kisikidɔtaa'ti lɛ'i nu kadi in nyando lɛ'i nu (3.14-16). Maji ndaji kunme, kuwɛtɔgiba, kisidɔti, ki ndigi lɛ Pol ki te dɔboy ndɔ kisikidɔtaa'ti li'ɛ (4.6-7).

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti ki oyo ki ra Luwɛ 1.1-7. Poyta ki maji in kon 1.8-2.13. Kulɛ dingɛm me nan'ti tado kilɛmbɛr Poyta ki maji ki rɔnel 2.14-4.8. Ta'gi ki ɔjidɔ Pol inbe ki kuwɛ ji nan 4.9-22.

Kuwɛ ji nan

1 M'in Pol ki njekawkulɛ lɛ Jeju Kirisiti kigo ndigi'ti lɛ Luwɛ. Kulɛ ra'm in kadi m'ilɛmbɛr ta kaji ki Luwɛ un ndu'ne adi dɔ'ti ki takul kindɛ rɔ nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti. ² M'ulɛ ki makitu kin mad'i in Timote † ki in ngonn ndigi lɛ'm. M'uwɛ j'i'ɛ ɛ m'daji kadi memaji ki k'oo kumtondoo ki kisimaji lɛ Luwɛ ki Baw'je ingi ki Burɛbe lɛ'je Jeju Kirisiti in nan'ti sɛ'i.

Pol ra oyo Luwɛ

³ M'ra oyo Luwɛ ki m'nji m'ra kulɛ mad'a ki ngarme ki ar njay ki uwɛm ki ta toki kaw'm'gi †† rai kete be tɔ. Kondɔ ki kada loki m'nji m'elɛta ki Luwɛ ningɛ, me'm olo dɔ'i'ti. ⁴ Loki me'm olo dɔ non'ti lɛ'i ‡, bo k'oyi ra'm ngayn kadi rɔnel lɛ'm rosi. ⁵ Me'm olo dɔ kunme'ti lɛ'i ki rɔta'ti. Kunme kin in rɔ kawɛ Loyisi'ti kete bay taa to rɔ kon'i Enisi'ti tɔ. M'tadi el kadi kunme kin in ngarme'i'ti tɔ.

Pol daji Timote kadi ingɛ kon sɛ'ne tado Poyta ki maji

⁶ Tado kin ɛ, m'olo me'i dɔ ta'ti kin kadi indɛ kum'i maji go kadikare'ti lɛ Luwɛ ki ingɛ kigo memaji'ti li'ɛ, loki m'indɛ j'i'm dɔ'i'ti. ⁷ Toki rɔta'ti, Ndil ki kar njay ki Luwɛ adi'je, in Ndil bol el, nan in Ndil ki rosi ki tɔgi ki ndiginan. Taa in Ndil kindɛ dɔ rɔ'ti tɔ. ⁸ Adi rɔ'i sɔ'l'i tado man naji dɔ Burɛbe'ti lɛ'je el. Taa adi rɔ'i sɔ'l'i dɔ'm'ti, m'in ki m'in kɛy dangay'ti tado li'ɛ kin el tɔ. Nan kadi ingɛ kon sɛ'm tado Poyta ki maji kigo tɔgi'ti ki Luwɛ adi. ⁹ Luwɛ ki aji'je in be'je, kadi kisikidɔtaa lɛ'je in kisikidɔtaa ki ar njay. Ra nya kin be tado kulɛ ra'je'gi el, nan in kigo ndigi'ti ki memaji'ti li'ɛ. Memaji kin Luwɛ adi'je me tɔ Jeju Kirisiti'ti kete taa kadi indɛ dɔnangi. ¹⁰ Memaji kakin j'oyi ki kum'je ngɔsine ki takul re lɛ Njekaji'je Jeju

† KNK 16.1 †† Plp 3.4-5 ‡ 1Ti 1.3

Kirisiti. In ɛ koy tɛl nya ki kare'ti. Ningɛ ki takul Poyta ki maji, ra adi ji gəri kaji ki kisi kumngayira ki ar njay njay tɔ. ¹¹ In tado Poyta ki maji kin ɛ Luwɛ indɛ'm to nje kilɛmbɛr num, njekawkulɛ num, taa njendo de'gi nya num tɔ. ¹² In kin ɛ, in ginn k'ingɛ kon lɛ'm ki ngɔsine kin. Nan rɔ'm sɔ'l'm dɔ'ti el. Toki rɔta'ti, m'gɛr Luwɛ ki m'un me'm m'indɛ dɔ'a'ti kin bɛti. M'gɛr maji kadi tɔgi Luwɛ asi gaki kadi indɛ kum'ne go nya'ti ki adi'm biti dɔboy ndɔ'ti. ¹³ Nyando ki ingɛ rɔ'm'ti, un to nyandaji me kunme'ti ki me ndigi nan'ti me tɔ Jeju Kirisiti ki adi'je me kindɛ rɔ nan'ti si'ɛ. ¹⁴ In ngɛm go nyando ki adi'nu ki takul Ndil Luwɛ ki isi me'je'ti maji.

Kuwɛ rɔ ba lɛ Onejipɔr

¹⁵ In gɛr kadi nje ki dɔnangi Aji'ti mbeti m'in. Pijel in ki Hermojenn in mbunɛ'de'ti tɔ. ¹⁶ Ki ɔjidɔ Onejipɔr, kadi ra maji lɛ Burɛbe in dɔ me kɛy'ti li'ɛ. Toki rɔta'ti, ulɛ dingɛm me'm'ti taa taa. Ta rɔ'a sɔ'l'ɔ dɔ'm'ti me k'in'm kɛy dangay'ti kin el tɔ. ¹⁷ Dɔkagilo ki te Rɔm'ti, sang'i'm ki rɔ ki tinyi kati kadi ingɛ'm. ¹⁸ M'kɔy Burɛbe Jeju kadi adi Burɛbe Luwɛ oo kumtondoo lɛ Onejipɔr ndɔ gangi ta'ti. Taa inbe ki dɔ'i, in gɛr utɛ ndɛgi de'gi pɛti, kulɛ'gi pɛti ki Onejipɔr ra adi'm dɔnangi Epeji'ti.

Njerc lɛ Kirisiti ki maji

2 In ngonn'm Timote, maji kadi uwɛ tɔgi ba me memaji'ti ki j'ingɛi ki takul kindɛ rɔ nan'ti me tɔ Kirisiti kin. ² Ningɛ nyando ki ingɛ rɔ'm'ti takum bulɛ de'gi'ti, maji kadi in ndo de'gi ki nje ra nya ki low'ɛ'ti ki asi gaki kadi ingi kaa, uni ndoi de'gi ki rangi kete tɔ. ³ Ingɛ kon sɛ'm to njerc ki maji lɛ Jeju Kirisiti. ⁴ Njerc madi dann njerc'gi'ti ki ge kadi n'nɛl kibo ki dɔ'ne'ti, ki indɛ rɔ'ne ta nya'gi'ti ki rangi yo goto. ⁵ Nje kanyi ngodi ki a ingɛ nya kugɛ goji'ne loki re anyi ngodi kigo ndukun'ti el goto. ⁶ Nje ndɔɔ ki nje ra kulɛ ki tɔgi'ne ɛ a ra rɔnel dɔ kandi ko'ti kete. ⁷ Maji kadi in mɛrta dɔ ta'ti

ki m'el'i kin maji ningə, Burəbe a adi tər kadi in gər'n ndəgi nya'gi pəti tigə.

Adi me'i olo dɔ Jeju Kirisiti'ti

⁸Adi me'i olo dɔ Jeju Kirisiti'ti ki in ginn kaw'ti lə *Dabidi, Jeju Kirisiti ki ində taa dann nje koy'gi'ti kigo Poyta'ti ki maji ki m'nji m'ilə mbər'ə. ⁹In tado Poyta ki maji inbe kin ə, m'nji m'ingə'n kon. Dɔi m'in ki kulə gindi to de ki nje tɔl de be. Nan ta lə Luwə de ki asi dɔ'a goto. ¹⁰Be ə, m'tugə tām njaki dɔ nya'gi'ti pəti tado nje'gi ki Luwə mbət'i'de, kadi ingi kaa, ingəi kajɪ ki in me tɔ Jeju Kirisiti'ti, nan'ti ki kɔsikurə ki ratata tɔ. ¹¹Ta ki m'a m'el kam in ta ki asi kadi de uwə kul'ə:

Re j'oyi nan'ti ki Kirisiti ə,
J'a j'isi kum ba nan'ti si'ə tɔ.

¹²Re j'uwəi tɔgi'je ba si'ə ə,
J'a j'onyibe nan'ti si'ə tɔ.

Re j'ene ji gəri'ə el ə,
In kaa a ene n'gər'je el tɔ.

¹³Re j'in nje ra nya ki low'ə'ti el ə,
In nje ra nya ki low'ə'ti.

Tado a manji ta gər rɔ'ne el ratata.

Njera kulə ki rɔ'a sɔl'ɔ el

¹⁴Maji kadi nanyi ki lo kolo me'de dɔ ta'gi'ti kin taa taa. Ki non Luwə'ti, el'de ki tɔgi kadi gakinan dɔ ta'gi'ti ki nda'de goto kin el. In kin a ra nya madi el, nan a tuji de'gi ki nje ko dɔ'a to tuji yo. ¹⁵Ində dɔ rɔ'i'ti kadi in te non Luwə'ti to de ki asi, njera kulə ki rɔ'a sɔl'ɔ dɔ kul'ə'ti li'ə el, iləmbər Poyta ki maji ki rɔ'a'ti lə Luwə ki gorow'ə'ti. ¹⁶Mbətɪ ta ki manji'gi ki nda'de goto ki ɔsi ta kunme. Toki rɔ'a'ti, nje'gi ki ta'gi ki be kin nəl'de, ndan'de ngal ki Luwə par par. ¹⁷Nyando lə'de to to dobay ki aw ki kete kete kin be. Imene † ingi ki Pileti in mbunə de'gi'ti kin tɔ. ¹⁸In sanyi kadi ta'ti ki rɔ'a'ti. Ningə eli eyina, nje koy'gi indəi taa lo koy'ti nga. In be ə, tuji ki kunme lə nje ki nan'gi. ¹⁹Be kaa, ngirə kəy ki ngan ki Luwə ində kin isi lo kisə'ti. Luwə ndangi ta'gi kin dɔ'ti ene: Burəbe gər de'gi lə'ne bəti. Maji kadi de ki ra ki bar tɔ Burəbe, kadi anyi sanyi kadi majel'ti. ²⁰Me kəy ki bo'ti, de a ingə ngoo'gi ki ra ki ɔr eke ki ningə kasɪ par el, nan a ingə nje ki madi'gi ki ra'i'de ki kagi eke hanji tɔ. Nje ki nan'gi, in tado ra kulə ndɔ madi'gi par. Nje ki nungi, in tado ra kulə ki ndɔ'gi pəti tɔ. ²¹Re de madi ar rɔ'ne njay dɔ majel'gi'ti kin, a to to nyara kulə kɔsigon, ki kində ta dangi, ki nda'a to'ti tado be'ə, ki ra go'ə kete tado kulə'gi pəti ki maji.

Nje ra kulə lə Burəbe

²²Maji kadi ɔr rɔ'i kɔ me nyənn'gi'ti lə darɔ ki dɔkagilo basa'ti. In sangi row ra nya ki dana, ki kunme, ki ndiginan, ki kisi ki nan ki lapiya, ki nje ki isi elita ki Burəbe ki me ki ar njay. ²³Mbətɪ ta ki manji'gi ki pasira ki nda'a goto. Ta ki manji'gi ki be kin a re ki gaki nan. ²⁴Toki rɔ'a'ti, de ki nje ra kuləbər kadi Burəbe, in de ki a gaki el. Nan in de ki a ɔji ndiginan lə'ne ki rɔ de'gi'ti pəti num,

† 1Ti 1.20

de ki asi ndo de'gi nya num. A in de ki a isi dɔ ta'ti ki njeramajel'gi tɔ. ²⁵Ki mindi ki sɔl lɔm ə a ilə'n ta de'gi'ti ki nje kɔs'ɔ ta. Dɔmajɪ ə Luwə a ra adi inyəi gorow njiyə'de kadi tei me gər ta ki rɔ'a'ti, taa a təli uni hangal ki maji gogi. ²⁶A tei me kuləkikiyə'gi'ti lə Su ki uwə'de dangay'ti, ginn tɔgi'ne'ti kadi rai ndigi li'ə.

Nya'gi ki a rai nya dɔboy ndɔ'gi'ti

3 Maji kadi in gər toki me ndɔ'gi ki dɔboy'ti, kagi-lo'gi ki ngan a rei. ²De'gi a təli nje ra ta nya, nje ndigi nar. A in nje kində gu'de, nje kun dɔ'de taa, ki nje kelta ki mal dɔ tɔ Luwə'ti. A in nje təl rɔ'de go ta'ti lə nje koj'de'gi el. Ningə, a asi kadi rai oyo Luwə el tɔ. Taa a iləi koji dɔ nya'gi'ti lə Luwə el tɔ. ³K'oo tor de goto rɔ'de'ti, k'oo kumtondoo goto rɔ'de'ti, elita ki majel ndil de'ti, panjiyə'de a ala mban. In nje ra nya ki to ki de'gi kanji koo kumtondoo, taa a in nje kɔsi ta nyara ki maji tɔ. ⁴A in njekundɔ nan, nje ra nya ki dɔ tɔgi'ti, kundɔ ta a təl'de njekumtɔ'gi'ti. A ndigi rɔnel ki dɔnang'gi'ti utə Luwə. ⁵A ɔji gidi rɔ'de'ti toki n'in nje bol Luwə, nan toki rɔ'a'ti, manji ta gər tɔgi lə kunme. ɔr rɔ'i kɔ kadi ko de'gi'ti ki be kin. ⁶Mbunə ko de'gi'ti kin, a ingə nje ki isi uri me kəy'ti lə dene'gi ki nje tɔgi goto, uwə'de me kuləkikiyə'gi'ti lə'de. Dene'gi kakin rosi ki majel, inyəi rɔ'de adi nyənn'gi ki dangi dangi lə darɔ. ⁷Si ta ndo nya'gi'ti ki dɔkagilo'gi pəti, nan lo kadi asi tei me gər ta ki rɔ'a'ti goto ratata. ⁸Toki dɔkagilo'ti ki kete, Janesi ingi ki Jambiresi ɔsi ta *Moji kakin ə ††, nje'gi kin kaa ɔsi ta, ta ki rɔ'a'ti tɔ. In de'gi ki nya'gi lə'de aw se'de me nyara ki majel'ti yo, ki kunme lə'de kaa, nda'a goto tɔ. ⁹Lo k'aw kete lə'de ki ngayn a goto, tado de'gi a gəri nyara'de'gi ki majel toki ndɔ'gi'ti ki kete, de'gi gəri nya ra'gi ki majel lə Janesi ingi ki Jambiresi kin be tɔ.

Pol ndəji Timote kadi ngəm go nyando ki ingə rɔ'ne'ti

¹⁰Nan in, ində kum'i oo'm me nya'gi'ti pəti: Me nyan-dɔ'ti lə'm, me panjiyə'm'ti, me kɔjitarə'gi'ti lə'm, me kunme'ti lə'm, me kisidɔ'ti lə'm, me ndigi nan'ti lə'm, taa me kuwəɔgiba'ti lə'm tɔ. ¹¹In gər row ki de'gi indəi kum ndo tado Poyta ki maji, ki kon'gi ki ngayn ki m'in-gə me bebo'ti ki Antiyosi, ki Ikoniyom, taa me be'ti ki Lisiti tɔ ‡. To ki rɔ'a'ti m'ingə kon ngayn inbe, nan taa taa, Burəbe isi ɔr'i'm me nya'gi'ti kin kɔ. ¹²To ki rɔ'a'ti, de'gi pəti ki gei njiyə me bol Luwə'ti ki takul kində rɔ nan'ti lə'de me tɔ Jeju Kirisiti a ingəi kon. ¹³Nan de'gi ki nje mendul, ki njendon te'gi a awi kete kete me majel ki ra'ti par par. Me kuləra'de'gi'ti, a adi ndəgi de'gi toki inbe'gi kaa de'gi ki rangi adi'de be tɔ. ¹⁴Nan ki ɔjidɔ'i, maji kadi uwə go nya'gi pəti ki in ndo ə in ta to nya'gi ki rɔ'a'ti kin sə'm. Tado in gər de'gi ki ingə nyando kin rɔ'de'ti bəti ††. ¹⁵Dɔkagilo ki in ki du'i ba bay ə in gər ta'gi ki ndangi ki ar njay lə Luwə kin. Ta'gi kin a asi ka-di'nu nyagər ki rɔ'a'ti, ki a te sə'i kaj'i'ti ki takul kunme kadi Jeju Kirisiti'ti. ¹⁶Tado Makitu ki ndangi lə Luwə pəti, Luwə adi Ndil'ne ki ar njay ra ki de'gi adi ndangi. Ningə nda'a to'ti tado ndo nya de, kadi ɔji'de adi mbəti

†† Tekitaga 7.11, 22 ‡ KNK 13-14 †† 1.5, 2.2

nyara ki majel, tado ndaji de ad'a ra dana, tado ndo nya de kadi panjiya in dana non Luwa'ti. ¹⁷ In be kadi de la Luwa in ki kasinan berere me nya'gi'ti, kadi ra'n kulagi pati ki maji.

Ilambər Poyta ki maji

4 In be ə, takum Luwa'ti ki takum Jeju Kirisiti'ti ki a gangi ta do de'gi'ti ki sii ki do'de taa ke nje koy'gi, ki tado tal re li'a ki Konbe li'a: ² m'daji kadi ilambər Ta kin par par, dokagilo'ti ki maji eke in ki majel. Or de'gi tarow, ndaji'de do hal'ti ki majel, ulə dingəm me de'gi'ti ki takul nyando la'i, ki kisidoti ki kanji k'inyə ta. ³ Tado dokagilo a re non, de'gi a mbeti nyando ki rōta'ti, ə a ra nya'gi kigo me ge'gi'ti la'de. A sangi njendo de'gi nya ngayn ki a gugi do'de gugi kadi ndoi'de nya'gi ki mbi'de ndigi k'oo. ⁴ A uti mbi'de do ta'ti ki rōta'ti, ə teli ro'de go Su ki kudə'ti yo. ⁵ Nan in, maji kadi ində do ro'i'ti me nya'gi'ti pəti. Uwa ro'i ba me kon'gi'ti. Maji kadi in ra kulə kilambər Poyta ki maji la'i kin maji. Ində kum'i go ra kuləbər'ti la Luwa maji do.

Pol tɔta ngodi

⁶ Ki djidom, dokagilo re kadi m'ilə ro'm kadikare'ti m'adi Luwa nga. Dokagilo koy la'm re nga. ⁷ M'ro ro ki maji, m'tol ta ngodi la'm, m'ngəm go kunme la'm. ⁸ Ngə sine, nya kugəgoji nje tati ro'gi, adi in nyara ki dana ki a to ratata isi nginə'm. Burəbe ki in njegangita ki dana, a adim ndo gangita'ti. A adim m'in par el, nan de'gi pəti ki ndigi təl'ə, ə sii nginəi ndo'a dele.

Poyta'gi ki do'boy'ti

⁹ M'daji kadi ində do ro'i'ti, ə re kalangi ingəm. ¹⁰ Tado Dəmasi inyə'm ko, ə aw Tesaloniki'ti, tado nya maji'gi ki

do'ngang'i'ti, ki dokagilo'ti ki bone uwa me'ə. Kiresansi aw do'ngangi Galasi'ti. Ningə Titi aw Dalmasi'ti to †. ¹¹ Luki ki kar'ne ba par ə nanyi sə'm ne. In re ki Marki kum'i'ti adim tado a ra sə'm maji ngayn me kuləbər'ti ki in jii'm'ti ††. ¹² M'ulə Tisiki me bebo'ti ki Epeji ‡. ¹³ Dokagilo ki a re ə, un ku kul la'm ki m'inyə me kəy'ti la Karpusi, me be'ti ki Tirowasi †† kin jii'ti re'n adim. Oj makitu'gi la'm jii'ti to. Kibo utə, in makitu ndar'gi kin. ¹⁴ Alegijandir †† ki kodi ko nya'gi adim kon ngayn, nan Burəbe a ugə kigo kulə ra'a'ti. ¹⁵ In kaa, maji kadi ində kumkədi do ro'i'ti ro'a'ti to, tado mbəti ta'gi la'je ki to'gi'ne ngayn. ¹⁶ Ndo gangi ta'ti la'm ki do'kete, de kare ki re ra go'm'ti goto: de'gi pəti inyəi m'in ko. Kadi Luwa tudə majel kin do'de'ti el. ¹⁷ Nan Burəbe in sə'm nan'ti. In ə adim to'gi kadi m'ilən mbər Poyta ki maji li'ə m'tol'n ta'a, kadi de'gi pəti ki in *Juwipi'gi el oyi do'a. In ə ro'im ko ta bo'l'ti. ¹⁸ Burəbe a ro'im ko ta nya'gi'ti ki majel pəti. Ningə a ajim tado Konbe li'ə ki do'ran'ti to. To'ji in li'ə ki dokagilo'gi ki dokagilo'gi! *Amen.

Kuwə ji nan ki do'boy'ti

¹⁹ Uwa ji Pirisika num, Akilasi num adim. Taa uwa ji de'gi ki me kəy'ti la Onejipor to †††. ²⁰ Erasi nanyi bebo Korenti'ti. Tiropim in ki monyi adi m'inyə Mile'ti ††. ²¹ In sangi row kadi re kete non nanyi kul'ti. Ebulu, ki Pudanasi, ki Linusi, taa Kilodiya ki ndəgi ngannkon'je'gi pəti uwəi jii'.

²² Kadi Burəbe in sə'i, ningə kadi memaji li'ə nanyi sese pəti to.

† Kol 4.14; Plm 24; 2Ko 8.23; Gal 2.3; Tit 1.4 †† KNK 12.12,25; Kol 4.10 ‡ KNK 20.4; Epe 6.21-22; Kol 4.7-8 †† KNK 20.6 †† 1Ti 1.20 ††† KNK 18.2; 2Ti 1.16-17 ††† KNK 19.22, 20.4, 21.29; Rm 16.23

Titi

Ta ki dɔ makitu ki Pol ndangi adi Titi

Pol ndangi makitu kin adi Titi ki in Juwipi el nan un me'ne adi Kirisiti. Titi isi Kireti'ti kadi oo go njekawnan'gi ki gorow'a gorow'a ninga kadi inda de'gi ki ta goto dɔ'de'ti to ngatɔgi'gi dann Njekawnan'gi'ti. Kadi ndangi nje ki sii mbiri Poyta ki maji, yati'a basi nya ki rangi'ti ninga inbe in tɛl nyandaji ki rɔ njekawnan'gi'ti pɛti me takel'i'ti num, me kulara'i'ti num. Luwə aji de'gi ki uni me'de kitakul k'oo kumtondoo li'a, ninga adide Ndil. Be ə, njekunme ki ra ra kadi tɔgi me kində rɔ'ne rigi rigi ta ramaji'ti kadi ra.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-4. Ta ki ɔjido ngatɔgi'gi 1.5-9. Nyando ki dana 1.10-2.15. Kulə dingəm me njekawnan'gi'ti 3.1-11. Dɔboy ta 3.12-15.

Kuwə ji nan

1 M'in Pol ki njekuləbər lə Luwə, m'in ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti ə m'ndangi makitu kin. M'in njekawkulə kadi de'gi ki Luwə mbəti'de uni me'de. Taa kadi m'ɔji'de kadi gəri nya ki rɔta'ti kigo ndu Luwə'ti tɔ. ² Be kadi indəi me'de dɔ kajit'i ki bit'i ki non'ti, ki Luwə ki nje ngom el, un ndu'ne adijje dɔ'ti kete non nya'gi'ti pəti. ³ Luwə ɔji ta lə'ne adi de'gi gəri ki takul kulə ki ulə j'i'm'ti kadi m'ilə mbər dɔkagilo'ti ki inbe; ɔji. M'ilə mbər kigo ndu'ti li'a in ki Njekaji'je.

⁴ M'ndangi makitu kin m'ad'i in Titi † ki in ngonn'm ki rɔta'ti. In ngonn'm ki rɔta'ti me kunme'ti, ki j'in kareba dɔ'ti. Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə ki Baw ingi ki Jeju Kirisiti ki Njekaji'je in nan'ti sə'i.

Kulə ki kadi Titi ra me be ki Kireti'ti

⁵ M'inyə'i gogi dɔnangi'ti ki Kireti kadi to tɔlta kulə'gi ki nanyi. Ningə kadi ində ngatɔgi'gi dɔ nje kawnan'gi'ti me bebo'gi'ti kare kare pəti. Ində'de kigo ɔjiti ki ndɔki m'ɔji. ⁶ Ningə maji kadi ngatɔgi in de ki kanji ta dɔ'ti, in ngaw dene ki kareba, kadi in de ki ngann'a'gi in njekunme'gi, ki kadi de ində taa dɔ'de'ti ɔjido hal ki majel eke dɔ ngan el. ⁷ Maji kadi njekɔrnon njekawnan'gi in de ki kanji ta madi dɔ'ti, tado in njengəm nya lə Luwə. Kadi in nje tɔji rɔ'ne el, in nje wongi el, in gon kanyi yiwi kandi nju el, in nje rɔ el, taa kadi in nje ge nya kigo row'ti ki dana el, el tɔ. ⁸ Maji kadi in njera mbah, kadi in nje ndigi nyara ki maji, in nje kelta ki gorow'ə'ti, in de ki dana, in de ki ar njay, in njekuwa rɔ'ne ginn tɔgi'ne'ti. ⁹ Maji kadi uwə rɔ'ne ngan me ta'ti ki rɔta'ti, ki aw nan'ti ki nyando ki ingə. Lo kin'ti, a asi kadi ulə dingəm me ndəgi de'gi'ti ki nyando ki rɔta'ti. Taa a asi kadi ɔji nje'gi ki sii ndoi nya'gi ki rangi kadi gəri toki ndəmi row tɔ.

¹⁰ De'gi ngayn dann Juwipi'gi'ti in nje mbəti tɛl rɔ'de go ta'ti ki rɔta'ti, sii tudəi ta'gi ki biriri, sii ədi de'gi ki ta ki nda'a goto. ¹¹ Adi uti ta'de dɔ ta'gi'ti lə'de. Tado turi dɔ de'gi me kəy'gi'ti ngayn ki nyando ki kadi de ndo el. Rai be kadi ingəi nyakingə ki gorow'ə'ti el ji de'gi'ti. ¹² De kare dann'de'ti, adi in njekeltakita'de'ti inbe'gi ene: «De'gi ki Kireti'ti in nje kelta ki ngom ki ndɔ'gi pəti, in de'gi ki mann'de majel, in njera ta me'de, ki njedaw'gi.» ¹³ Ningə ta ki el kin in ta ki rɔta'ti, ə maji kadi ndangi'de ki rɔ tinyi, kadi in njekunme ki rɔta'ti. ¹⁴ Um kadi tɛli rɔ'de go su'gi ki kudə'ti lə *Juwipi'gi kigo mbərkikində'ti lə de'gi ki nje mbəti ta ki rɔta'ti kam el. ¹⁵ Ki rɔ de'gi'ti ki ar njay, nya'gi pəti ari njay tɔ, nan ki rɔ de'gi'ti ki ari njay el, ki de'gi ki njekunme'de el, nya ki ar njay goto rɔ'de'ti. Nya ki ar njay goto rɔ'de'ti, tado nyagər lə'de, ki me'de'ti uwə'de ki ta adi tuji. ¹⁶ De'gi kin, elita ta'de'ti ne toki n'gəri Luwə, nan kulə ra'de manji ta gər'ə. In njera nya ki to njen, in nje tanrɔ'gi, asi kadi rai nya madi kare ki maji, el.

Ta dɔ de'gi'ti ki tɔgi, ki ngann basa'gi ki mand'i'gi, ki bər'gi

2 Ningə ki sɔw dɔ'i, maji kadi in ndo nya ki aw nan'ti ki nyando ki rɔta'ti. ² In bugə'gi kadi in de'gi ki njekuwa rɔ'de ginn tɔgi'de'ti, kadi asi ta kɔsikurə, kadi in de'gi ki njera nya ki gorow'ə'ti, kadi awi ki kunme ki tɔg'ɔ to, kadi in de'gi ki awi ki ndiginan me'de'ti, kadi in nje kore me'de.

³ El bugə dene'gi kah'a'ti inbe kin be tɔ. El'de kadi panjiyə'de in panjiyə de'gi ki ari njay, kadi in nje kelta ki majel dɔ de'gi'ti el, taa kadi in gon kanyi yiwi kandi nju el tɔ. Ningə, kadi in njendo nya ki maji. ⁴ Maji kadi ndoi dene'gi ki dɔ du'gi kadi ndigi ngaw'de'gi ki ngann'de'gi. ⁵ Kadi in njera nya ki gorow'ə'ti, in nje ngəm rɔ'de ar njay, in nje kində kum'de go me kəy'gi'ti lə'de maji, in

† 2Ko 8.23; Gal 2.3; 2Ti 4.10

de'gi ki maji, in njekulə dɔ'de ginn tɔgi'ti lə ngaw de'gi. Re rai be ningə, de'gi elita ki mal dɔ ta'ti lə Luwə el.

⁶ El ngann basa'gi ki ngann mand'i'gi tɔ, kadi awi ki hal ki maji me nya'gi'ti pəti. ⁷ Ningə inbe ki dɔ'i, maji kadi in nyandaji me nyara'gi'ti ki maji tado lə'de. Kadi nyando lə'i in nyando ki low'ə'ti ki a re ki bukinan'ti.

⁸ Kadi ta keli in ta kel ki ar njay, ki de asi kadi a el yan'ne ɔsi'n kad'a el. Re in ra be ningə, nje ɔsi ta a gəri nya ki kadi rai el, kadi awi ki ta ki majel kare kadi eli dɔ'je'ti el.

⁹ El bər'gi kadi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə be'de'gi me nya'gi'ti pəti. Kadi be'de'gi ingəi maji rɔ'de'ti. Kadi manji ta be'de'gi'ti el, ¹⁰ taa kadi bogi'de el tɔ. Kadi nanyinan ki lo ki ra dann'ti ki asi nan berere, kadi be'de'gi adi'de me'de. Be ə, me nya'gi'ti pəti, a adi de ɔsikurə dɔ nyando'ti lə Luwə ki Njekaji'je.

Memaji lə Luwə

¹¹ Luwə tɔji memaji lə'ne, ki in ginn kajj lə de'gi pəti ki taga wangi. ¹² Memaji lə Luwə kin ndo'je kadi ji tusi nyara kigo bol Luwə'ti el, ki nyənn nya lə dɔnangi j'in-yəi kɔ. J'inyəi kɔ kadi j'isi ki dɔ'je taa dɔkagilo'ti ki bone kin me njiyət'i kigo row'ti ki dana, ki təl rɔ go ndu Luwə'ti. ¹³ Ji rai be ta kadi ji nginəi maji ki j'indəi me'je dɔ'ti, kadi ji nginəi ndɔ ki Luwə lə'je kibo, ki Njekaji'je Je-ju Kirisiti a te'n me tɔji'ti lə'ne. ¹⁴ Kirisiti ki un rɔ'ne adi tado lə'je, kadi ugə'n dɔ'je ta nya ra'ti ki majel pəti. Gangi dɔ'je kadi ji təli de'gi li'ə ki k'ar njay. De'gi ki k'ar njay, ki tingəi bil me nyara'gi'ti ki maji. ¹⁵ In kin ə, in nya ki kadi in ndo de'gi, kadi ulə'n dingəm me'de'ti. Tɔgi kɔrnon de'gi ki awi'n kin, kadi ndangi'n'de ki rɔ tinyi kati. In ra adi de madi kid'i el.

Panjiyə njekunme'gi

3 Olo me njekunme'gi kadi uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə ngar'gi ki nje konbe'gi. Kadi təli rɔ'de go ta'ti lə'de, ningə kadi rai dɔ nja'de'ti ta ra nya'gi'ti ki maji maji pəti. ² El'de kadi elita ki majel dɔ de madi'ti el, kadi in nje ge kɔl el, kadi in njekulə de'gi noji nan'ti, kadi de'gi pəti gəri sɔl lɔm lɔm lə'de tɔ. ³ Tado j'inbe kaa, kete dɔ'je go-

to, j'in nje təl rɔ go ta'ti el, ji ndəm row, j'in ginn tɔgi'ti lə nyənn'gi lə darɔ, ki k'oo majirɔ'gi ki dangi dangi. J'isi ta ra me ndul'ti ki ta ndingə nya'ti, de'gi mbeti'je taa j'inbe kaa ji mbəti nan tɔ. ⁴ Nan loki Luwə ki Njekaji'je tɔji maji ki ndigi lə'ne ki taga tado lə de'gi kin ə j'ingəi kajj. ⁵ Luwə aji'je ki gorow kulə ra'je'gi ki dana el, nan in kigo k'oo kumtondoo li'ə inbe. Aji'je ki tarow lə mann batəm koji ki sigi, ki tarow lə Ndil Luwə ki təl'je de'gi ki sigi'ti †. ⁶ Ndil Luwə buki Ndil ki kar njay kin dɔ'je'ti ki ta'a ba, ki takul Jeju Kirisiti ki Njekaji'je. ⁷ Luwə buki Ndil ki k'ar njay dɔ'je'ti kigo memaji li'ə, kadi təl'je de'gi ki dana takum'ne'ti kadi ji nginə'n kajj ki to biti ki non'ti ki j'ində me'je dɔ'ti.

⁸ Ta kin ə in ta ki asi kadi ra kul'ə. Ningə m'ndigi kadi ra dɔ'ti ngan, kadi de'gi pəti ki uni me'de adi Luwə, in-dəi rɔ'de ta nyara'gi'ti ki maji maji. In kin ə in nya ki maji ki nda'a to'ti tado lə de'gi pəti. ⁹ Ningə, ta ki manji nan'ti ki to mbo, ki k'or ginn noji'gi, ki gangi nan, ki kɔl nan dɔ ndukun'gi'ti kin, in nya ki nda'de goto, ə maji kadi ɔsi rɔ'i ngərəngi kɔ kadi'de'ti ††. ¹⁰ De ki nje re ki gangi nan dann njekawnan'gi'ti, maji kadi ndɔr mbi'ə nja kare, ndɔr ki nja joo, a re oo ta lə'i el ningə, maji kadi ɔsɔ ngərəngi. ¹¹ In gər maji kadi de ki be kin, in de ki ndəm row. Ə re nanyi ki lo ra majel'ti ningə, isi gangi ta dɔ rɔ'ne'ti inbe.

Ta'gi ki dɔboy'ti

¹² Ndɔ ki m'a m'ulə Artemasi eke Tisiki †, ə te rɔ'i'ti ə, kadi in kalangi re ingə'm Nikopolis'ti. Tado m'un ndu'm kadi nanyi kul osi dɔ'm'ti Nikopolisi. ¹³ Maji kadi ində kum'i go Jinasit'i, ki nje gər ndukun'gi ingi ki Apolosi †† maji. Ra se'de dɔ row mbah'ti lə'de. Ra se'de kadi nya madi du'de el. ¹⁴ Maji kadi de'gi ki in de'gi lə'je, ndoi k'aw kete me nyara'gi'ti ki maji. Be ə, a gəri lo ra ki de'gi ki nya to rɔ'de. Ningə, kisikidɔtaa lə'de a in kare ki ndangi el tɔ.

¹⁵ De'gi pəti ki in sə'm nan'ti ne uwəi ji'i. Uwə ji njendigi'gi madi'je'gi, ki in njekunme'gi.

Kadi memaji lə Luwə in nan'ti sese pəti.

† Jan 3.5 †† 1Ti 1.4 † 2Ti 4.12 †† KNK 18.24; 1Ko 16.12

Pilemon

Ta ki dɔ makitu'ti ki Pol ndangi adi Pilemon

Makitu kin in makitu ki Pol ndangi adi Pilemon ki ɔjidɔ'a inbe ta dangi. Pilemon in njekunme, in ngatɔgi me be'ti. Onejim in bɛr lɛ Pilemon ɔ te kɛy lɛ be'ne anyi. Dɔkagilo madi ingɛi nan ki Pol. Kitakul Pol ɔ Onejim un me'ne adi Kirisiti. Ngɔsine Pol ad'a tɛl aw rɔ Pilemon'ti gogi ningɛ el Pilemon kadi uwɛ ki rɔ'ne'ti um oo'ɔ to bɛr par el nga, nan oo'ɔ to ngonnkon me Kirisiti'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-3. Oyo ki Pol ra Luwɛ ɔjidɔ kunme lɛ Pilemon 4-7. Pol naji Onejim 8-22. Dɔboy ta 23-25.

Kuwɛ ji nan

1 M'in Pol ki m'in dangay'ti tado Poyta ki maji lɛ Jeju Kirisiti, nan'ti ki ngannkon'gi Timote, j'ulɛ ki makitu kin j'uwɛ'n ji'i in Pilemon. In njendigi ki ngayn ta in madikulɛ'je tɔ †. ²J'uwɛ ji konnann'je Apiya, taa Arsipi ki in madi rɔ lɛ'je tado lɛ Kirisiti kin tɔ ††. Ningɛ j'uwɛ ji Njekawnan'gi ki sii me kɛy'ti lɛ'i in Pilemon tɔ. ³Kadi memaji ki kisimaji lɛ Baw'je Luwɛ in ki Burɛbe lɛ'je Jeju Kirisiti in sese.

Ndigi nan ki kunme lɛ Pilemon

⁴M'ra oyo Luwɛ lɛ'm tado dɔkagilo'gi pɛti ki m'nji m'el si'ɛ ta ningɛ, me'm olo dɔ'i'ti in Pilemon. ⁵Tado m'oo poy'i kadi in ndigi ngann'gi lɛ Luwɛ pɛti. Kunme ningɛ, adi me'i Burɛbe Jeju Kirisiti tɔ. ⁶M'in dɛji kadi kindɛ rɔ nan'ti lɛ'i se'je dɔ kunme'ti te ki kandi nya ngayn. Kunme kin a tɔji kadi de'gi gɛri kulɛ'gi pɛti ki maji ki j'asɛ ra ki takul kindɛ rɔ nan'ti lɛ'je ki Jeju Kirisiti.

⁷Ngonnkon'm, m'ingɛ rɔnel ki mesɔl ngayn tado ndigi lɛ'i, tado ngann'gi lɛ Luwɛ ingɛi mesɔl ki gorow ndigi lɛ'i kin.

Nya dɛji lɛ Pol tado Onejim

⁸In be ɔ, re m'ingɛ tɔgi me tɔ Kirisiti'ti kadi m'ɔji'ni nya ki maji kadi ra kaa, ⁹m'ge kadi, ki takul ndiginan ki to dann'je'ti, m'in dɛji nya to dɛji yo. Toki oo'n, m'in Pol m'bugɛ, ta dɔkagilo'ti kin m'in me kɛy dangay'ti tado lɛ Jeju Kirisiti, ¹⁰m'dɛji'ni nya kare tado ngonnm ki me Kirisiti'ti Onejim. Ngɔsine, m'in tɛl baw'a kigo ta'ti lɛ Jeju me kɛy dangay'ti ne ‡. ¹¹Kete in de ki nda'a goto takum'i'ti, ningɛ ngɔsine tɛl de ki nda'a to tado lɛ'je joo pɛti.

† 13, 22, 23 †† Kol 4.17 ‡ Kol 4.9

¹²M'tɛl m'ulɛ ki rɔ'i'ti gogi, in ki in de darɔ'm. ¹³M'ge ngayn kadi m'in ngɛm'ɛ rɔ'm'ti ne kadi ra kulɛ adim tor'i'ti, dɔkagilo'ti ki m'in'n dangay'ti tado Poyta ki maji lɛ Jeju. ¹⁴Ningɛ m'ndigi ra nya madi ki kanji ko yan'i, el. Mɛrta lɛ'm in kadi ra maji lɛ'i in kigo me ndigi'ti lɛ'i inbe, um in ki tɔgi ki kindɛ dɔ'ti el.

¹⁵Dɔmaji ɔ, Onejim gangi nan sɛ'i dɔkagilo ki nden be, kadi re ingɛ gogi ningɛ, isi sɛ'i biti. ¹⁶A ingɛ gogi to bɛr el nga. A oo'ɔ to de ki gat'a in ngayn utɛ bɛr. A oo'ɔ to ngonnkon'i ki nje ndigi lɛ'i me Kirisiti'ti. M'ndig'ɛ ngayn, nan m'in gɛr kadi ndigi ki in a ndig'ɛ a utɛ yan'm bay, kigo darɔ'ti, eke kigo row'ti lɛ Luwɛ.

¹⁷In be ɔ, re oo'm to madikulɛ'i ningɛ, uwɛ rɔ'i'ti toki in m'inbe ɔ uwɛ'm rɔ'i'ti be. ¹⁸Re ra sɛ'i nya madi ki low'ɛ'ti el, eke aw ki bangi lɛ'i dɔ'a'ti kaa, indɛ dɔ'm'ti. ¹⁹M'in Pol inbe ɔ m'in ndangi ta kin ki ji'm. M'a m'ugɛ'i bangi kin. Maji kadi in gɛr toki m'aw ki bangi dɔ'i'ti, adi in darɔ'i inbe. ²⁰Oyo Ngonnkon'm, m'dɛji'ni kadi ra kulɛ kin adim me tɔ Burɛbe'ti. In ra adi me'm sɔl me tɔ Kirisiti'ti.

²¹Me'm olo dɔ tɛl rɔ go ta'ti lɛ'i dɔkagilo'ti ki m'nji m'ndangi'n makitu kin madi. Ningɛ m'gɛr kadi a ra toki m'dɛji. Be el ɔ, a ra utɛ in ki m'dɛji'ni kin bay. ²²Ningɛ m'dɛji'ni kadi indɛ dɔ kɛy madi dana adim. Tado m'indɛ me'm dɔ'ti kadi, takul k'el ki isi elita ki Luwɛ tado lɛ'm kin, a ra adi nje konbe'gi a inyɛi m'in ta adi'se.

Kuwɛ ji nan ki dɔboy'ti

²³Epirasi uwɛ ji'se. In sɛ'm nan'ti kɛy dangay'ti ne tado lɛ Jeju Kirisiti ††. ²⁴Madi kulɛ'm'gi, Marki †† in ki Arisitarki †††, ta Dɛmasi ††† in ki Luki § uwɛi ji'se tɔ.

²⁵Kadi maji lɛ Burɛbe Jeju Kirisiti in nan'ti sese.

†† Kol 1.7, 4.12 ††† 2Ti 4.11 †††† KNK 19.29, 27.2; Kol 4.10 †††† Kol 4.14; 2Ti 4.10 § Kol 4.14

Ebirə'gi

Ta ki dɔ makitu'ti ki ndangi kadi Ebirə'gi

Makitu kin in ki ndangi kadi kuti njekunme'gi ki in Juwipi kojji'gi. Njendanga ndigi ndaji'de kadi uwai go kunme lə'de ba um inyai go'a kɔ el. Jeju utə malayka'gi. In ngonn lə Luwə. In memaji lə Luwə ki te ki dɔ'a kagilo'ti ki dɔboy'ti. Luwə ində burədo njekujənyamosi kadikare ki bitɪ ki non'ti. Ta k'in'ə kibo lə njekujənyamosi kadikare kakin ə, ulə'n'je noji nan'ti ki Luwə ki gorow kadi ki adi rɔ'ne nja kareba. Be ə ində'n ngangɪ kujənyamosi kadikare da'gi ki ra kulə me kəykawnan'ti lə Juwipi'gi. Maji kadi ji ra kaji jagi jagi el. Kagilo kindəkumndoo'ti, nya ki te dɔ njekunme'gi'ti ki me Kɔki Kunmindɪ'ti, in nyakɔji ki ra tɔgi kulə dingəm me njekunme'gi'ti ki dɔkagilo'ti lə Kirisiti, kadi uwai tɔgi'de ba. Maji kadi j'uri kum'je ki dɔ Jeju'ti, in ki j'ində kunme lə'je dɔ'a'ti lo tumginn'ə'ti bitɪ dɔboy'o'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti: Kirisiti in tekido ki dɔboy'ti lə Luwə 1.1-3. Kirisiti utə malayka'gi ki njekeltakita Luwə'ti 1.4-4.13. Kirisiti in kibo lə njekujənyamosi kadikare ki rɔta'ti 4.14-7.28. Kirisiti in nje ra mbunə'je'ti ki Luwə ɔjido kunmindɪ ki sigi 8.1-9.22. Kirisiti in njekujənyamosi kadikare ki asi nan berere. 9.23-10.39. Maji lə kunme kadi Kirisiti 11-12. Kisikidɔtaa lə njekunme 13.1-19. Kelta ki Luwə ki kuwə ji nan 13.20-25.

Luwə elta de'gi ki takul Ngonn'ne

1 Dɔkagilo'ti ki kete, Luwə elta ki kaw'je'gi nja banyi banyi, taa ki row'gi ki dangi dangi tɔ ki takul de'gi ki njekeltakita'a'ti. ² Ningə ki ngɔsine kin, dɔkagilo ki dɔboy'ti, Luwə el'je ta ki takul Ngonn'ne. In ki takul'ə ə Luwə ra'n dɔran ki dɔnangi ki nya'gi pəti ki me'ti, taa ad'a inbe nya'gi pəti tɔ. ³ Kunji ki əti bol lə Luwə ɔji rɔ'ne ki taga rɔ Ngonn'on'ti. Ningə taainan ki darɔ Baw'ne inbe ar njay njay. Kitakul ta li'ə ki aw ki tɔgi, ra adi nya'gi toi lo to'de'ti me dɔnangi'ti ne. Loki ar rɔ de'gi njay dɔ majel'gi'ti lə'de nga ningə, aw isi dɔjikɔl Luwə'ti ki nje tɔgi ki əti bol, me dɔran'ti †. ⁴ Be ə, Ngonn Luwə in kibo utə malayka'gi sanyi. Taa Luwə ad'a tɔ ki in dɔ'de'ti pəti tɔ.

Ngonn Luwə in dɔ malayka'gi'ti

⁵ Malayka madi kare ki Luwə el'ə ta dann mad'a'gi'ti ene:

In ngonn'm,

Adi m'in m'təl baw'i bone goto.

Taa, ta ki ene:

M'a m'in baw'a

ə in, a in ngonn'm kin, te ta'a'ti ki rɔ malayka'ti madi el ratata tɔ ††.

⁶ Nan dɔkagilo'ti ki Luwə aw kadi ulə Ngonn'ne ki kareba me dɔnangi'ti ningə, el ene:

Kadi malayka'gi lə'm pəti ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti.

⁷ Luwə elta ki ɔjido malayka'gi ene:

Malayka'gi rai kulə adi m'in to nəl'gi be,

taa to ndonn por'gi be tɔ ‡.

⁸ Ningə ki ɔjido Ngonn'o, Luwə ene:

«In Luwə, a onbe ratata.

Nya ra ki dana in gɔl Konbe ki a on'n be dɔ de'gi'ti lə'i.

⁹ In nje ndigi nyara ki dana, ə nje mbəti nyara ki go'ti el tɔ.

Be ə, in ki in Luwə, Luwə lə'i, mbəti dann ngar mad'i'gi'ti,

Ur hu rɔnel dɔ'i'ti ††.»

¹⁰ Ningə təl el bay tɔ ene:

«In in Burəbe ə, lo kulə ngirə nya'gi'ti, ra dɔnangi, ningə dɔran in nyara ji'i tɔ.

¹¹ Nya'gi kin pəti a gotoi, nan in, a isi lo kisi'ti ratata. Dɔran ki dɔnangi a ngisi to ku be.

¹² A ko'de toki de a ko'n tuwə kam be, oyo, a mbəli'de toki de a mbəl'n ku kam be.

Nan in, a mbəl el ratata.

Ningə a isi ki dɔ'i taa, ki dɔ bal'gi, ki dɔ bal'gi ††.»

¹³ Malayka madi kare ki Luwə el'ə ta dann mad'a'gi'ti ene:

«Re isi dɔjikɔl'm'ti,

bitɪ kadi m'təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn tɔgi'ti goto.»

¹⁴ Ki ɔjido malayka'gi, in ndil'gi ki nje ra kulə kadi Luwə par. Luwə ulə'de kadi rai ki de'gi ki a ajj'de.

Adi ji kidi ta ki Luwə el'je el

2 Be ə, maji kadi nyando'gi ki j'ingəi kin, adi ji rai ji ndami el, re ji rai ji ndami ə, j'a ndami row. ² Ji gər

† Pa'gi 110.1 †† Pa'gi 2.7; 2 Samiyel 7.14

‡ 6-7; Ndukun ki nja joo 32.43; Pa'gi 104.4 †† 8-9; Pa'gi 45.7-8 †† 10-12; Pa'gi 102.26-28

kadi ta ki ndɔki malayka'gi rei eli kaw'je'gi in ta ki rɔta'ti †. Ningə de'gi pəti ki nje kaldɔ ndu kin num, nje təl rɔ'de go'ti el num, Luwə ad'i'de kindəkɔji ki maji kadi ingəi. ³ Toki rɔta'ti, j'inbe'gi kaa j'a n'ali kindəkɔji lə Luwə kin el, re j'oyi ta kaji ki əti bol be kin to nya ki kare. Ta kaji kin, Burəbe Jeju inbe ə iləmbər'ə dəkete. Ningə nje'gi ki oyi ta'a'ti, rei manyinaj'a adi'je, toki in ta ki rɔta'ti. ⁴ Luwə inbe ki dɔ'ne mannaji dɔ ta kel'de'ti kadi in ta ki rɔta'ti ki takul nyakɔji'gi ki əti bol num, nya ra'gi ki de asi ra el num, ki mboli'gi ki ra ki row'gi ki dangi dangi num tɔ. Taa Luwə tɔji nya ki rangi bay, adi nje manna-j'i'gi kakin, kadikare'gi ki dangi dangi kigo Ndil Luwə, ki-go ndigi'ti li'ə.

Jeju oyi tado de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti

⁵ J'isi j'elita dɔkagilo'ti ki sigi ki a re. Ningə dɔkagilo ki sigi kakin, in malayka'gi ə, Luwə a adi tɔgi dɔ'ti el.

⁶ Makitu lə Luwə ene:

«In Luwə, nda de in ri ə kadi to me'i olo dɔ'a'ti be wa? Eke, ngonn de in ri kadi ində kum'i go'a'ti wa?

⁷ Ra'a adi malayka'gi in dɔ'a'ti me ngonn dɔkagilo ki nden be,

Ningə ulə jɔgi piti ki kɔsikurə dɔ'a'ti.

⁸ Ɔsi kurə kadi onbe dɔ nyakində'gi'ti pəti ††.»

Loki Luwə ulə nya'gi pəti ginn tɔgi'ti lə de, nya madi kare ki inyə taga goto. Ningə ki ngɔsine kin, j'oo kadi onbe dɔ nya'gi'ti pəti el bay. ⁹ Nan j'oo Jeju ki kete, malayka'gi utəi'ə tado dɔkagilo nden, kadi ki takul memaji lə Luwə, ki ad'a oy tado lə de'gi pəti. Ningə in tado kon ki koy ki Jeju ingə kin ə, Luwə ulə'n jɔgi piti ki kɔsikurə dɔ'a'ti.

¹⁰ Toki rɔta'ti, Luwə in njera nya'gi pəti, taa nya'gi pəti in yan'a'gi tɔ. Luwə təl Jeju de ki asi nan berere'ti ki gorow kon'gi ki ingə, kadi de'gi ngayn ki təli ngann'a'gi, indəi rɔ'de nan'ti si'ə dɔ tɔji'ti li'ə tɔ. Tado Jeju in nje kɔrnon'de k'aw se'de kaj'i'ti. ¹¹ Ningə Jeju ki nje təl de'gi ki kasi nan berere'ti dɔ majel'gi'ti lə'de, taa nje'gi ki təl'i'de ki kar njay'ti ba pəti, Baw'de in kareba, adi in Luwə. Be ə, rɔ Jeju sɔ'ɔ el kadi bar'de ngannkon'ne'gi.

¹² Jeju el Luwə ene:

«M'a m'elta ki ɔjido'i ngannkon'm'gi,

Takum bulə de'gi'ti lə'i, m'a m'osi pa m'ulə'n tɔji dɔ'i'ti †.»

¹³ Ningə el bay:

«M'a m'un me'm m'adi Luwə ba pəti, bay taa: m'ra nya ki de'gi pəti ki Luwə ad'i'm'de, ki toi to ngannm'gi be †.»

¹⁴ Toki de'gi kakin awi ki darɔ ki mosi kakin ə, Jeju inbe kaa, təl rɔ'ne de'ti ki rɔta'ti to in be tɔ. Nga ra be kadi ki takul koy'o, Su ki aw ki tɔgi lə koy j'i'ne'ti, təl nya ki kare. ¹⁵ Jeju oy kadi taa de'gi ilə'de taa tɔ. De'gi ki dɔkagilo kisikidɔtaa lə'de pəti, sii to bər'gi me bol koy'ti.

¹⁶ Toki rɔta'ti, Jeju re kadi ra ki malayka'gi el, nan re kadi ra ki de'gi ki ginn koji'ti lə *Abraham. ¹⁷ In be ə, me nya'gi'ti pəti, maji kadi in to to ngannkon'ne'gi be, kadi təl kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi lə'de ki oo kum-

tondoo lə de'gi, taa in nje ra nya ki low'ə'ti dɔ kulə'ti ki Luwə ad'a tɔ. In ə, a bɔr majel lə de'gi num. ¹⁸ Oyo, Jeju inbe ki dɔ'ne ingə nya nan num, ingə kon num tɔ. Be ə, ngɔsine kin, asi kadi a ra ki nje'gi ki nyanan'gi tei dɔ'de'ti.

Jeju in kibo dɔ Moji'ti

³ Ngannkon'm'gi ki njekunme'gi, ingi ki Luwə bar'se nga kadi uwəi nan dɔ maji'gi'ti li'ə ki in dɔran'ti, maji kadi uri kum'se ki dɔ Jeju'ti. In ə, Luwə ulə to njekawkulə adi'je, adi in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. In ki takul'ə ə, j'uni'n me'je, ə j'isi j'elita dɔ'ti taga takum de'gi'ti. ² Toki rɔta'ti, Luwə mbəti Jeju kadi in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi. In nje ra nya ki low'ə'ti ki rɔ Luwə'ti ki nje mbət'ə, kadi ra kulə kin, toki ndɔki *Moji ra'n dɔ nja'ne'ti me kulə'gi'ti pəti ki ra me Kəy'ti lə Luwə kin be tɔ †. ³ Toki rɔta'ti, Jeju asi ta piti ki utə nya Moji sanyi toki ji gəri kadi nje kində kəy aw ki kɔsikurə utə kəy kin be. ⁴ Kəy ki aw ki nje kində ne el goto. Nga ningə njera nya'gi pəti in Luwə. ⁵ Moji in nje ra nya ki low'ə'ti me kulə'gi'ti pəti ki ndɔki ra me Kəy'ti lə Luwə. Nan k'in ə in ngonn njekulə kare. Kulə li'ə in kadi el de'gi ta ɔjido nya'gi ki Luwə a el me ndɔ'ti ki lo ti'ti. ⁶ Nan Kirisiti ra dɔ nja'ne'ti, asi kadi j'uwə kul'ə to Ngonn lə Luwə, ki Luwə un'ə ində dɔ kəy'ti lə'ne. J'in ə, j'in kəy'gi li'ə, re j'uwəi tɔgi'je ba, taa ji rai rɔnel dɔ nya kindəmedɔti lə'je tɔ.

Kɔrkon lə de'gi lə Luwə

⁷ Maji kadi uri mbi'se oyi dɔ ta ki Ndil Luwə el:

Dɔkagilo ki bone kin, re oyi ndu Luwə ningə,

⁸ ononyi'se kadi adi me'se ngan toki ndɔki kaw'se'gi tanyi m'in rɔ kin be,

dɔkagilo'ti ki nanyi m'in me dilələ'ti.

⁹ Oyo in dɔkagilo'ti ki kaw'se'gi indəi kadi'de sə'm ə nanyi m'in

go bal'ti ki dɔɔ'ti ki m'ra nya'gi m'adi oyi ki kum'de kin.

¹⁰ In be ə, wongɔ ra'm ngayn ki ginn koji kin,

Adi m'el m'ene, me'de nanyi ki lo ndəm ta row'ti.

Lo kadi gəri nya ki m'nji m'nginə rɔ'de'ti goto.

¹¹ Be ə, me wongɔ'ti lə'm, m'un'n mindi'm m'ene:

A uri me be kɔrkon'ti ki m'nji m'ra tado lə'de kam el ratata ††.

¹² Be ə, ngannkon'm'gi, maji kadi indəi kumkədi dɔ rɔ'se'ti, kadi de madi kare dänn'se'ti aw ki me ki majel eke me ngan ki kadi aw si'ə adi təl gid'i'ne adi Luwə ki nje kisi kumngayira el. ¹³ Toki bone Luwə nanyi ki lo kel'se ta'ti bay kin, maji kadi uləi dingəm me nan'ti ki ndɔ'gi kare kare pəti, dɔkagilo'ti ki isi oyi dɔ ndɔ bar bone bay kin. Rai be kadi majel ədi de kare dänn'se'ti adi təl nje me ngan el. ¹⁴ Toki rɔta'ti, j'in ki kində rɔ nan'ti ki Jeju Kirisiti. Nan k'in ə, kunme ki ndɔki j'uni me'je j'ad'i'ə, ji təli njekunme'gi kin, kadi j'uwəi ba biti ta tɔlta nya'gi'ti. ¹⁵ Makitu lə Luwə ene:

Dɔkagilo'ti ki bone kin, re oyi ndu Luwə ə,

† 10-12; Pa'gi 102.26-28 †† 6-8; Pa'gi 8.5-7 † Pa'gi 22.23

†† Ejay 8.17

‡‡ Kɔr Isirayel'gi 12.7 ‡‡‡ 7-11; Pa'gi 95.7-11

ononyi'se kadi adi me'se ngan toki ndɔki kaw'se'gi tanyi'n rɔ dilələ'ti kin be.

¹⁶ Ke nan'gi ə, oyi ndu Luwə ə təli tanyi rɔ dilələ'ti wa? In nje'gi ki Moji ɔrnon'de ə te se'de me be'ti ki Ejipiti in-be kin. ¹⁷ Eke nje'gi ki ra tɔ ə, wongi ra Luwə se'de bal dɔ sɔ wa? Wongi ra Luwə ki nje'gi ki rai majel ə ninn'de ra dɔnan'ti bisiri bisiri dilələ'ti kin. ¹⁸ Eke nje ki ra tɔ ə, Luwə iw rɔ'ne kadi a uri be kɔrkon'ti el ratata wa? In nje ki mbeti kadi təli rɔ'de go'ə'ti kin †. ¹⁹ J'oo kadi asi kur me be kɔrkon'ti lə Luwə el, tado mbeti kadi uni me'de adi'ə.

4 Be ə, toki dɔkagilo kunmindɔ kur me be kɔrkon'ti lə Luwə nanyi bay kin ə, maji kadi j'indəi kumkədi dɔ rɔ'je'ti kadi de madi kare nja'a nanyi gogi el. ² Tado j'in kaa, toki iləimbər Poyta ki maji adi kaw'je'gi inbe kin tɔ ə, iləimbər kin adi'je tɔ. Nan k'in ə, Poyta ki maji ki kaw'je'gi oyi kin, to to nya ki kare rɔ'de'ti, tado taai ki kunme el. ³ Ningə j'in ki j'uni me'je, j'a j'asi kadi j'uri me be kɔrkon'ti kin, toki Makitu lə Luwə el'n ene:

Me wongi'ti lə'm, m'iw rɔ'm m'ene:

A uri me be kɔrkon'ti lə'm el ratata ††.

Nga ningə, toki rɔ'ta'ti, Luwə tɔlta kulə lə'ne mayinu lo tunginn dɔnangi'ti. ⁴ Toki rɔ'ta'ti, makitu lə Luwə elta ɔj'in dɔ ndɔ ki nja siri ene: «Luwə ɔr kon me ndɔ'ti ki nja siri dɔ kulə'gi'ti pəti ki ra'de ‡.» ⁵ Makitu lə Luwə el bay ene: «A uri me be kɔrkon'ti lə'm ki m'nji m'ra tado lə de kin el ratata ††.»

⁶ Nje'gi ki iləimbər Poyta ki maji adi'de kete, uni me'de dɔ ta'ti ki Luwə el'de el. Adi lo kadi a uri me be kɔrkon'ti lə Luwə kin goto. Re to be kaa, tarow to tagira bay kadi nje ki rangi a uri'ti. ⁷ In be ə, Luwə ində dɔ ndɔ ki rangi dana, bar'a ene: «Nɔdɔ ki bone». Luwə el ta'gi kin bal ngayn kete go ta'gi'ti ki kaw'je'gi mbeti ta'a'ti. El ta'gi kakin ki ta *Dabidi, me makitu Pa'gi'ti li'ə ki ndangi kete ene:

«Bone kin ə, oyi ndu Luwə ə,

ononyi'se kadi adi me'se ngan,» toki m'el'n'se kete.

⁸ Toki rɔ'ta'ti, re Jojuwe ɔr non Isirayel'gi aw se'de me be kɔrkon'ti lə Luwə ə, Luwə a elta lə ndɔ kɔrkon ki rangi gogi el nga ††. ⁹ Be ə, ndɔ kɔrkon ki rangi lə de'gi lə Luwə to non bay. A in ndɔ kɔrkon ki tanan ki ndɔ ki nja siri ki Luwə ɔr'n kon kin be. ¹⁰ Tado de ki ur lo kɔrkon'ti lə Luwə ə, a ɔr kon dɔ kulə'ti lə'ne, toki Luwə ɔr'n kon dɔ kulə'ti lə'ne kin be tɔ. ¹¹ Be ə, maji kadi j'indəi tɔgi dɔ rɔ'je'ti kadi j'uri me be kɔrkon'ti kin. Adi j'indəi kumkədi dɔ rɔ'je'ti kadi de madi kare dann'je'ti təl nje mbəti ta ki ta Luwə'ti adi osi toki kaw'je'gi osi kete kin be el nga.

¹² Ta lə Luwə in ta kisi kumngayira, aw ki tɔgi ngayn tɔ. Ta'a ati utə kiyəɔr ki ta kat'a in dow joo. Ta lə Luwə a ur rɔ'je'ti miriki miriki. A aw ɔdi dann ngarme'je ki ndil'je nu. Ningə ta rɔ'je'gi ki rɔ'ti ta nan, ki mbiti kaa aw ɔdi tɔ. Kɔjitarə'gi lə'je ki maji, ki ki majel ki mərta'gi ki dɔ ngarme'je'ti kaa, ta lə Luwə te ki ginn'ə. ¹³ Nya kare ki mbunə nyakində'gi'ti lə Luwə ki iyə rɔ'ne takum'ə'ti go-

to. Nya'gi pəti naji rɔ'de takum'ə'ti ar njay njay. Ningə in non Luwə'ti tɔ ə nan a ɔr ginn kulə ra'ne'gi.

Jeju in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi

¹⁴ Adi j'uwai kunme lə'je ki j'eli ta dɔ'ti non de'gi'ti taga kin ba, tado, toki rɔ'ta'ti, j'awi ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki aw ki tɔgi, ki ində dɔran gangi. Adi in Jeju Kirisiti ki Ngonn lə Luwə. ¹⁵ *Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi lə'je kakin, asi gaki kadi ingə kon se'je dɔ tɔgi kasi'gi'ti el lə'je. Toki rɔ'ta'ti, inbe kaa, nanyi'ə me nya'gi'ti pəti to j'in be tɔ. Nan k'in ə, in osi me majel'ti nja kare el. ¹⁶ Adi j'ɔti ndəkba ki non kumbər konbe'ti lə Luwə ki nje memaji, ki me ki tinyi kati. Lo kin'ti ə, Luwə a inyən go majel'gi lə'je kɔ num, taa memaji li'ə kaa a nanyi se'je num, kadi to ra se'je dɔkagilo'ti ki me'je ge.

5 Toki rɔ'ta'ti, kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, kare kare pəti, Luwə ə mbəti'de dann de'gi'ti. Ningə Luwə ində'de kadi rai kulə lə'ne tado maji lə de'gi kakin. Kulə lə'de in kadi adi kadikare num, taa uji nyamosi kadikare adi Luwə tado majel'gi lə de'gi ki rai num tɔ. ² Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi inbe ki dɔ'ne kaa, aw ki kasəl'gi lə'ne ngayn tɔ. Be tɔ ə, a asi kadi oo kumtondoo lə nje ki gəri el ə rai majel ki de'gi ki ndəmi tarow. ³ In tado kasəl'gi li'ə kakin ə, a uje mosi kadikare adi Luwə tado majel'gi lə'ne inbe num, taa tado majel'gi lə de'gi num tɔ †††. ⁴ Ra kulə to njekujənyamosi kadikare in kɔsigonn, nan k'in ə de a ində rɔ'ne ki dɔ rɔ'ne tado k'ingə'n kɔsigonn kin el. De a ingə kɔsigonn kin ki takul bar ki Luwə bar'a taa. Nya kin ə ra, dɔkagilo'ti ki bar'i'n *Aron.

⁵ Be tɔ ə, yan Kirisiti kaa to be tɔ. In inbe ə adi rɔ'ne tɔbar kadi n'təli'n kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki utə ndəgə'gi el. Nan ingə ji Luwə'ti ki el'ə ene:

«In ə, in ngonn'm,

Ulə ngirə bone, m'in m'təl Baw'i.»

⁶ Me Makitu'ti lə Luwə, loki rangi'ti, Luwə el bay ene:

«In njekujənyamosi kadikare ki a isi ratata,

To Melkisedeki be †††.»

⁷ Dɔkagilo'ti ki Jeju in dɔnangi'ti ne bay, elta ki Luwə ki row'gi ki dangi dangi, taa el si'ə ta nja banyi banyi ki sɔl dɔ, ki ndu'ne kibo taa ki mann non kum'ne'ti, Luwə ki asi kadi ta'a ta koy'ti †. Ningə Luwə oo dɔ ndu'ə tado kulə ki ulə dɔ'ne ginn tɔg'ɔ'ti. ⁸ Toki rɔ'ta'ti, In Ngonn Luwə inbe, nan ki gorow kon'gi'ti kin pəti, ndo kadi təl rɔ'ne go Luwə'ti. ⁹ Loki Jeju tɔlta kulə'gi pəti ki ra kadi ra nga ningə, Jeju təl row kaji ki a to ratata tado de'gi pəti ki nje təl rɔ'de go'ə'ti. ¹⁰ Toki rɔ'ta'ti, Luwə ində kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi to Melkisedeki be.

Ndangi nan tado tusi row ki maji k'inyə kɔ el

¹¹ Nya'gi toi ngayn kadi j'eli dɔ ta'ti kin, nan k'in ə, lo kadi j'ɔr me'ə kadi ar njay dɔ'se'ti adi gəri goto, tado ngan sese ngayn kadi in gəri me nya'gi kalangi. ¹² Toki rɔ'ta'ti, dɔkagilo ki rai me ta'ti lə Luwə kin in ngayn nga, adi maji kadi təli njendo de'gi ndu Luwə nga. Nan biti

† 16-18; Kɔr Isirayel'gi 14.1-35; Pa'gi 95.11 †† Pa'gi 95.11 † Lo-tum 2.2 †† Pa'gi 95.7-8 †† Ndukun ki nja joo 31.7; Jojuwe 22.4

††† Lebitiki 9.7 ††† 5-6; Pa'gi 2.7, 110.4 † Mat 26.36-46; Mrk 14.32-42; Luk 22.39-46

bone kaa, in gei kadi de'gi ki rangi ə ndoi'se nya cjidɔ ta lə Luwə ki ndoi lo kulə ngirə'ti nu inbe kin bay. Gei mba to ngann'gi ki kasi be bay um nyakusɔ lə ngatɔgi'gi ki tɔg'ɔ to'ti el. ¹³ De ki nanyi ki lo kanyi mba kon'ne'ti in ngonn ki kasi. Gər K'elta dɔ nya'ti ki rɔta'ti el. ¹⁴ Nga ningə, nyakusɔ ki tɔg'ɔ to'ti in tadɔ ngatɔgi'gi. Tadɔ kigo kulə'gi'ti ki isi rai ki ndɔ'gi kare kare pəti me kisikidɔtaa'ti lə'de, asi kadi ɔri mbunə nya ki maji ki nya majel nan'ti.

6 Tadɔ nya kin ə, maji kadi ji rai dɔ nya'gi'ti ki ndɔki ji ndoi'de kete lo kulə ngirə'ti nu cjidɔ Kirisiti par el nga. Nan ki ngɔsine kin, adi ji turi kum'je dɔ nya'ti lə de'gi ki tɔgi gangi. Adi ji təli ji rei kadi ndoi'je nya'gi ki lo kulə ngirə'ti adi in: tusi kinyəi gorow njiyə'gi ki majel ki a aw se'je koy'ti kɔ, ² ki kunme kadi Luwə kin el nga to nyando'gi ki cjidɔ batəm'gi ki dangi dangi, ki kində ji dɔ'ti, ki kində njekoy'gi taa lo koy'ti, ki takigangi ki biti ki non'ti lə Luwə. ³ J'a ji ndoi nan nya lə de'gi ki tɔgi gangi nga, re Luwə ad'i'je tarow.

⁴ Adi j'uni to nyando, ta lə nje'gi ki təli osi me panjiyə'de'ti ki kete: kum'de in ki te ki takul kunjilə Luwə. Nanyi kadikare ki dɔran'ti oyi num, taa ingəi Ndil Luwə num tɔ. ⁵ Ndigi Poyta ki maji lə Luwə kadi in ta ki maji ngayn, taa gəri nya ki cjidɔ tɔgi'gi ki a rei nan'ti ki dɔk-agilo ki Luwə a ulə'n ngirə konbe ki a re num tɔ. ⁶ Nan re in be kaa, təli osi me panjiyə'de'ti ki majel ki kete kin gogi. Ko de'gi kakin, lo kadi de a təl re se'de ki nja joo bay kadi inyəi gorow njiyə'de goto. Toki rɔta'ti, bəri Ngonn lə Luwə dɔ kagidəs'i'ti toki rangi bay. Ningə uləi rɔsɔl dɔ'a'ti takum de'gi'ti.

⁷ Adi j'uni nyando ki dɔ lo ndɔ'ɔ'ti, loki dɔnangi anyi mann ndi ki isi ədi ki dɔkagilo'gi pəti, ə te ki kandi ki maji adi nje'gi ki de'gi ndɔi ad'i'de tɔ ningə, tɔji ki taga kadi Luwə njangi dɔ lo ndɔ'ɔ kakin. ⁸ Nan re dɔnangi uwə tone'gi ki konn'gi yo ningə, in dɔnangi ki nda'a goto. Luwə a mann'a tɔlta dɔnangi kin in kadi uləi por dɔ'a'ti par.

⁹ Ngannkon'je'gi ki njendigi'gi lə'je, re j'elita kin be mindi kaa, ji gər me'je'ti maji kadi in, in dɔ row ki maji'ti. Dɔ row ki a te sese kajit'i. ¹⁰ Toki rɔta'ti, Luwə in njera nya ki dana ki dɔkagilo'gi pəti. Adi me'ə a oyi dɔ nya ki maji'ti ki rai el. Rai ki njekunme mad'i'gi, ningə sii ta ra'a'ti ne bay. Nya ra'gi ki maji ki isi rai kin tɔji kadi in ndigi Luwə. ¹¹ Nan ndigi lə'je in kadi de ki ra dann'se'ti uwə tɔgi'ne ba, ə nanyi ki lo ra maji'ti toki sii rai kin biti ndɔ ki dɔboy'ti. Ningə a ingəi nya'gi pəti ki indəi me'se dɔ'ti. ¹² Ji ndigi kadi təli nje yai'gi el. Nan kadi ndaji panjiyə nje'gi ki uni me'de adi Luwə ə ai ki koreme. Nje'gi kin ə, ingəi nya maji'gi ki Luwə un'n ndu'ne kadi n'ad'i'de.

Nyakində me dɔ'ti ki rɔta'ti

¹³ Loki Luwə un ndu'ne adi Abiraham, dann go kundu lə'ne kakin ki kiw rɔ me tɔ'ne'ti inbe. Toki rɔta'ti, de ki rangi ki utə kadi iw rɔ'ne ki tɔ'a goto. ¹⁴ Luwə ene: «M'a m'njangi dɔ'i toki rɔta'ti, ə m'a m'adi ginn kaw'gi banyinan †.» ¹⁵ Abiraham ngəm go ndukun lə Luwə ki

koreme. Be ə, ingə'n nya ki Luwə un ndu'ne ad'a.

¹⁶ Loki de'gi iwi rɔ'de ningə, iwi rɔ'de ki tɔ de ki boi utə'de. Kiw rɔ kakin a tɔji kadi ta'gi ki n'eli in ta'gi ki rɔ-ta'ti. Adi a ində gangi ta'gi ki ta'de asi nan dɔ'ti el.

¹⁷ Ningə Luwə ge tɔji nje'gi ki a ingəi nya maji'gi ki un'n ndu'ne kakin ki taga ar njay bay, kadi ndukun'gi lə'ne a yəti el. Be ə, dann go kun mindi lə'ne ki kiw rɔ bay.

¹⁸ Kun mindi in ki kiw rɔ in nya'gi ki joo ki de a yəti'de el. Be ə me kun mindi'ti eke me kiw rɔ'gi'ti lə Luwə kin, a in ta'gi ki ngom el ratata, adi ta'gi kin ulə dingəm me'je'ti ngayn, j'ingi ki j'inyəi nya'gi pəti kadi j'uwəi nya kindəmedɔti, ki ad'i'je kin ba. ¹⁹ Nyakində me dɔ'ti kin ra adi kisikidɔtaa lə'je to to kəy ki kində dɔ mbal'ti be. In nya ki de a tadi dɔ'ti el num, taa in nya ki ngan num tɔ, ningə ində ku gangi loki me Kəy'ti lə Luwə ki to dɔran'ti gangi, ə ur me lo'ti ki ar njay njay njay utə mad'a'gi. ²⁰ In lo kin ə, Jeju ur'ti kete non'ti ge to nje te tarow non'ti ge. Jeju təl kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki ratata to Melkisedeki be.

Melkisedeki njekujənyamosi kadikare

7 Melkisedeki kakin in ngar ki bebo Salem'ti, taa in njekujənyamosi kadikare lə Luwə ki in dɔ nya'gi'ti pəti. In ə ingə Abiraham loki təl lo tətə rɔ'ti ki tətə ngar'gi, ə njangi dɔ'a tɔ. ² In ə, Abiraham ad'a ki kare me nya ki dɔgi'ti, me nya'gi'ti pəti ki təl'n ta rɔ'ti. Ki dɔkete, kɔr me tɔ ki nan Melkisedeki in «ngar ki njera nya ki dana». Bay taa, Melkisedeki in ngar ki bebo Salem'ti tɔ, kɔr me tɔ kakin nan: «Ngar ki nje lapiya †.» ³ Makitu lə Luwə elta lə baw Melkisedeki eke ta lə kon'a el, num taa elta lə ginn kaw'gi el num tɔ. Bay taa, elta dɔ koj'o'ti eke dɔ koy'o'ti el ratata num tɔ. Tanan ki Ngonn lə Luwə, ningə in njekujənyamosi kadikare ki a isi ki dɔkagilo'gi pəti.

⁴ In gəri maji kadi Melkisedeki in de ki nda'a in ngayn. Be ə, kaw'je Abiraham inbe kaa, ad'a ki kare me ki dɔgi'ti, me nya'gi'ti pəti ki təl'n lo rɔ'ti †. ⁵ Nan de'gi ki ginn koj'i'ti lə *Lebi, ki sii rai kulə kujənyamosi kadikare, tɔgi isi dɔ'de'ti, kigo ndukun'ti lə Moji, kadi taai ki kare me ki dɔgi'ti me nya'gi'ti pəti ki ingəi ji ngann Isirayel'ti adi in ngannkon'de'gi, ki in ginn kaw'ti lə Abiraham. ⁶ Melkisedeki in ginn koj'i'ti lə Lebi el, nan Abiraham ad'a nya kare me ki dɔgi'ti me nya'gi pəti ki ingə. Adi Melkisedeki njangi dɔ Abiraham ki Luwə un ndu'ne ad'a. ⁷ Ningə toki rɔta'ti, ngatɔgi ə a njangi dɔ ngonn ki du. ⁸ Ginn kaw'gi lə Lebi ki nje taa ki kare me ki dɔgi'ti, me nya maji'gi'ti ji ndəgi Isirayel'gi'ti, in de'gi ki a oyi. Nan ki cjidɔ Melkisedeki, Makitu lə Luwə el kadi in, isi kumngayira. ⁹ Ki dɔboy'ti, ta ki kadi j'eli ənn: dɔkagilo'ti ki Abiraham adi ki kare me ki dɔgi'ti me nyakingə'ne'gi'ti pəti kin, Lebi ki ginn kaw'a'gi in nje taa ki kare me ki dɔgi'ti me nya'gi'ti pəti kin kaa, adi tɔ.

¹⁰ Toki rɔta'ti, dɔkagilo'ti ki Melkisedeki ingə'n Abiraham kin, oji Lebi el bay, nan k'in ə, in mosi kaw'ne Abiraham'ti nga.

¹¹ Me ndukun'ti lə ngann Isirayel'gi, in de'gi ki ginn koj'i'ti lə Lebi ə maji kadi de'gi mbəti'de adi rai kulə ku-

† Lotum 22.16-17

†† 1-2; Lotum 14.17-20 ‡ KNK 2.29

jənyamosi kadikare'gi. In njekujənyamosi kadikare'gi to Aron be. Nan row ra kulə kujənyamosi kadikare lə'de to asi nan berere el. Re in be el ə, de a sangi njekujənyamosi kadikare ki rangi to Melkisedeki be bay el nga. ¹² Nga ningə, re row ra kulə kujənyamosi kadikare ki ginn kaw'ti lə Lebi yəti ningə, in go'ti kadi ndukun kaa yəti tɔ. ¹³ Ningə Burəbe lə'je ki ta'gi kin ɔjido'a, in ginn kaw'ti lə Lebi el, nan in ginn kaw'ti ki rangi. Ningə ginn kaw'ti kin, de madi ki ra kulə to njekujənyamosi kadikare dɔ ringiri lo'ti goto. ¹⁴ De'gi pəti gəri kadi oji Burəbe lə'je ginn koji'ti lə Juda. Ningə ki ɔjido ginn koji kin, Moji elta madi dɔ'ti el, loki elta ki ɔjido njekujənyamosi kadikare'gi.

Njekujənyamosi kadikare ki rangi ki tanan ki Melkisedeki

¹⁵ Ngə'sine nya'gi toi ar njay nga. Njekujənyamosi kadikare ki rangi ki in ginn koji'ti lə Lebi el, ki to to Melkisedeki be re. ¹⁶ In təl njekujənyamosi kadikare ki gorow lə ndukun kigo koji ki darɔ'ti el, nan kigo tɔgi kisikidɔta'a'ti ki a to ratata. ¹⁷ Toki rɔta'ti, Makitu lə Luwə el ene:

«In njekujənyamosi kadikare ki ratata, toki ndɔ ki Melkisedeki isi'n be.»

¹⁸ Be ə, kunndu'gi ki kete, in ki buji kɔ tado tɔgɔ goto, taa nda'a kaa goto tɔ. ¹⁹ Ndukun'gi lə Moji asi kadi rai adi de'gi asi nan berere takum Luwə'ti el. Nga ningə nya kindəmedɔti ki maji utə ndukun'gi lə Moji in ki kadi'je. Ningə ki takul'ə j'asi kadi ji re ki rɔ Luwə'ti. ²⁰ Nya ki rangi bay, nya'gi kin pəti rai nya ki takul kiw rɔ lə Luwə. Nan ndəgə'gi tei njekujənyamosi kadikare ki kanji kun mindi lə Luwə. ²¹ Nan ki ɔjido Jeju, Luwə iw rɔ'ne, loki el ene:

«M'in Burəbe m'a m'iw rɔ'm m'a m' iyəti mindi'm el, nan m'a m'el m'ene: in njekujənyamosi kadikare ki ratata.»

²² Be ə, ki row kiw rɔ lə Luwə kin, ji tinyi me'je kati kadi j'ingəi kunmindɔ ki sigi ki maji utə in ki kete kin sanyi ki takul Jeju.

²³ Nya ki rangi bay, njekujənyamosi kadikare ki ginn koji'ti lə Lebi banyinan. Nan k'in ə, koy tɔl'de taa taa adi lo kadi rai kulə kujənyamosi kadikare kin ratata goto.

²⁴ Nan Jeju in nje kisi ratata, ningə kulə kujənyamosi kadikare li'ə a toki non'ne'ti tɔ. ²⁵ In be ə, Jeju asi kadi kaji ki ratata de'gi ki nje re ki rɔ Luwə'ti ki takul'ə. Toki rɔta'ti, in nje koy el adi a elta ki Luwə ki dɔkagilo'gi pəti tado lə'de.

²⁶ Jeju in kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki maji kadi j'ingəi. In ar njay num, ra nya ki majel nja kare el num, taa Luwə ɔsɔ ngərəngi kadi njeramajel'gi'ti num tɔ. Ningə, un'ə ində adi isi ngərəngi dɔran'ti nu, dɔ nya'gi'ti pəti. ²⁷ Jeju to to ndəgi kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi kam el, adi in nya ki nda'a goto rɔ'a'ti kadi uja nya mosi ki ndɔ'gi kare kare'gi pəti ki kadi Luwə inyə'n go majel'gi lə'ne inbe num, taa kadi inyə'n go majel'gi lə bulə de'gi pəti kɔ tɔ. Jeju uja nya mosi kadikare nja kareba par ə asi naki. Adi in kadikare darɔ'a inbe ki

adi dɔ kagidəsi'ti kin. ²⁸ Tado ndukun lə Moji ində ji'ne dɔ de'gi'ti madi ki kulə ra'de asi nan el, to njekujənyamosi kadikare'gi kibo. Nga ningə kiw rɔ lə Luwə ki re go ndukun'ti, ində ji'ne dɔ Ngonn'o'ti to kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, in ki asi nan biti ki non'ti.

Jeju in njekujənyamosi kadikare kibo

8 Ta ki bo utə ki kadi j'eli dɔ ta'ti kin ə to kin: J'awi ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki be kin non, ki isi me dɔran'ti, dɔjikɔl lo kisi Konbe'ti lə Luwə, ki nje tɔgi ki əti bol ††. ² Isi nje ra kulə lə'ne adi Luwə me lo'ti ki ar njay, ki me *kəyku ki rɔta'ti ki Burəbe inbe ə ra um in de ə ra el.

³ Kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, kare kare pəti, kulə lə'de in kadi adi nya'gi Luwə num, rei ki kadikare mosi'gi num tɔ. Be tɔ ə, in gorow'ə'ti kadi Jeju kaa, aw ki nya kadi adi kadikare'ti tɔ. ⁴ Toki rɔta'ti, re Jeju in dɔ-nangi'ti ne ningə, a in njekujənyamosi kadikare el, tado njekujənyamosi kadikare'gi ki isi rai kulə kin kigo ndukun'ti lə Moji, sii dɔnangi'ti ne ə binəm nga.

⁵ *Njekujənyamosi kadikare'gi kakin, isi ra kulə me kəyku'ti lə Luwə. Nan kəy kin in ndil nya par ki rɔta'ti ki to dɔran'ti. Toki rɔta'ti, loki Moji ulə ngirə kadi ra kəyku lə Luwə, Luwə el'ə ene: «Ur mbi maji oo'n dɔ ta ki m'a m'el'i kam: maji kadi ra kəyku lə Luwə kin toki ndɔki m'ɔji dɔ mbal'ti †.» ⁶ Nan ngə'sine, Jeju aw ki kulə ki nda'a in ngayn utə kulə lə njekujənyamosi kadikare'gi. Adi in ə, in nje ra mbunə lo'ti tado kunmindɔ ki maji utə, ki ngirə in ki kində dɔ kunndu'ti ki maji utə tɔ.

Kunmindɔ ki kɔkɔ ki ki sigi

⁷ Re kunmindɔ ki kete asi kadi tɔlta'ne ndaki nga ə ††, Luwə a aw ki ndoo kində kunmindɔ ki rangi ki njajoo el nga. ⁸ Nan, Luwə kɔl ki de'gi lə'ne tado majel'gi ki rai, ene:

Oyi ndɔ'gi a rei non, ki m'a m'un mindi'm ki sigi, ki de'gi ki Isirayel'ti num, ki de'gi ki Jude'ti num tɔ.

⁹ Kunmindɔ kin, a to to kunmindɔ, ki ndɔki m'un ki kaw'de'gi el, ndɔki m'uwə'n ji'de

kadi m'te'n se'de dɔnangi Ejipiti'ti ki taga kin.

Lo kadi rai dɔ nja'de'ti sə'm me kunmindɔ'ti kin goto.

Be ə, m'in Burəbe, m'a m'təl gid'i'm madi'de tɔ.

¹⁰ Burəbe ene:

Kunmindɔ ki m'a m'un madi

de'gi ki Isirayel'ti go ndɔ'gi'ti kin ə to kin:

M'a m'adi'de nyagər

kadi gəri ndukun'gi lə'm,

M'a m'ndangi ndukun'gi kakin ngarme'de'ti.

M'a m'in Luwə lə'de,

ə a in de'gi lə'm tɔ.

¹¹ De madi kare ki a aw

ndo'de ki me be'ti lə'ne,

eke ngonnkon'ne kadi gəri'm goto,

† 5.6; Pa'gi 110.4

†† Pa'gi 110.1 ‡ Tekitaga 25.40 †† Tekitaga 24.3-8

tadɔ de'gi pəti,
ulə ngirə dɔ de'gi ki tɔgi'ti bitɪ te'n dɔ ngann'gi ki du'ti,
a gəri m'in.

¹² M'a m'inyə go ra go'ti el'gi lə'de kɔ,
me'm a oyi dɔ majel'gi'ti lə'de ratata †.

¹³ Loki Luwə elta dɔ kunmindɪ ki sigi'ti ningə, in kin ɔji
kadi təl in ki kete to nya ki kɔkɔ'ti. Ningə j'in pəti ji gəri
kadi re nya to kɔki ningə nanyi ngayn el kadi a goto.

Row kɔsi məkəsi nanga non Luwə'ti ki kete

9 Kunmindɪ ki kete kaa, aw ki ndukun'gi ki tɔji de'gi
gorow gosi Luwə, eke aw ki lo kəy ki dɔnangi'ti ne
tɔ. ² *Kəyku lə Luwə ki gangi me'ə joo in ki ra. Me kəy'ti
ki dɔkete, ki bari'ə lo ki ar njay, lo kində lambi ki baji'ə
in siri isi me'ti. Taa, tabilə ki mapa kadikare ki kadi
Luwə in dɔ'ti, isi'ti non tɔ. ³ Ningə kəy ki nja joo ki ku
gangi lo ra ta'ti, in lo ki bari'ə Lo ki ar njay njay njay utə
ndəgi lo'gi. ⁴ Lo kin'ti ə buki nduji kagi'ti ə iləi por dɔ'ti
adi on ningə bany'a əti mbin in ki k'ilə nya'ti ki ra ki ɔr.
Sanduki kunmindɪ ki gidə in ki ra ki ɔr in'ti. Me san-
duki'ti kakin ə, ku madi ki nyakusɔ ki bari'ə mann rosi
me'ə in səm'ti. Ku kakin gidə in ki ra ki ɔr tɔ. Ə kagi tɔsi
lə Aron ki ndɔki uwə mbi'ne in me'ti tɔ. Ningə bar
mbal'gi ki ndangi ta'gi ki ɔjido kunmindɪ'gi in me'ti tɔ.
⁵ Dɔ sanduki'ti kakin ə, tɔli kagi'gi joo ki toi to *Malay-
ka'gi ki bari'de eyina seruben'gi, ki ai ki kɔsigonn ngayn
indəi'de dɔ'ti. Malayka'gi kakin naji bag'i'de dɔ lo siyə
mosi kadikare ki ɔji go k'inyə go majel'gi lə de'gi kɔ.
Nan k'in ə, in dɔkagilo ki kadi de ɔr'n ginn ta'gi kin pəti
el bay.

⁶ Kəyku kakin in ki gangi lo joo. Njekujənyamosi
kadikare'gi uri me kəy'ti ki dɔkete ki ndɔ'gi kare kare
pəti tadɔ ra kulə lə'de ††. ⁷ Nan me kəy'ti ki nja joo, kibo
lə njekujənyamosi kadikare'gi ki kar'ne ba par ə, a ur'ti
nja kare me bal'ti ki kare. Lo kin'ti ə a re ki mosi da kadi
adi kadikare'ti Luwə kadi inyən go majel'gi lə njeku-
jənyamosi kadikare kibo inbe kin kɔ num, ta nya ndəgi
bulə de'gi ki rai kigo me ndigi'ti lə'de el num tɔ ‡. ⁸ Ndil
Luwə ki ndɔ'je ki takul nya'gi kin kadi dɔkagilo'gi pəti ki
me kəyku lə Luwə ki dɔkete kin to'n ba bay ningə,
takəy kur me lo'ti ki ar njay njay njay utə mad'a'gi kin in
ki te el bay. ⁹ Nyakɔji'gi kin in ndil nya'gi ki dɔkagilo'ti ki
bone. Kɔr me'ə nan: kadikare'gi ki nya mosi'gi ki j'isi
j'adi Luwə kin asi kadi rai adi me de ki nje ra kulə kadi
Luwə ki asi nan berere el. ¹⁰ Toki rɔta'ti, nya'gi kin in
ndukun'gi ki ɔjido nyakusɔ eke nya kanyi ki kuji nyara'gi
ki ɔjido togi ji ki mann par. Nya'gi kin in kuji nyara lə
de'gi ki dɔnangi'ti ne. Nda'de to'ti tadɔ dɔkagilo ki nden
be par, bitɪ dɔkagilo'ti ki Luwə a indən ginn ndukun'gi
ki sigi.

Kirisiti adi r'ne kadikare'ti

¹¹ Nan Kirisiti re to kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi
kadi adi'je nya maji'gi ki toi ne nga. Kirisiti ur me
kəyku'ti kibo ngayn num, asi nan berere num tɔ. In
kəyku ki de'gi ə rai ki j'i'de el num, taa in kəy ki goto dɔ-

† Jeremi 31.31-34 †† Kɔr Isirayel'gi 18.2-6 ‡ Lebitiki 16.2-34

ngangi'ti ne num tɔ. ¹² Kirisiti ur me kəy'ti ki ar njay njay
njay utə mad'a'gi kakin nja kareba par. Ur me kəy'ti
kakin ki mosi bal binyə eke ki mosi ngann mangi'gi el,
nan ki mosi'ne inbe. In ki row kin ə, Kirisiti ugə'n dɔ'je
nja kareba par ratata dɔ majel'gi'ti. ¹³ Toki rɔta'ti, kigo
nyajibəlbe'ti, de'gi a tɔli bal binyə'gi ki ngann mangi'gi,
ə a siyə mosi'de'gi ki bu ngonn kon mangi ki kulə por
dɔ'ti dɔ de'gi'ti ki rai majel ††. Rai nya'gi kin be kadi de'gi
kakin təli ki kar njay gogi kigo nyajibəlbe'ti. ¹⁴ Re nya
kin in ki rɔta'ti kadi mosi da'gi awi ki tɔgi ningə, mosi
Kirisiti, tɔg'ɔ a utə mosi da'gi sanyi ngayn bay. Nan
Kirisiti inbe un r'ne adi Luwə to nya kadikare ki ar njay
ki tɔgi lə Ndil Luwə ki nje kisi ratata. Mos'o kakin a togi
ngarme'je adi ar njay kadi ji ra nya'gi ki majel ki a aw
se'je koy'ti el. Nga ningə, j'a j'asi kadi j'a ra kulə j'adi
Luwə ki nje kisi kumngayira ba.

Kunmindɪ ki sigi me mosi'ti

¹⁵ Be ə, Kirisiti in nje ra mbunə de'gi'ti ki Luwə ki row
kunmindɪ ki sigi. Tadɔ kadi nje'gi ki Luwə bar'de ingəi
nya nduwə ki a to ratata ki Luwə un ndu'ne adi'de. Nya
kin a ra nya, tadɔ Kirisiti oy ningə mos'o taa de'gi ilə'de
taa ta nya'gi'ti ki majel ki isi rai nya dɔkagilo'ti ki in ginn
tɔgi'ti lə ndukun ki kete.

¹⁶ J'ingəi kadi re de ra makitu kunmindɪ ki ɔjido lowə
nya nduwə tor'ne'ti ningə, maji kadi de'ə kakin a oy
bay taa, noj'o'gi a lowəi nan nya nduwə. ¹⁷ Toki rɔta'ti,
re de in ki dɔ'ne taa bay ə, nda makitu kunmindɪ ki
ɔjido nya nduwə goto. Loki de'ə kakin oy nga ningə
nda'a to. ¹⁸ Be tɔ ə, kunmindɪ ki kete ka, lo kadi aw ki
tɔgi ra kulə kete goto non mosi'ti ki anyi. ¹⁹ Loki Moji ɔr
me ndukun'gi pəti toki ndangi'n me makitu'gi'ti ki mi
non bulə de'gi ki Isirayel'ti pəti ningə, un mosi ngann
mangi'gi ki mosi bal bati'gi ki pote'de ki mann j'i'ne'ti.
Ningə un baji kagi madi ki ul njuki ki əti maji ngayn ki
bari'ə nan ijopɪ. Baji kagi kakin in ki bir ginn'ə ki ku ki
rai ki bin bati'gi adi ɔl lɔm lɔm ə kər njir njir tɔ. Ningə
kagi kakin ə, ulə me mosi'ti ə siyə dɔ makitu'gi'ti ki
ndangi ndukun'gi me'ti num taa dɔ bulə de'gi'ti num tɔ.
²⁰ Dɔkagilo siyə mosi'ti, Moji ene: «In kin in mosi Kun-
mindɪ ki Luwə un ndu'ne dɔ'ti adi'se, kadi təli r'ɔ'se go'ti
‡.» ²¹ Be tɔ ə, siyə'n mosi kakin dɔ kəyku'ti lə Luwə ki dɔ
nyara kulə'gi'ti pəti ki me'ti tɔ. ²² Toki rɔta'ti, kigo
ndukun'ti, nya'gi pəti nje ki nanyi in boi el, a təl'i'de ki
k'ar njay'ti ki takul mosi par. Ningə ki kanji mosi ki siyə,
k'inyə go majel'gi a goto tɔ.

Kun rɔ kadi lə Kirisiti ɔr majel'gi kɔ

²³ Nya'gi ki taainan ki nya'gi ki rɔta'ti ki dɔran'ti pəti
maji kadi in ki təl'de ki k'ar njay'ti ki row kin. Ningə ki
ɔjido nya'gi ki rɔta'ti ki me dɔran'ti inbe kaa, gei nya
kadikare mosi ki maji utə mosi da'gi sanyi. ²⁴ Toki rɔ-
ta'ti, Kirisiti ur me kəyku'ti lə Luwə ki de'gi rai ki j'i'de el
ki in ndil nya ki rɔta'ti ki me dɔran'ti. Nan in aw me
dɔran'ti, ɔji r'ne takum Luwə'ti, isi el si'ə ta tadɔ lə'je.
²⁵ Jezu aw me dɔran'ti kadi adi r'ne kadikare'ti Luwə nja

†† Lebitiki 16.14-16; Kɔr Isirayel'gi ‡‡ 19-20; Tekitaga 24.3-8

banyi banyi el. Nan kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ur me kəy'ti ki ar njay njay njay utə mad'a'gi kakin ki bal'gi kare kare pəti, ki mosi da'gi. ²⁶ Re in be el ə, Kirisiti a ingə kon nja banyi banyi lo kulə ngirə dōran ki dōnangi'ti nu. Nan toki rōta'ti, Kirisiti re nja kareba dōk-agilo ki dōboy'ti, kadi bōr majel kō, ki takul darō'a ki un adi Luwə nya mosi'ti. ²⁷ Ningə in ki kində dō'a dana kete, kadi de ki ra ra a oy nja kare par, ningə go koy'o'ti, Luwə a gangi ta dō'a'ti. ²⁸ Be tō a, Kirisiti adi rō'ne nja kareba par, kadi bōr majel lə bulə de'gi. Ningə a dji rō'ne ki nja joo bay, nan k'in ə, in tado bōr majel el nga, nan kadi aji nje'gi ki isi nginəi ndo təl'ə.

Kirisiti adi rō'ne nya mosi'ti nja kareba par

10 Ndukun'gi lə Moji in ndil nya'gi ki rōta'ti ki a rei, um in darō nya'gi inbe el. Be ə, lo kadi ari de'gi ki isi rei rō Luwə'ti njay goto. Re ujəi nya mosi kadikare ki bal'gi kare kare pəti ka lowə goto. ² Re in be el ə, nje'gi ki isi ujəi nyamosi kadikare adi Luwə gosi'ə kin, Luwə a ar'de njay dō majel'gi lə'de kō pəti nja kareba par. Lo kadi me'de a olo dō majel'gi'ti lə'de gogi bay a goto. Ningə ginn kujənyamosi kadikare kaa, a gangi tō. ³ Nan toki rōta'ti, ki row kujənyamosi inbe kin ə, me de'gi olō'n dō majel'gi'ti lə'de bal'gi kare kare pəti. ⁴ Tado mosi ngann mang'gi ki mosi bal binyə'gi asi kadi bōr majel'gi kō el.

⁵ In be ə, loki Kirisiti isi re me dōnangi'ti, el Luwə ene: «In ge nyamosi el num, kadikare el num tō, nan uwə darō'm.

⁶ In ra rōnel dō kujənyamosi kadikare'gi ki on row raki el num, taa kujənyamosi kadikare'gi tado bōr majel n'eli el num tō.

⁷ Ningə m'el m'ene:

Oo Luwə m'in ne, m're dōnangi'ti kadi m'ra ndigi lə'i, Toki ndangi me makitu'ti ki kar njay dji'n dō'm †.»

⁸ Ta ki dōkete ki Kirisiti el ə to kin: «Ndōki kete in ge kujənyamosi kadikare'gi el num, kadikare'gi el num, kujənyamosi kadikare'gi ki on row raki el num, taa kujənyamosi kadikare'gi tado bōr majel'gi el num tō, nya'gi kin pəti nəli nu el». Nga kin ə, kujənyamosi kadikare'gi kin pəti, in ki ra'de kigo ta'gi'ti ki in ki ndangi kigo ndukun'ti. ⁹ Kirisiti təl el bay ene: «Oo, m're dōnangi'ti kadi m'ra go ndigi lə'i». Kirisiti buji nya mosi'gi ki kete, ə un rō'ne to nya mosi ki sigi ində tor'ti. ¹⁰ Jeju Kirisiti ra nya ki Luwə ndigi. Be ə, adi darō'ne nya mosi'ti, nja kareba par, kadi taa'n'je ilə'je taa dō majel'ti.

¹¹ Ningə njekujənyamosi kadikare'gi kare kare pəti, awi ki nja'de taa, ndo kare kare pəti tado ra kulə lə'de non Luwə'ti. Adi kadikare nya mosi ki kare inbe kin ki dōkagilo'gi pəti. Nan nya mosi kin asi bōr majel'gi lə de'gi el ratata ††. ¹² Nan Kirisiti, adi rō'ne nya mosi'ti nja kareba par tado bōr majel'gi, ə aw isi dōjikōl Luwə'ti ki non'ne'ti. ¹³ Ngōsine ki isi dōjikōl Luwə'ti, biti kadi Luwə təl njeban'gi lə'i nyakində nja'i'ti ginn tōgi'ti be. ¹⁴ Be ə, ki takul nya mosi ki kare inbe kin, təl'n de'gi ki ar'de njay dō majel'ti ki kasi nan berere'ti ratata.

† 5-7; Pa'gi 40.7-9 †† Tekitaga 29.38

¹⁵ Ndil Luwə ka mannaj'a ar njay tō, ningə ta ki dōkete ki el ə to kin:

¹⁶ «Burəbe ene:

Kunmindi ki m'a m'un se'de,

Go ndō'gi'ti kin ə to kin:

M'a m'ində ndukun'gi lə'm dō ngarme'de'ti,

M'a m'ndangi'de me'de'ti, me marta'gi'ti lə'de.»

¹⁷ Ningə təl el bay ene:

«M'a m'adi me'm olo dō majel'gi'ti lə'de el num, taa dō kulə ra'de'gi'ti ki gorow'ə'ti el num tō †.»

¹⁸ Nga ningə loki majel'gi in ki k'in yə go kō, nda'a nya mosi ki kadi de a ra bay taa a bōr'n majel goto.

Ji rei ndəkba ki rō Luwə'ti

¹⁹ Be ə, ngannkon'm'gi, ji gər kadi tarow in ki te non'je'ti kadi j'uri loki ar njay njay njay'ti utə mad'a'gi ki takul mosi Jeju Kirisiti ki anyi. ²⁰ Te tarow ki sigi ki a to ratata ki takul ku gangi lo ki ində gangi, adi in darō'a inbe ki adi nya mosi'ti dō kagidəsi'ti. ²¹ J'awi ki kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi ki in ki kində dō Kəy'ti lə Luwə. ²² Adi ji rei ndəkba ki rō Luwə'ti ki me ki rōta'ti, ki kunme, ki tadi el, ki me ki ar njay ki uwə'je ki ta el, ki darō ki togi ki mann ki ar njay. ²³ Adi ji nanyi dō nya kindəmedōti ki j'isi j'iləi mbər'ə kin ngan, tado nya'gi ki Luwə un ndu'ne kadi n'ra n'adi'je, a ra tado in nje ra nya ki low'ə'ti. ²⁴ Adi j'indəi kum'je go nan'ti yo ge ki ne ge, ki gorow kulə dingəm me nan'ti kadi ji ndiginan num, ji rai nya'gi ki maji num tō. ²⁵ Adi j'in yəi ta re lo kaw-nan'gi'ti lə'je el toki nje ki nan'gi isi rai be kin. Nan adi j'uləi dingəm me nan'ti yo ge ki ne ge, tado toki oyi, ndo re lə Burəbe in ndəkba.

²⁶ Ji gər ta ki rōta'ti ə binəm. Ningə, go gər ta ki rōta'ti kin ə, ji ra majel kigo me ndigi'ti lə'je ə, kadikare mosi ki rangi ki a bōr majel'gi lə'je goto nga. ²⁷ Nya kareba ki nanyi tado lə'je, in nginə ki rō dadi par par takigangi lə Luwə ki por ki əti bol ki a on nje mbət'ə'gi. ²⁸ Re de madi mbəti kadi təl rō'ne go ndukun'gi'ti ki Moji ndangi ə, a ingə koy ki kanji k'oo kumtondoo, re de'gi joo eke mutə manyinaji dō mbəti təl rō go ndukun'gi'ti li'ə kin. ²⁹ Toki rōta'ti, de ki kidi Ngonn lə Luwə ə, a ingə kində kōji ki ngan ngayn bay. Nya ki ra kin dji kadi ilə kōji dō mosi kunmindi ki ar'a njay. Taji Ndil Luwə ki ra'je adi ji gər memaji li'ə. ³⁰ Toki rōta'ti, ji gər Luwə ki ene:

«M'in ə, m'in nje dal ban num, taa nje kadi nya de ki ra ra kigo kulə ra'a'ti num tō!

«Taa ilə dō'ti bay ene:

Burəbe a gangi ta dō de'gi'ti lə'ne ††.»

³¹ In nya ki əti bol ngayn kadi de osi me takigangi'ti lə Luwə ki nje koy el.

³² Adi me'se olo dō nya'ti ki ra nya kete, dōkagilo'ti ki ingəi lo kunji lə Luwə. Kalangi ba go'ti par ə, ingəi kon ngayn, nan k'in ə uwəi tōgi'se ba ta rō'ti kibo kin. ³³ Nje ki nan'gi dann'se'ti, de'gi taji'de ge adi'de kon ge takum bulə de'gi'ti. Ningə nje ki nungi in ndəkba kadi dōsi ginn nje'gi ki isi ingəi ko kon'gi kin. ³⁴ Toki rōta'ti, ingəi kon ki nje'gi ki in kəy dangay'ti. Taa ndigi ki rōnel kadi de'gi taa'i nya maji'gi lə'se dō tōgi'ti, tado in gəri kadi awi ki

† Jeremi 31.33-34 †† Ndukun ki nja joo 32.35

nya'gi ki Luwə un mindi'ne kadi n'ra n'adi'se, ki nya'gi ki nda'de utə nya maji'gi lə'se, taa a toi ratata tɔ.

³⁵ Ononyi'se kadi inyəi ta kunme lə'se, tado ki gorow kunme kin, a ingəi nyakugə goji kibo ngayn. ³⁶ Maji kadi nanyi ki lo kuwətəgiba'ti, kadi rai nya ki Luwə ndigi ə ingəi nya ki un'n ndu'ne kadi n'a n'ra.

³⁷ Toki rɔta'ti, makitu lə Luwə el ene:

«Dɔkagilo ki gɔji ngayn'ti, nanyi ngayn el nga, nje re a re toki rɔta'ti, a ɔr ndɔ awi'n kete el.

³⁸ Ningə, Luwə ene, de ki njera nya ki dana ta kum'ne'ti,

a isi ki dɔ'ne taa ki takul kunme.

Nan re təl gogɔ me majel'ti ə, rɔ'm a nəl'm si'ə el †».

³⁹ Nan, j'in dann'de'gi'ti ki nje təl gogɔ ki tado nanyi kɔ el. Nan j'in mbunə nje'gi'ti ki uni me'de, ə in dɔ row ka-ji'ti kin.

Ta dɔ kunme'ti lə kaw'gi Isirayel'gi

11 Tado kunme kadi Luwə, in gorow k'ingə nya ki de ində me'ne dɔ'ti, taa in nya ki ra adi de tinyi me'ne kati dɔ nya'gi ki rɔta'ti ki oo ki kum'ne el. ² In ki takul kunme lə'de ə, kaw'je'gi ki kete, me Luwə nəl'ə dɔ'de'ti.

³ Ki takul kunme ə, j'i gəri'n kadi dɔran ki dɔnangi ki nya'gi ki me'ti, Luwə ra'de ki ta ki ta'ne'ti. Be ə, Luwə ra nya'gi ki j'oo'de, ki takul nya'gi ki j'oo'de el. ⁴ Ki takul kunme ə, Abel adi'n kadikare Luwə. Kadikare li'ə maji utə yan Kanyi. Ki takul kunme lə Abel ə, Luwə ndigi'n kadikare'gi li'ə, ə mannaji li'ə kadi in de ki njera nya ki dana. Toki rɔta'ti Abel oy inbe, nan ki takul kunme li'ə, nya'gi ki ra'de isi eli'je ta biti bone ††.

⁵ Ki takul kunme ə Luwə un'n Enɔki ki rɔ'ne'ti ki kanji kadi oy. Lo kadi de ingə goto, tado Luwə un'ə aw si'ə rɔ'ne'ti dɔran'ti nu. Makitu lə Luwə ene: «Kete bay taa kadi Luwə un'ə aw si'ə dɔran'ti, Enɔki nəl Luwə ‡.» ⁶ De ki a nəl Luwə ki kanji kunme goto. Ningə de ki isi re ndəkba ki rɔ Luwə'ti, kadi gər me'ne'ti maji toki Luwə isi non toki rɔta'ti num, taa isi ugə goji nje'gi ki isi sangi'ə num tɔ.

⁷ Ki takul kunme ə, Nuwe ra'n tokibo kadi aji'n rɔ'ne num, aji'n ginn de'gi ki me kəy'ti lə'ne num. Ra be tado Luwə ndəj'ə dɔ nya'gi'ti ki a rai nya, ki de'gi oyi ki kum'de el bay nan Nuwe un me'ne dɔ ta'ti ki Luwə el'ə. Ki gorow kunme lə Nuwe kin ə, ta ki gangi re'n dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti. Ningə ki takul kunme li'ə ə, Luwə tel'n'ə de'ti ki njera nya ki dana ††.

⁸ Ki takul kunme lə Abiraham ə, loki Luwə bar'a ningə, ndigi ta'a'ti. Abiraham ndigi ta bar'ti lə Luwə ə ində taa osi dɔ row'ti ə aw me be'ti ki gər nja kare el, ki un ndu'ne kadi n'a n'ad'a nya nduwə'ti. ⁹ Ki takul kunme ə, in aw isi'n to mbah dɔnangi'ti ki Luwə un ndu'ne kadi n'a n'ad'a. Abiraham aw isi ginn *kəyku'ti nan'ti ki *Isaki in ki *Jakobi. Ingi kaa, in nje k'ingə nya nduwə inbe ki kare ki Luwə un'n ndu'ne adi Abiraham kin tɔ ††.

¹⁰ Abiraham nginə kadi n'isi me bebo'ti ki ngirə ngan

maji, ki Luwə inbe mərta dɔ row ra'a'ti kete bay taa, ində bebo kakin ki darɔ'ne inbe tɔ.

¹¹ Ki takul kunme lə Sara ki in kuji dene tɔ ə, dɔkagi-lo'ti ki bugə yipi ə binəm mindi kaa, Luwə ad'a tɔgi ad'a oji ngonn, tado tadi el toki Luwə in nje ra nya ki low'ə'ti ə un ndu'ne kadi n'a n'ra. ¹² In be ə, ki takul de ki kare inbe ki bugə yipi adi ndɔ'a nanyi ngayn el dɔnangi'ti inbe kin ə, ginn koji ki banyinan to mee'gi ki dɔran'ti eke nangira ki ta ba'ti ki dum tudə kər'de, tei'ti.

¹³ De'gi pəti ki uni me'de adi Luwə kakin oyi ki kanji kadi ingəi nya maji'gi ki Luwə un'n ndu'ne kadi n'ra n'adi'de kakin. Nan k'in ə, oyi nya'gi ki ndɔ ki a rai nya num, rai rɔnel dɔ'ti ngayn num tɔ. Ningə gəri maji kadi n'in mbah'gi ki nje njiyə ki nja'de taa dɔnangi'ti ne.

¹⁴ Nje bar rɔ'de mbah'gi ki nje nji'ə mbah'gi dɔnangi'ti kin, cji ki taga ar njay kadi isi sangi be ki sɔw dɔ'de toki rɔta'ti. ¹⁵ Məri ta dɔ be'ti ki tei me'ti kin el, tado re məri-ta dɔ'ti ə, nya ki a cɔgi'de kadi təli awi me'ti gogɔ goto.

¹⁶ Toki rɔta'ti, isi sangi be ki sɔw dɔ'de ki maji utə be ki tei me'ti, adi in be ki dɔran'ti. In be ə, rɔ Luwə sɔl'ɔ el kadi bar'i'ə Luwə lə'de, be ə, ində dɔ bebo madi dana tado lə'de.

¹⁷ Ki takul kunme lə Abiraham ə, Luwə ge kadi n'a n'oo nya ki Abiraham a ra, adi dəj'ə kadi adi Isaki nya mosi'ti. Be ə, Abiraham in ndəkba kadi adi ngonn'o ki kareba inbe kin. Nya'gi kin rai nya go kun'ti ki Luwə un'n ndu'ne ad'a kin ††. ¹⁸ Toki rɔta'ti Luwə el'ə ene:

«In ki takul Isaki ə, a ingə'n ginn koji lə'i ki m'un mindi'm mad'i ††.»

¹⁹ Abiraham el toki Luwə asi gaki kadi a ndəl Isaki lo koy'ti. In be ə, Luwə təl ki ngonn'o ad'a, to nya ki Isaki oy ə ndəl lo koy'ti be.

²⁰ Ki takul kunme ə, Isaki njangi'n dɔ Jakob'i'ti in ki Es- uwa cjidɔ ji kisi'de ki lo ti'ti. ²¹ Ki takul kunme ə, Jakob'i, loki in ndəkba kadi oy, njangi dɔ ngann'gi lə Jisep'i kare kare pəti. Ində tɔgi'ne dɔ kagi tɔsi'ti lə'ne, csi'n məkəsi'ne nanga non Luwə'ti. ²² Ki takul kunme ə, loki Jisep'i in ndəkba kadi oy, elta te'ti ki ngann Isirayel'gi a tei dɔnangi Ejipiti'ti kɔ. Ningə adi ngann Isirayel'gi ndu'gi ki cjidɔ singə ninn'ne §.

²³ Kitakul kunme lə njekoji Moji ə, iyəi'ə nanyi mutə go ndɔ koj'o'ti. Njekoj'o'gi oyi kadi ngonn kakin kurə ngayn. Be ə, boli el kadi mbəti ra go ndukun'ti lə ngar.

²⁴ Ki takul kunme lə Moji ə, loki tɔgi gangi nga ningə, mbəti kadi de'gi gəri'ə to ngonn koji Parawon ki dene.

²⁵ Moji oo maji ngayn ta kum'ne'ti kadi n'ingə kon nan'ti ki de'gi lə Luwə, utə kadi n'isi me maji'ti dann majel ki ra'ti, tado ngonn dɔkagilo ki nden be. ²⁶ Moji oo kadi de'gi kidi'ə to Kirisiti be, in nya ki nda'a to'ti ngayn utə nya maji'gi ki Ejipiti'ti, tado ur kum'ne dɔ nyakugə goji'gi'ti ki a ingə me ndɔ'gi'ti ki a re. ²⁷ Ki takul kunme ə, Moji cti'n me be ki Ejipiti kɔ, ki kanji kadi bol wongi lə ngar. Ningə kum'ə in kete dɔ row'ti li'ə to nya ki oo Luwə ki dum k'oo ki kum kin, ki kum'ne be. ²⁸ Ki takul kunme kadi Luwə ə, Moji ində'n ndɔ ki a bari'ə nan Paki, ə adi Isirayel'gi siyəi mosi takəy'gi'ti lə'de,

† Abakuki 2.3-4 †† Lotum 4.3-10 ‡ Lotum 5.24 †† Lotum 6.13-22 †† 8-9; Lotum 12.1-5, 23.4, 35.12,27

††† Lotum 22.1-14 ††† Lotum 21.12 § Lotum 50.24-25; Tekita- ga 13.19

kadi malayka ki nje tuji ngann dər'gi ki Ejjipiti'ti, tuji ngann dər'gi lə Isirayel'gi el.

²⁹ Ki takul kunme lə Isirayel'gi ə, gangi Babo Kasi to dɔnangi ki tuti kurum be. Ningə, loki de'gi ki Ejjipiti nanyi kadi n'rai to Isirayel'gi be ningə, mann ba kakin, tuw dɔ'de penəm. ³⁰ Ki takul kunme lə Isirayel'gi ə, loki njiyæi gugi dɔ ndogi bɔr ki dɔ bebo Jeriko'ti ndɔ siri ningə, ndogi bɔr kakin budi nanga mur mur. ³¹ Ki takul kunme ə, Rahabi ki in kaya dene ingə koy ki nje kɔsi ta Luwə el, tado uwə nje kində manji be'gi ki rɔ'ne'ti maji.

³² Ningə ngɔsine m'aw ki ndoo kadi m'el nya ki rangi dɔ'ti el nga. M'asi kadi m'el m'aw'n ki kete bay nan dɔk-agilo asi'm el kadi m'el ta'gi ki jidɔ Jedyon, Baraki, Samson, Jepite, Dabidi, Samiyel ki de'gi njekeltakita Luwə'ti. ³³ Ki takul k'un ki de'gi kin uni me'de adi Luwə ə, tæti rɔ ginn de'gi ki rangi'gi, gangi ta ki dana ge, ingəi nya'gi ki Luwə un'n ndu'ne adi de'gi, taa tæli bɔl'gi nje tɔgi goto'gi'ti num tɔ. ³⁴ Tɔli por'gi ki kon'de æti bol adi oyi bəm bəm num, tei ta koy'ti lə kiyərɔ ki de'gi gei tɔli'de num tɔ. Taa me tɔgi goto'gi'ti lə'de ki ngayn, ingəi tɔgi ki aldɔ maji. Dɔkagilo rɔ'gi'ti, tæli gon rɔ'gi ki æti bol, adi indæi ngodi nja nje rɔ'gi'ti ki mbah. ³⁵ Ki takul kunme ki dene'gi madi uni me'de adi Luwə kin ə, ingəi de'gi lə'de ki oyi ə ndæli.

Ningə nje ki nan'gi mbeti taa k'ilə taa, adi de'gi adi'de kon biti te'n koy dɔ'de'ti. Rai be kadi ingəi te lo koy'ti ki dɔboy'ti ki maji utə in ki tanan'ti ne kin. ³⁶ Nje ki madi'gi tæli nyakogi'gi, tindæi'de ki ndəy'gi. Dɔi nje ki nungi ki kulə gindi, ə buki'de kay dangay'ti. ³⁷ Tilæi'de ki gaji mbal'gi tɔli'de ge, tujæi'de gangi'de dana joo ge, tɔli'de ki kiyərɔ ge. Nje ki nan'gi ulæi lo ta gəngi gəngi, ningə ku kɔ'de'gi in ngirə binyə'gi eke ngirə bat'i'gi. Nya'gi pæti nal'de. Adi'de kon ngayn num, taa rai'de majel ki æti bol num tɔ. ³⁸ De'gi kakin in de'gi ki maji ngayn, nan k'in ə de'gi ki dɔnangi'ti ne oyi'de to de'gi ki nda'de goto be. Adi toi to de'gi ki rɔ tuwə'de be lə'de be adi njiyæi ki dilələ'gi'ti ki dɔ mbal'gi'ti, awi ki bolo mbal'gi'ti ki bolo be'gi'ti.

³⁹ Ingi pæti Luwə mannaji lə'de maji ki takul kunme lə'de, nan k'in ə, ingəi nya'gi ki Luwə un'n ndu'ne adi'de kin el bay. ⁴⁰ Toki rɔta'ti, Luwə ində dɔ nya madi dana ki maji utə tado lə'je. In be ə, lo kadi Luwə tæl'de ki kasi nan berere'ti ki kanji j'in kete goto.

Kuwətɔgiba me ngodi'ti

12 J'ingi kaa, toki nje mannaji dɔ kunme'ti lə'je gugi gidi'je gugi kakin ə, adi j'i mbeti nya'gi pæti ki a ɔgi'je kaw kete. Kibo utə adi j'i mbeti majel ki isi bindi'je bindi bindi kin. Adi j'anyi nan ngodi ki kuwətɔgiba me nan k'oo ngodi'ti ki to non'je'ti kin. ² Adi j'uri kum'je dɔ Jeju'ti, ki in nje kində ginn kunme lə'je, taa in njera'a kadi asi nan berere tɔ kin. Ndigi kadi oy dɔ kagidæsi'ti ki kanji kadi gon rɔɔl ki ko koy'gi ki be kin ki a rei. Toki rɔta'ti, oo rɔnel ki a ingə kete. Be ə, ngɔsine kin isi dɔjikɔl Luwə'ti ki isi dɔ kumbər ngar'ti lə'ne.

³ Oyo, adi me'se olo dɔ Jeju'ti, ki de'gi ki njeramajel'gi adi'ə kon ki æti bol, nan oo to nya ki kare. Jeju ra be kadi inyæi rɔ'se adi me tuj'i'gi taai tɔgi'se el. ⁴ Me rɔ'ti

lə'se ki isi rɔi ki majel ki ra, uwæi tɔgi'se ba me rɔ'ti biti te koy dɔ'se'ti el bay. ⁵ Me'se oyi dɔ ta kɔji'ti ki Luwə adi'se ki to me makitu'gi'ti ki ar njay, to to ta kɔji ki baw ngonn adi ngonn'o ki ene:

«Ngonn'm, ononyi kadi kidi kində kɔji ki Luwə isi indæi ɔji,

Ningə, loki kɔl sæ'i ə, adi ɔr tɔgi el.

⁶ De ki Luwə ndig'ə, a ɔj'ɔ nya'gi ki ra majel ad'a oo ki kində kɔji,

Ningə de'gi pæti ki Luwə gəri'de to ngann'ne'gi,

Indæ'de ki ndəy tɔ †.»

⁷ In kadi kum'se te dɔ nyara'gi'ti ki majel ki isi rai, ə isi ingəi kon. Luwə ra'se to ngann'ne'gi be. Tado in nya ki gorow'æ'ti kadi baw ngonn ɔji Ngonn'ne nya'gi ki majel ki isi ra. ⁸ Luwə isi indæ ngann'ne'gi pæti ɔji'de, re indæ'se ɔji'se el ningə, tɔji kadi in ngann'a'gi ki rɔta'ti el, nan in ngann lə'de ki rangi yo. ⁹ Adi me'je olo dɔ baw'je'gi kigo darɔ'ti ki dɔnangi'ti ne, ki indæi'je ɔji'je, ə j'isi tæli rɔ'je go ta'gi'ti lə'de tado kində ki indæi'je ɔji'je. Be ə, maji kadi j'i tæli rɔ'je go Baw'je ki dɔran'ti ki utə baw'je'gi ki dɔ-nangi'ti bay, kadi j'ingəi kaji. ¹⁰ Baw'je'gi indæi'je ɔji'je tado ngonn dɔkagilo ki ndikiri ba par, kigo koo'ti ki oyi maji takum'de'ti. Nan Luwə indæ'je ɔji'je tado maji lə'je ki rɔta'ti. Ge kadi j'i tæli de'gi ki ari njay to in be tɔ. ¹¹ Toki rɔta'ti, tanan'ti ne, kində kɔji a adi'de rɔnel el, a re ki metuji yo. Nan me ndɔ'gi ki rangi'ti, nje'gi ki nje tæl rɔ'de go'ti, a tæli de'gi ki njera nya ki dana num, de'gi ki nje kisi ki lapiya num tɔ.

¹² In be ə, maji kadi mbæti kadi in de'gi ki nje tɔgi goto'gi, ə kadi tæli de'gi ki nje tɔgi'gi. ¹³ Maji kadi uni gorow ki ra njururu, kadi nje mote'gi tɔi dɔ row'ti el, nan kadi ingəi lapiya.

Kisikidɔtaa ki maji lə njekunme

¹⁴ Maji kadi indæi tɔgi dɔ rɔ'se'ti kadi sii ki lapiya ki de'gi pæti. Ningə kadi kisikidɔtaa lə'se in me nya ra'ti ki ar njay. Re njiyæi me nya ra'ti ki ar njay el ə, de madi ki a oo Luwə goto. ¹⁵ Indæi kumkædi dɔ rɔ'se'ti, kadi de madi dann'se'ti tur gid'i'ne adi memaji lə Luwə kin el. Kadi de madi kare dann'se'ti tæl to to kagi ki ati ki mann'a majel, ki a tɔgi ningə, a tuji de'gi ngayn ki mann'ne ki majel kin be el. ¹⁶ Kadi de madi kare dann'se'ti in njera kaya el. Taa kadi de madi kare dann'se'ti in nje kidi nya'gi ki kɔr kində ta dangi tado Luwə el. Ononyi'se kadi rai to Esuwa ki, un k'in ngonn dər lə'ne ndogi'n nyakusɔ ki nja kare par kin el. ¹⁷ In gəri bæti ndɔ'gi'ti ki rangi go nya'ti ki ra kin, ge kadi n'ingə njangi dɔ j'i baw'ne'ti, nan lowə goto. Esuwa sangi row ki mann non ki kum'ne'ti kadi n'aw ki baw'ne kadi yæti kɔjitarə lə'ne, nan lowə goto.

¹⁸ In rei ndækba kadi nya madi'ti ki de asi kɔdi, to mbal Sinay ki tingə to to por ki on bilim bilim, eke kiln-di ki ndul kururu, eke lo ki ndul, eke næl ki ulə ki tɔgi'ne, ¹⁹ eke ndu tow, eke ndu ta madi, el. Lokɔ Isir-ayel'gi oyi dɔ ndu kin ningə, dæji kadi n'oyi ta ki rangi kare dɔ mad'a'ti gogi el nga. ²⁰ Toki rɔta'ti, tɔgi Isir-ayel'gi asi kadi rai go ndukun'ti ki Luwə adi'de ene: «De

ki ra ra, de eke da, ki cōdi mbal ə, a tiləi'ə ki gajı mbal tōli'ə †,» kin el. ²¹ Nya ki oyi əti bol ngayn adi Moji ene: «Bol ra'm ngayn adi m'dadi ††.»

²² Nan ingi rei ə, rei ndəkba ki rō mbal Siyon'ti, taa ki rō bebo'ti lə Luwə ki nje kisi kumngayira ba. In Jeru-jalem ki dōran'ti, loki malayka'gi dər banyi banyi isi rai rōnel'ti. ²³ Rei ndəkba ki lo kawnan'ti lə nje'gi ki toi to ngann'gi ki ngatōgi'gi lə Luwə, ki tō'de in ki ndangi me dōran'ti. Rei ndəkba ki rō Luwə'ti ki njegangita dō de'gi'ti pəti. Taa rei ki rō de'gi'ti ki njera nya ki dana ki ndōki kete ki oyi, ki təli asi nan berere toki Luwə be. ²⁴ Rei ndəkba ki rō Jeju'ti ki buki mosi'ne kadi təl'n'je ki k'ar njay'ti. In nje ki ra mbunə de'gi'ti ki Luwə tado kun-mindi ki sigi ki Luwə uləm adi'je. Ningə mos'o ki buki kakin elta ki tōgi'ne utə yan Abel.

²⁵ Indəi kumkədi dō rō'se'ti, Ononyi'se kadi mbəti k'oo dō ta lə nje kel'se ta! Isirayel'gi ki dōkagilo'ti ki kete, mbeti k'oo dō ta lə Moji ki nje k'el'de ta dōnangi'ti ne, kində kōji nal'de el. Ningə j'ingi, Luwə ki isi me dōran'ti nu ə isi el'je ta. Re ji təli gid'i'je ta ta'ti li'ə ə, kindəkōji a cōdi'je kōdi ki rōta'ti! ²⁶ Luwə ki dōkagilo'ti ki kete ndu'ə yəki dōnangi kakin ə, un ndu'ne dōkagilo'ti ki bone bay ene: «Nja kare bay m'a yəki dōnangi bay, nan k'in ə, a in dōnangi par el, dōran kaa m'a yək'ə tō †.» ²⁷ Kur ta ki ene: «Nja kare bay» kin tōji kadi nya'gi ki Luwə ində'de kin a tuji'de pəti kō kadi gotoi. Ningə nya'gi ki dum tuji par ə a nanyi.

²⁸ Ningə j'ingi, konbe ki j'ingəi in konbe ki de ki a asi tuwə'je me'ti goto, ə adi ji rai oyo Luwə, ə ji rai kulə kunme lə'je j'adi'ə kigo row'ti ki nəl'ə, ki tōji ki kulə dō'a'ti ki bol. ²⁹ Toki rōta'ti, Luwə lə'je in por ki nje row nya'gi raki.

Kulə dingəm me nan'ti ki dangi dangi

13 Maji kadi nanyi ki lo ndigi nan'ti ki yo ge ki ne ge to ngannkon nan'gi be. ² Adi me'se oy dō kuwə mbah'gi ki rō'se'ti el. Tado nje ki madi'gi, lo kuwə mbah'gi'ti kin ə, uwəi malayka'gi ki rō'de'ti kanji kadi gəri go †. ³ Adi me'se olo dō de'gi'ti ki toi kəy dangay'ti, to nya ki inbe'gi kaa, in dangay'gi nan'ti se'de be tō. Adi me'se olo dō nje'gi'ti ki de'gi' adi'de kon, to nya ki inbe'gi ə dar'ose si ingə kon be tō.

⁴ Maji kadi taa nan ingə kōji ki k'ilə dō'ti rō de'gi pəti. Ningə kadi nje taa nan'gi, dingəm ki dene ngəmi rō'de tado lə nan. Tado Luwə a gangi ta dō njera kaya'gi'ti ki njekuwə marum'gi. ⁵ Me kisikidōtaa'ti lə'se, ononyi'se kadi rai ta nar ki aldo maji. Rai rōnel dō nya'ti ki awi ji'se'ti. Tado Luwə inbe, ene:

«Jagi, m'a m'inyə'i kō el ratata ††.»

⁶ In be ə, j'a j'asi kadi j'eli ta ki me ki tinyi kati j'ene: «Burəbe in njera sə'm, nya ki a ra'm bol goto, nya ki de a ra sə'm goto †††!»

⁷ Adi me'se olo dō nje kōr non'se'gi'ti ki eli'se ta lə Luwə kete. Nanyi ki lo mərta dō ji kisi'de ki dō'de ta'a'ti

† Tekitaga 19.12-13 †† Ndukun ki nja joo 9.19 † Aje 2.6 †† Lo-tum 18.1-8, 19.1-3 †† Ndukun ki nja joo 31.6, 8; Jojuwe 1.5
††† Pa'gi 118.6

biti koy'de'ti, ə ndaji kunme lə'de. ⁸ Jeju Kirisiti isi non be tor'ne'ti ba, kete nu bone ki lo ti, biti ki non'ti.

⁹ Ononyi'se kadi nyando'gi ki mbah ki dangi dangi ədi'se adi tōi dō row'ti ki maji. Nya ki a maji, in kunme kadi maji lə Luwə ə ulə dingəm me'se'ti um in ndukun'gi ki cōjido nyakusō, ki a ulə dingəm me'se'ti el kin el. Tado ndukun'gi kin, nje'gi ki isi njiyəi go'ti, nya ki ra se'de maji me'ti non goto.

¹⁰ J'awi ki ringiri lo kadikare lə'je non. Njekujənyamosi kadikare'gi ki ra rai kulə me *Kəyku'ti lə Luwə, awi ki tōgi kadi sōi nya ki in ki k'ilə dō ringiri'ti lə'je kin el.

¹¹ Toki rōta'ti, kibo lə njekujənyamosi kadikare'gi, re ki mosi da'gi lo'ti ki ar njay njay njay utə ndəgə'gi, kadi adi kadikare k'inyə go majel lə de'gi kō. Nan darō ninn da'gi in ki k'ilə por dō'ti gid'i be'ti. ¹² Be ə, Jeju kaa, oyi gid'i bebo Jeru-jalem'ti, kadi ar de'gi njay dō majel'ti lə'de ki mosi'ne ††. ¹³ Adi j'awi j'ingəi'ə gid'i be'ti, ə adi ji ndigi kid'i'gi lə de'gi to in be. ¹⁴ Tado dōnangi'ti ne j'awi ki be lə'je ki kadi j'isi'ti ratata el. Be ə, j'isi sangi kadi j'ingəi in ki a re lo ti'ti. ¹⁵ Ki row lə Jeju Kirisiti, adi j'uləi tōji dō Luwə'ti ki dōkagilo'gi pəti, to nya mosi be, adi in kadikare pa'gi ki tei ta'je'ti, ə gəri'ə kadi in Burəbe.

¹⁶ Adi me'se olo dō ra nya'gi ki maji'ti taa taa, ə maji kadi kanyi nya maji'gi lə'se ki madi'se'gi tō. Tado kadikare'gi ki be kin ə, maji takum Luwə'ti.

¹⁷ Maji kadi təli rō'se go nje kōr non'se'gi'ti, ə uləi dō'se ginn tōgi'ti lə'de. Sii indəi kum'de go'se'ti ki dōkagilo'gi pəti, tado Luwə a dəji'de kadi cōji'ə go k'ində ki isi indəi kum'de go'se'ti kin kad'a oo. Be ə, re təli rō'se go'de'ti ningə, a rai kulə lə'de ki rōnel. Re in be el ə, a rai kulə lə'de ki barta, adi nya ki a ra sese maji me'ti non goto.

¹⁸ Elita ki Luwə tado lə'je. Ji gər ar njay kadi me'je uwə'je ki ta dō nya madi'ti el. Toki rōta'ti, ndigi lə'je in kadi panjiyə'je'gi maji ki dōkagilo'gi pəti. ¹⁹ M'dəji'se ki ngarme'm ba pəti kadi elita ki Luwə ki kadi m'təl m're dann'se'ti gogi kalangi ba.

Kuwə ji nan

²⁰ Luwə ki nje kadi lapiya, adi Jeju Kirisiti ində taa dann njekoy'gi'ti ki gorow mosi kunmindi ki a to ratata. Kirisiti ki in Burəbe lə'je, in ki in njekul ba'gi'ti kibo.

²¹ Kadi Luwə kakin ra adi asi rai kulə ki maji par par, kadi rai ndigi li'ə. Kadi ində kuləra ki nəl'ə me'je'ti ki takul Jeju Kirisiti. Ningə kadi de'gi piti'ə ki dōkagilo'gi ki dōkagilo'gi! *Amen!

²² Ngannkon'm'gi, m'dəji'se kadi tai ta kulə dingəm me nan'ti kin ki kisi'dəti. Toki rōta'ti, makitu lə'm ki m'ndangi m'ulə'n m'adi'se inbe kaa, ngal ngayn el tō.

²³ M'ge kadi m'el'se madi in gəri toki ngonnkon'je ki me kunme'ti Timote te kəy dangay'ti †. Re re kalangi ingəm ə, m'a m'aw si'ə nan'ti kadi m'oo'se.

²⁴ Rai lapiya njekōrnon'se'gi ki *Njekawnan'gi pəti. Njekawnan'gi ki dōnangi Itali'ti kaa uwəi ji'se tō.

²⁵ Kadi memaji lə Luwə in sese nan'ti pəti.

Jaki

Ta ki dɔ makitu'ti ki Jaki ndangi

Makitu kin in ki kulə'n sɔw dɔ «ginn kaw ki dɔgi gidə in joo pəti ki sananyinan dɔnangi'ti» (1.1) adi in njekawnan pəti ki in de'gi lə Luwə ki sii to mbah be dɔnangi'ti. Njendanga adi gosi ra'a, ki takɔji'gi kadi uwəi tɔgi'de ba me panjiyət'i lə njekunme dann de'gi'ti ki njeramajel ki nje kadi kon de'gi. Makitu kin elta dɔ kisikidɔtaa ki ndɔ kare kare lə de, ke toki bann ə de a uwə'n tɔgi'ne ba me nyanan'gi'ti to nyakingə be, ndoo be, K'oo go ndonn lo kelta'ti, kibo ngayn, in ta lə kunme ningə rakul'ə'gi.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1. Kunme ə tər 1.2-8. Ndo ə nyakingə 1.9-11. Nan k'oo ə nyanan 1.12-18. K'oo dɔ ta ə ra go'ti 1.19-27. Ndəji nan dɔ kɔrkum nan'ti 2.1-13. Kunme ə ra kul'ə 2.14-26. K'oo go ndonn lo kelta'ti 3. Njekunme ə nya'gi ki dɔnangi'ti 4.1-5.6. Mbərkində'gi ki dangi dangi 5.7-20.

Kuwə ji nan

1 M'in Jaki, ki njekuləbər lə Luwə ki lə Burəbe Jeju Kirisiti, m'ndangi makitu kin madi ginn kaw lə *Isirayel ki dɔgi gidə in joo pəti †, ki sananyinan me dɔnangi'ti ki ta'a ba, m'uwə ji'se.

Kuwətɔgiba me nyanan'gi'ti

² Ngannkon'm'gi, loki nya'gi ki dangi dangi tei dɔ'se'ti ningə, maji kadi oy to nya rɔnel kibo. ³ Tado inbe'gi gəri bəti, loki kunme kadi Luwə lə'se, utə tɔgi nyanan'gi kin ningə, a te ki kuwətɔgiba. ⁴ Ningə maji kadi kuwətɔgiba lə'se, tɔlta'ne maji, kadi in de'gi ki kasinan berere, kadi nya ki majel ilə bal rɔ'se'ti el, taa kadi nya kare kaa dɔ'se el tɔ.

⁵ Re de kare dann'se'ti, tər duw'ə ningə, kadi dəji Luwə, ningə a ad'a. Tado Luwə in nje kadi de'gi pəti nya kare ki non, ki menda, ki kanji ndr mbi'de. ⁶ Ningə kadi de'ə kin dəji ki tadi el, nan ki kunme ta. Tado de ki nje tadi, to to pulum mann, ki nəl un'ə, isi aw si'ə ki yo ge ki ne ge be. ⁷ Kadi de ki be kin gər me'ne'ti, toki a ingə nya madi kare rɔ Luwə'ti el. ⁸ Tado in nje me joo, gər row nya ra'ne el.

Njendoo ki njenyakingə

⁹ Maji kadi in ngonnkon'm ki njekunme ki in njendoo, in ra rɔnel dɔ kun'ti ki Luwə un dɔ'i ki taa. ¹⁰ Be tɔ ə, kadi in njekunme ki in njenyakingə, in ra rɔnel dɔ sɔl'ti ki Luwə sɔl dɔ'i tɔ. Tado njenyakingə a jɔrɔ to puti kam be. ¹¹ Loki kadi ɔsi ki tɔgi'ne ningə, kam ndolo, put'ə jɔrɔ adi maji li'ə goto, be tɔ ə njenyakingə a goto'n, ta nya'gi'ti li'ə ki isi ra ††.

Nyanan'gi

¹² Nje rɔnel in de ki uwə tɔgi'ne ba me nyanan'ti. Tado loki dum dɔ nya'gi pəti ningə, a ingə jɔgi kaji ki Luwə un ndu'ne adi de'gi ki ndigi'ə. ¹³ Loki nyanan te dɔ de'ti ningə, kadi ene: «In Luwə ə nan'm el, tado majel asi nan Luwə el, ta Luwə inbe a nan de el tɔ.» ¹⁴ Toki nyanan te dɔ de'ti ningə, in kumnda li'ə inbe ə ad'ə, ɔr'ɔ aw si'ə me'ti. ¹⁵ Nga ningə kumnda in səm toki dene in'n səm be ə oji majel, nga ningə loki majel tɔgi gangi ə te koy. ¹⁶ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, kadi ədi rɔ'se ki ta'gi ki ngom, el. ¹⁷ Nya kadi ki maji ki kadikare ki asinan berere, in rɔ Luwə'ti ki njera kunjji'gi ki dɔran'ti. Luwə mbəl rɔ'ne el, taa kumndil'ə a yəti rɔ'ne el, toki kum ndil a yəti'n rɔ'ne kigo kadi be el tɔ. ¹⁸ In ki-go me ndigi li'ə inbe, ə oji'n'je koji ki sigi ki ta ki rɔta'ti. Oji'je koji ki sigi kadi j'in nyakində'gi ki dɔkete dann nyakində'gi'ti li'ə.

K'oo dɔ ta ə ra go'ti

¹⁹ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, kadi oyi ta ki m'a m'el'se kam maji: kadi de ində kalangi oo dɔ ta, nan kadi elta kalangi el, taa ra wongi kalangi el tɔ. ²⁰ Tado wongi lə de a ra nya ki dana non Luwə'ti el. ²¹ Ginn nya kin ə, kadi mbəti nyara'gi ki to njen, ki kulə ra'gi ki majel ki aldɔ maji, ki re kigo mendul. Ningə taai ta lə Luwə ki duw me'se'ti, ki dɔ ki sɔl lɔm, tado in ta ki asi kaji'se.

²² Ta lə Luwə kin kadi oyi mbi'se'ti par el, nan kadi oyi ə teli rɔ'se go'ti taa. Loki sii ta k'oo dɔ'ti to k'oo par ningə, in kadi ə sii ədi rɔ'se inbe'gi. ²³ Tado re de oo dɔ ta, ə ra go'ti el ningə, to to de ki gon ta kum'ne me kɔtirongi'ti be. ²⁴ Loki gon rɔ'ne ə ɔti aw ningə, tanan'ti non par ə me'ə oy dɔ rɔ'a'ti ki kete oo. ²⁵ Nan de ki ndrə ginn ndukun lə Luwə ki asinan berere, ki ta'gi lə'je, taa isi uwə rɔ'ne ba me'ti um ra rɔnel dɔ k'oo dɔ'a'ti par, adi

† Ginn kaw lə Isirayel ki dɔgi gidə in joo, in njekunme'de kadi Jeju Kirisiti pəti ki sii lo'gi'ti ki dangi dangi. †† Tekitaga 40.6-7

me'ə oy dɔ'ti el, nan ra go'ti, de'ə kin a ingə majikur me kulə'ti pəti ki a ra.

²⁶ Loki de madi oo rɔ'ne to nje kun go Luwə, nan asi kuwə ndonn'ne ginn tɔg'i'ne'ti el ningə, isi ədi rɔ'ne to kədi, kun go Luwə li'ə in nya ki kareba. ²⁷ M'el'se kadi in gəri toki kun go Luwə ki ar njay ki ki rɔta'ti ki Luwə ki Baw'je ndigi, in k'oo go ngann hal'gi ki njengawko'gi me kon'gi'ti, ki isi te dɔ'de'ti, ki k'osi rɔ ngərang'i kadi nya'gi'ti ki to njen ki dɔnang'i'ti ne.

Kɔr de dana in majel

2 Ngannkon'm'gi, ingi ki uni me'se adi Burəbe Jeju Kirisiti ki tɔji in li'ə, maji kadi kɔr kum nan goto dann'se'ti, tado in nya ki uwə nan ki kunme el. ² To kin ə bone, de ki njenyakingə kare, ulə ku ki ndolo maji rɔ'ne'ti, ki ningə ki ra ki ɔr ji'ne'ti, re ur lo kawnan'ti lə'se. Ningə de ki njendoo, ki ulə ngisi ku rɔ'ne'ti, re ur me'ti tɔ. ³ Loki iləi kum'se oyi njekulə ku ki ndolo ningə, buki'ə'ti ə eli'ə eyina: «Re, isi nanga lo ki maji'ti kin». Ningə eli njendoo eyina: «Ra ki taa non» eke «Isi nja'm'ti nanga ne be.» ⁴ Toki isi rai be ningə, ke oyi kadi in k'ɔr ə isi ɔri kum nan dann'se'ti, ə isi təli nje gangi ta dɔ de'gi'ti ki kɔjitaragi lə'se ki majel el wa?

⁵ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, uri mbi'se oyi ta kin: Ke oyi kadi Luwə mbəti njendoo'gi ki dɔnang'i'ti ne kadi təli njenyakingə kigo k'un ki uni me'de adi Jeju Kirisiti, el wa? Mbəti'de kadi ingəi Konbe ki Luwə un ndu'ne adi de'gi ki ndigi'ə. ⁶ Ningə ingi isi kidi'de. Ke njenyakingə'gi kakin ə isi adi'se kon el wa? Taa isi ai sese non nje gangita'gi'ti tɔ el wa? ⁷ In inbe'gi kin ə isi elita ki mal dɔ tɔ'ti ki maji ki Luwə ində dɔ'se'ti el wa?

⁸ Toki rɔta'ti, re tɔlita ndukun lə Luwə ki utə ndəgə'gi ki ndangi me Makitu'ti ene: «A in ndigi de madi to rɔ'i inbe be ningə, rai gorow'ə'ti.» ⁹ Nan re rai kigo kɔr kum nan dann nan'ti ningə, in majel ə isi rai, ndukun lə Luwə uwə'se ki ta to nje kaldɔ ta'gi. ¹⁰ Tado re de təl rɔ'ne go ndukun'gi'ti lə Luwə pəti, nan aldɔ ndukun ki kare ningə, təl nje kaldɔ ndukun'gi pəti. ¹¹ Tado nje k'el k'ene: «A uwə marum el,» kakin ə el ene: «A tɔl de el tɔ.» Ə re uwə marum el, nan tɔl de ningə in təl nje kaldɔ ndukun †. ¹² Ginn'ə kin ə, kadi ta kel'se'gi, ki nya ra'se'gi, tɔji kadi in de'gi ki maji kadi gangi ta dɔ'se'ti ki ndukun ki nje taa k'ilə taa. ¹³ Tado de ki nje k'oo kumtondoo lə de'gi el, Luwə a oo kumtondoo li'ə ndɔ gangi ta'ti el tɔ. Ningə k'oo kumtondoo in nya ki uti dɔ takigangi.

Kunme kadi Luwə ki kanji ra kul'ə in ki koy

¹⁴ Ngannkon'm'gi, loki de madi ene n'in n'aw ki kunme, ningə tɔji kunme kadi Luwə lə'ne, ki kuləra'a, el, ke maj'a in ri wa? Maj'a goto. Kunme kadi Luwə ki be kin asi kaj'a el. ¹⁵ To kin ə bone, ngonnkon ki dingəm eke ki dene awi ki rɔ'de kare, taa asi kingə nyakusɔ'de ki ndɔ'gi pəti el tɔ. ¹⁶ Ningə de madi dann'se'ti el'de ene: «Ai ki maj'a, kadi rɔ'se tingə rututu, ə sɔi nya me'se ndann.» Ki kanji kadi adi'de nya ki kadi ra se'de, ke

maj'a in ri wa? ¹⁷ Kunme kadi Luwə kaa to be tɔ, re tɔji rɔ'ne me kulə ki ra'ti el ningə, in nya ki koy.

¹⁸ De madi ene: «In aw ki kunme kadi Luwə, m'in m'aw ki kulə'gi ki ra. M'a m'el'ə m'ene: Maji kadi ɔji'm kunme kadi Luwə lə'i ki kanji kulə'gi ki ra adi'm m'oo, ə m'in m'a m'ɔji' kunme kadi Luwə lə'm ki kulə'gi ki m'ra m'adi oo.» ¹⁹ Un me'i toki Luwə in kareba el wa? In nya ki maji, ningə kadi gər toki ndil'gi ki majel kaa uni me'de be tɔ. Bol ra'de adi dadi non'a'ti. ²⁰ In de ki dɔ'i goto, in ndigi kadi gər ke in tado ri ə kunme ki kulə go-to a ra nya kare el wa? ²¹ Ke oo kaw'je *Abiraham, Luwə təl'ə de'ti ki dana takum'ne'ti ki takul kulə ra'a'gi, tado ndigi kadi n'tɔl ngonn'ne *Isaki non ringiri'ti lə Luwə, n'ad'a kadikare'ti el wa? ²² Oo, kunme kadi Luwə li'ə ai nan'ti ki kulə ra'a'gi. Kulə ra'a'gi tɔlita kunme kadi Luwə li'ə adi asi nan berere. ²³ In be ə tɔl'n ta ta ki ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Abiraham un me'ne adi Luwə, loki Luwə oo kunme li'ə ningə tudə to de ki dana.» Adi bar'a madi'ne ††. ²⁴ Oyi maji nga, toki Luwə təl'ə de ki dana takum'ne'ti ki takul kulə ra'a'gi, um in ki takul kunme li'ə par kareba el.

²⁵ Adi me'se, olo dɔ Rahabi'ti ki in kaya dene. Uwə njekawkitagi lə Isirayel rɔ'ne'ti, ningə ra se'de adi tei uni row ki rangi anyinan awi. In tado kuləra'a kin ə Luwə təl'n'ə de'ti ki dana takum'ne'ti ‡.

²⁶ Be ə, toki j'oo'n kadi darɔ ki kon goto'ti in ki koy kakin ə, kunme kadi Luwə ki kulə ra'a'gi gotoi kaa in ki koy tɔ.

Kadi njendo de'gi nya oy go ndonn'de

3 Ngannkon'm'gi, kadi njendo de'gi nya in ngayn dann'se'ti el, tado in gəri kadi Luwə a gangi ta ki ngan ngayn dɔ'je'ti, j'in njendo de'gi nya, utə ndəgi de'gi. ² J'in pəti ji rai majel ki gorow'gi ki dangi dangi. Re de madi ra majel me ta kel'ne'ti el biti ningə, in de ki asi nan berere, asi kuwə rɔ'ne ba pəti ginn tɔg'i'ne'ti. ³ Re j'uləi jam ta sində'gi'ti kadi təli rɔ'de go ndigi'ti lə'je ningə, j'awi ki tɔgi dɔ rɔ'de'ti ba pəti tɔ. ⁴ Oyi tokibo'gi, re in tokibo ki bo to ri kaa, ə nəl kibo ɔɔ'ɔ ki tɔg'i'ne to ri kaa, ki ngonn ngaw'a ki nden ki bari'ə tole inbe kin ə njekuwa ngaw tokibo, a awi'n ki tokibo lo'ti ki me'ə ndigi kaw'ti si'ə. ⁵ In be ə, ndonn de kaa to be tɔ. In ngonn rɔ ki nden ba, nan ɔji rɔ'ne kadi asi ra nya'gi ki əti bol. Toki oy kadi ngonn por ki nden be par asi kadi on ku kibo. ⁶ In be tɔ ə, ndonn de kaa to to por be, in lo kisi lə majel dann ngann rɔ'je'gi'ti, isi təl darɔ'je ba pəti nya ki to njen'ti, isi ində por ndɔ kisikidɔtaa'ti lə de, por kin in lo por'ti ki nje kon biti ki non'ti.

⁷ De asi kuwə ginn da'gi ki dangi dangi pəti ki me mu'ti, ki ginn yəl'gi, ki ginn da'gi ki nje kagi nanga, ki ginn da'gi ki sii me ba'ti, ginn tɔg'i'ne'ti. ⁸ Nan ndonn'je, de kare ki asi kuwə ginn tɔg'i'ne'ti goto, in nya ki nje tuji loki dum kuwə nanga ginn tɔg'i'ti. Kəngi ki nje tɔl de rosi ndonn'je betete. ⁹ Ki ndonn'je ə j'isi j'uləi tɔji dɔ Burəbe'ti ki Baw'je, ningə ki ndonn'je ki kare inbe kakin ə j'isi ji manni de'gi ki Luwə ində'de adi taainan si'ə tɔ ††. ¹⁰ Ta'je ki kare inbe kin ə j'isi j'uləi tɔji dɔ Luwə'ti, ningə

† Tekitaga 20.13, 14; Ndukun ki nja joo 5.17, 18

†† Lotum 15.6; Ejay 41.8 ‡ Jojuwe 2.1-21 †† Lotum 1.26-27

ta'je ki kare inbe kakin ə isi mann de'gi tɔ.
Ngannkon'm'gi, maji kadi rai be el. ¹¹ Ke mann ki nəl in-
gi ki mann ki ati a tei nan'ti ta bolo'ti ki kare wa? Jagi a
tei ta bolo'ti ki kare el. ¹² Ngannkon'm'gi, ke oyi kadi
kagi mati asi kadi andi sinyə eke mbaykote asi kadi
andi mati wa? Re in be el ningə, in be tɔ ə ta bolo ki
mann ki ati isi te'ti, mann ki nəl asi kadi a te'ti el nga.

Kumkədi ki dɔnangi'ti ki kumkədi ki dɔran'ti

¹³ Nan dann'se'ti ə in nje kumkədi ki nje nyagər wa?
De'ə kin kadi tɔji kulə ra'ne me panjiyə'ti ki maji, ki dɔ ki
sɔl lɔm ki kumkədi. ¹⁴ Nan kin ə re, ni ki ati kangi ki
jangi in me'se'ti ningə, cji rɔ'se kare el, ta kadi elita ki
ngom csi ta, ta ki rɔta'ti el tɔ. ¹⁵ Ko kumkədi ki be kin, in
kumkədi ki dɔnangi'ti ne, in kumkədi lə de, in lə Su, um
in kumkədi ki in rɔ Luwə'ti el. ¹⁶ Tado loki ni ki jangi in'ti
ningə, nyara ki gorow'ət'i el, ki ko nya ra'gi ki majel pəti
in'ti non tɔ. ¹⁷ Nan ki cjidɔ kumkədi ki in rɔ Luwə'ti,
dɔkete, in kumkədi ki ar njay, taa in kumkədi tɔgi el, in
kumkədi ki sɔl lɔm, in kumkədi kulə noji nan'ti, in
kumkədi ki rosi ki k'oo kumtondoo, isi te ki kandi ki
maji maji, gangi nan goto rɔ'a'ti, taa kədikum nan ka
goto rɔ'a'ti tɔ. ¹⁸ De'gi ki nje sangi row kisimaji, isi duwi
ko nya me kisi maji'ti, ningə kandi ləde ki a ujəi in
nyara ki dana.

Ndigi nya'gi ki dɔnangi in kɔsi ta Luwə

4 Nga ingi, rɔnan'gi, ki kɔlnan'gi ki toi dann'se'ti tei
ra wa? Loko tei səm'ti, in me nyənn'gi'ti lə darɔ'se ki
toi me rɔ'se'ti, ə isi rɔi nan. ² Sii rai kumnda nya'gi, nan
asi kadi ingəi el, ningə isi tɔli de'gi, isi ndingəi nya, nan
lo kadi ingəi goto, lo kin'ti, təli nje kɔlnan ki nje rɔnan.
In kɔyi nya, ə ingəi el, tado in gəri kɔy Luwə el. ³ Ə re
kɔyi nya Luwə kaa, adi'se el, tado nya kɔy lə'se in nya
kɔy ki majel, isi kɔyi nya Luwə kadi re ingəi ningə, in
tindəi sananyi kɔ dɔ k'oo majirɔ'ti lə darɔ. ⁴ In njekuwa
marum! Gəri kadi ndigi nya'gi ki dɔnangi'ti in ban lə
Luwə el wa? Re de madi isi uwə madi ki nya'gi ki dɔ-
nangi'ti ningə, isi ra rɔ'ne njeban'ti lə Luwə. ⁵ Oyi kadi
ta lə Luwə ki ndangi me Makitu'ti in kare ki ndangi wa?
Makitu lə Luwə el ene: «Jangi ra Luwə ngayn dɔ Ndil'ti
ki ində me'je'ti.» ⁶ Nan memaji ki adi'je, in nya kibo
ngayn utə nya'gi pəti. Tado makitu lə Luwə el ene:
«Luwə tanrɔ de'gi ki nje kun dɔ'de taa, ə adi memaji
lə'ne de'gi ki nje sɔl dɔ'de †.» ⁷ In be ə, kadi sɔli dɔ'se
ginn tɔgi'ti lə Luwə, tanyi rɔ Su, ə a anyi kɔ sanyi rɔ'se'ti.
⁸ Rei ndəkba rɔ Luwə'ti, ə Luwə a re ndəkba rɔ'se'ti tɔ.
In njeramajel'gi, togi ji'se adi ar njay; in nje me joo, cɔri
majel me'se'ti kɔ. ⁹ Maji kadi in gəri toki in nje kumton-
doo, uwəi ndoo rɔ'se ə nonyi ki mann kum'se; kadi
ko'gi lə'se təl non, kadi rɔnel lə'se təl ndoo ki kuwa.
¹⁰ Maji kadi sɔli dɔ'se non Luwə'ti ə Luwə a un dɔ'se taa.

Kadi de gangi ta dɔ ngonnkon'ne'ti el

¹¹ Ngannkon'm'gi, maji kadi elita ki majel dɔnan'ti el,
de ki isi elta ki majel dɔ ngonnkon'ne'ti, eke isi gangi ta

† Tər ta'gi 3.34

dɔ'a'ti ningə, in ndukun lə Luwə ə isi elta ki majel dɔ'ti
num, isi gangi ta dɔ'ti num. Ningə re isi gangi ta dɔ
ndukun'ti lə Luwə ə, in nje təl rɔ'i go ndukun'ti el, nan
in njegangita dɔ'ti yo. ¹² Ji gər toki Luwə ki kar'ne ba
par ə in nje kadi ndukun ki njegangita. In ki kar'ne ba ə
aw ki tɔgi kadi aji'n de num tujji'n de num tɔ. Nga in, in
nan kadi in gangi ta dɔ ngonnkon'i'ti wa?

Nje k'aw ki kɔjitarə

¹³ Ki cji dɔ'se nga, ingi ki nje k'el k'ene: «Bone eke lo ti
ə j'a j'awi me bebo'ti ki be, j'a ji ra bal kare səm'ti, j'a ji
ra gati, j'ingə'n nar.» ¹⁴ Eli be, nga in de'gi ki gəri nya
kare ki a ra nya me ndɔ ki lo ti'ti dɔ kisikidɔtaa'ti lə'se el
tɔ. Toi to kunji mann ki su luy luy adi oo'ə, ningə njaba
par ə goto kin be ††. ¹⁵ Ta ki re a eli ə to kin: «Tokɔ re
Luwə ndigi, ə j'isi ki dɔ'je ta ə, j'a ji ra nya ki yo, j'a ji ra
nya ki ne.» ¹⁶ Nan ngɔsine, isi cji rɔ'se me kɔjitarə'ti lə'se
ki dɔ'se. Kɔji rɔ ki be kin in kɔji rɔ ki majel. ¹⁷ Re de gər
row ra maji bəti, nan ra el ningə, in majel ki ra.

Kon ki a re dɔ nje nyakingə'gi'ti

5 Ingi ki in njenyakingə! ki cji dɔ'se nga ningə, maji
kadi nonyi ə ndingəi rɔ'se ki ndu'se ki boi, tado
kon'gi ki a rei dɔ'se'ti. ² Nyakingə'gi lə'se ndumi kɔ,
yon'gi onyi ku'gi lə'se. ³ Or'gi ki nar'gi lə'se nonyi niki,
ningə non'de a mannaji csi'n'se ta. A on darɔ'se to por
be. In mbonyi nyakingə'gi ki dɔnan'ti dɔnan'ti, dɔkagilo
ki j'in'ti, ki in dɔkagilo ki dɔboyt'i. ⁴ De'gi ki nje ra kulə
me ndɔɔ'ti lə'se, cɔgi'de nyakugə goji lə'de, adi nonyi,
ndu non'de aw biti osi mbi Burəbe'ti lə njerɔ'gi. ⁵ Kisi'se
dɔnangi'ti ne, sii me k'oo maji rɔ'ti, sɔi ge anyinan ge
me maji'ti. Boi, mbol'se to to da'gi ki uli'de adi a nginəi
ndɔ tɔl'de be. ⁶ De'gi ki rai nya madi el, gangi ta dɔ'de'ti,
tɔli'de, ə tanyi'se rɔ el.

Koreme nginən re Burəbe

⁷ Ngannkon'm'gi, maji kadi orei me'se biti, kadi
Burəbe re'n. Oyi nje ndɔɔ, a nginə kandi nya ki maji
ngayn ki a te dɔnangi'ti, ki koreme dɔ'ti ngan. A ore
me'ne biti kadi ndi binə ədi, ndi ki dɔboyt'i ədi, bay ta
kadi ujə ko lə'ne. ⁸ Be to ə, ingi kaa, kadi orei me'se,
uwəi tɔgi'se ba, tado Burəbe in ndəkba.

⁹ Ngannkon'm'gi, barita dɔnan'ti el, kadi Luwə gangi'n
ta dɔ'se'ti el. Oyi njegangita ra takəy'ti. ¹⁰ Ngannkon'gi,
maji kadi oyi go nja njekeltakita Luwə'ti ki kete nu ki
elita me tɔ Burəbe'ti to nyandaji lə'se, ki cjidɔ kon ki ko-
reme. ¹¹ J'elita dɔ njekuwa tɔgi'de ba me kon'gi'ti j'ene in
nje rɔnel. Kadi me'se olo dɔ kuwə'tɔgiba'ti lə Jobi dann
kon'gi'ti pəti ki te dɔ'a'ti. Oyi kadi go'ti gogi Luwə ad'a
ingə maji, tado Luwə in nje memaji ki ngayn, ki nje k'oo
kumtondoo †.

¹² Ngannkon'm'gi nya kibo ngayn, ki kadi gəri ə to
kin: maji kadi iwi rɔ'se el, ke in ki ndi, ke in gɔji ki kusɔ,
ke in kiw rɔ madi ki rangi. Re in oyo ə eyina oyo, re in
jagi ə eyina jagi tɔ par, kadi osi me takigangi'ti lə Luwə
el.

†† 13-14; Tər ta'gi 27.1 † Jobi 1.20-22, 2.10, 42.10-17

¹³ Re, de madi dann'se'ti, ingə kon wa? Kadi non dɔ Luwə'ti. Eke re rɔ'a nəl'ə wa? Kadi osi pa ulə'n tɔji dɔ Luwə'ti. ¹⁴ Re, de madi dann'se'ti, rɔ'a to'ə ə, kadi bar ngatɔgi lə Njekawnan kadi elita ki Luwə tado li'ə ki ɔyi'ə ki hu me tɔ Burəbe'ti. ¹⁵ Kelta ki Luwə ki kunme a aji de ki nje rɔ to, Burəbe a un'ə taa, ningə re ra majel kaa, Luwə a inyə go majel'gi li'ə kɔ. ¹⁶ Be ə, kadi tɔri ndu'se dɔ majel'gi'ti lə'se ki rɔ nan'ti. Ningə elita ki Luwə tado lə nan, kadi ingəi lapiya dɔ rɔto'gi'ti lə'se. Kelta ki Luwə lə de ki dana, tɔg'ɔ in ngayn. ¹⁷ Oy Eli in de to j'in be tɔ, nan elta ki Luwə ki rɔ tinyi'ne kadi ndi ədi el, ningə ndi ədi dɔnangi'ti el bal mutə ki nanyi mehen tɔ. ¹⁸ Ə, təl

elta ki Luwə gogi toki sigi, ə Luwə adi ndi təl ədi dɔnangi'ti, adi dɔnangi te ki kandi nya'gi †.

Dɔboy ta

¹⁹ Ngannkon'm'gi, toki re de madi dann'se'ti ndəm gorow ki rɔta'ti, ur mu, ə de madi ki rangi ɔr'ɔ təl re si'ə dɔ row'ti ki dana gogi ningə, ²⁰ kadi gəri toki de ki təl ki njeramajel dɔ row'ti ki ndəm re si'ə go row'ti ki dana kin, a aji njeramajel ta koy'ti, taa Luwə a inyə go majel'gi li'ə ngayn kɔ.

---

† 1 Ngar'gi 17.1, 18.1, 18.42-45

1 Piyər

Ta ki dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Piyər ndangi

Makitu kin in ki ndangi kadi njekunme'gi ki sii dow lo'gi'ti ki manga lə Aji ki Du. Ginn ndangi makitu kin in kadi ulə dingəm me'de'ti dann kindəkumndoo'ti ki kadi nan kon tado kunme. Koy, kində taa lo koy'ti ki təl Jeju Kirisiti, in ə in ngirə ki ngan ki rai dɔ'ti kadi uwəi tɔgi'de ba me kunme'ti ki kindəmedɔti. Toki in njekujənyamosi kadikare'gi lə Ngar ə in ginn de'gi ki ari njay, maji kadi tinyəi nan ki Njekaj'i'de ki ndogi'de ki gati ki ngayn. Maji kadi uwəi tɔgi'de ba me panjiyə'ti lə njekunme. Loki Burəbe a re ningə a ugə goji'de. Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-2. Ta ki ɔjido kindəmedɔti, kunme ə ndiginan 1.3-12. Bar nan kadi kisikidɔtaa in ki ar njay 1.13-2.10. Hal lə njekunme, kibo ngayn in ki isi'n dann kon'ti 2.11-4.19. Ra kulə ki maji dann njekawan'ti 5.1-11. Kuwə ji nan 5.12-14.

Kuwə ji nan

1 M'in Piyər ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti, m'ndangi makitu kin mad'i'se in nje ki Luwə mbət'i'se, ki sananyinan, adi sii to mbah'gi dɔnangi'gi'ti ki Pon, ki Galasi, ki Kapadosi, ki Aji, ki Bitini. ² Luwə ki Baw mbət'i'se kete, kigo ɔjitarə'ti li'ə, kadi in de'gi lə'ne ki takul Ndil'ə, kadi təli rɔ'se go Jeju Kirisiti'ti, ə kadi mos'o tog'i'se adi ari njay †. Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə to mbar mbar ki dɔ'se'ti.

Ra oyo Luwə tado kaji ki te ki dɔ'a ki takul Jeju Kirisiti

³ Tɔji in ki dɔ Luwə'ti ki Baw Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, tado memaji li'ə ki ngayn ki oji'n'je k'oji ki sigi, ki gorow k'ində Jeju Kirisiti taa dann nje koy'gi'ti. Lo kin'ti, j'awi ki nya kindəmedɔti ki to biti ki non'ti, ⁴ tado j'awi ki nya maji'gi ki Luwə ngəm dɔran'ti tado lə'je. In nya ki a ndum el num, a uwə yoro el num, taa ndolo'ə a goto el num tɔ. ⁵ Nya'gi kin Luwə ngəm'de dɔran'ti tado lə'se, ingi ki tɔg'ɔ isi ngəm'se ki takul kunme tado kaji, adi in kaji ki in ndəkba kadi dɔ'a a te ndɔ ki dɔboy'ti. ⁶ Re dɔkagilo'ti ki bone, kadi nyanan'gi ki dangi dangi adi mekon isi ra'se dɔkagilo'ti nden be mindi kaa, in kin ə isi ad'i'se rɔnel. ⁷ Lɔr ki in nya ki a tuji kaa, nanyi'ə me por'ti kadi oyi'ə ke inbe dɔrɔ'a wa. Be tɔ ə, nyanan'gi kakin isi nanyi kunme kadi Luwə lə'se ki gat'a utə lɔr, kadi oyi ke in ki rɔta'ti inbe wa. Re in ki rɔta'ti ningə, a ingəi piti, ki tɔbar, ki kɔsikurə loki Jeju Kirisiti a te busi. ⁸ Jeju ki oyi'ə ki kum'se el, nan in ndigi'ə, oyi'ə el bay, nan uni me'se ad'i'ə. Ningə isi rai rɔnel, adi in rɔnel kibo ngayn, ki dum kelta'a. ⁹ Tado ingəi nya ki uni me'se adi tado'a, adi in kaji rɔ'se. ¹⁰ Ki ɔjido kaji kin, de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ndəri ginn'ə, taa dəji ta dɔ'ti ngayn tɔ. Adi in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti dɔ kadikare'ti ki

Luwə ində dɔ'a dana kete ad'i'se. ¹¹ De'gi ki *njekeltakita Luwə'ti sangi kadi n'gəri ke dɔkagilo ki ra, ə nya'gi ki bann ə a rai nya dɔkagilo'ə'ti ki Ndil Kirisiti ɔji'de wa? Tado Ndil Kirisiti ki me'de'ti tɔji'de dɔkagilo kin kete, loki elta dɔ kon'gi'ti ki Kirisiti ki in *De ki Luwə mbət'ə a ingə ki tɔji ki a re go kon'ti ††. ¹² Luwə adi njekeltakita'a'ti gəri toki, mbər ki n'ində ta'de'ti kin in tado maji lə'de inbe'gi el, nan in tado maji lə'se ə iləmbər kin. Ngɔsine nje kiləmbər Poyta ki maji ilə'i'se mbər kin ki takul tɔgi lə Ndil Luwə ki Luwə ulə'n adi in dɔran'ti re. Mbər kin, malayka'gi ki dɔ'de kaa sangi kadi n'gəri ginn'ə tɔ.

Kindəmedɔti ki a ge nyara ki ar njay

¹³ Tado kin ə, kadi adi mərta'gi lə'se isi kum, adi kum'se ar njay kadi ɔri mbunə nya ki maji ki nya ki majel nan'ti. Kadi kindəmedɔti lə'se ba pəti in dɔ kadikare'ti ki Luwə a ad'i'se, loki Jeju Kirisiti a te bus. ¹⁴ Maji kadi in nje təl rɔ'se go ta'ti lə Luwə, um uni go nyənn lə darɔ ki kete ki isi ndɔr'se, loki sii day dɔ rɔ'se'ti bay kin el. ¹⁵ Ningə, toki Luwə ki bar'se in nje k'Ar Njay kakin ə, ingi kaa, kadi ari njay me panjiyə'se'gi'ti pəti tɔ. ¹⁶ Tado Makitu lə Luwə el ene: «A in de'gi ki k'ar njay, tado m'in ki k'Ar Njay ‡.» ¹⁷ Re me kelta'gi'ti lə'se ki Luwə, isi bari'ə Baw'se, in ki in Luwə ki njegangita dɔ de'ti ki ra kigo kulə ra'a'ti um, ɔr kum'de dana el ningə, maji kadi nya ra'se in kigo bol Luwə'ti, dɔkagilo'ti ki sii to mbah'gi dɔnangi'ti ne kin. ¹⁸ Ningə in gəri maji toki in ki nar eke lɔr ki in nya'gi ki a tuji kin, ə Luwə ugə'n dɔ'se me nyara'gi'ti ki majel, ki kaw'se'gi inyəi ad'i'se kin el. ¹⁹ Nan in ki mosi Kirisiti ki gat'a dum ndogi, ə Luwə ugə'n dɔ'se. Kirisiti ki to to ngonn bati ki nya mad'i ra'a el, ta nya ki majel ɔd'ɔ el tɔ. ²⁰ Luwə mbət'ə, ində dɔ'a dana kete non kulə ngirə dɔnangi'ti nu tado kadikare kin, ningə te ki dɔ'a dɔkagilo'ti ki dɔboy'ti, tado maji

† Tekitaga 24.3-8; Lebitiki 16.14-15

†† Pa'gi 22; Ejay 53; Luk 24.25-26 ‡ Lebitiki 19.2

lə'se. ²¹ Ingi ki takul Kirisiti ə, uni me'se adi Luwə, ki te si'ə dann nje koy'gi'ti, ə ad'a tɔbar, kadi kunme, ki kindəmedɔti lə'se in ki dɔ Luwə'ti.

Njiyə to ngann'gi lə Luwə me ndiginan'ti

²² Toki ari rɔ'se njay, ki gorow təlɔ go ta'ti ki rɔta'ti, kadi in ndigi ngannkon'se'gi ki me Kirisiti'ti, ki kanji kədikum nan, maji kadi in ndiginan dann'se'ti, ki yo ki ne, ki me ki k'ar njay. ²³ Koji ki oji'se sigi, in ki tarow lə baw'se'gi ki njekoy'gi kin el, nan in ki takul nya duw ki a oy el, ki takul ta lə Luwə ki isi kumngayira biti ki non'ti.

²⁴ Tado Makitu lə Luwə el ene:

«De'gi pəti toi to mbi mu be,
ningə maji'de pəti, to to puti kam be tɔ:
Mu tuti, put'ə jɔɔ,

²⁵ Nan ta lə Burəbe to lo to'ne'ti biti ki non'ti †.» Ta kin in Poyta ki maji ki ilə'se mbər'ə.

Mbal koy el ki de'gi ki k'ar njay

2 Maji kadi mbəti nyara'gi ki majel pəti, ki ta'gi ki ngom, ki kədikumnan, ki jangi, ki kel nan ta ndil nan'ti. ² Adi bo ta lə Luwə ra'se, toki bo mba a ra'n ngann'gi ki kasi kin be. Ta lə Luwə to to mba ki dɔɔ'a ki a ra'se adi tɔgi, ə tei kaji'ti. ³ Toki makitu lə Luwə el'n: «Nanyi Burəbe ki rɔ'se adi oyi maj'a ki ngayn †.» ⁴ Rei ki rɔ Burəbe'ti ki in mbal ki isi kumngayira, in ki de'gi mbəti'ə to nya ki majel, nan Luwə mbət'ə tado gat'a in ngayn ki rɔ'a'ti. ⁵ Ingi kaa, in mbal'gi ki sii kumngayira. Kadi ɔsi rɔ'se ki nan'ti kadi in təli *Kəy lə Luwə kigo ndil'ti, kadi in kuti njekujənyamosi tado kujənyamosi kadikare kigo ndil'ti ki nəl Luwə ki takul Jeju Kirisiti. ⁶ Tado ndangi me makitu'ti lə Luwə eyina: «Oyi m'mbəti mbal ki gat'a in ngayn, m'ində bebo Siyon'ti. In mbal ki dɔkum lo'ti. De ki un me'ne ad'a ə nya ki rɔɔl a te dɔ'a'ti el ‡.» ⁷ Mbal kin in mbal ki gat'a in ngayn rɔ'se'ti ingi ki uni me'se adi'ə. Nan ki rɔ de'gi'ti ki uni me'de adi'ə el, in mbal ki njera kəy'gi mbəti'ə, ki təl mbal ki dɔkum kəy'ti. In mbal ki nje tugə de jig'i'ti ki nje kadi de osi ††. ⁸ Tugəi'ə jig'i'ti osi tado mbeti kunme'de kadi ta ki rɔta'ti. Ningə in nya ki maji kadi a re dɔ'de'ti be ††. ⁹ Nan ingi, in ginn de'gi ki mbəti'se, in njekujənyamosi'gi lə Ngar, in ginn de'gi ki k'ar njay, in de'gi ki Luwə ində'se dɔji'ne kadi iləimbər kulə'gi ki əti bol ki ra. In ki bar'se lo ki ndul'ti te sese lo ki kunji'ti lə'ne ki ar njay †††. ¹⁰ Ingi ki kete in de'gi lə Luwə el, nan ngə'sine in de'gi li'ə, ingi ki kete ingəi k'oo kumtondoo lə Luwə el, nan ngə'sine ingəi k'oo kumtondoo li'ə †††.

Kisi njekunme dann de'gi'ti ki gəri Luwə el

¹¹ Ngannkon'm'gi ki njendigi lə'm, toki in mbah'gi ki sii dɔnangi'ti to be lə'se el, m'ulə dingəm me'se'ti kadi mbəti nyənn nyara lə darɔ ki to rɔ'se'ti, isi rɔ ki rɔ'se ki me'ti. ¹² Maji kadi awi ki hal ki maji dann de'gi'ti ki uni me'de el, kadi re isi təti ta dɔ'se'ti to njeramajel'gi be

† Ejay 40.6-8 †† Pa'gi 34.9 † Ejay 34.9 †† Pa'gi 118.22 †† Ejay 8.14 ††† Tekitaga 19.5-6; Ejay 43.20-21; Ndukun ki nja joo 4.20, 7.6. ††† Oje 1.6,9, 2.1,23,25

mindi kaa, oyi kulə ra'se'gi ki maji ningə uləi tɔji dɔ Luwə'ti ndɔ'ti ki a re. ¹³ Tado lə Luwə, maji kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə de'gi pəti ki sii dɔ konbe'ti, adi in ngar kibo ki isi dɔ konbe'ti pəti, ¹⁴ ki nje konbe'gi ki ginn'ə'ti, ki ində'de kadi indəi njera nya'gi ki majel dji'de, ə ɔsikurə njera nya'gi ki maji. ¹⁵ Tado in ndigi lə Luwə kadi rai nya ki maji uti ta ta ki kel ki dɔ day'ti lə de'gi ki mbo. ¹⁶ Kadi kulə ra'se in kuləra de'gi ki taa k'ilə taa, ningə kadi taa k'ilə taa lə'se təl nya kuti dɔ majel el, nan kadi kulə ra'se in kuləra njekulə'gi lə Luwə. ¹⁷ Kadi ɔsikurə de'gi pəti, ndigi ngannkon'se'gi ki njekunme, awi ki bol Luwə, ɔsikurə ngar.

Bər'gi ki njekunme

¹⁸ In njekuləbər'gi, kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə be'se'gi ki bol ki rɔta'ti. Kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə nje ki hal'de maji ki sɔl lɔm lɔm par el, nan kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə nje ki hal'de ngan tɔ. ¹⁹ Tado in nya ki maji kadi, ki takul bol Luwə, de dɔɔ me'ne ngan me kon'gi'ti ki isi ingə ki kanji kadi ra nya madi ki dana el. ²⁰ Loki ində'se k'ində nyara ki majel, ə dɔi me'se ngan, eke tɔbar ri ə to'ti non wa? Nan kin ə re in nyara ki maji ki isi rai ə re ki kon dɔ'se'ti, ə dɔi me'se ngan me'ti ningə, in nya ki maji ki non Luwə'ti. ²¹ In tado nya kin ə Luwə bar'i'ne, tado Kirisiti inbe ki dɔ'ne kaa ingə kon tado lə'se. Ningə inyə nyakɔji kin adi'se kadi to uni dɔ nja'a. ²² Kirisiti ki ra majel el, taa ta ki ngom te ta'a'ti nja kare el tɔ. ²³ Loki de'gi taji'ə, təl taji'de gogi el; loki de'gi adi'ə kon, təl tan'de rɔ el. Nan inyə rɔ'ne ji Luwə'ti ki njegangita ki dana. ²⁴ Kirisiti ki ɔy majel'gi ləje darɔ'ne'ti dɔ kagidəsi'ti kadi j'oyi dɔ majel'ti ə j'isi ki dɔ'je taa tado nyara ki dana. In ki takul ndunə dɔ'gi li'ə ə ingəi lapiya. ²⁵ Tado kete toi to bat'gi ki ndəmi row be §, nan ngə'sine, in təli ki rɔ njekul'se'ti ki njengəm rɔ'se gogi.

Ta ki dɔjido dene'gi ki ngaw'de'gi me kəy'ti

3 Be tɔ ə, in dene'gi, maji kadi uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə ngaw'se'gi, kadi re nje ki nan'gi dann'de'ti mbeti kunme kadi ta lə Luwə kaa, ingəi'de adi Luwə ki takul panjiyə'se, ki kanji kadi eli'de ta. ² Tado isi oyi nya ra'se'gi ki to ar njay ki buki ki isi buki'de'ti. ³ Maji kadi mandi ki ra lə'se in ki gidi rɔ'ti taga ne el. Adi in dɔ ki kuwə ki ndɔji ta, ki ningə'gi ki ra ki ɔɔ, ki ku'gi ki gat'i'de in ngayn. ⁴ Maji kadi mandi ki ra lə'se in ki ngarme'ti kəy, ki in mandi ki a tujə el ki hal ki sɔl lɔm lɔm, ki kisi-maji ki in nya ki gat'a in ngayn non Luwə'ti. ⁵ In be ə, dene'gi ki k'ar njay ki kete nu, ki indəi me'de dɔ Luwə'ti rai mandi, uləi dɔ'de ginn tɔgi'ti lə ngaw'de'gi. ⁶ J'oo dene kare to Sara ki təl rɔ'ne go ta'ti lə *Abiraham adi bar'a be'ne. Ngə'sine in təli ngann'a'gi, toki re rai nyara ki maji, ki kanji kadi nya madi kare ində'se bol'ti. ⁷ Be ə, in ngaw dene'gi kaa maji kadi sii ki ne'se'gi, indəi kum'se go'de'ti maji, tado in de'gi ki tɔgi'de goto. ɔsi kurə'de tado a ingəi kadikare kisikidɔtaə lə Luwə nan'ti sese. Rai be kadi nya madi kare ɔgi'se tarow kelta ki Luwə el.

§ Ejay 53.4-6

Row ndiginan læ ngannkon'nan'gi

⁸ Ta tɔlta'a, maji kadi ingi pəti, mərta læ'se in kare, taa kadi ta on me'se tado læ nan, kadi in ndiginan to ngannkon'nan'gi, kadi in nje k'oo kumtondoo læ nan, ki nje sɔl dɔ'de. ⁹ Maji kadi ugəi bangi majel ki majel el, ta bangi nya taji ki nya taji el tɔ. Maji kadi in nje njangi dɔ yo taa, tado in kin ə in nya ki Luwə bar'se tado'a. Luwə bar'se kadi ingəi njangi dɔ ki un mindi'ne kadi n'adi'se.

¹⁰ Ningə nya ki Makitu læ Luwə el ə to kin:

«De ki ndigi kadi n'isi ki dɔ'ne taa maji,
ə n'oo maji ndɔ'ne'gi ki dɔ'nan'gi'ti ne ə,
maji kadi ngəm ndonn'ne dɔ kelta'ti ki majel,
ə ngəm ta'ne dɔ kelta ngom'ti tɔ.

¹¹ Kadi ɔsi rɔ'ne ngərang'i kadi majel'ti ə ra nya ki maji, kadi sangi kisimaji ə uwə rɔ'ne ba me'ti.

¹² Tado kum Burəbe in dɔ de'gi'ti ki dana, taa mbi'ə to tagira kadi oo'n dɔ ta ki isi eli si'ə tɔ, nan isi ɔsi ta njera nya ki majel †.»

Kuwətɔgiba me kon'ti

¹³ Nan ə a ra'se majel, loki tingəi bil me ramaji'ti wa?

¹⁴ Re de'gi adi'se kon tado nyara ki dana ki rai ningə, in nje rɔnel, ə kadi boli'de el, taa kadi mərta læ'se aw ki yo ge ne ge el. ¹⁵ Nan kadi ɔsikurə Kirisiti ki in Burəbe me'se'ti. Kadi in ndəkba ki dɔkagilo'gi pəti kadi de ki ra ki dəji'se ginn kindəmedɔti læ'se ə eli'ə. ¹⁶ Ningə kadi eli'de ki mindi ki sɔl lom, ki bukinan'ti. Kadi awi ki mekuwə me tɔ Kirisiti'ti ki ta ki ar njay, kadi re isi təti ta dɔ'se'ti to njeramajel'gi be ka, nje kelta ki majel dɔ nya ra'ti ki maji ki isi rai kin, rɔ'de sɔl'de. ¹⁷ Re in kin ə in ndigi læ Luwə ningə, k'ingə kon tado nyara ki maji in soti utə nyara ki majel.

Jeju Kirisiti ingə kon tado de'gi pəti

¹⁸ Tado Kirisiti inbe ingə kon nja kareba ki non'ti tado majel'gi læ de'gi. In ki in de ki dana, nan ingə kon tado læ njera nya ki dana el, kadi re se'de rɔ Luwə'ti. Tɔli'ə me darɔ'a'ti, nan Ndil Luwə təl tɔs'ɔ ndəl adi isi ki dɔ'ne taa. ¹⁹ In ki tɔgi Ndil kakin ə awi'n biti ilə'n mbər Poyta ki maji ndil de'gi ki sii dangay'ti koo. ²⁰ Adi in ndil de'gi ki ndɔki kete tanyi rɔ Luwə, loki isi'n se'de dɔ'ti dɔkagilo'ti ki Nuwe isi ra'n tokibo. Me tokibo'ə'ti kin, kɔr de'gi nden ba, adi de'gi jijoo par ə awi'ti ə aji ki takul mann ki un'de ki taa ††. ²¹ Mann kin ɔjido batəm ki isi aji'se ngɔsine. In tado k'ɔr yoro'gi ki rɔ de'ti kɔ el, nan in k'un rɔ kadi Luwə ki me kuwə ki ta ar njay. Aji'se ki takul kində Jeju Kirisiti taa lo koy'ti. ²² Ində taa lo koy'ti aw dɔran'ti, isi dɔjikɔl Luwə'ti, onbe dɔ malayka'gi, ki konbe'gi, ki tɔgi'gi.

Gangi nan ki majel

4 Toki Kirisiti ingə kon me darɔ'ne'ti, ingi kaa kadi awi ki mərta kin me'se'ti to nya kati læ'se. Tado de ki ingə kon me darɔ'ne'ti in de ki goto me majel'ti ki ra nga. ² Goto me'ti kadi ndəgi ndɔ'gi ki nanyi non'a'ti,

† 10-12; Pa'gi 34.13-17 †† Lotum 6.1-7.24

kisikidɔtaa li'ə in kigo ndigi'ti læ Luwə um ki ndigi'ti læ darɔ el. ³ Adi asi be, dɔkagilo ngayn sii ta nya ra'ti ki majel to de'gi ki gəri Luwə el be. Rai majel me kaya'ti, me nyənn'ti læ darɔ, me gon yiwi ki kanyi'ti, me kusɔ nya kadi'ti ki me kanyi nya kadi'ti, ki me yo ki ra'ti ki in nyara el. ⁴ Nje kunme'de kadi Luwə el, oyi kadi in nya ki go'ti el kadi mbəti buki rɔ'de me nya ra'ti ki majel ki aldɔ lo kin se'de, ə isi taji'se. ⁵ Nan a ɔri ginn nya ra'de ki majel non Luwə'ti ki in ndəkba kadi a gangi ta dɔ nje kisi ki dɔ'de taa ki nje koy'gi ba pəti. ⁶ In tado kin ə nje koy'gi kaa ilə'i'de mbər Poyta ki maji læ Luwə kadi go ta ki gangi'ti ki Luwə gangi dɔ'de'ti to de'gi pəti, kadi sii ki dɔ'de taa ki takul Ndil toki Luwə inbe isi'n ki dɔ'ne taa be.

Maji kadi njekawnan'gi sii kumngayira

⁷ Dɔboy nya'gi pəti in ndəkba, ə kadi sii ki kumkədi ki kum ki ar njay kadi elita ki Luwə. ⁸ Ningə kete non nya'gi'ti pəti, kadi in ndiginan ndigi ki tingəbil dann'se'ti yo ki ne. Tado ndiginan uti dɔ bulə majel'gi ‡. ⁹ Maji kadi uwəi nan ki rɔ nan'ti me kəy'ti læ nan ki yo ki ne, ki kanji barta. ¹⁰ Toki Luwə adi'n de ki ra dann'se'ti kadikare, maji kadi nan nan kaa un kadikare ki Luwə ad'a ra'n kulə tado maji læ ndəgə'gi, to de'gi ki njengəm nya ki maji, adi in njengəm kadikare'gi ki dangi dangi læ Luwə. ¹¹ Re de isi elta ningə, kadi elta ki ta Luwə'ti, re de isi ra kuləbər ningə, kadi ra ki tɔgi ki Luwə ad'a, kadi Luwə ingə tɔbar me nya'gi'ti pəti ki takul Jeju Kirisiti ki tɔbar ki tɔgi in li'ə ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. *Amen. ¹² Ngannkon'm'gi ki njendigi læ'm, re nyanan ki ngan ngayn te dɔ'se'ti kaa, kadi əti'se bol adi oy to nya ki mbah el. ¹³ Nan kadi rai rɔnel yo tado kon ki ingə Kirisiti, ə isi ingəi si'ə, kadi to in me rɔnel'ti kibo ngayn, ndɔ'ti ki a re me tɔbar'ti læ'ne. ¹⁴ Re de'gi taji'se tado læ Kirisiti ningə, in nje rɔnel, tado Ndil tɔbar, ki in Ndil Luwə isi dɔ'se'ti. ¹⁵ Maji kadi de madi dann'se'ti ingə kon ki be kin el, adi in kon tɔl de, eke kon bogi, eke kon nyara ki majel, eke kon k'ində rɔ ta'ti læ de'gi. ¹⁶ Nan re ingə kon tado k'in ki in njekunme ningə, kadi rɔ'a sɔl'ɔ el, kadi ulə tɔji dɔ Luwə'ti to kulə tado tɔ Kirisiti ki bar dɔ'a'ti. ¹⁷ Tado in dɔkagilo kadi ta ki gangi ulə ngirə'ne, ningə a ulə ngirə dɔ de'gi'ti læ Luwə. Nga kin ə re a ulə ngirə'ne dɔ'je'ti ningə, de'gi ki nje mbəti təl rɔ'de go Poyta'ti ki maji læ Luwə kam dɔboy'de a to bann wa? ¹⁸ Makitu læ Luwə ene: «Re ngan ki de ki dana ngayn bay taa kadi ingə kaji, ningə de ki nje mendul ki njera-majel, ke yan'a a to bann wa †?» ¹⁹ Be ə, kadi nje ki isi ingəi kon kigo ndigi'ti læ Luwə, inyəi rɔ'de ji Nje kində nya'gi'ti, ki in nje ra nya ki low'ə'ti ə nanyinan ki memaji ki ra'ti.

Kulə læ njekərnon njekawnan'gi

5 Ki ngɔsine kin, m'ulə dingəm me ngatɔgi'gi'ti ki sii dann'se'ti. M'in ki m'in ngatɔgi madi'de, ki m'oo lo kon'gi ki ingə Kirisiti ki kum'm, m'in, m'a m'in lo tɔbar'ti ki dɔ'a a te tɔ. ² Kadi uli njekawnan'gi to bat'gi ki Luwə

‡ Tər ta'gi 10.12; Jak 5.20 †† Tər ta'gi 11.31

ulə'de ji'se'ti. Kadi uli'de kigo kində də'ti el, nan kigo me ndigi'ti toki Luwə ndigi'n. Uli'de tado k'ingə'n nar el, nan kadi in ki kadi rə ki tingəbil. ³ Kadi rai ngar də nje'gi'ti ki Luwə ulə'de ginn ji'se'ti kin el, nan kadi in nyandaji tado lə'de yo taa. ⁴ Ningə loki Njekul bati'gi ki-bo a ində lo te bus ningə, a ingəi jəgi təbar ki ndolo'a a goto el. ⁵ Be tə ə, in ngann'gi, maji kadi uləi də'se ginn təgi'ti lə ngatəgi'gi. Ningə ingi pəti, kadi də səl to dann'se'ti ki rə nan'ti. Tado makitu lə Luwə el ene: «Luwə tanrə de'gi ki nje kun də'de taa, ə adi memaji lə'ne de'gi ki nje səl də'de †.» ⁶ Maji kadi səl də'se ginn təgi ji Luwə'ti ki nje təgi, kadi to un də'se taa dəkagi-lo'ə'ti ki cji. ⁷ Ori mərtə'gi lə'se buki də Luwə'ti, tado in ə isi ində kum'ne go'se'ti. ⁸ Maji kadi sii də nja'se'ti ki kum ki k'ar njay, tado njeban lə'se, Su a njiyə ki lo lo, non to bəl ki a sangi de kadi to n'ruwə be. ⁹ Rai də nja'se'ti ngan me kunme'ti lə'se, tanyi'ə rə. Tado gəri bəti, ngannkon'se'gi ki njekunme'gi pəti ki dənangi'ti, isi in-

† Tər ta'gi 3.34

gəi ko kon ki isi ingəi kin tə. ¹⁰ A ingəi kon dəkagilo nden be, nan Luwə ki memaji pəti in li'ə, ki bar'se ki me təji'ti lə'ne ki dəboy'o goto, ki me tə Kirisiti'ti, a təl ində'se maji gogi, a adi ngirə'se ngan, a adi'se təgi, taa a adi rai də nja'se'ti ba tə. ¹¹ Kadi təgi in li'ə ki dəkagilo'gi ki dəkagilo'gi. Amen!

Dəboy ta ki kuwə ji nan

¹² Ngonn makitu ki m'ndangi m'adi'se kin, njera sə'm kadi m'ndangi in Silben ††, ki m'oo'ə to ngonnkon'je ki nje ra nya ki low'ə'ti. M'ndangi m'adi'se kadi m'ulə'n dingəm me'se'ti, ə m'cji'se m'adi in gəri toki dəyinən ki memaji ki rəta'ti lə Luwə. ¹³ *Njekawnan'gi ki Babilon'ti, ki in nje ki Luwə mbəti'de, uwəi ji'se, taa ngonn'm Marki ‡ kaa uwə ji'se tə. ¹⁴ M'dəji'se kadi uwəi ji nan kuwə ji ki təji ndigi lə ngannkon'nan'gi. Ningə kadi kisi-maji lə Luwə in sese nan'ti, pəti me tə Kirisiti'ti.

†† KNK 15.22,40 ‡ KNK 12.12,25, 13.13, 15.37-39

2 Piyər

Ta ki dɔ makitu'ti ki nja joo ki Piyər ndangi

Makitu kin in ki ndangi kadi njekunme'gi ki njendo de'gi nya ki ngom sangi tuji kunme la'de ningə ko degə'gi kakin ɔsi ginn'de kadi njenyi ki rɔ'de tɔ. Kadi rɔi ki nyando ki a tuji'de kin, njendangi makitu ndigi kadi njekunme'gi uwəi tɔgi'de ba me gər Luwə'ti ki rɔta'ti ki Burəbe Jeju Kirisiti; ndoi rɔ'a'ti ki row lə njemanaji'gi ki oyi'ə nu oyi dɔ ta li'ə nu. Maji kadi oyi toki re lə Jeju Kirisiti ki in kalangi el, in nya ki tɔji kisidɔti ki ndigi lə Luwə. In ndigi kadi de'gi pəti mbəli ji kisikidɔtaa lə'de me Kirisiti'ti. Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-2. Bar ki Kirisiti bar njekunme 1.3-21. Tanrɔ njendo de'gi nya ki ngom 2. Təl Burəbe 3.

Kuwə ji nan

1 M'in Simon Piyər ki nje ra kuləbər, ki njekawkulə lə Jeju Kirisiti ə m'ndangi makitu kin. M'ndangi makitu kin m'ulə'n madi'se in nje'gi, ki gorow nyara ki dana lə Luwə, eke Njekaji'je Kirisiti, ingəi kunme ki maji ngayn to yan'je be. ² Kadi memaji ki kisimaji lə Luwə to mbar mbar ki dɔ'se'ti, ki gorow gər ki in gəri Luwə in ki Burəbe lə'je Jeju Kirisiti.

Bar ki Luwə bar'je ki mbəti ki mbəti'je

³ Me tɔgi Luwə'ti kin ə Burəbe adi'n'je nya'gi pəti ki j'awi ndoo'ə tado kisikidɔtaa lə'je me kində rɔ nan'ti lə'je si'ə. Toki rɔta'ti, ra adi ji gər in ki bar'je kadi j'in nan'ti si'ə dɔ kɔsikurə'ti li'ə ki kuləra'a ki maji. ⁴ In be ə, ki takul kɔsikurə ki tɔgi kin, Luwə adi'je kunmindig'gi ki ɔjido nya'gi ki bo bo ki maji'de in ngayn tɔ. Ningə loki ingəi nya ki Luwə un'n ndu'ne ə, a aji rɔ'se me nyənn nya'ti ki nje tuji de'gi ki dɔnangi'ti ne. Ningə a indəi rɔ'se nan'ti ki Luwə dɔ ji kis'ə'ti. ⁵ Tado kin ə, uwəi tɔgi'se ba pəti dɔ kunme'ti lə'se, iləi panjiyə ki maji dɔ'ti, ningə dɔ panjiyə'ti ki maji, iləi gər Luwə ki rɔta'ti dɔ'ti. ⁶ Dɔ gər Luwə'ti ki rɔta'ti, maji kadi iləi kində dɔ rɔ'se'ti dɔ'ti, dɔ kində dɔ rɔ'se'ti, iləi kuwəɔgiba dɔ'ti, ningə dɔ kuwəɔgiba'ti, iləi nyara kigo lo bol Luwə'ti dɔ'ti. ⁷ Dɔ nyara kigo bol Luwə'ti, maji kadi iləi ra madi ki nan ki ngannkon'gi dɔ'ti, ningə iləi ndiginan dɔ ra madi ki nan ki ngannkon'gi dɔ'ti. ⁸ Re awi ki hal'gi kin me'se'ti ngayn ningə, a adi'se tɔgi me kulə ki ra'ti. Ə a asi kadi awi ki kete kete me gər Burəbe lə'je Jeju Kirisiti'ti. ⁹ Nan re de madi aw ki hal'gi kin rɔ'ne'ti el ə, lo kadi a oo lo ar njay goto. Ə a to to de ki njekumtɔ be. Me'ə oyi dɔ'ti kadi Luwə ar rɔ'a dɔ majel'gi'ti li'ə ki sii me'ə'ti kete kɔ. ¹⁰ In be ə, ngannkon'gi ki dingəm ki nje ki dene, uləi rɔ'se ki nan'ti ki tɔgi'se ba pəti kadi uwəi bar ki Luwə bar'se ki mbəti ki mbəti'se ində'se ta dangi kin ngan. Re rai be

ningə, nya ki a ra nya kadi a osi me majel'ti a goto.

¹¹ Be ə, tarow Konbe ki a to ratata, adi in Konbe lə Burəbe lə'je eke Njekaji'je Jeju Kirisiti a te tati panyi panyi non'se'ti.

¹² Tado kin ə, m'ge kadi m'olo me'se dɔ nya'gi'ti kin ta ta. Toki rɔta'ti in gəri'de nga adi in nganyi me ta ki rɔta'ti ki taai kin ə binəm. ¹³ Nan m'oo kadi in nya ki gorow'ə'ti kadi m'tɔsi hangal'se ndəl ki row kolo ki m'nji m'olo me'se dɔ nya'gi'ti kin ki dɔkagilo'gi pəti, ki m'njin ki dɔ'm taa dɔnangi'ti ne bay. ¹⁴ M'gər kadi dɔkagilo koy'm nanyi ndəkba. Burəbe lə'je Jeju Kirisiti adi'm gər. ¹⁵ M'a m'ində tɔgi dɔ rɔ'm'ti ki row'gi ki dangi dangi kadi re go koy'm'ti kaa, asi kadi oloi me'se dɔ nya'gi'ti kin par par.

Ta lə de'gi ki nje k'oo tɔji lə Kirisiti

¹⁶ Toki rɔta'ti, loki j'adi in gəri ta lə re me tɔgi'ti lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti, j'ində ngirə'je dɔ su'gi'ti ki kudə ki ngom lə de'gi kam ə j'eli'n'se ta'gi kin el. Nan j'oo ndolo li'ə ki əti bol ki kum'je. ¹⁷ Oyo, Luwə ki Baw'je ad'a kɔsikurə num, taa ulə tɔji dɔ'a'ti num tɔ, dɔkagilo'ti ki ndu Luwə ki nje tɔgi kin ene: «In kam in Ngonn'm, njendigi lə'm, ki rɔ'm nəl'm dɔ'a'ti ngayn.» ¹⁸ Ningə ndu ki in dɔran'ti kin, j'inbe j'oo dɔ ndu kin ki mbi'je, loki j'in ki Jeju nan'ti dɔ mbal'ti ki ar njay †.

¹⁹ Bay taa, ji tyni me'je kati dɔ ta'ti lə Luwə ki te ta de'gi ki njekeltakita'a'ti tɔ. Maji kadi uri mbi'se go ta'ti kin maji, tado a adi rai nya'gi ki maji. Toki rɔta'ti, ta kin to to por lambi ki unji lo ki ndul kururu'ti. Unji ratata ta ginn lo'ti ningə kunji lə Kirisiti a unji ngarme'se'gi toki mee ki taginnlo'ti adi lo unjin dɔ dɔnangi'ti kin be.

²⁰ Kete non nya'gi'ti pəti, maji kadi in gəri ta kin ar njay: de madi kare ki asi kadi ɔr me ta ki in ki ndangi me Makitu'ti lə Luwə kin dɔrɔ'ne goto. ²¹ De'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki eli, eli kigo ndigi lə'de madi kare

† 17-18; Mat 17.1-5; Mrk 9.2-7; Luk 9.28-35

ki elta ki ta Luwə'ti kigo me ndigi lə'ne ki sɔw də'ne goto. Nan in ki takul Ndil Luwə ə de'gi eli ta ki ta Luwə'ti.

Njendo de'gi nya ki ngom

2 Dɔkagilo'ti ki kete kaa, nje bar rɔ'de de'gi ki njekeltakita ki ta Luwə'ti nan ingi el in dann ngann Isirayel'gi'ti non; be tɔ ə, njendo de'gi nya ki ngom a tei dann'se'ti tɔ. A rei ki nyando'gi ki ngom dann de'gi'ti ki kanji kadi gəri, kadi a buki'de kɔ, ningə a mbəti Burəbe ki nje taa'de ilə'de taa ji majel'ti. Lo kin'ti, a ndri tuji ki a re tanan'ti ne ki dɔ'de'ti. 2 De'gi ngayn a uni go'de me kaya'gi'ti lə'de, ningə kulə ra'de a ra adɔ de'gi a indəi nja'de dɔ nya ki rɔta'ti, uwəi nanga. 3 Ningə toki gəi nyakingə ki ngayn, a ədi'se ki ta'gi ki ta'de'ti kadɔ ingəi nya ji'se'ti. Nan maji kadɔ gəri toki ta ki gangi ki dɔ'de'ti, Luwə ində dɔ'a nan'ti mayinu nga, taa isi dɔ nja'ne'ti kadɔ a tuji'de tɔ. 4 Toki rɔta'ti, malayka'gi ki nje ra majel, Luwə un kum'ne dɔ majel'gi'ti lə'de el, nan buki'de me bolobe'ti ki dɔboy'o goto lo ki diw'ti, dɔɔ'de ki kulə gindi adɔ toi sii nginəi takigangi. 5 Ningə de'gi ki dɔkagilo'ti ki dɔkete kin kaa, Luwə un kum'ne dɔ majel'gi'ti lə'de kɔ el tɔ. Loki adɔ mann kon lo kibo ngayn re kadɔ tuji de'gi ki nje me majel'gi kɔ kin, Nuwe ki nje kiləmbər nya ki rɔta'ti num, de'gi ki me kəy'ti li'ə ki in siri kin num par tɔ ə rɔ'de kɔ me tuji'ti †. 6 Luwə gangi ta koy dɔ de'gi'ti ki Sɔdɔm ki Gɔmɔr, row'de ki por raki kadɔ de'gi ki in nje bol Luwə el oyi toki in nya ki a ra'de lo ti'ti ††. 7 Nan Loti ki in de ki dana, Luwə te si'ə me tuji'ti kin kɔ. Loti ingə kon me ndil'ne'ti ɔji'n dɔ de'gi ki nje sangi nan kaya'ti, ki kaya'gi ki njera nya ki me'de ndigi ‡. 8 De'gi ki, in ki in de ki dana isi dann'de'ti, loki oo kulə ra'de'gi ki to kadɔ rai el ki isi rai, ki ta kel de'gi ki isi eli ə, ki ndɔ'gi pəti lapiya lə ndil'ə goto. 9 In be ə, Luwə gər'n lo te ki de'gi ki nje təl rɔ'de go ndu'ə'ti me kon'ti tɔ, gər'n lo kuwə de'gi ki njera nya ki dana kadɔ adɔ'de kon ndɔ gangi ta'ti tɔ. 10 Kibo ngayn, de'gi ki kadɔ a adɔ'de kon in nje k'oo maji rɔ'de'gi ki sii kidi tɔgi konbe lə Luwə. In de'gi ki njekuwa kul rɔ'de, ningə nya ində taa ki ngan ta'de'ti, adɔ boli el kadɔ eli ta'gi ki mal dɔ nyakində'gi'ti lə Luwə ki sii dɔran'ti to tɔji'gi li'ə. 11 *Malayka'gi inbe ki in dɔ nya'gi'ti pəti num, awi ki tɔgi ngayn num kin kaa eli ta'gi ki mal dɔ'de'ti takum Burəbe'ti el. 12 Nan ko degə'gi kin rai nya to da'gi ki hangal'de goto, adɔ awi ki non be par, kadɔ de uwə'de tɔl'de kam be. Elita ki mal dɔ nya'gi'ti ki gəri'de el. Ningə a ingəi koy oyi to da'gi ki mu be. 13 A ujəi kandi kulə ra'de'gi ki dana'ti el. In de'gi ki nəl'de ngayn kadɔ oyi maji rɔ'de dann kadɔ nda'ti. Kisi'de ta nyakusə'gi'ti sese, loki isi ədi'se ki ngann ta'gi ki ta'de'ti kin in nya ki to njen, in nya ki to rɔɔɔl. 14 Re ene gon kum'de ə, bo sangi nan kaya'ti ə rosi me'de. Ningə rai majel pi asɔ'de el; uwəi de'gi ki tɔgi'de kigo ndil'ti goto kuləkikiyə'ti lə'de num. Nya ki uwə me'de in ra ta nyakingə ki ngayn. In de'gi ki Luwə mann'de. 15 Loki tusi row ki rɔta'ti inyəi kakin ə, uri mu, uni row kigo Balam'ti ki ngonn lə Bewor. Balam ki nəl'ə ngayn kadɔ ta nar ki gorow'ə'ti el, 16 nan Luwə ndɔr mbi'ə tadɔ kaldɔ ta li'ə. Koro ki in da, elta el, nan eltaki-

† Lotum 6.1-7.24 †† Lotum 19.24 ‡ Lotum 19.1-16

ta Luwə'ti to de be, gangi'n ta dɔ kulə ra'ti ki majel li'ə ††. 17 De'gi kin toi to mann ki in kam be, toi to kilndi ki nəl ndɔr'ɔ aw si'ə kam be. Luwə ində dɔ lo ki diw kuru-ru dana tadɔ lə'de. 18 Eli ta'gi ngayn ki kum kar'a goto ki dɔnan'ti. Uni kulə ra'de'gi kigo k'oo nyənn darɔ'ti, ədi de'gi ki ngɔsine bay, tei patɔ patɔ ta kuwə madɔ'ti ki de'gi ki nje njiyə njiyə ki gorow'ə'ti el. 19 Uni ndu'de toki in row kingə dɔ, nga ningə inbe'gi in bər'gi lə nyara ki nje tuji lo. Tadɔ de ki ra kaa in bər lə nya ki uwə ginn tɔgi'ne'ti. 20 Ki ɔjido de'gi ki tei kɔ ginn nyara'gi'ti ki to njen ki dɔnangi'ti ne ki gorow gər Burəbe lə'je ki in Njekaji'je Jeju Kirisiti kin, re təlɔ awi uləi dɔ'de ginn nya'gi'ti kin gogi bay, adɔ onyibe dɔ'de'ti ə, ji kisi'de ki gogi ne kin a majel ngayn utə in ki kete bay. 21 Tadɔ in soti ngayn tadɔ lə'de kadɔ gəri row nyara ki rɔta'ti el, kadɔ gəri bay taa təlɔ tusi mbərikikində ki ar njay ki ingəi kin inyəi. 22 Ningə in kujita ki rɔta'ti ki ene: «Busi təl aw ta tɔmon'ti lə'ne gogi ††,» eke «kɔsongi, te ki lo ndogi mann'ti be par ə təl aw rogi bɔr'ti gogi.»

Burəbe Jeju Kirisiti a təl re

3 Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, in kin in makitu ki nja joo nga ə m'ndangi m'adɔ'se kin. Ningə me maki-tu'gi'ti ki joo ki m'ndangi m'adɔ'se kin, m'sangi kadɔ m'olo me'se dɔ mərta'ti ki maji ki nyando'gi. 2 M'dəji'se kadɔ adɔ me'se olo dɔ ta'gi'ti ki de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ki in de'gi ki dana eli kete kin num, taa dɔ mbərikikində'ti lə Burəbe lə'je, Njekaji'je, ki njekawkulə'gi adɔ'se kin num tɔ. 3 Nya ki dɔkete, maji kadɔ indəi dɔ'se'ti maji toki me ndɔ'gi'ti ki dɔboy'ti ə, a oyi de'gi ki kulə ra'de in kulə mbo ki nan par ki a tei kadɔ mboi sese. A rai nya'gi kigo nyənn'gi ti lə darɔ'de, 4 ningə a eli eyina: «In el ə el ene n'a n're wa? Nga ra bann be ə j'oo'ə el wa? Kaw'je'gi oyi mayinu, nan nya'gi pəti toi toki toi lo kulə ngirə'de'ti nu inbe kin ba ə toi kin!» 5 Lo kin'ti, gəri bəti, nan mbəti kadɔ gəri toki in Luwə ə ində dɔran ki dɔnangi ki ta ki ta'ne'ti mayinu. Luwə gangi dɔnangi nan'ti ki mann, ningə adɔ dɔnangi te ra dangi dann mann'ti. 6 Ə in be tɔ ə, ndɔ ki Luwə tuji'n de'gi ki kete kɔ ki mann kon kibo ngayn †††. 7 Nga ningə ki ɔjido dɔran ki dɔnangi ki bone kin, ta lə Luwə ki kare inbe kin el toki Luwə ində'de adɔ sii nginəi por ki kadɔ a on'de. Toi isi nginəi ndɔ gangi ta ki kadɔ Luwə a tuji'n de'gi ki nje mbəti təl rɔ'de go ndu'ə'ti. 8 Nga ningə nya kare ki kadɔ in njendig'gi lə'm indəi dɔ'se'ti maji, in kadɔ in gəri toki ki rɔ Burəbe'ti, ndɔ kare to to bal ki dər, ə bal ki dər to to ndɔ ki kare be tɔ. 9 Burəbe ɔy diriri lo tɔlta kunndu'ti lə'ne el, toki de'gi madɔ məri kin el. In kisi ə isi dɔ'ti sese, tadɔ ndigi kadɔ de madɔ kare kaa tuji el, nan kadɔ de'gi pəti ingəi dɔkagilo kadɔ inyəi gorow njiyə'de'gi ki majel kɔ. 10 Ndɔ lə Burəbe a re toki njebogi a re'n kam be. Ningə ndɔ'a'ti kin, dɔran a goto kɔ ki tɔgi ki kah ki əti bol ngayn. Nyakində'gi ki dɔran'ti por a row'de kɔ, ningə dɔnangi ki nya'gi ki de'gi rai'de me'ti kin, Luwə a gangi ta dɔ'de'ti. 11 In be ə, toki nya'gi kin pəti a gotoi, eke kadɔ ingi a in de'gi ki toi bann wa?

†† Kɔr isirayel'gi 22.4-35 ††† Tərta'gi 26.11 ††† 5-6; Lotum 1.6-9, 7.11

A in de'gi ki panjiyə'se in dana, de'gi ki nje bol Luwə.

¹² Maji kadi ingi a nginəi ndo lə Luwə, ningə kadi sangi row kadi re kalangi. Ndo'a'ti kin, in ndo ki por a on dōran row'ə raki, ningə nyakində'gi ki dōran'ti a lenyi me por'ti. ¹³ J'ingi ə, toki Luwə un'n ndu'ne ad'i'je, j'a j'i nginəi dōran ki sigi ki dōnangi ki sigi † ki kadi nyara ki rōta'ti a onbe me'ti.

¹⁴ In tado nya kin ə, njendigi'gi lə'm, me nginə ndo re Burəbe'ti kin, maji kadi indəi tōgi do rō'se'ti kadi in de'gi ki k'ar njay, de'gi ki ta goto dō'de'ti non Luwə'ti, kadi lapiya in dann'se'ti si'ə. ¹⁵ Maji kadi in gəri toki kisi dōti lə Burəbe kin ad'i'se dōkagilo kadi ingəi kaji. Ningə in ko ta inbe kin tō ə ngonnkon'je, njendigi lə'je Pol ndangi'n makitu ad'i'se ki gosi ki Luwə ad'a. ¹⁶ Ningə inbe kin tō ə in ta ki ndangi me makitu'gi'ti lə'ne pəti, loki elta ki

† Ejay 65.17, 66.22

do ta'gi'ti ki m'el kin. Ta'gi li'ə ki madi, lo gər me'ə ngan ngayn, adi de'gi ki isi day, de'gi ki rai do nja'de'ti me kunme'ti el, mbiri me ta li'ə toki mbiri ndəgi ta'gi ki me Makitu'ti lə Luwə kakin be tō. Ra'a ki be kin a re ki tuji do darō'de'ti inbe'gi.

Ta kōji ki dōboy'ti

¹⁷ Ki cōji dō'se, in njendigi'gi lə'm ki ngayn, m'ndəji'se nga. Ningə maji kadi adi kum'se ədi do rō'se'ti, um adi de'gi ki nje mbəti təl rō'de go ndu Luwə'ti, ki uri mu kam, ndōri'se go'de'ti, ki ta ngom'gi lə'de, adi inyəi do row ki maji ki rai'ti kin ko el. ¹⁸ Nya ki kadi rai, in ta kadi awi ki kete kete me nya ra'ti ki nəl Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki in Njekaji'je, ki me gər'ə'ti. Ningə kadi de'gi uləi tōji dō'a'ti, bone ki lo ti, biti ki non'ti! *Amen!

1 Jan

Ta ki dɔ makitu'ti ki dɔkete ki Jan ndangi

Makitu kin tɔji toki nya to rɔ Jan, ɔ ta'a on me'ɔ tado de'gi madi'gi isi tulai njekunme'gi nan'ti. Ko degə'gi kin eli eyina ngonn Luwə təl de el ningə eyina Jeju in de ki Luwə mbət'ə el tɔ. De ki un me'ne adi ta kin, ra tɔgi kində rɔ'ne nan'ti ki Luwə ki Jeju Kirisiti el taa ra tɔgi kində rɔ'ne nan'ti maji ki ndəgi njekunme'gi el tɔ. Kirisiti Jeju in ngonn Luwə ki təl de. De ki gər ta kin el in njeta lə Kirisiti. Luwə in kunjɪ nu in ndigi nu: De ki in lə Luwə ɔ isi me kunjɪ'ti ki me ndigi'ti. In kin ɔ, in tarow ki kadi de uwə'n nam ki Luwə ki ndəgi njekunme'gi. Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1.1-4. Kunji ki lo ki diw 1.5-2.27. Ngann'gi lə Luwə 2.28-3.24. Njekeltakita Luwə'ti ki ngom 4.1-6. Ndiginan me kunme'ti ki kulə'ə'gi 4.7-5.12. De ki un me'ne ɔ in lə Luwə 5.13-21.

Ta Kaji

1 Nya ki in lo kulə ngirə nya'gi'ti †, nya ki j'oo ki mbi'je, nya ki j'oo ki kum'je, nya ki ji gon maji maji, nya ki ji'je ɔdi, in ta kaji ki biti ki non'ti. ² Kaji kin ɔdi rɔ'ne adi j'oo'ə ki kum'je; ji manna'ji li'ə. Ningə in tado kin ɔ, j'isi j'ilə'se mbər kaji ki kete in rɔ Baw'je Luwə'ti, ɔ go'ti, in ki te ki dɔ'a k'adi'je. ³ Nya ki j'oo ki kum'je num, j'oo ki mbi'je num, ɔ in kaa j'ilə'se mbər'ə tɔ. Lo kin'ti, ji rai madi nan'ti se'de dɔ me kasi nan'ti ki j'aw'n ki Baw'je Luwə num, ki Ngonn'o Jeju Kirisiti num kin. ⁴ Ningə ji ndangi makitu kin j'adi'se kadi rɔnel lə'je asi nan rerere.

Njiyə me kunjɪ'ti

⁵ Luwə in kunjɪ, ngonn lo ki duw ki nden be ka goto rɔ'a'ti, ningə in kin ɔ in ta kiləmbər'ə ki j'ingəi ta Jeju Kirisiti'ti ɔ j'in j'ilə'se mbər'ə. ⁶ Kin ɔ re j'eli j'eyina me'je in nan'ti ki Luwə, ningə j'awi non ji njiyəi me lo ki diw'ti bay ɔ, j'in nje ngom'gi, nya ki rɔta'ti goto rɔ'je'ti. ⁷ A re ji njiyəi me kunjɪ'ti toki Luwə inbe in'n me kunjɪ kin be ɔ, ji rai madi nan ki nan num, taa mosi Jeju ki Ngonn'o ar'je njay dɔ majel'gi'ti lə'je pəti kɔ tɔ.

⁸ Kin ɔ re j'eli j'eyina ji rai majel el ɔ, j'isi j'adi rɔ'je j'in-be'gi, taa nya ki rɔta'ti goto rɔ'je'ti tɔ. ⁹ Nan re ji tɔr ndu'je dɔ majel'gi'ti lə'je ɔ, Luwə ki in de ki nje ra nya ki low'ə'ti num, in de ki dana num kin a inyə go majel'gi lə'je kɔ, taa a ar'je njay dɔ ra go'ti'el'gi lə'je pəti kɔ tɔ.

¹⁰ A kin ɔ re j'eli j'eyina j'in njeramajel'gi el ɔ, ji bari Luwə nje ngom, ningə ta li'ə ka goto me'je'ti tɔ.

Kirisiti, njera se'je

2 Ngann'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se kadi osi me majel'ti el. A kin ɔ re de madi osi me majel'ti ɔ, j'awi ki njenaj'je ki ta dɔ'je ki isi kadi Baw'je'ti non, adi

in Jeju Kirisiti, ki in de ki dana. ² Tado in in ɔ, un rɔ'ne ilə kɔ adi koy to kujənyamosi kadikare'ti tado k'ugə dɔ majel'gi lə'je. Ningə in tado majel'gi lə'je par el, nan tado majel'gi lə de'gi pəti ki dɔnang'gi'ti.

Təl rɔ go ndukun'ti kibo ngayn, ki in ndiginan

³ Re ji təl rɔ'je go ndukun'gi'ti ɔ, j'asi kadi j'eli ki me ki tinyi kati toki ji gəri Luwə. ⁴ De ki el ene: «M'gər Luwə», nan təl rɔ'ne go mbərkikində'gi'ti li'ə el, de'ə kin in nje ngom, ta ki rɔta'ti goto rɔ'a'ti. ⁵ Nan re de təl rɔ'ne go ndu Luwə'ti ɔ, ndigi Luwə adi asinan rerere ki rɔta'ti. Lo kin'ti, j'a ji gəri ki me ki tinyi kati kadi me'je in nan'ti ki Luwə. ⁶ De ki el ene me'ne in nan'ti ki Luwə ɔ, maji kadi de'ə kin njiyə toki ndɔ ki Jeju njiyə'n kin be.

⁷ Madi'm'gi, njendigi'gi lə'm ki ngayn, in mbərkikində ki sigi ɔ m'ndangi m'adi'se el, nan in mbərkikində ki to mayinu, ki ingəi lo kulə ngirə kində nya'gi'ti nu inbe kin ††. Mbərkikində ki mayinu kin, in ta inbe ki osi mbi'se'ti kete nu kin. ⁸ Nan m'təl m'el bay tɔ m'ene in mbərkikində ki sigi ɔ m'ndangi m'adi'se. Ningə k'in ɔ ki rɔta'ti, de oo ki rɔ Kirisiti'ti num ki rɔ'se'ti num, tado lo ki diw dər kɔ, adi kunjɪ ki rɔta'ti nga ɔ isi unji.

⁹ De ki ene n'isi n'njiyə me kunjɪ'ti, nan ra dɔ'ti non isi ɔsi ngonnkon'ne ta ɔ, de'ə kin in me lo ki diw'ti inbe bay. ¹⁰ De ki ndigi ngonnkon'ne, in me kunjɪ'ti, nya madi kare ki to rɔ'a'ti ki kadi a ra adi osi goto. ¹¹ Nan de ki isi ɔsi ta ngonnkon'ne, in me lo ki diw'ti; isi njiyə me lo ki diw'ti, gər loki isi awi'ti el, tado lo ki diw diw kum'ə'ti.

Kɔsi rɔ ngərəngi ki nya ra'gi ki dɔnang'gi'ti ne

¹² Ngann'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado majel'gi lə'se in ki k'inyə go kɔ ki takul Jeju Kirisiti. ¹³ Nje kojɪ'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado in gəri de ki in kete lo kulə ngirə nya'gi'ti. Ngann basa'gi ki ngann

† Jan 1.1

†† Jan 13.34

mandi'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado tati ro Su.

¹⁴ Ngann'm'gi, m'ndangi makitu kin m'adi'se tado in gari de ki in Baw'je. Nje koji'm'gi, m'ndangi makitu m'adi'se tado in gari de ki in kete lo kulə ngirə nya'gi'ti. Ngann basa'gi ki ngann mand'i'gi, m'ndangi makitu m'adi'se tado t'gi'se in ngayn, ta la Luwə uwə lo kisi me'se adi tati ro Su. ¹⁵ Adi nya ra'gi ki majel ki d'ngangi'ti ne kin uwə me'se el, taa adi marta'gi ki d'ngangi'ti ne uwə me'se el num to. Kin ə re nya ra'gi ki d'ngangi'ti ne uwə me de ə, de'ə kin lo kadi a ndigi Luwə goto.

¹⁶ Tado, nya ra'gi ki majel ki d'ngangi'ti ki in: nyənn ra ndigi la daro, ki kumnda, ki kində gu ki nyakingə'gi ki d'ngangi'ti ne kin, nya'gi kin pəti in ro Baw'je Luwə'ti el, nan in d'ngangi'ti ne. ¹⁷ Nga ningə d'ngangi ki nyənn nya ra'gi ki majel ki me'ti kin pəti a dəri, nan de ki njera go ndigi'ti la Luwə a isi ki d'ne taa biti ki non'ti.

¹⁸ Ngann'm'gi, j'in d'boy ndo'ti nga. Ningə eli adi oyi toki njeban la Kirisiti a re, nga ningə ki ngosine kin, de'gi ngayn ki in njeban'gi la Kirisiti a njiyəi ne. Lo kin'ti, ji gər kadi j'in d'boy ndo'ti nga. ¹⁹ In de'gi ki tei dann'je'ti ne ə awi, nan k'in ə in de'gi lə'je ki r'ota'ti el. Kin ə re in de'gi lə'je ki r'ota'ti ə re a sii se'je ne. Nan tusi'je inyəi'je be ə awi, kadi t'ji ki taga toki de kare dann'de'ti ki in de lə'je ki r'ota'ti goto.

²⁰ Ingi ə, ingəi Ndil Luwə ki Kirisiti ur'se, ə ra adi in gari nya ki r'ota'ti. ²¹ Nga ningə, kin ə m'ndangi makitu m'adi'se ə, in tado gər ə in gari nya ki r'ota'ti el el, nan in tado gər ki in gari nya ki r'ota'ti kakin ə m'ndangi'n makitu m'adi'se. Ningə in gari maji kadi nya ki ngom a te me nya ki r'ota'ti el to. ²² Nan ə in nje ngom wa? Nje ngom in de ki nje k'el k'ene: «Jeju in Kirisiti *De ki Luwə mbət'ə el» kin. Njeban la Kirisiti, in de ki mbəti Baw in ki Ngonn. ²³ Nga ningə, de ki mbəti Ngonn, de'ə kin uwə Baw Ngonn ki r'ne'ti el jagi to.

²⁴ Ingi ə, maji kadi ngəmi ta ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti nu kin maji. Kin ə re ngəmi ta ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti nu kin maji ə, a in nan'ti kareba ki Ngonn num ki Baw'a num. ²⁵ Ningə kunndu ki Kirisiti un adi'je in kaji ki biti ki non'ti.

²⁶ Nya ki m'ra do'ti ngayn ə m'ndangi'n makitu kin m'adi'se in ta la de'gi ki isi sangi kadi n'buk'i'se me mu'ti kin. ²⁷ Nga ningə ingi, Ndil Luwə ki Kirisiti ur'se kin isi me'se'ti, adi awi ki ndoo kadi de ndo'se nya el. Ki r'ota'ti, Ndil Luwə ndo'se nya'gi pəti, ningə ndo'se nya ki r'ota'ti um ndo'se ngom el. In tado kin ə, kadi rai nya ki ndo'se, d'yanan ki Kirisiti.

²⁸ Oyo, ngann'm'gi, uni me'se in nan'ti ki Kirisiti, kadi ji tinyi me'je kati loki a te bus, taa kadi j'uləi d'je nanga ki r'otol non'a'ti, ndo re'ə'ti el to.

²⁹ Toki in gari kadi Kirisiti in de ki dana, maji kadi in-dəi d'se'ti to toki de ki njera nya ki dana in ngonn la Luwə.

3 Oyi ndigi ki əti bol ki Baw'je Luwə ndigi'je kin! Ndigi'je ndigi ki bar'i'n'je ngann'ne'gi. Ningə j'in ngann'a'gi toki r'ota'ti inbe kaa to! Kin ə re de'gi ki gəi nya'gi ki d'ngangi'ti ne ngayn gari'je el, t'ji kadi gari Luwə el. ² Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, ki ngosine kin j'in ngann'gi la Luwə, nan nya ki j'a ji təl, to lo kiyə'ti bay.

Ningə nya kare, ji gər kadi ndo ki Kirisiti a te bus ə, j'a ji tanan si'ə, tado j'a j'oo daro'a inbe toki r'ota'ti. ³ Nga ningə, de ki ra ki aw ki kindəmedəti me Kirisiti ki be kin ar njay toki Kirisiti inbe ar njay kin be.

⁴ De ki ra ki ra majel, csi ta ndukun la Luwə, tado majel ki ra in tanro ndukun la Luwə. ⁵ In gari maji kadi Kirisiti re tado k'or majel'gi lə'je, ningə in, de oo majel r'ota'ti el. ⁶ Lo kin'ti, de ki ra do Kirisiti'ti, in de ki a nanyi ki lo ra majel'ti el, nan de ki nanyi ki lo ra majel'ti, in de ki oo Kirisiti el num, gər'ə el num to.

⁷ Ngann'm'gi, indəi kumkədi do r'se'ti, adi de ədi'se el. Kin ə re de ra nya dana ə, in de ki dana toki Kirisiti in de ki dana kin be to. ⁸ De ki nanyi ki lo ra majel'ti, in de la Su, tado Su in njeramajel lo kulə ngirə nya'gi'ti nu. Ningə ki re Ngonn la Luwə in kadi tuji kulə ra'a'gi.

⁹ De ki təl r'ne ngonn Luwə'ti, in de ki a inyə ta majel ki ra, tado t'gi ki in ro Luwə'ti in r'ota'ti. Asi kadi a nanyi ki lo ra majel'ti el, tado Luwə in Baw'a. ¹⁰ Row ki kadi de a gər'n ngann'gi la Luwə ar njay dann ngann'gi'ti la Su ə to kin: De ki mbəti ra nya ki dana num, mbəti ndigi ngonnkon'ne num in de la Luwə el.

Ndigi nan

¹¹ Mbər ta ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə nya'gi'ti, in ta kadi in ndiginan ki yo ge ki ne ge †. ¹² Ningə kadi rai toki Kanyi ra'n kin el. Kanyi in de la Su ə to! ngonnkon'ne. Ningə in tado ri ə to! ngonnkon'ne wa? Təl' to tado kuləra'a in Kanyi majel, nan kuləra ngonnkon'a in kuləra ki dana ††.

¹³ Ngannkon'm'gi, kin ə re de'gi ki nya ki d'ngangi'ti ne nəl'de ngayn cdi ta lə'se el ə, adi əti'se bol el. ¹⁴ J'in, ji gari kadi ji tei me koy'ti j'uri me kaj'i'ti, tado ji ndigi ngannkon'je'gi. In be tado de ki ndigi ngonnkon'ne el, in de ki isi ginn t'gi'ti la koy. ¹⁵ De ki me'ə majel ki ngonnkon'a in de ki nje to! de'gi. Nga ningə gari maji kadi de ki nje to! de'gi, kaji ki biti ki non'ti goto r'ota'ti.

¹⁶ Nya ki kadi ji gər'n nya ki bari'ə ndiginan ə to kin: Jeju Kirisiti un r'ne la ko tado lə'je, in be ə, j'in kaa maji kadi j'uni r'je j'iləi ko tado la ngannkon'je'gi to. ¹⁷ Nya kare, kin ə re de aw ki nyakingə'gi ki d'ngangi'ti ne, ə oo ngonnkon'ne me ndoo'ti, nan uti kum'ne do'a'ti oo kumtondoo li'ə el ningə, ndigi Luwə to ra be r'ota'ti wa?

¹⁸ Ngannkon'm'gi, adi ji ndiginan ki bal ta ki ta'gi ki ta'je'ti ne par el, nan adi ji ndiginan ki kulə ji kadi nan, me nya ra'ti ki r'ota'ti. ¹⁹ Lo kin'ti, j'a ji gari kadi j'in de'gi la ta ki r'ota'ti, nga ningə, takum Luwə'ti, j'a j'iləi me'je nanga. ²⁰ Toki r'ota'ti, re me'je uwə'je ki ta kaa, ji gər kadi Luwə utə'je taa, gər nya'gi pəti to. ²¹ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, kin ə re me'je gangi ta d'je'ti el ə, j'a j'elita ki Luwə ki me ki tinyi kati. ²² Nya'gi pəti ki ji də'jə, j'a j'ingəi r'ota'ti, tado ji təl r'je go mbərkikində'gi'ti li'ə num, ji ra nya'gi ki nəl'ə num.

²³ Nga ningə, ndu ki un adi'je ə to kin: in ta kadi j'un me'je j'ada ki to Ngonn'o Jeju Kirisiti, taa kadi ji ndiginan ki yo ge ki ne ge toki Kirisiti ad'i'n'je ndu'ne ‡. ²⁴ De ki ngəm mbərkikində'gi kin, in de ki ra do Luwə'ti num,

† 13.34 †† Lotum 4.1-8 ‡ Jan 13.34, 15.12,17

Luwə isi me'ə'ti num tɔ. Nya ki kadi ji gər'n toki Luwə isi me'je'ti, in ki takul Ndil'ə ki adi'je.

Gər Ndil Luwə ki ndil ki majel

4 Nje ndigi'gi lə'm, de'gi ki isi eli eyina n'awi ki ndil me'de'ti kin, uni me'se pəti adi'de el, nan kadi nanyi'de oyi bay taa ke ndil ki awi in ndil ki in rɔ Luwə'ti wa. Tado nje ngom'gi ngayn ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti, sananyinan dɔnangi'ti ne. ² De ki ra ki gər kadi Jeju Kirisiti təl rɔ'ne de'ti aw ki Ndil Luwə me'ne'ti, ningə in kin ə in row ki kadi gəri Ndil Luwə. ³ Ningə de ki mbəti kadi gər toki Jeju Kirisiti təl rɔ'ne de'ti, aw ki Ndil Luwə me'ne'ti el, nan in ndil njeban lə Kirisiti yo ə awi'n me'ne'ti. Eli adi oyi ki mbi'se toki nje-ban lə Kirisiti a re, ningə ki ngɔsine kin, re in dɔnangi'ti ne nga.

⁴ In ngann'm'gi, in de'gi lə Luwə, ningə in tətɪ rɔ de'gi ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti kin, tado Ndil ki awi me'se'ti utə nje ki isi dɔnangi'ti ne. ⁵ Nje kakin in lə dɔnangi, nya kin ə, elita to de'gi ki dɔnangi'ti ne be, adi de'gi ki dɔnangi'ti oyi ta lə'de. ⁶ Nga ningə, j'in, j'in de'gi lə Luwə adi de ki gər Luwə ə a oo ta lə'je, nan de ki in de lə Luwə el, a oo ta lə'je el. Lo kin'ti, j'a ji gəri Ndil ki rɔta'ti ki ndil ki ngom.

Ndigi nan in rɔ Luwə'ti

⁷ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, j'in ji ndiginan ki yo ge ki ne ge, tado ndiginan in rɔ Luwə'ti. De ki nje ndigi madi'ne in ngonn lə Luwə, taa in de ki gər Luwə tɔ. ⁸ Nan de ki ndigi madi'ne el, gər Luwə el, tado Luwə in de ki nje ndigi de'gi. ⁹ Oyi tɔji ki Luwə tɔji'je ndigi ki ndigi'je kin: Luwə ulə Ngonn'o ki kareba be dɔnangi'ti ne kadi toki gorow li'ə ə j'is'i'n ki dɔ'je taa. ¹⁰ Oo nya ki in ndigi ə tokin: in j'in ə ji ndigi Luwə el, nan in in ə ndigi'je, ə ulə Ngonn'o ki un rɔ'ne ilə kɔ adi koy to nya kujənyamosi kadikare'ti tado kugə'n dɔ majel'gi lə'je †.

¹¹ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, kin ə Luwə ndigi'je be ningə, maji kadi j'in kaa ji ndiginan ki yo ge ki ne ge tɔ. ¹² De ki oo Luwə ki kum'ne goto, nan kin ə ji ndiginan ki yo ge ki ne ge ə, Luwə isi me'je'ti, ningə ndigi de'gi li'ə tɔji rɔ'ne ki taga rɔ'je'ti tɔ.

¹³ Nya ki a ra kadi ji gəri'n toki j'isi me Luwə'ti num Luwə isi me'je'ti num in Ndil'ə ki adi'je. ¹⁴ Nga ningə, j'in j'oo ki kum'je num, ji man naj'a num toki Baw'je Luwə ulə ki Ngonn'o kadi in Njekaji de'gi ki dɔnangi'ti ne.

¹⁵ Kin ə re de gər kadi Jeju in Ngonn lə Luwə ə, Luwə isi me'ə'ti num, in isi me Luwə'ti num. ¹⁶ Ningə j'in, ji gəri maji num, j'uni me'je j'adi num toki Luwə ndigi'je. Luwə in nje ndigi de'gi, adi de ki njiyə me ndigi nan'ti, Luwə in me'ə'ti num, in in me Luwə'ti num tɔ. ¹⁷ Kin ə re ji ndiginan j'adi osi row bal ə, j'a ji tinyi me'je kati ndɔ gangi ta'ti. J'a ji tinyi me'je kati tado ji kisikidɔtaa lə'je dɔnangi'ti ne to to nya Kirisiti be tɔ. ¹⁸ Bol goto me ndigi nan'ti, ndiginan ki rɔta'ti ɔr bol kɔ. Bol in nya ki tɔji kində kɔji ki kadi a re, ningə de ki nje bol in de ki ndiginan goto rɔ'a'ti.

¹⁹ J'in ə, ji ndig'ə tado in Luwə ə ndigi'je kete. ²⁰ Kin ə re de madi el ene: «M'ndigi Luwə», ningə təl ɔsi ta ngonnkon'ne ə, in de ki nje ngom kare. Kin ə re ngonnkon'i ki oo'ə ki kum'i ne kin in ndigi'ə el ə, Luwə ki oo'ə ki kum'i el kin asi kadi a in ndigi'ə el tɔ.

²¹ Mbərkikində ki j'ingəi rɔ Luwə'ti el ene: «De ki ndigi Luwə ə, maji kadi ndigi ngonnkon'ne tɔ.»

Kunme kadi Ngonn Luwə in ngirə ndiginan

5 De ki ra un me'ne adi Jeju Kirisiti De ki Luwə mbət'ə in ngonn lə Luwə. Nga ningə, de ki ndigi baw ngonn, ndigi ngonn'o ki oj'o tɔ. ² Kin ə re ji ndigi Luwə, ə ji rai kulə ki mbərkikində'gi li'ə ningə, lo kin'ti ə j'a ji gər'n toki ji ndigi ngann'a'gi. ³ Tado ndigi Luwə in ta kadi ji ngəmi go mbərkikində'gi li'ə. Ningə mbərkikində'gi li'ə ɔy el tɔ, ⁴ tado ngann'gi lə Luwə pəti tətɪ rɔ ndigi ra ki dɔnangi'ti ne. Ningə nya ki ji tət'i'n rɔ ndigi ra ki dɔnangi'ti ne in kunme lə'je. ⁵ Nan ə asi kadi tətɪ rɔ ndigi ra ki dɔnangi'ti ne wa? De'ə ə in de ki un me'ne adi Jeju in Ngonn lə Luwə kin par.

Naji ki man ki dɔ Jeju'ti

⁶ In Jeju Kirisiti ə re dɔnangi'ti ne ki mann batəm lə'ne num ki mosi koy'ne num. Re ki mann par el, nan re ki mann in ki mosi. Ningə Ndil Luwə ə in nje manaji, tado Ndil in ta ki rɔta'ti. ⁷ Ningə ki ne kin, nje manaji'gi in mutə, ⁸ adi in Ndil Luwə num, mann num, taa mosi num tɔ. Ningə nya'gi ki mutə kin ndu'de in nan'ti. ⁹ Ji taa manaji lə de'gi maji, nan manaji lə Luwə tɔg'ɔ in ngayn inbe bay tɔ; ningə in manaji ki man dɔ Ngonn'on'ti. ¹⁰ De ki un me'ne adi Ngonn lə Luwə aw ki manaji kin me'ne'ti, nan de ki taa ta lə Luwə el, ra'a nje ngom'ti, tado taa naji ki man ki Luwə man dɔ Ngonn'on'ti kin el.

Kaji ki bitɪ ki non'ti

¹¹ Najɪ ki man ki kadi ji gəri maji in kaji ki bitɪ ki non'ti ki Luwə adi'je kin. Ningə in kaji ki adi'je ki takul Ngonn'o. ¹² De ki in me Ngonn'ti ingə kisikidɔtaa, nan de ki in me Ngonn lə Luwə'ti el, kisikidɔtaa li'ə goto. ¹³ Nga ningə, ki ne kin, m'ndangi makitu kin m'adi'se, in ki uni me'se adi Ngonn lə Luwə, kadi in gəri toki ingəi kaji ki bitɪ ki non'ti.

Kelta ki Luwə tado njeramajel'gi

¹⁴ Kin ə re ji dəji Luwə nya kigo ndigi'ti li'ə ə, a oo dɔ ndu'je, ningə lo kin'ti, j'a ji tinyi me'je kati. ¹⁵ Toki ji gər kadi oo dɔ ndu'je, ji tinyi me'je kati kadi j'a j'ingəi nya ki ji dəj'ə tɔ.

¹⁶ Kin ə de madi oo ngonnkon'ne me majel'ti ki asi kadi te koy ə el, maji kadi elta ki Luwə ə Luwə a aj'a. In de'gi ki majel'gi lə'de a te koy el ə ta kin sɔw dɔ'de. Ta kare, majel madi in non a te koy, ningə in ko majel ki be kin ə m'dəji'se kadi elita ki Luwə dɔ'ti el. ¹⁷ Nya ra ki gorow'ə'ti el pəti in majel, nan majel pəti ə te koy el. ¹⁸ Ji gər kadi de'gi ki in ngann'gi lə Luwə, a nanyinan ki lo ra majel'ti el, tado Ngonn Luwə ngəm dɔ'de, Su asi ra

se'de nya madi el. ¹⁹Ji gər kadi j'in de'gi læ Luwə, nan dɔnangi ba pəti in ginn tɔgi'ti læ Su. ²⁰Ji gər bay tɔ kadi Ngonn Luwə re, adi'je nyagər ki kadi ji gər'n Luwə ki rɔ-ta'ti. Ningə j'in, j'ində rɔ'je nan'ti ki Luwə ki rɔta'ti ki

takul Ngonn'o Jeju Kirisiti. In ə in Luwə ki rɔta'ti, in ə in kaji ki bitɔ ki non'ti.

²¹ Ngann'm'gi, ɔgi rɔ'se kun go kagi yo'gi.

2 Jan

Ta ki dɔ makitu'ti ki nja joo ki Jan ndangi

Makitu kin in ki kulə'n kadi mbəti ki Dene lə Luwə ki ngann'a'gi adi to to ki in njekawnan lo madi'ti ki njekun-me'gi ki me'ti be. Maji kadi in ndiginan yo ki ne ningə kadi uwəi tɔg'i'de ba me rɔ'ti ki isi rɔi ki de'gi ki isi ndoi de'gi nyando'gi ki ngom ki lo lo.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-3. Maji ki ur mad'a lə ndigi 4-6. Ndəji nan ki ɔjidɔ nyando'gi ki ngom 7-11. Dɔboy ta 12-13.

Kuwə ji nan

1 M'in Ngatɔgi lə njekawnan'gi, m'ndangi makitu kin mad'i in Dene ki Luwə mbəti, taa madi ngann'i'gi ki in se'de'gi, m'ndigi'se ndigi ki rɔta'ti. Ningə in m'in par ə m'ndigi'se el, nan in de'gi pəti ki gəri nya ki rɔta'ti ə ndigi'se. ²Ji ndigi'se tadɔ nya ki rɔta'ti uwə me'je, ningə in nya ki a to me'je'ti biti ki non'ti. ³Ningə ji dəji kadi memaji, ki k'oo kumtondoo, ki lapiya lə Baw'je Luwə in ki Ngonn'o Jeju Kirisiti in sese nan'ti kadi isi me nyara ki rɔta'ti ki me ndigi nan'ti.

Nya ra ki rɔta'ti in ki ndiginan

⁴Rɔm nəl'm ki dum biti kadi m'oo toki ngann'i'gi madi isi njiyəi dɔ row'ti ki rɔta'ti, toki Baw'je Luwə dəji'n'je. ⁵Ningə ki ngɔsine kin, Dene ki njendigə lə'm, nya ki m'dəj'i, in ta kadi ji ndiginan ki yo ge ne ge. In mbərkikində ki sigi ə m'ad'i el, nan in ndukun ki j'ingəi lo kulə ngirə'ti nu inbe kin †. ⁶Ndigi nan in njiyə go mbərkikində'gi'ti lə Luwə. Nga ningə, mbərkikində ki osi mbi'se'ti lo kulə ngirə'ti nu, in ta kadi njiyəi me ndigi nan'ti.

† Jan 13.34, 15.12,17

⁷Nje kadi de'gi k'ilə'de kɔ ngayn sananyinan ki lo pəti dɔnangi'ti ne, ningə mbeti kadi n'eli toki Jeju Kirisiti təl'de toki rɔta'ti. Lo kin'ti a oyi'de ki nje ngom'gi, ki nje-ban lə Kirisiti. ⁸Indəi kumkadi dɔ rɔ'se'ti inbe'gi, kadi kandi kulə ra'se nanyi kɔ kare el, nan kadi ingəi nyakugə goji'se ki asi low'ət'i berere. ⁹Ningə de ki ra dɔ nja'ne'ti me nyando'ti ki ɔjidɔ Kirisiti el, nan tɔ ra dow kare, in de ki nya madi ki dɔɔ'a nan'ti ki Luwə goto ne. De ki ra dɔ nja'ne'ti me nyando'ti ki ɔjidɔ Kirisiti, in de ki dɔyinan nan'ti ki Luwə ki Baw ki Ngonn'o num. ¹⁰Kin ə re de madi re rɔ'se'ti ki nya ki rangi um ki nyando kin el ə, uwəi'ə ki rɔ'se'ti el num, uwəi ji'ə el num. ¹¹Tadɔ re uwəi ji'ə ə, rai madi nan si'ə dɔ kulə ra'at'i ki majel.

Ta ki dɔboy'ti

¹²M'aw ki nya'gi ngayn bay kadi m'el'se, nan m'ndigi kadi m'ndangi ki mann ndangi nya me makitu'ti el. Tadɔ m'ində me'm'ti kadi m'a m'aw rɔ'se'ti kadi m'el'se ta ki ta'm, kadi to rɔnel lə'je osi taga bal. ¹³Ngann'gi lə konnann'i ki in njekawnan'gi ki ne, ki in de'gi ki Luwə mbəti'de uwəi ji'i.

3 Jan

Ta ki dɔ makitu'ti ki nja mutə ki Jan ndangi

Makitu kin, in ki ndangi k'ulə'n kadi njekərnon njekawnan, ki in Gayusi, kadi piti'n ra maji li'ə ki ra ki ndəgi njekunme'gi ningə kadi təl ndəji'n'ə ɔjidɔ Diyotirəpi tɔ.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-4. Piti ki Jan piti Gayusi 5-8. Ndəji nan ki ɔjidɔ Diyotirəpi 9-10. Mbər ki Jan ində adi Gayusi ɔjidɔ Demetriyusi 11-12. Dɔboy ta 13-15.

Kuwə ji nan

1 M'in Ngatɔgi lə *Njekawnan'gi, m'ndangi makitu kin mad'i in njendigi lə'm ki ngayn Gayusi, ki m'ndig'i ndigi ki rɔta'ti. ² Madi'm ki ngayn, m'ndig'i kadi nya'gi pəti ki rɔ'i'ti awi maji ki kete kete. M'dəji kadi darɔ'i in ki lapiya toki ndil'i in'n ki lapiya kin be tɔ.

Gayusi in njera nya ki maji

³ Toki rɔta'ti, rɔ'm nəl'm ngayn, tadɔ ngannkon'je'gi ki rei tei ne, manyinaji dɔ nya ki rɔta'ti ki oyi rɔ'i'ti. Elita dɔ njiyə'ti ki isi njiyə me nya ki rɔta'ti. ⁴ Nya ki ad'i'm rɔnel ngayn in ta kadi m'oo toki ngann'm'gi isi njiyəi dɔ row'ti ki rɔta'ti. ⁵ Madi'm ki ngayn, isi tɔji toki in nje ra nya ki low'ə'ti me k'ində'ti ki isi ində kum'i go ngannkon'je'gi'ti, ki in mbah'gi inbe bay.

⁶ Ngannkon'je'gi kin, manyinaji ndigi ki in ndig'i'de kin ki takum Njekawnan'gi'ti. Kadi nanyi ki lo ra'ti se'de ra ki asi ta tɔ Luwə kadi uni ta mbah lə'de ki kete. ⁷ In tadɔ tɔ Kirisiti ə osi dɔ row'ti ki kanji taa nya ji de'gi'ti ki gəri Luwə el. ⁸ J'ingi ə, maji kadi j'ɔsi ginn de'gi ki be kin, kadi j'indəi rɔ'je nan'ti se'de dɔ kulə kiləmbər nya ki rɔta'ti ki isi rai.

Hal Diyotirəpi

⁹ M'ndangi ngonn makitu m'adi Njekawnan'gi, nan Diyotirəpi ki in de ki ge kadi n'in taa n'isi dɔ de'gi'ti ra kulə ki ta lə'm el. ¹⁰ In kin ə, ndɔ ki m'a m'te rɔ'se'ti ə, m'a m'el kuləra'a ki majel kin ki taga, in ki isi ində dɔ'je lo'ti wor wor ki ta'gi ki majel. Ningə nya kare ki to ngayn, inbe mbəti kuwə ngannkon'je'gi ki mbah ki rɔ'ne'ti, taa de'gi ki ndigi kadi n'uwəi'de ki rɔ'de'ti kaa ɔgi de dɔ'a tɔ. De'gi ki uwəi'de ki rɔ'de'ti ə, in tuwə'de kɔ dann Njekawnan'gi'ti. ¹¹ Nje ndigi lə'm ki ngayn, ndaji majel ki ra el, nan kadi ndaji maji ki ra. De ki njera maji in de lə Luwə, nan de ki njeramajel in de ki gər Luwə el.

¹² Re in Demetriyusi ə, in de'gi pəti ə manyinaji ki maji dɔ'a'ti. Nya ra ki rɔta'ti ki in rɔ Luwə'ti, ki isi təl rɔ'ne go'ti inbe kin kaa mannaji li'ə. Taa j'inbe kaa ji mannaji li'ə tɔ. Ningə in gər kadi naji ki man lə'je in mannaji ki rɔta'ti.

¹³ M'aw ki nya'gi ngayn kadi to m'el'i, nan m'ndigi kadi m'ndangi ki mann ndangi nya ki kagi ndangi nya el.

¹⁴ Tadɔ m'ində me'm'ti kadi kagilo ngayn el ə j'a j'oo nan, kadi j'eli nan ta ki ta'je. ¹⁵ M'dəji kadi isi ki lapiya. Madi'je'gi ki ne uwəi j'i'i. Ningə kadi uwəi j'i madi'je'gi ki non kare kare ad'i'je tɔ.

Judì

Ta ki dɔ makitu'ti ki Judì ndangi

Makitu kin in ki kulə'n kadi njetudə'ə'gi ki in de'gi ki de gər ta'gi ki ɔjidɔ'de ar njay el. De'gi mad'i'gi in non in nje sanan nyando ki ngom tuləi de'gi ki Judì ulə ki makitu ad'i'de kakin nan'ti. Ko degə'gi kakin rai rɔ'de to njekun-me'gi ki rɔta'ti be. Njendangi makitu ulə dingəm me njetudə'ti kadi tinyəi ki kunme kadi Luwə toki njekawkulə'gi ndoi'de. Maji kadi rai ki nan yo ki ne ki tɔgi lə Ndil Luwə.

Ta ki me makitu'ti kin tanan ki ta ki me makitu'ti lə Piyər ki nja joo ki rowninn'ə in 2 kin be.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti 1-2. Nje sanan nyando ki ngom ki takigangi ki ɔjidɔ'de 3-16. Uwəi kunme ki ndiginan səm 17-23. Tɔji in dɔ Luwə'ti 24-25.

Kuwə ji nan

1 M'in Judì, njekuləbər lə Jeju Kirisiti, ki m'in ngonkon Jaki †, ə m'ndangi makitu kin m'adi ingi ki Luwə bar'se, ki Baw'je Luwə ndigi'se, ki Jeju Kirisiti ngəm'se to nya lə'ne kin. ² Ningə kadi k'oo kumtondo, ki lapiya, ki ndiginan lə Luwə to mbar mbar ki dɔ'se'ti.

Njendo de'gi nya ki ngom

³ Nje ndigi'gi lə'm ki ngayn, m'ndingə ngayn kete kadi m'ndangi makitu mad'i'se ɔjidɔ kaji ki j'in kareba dɔ'ti kin. Ningə ki ngɔsine kin, in tɔgi madɔ ki isi dɔ'm'ti kadi m'ndangi makitu kin m'adi'se, m'ulə'n dingəm me'se'ti kadi rɔi dɔ kunme'ti ki Luwə adi de'gi lə'ne nja kareba par go'ə gangi kin. ⁴ M'el be tado de'gi madɔ ki takigangi ki dɔ'de'ti in ki ndangi me makitu'ti lə Luwə kete nu kin, turi dann'se'ti, isi mbiri ta memaji lə Luwə kin, təl'i'ə ta ra kaya'ti lə'de, taa mbeti de ki in kar'ne ba ə in Njekundɔ'je, ki in Burəbe lə'je Jeju Kirisiti kin tɔ.

⁵ M'gər kadi in gəri nya'gi pəti maji, nan m'ndigi kadi m'olo me'se dɔ'ti toki, loki Burəbe te ki de'gi lə'ne be bər'ti Ejipiti, go'ti, tɔ ko nje'gi ki rai rɔ'de to njekunme el ††. ⁶ Ningə m'ndigi kadi m'olo me'se dɔ'ti bay toki, malayka'gi ki rai dɔ tɔgi'ti ki Luwə ad'i'de kin el, nan mbeti lo kisi'de, Luwə uwə'de dangay'ti lo'ti ki diw, dɔɔ'de ki kulə gindi ki kadi a toi bitɔ ki non'ti, tado takigangi ki boi ki a re. ⁷ In be tɔ ə, Sɔdɔm ki Gɔmɔr ‡ ki be'gi ki gugi gid'i'de, ki uni rɔ'de uləi me kaya ki ra'ti, kah'a'ti lə malayka'gi inbe kakin tɔ, adi sangi nan ki lo sangi nan'ti el kin, Luwə uwə'de dangay'ti me por'ti ki bitɔ ki non'ti. Ningə in kin in ndəji nan ki to tado lə de'gi pəti.

⁸ In be ə, njendo de'gi nya ki ngom kakin, me dɔ majel'ti lə'de, buri ki rɔ'de, kidi tɔgi lə Luwə, taji malayka'gi

ki eyina tɔji'gi. ⁹ Nya kare, Misel ki in kibo lə malayka'gi ††, loki isi manjinan ta'ti ki Su, isi kɔli nan dɔ ninn Moj'i'ti kin kaa ††, sangi kadi n'gangi ta madɔ to nya taji dɔ'a'ti el, nan ta ki el ə, el ene: «Kadi Burəbe indəi ɔji ††.»

¹⁰ Nan de'gi ki njendo de'gi nya ki ngom kin, nya ki gəri'ə el kaa taji'ə, nga ningə, nyagər ki oji'de to yan dɔ'gi be par kin ə, in nya ki kadi tuji'de to tuji yo. ¹¹ Tuji in dɔ'de'ti, tado uni row lə Kanyi †††; tado ta lə nar ə uri mu to Balam § be; tuji tado tanyi rɔ to Kore §† in ki de'gi lə'ne be. ¹² Kisi'de sese ta nya kusɔ'ti lə ngannkon nan'gi, ra adi nyakusɔ lə'se təl nya ki to njen. Sɔi ge anyinan ge adi as'i'de ki kanji rɔɔɔ, gonyi ta rɔ'de in-be'gi. Toi to kilndi ki nəl ɔ'ɔ aw si'ə adi lo kadi ədi goto kin be, toi to kagi'gi ki nanyi kandi'de'ti kaa andi el, adi loki de ɔ'ɔ'de ki ngirə'de ba kɔ ə, təlɔ oyi koy ki nja joo kin be. ¹³ Manji kulə ra'de'gi ki to rɔɔɔ ki taga to pungɔ ba ki buki pulum'ne ngangɔ ba'ti kin be. Taa toi to mee'gi ki gəri lo k'aw'de el, ki lo ki diw kururu to tado lə'de bitɔ ki non'ti kin be.

¹⁴ In ingi ə njekeltakita Luwə'ti Enɔki §†† ki in kaw'je ki nje nja siri go Adam'ti elta ki ta Luwə'ti ndon ndil dɔ'de'ti ene: «Oyi, Burəbe a re ki malayka'gi ki ar njay dər dɔgi banyi banyi, ¹⁵ kadi gangi ta kibo dɔ de'gi'ti pəti. A uwə njeramajel'gi pəti dangay'ti ɔji'n dɔ kulə ra'de'gi ki majel pəti ki rai ɔsi ta Luwə, taa ɔji'n dɔ ta'gi ki maji k'el el pəti ki eli dɔ Luwə'ti tɔ.» ¹⁶ In de'gi ki rɔnel lə'de goto, isi barita ki dɔkagilo'gi pəti. Rai nya'gi ki me'de ndigi, ta ki isi te ta'de'ti in rɔ ki kɔji, ningə re oo'de isi toi'de pe pe kin ə, in kadi ingəi nya ki to soti ki darɔ'de rɔ de'ə'ti kin.

† Mat 13.55; Mrk 6.3 †† Tekitaga 12.51; Kɔr Isirayel'gi 14.29-30
‡ Lotum 19.1-25

†† 1Te 4.16; Daniyel 10.13,21, 12.1; TNT 12.7 †† Ndukun ki nja joo 34.6 ††† 14-15 ††† Lotum 4.3-8 § Kɔr Isirayel'gi 22.1-35
§† Kɔr Isirayel'gi 16.1-35 §†† Lotum 5.18, 21-24

Ta kôji ki rɔ nje ndolo go Kirisiti'ti

¹⁷ Nga ningə, ki ɔji dɔ'se, in njendig'gi lə'm ki ngayn, m'dəji'se kadi adi me'se olo dɔ ta'ti ki njekawkulə'gi lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti eli'se kete nu kin. ¹⁸ Eli'se eyina: «Dɔkagilo ki dɔboy'ti ə a ingəi de'gi ki a uwəi'se kogi num, a njiyəi kigo ndigi ra'ti ki majel ki me'de'ti num tɔ.» ¹⁹ Kadi in gəri, in ingi ə in nje re ki gangi nan. Ningə marta'gi lə'de in marta kigo darɔ'ti, um in marta ki in rɔ Ndil Luwə'ti el. ²⁰ Nan ingi, njendig'gi lə'm ki ngayn, m'dəji'se kadi adi ngirə kisikidɔta lə'se in dɔ kunme'ti ki rɔta'ti lə'se kin. Elita ki Luwə ki tɔgi Ndil'ə. ²¹ Ningə kadi uwəi tɔgi'se ba me ndigi'ti ki Luwə ndigi'je. Uwəi tɔgi'se ba in nginəi re Burəbe lə'je Jeju Kirisiti ki me memaji'ti li'ə, a adi'se kaji ki biti ki non'ti kin. ²² Nje ki me'de isi tɔsi, maji kadi oyi kumtondoo

lə'de. ²³ Aji'de ki row nagi nan ta por'ti taa. Nje ki rangi bay, maji kadi oyi kumtondoo lə'de, nga ningə oyi rɔ'se maji kadi rati rɔ'se ki kulə ra'de'gi ki majel kin el, nan kadi ɔsi kulə ra'de'gi ki majel ngərangi. ɔsi ngərangi, biti kadi ku rɔ'de ki kulə kigo darɔ'ti təl'ə nya ki to njen'ti kin kaa kadi ɔsi ngərangi bay.

Kulə tɔji dɔ Luwə'ti

²⁴⁻²⁵ Kadi kulə tɔji in ki dɔ Luwə'ti ki in ki kar'ne ba ə in Luwə, in ki asi kadi ngəm'se adi osi me majel'ti el, in ki kadi a ra adi tei rei me kunj'ə'ti ki rɔnel kadi nya madi ra'se el, in ki Njekaji'je ki row lə Burəbe lə'je Jeju Kirisiti kin, kadi tɔbar, ki k'əti bol, ki tɔgi, ki konbe, in li'ə, dɔk-agilo'ti ki dər, ki dɔkagilo ki bone, ki dɔkagilo ki a re biti ki non'ti! *Amen.

Ta Nya'gi Kikiyè ki Tekidɔ'a

Ta ki dɔ makitu'ti læ Ta nya'gi kikiyè ki tekidɔ'a

Makitu kin elta dɔ nyakoo me ndil'ti ki Jeju Kirisiti tɔji Jan dɔ dor'ti ki Patimosi. Ki gorow læ nyatɔji'gi ki kun nyakɔji'n æ kelta'a, makitu kin elta sɔlme ki rɔ njekunme'gi'ti ki isi ingæi kon tadɔ kindækumndoo ki kadi nan kon. Makitu kin adi me'de tinyi kati toki in Luwæ æ uwæ nya'gi pæti ki rai nya dɔnangi'ti ne me ji'ne'ti. Dɔboy'ti, a tætirɔ njeban'gi læ'ne nan'ti ki Satan ningæ a budɔ'de mur mur kitakul Buræbe ki in Kirisiti. De'gi læ Luwæ ki tinyæi nan si'æ, a ingæi dɔran ki sigi ki dɔnangi ki sigi. A in nan'ti ki Ngonn Bati lo nyakusɔ taa nan'ti ningæ a sii si'æ Jeru-jalem'ti ki sigi biti ki non'ti.

Kon ta'gi ki me'ti: Kandi me ta'ti ki nyakoo me ndil'ti ki dɔkete 1. Makitu ki ndangi kadi njekawnan'gi ki siri 2-3. Makitu ndar ki bir kutita'a ki nyakɔsidɔnya ki siri 4.1-8.1. Tow gajj'gi ki siri 8.2-11.19. Kɔki lii ki da'gi ki joo 12-13. Ki rɔ Ngonn Bati'ti dɔ mbal Siyon'ti 14.1-5. Takigangi 14.6-20. Tujj'gi ki dɔboy'ti 15. Kɔpi wongi ki siri læ Luwæ 16. Bulæ de'gi læ Babilon 17.1-19.4. Nyakusɔ taa nan læ Ngonn Bati 19.5-10. Takigangi dɔ da'gi'ti ki joo 19.11-20. Rɔ tæti Satan 20. Dɔran ki sigi, dɔnangi ki sigi ki Jeru-jalem ki sigi 21.1-22.5. Jeju a tæl 22.6-21.

1 Makitu kin in nya ki to lo kiyæ'ti ki Jeju Kirisiti te ki dɔ'a. Ningæ in Luwæ æ ad'a kadi tɔji kulæbær'gi læ'ne, kadi gæri nya ki a ra nya ndækba. In be æ, Jeju Kirisiti ulæ ki malayka læ'ne kare adi aw te ki dɔ'a adi njekulæ li'æ Jan gær. ²Jan mannaji dɔ nya'gi'ti pæti ki oo kin toki in ta læ Luwæ, toki in ta ki rɔta'ti ki Jeju Kirisiti te ki dɔ'a.

³Majikur in dɔ de'ti ki tudæ makitu kin, ki dɔ de'gi'ti ki nje koo dɔ ta'gi ki te ta Luwæ'ti kin, æ tæli rɔ'de go'ti. Tadɔ dɔkagilo ki nya'gi kin a rai nya in ndækba.

Ta ki sɔw dɔ Njekawnan'gi ki Siri ki dɔnangi Aji'ti

⁴M'in Jan, æ m'ndangi makitu m'adi'se in *Njekawnan'gi ki Siri ki sii dɔnangi Aji'ti †.

M'dæji kadi Luwæ ki isi non bone, ki isi mayinu, ki in nje re num, kadi ndil'gi ki Siri ki rai non kumbær ngar'ti li'æ num, ⁵taa kadi Jeju Kirisiti ki in nje mannaji ki in nje ra nya ki low'æ'ti, ki in de ki dɔkete ki indæ taa dann njekoy'gi'ti, ki in Ngar læ ngar'gi ki dɔnangi'ti ne kin num, pæti kadi memaji ki lapiya in sese nan'ti.

Jeju Kirisiti ndigij'e, æ taa'je ginn tɔgi'ti læ majel ki mosi'ne, ⁶r'je indæ'je ta dangi to ngar'gi, tæl'je njekujenyamosi kadikare'ti kadi ji ra kulæ j'adi Luwæ ki Baw'a. M'dæji kadi tɔji ki tɔgi in li'æ ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi, *Amen!

⁷Oyi'æ, isi re me kil ndi'ti, de'gi pæti a oyi'æ ki kum'de ††, nje inbe ki nje kɔsi kad'a ki ningæ kin ka a oyi'æ ki kum'de, ginn kaw'gi ki dangi dangi ki dɔnangi ne a nonyi ndoo tadɔ li'æ.

Oyo, Amen!

† 2Ko 1.8 †† Daniyel 7.13; Jakari 12.10

⁸Buræbe Luwæ ene: «M'in Alpa ki Omega, nje kisi non bone, Nje kisi mayinu, ki nje re, m'in Nje tɔgi pæti.»

Jan oo Kirisiti me ndil'ti

⁹M'in ngonnkon'se Jan, ki m'in sese nan'ti me kon'ti, m'in dann'se'ti ingi ki Luwæ indæ'se to ngar'gi, m'in m'uwæ tɔgi'm ba sese me kindæ rɔ nan'ti ki Kirisiti. De'gi ilæi m'in dangay'ti dɔ dor'ti ki Patimosi tadɔ ta læ Luwæ ki m'ilæmbær'æ, taa tadɔ mannaji ki m'man dɔ ta ki rɔ-ta'ti ki Jeju Kirisiti te ki dɔ'a. ¹⁰Ndɔ'a'ti kin, in ndɔ læ Buræbe, æ Ndil Luwæ re ur dɔ'm'ti, adi m'oo ndu ta madi te go'm'ti ki tɔgi'ne to ndu tow be, ¹¹el'm ene: «Nya ki oo kin, ndangi me makitu'ti, æ go'ti, ulæ'n adi Njekawnan'gi ki Siri, adi in Epeji, ki Simirnæ, ki Pergam, ki Tiyatir, ki Sardi, ki Piladelpi, ki Lawodise.»

¹²Lo kin'ti, m'yæti rɔ'm kadi m'oo de inbe ki ra el'm ta kin æ, m'oo lambi'gi ki rai'de ki ɔr in Siri. ¹³Ningæ dann lambi'gi'ti kakin, de madi ki to to *Ngonn de be isi'ti non. Ulæ ku ngal rɔ'ne'ti, æ dɔ bædi'ne ki kulæ ki rai ki ɔr. ¹⁴Dɔ'a ge, ki bisi dɔ'a ge, ndai bal bal to buy, eke bu wa be. Kandi kum'æ on to por be. ¹⁵Nja'a'gi toi to handi ki ndolo, ki kodi ho kam be, æ ndu'æ æ to to pungɔ ba kam be tɔ †. ¹⁶Uwæ mee'gi siri ji kɔl'ne'ti, ningæ kiyæɔ ki ta'a ati kol kol, taa ta kat'a in dow joo num, te ta'a'ti. Kum'æ unji to kadi ki dann kada kam be. ¹⁷Loki m'oo'æ æ, m'osi nja'a'ti to de ki oy, m'to. Nan indæ ji kɔl'ne dɔ'm'ti ene: «Bol el, m'in ki dɔkete, æ m'in ki dɔboy'ti tɔ ††, ¹⁸m'in nje kisi kumngayira ba, m'oy, nan m'tæl m'nji kumngayira ba, kadi m'nji biti ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. M'aw ki lakele læ koy ki lo ki koo ji'm'ti. ¹⁹Ningæ, kadi ndangi

‡ 13-15; Daniyel 7.9, 13, 10.5-6 †† 16-17; Ejay 44.6, 48.12, 49.2; Ebr 4.12.

nya ki oo, nya ki isi ra nya ngɔsine, ki nya ki a ra nya go'ti gogi. ²⁰ Nga ningə, ki ɔjido mee'gi ki siri ki oo ji kɔl'm'ti, ki lambi'gi ki siri ki rai'de ki ɔr, k'ɔr me'de ə to kin: mee'gi ki siri, in malayka'gi lə Njekawnan'gi ki siri, ningə lambi'gi ki siri, in Njekawnan'gi ki siri tɔ.»

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Epeji'ti

2 Nje kuwə mee'gi ki siri ji kɔl'ne'ti, nje njiyə dann lambi'gi'ti siri ki rai'de ki ɔr el'm m'in Jan ene: «Ndangi makitu kin adi malayka lə Njekawnan'gi ki Epeji'ti, el'ə toki nje kuwə mee'gi ki siri ji kɔl'ne'ti, nje njiyə dann lambi'gi'ti ki siri ki rai'de ki ɔr el ene: ² M'gər nya ra'gi lə'i, m'gər kulə rai, ki kuwətgiba lə'i. M'gər kadi in ilə bandi tanan'ti ki nje me majel'gi el. De'gi madi ki isi bari rɔ'de njekawkulə'gi, nan in njekawkulə'gi el kin, nan'de adi gər'de to nje ngom'gi. ³ In nje kuwə tɔgi ba, ingə kon tadɔ lə'm, nan be kaa, inyə ta'a el. ⁴ Nga ningə, nya kare ki m'aw'n sə'i ki ta dɔ'ti, in ta lə k'inyə ki inyə ta ndigi ki in ndigi'm kete kin kɔ. ⁵ Ə adi me'i olo dɔ lo ki osi'ti, tɔr ndu'i ki ngɔsine kin, ə təl re dɔ nja'i'ti ki kete gogi. Re inyə panjiyə'i ki ngɔsine kin kɔ el ə, m'a m're kadi m'un lambi lə'i lo kis'ət'i kin kɔ. ⁶ Ningə ki ngɔsine kin, nya kare ki m'oo maji, rɔ'i'ti, mbəti kuləra Nikolayiti'gi, toki m'in m'mbəti'n kulə ra'de kakin be tɔ. ⁷ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə el Njekawnan'gi kin!

«De ki nje tət'i rɔ, m'a m'ad'a sɔ kandi kagi koy el ki ra me Paradisi'ti lə Luwə †.»

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Simirnə'ti

⁸ Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Simirnə'ti: Ta ki de ki dɔkete, ki in de ki dɔboy'ti tɔ, de ki oy nan təl isi kumngayira ba, el me'ti ə to kin: ⁹ M'gər kon lə'i ki ndoo lə'i, nan ki rɔta'ti, in njenyakingə. Taa m'gər ta'gi ki majel ki nje ki bari rɔ'de eyina n'in *Juwipi'gi, nan ki rɔta'ti, in Juwipi'gi el, isi eli dɔ'i'ti: in kəykawnan lə *Satan. ¹⁰ A ingə kon, nan maji kadi in bol el. Su a buki de'gi madi dann'se'ti dangay'ti kadi nan'n tɔgi'se, a ingə kon asi ndɔ dɔgi, nan uwəi kul'ə bit'i koy, ə m'a m'adi'se jɔgi tət'i rɔ, ki in kaji ki bit'i ki non'ti.

¹¹ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə isi el njekawnan'gi kin maji!

De ki nje tət'i rɔ, koy ki nja joo a te kad'a'ti el.

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Pergam'ti

¹² Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Pergam'ti: Ta ki de ki nje koti kiyəɔr ki ta'a ati kol kol, taa ta kat'a in dow joo num tɔ, el me'ti ə to kin: ¹³ M'gər lo ki isi'ti kin; in lo ki Satan onbe səm'ti, nan be kaa, bit'i bone, in uwə rɔ'i rɔ'm'ti adi ngan, tusi kunme lə'i inyə el. Dɔkagilo inbe ki ndɔ ki tɔli njekuləbər lə'm ki nje ra nya ki low'ət'i, Antipasi, lo'ti inbe ki Satan isi'ti kin kaa, manji ndu'i el. ¹⁴ Ningə, nya kare ki m'aw'n sə'i ki ta dɔ'ti, in ta lə de'gi lə'i ki madi ki uwəi go nyando ki to yan Balam be ngan kin. Balam ki nje kɔji ngar Balaki

kadi iyə kulə uwə'n ngann Isirayel'gi ki row kusɔ da ki iləi kadikare'ti bari yo'gi num, sangi nan kaya'ti num ††. ¹⁵ In be tɔ ə, in kaa aw ki de'gi ki nje kuwə go nyando lə Nikolayiti'gi non tɔ. ¹⁶ Ə kadi tɔr ndu'i. A re in be el ə, m'a m're ngɔsine kadi m'ɔr ki degə'gi kin ki kiyəɔr ki te ta'm'ti kin.

¹⁷ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

De ki nje tət'i rɔ, m'a m'ad'a mann ki in nyakusɔ ki kiyə lɔki, m'a m'ad'a kɔsi mbal ki nda, ki in ki ndangi tɔ'ti ki sigi †, ki in tɔ ki de gər el səm'ti. De ki mbal kin ɔdi ji'ə par ə gər tɔ kin.

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Tiyatir'ti

¹⁸ Makitu kin ndangi adi malayka lə njekawnan'gi ki Tiyatir'ti: Ta ki Ngonn lə Luwə el ki in de ki kandi kum'ə on to por be, taa nja'a'gi toi to handi ki ndolo, ki kɔdi ho kam be, el ə to kin: ¹⁹ M'gər kulə ra'i'gi, ki ndiginan ki to rɔ'i'ti, ki kunme lə'i, ki ra kulə kadi de'gi, ki kuwətgiba lə'i. Nya ra'i'gi ki gogi ne banyinan utə in ki kete'gi. ²⁰ Nan nya kare ki m'aw sə'i ki ta dɔ'ti, in k'inyə ki inyə Jejabel, ki ene n'in dene ki njekeltakita Luwə'ti kin, adi isi buki njekulə'gi lə'm mu'ti: isi ɔsi'de ki me kaya ki ra'ti, ki me kusɔ da'ti ki iləi kadikare'ti bari yo. ²¹ M'inyə dɔkagilo m'ad'a kadi inyə'n gorow njiyə'ne kɔ, nan mbəti k'inyə gorow kaya ki ra. ²² In be ə, m'a m'ilə nanga dɔ tirə rɔ kon'ti, nan'ti ki nje sangi nan kaya'gi'ti. A re inyəi ta panjiyə'de'gi ki majel kin kɔ wa taa, to m'in-yə ta nya ki m'ɔji kadi m'ra se'de kin. ²³ M'a m'adi ngann'a'gi oyi. Ningə, lo kin'ti, Njekawnan'gi pəti a gəri kadi m'in de ki m'gər mərta'gi, ki ndigi ra'gi lə de'gi. De ki ra dann'se'ti, m'a m'ra'a kigo kulə ra'a'ti ††. ²⁴ Nga ningə, in ndəgi Njekawnan'gi ki Tiyatir'ti, ki uwəi go nyando ki ngom kin, el, taa mbəti taai nyando ki ingi bari'ə «nya kiyə kuruki lə Satan» kin el tɔ, m'el'se kadi in gəri toki m'a m'ində nya ki k'ɔy madi ki rangi dɔ'se'ti el nga. ²⁵ Nga ningə, nya kare ə, maji kadi, nya ki rai dɔ'ti kin, uwəi ba, bit'i kadi m're.

²⁶ De ki nje tət'i rɔ, de ki uwə go kulə'gi lə'm bit'i dɔboy'ti, m'a m'ad'a tɔgi konbe dɔ ginn de'gi'ti ki dangi dangi. ²⁷ A on'de be ki gɔl gindi, a tɔ'n dɔ'de toki de a tɔ'n ngoo hanji kin be. ²⁸ In be ə, m'inbe kaa m'ingə'n tɔgi ki rɔ Bai'ti. Taa m'a m'ad'a mee ki njekuwa ta ginn lo'ti tɔ ††.

²⁹ De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə si el Njekawnan'gi kin!

Makitu ki ndangi kadi Njekawnan'gi ki Sard'i'ti

3 Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Sard'i'ti: Ta ki nje ndil'gi ki siri lə Luwə ki mee'gi ki siri el me'ti ə to kin: M'gər kulə ra'i'gi: ra rɔ'i adi de'gi oyi'nu to de ki isi kumngayira, nan ki rɔta'ti ə, in de ki koy. ² Isi dɔ nja'i'ti, adi tɔgi ndəgə'gi ki isi oyi, tadɔ m'oo kulə rai kare ki asi nan takum Luwə'ti goto. ³ Adi me'i olo dɔ nyando'ti ki oo dɔ'a ge ingə ge kin, ningə kadi ra

†† Kɔr Isirayel'gi 31.16; Kɔr Isirayel'gi 22-24 † Tekitaga 16.14-15,33-34; Ejay 62.15 †† Pa'gi 7.10, 62.13; Jeremi 17.10 †† 26-28; Pa'gi 2.8-9; Kɔr Isirayel'gi 24.17

dɔ nja'iti ə tɔr ndu'i. Kin ə re ndəl dɔ bi'ti el ə, m'a m're m'uwəi nanga bus to njebogɔ be ki kadɔ in gər dɔ kad'a el. ⁴ Nga ningə, de'gi madɔ'gi dann'se'ti Sardɔ'ti non in-be, njeni ku'gi lə'de ki majel ki ra. A uləi ku ki nda rɔ'de'ti kadɔ dani'm'in, tado in de'gi ki asi. ⁵ De'gi ki nje tətɔ rɔ, a uləi ku ki nda rɔ'de'ti, ningə m'a m'buji tɔ'de kɔ me makitu kajɔ'ti el. M'a m'gər'de to de'gi ləm takum Bai'ti ki takum malayka'gi'ti li'ə. ⁶ De ki aw ki mbi'ne ə, kadɔ oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

Makitu ki ndangi kadɔ Njekawnan'gi ki Piladelpi'ti

⁷ Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Piladelpi: Ta ki nje k'ar njay, de ki rɔta'ti, in ki uwə lakele lə *Dabidɔ'ji'ne'ti, in ki uwə te ə de asi kut'ə el, in ki uwə uti ə de asi te el, el me'ti ə to kin: ⁸ M'gər kulə rai, m'gər kadɔ tɔgi in ngayn el, nan ngəm ta ləm maji, manji ndu'i el. Nga ningə, ki ne kin, m'te takəy non'i'ti nga, de ki asi kadɔ uti goto. ⁹ Ningə nya ki m'a m'ra ki de'gi ki kəykanan'ti lə Satan, ki in nje ngom'gi, ki eyina n'in Juwipi'gi, nan in Juwipi'gi ki rɔta'ti el ə to kin. M'a m'ində tɔgi dɔ'de'ti kadɔ rei ɔsi dɔ'de nanga non'i'ti. Lo kin'ti, a gəri kadɔ m'ndig'i. ¹⁰ Toki ngəm'n ndu ki m'ad'i kadɔ uwə'n tɔgi ba, m'in kaa m'a m'ngəm'i dɔkagilo kon'ti ki a re dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne pətɔ kadɔ nan'de kin tɔ. ¹¹ M'a m're ndəkba, ə uwə nya ki to ji'i'ti kin ngan, kadɔ de madi taa nyakugə goji lə'i el.

¹² De ki nje tətɔ rɔ, m'a m'ra'a to kagi ngawdann kəy me Kəy'ti lə Luwə ləm, ningə a te taga el ratata. M'a m'ində tɔ Luwə ləm num tɔ bebo li'ə ki in Jerujalem ki sigi kin num dɔ'a'ti. Jerujalem ki in dɔran'ti rɔ Luwə'ti ləm, re ur nanga. Taa m'a m'ində tɔm ki sigi dɔ'a'ti tɔ.

¹³ De ki aw ki mbi'ne ə, kadɔ oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

Makitu ki ndangi kadɔ Njekawnan'gi ki Lawodise'ti

¹⁴ Makitu kin ndangi adi malayka lə Njekawnan'gi ki Lawodise'ti: Ta ki de ki in Amen, de ki nje mannaji ki nje ra nya ki low'ə'ti, de ki rɔta'ti ki in dɔ nyakində'gi'ti lə Luwə pətɔ, el me'ti ə to kin: ¹⁵ M'gər kulə rai; m'gər kadɔ sɔl el num, in tingə el num. Kin ə re sɔl el ə, re a tingə! ¹⁶ Nan ki ne kin, sɔl el num, in tingə el num, to hoy hoy, adi m'a m'tɔmon'i kɔ. ¹⁷ In el ene in njenyak-ingə, ra gati ingə'n nya ngayn, aw ndoo nya madi el. Nga ningə, in nje kumtondoo, in dangiti, nya lə'i goto, ra ki rɔ'i kare, kum'i oo lo el kin ə, oo el. ¹⁸ In be ə, m'ad'i ta kɔji kadɔ re ndogɔ sə'm ɔr ki por ndir'ə maji kin kadɔ ndu'n, kadɔ ndogɔ sə'm ku ki nda uti'n dɔ rɔ'i ki to kare kin kadɔ rɔ'i sɔl'i el, ə kadɔ ndogɔ nya k'ilə kum'ti ilə kum'i'ti kadɔ kum'i oo lo maji gogɔ. ¹⁹ De'gi pətɔ ki m'ndig'i'de, m'ndangi'de ə m'ində'de m'ɔji'de. Maji kadɔ in tingəbil, ə tɔr ndu'i. ²⁰ Oo maji, m'in m'ra takəy'ti, m'ində takəy. Re de oo dɔ ndu'm ə te takəy ə, m'a m'ur kəy go'ə'ti, m'a m'njɔ si'ə num in a sɔ sə'm num.

²¹ De ki nje tətɔ rɔ, m'a m'ad'a isi sə'm dɔ kumbər ngar'ti ləm, toki m'in m'tətɔ rɔ ə m'aw m'nji ki Bai dɔ kumbər ngar'ti li'ə kin be tɔ. ²² De ki aw ki mbi'ne ə, kadɔ oo'n dɔ ta ki Ndil Luwə isi el Njekawnan'gi kin!

Kulə tɔji dɔ Luwə'ti me dɔran'ti

⁴ Go nya'gi'ti kin ə, m'oo nya ki rangi me ndil'ti bay: m'oo tarow te dɔran'ti, ningə ndu de ki el'm ta kete kakin, təl bar to tow be el'm ene: «Re taa ne, ə m'a m'tɔji' nya ki a ra nya lo ti'ti». ² Tanan'ti non, Ndil Luwə tətɔ'm uwə'm aw sə'm dɔran'ti. Ningə nyi, m'oo kumbər ngar te isi, ə de madi isi dɔ kumbər ngar'ti kakin. ³ De'ə ndolo to mbal'gi ki bari'de jasipi ki sarduwann be. Ngabirəndi ki kunj'ə to to mbal emerodi be unji gugɔ kidi kumbər ngar kakin. ⁴ Ningə kumbər'gi dɔ joo gidə in sɔ sii gugɔ gidi kumbər ngar kakin, ə ngatɔgi'gi dɔ joo gidə in sɔ ki ɔy ku ki nda sii dɔ kumbər'gi'ti ki dɔ joo gidə in sɔ kakin, uləi jɔgi kɔsikurə ki rai ki ɔr dɔ'de'ti. ⁵ Kunji'gi, ki ndu de'gi, ki ndangindi'gi tei kumbər ngar'ti. Lamb'gi siri onyi takum Ngar'ti, adi in ndil'gi lə Luwə ki siri. ⁶ Non kumbər ngar'ti, nya madi ki tanan ki mann ba ki ar njay to bər be ra sə'm'ti.

Nya'gi ki nje kisi kumngayira in sɔ, kum'de rosɔ rɔ'de ki kete ge ki gogɔ ge, sii dana non kumbər ngar'ti num, gugɔ gid'ə num. ⁷ Nya ki nje kisi kumngayira ki dɔkete tanan ki bɔl, in ki nja joo tanan ki ngonn baw mangi, in ki nja mutə, takum'ə to to takum de be, ningə in ki nja sɔ, to to kore ki isi nal be tɔ. ⁸ Nya'gi ki nje kisi kumn-gayira kin, ki kare aw ki bag'i'ne mehen mehen, ə kum'ə rosɔ lo dɔ bag'a'ti ge ginn bag'a'ti ge. Kondɔ ge ki kada ge sii ta k'osi pa'ti eyina: Nje k'Ar njay, nje k'Ar njay, nje k'Ar njay in Burəbe Luwə ki nje tɔgi pətɔ. In ki isi mayinu, isi bone, in ki a re. ⁹ Dɔkagilo'gi pətɔ ki nya'gi ki nje kisi kumngayira ki sɔ kakin osi pa, uləi tɔji dɔ nje kisi dɔ kumbər ngar'ti, dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi, ɔsikurə, rai'ə oyo, ¹⁰ ngatɔgi'gi ki dɔ joo gidə in sɔ ɔsi məkəsi'de nanga non nje kisi dɔ kumbər ngar'ti, ɔsikurə nje kisi ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi, buki jɔgi kɔsikurə'gi lə'de non Ngar'ti ningə eli'ə eyina: ¹¹ Burəbe Luwə lə'je, in asi kadɔ de'gi uləi tɔji dɔ'i'ti, ɔsikurə'i, taa asi k'ingə tɔgi tɔ, tado in ə ra nya'gi pətɔ, nya'gi ki k'oo ki kum kin toi kigo ndig'i'ti lə'i.

Makitu lə Ngonn bati

⁵ M'oo makitu ki kur gidi nan'ti to dala jikɔl nje kisi dɔ kumbər ngar'ti. In makitu ki ndangi nya me'ti ge gidi'ti ge, ningə uwəi lo siri ki nya kuwə makitu'gi. ² M'oo malayka ki nje tɔgi kare un ndu'ne ki taa ene: «Nan asi kadɔ tətɔ nya kuwə makitu'gi ə te makitu kin wa?» ³ Nan ki me dɔran'ti, ki dɔnangi'ti eke ginn dɔnangi'ti, de ki asi kadɔ te makitu kin, eke kadɔ ilə kum'ne me'ti ə tudə goto ne. ⁴ Lo kin'ti, m'non ngayn, tado de asi k'ingə de ki asi kadɔ te makitu kin ə ilə kum'ne me'ti el. ⁵ Ningə de kare dann ngatɔgi'gi'ti el'm ene: «Non el, oo bɔl ki ginn kojɔ'ti lə Juda, de ki te ginn Dabidɔ'ti, ki tətɔ rɔ, in asi kadɔ ɔr nya kuwə makitu'gi ki siri ə te makitu kin.»

⁶ Lo kin'ti non, m'oo Ngonn bati ra taa dana non kumbər ngar'ti, ningə nya'gi ki nje kisi kumngayira ki sɔ ki ngatɔgi'gi ki dɔ joo gidə in sɔ gugɔ gid'ə. Ngonn bati kakin to to nya ki de ujə mind'ə be. Gaj'a'gɔ in siri,

taa kum'ə'gi in siri tɔ, to ndil'gi ki siri lə Luwə ki ulə'de ki dɔnangi'ti ba pəti. ⁷ Ngonn bati isi re ndəkba ki rɔ nje kisi dɔ kumbər ngar'ti kadi taa makitu ji'ə'ti. ⁸ Tanan'ti non, ki nje kisi kumngayira ba ki sɔ ki ngatɔgi'gi ki dɔjoo gidə in sɔ ɔsi məkəs'i'de nanga non Ngonn bati'ti. De ki ra uwə kende ki kɔp'i'gi ki rai ki ɔr ki nduji kagi ki əti maji ji'ne'ti. Nya'gi kin in ta'gi ki de'gi lə Luwə isi eli ki Luwə. ⁹ Nje kisi kumngayira ba ki sɔ ki ngatɔgi'gi ki dɔ joo gidə in sɔ, osi pa ki sigi eli eyina:

«In asi kadi un makitu,

ə ɔr nya kuwə'gi.

Tadɔ de'gi tɔli'nu, in ugə dɔ ginn kaw'gi ki dangi dangi,

Ndonn ta'gi ki dangi dangi,

De'gi ki dangi dangi,

Ginn be'gi ki dangi dangi ki mosi, adi Luwə.

¹⁰ Ginn de'gi ki dangi dangi kin,

Ində'de taa dangi to ngar'gi,

Təl'de njekujənyamosi kadikare'ti tadɔ Luwə lə'je,

Ningə ingi onyibe dɔnangi'ti ne †.»

¹¹ Lo kin'ti, m'gon lo ə, m'oo ndu bulə malayka'gi ngayn, ki in dər banyi banyi dər dɔgi bigum ††, gugɔ gidi kumbər ngar, ki nya'gi ki nje kisi kumngayira ba, ki ngatɔgi'gi. ¹² Ningə uni ndu'de ki taa eli eyina:

«Ngonn bati ki de'gi tɔli'ə,

asi kadi ingə tɔgi, ki nyakingə, ki gosi, ki ngangı, ki kɔsikurə, ki tɔbar, ki kulə tɔji!»

¹³ Taa m'oo ndu nyakində'gi pəti ki dɔran'ti, ki dɔnangi'ti, ginn dɔnangi'ti, ki me babo'ti osi pa eyina:

«Kulə tɔji, ki kɔsikurə, ki tɔbar, ki tɔgi,

in lə nje kisi dɔ kumbər ngar'ti in ki Ngonn bati ki dɔk-agilo'gi ki dɔkagilo'gi!»

¹⁴ Lo kin'ti non be, nya'gi ki nje kisi kumngayira ba ki sɔ eli eyina: «Amen!» Ningə ngatɔgi'gi ɔsi məkəs'i'de nanga non nje kisi dɔ kumbər ngar'ti in ki ngonn bati, ɔsi kurə'de.

Ngonn bati in ki nya kuwə makitu'gi siri

6 M'oo Ngonn bati uwə nya kuwə makitu ki dɔkete lə nya kuwə makitu'gi ki siri ɔr, ningə m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki dɔkete dann nya'gi ki nje kisi kumngayira ba ki sɔ un ndu'ne ki taa, ndu'ə bar to ndangindi be ene: «Re!» ² M'gon lo, ningə m'oo sində kare ki nda. Nje kala uwə kagi kondirɔ ji'ne'ti, adi'ə jɔgi kɔsikurə. In de ki təti rɔ, nan aw to təti rɔ ki rangi bay. ³ Loki Ngonn bati uwə nya kuwə makitu ki nja joo ɔr ningə, m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki nja joo el ene: «Re!» ⁴ Lo kin'ti, sində ki rangi, ki kər to por te re. Nje kala aw ki tɔgi kadi ɔr'n lapiya dɔnangi'ti kɔ, kadi de'gi tɔli nan dann'de'ti. Adi'ə kiyərɔ ki ngal.

⁵ Loki Ngonn bati uwə nya kuwə makitu ki nja mutə ɔr ningə, m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki nja mutə el ene: «Re!» Ə m'gon lo ningə, m'oo sində kare ki ndul. Nje kala uwə nya mbɔji nya ji'ne'ti. ⁶ Ningə m'oo ndu ta madi in ki dann nje kisi kumngayira'gi ki sɔ ene: «Geme ngonn ngo mbɔji nya kare be par in lo kulə ki ndɔ kare, ə ɔrji ngonn ngo mbɔji nya mutə be

par in lo kulə ki ndɔ kare tɔ; nan ɔdi hu in ki yiwi kandi nju el.» ⁷ Loki Ngonn bati uwə nya kuwə makitu ki nja sɔ ɔr ningə, m'oo ndu nya ki nje kisi kumngayira ba ki nja sɔ el ene: «Re!» ⁸ Ə m'gon lo ningə, m'oo sində kare ki bal'a to to mbi kam be. Nje kala tɔ'a nan «Koy», ə lo ki koo isi njiyə go'ə'ti. Adi'de tɔgi dɔ dow dɔnangi'ti ki kare me ki sɔ'ti kadi tuji de'gi ki me'ti ki rɔ'gi ki bo'gi ki monyi ki njetɔko de'gi ki da don'gi ki dɔnangi'ti ne.

⁹ Go'ti, loki Ngonn bati uwə nya kuwə makitu ki nja mi ɔr ningə nyi, m'oo ndil de'gi ki ndɔki tɔli'de ə rai ginn ringiri kadikare'ti lə Luwə. In de'gi ki tɔli'de tadɔ ta lə Luwə ki rai dɔ'ti ngan, manyinaj'a. ¹⁰ De'gi kakin uni ndu'de ki taa, elita ki tɔgi'de eyina: «Burəbe, in ki in nje k'Ar njay, in ki in de ki rɔta'ti, a nginə biti dɔkagilo'ti ki ra taa a gangi ta dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti, ɔji'n dɔ mosi'je ki buki kɔ kin wa?» ¹¹ Ningə lo kin'ti non, adi de ki ra ku ngal ki nda, ningə daji'de kadi orei me'de nden bay, biti kadi to ndəgi ngannkon'de'gi, ki madi kulə'de'gi, ki nanyinan non, kadi to a tɔli'de to ingi be kin, kər'de re dɔ mad'a'ti, tɔlta'a bay taa. ¹² Ningə m'oo Ngonn bati uwə nya kuwə makitu ki nja mehen ɔr, ə dɔnangi yəki yəki ki əti bol ngayn. Kadi təl ndul kururu to ku soro be, ə nanyi ba pu təl to to mosi be tɔ. ¹³ Mee'gi in dɔran'ti tosi ki nanga to kandi mбайkote ki gəsirə el bay, ə nəl gang'a ki nanga kin be. ¹⁴ Dɔran a goto kɔ to tuwə ki de a koo gidi nan'ti kin be; ningə mbal'gi, ki dɔ dor'gi a ndui rɔ'de kɔ. ¹⁵ Ngar'gi ki dɔnangi'ti ne, ki nje tɔbar'gi, kibɔ'gi lə njerɔ'gi, ki njenyakingə'gi, ki nje tɔgi'gi, ki ndəgi de'gi pəti, bər'gi ki de'gi ki kare, a anyi-nan kadi iyəi rɔ'de bolo lo'gi'ti ki gidi mbal'gi'ti ki təti.

¹⁶ A eli mbalbo'gi ki mbal'gi ki təti eyina: «Tosi dɔ'je'ti, iyəi'je sanyi takum nje kisi dɔ kumbər ngar'ti, ki ta wongi'ti lə Ngonn bati †. ¹⁷ Tadɔ ndɔ wongi ki bo re nga, de ki asi kadi ene m'in ə m'ra am goto †.»

De'gi ki 144.000 ki Luwə ində ndunə lə'ne non'de'ti

7 Go nya'gi'ti kin, m'oo malayka'gi sɔ rai taa dɔ kum dɔnangi'ti ki sɔ. *Malayka'gi kakin uwəi nəl'gi ki sɔ ki dɔnangi'ti ne kadi to uləi dɔnangi'ti el num, dɔ ba'ti el num, taa dɔ kagi'gi'ti el num tɔ. ² M'təl m'oo malayka madi ki rangi bay in ki lo kuwə kadi'ti be, uwə nya kɔsidɔnya lə Luwə ki nje kisi kumngayira ba ji'ne'ti. Ningə un ndu'ne ki taa el malayka'gi ki sɔ ki ingəi tɔgi kadi rai nya ki low'ə'ti el ki nyakində'gi ki dɔnangi'ti ne ki me ba'ti ene: ³ «Ononyi'se kadi rai nya ki low'ə'ti el ki nyakində'gi ki dɔnangi'ti, eke me ba'ti, eke dɔ kagi'gi'ti, biti kadi j'ində nya kɔsidɔnya to ndunə non njekulə'gi'ti lə Luwə bay taa.» ⁴ Adi m'in kər de'gi ki in ki k'ində ndunə lə Luwə non'de'ti in de'gi dər bu ki dɔ sɔ gidə in sɔ dɔ'ti, ginn koji'gi'ti lə ngann Isirayel'gi pəti. ⁵ Adi in: ginn koji'ti lə Juda, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Ruben, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Gadi, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ⁶ ginn koji'ti lə Aser, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Nepitali, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ginn koji'ti lə Manasa, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ⁷ ginn koji'ti lə Simeyon, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ginn koji'ti lə *Lebi, de'gi dər dɔgi gidə in joo; ginn ko-

† Pa'gi 33.3, 98.1; Ejay 42.10 †† Daniyel 7.10

‡ Oje 10.8; Luk 23.30 †† Juwəl 2.11; Soponi 2.2-3

ji'ti lä Isakar, de'gi dər dögi gidə in joo; ⁸ ginn koji'ti lä Jabulon, de'gi dər dögi gidə in joo; ginn koji'ti lä Jisepi, de'gi dər dögi gidə in joo; ginn koji'ti lä Benjamen, de'gi dər dögi gidə in joo.

Ginn de'gi ki dangi dangi

⁹ Go'ti, m'gon lo ə, m'oo bulə de'gi ki əti bol ngayn ki de asi kadi tudə kər'de el. In de'gi ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi, ginn kaw'gi'ti ki dangi dangi, ginn de'gi ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi. De'gi kin rai non kumbər ngar'ti, ki non Ngonn bati'ti, rai ki ku ngal ki nda r'ö'de'ti, taa uwəi baji tann'gi ji'de'ti t. ¹⁰ Ningə uni ndu'de ki taa eli eyina: «Kaji in rə Luwə'ti lə'je ki in nje kisi də kumbər ngar'ti in ki Ngonn bati.» ¹¹ Malayka'gi pəti iləi nan gugə gidi kumbər ngar, ki ngatögi'gi ki nya'gi ki nje kisi kum ba'gi, osi ki takum'de nanga non kumbər ngar'ti, ɔsikurə Luwə, ¹² eli eyina: «Amen! Kulə tɔji, ki tɔbar, ki gosi, ki oyo ki ra, ki kɔsikurə, ki tɔgi, ki ngangı in lə Luwə lə'je ki dɔkagilo ki dɔkagilo! Amen!» ¹³ Lo kin'ti non, ki kare dann ngatögi'gi'ti un ta el'm ene: «De'gi ki ɔyi ku ngal'gi ki nda kin in nan'gi wa? Ə in ra be ə rei wa?» ¹⁴ Ə m'ilə'ti m'ene: «Burəbe, in ə gər maji!» Ningə el'm ene: «In de'gi ki tei me kindəkumndoo'ti kibo. Ingi togi ku ngal'gi lə'de, rai adi nda me mosi Ngonn bati'ti. ¹⁵ In tadɔ kin ə, uwəi r'ö'de rai non kumbər'ti lə Luwə, gosi'ə kondɔ'ti ge kada ge me Kəy'ti li'ə. Ningə nje kisi də kumbər ngar'ti a dow bag'i'ne dɔ'de'ti ginn kəy kisi'ne'ti. ¹⁶ Bo a ra'de el ratata, kundə mann a ra'de el ratata, taa por kadi eke kunjji nya madi a ndaw'de el ratata t, ¹⁷ tadɔ Ngonn bati ki nje ra ngawdann lo'ti non kumbər ngar'ti a in nje k'ul'de, kadi a aw se'de lo mann kumngayira'ti kadi anyinan. Luwə a bər mann non kum de'ti mbonyi mbonyi t.»

Nya kuwə makitu ki nja siri

8 Loka Ngonn bati ɔr nya kuwə makitu ki nja siri, loki dɔran'ti təl to ndingi asi ngann kadi dɔ mutə. ² Ningə m'oo malayka'gi ki siri rai takum Luwə'ti, adi adi'de tow'gi siri. ³ Malayka madi kare re ulə r'ö'ne ra kadi ringiri'ti, uwə bay por ki nduji kagi ki əti maji in me'ti ji'ne'ti. In bay ki rai'ə ki ɔr, ningə adi'ə nduji kagi'gi ngayn ki əti maji, kadi aw'i'n ki ta'gi ki de'gi lə Luwə isi eli ki Luwə. Aw'i'n dɔ ringiri ɔr'ti ki ra non kumbər ngar'ti. ⁴ Ningə sa nduji kagi ki əti maji su ji malayka'ti takum Luwə'ti aw ki taa ki ta'gi ki de'gi lə Luwə isi eli ki Luwə. ⁵ Ningə go'ti, malayka un bay por ki nduji kagi ki əti maji in me'ti kakin, buki kɔrpor'gi ringiri'ti rosi, ə ugə ilə nanga, par ə tanan'ti non, ndangindi'gi ki ndu de'gi, ki təlndi'gi tei, taa dɔnangi yəki t.

Tow'gi ki ɔ ki dɔkete

⁶ Malayka'gi ki siri ki uwəi tow'gi ki siri ji'de'ti indəi dɔ r'ö'de dana kadi kəli'de.

⁷ Malayka ki dɔkete kəl tow lə'ne ə, kɔsi ndi, ki por ki pole nan ki mosi ədi ki dɔnangi'ti. Ningə lo kin'ti non be, dow dɔnangi ki kare me ki mutə'ti on por, kagi kare me ki mutə'ti on por, taa mbi kam kare me ki mutə'ti on por t.

⁸ Malayka ki nja joo kəl tow lə'ne, nya madi ki boi to mbal ki ra taa be, on por, bingə osi me ba'ti, adi dow ba ki kare me ki mutə'ti təl mosi. ⁹ Nyakində'gi kare me ki mutə'ti me ba'ti oy, taa tokibo'gi kare me ki mutə'ti tuji t.

¹⁰ Malayka ki nja mutə kəl tow lə'ne ə, kəkirə mee kare ki on to por be, in dɔran'ti osi nanga dɔ ki kare me ki mutə'ti lə mbo'gi ki wol mann'gi. ¹¹ Tɔ mee kakin nan «nya ki ati.» Ki kare me ki mutə'ti lə mann'gi təli ati kangi, ningə de'gi ngayn ki anyinan mann'gi kin oyi t, tadɔ təl ki təli ati kangi.

¹² Malayka ki nja ɔ kəl tow lə'ne, dow kadi ki kare me ki mutə num, dow nanyi ki kare me ki mutə'ti num, taa mee'gi kare me ki mutə'ti ingəi kində adi lo kadi dann'de'ti ki kare me ki mutə'ti unji goto. Dow lo ki kada kare me ki mutə'ti num, dow lo ki kondɔ kare me ki mutə'ti num, kunjji goto dɔ'de'ti †.

¹³ M'təl m'gon lo bay ningə, m'oo yəl kore kare ki nal taa sanyi dann nəl'ti un ndu'ne ki taa ki tɔgi'ne ene: «Kumtondoo! Kumtondoo! Kumtondoo a in dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne, loki ndəgi malayka'gi ki nanyinan mutə kin a kəli tow lə'de.»

Tow ki nja mi bar

9 Malayka ki nja mi kəl tow lə'ne ə, m'oo mee kare in dɔran'ti osi nanga. Adi mee kakin lakele ta bolobe ki dɔboy'o goto. ² Te ta bolobe ki dɔboy'o goto ningə, sa por su'ti te ki taga to sa por ki me pur'ti ki boi be. Sa kakin uti kum kadi ki dɔran. ³ Bəti'gi tei me sa por'ti kakin, sananyinan dɔnangi'ti. In bəti'gi ki adi'de tɔgi ki to to yan nii be. ⁴ ɔgi'de kadi rai nya ki low'ə'ti el ki mu ge ki kam ge kagi'gi ge, nan kadi rai nya ki low'ə'ti el ki de'gi ki awi ki nyakɔsidɔnya to ndunə lə Luwə nati non'de'ti el kin par. ⁵ Adi'de tarow kadi təli de'gi kin el, nan kadi adi'de kon ngayn to kadi yo par asi nanyi mi. ⁶ Dɔkagilo'ə'ti kin, de'gi a sangi koy, nan a ingəi koy el. A ndigi kadi n'oyi, nan koy a anyi sanyi kɔ kadi'de'ti.

⁷ Bəti'gi kin, toi to sində'gi ki de dɔ nya rə r'ö'de'ti, adi in ndəkba lo k'aw r'ö'ti kin be. Nya'gi ki dɔ'de'ti toi to jɔgi kɔsikurə ki rai ki ɔr be, ningə takum'de to to takum de'gi be t. ⁸ Bisi dɔ'de to to bisi dɔ dene'gi be, ə ngangı'de to to ngangı bɔl be t. ⁹ Ningə toi to nya ki de ulə nya rə ki ra ki gindi non gu'de'ti be, ə kah bag'i'de bar to kah pusi r'ö'gi ki sində'gi banyi banyi ndr'i'de ki ngodi go'de'ti ɔw lo rə kin be ‡. ¹⁰ Ta bongi'de ati to ta bongi nii be, ningə in bongi'de'ti kin ə awi ki tɔgi ki kadi rai nya ki to ki de'gi nanyi mi. ¹¹ Awi ki malayka to ngar dɔ'de'ti bolobe'ti ki dɔboy'o goto. Tɔ ngar lə'de kakin nan «Abadon» ki ta Ebirə, ə «Apoliion» ki ta Gireki t. Kɔr me tɔ kin nan «Nje tuji lo».

† Ejay 25.8, 49.10; Pa'gi 23.1-2; Ejäkel 34.23

‡ 10-12; Ejay 14.12; Jeremi 9.14; Tekitaga 10.21-23 † Juwəl 2.4-5, 1.6

12 Kon ki dɔkete dər nga, ningə nanyi kon'gi ki rangi joo kadi rei go'ti bay.

13 Malayka ki nja mehen kɔl tow lə'ne, ningə m'oo ndu de madi in ringiri'ti ki rai ki ɔr ki isi non Luwə'ti, in dɔ kum'ə'gi'ti ki sɔ re. 14 Ningə ndu kakin el malayka ki nja mehen ki uwə tow ji'ne'ti ene: «Inyə malayka'gi ki sɔ ki dɔi'de ki kulə gindi dɔ ba Epirati'ti kin taa.» 15 Ningə inyə malayka'gi ki sɔ kakin taa. In malayka'gi ki sii dɔ nja'de'ti tadd dɔ kadi inbe kin, me ndɔ'ti inbe kin, me nanyi'ti inbe kin, ki me bal'ti inbe kin tɔ, kadi to tuji de'gi ki kare me ki mutə'ti kɔ, dɔnangi'ti ba pəti. 16 Adi m'in kɔr njerɔ'gi lə'de ki ai ki sində in dər dɔgi bigum bu joo. 17 Nga ningə nyi, m'oo sində'gi ki nje kal de'gi me ndil'ti: awi ki nya rɔ ki dɔɔ non gu'de ki kər to por be, to to bal dɔran be, taa to to bal kədi mann sində be tɔ. Dɔ sində'gi kakin to to dɔ bɔl be, ningə por'gi ki sa'gi ki nya'gi ki nje taa por ki tɔgi'de'gi. 18 In ki nya tuji lo'gi ki mutə, ki in por'gi ki sa'gi ki nya'gi ki nje taa por ki tɔgi'de'gi, ki tei ta'de'ti kin ə ko de'gi ki kare me ki mutə'ti dɔnangi'ti ne ba pəti a tɔ'n. 19 Tadd tɔgi sində'gi in ta'de'ti num bɔngi'de'ti num tɔ. Bɔngi'de to to lii ki rai ki ningə kasi be, ningə ta bɔngi'de to to dɔ be kadi rai nya ki low'ə'ti el ki de'gi. 20 Nga ningə, ki ɔjido ndəgi de'gi pəti ki tei ta koy'ti lə nya'gi ki nje tuji lo kin ə, mbeti kadi inyəi kulə ra'gi ki majel. Nanyinan ki lo k'ɔsi məkəs'i'de nanga non ndil'gi'ti ki majel, ki non kagi yo'gi'ti ki rai'de ki ɔr ge, ki nar ge, ki ningə kasi ge ki gajj mbal ge eke ki kagi ge ki asi k'oo lo el num, asi k'oo dɔ ta el num, taa asi njiyə el num tɔ kin. 21 Taa inyəi ta tɔl de'gi el num, ta ra kumə el num, ta kuwə marum el num, ta bɔgi el num tɔ.

Malayka in ki ngonn makitu

10 Go'ti, m'oo malayka ki rangi kare ki nje tɔgi in dɔran'ti risi ki nanga. Kilndi tu dɔ'a, taa ngabirən-di isi dɔ'a'ti to jɔgi ngar be, ə takum'ə ɔsi to kadi be, ningə nja'a'gi toi to bar por be. 2 Uwə ngonn makitu ji'ne'ti, ində nja kɔl'ne dɔ ba'ti, ə ində nja gəl'ne dɔnangi'ti tɔ. 3 Un ndu'ne ki taa ki tɔgi'ne, non to bɔl be, ningə go ndu'ə'ti, ndangindi siri bar. 4 Ə loki m'aw kadi m'ndangi ndu'de me makitu'ti ə, m'oo ndu ta madi ki in dɔran'ti el'm ene: «Ngəm ndu ta lə ndangindi'gi kin me'i'ti, um m'ndangi me makitu'ti el.»

5 Lo kin'ti, malayka ki m'oo'ə, nja'a kare in dɔ ba'ti, ə nja'a kare in dɔnangi'ti kakin, un ji kɔl'ne ulə ki dɔran'ti, 6 ningə un mindi'ne ki tɔ Luwə ki nje kisi ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi, ki nje kində dɔran, ki dɔnangi, ki babo, ki nya'gi ki me'de'ti ene: «Dɔkagilo ki rangi kadi de a inyə adi dər goto nga. 7 Nɔɔ ki malayka ki nja siri a ulə ngirə kadi kɔl tow lə'ne kin ə, Luwə a tɔlta ndigi ra lə'ne ki to lo kiyə'ti, toki el'n taa njekuləbər'gi lə'ne ki in njekeltaki-ta'a'ti †.»

8 Ndu de ki kete m'oo in ki dɔran'ti kakin təl el'm ta ki rangi bay ene: «Aw taa ngonn makitu ki te me'ə kin ji malayka'ti ki ində nja'ne kare dɔ ba'ti ə ində ki kare dɔnangi'ti kin.» 9 M'aw ndəkba ki rɔ malayka'ti kakin, m'dəj'ə kadi adi'm ngonn makitu ningə, ilə'm'ti ene:

† Tekitaga 20.11; Ndukun 32.40; Daniyel 12.7; Amosi 3.7

«Taa sɔ, a ati kangj kanda'i'ti, nan a nəl ta'i'ti to təji be.»

10 M'taa ngonn makitu kakin ji malayka'ti m'njɔ, ningə nəl ta'm'ti to təji be, nan loki m'tur me'm'ti ə, ati kanda'm'ti kangj. 11 Ningə go'ti eli m'in eyina: «Maji kadi eltakita Luwə'ti ki el ɔji'n dɔ nya'gi ki a ra ginn de'gi ki dangi dangi, ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi, ki ndonn-ta'gi'ti ki dangi dangi, ki ngar'gi, ngayn kin bay.»

Nje mannaj'gi ki joo

11 De ta gakira ki tanan ki kagi mbɔji nya be, ningə el'm ene: «Ində taa mbɔji *Kəy lə Luwə num, ringiri num, taa in tudə de'gi ki nje k'ɔsi məkəs'i'de nanga non Luwə'ti me kəy'ti kin tɔ. 2 Nan tadd lo ki taga ne lə Kəy lə Luwə ə, kadi inyə dow kare, mbɔji el, tadd in lo ki in ki kadi de'gi ki gəri Luwə el, ki a tuji ki bebo ki ar njay lə Luwə asi nanyi dɔɔ gidə in joo. 3 Ningə m'in m'a m'ulə ki nje mannaj'gi lə'm ki joo ki ku kuwə ndoo rɔ'de'ti kadi eli de'gi ta ki ta Luwə'ti ndɔ dər ki bu joo ki dɔ mehen (1260).»

4 Nje mannaj'gi ki joo in kagi buni'gi ki joo, ki lambi'gi ki joo ki rai takum Be nje dɔnangi'ti. 5 Kin ə re de madi ge kadi n'ra se'de nya ki low'ə'ti el ə, por a te ta'de'ti kadi tuji njeban'gi lə'de kɔ. In be ə, de ki ge kadi n'ra se'de nya ki low'ə'ti el ə a ingə'n koy oyi. 6 Nje mannaj'gi kin awi ki tɔgi kadi uti ta dɔran kadi ndi ədi el, dɔk-agilo ki a eli de'gi ta ki ta Luwə'ti kin. Awi ki tɔgi kadi təli mann ki ndul mosi'ti, taa kadi adi kon'gi ki dangi dangi de'gi ki dɔnangi'ti ne, dɔkagilo ki ra ki me'de ndigi tɔ.

7 Nan loki a manyinaji lə'de ningə, da ki a te bolobe'ti ki dɔboy'o goto a ilə'de rɔ, a tət'i'de rɔ, a tɔl'de. 8 Ninn'de a ra tambalo'ti me bebo'ti ki a bari'ə ki tɔ ki elita'a ki ta ki ta Luwə'ti dɔ'a'ti eyina Sɔdɔm ki Ejipiti. In bebo ki ndɔki bəri Burəbe kagidəsi'ti gidi be'ti. 9 De'gi ki dangi dangi, ki ginn kaw ki dangi dangi, ki ndonn-ta'gi ki dangi dangi, ki ginn be'gi ki dangi dangi a rei kadi gonyi ninn'de ndɔ mutə ki nusi, ningə a ɔgi kadi de duw'de. 10 Rɔ de'gi ki dɔnangi'ti ne a nəl'de ngayn tadd koy ki oyi kin. A rai rɔnel ngayn, a mbəli nan kadikare'gi, tadd de'gi ki njekeltakita Luwə'ti ki joo kin adi'de kon ki aldɔ maji.

11 Nan go ndɔ'gi'ti ki mutə ki nusi kin ə, kon ki in rɔ Luwə'ti re ur me'de'ti, adi indəi sii taa. Lo kin'ti, de'gi ki kete ra gonyi'de kakin, bol tɔl'de. 12 Ningə oyi ndu de madi ki bar ki tɔgi'ne ngayn in dɔran'ti ene: «In rei taa ne!» Ningə indəi, awi ki dɔran'ti me kilndi'ti, takum njeban'gi'ti lə'de ki isi gonyi go'de. 13 Tanan'ti non, dɔnangi yəki yəki ki əti bol, adi dow bebo ki kare me ki dɔgi'ti budi nanga mur mur. Ko de'gi tɔ dər siri me'ti. In de'gi ki sii ki dɔ'de taa, me'de gangi mann adi uləi tɔji dɔ Luwə'ti ki nje kisi dɔran'ti.

14 Tuji ki nja joo dər, ningə in ki nja mutə a re non ndəkba.

Tow ki nja siri

15 Malayka ki nja siri kɔl tow lə'ne ningə, ndu de'gi bar ki tɔgi ngayn dɔran'ti ene: «Konbe ki dɔ dɔnangi'ti in

yan Burabe la'je, in ki Kirisiti ki in *De ki Luwa mbat'a kin nga. A onbe ki dokagilo'gi ki dokagilo'gi. ¹⁶ Ninga ngatog'gi ki djoo gidə in so ki sii do kumbər'ti non Luwə'ti, osi ki ta kum'de nanga non Luwə'ti, ulai taji do'a'ti ¹⁷ eyina:

“Burabe Luwa ki nje tog'i pəti,
In ki isi non bone, in ki isi non mayinu,
j'ulə taji do'i'ti tado un kulə k'əti bol lə'i ki ji'i'ti,
Ində'n ginn konbe lə'i.
¹⁸ Ginn be'gi ki dangi dangi indəi ki wong'i,
Nan ki ngə'sine kin, in wong'i lə'i nga ə isi taji r'ne.
Dokagilo gang'i ta do njekoy'gi'ti re nga,
Dokagilo ki kadi ugə'n do nja njekuləbər'gi lə'i
Ki in njekeltakita'i'ti re nga,
Dokagilo k'ugə do nja de'gi lə'i,
Ki nje k'aw ki boli me'de'ti,
Ki du'gi ki ki tog'gi, re nga.
In dokagilo ki kadi tujin de'gi ki nje tuj'i dɔnangi.”

¹⁹ Go'ti, me dɔran'ti, ta Kəy lə Luwə te, adi sanduki kunmindi isi ki taga. Lo kin'ti, ndi təl ge, ndangi nya ge, ndu de'gi bar ki taa, dɔnangi yəki, taa ndi kəsi ki əti bol ədi tɔ.

Dene in ki da ki bari'a diragon

12 Nyakoji madi ki əti bol te dɔran'ti. Ningə in dene ki kadi uti do r'a to ku, ə nanyi isi ginn nja'a'ti. Mee'gi dɔgi gidə in joo ə indəi r'ode nan'ti to jɔgi kəsikurə sii do'a'ti. ² Dene kakin nanyi'a ngayn el kadi oji ngonn, ə loki to ndo ra'a ə, un ndu'ne ki taa non. ³ Nyakoji madi ki rangi bay te dɔran'ti. Ningə in kəkirə da madi ki bari'a diragon, kər to por be ə te ra. Dɔ'a in siri, ə gaj'a in dɔgi tɔ, ningə jɔgi'gi kəsikurə sii do'a'gi'ti kakin kare kare. ⁴ Un bongi'ne ə, utə'n gaji ki kare me ki mutə'ti lə mee'gi dɔran'ti buk'i'de ki nanga. Re ra ta dene'ti ki aw to oji ngonn kakin kadi to oji ngonn taa ə, n'ruwə ngonn kin n'uss'a. ⁵ Dene oji ngonn ki dingəm ki kadi to a isi do ginn be'gi'ti pəti ki dɔnangi'ti ne, a on'de be konbe li'ə a ngan to gindi be. In tado kin ə, loki oji ngonn taa par ə, uni ngonn kakin awi si'ə kadi Luwə'ti, kadi kumbər ngar'ti li'ə. ⁶ Nga ningə dene taa anyi yan'ne aw dilələ'ti ki in lo ki Luwə ində do lo madi dana səm'ti kadi to isi'ti adi to ngəmi'ə ki nyakusə asi ndo dər ki bu joo ki do mehen (1260).

⁷ Lo kin'ti, rɔ in dɔran'ti. Misel in ki malayka'gi lə'ne rɔi ki da ki bari'a diragon kakin. Diragon kaa in ki malayka'gi lə'ne indəi se'de ki rɔ tɔ, ⁸ nan rɔ tət'ə. Lo lə'de in ki malayka'gi lə'ne goto dɔran'ti nga. ⁹ Ɔsi kəkirə diragon ilə'ə nanga. In ki in bugə lii ki bari'a Su ge Satan ge, in ki in nje kədi de'gi pəti ki dɔnangi'ti ne. Ɔsi'ə ilə'ə nanga, nan'ti ki malayka'gi ki go'ə'ti.

¹⁰ Lo kin'ti, m'oo ndu'de madi bar ki tog'i'ne ene: «Dokagilo kaji re nga, dokagilo kadi Luwə cji tog'i'ne re nga, dokagilo Konbe li'ə re nga. In dokagilo ki tog'i in ji Kirisiti'ti ki in De ki Luwə mbat'ə nga. Tado de ki njekində ta do ngannkon'je'gi'ti kaa ɔsi'ə dɔran ilə'ə nanga. In ki nje kində ta do'de'ti kondɔ'ti ge kada ge non Luwə'ti lə'je. ¹¹ Nan ingi tət'i'ə rɔ kitakul mosi Ngonn bati num, kitakul ta lə Luwə ki manyinj'a num.

Boli r'ode el, in ndəkba ngayn kadi ndigi kaji r'ode el.

¹² In tado kin ə,
maji kadi in dɔran ra rɔnel,
ə ingi ki sii me dɔran'ti kaa rai rɔnel tɔ!
Nga ningə in dɔnangi, in ki babo, tuj'i in lə'se,
tado Su ur nanga ki r'ə'se'ti non,
wong'i tɔl'ɔ,
tado gər kadi dokagilo lə'ne nanyi ngayn el nga.»

¹³ Loki diragon oo kadi ɔsi'ne ilə'i'ne nanga ə, ɔr ngodi kigo dene'ti ki nje k'oji ngonn ki dingəm. ¹⁴ Nan adi dene uwə bag'i'ne joo to bag'i kəkirə kore be, kadi ində aw osi l'oti ki Luwə ində do'a dana ad'a dilələ'ti, kadi to ngəmi'ə ki nyakusə asi bal mutə ki nusi, sanyi, kadi lii ki rai ki ningə kasi ndəti kad'a el. ¹⁵ Lo kin'ti, lii ki rai ki ningə kasi ulə mannta'ne to mann ba be kigo dene'ti non kadi to tog'i mann kakin ində aw si'ə. ¹⁶ Nan dɔnangi re rɔ lə dene, te ta'ne tur'n mann ba ki diragon tɔmon kakin yiki. ¹⁷ Lo kin'ti, wong'i tɔl diragon do dene'ti, adi aw rɔ do ginn koji'ti li'ə, ki in nje təl r'ode go mbərkikində'gi'ti lə Luwə, nje ki ra dana do nya ki rɔta'ti ki Jeju te ki do'a ki taga.

¹⁸ Go'ti, aw ulə r'ne ra ta babo'ti.

Da'gi ki joo

13 M'oo da madi kare ki gaj'a in dɔgi, ə do'a in siri te me babo'ti. Jɔgi kəsikurə isi ta gaj'a'gi'ti kare kare, ningə tɔ kelta ki mal do Luwə'ti ə isi jam do'a'gi'ti tɔ. ² Da ki m'oo'ə kakin tanan ki kaga be, ningə nja'a'gi toi to nja da ki bari'a ursi kin be, ə ta'a to to ta bɔl be tɔ. Diragon təl ki tog'i'ne, ki kumbər ngar lə'ne, ki tog'i konbe ki əti bol ad'a. ³ Jam do'a kare to to nya ki ingə do ki asi koy be, nan ngə'sine do kakin idi nga. Lo kin'ti, de'gi ki dɔnangi'ti ne pəti, kuləra da kin əti'de bol, adi uni go'ə. ⁴ Ɔsi məkəsi'de nanga non diragon'ti, tado təl ki tog'i adi da kakin. Ningə ɔsi məkəsi'de nanga non da'ti tɔ eyina: «Nan ə asi kɔji r'ne kadi da'ti kin wa? Nan ə asi kadi rɔ si'ə wa?»

⁵ Adi tarow da kadi te ta'ne el'n ta'gi ki ngan ngan ki ta'gi ki mal do tɔ Luwə'ti. Ningə ingə tarow kadi ra'n ndigi lə'ne nanyi dɔsɔ gidə in joo (42). ⁶ Ulə r'ne el ta'gi ki mal do Luwə'ti, taj'a taji, taji lo kis'ə ge, taa taji de'gi pəti ki sii dɔran'ti tɔ. ⁷ Adi'ə tarow kadi r'ɔn ki de'gi lə Luwə kadi tət'i'de rɔ, taa adi'ə tog'i do ginn kaw'gi'ti ki dangi dangi, ki ginn de'gi'ti ki dangi dangi, ki ginn ndonnta'gi'ti ki dangi dangi, ki ginn be'gi'ti ki dangi dangi †. ⁸ De'gi pəti ki dɔnangi'ti ne ɔsi məkəsi'de nanga non'a'ti. Adi in de'gi ki lo kulə ngirə dɔran'ti ki dɔnangi'ti nu, ə t'ode in ki ndangi me makitu kaji'ti el. De ndangi t'ode me makitu kaji'ti lə Ngonn bati ki de'gi tɔli'ə kin el.

⁹ «De ki aw ki mbi'ne ə, kadi oo'n do ta ki m'aw to m'el kin maji: ¹⁰ De ki sɔwdɔ dangay ə, a aw dangay'ti; de ki sɔwdɔ tuj'i ki kiyərɔ ə, a tuj'i ki kiyərɔ tɔ. Ningə in do kadi ki kadi de'gi lə Luwə uwəi tog'i'de ba, ə kadi awi ki kumme tɔ.»

¹¹ Go'ti, m'oo da madi ki rangi te nanga. Gaj'a in joo to gaji ngonn bati be, ningə elta to diragon be tɔ. ¹² Da kakin ra kulə ki tog'i da ki dɔkete pəti takum'ə'ti. Ningə

† 5-7; Daniyel 7.8, 25, 11.36, 7.21

ində tɔgi dɔ de'gi'ti adi ɔsi məkəsi'de nanga non da'ti ki dɔkete ki ingə do ki asi koy, nan do kakin təl idi kin.

¹³ Da ki nja joo kin ra nyakɔji'gi ki əti bol. Aw biti ra adi por in dɔran'ti, ur dɔnangi'ti, takum de'gi'ti pəti. ¹⁴ Ədi de'gi ki dɔnangi'ti ne buki'de mu'ti ki nyakɔji'gi ki adi'ə kadi ra takum da'ti ki dɔkete. Ɔsi'de kadi to tɔli kagi yo madi ɔsikurə da ki ingə do kiyəɔ ə təl aji gogi kin. ¹⁵ Da ki nja joo ingə tɔgi kadi ra adi kagi yo ɔsikurə da ki dɔkete kin təl nya ki isi kumngayira, kadi to elta, ə adi tɔli de'gi pəti ki a mbeti ɔsi məkəsi'de nanga non kagi yo ɔsikurə da ki dɔkete'ti. ¹⁶ Da ki nja joo ində tɔgi dɔ de'gi'ti pəti, ngann'gi ki de'gi ki tɔgi, njenyakingə'gi ki njendoo'gi, de'gi ki kare ki bər'gi, kadi taai ndaja ji kɔl'de'ti el ə ji gəl'de'ti. ¹⁷ Kin ə re de aw ki ndaja tɔ da kin eke kɔr nya'gi ki tɔji tɔ'a el ə, a asi kadi ndogi nya el num, gat'n el num tɔ.

¹⁸ In dɔkagilo kumkədi. De ki aw ki nyagər, a asi kadi gər me kɔr nya ki ɔjidɔ da kin, tɔdɔ in kɔr nya ki tɔji de madi. Kɔr nya kakin in kɔr nya ki bu mehen ki dɔ mehen gidə in mehen (666).

Ngonn bati in ki de'gi ki ugəi dɔ'de

14 M'gon lo bay, ə m'oo Ngonn bati ra taa dɔ mbal Siyon'ti, ningə de'gi dər bu ki dɔɔ gidə in ɔ (144.000) ki awi ki tɔ'a num, tɔ Baw'a Luwə num, ki ndangi nati non'de'ti in si'ə. ² M'oo kah nya madi ə in ki dɔran'ti to kah mann ba ki isi lo kam be, ə to kah ndi ki ndangi nya ki tɔgi'ne ngayn kam be. Kah nya ki bar ə m'oo kin, bar to kah kundu'gi ə de'gi ra indəi be. ³ Ningə bulə de'gi kin pəti osi pa ki sigi non kumbər ngar'ti, ki non nya'gi'ti ki nje kisi kum ki ɔ, ki non ngatɔgi'gi'ti. De ki asi kadi ndo pa kin goto. De'ə, in de'gi ki dər bu ki dɔɔ gidə in ɔ (144.000), ki in de'gi ki in ki kugə dɔ'de dɔnangi'ti kin par. ⁴ In de'gi ki njenyi ki rɔ'de ki majel el, sangi dene'gi el, tɔdɔ gəri dene el. Uni go Ngonn bati lo'gi pəti ki aw'ti. In de'gi ki in ki kugə dɔ'de dann de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne to kandi nya ki dɔkete ki kun kadi Luwə num kadi Ngonn bati num. ⁵ In de'gi ki de oo ta ki ngom ta'de'ti el. Taa ki kanji ta madi dɔ'ti.

Malayka'gi iləimbər ta ki gangi ki a re

⁶ Go'ti, m'oo malayka kare ki nal dann nəl'ti taa sanyi ngayn. Poyta ki maji ki biti ki non'ti in ji'ə'ti kadi ilə mbi de'gi'ti ki sii dɔnangi'ti ne, adi in ginn be'gi ki dangi dangi, ki ginn kaw'gi ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi, ki ginn de'gi ki dangi dangi. ⁷ Malayka kakin un ndu'ne ki taa ene: «Uləi dɔ'se ginn tɔgi'ti lə Luwə, ə uləi tɔji dɔ'a'ti, tɔdɔ dɔkagilo takigangi li'ə re nga. Ɔsi məkəsi'se nanga non njera dɔran ki dɔnangi'ti, njera babo ki lo'gi ki dangi dangi ki mann isi uwə'ti.»

⁸ Malayka ki rangi bay un go in ki kete kakin ningə el ene: «Osi nga, osi nga, *Babilon ki in be ki boi. In ki adi ginn be'gi pəti yiwi kandi nju kaya ki ra lə'ne ki əti bol ad'i'de anyinan.» ⁹ Malayka ki rangi bay ki nja mutə un go'de ningə el ene: «De ki ɔsi məkəsi'ne nanga non da'ti, ki non kagi yo'ti li'ə, ə taa ndaja non'ne'ti, eke

ji'ne'ti ə, ¹⁰ in kaa a anyi yiwi kandi nju wongi lə Luwə ki kilə mann'ti el ki Luwə a buki me kɔpi wongi'ti lə'ne kin tɔ. Ko de'gi ki be kin a ingəi kon takum malayka'gi'ti ki kar njay ki takum Ngonn bati'ti. A ingəi kon kin me por'ti ki me nya'ti ki on por rigi rigi. ¹¹ Sa por ki nje kadi'de kon kin a su taa ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi. Ningə kondɔ ki kada, lo kadi de'gi ki nje ɔsi məkəsi'de nanga non da'ti ki non kagi yo'ti li'ə, ə taai ndaja nati non'de'ti eke ji'de'ti kin a ɔri kon el. ¹² In dɔkagilo ki kadi de'gi ki in yan Luwə, ki njengəm mbərkikində'gi lə Luwə, ki nje kunme'de kadi Kirisiti, uwəi tɔgi'de ba.»

¹³ Go'ti m'oo dɔ ndu madi in dɔran'ti el'm ene: «Ndan-gi ta kin ene: Nje majikur'gi ə in de'gi ki isi oyi me ndɔ'ti ki bone me kulə'ti lə Burəbe. Ndil Luwə el ene: in nje majikur'gi tɔdɔ uwəi kɔr rɔ'de dɔ kon'gi'ti lə'de, ningə kulə ra'de'gi ki maji ki rai a ndolo go'de.»

Takigangi ki dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne

¹⁴ M'gon lo ə m'oo kilndi ki nda, ningə de ki tanan ki Ngonn de isi dɔ'ti. Ɔgi ngar ki ra ki ɔr isi dɔ'a'ti, ningə uwə ngorongi ki ta'a ati ji'ne'ti. ¹⁵ Malayka madi ki rangi te me Kəy'ti lə Luwə, ningə un ndu'ne ki taa ki tɔgi'ne el nje kisi dɔ kilndi'ti ene: «Ulə ngorongi lə'i uja'n ko, tɔdɔ ko ki dɔnangi'ti gəsirə asi kujə nga.» ¹⁶ Ningə lo kin'ti, nje kisi dɔ kilndi'ti ulə ngorongi lə'ne uja'n ko'gi ki dɔnangi'ti ne.

¹⁷ Go'ti, malayka ki rangi bay te me Kəy'ti lə Luwə, dɔran'ti ki ngorongi ki ati ngayn ji'ne'ti tɔ.

¹⁸ Go'ti, malayka ki rangi bay ki aw ki tɔgi dɔ por'ti, te ki dɔ ringiri'ti, ə un ndu'ne ki taa ki tɔgi'ne ngayn el nje kuwə ngorongi ji'ne'ti ene: «Ulə ngorongi lə'i uja'n dɔ nju'gi ki dɔnangi'ti kin, tɔdɔ kanda'gi gəsirəi nga.» ¹⁹ Ə malayka ulə ngorongi lə'ne dɔnangi'ti uja'n dɔ nju'gi ki dɔnangi'ti, ningə bi ilə me be mbore kandi nju'ti, ki in be ki boi ki wongi lə Luwə in me'ti. ²⁰ Mbisəi kandi nju kakin me be mbore kandi nju'ti, gidi bebo'ti gogi, ningə mosi lo te me be mbore kandi nju'ti kakin ki taga, in biti ɔdi ta sində'gi taa, ə ngal'a asi kilometər bu mutə kare.

Malayka'gi ki siri ki nya tuji lo'gi ki dɔboy'ti ji'de'ti

15 M'oo nyakɔji madi ki rangi kibo, to əti bol dɔran'ti. Malayka'gi siri uwəi nya tuji lo'gi siri ji'de'ti tɔ. In dɔboy nya tuji lo'gi, tɔdɔ in ingi ə wongi lə Luwə a tɔl'n ta'ne.

² Go'ti, m'oo mann ba ki to to nya ki bari'ə kirisital be, pole nan ki por. Ningə dɔ mann'ti kakin, nje tətɔ rɔ da, ki kagi yo li'ə, ki kɔr nya ki tɔji tɔ'a, uwəi kende lə Luwə ji'de'ti. ³ Osi pa lə *Moji ki njekuləbər lə Luwə, ki pa lə Ngonn bati eyina:

«Burəbe Luwə ki nje tɔgi pəti,
Kulə ra'agi bo ngayn, əti bol ki dum!

In Ngar dɔ ginn be'gi'ti pəti,
Nyara'gi lə'i in nyara ki dana, ki ki rɔta'ti †.

⁴ In Burəbe, nan ə asi kadi bol ndil'i el wa?
Nan ə a mbəti kulə tɔji dɔ'i'ti wa?

Tadɔ in ki kar'i ba ə in de ki ar njay,
Ginn be'gi pəti a rei kadi ɔsi məkəsi'de nanga non'i'ti.
Tadɔ kulə ra'i'gi ki dana toi ki taga takum'de'ti †.»

⁵ Go'ti, m'oo ta Kəy lə Luwə ki *kəyku kulə noji lə Luwə in me'ti, te ta'ne dɔran'ti. ⁶ Malayka'gi ki siri ki uwəi nya tuji lo'gi ki siri ji'de'ti tei, me Kəy'ti lə Luwə ki taga. ɔyi ku len ki nda ki sigi ba, nda ki əti bol, ningə dɔi rɔ'de ki ndar ɔr. ⁷ Ki kare dann nya'gi'ti ki nje kisi kumngayira ki ɔɔ adi malayka'gi ki siri kɔpi'gi ki ra'i'de ki ɔr siri, to kɔpi'gi ki wongi lə Luwə ki nje kisi dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi, rosi. ⁸ Sa rosi Kəy lə Luwə to nya ki tɔji tɔbar ki tɔgi lə Luwə. De asi kadi ur me Kəy'ti lə Luwə el biti kadi nya tuji lo'gi ki siri ki malayka'gi ki siri uwəi ji'de'ti kin tɔlita kulə lə'de bay taa.

Kɔpi wongi'gi lə Luwə ki siri

16 M'oo ndu ta madi ki te ki tɔgi'ne me Kəy'ti lə Luwə, el malayka'gi ki siri ene: «Ai mbəli kɔpi wongi lə Luwə ki siri dɔnangi'ti.» ² Malayka ki dɔkete aw mbəl kɔpi lə'ne dɔnangi'ti. Lo kin'ti non, dobay ki əti bol, ki to ngayn ɔsi dɔ de'gi'ti ki nje kaw ki ndaja lə da num, kɔsi məkəsi'de nanga non kagi yo'ti li'ə num.

³ Malayka ki nja joo mbəl kɔpi lə'ne dɔ ba'ti, adi mann təl to to mosi de ki oy be. Lo kin'ti, nya'gi pəti ki ɔdi rɔ'de ki sii me ba'ti oyi.

⁴ Malayka ki nja mutə mbəl kɔpi lə'ne dɔ mann mbo'gi'ti, ki lo'gi ki dangi dangi ki mann isi uwə'ti, adi təli mosi. ⁵ Ningə m'oo ndu malayka ki aw ki tɔgi dɔ mann'gi'ti el ene: «In Nje kar njay, in ki isi bone, in ki isi mayinu. In tɔji be toki in njegangita ki dana. ⁶ Tadɔ ingi buki mosi de'gi lə'i ki mosi de'gi lə'i ki njekeltakita'i'ti kɔ, ə adi'de mosi inbe kaa tɔ kadi anyinan. Asi ta kadi nya kin ra'de be inbe.» ⁷ Ningə go'ti, m'oo ndu ta madi in ki dɔ ringiri'ti el ene: «Oyo, Burəbe Luwə ki nje tɔgi pəti, takigangi lə'i in ta ki gangi ki rɔta'ti num, in ta ki gangi ki dana num.»

⁸ Malayka ki nja ɔɔ mbəl kɔpi lə'ne dɔ kadi'ti, ad'a tɔgi kadi buki'n por'ne dɔ de'gi'ti kadi on'de. ⁹ Ningə lo kin'ti, kunjji kadi ki dum kelta'a on de'gi. De'gi kin elita ki mal dɔ Luwə'ti ki aw ki tɔgi dɔ nya tuji lo'gi'ti kin, ə mbeti kinyə panjiyə'de'gi ki majel kɔ ə kulə tɔji dɔ Luwə'ti.

¹⁰ Malayka ki nja mi mbəl kɔpi lə'ne dɔ kumbər ngar'ti lə da, adi konbe li'ə təl loki ndul kururu. De'gi ingəi kon ki ngori ngang'i'de mur mur. ¹¹ Nan be kaa, mbeti kinyə row kulə ra'de'gi ki majel kɔ, elita ki mal dɔ Luwə'ti ki dɔran'ti, par par, tadɔ kon ki isi ingəi, tadɔ lə dobay ki rɔ'de'ti.

¹² Malayka ki nja mehen mbəl kɔpi lə'ne dɔ ba'ti ki bari'ə Epirati. Ba kakin ə inyə lo kadi ngar ki nje k'in lo kuwə kadi'ti dər'ti. ¹³ Go'ti, m'oo ndil'gi ki majel mutə ki toi to kann'gi be, tei ta diragon'ti num, ta da'ti num, ta nje bar rɔ'ne njekeltakita Luwə'ti num tɔ. ¹⁴ In ndil'gi ki majel ki njera nyakji'gi. Ningə awi rɔ ngar'gi'ti ki dɔnangi'ti ne pəti, kaw'i'de tadɔ rɔ ki a re ndɔ ki bo'ti lə Luwə ki nje tɔgi pəti.

¹⁵ Ningə Burəbe el ene: «Oyi, m'a m're to njebogi be. Nje rɔnel ə in de ki isi kum, taa ngəm ku'gi lə'ne maji tɔ, kadi to de ɔo'ə ki rɔ'a kare ə rɔ'a a ɔl'ɔ'n'ə el.»

¹⁶ Ndil'gi ki majel kawi ngar'gi kakin lo'ti madi ki bari'ə ki ta Ebirə nan Armagedon ††.

¹⁷ Malayka ki nja siri mbəl kɔpi lə'ne dann nəl'ti, ningə ndu'de bar me Kəy'ti lə Luwə, in ki lo kisi kumbər ngar'ti, el ene: «Ginn nya'gi gangi nga!» ¹⁸ Lo kin'ti, nya'gi ɔdi rɔ'de, adi in təlndi'gi, ki ndu de'gi, ki ndangin-di'gi, taa dɔnangi yəki yəki ki əti bol ngayn tɔ. Lo kulə ngirə kisikidɔtaa'ti lə de'gi nu kin, de ɔo ko dɔnangi ki yəki be kin nja kare el bay. ¹⁹ Kəkirə bebo gangi rɔ'ne dana mutə, ningə bebo'gi ki me be'gi'ti ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne budi ki nanga. Me Luwə oyi dɔ bebo Babilon'ti el, Luwə ad'a anyi kɔpi, ki yiwi kandi nju wongi li'ə ki ngan ngayn isi olo wunyə wunyə me'ti.

²⁰ Dɔ dor'gi pəti anyinan, adi de ɔo mbal'gi el. ²¹ Kəkirə kɔsi'gi ki ɔyi to mbalbo be indəi taa tosi dɔ de'gi'ti. De'gi elita ki mal dɔ Luwə'ti ɔji'n dɔ kəkirə kɔsi'gi ki nje tuji lo, tadɔ tuji lo tuji ki əti bol ngayn.

Takigangi ki dɔ dene'ti ki nje ra kaya ki dum

17 Malayka kare dann malayka'gi'ti ki siri ki uwəi kɔpi'gi ki siri ji'de'ti re el'm ene: «Re, m'a m'tɔji ta ki gangi ki a re dɔ dene'ti ki nje ra kaya ki dum, ki isi kadi mann ba'gi'ti kin, m'adi ɔo. ² Ngar'gi ki dɔnangi'ti ne buki rɔ'de ta sanga lo kaya'ti, ningə bulə de'gi ki dɔnangi'ti anyinan yiwi kandi nju kaya li'ə adi ra'de tɔ †.»

³ Be ə, Ndil Luwə un'm aw sə'm dilələ'ti. Ningə m'oo dene kare isi dɔ da'ti ki kər njir njir, ki tɔgi kelta ki mal dɔ Luwə'ti rosi rɔ'a. Da kakin dɔ'a in siri ə gaja'gi in dɔgi tɔ. ⁴ Dene ɔɔ ku'gi ki ndolo, ki kər njir njir, ningə, ningə ɔr'gi, ki ningə ki gat'a in ngayn, ki mədikɔsi'gi, rosi rɔ'a. Uwə kɔpi ki rai ki ɔr, ki nya'gi ki maji koo el, ki nyara kaya'gi li'ə ki to njen rosi me'ə. ⁵ Nya ki isi nati non'a'ti, in nya ki ndangi eyina: «Babilon ki boi, kon kaya dene'gi, ki be nya ra'gi ki maji koo el ki dɔnangi'ti ne.»

⁶ M'oo kadi dene kakin mosi de'gi lə Luwə ra'a yiwi'ti. Adi in mosi de'gi ki tɔli'de tadɔ k'in'de nje mannaji lə Kirisiti. Loki m'oo'ə, in nya madi ki əti'm bol. ⁷ Ə malayka el'm ene: «Ra bann ə əti bol wa? M'a m'ɔri ginn nya ki to lo kiyə'ti ɔjido dene in ki da ki dɔ'a in siri ə gaja'gi in dɔgi, ki oti dene gid'ne'ti kin. ⁸ Da ki ɔo'ə kin kete in non, nan ngɔsine goto nga. A te koo kadi aw tuji'ti. Nga ningə, de'gi ki dɔnangi'ti ne ki lo kulə ngirə dɔran ki dɔnangi'ti nu, tɔ'de in ki ndangi me makitu kaji'ti el kin, loki oyi da kin ə, a əti'de bol, tadɔ kete in non, nan ngɔsine goto, ningə a təl to re gogi.

⁹ «In dɔkagilo kumte ki dɔkagilo kaw ki gosi. Dɔ da ki siri in mbal'gi ki siri ki dene isi dɔ'ti. Taa in ngar'gi ki siri tɔ. ¹⁰ Nje ki mi ɔsi, in ki nja mehen isi dɔ kumbər ngar'ti dɔkagilo'ti ki ji ra'n ne kin, ningə in ki nja siri re el bay. Ndo ki a re ə, a isi dɔ kumbər ngar'ti dɔkagilo ki nden be par. ¹¹ Da ki kete in non, ə ngɔsine goto kin, inbe ə in ngar ki nja jijoo. In ki kare dann ngar'gi'ti ki siri, ningə isi aw ki tuji'ti. ¹² Gaji da ki dɔgi ki ɔo, in ngar'gi ki

† Jeremi 10.7; Pa'gi 86.9

†† Njegangita'gi 5.19; Ngar'gi 23.29 † 1-2; Jeremi 51.7, 13; Ejay 23.17

dɔgi ki sii dɔ kumbær ngar'ti el bay, nan a ingæi tɔgi kadi onyibe kadi kare be ki da. ¹³ Mærtæ læ'de ingi ki dɔgi kin pæti in kareba, adi in ta kadi uni tɔg'i de ki konbe læ'de rai kulæ adi da. ¹⁴ A rɔi ki Ngonn bati, nan Ngonn bati a tæti'de rɔ, tædɔ in Buræbe læ buræbe'gi, in Ngar læ ngar'gi. Nga ningæ nje ki bari'de, nje ki mbeti'de, ki nje ra nya ki lowæ'ti, a tæti rɔ si'æ tɔ.»

¹⁵ Malayka tæl el'm bay ene: «Mann'gi ki oo'de loki kaya dene isi'ti kin, in ginn de'gi ki dangi dangi, in bulæ de'gi ki dangi dangi, in ginn be'gi ki dangi dangi, ki ndonnta'gi ki dangi dangi. ¹⁶ Gaji da'gi ki dɔgi ki oo'de, ki darɔ da inbe, a ɔsi ta kaya dene, a tɔri ku'gi ki rɔ'a'ti kadi ra ki rɔ'ne kare. A ɔsi da'a taa a adi por on'a tɔ.

¹⁷ Tædɔ Luwæ indæ ndigira læ'ne me'de'ti kadi rai go'ti. Ta'de a in nan'ti kareba kadi adi tɔgi konbe læ'de rai kulæ adi da, biti kadi ta'gi ki ta Luwæ'ti tɔlita'de.

¹⁸ «Nga ningæ, dene ki oo'æ, in bebo ki boi ki isi dɔ ngar'gi'ti ki dɔnangi'ti ne.»

Babilon osi

18 Go'ti, m'oo malayka madi ki rangi in dɔran'ti isi ur ki nanga. Aw ki tɔgi kibo, ningæ kunjæ unji, taa dɔnangi pæti. ² Malayka kakin un ndu'ne ki taa el ene: «Babilon osi, Babilon osi, Babilon ki boi osi; ningæ ki ngɔsine kin, tæl lo kisi ndil'gi læ Su, ki lo kiyærɔ læ ndil'gi ki majel pæti. In in æ yæl'gi pæti ki toi njen, ki da'gi ki njera nya ki maji koo el, rai to lo be læ'de. ³ Tædɔ ginn be'gi pæti anyinan yiwi kaya ki ra li'æ ki dum kin. Ngar'gi ki dɔnangi'ti ne sangi'æ kaya'ti, ningæ njera gati'gi ki dɔnangi'ti ne, ndui ki mandɔ ki ra li'æ ki dum kelta'a kin.»

⁴ Go'ti, m'oo ndu ta madi ki in dɔran'ti el ene: «Tei kɔ me bebo'ti kin in de'gi læ'm, nan to in indæi rɔ'se nan'ti si'æ dɔ majel ra'a'gi'ti, kadi to tuji ki a re dɔ'a'ti kin ingæ'se si'æ. ⁵ Tædɔ majel'gi li'æ oji nan, awi biti tei rɔ Luwæ'ti, adi me Luwæ olo dɔ radanael'gi'ti li'æ. ⁶ Rai si'æ nya ki ndɔ ki in ra ki de'gi kin tɔ. Rai si'æ be nja joo. Me kɔpi ki mbæli yiwi'gi'ti adi de'gi anyinan kin æ, buki'ti nja joo adi'æ anyi tɔ. ⁷ Kah'a'ti inbe ki rɔ'a næl'æn'æ me rɔ ki tɔji'ti num, oo'n maji rɔ'ne num kakin æ, maji kadi adi'æ ingæ kon ge, ndingæ ndoo ge tɔ. Tædɔ in el me'ne'ti ene: "M'nji dɔ kumbær ngar'ti to ngar, ningæ m'in njen-gawko y el, tædɔ m'a m'uwæ ndoo koy el ratata." ⁸ In tædɔ kin æ, nya tuji lo'gi ki toi isi nginæi'æ kin a buki nan dɔ'a'ti pæti ndɔ kareba. Adi in koy, ki kuwæ ndoo yo, ki bo bo, ningæ por a on'a tɔ. Tædɔ Buræbe Luwæ ki gangi ta dɔ'a'ti in Nje tɔgi †.»

⁹ Lo kin'ti, ngar'gi ki nje sang'a kaya'ti, ki nje koo maji rɔ'de si'æ, a nonyi ge, a uwæi ndoo yo'æ, loki a oyi sa por ki on'a su ki taa. ¹⁰ A rai sanyi, tædɔ boli kon ki isi ingæ kin, ningæ a eli eyina:

«Kon ri æ to be æ! kon ri æ to be æ!
in Babilon, bebo ki boi, ki nje tɔgi!

Kadi kadi kareba be par æ ta ki gangi osi dɔ'i'ti be wa?»

¹¹ Nje njiyæ ra gati dɔnangi'ti ne, nonyi tædɔ li'æ num, uwæi ndoo yo'æ num tɔ, tædɔ de kare kaa ndogi se'de

† 4-8; Ejay 48.20; Jeremi 50.8, 51.6, 45; 5; Lotum 18.20-21; 6; Pa'gi 137.8; Jeremi 50.7-8, 29; Ejay 47.7-9

nya gati'gi læ'de el. ¹² Nya gati'gi, ki ɔr'gi, ki nar'gi, ki mbal ki gata in ngayn, ki mædikɔsi'gi, ki len'gi, ki ku ki kær njir njir'gi, ki ku'gi ki ndolæi, ki kagi'gi ki banyi'de æti maji'gi ki nya'gi ki rai'de ki ngangɔ kædi'gi, ki kagi'gi ki gati'de in ngayn, ki ningæ kasi'gi, ki gindi'gi, ki nya'gi tæli mbal'gi ki ndolo, ¹³ ki kadi kagi ndir tanyi'gi, ki hu kagi'gi ki æti maji, ki nɔm kagi'gi ki æti maji, ki nduji kagi'gi ki æti maji, ki yiwi, ki hu, ki nduji, ki geme'gi, ki mangi'gi, ki bati'gi, ki sindæ'gi, ki pusi rɔ'gi, ki bær'gi, ki dangay'gi. ¹⁴ Kandi kagi ki ndil'i ndigi kuso kaa anyi sanyi kadi'ti. Nyakingæ'gi læ'i ki nya koo maji rɔ'gi læ'i tæli nya ki tuji kɔ, ningæ de a ingæ'de gogi el ratata. ¹⁵ Njera gati'gi ki rai gati kete me be'ti kin ingæi nya, ɔsi rɔ'de ngærangi, tædɔ boli kon'gi ki isi ingæ kin. Nonyi, uwæi ndoo yo'æ, ¹⁶ ningæ eli eyina: «Kon ri æ to be æ! kon ri æ to dɔ bebo'ti kin be æ! In ki kete ɔɔ ku len, ki ku ki kær njir njir, ki kær pir pir, ki ɔr ge, ki ningæ ki gat'a in ngayn ge, ki mædikɔsi ge, rosi rɔ'a. ¹⁷ Nan me kadi ki kare inbe par æ nyakingæ'gi kin pæti gotoi kɔ!»

Njekuwængaw tokibo'gi, ki de'gi ki me to'ti, ki njer-akulæ dɔ tokibo'ti, ki njera gati dɔ ba'ti, ɔsi rɔ'de ngærangi, ¹⁸ ningæ loki oyi sa por ki isi su æ, eli eyina: «De oo bebo ki æti bol to bebo kin be el bay!» ¹⁹ ɔyi bu ki dɔ'de'ti, ningæ nonyi, uwæi ndoo yo'æ, uni ndu'de ki taa eli eyina: «Kon ri æ to be æ! kon ri æ to dɔ bebo'ti kin be æ! In nyakingæ'gi li'æ anyi de'gi pæti ki awi ki tokibo'gi dɔ ba'ti isi ingæi. Nan me kadi ki kare inbe par æ nyakingæ'gi kin pæti gotoi kɔ!»

²⁰ In dɔran, ra rɔnel dɔ tuji'ti ki ingæ kin! In de'gi læ Luwæ, ki njekawkulæ'gi, ki njekeltakita Luwæ'ti, rai rɔnel, tædɔ ta ki Luwæ gangi dɔ'a'ti kin, in ingi æ Luwæ gangi ta adi'se.

²¹ Lo kin'ti non, malayka ki nje tɔgi kare un mbal ki to to kækiræ mbal kusi ko be, ugæ ilæ ba, ningæ el ene: «In ki tɔgi kakin tɔ æ, a ugæi Babilon, bebo ki boi kin kadi ilæi'æ kɔ, kadi de a oo'æ gogi el ratata. ²² De a oo ndu kende'gi, ki de'gi ki nje kosi pa'gi, ki nje kɔl nal'gi, ki nje kɔl tow'gi, be læ'i gogi el ratata. De a ingæ kɔdi ra nya madi, eke a oo ndu mbal kusi ko el ratata. ²³ De a oo por lambi onbe læ'i el, taa de a oo ndu nje taa nan sigi el tɔ, tædɔ njera gati'gi læ'i æ in nje tɔbar'gi ki æti bol dɔnangi'ti ne, taa mboli ki ra læ'i æ, buki'n ginn de'gi ki dangi dangi ki dɔnangi'ti ne kɔ.» ²⁴ In Babilon'ti æ mosi njekeltakita Luwæ'ti, ki mosi de'gi læ Luwæ, ki mosi de'gi pæti ki tujæi mindi'de dɔnangi'ti ne, anyi'ti.

Pa tæti rɔ ki bar me dɔran'ti

19 Go nya'gi'ti kin æ, m'oo dɔ ndu ki bar to ndu bulæ de'gi ki ngayn be dɔran'ti ene: «Aleluya! Kaji, ki tɔbar, ki tɔgi in yan Luwæ læ'je. ² Takigangi li'æ in ta ki gangi ki rɔta'ti, in takigangi ki dana, tædɔ gangi ta dɔ kaya dene'ti ki tuji loki dɔnangi'ti ne ki kaya ki ra læ'ne. Luwæ ad'a ugæ bangi tɔl ki tɔl njekulæ'gi li'æ.» ³ Ningæ tæli eli bay eyina: «Aleluya! Tɔji ki dɔ Buræbe'ti! Sa por bebo su ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi!» ⁴ *Ngatɔgi'gi ki dɔ joo gidæ in ɔɔ, ki nya'gi ki nje kisi kumngayira ki ɔɔ, ɔsi mækæsi'de nanga non Luwæ'ti ki Nje kisi dɔ kumbær

ngar'ti, ɔsikurə, ningə eli eyina: «Amen! Aleluya! Tɔji ki dɔ Burəbe'ti!»

Lo taa nan lə Ngonn bati

⁵ Go'ti, m'oo ndu ta madi in ki dɔ kumbər ngar'ti be el ene: «Uləi tɔji dɔ Luwə'ti lə'je, ingi pəti ki in njekulə'gi li'ə, ingi ki in nje bolo'gi, in ngann'gi ki de'gi ki tɔgi.»

⁶ Ningə m'oo dɔ ndu ki bar to ndu bulə de'gi ki ngayn be. Ndu kakin bar to kah mann ba ki isi lo be, taa bar to kah ndangindi ki bar ki tɔgi'ne ngayn kam be tɔ, ene: «Aleluya! Uləi tɔji dɔ Burəbe'ti, tado Luwə lə'je ki nje tɔgi pəti ində ngirə konbe lə'ne. ⁷ Adi ji rai ronel, ji turi jagira ə j'uləi tɔji dɔ'a'ti, tado dɔkagilo taa nan lə Ngonn bati re nga, ningə dene li'ə kaa isi dɔ nja'ne'ti tɔ. ⁸ Adi'ə ku ki ndolo ngayn ki rai ki kulə len.» Ku len ki nda ki sigi ba ki elita'a, tɔji kulə ra'gi ki dana lə de'gi lə Luwə.

⁹ Malayka kare el'm ene: «Ndangi ta ene: Nje'gi ki bari'de lo taa nan'ti lə Ngonn bati in nje ronel'gi.» Ningə ilə'ti bay ene: «In kin ə in ta'gi ki rɔta'ti lə Luwə.»

¹⁰ M'osi nanga nja'a'ti kadi m'osi kurə, nan el'm ene: «Ononyi kadi in ra nya kin! M'in njekulə madi to ngannkon'gi ki rai dɔ nja'de'ti me nya ki rɔta'ti ki Jeju te ki dɔ'a, kin be tɔ. In Luwə ə maji kadi ɔsikurə!» Tado nya ki rɔta'ti ki Jeju te ki dɔ'a kin ə, adi bulə de'gi elita ki ta Luwə'ti.

Rɔ ki tətə lə Kirisiti ki in de ki Luwə mbət'ə

¹¹ Go'ti, m'oo dɔran te ta'ne, ningə sində ki nda ə te ra. De ki nje kala, tɔ'a nan Njeranya ki lowə'ti num, De ki rɔta'ti num. In Nje gangi ta, ki Nje rɔ rɔ ki dana.

¹² Kandi kum'ə'gi tei por bilim bilim, ningə nya'gi ki ndolo ndolo sii dɔ'a'ti ngayn to jɔgi ɔsikurə, taa tɔ ki ndangi dɔ'a'ti in tɔ ki in ki kar'ne ba par ə gər tɔ. ¹³ Ku ngal ki uləi mosi'ti, ningə tɔ'a nan «Ta lə Luwə.»

¹⁴ Njerɔ'gi ki dɔran'ti uni go'ə, sii dɔ sində'gi'ti ki nda, ningə ɔyi ku len ki nda ki sigi ba, ki nya ki majel ɔd'ɔ el. ¹⁵ Kiyərɔ ki ta'a ati kol kol, ki maji tugə'n ginn be'gi ki dangi dangi te ta'a'ti. Onbe dɔ de'gi'ti ki dɔnangi'ti ne ki tɔgi ki ngan to gindi be. Njiyə dɔ nju'ti, tala mbasi mbasi me be mbore kandi nju'ti, ki yiwi wongi lə Luwə ki nje tɔgi pəti in me'ti. ¹⁶ Ndangi tɔ kare ku'ti li'ə num, nja'a'ti num eyina: «Ngar lə ngar'gi, Burəbe lə burəbe'gi.»

¹⁷ Go'ti, m'oo malayka kare ra taa me kadi'ti. Un ndu'ne ki taa ki tɔgi'ne, el yəl'gi pəti ki isi nali dann nəl'ti sanyi ene: «Rei, kawinan tado nyakusɔ kibo lə Luwə! ¹⁸ Rei ɔci da ngar'gi, ki da kibo'gi lə njerɔ'gi, ki da njerɔ'gi inbe, ki da sində'gi ki njekal'de'gi, da de'gi pəti, de'gi ki kare'gi, ki bər'gi, ngann'gi, ki de'gi ki tɔgi'gi.»

¹⁹ Go'ti, m'oo da ki m'el'ta li'ə kete, ki ngar'gi ki dɔnangi'ti ne, ki njerɔ'gi lə'de, kawinan kadi rɔi ki nje kisi dɔ sində'ti in ki njerɔ'gi lə'ne. ²⁰ Lo kin'ti, uwəi da kakin dangay'ti, nan'ti ki nje ngom ki nje k'el k'ene n'in njekeltakita Luwə'ti. Nje bar rɔ'ne njekeltakita Luwə'ti ki ra nyakɔji'gi lə'ne takum da'ti, buki'n de'gi ki nje kaw ki ndaja lə da rɔ'de num, ɔsi məkəsi'de nanga non kagi

yo'ti li'ə num, mu'ti. Uwəi'de, buki'de joo pəti kum ba me dilə por'ti, ki in por ki nje kon rigi rigi. ²¹ Kiyərɔ ki te ta nje kisi dɔ sində'ti tɔl njerɔ'gi lə'de pəti, adi yəl'gi pəti ɔci da'de ndanni.

Bal ki dər kare

²⁰ Go'ti, m'oo malayka kare ki in dɔran'ti isi ur ki nanga, uwə lakele ta bolobe ki dɔboyo goto num, kulə gindi ki boi ngayn num ji'ne'ti. ² Uwə di-ragon, bugə lii, ki in Su ki bari'ə Satan, dɔ'a ki kulə gindi kakin kadi to bal dər kare. ³ Malayka un'ə ilə bolobe'ti ki dɔboyo goto, uti ta'a ki lakele, ɔri nya ta'a'ti nalangi, kadi to ingə row buki'n de'gi mu'ti el, biti kadi ginn bal ki dər kare gangi. Go'ti ə, maji kadi inyəi'ə taa ngonn dɔkagilo ki nden be.

⁴ Go'ti, m'oo kumbər ngar'gi sii, ə adi nje kisidɔ'ti tɔgi kadi gangi ta. Ningə m'oo ndil de'gi ki ndɔki gangi dɔ'de ki kiyə tado mannaji lə Kirisiti, ki mannaji ta lə Luwə kin tɔ, taa nje ki mbeti ɔsi məkəsi'de nanga non da'ti num, non kagi yo'ti li'ə el num, adi in de'gi ki taai ndaja lə da nati non'de'ti el num, ji'de'ti el num kin. De'gi kin təl'i sii ki dɔ'de taa gogi, ningə a onyibe ki Kirisiti bal dər kare. ⁵ In njekoy'gi ə, a təl'i sii ki dɔ'de taa gogi el, biti kadi bal ki dər kare kin ginn'ə gangi bay taa. Lo kin'ti, in kində taa ki dɔkete lə njekoy'gi lo koy'ti. ⁶ Nje ki me kində taa ki dɔkete lo koy'ti kin in nje majikur, in de'gi lə Luwə. Koy ki nja joo aw ki tɔgi dɔ'de'ti el, a in njekujənyamosi kadikare'gi lə Luwə in ki Kirisiti, ningə a onyibe nan'ti ki Kirisiti bal dər kare.

Rɔ tətə Satan

⁷ Loki bal ki dər kare a asi ə, a ɔri Satan kəy dangay'ti li'ə, ⁸ ningə a aw kadi ədi ginn be'gi ki dangi dangi ki dɔkum dɔnangi'ti ki ɔɔ, adi in Gogi ki Magogi †. A ɔsi nja'de nan'ti kadi aw rɔ'n. Banyinan to nangira ki ta babo'ti be. ⁹ Uni lo ki dɔnangi'ti ki ta tata, iləi nan gugi gidi lo kisi de'gi lə Luwə ki bebo ki Luwə ndigə, nan por a in dɔran'ti kadi ɔsi dɔ'de'ti on'de. ¹⁰ Nga ningə, Su ki in nje kadi'de, a uni'ə kadi iləi'ə dilə por'ti, me nya'ti ki nje kon por rigi rigi, go da'ti in ki nje bar rɔ'ne njekeltakita Luwə'ti. Lo kin'ti, a ingəi kon ki dum kelta'a, kondɔ'ti ge ki kada ge, ki dɔkagilo'gi ki dɔkagilo'gi.

Takigangi ki dɔboy'ti

¹¹ Go'ti, m'oo kumbər ngar kibo, nda, ki de ki nje kisi dɔ'ti. Dɔran in ki dɔnangi anyinan kɔ takumə'ti, ki kadi de a oo'de gogi el ratata. ¹² Ningə m'oo njekoy'gi, de'gi ki tɔgi ki ngann'gi ki du, rai taa non kumbər ngar'ti kakin. Lo kin'ti, makitu'gi in ki te. Makitu madi ki rangi kare in ki te, ningə in makitu kajj. Njekoy'gi ingəi takigangi kigo lo kulə ra'de'gi'ti ki rai. In takigangi kigo lo ta'ti ki ndangi me makitu'ti. ¹³ Babo təl ki nje koy'gi ki oyi me'ə'ti adi gogi. Koy ki lo ki koo təl'i ki njekoy'gi ki ngəmi'de adi gogi. Ningə de'gi pəti ingəi takigangi kigo lo kulə ra'de'gi'ti ki rai. ¹⁴ ɔyi koy ki lo ki koo buki'de dilə por'ti. Dilə por kin ə in koy ki nje nja joo. ¹⁵ Nga ningə

† Eja'kel 38-39

de ki t'a in ki ndangi me makitu kajiti el, a ilai'a dile por'ti kin t.

Doran ki sigi ki dnanangi ki sigi

21 M'oo doran ki sigi ki dnanangi ki sigi, tado doran ki k'ok ki dnanangi ki k'ok gotoi k, taa babo kaa de oo'a el t. ² Ninga m'oo bebo ki ar njay, adi in Jeru-jalem ki sigi a in doran'ti r Luwa'ti, to dene ki ra mand maji isi'n do nja'ne'ti isi ngina ngaw'ne kam be. ³ Ninga m'oo ndu ta madi in ki do kumbär ngar'ti, elta ki t'gi'ne ene: «Oyi lo kisi Luwa a re isi dann de'gi'ti kin. Luwa a isi dann'de'ti, ninga ingi a in de'gi li'a. A isi dann'de'ti to Luwa la'de. ⁴ A bär mann non mbonyi mbonyi kum'de'ti. Koy a goto, ndinga ndoo a goto, kuwa ndoo a goto, kon a goto, tado doran ki dnanangi ki k'ok ki nya'gi ki me'ti gotoi k.»

⁵ Lo kin'ti non be, nje kisi do kumbär ngar'ti el ene: «Ki ngosine kin, m'ra nya'gi p'eti toki sigi nga.» Ninga täl el'm ene: «Ndangi nya'gi kin, tado ta'gi la'm in ta'gi ki r'ata'ti, in kankum ta.» ⁶ Ninga ila do'ti bay ene: «Ginn ta gangi nga! M'in Alpa ki Omega, lo kulä ngirä nya ki lo tälta nya. De ki kundä ra'a a, m'a m'ada mann ki ngirä in do kajiti kada anyi kare. ⁷ Ninga de ki nje tati r, m'a m'ada kadikare kin: m'in m'a m'in Luwa li'a, a in a in ngonn'm t. ⁸ Nga ninga, nje bol'gi, njekunme'gi el, ki nje ra nya ki low'a'ti el, ki nje täl de'gi, ki njera kaya'gi ki njera mboli'gi, ki nje kaw non kagi yo'gi'ti, ki nje ngom'gi, p'eti, lo la'de in me dile por'ti, ki in por ki on rigi rigi. Lo kin a, in koy ki nja joo.»

Jerusalem ki sigi

⁹ Malayka kare dann malayka'gi'ti ki siri ki uwai kop'gi ki siri ki rosi ki nya tuji lo'gi ki siri ki doboy'ti ji'de'ti, re el'm ta ene: «Re, m'a m't'ji njenduwä lä Ngonn bati, adi in ne'a m'adi oo'a.»

¹⁰ Ndil Luwa tati'm uwam, a malayka aw sam taa do mbal'ti ki boi, ngal, ninga taji'm bebo ki ar njay, adi in Jeru-jalem ki in doran'ti r Luwa'ti, ur nanga. ¹¹ Tobar lä Luwa unji do'a'ti. Kunja to to kunji mbal ki gata in ngayn kin be, ndoloi to kunji mbal ki bari'a jasipi kin be, taa de oo lo me'ti to bär be t. ¹² Ndogi bär ki gugü gidä ndär num, ngal num. Takay kur me'ti in do'gi gidä in joo. Ninga malayka'gi do'gi gidä in joo ngami takay'gi ki do'gi gidä in joo kakin. Ninga ndangi t giinn koji lä ngann Isirayel'gi ki do'gi gidä in joo, kare kare, takay'gi'ti ki do'gi gidä in joo kakin. ¹³ Kaw ki lo kuwa kaditi takay in mutä, lo kurkaditi takay in mutä, manga takay in mutä, holo takay in mutä t. ¹⁴ Ndogi bär ki gugü gidä k'ay, ngirä in ki kindä do ki mbal'gi'ti do'gi gidä in joo, ki t njekawkulä'gi ki do'gi gidä in joo lä Ngonn bati in ki ndangi sam'ti, kare kare.

¹⁵ Malayka ki nje kel'm ta kakin uwä nya mbaji nya jine'ti, adi in gakira ki rai'a ki r tado mbaji'n bebo, ki takay'a'gi, ki ndogi bär ki gugü gidä. ¹⁶ Bebo kin dowä'gi ki s' asi nan, adi ngala asi nan ki tata. Malayka mbaji bebo kakin ki gakira lä'ne, asi kun nja de där do'gi gidä in joo (12.000). Mbaji ngala num, tata num, kawa ki taa

num, asi nan. ¹⁷ Mbaji ndogi bär ki gugü gidä bebo kakin a, cji ngal ji de te kiki'l'a'ti bu ki do s' gidä in s', ki go nya mbaji nya'ti ki malayka isi mbaji kete kete. ¹⁸ Nya'gi ki indai ndogi bär kakin in mbal ki bari'a jasipi, ninga bebo inbe in ki kindä ki r do'gi, adi ndolo to bär be. ¹⁹ Ginn ndogi bär ki gugü gidä bebo kakin in ki ra r'a ki mbal'gi ki dangi dangi ki gati'de in ngayn, kadä ndoloi. Ginnä ki do'kete in ki ra ki mbal ki bari'a jasipi, ki nja joo in ki ra ki mbal ki bari'a sapir, ki nja mutä in ki ra ki mbal ki ndolo, ki bari'a agati, ki nja s' in ki ra ki mbal ki bari'a emerodi, ²⁰ ki nja mi in ki ra ki mbal ki bari'a on-isi, ki nja mehen ki mbal sarduwann, ki nja siri ki mbal kirisoliti, ki nja jijoo ki mbal beril, ki nja jikara ki mbal topaji, ki nja do'gi ki mbal kirijopiraji, ki nja do'gi gidä kare in ki mbal yasenti, ki nja do'gi gidä in joo ki mbal ametisiti. ²¹ Takay'gi ki do'gi gidä in joo lä ndogi bär, in mädikosi'gi do'gi gidä in joo t. Ninga ta ndogi ki ra in ki ra ki mädikosi kare par ki do'ne. Tambalo ki bebo'ti in ki ra ki r ki do'gi, adi de oo lo me'ti to bär be. ²² De oo Käy lä Luwa me bebo'ti kin el. Käy a, in Buräbe Luwa inbe ki nje t'gi p'eti t, Ngonn bati t. ²³ Bebo kakin aw ndoo kadä eke nanyi ki kadä oo'n lo el jagi, tado kunji Luwa unji do'a'ti, ninga Ngonn bati in lambi ki kadä oo'n lo. ²⁴ Ginn be'gi ki dangi dangi njijoi kunja'ti, a ngar'gi ki dnanangi'ti ne rei ki nyakinga'gi la'de me'ti t.

²⁵ Takay'gi ki kur me bebo'ti kin a rai tagira ba ki ndo'gi p'eti, de a uti'de el, tado lo a ndul me be'ti kin el. ²⁶ Nga ninga, de'gi a rei ki nyakinga'gi ki nya t'bar'gi lä ginn be'gi ki dangi dangi me'ti. ²⁷ Nya madi kare ki to njen a ur me'ti el, taa de ki njera nya'gi ki maji koo el, ki nje ngom a ur me'ti el t. In de'gi ki t'de in ki ndangi me makitu kajiti lä Ngonn bati par a a uri me'ti t.

22 Malayka taji'm mann ba kaji, ki ndolo to bär be ki isi uwä ki t'gi'ne lo kisi Luwa'ti in ki Ngonn bati. ² Nga ninga, dana ngawdann bebo'ti, ki dann baji mann'ti ki t joo, kagi kaji ki te ki kandi'ne nja do'gi gidä in joo me bal'ti ki kare ra non. Nanyi kare a te ki kandi'ne, nanyi kare a te ki kandi'ne, a mbi'a in kin kaji ginn be'gi ki dangi dangi t. ³ Nya madi ki kadä to Luwa a mann'n'a goto.

Kumbär ngar kisi Luwa in ki Ngonn bati a in me bebo'ti, ninga njekulä'gi lä Luwa a awi non'a'ti kadä to gosi'a. ⁴ A oyi takumä, ninga t'a a in ki ndangi nati non'de'ti. ⁵ Lo ki ndul a goto, de a aw ki ndoo kunji lambi el num, kunji kadä el num, tado Buräbe Luwa a buki kunji'ne do'de'ti, ninga a onyibe ki do'kagilo'gi ki do'kagilo'gi.

Re Jeju Kirisiti

⁶ Go'ti, malayka el'm ene: «Ta'gi kin in ta'gi ki r'ata'ti, in kankum ta. Ninga Buräbe Luwa ki nje kadä gosi de'gi ki njekeltakita'a'ti, ulä ki malayka lä'ne kadä taji njekuläbär'gi lä'ne nya'gi ki a rai nya ndakba adi'de gari.»

⁷ Lo kin'ti, Jeju el ene: «Oyi, m'a m're ngosine, ninga de ki njengam go ta'gi ki te ta Luwa'ti ki to me makitu'ti kin in nje r'nel.»

⁸ M'in Jan, m'oo nya'gi kin ki kum num, ki mbi'm num. Ningə go koo'ə'ti ki m'oo ki kum ge, ki mbi'm ge, m'osi nanga nja malayka'ti ki taji'm nya'gi kakin kadi m'osi kurə. ⁹ Nan in el'm ene: «Ononyi kadi ra nya kin. M'in njekulə to in be, to ngannkon'i'gi ki in de'gi ki njekeltakita Luwə'ti, ki de'gi pəti ki njengəm go ta'gi ki me makitu'ti kin maji, be tɔ. In Luwə ə maji kadi ɔsikurə.»

¹⁰ Ningə ilə'ti bay ene: «Ta'gi ki te ta Luwə'ti ki to me makitu'ti kin, ononyi kadi iyə adi to, tadɔ dɔkagilo ki kadi nya'gi kin a rai nya in ndəkba nga.» ¹¹ Nga ningə kadi de ki njera nya ki lowə'ti el, kadi nanyi ki lo ra nya ki lowə'ti el'ti lə'ne, ə de ki nje ra nya'gi ki to njen nanyi ki lo ra'a'ti tɔ. Ningə de ki nje ra nya ki dana kadi nanyi ki lo ra nya ki dana'ti tɔ. De ki nje kar njay nanyi ki lo kar njay'ti tɔ.

¹² Lo kin'ti, Jeju el ene: «Oyi, m'a m're ngɔsine! M'a m're ki nyakugə goji kadi m'adi de ki ra kigo kulə'ti ki ra. ¹³ M'in Alpa ki Omega, m'in ki Dɔkete ki ki Dɔboy'ti, m'in Lo kulə ngirə nya ki Lo tɔlta nya †.»

¹⁴ Nje rɔnel'gi ə in de'gi ki nje togi ku'gi lə'de kadi to ingəi tarow kusɔ kandi kagi koy el, ə kadi uri ki takəy me bebo'ti. ¹⁵ Ningə kadi de'gi ki nje ra kulə lə busi'gi, ai gidi bebo'ti, nan'ti ki de'gi ki nje mboli, ki de'gi ki nje sangi nan kaya'ti, ki de'gi ki njetɔlde'gi, ki de'gi ki nje

† 12-13; Ejay 40.10, 62.11; Patgi 28.4; Jeremi 17.10

kaw non kagi yo'gi'ti, ki de'gi ki ndigi ngom in njekelta ki ngom tɔ.

¹⁶ «M'in Jeju, m'ulə ki malayka lə'm kadi mannaji nya'gi ki rɔta'ti kin ki rɔ Njekawnan'gi'ti. M'in de ki ginn koji'ti lə Dabidi, m'in Ngawnden ki njekuwə taginn-lo'ti.»

¹⁷ Ndil Luwə in ki dene ki nje ngaw eli eyina: «Re!»

Ə kadi de ki oo dɔ ndu ta'gi kin ene: «Re!»

Kadi de ki kundə mann ra'a, re, ə kadi de ki ge kanyi mann kaji, ingə kare um ndogi el tɔ.

Tɔlta ta

¹⁸ M'in Jan m'ilə ndu'm dɔ ta'gi'ti ki te ta Luwə'ti ki to me makitu'ti kin be: De ki ilə nya madi dɔ'ti, Luwə a buki tujji'gi ki in ki kelta'a me makitu'ti kin dɔ kon'ti li'ə.

¹⁹ A re de ɔr nya madi me ta'gi'ti ki te ta Luwə'ti ki to me makitu'ti kin tɔ ə, Luwə a ɔr nya maji ki sɔw dɔ'a kɔ me kagi koy el'ti num, me bebo'ti ki ar njay num. Adi in kagi koy el in ki bebo ki ar njay ki in ki kelta lə'de me makitu'ti kin ††. ²⁰ Ningə de ki nje kaw ki ndu dɔ ta'gi'ti kin toki in ta'gi ki rɔta'ti el ene: «Oyo, m'a m're ngɔsine.»

Amen! Re, Burəbe Jeju! ²¹ Kadi memaji lə Burəbe Jeju in nan'ti sese pəti.

†† Ndukun ki nja joo 4.2, 13.1